

ॐ तत्सद्ब्रह्मणे नमः ।
महामुनिश्रीव्यासप्रणीतं
पद्मपुराणम् ।

तत्राऽऽदिममादिखण्डम् ।

अथ प्रथमोऽध्यायः ।

नमामि गोविन्दपदारविन्दं सदेन्दिरानन्दनमुत्तर्माह्वयम् ।

जगज्जनानां हृदि संनिविष्टं महाजनैकायनमुत्तमोत्तमम् ॥

एकदा मुनयः सर्वे ज्वलज्ज्वलनसंनिभाः । हिमवद्वासिनः सर्वे मुनयो वेदपारगाः ॥ १
त्रेकालज्ञा महात्मानो नानापुण्याश्रमाश्रयाः । महेन्द्राद्रिरता ये च ये च विन्ध्यनिवासिनः ॥ २
ऽर्बुदारण्यनिरताः पुष्करारण्यवासिनः । जाम्बुमार्गरता ये च [*ये च सत्यनिवासिनः ॥ ३
पारण्यरता ये च दण्डकारण्यवासिनः । श्रीशैलनिरता ये च] कुरुक्षेत्रनिवासिनः ॥ ४
ते चान्ये च बहवः सशिष्या मुनयोऽमलाः । नैमिषं समुपायाताः शौनकं द्रष्टुमुत्सुकाः ॥ ५
पूजयित्वा विधिवत्तेन ते च सुपूजिताः । आसनेषु विचित्रेषु वृष्यादिषु यथाक्रमम् ॥ ६
स्ननेन प्रदत्तेषु आसीनास्ते तपोधनाः । कृष्णाश्रिताः कथाः पुण्याः परस्परमथाब्रुवन् ॥ ७
स्थान्तेषु ततस्तेषां मुनीनां भावितात्मनाम् । आजगाम महातेजाः सूतस्तत्र महाद्युतिः ॥ ८
यासशिष्यः पुराणज्ञो रोमहर्षणसंज्ञकः । तान्प्रणम्य यथान्यायं स तैश्चैवाभिपूजितः ॥ ९
पविष्टं यथायोगं शौनकाद्या महर्षयः । व्यासशिष्यं सुखासीनं सूतं वै रोमहर्षणम् ॥ १०
पमच्छुर्महाभागाः शौनकाद्यास्तपोधनाः ॥ ११

ऋषय ऊचुः—

पौराणिक महाबुद्धे रोमहर्षण सुव्रत । त्वत्तः श्रुता महापुण्याः पुरा पौराणिकीः कथाः ॥ १२
प्रितं च प्रवृत्ताः स्म कथार्या सक्षणा हरेः । स वै पुंसां परो धर्मो यतो भक्तिरधोक्षजे ॥ १३
नः पुराणमाचक्ष्व हरिवार्तासमन्वितम् । हरेरन्यकथा सूत श्मशानसदृशी स्मृता ॥ १४
रिस्तीर्थस्वरूपेण स्वयं तिष्ठति तच्छ्रुतम् । तीर्थानां पुण्यदातृणां नामानि किल कीर्तय ॥ १५
त एतत्समुत्पन्नं केन वा परिपालयते । कस्मिँल्लयं समभ्येति जगदेतच्चराचरम् ॥ १६
त्राणि कानि पुण्यानि के च पूज्याः शिलोच्चयाः । नद्यश्च काः पराः पुण्या नृणां पापहराः
भाः ॥ एतत्सर्वं महाभाग कथयस्व यथाक्रमम् ॥ १७

सूत उवाच—

धु साधु महाभागाः साधु पृष्टं तपोधनाः । तं प्रणम्य प्रवक्ष्यामि पुराणं पद्मसंज्ञकम् ॥ १८

* एतच्चिदान्तर्गतः पाठः ख. ड. च. अ. ड. इत्येतेष्वेव पुस्तकेषु दृश्यते ।

१ ख. अ. 'माह्वयम् । ड. 'माद्यम् । २ ड. ड. 'स्मिभिलयम्' । ३ ख. अ. 'णं ब्रह्मणम्' ।

पाराशर्यं परमपुरुषं विश्ववेदैकयोनिं विद्याधारं विपुलमतिदं वेदवेदान्तवेद्यम् ।
 ज्ञानच्छान्तं स्वमतिविषयं शुद्धितेजोविशालं वेदव्यासं विततयज्ञसं सर्वदाऽहं नमामि ।
 नमो भगवते तस्मै व्यासायामितेजसे । यस्य प्रसादाद्ब्रह्म्यामि नारायणकथामिमाम् ॥
 प्रवक्ष्यामि महापुण्यं पुराणं पद्मसंज्ञितम् । सहस्रं पञ्चपञ्चाशत्पद्भिः खण्डैः समन्वितम् ॥
 तत्राऽऽदावादिखण्डं स्याद्भूमिखण्डं ततः परम् । ब्रह्मखण्डं च तत्पश्चात्ततः पातालखण्डकम् ॥
 क्रियाखण्डं ततः ख्यातमुत्तरं खण्डमन्तिमम् । एतदेव महापद्ममुद्भूतं यन्मयं जगत् ॥
 तद्वृत्तान्ताश्रयं तस्मात्पद्ममित्युच्यते बुधैः । एतत्पुराणममलं विष्णुमाहात्म्यनिर्मलम् ॥
 देवदेवो हरिर्यद्वै ब्रह्मणे प्रोक्तवान्पुरा । ब्रह्मा तु नारदायाऽऽह नारदोऽस्मद्गुरोः पुरः ॥
 व्यासः सर्वपुराणानि सेतिहासानि संहिताः । अध्यापयामास गुरुर्मापतिप्रियमात्मनः ॥
 तत्सेऽहं संभवक्ष्यामि पुराणमतिदुर्लभम् । यच्छ्रुत्वा ब्रह्महत्यादिपापेभ्यो मुच्यते नरः ॥
 सर्वतीर्थाभिषेकं च लभते शृणुते हि यैः । श्रद्धया परया भक्त्या धृतमात्रेण मुक्तिदम् ॥
 अश्रद्धयाऽपि शृणुते लभते पुण्यसंचयम् । तस्मात्सर्वप्रयत्नेन पद्मं श्रोत्रातिथी कुरु ॥
 तत्राऽऽदिखण्डं वक्ष्यामि पुण्यं पापप्रणाशनम् । शृण्वन्तु मुनयः सर्वे सशिष्यास्त्वत्र ये स्थिताः ॥

इति श्रीमहापुराणे पाद्म आदिखण्डे प्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥

अथ द्वितीयोऽध्यायः ।

सूत उवाच—

आदिसर्गमहं तावत्कथयामि द्विजोत्तमाः । ज्ञायते येन भगवान्परमात्मा सनातनः ॥
 सृष्टेषु प्रलयादूर्ध्वं नाऽऽसीत्किञ्चिद्विजोत्तमाः । ब्रह्मसंज्ञमभूदेकं ज्योतिर्वै सर्वकारकम् ॥
 नित्यं निरञ्जनं शान्तं निर्गुणं नित्यनिर्मलम् । आनन्दस्य पुरं स्वैच्छं यत्काङ्क्षन्ति मुमुक्षवः ।
 सर्वज्ञं ज्ञानरूपत्वादनन्तमजमव्ययम् । अविनाशि सदास्वैच्छमच्युतं व्यापकं महत् ॥
 सर्गकाले तु संप्राप्ते ज्ञात्वा तं ज्ञानरूपकम् । आत्मलीनं विकारं च तत्सष्ट्युपचक्रमे ॥
 तस्मात्प्रधानमुद्भूतं तत्श्चापि महानभूत् । सात्त्विको राजसश्चैव तामसश्च त्रिधा महान् ॥
 प्रधानतत्त्वेन समं त्वचा बीजमिवाऽऽवृतम् । वैकारिकस्तैजसश्च भूतादिश्चैव तामसः ॥
 त्रिविधोऽयमहंकारो महत्तत्त्वाद्जायत । यथा प्रधानेन महान्महता स तथाऽऽवृतः ॥
 भूतादिस्तु विकुर्वाणः शब्दं तन्मात्रकं ततः । ससर्ज शब्दतन्मात्रादाकाशं शब्दलक्षणम् ॥
 शब्दमात्रं तथाऽऽकाशं भूतादिः स समावृणोत् । शब्दमात्रं तथाऽऽकाशं स्पर्शमात्रं ससर्ज ह
 बलवानभवद्वायुस्तस्य स्पर्शो गुणो मतः । आकाशं शब्दमात्रं तु स्पर्शमात्रं समावृणोत् ॥
 ततोऽवायुर्विकुर्वाणो रूपमात्रं ससर्ज ह । ज्योतिरुत्पद्यते वायोस्तद्गुणमुच्यते ॥

भूमिरापस्तथा वायुरग्निराकाशमेव च । गुणोत्तराणि सर्वाणि तेषां भूमिः प्रधानतः ॥
 शब्दः स्पर्शश्च रूपं च रसो गन्धश्च पञ्चमः । भूमेरेते गुणाः प्रोक्ता ऋषिभिस्तत्त्ववेदिभिः ।
 चत्वारोऽप्सु गुणा विप्रा गन्धस्तत्र न विद्यते । शब्दः स्पर्शश्च रूपं च तेजसोऽथ गुणास्त्रयः
 शब्दः स्पर्शश्च वायोस्तु आकाशे शब्द एव च । एते पञ्च गुणा विप्रा महाभूतेषु पञ्चसु ॥
 वर्तन्ते सर्वलोकेषु येषु भूताः प्रतिष्ठिताः । अन्योन्ये नातिवर्तन्ते साम्यं भवति वै तदा ॥
 यदा तु विपमीभावमाविशन्ति परस्परम् । तदा देहैर्देहवन्तो व्यतिरोहन्ति नान्यथा ॥
 आनुपूर्व्या विनश्यन्ति जायन्ते चानुपूर्वशः । सर्वाण्यपरिमेषानि तदेषां रूपमैश्वरम् ॥
 यत्र यत्र हि दृश्यन्ते धावन्ति पञ्चभौतिकाः । तेषां मनुष्यास्त्वेकेण प्रमाणानि प्रचक्षते ॥
 अचिन्त्याः खलु ये भावास्तांश्च तर्केण साधयेत् । सुदर्शनं प्रवक्ष्यामि द्वीपं तु मुनिपुङ्गवाः ॥
 परिमण्डलो महाभागा द्वीपोऽसौ चक्रसंस्थितः । नदीजलपरिच्छन्नः पर्वतैश्चाब्धिसंनिभैः ॥
 पुरैश्च विविधाकारै रम्यैर्जनपदैस्तथा । वृक्षैः पुष्पफलोपेतैः संपन्नो धनधान्यवान् ॥
 लवणेन समुद्रेण समन्तात्परिवारितः । यथा हि पुरुषः पश्येदादर्शं मुखमात्मनः ॥
 एवं सुदर्शनो द्वीपो दृश्यते चक्रमण्डलः । द्विरंशे पिप्पलस्तस्य द्विरंशे च शशो महान् ॥
 सर्वौषधिं समादाय सर्वतः परिवारितः । आपस्ततोऽन्या विज्ञेयाः शेषः संक्षेप उच्यते ॥

ऋषय ऊचुः—

उक्तो यस्य च संक्षेपो बुद्धिमन्विधिबच्यया । तत्त्वज्ञश्चासि सर्वस्य विस्तरं सूत नो वद ॥
 यावान्भूम्यवकाशोऽयं दृश्यते शशलक्षणे । तस्य प्रमाणं प्रश्नुहि ततो वक्ष्यसि पिप्पलम् ॥
 एवं तैः किल पृष्टः स सूतो वाक्यमथाब्रवीत् ॥

सूत उवाच—

प्रागायता महाप्राज्ञाः पडेते रत्नपर्वताः । अत्रगाढा ह्युभयतः समुद्रौ पूर्वपश्चिमौ ॥
 हिमवान्हेमकूटश्च निषधश्च नगोत्तमः । नीलश्च वैडूर्यमयः श्वेतश्च शशिसंनिभः ॥
 सर्वधातुपिनद्धश्च शृङ्गवान्नाम पर्वतः । [*एते वै पर्वता विप्राः सिद्धचारणसेविताः ॥
 तेषामन्तरविष्कम्भो योजनानि सहस्रशः । तत्र पुण्या जनपदास्तानि वर्षाणि सत्तमाः ॥
 वसन्ति तेषु सत्त्वानि नानाजातीनि सर्वशः । इदं तु भारतं वर्षं ततो हैमवतं परम् ॥
 हेमकूटात्परं चैव हरिवर्षं प्रचक्षते । दक्षिणेन तु नीलस्य निषधस्योत्तरेण च ॥
 प्रागायतो महाभागा माल्यवान्नाम पर्वतः ।] ततः परं माल्यवतः पर्वतो गन्धमादनः ॥
 परिमण्डलस्तयोर्मध्ये मेरुः कनकपर्वतः । आदित्यतरुणाभासो विभ्रम इव पावकः ॥
 योजनानां सहस्राणि चतुरशीतिरुच्छ्रितः । अधस्ताच्चतुरशीतोर्योजनानां द्विजोत्तमाः ॥
 ऊर्ध्वमधश्च तिर्यक् लोकानावृत्य तिष्ठति । तस्य पार्श्वेऽवमी द्वीपाश्चत्वारः संस्थिता द्विजाः ॥
 भद्राश्वः केतुमालश्च जम्बूद्वीपश्च सत्तमाः । उत्तराश्चैव कुरवः कृतपुण्यप्रतिश्रयाः ॥
 विहगः सुमुखो यस्तु सुपार्श्वस्याऽऽत्मजः किल । स वै विचिन्त्यामास सौवर्णान्प्रेक्ष्य वायसान् ॥
 मेरुर्जगामः शान्तानामधमानां च पक्षिणाम् । अविशेषकरो यस्मात्तस्मादेनं त्यजाम्यहम् ॥

*एतन्निहान्तगतः पाठः ख. ड. च. झ. ज. ट. ड. पुस्तकेभ्यो गृहीतः ।

दित्योऽनुपर्येति सततं ज्योतिषां वरः । चन्द्रमाश्च सनक्षत्रो वायुश्चैव प्रदक्षिणः ॥	३३
पर्वतो महाप्राज्ञा दिव्यपुष्पसमन्वितः । भवनैरावृतः सर्वैर्जाम्बूनदमयैः शुभैः ॥	३४
देवगणा विप्रा गन्धर्वासुरराक्षसाः । अप्सरोगणसंयुक्ताः शैले ऋीडन्ति सर्वदा ॥	३५
ब्रह्मा च रुद्रश्च शक्रश्चापि सुरेश्वरः । समेत्य विविधैर्यज्ञैर्यजन्तेऽनेकदक्षिणैः ॥	३६
वुरूर्नारदश्चैव विश्वावसुर्हाहाङ्गूः । अभिगम्यामरश्रेष्ठं स्तुवन्ति विविधैः स्तवैः ॥	३७
र्षियो महात्मानः कश्यपश्च प्रजापतिः । तत्र गच्छन्ति भद्रं वः सदा पर्वणि पर्वणि ॥	३८
यैव मूर्धन्युशना काव्यो दैत्यैर्महीयते । तस्य हैमानि रत्नानि तस्यैते रत्नपर्वताः ॥	३९
मात्कुबेरो भगवांश्चतुर्थं भागमश्नुते । ततः कलांशं वित्तस्य मनुष्येभ्यः प्रयच्छति ॥	४०
पेत्तस्यान्तरे दिव्यं सर्वर्तुकुसुमैश्चितम् । कर्णिकारवनी रम्यं शिलाजालसमुच्छ्रितम् ॥	४१
साक्षात्पशुपतिर्दिव्यभूतैः समावृतः । उमासहायो भगवान् रमते भूतभावनः ॥	४२
णकारमयीं मालां विभ्रदापादलम्बिनीम् । त्रिभिर्नेत्रैः कृतोद्योतस्त्रिभिः सूर्यैरिवोदितैः ॥	४३
ग्रतपसः सिद्धाः सुव्रताः सत्यवादिनः । पश्यन्ति न हि दुर्वृत्तैः शक्यो द्रष्टुं महेश्वरः ॥	४४
य शैलस्य शिखरात्क्षीरधारा द्विजोत्तमाः । विश्वरूपात्परिमिता भीमनिर्घातनिःस्वना ॥	४५
गपुण्यतमैर्जुष्टा गङ्गा भागीरथी शुभा । प्लवन्तीव प्रवेगेण हृदे चन्द्रमसः शुभे ॥	४६
ह्युत्पादितः पुण्यः स हृदः सागरोपमः । तां धारयामास तदा दुर्धरां पर्वतैरपि ॥	४७
वर्षसहस्राणि शिरसैव पिनाकधृक् । मेरोस्तु पश्चिमे पार्श्वे केतुमालो द्विजोत्तमाः ॥	४८
ब्रूखण्डे तु तत्रैव महाजनपदो द्विजाः । आयुर्दशसहस्राणि वर्षाणां तत्र सत्तमाः ॥	४९
र्णवर्णाश्च नराः स्त्रियश्चाप्सरसां समाः । अनामया वीतशोका नित्यं मुदितमानसाः ॥	५०
यन्ते मानवास्तत्र निस्तप्तकनकप्रभाः । गन्धमादनगृहेषु कुबेरः सह राक्षसैः ॥	५१
तोऽप्सरसां संघैर्मोदिते गुह्यकाधिपः । गन्धमादनपार्श्वे तु पुरे दिव्योपपादुकाः ॥	५२
दशसहस्राणि वर्षाणां परमायुषः । तत्र कृष्णा नरा विप्रास्तेजोयुक्ता महाबलाः ॥	५३
यश्चोत्पलपत्राभाः सर्वाः सुप्रियदर्शनाः । नीलोत्पलधरं श्वेतं श्वेताद्द्वैरण्यकं वरम् ॥	५४
रैरावतं विप्रा नानाजनपदावृतम् । धनुषी ते महाभागौ देवर्षेर्दक्षिणोत्तरे ॥	५५
वृत्तं मध्यगं तु पश्च वर्षाणि चैव हि । उत्तरोत्तरमेतेभ्यो वर्षमुद्रिच्यते गुणैः ॥	५६
गुष्पमाणमारोग्यं धर्मतः कामतोऽर्थतः । समन्वितानि भूतानि तेषु सर्वेषु सत्तमाः ॥	५७
मेपा महाभागाः पर्वतैः पृथिवी चिता । हेमकूटस्तु सुमहान्कैलासो नाम पर्वतः ॥	५८
वैश्रवणो देवो गुह्यकैः सह मोदते । अस्त्युत्तरेण कैलासं मैनाकं पर्वतं प्रति ॥	५९
प्यशृङ्गः सुमहान्दिव्यो मणिमयो गिरिः । तस्य पार्श्वे महद्दिव्यं शुभ्रं काञ्चनवालुकम् ॥	६०
विष्णुसरो नाम यत्र राजा भगीरथः । दृष्ट्वा भागीरथीं गङ्गामुवास बहुलाः समाः ॥	६१
मणिमयास्तत्र क्षेत्राश्चापि हिरण्मयाः । तत्रेष्ट्वा तु गतः सिद्धिं सहस्राक्षो महायशाः ॥	६२
भूतिपतिर्यत्र सर्वलोकैः सनातनः । उपास्यते तिग्मतेजा यत्र भूतैः समन्ततः ॥	६३
गरायणौ ब्रह्मा मनुः स्थाणुश्च पञ्चमः । तत्र दिव्या त्रिपथगा प्रथमं तु प्रतिष्ठिता ॥	६४
लोकादपाक्रान्ता सप्तधा प्रतिपद्यते । वटोदका सा नलिनी पावनी च सरस्वती ॥	६५

स प्रभुः सर्वभूतानां विभुश्च द्विजसत्तमाः । संक्षेपो विस्तरश्चैव कर्ता कारयिता तथा ॥ १६ ॥
पृथिव्यापस्तथाऽऽकाशं वायुस्तेजश्च सत्तमाः । स यज्ञः सर्वभूतानामास्यं तस्य हुताशनः ॥ १७ ॥

इति श्रीमहापुराणे पाद्म आदिखण्डे षष्ठमोऽध्यायः ॥ ५ ॥

आदितः श्लोकानां समष्टयङ्काः—१८१

अथ षष्ठोऽध्यायः ।

ऋषय ऊचुः—

यदिदं भारतं वर्षं पुण्यं पुण्यविधायकम् । तत्सर्वं नः समाचक्ष्व त्वं हि नो बुद्धिमान्मतः ॥ १ ॥

सूत उवाच—

अत्र ते कीर्तयिष्यामि वर्षं भारतमुत्तमम् । प्रियमित्रस्य देवस्य मनोर्वैवस्वतस्य च ॥ २ ॥

पृथोश्च प्राज्ञ वैण्यस्य तथेक्ष्वाकोर्महात्मनः । ययातेरम्बरीषस्य मान्धातुर्नहुषस्य च ॥ ३ ॥

तथैव मुचुकुन्दस्य कुबेरोशीनरस्य च । ऋषभस्य तथैलस्य तृगस्य नृपतेस्तथा ॥ ४ ॥

कुशिकस्यैव राजर्षेर्गांधेश्चैव महात्मनः । सोमस्य चैव राजर्षेर्दिलीपस्य तथैव च ॥ ५ ॥

अन्येषां च महाभागाः क्षत्रियाणां बलीयसाम् । सर्वेषामेव भूतानां प्रियं भारतमुत्तमम् ॥ ६ ॥

ततो वर्षं प्रवक्ष्यामि यथाश्रुतमहो द्विजाः । महेन्द्रो मलयः सह्यः शुक्तिमानृक्षवानपि ॥ ७ ॥

विन्ध्यश्च पारियात्रश्च सम्रते कुलपर्वताः । तेषां सहस्रशो विप्राः पर्वतास्ते समीपतः ॥ ८ ॥

अविज्ञाताः सारवन्तो विपुलाश्चित्रसानवः । अन्ये तु ये परिज्ञाता हस्वाहस्वोपजीविनः ॥ ९ ॥

आर्यम्लेच्छाश्च धर्मज्ञास्ते मिश्राः पुरुषा द्विजाः । नदीं पिवन्ति विपुलां गङ्गां सिन्धुं सरस्वतीम् १० ॥

गोदावरीं नर्मदां च वैहुदां च महानदीम् । शतद्रुं चन्द्रभागां च यमुनां च महानदीम् ११ ॥

दृषद्वतीं विपाशां च विपाशां स्वच्छवालुकाम् । नदीं वेत्रवतीं चैव कृष्णां वेणीं च निम्नगाम् १२ ॥

इरावतीं वितस्तां च पयोष्णीं देविकामपि । वेदस्मृतिं वेदशिरां त्रिदिवां सिन्धुलाकृमिम् ॥ १३ ॥

करीषिणीं चित्रवहां त्रिसेनां चैव निम्नगाम् । गोमतीं धूतपापां च चन्द्रनां च महानदीम् ॥ १४ ॥

कौशिकीं त्रिदिवां हृद्यां नाचितां रोहितारणीम् । रहस्यां शतकुम्भां च शरयूं च द्विजोत्तमाः १५ ॥

चर्मण्वतीं वेत्रवतीं हस्तिसोमां दिशं तथा । शरावतीं पयोष्णीं च भीमां भीमरथीमपि ॥ १६ ॥

कावेरीं बालुकां चापि वार्षीं शतमलीमपि । नीवारं महितां चापि सुप्रयोगां तथा नदीम् ॥ १७ ॥

पवित्रां कृष्णलां सिन्धुं वाजिनीं पुरुमालिनीम् । पूर्वाभिरामां वीरां च भीमां मालावतीं तथा १८ ॥

पलाशिनीं पापहरां महेन्द्रां पाटलावतीम् । करीषिणीमसिकनीं च कुशवीरां महानदीम् ॥ १९ ॥

मरुत्वां प्रवरां मेनां हौरां घृतवतीं तथा । अनाकतीमनुष्णीं च सेव्यां कार्पीं च सत्तमाः ॥ २० ॥

सदावीरामधृष्यां च कुशवीरां महानदीम् । रथचित्रां ज्योतिरथां विश्वामित्रां कपिञ्जलाम् ॥ २१ ॥

उपेन्द्रां बहुलां चैव कुत्रीरामम्बुवाहिनीम् । वैनन्दीं पिञ्जलां वेणां तुङ्गवेगां महानदीम् ॥ २२ ॥

त्रिदिशां कृष्णवेगां च ताम्रं च कपिलामपि । धेनुं सकामां वेदस्वां हविःसावां महापथाम् ॥ २३ ॥

शिर्षां च पिच्छलां चैव भारद्वाजीं च निम्नगाम् । कौर्णिकीं निम्नगां शोणां बाहुदामथ चन्द्रमाम् २४ ॥

१ क. नृपस्य । २ ख. अ. 'म' । नवव । ३ ड. झ. ट. 'ता दुःखादुःखोप' । ४ ड. च. ड. बाहुदा । ट. बहुदा । ५ क. बालुका । ट. भालुका । ख. ड. तुलुका । ६ अ. तापी । ७ ख. ड. च. झ. ड. । हेमा ।

दश वरुणः शिलां चैव ब्रह्ममेध्यां दृषद्वतीम् । परोक्षामथ रोहिणीं च तथा जम्बूनदीमपि ॥ २५
 दक्षिणेणं तपसां दासीं सामान्यां वरुणामसीम् । नीलां धृतिकरीं चैव पर्णशां च महानदीम् ॥ २६
 सर्वेभ्यो वृषभां भाषां ब्रह्ममेध्यां दृषद्वतीम् । एताश्चान्याश्च बहवो महानद्यो द्विजर्षभाः ॥ २७
 योजनिरामयां कृष्णां मन्दगां मन्दवाहिनीम् । ब्राह्मणीं च महागौरीं दुर्गामपि च सत्तमाः ॥ २८
 योऽत्रात्पलां चित्ररथां मञ्जुलां रोहिणीं तथा । मन्दाकिनीं वैतरणीं कोकां चापि महानदीम् ॥ २९
 शक्तिमतीमनङ्गां च तथैव वृषसौत्वयाम् । लौहित्यां करतोयां च तथैव वृषकोत्वयाम् ॥ ३०
 कुमारीमृषिकुल्यां च मारिषां च सरस्वतीम् । मन्दाकिनीं सुपुण्यां चैव सर्वां गङ्गां च सत्तमाः ३१
 विश्वस्य मातरः सर्वाः सर्वाश्चैव महाफलाः । तथा नद्यः स्वप्रकाशाः शतशोऽथ सहस्रशः ॥ ३२
 इत्येताः सरितो विप्राः समाख्याता यथास्मृति । अत ऊर्ध्वं जनपदाभिबोध गदतो मम ॥ ३३
 तन्नेमे कुरुपाञ्चालाः शाल्वमात्रेयजाङ्गलाः । शूरसेनाः पुलिन्दाश्च बौधा मालास्तथैव च ॥ ३४
 मत्स्याः कुशट्टाः सौगन्ध्याः कुन्तयः काशिकोशलाः । चेदिमत्स्यकरुषाश्च भोजाः सिन्धुपुलिन्दकाः ३५
 उत्तमाश्च दशार्णाश्च मेकलाश्चोत्कलैः सह । पञ्चालाः कोशलाश्चैव नैकपृथुगंधराः ॥ ३६
 बोधा मद्राः कलिङ्गाश्च काशयोऽपरकाशयः । जठराः कुकुराश्चैव सदशार्णाः सुसत्तमाः ॥ ३७
 कुन्तयोऽवन्तयश्चैव तथैवापरकुन्तयः । गोमन्ता मल्लकाः पुण्ड्रा विदर्भा नृपवाहिकाः ॥ ३८
 अश्मकाः सोत्तराश्चैव गोपराष्ट्राः कनीयसः । अधिराज्यकुशट्टाश्च मल्लराष्ट्राश्च केरलाः ॥ ३९
 मालवाश्चोपवास्याश्च वक्रावक्रातपाः शकाः । विदेहा मागधाः सच्चा मलजा विजयास्तथा ॥ ४०
 अङ्गा वङ्गाः कलिङ्गाश्च यकृल्लोमान एव च । मल्लाः सुदेष्णाः प्रह्लादा महिषाः शशकास्तथा ॥ ४१
 बाह्लिका वाटधानाश्च आभीराः कालतोयकाः । अपरान्ताः परान्ताश्च पङ्कलाश्चर्मचण्डकाः ॥ ४२
 अटवीशेखराश्चैव मेरुभूताश्च सत्तमाः । उपाट्टतानुपाट्टताः सुराष्ट्राः केकयास्तथा ॥ ४३
 कुट्टापरान्ता माहेयाः कक्षाः सामुद्रनिष्कुटाः । अन्धाश्च बहवो विप्रा अन्तर्गिर्यस्तथैव च ॥ ४४
 बहिर्गिर्योऽङ्गमलदा मगधा मालवार्यटीः । सँत्तराः प्राट्टषेया भार्गवाश्च द्विजर्षभाः ॥ ४५
 पुण्ड्रा भार्गाः किराताश्च सुदेष्णां भासुरास्तथा । शका निषादा निषधास्तथैवाऽऽनर्तनेर्ऋताः ४६
 पूर्णलाः पूतिमत्स्याश्च कुन्तलाः कुशकास्तथा । तीरग्रहाः शूरसेना ईजिकाः कल्पकारणाः ॥ ४७
 तिलभागा मसारश्च मधुमत्ताः ककुन्दकाः । काश्मीराः सिन्धुसौवीरा गान्धारा दर्शकास्तथा ४८
 अभीसाराः कुद्रुताश्च सौरिला बाह्लिकास्तथा । दर्वी च मालवादर्वावातजामरथोरगाः ॥ ४९
 बँलरट्टास्तथा विप्राः सुदामानः सुमल्लिकाः । बन्धाकरीकषाश्चैव कुलिन्दा गन्धिकास्तथा ॥ ५०
 वानायवो दर्शाः पार्श्वरोमाणः कुशविन्दवः । काच्छा गोपालकच्छाश्च जाङ्गलाः कुरुवर्णकाः ॥ ५१
 किराता बर्बराः सिद्धा वैदेहास्ताम्रलिप्तिकाः । औड्रम्लेच्छाः ससैरिन्द्राः पार्वतीयाश्च सत्तमाः ५२
 अथापरे जनपदा दक्षिणा मुनिपुङ्गवाः । द्रविडाः केरलाः प्राच्या मूषिका बालमूषिकाः ॥ ५३
 कर्णाटका माहिषका विकन्धा मूषिकास्तथा । झल्लिकाः कुन्तलाश्चैव सौहृदा नलकाननाः ॥ ५४
 कोकुट्टकास्तथा चोलाः कोकणा मणिर्वालवाः । समङ्गाः कनकाश्चैव कुकुराङ्गारमारिषाः ॥ ५५

१ ट. 'न्यां वारणा' । २ ख. अ. 'मू ॥ २९ ॥ मुक्ति' । ३ ख. अ. 'साह्या' । ४ अ. 'काह्या' । ५ ख. अ. 'च स्व-
 र्गम्' । ६ क. 'गोमन्ता' । ७ ख. अ. 'मालवापेटा' । ८ ट. 'सत्त्वोत्तरा' । ९ क. 'ष्णा मासु' । १० ड. झ. 'गाः ॥ ४९ ॥
 चत्वरठास्त' । ११ ड. बल्वर' । १२ ट. 'दराः' । १३ अ. 'किष्किन्धा' । ट. 'विकत्या' । १४ ख. अ. 'बालकाः १९' । ड.
 झ. ड. 'बालकाः । स' ।

ध्वजिन्युत्सवसङ्केतास्त्रिगर्भा माल्यसेनयः । व्यूढकाः कोरकाः प्रोष्ठ्याः सङ्गवेगधरास्तथा ॥ ५६
 तथैव विन्ध्यरुलिकाः पुलिन्दा वल्बलैः सह । मालवा मलराश्चैव तथैवापरवर्तकाः ॥ ५७
 कुलिन्दाः कालदाश्चैव चण्डकाः कुरटास्तथा । मुशलास्तनवालाश्च सतीर्यापूतिसञ्जयाः ॥ ५८
 अनिदायाः शिवाटाश्च तपानाः सूतपास्तथा । ऋषिकाश्च विदर्भाश्च स्तैङ्गनाः परतङ्गकाः ॥ ५९
 उत्तराश्वापरे म्लेच्छा जना हि मुनिपुङ्गवाः । जवनाश्च सकाम्बोजा दारुणा म्लेच्छजातयः ॥ ६०
 सैकृष्टहाः कुलव्याश्च दूणाः पारसिकैः सह । तथैव रमणाश्चान्यास्तथा च दक्षमानिकाः ॥ ६१
 क्षत्रियोपनिवेशाश्च वैश्यशूद्रकुलानि च । शूराभीराश्च दरदाः काश्मीराः पशुभिः सह ॥ ६२
 खाण्डीकाश्च तुषाराश्च पद्मावा गिरिगह्वराः । औत्रेयाः सभरद्वाजास्तथैव स्तनपोषकाः ॥ ६३
 द्रोषकाश्च कलिङ्गाश्च किरातानां च जातयः । तोमरा हन्यमानाश्च तथैव करभञ्जकाः ॥ ६४
 एते चान्ये जनपदाः प्राच्योदीच्यास्तथैव च । उद्देशमात्रेण मया देशाः संकीर्तिता द्विजाः ॥
 यथागुणबलं वाऽपि त्रिवर्गस्य महाफलम् ॥ ६५

इति श्रीमहापुराणे पाद्य आदिस्रण्डे षष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—२४६

अथ सप्तमोऽध्यायः ।

ऋषय ऊचुः—

भारतस्यास्य वर्षस्य तथा हैमवतस्य च । प्रमाणमायुषः सूत बलं चापि शुभाशुभम् ॥ १
 अनागतमतिक्रान्तं वर्तमानं च सत्तम । आचक्ष्व नो विस्तरेण हरिवर्षं तथैव च ॥ २

सूत उवाच—

चत्वारि भारते वर्षे युगानि मुनिपुङ्गवाः । कृतं त्रेता द्वापरं च कलिश्च द्विजसत्तमाः ॥ ३
 पूर्वं कृतयुगं नाम ततस्त्रेतायुगं द्विजाः । तत्पश्चाद्द्वापरं चाथ तैतस्तिष्यः प्रवर्तते ॥ ४
 चत्वारि तु सहस्राणि वर्षाणां मुनिपुङ्गवाः । आयुःसंख्या कृतयुगे संख्याता हि तपोधनाः ॥ ५
 तथा त्रीणि सहस्राणि त्रेतायामायुषो विदुः । द्वे सहस्रे द्वापरे तु भुवि तिष्ठन्ति सांप्रतम् ॥ ६
 न प्रमाणस्थितिर्बास्ति तिष्ये तु मुनिपुङ्गवाः । गर्भस्थाश्च अत्रियन्तेऽत्र तथा जाता अत्रियन्ति च ॥ ७
 महाबला महासत्त्वाः प्रज्ञागुणसमन्विताः । प्रजायन्ते च जाताश्च शतशोऽथ सहस्रशः ॥ ८
 द्विजाः कृतयुगे विभा बलिनः प्रियदर्शनाः । प्रजायन्ते च जाताश्च मुनयो वै तपोधनाः ॥ ९
 महोत्साहा महात्मानो धार्मिकाः सत्यवादिनः । प्रियदर्शा वपुष्मन्तो महावीर्या धनुर्धराः ॥ १०
 वीरा हि युधि जायन्ते क्षत्रियाश्चारुसंमताः । त्रेतायां क्षत्रियास्तावत्सर्वे वै चक्रवर्तिनः ॥ ११
 सर्ववर्णाश्च जायन्ते सदैव द्वापरे युगे । महोत्साहा वीर्यवन्तः परस्परवधैषिणः ॥ १२
 तेजसांऽन्धेन संयुक्ताः क्रोधनाः पुर्षषाः किल । लुब्धाश्चानृतिकाश्चैव तिष्ये जायन्ति भो द्विजाः ॥ १३
 ईर्ष्यां मानस्तथा क्रोधो मायाऽमूया तथैव च । तिष्ये भवन्ति भूतानां रागो लोभश्च सत्तमाः ॥ १४

१ ख. म. विन्ध्यपीलीयाः । २ ड. च. ट. ड. वल्बलैः । ख. म. दण्डकैः । ३ ट. स्तङ्गणाः परतङ्गणाः । ४ सह-
 ५ क. आश्रियाः सभिर । ६ क. जाः । सक्षिपाद्वा । ७ क. तत्र स्त्रिगधः प्र । ८ क. ष्येषु मु । ९ क. शः
 १० क. सप्तमस्य । १० ट. सांशेन । ११ क. रथाङ्कितः । लु ।

संक्षेपो वर्तते विप्रा द्वापरे युगमध्यके । गुणोत्तरं हैमवतं हरिवर्षं ततः परम् ॥

१५

इति श्रीमहापुराणे पाद्य आदिखण्डे सप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—२६१

अथाष्टमोऽध्यायः ।

ऋषय ऊचुः—

श्रीमद्वण्डस्त्वया प्रोक्तो यथावदिह सत्तम । विष्कम्भस्य च प्रब्रूहि परिमाणं तु तत्त्वतः ॥ १
सम्यक् प्रमाणं च सम्यगच्छिद्रदर्शनः । शाकद्वीपं च नो ब्रूहि कुशद्वीपं च धार्मिक ॥
शकलं चैव तत्त्वेन क्रौञ्चद्वीपं तथैव च ॥ २

सूत उवाच—

गाः सुबहवो द्वीपा यैरिदं संततं जगत् । सप्त द्वीपान्प्रवक्ष्यामि गृणुत द्विजपुङ्गवाः ॥ ३
शदश सहस्राणि योजनानि द्विजोत्तमाः । षट्शतानि च पूर्णानि विष्कम्भो जम्बुपर्वतः ॥ ४
वणस्य समुद्रस्य विष्कम्भो द्विगुणः स्मृतः । नानाजनपदाकीर्णो मणिविद्रुमचित्रितः ॥ ५
कथातुविचित्रैश्च पर्वतरूपशोभितः । सिद्धचारणसंकीर्णः सागरः परिमण्डलः ॥ ६
शाकद्वीपं च वक्ष्यामि यथावदिह सत्तमाः । गृणुताद्य यथान्यायं ब्रुवतो मम धार्मिकाः ॥ ७
जम्बुद्वीपप्रमाणेन द्विगुणः स द्विजर्षभाः । विष्कम्भेन महाभागाः सागरोऽपि विभागशः ॥ ८
पिरोदो मुनिशार्ङ्गला येन संपरिवारितः । तत्र पुण्या जनपदास्तत्र न म्रियते जनः ॥
इत एव हि दुर्भिक्षं क्षमातेजोयुता हि ते । ९
शाकद्वीपस्य संक्षेपो यथावन्मुनिसत्तमाः । उक्त एष महाभागाः किमन्यत्कथयामि वः ॥ १०

ऋषय ऊचुः—

शाकद्वीपस्य संक्षेपो यथावदिह धार्मिक । उक्तस्त्वया महाप्राज्ञ विस्तरं ब्रूहि तत्त्वतः ॥ ११

सूत उवाच—

यैव पर्वता विप्राः सप्तात्र मणिपर्वताः । रत्नाकरास्तथा नद्यस्तेषां नामानि वर्णये ॥ १२
शतीव गुणवत्सर्वं तत्त्वं पृच्छथ धार्मिकाः । देवर्षिगन्धर्वयुतः प्रथमो मेरुरुच्यते ॥ १३
आगायतो महाभागा मैलयो नाम पर्वतः । ततो मेघाः प्रवर्तन्ते प्रवर्षन्ति च सर्वशः ॥ १४
तः परेण मुनयो जलधारो महागिरिः । ततो नित्यमुपादत्ते वासवः परमं जलम् ॥ १५
तो वर्षे प्रभवति वर्षाकाले द्विजोत्तमाः । उच्चैर्गिरी रैवतको यत्र नित्यं प्रतिष्ठितम् ॥ १६
वती दिवि नक्षत्रं पितामहकृतावधिः । उत्तरेण तु विप्रेन्द्राः श्यामो नाम महागिरिः ॥ १७
वमेघप्रभः प्रांशुः श्रीमानुज्ज्वलविग्रहः । यत्र श्यामत्वमापन्नाः प्रजा मुदितमानसाः ॥ १८

ऋषय ऊचुः—

महान्संशयोऽस्माकं प्राप्तोऽयं सूत यस्तथा(?) । प्रजाः कथं सूत सम्यक्संप्राप्ताः श्यामतास्त्रिह १९

सूत उवाच—

विष्वेव महाप्राज्ञा द्वीपेषु मुनिपुङ्गवाः । गौरः कृष्णश्च पतगो त(गस्त)योर्वर्णान्तरे द्विजाः ॥ ३

श्यामो यस्मात्प्रवृत्तो वै तस्माच्छ्यामगिरिः स्मृतः । ततः परं मुनिश्रेष्ठा दुर्गशैलो महोदयः २१	
केशरी केशरयुतो यतो वातः प्रवर्तते । तेषां योजनविष्कम्भो द्विगुणः प्रविभागशः ॥ २२	
वर्षाणि तेषु विप्रेन्द्राः संप्रोक्तानि मनीषिभिः । महामेरुर्महाकाशां जलदः कुमुदोत्तरः ॥ २३	
जलधारो महाप्राज्ञाः सुकुमार इति स्मृतः । रैवतस्य तु कौमारः श्यामस्य मणिकाञ्चनः ॥ २४	
केशरस्याथ मौदाकी परेण तु महान्सुमान् । परिवार्य तु विप्रेन्द्रा दैर्घ्यं ह्रस्वत्वमेव च ॥ २५	
जम्बूद्वीपेन संख्यातस्तस्य मध्ये महाद्रुमः । शाको नाम महाप्राज्ञाः प्रजास्तैस्य सहानुगाः २६	
तत्र पुण्या जनपदाः पूज्यते तत्र शंकरः । तत्र गच्छन्ति सिद्धाश्च चारणा दैवतानि च ॥ २७	
धार्मिकाश्च प्रजाः सर्वाश्चत्वारस्तत्र सत्तमाः । वर्णाः स्वकर्मनिरता न च स्तेनोऽत्र दृश्यते २८	
दीर्घायुषो महाप्राज्ञा जरामृत्युविवर्जिताः । प्रजास्तत्र विवर्धन्ते वर्षास्त्रिव समुद्रगाः ॥ २९	
नद्यः पुण्यजलास्तत्र गङ्गा च बहुधा गता । सुकुमारी कुमारी च सीता शिवोदका तथा ॥ ३०	
महानदी च भो विप्रास्तथा मणिजला नदी । इक्षुवर्धनिका चैव नदी मुनिवराः स्मृता ॥ ३१	
ततः प्रवृत्ताः पुण्योदा नद्यः परमशोभनाः । सहस्राणां शतान्येव यतो वर्षति वासवः ॥ ३२	
न तासां नामधेयानि परिमाणं तथैव च । शक्यते परिसंख्यातुं पुण्यास्ता हि सरिद्वराः ॥ ३३	
ततः पुण्या जनपदाश्चत्वारो लोकविश्रुताः । मृगाश्च मशकाश्चैव मानसा मल्लकास्तथा ॥ ३४	
मृगाश्च ब्रह्मभूयिष्ठाः स्वकर्मनिरता द्विजाः । मशकेषु तु राजन्या धार्मिकाः सर्वकामदाः ॥ ३५	
मानसाश्च महाभागा वैश्यधर्मोपजीविनः । सर्वकामसमायुक्ताः शूरा धर्मार्थनिश्चिताः ॥ ३६	
शूद्रास्तु मल्लका नित्यं पुरुषा धर्मशीलिनः । न तत्र राजा विप्रेन्द्रा न दण्डो न च दण्डिकाः ॥ ३७	
स्वधर्मणैव धर्मज्ञास्ते रक्षन्ति परस्परम् ॥ ३७	
एतावदेव शक्यं तु तत्र द्वीपे प्रभाषितुम् । एतदेव च श्रोतव्यं शाकद्वीपे महौजसि ॥ ३८	

इति श्रीमहापुराणे पाद्म आदिखण्डेऽष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—२९९

अथ नवमोऽध्यायः ।

सूत उवाच—

उत्तरेषु च भो विप्रा द्वीपेषु श्रूयते कथा । एवं तत्र महाभागा ब्रुवतस्तन्निबोधत ॥ १	
धृततोयः समुद्रोऽत्र दधिमण्डोदकोऽपरः । सुरोदः सागरश्चैव तथाऽन्यो दुग्धसागरः ॥ २	
परस्परेण द्विगुणाः सर्वे द्वीपा द्विजर्षभाः । पर्वताश्च महाप्राज्ञाः समुद्रैः परिवारिताः ॥ ३	
गौरस्तु मध्यमे द्वीपे गिरिर्मनःशिलो महान् । पर्वतः पश्चिमे कृष्णो नारायणसखो द्विजाः ॥ ४	
तत्र रत्नानि दिव्यानि स्वयं रक्षति केशवः । प्रसन्नश्चाभवत्तत्र प्रजानां व्यदधात्सुखम् ॥ ५	
शरद्वीपे कुशस्तम्भो मध्ये जनपदस्य ह । संपूज्यते शाल्मलिश्च द्वीपे शाल्मलिके द्विजाः ॥ ६	
क्रौञ्चद्वीपे महाक्रौञ्चो गिरी रत्नचयाकरः । संपूज्यते भो विप्रेन्द्राश्चातुर्वर्ण्येन नित्यदा ॥ ७	
गोमन्तः पर्वतो विप्राः सुमहान्सर्वधातुकः । यत्र नित्यं निवसति श्रीमान्कमललोचनः ॥ ८	

१ क. म. कुसुमार । २ ट. 'हान्पुमा' । ३ ट. 'स्तत्र स' । ४ क. शिवोल्ला । झ. शिवालुका । ५ क. म. 'ता
६ क. म. यत्तान्याश्च पु' ।

भोक्षिभिः संगतो नित्यं प्रभुर्नारायणो हरिः । शरद्वीपे तु विभेन्द्राः पर्वतो विदुमैश्वरः ॥	९
सुनामा च सुदुर्धर्षो द्वितीयो हेमपर्वतः । द्युतिमात्राम विभेन्द्रास्तृतीयः कुमुदो गिरिः ॥	१०
चतुर्थः पुष्यवात्राम पञ्चमस्तु कुशेशयः । षष्ठो हरिगिरिर्नाम षडेते पर्वतोत्तमाः ॥	११
तेषामन्तरविष्कम्भो द्विगुणः पर्वभागशः । औद्भिदं प्रथमं वर्षं द्वितीयं रेणुमण्डलम् ॥	१२
तृतीयं सुरथं नाम चतुर्थं लम्बनं स्मृतम् । धृतिमत्पञ्चमं वर्षं षष्ठं वर्षं प्रभाकरम् ॥	१३
सप्तमं कापिलं वर्षं सप्तैते वर्षलम्बकाः । एतेषु देवगन्धर्वाः प्रजाश्च मुदिता द्विजाः ॥	
विहरन्ति रमन्ते च न तेषु म्रियते जनः ॥	१४
न तेषु दस्यवः सन्ति म्लेच्छजात्योऽपि वा द्विजाः । गौरः प्रायो जनः सर्वः सुकुमारश्च सत्तमाः १५	१५
अविशिष्टेषु सर्वेषु वक्ष्यामि द्विजपुङ्गवाः । यथाश्रुतं महाप्राज्ञा वर्ण्यते शृणुत द्विजाः ॥	१६
क्रौञ्चद्वीपे महाभागाः क्रौञ्चो नाम महागिरिः । क्रौञ्चात्परो वामनको वामनादन्धकारकः १७	१७
अन्धकारात्परो विप्रा मैनाकः पर्वतोत्तमः । मैनाकात्परो विप्रा गोविन्दो गिरिरुत्तमः ॥	१८
[ःगोविन्दात्परतश्चैव पुण्डरीको महागिरिः । पुण्डरीकात्परश्चापि प्रोच्यते दुन्दुभिस्वनः] ॥ १९	१९
पुरस्ताद्विगुणस्तेषां विष्कम्भो मुनिपुङ्गवाः । देशास्तत्र प्रवक्ष्यामि तन्मे निगदतः शृणु ॥	२०
क्रौञ्चस्य कुशलो देशो वामनस्य मनोनुगः । मनोनुगात्परो देश उष्णो नाम तपोधनाः ॥	२१
उष्णात्परो प्रावरकः प्रावरादन्धकारकः । अन्धकारकदेशात्तु मुनिदेशः परः स्मृतः ॥	२२
मुनिदेशात्परश्चैव प्रोच्यते दुन्दुभिस्वनः । सिद्धचारणसंकीर्णो गौरः प्रायो जनः स्मृतः ॥	२३
एते देशाः समाख्याता देवगन्धर्वसेविताः । पुष्करे पुष्करो नाम पर्वतो मणिरत्नवान् ॥	२४
तत्र नित्यं प्रसरति स्वयं देवः प्रजापतिः । पर्युपासन्ति ते नित्यं देवाः सर्वे महर्षयः ॥	२५
वाग्भिर्मनोनुकूलाभिः पूजयन्तो द्विजोत्तमाः । जम्बूद्वीपात्प्रवर्तन्ते रत्नानि विविधानि च २६	२६
द्वीपेषु तेषु सर्वेषु प्रजानां मुनिसत्तमाः । विप्राणां ब्रह्मचर्येण सत्येन च दमेन च ॥	२७
आरोग्यायुष्मपाणाभ्यां द्विगुणं द्विगुणं ततः । एते जनपदा विप्रा द्वीपेषु तेषु सत्तमाः ॥	
उक्ता जनपदा येषु धर्मश्चैकः प्रवर्तते ॥	२८
ईश्वरो दण्डमुद्यम्य स्वयमेव प्रजापतिः । द्वीपानेतान्मुनिवरान्स्तिष्ठति सर्वदा ॥	२९
स राजा स शिवो विप्राः स पिता स पितामहः । गोपायति द्विजश्रेष्ठाः प्रजाः सद्विजपण्डिताः ॥ ३०	३०
भोजनमत्र विभेन्द्राः प्रजाः स्वयमुपस्थितम् । सिद्धमेव महाभागा भुञ्जते तद्धि नित्यदा ॥	३१
ततः परं महाशैलो दृश्यते लोकसंस्थितिः । चतुरस्रो महाप्राज्ञाः सर्वतःपरिमण्डलः ॥	३२
तत्र तिष्ठन्ति विभेन्द्राश्चत्वारो लोकसंमताः । दिग्गजा हि मुनिश्रेष्ठा वामनैरावतादयः ॥	३३
सुप्रतीकस्तथा विप्राः प्रभिन्नकरटामुखाः । तस्याहं परिमाणं तु न संख्यातुमिहोत्सहे ॥	३४
संख्यातः स नित्यं हि तिर्यगूर्ध्वमधस्तथा । तत्र वै वायवो वान्ति दिग्भ्यः सर्वाभ्य एव च ॥ ३५	३५
असंबन्धा मुनिश्रेष्ठास्तात्रिण्युहन्ति ते गजाः । पुष्करैः पद्मसंकाशैर्विकर्षन्ति महाप्रभैः ॥	३६
शतथा पुनरेवाऽऽशु ते तान्मुञ्चन्ति नित्यशः । श्वसद्भिर्मुखनासाभ्यां दिग्गजैरिव मारुताः ॥ ३७	३७

* एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः ख अ पुस्तकयोरेव दृश्यते ।

१ ख. .अ शेरुकः । २ ख. अ. 'यं वेणु' । ३ ख. ड. झ. अ. ड. ल्वनं । ४ ख. अ. 'र्षभावकाः' । ५ ख. ड. 'मि नामतस्तभिबोधत । क्री' । ६ क. 'रं समा नाम ट' ।

आगच्छन्ति द्विजश्रेष्ठास्तत्र तिष्ठन्ति वै प्रजाः । यथोद्दिष्टं मया प्रोक्तं सनिर्माणमिदं जगत्
 भुत्वेदं पृथिवीमानं पुण्यदं च मनोनुगम् । श्रीमांस्तरति विप्रेन्द्राः सिद्धार्थः साधुसंमतः ।
 आयुर्वलं च कीर्तिश्च तस्य तेजश्च वर्धते ॥

यः शृणोति समाख्यानं पर्वणीदं धृतव्रतः । प्रीयन्ते पितरस्तस्य तथैव च पितामहाः ॥

इति श्रीमहापुराणे पाद्म आदिखण्डे नवमोऽध्यायः ॥ ९ ॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—३३९

अथ दशमोऽध्यायः ।

ऋषय ऊचुः—

पृथिन्या हि परिमाणं संस्थानं सरितस्तथा । त्वत्तः श्रुत्वा महाभाग अमृतं पीतमेव च ।
 तत्र भूमौ च तीर्थानि पावनानीति नः श्रुतम् ॥ आचक्ष्व तानि सर्वाणि यथाफलकराणि
 सविशेषं महाप्राज्ञ श्रोतुमिच्छामहे तव ॥

सूत उवाच—

धन्यं पुण्यं महाख्यानं पृष्टमेव तपोधनाः । यथामति प्रवक्ष्यामि यथायोगं यथाश्रुतम् ॥
 पुरातनं प्रवक्ष्यामि देवर्षेर्नारदस्य हि । युधिष्ठिरेण संवादं शृणुत द्विजसत्तमाः ॥
 हृतराज्याः पाण्डुपुत्रा वने तस्मिन्महारथाः । निवसन्ति महाभागा द्रौपद्या सह पाण्डवाः
 अथापश्यन्महात्मानं देवर्षिं तत्र नारदम् । दीप्यमानं श्रिया ब्राह्म्या दीप्ताग्निसमतेजसम्
 स तैः परिदृतः श्रीमान्भ्रातृभिः कुरुनन्दनः । दिवि भाति हि दीप्तौजा देवैरिव शतक्रतुः
 यथा च देवान्सावित्री याज्ञसेनी तथा पतीन् । न जहौ धर्मतः पार्थीन्मेरुमर्कप्रभा यथा ।
 प्रतिगृह्य ततः पूजां नारदो भगवानृषिः । आश्वासयद्धर्मपुत्रं युक्तरूपप्रियेण च ॥
 उवाच च महात्मानं धर्मराजं युधिष्ठिरम् । ब्रूहि धर्मभृतां श्रेष्ठ किं प्रार्थ्यं किं दैदामि ते
 अथ धर्ममुतो राजा प्रणम्य भ्रातृभिः सह । उवाच प्राञ्जलिर्वाक्यं नारदं देवसंमितम् ॥
 त्वयि तुष्टे महाभाग सर्वलोकाभिपूजिते । कृतमित्येवमन्ये हि प्रसादात्तव मुव्रत ॥
 यदि त्वयाऽनुग्राह्योऽस्मि भ्रातृभिः सहितोऽनघ । संदेहं मे मुनिश्रेष्ठ हृदिस्थं छेत्तुमर्हसि
 प्रदक्षिणां यः कुरुते पृथिवीं तीर्थतत्परः । किं फलं तस्य कात्स्न्येन तद्ब्रह्मन्वक्तुमर्हसि ॥

नारद उवाच—

शृणु राजभ्रवहितो दिलीपेन यथा पुरा । वसिष्ठस्य सकाशाद्दे सर्वमेतदुपश्रुतम् ॥
 पुरा भागीरथीतिरे दिलीपो राजसत्तमः । धर्म्यं व्रतं समास्थाय न्यवसन्मुनिवत्तदा ॥
 शुभे देशे महाराज पुण्ये देवर्षिपूजिते । गङ्गाद्वारे महातेजा देवगन्धर्वसेविते ॥
 स पितृस्तर्पयामास देवांश्च परमद्युतिः । ऋषींश्च तर्पयामास विधिदृष्टेन कर्मणा ॥
 कस्यचिस्त्वय कालस्य जपभ्रेव महामनाः । ददर्श भूतसंकाशं वसिष्ठमृषिमुत्तमम् ॥
 पुरोहितं स तं दृष्ट्वा दीप्यमानमिव श्रिया । प्रहर्षमतुलं लेभे विस्मयं परमं ययौ ॥

उपस्थितं महाराज पूजयामास भारत । स हि धर्मभृतां श्रेष्ठो विधिदृष्टेन कर्मणा ॥ २१
 शिरसा चार्घ्यमादाय शुचिः प्रयतमानसः । नाम संकीर्तयामास तस्मिन्ब्रह्मर्षिसत्तमे ॥ २२
 दिलीपोऽहं तु भद्रं ते दासोऽस्मि तव सुव्रत । तव संदर्शनादेव मुक्तोऽहं सर्वकिल्बिषैः ॥ २३
 एवमुक्त्वा महाराज दिलीपो द्विपदां वरः । वाग्यतः प्राञ्जलिर्भूत्वा तूष्णीमासीद्युधिष्ठिर ॥ २४
 तं दृष्ट्वा नियमेनाथ स्वाध्यायेन च कर्षितम् । दिलीपं नृपतिश्रेष्ठं मुनिः प्रीतमनोऽभवत् ॥ २५

इति श्रीमहापुराणे पाद्म आदिखण्डे दशमोऽध्यायः ॥ १० ॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—३६४

अथैकादशोऽध्यायः ।

वसिष्ठ उवाच—

अनेन तव धर्मज्ञ प्रश्रयेण दमेन च । सत्येन च महाभाग तुष्टोऽस्मि तव सर्वशः ॥ १
 यस्येदृशस्ते धर्मोऽयं पितरस्तारितास्त्वया । तेन पश्यसि मां पुत्र याज्यश्चासि ममानघ ॥ २
 प्रीतिर्मे वर्धते तेऽद्य ब्रूहि किं करवाणि ते । यद्वक्ष्यसि नरश्रेष्ठ तस्य दाताऽस्मि तेऽनघ ॥ ३

दिलीप उवाच—

प्रीते त्वयि वसिष्ठाद्य सर्वलोकाभिपूजिते । कृतमित्येव मन्ये हि यदहं पृष्टवान्प्रभुम् ॥ ४
 यदि त्वहमनुग्राह्यस्तव धर्मभृतां वर । प्रक्षयामि हृत्स्छं संदेहं तन्मे त्वं वक्तुमर्हसि ॥ ५
 अस्ति मे भगवन्कश्चित्तीर्थेभ्यो धर्मसंशयः । तदहं श्रोतुमिच्छामि पृथक्संकीर्तनं त्वया ॥ ६
 प्रदक्षिणां यः पृथिवीं करोति द्विजसत्तम । किं फलं तस्य विप्रर्षे तन्मे ब्रूहि तपोधन ॥ ७

वसिष्ठ उवाच—

कथयिष्यामि तदहमुषीणां यत्परायणम् । तदेकाग्रमनास्तात शृणु तीर्थेषु यत्फलम् ॥ ८
 यस्य हस्तौ च पादौ च मनश्चैव सुसंयतम् । विद्या तपश्च कीर्तिश्च स तीर्थफलमश्नुते ॥ ९
 प्रतिग्रहाद्युपावृत्तः संतुष्टो नियतः शुचिः । अहंकारनिवृत्तश्च स तीर्थफलमश्नुते ॥ १०
 अकल्किको निराहारोऽलब्धाहारो जितेन्द्रियः । विमुक्तः सर्वदोषैर्यः स तीर्थफलमश्नुते ॥ ११
 अक्रोधनश्च राजेन्द्र सत्यशीलो दृढव्रतः । आत्मोपमश्च भूतेषु स तीर्थफलमश्नुते ॥ १२
 ऋषिभिः क्रतवः प्रोक्ता वेदेष्वपि यथाक्रमम् । फलं चैव यथातत्त्वं प्रेत्य चेह च सर्वशः ॥ १३
 न ते शक्या दरिद्रेण यैः प्राप्नुं महीपते । बहूपकरणा यज्ञा नानासंभारविस्तराः ॥ १४
 प्राप्यन्ते पार्थिवैरेते समृद्धैर्वा नरैः क्वचित् । न निर्धनैर्नरगणैरेकात्मभिरसाधनैः ॥ १५
 यो दरिद्रैरपि विधिः शक्यः प्राप्नुं जनेश्वर । तुल्यो यज्ञफलैः पुण्यैस्तं निबोध महीपते ॥ १६
 ऋषीणां परमं गुह्यमिदं धर्मभृतां वर । तीर्थाभिगमनं पुण्यं यज्ञैरपि विशिष्यते ॥ १७
 अनुपूर्वाप्यातिरात्राणि तीर्थाभिगमनेन च । अदत्त्वा काञ्चनं गाश्च दरिद्रो नाम जायते ॥ १८
 अभिष्टोमादिभिर्यज्ञैरिष्ट्वा विपुलदक्षिणैः । न तत्फलमवाप्नोति तीर्थाभिगमनेन यत् ॥ १९

* संधिरार्षः ।

नृलोके देवलोकस्य तीर्थं त्रैलोक्यविश्रुतम् । पुष्करं तीर्थमासाद्य देवदेवसमो भवेत् ॥	२०
दशकोटिसहस्राणि तीर्थानां वै महीपते । सान्निध्यं पुष्करे येषां त्रिसन्ध्यं सूर्यवंशज ॥	२१
आदित्या वसवो रुद्राः साध्याश्च समरुद्राणाः । गन्धर्वाप्सरसश्चैव तत्र संनिहिताः प्रभो ॥	२२
यत्र देवास्तपस्तप्त्वा दैत्या ब्रह्मर्षयस्तथा । दिव्ययोगा महाराज पुण्येन महता द्विजाः ॥	२३
मनसाऽप्यभिकामस्य पुष्कराणि मनीषिणः । पुनन्ति सर्वपापानि नाकपृष्ठे स पूज्यते ॥	२४
अस्मिंस्तीर्थे महाभाग नित्यमेव पितामहः । उवास परमप्रीतो देवदानवसंमतः ॥	२५
पुष्करेषु महाभाग देवाः सधिपुरोगमाः । सिद्धिं परमिकां प्राप्ताः पुण्येन महताऽन्विताः ॥	२६
तत्राभिषेकं यः कुर्यात्पितृदेवार्चने रतः । अश्वमेधाद्दशगुणं प्रवदन्ति मनीषिणः ॥	२७
अप्येकं भोजयेद्विभ्रं पुष्करारण्यमाश्रितः । तेनाऽऽप्तोत्यजिताल्लोकान्ब्रह्मणः सद्ने स्थितान् ॥	२८
सायं प्रातः स्मरेद्यस्तु पुष्कराणि कृताञ्जलिः । उपस्पृष्टं भवेत्तेन सर्वतीर्थेषु पार्थिव ॥	२९
जन्मप्रभृति यत्पापं स्त्रिया वा पुरुषस्य वा । पुष्करे गतमात्रस्य सर्वमेव प्रणश्यति ॥	३०
यथा सुराणां सर्वेषामादिस्तु मधुसूदनः । तथैव पुष्करं राजंस्तीर्थानामादिरुच्यते ॥	३१
उष्ट्रा द्वादश वर्षाणि पुष्करे नियतः शुचिः । क्रतून्सर्वानवाप्नोति ब्रह्मलोकं च गच्छति ॥	३२
यस्तु वर्षशतं पूर्णमग्निहोत्रमुपाचरेत् । कार्तिकीं वा वसेदेकां पुष्करे सममेव तत् ॥	३३
दुष्करं पुष्करं गन्तुं दुष्करं पुष्करे तपः । दुष्करं पुष्करे दानं वस्तुं चैव सुदुष्करम् ॥	३४
त्रीणि शृङ्गाणि शुभ्राणि त्रीणि प्रस्रवणानि च । पुष्कराण्यादितीर्थानि न विश्वस्तत्र कारणम् ॥	३५
उष्ट्रा द्वादश वर्षाणि नियतो नियताशनः । स मुक्तः सर्वपापेभ्यः सर्वक्रतुफलं लभेत् ॥	३६

इति श्रीमहापुराणे पाद्य आदित्यखण्डे पुष्करतीर्थमाहात्म्यवर्णनं नामैकादशोऽध्यायः ॥ ११ ॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—४००

अथ द्वादशोऽध्यायः ।

वसिष्ठ उवाच—

प्रदक्षिणमुपावृत्तो जम्बूमार्गं समाविशेत् । जम्बूमार्गं समाविश्य पितृदेवाधिपूजितम् ।	
अश्वमेधमवाप्नोति विष्णुलोकं च गच्छति ॥	१
तत्रोष्य रजनीः पञ्च षष्ठे कालेऽश्रुवन्नरः । न दुर्गतिमवाप्नोति सिद्धिं चाऽऽप्तोत्यनुत्तमाम् ॥	२
जम्बूमार्गावुपावृत्तो गच्छेत्पुण्ड्रलिकाश्रमम् । न दुर्गतिमवाप्नोति स्वर्गलोके च पूज्यते ॥	३
अगस्त्याश्रममासाद्य पितृदेवार्चने रतः । त्रिरात्रोपोषितो राजभ्रिष्टोमफलं लभेत् ॥	४
शाकट्यैः फलैर्वाऽपि कौमारं विन्दते परम् । कन्याश्रमं समासाद्य श्रीपुष्टं लोकपूजितम् ॥	५
धर्मारण्यं हि तत्पुण्यमाद्यं च पार्थिवर्षभ । यत्र प्रविष्टमात्रो वै पापेभ्यो विप्रमुच्यते ॥	६
अर्चयित्वा पितृन्देवाभियतो नियताशनः । सर्वकामसमृद्धस्य यज्ञस्य फलमश्नुते ॥	७
प्रदक्षिणं ततः कृत्वा ययातिपतनं व्रजेत् । हयमेधस्य यज्ञस्य फलं प्राप्नोति तत्र वै ॥	८
महाकालं ततो गच्छेन्नियतो नियताशनः । कोटितीर्थमुपस्पृश्य हयमेधफलं लभेत् ॥	९

१ श. षष्ठकालस्मिन्नाश्रमं । ट. षष्ठकालं क्षमी नरः । २ श. 'च्छेत्तन्दुलि' । ट. 'च्छेदुहालका' । ख. प्र. 'च्छेत्पुण्ड्र-
लिका' । ३ ख. न. श्रीजुष्टं ।

ततो गच्छेत् धर्मज्ञः स्थानं तीर्थमुपापतेः । नाम्ना भद्रवटं नाम त्रिषु लोकेषु विश्रुतम् ॥	१०
तत्राभिगम्य लीशानं गोसहस्रफलं लभेत् । महादेवप्रसादाच्च गाणपत्यमत्रामुयात् ॥	११
समृद्धमसपत्नं तु श्रिया युक्तं नरोत्तम । नर्मदां तु समासाद्य नदीं त्रैलोक्यविश्रुताम् ॥	१२

इति श्रीमहापुराणे पाद्म आदिखण्डे द्वादशोऽध्यायः ॥ १२ ॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—४१२

अथ त्रयोदशोऽध्यायः ।

युधिष्ठिर उवाच—

वसिष्ठेन दिलीपाय कथितं तीर्थमुत्तमम् । नर्मदेति च विख्यातं पापपर्वतदारणम् ॥	१
भूयश्च श्रोतुमिच्छामि तन्मे कथय नारद । नर्मदायाश्च माहात्म्यं वसिष्ठोक्तं द्विजोत्तम ॥	२
कथमेषा महापुण्या नदी सर्वत्र विश्रुता । नर्मदा नाम विख्याता तन्मम ब्रूहि नारद ॥	३

नारद उवाच—

नर्मदा सरितां श्रेष्ठा सर्वपापप्रणाशिनी । तारयेत्सर्वभूतानि स्थावराणि चराणि च ॥	४
नर्मदायास्तु माहात्म्यं वसिष्ठोक्तं मया श्रुतम् । तदेतद्धि महाराज सर्वं हि कथयामि ते ॥	५
पुण्या कनखले गङ्गा कुरुक्षेत्रे सरस्वती । ग्रामे वा यदि वाऽरण्ये पुण्या सर्वत्र नर्मदा ॥	६
त्रिभिः सारस्वतं तोयं सप्ताहेन तु यामुनम् । सद्यः पुनाति गाङ्गेयं दर्शनादेव नार्मदम् ॥	७
कलिङ्गदेशे पश्चार्थे पर्वतेऽमरकण्ठके । पुण्या च त्रिषु लोकेषु रमणीया मनोरमा ॥	८
सदेवासुरगन्धर्वा ऋषयश्च तपोधनाः । तपस्तप्त्वा महाराज सिद्धिं च परमां गताः ॥	९
तत्र स्नात्वा महाराज नियमस्थो जितेन्द्रियः । उपोष्य रजनीमेकां कुलानां तारयेच्छतम् ॥	१०
जनेश्वरे नरः स्नात्वा पिण्डं दत्त्वा यथाविधि । पितरस्तस्य तृप्यन्ति यावदाभूतसंप्लवम् ॥	११
पर्वतस्य समन्तात्तु रुद्रकोटिः प्रतिष्ठिता । स्नानं यः कुरुते तत्र गन्धमाल्यानुलेपनम् ॥	१२
प्रीतस्तस्य भवेत्सर्वो रुद्रकोटिर्न संशयः । पर्वते पश्चिमस्यान्ते स्वयं देवो महेश्वरः ॥	१३
तत्र स्नात्वा शुचिर्भूत्वा ब्रह्मचारी जितेन्द्रियः । पितृकार्यं तु कुर्वीत विधिवद्विष्टेन कर्मणा ॥	१४
तिलोदकेन तत्रैव तर्पयेत्पितृदेवताः । आसप्तमं कुलं तस्य स्वर्गे तिष्ठति पाण्डव ॥	१५
षष्टिवर्षसहस्राणि स्वर्गलोके महीयते । अप्सरोगणसंकीर्णो दिव्यस्त्रीपरिवारितः ॥	१६
दिव्यगन्धानुलिप्तश्च दिव्यालङ्कारभूषितः । ततः स्वर्गात्परिभ्रष्टो जायते विपुले कुले ।	
धनवान्दानशीलश्च धार्मिकश्चैव जायते ॥	१७
पुनः स्मरति तत्तीर्थं गमनं तत्र कुर्वते । तारयित्वा कुलान्सप्त रुद्रलोकं स गच्छति ॥	१८
योजनानां शतं साग्रं श्रूयते सरितोत्तमा । विस्तारेण तु राजेन्द्र योजनद्वयमन्तरम् ॥	१९
षष्टिस्तीर्थसहस्राणि षष्टिः कोट्यस्तथैव च । पर्वतस्य समन्तात्तु तिष्ठन्त्यमरकण्ठके ॥	२०
ब्रह्मचारी शुचिर्भूत्वा जितक्रोधो जितेन्द्रियः । सर्वहिंसानिवृत्तश्च सर्वभूतहिते रतः ॥	२१
एवं सर्वसमाचारः क्षेत्रपालान्यरित्रजेत् । तस्य पुण्यफलं राजञ्छृणुष्व्वावहितो हि मे ॥	२२

१ ख. अ. 'द्विकामः सफलं धि' । २ ख. अ. कुलानां र' ।

शतं वर्षसहस्राणां स्वर्गे मोदेत पाण्डव । अप्सरोगणसंकीर्णे दिव्यस्त्रीपरिवारिते ॥	२३
दिव्यगन्धानुलिप्तश्च दिव्यालंकारभूषितः । क्रीडते देवलोके तु दैवतैः सह मोदते ॥	२४
ततः स्वर्गात्परिभ्रष्टो राजा भवति वीर्यवान् । गृहं च लभतेऽसौ वै नानात्नविभूषितम् ॥	२५
स्तम्भैर्मणिमयैर्दिव्यैर्वज्रवैडूर्यभूषितैः । आलेखसहितं दिव्यं दासीदाससमन्वितम् ॥	२६
मत्तमातङ्गशब्दैश्च हयानां हेषितेन च । क्षुभ्यते तस्य तद्द्वारमिन्द्रस्य भवनं यथा ॥	२७
राजराजेश्वरः श्रीमान्सर्वस्त्रीजनवल्लभः ॥ तस्मिन्गृह उषित्वा तु क्रीडाभोगसमन्वितः ॥	
जीवेद्वर्षशतं साग्रं सर्वरोगविवर्जितः ॥	२८
एवं भोगो भवेत्तस्य यो मृतोऽमरकण्टके । अग्निप्रवेशेऽथ जले तथा चैव अनाशने ॥	२९
अनिवर्तिका गतिस्तस्य पर्वतस्याम्बरे यथा । पतनं पतते यस्तु मान (वो) मानवाधिप ॥	३०
कन्यास्त्रीणि सहस्राणि एकैकस्यापि चापरे । तिष्ठन्ति भवने तस्य प्रेषणं प्रार्थयन्ति च ॥	३१
दिव्यभोगसमुत्पन्नः क्रीडते कालमक्षयम् । पृथिव्यामासमुद्रायामीदृशो नैव जायते ॥	३२
ईदृशोऽयं नरश्रेष्ठ पर्वते सुरकण्टके । कोटितीर्थं तु विज्ञेयं पर्वतस्य तु पश्चिमे ॥	३३
रुद्रो जालेश्वरो नाम त्रिषु लोकेषु विश्रुतः । तस्य पिण्डप्रदानेन संध्योपासनकर्मणा ॥	३४
पितरो दश वर्षाणि तर्पितास्तु भवन्ति ते । दक्षिणे नर्मदायास्तु कपिलाख्या महानदी ॥	३५
सरलार्जुनसंछन्ना नातिदूरे व्यवस्थिता । अस्ति पुण्या महाभागा त्रिषु लोकेषु विश्रुता ॥	३६
तत्र कोटिशतं साग्रं तीर्थानां तु युधिष्ठिर । पुराणे श्रूयते राजन्सर्वं कोटिगुणं भवेत् ॥	३७
तस्यास्तीरे तु ये वृक्षाः पतिताः कालपर्ययात् । नर्मदातोयसंयुक्तास्तेऽपि यान्ति परां गतिम् ॥	३८
द्वितीया तु महाभागा विशल्यकरणा शुभा । तत्र तीरे नरः स्नात्वा विशल्यो भवति क्षणात् ॥	३९
तत्र देवगणाः सर्वे सर्किनरमहोरगाः । यक्षराक्षसगन्धर्वा ऋषयश्च तपोधनाः ॥	४०
सर्वे समागतास्तत्र पर्वतेऽमरकण्टके । तैश्च सर्वैः समागम्य मुनिभिश्च तपोधनैः ॥	४१
नर्मदासंश्रिता पुण्या विशल्या नाम नामतः । उत्पादिता महाभागा सर्वपापप्रणाशिनी ॥	४२
तत्र स्नात्वा नरो राजन्ब्रह्मचारी जितेन्द्रियः । उपोष्य रजनीमेकां कुलानां तारयेच्छतम् ॥	४३
कपिला च विशल्या च श्रूयते राजसत्तम । ईश्वरेण पुरा प्रोक्ते लोकानां हितकाम्यया ॥	४४
तत्र स्नात्वा नरो राजन्नश्वमेधफलं लभेत् । अनशनं तु यः कुर्यात्तस्मिन्तीर्थे नराधिप ॥	४५
सर्वपापविशुद्धात्मा इन्द्रलोकं स गच्छति । नर्मदायां तु राजेन्द्र पुराणे यच्छ्रुतं मया ॥	४६
तत्र तत्र नरः स्नात्वा अश्वमेधफलं लभेत् । ये वसन्त्युत्तरे कूले इन्द्रलोके वसन्ति ते ॥	४७
सरस्वत्यां च गङ्गायां नर्मदायां युधिष्ठिर । समं स्नानं च दानं च यथा मे शंकरोऽब्रवीत् ॥	४८
परित्यजति यः प्राणान्पर्वतेऽमरकण्टके । वर्षकोटिशतं साग्रमिन्द्रलोके महीयते ॥	४९
नर्मदाया जलं पुण्यं फेनोर्मिसमलंकृतम् । पवित्रं शिरसा वन्द्यं सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥	५०
नर्मदा सर्वपुण्या च ब्रह्महत्यापहारिणी । अहोरात्रोपवासेन मुच्यते ब्रह्महत्याया ॥	५१
एवं पुण्या च रम्या च नर्मदा पाण्डुनन्दन । त्रयाणामपि लोकानां पुनात्येषा महानदी ॥	५२
वदेऽश्वरे महापुण्ये गङ्गाद्वारे तपोवने । एतेषु सर्वस्थानेषु येऽर्दिताः संशितव्रताः ॥	५३

• १ क. 'वेत्तेषां ये मृताऽम' । २ क. 'वेशोऽथ' । ३ ख. अ. 'ते उद्देशो' । ४ ख. अ. पुण्या ह्येषा । ५ पुण्य-
तोया म' । ५ ट. ये द्विजाः सं । ६ ख. अ. ताः । ततो दशगुणं पुण्यं नर्मदायास्तु सं ।

भ्रूयते दशगुणं पुण्यं नर्मदोद्वाससंगमे ॥

५४

इति श्रीमहापुराणे पद्म आदिखण्डे त्रयोदशोऽध्यायः ॥ १३ ॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—४६६

अथ चतुर्दशोऽध्यायः ।

नारद उवाच—

नर्मदा तु नदी श्रेष्ठा पुण्या पुण्यतमा त्रिषु । मुनिभिस्तु महाभागैर्विभक्ता धर्मकाङ्क्षिभिः ॥ १
यज्ञोपवीतमात्राणि प्रविभक्तानि पाण्डव । तेषु स्नात्वा तु राजेन्द्र सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ २
जलेश्वरं परं तीर्थं त्रिषु लोकेषु विश्रुतम् । तस्योत्पत्तिं कथयतः शृणु पाण्डवनन्दन ॥ ३
पुरा मुनिगणाः सर्वे सेन्द्राश्चैव मरुद्गणाः । स्तुवन्ति ते महात्मानं देवदेवं महेश्वरम् ॥ ४
स्तवमानास्तु संप्राप्ता यत्र देवो महेश्वरः । विज्ञापयन्ति देवेशं सेन्द्रास्ते तु मरुद्गणाः ॥
भयोद्विग्नान्विरूपाक्ष परित्रायस्व नः प्रभो ॥ ५

ईश्वर उवाच—

स्वागतं तु मुनिश्रेष्ठाः किमर्थमिह चाऽऽगताः । किं दुःखं को नु संतापः कुतो वा भयमागतम् ६
कथयध्वं महाभागा एतदिच्छामि वेदितुम् । एवमुक्तास्तु रुद्रेणाकथयन्नमितव्रताः ॥ ७

ऋषय ऊचुः—

अपि घोरो महावीर्यो दानवो बलदर्पितः । बाणो नामेति विख्यातो यस्य वै त्रिपुरं पुरम् ८
गगने तु वर्सदिव्यं भ्रमते तस्य तेजसा । तस्माद्भीता विरूपाक्ष त्वामेव शरणं गताः ॥ ९
त्रायस्व महतो दुःखाद्देव त्वं हि परा गतिः । एवं प्रसादं देवेश सर्वेषां कर्तुमर्हसि ॥ १०
येन देवाः सुप्रसन्नाः सुखमेधन्ति शंकर । परां निर्दृतिमायान्ति तत्प्रभो कर्तुमर्हसि ॥ ११

देव उवाच—

एतत्सर्वं करिष्यामि मा विषादं करिष्यथ । अचिरेणैव कालेन कुर्या युष्मत्सुखावहम् ॥ १२
आश्वासयित्वा तान्सर्वाभ्रमदातटमास्थितः । चिन्तयामास सर्वेशस्तद्वधं प्रति पाण्डव ॥ १३
कथं केन प्रकारेण हन्तव्यस्त्रिपुरो मया । एवं संचिन्त्य भगवान्भारदं स्मरते तदा ॥
स्मरणादेव संप्राप्तो नारदः समुपस्थितः ॥ १४

नारद उवाच—

आज्ञापय महादेव किमर्थं संस्मृतो ह्यहम् । किं कार्यं तु मया देव कैर्तव्यं कथयस्व मे ॥ १५

ईश्वर उवाच—

गच्छ नारद तत्रैव यत्र तत्रिपुरं पुरम् । बाणस्य दानवेन्द्रस्य शीघ्रं गच्छथ तत्कुरु ॥ १६
भर्तारो देवताभाश्च स्त्रियश्चाप्सरसोपमाः । तासां वै तेजसा विप्र भ्रमते त्रिपुरं दिवि ॥ १७
तत्र गत्वा तु विभेन्द्र मन्त्रमन्यं प्रचोदय । देवस्य वचनं श्रुत्वा मुनिस्त्वरितविक्रमः ॥
स्त्रीणां हृदयनाशाय प्रविष्टस्तं पुरं प्रति ॥ १८
शोभते तत्पुरं दिव्यं नानारत्नोपशोभितम् । शतयोजनविस्तीर्णं ततो द्विगुणमायतम् ॥ १९
ततः पश्यति तत्रैव बाणं तु बलदर्पितम् । मालाकुण्डलकेयूरैर्मुकुटेन विराजितम् ॥ २०

हाररत्नैश्च संछन्नं चन्द्रकान्तिविभूषितम् । रसना तस्य रत्नाढ्या कराः कनकमण्डिताः ॥
उत्थितो नारदं दृष्ट्वा दानवेन्द्रो महाबलः ॥ २१

वाण उवाच—

स देवर्षिः स्वयं प्राप्तो मद्बृहं प्रति संप्रति । अर्घ्यं पाद्यं यथान्यायं क्रियतां द्विजसत्तम ॥ २२
चिरात्समागतो विप्र स्वीयतामिदमासनम् । एवं संभावयित्वा तु नारदं समुपस्थितम् ॥
तस्य भार्या महादेवी अनौपम्या तु नामतः ॥ २३

अनौपम्योवाच—

भगवन्मानुषे लोके देवास्तुष्यन्ति केन वै । व्रतेन नियमेनापि दानेन तपसाऽथवा ॥ २४

नारद उवाच—

तिलधेनुं च यो दद्याद्ब्राह्मणे वेदपारगे । ससागरा नवद्वीपा दत्ता भवति मेदिनी ॥ २५
सूर्यकोटिप्रतीकाशैर्विमानैः सार्वकामिकैः । मोदते चाक्षयं कालं सुचिरं कृतशासनः ॥ २६
आम्रातककपित्थानि कदलीवनमेव च । कदम्बचम्पकाशोका अनेकविविधद्रुमाः ॥ २७
अष्टमी च चतुर्थी च द्वादशी च तथा उभे । संक्रान्तिविषुवं चैव दिनच्छिद्रमुखं तथा ॥ २८
पुण्यान्येतानि सर्वाणि उपवासन्ति याः स्त्रियः । तासां तु धर्मयुक्तानां स्वर्गे वासो न संशयः २९
कलिकालात्तु निर्मुक्ताः सर्वपापविर्जिताः । उपवासरता नार्यो नोपसर्पन्ति तापसाः ॥ ३०
एवं श्रुत्वा तु सुश्रोणि यथेष्टं कर्तुमर्हसि । नारदस्य वचः श्रुत्वा राज्ञी वचनमब्रवीत् ॥ ३१
प्रसादं कुरु विभेन्द्र दानं गृह्ण यथेप्सितम् । सुवर्णमणिरत्नानि वस्त्राण्याभरणानि च ॥ ३२
तत्ते दास्याम्यहं विप्र यच्चान्यदपि तुर्लभम् । प्रतिगृह्ण द्विजश्रेष्ठ प्रीयेतां हरिशंकरौ ॥ ३३

नारद उवाच—

अन्यस्मै दीयतां भद्रे क्षीणवृत्तिश्च यो द्विजः । वयं तु शीलसंपन्ना भक्तिस्तु क्रियते मम ॥ ३४
एवं तासां मनो हृत्वा सर्वासामुपदिश्य वा । जगाम भरतश्रेष्ठ स्वकीयं स्थानकं पुनः ॥ ३५
अत्राऽऽकृष्टान्तरास्तास्तु अत्र त्वागतमानसाः । पुरि च्छिद्रं समुत्पन्नं वाणस्य तु महात्मनः ॥ ३६

इति श्रीमहापुराणे पाद्य आदिखण्डे चतुर्दशोऽध्यायः ॥ १४ ॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—५०२

अथ पञ्चदशोऽध्यायः ।

नारद उवाच—

यन्मां पृच्छसि कौन्तेय तन्निबोधं च तच्छृणु ॥ १
एतस्मिन्नन्तरे रुद्रो नर्मदातटमास्थितः । नाम्ना महेश्वरं स्थानं त्रिषु लोकेषु विश्रुतम् ॥ २
तस्मिन्स्थाने महादेवश्चिन्तयंस्त्रैपुरं वधम् । गाण्डीवं मन्दरं कृत्वा गुणं कृत्वा तु वासुकिम् ॥ ३
स्थानं कृत्वा तु वैशाखं त्रिपुणं कृत्वा शरोत्तमम् । अग्रे चाग्निं प्रतिष्ठाप्य मुखे वायुः समर्पितः ॥ ४
हयाश्च चतुरो वेदाः सर्वदेवमयं रथम् । चक्रगौ चाश्विनौ देवौ अक्षे चक्रधरः स्वयम् ॥ ५
स्वयमिन्द्रश्च चापान्ते बाणे वैश्रवणः स्थितः । यमस्तु दक्षिणे हस्ते वामे कालस्तु दारुणः ॥ ६

चक्रयोस्त्वारके न्यस्ता गन्धर्वा लोकविश्रुताः । प्रजापती रथश्रेष्ठे ब्रह्मा चैव तु सारथिः ॥ ७
 एवं कृत्वा तु देवेशः सर्वदेवमयं रथम् । सोऽतिष्ठत्स्थाणुभूतो हि सहस्रं परिवत्सरान् ॥ ८
 यदा त्रीणि समेतानि अन्तरिक्षचराणि वै । त्रिपुराणि त्रिशल्येन तदा तानि बिभेद सः ॥ ९
 शरः प्रचोदितस्तत्र रुद्रेण त्रिपुरं प्रति । भ्रष्टतेजाः स्त्रियो जाता बलं तेषां व्यशीर्यत ॥ १०
 उत्पाताश्च पुरे तस्मिन्प्रादुर्भूताः सहस्रशः । त्रिपुरस्य विनाशाय कालरूपोऽभवत्तदा ॥ ११
 अट्टहासं प्रमुञ्चन्ति भीताः कष्टमयास्तथा । निमेषोन्मेषणं चैव कुर्वन्ति चित्रकर्मणा ॥ १२
 स्वप्ने पश्यन्ति चाऽऽत्मानं रक्ताम्बरविभूषितम् । स्वप्ने पश्यन्ति ते चैवं विपरीतानि यानि तु ॥ १३
 एतान्यपश्यन्ति उत्पातांस्तत्र स्थाने तु ये जनाः । तेषां बलं च बुद्धिं च हरः क्रोधादनाशयत् ॥ १४
 संवर्तको नाम वायुर्युगान्तप्रतिभो महान् । समीरितोऽनलश्रेष्ठ उत्तमाङ्गेषु बाधति ॥ १५
 ज्वलन्ति पादपास्तत्र पतन्ति शिखराणि च । संवर्तव्याकुलीभूतं हाहाकारमचेतनम् ॥ १६
 भ्रष्टोद्यानानि सर्वाणि क्षिप्रं तु प्रज्वलन्ति च । तेनैव दीपितं सर्वं ज्वलते विशिखैः शिखैः ॥ १७
 द्रुमा आरामगण्डानि गृहाणि विविधानि च । दशदिक्षु प्रवृत्तोऽयं समिद्धो हव्यवाहनः ॥ १८
 मनःशिलाः प्रभायन्ते दिशो दश विभागतः । शिखासहस्रैरत्युग्रैः प्रज्वलन्ति हुताशनैः ॥ १९
 सर्वं किंशुकसंप्रख्यं ज्वलितं दृश्यते पुरम् । गृहाद्गृहान्तरं नैव गन्तुं धूमैर्न शक्यते ॥ २०
 हरकोपानलाद्गन्धं क्रन्दमानं सुदुःखितम् । प्रदीप्तं सर्वतो दिक्षु दहते त्रिपुरं पुरम् ॥ २१
 प्रासादशिखराग्राणि विशीर्यन्ति सहस्रशः । नानामाल्यविचित्राणि विमानान्यप्यनेकधा ॥ २२
 गृहाणि चैव रम्याणि दहन्ते दीप्तवह्निना । बाह्यतो द्रुमखण्डेषु जनस्थाने तथैव च ॥ २३
 देवागारेषु सर्वेषु प्रज्वलन्ते ज्वलन्त्यपि । रुदन्ति चानलस्पृष्टाः क्रन्दन्ति विविधैः सुरैः ॥ २४
 गिरिकूटनिभास्तत्र दृश्यन्तेऽङ्गारराशयः । स्तुवन्ति देवदेवेशं परित्रायस्व मां प्रभो ॥ २५
 अन्योन्यं च परिष्वज्य हुताशनमपीडिताः । दहन्ते दानवास्तत्र शतशोऽथ सहस्रशः ॥ २६
 हंसकारण्डवाकीर्णा नलिनी सहपङ्कजा । दहन्तेऽनलदग्धानि पुरोद्यानानि दीर्घिकाः ॥ २७
 अम्लानैः पङ्कजैश्छन्ना विस्तीर्णा योजनैः शतैः । गिरिकूटनिभास्तत्र प्रासादा रत्नभूषिताः २८
 पतन्त्यनलनिर्दग्धा निस्तोया जलदा इव । स ह स्त्रीबालवृद्धेषु गोषु पक्षिषु वाजिषु ॥ २९
 निर्दयो दहते वह्निर्हरकोपेन प्रेरितः । सपत्नाश्चैव सुप्ताश्च संसुप्ता बहवो जनाः ॥ ३०
 पुत्रमालिङ्ग्य ते गाढं दहन्ते त्रिपुरारिणा । अथ तस्मिन्पुरे दीप्ते स्त्रियश्चाप्सरसोपमाः ॥ ३१
 अभिज्वालाहतास्तत्र पतन्ति धरणीतले । काचिच्छयामा विशालाक्षी मुक्तावलिबिभूषिता ॥ ३२
 धूमेनाऽऽकुलिता सा तु [*प्रतिबुद्धा शिखादिता । सुतं संचिन्त्यमाना सा पतिता धरणीतले ॥ ३३
 काचित्सुवर्णवर्णाभा नीलरत्नैर्विभूषिता । धूमेनाऽऽकुलिता सा] तु पतिता धरणीतले ॥ ३४
 अन्या गृहीतहस्ता तु सखी दहति बालके । अनेकदिव्यरूपाण्यादृष्ट्वा मदविमोहिता ॥ ३५
 शिरसा प्राञ्जलिं कृत्वा विज्ञापयति पावकम् । यदि त्वमिच्छसे वैरं पुरुषेष्वपकारिषु ॥ ३६
 स्त्रियः किमपराध्यन्ते गृहपञ्जरकोकिलाः । पाप निर्दय निर्लज्ज कस्ते कोपः स्त्रियोपमि ॥ ३७
 न दाक्षिण्यं न ते लज्जा न सत्यं शौचवर्तिता । अनेकरूपवर्णाढ्या उँपालब्धो बदस्व ह ॥ ३८

* एतच्चिह्नान्तरगतः पाठः ख अ पुस्तकयोरेव दृश्यते ।

किं त्वया न श्रुतं लोके अवध्याः सन्ति शोषितः । किं तु तुभ्यं गुणा ह्येते दहन स्यर्दनेन प्रति ॥ ३९
 न कारुण्यं दया वाऽपि दाक्षिण्यं वा स्त्रियोपरि । दयां कुर्वन्ति म्लेच्छाश्च देहन प्रेक्ष्य शोषितः ॥ ४०
 म्लेच्छानामपि कष्टोऽसि दुर्निवार्यो ह्यचेतनः । एते चैव गुणास्तुभ्यं दहनोत्सादनं प्रति ॥ ४१
 आसामपि वुराचारः स्त्रीणां किंच निपातने । बुष्ट निर्घृण निर्लेज्जं हुताश मन्दभाग्यक ॥ ४२
 निराश त्वं वुराचार बालान्दहसि निर्दय । एवं विलपमानां तां जल्पमानां बहुस्वरम् ॥ ४३
 अन्याः(न्ये) क्रोशन्ति संकुद्धा बालशोकेन मोहिताः । दहते निर्दयो वद्विः संकुद्धः सर्वशत्रुवत् ॥ ४४
 पुष्करिण्या जले ज्वाला कूपेष्वपि तथैव च । अस्मान्संदह्य म्लेच्छ त्वं कां गतिं प्रापयिष्यसि ॥
 एवं प्रलपतां तासां (तेषां) वद्विर्वचनमब्रवीत् । ४५

वैश्वानर उवाच—

स्ववशो नैव गुष्पाकं त्रिनाशं तु करोम्यहम् । अहमादेशकर्ता वै नाहं कर्ताऽस्म्यनुग्रहम् ॥ ४६
 अत्र क्रोधसमाविष्टो विचरामि यथेच्छया । ततो बाणो महातेजास्त्रिपुरं वीक्ष्य दीपितम् ॥ ४७
 आसनस्थोऽब्रवीदेवमहं देवैर्विनाशितः । अल्पसारैर्वुराचारैरीश्वरस्य निवेदितः ॥ ४८
 अपरीक्ष्य हाहं दग्धः शंकरेण महात्मना । नान्यः शक्तस्तु मां हन्तुं वर्जयित्वा महेश्वरम् ॥ ४९
 उत्थितः शिरसा कृत्वा लिङ्गं त्रिभुवनेश्वरम् । निर्गतः स पुरद्वारात्परित्यज्य सुहृत्स्वयम् ॥ ५०
 रत्नानि तु विचित्राणि स्त्रियो नानाविधास्तथा । गृहीत्वा शिरसा लिङ्गं न्यस्य नगरमण्डले ५१
 स्तुवते देवदेवेशं त्रैलोक्याधिपतिं शिवम् । हर त्वयाऽहं निर्दग्धो यदि वध्योऽस्मि शंकर ॥ ५२
 त्वत्प्रसादान्महादेव मा मे लिङ्गं विनश्यतु । अर्चितं हि महादेव भक्त्या परमया सदा ॥ ५३
 त्वया यद्यपि वध्योऽहं मा मे लिङ्गं विनश्यतु । प्राप्यमेतन्महादेव त्वत्पादग्रहणं मम ॥ ५४
 जन्म जन्म महादेव त्वत्पादनिरतो ह्यहम् । तोटकच्छन्दसा देवं स्तुत्वा तु परमेश्वरम् ॥ ५५

शिव शंकर सर्वकराय नमो भव भीम महेश्वर भीम नमः ॥

कुसुमायुध देहविनाशकर त्रिपुरान्तकरान्धकचूर्णकर ॥

ममदाभिय कामविभक्त नमो हि नमः सुरसिद्धगणैर्नमितः ॥

हयवानरसिंहजन्मद्रुमुषैरतिह्रस्वसुदीर्घमुखैश्च गणैः ॥

उपलब्धुमशक्यतरैरसुरैर्व्यथितो न शरीरशतैर्बहुभिः ।

प्रणतो भगवन्बहुभक्तिमताऽचलचन्द्रकलाधर देव नमः ॥

सह पुत्रकलर्त्रकलापधनैः सततं जय देव अनुस्मरणम् ।

व्यथितोऽस्मि शरीरशतैर्बहुभिर्गमितांऽथ महानरकस्य गतिः ॥

न निवर्तति यन्मम पापगतिः शुचिकर्मविशुद्धमपि त्यजति ।

अनुकम्पति दिग्भ्रमति भ्रमति भ्रम एष कुबुद्धि(दिं) निवारयति ॥

यः पठेत्तोटकं दिव्यं प्रयतः शुचिमानसः । बाणस्यैव यथा रुद्रस्तस्यैव वरदो भवेत् ॥

इमं स्तवं महादिव्यं श्रुत्वा देवो महेश्वरः । प्रसन्नस्तु तदा तस्य स्वयं देवो महेश्वरः ॥

ईश्वर उवाच—

न भेतव्यं त्वया वत्स सौवर्णे तिष्ठ दानव । पुत्रपौत्रैः सपत्नीकैर्भार्याभिः स्वजनैः सह ॥ ६३

* १. क. 'च्छाऽपि द' । २. क. 'दहन' । ३. क. 'प्रेष्य' । ४. क. 'योषिताम्' । ५. क. 'स्तुवतो' । ६. ट. 'मो रिपुभी' ।
 ७. क. 'लासवदे' । ८. ट. 'त्रगवादिध' । ९. ख. म. 'जहि देहि अ' । १०. ख. म. 'मितोऽथ महानरकस्य गतिम्' । न ।

अद्यप्रभृति बाण त्वमवध्यस्त्रिदशैरपि । भूयस्तस्य वरो दत्तो देवदेवेन पाण्डव ॥	६४
अक्षयश्चाव्ययो लोके विचचार ह निर्भयः । ततो निवारयामास रुद्रः सप्तशिल्सं तथा ॥	६५
तृतीयं रक्षितं तस्य शंकरेण महात्मना । भ्रमते गगने नित्यं रुद्रतेजःप्रभावतः ॥	६६
एवं तु त्रिपुरं दग्धं शंकरेण महात्मना । ज्वालामालाप्रदीप्तं तु पतितं धरणीतले ॥	६७
एकं निपातितं तस्य श्रीशैले त्रिपुरान्तके । द्वितीयं पातितं तत्र पर्वतेऽमरकण्ठके ॥	६८
दग्धे तु त्रिपुरे राजन् रुद्रकोटिः प्रतिष्ठिता । ज्वलन्तं पातितं तत्र तेन ज्वालेश्वरः स्मृतः ॥	६९
उर्ध्वं तु प्रस्थिता तस्य दिव्या ज्वाला दिवं गता । हाहाकारस्तदा जातो देवासुरसर्किनरान् ॥७०	
तं शरं स्तम्भयेद्बुद्धो माहेश्वरे पुरोत्तमे । एवं व्रजेत यस्तस्मिन्पर्वतेऽमरकण्ठके ॥	७१
चतुर्दश भुवनानि स भुक्त्वा पाण्डुनन्दन । वर्षकोटिसहस्रं तु त्रिंशत्कोट्यस्तथाऽपराः ॥	७२
ततो महीतलं प्राप्य राजा भवति धार्मिकः । पृथिवीमेकच्छत्रेण भुङ्क्ते नास्त्यत्र संशयः ॥	७३
एष पुण्यो महाराजैः सर्वतोऽमरकण्ठकः । चन्द्रसूर्योपरागेषु गच्छेद्योऽमरकण्ठकम् ॥	७४
अश्वमेधाहशगुणं प्रवदन्ति मनीषिणः । स्वर्गलोकमवाप्नोति हृष्टा तत्र महेश्वरम् ॥	७५
संनिहत्याऽऽर्गमिष्यन्ति राहुग्रस्ते दिवाकरे । तदेव निखिलं पुण्यं पर्वतेऽमरकण्ठके ॥	७६
पुण्डरीकस्य यज्ञस्य फलं प्राप्नोति मानवः । तत्र ज्वालेश्वरो नाम पर्वतेऽमरकण्ठके ॥	
तत्र स्नात्वा दिवं यान्ति ये मृतास्तेऽपुनर्भवाः ॥	७७
ज्वालेश्वरे महाराज यस्तु प्राणान्परित्यजेत् । चन्द्रसूर्योपरागे तु भक्त्याऽपि शृणु तत्फलम् ॥	७८
अमरा नाम देवास्ते पर्वतेऽमरकण्ठके । रुद्रलोकमवाप्नोति यावदाभूतसंप्रवम् ॥	७९
अमरेश्वरस्य देवस्य पर्वतस्य तटे जले । कोटिश ऋषिमुख्यास्ते तपस्तप्यन्ति सुव्रताः ॥	
समन्ताद्योजनं राजन्क्षेत्रं चामरकण्ठकम् ॥	८०

अकामो वा सकामो वा नर्मदायाः शुभे जले । स्नात्वा मुच्येत पापेभ्यो रुद्रलोकं स गच्छति ॥८१

इति श्रीमहापुराणे षाड आदिखण्डे षडशोऽध्यायः ॥ १५ ॥

आदितः श्लोकानां समष्टयङ्काः—५८३

अथ षोडशोऽध्यायः ।

मृत उवाच—

पृच्छन्ति ते महात्मानो नारदं हि महाजनाः । युधिष्ठिरपराः सर्वे ऋषयश्च तपोधनाः ॥	१
आख्याहि भगवंस्तथ्यं कावेरीसंगमं महत् । लोकानां च हितार्थाय अस्माकं च विवृद्धये ॥	२
सदा पापरता ये तु नरा दुष्कृतिकारिणः । मुच्यन्ते सर्वपापेभ्यो गच्छन्ति परमं पदम् ॥	
एतदिच्छाम विज्ञातुं भगवन्वक्तुमर्हसि ॥	३

नारद उवाच—

शृणुध्वं संहिताः सर्वे युधिष्ठिरपुरोगमाः । अत्र कृत्वा महायज्ञं कुबेरः सत्यविक्रमः ॥	४
इदं तीर्थमनुप्राप्य साम्राज्यादधिकोऽभवत् । सिद्धिं प्राप्तो महाराज तन्मे निगदतः शृणु ॥	५
कावेरी नर्मदा यत्र संगता लोकविभ्रुता । तत्र स्नात्वा शुचिर्भूत्वा कुबेरः सत्यविक्रमः ॥	६

तपस्तप्यति यक्षेन्द्रो दिव्यं वर्षशतं महत् । तस्य तुष्टो महादेवः प्रदधाद्वरमुत्तमम् ॥	७
भो भो यक्ष महासत्त्व वरं ब्रूहि यथेप्सितम् । ब्रूहि कार्यं यथेष्टं तु यद्वा मनसि वर्तते ॥	८
कुबेर उवाच—	
यदि तुष्टोऽसि देवेश यदि देयो वरो मम । आदिकृच्चैव सर्वेषां यक्षाणामधिपो भवेत् ॥	९
कुबेरस्य वचः श्रुत्वा तुष्टो देवो महेश्वरः । एवमस्तु ततश्चोक्त्वा तत्रैवान्तरधीयत ॥	१०
सोऽपि लब्धवरो यक्षः शीघ्रं यक्षकुलं गतः । पूजितः सर्वयक्षेन्द्रैरभिषिक्तस्तु पार्थिवः ॥	
कावेरीसंगमं तत्र सर्वपापप्रणाशनम् ॥	११
ये नरा नाभिजानन्ति वञ्चितास्ते न संशयः । तस्मात्सर्वप्रयत्नेन तत्र स्नायीत मानवः ॥	१२
कावेरी च महापुण्या नर्मदा च महानदी । तत्र स्नात्वा तु राजेन्द्र अर्चयेद्वृषभध्वजम् ॥	१३
अश्वमेधफलं आप्त्य रुद्रलोके महीयते । अग्निप्रवेशं यैः कुर्याद्यश्च कुर्यादनाशनम् ॥	१४
अनिवर्तिका गतिस्तस्य यथा मे शंकरोऽब्रवीत् । सेव्यमानो वरस्त्रीभिर्मोदते दिवि रुद्रवत् ॥	१५
षष्टिवर्षसहस्राणि षष्टिकोऽथ्यस्तथाऽपरे । मोदते रुद्रलोकस्थो यत्र यत्रैव गच्छति ॥	१६
पुण्यक्षयात्परिभ्रष्टो राजा भवति धार्मिकः । भोगवान्धर्मशीलश्च महाश्रैव कुलोद्भवः ॥	१७
तत्र पीत्वा जलं सम्यक्कान्द्रायणफलं लभेत् । स्वर्गं गच्छन्ति ते मर्त्या ये पिबन्ति जलं शुभम् ॥	१८
गङ्गायमुनयोर्मध्ये यत्फलं याति मानवः । कावेरीसङ्गमे स्नात्वा तत्फलं तस्य जायते ॥	१९
एवं तु तस्य राजेन्द्र कावेरीसंगमं महत् । पुण्यं महत्फलं तत्र सर्वपापप्रणाशनम् ॥	२०

इति श्रीमहापुराणे पाद्म आदिखण्डे षोडशोऽध्यायः ॥ १६ ॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—६०३

अथ सप्तदशोऽध्यायः ।

नारद उवाच—

उत्तरे नर्मदाकूले तीर्थं योजनविस्तृतम् । पत्रेश्वरेति विख्यातं सर्वपापहरं परम् ॥	१
तत्र स्नात्वा नरो राजन्दैवतैः सह मोदते । पञ्च वर्षसहस्राणि क्रीडते कामरूपधृक् ॥	२
गर्जनं तु ततो गच्छेद्यत्र मेघ उपस्थितः । इन्द्रजिन्नाम संप्राप्तं तस्य तीर्थप्रभावतः ॥	३
मेघरावं ततो गच्छेद्यत्र मेघाभिर्गाजितम् । मेघनादो गणस्तत्र वरसंपन्नतां गतः ॥	४
ततो गच्छेत् राजेन्द्र ब्रह्मावर्तमिति स्मृतम् । तत्र संनिहितो ब्रह्मा नित्यमेव युधिष्ठिर ॥	
तत्र स्नानासु राजेन्द्र ब्रह्मलोके महीयते ॥	५
ततोऽङ्गारेश्वरे तीर्थे नियतो नियताशनः । सर्वपापविगुद्धात्मा रुद्रलोकं स गच्छति ॥	६
ततो गच्छेत् राजेन्द्र कपिलतीर्थमुत्तमम् । तत्र स्नात्वा नरो राजन्गोप्रदानफलं लभेत् ॥	७
काशीतीर्थं ततो गच्छेद्द्वैवार्षिगणसेवितम् । तत्र स्नात्वा नरो राजन्गोलोकं समवाप्नुयात् ॥	८
ततो गच्छेत्सु राजेन्द्र कुण्डलेश्वरमुत्तमम् । तत्र संनिहितो रुद्रस्तिष्ठते उमया सह ॥	
तत्र स्नात्वा तु राजेन्द्र अवध्यस्त्रिदशैरपि ॥	९
पिप्पलेश्वरं ततो गच्छेत्सर्वपापप्रणाशनम् । तत्र गत्वा तु राजेन्द्र रुद्रलोके महीयते ॥	१०

ततो गच्छेत राजेन्द्र विमलं विमलेश्वरम् । तत्र देवशिखा रम्या ईश्वरेण निपातिता ॥	
तत्र प्राणान्परित्यज्य रुद्रलोकमवाप्नुयात् ॥	११
ततः पुष्करिणीं गच्छेत्तत्र स्नानं समाचरेत् । स्नानमात्रे नरस्तत्र इन्द्रस्यार्थासनं लभेत् ॥	१२
नर्मदा सरितां भ्रष्टा रुद्रदेहाद्विनिःसृता । तारयेत्सर्वभूतानि स्थावराणि चराणि च ॥	१३
सर्वदेवातिदेवेन ईश्वरेण महात्मना । कथिता ऋषिसंघेभ्यो अस्माकं च विशेषतः ॥	१४
मुनिभिः संस्तुता ह्येषा नर्मदा प्रवरा नदी । रुद्रदेहाद्विनिष्क्रान्ता लोकानां हितकाम्यया ॥	१५
सर्वपापहरा नित्यं सर्वलोकनमस्कृता । संस्तुता देवगन्धर्वैरप्सरोभिस्तथैव च ॥	१६
नमः पुण्यजले आद्ये नमः सागरगामिनि । नमोऽस्तु ते ऋषिगणैः शंकरदेहनिःसृते ॥	१७
नमोऽस्तु ते धर्मभृते वरानने नमोऽस्तु ते देवगणैकवन्दिते ।	
नमोऽस्तु ते सर्वपवित्रपावने नमोऽस्तु ते सर्वजगत्सुपूजिते ॥	१८
यश्चेदं पठते स्तोत्रं नित्यं शुद्धेन मानवः । ब्राह्मणो वेदमाप्नोति क्षत्रियो विजयी भवेत् ॥	१९
वैश्यस्तु लभते लाभं शूद्रश्चैव शुभां गतिम् । अन्नार्थी लभते ह्यन्नं स्मरणादेव नित्यशः ॥	२०
नर्मदां सेवते नित्यं स्वयं देवो महेश्वरः । तेन पुण्या नदी ज्ञेया ब्रह्महत्यापहारिणी ॥	२१

इति श्रीमहापुराणे पद्म आदिखण्डे सप्तदशोऽध्यायः ॥ १७ ॥

आदितः श्लोकानां समष्टयङ्काः—६२४

अथाष्टादशोऽध्यायः ।

नारद उवाच—

तदाप्रभृति ब्रह्माद्या ऋषयश्च तपोधनाः । सेवन्ते नर्मदां राजन्कामक्रोधविवर्जिताः ॥*	१
तस्मिन्निपातितं दृष्ट्वा शूलं देवस्य भूतले । तस्य पुण्यं समाख्यातं शंकरेण महात्मना ॥†	२
शूलभेदेति विख्यातं तीर्थं पुण्यतमं महत् । तत्र स्नात्वाऽर्चयेद्देवं गोसहस्रफलं लभेत् ॥	३
त्रिरात्रं कारयेद्यस्तु तस्मिंस्तीर्थे नराधिप । अर्चयित्वा महादेवं पुनर्जन्म न विद्यते ॥	४
भीमेश्वरं ततो गच्छेन्नर्मदेश्वरमुत्तमम् । आदित्येश्वरं महापुण्यं तथाऽऽज्यमधुना समम् ॥	५
मल्लिकेश्वरं परित्यज्य पर्याप्तं जन्मतः फलम् । वरुणेश्वरं ततः पश्येन्नाराजेश्वरमुत्तमम् ॥	६
सर्वतीर्थफलं तस्य पञ्चायतनदर्शनात् । ततो गच्छेत राजेन्द्र युद्धं वै यत्र साधितम् ॥	७
कोटितीर्थं तु विख्यातमसुरा यत्र योधिताः । यत्र ते निहता राजन्दानवा बलदर्पिताः ॥	८
तेषां शिरांसि गृह्णन्ते निहतास्ते समागताः । तैस्तु संस्थापितो देवः शूलपाणिर्महेश्वरः ॥	९
कोटिर्विनिहता तत्र तेन कोटीश्वरः स्मृतः । दर्शनात्तस्य तीर्थस्य सदेहः स्वर्गमावहेत् ॥	१०
तदा इन्द्रेण भुद्रवाद्ब्रजकीलेन यञ्जितः । तदाप्रभृति लोकानां स्वर्गमत्वं निवारितम् ॥	११
सपृते श्रीफलं दत्त्वा गत्वा चान्ते प्रदक्षिणम् । सर्वतः सह देवेन शिरसाऽऽदाय धारयेत् ॥	१२

* एतस्मादग्रे 'युधिष्ठिर उवाच' इति ख. अ. पुस्तकातिरिक्तेषु सर्वेषु पुस्तकेषु दृश्यते ।

† एतस्मादग्रे ख. अ. पुस्तकातिरिक्तसर्वपुस्तकेषु 'नारद उवाच' इत्यधिकं दृश्यते ।

- सर्वकामेन संपूर्णो राजा भवति पाण्डव । मृतो रुद्रत्वमामोति न चेह जायते पुनः ॥ १३
- स्वर्गं गत्वा ततो राज्यं कृत्वाऽऽगत्य ततो दिवम् । महादेवं ततोपास्य त्रयोदश्यां हि मानवः ॥ १४
- स्नातमात्रो नरस्तत्र सर्वयज्ञफलं लभेत् । ततो गच्छेत राजेन्द्र तीर्थं परमशोभनम् ॥ १५
- नराणां पापनाशाय अगस्त्येश्वरमुत्तमम् । तत्र स्नात्वा नरो राजन्मुच्यते ब्रह्महृत्यया ॥ १६
- कार्तिकस्य तु मासस्य कृष्णपक्षचतुर्दशीम् । घृतेन स्नापयेद्येवं समाधिस्थो जितेन्द्रियः ॥ १७
- एकविंशकुलोपेतो न मुच्येदैश्वरात्पदात् । यानं चोपानहौ छत्रं दद्याच्च घृतकाञ्चनम् ॥ १८
- भोजनं चैव विप्राणां सर्वं कोटिगुणं भवेत् ॥ १८
- ततो गच्छेत राजेन्द्र रविस्तवमनुत्तमम् । तत्र स्नात्वा नरो राजन्सिंहासनगतिर्भवेत् ॥ १९
- नर्मदादक्षिणे कूले तीर्थं शक्रस्य विश्रुतम् । उपोष्य रजनीमेकां स्नानं तत्र समाचरेत् ॥ २०
- स्नानं कृत्वा यथान्यायमर्चयेत्तु जनार्दनम् । गोसहस्रफलं तस्य विष्णुलोकं स गच्छति ॥ २१
- ऋषितीर्थं ततो गच्छेत्सर्वपापहरं नृणाम् । स्नातमात्रो नरस्तत्र शिवलोके महीयते ॥ २२
- नारदस्य च तत्रैव तीर्थं परमशोभनम् । स्नातमात्रो नरस्तत्र गोसहस्रफलं लभेत् ॥ २३
- देवतीर्थं ततो गच्छेद्ब्रह्मणा निर्मितं पुरा । तत्र स्नात्वा नरो राजन्ब्रह्मलोके महीयते ॥ २४
- अमरकण्ठकं ततो गच्छेदमरस्थापितं पुरा । स्नातमात्रो नरस्तत्र गोसहस्रफलं लभेत् ॥ २५
- ततो गच्छेत राजेन्द्र वामनेश्वरमुत्तमम् । तत्र चाऽऽयतनं दृष्ट्वा मुच्यते ब्रह्महृत्यया ॥ २६
- ऋषितीर्थं ततो गच्छेत्चीशानेशं पुमान्ध्रुवम् । वटेश्वरं ततो दृष्ट्वा पर्याप्तं जन्मनः फलम् ॥ २७
- भीमेश्वरं ततो गच्छेत्सर्वव्याधिनिनाशनम् । स्नातमात्रो नरो राजन्सर्वदुःखात्प्रमुच्यते ॥ २८
- ततो गच्छेत राजेन्द्र वारणेश्वरमुत्तमम् । तत्र स्नात्वा नरो राजन्सर्वदुःखात्प्रमुच्यते ॥ २९
- सोमतीर्थं ततो गच्छेत्पश्येत चन्द्रमुत्तमम् । तत्र स्नात्वा नरो राजन्भवत्या परमया युतः ॥ ३०
- तत्क्षणादिव्यदेहस्थः शिववन्मोदते चिरम् । षष्टिवर्षसहस्राणि शिवलोके महीयते ॥ ३१
- ततो गच्छेत राजेन्द्र पिङ्गलेश्वरमुत्तमम् । अहोरात्रोपवासेन त्रिरात्रफलमाप्नुयात् ॥ ३२
- तस्मिंस्तीर्थे तु राजेन्द्र कपिलां यः प्रयच्छति । यावन्ति तस्य रोमाणि तत्प्रसूतकुलस्य च ॥ ३३
- तावद्द्वर्षसहस्राणि रुद्रलोके महीयते ॥ ३३
- यस्तु प्राणपरित्यागं तत्र कुर्यान्नराधिप । अक्षयं मोदते कालं यावच्चन्द्रदिवाकरौ ॥ ३४
- नर्मदातटमाश्रित्य तिष्ठन्ति ये तु मानवाः । ते मृताः स्वर्गमायान्ति तथा सुकृतिनो यथा ॥ ३५
- सुरभिकेश्वरं गच्छेन्नारकं कोटिकेश्वरम् । गङ्गावतरणे तत्र दिने पुण्यो न संशयः ॥ ३६
- नन्दितीर्थं ततो गच्छेत्स्नानं तत्र समाचरेत् । तुष्यते तस्य नन्दीशः सोमलोके महीयते ॥ ३७
- ततो द्वीपेश्वरं गच्छेद्ब्रह्मासतीर्थं तपोवनम् । निवर्तिता पुरा तत्र व्यासभीता महानदी ॥ ३८
- दुङ्कारिता तु व्यासेन दक्षिणेन ततो गता ॥ ३८
- प्रदक्षिणं तु यः कुर्यात्तस्मिंस्तीर्थे नराधिप । व्यासस्तत्र भवेत्प्रीतो वाञ्छितं लभते फलम् ॥ ३९
- सूत्रेण वेष्टयेद्यस्तु दीप्तं देवं सवेदिकम् । ऋदते अक्षयं कालं यथा रुद्रस्तथैव सः ॥ ४०
- ततो गच्छेत राजेन्द्र एरण्डीतीर्थमुत्तमम् । संगमे तु नरः स्नात्वा मुच्यते सर्वपातकैः ॥ ४१
- एरण्डी त्रिषु लोकेषु विख्याता पापनाशिनी । अथवाऽऽश्वयुजे मासि शुक्रपक्षस्य चाष्टमी ॥ ४२
- शुचिर्हत्वा नरः स्नात्वा सोपवासपरायणः । ब्राह्मणं भोजयेदेकं कोटिर्भवति भोजिता ॥ ४३

परण्डीसंगमे स्नात्वा भक्तिभावानुरञ्जितः । श्रुतिकां शिरसि स्थाप्य अवगाह्य च वै जलम् ॥	
नर्मदोदकसमिश्रं मुच्यते सर्वकिल्बिषैः ॥	४४
प्रदक्षिणं तु यः कुर्यात्तस्मिंस्तीर्थे नराधिप । प्रदक्षिणीकृता तेन सप्तद्वीपा वसुन्धरा ॥	४५
ततः सुवर्णतिलके स्नात्वा दत्त्वा च काञ्चनम् । काञ्चनेन विमानेन रुद्रलोके महीयते ॥	४६
ततः स्वर्गच्युतः कालाद्राजा भवति वीर्यवान् । ततो गच्छेत राजेन्द्र इक्षुनद्यास्तु संगमम् ॥	४७
त्रैलोक्ये विभ्रुतं दिव्यं तत्र संनिहितः शिवः । तत्र स्नात्वा नरो राजन्गाणपत्यमवाप्नुयात् ॥	४८
स्कन्दतीर्थं ततो गच्छेत्सर्वपापप्रणाशनम् । आ जन्मनः कृतं पापं स्नानमात्राद्ब्रह्मपोहति ॥	४९
आङ्गिरसं ततो गच्छेत्स्नानं तत्र समाचरेत् । गोसहस्रफलं तस्य रुद्रलोके महीयते ॥	५०
लाङ्गलतीर्थं ततो गच्छेत्सर्वपापप्रणाशनम् । तत्र गत्वा तु राजेन्द्र स्नानं तत्र समाचरेत् ॥	
सप्तजन्मकृतैः पापैर्मुच्यते नात्र संशयः ॥	५१
वैटेश्वरं ततो गच्छेत्सर्वतीर्थमनुत्तमम् । तत्र स्नात्वा नरो राजन्गोसहस्रफलं लभेत् ॥	५२
संगमेश्वरं ततो गच्छेत्सर्वपापहरं परम् । तत्र स्नात्वा नरो राजर्लभते नात्र संशयः ॥	५३
भद्रतीर्थं समासाद्य दानं दद्यात्तु यो नरः । तस्य तीर्थप्रभावेण सर्वं कोटिगुणं भवेत् ॥	५४
अथ नारी भवेत्काली तत्र स्नानं समाचरेत् । गौरीतुल्या भवेत्सा तु रुद्रपत्नी न संशयः ॥	५५
अङ्गरेश्वरं ततो गच्छेत्स्नानं तत्र समाचरेत् । स्नातमात्रो नरस्तत्र रुद्रलोके महीयते ॥	५६
अङ्गारकचतुर्ध्यां तु स्नानं तत्र समाचरेत् । अक्षयं मोदते कालं मुरारिकृतशासनः ॥	५७
अयोनिंसंगमे स्नात्वा न पश्येद्योनिमन्दिरम् । पाण्डवेश्वरकं गत्वा स्नानं तत्र समाचरेत् ॥	
अक्षयं मोदते कालमवध्यस्तु मुरासुरैः ॥	५८
विष्णुलोकं ततो गत्वा क्रीडाभोगसमन्वितः । तत्र भुक्त्वा महाभोगान्मर्त्ये राजाऽभिजायते ॥	५९
कम्बोजिकेश्वरं गच्छेत्स्नानं तत्र समाचरेत् । उत्तरायणे संप्राप्ते यदिच्छेत्तस्य तद्भवेत् ॥	६०
चन्द्रभागां ततो गच्छेत्स्नानं तत्र समाचरेत् । स्नातमात्रो नरस्तत्र सोमलोके महीयते ॥	६१
ततो गच्छेत्तु राजेन्द्र तीर्थं शक्रस्य विश्रुतम् । पूजितं देवराजेन देवैरपि नमस्कृतम् ॥	६२
तत्र स्नात्वा नरो राजन्दानं दत्त्वा च काञ्चनम् । अथवा नीलवर्णाभं वृषभं यः समुत्सृजेत् ॥	६३
वृषभस्य तु रोमाणि तत्प्रसूतिकुलेषु च । तावद्वर्षसहस्राणि नरो हरपुरे वसेत् ॥	६४
ततः स्वर्गात्परिभ्रष्टो राजा भवति वीर्यवान् । अश्वानां श्वेतवर्णानां सहस्रेषु नराधिप ॥	
स्वामी भवति मर्त्येषु तस्य तीर्थप्रभावतः ॥	६५
ततो गच्छेत राजेन्द्र ब्रह्मावर्तमनुत्तमम् । तत्र स्नात्वा नरो राजंस्तर्पयेत्पितृदेवताः ॥	६६
पोष्य रजनीमेकां पिण्डं दत्त्वा यथाविधि । कन्यागते यथाऽऽदित्ये अक्षयं संचितं भवेत् ॥	६७
ततो गच्छेत राजेन्द्र कपिलातीर्थमुत्तमम् । तत्र स्नात्वा नरो राजन्कपिलां यः प्रयच्छति ॥	६८
सैपूर्यां पृथिवीं दत्त्वा यत्फलं तदवाप्नुयात् । नर्मदेश्वरं परं तीर्थं न भूतं न भविष्यति ॥	६९
तत्र स्नात्वा नरो राजन्श्वमेधफलं लभेत् । तत्र सर्वगतो राजा पृथिव्यामभिजायते ॥	७०
सर्वलक्षणसंपूर्णः सर्वव्याधिविवर्जितः । नार्मदीयोत्तरे कूले तीर्थं परमशोभनम् ॥	७१
आदित्यायतनं रम्यमीश्वरेण तु भावितम् । तत्र स्नात्वा तु राजेन्द्र दानं दत्त्वा च शक्तितः ॥	७२

तस्य तीर्थप्रभावेण दत्तं भवति चाक्षयम् । दरिद्रा व्याधिता ये तु ये च दुष्कृतकर्मणः ॥	
मुच्यन्ते सर्वपापेभ्यः सूर्यलोकं प्रयान्ति च ॥	७३
माघमासे तु संप्राप्ते शुक्लपक्षस्य सप्तमीम् । वसेदायतने यस्तु निरात्मा यो जितेन्द्रियः ॥	७४
न जायते व्याधितश्च कालेऽन्यो बधिरस्तथा । सुभगो रूपसंपन्नः स्त्रीणां भवति बल्लभः ॥	७५
इदं तीर्थं महापुण्यं मार्कण्डेयेन भाषितम् । ये न यान्ति च राजेन्द्र बञ्चितास्ते न संशयः ॥	७६
मासेश्वरं ततो गच्छेत्स्नानं तत्र समाचरेत् । स्नातमात्रो नरस्तत्र स्वर्गलोकमवाप्नुयात् ॥	७७
मोदते स्वर्गलोकस्थो यावदिन्द्राश्चतुर्दश । ततः समीपतः स्थित्वा नागेश्वरं तपोवनम् ॥	७८
तत्र स्नात्वा तु राजेन्द्र शुचिर्भूत्वा समाहितः । बहुभिर्नागकन्याभिः क्रीडते कालमक्षयम् ॥	७९
कुबेरभवनं गच्छेत्कुबेरो यत्र संस्थितः । कालेश्वरं परं तीर्थं कुबेरो यत्र तोषितः ॥	
यत्र स्नात्वा तु राजेन्द्र सर्वसंपदमाप्नुयात् ॥	८०
ततः पश्चिमतो गच्छेन्मरुताललयमुत्तमम् । तत्र स्नात्वा तु राजेन्द्र शुचिर्भूत्वा समाहितः ॥	८१
काञ्चनं तु ततो दद्यादन्नं शक्त्या तु बुद्धिमान् । पुष्पकेण विमानेन वायुलोकं स गच्छति ॥	८२
मम तीर्थं ततो गच्छेन्माघमासे युधिष्ठिर । कृष्णपक्षे चतुर्दश्यां स्नानं तत्र समाचरेत् ॥	८३
नक्तं भोज्यं ततः कुर्यान्न गच्छेद्योनिसंकटम् । अहल्यातीर्थं ततो गच्छेत्स्नानं तत्र समाचरेत् ॥	८४
स्नातमात्रो नरस्तत्र अप्सरैः सह मोदते । पारमेश्वरे तपस्तप्त्वा अहल्या मुक्तिमागमत् ॥	८५
चैत्रमासे तु संप्राप्ते शुक्लपक्षे त्रयोदशी । कामदेवदिने तस्मिन्नहल्यां तु प्रपूजयेत् ॥	८६
यत्र तत्र समुत्पन्नो नरस्तत्र प्रियो भवेत् । स्त्रीबल्लभो भवेच्छ्रीमान्कामदेव इवापरः ॥	८७
अयोध्यां तु समासाद्य तीर्थं शक्रस्य विश्रुतम् । स्नातमात्रो नरस्तत्र गोसहस्रफलं लभेत् ॥	८८
सोमतीर्थं ततो गच्छेत्स्नानमात्रं समाचरेत् । स्नातमात्रो नरस्तत्र सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥	८९
सोमग्रहे तु राजेन्द्र पापक्षयकरं भवेत् । त्रैलोक्यविश्रुतं राजन्सोमतीर्थं महाफलम् ॥	९०
यस्तु चान्द्रायणं कुर्यात्तस्मिंस्तीर्थं नराधिप । सर्वपापविशुद्धात्मा सोमलोकं स गच्छति ॥	९१
अग्निप्रवेशे तु जलेऽप्यथवाऽपि अनाशने । सोमतीर्थं मृतो यस्तु नासौ मर्त्येऽभिजायते ॥	९२
स्तम्भतीर्थं ततो गच्छेत्स्नानं तत्र समाचरेत् । स्नातमात्रो नरस्तत्र सोमलोके महीयते ॥	९३
ततो गच्छेत राजेन्द्र विष्णुतीर्थमनुत्तमम् । योधनीपुरविख्यातं विष्णुतीर्थमनुत्तमम् ॥	९४
असुरा योधितौस्तत्र वासुदेवेन कोटिशः । तत्र तीर्थं समुत्पन्नं विष्णुः प्रीतो भवेदिह ॥	९५
अहोरात्रोपवासेन ब्रह्महत्यां व्यपोहति । ततो गच्छेत राजेन्द्र तापसेश्वरमुत्तमम् ॥	९६
अयोहकमिति ख्यातं पितृस्तत्र तु तर्पयेत् । पौर्णमास्याममावास्यां श्राद्धं कुर्याद्यथाविधि ॥	९७
तत्र स्नात्वा नरो राजन्पितृपिण्डं तु दापयेत् । गजरूपाः शिलास्तत्र तोयमध्ये प्रतिष्ठिताः ॥	९८
तस्मिंस्तु दापयेत्पिण्डं वैशाखे तु विशेषतः । तृप्यन्ति पितरस्तावद्यावत्तिष्ठति मेदिनी ॥	९९
ततो गच्छेत राजेन्द्र सिद्धेश्वरमनुत्तमम् । तत्र स्नात्वा तु राजेन्द्र गणपत्यन्तिकं व्रजेत् ॥	१००
ततो गच्छेत राजेन्द्र लिङ्गो यत्र जनार्दनः । तत्र स्नात्वा तु राजेन्द्र विष्णुलोके महीयते ॥	१०१
नर्मदादक्षिणे कूले तीर्थं परमशोभनम् । कामदेवः स्वयं तत्र तपस्तप्यत्यसौ महान् ॥	१०२
दिव्यं वर्षसहस्रं तु शंकरं पर्युपासते । समाधिपर्वदग्धस्तु शंकरेण महात्मना ॥	१०३
श्वेतपर्कोपमश्रैव हुताशः शुरुपर्वणि । एते दग्धास्तु ते सर्वे कुसुमेश्वरसंस्थिताः ॥	१०४

दिव्यवर्षसहस्रेण तुष्टस्तेषां महेश्वरः । उमया सहितो रुद्रस्तेषां तुष्टो वरप्रदः ॥	१०५
विमोक्षयित्वा तान्सर्वाभ्रमदातटमाश्रितान् । तस्य तीर्थप्रभावेण पुनर्देवत्वमागतः ॥	१०६
त्वत्प्रसादान्महादेव तीर्थं च भवतूचमम् । अर्धयोजनविस्तीर्णं तीर्थं दिक्षु समन्ततः ॥	१०७
तस्मिंस्तीर्थे नरः स्नात्वा उपवासपरायणः । कुसुमायुधरूपेण रुद्रलोके महीयते ॥	१०८
वैश्वानरे यमेनैव कामदेवेन वायवे । तपस्तप्तं तु राजेन्द्र तत्रैव च पुरागतैः ॥	१०९
अन्धोनस्य समीपे तु नातिदूरे तु तस्य वै । स्नानं दानं च तत्रैव भोजनं पिण्डपातनम् ॥	११०
अग्निवेशे जले वाऽपि अथवाऽपि अनाशने । अनिर्वर्तिका गतिस्तस्य मृतस्याप्यर्धयोजने ॥	१११
त्रैयम्बकेण तोयेन स्नापयेन्नरपुङ्गवः । अन्धोनमूले दत्त्वा तु पिण्डं चैव यथाविधि ॥	
पितरस्तस्य तृप्यन्ति यावच्चन्द्रदिवाकरौ ॥	११२
उत्तरायणे तु संप्राप्ते तत्र स्नानं करोति यः । पुरुषो वाऽङ्गना वाऽपि वसेदायतने शुचिः ॥	११३
सिद्धेश्वरस्य देवस्य प्रभाते पूजयेन्नरः । सतां गतिमवाप्नोति न तां सर्वैर्महामतैः ॥	११४
यदा च तीर्थकालेन रूपवान्सुभगो भवेत् । मर्त्ये भवति राजाऽसावासमुद्रान्तगोचरे ॥	११५
क्षेत्रपालं न पश्येच्च दण्डपालं महाबलम् । वृथा तस्य भवेद्यात्रा अदृष्ट्वा कर्णकुण्डलम् ॥	११६
एतत्तीर्थफलं ज्ञात्वा सर्वे देवाः समागताः । मुञ्चन्ति पुष्पवृष्टिं तु स्तुवन्ति कुसुमेश्वरम् ॥	११७

इति श्रीमहापुराणे पद्म आदिखण्डेऽष्टादशोऽध्यायः १८ ॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—७४१

अथैकोनविंशोऽध्यायः ।

नारद उवाच—

भार्गवेशं ततो गच्छेद्भक्त्या यत्र च विष्णुना । हुङ्कारितास्तु देवेन दानवाः प्रलयं गताः ॥	१
तत्र स्नात्वा तु राजेन्द्र सर्वपापैः प्रमुच्यते । शुक्रतीर्थस्य चोत्पत्तिं शृणु त्वं पाण्डुनन्दन ॥	२
हिमवच्छिखरे रम्ये नानाधातुविचित्रिते । तरुणादित्यसंकाशे तप्तकाञ्चनसंनिभे ॥	३
वज्रस्फटिकसोपाने चित्रपटशिलातले । जाम्बूनदमये दिव्ये नानापुष्पोपशोभिते ॥	४
तत्राऽऽसीनं महादेवं सर्वज्ञं प्रभुमव्ययम् । लोकानुग्राहकं शान्तं गणवृन्दैः समावृतम् ॥	५
स्कन्दनन्दिमहाकालैर्वीरभद्रगणादिभिः । उमया सहितं देवं मार्कण्डः परिपृच्छति ॥	६
देवदेव महादेव ब्रह्मविष्ण्वन्द्रसंस्तुत । संसारभयभीतोऽहं सुखोपायं ब्रवीहि मे ॥	७
भगवन्भूतभव्येज्ञ सर्वपापप्रणाशनम् । तीर्थानां परमं तीर्थं तद्ददस्व महेश्वर ॥	८

ईश्वर उवाच—

शृणु विप्र महामाज्ञ सर्वशास्त्रविशारद । स्नानादि कुरु गच्छ त्वमृषिसंघैः समावृतः ॥	९
मन्वत्रियाज्ञवल्क्याश्च काश्यपश्चैव अङ्गिराः । यमापस्तम्बसंवर्ताः कात्यायनबृहस्पती ॥	
नारदो गौतमश्चैव पृच्छन्ते धर्मकाङ्क्षिणः ॥	१०
गङ्गा कनखले पुण्या प्रयागं पुष्करं गया । कुरुक्षेत्रं तथा पुण्यं राहुग्रस्ते दिवाकरे ॥	११
दिवा वा यदि वा रात्रौ शुक्रतीर्थं महाफलम् । दर्शनात्स्पर्शनाच्चैव स्नानाद्भ्यानात्तपोर्जनात् ॥	१२

होमाश्चैवोपवासाच्च शुक्लतीर्थफलं महत् । शुक्लतीर्थं महापुण्यं नद्यां तु संव्यवस्थितम् ॥	१३
चाणिक्यो नाम राजर्षिः सिद्धिं तत्र समागतः । एतत्क्षेत्रं समुत्पन्नं योजनावृत्तिसंस्थितम् ॥	१४
शुक्लतीर्थं महापुण्यं सर्वपापप्रणाशनम् । पादपात्रेण दृष्टेन ब्रह्महत्यां व्यपोहति ॥	१५
अहमत्र ऋषिश्रेष्ठ तिष्ठामीत्युभया सह । वैशाखे विमले मासि कृष्णपक्षे चतुर्दशी ॥	१६
कैलासाच्चापि निर्गम्य तत्र संनिहितो ह्यहम् । देवकिंनरगन्धर्वाः सिद्धविद्याधरास्तथा ॥	१७
गणाश्चाप्सरसो नागाः सर्वदेवाः समागताः । गगनस्थास्तु तिष्ठन्ति विमानैः सर्वकामकैः ॥	१८
शुक्लतीर्थेषु राजेन्द्र आगता धर्मकाङ्क्षिणः । रजकेन यथा वस्त्रं शुक्लं भवति वारिणा ॥	१९
आजन्मसंचितं पापं शुक्लतीर्थं व्यपोहति । स्नानं दानं महापुण्यं मार्कण्डे ऋषिसत्तम ॥	२०
शुक्लतीर्थात्परं तीर्थं न भूतं न भविष्यति । पूर्वं वयसि कर्माणि कृत्वा पापानि मानवः ॥	२१
अहोरात्रोपवासेन शुक्लतीर्थं व्यपोहति । तपसा ब्रह्मचर्येण यज्ञैर्दानेन वा पुनः ॥	२२
देवदानेन या पुष्टिर्न सा क्रतुशतैरपि । कार्तिकस्य च मासस्य कृष्णपक्षे चतुर्दशी ॥	२३
घृतेन स्नापयेद्देवमुपोष्य परमेश्वरम् । एकविंशत्कुलोपेतो न च्यवेच्चैश्वरात्पदात् ॥	२४
शुक्लतीर्थं परं तीर्थमृषिसिद्धनिषेवितम् । तत्र स्नात्वा ततो राजन्पुनर्जन्म न विद्यते ॥	२५
स्नात्वा वै शुक्लतीर्थेऽपि अर्चयेद्बृषभध्वजम् । जागरं कारयेत्तत्र नृत्यगीतादिमङ्गलैः ॥	२६
प्रभाते शुक्लतीर्थे तु स्नानं वै देवतार्चनम् । आचार्यं भोजयेत्पश्चाच्छिवव्रतपरः शुचिः ॥	२७
भोजनं च यथाशक्त्या विस्रशाठ्यं न कारयेत् । प्रदक्षिणं ततः कृत्वा शनैर्देवान्तिकं व्रजेत् ॥	२८
एवं वै कुरुते यस्तु तस्य पुण्यफलं शृणु । दिव्ययानसमारूढः स्तूयमानोऽप्सरोगणैः ॥	२९
शिवतुल्यबलोपेतस्तिष्ठत्याभूतसंभवम् । शुक्लतीर्थे तु या नारी ददाति कनकं शुभम् ॥	३०
घृतेन स्नापयेद्देवं कुमारं चाभिपूजयेत् । एवं या कुरुते भक्त्या तस्याः पुण्यफलं शृणु ॥	३१
मोदते देवलोकस्था यावदिन्द्राश्चतुर्दश । अयने वा चतुर्दश्यां संक्रान्तौ विषुवे तथा ॥	३२
स्नात्वा तु सोपवासः स निर्जितात्मा समाहितः । दानं दद्याद्यथाशक्त्या प्रीयेतां हरिशंकरौ ॥	३३
शुक्लतीर्थप्रभावेण सर्वं भवति चाक्षयम् । अनाथं दुर्गतं विप्रं नाथवन्तमथापि वा ॥	
उद्गाहयति यस्तीर्थे तस्य पुण्यफलं शृणु ॥	३४
पावत्तद्रोमसंख्या तु तत्रप्रसूतिकुलेषु च । तावद्द्वर्षसहस्राणि शिवलोके महीयते ॥	३५

इति श्रीमहापुराणे पात्र आदिखण्डे जनविंशोऽध्यायः ॥ १९ ॥

आदितः श्लोकानां समष्टयङ्काः—७७६ 47499

अथ विशोऽध्यायः ।

नारद उवाच—

तस्तु नरकं गच्छेत्स्नानं तत्र समाचरेत् । स्नातमात्रो नरस्तत्र नरकं न च पश्यति ॥	१
प्रस्य तीर्थस्य माहात्म्यं शृणु त्वं पाण्डुनन्दन । तस्मिंस्तीर्थे तु राजेन्द्र यान्यस्थीनि विनिक्षिपेत् ॥	२
बेलर्यं यान्ति सर्वाणि रूपवाञ्छायते नरः । गोतीर्थं तु ततो गच्छेद्बृष्टा पापात्प्रमुच्यते ॥	३
तो गच्छेत्त राजेन्द्र कपिलातीर्थमुत्तमम् । तत्र स्नात्वा नरो राजन्नोसहस्रफलं लभेत् ॥	४
येष्टमासे तु संभासे चतुर्दश्यां विशेषतः । तत्रोपोष्य नरो भक्त्या कपिलां न्यः प्रयच्छति ॥	५

घृतेन दीपं प्रज्वाल्य घृतेन स्नापयेच्छिवम् । सघृतं श्रीफलं दत्त्वा कृत्वा चान्ते प्रदक्षिणम् ॥ ६
 घण्टाभरणसंयुक्तां कपिलां यः प्रयच्छति । शिवतुल्यो नरो भूत्वा न चेह जायते पुनः ॥ ७
 अङ्गारकदिने प्राप्ते चतुर्थ्यां तु विशेषतः । स्नापयित्वा शिवं भक्त्या ब्राह्मणेभ्यस्तु भोजनम् ॥ ८
 अङ्गारकनवम्यां तु अमावास्यां तथैव च । स्नापयेत्तत्र यत्नेन रूपवान्सुभगो भवेत् ॥ ९
 घृतेन स्नापयेद्विष्णुं पूजयेद्भक्तितो द्विजान् । पुष्पकेण विमानेन सहस्रैः परिवारितः ॥ १०
 शैवं पदमवाप्नोति नात्र वाऽभिगतं भवेत् । अक्षयं मोदते कालं यथा रुद्रस्तथैव च ॥ ११
 यदा तु कर्मसंयोगान्मर्त्यलोकमुपागतः । राजा भवति धर्मिष्ठो रूपवाञ्जायते बली ॥ १२
 ततो गच्छेत राजेन्द्र ऋषितीर्थमनुत्तमम् । घृणविन्दुऋषिर्नाम शापदग्धो व्यवस्थितः ॥ १३
 तस्य तीर्थप्रभावेण पापमुक्तो भवेद्विजः । ततो गच्छेत राजेन्द्र गणेश्वरमनुत्तमम् ॥ १४
 श्रावणे मासि संप्राप्ते कृष्णपक्षे चतुर्दशीम् । स्नातमात्रो नरस्तत्र रुद्रलोके महीयते ॥ १५
 पितृणां तर्पणं कृत्वा मुच्यते च ऋणत्रयात् । गणेश्वरसमीपे तु गङ्गावदनमुत्तमम् ॥ १६
 अकामो वा सकामो वा तत्र स्नात्वा तु मानवः । आजन्मजनितैः पापैर्युच्यते नात्र संशयः ॥ १७
 सर्वदा पर्वदिवसे स्नानं तत्र समाचरेत् । पितृणां तर्पणं कृत्वा मुच्यते च ऋणत्रयात् ॥ १८
 प्रयागे यत्फलं दृष्टं शंकरेण महात्मना । तदेव निखिलं पुण्यं गङ्गाराहर्कसंगमे ॥ १९
 तस्यैव पश्चिमे स्थानं समीपे नातिदूरतः । दशाश्वमेधिकं नाम त्रिषु लोकेषु विश्रुतम् ॥ २०
 उपोष्य रजनीमेकां मासि भाद्रपदे तथा । अमावास्यां नरः स्नात्वा व्रजते यत्र शंकरः ॥ २१
 सर्वदा पूर्वदिवसे स्नानं तत्र समाचरेत् । पितृणां तर्पणं कृत्वा अश्वमेधफलं लभेत् ॥ २२
 दशाश्वमेधात्पश्चिमतो भृगुर्ब्राह्मणसत्तमः । दिव्यं वर्षसहस्रं तु ईश्वरं पर्युपासते ॥ २३
 बल्मीकावस्थितश्चासौ दक्षिणं च निकेतनम् । आश्चर्यं तु महज्जातमुमायाः शंकरस्य च ॥ २४
 गौरी तु पृच्छते देवं कोऽयमेव तु संस्थितः । देवो वा दानवश्चाथ कथयस्व महेश्वर ॥ २५

ईश्वर उवाच—

भृगुर्नाम द्विजश्रेष्ठ ऋषीणां प्रवरो मुनिः । ध्यायते मां समाधिस्थो वरं प्रार्थयते प्रिये ॥
 तत्र प्रहसिता देवी ईश्वरं प्रत्यभाषत ॥ २६
 धूमवसु शिखा जाता ततोऽद्यापि न तुष्यसि । दुराराध्योऽसि तेन त्वं नात्र कार्या विचारणा ॥ २७

देव उवाच—

न ज्ञायसे महादेवि अयं क्रोधेन चेष्टितः । दर्शयामि यथा तथ्यं प्रियं ते च करोम्यहम् ॥ २८
 स्मारितो देवदेवेन धर्मरूपो वृषस्तदा । स्मरणादेवदेवस्य वृषः शीघ्रमुपस्थितः ॥ २९
 वदते मानुषीं वाचमादेशो दीयतां प्रभो । बल्मीकैश्छादितो विप्र एनं भूमौ निपातय ॥ ३०
 योगस्थस्तु ततो ध्यार्यस्ततस्तेन निपातितः । तत्क्षणात्क्रोधसंतप्तो हस्तमुत्क्षिप्तवान्वृषम् ॥ ३१
 एवं संभाषमाणस्तु कुत्र गच्छसि भो वृष । अद्य त्वामथ पाप्मानं प्रत्यक्षं हन्म्यहं वृष ॥ ३२
 धैर्यितस्तु तदा विप्रो अन्तरिक्षगतं वृषम् । आकाशे प्रेक्षते विप्र एतदद्भुतमुत्तमम् ॥ ३३
 ततः प्रहसिते रुद्र ऋषिरग्रे व्यवस्थितः । तृतीयं लोचनं दृष्ट्वा वैलक्ष्यात्पतितो भुवि ॥
 प्रणम्य दण्डवद्भूमौ स्तुवते परमेश्वरं ॥ ३४

प्रणिपत्य जगन्नाथं भवोद्भवं त्वामहं दिव्यरूपम् । भवभीतो भुवनपते प्रभूतं विज्ञापये किञ्चित् ३५
 त्वद्गुणनिकरान्वक्तुं कः शक्तो भवति मानुषो नाथ । वासुकिरेयं हि कदाचिद्वदनसहस्रं भवेद्यस्य ३६
 भक्त्या तथाऽपि शंकर भुवनपते त्वत्स्तुतौ तु मुखरस्य । वन्द्य क्षमस्व भगवन्प्रसीद मे तव चरणपतितस्य
 सत्त्वं रजस्तमस्त्वं स्थित्युत्पत्तौ विनाशने देव । त्वां मुक्त्वा भुवनपते भुवनेश्वर नैव दैवतं किञ्चित् ३८
 यमनियमयद्दानैर्वेदाभ्यासावधारणोद्योगात् । त्वद्भक्तेः सर्वमिदं नाहति कलासहस्रांशेन ॥ ३९
 उत्कृष्टरसरसायनैखड्गाञ्जनपातुकोदिसिद्धिर्वा । चिह्नानि भवत्प्रणतानां दृश्यन्त इह जन्मनि प्रकटम् ।
 शाठ्येन नमति यद्यपि ददासि त्वं धर्ममिच्छतां देव । भक्तिर्भवच्छेदकरी मोक्षाय विनिर्मिता नाथा ।
 परदारपरस्वरतं परिभवपरिदुःखशोकसंतप्तम् । परवदनवीक्षणपरं परमेश्वर मां परित्राहि ॥ ४२
 अलीकाभिमानदग्धं क्षणभङ्गुरविभवविलसितं देव । क्रूरं कुपथाभिमुखं पतितं मां त्राहि देवेश ४३
 दीनेन्द्रियगणसार्थैर्वन्धुजनैरेव पूरिता आशा । तुच्छा तथाऽपि शंकर किं मूढं मां विडम्बयसि ४४
 तृष्णां हरस्व शीघ्रं लक्ष्मीं मां देहि हृदयवासिनीं नित्याम् । छिन्धि मदमोहपाशानुत्तारय मां महादेव ॥
 करुणाभ्युदयं नामस्तोत्रमिदं सिद्धिदं दिव्यम् । यः पठति भक्तियुक्तस्तस्य तु तुष्येद्भृगोर्यथा हि शिवः ।

ईश्वर उवाच—

अहं तुष्टोऽस्मि ते विप्र प्रार्थयस्वेप्सितं वरम् । उमया सहितो देवो वरं तस्य हि दापयेत्(?) ॥ ४७
 भृगुरुवाच—यदि तुष्टोऽसि देवेश यदि देवो वरो मम । रुद्रवैदी भवेदेवमेतत्संपादयस्व मे ॥ ४८

ईश्वर उवाच—

एवं भवतु विभेन्द्र क्रोधस्थानं भविष्यति । न पितापुत्रयोश्चैव एकवाक्यं भविष्यति ॥ ४९
 तदाप्रभृति ब्रह्माद्याः सर्वे देवाः सकिंनराः । उपासते भृगोस्तीर्थं तुष्टो यत्र महेश्वरः ॥ ५०
 दर्शनात्तस्य तीर्थस्य सद्यः पापात्प्रमुच्यते । अवशाः स्ववशाश्चापि म्रियन्ते तत्र जन्तवः ॥ ५१
 गुणातिगुह्यस्य गतिस्तेषां निःसंशया भवेत् । एतत्क्षेत्रं सुत्रिपुलं सर्वपापप्रणाशनम् ॥ ५२
 तत्र स्नात्वा दिवं यान्ति ये मृतास्तेऽपुनर्भवाः । औपानहं तदा गुप्तं देयमन्नं च काञ्चनम् ॥ ५३
 भोजनं च यथाशक्त्या अक्षयं तस्य तद्भवेत् । सूर्योपरागे यो दद्याद्दानं चैव यथेच्छया ॥ ५४
 तीर्थस्नानं तु यद्दानमक्षयं तस्य तद्भवेत् । चन्द्रसूर्योपरागेषु वृषोत्सर्गमनुत्तमम् ॥ ५५
 न जानन्ति नरा मूढा विष्णुमायाविमोहिताः । नर्मदायां स्थितं दिव्यं वृषतीर्थं नराधिप ॥ ५६
 भृगुतीर्थस्य माहात्म्यं यः शृणोति नरः सकृत् । विमुक्तः सर्वपापेभ्यो रुद्रलोके स गच्छति ५७
 ततो गच्छेत राजेन्द्र गौतमेश्वरमुत्तमम् । तत्र स्नात्वा नरो राजन्पुत्रासपरायणः ॥ ५८
 काञ्चनेन विमानेन ब्रह्मलोके महीयते । धौतपापं ततो गच्छेद्दौतं यत्र वृषेण तु ॥ ५९
 नर्मदायां स्थितं राजन्सर्वपातकनाशनम् । तत्र तीर्थे नरः स्नात्वा ब्रह्महत्यां व्यपोहति ॥ ६०
 तस्मिंस्तीर्थे तु राजेन्द्र प्राणत्यागं करोति यः । चतुर्भुजस्त्रिनेत्रस्तु रुद्रतुल्यबलो भवेत् ॥ ६१
 वसेत्कल्पायुतं साग्रं रुद्रतुल्यपराक्रमः । कालेन महता प्राप्तः पृथिव्यामेकराड्भवेत् ॥ ६२
 ततो गच्छेत राजेन्द्र एरण्डीतीर्थमुत्तमम् । प्रयागे यत्फलं दृष्टं मार्कण्डेयेन र्भाषितम् ॥ ६३
 तत्फलं लभते राजन्स्नातमात्रस्तु मानवः । मासि भाद्रपदे चैव शुकपक्षस्य चाष्टमीम् ॥ ६४

१ ख अ. भूतनाथं २ ख. ज. 'रपि हि । ३ ट. 'नसिद्धात्' । ४ अ. 'काचिवरसि' । ख. 'काचिवरसि' । ५ क. 'इयन्तेते हि ज' ६ ट. 'श ॥ ४३ ॥ हीने' । ७ क. 'वदेव' । ८ ट. भारत ।

उपोष्य रजनीमेकां तत्र स्नानं समाचरेत् । यमदूतैर्न बाध्येत इन्द्रलोकं स गच्छति ॥	६५
ततो गच्छेत राजेन्द्र सिद्धो यत्र जनार्दनः । हिरण्यद्वीपविख्यातं सर्वपापप्रणाशनम् ॥	
तत्र स्नात्वा नरो राजन्धनवान् रूपवान् भवेत् ॥	६६
ततो गच्छेत राजेन्द्र तीर्थं कनखलं महत् । गुरुदेन तपस्तप्तं तस्मिंस्तीर्थे नराधिप ॥	६७
विख्यातं सर्वलोकेषु योगिनी तत्र तिष्ठति । क्रीडते योगिभिः सार्धं शिवेन सह नृत्यति ॥	६८
तत्र स्नात्वा नरो राजन् रुद्रलोके महीयते । ततो गच्छेत राजेन्द्र ईशतीर्थमनुत्तमम् ॥	६९
ईशस्तत्र विनिर्मुक्तो गत ऊर्ध्वं न संशयः । ततो गच्छेत राजेन्द्र सिद्धो यत्र जनार्दनः ॥	७०
वाराहं रूपमास्थाय अर्चितः परमेश्वरः । वाराहतीर्थे नरः स्नात्वा द्वादश्यां तु विशेषतः ॥	७१
विष्णुलोकमवाप्नोति नरकं तु न गच्छति । ततो गच्छेत राजेन्द्र सोमतीर्थमनुत्तमम् ॥	७२
पौर्णमास्यां विशेषेण तत्र स्नानं समाचरेत् । प्रणिपत्य च ईशानं बलिस्तस्य प्रसीदति ॥	७३
हरिश्चन्द्रपुरं दिव्यमन्तरिक्षे तु दृश्यते । चक्रध्वजे समावृत्ते सुप्ते नागारिके तने ॥	७४
नर्मदातोयवेगेनं हरुकच्छोपसेविते (?) । तस्मिंस्तीर्थे निवासं च विष्णुः शंकरमब्रवीत् ॥	७५
द्वीपेश्वरे नरः स्नात्वा लभेद् बहुसुवर्णकम् । ततो गच्छेत राजेन्द्र रुद्रकन्यासुसंगमम् ॥	७६
स्नातमात्रो नरस्तत्र देव्याः स्थानमवामुयात् । देवतीर्थं ततो गच्छेत्सर्वदेवनमस्कृतम् ॥	७७
तत्र स्नात्वा तु राजेन्द्र दैवतैः सह मोदते । ततो गच्छेत राजेन्द्र शिखितीर्थमनुत्तमम् ॥	७८
तत्र वै दीयते दानं सर्वं कोटिगुणं भवेत् । अपरपक्षेऽमावास्यां स्नानं तत्र समाचरेत् ॥	७९
ब्राह्मणं भोजयेदेकं कोटिर्भवति भोजिता । भृगुतीर्थे तु राजेन्द्र तीर्थकोटिर्व्यवस्थिता ॥	८०
अकामो वा सकामो वा तत्र स्नायीत मानवः । अश्वमेधमवाप्नोति दैवतैः सह मोदते ॥	८१
तत्र सिद्धिमवाप्नोति भृगुस्तु मुनिपुङ्गवः । अवतारः कृतस्तेन शंकरेण महात्मना ॥	८२

इति श्रीमहापुराणे पाद्म आदिखण्डे विंशतितमोऽध्यायः ॥ २० ॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—८५८

अथैकविंशोऽध्यायः ।

नारद उवाच—

ततो गच्छेत राजेन्द्र विहङ्गेश्वरमुत्तमम् । दर्शनात्तस्य राजेन्द्र मुच्यते सर्वपातकैः ॥	१
ततो गच्छेत राजेन्द्र नर्मदेश्वरमुत्तमम् । तत्र स्नात्वा नरो राजन्स्वर्गलोके महीयते ॥	२
अश्वतीर्थं ततो गच्छेत्स्नानं तत्र समाचरेत् । सुभगो दर्शनीयश्च भोगवाञ्छायते नरः ॥	३
पितामहं ततो गच्छेद्ब्रह्मणा निर्मितं पुरा । तत्र स्नात्वा नरो भक्त्या पितृपिण्डं तु दापयेत् ॥	४
तिलदर्भविमिश्रं तु उदकं तु प्रदापयेत् । तस्य तीर्थप्रभावेण सर्वं भवति चाक्षयम् ॥	५
सावित्रीतीर्थमासाद्य यस्तु स्नानं समाचरेत् । विधूय सर्वपापानि ब्रह्मलोके महीयते ॥	६
मनोहरं च तत्रैव तीर्थं परमशोभनम् । तत्र स्नात्वा नरो राजन्पितृलोके महीयते ॥	७
ततो गच्छेत राजेन्द्र मानसं तीर्थमुत्तमम् । तत्र स्नात्वा नरो राजन् रुद्रलोके महीयते ॥	८

१ क. गच्छ तेन । ट. राक्षकेन । झ. गमनेन । २ ख. अ. 'न्द्र हंसती' । ३ ख. अ. 'म् । ह्यमास्तत्र विनिर्मुक्ता गता ऊ' । ४ ख. अ. शक्रध्वजे । ५ ख. अ. 'न तरुन्संज्ञावियप्यति । त' ।

ततो गच्छेत राजेन्द्र क्रतुतीर्थमनुत्तमम् । विख्यातं त्रिषु लोकेषु सर्वपापप्रणाशनम् ॥	९
यान्यान्प्रार्थयते कामान्यनुपुत्रधनानि च । प्रामुयात्तानि सर्वाणि तत्र स्नात्वा नराधिप ॥	१०
ततो गच्छेत राजेन्द्र त्रिदशद्योति विश्रुतम् । तत्र ता ऋषिकन्यास्तु तपोऽतप्यन्त सुव्रताः ॥	११
भर्ता भवतु सर्वात्सामीश्वरः प्रभुरव्ययः । प्रीतस्तासां महादेवो दण्डिरूपधरो हरः ॥	१२
विकृताननवीभत्सस्तच्च तीर्थमुपागतः । तत्र कन्या महाराज वराय पैरमेश्वरः ॥	१३
कन्यासंधं वरयतः (?) कन्यादानं प्रयच्छति । तीर्थं तत्र महाराज दशकन्येति विश्रुतम् ॥	
तत्र स्नात्वाऽर्चयेद्देवं सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥	१४
ततो गच्छेत राजेन्द्र स्वर्गबिन्दुरिति श्रुतम् ॥ तत्र स्नात्वा नरो राजन्तुर्गतिं च न पश्यति ॥	१५
अप्सरेशं ततो गच्छेत्स्नानं तत्र समाचरेत् ॥ क्रीडते नागलोकस्थः अप्सरैः सह मोदते ॥	१६
ततो गच्छेत राजेन्द्र नरकं तीर्थमुत्तमम् । तत्र स्नात्वाऽर्चयेद्देवं नरकं च न गच्छति ॥	१७
भारभूतं ततो गच्छेदुपवासपरायणः । ऐतत्तीर्थं समासाद्य अवतारं तु शांभवम् ॥	
अर्चयित्वा विरूपाक्षं रुद्रलोके महीयते ॥	१८
तस्मिंस्तीर्थे नरः स्नात्वा भारभूते महात्मनः । यत्र तत्र मृतस्यापि ध्रुवं गाणेश्वरी गतिः ॥	१९
कार्तिकस्य तु मासस्य अर्चयित्वा महेश्वरम् । अश्वमेधाच्छतगुणं प्रवदन्ति मनीषिणः ॥	२०
दीपकानां शतं कृत्वा घृतपूर्णं तु दापयेत् । विमानैः सूर्यसंकाशैर्ब्रजते यत्र शंकरः ॥	२१
वृषभं यः प्रयच्छेत शङ्खकुन्देन्दुसंनिभम् । वृषयुक्तेन यानेन रुद्रलोकं स गच्छति ॥	२२
चरुमेकं तु यो दद्यात्तस्मिंस्तीर्थे नराधिप । पायसं मधुसंयुक्तं भक्ष्याणि विविधानि च ॥	२३
यथाशक्त्या तु राजेन्द्र भोजयेत्सहदक्षिणम् । तस्य तीर्थप्रभावेण सर्वं कोटिगुणं भवेत् ॥	२४
नर्मदाया जलं सिक्त्वा अर्चयित्वा वृषध्वजम् । दुर्गतिं च न पश्यन्ति तस्य तीर्थप्रभावतः ॥	२५
ऐतत्तीर्थं समासाद्य यस्तु प्राणान्परित्यजेत् । सर्वपापविशुद्धात्मा ब्रजते यत्र शंकरः ॥	२६
जलप्रवेशं यः कुर्यात्तस्मिंस्तीर्थे नराधिप । हंसयुक्तेन यानेन रुद्रलोकं स गच्छति ॥	२७
यावच्चन्द्रश्च सूर्यश्च हिमवांश्च महोदधिः । गङ्गाद्याः सरितो यावत्तावत्स्वर्गं महीयते ॥	२८
अनाशकं तु यः कुर्यात्तस्मिंस्तीर्थे नराधिप । गर्भवासे तु राजेन्द्र न पुनर्जायते नरः ॥	२९
ततो गच्छेत राजेन्द्र अटवीतीर्थमुत्तमम् । तत्र स्नात्वा नरो राजन्निन्द्रस्यार्धासनं लभेत् ॥	३०
शृङ्गतीर्थं ततो गच्छेत्सर्वपापप्रणाशनम् । तत्रापि स्नातमात्रस्य ध्रुवं गाणेश्वरी गतिः ॥	३१
एरण्डीनर्मदायाश्च संगमं लोकविश्रुतम् । तत्र तीर्थं महापुण्यं सर्वपापप्रणाशनम् ॥	३२
उपवासपरो भूत्वा नित्यं ब्रह्मपरायणः । तत्र स्नात्वा तु राजेन्द्र मुच्यते ब्रह्महृत्यया ॥	३३
ततो गच्छेत राजेन्द्र नर्मदोदधिसंगमम् । जमदग्निरिति ख्यातं सिद्धो यत्र जनार्दनः ॥	३४
यत्रेष्टा बहुभिर्यज्ञैरिन्द्रो देवाधिपोऽभवत् । तत्र स्नात्वा नरो राजन्मर्मदोदधिसंगमे ॥	३५
त्रिगुणस्याश्वमेधस्य फलं प्राप्नोति मानवः । पश्चिमोदधिसायुज्यं मुक्तिद्वारविद्याटनम् ॥	३६
तत्र देवाः सगन्धर्वा ऋषयः सिद्धचारणाः । आराधयन्ति देवेशं त्रिसंध्यं विमलेश्वरम् ॥	३७
सर्वपापविशुद्धात्मा रुद्रलोके महीयते । विमलेश्वरपरं तीर्थं न भूतं न भविष्यति ॥	३८
तत्रोपवासं कृत्वा ये पश्यन्ति विमलेश्वरम् । सर्वपापविशुद्धात्मा (?) रुद्रलोकं ब्रजन्ति ते ॥	३९

१ ठ. देवखण्डकं । २ ख. अ. परमेश्वरम् । ३ वा. 'न्या ऋद्धि च योसेवेत्कन्या' । ४ ख. अ. अमरैः । ५ क. एके तीर्थे । ६ ट. स्पृष्ट्वा । ७ ख. अ. तच्च ।

ततो गच्छेत राजेन्द्र केशिनीतीर्थमुत्तमम् । तत्र स्नात्वा नरो राजभुपवासपरायणः ॥	४०
उपोष्य रजनीमेकां नियतो नियताशनः । तत्र तीर्थप्रभावेण मुच्यते ब्रह्महृत्यया ॥	४१
सर्वतीर्थाभिषेकं च यः पश्येत्सागरेश्वरम् । योजनाभ्यन्तरे तिष्ठेदावर्तसंस्थितः शिवः ॥	४२
तं दृष्ट्वा सर्वतीर्थानि दृष्टानि स्तुर्न संशयः । सर्वपापविनिर्मुक्तो यत्र रुद्रः स गच्छति ॥	४३
नर्मदासंगमं यावद्यावच्चामरकण्टकम् । तत्रान्तरे महाराज तीर्थकोट्यो दैश स्थिताः ॥	४४
तीर्थातीर्थाटनचर्या ऋषिकोटिनिषेविताः । साग्निहोत्रैश्च दिव्यज्ञैः सर्वैर्ज्ञानपरायणैः ॥	४५
सेवितास्तेन राजेन्द्र ईप्सितार्थप्रदायिकाः । यश्चेदं वै पठेन्नित्यं शृणुयाद्वाऽपि भक्तितः ॥	४६
तं तु तीर्थानि सर्वाणि अभिषिञ्चन्ति पाण्डव ॥	४७
नर्मदा च सदा प्रीता भवेद्वै नात्र संशयः । प्रीतस्तस्य भवेदुद्रो मार्कण्डेयो महामुनिः ॥	४८
बन्ध्या च लभते पुत्रान्दुर्भगा सुभगा भवेत् । कुमारी लभते भर्ता यच्च यो वाञ्छते फलम् ॥	४९
तदेव लभते सर्वं नात्र कार्या विचारणा । ब्राह्मणो वेदमाप्नोति क्षत्रियो विजयी भवेत् ॥	५०
वैश्यस्तु लभते धान्यं शूद्रः प्राप्नोति सद्गतिम् ॥	५१
मूर्खस्तु लभते विद्यां त्रिसंध्यं यः पठेन्नरः । नरकं च न पश्येत् वियोर्नि च न गच्छति ॥	५२

इति श्रीमहापुराणे पाद्म आदिलखण्डे एकविंशोऽध्यायः ॥ २१ ॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—९०९

अथ द्वाविंशोऽध्यायः ।

नारद उवाच—

एवं ते कथितं राजन्मर्मदातीर्थमुत्तमम् । पुरा गन्धर्वकन्यानां शापजं भयमुल्बणम् ॥	१
नाशितं तन्महाराज रेवाजलकणाग्निना । रेवाजलकणस्पर्शान्मुक्तो भवति मानवः ॥	२
युधिष्ठिर उवाच—	
भगवन्ब्रूहि कन्याभिः शापोऽलम्भि कथं कृतः । कस्यापत्यानितास्तासां नाम किं कीदृशं वयः ॥	३
कथं रेवाजलस्पर्शाद्विपाकाच्छापसंभवात् । विमुक्ताः कुत्र ताः सन्तुः सर्वं मे कथय प्रभो ॥	४
नर्मदातीर्थमाहात्म्यं चमत्कारकरं भवेत् । श्रवणादपि पापानां मलनाशनमुच्यते ॥	५
नर्मदानर्मदाशब्दो येन केनचिदुच्यते । तस्य स्याच्छाश्वती मुक्तिर्यावदाचन्द्रतारकम् ॥	६
व्याहृतं भवता पूर्वं रेवामाहात्म्यमुत्तमम् । तथाऽपि चरितं साधो यदेतत्तन्निगद्यताम् ॥	७
अथं चोत्तमवाता या सेवितव्या मनीषिभिः । अतः पृच्छामि विप्रेन्द्र रेवामाहात्म्यमुत्तमम् ॥	८
इतिहासं वद विभो कन्यानां चरितोज्ज्वलम् ॥	९

नारद उवाच—

भूयतां राजशार्दूल धर्मगर्भा परा कथा । यथाऽरणिर्वह्निगर्भा धर्मस्तु ब्रह्मसूरिव ॥	१
गन्धर्वः शुक्रसंगीतिस्तस्य कन्या प्रमोहिनी । सुशीलस्य सुशीला च सुखरा स्वरवेदिनः ॥	२
सुतारा चन्द्रकान्तस्य चन्द्रिका सुप्रभस्य च । इमानि वरनामानि तासामप्सरसां नृप ॥	३

१ क. 'रकथं' । २ ख. अ. 'तीर्थं निरन्तर्यं ऋषिकोटिनिषेवितम् । सा' । ३ क. 'ता मानवाणां । ४ ख. अ. 'द्विकाराच्छा' । ५ ख. अ. 'य देवैः सेविता । ६ ख. अ. 'मस्त्वं ब्रह्मचिन्तकं । ग' । ७. 'मैः सर्वगतः स हि । ग' ।

- कुमार्यः पञ्च सर्वास्ता वयसा सुभगाः पुनः । भाषन्ते च मिथस्तास्तु भगिन्य इव सर्वदा ॥ १२
 चन्द्रादिव विनिष्क्रान्ताश्चन्द्रिका इव सोज्ज्वलाः । चन्द्राननाः सुकेश्यश्च चन्द्रकान्ता इवोज्ज्वलाः ।
 देवेष्वेता विलासिन्यः कौमुद्यः कैरवेष्विव । लावण्यपिण्डसंभूता बहुरूपा मनोहराः ॥ १४
 उद्भिन्नकुचपद्मिन्यः केतक्य इव माधवे । उन्मीलघौवनैः कान्ता बल्लीव नवपल्लवैः ॥ १५
 हेमगौराश्च हेमाभा हेमाभरणभूषिताः । हेमचम्पकमालिन्यो हेमच्छविसुवाससः ॥ १६
 स्वरग्रामवलीहासु(?) विविधामूर्च्छनासु च । तालवाद्यविनोदेषु वेणुवीणाप्रवादने ॥ १७
 मृदङ्गनादसंभिन्नलास्यमध्यलयेषु च । चित्रादिषु विनोदेषु कलासु च विशारदाः ॥ १८
 एवंभूताश्च ताः कन्या सुमुहुः क्रीडनैर्वरैः । पितृभिर्लालिताः सर्वाश्चैरुश्च धनदालये ॥ १९
 कौतुकादेकदा पञ्च मिलित्वा मासि माधवे । कन्या मन्दारपुष्पाणि विचिन्वत्यो वनाद्गनम् ॥ २०
 गौरीं समाराधयितुं सुराङ्गनाः कदाचिदच्छोदसरोवरं ययुः ।
 हेमाम्बुजानि प्रवराणि ताः पुनस्तस्मादुपादाय वरोत्पलैः सह ॥ २१
 वैदूर्यशुद्धस्फटिकप्रकुट्टिमे स्नात्वा तु घट्टे परिधाय चाम्बरम् ।
 मौनेन च स्थाण्डिलपिण्डिकामयीं सुवर्णमुक्ताभरणां विनिर्ममुः ॥ २२
 समर्चितां चन्दनगन्धकुङ्कुमैरभ्यर्च्य गौरीं वरपङ्कजादिभिः ।
 नानोपहारैश्च सुभक्तिभाविता लास्यप्रयोगैर्नृतुः कुमारिकाः ॥ २३
 गान्धर्वमाश्रित्य परं स्वरं ततो गेयं सभावध्वनिभिः समूर्च्छनम् ।
 एणीदृशस्ताः प्रजगुः कलाक्षरं तारप्रवृद्धं गतिभिश्च सुस्वरम् ॥ २४
 तस्मिन्सुभावे रसवर्षहर्षं कन्यास्वलंनिर्भरचित्तवृत्तिषु ।
 अच्छोदतीर्थं प्रवरे तदाऽऽगतः स्नातुं मुनेर्वेदनियेः सुतोऽग्रजः ॥ २५
 रूपेण निःसीमतरो वराननः प्रफुल्लषण्णायतलोचनो युवा ।
 विस्तीर्णवक्षाः सुभुजोऽतिमुन्दरः श्यामच्छविः काम इवापरो हि सः ॥ २६
 स ब्रह्मचारी सुशिखो हि शोभते दण्डेन युक्तो धनुषेव मन्मथः ।
 एणाजिनप्रावरणः समुद्रधृग्धेमाभमौञ्जीकटिमेखलः परः ॥ २७
 तं दृष्ट्वा ब्राह्मणं बालास्तास्तत्र सरसस्तटे । जहूषुः कौतुकाविष्टा अयं नो भविताऽतिथिः ॥ २८
 संमुक्तगीतनृत्यास्तास्तस्याऽऽलोकनलालसाः । हरिण्यो लुब्धकेनेव विद्धाः कामेन सायकैः ॥ २९
 पश्य पश्येति जल्पन्त्यो मुग्धाः पञ्च ससंभ्रमम् । तस्मिन्विप्रवरे यूनि कामदेवभ्रमं ययुः ॥ ३०
 पुनः पुनस्तमभ्यर्च्य नयनैः पङ्कजैरिव । पञ्चाद्विचार(?)मारब्धमप्सरोभिः परस्परम् ॥ ३१
 यद्ययं कामदेवो हि रतिहीनः कथं भवेत् । अन्यथा ह्यश्विनौ देवौ तावुभौ युगचारिणौ ॥ ३२
 गन्धर्वः किन्नरो वाऽथ सिद्धो वा कामरूपधृक् । ऋषिपुत्रोऽथ वा कश्चित्कश्चिद्वा मनुजोत्तमः ॥ ३३
 अस्ति वा कश्चिदेवायं धात्रा सृष्टो हि नः कृते । यथा भाग्यवतामर्थे निधानं पूर्वकर्मभिः ॥ ३४
 तथाऽस्माकं कुमारीणां गौर्याऽऽनीतो वरोत्तमः । करुणाजलकल्लोललब्धाद्भीकृतचित्तया ॥ ३५
 मया वृतस्त्वया चायं त्वया वृतस्तथाऽनया । एवं पञ्चसु कन्यासु वदन्तीषु नृपोत्तम ॥ ३६
 भुत्वा तद्वचनं तत्र कृतमाध्याह्निककिर्यैः । आलोच्य हृदये सोऽपि विप्रमेतद्विचिन्तितम् ॥ ३७

१ ट. सुसमा गुणैः । भा. २ ख. न. 'यः । चिन्तयामास मेधावी किं कृत्वा सुकृतं भवेत् । गाधिसंभवपराशरादयः कण्डुरेयर्लुमुखाश्च ये दिजाः ॥ ते ।

ब्रह्मविष्णुगिरिशादयः सुरा येऽपि सिद्धमुनयः पुरातनाः ।	
तेऽपि योगबलिनो विमोहिता लीलया तदबलाभिरद्भुतम् ॥	३८
योषितां नयनतीक्ष्णसायकैर्भ्रूलतासुदृढचापनिर्गतैः ।	
धन्विना मकरकेतुना हतः कस्य नो पतति वा मनोमृगः ॥	३९
तावदेव नयधीर्विराजते तावदेव जनता भयं भवेत् ।	
तावदेव धृत्तचित्ता भृशं तावदेव गणना कुलस्य च ॥	४०
तावदेव तपसः प्रगल्भता तावदेव समवेतता नृणाम् ।	
यावदेव ललितेक्षणासवैर्माघतेऽद्भुतमदैर्न पूरुषः ॥	४१
मोहयन्ति मदयन्ति रागिणं योषितः स्वललितैर्मनोहरैः ।	
मोहयन्ति मदयन्ति मामिमा धर्मरक्षणपरं हि स्वैर्गुणैः ॥	४२
मांसरक्तमलमूत्रनिर्मिते योषितां वपुषि निर्गुणेऽशुचौ ।	
कामिनस्तु परिकल्प्य चारुतामाविशन्ति सुविमूढचेतसः ॥	४३
दारुणा हि परिकीर्तिताऽङ्गना साधुभिर्विमलबुद्धिभिर्बुधैः ।	
यावदेव न समीपगास्त्विमास्तावदेव हि गृहं ब्रजाम्यहम् ॥	४४
समीपं तस्य यावन्न आगच्छन्ति वरस्त्रियः । वैष्णवेन प्रभावेण तावदन्तर्दधे द्विजः ॥	४५
तस्य योगबलारूप गतस्यादर्शनं तदा । दृष्ट्वा तदद्भुतं कर्म वैष्णवब्रह्मचारिणः ॥	४६
वित्रस्तनयना बालाः कुरङ्ग्य इव कातराः । संक्रान्तनयनाः शून्या ददृशुस्ता दिशो दश ॥	४७
कन्या ऊचुः—	
इन्द्रजालं स्फुटं वेत्ति मायां जानाति वा पुनः । दृष्टोऽप्यदृष्टरूपोऽभूदित्यूचुस्ताः परस्परम् ॥	४८
श्यामं च हृदयं तासां तदैव विरहाग्निना । ज्वलद्वावानलेनेव सुस्निग्धं सर्वकाननम् ॥	४९
यजेन्द्रजालिकां विद्यां कान्त दर्शय सत्त्वरम् । आत्मानं न हि ते युक्तं प्राग्ग्रासे मक्षिकोपमम् ॥	५०
हा कष्टं दर्शितः कस्माद्वात्रा त्वं घटितः कुतः । ज्ञातं महानुसंतापहेतुर्नस्त्वं विनिर्मितः ॥	५१
हृच्चित्ते निर्देयं चेतः कच्चिदस्मासु नो मतिः । कच्चित्कूरोऽसि हे कान्त कच्चिन्मुष्णासि नो मनः ॥	५२
हृच्चिन्न प्रत्ययोऽस्मासु कच्चिदस्मान्परीक्षसे । कच्चिन्निर्ममताशीलः कच्चिन्मायाविशारदः ॥	५३
हृच्चिच्चित्ते प्रवेष्टुं च वेत्सि विज्ञानलाघवम् । कच्चिन्निष्क्रमणोपायं न जानासि कुतः पुनः ॥	५४
हृच्चिद्विनाऽपरार्थं तु किमस्मासु प्रकुप्यसे । कच्चिद्दुःखं न जानासि परेषां विप्रलम्भनम् ॥	५५
त्वद्दर्शनं विना नष्टा हृदयेश्वर सांप्रतम् । न जीवामोऽथ जीवामः पुनस्त्वद्दर्शनाशया ॥	५६
वयं च नीयन्तां तत्र शीघ्रं यत्र गतो भवान् । त्वद्दर्शनहरो धाता व्यथान्मोदाङ्कुरच्छिदाम् ॥	५७
सर्वथा दर्शनं देहि करुणो भव सर्वथो । पर्यन्तं न प्रपश्यन्ति कस्यचित्सज्जना जनाः ॥	५८
इत्थं विलप्य ताः कन्याः प्रतीक्ष्य च बहुक्षणम् । पितुर्भयाद्गृहं गन्तुं शीघ्रमारेभिरे ततः ॥	५९
तत्प्रेमानिगडैर्बद्धा भृशं विरहविक्रवाः । कथंचिद्दैर्यमालम्ब्य ताः स्वं स्वं गृहमागताः ॥	६०
आगत्य पतिताः सर्वा मातृणां तु समीपतः । किमेतन्मातृभिः पृष्टाः कुतः कालात्ययोऽभवत् ॥	६१

[* कन्या ऊचुः]—

* एतच्चिह्नान्तर्गतं ट. पुस्तके ।

क्रीडन्त्यः किंनरीभिस्तु सार्धं संगतकं यदा । संस्थितास्तेन न ज्ञातो दिवसोऽच्छोदसरोवरे ॥६२
पथि भ्रान्ता वयं मातः संतापस्तेन नस्तनौ । मोहेन महता वक्तुं न केनाप्युत्सहामहे ॥ ६३

[* नारद उवाच]—

इत्युक्त्वा लुठितास्तत्र मणिभूमौ कुमारिकाः । आकारं गोपयन्त्यस्ता मुग्धा जल्पन्ति मातृभिः ॥६४
काचिन्नर्तयति क्रीडामयूरं न मुदा तदा । न पाठयति तं कीरं पञ्जरेऽन्या कुतूहलात् ॥ ६५
लालयेन्नकुलं नान्या नोल्लापयति सारिकाम् । अपराऽतीव संमुग्धा नैव खेलति सारसैः ॥ ६६
भेजिरे न विनोदं ता रेभिरे नैव मन्दिरे । ऊचिरे बान्धवैर्नालं वीणावाद्यं न चक्रिरे ॥ ६७
कल्पद्रुमप्रसनं यत्सर्वं तच्चानलोपमम् । मन्दारकुसुमामोदि न पपुर्मधुरं मधु ॥ ६८
योगिन्य इव ताः कन्या नासाग्रन्यस्तलोचनाः । अलक्ष्यध्यानसंतानाः पुरुषोत्तममानसाः ॥६९
चन्द्रकान्तमणिच्छन्ने^३ स्रवद्वारिणि कन्दरे । क्षणं वातायने स्थित्वा जलयन्मृगहे क्षणम् ॥ ७०
रचयन्ति क्षणं शय्यां दीर्घिकाम्भोजिनीदलैः । वीज्यमानाः सखीभिस्ताः शीतलैर्नलिनीदलैः ॥७१
इत्थं युगसमां रात्रिमनयंस्ता वरस्त्रियः । कथंचिद्धारणं कृत्वा विह्वलाः सज्वरा इव ॥ ७२
प्रातर्व्योममणिं दृष्ट्वा मन्यमानाः स्वजीवितम् । विज्ञाप्य मातरं स्वां स्वां गौरीं पूजयितुं गताः ॥७३
स्नात्वा तेन विधानेन पुष्पैर्धूपैस्तथा पुनः । विधाय पूजनं देव्या गायन्त्यस्तत्र ताः स्थिताः ॥७४
एतस्मिन्नन्तरे विप्रः स्नातुं सोऽपि समागतः । पितुराश्रमतस्तस्मादच्छोदेऽत्र सरोवरे ॥ ७५
मित्रं दृष्ट्वैव रात्र्यन्ते पश्चिन्य इव कन्यकाः । उत्फुल्लनयना जातास्तं दृष्ट्वा ब्रह्मचारिणम् ॥ ७६
गत्वा तत्रैव ताः कन्याः समीपं ब्रह्मचारिणः । सव्यापसव्यवन्धेन भुजपाशं च चक्रिरे ॥ ७७
गतोऽसि प्रिय पूर्वद्युर्गन्तुमद्य न लभ्यते । वृतस्त्वं नूनमस्माभिर्नात्र तेऽस्ति विचारणा ॥ ७८
इत्युक्तो ब्राह्मणः प्राह महसन्बाहुपाशगः । युष्माभिरुच्यते भद्रमनुकूलं प्रियं वचः ॥ ७९
प्रथमाश्रमानिष्ठस्य किं तुं नश्येत् मे व्रतम् । विद्याभ्यसनशीलस्यै तिष्ठतश्च गुरोः कुले ॥ ८०
आश्रमे यत्र यो धर्मो रक्षणीयः स पण्डितैः । विवाहोऽयमतो मन्ये न धर्म इति कन्यकाः ॥ ८१
आकर्ण्य विप्रवाक्यानि विप्रमूर्खैरस्त्रियः । सकलध्वनि सोत्कण्ठाः कोकिला इव माधवे ॥ ८२
धर्मादर्थोऽर्थतः कामः कामात्सुखफलोदयः । इत्येवं निश्चयज्ञास्ते वर्णयन्ति विपश्चितः ॥ ८३
स कामो धर्मबाहुल्यात्पुरतस्ते समुत्थितः । सेव्यतां विविधैर्भोगैः स्वच्छा भूमिरियं यतः ॥८४
श्रुत्वा तद्वचनं तासां प्राह गंभीरया गिरा । तथ्यं वो वचनं किं तु ममाप्यावश्यकं व्रतम् ॥८५
प्राप्यानुज्ञां गुरोः कुर्वे विवाहकर्म नान्यथा । इत्युक्ताः पुनरुचुस्ताः स्फुटं मूढोऽसि सुन्दर ॥८६
सिद्धौषधं ब्रह्मधिया रसायनं सिद्धिर्निधिः साधुकुला वराङ्गनाः ।
मन्त्रस्तथा सिद्धरसश्च धर्मतो मुने निषेव्याः सुधिया समागताः ॥ ८७
कार्यं तु दैवाद्यदि सिद्धिमागतं तस्मिन्नुपेक्षां न च यान्ति नीतिगाः ॥
यस्मादुपेक्षा न पुनः फलप्रदा तस्मान्न दीर्घीकरणं प्रशस्यते ॥ ८८
विषादप्यमृतं ब्राह्मणमेध्यादपि काञ्चनम् । नीचादप्युत्तमां विद्यां स्त्रीरत्नं दुष्कुलादपि ॥ ८९

* ट. पुस्तक एवायं पाठः ।

सान्द्रानुरागाः कुलजन्मनिर्मलाः स्नेहार्द्रचित्ताः सुगिरः स्वयंवराः ।

कन्याः सुरुपाः खलु चारुयौवना धन्या लभन्तेऽत्र नरास्तु नेतरे ॥ ९०

क वयं सुरसुन्दर्यः क भवांस्तापसो बटुः । दुर्यटस्य विधानेन मन्ये धातैव पण्डितः ॥ ९१

तस्मादस्मादि(नि)दानीं तु स्वीकुर्यान्मङ्गलं भवान् । गान्धर्वेण विवाहेन अन्यथा नोपजीवनम् ॥ ९२

ध्रुत्वा वाक्यं ततः प्राह ब्राह्मणो धर्मवित्तमः । भो मृगाक्ष्यः कथं त्याज्यो धर्मो धर्मधनैर्नरैः ॥ ९३

धर्मश्चार्थश्च कामश्च मोक्षश्चैतच्चतुष्टयम् । यथोक्तं फलदं ज्ञेयं विपरीतं तु निष्फलम् ॥ ९४

नाकालेऽहं व्रती कुर्यामतो दारपरिग्रहम् । न क्रिया फलमाप्नोति क्रियाकालं न वेत्ति यः ॥ ९५

यतो धर्मविचारेऽस्मिन्प्रसक्तं मम मानसम् । तस्माच्छृणुत हे कन्या न समीहे स्वयंवरम् ॥ ९६

एवं ज्ञात्वाऽऽशयं तस्य समीक्ष्यैव परस्परम् । करात्करं विमुच्याथ जग्राहाङ्घ्रिं प्रमोहिनी ॥ ९७

भुजौ जघृहतुस्तस्य सुशीला सुस्वरा तथा । आलिलिङ्गसुतारा च वक्त्रं चुम्बति चन्द्रिका ॥ ९८

तथाऽपि निर्विकारोऽसौ प्रलयानलसंनिभः । शशाप ब्रह्मचारी ताः क्रोधेनात्यन्तमूर्छितः ॥ ९९

पिशाच्य इव मां लग्नास्तत्पिशाच्यो भविष्यथ । एवं तेनाऽऽशु शप्तास्तास्तं त्यक्त्वा पुरतः स्थिताः ॥

किमेतच्चेष्टितं पापं ह्यनागसि विचेष्टया । प्रियं कृतोऽप्रियं कृत्वा धिक्त्वां धर्मकृतान्तकः ॥ १०१

अनुरक्तेषु भक्तेषु मित्रेषु द्रोहकारिणः । पुंसो लोकोभयोः सौख्यं नाशमेतीति नः श्रुतम् ॥ १०२

तस्माच्चमपि नः शापात्पिशाचो भव सच्चरम् । इत्युक्त्वाऽपि च ता बाला निःश्वसत्यैः क्षुधाकुलाः ॥

तदैवान्योन्यसंरम्भास्तस्मिन्सरसि पार्थिव । ताः कन्या ब्रह्मचारी च सर्वे पैशाच्यमागताः ॥ १०४

स पिशाचः पिशाच्यस्ताः क्रन्दमानाः सुदारुणम् । क्षपयन्ति विपाकांस्तान्पूर्वोपात्तस्य कर्मणः १०५

स्वकाले प्रभवत्येव पूर्वोपात्तं शुभाशुभम् । स्वच्छायाभिव(?) दुर्वारं देवानामपि पार्थिव ॥ १०६

क्रन्दन्ति पितरस्तासां मातरस्तत्र तत्र च । भ्रातरश्चैव बालानां दैवं हि दुरतिक्रमम् ॥ १०७

अत ऊर्ध्वं पिशाचास्त आहारार्थं सुदुःखिताः । इतस्ततश्च धावन्तो वसन्ति सरसस्तटे ॥ १०८

इति श्रीमहापुराणे पाद्म आदिखण्डे द्वाविंशोऽध्यायः ॥ २२ ॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—१११७

अथ त्रयोविंशोऽध्यायः ।

नारद उवाच—

एवं बहुतिथे काले लोमशो मुनिसत्तमः । आगतश्च महाभागस्तत्र यादृच्छिको मुनिः ॥ १

तं दृष्ट्वा ब्राह्मणं सर्वे पिशाचाः क्षुत्समाकुलाः । धावन्ती ह्यक्षुकामास्ते मिलित्वा यूथवर्तिनः ॥ २

दक्षमानाः सुतीव्रेण तेजसा लोमशस्य तु । असमर्थाः पुनः स्थातुं ते सर्वे दूरतः स्थिताः ॥ ३

तत्र पूर्वकर्मबलात्पिशाचः स ह वै द्विजः । समीक्ष्य लोमशं राजन्साष्टाङ्गं प्रणिपत्य च ॥ ४

उवाच सूनृतां वाचं बद्ध्वा शिरसि चाञ्जलिम् । महाभाग्योदये विप्र साधूनां संगतिर्भवेत् ॥ ५

गङ्गादिपुण्यतीर्थेषु यो नरः स्नाति सर्वदा । यः करोति सतां सङ्गं तयोः सत्सङ्गमो वरः ॥ ६

गुरूणां सङ्गमो विप्र दृष्टादृष्टफलो भुवि । स्वर्गदो रोगहारी च किं तमोपहरो मतः ॥ ७

१ क. 'कृत्योऽपि यं कृत्वा धिक्त्वां धर्मकृतं तव । अ' । २ ख. अ. 'त्यः कृधा' । ३ क. च । आप्रसादं च वा । ४ ख. अ. 'न्तो वक्तुका' । ५ ख. अ. 'त्वा पथि व' ।

इत्युक्त्वा कथयामास पूर्ववृत्तान्तमद्भुतम् । इमा गन्धर्वकन्यास्ता मुने सोऽहं द्विजात्मजः ॥ ८
 सर्वे पिशाचरूपेण मिथःशापविमोहिताः । दीनाननाः सुतिष्ठामस्तवाग्रे मुनिसत्तम ॥ ९
 त्वद्दर्शनेन बालानां निस्तारो नो भविष्यति । सूर्योदये तपःस्तोमः किं न नश्येत् पुष्कलः ॥ १०
 भ्रुत्वैतल्लोमशो वाक्यं कृपाद्र्द्रीकृतमानसः । प्रत्युवाच महातेजा दुःखितं तं मुनेः सुतम् ॥ ११
 मत्प्रसादाच्च सर्वेषां स्मृतिः सपदि जायताम् । धर्मं च वर्ततां येन मिथः शापो लयं व्रजेत् ॥ १२

पिशाच उवाच—

महर्षे कथ्यतां धर्मो मुच्येम येन किल्बिषात् । नायं कालो विलम्बस्य शापाधिर्दारुणो यतः ॥ १३

लोमश उवाच—

मया सार्धं प्रकुर्वन्तु रेवास्नानं विधानतः । शापान्मोक्षयति वो रेवा नान्यथा निष्कृतिर्भवेत् ॥ १४
 शृणुष्व्वावहितो विप्र पापनाशो ध्रुवो नृणाम् । रेवास्नानेन जायेत इति मे निश्चिता मतिः ॥ १५
 सप्तजन्मकृते पापं वर्तमानं च पातकम् । रेवास्नानं दहेत्सर्वं तुरराशिमिवानलः ॥ १६
 प्रायश्चित्तं न पश्यन्ति यस्मिन्पापे पिशाचक । तत्सर्वं नर्मदातोये स्नानमात्रेण नश्यति ॥ १७
 ज्ञानकृष्णमर्मास्नानमतो मोक्षफला हि सा । द्विमवत्पुण्यतीर्थानि सर्वपापहराणि वै ॥ १८
 इन्द्रलोकप्रदं हीदं निर्मितं ब्रह्मवादिभिः । सर्वकामफला रेवा मोक्षदा परिकीर्तिता ॥ १९
 पापघ्नी पापहरणी सर्वकामफलप्रदा । विष्णुलोकद आप्लावो नार्मदः पापनाशनः ॥ २०
 यामुनः सूर्यलोकाय भवेदाप्लाव उत्तमः । सारस्वतोऽघविध्वंसी ब्रह्मलोकफलप्रदः ॥ २१
 विशालफलदा प्रोक्ता विशाला हि पिशाचक । पापेन्धनदवाग्निस्तु गर्भहेतुक्रियापहः ॥ २२
 विष्णुलोकाय मोक्षाय नार्मदः परिकीर्तितः । शर्यूर्गण्डकी सिन्धुश्चन्द्रभागा च कौशिकी ॥ २३
 तापी गोदावरी भीमा पयोष्णी कृष्णवेणिका । कावेरी तुङ्गभद्रा च अन्याश्चापि समुद्रगाः ॥ २४
 तासु रेवा परा प्रोक्ता विष्णुलोकप्रदायिनी । रेवा तु प्राप्यते पुण्यैः पूर्वजन्मकृतैर्द्विज ॥
 अपुनर्भवदं तत्र मज्जनं मुनिपुत्रक ॥ २५

गायन्ति देवाः सततं निविष्टा रेवा कर्दो मज्जनदा हि नो भवेत् ।

स्नाता नरा यत्र न गर्भवेदनां पश्यन्ति तिष्ठन्ति च विष्णुसंनिधौ ॥ २६

मज्जन्ति ये प्रत्यहमत्र मानवा रेवासुतोये बहुपापकञ्चुकाः ।

मज्जन्ति ते नो निरयेषु धर्मतः स्वर्गे तु ते चारु चरन्ति देववत् ॥ २७

तीत्रैर्त्रैर्दानतपोभिरध्वरैः सार्धं विधात्रा तुलया धृता पुरा ।

रेवा पिशाचाऽऽशु तयोर्द्वयोरभूद्रेवा वरा तत्र च मोक्षसाधिका ॥ २८

नारद उवाच—

एतच्छ्रुत्वा वचस्तस्य लोमशस्य पिशाचकाः । तेन सार्धं ययुः शीघ्रं रेवामज्जनहेतवे ॥ २९

ततो देवात्समुत्पन्नो रेवारोधसि मारुतः । तेषां प्रवाहस्पृष्टानां गात्रे जलकणप्रदः ॥ ३०

रेवाजलकणस्पर्शात्पैशाच्यात्ते विमोचिताः । तत्क्षणादिन्यत्रपुषः प्रशशंसुश्च नर्मदाम् ॥ ३१

ततो लोमशवाक्येन ताश्च गन्धर्वकन्यकाः । परिणीताः सुखं तेन विप्रेण नर्मदातटे ॥ ३२

उवास सुचिरं कालं स्नानपानावगाहनैः । अर्चित्वा नर्मदामत्र विष्णुलोकं गताश्च ते ॥ ३३

१ क. किनु लीयेत पुष्करे । ध्रु । २ ट. धर्मश्चावर्जितो ये नाभि । ३ ड. द. 'तिते ये' । ४ ख. अ. 'दा शिष्टगता हि ।

एवं ते कथितो राजभ्रमदागुणसंश्रयः । इतिहासो महापुण्यः श्रवणात्पापनाशनः ॥

३४

इति श्रीमहापुराणे पाद्य आदिखण्डे त्रयोविंशोऽध्यायः ॥ २३ ॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—११५१

अथ चतुर्विंशोऽध्यायः ।

युधिष्ठिर उवाच—

अथान्यानि तु तीर्थानि वसिष्ठोक्तानि मे वद । श्रुत्वा यानि च पापानि विवृत्यं यान्ति नारद ॥१

नारद उवाच—

भृगुष्वत्र हि तीर्थानि वसिष्ठोक्तानि पार्थिव । दक्षिणं सिन्धुमासाद्य ब्रह्मचारी जितेन्द्रियः ॥

अग्निष्टोममवाप्नोति विमानं चाधिरोहति ॥

२

चर्मण्वतीं समासाद्य नियतो नियताशनः । रन्तिदेवाभ्यनुज्ञातो अग्निष्टोमफलं लभेत् ॥

३

ततो गच्छेत धर्मज्ञ हिमवत्सुतमर्बुदम् । पृथिव्या यत्र वै च्छिद्रं पूर्वमासीद्युधिष्ठिर ॥

४

तत्राऽऽश्रमो वसिष्ठस्य त्रिषु लोकेषु विश्रुतः । तत्रोप्य रजनीमेकां गोसहस्रफलं लभेत् ॥

५

पिङ्गातीर्थमुपस्पृश्य ब्रह्मचारी नराधिप । कपिलानां नरव्याघ्र शतस्य फलमाप्नुयात् ॥

६

ततो गच्छेत धर्मज्ञ प्रभासं लोकविश्रुतम् । यत्र संनिहितो नित्यं स्वयमेव हुताशनः ॥

७

देवतानां मुखं वीर अनलोऽनिलसारथिः । तस्मिंस्तीर्थवरे स्नात्वा शुचिः प्रयतमानसः ॥

अग्निष्टोमातिरात्राभ्यां फलं प्राप्नोति मानवः ॥

८

ततो गत्वा सरस्वत्याः सागरस्य च संगमम् । गोसहस्रफलं प्राप्य स्वर्गलोके महीयते ॥

९

दीप्यमानोऽग्निवन्नित्यं प्रभया भरतर्षभ । तीर्थे सलिलराजस्य स्नात्वा प्रयतमानसः ॥

१०

त्रिरात्रमुषितस्तत्र तर्पयेत्पितृदेवताः । विराजति यथा सोमो वाजिमेषं च विन्दति ॥

११

वरदानं ततो गच्छेत्तीर्थं भरतसत्तम । त्रिष्णोर्दुर्वाससा यत्र वरो दत्तो युधिष्ठिर ॥

१२

वरदाने नरः स्नात्वा गोसहस्रफलं लभेत् । ततो द्वारवतीं गच्छेन्नियतो नियताशनः ॥

१३

पिण्डारके नरः स्नात्वा लभेद्बहुसुवर्णकम् । तस्मिंस्तीर्थे महाराज पद्मलक्षणलक्षिताः ॥

१४

अन्या(द्या)ऽपि मुद्रा दृश्यन्ते तदद्भुतमरिदम । त्रिशूलाङ्गानि पद्मानि दृश्यन्ते कुरुनन्दन ॥

१५

महादेवस्य सान्निध्यं तत्रैव भरतर्षभ । सागरस्य च सिन्धोश्च संगमं प्राप्य भारत ॥

१६

तीर्थे सलिलराजस्य स्नात्वा प्रयतमानसः । तर्पयित्वा पितृन्देवानृषींश्च भरतर्षभ ॥

प्राप्नोति वारुणं लोकं दीप्यमानः स्वतेजसा ॥

१७

शङ्कुकर्णेभ्रं देवमर्चयित्वा युधिष्ठिर । अश्वमेधं दशगुणं प्रवदन्ति मनीषिणः ॥

१८

प्रदक्षिणमुपावृत्य गच्छेत भरतर्षभ । तीर्थं कुस्वरश्रेष्ठ त्रिषु लोकेषु विश्रुतम् ॥

१९

तिमीति नाम्ना विख्यातं सर्वपापप्रमोचनम् । यत्र ब्रह्मादयो देवा उपासन्ते महेश्वरम् ॥

२०

तत्र स्नात्वाऽर्चयित्वा च रुद्रं देवगणैर्वृतम् । जन्मप्रभृति पापानि कृतानि नुदते नरः ॥

२१

तिमिरत्र नरश्रेष्ठ सर्वदेवैरभिष्टुतः । तत्र स्नात्वा नरश्रेष्ठ हयमेधमवासुयात् ॥

२२

जित्वा तत्र महाप्राज्ञ विष्णुना दितिनन्दनम् । पुरा शौचं कृतं राजन्हत्वा दैवतकण्टकम् ॥

२३

ततो गच्छेत धर्मज्ञ वसुधारामभिष्टुताम् । गमनादेव तस्यां हि हयमेधमवासुयात् ॥

२४

स्नात्वा कुरुवरश्रेष्ठ प्रयतात्मा तु मानवः । तर्पयित्वा पितृन्देवान्विष्णुलोके महीयते ॥	२५
तीर्थं चाप्यपरं तत्र वसूनां भरतर्षभ । तत्र स्नात्वा च पीत्वा च वसूनां संमतो भवेत् ॥	२६
सिन्धुतममिति ख्यातं सर्वपापप्रणाशनम् । तत्र स्नात्वा नरश्रेष्ठ लभेद्बहुसुवर्णकम् ॥	२७
ब्रह्मतुङ्गं समासाद्य शुचिः प्रयतमानसः । ब्रह्मलोकमवाप्नोति सुकृती विरजा नरः ॥	२८
कुमारिकाणां शक्रस्य तीर्थं सिद्धनिषेवितम् । तत्र स्नात्वा नरश्रेष्ठ शक्रलोकमवामुयात् ॥	२९
ऐणुकायाश्च तत्रैव तीर्थं देवानिषेवितम् । स्नात्वा तत्र भवेद्विप्रो विमलश्चन्द्रमा इव ॥	३०
अथ पञ्चनदं गत्वा नियतो नियताशनः । पञ्चयज्ञानवाप्नोति क्रमशो ये तु कीर्तिताः ॥	३१
ततो गच्छेत धर्मज्ञ भीमायाः स्थानमुत्तमम् । तत्र स्नात्वा न योन्यां वै नरो भरतसत्तम ॥	३२
देव्याः पुत्रो भवेद्राजस्तत्र कुण्डलविग्रहः । गवां शतसहस्रस्य फलं चैवाऽऽप्नुयान्महत् ॥	३३
गिरिकुञ्जं समासाद्य त्रिषु लोकेषु विश्रुतम् । पितामहं नमस्कृत्य गोसहस्रफलं लभेत् ॥	३४
ततो गच्छेत धर्मज्ञ विमलं तीर्थमुत्तमम् । अद्यापि यत्र दृश्यन्ते मत्स्याः सौवर्णराजताः ॥	३५
तत्र स्नात्वा नरश्रेष्ठ वाजपेयमवामुयात् । सर्वपापविशुद्धात्मा गच्छेत्परमिकां गतिम् ॥	३६

इति श्रीमहापुराणे पाद्य आदिखण्डे चतुर्विंशोऽध्यायः ॥ २४ ॥

आदितः श्लोकानां समष्टयङ्काः—११८७

अथ पञ्चविंशोऽध्यायः ।

नारद उवाच—

वितस्तां च समासाद्य संतर्प्य पितृदेवताः । नरः फलमवाप्नोति वाजपेयस्य भारत ॥	१
काश्मीरेष्वेव नागस्य भवनं तक्षकस्य च । वितस्ताख्यमिति ख्यातं सर्वपापप्रमोचनम् ॥	२
तत्र स्नात्वा नरो नूनं वाजपेयमवामुयात् । सर्वपापविशुद्धात्मा गच्छेच्च परमां गतिम् ॥	३
ततो गच्छेत मलदं त्रिषु लोकेषु विश्रुतम् । पश्चिमायां तु संध्यायामुपस्पृश्य यथाविधि ॥	४
चरुं सप्तार्चिषे राजन्यथाशक्ति निवेदयेत् । पितृणामक्षयं दानं प्रवदन्ति मनीषिणः ॥	५
गवां शतसहस्रेण राजसूयशतेन च । अश्वमेधसहस्रेण श्रेयान्सप्तार्चिषश्चरुः ॥	६
ततो निवृत्तो राजेन्द्र रुद्रास्पदमथाऽऽविशेत् । अभिगम्य महादेवमश्वमेधफलं लभेत् ॥	७
मणिमन्तं समासाद्य ब्रह्मचारी समाहितः । एकरात्रोषितो राजन्नग्निष्टोमफलं लभेत् ॥	८
अथ गच्छेत राजेन्द्र देविकां लोकविश्रुताम् । प्रसूतिर्यत्र विप्राणां श्रूयते भरतर्षभ ॥	९
त्रिशूलपाणेः स्थानं च यत्र लोकेषु विश्रुतम् । देविकायां नरः स्नात्वा अभ्यर्च्य च महेश्वरम् ॥१०	
यथाशक्ति नरस्तत्र निवेद्य भरतर्षभ । सर्वकामसमृद्धस्य यज्ञस्य लभते फलम् ॥	११
कामाख्यं तत्र रुद्रस्य तीर्थं देवर्षिसंमतम् । तत्र स्नात्वा नरः क्षिप्रं सिद्धिमाप्नोति भारत ॥	१२
यजनं याजनं गत्वा तथैव ब्रह्मवाँलकम् । पुष्पन्यास उपस्पृश्य न शोचेन्मरणं ततः ॥	१३
अर्धयोजनविस्तारां पञ्चयोजनमायताम् । एतावद्देविकामाहुः पुण्यां देवर्षिसंमताम् ॥	१४
ततो गच्छेत धर्मज्ञ दीर्घसत्रं यथाक्रमम् । यत्र ब्रह्मादयो देवाः सिद्धाश्च परमर्षयः ॥	१५
दीर्घसत्रमुपासन्ते दीक्षिता नियतव्रताः । गमनादेव राजेन्द्र दीर्घसत्रमरिंदम ॥	१६

राजसूयाश्वमेधाभ्यां फलं प्राप्नोति मानवः । ततो विनाशनं गच्छेन्नियतो नियताशनः ॥	१७
गच्छत्यन्तर्हिता यत्र मेरुपृष्ठे सरस्वती । चमसे च शिवोद्भेदे नागोद्भेदे च दृश्यते ॥	१८
स्नात्वा तु चमसोद्भेदे अभिष्टोमफलं लभेत् । शिवोद्भेदे नरः स्नात्वा गोसहस्रफलं लभेत् ॥	१९
नागोद्भेदे नरः स्नात्वा नागलोकमवाप्नुयात् । शशैयानं च राजेन्द्र तीर्थमासाद्य बुर्लभम् ॥	२०
शशरूपप्रतिच्छन्नाः पुष्करा यत्र भारत । सरस्वत्यां महाभाग अनुसंवत्सरं हि ते ॥	२१
स्नायन्ते भरतश्रेष्ठ वृत्तां वै कार्तिकां सदा । तत्र स्नात्वा नरव्याघ्र घोटते शिववत्सदा ॥	२२
गोसहस्रफलं चैव प्राप्नुयाद्भरतर्षभ । कुमारकोटिमासाद्य नियतः कुरुनन्दन ॥	२३
तत्राभिषेकं कुर्वीत पितृदेवार्चने रतः । गवामयुतमाप्नोति कुलं चैव समुद्धरेत् ॥	२४
ततो गच्छेत् धर्मज्ञ रुद्रकोटिं समाहितः । पुरा यत्र महाराज ऋषिकोटिः समाहिता ॥	२५
हर्षेण च समाविष्टा देवदर्शनकाङ्क्षया । अहं पूर्वमहं पूर्वं द्रक्ष्यामि वृषभध्वजम् ॥	२६
एवं संप्रस्थिता राजभृषयः किल भारत । ततो योगीश्वरेणापि योगामस्थाय भूपते ॥	२७
तेषां मन्युप्रशान्त्यर्थमृषीणां भावितात्मनाम् ॥ सृष्टा तु कोटी रुद्राणामृषीणामग्रतः स्थिता ॥२८	
मया पूर्वं हरो दृष्ट इति ते मेनिरे पृथक् । तेषां तुष्टो महादेव ऋषीणामुग्रतेजसाम् ॥	
भक्त्या परमया राजन्वरं तेषां प्रदत्तवान् ॥	२९
अद्यप्रभृति युष्माकं धर्मवृद्धिर्भविष्यति । तत्र स्नात्वा नरव्याघ्र रुद्रकोट्यां नरः शुचिः ॥	३०
अश्वमेधमवाप्नोति कुलं चैव समुद्धरेत् ॥ ततो गच्छेत् राजेन्द्र संगमं लोकविश्रुतम् ॥	३१
सरस्वत्यां महापुण्यमुपासीत जनार्दनम् । यत्र ब्रह्मादयो देवा ऋषयः सिद्धचारणाः ॥	३२
अभिगच्छन्ति राजेन्द्र चैत्रे शुकचतुर्दशीम् ॥ तत्र स्नात्वा नरव्याघ्र विन्देद्ब्रह्मसुवर्णकम् ॥	३३
सर्वपापविशुद्धात्मा शिवलोकं च गच्छति । ऋषीणां यत्र सत्राणि समाप्तानि नराधिप ॥	
तत्रावसानमासाद्य गोसहस्रफलं लभेत् ॥	३४

इति श्रीमहापुराणे पाद्म आदिखण्डे षड्विंशोऽध्यायः ॥ २५ ॥

श्लोकानामादितः समष्ट्यङ्काः—१२२१

अथ षड्विंशोऽध्यायः ।

नारद उवाच—

ततो गच्छेत् राजेन्द्र कुरुक्षेत्रमभिष्टुतम् । पापेभ्यो विप्रमुच्यन्ते तद्वातः सर्वजन्तवः ॥	१
कुरुक्षेत्रं गमिष्यामि कुरुक्षेत्रे वसाम्यहम् ॥ य एवं सततं ब्रूयात्सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥	२
तत्र मासं वसेद्दीरः सरस्वत्यां नराधिप । यत्र ब्रह्मादयो देवा यत्र ब्रह्मर्षिचारणाः ॥	३
गन्धर्वाप्सरसो यक्षाः पद्मगाश्च महीपते । ब्रह्मक्षेत्रं महापुण्यमभिगच्छन्ति भारत ॥	४
मनसाऽप्यभिकामस्य कुरुक्षेत्रे युधिष्ठिर । पापानि विप्रणश्यन्ति ब्रह्मलोकं च गच्छति ॥	५
गत्वा हि श्रद्धया युक्तः कुरुक्षेत्रं कुरुद्ब्रह्म । राजसूयाश्वमेधाभ्यां फलं प्राप्नोति मानवः ॥	६
ततो मत्पर्णकं राजन्दारपालं महाबलम् । यं वै समभिवाद्यैव गोसहस्रफलं लभेत् ॥	७

१ ख. न. 'ती । रममाणः शिवस्तत्र शिवोद्भेदे च दृश्यते । स्नात्वा तत्र शिवोद्भेदे अ' । २ ख. न. शपान् । ३ ख. श्वा वै कार्तिके स' । ४ क. पूर्वतरं द' ।

ततो गच्छेत धर्मज्ञ विष्णोः स्थानमनुत्तमम् । सततं नाम राजेन्द्र यत्र संनिहितो हरिः ॥ ८
 तत्र स्नात्वा च दृष्ट्वा च त्रिलोकप्रभवं हरिम् । अश्वमेधमवाप्नोति विष्णुलोकं च गच्छति ॥ ९
 ततः पारिप्लवं गच्छेत्तीर्थं त्रैलोक्यविश्रुतम् । अग्निष्टोमातिरात्राभ्यां फलं प्राप्नोति मानवः ॥ १०
 पृथिव्यास्तीर्थमासाद्य गोसहस्रफलं लभेत् । ततः शाल्विकिर्निं गत्वा तीर्थसेवी नराधिप ॥ ११
 इशाश्वमेधिके स्नात्वा तदेव लभते फलम् । सर्पिर्नदीं समासाद्य नागानां तीर्थमुत्तमम् ॥ १२
 अग्निष्टोममवाप्नोति नागलोकं च गच्छति । ततो गच्छेत धर्मज्ञ द्वारपालमर्तणकम् ॥
 तत्रोष्य रजनीमेकां गोसहस्रफलं लभेत् ॥ १३
 ततः पञ्चनदं गत्वा नियतो नियताशनः । कोटितीर्थमुपस्पृश्य हयमेधफलं लभेत् ॥ १४
 अश्विनोस्तीर्थमागम्य रूपवानभिजायते । ततो गच्छेत धर्मज्ञ वाराहं तीर्थमुत्तमम् ॥ १५
 विष्णुर्वाराहरूपेण पुरा यत्र स्थितोऽभवत् । तत्र स्थित्वा नरव्याघ्र अग्निष्टोमफलं लभेत् ॥ १६
 ततो जयिन्यां राजेन्द्र सोमतीर्थं समाविशेत् । स्नात्वा फलमवाप्नोति राजसूयस्य मानवः ॥ १७
 ऐकत्वंसे नरः स्नात्वा गोसहस्रफलं लभेत् । कृतशौचं समासाद्य तीर्थसेवी कुरूद्रह ॥
 पुण्डरीकमवाप्नोति कृतशौचो भवेच्च सः ॥ १८
 ततो मुञ्जविटं नाम महादेवस्य धीमतः । तत्रोष्य रजनीमेकां गाणपत्यमवामुपात् ॥ १९
 तत्रैव च महाराज पॅम्यां लोकपरिश्रुताम् । स्नात्वाऽभिगम्य राजेन्द्र सर्वकामानवामुपात् ॥ २०
 कुरुक्षेत्रस्य तद्द्वारं विश्रुतं भरतर्षभ । प्रदक्षिणमुपावृत्य तीर्थसेवी समावृतः ॥ २१
 संस्पृष्ट्वाते पुष्कराणां तु स्नात्वाऽर्च्य पितृदेवताः । जामदग्न्येन रामेण आहूते वै महात्मना ॥
 कृतकृत्यो भवेद्वाजभश्वमेधं च विन्दति ॥ २२
 ततो रामहृदं गच्छेत्तीर्थसेवी नराधिप । यत्र रामेण राजेन्द्र तरसा दीप्ततेजसा ॥ २३
 क्षत्रमुत्सार्य नीर्येण हृदाः पञ्च निषेविताः । पूरयित्वा नरव्याघ्र रुधिरणेति नः श्रुतम् ॥ २४
 पिबरस्तर्पिताः सर्वे तथैव प्रपितामहाः । ततस्ते पितरः प्रीता राममूर्धुर्भृहीपते ॥ २५
 राम राम महाभाग प्रीताः स्म तव भार्गव । अनया पितृभक्त्या च विक्रमेण च तेऽनघ ॥ २६
 वरं वृणीष्व भद्रं ते किमिच्छसि महामते । एवमुक्तः स राजेन्द्र रामः प्रवदतां वरः ॥ २७
 अब्रवीत्प्राञ्जलिर्वाक्यं पितृन्स गगने स्थितान् । भवन्तो यदि मे प्रीता यद्यनुग्राह्यता मयि ॥ २८
 पितृप्रसादादिच्छेयं तपसाऽऽप्यायनं पुनः । यच्च रोषाभिभूतेन क्षत्रमुत्सादितं मया ॥ २९
 ततश्च पापान्मुच्येयं युष्माकं तेजसा ह्यहम् । हृदाश्च तीर्थभूता मे भवेयुर्भुवि विश्रुताः ॥ ३०
 एतच्छ्रुत्वा शुभं वाक्यं रामस्य पितरस्तदा । प्रत्यूचुः परमप्रीता रामं तोपसमन्विताः ॥ ३१
 तपस्ते वर्धतां भूयः पितृभक्त्या विशेषतः । यच्च रोषाभिभूतेन क्षत्रमुत्सादितं त्वया ॥ ३२
 ततश्च पापान्मुक्तस्त्वं निहतास्ते स्वकर्मणा । हृदाश्च तव तीर्थत्वं गमिष्यन्ति न संशयः ॥ ३३
 हृदेष्वेतेषु यः स्नात्वा पितृन्संतर्पयिष्यति । पितरस्तस्य वै प्रीता दास्यन्ति भुवि दुर्लभम् ॥ ३४
 ईप्सितं मनसः कामं स्वर्गलोकं च शाश्वतम् । एवं दत्त्वा वरं राजन् रामस्य पितरस्तदा ॥ ३५
 आमङ्ग्य भार्गवं प्रीतास्तत्रैवान्तर्दधुस्ततः । एवं रामहृदाः पुण्या भार्गवस्य महात्मनः ॥ ३६
 स्नात्वा हृदेषु रामस्य ब्रह्मचारी शुभ्रततः । राममभ्यर्च्य राजेन्द्र लभेद्बहुसुवर्णकम् ॥ ३७

• १ क. सर्पिर्नदी । झ. सर्पिर्नदी । २ ट. एकदिवसे । ३ अ. ट. मुञ्जविटं । ४ ख. जयां अ. जयां ट. जयां । ५ ख. स्मृत्य पुष्कराणां तु स्नात्वाऽप्यु पिं ।

वंशमूलं समासाद्य तीर्थसेवी कुरूद्रह । स्ववंशमुद्धरेद्भ्राजन्स्नात्वा वै वंशमूलके ॥	३८
कायशोधनमासाद्य तीर्थं भरतसत्तम । शरीरशुद्धिमाप्नोति स्नातस्तस्मिन्न संशयः ॥	३९
शुद्धदेहस्तु संयाति शुभाँलोकाननुत्तमान् । ततो गच्छेत राजेन्द्र तीर्थं त्रैलोक्यदुर्लभम् ॥	४०
लोका यत्रोद्भूताः पूर्वं विष्णुना प्रभविष्णुना । लोकोद्धारं समासाद्य तीर्थं त्रैलोक्यविश्रुतम् ॥४१	
स्नात्वा तीर्थवरे राजलँोकानुद्धरते स्वकान् । श्रीतीर्थं च समासाद्य विन्दते श्रियमुत्तमाम् ॥४२	
कपिलातीर्थमासाद्य ब्रह्मचारी समाहितः । तत्र स्नात्वाऽर्चयित्वा च देवानिह पितृस्तथा ॥	४३
कपिलानां सहस्रस्य फलं विन्दति मानवः । सूर्यतीर्थं समासाद्य स्नात्वा नियतमानसः ॥	४४
अर्चयित्वा पितृन्देवानुपवासपरायणः । अग्निष्टोमवामोति सूर्यलोकं च गच्छति ॥	४५
गवां भवनमासाद्य तीर्थसेवी यथाक्रमम् । तत्राभिषेकं कुर्वाणो गोसहस्रफलं लभेत् ॥	४६
गङ्गातीर्थं समासाद्य तीर्थसेवी नराधिप(?) । केठ्यां(?)स्तीर्थे नरः स्नात्वा लभते वीर्यमुत्तमम् ४७	
ततो गच्छेत राजेन्द्र द्वारपालं लवर्णकम् । तस्य तीर्थं सरस्वत्यां यथेन्द्रस्य महात्मनः ॥	४८
तत्र स्नात्वा नरो राजन्नाग्निष्टोमफलं लभेत् ॥	४९
ततो गच्छेत धर्मज्ञ ब्रह्मावर्ते नराधिप । ब्रह्मावर्ते नरः स्नात्वा ब्रह्मलोकमवामुयात् ॥	५०
ततो गच्छेत धर्मज्ञ सुतीर्थकमनुत्तमम् । यत्र संनिहिता नित्यं पितरो दैवतैः सह ॥	५१
तत्राभिषेकं कुर्वीत पितृदेवार्चने रतः । अश्वमेधमवामोति पितृलोकं च गच्छति ॥	५२
ततोऽन्यतीर्थं धर्मज्ञ समासाद्य यथाक्रमम् । काशीश्वरस्य तीर्थेषु स्नात्वा भरतसत्तम ।	
सर्वव्याधिविनिर्मुक्तो ब्रह्मलोके महीयते ॥	५३
मातृतीर्थं च तत्रैव यत्र स्नातस्य पार्थिव । प्रजा विवर्धते राजन्स्वर्गतिं समवामुयात् ॥	५४
ततः शीतवनं गच्छेन्नियतो नियताशनः । तीर्थं तत्र महाराज महदन्यत्र दुर्लभम् ॥	
पुनाति दर्शनादेव दण्डेनैकं नराधिप ॥	५५
केशोनभ्यर्च्य वै तस्मिन्पूतो भवति भारत । तत्र तीर्थवरं चान्यत्स्नातलोकार्तिहं स्मृतम् ॥	५६
तत्र विप्रा नरव्याघ्र विद्वांसस्तत्त्वतत्पराः । गतिं गच्छन्ति परमां स्नात्वा भरतसत्तम ॥	५७
स्वर्णलोमापनयने तीर्थं भरतसत्तम । प्राणायामैर्निर्हरन्ति स्वलोमानि द्विजोत्तमाः ॥	५८
पूतात्मानश्च राजेन्द्र प्रयान्ति परमां गतिम् । दशाश्वमोधिके चैव तस्मिंस्तीर्थे महीपते ॥	५९
तत्र स्नात्वा नरव्याघ्र गच्छन्ति परमां गतिम् । ततो गच्छेत राजेन्द्र मानुषं लोकविश्रुतम् ॥	६०
तत्र कृष्णा मृगा राजन्व्याधेन शरपीडिताः । विगाह्य तस्मिन्सरसि मानुषत्वमुपागताः ॥	६१
तस्मिंस्तीर्थे नरः स्नात्वा ब्रह्मचारी समाहितः । सर्वपापविशुद्धात्मा स्वर्गलोके महीयते ॥	६२
मानुषस्य तु पूर्वेण क्रोशमात्रे महीपते । आपगा नाम विख्याता नदी सिद्धनिषेविता ॥	६३
श्यामाकभोजनं तत्र यः प्रयच्छति मानवः । देवान्पितृन्समुद्दिश्य तस्य धर्मफलं महत् ॥	६४
एकस्मिन्भोजिते विप्रे कोटिर्भवति भोजिता । तत्र स्नात्वाऽर्चयित्वा च दैवतानि पितृस्तथा ६५	
उषित्वा रजनीमेकामग्निष्टोमफलं लभेत् । ततो गच्छेत धर्मज्ञ ब्रह्मणः स्थानमुत्तमम् ॥	६६
ब्रह्मानुस्वरमित्येवं प्रकाशं भुवि भारत । तत्र सप्तषिकुण्डेषु स्नातस्य भरतर्षभ ॥	६७

१ अ. कोन्यास्तीर्थे । ट. कन्यास्तीर्थे । २ ट. 'जन्दुर्गतिं न च गच्छति । त' । ३ ख. अ. दण्डैकं च न' । ४ अ. 'शानावप्य वै । ५ तीर्थं नरः स्नात्वा विष्णुलोकं च गच्छति । त' । ६ ट. 'म. नखलो' । ७ ख. अ. 'ह्या' तिष्ठति नित्यं च प्र' ।

केदारे चैव राजेन्द्र कपिलस्य महात्मनः । ब्रह्माणमभिगम्याथ शुचिः प्रयतमानसः ॥	६८
सर्वपापविशुद्धात्मा ब्रह्मलोकं प्रपद्यते । कपिष्ठलस्य केदारं समासाद्य सुदुर्लभम् ॥	६९
अन्तर्धानमवाप्नोति तपसा दग्धकिल्बिषः । ततो गच्छेत राजेन्द्रं सेवकं लोकविश्रुतम् ॥	७०
कृष्णपक्षे चतुर्दश्यामभिगम्य वृषध्वजम् । लभते सर्वकामान्हि स्वर्गलोकं च गच्छति ॥	७१
तिस्रः कोट्यश्च तीर्थानां सैवरे(?) कुरुनन्दन । रुद्रकोट्यां तथा कूपे हृद्देशु च समन्तकः ॥	७२
इलास्पदं च तत्रैव तीर्थं भरतसत्तम । तत्र स्नात्वाऽर्चयित्वा च दैवतानि पितृनपि ।	
न दुर्गतिमवाप्नोति वाजपेयं च विन्दति ॥	७३
किंदाने च नरः स्नात्वा किंयज्ञे च महीपते । अप्रमेयमवाप्नोति दानं यज्ञं तथैव च ॥	७४
कैलस्यां वार्युपस्पृश्य श्रद्धधानो जितेन्द्रियः । अग्निष्टोमस्य यज्ञस्य फलं प्राप्नोति मानवः ॥	७५
संरकस्य तु पूर्वेण नारदस्य महात्मनः । कुरुश्रेष्ठ शुभं तीर्थं रामजन्मेति विश्रुतम् ॥	७६
तत्र तीर्थं नरः स्नात्वा प्राणांश्चोत्सृज्य भारत । नारदेनाभ्यनुज्ञातो लोकानाम्प्रोति दुर्लभान् ॥	७७
शुक्लपक्षे दशम्यां तु पुण्डरीकं समाविशेत् । तत्र स्नात्वा नरो राजन्पुण्डरीकफलं लभेत् ॥	७८
ततस्त्रिविष्टपं गच्छेत्रिषु लोकेषु विश्रुतम् । तत्र वैतरणी पुण्या नदी पापप्रमोचनी ॥	७९
तत्र स्नात्वाऽर्चयित्वा च शूलप्राणिं वृषध्वजम् । सर्वपापविशुद्धात्मा गच्छेच्च परमां गतिम् ॥	८०
ततो गच्छेत राजेन्द्र फलेकीवनमुत्तमम् । तत्र देवाः सदा राजन्फलकीवनमाश्रिताः ॥	८१
तपश्चरन्ति विपुलं बहुवर्षसहस्रकम् । दृषद्वत्यां नरः स्नात्वा तर्पयित्वा च देवताः ।	
अग्निष्टोमातिरात्राभ्यां फलं विन्दति मानवः ॥	८२
तीर्थं च सर्वदेवानां स्नात्वा भरतसत्तम । गोसहस्रस्य राजेन्द्र फलमाप्नोति मानवः ॥	८३
पाणिख्याते नरः स्नात्वा तर्पयित्वा च देवताः । अवाप्नुते राजसूयमृषिलोकं च गच्छति ॥	८४
ततो गच्छेत धर्मज्ञ मिश्रकं लोकविश्रुतम् । तत्र तीर्थानि राजेन्द्र मिश्रितानि महात्मना ॥	८५
व्यासेन नृपशार्दूल द्विजार्थमिति नः श्रुतम् । सर्वतीर्थेषु स स्नाति मिश्रके स्नाति यो नरः ॥	८६
ततो व्यासवनं गच्छेन्नियतो नियताशनः । मनोजवे नरः स्नात्वा गोसहस्रफलं लभेत् ॥	८७
गत्वा मधुवर्दी चापि देव्याः स्थानं नरः शुचिः । तत्र स्नात्वाऽर्चयेद्देवान्पितृंश्च नियतः शुचिः ॥	
स देव्या समनुज्ञातो गोसहस्रफलं लभेत् ॥	८८
कौशिक्याः संगमे यस्तु दृषद्वत्याश्च भारत । स्नातो वै नियताहारः सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥	८९
ततो व्यासस्थली नाम यत्र व्यासेन धीमता । पुत्रशोकाभितप्तेन देहत्यागाय निश्चयः ॥	९०
कृतो देवैश्च राजेन्द्र पुनरुत्थापितस्तथा । अभिगम्य स्थलीं तस्य गोसहस्रफलं लभेत् ॥	९१
ऋणान्तं कूपमासाद्य तिलप्रस्थं प्रदाय च । गच्छेत परमां सिद्धिमृणैर्मुक्तो नरेश्वर ॥	
वेदीतीर्थं नरः स्नात्वा गोसहस्रफलं लभेत् ॥	९२
अहश्च सुदिनश्चैव द्वे तीर्थे तु सुदुर्लभे । तयोः स्नात्वा नरश्रेष्ठ सूर्यलोकमवामुयात् ॥	९३
मृगधूमं ततो गच्छेत्रिषु लोकेषु विश्रुतम् । तत्र रुद्रपदे स्नात्वा समभ्यर्च्य च मानवः ॥	९४
शूलप्राणिं महात्मानमश्वमेधफलं लभेत् । कोटितीर्थं नरः स्नात्वा गोसहस्रफलं लभेत् ॥	९५

१ ख. अ. 'न्द्र शिवं त्रैलोक्यवि' । २ ड. च. ड. सवकं । झ. ट. सर्वकं । ३ ट. 'नां साथे च कु' । ४ ख. अ. सर्वो हि. कु' । ५ ड. ड. सवरं । ५ क. 'कोटीत' । ६ ख. अ. 'दे पञ्चसमन्तके । इ' । ७ ट. कूपस्थं । ८ ख. अ. शंकरस्य । ९ क. 'लक्ष्मीव' । १० क. 'लक्ष्मीव' । ११ ख. प्र. 'गिस्ताते । १२ अ. देवीतीर्थं ।

अथ वामनकं गत्वा त्रिषु लोकेषु विभ्रुतम् । तत्र विष्णुपदे स्नात्वा समभ्यर्च्य च वामनम् ॥९६
 सर्वपापविशुद्धात्मा विष्णुलोकमवाप्नुयात् । कुलंपुने नरः स्नात्वा पुनाति स्वकुलं नरः ॥ ९७
 पवनस्य हृदं गत्वा मरुतां तीर्थमुत्तमम् । तत्र स्नात्वा नरव्याघ्र वायुलोके महीयते ॥ ९८
 अमराणां हृदे स्नात्वा समभ्यर्च्यामराधिपम् । अमराणां प्रभावेन स्वर्गलोके महीयते ॥ ९९
 शालिहोत्रस्य राजेन्द्र शालिमूर्ये यथाविधि । स्नात्वा नरवरश्रेष्ठ गोसहस्रफलं लभेत् ॥ १००
 श्रीकुञ्जं च सरस्वत्यां तीर्थं भरतसत्तम । तत्र स्नात्वा नरो राजभ्राश्रिष्टोमफलं लभेत् ॥ १०१
 ततो नैमिषिकुञ्जं च समासाद्य सुदुर्लभम् । ऋषयः किल राजेन्द्र नैमिषेयास्तापोधनाः ॥ १०२
 तीर्थयात्रां पुरस्कृत्य कुरुक्षेत्रे गताः पुरा । ततः कुञ्जः सरस्वत्यां कृतो भरतसत्तम ॥ १०३
 ऋषीणामवकाशः स्याद्यथा तुष्टिकरो महान् । तस्मिन्कुञ्जे नरः स्नात्वा गोसहस्रफलं लभेत् ॥

इति श्रीमहापुराणे पाद्म आदिखण्डे पञ्चविंशोऽध्यायः ॥ २६ ॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—१३२५

अथ सप्तविंशोऽध्यायः ।

नारद उवाच—

ततो गच्छेत धर्मज्ञ कन्यातीर्थमनुत्तमम् । कन्यातीर्थे नरः स्नात्वा अग्निष्टोमफलं लभेत् ॥ १
 ततो गच्छेन्नरव्याघ्र ब्रह्मणः स्थानमुत्तमम् । तत्र वर्णावरः स्नात्वा ब्राह्मण्यं लभते नरः ॥
 ब्राह्मणस्तु विशुद्धात्मा गच्छेत परमां गतिम् ॥ २
 ततो गच्छेन्नरव्याघ्र सोमतीर्थमनुत्तमम् । तत्र स्नात्वा नरो राजन्सोमलोकमवाप्नुयात् ॥ ३
 सप्तसारस्वतं तीर्थं ततो गच्छेन्नराधिप । यत्र मङ्गणकः सिद्धो ब्रह्मर्षिलोकविश्रुतः ॥ ४
 पुरा मङ्गणको राजन्कुशाग्रेणेति विश्रुतम् । क्षतः किल करे राजन्तस्य शाकरसोऽस्रवत् ॥ ५
 स वै शाकरसं दृष्ट्वा हर्षाविष्टो महातपाः । प्रवृत्तः किल विप्रर्षिर्विस्मयोत्फुल्ललोचनः ॥ ६
 ततस्तास्मिन्प्रवृत्ते वै स्थावरं जङ्गमं च यत् । प्रवृत्तमुभयं वीर तेजसा तस्य मोहितम् ॥ ७
 ब्रह्मादिभिस्ततो देवैर्ऋषिभिश्च तपोधनैः । विज्ञप्तो वै ऋषेरथं महादेवो नराधिप ॥
 नायं नृत्येद्यथा देव तथा त्वं कर्तुमर्हसि ॥ ८
 ततो देवो मुनिं दृष्ट्वा हर्षाविष्टेन चेतसा । नृत्यन्तमब्रवीच्चैनं सुराणां हितकाम्यया ॥ ९
 अहो महर्षे धर्मज्ञ किमर्थं नृत्यते भवान् । हर्षस्थानं किमर्थं वा तवाद्य मुनिपुङ्गव ॥ १०

ऋषिर्वाच—

तपस्विनो धर्मपथे स्थितस्य द्विजसत्तमं । किं मे नान्यः समो ब्रह्मन्क्षताच्छाकरसोऽस्रवत् ॥ ११
 यं दृष्ट्वा संप्रवृत्तोऽहं हर्षेण महताऽन्वितः । तं प्रहस्याब्रवीद्देव ऋषिं रागेण मोहितम् ॥ १२
 अहं तु विस्मयं विप्र न गच्छामीह पश्य माम् । एवमुक्त्वा नरश्रेष्ठ महादेवेन वै तदा ॥ १३
 अङ्गुल्यग्रेण राजेन्द्र स्वाङ्गुष्ठस्ताडितोऽनघ । ततो भस्म क्षताद्राजन्निःसृतं हि(हे)मसंनिभम् ॥ १४
 तद्दृष्ट्वा व्रीडितो राजन्स मुनिः पादयोगतः । नान्यं देवमहं मन्ये रुद्रात्परतरं महत् ॥ १५
 सुरासुरस्य जगतो गतिस्त्वमसि शूलधृक् । त्वया सृष्टमिदं विश्वं त्रैलोक्यं सचराचरम् ॥ १६

त्वामेव भगवन् सर्वे प्रविशन्ति युगक्षये । देवैरपि न शक्यस्त्वं परिज्ञातुं कुतो मया ॥	१७
त्वयि सर्वेश्च दृश्यन्ते सुरा ब्रह्मादयोऽनघ । सर्वस्त्वमसि लोकानां कर्ता कारयिताऽन्वहम् ॥१८	१८
त्वत्प्रसादात्सुराः सर्वे मोदन्तीहाकुतोभयाः । एवं स्तुत्वा महादेवं स ऋषिः प्रणतोऽब्रवीत् ॥ १९	१९
त्वत्प्रसादान्महादेव तपो मे न क्षरेत वै । ततो देवः प्रहृष्टात्मा ब्रह्मर्षिमिदमब्रवीत् ॥	२०
तपस्ते वर्षतां विप्र मत्प्रसादात्सहस्रधा । आश्रमे चेह वत्स्यामि त्वया सार्धं महापुने ॥	२१
सप्तसारस्वते स्नात्वा अर्चयिष्यन्ति ये तु माम् । न तेषां दुर्लभं किञ्चिदिह लोके परत्र वा ॥	२२
गच्छेत्सारस्वतं चापि लोकं नास्त्यत्र संशयः । एवमुक्त्वा महादेवस्तत्रैवान्तरधीयत ॥	२३
ततस्तत्रौशनसं गच्छेत्रिषु लोकेषु विश्रुतम् । यत्र ब्रह्मादयो देवा ऋषयश्च तपोधनाः ॥	२४
कार्तिकेयश्च भगवांस्त्रिसंध्यं किल भारत । सांनिध्यमकरोत्तत्र भार्गवप्रियकाभ्यया ॥	२५
कपालमोचनं तीर्थं सर्वपापप्रणाशनम् । तत्र स्नात्वा नरव्याघ्र सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥	२६
अग्नितीर्थं ततो गच्छेत्स्नात्वा च भरतर्षभ । अग्निलोकमवाप्नोति कुलं चैव समुद्धरेत् ॥	२७
विश्वामित्रस्य तत्रैव तीर्थं भरतसत्तम । तत्र स्नात्वा महाराज ब्राह्मण्यमभिजायते ॥	२८
ब्रह्मयोनिं समासाद्य शुचिः प्रयतमानसः । तत्र स्नात्वा नरव्याघ्र ब्रह्मलोकं प्रपद्यते ॥	२९
पुनात्यासप्तमं चैव कुलं नास्त्यत्र संशयः । ततो गच्छेत राजेन्द्र तीर्थं त्रैलोक्यविश्रुतम् ॥	३०
पृथूदकमिति ख्यातं कार्तिकेयस्य वै नृप । तत्राभिषेकं कुर्वीत पितृदेवार्चने रतः ॥	३१
अज्ञानाज्ज्ञानतो वाऽपि स्त्रिया वा पुरुषेण वा । यत्किञ्चिदशुभं कर्म कृतं मानुषजुद्धिना ॥	
तत्सर्वं नश्यते तत्र स्नातमात्रस्य भारत ॥	३२
अश्वमेधफलं चापि लभते स्वर्गमेव च । पुण्यमाहुः कुरुक्षेत्रं कुरुक्षेत्रात्सरस्वतीम् ॥	३३
सरस्वत्याश्च तीर्थानि तीर्थेभ्यश्च पृथूदकम् । उत्तमे सर्वतीर्थानां यस्त्यजेदात्मनस्तनुम् ॥	३४
पृथूदके जप्यपरो नैव संसरणं लभेत् । गीतं सनत्कुमारेण व्यासेन च महात्मना ॥	३५
वेदे च नियतं राजन्मभिगच्छेत्पृथूदकम् । पृथूदकात्पुण्यतमं नान्यतीर्थं नरोत्तम ॥	३६
एतन्मध्यं पवित्रं च पावनं च न संशयः । तत्र स्नात्वा दिवं यान्ति अपि पापकृतो जनाः ॥	३७
पृथूदके नरश्रेष्ठ प्रादुरेवं मनीषिणः । मधुपूरं तु तत्रैव तीर्थं भरतसत्तम ॥	
तत्र स्नात्वा नरो राजन्गोसहस्रफलं लभेत् ॥	३८
ततो गच्छेन्नरश्रेष्ठ तीर्थं देव्यां यथाक्रमम् । सरस्वत्यारुणायाम् संगमं लोकविश्रुतम् ॥	
त्रिरात्रोपोषितः स्नात्वा मुच्यते ब्रह्महत्याया ॥	३९
अग्निष्टोमातिरात्राभ्यां फलं चैव समश्नुते । पुनात्यासप्तमं चैव कुलं नास्त्यत्र संशयः ॥	४०
अवकीर्णं च तत्रैव तीर्थं कुरुकुलोद्ग्रह । विप्राणामनुकम्पार्थं दर्भिणा निर्मितं पुरा ॥	४१
व्रतोपनयनाभ्यां चाप्युपवासेन वा द्विजः । क्रियामत्रैश्च संयुक्तो ब्राह्मणः स्यान्न संशयः ॥	४२
क्रियामन्त्रविहीनोऽपि तत्र स्नात्वा नरर्षभ । चीर्णव्रतो भवेद्विप्रो दृष्टमेतत्पुरातनम् ॥	४३
समुद्राश्चापि चत्वारः समानीताश्च दर्भिणा । तत्र स्नात्वा नरव्याघ्र न दुर्गतिमवाभुयात् ॥	४४
फलानि गोसहस्राणां चतुर्णां विन्दते च सः । ततो गच्छेत राजेन्द्र तीर्थं शतसहस्रकम् ॥	४५
साहस्रकं च तत्रैव द्वे तीर्थे लोकविश्रुते । उभयोर्हि नरः स्नात्वा गोसहस्रफलं लभेत् ॥	४६
दानं वाऽप्युपवासो वा सहस्रगुणितो भवेत् । ततो गच्छेत राजेन्द्र रेणुकातीर्थमुत्तमम् ॥	४७
तत्राभिषेकं कुर्वीत पितृदेवार्चने रतः । सर्वपापविशुद्धात्मा अग्निष्टोमफलं लभेत् ॥	४८

विमोचन उपस्पृश्य जितमन्युर्जितेन्द्रियः । प्रतिग्रहकृतैः पापैः सर्वैः संपरिमुच्यते ॥	४९
ततः पञ्चवटं गत्वा ब्रह्मचारी जितेन्द्रियः । पुण्येन महता युक्तः स्वर्गलोके महीयते ॥	५०
यत्र योगेश्वरः स्थाणुः स्वयमेव वृषध्वजः । तमर्चयित्वा देवेशं गमनादेव सिध्यति ॥	५१
तैजसं वारुणं तीर्थं दीप्यते स्वेन तेजसा । यत्र ब्रह्मादिभिर्देवैर्ऋषिभिश्च तपोधनैः ॥	५२
सैनापत्ये च देवानामभिषिक्तो गुहस्तदा । तैजसस्य तु पूर्वेण कुरुतीर्थं कुरूद्रह ॥	५३
कुरुतीर्थं नरः स्नात्वा ब्रह्मचारी जितेन्द्रियः । सर्वपापविशुद्धात्मा रुद्रलोकं प्रपद्यते ॥	५४
स्वर्गद्वारं ततो गच्छेन्नियतो नियताशनः । अग्निष्टोममवाप्नोति ब्रह्मलोकं च गच्छति ॥	५५
ततो गच्छेदनरकं तीर्थसेवी नराधिप । तत्र स्नात्वा नरो राजन्न दुर्गतिमवाप्नुयात् ॥	५६
तत्र ब्रह्मा स्वयं नित्यं देवैः सह महीपते । अध्यास्ते पुरुषव्याघ्र नारायणपुरोगमैः ॥	५७
सान्निध्यं चैव राजेन्द्र रुद्रवेद्यां कुरूद्रह । अभिगम्य तु तां देवीं न दुर्गतिमवाप्नुयात् ॥	५८
तत्रैव च महाराज विश्वेश्वरमुमापतिम् । अभिगम्य महादेवं मुच्यते सर्वकिल्बिषैः ॥	५९
नारायणं चाभिगम्य पद्मनाभमरिंदम । शोभमानो महाराज विष्णुलोकं प्रपद्यते ॥	६०
तीर्थेषु सर्वदेवानां स्नातमात्रो नराधिप । सर्वदुःखपरित्यक्तो द्योतते शिववत्सदा ॥	६१
ततस्त्वस्थिपुरं गच्छेत्तीर्थसेवी नराधिप । पावनं तीर्थमासाद्य तर्पयेत्पितृदेवताः ॥	६२
अग्निष्टोमस्य यज्ञस्य फलमाप्नोति भारत ॥	६२
गङ्गाहृदश्च तत्रैव कूपश्च भरतर्षभ । तिस्रः कोट्यस्तु तीर्थानां तस्मिन्कूपे महीपते ॥	६३
तत्र स्नात्वा नरो राजन्ब्रह्मलोकं प्रपद्यते ॥	६३
आपगायां नरः स्नात्वा अर्चयित्वा महेश्वरम् । गतिं परामवाप्नोति कुलं चैव समुद्धरेत् ॥	६४
ततः स्थाणुवटं गच्छेत्रिषु लोकेषु विश्रुतम् । तत्र स्नात्वा स्थितो रात्रिं रुद्रलोकमवाप्नुयात् ॥	६५
बदरीणां वनं गच्छेद्दक्षिणस्याऽऽश्रमं ततः । बदरी भक्षयते यत्र त्रिरात्रोपोषितैर्नरैः ॥	६६
सम्यग्द्वादश वर्षाणि बदरीं भक्षयेत्तु यः । त्रिरात्रोपोषितश्चैव भवेत्तुल्यो नराधिप ॥	६७
इन्द्रमार्गं समासाद्य तीर्थसेवी नराधिप । अहोरात्रोपवासेन स्वर्गलोके महीयते ॥	६८
एकरात्रं समासाद्य एकरात्रोषितो नरः । नियतः सत्यवादी च ब्रह्मलोके महीयते ॥	६९
तथा गच्छेच्च राजेन्द्र तीर्थं त्रैलोक्यविश्रुतम् । आदित्यस्याऽऽश्रमो यत्र तेजोराशेर्महात्मनः ॥	७०
तस्मिंस्तीर्थं नरः स्नात्वा पूजयित्वा विभावसुम् । आदित्यलोकं व्रजति कुलं चैव समुद्धरेत् ॥	७१
सोमतीर्थं नरः स्नात्वा तीर्थसेवी कुरूद्रह । सोमलोकमवाप्नोति नरो नास्त्यत्र संशयः ॥	७२
ततो गच्छेत् धर्मज्ञ दधीचस्य नराधिप । तीर्थं पुण्यतमं राजन्पावनं लोकविश्रुतम् ॥	७३
यत्र सारस्वतो जातैः सिद्धिरादत्तपसो निधिः । तस्मिंस्तीर्थं नरः स्नात्वा वाजपेयफलं लभेत् ॥	७४
सारस्वतीं गतिं चैव लभते नात्र संशयः । ततः कन्याश्रमं गत्वा नियतो ब्रह्मचर्यया ॥	७५
त्रिरात्रमुषितो राजन्पुषपासपरायणः । लभेत्कन्याशतं दिव्यं ब्रह्मलोकं च गच्छति ॥	७६
ततो गच्छेत् धर्मज्ञ तीर्थं संनिहितामपि । यत्र ब्रह्मादयो देवा ऋषयश्च तपोधनाः ॥	७७
मासि मासि समेष्यन्ति पुण्येन महताऽन्विताः ॥	७७
संनिहितायामुपस्पृश्य राहुग्रस्ते दिवाकरे । अश्वमेधशतं तेन इष्टं भवति शाश्वतम् ॥	७८

१ ट. नवतुल्यो । २ क. 'तः सो द्विरास्तप' । ट. 'तः सोऽद्विरास्तप' । ३ क. मति । ४ ख. अ. 'हितीम' । ५ ख. अ. 'हित्यामु' ।

पृथिव्यां यानि तीर्थानि अन्तरिक्षचराणि च । उदपानाश्च विप्राश्च पुण्यान्यायतनानि च ॥ ७९
निःसंशयममावास्यां समेष्यन्ति नराधिप । मासि मासि नरव्याघ्र संनिहितायां जनेश्वर ॥ ८०
तीर्थसंनयनादेव संनिहिता भुवि विश्रुता । तत्र स्नात्वा च पीत्वा च स्वर्गलोके महीयते ॥ ८१
अमावास्यां तथा चैव राहुग्रस्ते दिवाकरे । यः श्राद्धं कुरुते मर्त्यस्तस्य पुण्यफलं गृणु ॥ ८२
अश्वमेधसहस्रस्य सम्यगिष्टस्य यत्फलम् । स्नात एव तदाप्नोति कृत्वा श्राद्धं च मानवः ॥ ८३
यत्किंचिदुष्कृतं कर्म स्त्रिया वा पुरुषस्य वा । स्नातमात्रस्य तत्सर्वं नश्यते नात्र संशयः ॥
पद्मवर्णेन यानेन ब्रह्मलोकं स गच्छति ॥ ८४

अभिषाद्य ततो गत्वा द्वारपालं भँचकुक्कुम् । गङ्गाहृदश्च तत्रैव तीर्थं भरतसत्तम ॥ ८५
तत्र स्नायीत धर्मज्ञ ब्रह्मचारी समाहितः । राजसूयाश्वमेधाभ्यां फलं विन्दति मानवः ॥ ८६
पृथिव्यां नैमिषं पुण्यमन्तरिक्षे च पुष्करम् । त्रयाणामपि लोकानां कुरुक्षेत्रं विशिष्यते ॥ ८७
पांशवोऽपि कुरुक्षेत्रे वायुनाऽतिसमीरिताः । अपि हुष्कृतकर्माणं नयन्ति परमां गतिम् ॥ ८८
दक्षिणेन सरस्वत्या उत्तरेण सरस्वतीम् । ये वसन्ति कुरुक्षेत्रे ते वसन्ति त्रिविष्टपे ॥ ८९
कुरुक्षेत्रं गमिष्यामि कुरुक्षेत्रे वसाम्यहम् । अप्येवं वाचमुत्सृज्य स्वर्गलोके महीयते ॥ ९०
ब्रह्मवेद्यां कुरुक्षेत्रं पुण्यं ब्रह्मर्षिसेवितम् । तस्मिन्वसन्ति ये राजन्न ते शोच्याः कथंचन ॥ ९१

तरण्डकारण्डकयोर्यदन्तरं रामहृदानां च भँचकुक्कुस्य च ।

एतत्कुरुक्षेत्रसमन्तपञ्चकं पितामहस्योत्तरवेदिरुच्यते ॥

९२

इति श्रीमहापुराणे पाद्म आदित्यखण्डे सप्तविंशोऽध्यायः ॥ २७ ॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः— १४१७

अथाष्टाविंशोऽध्यायः ।

नारद उवाच—

ततो गच्छेत धर्मज्ञ धर्मतीर्थं पुरातनम् । यत्र धर्मो महाभागस्तप्तवानुत्तमं तपः ॥ १
तेन तीर्थं कृतं पुण्यं स्वेन नाम्ना च चिह्नितम् । तत्र स्नात्वा नरो राजन्धर्मशीलः समाहितः ॥ २
आसप्तमं कुलं चैव पुनीते नात्र संशयः । ततो गच्छेत धर्मज्ञ कलापवनमुत्तमम् ॥ ३
कृच्छ्रेण महता गत्वा तत्र स्नात्वा समाहितः । अभिष्टोममवाप्नोति विष्णुलोकं च गच्छति ॥ ४
सौगन्धिकं वनं राजंस्ततो गच्छेत मानवः । यत्र ब्रह्मादयो देवा ऋषयश्च तपोधनाः ॥ ५
सिद्धचारणगन्धर्वाः किंनराः समहोरगाः । तद्वनं प्रविशन्नेव सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ ६
ततो हि सा सरिच्छ्रेष्ठा नदीनामुत्तमा नदी । प्रक्षादेवी स्मृता राजन्महापुण्या सरस्वती ॥ ७
तत्राभिषेकं कुर्यात् वल्मीकाग्निःसृतं जले । अर्चयित्वा पितृन्देवानश्वमेधफलं लभेत् ॥ ८
ईशानाध्युषितं नाम तत्र तीर्थं सुदुर्लभम् । पङ्गुणं याति पांतेषु वल्मीकादिति निश्चयः ॥ ९
कपिलानां सहस्रं च वाजिमेधं च विन्दति । तत्र स्नात्वा नरव्याघ्र दृष्टमेतत्पुरातनैः ॥ १०
मुगन्धां शतकुम्भां च पञ्चयज्ञं च भारत । अभिगम्य नरश्रेष्ठ स्वर्गलोके महीयते ॥ ११

१ ख. अ. संनिहित्यां । २ ख. म. संनिहिता । ३ ट. 'लं त्वरुतक' । ४ ख. अ. मतर्षक' । ५ क. 'प्येकां वा' । ६ क. 'सौगन्धिकं वनं राजंस्ततो गच्छेत मानवः' । ८ ट. 'ज्ञ काप' । ९ ख. अ. 'शायां श्रुपितं' । १० ख. अ. पानीयं ।

त्रिशूलपातं तत्रैव तीर्थमासाद्य दुर्लभम् । तत्राभिषेकं कुर्वीत पितृदेवार्चने रतः ॥ १२
 गाणपत्यं च लभते देहं त्यक्त्वा न संशयः । ततो राजगृहं गच्छेद्देव्याः स्थानं सुदुर्लभम् ॥ १३
 शाकंभरीति विख्याता त्रिषु लोकेषु विश्रुता । दिव्यं वर्षसहस्रं हि शाकेन किल भारत ॥ १४
 आहारं सा कृतवती मासि मासि नराधिप । ऋषयोऽभ्यागतास्तत्र देव्या भक्तास्तपोधनाः ॥ १५
 आतिथ्यं च कृतं तेषां शाकेन किल भारत । ततः शाकंभरीत्येवं नाम तस्याः प्रतिष्ठितम् ॥ १६
 शाकंभरीं समासाद्य ब्रह्मचारी समाहितः । त्रिरात्रमुषितः शाकं भक्षयेन्नियतः शुचिः ॥ १७
 शाकाहारस्य यत्सम्यग्वर्षैर्द्वादशभिः फलम् । तत्फलं तस्य भवति देव्याश्छन्देन भारत ॥ १८
 ततो गच्छेत्सुवर्णाख्यं त्रिषु लोकेषु विश्रुतं । यत्र विष्णुः प्रसादार्थं रुद्रमाराधयत्पुरा ॥ १९
 वरांश्च सुबहूल्लभे देवैरपि सुदुर्लभान् । उक्तश्च त्रिपुरघ्नेन परितुष्टेन भारत ॥ २०
 अपि चाऽऽत्मा प्रियतरो लोके कृष्ण भविष्यति । त्वन्मुखं च जगत्कृत्स्नं भविष्यति न संशयः ॥ २१
 तत्राभिगम्य राजेन्द्र पूजयित्वा वृषध्वजम् । अश्वमेधमवाप्नोति गाणपत्यं च विन्दति ॥ २२
 धूमवन्तीं ततो गच्छेत्रिरात्रमुषितो नरः । मनसा प्रार्थितान्कामाल्लभते नात्र संशयः ॥ २३
 देव्यास्तु दक्षिणार्धेन रैथावर्तो नराधिपे । तत्राऽऽगत्य तु धर्मज्ञ श्रद्धधानो जितेन्द्रियः ॥ २४
 महादेवप्रसादाद् गच्छेत परमां गतिम् । प्रदक्षिणमुपाहृत्य गच्छेत भरतर्षभ ॥ २५
 धारां नाम महाप्राज्ञ सर्वपापप्रणाशिनीम् । तत्र स्नात्वा नरव्याघ्र न शोचति नराधिप ॥ २६
 ततो गच्छेन्नरव्याघ्र नमस्कृत्य महागिरिम् । स्वर्गद्वारेण तत्तुल्यं गङ्गाद्वारं न संशयः ॥ २७
 तत्राभिषेकं कुर्वीत कोटितीर्थे समाहितः । लभते पुण्डरीकं तु कुलं चैव समुद्वरेत् ॥ २८
 उष्यैकां रजनीं तत्र गोसहस्रफलं लभेत् । सप्तगङ्गे त्रिगङ्गे च शक्रावर्ते च तर्पयन् ॥
 देवान्पितृंश्च विधिवत्पुण्यलोके महीयते ॥ २९
 ततः कनखले स्नात्वा त्रिरात्रोपोषितो नरः । अश्वमेधमवाप्नोति स्वर्गलोकं च गच्छति ॥ ३०
 कपिलावटं तु गच्छेत तीर्थसेवी नराधिप । उष्यैकां रजनीं तत्र गोसहस्रफलं लभेत् ॥ ३१
 नागराजस्य राजेन्द्र कपिलस्य महात्मनः । तीर्थं कुरुवरश्रेष्ठ सर्वलोकेषु विश्रुतम् ॥ ३२
 तत्राभिषेकं कुर्वीत नागतीर्थे नराधिप । कपिलानां सहस्रस्य फलं प्राप्नोति मानवः ॥ ३३
 ततो ललितिकां गच्छेच्छन्तनोस्तीर्थमुत्तमम् । तत्र स्नात्वा नरो राजन्न दुर्गतिमवाप्नुयात् ॥ ३४

इति श्रीमहापुराणे पाद्म आदिखण्डेऽष्टाविंशोऽध्यायः ॥ २८ ॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—१४५१

अथेकोनत्रिंशोऽध्यायः ।

नारद उवाच—

ततो गच्छेत राजेन्द्र कालिन्दीतीर्थमुत्तमम् । तत्र स्नात्वा नरो राजन्न दुर्गतिमवाप्नुयात् ॥ १
 पुष्करे तु कुरुक्षेत्रे ब्रह्मावर्ते पृथुदके । अविमुक्ते सुवर्णाख्ये यत्फलं नो लभेन्नरः ॥ २
 तत्फलं समवाप्नोति यमुनायां नरोत्तम । स्वर्गभोगेऽतिरागो वै येषां मनसि वर्तते ॥ ३

१ ट. 'व्या वाक्येन । २ ख. अ. वेद्यास्तु । ३ ख. अ. उपावृत्तो । ४ ख. अ. 'प। यात्रां गृह्णात ध' । ५ ख. ललितिकां ।
 अ. ललितिकं ।

यमुनायां विशेषेण स्नानदानेन सत्तम । आयुरारोग्यसंपत्तौ रूपयौवनतागुणे ॥	४
येषां मनोरथस्तैस्तु न त्याज्यं यामुनं जलम् । ये बिभ्यति नरकादेर्दारिद्र्याद्ये त्रसन्ति च ॥	
सर्वथा तैः प्रयत्नेन तत्र कार्यं निमज्जनम् ॥	५
दारिद्र्यपापदौर्भाग्यपङ्कमक्षालनाय वै । ऋते वै यामुनं तोयं न चान्योऽस्ति युधिष्ठिर ॥	६
श्रद्धाहीनानि कर्माणि मतान्यर्थफलानि वै । फलं ददाति संपूर्णं यामुनं स्नानमात्रतः ॥	७
अकामो वा सकामो वा यामुने सलिले नृप । इहामुत्र च दुःखानि मज्जनाभैव पश्यति ॥	८
पक्षद्वये यथा चन्द्रः क्षीयते वर्धते यथा । पातकं नश्यते तत्र स्नानात्पुण्यं विवर्धते ॥	९
यथाऽब्धौ सुखमायान्ति रत्नानि विविधानि च । आयुर्वित्तं कलत्राणि संपदः संभवन्ति च ॥	१०
कामधेनुयथा कामं चिन्तामणिर्विचिन्तितम् । ददाति यमुनास्नानं तद्वत्सर्वं मनोरथम् ॥	११
कृते तपः परं ज्ञानं त्रेतायां यजनं तथा । द्वापरे च कलौ दानं कालिन्दी सर्वदा शुभा ॥	१२
सर्वेषां सर्ववर्णानामाश्रमाणां च भूपते । यामुने मज्जनं धर्मं धाराभिः खलु वर्षति ॥	१३
अस्मिन्वै भारते वर्षे कर्मभूमौ विशेषतः । कालिन्ध्यस्नायिनां नृणां निष्फलं जन्म कीर्तितम् १४	
नैश्वर्यं गगने यद्वच्चान्द्रेऽमायां तु मण्डले । तद्वन्न भाति सत्कर्म यमुनामज्जनं विना ॥	१५
व्रतैर्दानैस्तपोभिश्च न तथा प्रीयते हरिः । तत्र मज्जनमात्रेण यथा प्रीणाति केशवः ॥	१६
न समं विद्यते किञ्चित्तेजः सौरेण तेजसा । तद्वन्न यमुनास्नानसमानाः क्रतुजाः क्रियाः ॥	१७
प्रीतये वासुदेवस्य सर्वपापापनुत्तये । कालिन्ध्या मज्जनं कुर्यात्स्वर्गलोकाय मानवः ॥	१८
किं रक्षितेन देहेन सुपुष्टेन बलीयसा । अध्रुवैण सुदेहेन यमुनामज्जनं विना ॥	१९
अस्थिस्तम्भं स्नायुबन्धं मांसक्षतजलेपनम् । चर्मावनद्धं दुर्गन्धपूर्णं मूत्रपुरीषयोः ॥	२०
जराशोकविपद्भ्यां रोगमन्दिरमातुरम् । रागमूलमनित्यं च सर्वदोषसमाश्रयम् ॥	२१
परोपतापपापार्तिपरद्रोहपरोषिकम् । लोलुपं पिशुनं क्रूरं कृतघ्नं क्षणिकं तथा ॥	२२
निष्ठुरं दुर्धरं दुष्टं दोषत्रयविदूषितम् । अशुचि चापि दुर्गन्धि तापत्रयविमोहितम् ॥	२३
निसर्गतोऽधर्मरतं तृष्णाशतसमाकुलम् । कामक्रोधमहालोभनरकद्वारसंस्थितम् ॥	२४
कृमिवर्चस्तु भस्मादिपरिणामगुणावहम् । ईदृक्कारीरं व्यर्थं हि यमुनामज्जनं विना ॥	२५
बुद्बुदा इव तोयेषु प्रत्यण्डा इव पक्षिषु । जायन्ते मरणायैव यमुनास्नानवर्जिताः ॥	२६
अवैष्णवो हतो विप्रो हतं श्राद्धमैपिण्डितम् । अन्नस्नप्यं हतं क्षत्रमनाचारहतं कुलम् ॥	२७
सदम्भश्च हतो धर्मः क्रोधेनैव हतं तपः । अदृढं च हतं ज्ञानं प्रमादेन हतं श्रुतम् ॥	२८
परमवत्या हता नारी ब्रह्मचारी मदाद्धतः । अदीप्तेऽग्नौ हतो होमो हता भक्तिः समायिका ॥	२९
उपजीव्या हता कन्या स्वार्थे पाकक्रिया हता । शूर्द्रभिक्षोर्हतो योगः कृपणस्य हतं धनम् ॥	३०
अनभ्यासहता विद्या हतो बोधो विरोधकृत् । जीवनार्थं हतं तीर्थं जीवनार्थं हतं व्रतम् ॥	३१
असत्या च हता वाणी तथा पैशुन्यवादिनी । पट्कर्णगो हतो मद्यो व्यग्रचित्तो हतो जपः ॥	३२
हतमश्रोत्रिये दानं हतो लोकश्च नास्तिकः । अश्रद्धया हतं सर्वं यत्कृतं पारलौकिकम् ॥	३३
इहलोको हतो नृणां दरिद्राणां यथा नृप । मनुष्याणां हतं जन्म कालिन्दीमज्जनं विना ॥	३४
उपपातकसर्वाणि पातकानि महान्ति च । भस्मी भवन्ति सर्वाणि यमुनामज्जनामृप ॥	३५

१ ट. 'म'. विस्तीर्णं गगनं यद्वच्चन्द्रमण्डलम् । तं । २ क. 'वेणाऽऽशुदे' । ३ ट. 'जस्युतम् ।
 ४ ट. 'म' । ५ अ. 'प्रगठित' । ६ ट. 'गर्भयन्त्या' । ७ ट. 'मी' न्याय इव । ८ अ. अ. 'इषयो हतो ।

वेपन्ते सर्वपापानि यमुनायां गते नरे । नाशके सर्वपापानां यदि स्नास्यन्ति वारिणि ॥ ३६
 पावका इव दीप्यन्ते यमुनायां नरोत्तमाः । विमुक्ताः सर्वपापेभ्यो मेघेभ्य इव चन्द्रमाः ॥ ३७
 आर्द्रशुष्कलघुस्थूलं वाञ्छनःकर्मभिः कृतम् । तत्र स्नानं दहेत्पापं पावकः समिधो यथा ॥ ३८
 प्रामादिकं च यत्पापं ज्ञानाज्ञानकृतं च यत् । स्नानमात्रेण नश्येत् यमुनायां नृपोत्तम ॥ ३९
 निष्पापास्त्रिदिवं यान्ति पापिष्ठा यान्ति शुद्धताम् । संदेहो नात्र कर्तव्यः स्नाने वै यमुनाजले ४०
 सर्वेऽधिकारिणो ह्यत्र विष्णुभक्तौ यथा नृप । सर्वेषां सर्वदा देवी यमुना पापनाशिका ॥ ४१
 एष एव परो मन्त्र एतच्च परमं तपः । प्रायश्चित्तं परं चैव यमुनास्नानमुत्तमम् ॥ ४२
 नृणां जन्मान्तराभ्यासात्कालिन्दीमज्जने मतिः । अध्यात्मज्ञानकौशल्यं जन्माभ्यासाद्यथा नृप ४३
 संसारकर्दमालेपमक्षालनविशारदम् । पावनं पावनानां च यमुनास्नानमुत्तमम् ॥ ४४
 स्नातास्तत्र च ये राजन्सर्वकामफलप्रदे । शुभांश्च भुञ्जते भोगांश्चन्द्रसूर्यग्रहोपमान् ॥ ४५
 यमुना मोक्षदा प्रोक्ता मथुरासंगता यदि । मथुरायां च कालिन्दी पुण्याधिकविवर्धिनी ॥ ४६
 अन्यत्र यमुना पुण्या महापातकहारिणी । विष्णुभक्तिप्रदा देवी मथुरासंगता भवेत् ॥ ४७
 भक्तिभावेन संयुक्तः कालिन्द्यां यदि मज्जयेत् । कल्पकोटिसहस्राणि वसते संनिधौ हरेः ॥ ४८
 मुक्तिं प्रयान्ति मनुजा नूनं सांख्येन वर्जिताः । पितरस्तस्य तृप्यन्ति तृप्ताः कल्पशतैर्दिवि ॥ ४९
 ये पिबन्ति नरा राजन्यमुनासलिलं शुभम् । पञ्चगव्यसहस्रैस्तु सेवितैः किं प्रयोजनम् ॥ ५०
 कोटितीर्थसहस्रैस्तु सेवितैः किं प्रयोजनम् । तत्र दानं च होमश्च सर्वं कोटिगुणं भवेत् ॥ ५१

इति श्रीमहापुराणे पाद्म आदिखण्डे उनत्रिंशोऽध्यायः ॥ २९ ॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—१५०२

अथ त्रिंशोऽध्यायः ।

नारद उवाच—

अत्र ते वर्णयिष्यामि इतिहासं पुरातनं । पुरा कृतयुगे राजन्निषधे नगरे वरे ॥ १
 आसीद्वैश्यः कुबेराभो नामतो हेमकुण्डलः । कुलीनः सत्क्रियो देवद्विजपावकपूजकः ॥ २
 कृषिवाणिज्यकर्ताऽसौ बहुधा क्रयविक्रयी । गोघोटकमहिष्यादिपशुपोषणतत्परः ॥ ३
 पयोदधीनि तक्राणि गोमयानि तृणानि च । काष्ठानि फलमूलानि लवणाद्रादिपिप्पलीम् ॥ ४
 धान्यानि शाकतैलानि वस्त्राणि विविधानि च । धातूनिक्षुविकारांश्च विक्रीणीते स सर्वदा ॥ ५
 इत्थं नानाविधैर्वैश्य उपायैरपरैस्तथा । उपार्जयामास सदा अष्टौ हाटककोटयः ॥ ६
 एषं महाधनः सोऽथ हाऽऽकर्णपलितोऽभवत् । पश्चाद्विचार्य संसारक्षणिकत्वं स्वचेतसि ॥ ७
 तद्दनस्य षडंशेन धर्मकार्यं चकार सः । विष्णोरायतनं चक्रे गृहं चक्रे शिवस्य च ॥ ८
 तडागं खानयामास विपुलं सागरोपमम् । वाप्यश्च पुष्करिण्यश्च बहुधा तेन कारिताः ॥ ९
 वटाश्वत्थाम्रकङ्कोलजम्बूनिम्बादिकाननम् । आरोपितं स्वसत्त्वेन तथा पुष्पवनं शुभम् ॥ १०
 उदयास्तमनं यावदन्नपानं चकार सः । पुराद्बहिश्चतुर्दिक्षु प्रपां चक्रेऽतिशोभनाम् ॥ ११
 पुराणेषु प्रसिद्धानि यानि दानानि भूपते । ददौ तानि स धर्मात्मा नित्यं दानपरस्तदा ॥ १२
 यावज्जीवकृते पापे प्रायश्चित्तमथाकरोत् । देवपूजापरो नित्यं नित्यं चातिथिपूजकः ॥ १३
 तस्येत्यं वर्तमानस्य संजातौ द्वौ सुतौ नृप । तौ सुप्रसिद्धनामानौ श्रीकुण्डलविकुण्डलौ ॥ १४

तयोर्मूर्ध्नि गृहं त्यक्त्वा जगाम तपसे वनम् । तत्राऽऽराध्य परं देवं गोविन्दं वरदं प्रभुम् ॥ १५
 तपःक्लिष्टशरीरोऽसौ वासुदेवमनाः सदा । प्राप्तः स वैष्णवं लोकं यत्र गत्वा न शोचति ॥ १६
 अथ तस्य सुतौ राजन्महामानसमन्वितौ । तरुणौ रूपसंपन्नौ धनगर्वेण गर्वितौ ॥ १७
 दुःशीलौ व्यसनासक्तौ धर्मकर्माद्यदर्शकौ । न वाक्यं चाऽऽगतौ मातुर्द्वानां वचनं तथा ॥ १८
 कुमार्गगौ दुरात्मानौ पितृमित्रनिषेधकौ । अधर्मनिरतौ दुष्टौ परदाराभिगामिनौ ॥ १९
 गीतवादित्रनिरतौ वीणावेणुविनोदिनौ । वारस्त्रीशतसंयुक्तौ गायन्तौ चेरतुस्तदा ॥ २०
 चादुकारजनेर्युक्तौ बिम्बोष्ठीषु विशारदौ । सुवेषौ चारुवसनौ चारुवन्दनरूपितौ ॥ २१
 तथा मुगन्धमाल्याढ्यौ कस्तूरीलक्ष्मलक्षितौ । नानालंकारशोभाढ्यौ मौक्तिकाहारहारिणौ ॥ २२
 गजवाजिरथौघेन क्रीडन्तौ तावितस्ततः । मधुपानसमायुक्तौ परस्त्रीरतिमोहितौ ॥ २३
 नाशयन्तौ पितृद्रव्यं सहस्रं ददतुः शतम् । तस्थतुः स्वगृहे रम्ये नित्यं भोगपरायणौ ॥ २४
 इत्थं तु तद्धनं ताभ्यां विनियुक्तमसम्यगैः । वारस्त्रीविटशैलूषमल्लचारणबन्दिषु ॥ २५
 अपात्रे तद्धनं दत्तं क्षिप्तं वीजमिवोपरे । न सत्पात्रे च तद्धनं ब्राह्मणमुखे हुतम् ॥ २६
 नार्चितो भूतभृद्विष्णुः सर्वपापप्रणाशनः । उभयोरेव तद्रव्यमचिरेण क्षयं ययौ ॥ २७
 ततस्तौ दुःखमापन्नौ कार्पण्यं परमं गतौ । शोचमानौ तु मुद्यन्तौ क्षुत्पीडादुःखपीडितौ ॥ २८
 तयोस्तु तिष्ठतोर्गेहे नास्ति यद्भुज्यते तदा । स्वजनैर्वान्धवैः सर्वैः सेवकैरुपजीविभिः ॥ २९
 द्रव्याभावे परित्यक्तौ चिन्त्यमानौ ततः पुरे । पश्चाच्चौर्यं समारब्धं ताभ्यां च नगरे नृप ॥ ३०
 राजतो लोकतो भीतौ स्वपुरान्निःसृतौ तदा । चक्रतुर्वनवासं तौ सर्वेषामुपपीडितौ ॥ ३१
 जग्रतुः सततं मूढौ शितैर्वाणैर्विषांपितैः । नानापक्षिवराहांश्च हरिणान्नोहितांस्तथा ॥ ३२
 शशकाञ्शलकान्नोधाञ्छापदांश्चेतरान्वहून् । महाबलौ भिल्लसङ्गावाखेटकभुजौ सदा ॥ ३३
 एवं मांसमयाहारौ पापाहारौ परंतप । कदाचिद्भूधरं प्राप्तो ह्येकोऽन्यश्च वनं गतः ॥ ३४
 शार्दूलेन हतो ज्येष्ठः कनिष्ठः सर्पदंशितः । एकस्मिन्दिवसे राजन्पापिष्ठौ निधनं गतौ ॥ ३५
 यमद्रुतैस्ततो बद्ध्वा पाशैर्नीतौ यमालयम् । गत्वाऽभिजगदुः सर्वे ते द्रुताः पापिनावुभौ ॥ ३६
 धर्मराज नरावेतावानीतौ तव शासनात् । आज्ञां देहि स्वभृत्येषु प्रसीद करवाम किम् ॥ ३७
 आलोच्य चित्रमुपेन तदा द्रुताञ्जगौ यमः । एकस्तु नीयतां वीर निरयं तीव्रवेदनम् ॥ ३८
 अपरः स्थाप्यतां स्वर्गे यत्र भोगा अनुत्तमाः । कृतान्ताज्ञां ततः श्रुत्वा द्रुतैश्च क्षिप्रकारिभिः ३९
 निक्षिप्तो रौरवे घोरे यो ज्येष्ठो हि नराधिप । तेषां द्रुतवरः कश्चिदुवाच मधुरं वचः ॥ ४०
 विकुण्डल मया सार्धमेहि स्वर्गं ददामि ते । भुङ्क्ष्व भोगान्सुदिव्यांस्त्वमार्जितान्स्वेन कर्मणा ४१

इति श्रीमहापुराणे पाद्म आदिखण्डे त्रिसोऽध्यायः ॥ ३० ॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—१५४३

अथैकत्रिंशोऽध्यायः ।

नारद उवाच—

ततो हृष्टमनाः सोऽथ दत्तं पप्रच्छ तं पथि । संदेहं हृदि कृत्वा तु विस्मयं परमं गतः ॥
 विज्ञास्यन्हृदि स्वर्गः कस्य हेतोः फलं मम ॥

१

विकुण्डल उवाच—

हे दूतवर पृच्छामि संशयं त्वामहं परम् । आवां जातौ कुले तुल्ये तुल्यं कर्म तथा कृतम् ॥ २
दुर्मृत्युरपि तुल्योऽभूत्तुल्यो दृष्टो यमस्तथा । कथं स नरके क्षिप्तस्तुल्यकर्मा ममाग्रजः ॥ ३
ममाभवत्कथं नाकमिति मे छिन्धि संशयम् । देवदूत न पश्यामि मम स्वर्गस्य कारणम् ॥ ४

देवदूत उवाच—

माता पिता सुतो जाया स्वसा भ्राता विकुण्डल । जन्महेतोरियं संज्ञा जन्तोः कर्मोपभुक्तये ॥ ५
एकस्मिन्पादपे यद्वच्छकुनानां समागमः । यद्यत्समीहितं कर्म कुरुते पूर्वभावितः ॥ ६
तस्य तस्य फलं भुङ्क्ते कर्मणः पुरुषः सदा । सत्यं वदामि ते प्रीत्या नरैः कर्म शुभाशुभम् ॥ ७
स्वकृतं भुज्यते वैश्य काले काले पुनः पुनः । एकः करोति कर्माणि एकस्तत्फलमश्नुते ॥ ८
अन्यो न लिप्यते वैश्य कर्मणाऽन्यस्य कुत्रचित् । अपतन्नरके पापैस्तव भ्राता सुदारुणैः ॥ ९
त्वं च धर्मेण धर्मज्ञ स्वर्गं प्राप्नोषि शाश्वतम् ॥ १०

विकुण्डल उवाच—

आबाल्यान्मम पापेषु न पुण्येषु रतं मनः । अस्मिञ्जन्मनि हे दूत दुष्कृतं हि कृतं मया ॥ १०
देवदूत न जानामि सुकृतं कर्म चाऽऽत्मनः । यदि जानासि मत्पुण्यं तन्मे त्वं कृपया वद ॥ ११

देवदूत उवाच—

शृणु वैश्य प्रवक्ष्यामि यत्त्वया पुण्यमर्जितम् । जानामि तदहं सर्वं न त्वं वेत्सि सुनिश्चितम् ॥ १२
हरिमित्रसुतो विप्रः स्वमित्रो वेदपारगः । आसीत्तस्याऽऽश्रमः पुण्यो यमुनादक्षिणे तटे ॥ १३
तेन सख्यं वने तस्मिंस्तव जातं विशां वर । तत्सङ्गेन त्वया स्नानं माघमासद्वयं तथा ॥ १४
कालिन्दीपुण्यपानीये सर्वपापहरे वरे । तत्तीर्थे लोकविरह्याते नाम्ना पापप्रणाशने ॥ १५
एकेन सर्वपापेभ्यो त्रिमुक्तस्त्वं विशांपते । द्वितीये माघपुण्येन प्राप्तः स्वर्गस्त्वयाऽनघ ॥ १६
त्वं तत्पुण्यप्रभावेन मोदस्व सततं दिशि । नरकेषु तव भ्राता महतीं नाम यातनाम् ॥ १७
छिद्यमानोऽसिपत्रैश्च भिद्यमानस्तु मुद्गरैः । चूर्ण्यमानः शिलापृष्ठे तप्ताङ्गारेषु भर्जितः ॥ १८
इति दूतवचः श्रुत्वा भ्रातृदुःखेन दुःखितः । पुलकाङ्कितसर्वाङ्गो दीनोऽसौ विनयान्वितः ॥ १९
उवाच तं देवदूतं मधुरं निपुणं वचः । मैत्री सप्तपदी साधो सतां भवति सत्फला ॥ २०
मित्रभावं विचिन्त्य त्वं मामुपाकर्तुमर्हसि । त्वत्तो हि श्रोतुमिच्छामि सर्वज्ञस्त्वं मतो मम ॥ २१
यमलोकं न पश्यन्ति कर्मणा केन मानवाः । गच्छन्ति निरयं येन तन्मे त्वं कृपया वद ॥ २२

देवदूत उवाच—

सम्यक्पृष्टं त्वया वैश्य नष्टपापोऽसि साम्प्रतम् । विशुद्धे हृदये पुंसां बुद्धिः श्रेयसि जायते ॥ २३
यद्यप्यवसरो नास्ति मम सेवापरस्य वै । तथाऽपि च तव स्नेहात्प्रवक्ष्यामि यथामति ॥ २४
कर्मणा मनसा वाचा सर्वावस्थासु सर्वदा । परपीडां न कुर्वन्ति न ते यान्ति यमालयम् ॥ २५
न वेदैर्न च दानैश्च न तपोभिर्न चाध्वरैः । कथंचित्स्वर्गतिं यान्ति पुरुषाः प्राणिहिंसकाः ॥ २६
अहिंसा परमो धर्मो ह्यहिंसैव परं तपः । अहिंसा परमं दानमित्याहुर्मुनयः सदा ॥ २७
मशकान्तरीसृपान्दंशान्यूकाद्यान्मानवांस्तथा । आत्मौपम्येन पश्यन्ति मानवा ये दयालवः ॥ २८
तप्ताङ्गारमयस्कीलं मादं प्रेततरङ्गिणीम् । दुर्गतिं नैव गच्छन्ति कृतान्तस्य च ते नराः ॥ २९

भूतानि येऽत्र हिंसन्ति जलस्थलचराणि च । जीवनार्थं च ते यान्ति कालसूत्रं च दुर्गतिम् ॥ ३०
 श्रमांसभोजनास्तत्र पूयशोणितपायिनः । मज्जन्तश्च वसापङ्के दष्टाः कीटैरधोमुखैः ॥ ३१
 परस्परं च खादन्तो ध्वान्ते चान्योन्यघातिनः । वसन्ति कल्पानेकांस्ते रुदन्तो दारुणं रवम् ॥ ३२
 नरकाभिःसृता वैश्य स्थावराः स्युश्चिरं तु ते । ततो गच्छन्ति ते क्रूरास्तिर्यग्योनिशतेषु च ॥ ३३
 प्रश्नान्भवन्ति जातान्धाः काणाः कुब्जाश्च पङ्गवः । दरिद्राश्चाङ्गहीनाश्च मानुषाः प्राणिर्हिसकाः ३४
 तस्माद्द्वैश्य परत्रेह कर्मणा मनसा गिरा । लोकद्वयसुखप्रेप्सुर्धर्मज्ञो न तदाचरेत् ॥ ३५
 लोकद्वये न विन्दन्ति सुखानि प्राणिर्हिसकाः । ये न हिंसन्ति भूतानि न ते बिभ्यति कुत्रचित् ३६
 प्रविशन्ति यथा नद्यः समुद्रमृजुवक्रयाः । सर्वे धर्मा अहिंसायां प्रविशन्ति तथा दृढम् ॥ ३७
 स स्नातः सर्वतीर्थेषु सर्वयज्ञेषु दीक्षितः । अभयं येन भूतेभ्यो दत्तमत्र विशां वर ॥ ३८
 ये नियोगांश्च शास्त्रोक्तान्धर्माधर्मविमिश्रितान् । पालयन्तीह ये वैश्य न ते यान्ति यमालयम् ॥ ३९
 ब्रह्मचारी गृहस्थश्च वानप्रस्थो यतिस्तथा । स्वधर्मनिरताः सर्वे नाकपृष्ठे वसन्ति ते ॥ ४०
 यथोक्तचारिणः सर्वे वर्णाश्रमसमन्विताः । नरा जितेन्द्रिया यान्ति ब्रह्मलोकं तु शाश्वतम् ॥ ४१
 इष्टापूर्तरता ये च पञ्चयज्ञरताश्च ये । दयान्विताश्च ये नित्यं नेक्षन्ते ते यमालयम् ॥ ४२
 इन्द्रियार्थनिवृत्ता ये समर्था वेदवादिनः । अग्निपूजारता नित्यं ते विप्राः स्वर्गगामिनः ॥ ४३
 अदीनवदनाः शूराः शत्रुभिः परिवेष्टिताः । आह्वेषु विपन्ना ये तेषां मार्गो दिवाकरः ॥ ४४
 अनाथस्त्रीद्विजार्थं च शरणागतपालने । प्राणांस्त्यजन्ति ये वैश्य न च्यवन्ति दिवस्तु ते ॥ ४५
 पङ्कवन्धबालवृद्धांश्च रोग्यनाथदरिद्रितान् । ये पुष्णन्ति सदा वैश्य ते मोदन्ते सदा दिवि ॥ ४६
 गां दृष्ट्वा पङ्कनिर्ममां रोगमग्रं द्विजं तथा । उद्धरन्ति नरा ये च तेषां लोकोऽश्वमेधिनाम् ॥ ४७
 गोप्रासं ये प्रयच्छन्ति ये शुश्रूषन्ति गाः सदा । ये नाऽऽरोहन्ति गोपृष्ठे ते स्वर्लोकनिवासिनः ४८
 गर्तमात्रं तु ये चक्रुर्नत्र गौरतृषा भवेत् । यमलोकमहष्टैव ते यान्ति स्वर्गतिं नराः ॥ ४९
 अग्निपूजादेवपूजागुरुपूजारताश्च ये । द्विजपूजारता नित्यं ते विप्राः स्वर्गगामिनः ॥ ५०
 वापीकूपतडागादाँ धर्मस्यान्तो न विद्यते । पिबन्ति स्वेच्छया यत्र जलस्थलचराः सदा ॥ ५१
 नित्यं दानपरः सोऽत्र कथ्यते त्रिबुधैरपि । यथा यथा च पानीयं पिबन्ति प्राणिनो भृशम् ॥ ५२
 तथा तथाऽक्षयः स्वर्गो धर्मबुद्ध्या विशां वर । प्राणिनां जीवनं वारि प्राणा वारिणि संस्थिताः ५३
 त्रित्यस्नानेन पूयन्ते येऽपि पातकिनो नराः । प्रातःस्नानं हरेद्द्वैश्य बाह्याभ्यन्तरजं मलम् ॥ ५४
 प्रातःस्नानेन निष्पापो नरो न निरयं व्रजेत् । स्नानं विना तु यो भुङ्क्ते मलाशी स सदा नरः ५५
 अस्नायी यो नरस्तस्य विमुखाः पितृदेवताः । स्नानहीनो नरः पापः स्नानहीनो नरोऽशुचिः ॥
 अस्नायी नरकं भुक्त्वा पुंस्कीटादिषु जायते ॥ ५६
 ये पुनः स्रोतसि स्नानमाचरन्तीह पर्वणि । ते नैव नरकं यान्ति न जायन्ते कुयोनिषु ॥ ५७
 दुःस्वप्ना दुष्टचिन्ताश्च बन्ध्या भवन्ति सर्वदा । प्रातःस्नानेन शुद्धानां पुरुषाणां विशां वर ॥ ५८
 तिलांश्च तिलपात्रं च तिलप्रस्थं यथाविधि । दत्त्वा प्रेतपतेर्भूमौ न व्रजन्ति नराः क्वचित् ॥ ५९
 पृथिवीं काञ्चनं गां च दत्त्वा दानानि षोडश । गत्वा न विनिवर्तन्ते स्वर्गलोकाद्विकुण्डल ॥ ६०
 पुण्यासु तिथिषु प्राज्ञो व्यतीपाते च संक्रमे । स्नात्वा दत्त्वा च यत्किञ्चिन्नैव मज्जति दुर्गतौ ॥ ६१

१ ख. न. 'म् । कृमियोनिशतं गत्वा स्था' । २ क. 'यी नोप्रतस्त' । ३ ख. न. पुष्कसादिषु । ट. पुरीषादिषु ।
 ४ ट. 'तगतं भूयो न ।

नवाऽऽक्रामन्ति दातारो दारुणं रौरवं पथम् । इह लोके न जायन्ते कुले धनविवर्जिते ॥ ६२
 सत्यवादी सदाभौनी प्रियवादी च यो नरः । अक्रोधनः समाचारो नातिवाद्यनसूयकः ॥ ६३
 सदा दाक्षिण्यसंपन्नः सदा भूतदयान्वितः । गोप्ता च परमर्षाणां वक्ता परगुणस्य च ॥ ६४
 परस्वं तृणमात्रं च मनसाऽपि न यो हरेत् । न पश्यन्ति विशां श्रेष्ठं ह्येते नरकयातनाम् ॥ ६५
 परापवादी पाखण्डः पापेभ्योऽपि मतोऽधिकः । पच्यते नरके तावद्यावदाभूतसंश्रवम् ॥ ६६
 वक्ता परुषवाक्यानां मन्तव्यो नरकागतः । संदेहो न विशां श्रेष्ठं पुनर्याति च दुर्गतिम् ॥ ६७
 न तीर्थैर्न तपोभिश्च कृतघ्नस्य च निष्कृतिः । सहते यातनां घोरां स नरो नरके चिरम् ॥ ६८
 पृथिव्यां यानि तीर्थानि तेषु मज्जति यो नरः । जितेन्द्रियो जिताहारो न स याति यमालयम् ६९
 न तीर्थे पातकं कुर्यान्न च तीर्थोपजीवनम् । तीर्थे प्रतिग्रहस्त्याज्यस्त्याज्यो धर्मस्य विक्रयः ॥७०
 दुर्जरं पातकं तीर्थे दुर्जरश्च प्रतिग्रहः । तीर्थे च दुर्जरं सर्वमेतत्किंनरकं व्रजेत् ॥ ७१
 सकृद्गङ्गाभसि स्नातः पूतो गाङ्गेयचारिणा । न नरो नरकं याति अपि पातकराशिकृत् ॥ ७२
 व्रतदानतपोयज्ञाः पवित्राणीतराणि च । गङ्गाबिन्द्वभिषिक्तस्य न समा इति नः श्रुतम् ॥ ७३
 अन्यतीर्थसमां गङ्गां यो ब्रवीति नराधमः । स याति नरकं वैश्य दारुणं रौरवं महत् ॥ ७४
 धर्मद्रवं ह्यपां बीजं वैकुण्ठचरणच्युतम् । धृतं मूर्ध्नि महेशेन यद्गाङ्गममलं जलम् ॥ ७५
 तद्गमैव न संदेहो निर्गुणं प्रकृतेः परम् । तेन किं समतां गच्छेदपि ब्रह्माण्डगोचरे ॥ ७६
 गङ्गा गङ्गेति यो ह्य्याद्योजनानां शतैरपि । नरो न नरकं याति किं तथा सदृशं भवेत् ॥ ७७
 नान्येन दह्यते सद्यः क्रिया नरकदायिनी । गङ्गाम्भसि प्रयत्नेन स्नातव्यं तेन मानवैः ॥ ७८
 प्रतिग्रहनिवृत्तो यः प्रतिग्रहक्षमोऽपि सन् । स द्विजो द्योतते वैश्य तारारूपश्चिरं दिवि ॥ ७९
 गामुद्धरन्ति ये पङ्काद्ये रक्षन्ति च रोगिणः । म्रियन्ते गोगृहे ये च तेषां नभसि तारकाः ॥ ८०
 यमलोकं न पश्यन्ति प्राणायामपरायणाः । अपि दुष्कृतकर्माणस्तैरेव हतकिल्बिषाः ॥ ८१
 दिवसे दिवसे वैश्य प्राणायामास्तु षोडश । अपि ब्रह्महणं साक्षात्पुनन्त्यहरहः कृताः ॥ ८२
 तपांसि ध्यानि तप्यन्ते व्रतानि नियमाश्च ये । गोसहस्रप्रदानं च प्राणायामस्तु तत्समः ॥ ८३
 अब्बिन्दुं यः कुशाग्रेण मासे मासे नरः पिबेत् । संवत्सरशतं साग्रं प्राणायामस्तु तत्समः ॥ ८४
 पातकं तु महद्यच्च तथा क्षुद्रोपपातकम् । प्राणायामैः क्षणात्सर्वं भस्मसात्कुरुते नरः ॥ ८५
 मातृवत्परदारान्ये मन्यन्ते वै नरोत्तमाः । न ते यान्ति नरश्रेष्ठं कदाचिद्यमयातनाम् ॥ ८६
 मनसाऽपि परेषां यः कलत्राणि न सेवते । सह लोकद्वयेनास्ति तेन वैश्य धरा धृता ॥ ८७
 तस्माद्दर्मान्वितैस्त्याज्यं परदारोपसेवनम् । नयन्ति परदारास्तु नरकानेकविंशतिम् ॥ ८८
 लोभो न जायते येषां परदारेषु मानसे । ते यान्ति देवलोकं तु न यमं वैश्यसत्तम ॥ ८९
 शश्वत्क्रोधनिदानेषु यः क्रोधेन न जीयते । जितस्वर्गः स मन्तव्यः पुरुषोऽक्रोधनो भुवि ॥ ९०
 मातरं पितरं पुत्र आराधयति देववत् । अप्राप्ते वार्धके काले न याति च यमालयम् ॥ ९१
 पितृश्चाधिकभावेन येऽर्चयन्ति गुरुं नराः । भवन्त्यतिथयो लोके ब्रह्मणस्ते विशां वर ॥ ९२
 इह चैव स्त्रियो धन्याः शीलस्य परिरक्षणात् । शीलभङ्गे च नारीणां यमलोकः सुदारुणः ॥९३
 शीलं रक्ष्यं सदा स्त्रीभिर्वृष्टसङ्गविवर्जनात् । शीलेन हि परः स्वर्गः स्त्रीणां वैश्य न संशयः ॥९४
 शूद्रस्य पाकयज्ञेन निषिद्धाचरणेन च । दुर्गतिर्विहिता वैश्य तस्य सा नारकी गतिः ॥ ९५

विचारयन्ति ये शास्त्रं वेदाभ्यासरताश्च ये । पुराणं संहितां ये च श्रावयन्ति पठन्ति च ॥ ९६
 व्याकुर्वन्ति स्मृतिं ये च ये धर्मप्रतिबोधकाः । वेदान्तेषु निषण्णा ये तैरियं जगती धृता ॥ ९७
 तत्तदभ्यासमाहात्म्यैः सर्वे ते हतकिल्बिषाः । गच्छन्ति ब्रह्मणो लोकं यत्र मोहो न विद्यते ॥ ९८
 ज्ञानमहाय यो दद्याद्देदशास्त्रसमुद्भवम् । अपि वेदास्तमर्चन्ति भवबन्धविदारणम् ॥ ९९
 श्रूयतामद्भुतं ह्येतद्रहस्यं वैश्यसत्तम । संमतं धर्मराजस्य सर्वलोकामृतप्रदम् ॥ १००
 न यमं यमलोकं च न भूतान्धोरदर्शनान् । पश्यन्ति वैष्णवा नूनं सत्यं सत्यं मयोदितम् ॥ १०१
 प्राहास्मान्यमुनाभ्राता सदैव हि पुनः पुनः । भवद्भिर्वैष्णवास्त्याज्या न ते स्युर्मम गोचराः ॥ १०२
 स्मरन्ति ये सकृद्भृताः प्रसङ्गेनापि केशवम् । ते विध्वस्ताखिलाघौघा यान्ति विष्णोः परं पदम् ॥ १०३
 बुराचारो बुष्कृतोऽपि सदाचाररतोऽपि यः । भवद्भिः स सदा त्याज्यो विष्णुं च भजते नरः ॥ १०४
 वैष्णवो यद्गृहे भुङ्क्ते येषां वैष्णवसंगतिः । तेऽपि वः परिवार्याः स्युस्तत्सङ्गहतकिल्बिषाः ॥ १०५
 इत्थं वैश्यानुशास्यस्मान्देवो दण्डधरः सदा । अतो नो वैष्णवा यान्ति राजधानीं यमस्य तु ॥ १०६
 विष्णुभक्तिं विना नृणां पापिष्ठानां विशां वर । उपायो नास्ति नास्त्यन्यः संतर्तुं नरकाम्बुधिम् १०७
 श्वाकमपि नेक्षेत लोकेष्टं वैश्य वैष्णवम् । वैष्णवो वर्णबाह्योऽपि पुनाति भुवनत्रयम् ॥ १०८
 एतावताऽलमघनिर्हरणाय पुंसां संकीर्तनं भगवतो गुणकर्मनाम्नाम् ।

विक्रुश्य पुत्रमघवान्यदजामिलोऽपि नारायणेति म्रियमाण इयाय मुक्तिम् ॥ १०९
 नरके तु चिरं मघाः पूर्वे ये च कुलद्वये । तदैव यान्ति ते स्वर्गं यदाऽर्चन्ति मुदा हरिम् ॥ ११०
 विष्णुभक्तस्य ये दासा वैष्णवान्नभुजश्च ये । ते तु क्रतुभुजां वैश्य गतिं यान्ति निराकुलाः ॥ १११
 प्रार्थयेद्वैष्णवस्याम् प्रयत्नेन विचक्षणः । सर्वपापविशुद्ध्यर्थं तदभावे जलं पिबेत् ॥ ११२
 गोविन्देति जपन्मन्त्रं कुत्रचिन्म्रियते यदि । स नरो न यमं पश्येत्तं च नेक्षामहे वयम् ॥ ११३
 साङ्गं समुद्रं सध्यानं सङ्गविच्छन्ददैवतम् । दीक्षया विधिवन्मन्त्रं जपेद्द्वै द्वादशाक्षरम् ॥ ११४
 अष्टाक्षरेण मन्त्रेण ये जपन्ति नरोत्तमाः । तान्दृष्ट्वा ब्रह्महा शुभ्येद्भाजते विष्णुवत्स्वयम् ॥ ११५
 शक्तिमश्चक्रिणो भूत्वा ब्रह्माभ्यन्तरगामिनः । वसन्ति वैष्णवे लोके विष्णुरूपेण ते नराः ॥ ११६
 हृदि सूर्ये जले वाऽथ प्रतिमास्थण्डिलेऽपि च । समभ्यर्च्य हरिं यान्ति नरास्तद्वैष्णवं पदम् ॥ ११७
 अथवा सर्वदा पूज्यो वासुदेवो मुमुक्षुभिः । शालग्रामे मणौ चक्रे वज्रकीटविनिर्मिते ॥ ११८
 अधिष्ठानं हि तद्विष्णोः सर्वपापप्रणाशनम् । सर्वपुण्यप्रदं वैश्य सर्वेषामपि मुक्तिदम् ॥ ११९
 यः पूजयेद्धरिं चक्रे शालग्रामशिलोद्भवे । राजसूयसहस्रेण तेनेष्टं प्रतिवासरे ॥ १२०
 सदा नमन्ति वेदान्ता ब्रह्म निर्वाणमच्युतम् । तत्प्रसादो भवेन्नृणां शालग्रामशिलार्चनात् ॥ १२१
 महाकाष्ठस्थितो षड्भिर्मुखस्थाने प्रकाशते । यथा तथा हरिर्व्यापी शालग्रामे प्रकाशते ॥ १२२
 अपि पापसमाचाराः कर्मण्यनधिकारिणः । शालग्रामार्चका वैश्य नैव यान्ति यमालयम् ॥ १२३
 न तथा रमते लक्ष्म्यां न तथा स्वपुरे हरिः । शालग्रामशिलाचक्रे यथा स रमते सदा ॥ १२४
 अग्निहोत्रं कृतं तेन दत्ता पृथ्वी ससागरा । येनार्चितो हरिश्चक्रे शालग्रामशिलोद्भवे ॥ १२५
 शिला द्वादश भो वैश्य शालग्रामशिलोद्भवाः । विधिवत्पूजिता येन तस्य पुण्यं वदामि ते १२६
 कोटिद्वादशालिङ्गैस्तु पूजितैः स्वर्णपद्मैः । यत्स्याद्द्वादशकालेषु दिनेनैकेन तद्भवेत् ॥ १२७
 यः पुनः पूजयेद्भक्त्या शालग्रामशिलोऽशतम् । उपित्वा स हरेर्लोके चक्रवर्तीह जायते ॥ १२८

कामैः क्रोधैः प्रलोभैश्च व्याप्तो योऽत्र नराधमः । सोऽपि याति हरेर्लोकं शालग्रामशिलार्चनात् १२९
 यः पूजयेच्च गोविन्दं शालग्रामे मुदा नरः । आभूतसंप्लवं यावन्न स प्रच्यवते दिवः ॥ १३०
 विना तीर्थैर्विना दानैर्विना यज्ञैर्विना मतिम् । मुक्तिं यास्यति नरा वैश्य शालग्रामशिलार्चनात् १३१
 नरकं गर्भवासं च तिर्यक्त्वं कृमियोनिताम् । न याति वैश्य पापोऽपि शालग्रामशिलार्चकः १३२
 दीक्षाविधानमग्नौ यश्चक्रे बलिमाहरेत् । गङ्गागोदावरीरेवा नद्यो मुक्तिप्रदाश्च याः ॥
 निवसन्तीह ताः सर्वाः शालग्रामशिलाजले ॥ १३३
 नैवेद्यैर्विविधैः पुष्पैर्पुष्पदीपैर्विलेपनैः ॥ गीतवादित्रस्तोत्राद्यैः शालग्रामशिलार्चनम् ॥ १३४
 कुरुते मानवो यस्तु कलौ भक्तिपरायणः । कल्पकोटिसहस्राणि रमते संनिधौ हरेः ॥ १३५
 लिङ्गैस्तु कोटिभिर्दृष्टैर्यत्फलं पूजितैस्तुतैः । शालग्रामशिलायास्तु ह्येकेनाद्वा ह तत्फलम् ॥ १३६
 सकृदभ्यर्चिते लिङ्गे शालग्रामशिलोद्भवे । मुक्तिं प्रयान्ति मनुजा नूनं सांख्येन वर्जिताः ॥ १३७
 शालग्रामशिलारूपी यत्र तिष्ठति केशवः । तत्र देवाः सुरा यक्षा भुवनानि चतुर्दश ॥ १३८
 शालग्रामशिलायां तु यः श्राद्धं कुरुते नरः । पितरस्तस्य तिष्ठन्ति तृप्ताः कल्पशतं दिवि ॥ १३९
 ये पिबन्ति नरा नित्यं शालग्रामशिलाजलम् । पञ्चगव्यसहस्रैस्तु सेवितैः किं प्रयोजनम् ॥ १४०
 कोटितीर्थसहस्रैस्तु सेवितैः किं प्रयोजनं । तोयं यदि पिबेत्पुण्यं शालग्रामशिलाङ्गजम् ॥ १४१
 शालग्रामशिला यत्र तत्तीर्थं योजनत्रयम् । तत्र दानं च होमं च सर्वं कोटिगुणं भवेत् ॥ १४२
 शालग्रामशिलातोयं यः पिबेद्विन्दुना समम् ॥ मातृस्तन्यं पुनर्नैव स पिबेद्विष्णुभाग्रः ॥ १४३
 शालग्रामसमीपे तु क्रोशमात्रं समन्ततः । कीटकोऽपि मृतो याति वैकुण्ठं भुवनं परम् ॥ १४४
 शालग्रामशिलाचक्रं यो दद्याद्दानमुत्तमम् । भूचक्रं तेन दत्तं स्यात्सशैलवनकाननम् ॥ १४५
 शालग्रामशिलाया यो मूल्यमुत्पादयेन्नरः । विक्रेता चानुमन्ता यः परीक्षासु च मोदते ॥ १४६
 ते सर्वे नरकं यान्ति यावदाभूतसंप्लवम् । अतस्तं वर्जयेद्वैश्य चक्रस्य क्रयविक्रयम् ॥ १४७
 बहुनोक्तेन किं वैश्य कर्तव्यं पाषाणरूपा । स्मरणं वासुदेवस्य सर्वपापहरं हरेः ॥ १४८
 तपस्तप्त्वा नरो घोरमरण्ये निधतेन्द्रियः ॥ यत्फलं समवाप्नोति तन्नत्वा गरुडध्वजम् ॥ १४९
 कृत्वाऽपि बहुशः पापं नरो मोहसमन्वितः । न याति नरकं नत्वा सर्वपापहरं हरिं ॥ १५०
 पृथिव्यां यानि तीर्थानि पुण्यान्यायतनानि च । तानि सर्वाण्यवाप्नोति विष्णोर्नामानुकीर्तनात् १५१
 देवं शार्ङ्गधरं विष्णुं ये प्रपन्नाः परायणाः । न तेषां यमसालोक्यं न ते स्युर्नरकौकसः ॥ १५२
 वैष्णवः पुरुषो वैश्य शिवनिन्दां करोति यः । न विन्देद्वैष्णवं लोकं स याति नरकं महत् १५३
 उपोष्यैकादशीमेकां प्रसङ्गेनापि मानवः । न याति यातनां यामीमिति लोमशतः श्रुतम् ॥ १५४
 नेहशं पावनं किञ्चिन्निषु लोकेषु विद्यते । उभयं पद्मनाभस्य दिनं पातकनाशनम् ॥ १५५
 तावत्पापानि देहेऽस्मिन्वसन्तीह विशां वर । यावन्नोपवसेज्जन्तुः पद्मनाभदिनं शुभम् ॥ १५६
 अश्वमेधसहस्राणि राजसूयशतानि च । एकादश्युपवासस्य कलां नार्हन्ति षोडशीम् ॥ १५७
 एकादशेन्द्रियैः पापं यत्कृतं वैश्य मानवैः । एकादश्युपवासेन तत्सर्वं विलयं व्रजेत् ॥ १५८
 एकादशीसमं किञ्चित्पुण्यं लोके न विद्यते । व्याजेनापि कृता यैस्तु वशं यान्ति न भास्करेः १५९
 स्वर्गमोक्षप्रदा ह्येषा शरीरारोग्यदायिनी । सुकलत्रप्रदा ह्येषा जीवत्पुत्रप्रदायिनी ॥ १६०
 न गङ्गा न गया वैश्य न काशी न च पुष्करम् । न चापि वैष्णवं क्षेत्रं तुल्यं हरिदिनेन तु ॥ १६१

यमुना चन्द्रभागा न तुल्या हरिदिनेन तु । अनायासेन येनात्र प्राप्यते वैष्णवं पदम् ॥ १६२
रात्रौ जागरणं कृत्वा समुपोष्य हरोर्दिने । दश वै पैतृके पक्षे मातृके दश पूर्वजाः ॥

प्रियाया दश ये वैश्य तानुद्धरति निश्चितम् ॥ १६३

द्वंद्वसङ्गं परित्यक्त्वा नागारिकृतकेतनाः । स्रग्विणः पीतवसनाः प्रयान्ति हरिमन्दिरम् ॥ १६४

बालत्वे यौवने वाऽपि वार्धके वा विशां वर । उपोष्यैकादशीं नूनं नैति पापोऽतिदुर्गतिम् १६५

उपोष्येह त्रिरात्राणि कृत्वा वा तीर्थमज्जनम् । दत्त्वा हेमतिलान्गाश्च स्वर्गं यान्तीह मानवाः १६६

तीर्थे स्नान्ति न ये वैश्य न दत्तं काञ्चन च यैः । नैव तप्तं तपः किञ्चित्ते स्युः सर्वत्र दुःखिताः १६७

संक्षिप्य कथितं धर्मं नरकस्य निरूपणम् । अद्रोहः सर्वभूतेषु वाङ्मनःकायकर्मभिः ॥ १६८

इन्द्रियाणां निरोधश्च दानं च हरिसेवनम् । वर्णाश्रमक्रियाणां च पालनं विधितः सदा ॥ १६९

स्वर्गार्थी सर्वदा वैश्य तपो दानं न कीर्तयेत् । यथाशक्ति तथा दद्यादात्मनो हितकाम्यया १७०

उपानद्वृद्धदत्तानि पत्रं मूलं फलं जलम् । अवन्ध्यं दिवसं कार्यं दरिद्रेणापि वैश्यक ॥ १७१

इह लोके परे चैव न दत्तं नोपतिष्ठते । दातारो नैव पश्यन्ति तां तां वै यमयातनाम् ॥

दीर्घायुषो धनाढ्याश्च भवन्तीह पुनः पुनः ॥ १७२

किमत्र बहुनोक्तेन यान्त्यधर्मेण दुर्गतिम् । आरोहन्ति दिवं धर्मैर्नराः सर्वत्र सर्वदा ॥ १७३

तेन बालत्वमारभ्य कर्तव्यो धर्मसंग्रहः । इति ते कथितं सर्वं किमन्यच्छ्रोतुमिच्छसि ॥ १७४

वैश्य उवाच—

श्रुत्वा त्वद्वचनं सौम्य प्रसन्नं चित्तमेव मे । गङ्गोदं पापहं सद्यः पापहारि सतां वचः ॥ १७५

उपकर्तुं मियं वक्तुं गुणो नैसर्गिकः सताम् । शीतांगुः क्रियते केन शीतलोऽमृतमण्डलः ॥ १७६

देवदूत ततो ब्रह्मि कारुण्यान्मम पृच्छतः । नरकाभिष्कृतिः सद्यो भ्रातुर्मे जायते कथम् ॥ १७७

इति तस्य वचः श्रुत्वा देवदूतो जगाद ह । ध्यानं दृष्ट्वा क्षणं ध्यात्वा तन्मैत्रीरज्जुबन्धनः ॥ १७८

यत्ते वैश्याष्टमे पुण्यं त्वया जन्मनि संचितम् । तद्वात्रे दीयतां सर्वं स्वर्गं तस्य यदीच्छसि ॥ १७९

विकुण्डल उवाच—

किं तत्पुण्यं कथं जातं किं जन्म च पुरातनम् । तत्सर्वं कथ्यतां वृत ततो दास्यामि सत्वरम् १८०

देवदूत उवाच—

शृणु वैश्य प्रवक्ष्यामि तत्पुण्यं च सहेतुकम् । पुरा मधुवने पुण्य ऋषिरासीच्च शाकुनिः ॥ १८१

तपोध्ययनसंपन्नस्तेजसा ब्रह्मणा समः । जज्ञिरे तस्य रेवत्यां नव पुत्रा ग्रहा इव ॥ १८२

ध्रुवः शाली बुधस्तारो ज्योतिष्मानुत पञ्चमः । अग्निहोत्ररता ह्येते गृहधर्मेषु रेभिरे ॥ १८३

निर्मोहो जितकामश्च ध्यानैकाग्रो गुणाधिकः । एते गृहविरक्ताश्च चत्वारो द्विजसूनवः ॥ १८४

चतुर्याश्रममापन्नाः सर्वकामविनिस्पृहाः । ग्रामैकवासिनः सर्वे निःसङ्गा निष्परिग्रहाः ॥ १८५

निराशा निष्पयत्नाश्च समलोष्टाश्मकाञ्चनाः । येन केनचिदाच्छन्ना येन केनचिदासि(शि)ताः १८६

सायंगृहास्तथा नित्यं नित्यं ध्यानपरायणाः । जितनिद्रा जिताहारा वातशीतसहिष्णवः ॥ १८७

पश्यन्तो विष्णुरूपेण जगत्सर्वं चराचरम् । चरन्ति लीलया पृथ्वीं तेऽन्योन्यं मौनमास्थिताः १८८

न कुर्वन्ति क्रियां काञ्चिदर्थमात्रं हि योगिनः । दृष्टवान्ना असंदेहाश्चिद्विकारविशारदाः ॥ १८९

एवं ते तव विप्रस्य पूर्वमष्टमजन्मनि । तिष्ठतो मध्यदेशेषु पुत्रदारकुटुम्बिनः ॥ १९०

गेहं तावकमाजगमुर्मध्याङ्गे क्षुत्पिपासिताः । वैश्वदेवान्तरे काले त्वया दृष्टा दृष्टाङ्गणे ॥	१९१
सगद्गदं साश्रुनेत्रं सहर्षं च ससंभ्रमम् । दण्डवत्प्रणिपातेन बहुमानपुरःसरम् ॥	१९२
प्रणम्य चरणैर्मूर्ध्ना कृत्वा पाणियुगाञ्जलिम् । तदाऽभिनन्दिताः सर्वे त्वया सूनृतया गिरा ॥१९३	
अद्य मे सफलं जन्म जीवितं सफलं तथा । अद्य विष्णुः प्रसन्नो मे सनाथोऽद्यास्मि पावनः १९४	
धन्योऽस्म्यद्य दृष्टं धन्यं धन्या अद्य कुटुम्बिनः । ममाद्य पितरो धन्या धन्या गावः क्षुतं धनम् ॥	१९६
गृह्णौ भवतां पादौ तापत्रयहरौ मया । भवतां दर्शनं यस्माद्धन्यस्यैव हरेरिव ॥	१९६
एवं संपूज्य कृत्वा तु पादप्रक्षालनं तथा । धृतं मूर्ध्नि विशां श्रेष्ठ श्रद्धया परया तदा ॥	१९७
यत्र पादोदकं वैश्य श्रद्धया शिरसा धृतम् । गन्धपुष्पाक्षतैर्धूपैर्दीपैर्भावपुरःसरम् ॥	१९८
संपूज्य सुन्दराब्जेन भोजिता यतयस्तथा । तृप्ताः परमहंसास्ते विश्रान्ता मन्दिरे निशि ॥	१९९
ध्यायन्तश्च परं ब्रह्म यज्ज्योतिर्ज्योतिषां मतम् । तेषामातिध्यजं पुण्यं जातं यत्ते विशां वर ॥२००	
न तद्वक्त्रसहस्रेण वक्तुं शक्नोम्यहं खलु । भूतानां प्राणिनः श्रेष्ठाः प्राणिनां मतिजीविनः ॥	
मतिमत्सु नराः श्रेष्ठा नरेषु ब्रह्मजातयः ॥	२०१
ब्राह्मणेषु च विद्वांसो विद्वत्सु कृतबुद्धयः । कृतबुद्धिषु कर्तारः कर्तृषु ब्रह्मवेदिनः ॥	२०२
अत एव सुपूज्यास्ते तस्माच्छ्रेष्ठा जगत्रये । तत्संगतिर्विशां श्रेष्ठ महापातकनाशिनी ॥	२०३
विश्रान्ता गृहिणो गेहे संतुष्टा ब्रह्मवेदिनः । आजन्मसंचितं पापं नाशयन्तीक्षणेन वै ॥	२०४
संचितं यद्वृहस्थस्य पापमामरणान्तिकम् । विनिर्दहति तत्सर्वमेकरात्रोषितो यतिः ॥	२०५
स्वभ्रात्रे देहि तत्पुण्यं नरकाद्येन मुच्यते । इति दूतवचः श्रुत्वा ददौ पुण्यं स सत्वरम् ॥	
हृष्टेन चेतसा भ्राता निरयात्सोऽपिनिर्गतः ॥	२०६
देवैस्तौ पुष्पवर्षेण पूजितौ च दिवं गतौ । ताभ्यां संपूजितः सम्यग्गतो दूतो यथागतः ॥	२०७
अखिलभुवनबोधं देवदूतस्य वाक्यं निगमवचनतुल्यं वैश्यपुत्रो निशम्य ।	
स्वकृतसुकृतदानाद्भ्रातरं तारयित्वा सुरपतिवरलोकं तेन सार्धं जगाम ॥	२०८
इतिहासमिमं राजन्यः पठेच्छृणुयादापि । स गोसहस्रदानस्य विशोको लभने फलम् ॥	२०९

इति श्रीमहापुराणे पाद्म आदिष्वण्ड एकत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३९ ॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—१७५२

अथ द्वात्रिंशोऽध्यायः ।

नारद उवाच—

ततो गच्छेत राजेन्द्र सुगन्धं लोकविश्रुतम् । सर्वपापविशुद्धात्मा ब्रह्मलोके महीयते ॥	१
रुद्रावर्तं ततो गच्छेत्तीर्थसेवी नराधिप । तत्र स्नात्वा नरो राजन्स्वर्गलोके महीयते ॥	२
गङ्गायाश्च नरश्रेष्ठ सरस्वत्याश्च संगमे । स्नातोऽश्वमेधमाप्नोति स्वर्गलोकं च गच्छति ॥	३
तत्र कर्णाह्ने स्नात्वा देवमभ्यर्च्य शंकरम् । न दुर्गतिमवाप्नोति स्वर्गलोकं च गच्छति ॥	४
ततः कुब्जाभ्रकं गच्छेत्तीर्थसेवी यथाक्रमम् । गोसहस्रमवाप्नोति स्वर्गलोकं च गच्छति ॥	५
अरुन्धतीवटं गच्छेत्तीर्थसेवी नराधिप । सामुद्रकमुपस्पृश्य त्रिरात्रोषोषितो नरः ॥	
गोसहस्रफलं विन्यात्स्वर्गलोकं च गच्छति ॥	६

ब्रह्मावर्तं ततो गच्छेद्ब्रह्मचारी समाहितः । अश्वमेधमवाप्नोति स्वर्गलोकं च गच्छति ॥	७
यमुभाप्रभवं गच्छेत्समुपस्पृश्य यामुनम् । अश्वमेधफलं लब्ध्वा ब्रह्मलोके महीयते ॥	८
दर्वीसंक्रमणं प्राप्य तीर्थं त्रैलोक्यविश्रुतम् । अश्वमेधमवाप्नोति स्वर्गलोकं च गच्छति ॥	९
सिन्धोश्च प्रभवं गत्वा सिद्धगन्धर्वसेवितम् । तत्रोष्य रजनीः पञ्च दद्याद्बहुसुवर्णकम् ॥	१०
अथ देवीं समासाद्य नरः परमदुर्गमम् । अश्वमेधमवाप्नोति गच्छेच्चौशनसीं गतिम् ॥	११
ऋषिकुल्यां समासाद्य वसिष्ठं चैव भारत । वसिष्ठं समतिक्रम्य सर्वे वर्णा द्विजातयः ॥	१२
ऋषिकुल्यां नरः स्नात्वा ऋषिलोकं प्रपद्यते । यदि तत्र वसेन्मासं शाकाहारो नराधिप ॥	१३
भृगुतुङ्गं समासाद्य वाजिमेधफलं लभेत् । गत्वा वीरप्रमोक्षं च सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥	१४
कृत्तिकामघयोश्चैव तीर्थमासाद्य दुर्लभम् । अग्निष्टोमातिरात्राभ्यां फलं प्राप्नोति पुण्यकृत् ॥	१५
ततः संध्यां समासाद्य विद्यातीर्थमनुत्तमम् । उपस्पृशेत्स विद्यानां सर्वासां परमो भवेत् ॥	१६
महाश्रमे वसेद्रात्रिं सर्वपापप्रमोचने । एककालं निराहारो लोकान्संवसते शुभान् ॥	१७
पष्ठकालोपवासेन मासमुष्य महालये । तीर्णस्तारयते जन्तून्द्वादश पूर्वान्दशापरान् ॥	१८
दृष्ट्वा महेश्वरं पुण्यं परं सुरनमस्कृतम् । कृतार्थः सर्वकृत्येषु न शोचेन्मरणं क्वचित् ॥	१९
सर्वपापविशुद्धात्मा बिन्द्याद्बहुसुवर्णकम् ॥	१९
अथ वेतसिकां गच्छेत्पितामहनिषेविताम् । अश्वमेधमवाप्नोति गतिं च परमां व्रजेत् ॥	२०
अथ सुन्दरिकां तीर्थं प्राप्य सिद्धनिषेविताम् । रूपस्य भागी भवति दृष्टमेतत्पुरातनैः ॥	२१
ततो ब्राह्मणिकां गत्वा ब्रह्मचारी समाहितः । पञ्चवर्षेण यानेन ब्रह्मलोकं प्रपद्यते ॥	२२
ततश्च नैमिषं गच्छेत्पुण्यं द्विजनिषेवितम् । तत्र नित्यं निवसति ब्रह्मा देवगणैः सह ॥	२३
नैमिषं प्रार्थयानस्य पापस्यार्थं प्रणश्यति । प्रविष्टमानस्तु नरः सर्वपापात्प्रमुच्यते ॥	२४
तत्र मासं वसेद्दीरो नैमिषे तीर्थतत्परः । पृथिव्यां यानि तीर्थानि नैमिषे तानि भारत ॥	२५
अभिषेकं तत्र कृत्वा नियतो नियताशनः । राजसूयस्य यज्ञस्य फलं प्राप्नोति मानवः ॥	२६
पुनात्यासप्तमं चैव कुलं भरतसत्तम । यस्त्यजेन्नैमिषे प्राणानुपवासपरायणः ॥	२७
स मोदेत्स्वर्गलोकस्थ एवमाहुर्मनीषिणः । नित्यं मेध्यं च पुण्यं च नैमिषं नृपसत्तम ॥	२८
गङ्गोद्भेदं समासाद्य त्रिरात्रोपोषितो नरः । वानपेयमवाप्नोति ब्रह्मभूतो भवेत्सदा ॥	२९
सरस्वतीं समासाद्य तर्पयेत्पितृदेवताः । सारस्वतेषु लोकेषु मोदते नात्र संशयः ॥	३०
ततश्च षड्हुदां गच्छेत्तीर्थसेवी नराधिप । तत्रोष्य रजनीमेकां स्वर्गलोके महीयते ॥	३१
देवसत्रस्य यज्ञस्य फलं प्राप्नोति मानवः ॥	३१
ततश्च रजनीं गच्छेत्पुण्यां पुण्यजनैर्हृताम् । पितृदेवार्चनरतो वाजपेयमवाप्नुयात् ॥	३२
विमलाशोकमासाद्य विराजति यथा शशी । तत्रोष्य रजनीमेकां स्वर्गलोके महीयते ॥	३३
गोप्रतारं ततो गच्छेत्सरयूतीर्थमुत्तमम् । यत्र रामो गतः स्वर्गं सभृत्यबलवाहनः ॥	३४
देहं त्यक्त्वा पुरा राजस्तस्य तीर्थस्य तेजसा । रामस्य च प्रसादेन व्यवसायाच्च भारत ॥	३५
तस्मिंस्तीर्थे नरः स्नात्वा गोप्रतारे नराधिप । सर्वपापविशुद्धात्मा स्वर्गलोके महीयते ॥	३६
रामतीर्थे नरः स्नात्वा गोमत्यां कुरुनन्दन । अश्वमेधमवाप्नोति पुनाति स्वकुलं नरः ॥	३७

• *१ ख. न. 'न नरः पुण्यो महाश्रमे । ती' । २ ख. न. महाश्रमं । ३ क. गवामयस्य । ४ ख. इ. न. ट. इ. षाहुदां । ५ ट. गेहं ।

शतसाहस्रकं तत्र तीर्थं भरतसत्तम । तत्रोपस्पर्शनं कृत्वा नियतो नियताशनः ॥

गोसहस्रफलं पुण्यमाप्नोति भरतर्षभ ॥

३८

ततो गच्छेत् धर्मज्ञ ऊर्ध्वस्थानमनुत्तमम् । कोटितीर्थे नरः स्नात्वा अर्चयित्वा गुहं नृप ॥

३९

गोसहस्रफलं विन्द्यात्तेजस्वी चापि जायते । ततो वाराणसीं गत्वा अर्चयित्वा वृषध्वजम् ॥४०

कपिलानां हृदे स्नात्वा राजसूयफलं लभेत् । मार्कण्डेयस्य राजेन्द्र तीर्थमासाद्य दुर्लभम् ॥

४१

गोमतीगङ्गयोश्चैव संगमे लोकविश्रुते । अग्निष्टोममवाप्नोति कुलं चैव समुद्धरेत् ॥

४२

इति श्रीमहापुराणे पाद्म आदिस्रष्टे द्वात्रिंशोऽध्यायः ॥ ३२ ॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—१७९४

अथ त्रयस्त्रिंशोऽध्यायः ।

युधिष्ठिर उवाच—

वाराणस्याश्च माहात्म्यं संक्षेपात्कथितं त्वया । विस्तरेण मुने ब्रूहि तदा प्रीणाति मे मनः ॥ १

नारद उवाच—

अत्रेतिहासं वक्ष्यामि वाराणस्या गुणाश्रयम् । यस्य श्रवणमात्रेण मुच्यते ब्रह्महत्याया ॥

२

मेरुशृङ्गे पुरा देवमीशानं त्रिपुरद्विपम् । दिव्यासनगता देवी महादेवमपृच्छत ॥

३

देव्युवाच—

देवदेव महादेव भक्तानामार्तिनाशन । कथं त्वां पुरुषो देवमचिरादेव पश्यति ॥

४

सांख्ययोगस्तथा ध्यानं कर्मयोगोऽथ वैदिकः । आयासवहुला लोके यानि चान्यानि शंकरा ॥

५

येन विश्रान्तचित्तानां योगिनां कर्मिणामपि । दृश्यो हि भगवान्सूक्ष्मः सर्वेषामथ देहिनाम् ॥

६

एतद्ब्रह्मतमं ज्ञानं गूढं ब्रह्मादिसेवितम् । हिताय सर्वभूतानां ब्रूहि कामाङ्गनाशन ॥

७

ईश्वर उवाच—

अवाच्यमन्नविज्ञानं ज्ञानमज्ञैर्बहिष्कृतम् । वक्ष्ये तव यथातत्त्वं यदुक्तं परमर्षिभिः ॥

८

परं गुह्यतमं क्षेत्रं मम वाराणसी पुरी । सर्वेषामेव भूतानां संसारार्णवतारिणी ॥

९

तत्र भक्त्या महादेवि मदीयं व्रतमास्थिताः । निवसन्ति महात्मानः परं नियममास्थिताः ॥

१०

उत्तमं सर्वतीर्थानां स्थानानामुत्तमं च तत् । ज्ञानानामुत्तमं ज्ञानमविमुक्तं परं मम ॥

११

स्थानान्तरपवित्राणि तीर्थान्यायतनानि च । श्मशानसंस्थितान्येव दिव्यभूमिगतानि च ॥

१२

भूलोके नैव संलग्नमन्तरिक्षे ममालयम् । अमुक्तास्तन्न पश्यन्ति मुक्ताः पश्यन्ति चेतसा ॥

१३

श्मशानमेतद्विख्यातमविमुक्तमिति श्रुतं । कालो भूत्वा जगदिदं संहाराम्यत्र मुन्दरि ॥

१४

देवीदं सर्वगुह्यानां स्थानं मियतरं मम । मद्भक्तास्तत्र गच्छन्ति मामेव प्रविशन्ति च ॥

१५

दत्तं जप्तं हुतं चेष्टं तपस्तप्तं कृतं च यत् । ध्यानमध्ययनं ज्ञानं सर्वं तत्राक्षयं भवेत् ॥

१६

जन्मान्तरसहस्रेषु यत्पापं पूर्वसंचितम् । अविमुक्तं प्रविष्टस्य तत्सर्वं व्रजति क्षयम् ॥

१७

ब्राह्मणाः क्षत्रिया वैश्याः शूद्राश्च वर्णसंकराः । स्त्रियो म्लेच्छाश्च ये चान्ये संकीर्णाः पापयोनयः ॥

१८

कीटाः पिपीलिकाश्चैव ये चान्ये मृगपक्षिणः । काले संनिधनं प्राप्ता अविमुक्ते वरानने ॥

१९

चन्द्रार्धमौल्यरुच्यक्षा महावृषभवाहनाः । शिवे मम पुरे देवि जायन्ते तत्र मानवाः ॥

२०

नाविमुक्ते मृतः कश्चिन्नरकं याति किल्बिषी । ईश्वरानुग्रहीता हि सर्वे यान्ति परां गतिम् ॥ २१
 मोक्षं सुदुर्लभं मत्वा संसारं चातिभीषणम् । अर्चनाचरणे मुक्त्वा वाराणस्यां वसेन्नरः ॥ २२
 दुर्लभा तपसा चापि मृतस्य परमेश्वरि । यत्र तत्र विपन्नस्य गतिः संसारमोक्षणी ॥ २३
 प्रसादाज्जायते सम्बन्धम शैलेन्द्रनन्दिनि । अपवृद्धा न पश्यन्ति मम मायाविमोहिताः ॥ २४
 विष्णुत्रेतसां मध्ये ते वसन्ति पुनः पुनः । हन्यमानोऽपि यो विद्वान्वसेद्विद्वज्जतैरपि ॥ २५
 स याति परमं स्थानं यत्र गत्वा न शोचति । जन्ममृत्युजरामुक्तं परं यान्ति शिवालयम् ॥ २६
 अपुनर्मरणानां हि सा गतिर्मोक्षकाङ्क्षिणाम् । यां प्राप्य कृतकृत्यं स्यादिति मन्यन्ति पण्डिताः २७
 न दानैर्न तपोभिश्च न यज्ञैर्नापि विद्यया । प्राप्यते गतिरुत्कृष्टा याऽविमुक्ते तु लभ्यते ॥ २८
 नानावर्णा विवर्णाश्च चाण्डालाद्या जुगुप्सिताः । किल्बिषैः पूर्णदेहाश्च विशिष्टैः पातकैस्तथा ॥ २९
 भेषजं परमं तेषामविमुक्तं विदुर्बुधाः । अविमुक्तं परं ज्ञानमविमुक्तं परं पदम् ॥ ३०
 अविमुक्तं परं तत्त्वमविमुक्तं परं शिवम् । कृत्वा वै नैष्ठिकीं दीक्षामविमुक्ते वसन्ति ये ॥
 तेषां तत्परमं ज्ञानं ददाम्यन्ते परं पदम् ॥ ३१
 प्रयागं नैमिषारण्यं श्रीशैलोऽथ महाबलम् । केदारं भद्रकर्णं तु गया पुष्करमेव च ॥ ३२
 कुरुक्षेत्रं भद्रकोटिर्मर्माऽऽम्रातकेश्वरी । शालग्रामं च कुब्जाम्रं कौकामुखमनुत्तमम् ॥
 प्रभासं विजयेशानं गोकर्णं भद्रकर्णकम् ॥ ३३
 एतानि पुण्यस्थानानि त्रैलोक्ये विश्रुतानि ह । न यास्यन्ति परं तत्त्वं वाराणस्यां यथा मृताः ॥
 वाराणस्यां विशेषेण गङ्गा त्रिपथगामिनी । प्रविष्टा नाशयेत्पापं जन्मान्तरशतैः कृतम् ॥ ३५
 अन्यत्र सुलभा गङ्गा श्राद्धं दानं तपो जपः । व्रतानि सर्वमेवैतद्वाराणस्यां सुदुर्लभम् ॥ ३६
 जपेच्च जुहुयान्नित्यं ददात्यर्चयतेऽमरान् । वायुभक्षश्च सततं वाराणस्यां स्थितो नरः ॥ ३७
 यदि पापो यदि शठो यदि वाऽधार्मिको नरः । वाराणसीं समासाद्य पुनाति सकलं कुलम् ३८
 वाराणस्यां येऽर्चयन्ति महादेवं स्तुवन्ति वै । सर्वपापविनिर्मुक्तास्ते विज्ञेया गणेश्वराः ॥ ३९
 अन्यत्र योगज्ञानाभ्यां संन्यासादथ वाऽन्यतः । प्राप्यते तत्परं स्थानं सहस्रेणैव जन्मनाम् ॥ ४०
 ये भक्ता देवदेवेशि वाराणस्यां वसन्ति वै । ते विन्दन्ति परं मोक्षमेकेनैव तु जन्मना ॥ ४१
 यत्र योगस्तथा ज्ञानं मुक्तिरेकेन जन्मना । अविमुक्तं तदासाद्य नान्यदिच्छेत्तपोवनम् ॥ ४२
 यतो मयाऽविमुक्तं तदविमुक्तं ततः स्मृतम् । तदेव गुह्यं गुह्यानामेतद्विज्ञानमुच्यते ॥ ४३
 ज्ञानाज्ञानाभिनिष्ठानां परमानन्दमिच्छताम् । या गतिविदिता सुभूः साऽविमुक्ते मृतस्य तु ॥ ४४
 यानि चैवाविमुक्तान्ये देशे दृष्टानि कृत्स्नशः । पुरी वाराणसी तेभ्यः स्थानेभ्यो ह्यधिका शुभा ॥
 यत्र साक्षान्महादेवो देहान्ते स्वयमीश्वरः । व्याचष्टे तारकं ब्रह्म तत्रैव ह्यविमुक्तके ॥ ४६
 यत्तत्परतरं तत्त्वमविमुक्तमिति श्रुतम् । एकेन जन्मना देवि वाराणस्यां तदाप्नुयात् ॥ ४७
 भ्रूमध्ये नाभिमध्ये च हृदये चैव मूर्धनि । यथाऽविमुक्तंमादित्ये वाराणस्यां व्यवस्थितम् ॥ ४८
 वरणायास्तथा चास्या मध्ये वाराणसी पुरी । तत्रैव संस्थितं तत्त्वं नित्यमेवं विमुक्तकम् ॥ ४९
 वाराणस्याः परं स्थानं न भूतं न भविष्यति । यत्र नारायणो देवो महादेवो दिवीश्वरः ॥ ५०
 तत्र देवाः सगन्धर्वाः सयक्षोरगराक्षसाः । उपासते मां सततं देवदेवः पितामहः ॥ ५१
 महापातकिनो देवि ये तेभ्यः पापकृत्तमाः । वाराणसीं समासाद्य ते यान्ति परमां गतिम् ॥ ५२

तस्मान्मुमुक्षुर्नियतो वसेद्वै मरणान्तकम् । वाराणस्यां महादेवाज्ज्ञानं लब्ध्वा विमुच्यते ॥ ५३
किं तु विघ्ना भविष्यन्ति पापोपहतचेतसः । ततो नैवाऽऽचरेत्पापं कायेन मनसा गिरा ॥ ५४
एतद्रहस्यं देवानां पुराणानां च सुव्रते । अविमुक्ताश्रयज्ञानं न कश्चिद्वेत्ति तत्त्वतः ॥ ५५

नारद उवाच—

देवतानामृषीणां च शृण्वतां परमेष्ठिनाम् । देवदेवेन कथितं सर्वपापविनाशनम् ॥ ५६
यथा नारायणः श्रेष्ठो देवानां पुरुषोत्तमः । यथेश्वराणां गिरिशः स्थानानामेतदुत्तमम् ॥ ५७
यैः समाराधितो रुद्रः पूर्वस्मिन्नेकजन्मनि । ते विन्दन्ति परं क्षेत्रमविमुक्तं शिवालयम् ॥ ५८
कलिकल्मषसंभूता येषामपहता मतिः । न तेषां वेदितुं शक्यं स्थानं तत्परमेष्ठिनः ॥ ५९
ये स्मरन्ति सदा कालं वदन्ति च पुरीमिमाम् । तेषां विनश्यति क्षिप्रमिहामुत्र च पातकम् ॥ ६०
यानि चेह प्रकुर्वन्ति पातकानि कृतालयाः । नाशयेत्तानि सर्वाणि देवः कालतनुः शिवः ॥ ६१
आगच्छेत्तदिदं स्थानं सेवितं मोक्षकाङ्क्षिभिः । मृतानां च पुनर्जन्म न भूयो भवसागरे ॥ ६२
तस्मात्सर्वप्रयत्नेन वाराणस्यां वसेन्नरः । योगी वाऽप्यथवाऽयोगी पापी वा पुण्यकृत्तमः ॥ ६३
न लोकवचनात्पित्रोर्न चैव गुरुवादतः । मतिर्न क्रमणीया स्यादविमुक्तगतिं प्रति ॥ ६४

इति श्रीमहापुराणे पद्म आदिखण्डे वाराणसीमाहात्म्ये त्रयविंशोऽध्यायः ॥३३॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—१८५७

अथ चतुर्विंशोऽध्यायः ।

नारद उवाच—

तत्रेदं विमलं लिङ्गमोङ्कारं नाम शोभनम् । यस्य स्मरणमात्रेण मुच्यते सर्वपातकैः ॥ १
एतत्परतरं ज्ञानं पञ्चायतनमुत्तमम् । सेवितं मुनिभिर्नित्यं वाराणस्यां विमोक्षणम् ॥ २
तत्र साक्षान्महादेवः पञ्चायतनविग्रहः । रमते भगवान्रुद्रो जन्तूनामपवर्गदः ॥ ३
यत्तत्पाशुपतं ज्ञानं पञ्चायतनमुच्यते । तदेतद्विमलं लिङ्गमोङ्कारं समुपस्थितम् ॥ ४
ज्ञानत्यतीता तथा ज्ञान्तिर्विद्या चैवापरावरा । प्रतिष्ठा च निवृत्तिश्च पञ्चात्मं लिङ्गमैश्वरम् ॥ ५
पञ्चानामपि देवानां ब्रह्मादीनां समाश्रयम् । ओङ्कारबोधकं लिङ्गं पञ्चायतनमुच्यते ॥ ६
संस्मरेदैश्वरं लिङ्गं पञ्चायतनमव्ययम् । देहान्ते तत्परं ज्योतिरानन्दं विशते बुधः ॥ ७
तत्र देवर्षयः पूर्वं सिद्धा ब्रह्मर्षयस्तथा । उपास्य देवमीशानमापुरन्तः परं पदम् ॥ ८
मत्स्योदर्यास्तटे पुण्ये स्थानं गुह्यतमं शुभम् । गोचर्ममात्रं राजेन्द्र ओङ्कारेश्वरमुत्तमम् ॥ ९
कृत्तिवासेश्वरं लिङ्गं मध्यमेश्वरमुत्तमम् । विश्वेश्वरं तथोङ्कारं कन्दर्पेश्वरमेव च ॥ १०
एतानि गुह्यलिङ्गानि वाराणस्यां युधिष्ठिर । न कश्चिदिह जानाति विना शंभोरनुग्रहात् ॥ ११
कृत्तिवासेश्वरस्यैव माहात्म्यं शृणु पार्थिव । तस्मिन्स्थाने पुरा दैत्यो हस्ती भूत्वा शिवान्तिकम् ॥ १२
ब्राह्मणान्हन्तुमायातो यत्र नित्यमुपासते । तेषां लिङ्गान्महादेवः प्रादुरासीन्निलोचनः ॥ १३
रक्षणार्थं महादेवो भक्तानां भक्तवत्सलः । हत्वा गजाकृतिं दैत्यं शूलेनावज्ञया हरः ॥ १४
वासस्तस्याकरोत्कृत्तिं कृत्तिवासेश्वरस्ततः । तत्र सिद्धिं परां प्राप्ता मुनयो हि युधिष्ठिर ॥ १५

तेनैव च शरीरेण प्राप्तास्तत्परमं पदम् । विद्याविद्येश्वरा रुद्राः शिवा ये च प्रकीर्तिताः ॥ १६
 कृत्तिवासेश्वरं लिङ्गं नित्यमाश्रित्य संस्थिताः । ज्ञात्वा कलियुगं घोरमधर्मबहुलं जनाः ॥
 कृत्तिवासं न मुञ्चन्ति कृतार्थास्ते न संशयः ॥ १७
 जन्मान्तरसहस्रेण मोक्षोऽन्यत्राऽऽप्यते न वा । एकेन जन्मना मोक्षः कृत्तिवासेऽत्र लभ्यते ॥१८
 आलयं सर्वसिद्धानामेतत्स्थानं वदन्ति हि । गोपितं देवदेवेन महादेवेन शंभुना ॥ १९
 युगे युगे ह्यत्र दान्ता ब्राह्मणा वेदपारगाः । उपासते महात्मानं जपन्ति शतरुद्रियम् ॥ २०
 स्तुवन्ति सततं देवं त्र्यम्बकं कृत्तिवाससम् । ध्यायन्ति हृदये देवं स्थाणुं सर्वान्तरं शिवम् ॥ २१
 गायन्ति सिद्धाः किल गीतकानि वाराणसीं ये निवसन्ति विप्राः ।
 तेषामथैकेन भवेन मुक्तिर्ये कृत्तिवासं शरणं प्रपन्नाः ॥ २२
 संप्राप्य लोके जगतामभीष्टं सुदुर्लभं विप्रकुलेषु जन्म ॥
 ध्याने समाधाय जपन्ति रुद्रं ध्यायन्ति चित्ते यतयो महेशम् ॥ २३
 आराधयन्ति प्रभुमीशितारं वाराणसीमध्यगता मुनीन्द्राः ।
 यजन्ति यज्ञैरभिसंधिहीनाः स्तुवन्ति रुद्रं प्रणमन्ति शंभुम् ॥ २४
 नमो भवायामलयोगधाम्ने स्थाणुं प्रपद्ये गिरिशं पुराणम् ।
 स्मरामि रुद्रं हृदये निविष्टं जाने महादेवमनेकरूपम् ॥ २५

इति श्रीमहापुराणे पाद्म आदिसण्डे वाराणसीमाहात्म्ये चतुर्विंशोऽध्यायः ॥ ३४ ॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—१८८२

अथ पञ्चविंशोऽध्यायः ।

नारद उवाच—

अथान्यत्तत्र वै लिङ्गं कपर्दीश्वरमव्ययम् । स्नात्वा तत्र विधानेन तर्पयित्वा पितृभृषु ॥
 मुच्यते सर्वपापेभ्यो भुक्तिं मुक्तिं च विन्दति ॥ १
 पिशाचमोचनं नाम तीर्थमन्यत्ततः स्थितम् । तत्राऽऽश्चर्यमयो देवो मुक्तिदः सर्वदोषहा ॥ २
 कश्चिद्दैत्यो जगामेदं शार्दूलो घोररूपधृक् । मृगीमेकां भक्षयन्तं कपर्दीश्वरमुत्तमम् ॥ ३
 तत्र सा भीतहृदया कृत्वा कृत्वा प्रदक्षिणम् । धावमाना सुसंभ्रान्ता व्याघ्रस्य वशमागता ॥ ४
 तां विदार्य नखैस्तीक्ष्णैः शार्दूलः स महाबलः । जगाम चान्यविजनं देशं दृष्ट्वा मुनीश्वरान् ॥ ५
 मृतमात्रा च सा बाला कपर्दीशाग्रतो मृगी । अदृश्यत महाज्वाला व्योम्नि सूर्यसमप्रभा ॥ ६
 त्रिनेत्रा नीलकण्ठा च शशाङ्काङ्कितमूर्धजा । वृषाधिरूढा पुरुषैस्तादृशैरेव संवृता ॥ ७
 पुष्पवर्तिष्ठं विमुञ्चन्ति खेचरास्तत्समन्ततः । गणेश्वरी स्वयं भूत्वा न दृष्ट्वा तत्क्षणात्ततः ॥ ८
 दृष्ट्वा तदाश्चर्यवरं प्रशशंसुः सुरादयः । तन्महेशस्य वै लिङ्गं कपर्दीश्वरमुत्तमम् ॥ ९
 स्मृतवैवाशेषपापौघात्क्षिप्रमेव विमुच्यते । कामक्रोधादयो दोषा वाराणसीनिवासिनाम् ॥ १०
 विप्राः सर्वे विनश्यन्ति कपर्दीश्वरपूजनात् । तस्मात्सदैव द्रष्टव्यं कपर्दीश्वरमुत्तमम् ॥ ११
 पूजितव्यं प्रयत्नेन स्तोतव्यं वैदिकैः स्तवैः । ध्यौयतां चात्र नियतं योगिनां शान्तचेतसाम् ॥ १२

१८. 'सिद्धीना' । २ ख. अ. ध्यातव्यं चात्र नियतं योगिभिः शान्तचित्तकैः । जतव्यं ज्ञातकैर्महा कपर्दीवासमीपतः । ३।

जायते योगसिद्धिः सा षण्मासेन न संशयः । ब्रह्महत्यादयः पापा विनश्यन्त्यस्य पूजनात् ॥ १३
 पिशाचमोचने कुण्डे स्नातस्य तु समासतः । तस्मिन्नेत्रे पुरा विप्रस्तपस्वी संशितव्रतः ॥ १४
 शङ्कुकर्ण इति ख्यातः पूजयामास शंकरम् । जजाप रुद्रमनिशं प्रणवं ब्रह्मरूपिणम् ॥ १५
 पुष्पधूपादिभिः स्तोत्रैर्नमस्कारैः प्रदक्षिणैः । उपासीतात्र योगात्मा कृत्वा दीक्षां तु नैष्ठिकीम् ॥ १६
 ऋदाचिदागतं प्रेतं पश्यति स्म क्षुधाऽन्वितम् । अस्थिचर्मपिनद्धाङ्गं निश्वसन्तं मुहुर्मुहुः ॥ १७
 तं दृष्ट्वा स मुनिभेष्टः कृपया परया युतः । प्रोवाच को भवान्कस्मादेशादेशमिमं श्रितः ॥ १८
 तस्मै पिशाचः क्षुधया पीड्यमानोऽब्रवीद्वचः । पूर्वजन्मन्यहं विप्रो धनधान्यसमन्वितः ॥
 पुत्रपौत्रादिभिर्युक्तः कुटुम्बभरणोत्सुकः ॥ १९
 न पूजिता मया देवा गावोऽप्यतिथयस्तथा । न कदाचित्कृतं पुण्यमल्पं वाऽनल्पमेव वा ॥ २०
 एकदा भगवान्देवो गोवृषेश्वरवाहनः । विश्वेश्वरो वाराणस्यां दृष्टः स्पृष्टो नमस्कृतः ॥ २१
 तदाऽचिरेण कालेन पञ्चत्वमहमागतः । न दृष्टं तन्महाघोरं यमस्य सदनं मुने ॥ २२
 पिपासयाऽधुनाऽऽक्रान्तो न जानामि हिताहितम् । यदि कंचित्समुद्धर्तुमुपायं पश्यसि प्रभो ॥ २३
 कुरुष्व तं नमस्तुभ्यं त्वामहं क्षरणं गतः । इत्युक्तः शङ्कुकर्णोऽथ पिशाचमिदमब्रवीत् ॥ २४
 त्वादृशो न हि लोकेऽस्मिन्विद्यते पुण्यकृतमः । यस्त्वया भगवान्पूर्वं दृष्टो विश्वेश्वरः शिवः ॥ २५
 संस्पृष्टो वन्दितो भुयः कोऽन्यस्त्वत्सदृशो भुवि । तेन कर्मविपाकेन देशमेतं समागतः ॥ २६
 स्नानं कुरुष्व शीघ्रं त्वमस्मिन्कुण्डे समाहितः । येनेमां कुत्सितां योनिं क्षिप्रमेव प्रहास्यसि ॥ २७

स पशुमुक्तो मुनिना पिशाचो दयालुना देववरं त्रिनेत्रम् ।

स्मृत्वा कपर्दीश्वरमीशितारं चक्रे समाधाय मनोऽवगाहम् ॥ २८

तदाऽवगाढो मुनिसंनिधाने ममार दिव्याभरणोपपन्नः ।

अदृश्यतार्कप्रतिभो विमाने शशाङ्कचिह्नीकृतचारुमौलिः ॥ २९

विभाति रुद्रैः सहितो दिविष्टैः समावृतो योगिभिरप्रमेयैः ।

सवालखिल्यादिभिरेष देवो यथोदये भानुरशेषदेवः ॥ ३०

स्तुवन्ति सिद्धा दिवि देवसंघा नृत्यन्ति दिव्याप्सरसोऽभिरामाः ।

मुञ्चन्ति दृष्टं कुसुमाम्बुमिश्रां गन्धर्वविद्याधरकिंनराद्याः ॥ ३१

संस्तूयमानोऽथ मुनीन्द्रसंघैरवाप्य बोधं भगवत्प्रसादात् ।

समाविशन्मण्डलमेतदत्रयं त्रयीमयं यत्र विभाति रुद्रः ॥ ३२

दृष्ट्वा विमुक्तं स पिशाचभूतं मुनिः प्रहृष्टो मनसा महेशम् ।

विचिन्त्य रुद्रं कश्चिमेकमग्निं प्रणम्य तुष्टाव कपर्दिनं तम् ॥ ३३

शङ्कुकर्ण उवाच—

कपर्दिनं त्वां परतः परस्ताद्गोप्तारमेकं पुरुषं पुराणम् ।

ब्रजामि योगेश्वरमीशितारमादित्यमग्निं कपिलाधिरूढम् ॥ ३४

त्वां ब्रह्मसारं हृदि संनिविष्टं हिरण्यमयं योगिनमादिमन्तम् ।

ब्रजामि रुद्रं क्षरणं दिविष्टं महामुनिं ब्रह्ममयं पवित्रम् ॥ ३५

सहस्रपादाक्षिश्चिरोभियुक्तं सहस्ररूपं तमसः परस्तात् ।

तं ब्रह्मपारं प्रणमामि शंभुं हिरण्यगर्भादिपातिं त्रिनेत्रम् ॥ ३६

यत्र प्रसूतिर्जगतो विनाशो येनाऽऽवृत्तं सर्षमिदं शिवेन ।	
तं ब्रह्मपारं भगवन्तमीशं प्रणम्य नित्यं शरणं प्रपद्ये ॥	३७
अलिङ्गमालोकविहीनरूपं स्वयंप्रभुं चित्पतिमेकरूपम् ।	
तं ब्रह्मपारं परमेश्वरं त्वां नमस्करिष्ये न यतोऽन्यदस्ति ॥	३८
यं योगिनस्त्यक्तसबीजयोगा लब्ध्वा समार्धिं परमात्मभूताः ।	
पश्यन्ति देवं प्रणतोऽस्मि नित्यं तं ब्रह्मपारं भवतः स्वरूपम् ॥	३९
न यत्र नामादिविशेषकृत्स्निर्भ संदृशे तिष्ठति यत्स्वरूपम् ।	
तं ब्रह्मपारं प्रणतोऽस्मि नित्यं स्वयंप्रभुवं त्वां शरणं प्रपद्ये ॥	४०
यद्वेदवादाभिरता विदेहं सब्रह्मविज्ञानमभेदमेकम् ।	
पश्यन्त्यनेकं भवतः स्वरूपं तं ब्रह्मपारं प्रणतोऽस्मि नित्यम् ॥	४१
यतः प्रधानं पुरुषः पुराणो विभर्ति तेजः प्रणमन्ति देवाः ।	
नमामि तं ज्योतिषि संनिविष्टं कालं बृहन्तं भवतः स्वरूपम् ॥	४२
ब्रजामि नित्यं शरणं गुहेशं स्थाणुं प्रपद्ये गिरिशं पुराणम् ।	
शिवं प्रपद्ये हरमिन्दुमौलिं पिनाकिनं त्वां शरणं ब्रजामि ॥	४३
स्तुतैवं शङ्कुकर्णोऽपि भगवन्तं कर्पादिनम् । पपात दण्डवद्भूमौ प्रोच्चरन्प्रणवं परम् ॥	४४
तत्क्षणात्परमं लिङ्गं प्रादुर्भूतं शिवात्मकम् । ज्ञानमानन्दमत्यन्तं कोटिज्वालाग्निसंनिभम् ॥	४५
शङ्कुकर्णोऽथ मुक्तात्मा तदात्मा सर्वगोऽमलः । विलिल्ये विमले लिङ्गे तदद्भुतमिवाभवत् ॥	४६
एतद्रहस्यमाख्यातं माहात्म्यं ते कर्पादिनः । न कश्चिद्वेत्ति तमसा विद्वानप्यत्र मुह्यति ॥	४७
य इमां शृणुयान्नित्यं कथां पापप्रणाशिनीं । त्यक्तपापो विशुद्धात्मा रुद्रसामीप्यमाप्नुयात् ॥	४८
पठेच्च सततं शुद्धो ब्रह्मपारं महास्तवम् । प्रातर्भध्याह्नसमये स योगं प्राप्नुयात्परम् ॥	४९

इति श्रीमहापुराणे पाद्य आदिसण्डे वाराणसीमाहात्म्ये पञ्चत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३५ ॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—१९३१

अथ षट्त्रिंशोऽध्यायः ।

नारद उवाच—

वाराणस्यां महाराज मध्यमेशं परात्परम् । तस्मिन्स्थाने महादेवो देव्या सह महेश्वरः ॥	१
रमते भगवान्भित्त्यं रुद्रैश्च परिवारितः । तत्र पूर्वं हृषीकेशो विश्वात्मा देवकीसुतः ॥	२
उवास वत्सरं कृष्णः सदा पाशुपतैर्युतः । भस्मोद्धूलितसर्वाङ्गो रुद्राध्ययनतत्परः ॥	३
आराधयन्हरिः शंभुं कृत्वा पाशुपतं व्रतम् ॥	४
तस्य ते बहवः शिष्या ब्रह्मचर्यपरायणाः । लब्ध्वा तद्ददनाज्ज्ञानं हृष्टवन्तो महेश्वरम् ॥	५
तस्य देवो महादेवः प्रत्यक्षं नीललोहितः । ददौ कृष्णस्य भगवान्ब्रह्मदो वरमुत्तमम् ॥	६
येऽर्चयन्ति च गोविन्दं मद्भक्ता विधिपूर्वकम् । तेषां तदैश्वरं ज्ञानमुत्पत्स्यति जगन्मयम् ॥	७
नमस्योऽर्चयितव्यश्च ध्यातव्यो मत्परैर्जनैः । भविष्यन्ति न संदेहो मत्प्रसादाद्भिजातयः ॥	८
येऽत्र द्रक्ष्यन्ति देवेशं स्नात्वा देवं पिनाकिनम् । ब्रह्महत्यादिकं पापं तेषामाशु विनश्यति ॥	९
प्राणास्त्यक्ष्यन्ति ये मर्त्याः पापकर्मरता अपि । ते यान्ति तत्परं स्थानं नात्र कार्या विचारणा ॥	१०

धन्यास्तु खलु ते विज्ञा मन्दाकिन्यां कृतोदकाः । अर्चयित्वा महादेवं मध्यमेश्वरमीश्वरम् ॥ १०
 ज्ञानं दानं तपः श्राद्धं पिण्डनिर्वपणं त्विह । एकैकशः कृतं कर्म पुनात्यासप्तमं कुलम् ॥ ११
 संनिहत्यामुपस्पृश्य राहुग्रस्ते दिवाकरे । यत्फलं लभते मर्त्यस्तस्माद्दशगुणं त्विह ॥ १२
 एवमुक्तं महाराज माहात्म्यं मध्यमेश्वरे । यः शृणोति परं भक्त्या स याति परमं पदम् ॥ १३

इति श्रीमहापुराणे पाद्य आदिखण्डे वाराणसीमाहात्म्ये षट्त्रिंशोऽध्यायः ॥ ३६ ॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—१९४४

अथ सप्तत्रिंशोऽध्यायः ।

नारद उवाच—

अन्यानि च महाराज तीर्थानि पावनानि तु । वाराणस्यां स्थितानीह संगृणुष्व युधिष्ठिर ॥ १
 प्रयागादधिकं तीर्थं प्रयागं परमं शुभम् । विश्वरूपं तथा तीर्थं तालतीर्थमनुत्तमम् ॥ २
 आकाशाख्यं महातीर्थं तीर्थं चैवाऽऽर्षभं परम् । सुनीलं च महातीर्थं गौरीतीर्थमनुत्तमम् ॥ ३
 प्राजापत्यं तथा तीर्थं स्वर्गद्वारं तथैव च । जम्बुकेश्वरमित्युक्तं धर्माख्यं तीर्थमुत्तमम् ॥ ४
 गयातीर्थं परं तीर्थं तीर्थं चैव महानदी । नारायणं परं तीर्थं वायुतीर्थमनुत्तमम् ॥ ५
 ज्ञानतीर्थं परं गुह्यं वाराहं तीर्थमुत्तमम् । यमतीर्थं महापुण्यं तीर्थं संमूर्तिकं शुभम् ॥ ६
 अग्नितीर्थं महाराज कलशेश्वरमुत्तमम् । नागतीर्थं सोमतीर्थं सूर्यतीर्थं तथैव च ॥ ७
 पर्वताख्यं महागुह्यं मणिकर्ण्यमनुत्तमम् । घटोत्कचं तीर्थवरं श्रीतीर्थं च पितामहम् ॥ ८
 गङ्गातीर्थं तु देवेशं ययातेस्तीर्थमुत्तमम् । कापिलं चैव सोमेशं ब्रह्मतीर्थमनुत्तमम् ॥ ९
 तत्र लिङ्गं पुराणीयं स्थातुं ब्रह्मा यथाऽऽ(दाऽऽ)गतः । तदानीं स्थापयामास विष्णुस्तलिङ्गमैश्वरम् ॥
 ततः स्नात्वा समागम्य ब्रह्मा प्रोवाच तं हरिम् । मयाऽऽनीतमिदं लिङ्गं कस्मात्स्थापितवानसि ॥
 तमाह विष्णुस्त्वत्तोऽपि रुद्रे भक्तिर्ददा मम । तस्मात्प्रतिष्ठितं लिङ्गं नाम्ना तत्र भविष्यति ॥ १२
 भूतेश्वरं ब्रह्मा तीर्थं तीर्थं धर्मसमुद्भवम् । गन्धर्वतीर्थं सुशुभं वाहेयं तीर्थमुत्तमम् ॥ १३
 दौर्वासिकं व्योमतीर्थं चन्द्रतीर्थं युधिष्ठिर । चिन्ताङ्गदेश्वरं तीर्थं पुण्यं विद्याधरेश्वरम् ॥ १४
 केदारं तीर्थमुग्राख्यं कालंजरमनुत्तमम् । सारस्वतं प्रभासं च रुद्रकर्णहदं शुभम् ॥ १५
 कोकिलाख्यं महातीर्थं तीर्थं चैव महालयम् । हिरण्यगर्भं गोप्रेक्षं तीर्थं चैवमनुत्तमम् ॥ १६
 उपशान्तं शिबं चैव व्याघ्रेश्वरमनुत्तमम् । त्रिलोचनं महातीर्थं लोकार्कं चोत्तराहयम् ॥ १७
 कपालमोचनं तीर्थं ब्रह्महत्याविनाशनम् । शुक्रेश्वरं महापुण्यमानन्दपुरमुत्तमम् ॥ १८
 एवमादीनि तीर्थानि वाराणस्यां स्थितानि वै । न शक्यं विस्तराद्भक्तुं कल्पकोटिशतैरपि ॥ १९

इति श्रीमहापुराणे पाद्य आदिखण्डे वाराणसीमाहात्म्ये सप्तत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३७ ॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—१९६३

अथाष्टात्रिंशोऽध्यायः ।

नारद उवाच—

वाराणस्याश्च माहात्म्यं तस्यां तीर्थानि च प्रभो । कथितानि समासेन तीर्थान्यन्यानि संशृणु ॥ १

ततो गयां समासाद्य ब्रह्मचारी समाहितः । अश्वमेधमवामोति गमनादेव भारत ॥
 यत्राक्षय्यवटो नाम त्रिषु लोकेषु विभ्रुतः । पितृणां तत्र वै दत्तमक्षयं भवति प्रभो ॥
 महानद्यामुपस्पृश्य तर्पयेत्पितृदेवताः । अक्षयानामुयाल्लोकान्कुलं चैव समुद्धरेत् ॥
 ततो ब्रह्मसरो गच्छेद्ब्रह्मारण्योपसेवितम् । पुण्डरीकमवामोति प्रभातमिव शर्वरी ॥
 सरसि ब्रह्मणा तत्र यूपश्रेष्ठः समुच्छ्रितः । यूपं प्रदक्षिणं कृत्वा वाजपेयफलं लभेत् ॥
 ततो गच्छेत राजेन्द्र धेनुकं लोकविभ्रुतम् । एकरात्रोषितो राजन्प्रयच्छेत्सिलधेनुकाम् ॥
 सर्वपापविशुद्धात्मा सोमलोकं व्रजेद्भ्रुवम् । तत्र चिह्नं महाराज अद्यापि हि न संशयः ॥
 कपिला सहवत्सा वै पर्वते विचरत्युत । सवत्सायाः पदान्यस्या दृश्यन्तेऽद्यापि भारत ॥
 तेषूपस्पृश्य राजेन्द्र पदेषु नृपसत्तम । यत्किञ्चिदशुभं पापं तत्प्रणश्यति भारत ॥
 ततो गृध्रवटं गच्छेत्स्थानं देवस्य शूलिनः । स्नायात्तु भस्मना तत्र संगम्य वृषभध्वजम् ॥
 ब्राह्मणेन भवेद्दीर्घं व्रतं द्वादशवार्षिकम् । इतरेषां तु वर्णानां सर्वपापं प्रणश्यति ॥
 गच्छेत तत उद्यन्तं पर्वतं गीतनादितम् । सावित्रं तु पदं तत्र दृश्यते भरतर्षभ ॥
 तत्र संध्यामुपासीत ब्राह्मणः संशितव्रतः । उपास्ता हि भवेत्संध्या तेन द्वादशवार्षिकी ॥
 योनिद्वारं च तत्रैव विभ्रुतं भरतर्षभ । तत्राभिगम्य मुच्येत पुरुषो योनिस्कटात् ॥
 शुक्रकृष्णाबुधौ पक्षौ गयायां यो वसेन्नरः । पुनात्यासप्तमं राजन्कुलं नास्त्यत्र संशयः ॥
 एष्टव्या बहवः पुत्रा यद्यप्येको गयां व्रजेत् । यजेत वाऽश्वमेधेन नीलं वा वृषमुत्सृजेत् ॥
 ततः फलं व्रजेद्राजंस्तीर्थसेवी नराधिप । अश्वमेधमवामोति सिद्धिं च परमां व्रजेत् ॥
 ततो गच्छेत राजेन्द्र धर्मपृष्ठं समाहितः । यत्र धर्मो महाराज नित्यमास्ते युधिष्ठिर ॥
 धर्मं तत्राभिसंगम्य वाजिमेधफलं लभेत् । ततो गच्छेत राजेन्द्र ब्रह्मणस्तीर्थमुत्तमम् ॥
 तत्राभिगम्य ब्रह्माणमर्चयेन्नियतव्रतः । राजसूयाश्वमेधाभ्यां फलं प्राप्नोति भारत ॥
 ततो राजगृहं गच्छेत्तीर्थसेवी नराधिप । उपस्पृश्य ततस्तत्र कक्षीवानिव मोदते ॥
 यक्षिण्या नैत्यकं तत्र प्रागग्निः पुरुषः शुचिः । यक्षिण्यास्तु प्रसादेन मुच्यते ब्रह्महृत्यया ॥
 मणिनागं ततो गच्छेद्द्रोसहस्रफलं लभेत् । नैत्यकं भुञ्जते यस्तु मणिनागस्य मानवः ॥
 दृष्ट्याऽऽशीविषेणास्य न विषं क्रमते नृप । तत्रोप्य रजनीमेकां सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥
 ततो गच्छेत ब्रह्मर्षेर्गौतमस्य वनं नृप । अहल्याया इदे स्नात्वा व्रजेत परमां गतिम् ॥
 अभिगम्य श्रियं राजन्विन्दते श्रियमुत्तमाम् । तत्रोदपानो धर्मज्ञ त्रिषु लोकेषु विभ्रुतः ॥
 तत्राभिषेकं कुर्वीत वाजिमेधमवाप्नुयात् ॥
 जनकस्य तु राजर्षेः कूपस्त्रिदशपूजितः । तत्राभिषेकं कृत्वा तु विष्णुलोकमवाप्नुयात् ॥
 ततो विनाशनं गच्छेत्सर्वपापप्रमोचनम् । वाजिमेधमवामोति सोमलोकं च गच्छति ॥
 गण्डकीं च समासाद्य सर्वतीर्थजलोद्भवाम् । वाजपेयमवामोति सूर्यलोकं च गच्छति ॥
 ततो भ्रुवस्य धर्मज्ञ समाविश्य तपोवनम् । गुणकेषु महाभाग मोदते नात्र संशयः ॥
 कर्मदां तु समासाद्य नदीं सिद्धनिषेविताम् । पुण्डरीकमवामोति सोमलोकं च गच्छति ॥
 ततो विशालामासाद्य नदीं त्रैलोक्यविभ्रुताम् । अग्निष्टोममवामोति स्वर्गलोकं च गच्छति ॥
 अथ माहेश्वरीं धारां समासाद्य नराधिप । अश्वमेधमवामोति कुलं चैव समुद्धरेत् ॥

दिवौकसां पुष्करिणीं समासाद्य नरः शुचिः । न दुर्गतिमवाप्नोति वाजपेयं च विन्दति ॥	३५
माहेश्वरपदं गच्छेद्ब्रह्मचारी समाहितः । माहेश्वरपदे स्नात्वा वाजिमेषफलं लभेत् ॥	३६
तत्र कोटिस्तु तीर्थानां विश्रुता भरतर्षभ । कूर्मरूपेण राजेन्द्र असुरेण दुरात्मना ।	३७
हियमाणा हता राजन्विष्णुना प्रभविष्णुना । तत्राभिषेकं कुर्वीत तीर्थकोट्यां नराधिप ॥	
पुण्डरीकमवाप्नोति विष्णुलोकं च गच्छति ॥	३८
ततो गच्छेन्नरश्रेष्ठ स्थानं नारायणस्य च । सदा संनिहितो यत्र हरिर्वसति भारत ॥	३९
यत्र ब्रह्मादयो देवा ऋषयश्च तपोधनाः । आदित्या वसवो रुद्रा जनार्दनमुपासते ॥	४०
शालग्राम इति ख्यातो विष्णोरद्भुतकर्मणः । अभिगम्य त्रिलोकेशं वरदं विष्णुमच्युतम् ॥	४१
अश्वमेधमवाप्नोति विष्णुलोकं च गच्छति । तत्रोदपानो धर्मज्ञ सर्वपापविमोचनः ॥	४२
समुद्रास्तत्र चत्वारः कूपे संनिहिताः सदा । तत्रोपस्पृश्य राजेन्द्र न दुर्गतिमवामुयात् ॥	४३
अभिगम्य महादेवं वरदं विष्णुमव्ययम् । विराजते यथा सोम ऋणैर्मुक्तो युधिष्ठिर ॥	४४
जातिस्मर उपस्पृश्य शुचिः प्रयतमानसः । जातिस्मरत्वं प्राप्नोति स्नात्वा तत्र न संशयः ॥	४५
बेटेश्वरपुरं गत्वा अर्चयित्वा च केशवम् । ईप्सिताल्लभते लोकानुपवासाच्च संशयः ॥	४६
ततस्तु वामनं गत्वा सर्वपापप्रमोचनम् । अभिवाद्य हरिं देवं न दुर्गतिमवामुयात् ॥	४७
भरतस्याऽऽश्रमं गत्वा सर्वपापप्रमोचनम् । कौशिकीं तत्र सेवेत महापातकनाशिनीम् ॥	
राजसूयस्य यज्ञस्य फलं प्राप्नोति मानवः ॥	४८
ततो गच्छेत् धर्मज्ञ चम्पकारण्यमुत्तमम् । तत्रोप्य रजनीमेकां गोसहस्रफलं लभेत् ॥	४९
अथ गोविन्दमासाद्य तीर्थं परमसंमतम् । उपोष्य रजनीमेकामग्निष्टोमफलं लभेत् ॥	५०
तत्र विश्वेश्वरं दृष्ट्वा देव्या सह महाद्युतिम् । मित्रावरुणयोर्लोकान्प्राप्नुयाद्भरतर्षभ ॥	
त्रिरात्रोपोषितस्तत्र अग्निष्टोमफलं लभेत् ॥	५१
कन्यासंवेद्यमासाद्य नियतो नियताशनः । मनोः प्रजापतेर्लोकानाम्प्रोति भरतर्षभ ॥	५२
कन्यायां ये प्रयच्छन्ति दानमण्वपि भारत । तदक्षयमिति प्राहुर्ऋषयः संश्रितव्रताः ॥	५३
निष्ठावासं समासाद्य त्रिषु लोकेषु विश्रुतम् । अश्वमेधमवाप्नोति विष्णुलोकं च गच्छति ॥	५४
ये तु दानं प्रयच्छन्ति निष्ठायाः संगमे नराः । ते यान्ति नरशार्दूलं ब्रह्मलोकमनामयम् ॥	५५
तत्राऽऽश्रमो वसिष्ठस्य त्रिषु लोकेषु विश्रुतः । तत्राभिषेकं कुर्वाणो वाजपेयमवामुयात् ॥	५६
देवकूटं समासाद्य देवर्षिगणसेवितम् । अश्वमेधमवाप्नोति कुलं चैव समुद्वरेत् ॥	५७
ततो गच्छेत् राजेन्द्र कौशिकस्य मुनेर्हृदम् । यत्र सिद्धिं परां प्राप विश्वामित्रोऽथ कौशिकः ॥	५८
तत्र मासं वसेद्दीरः कौशिक्यां भरतर्षभ । अश्वमेधस्य यत्पुण्यं तन्मासेनाधिगच्छति ॥	५९
सर्वतीर्थवरं चैव यः सेवेत महाहृदम् । न दुर्गतिमवाप्नोति विन्द्याद्बहुसुवर्णकम् ॥	६०
कुमारमभिगम्याथ वीराश्रमनिवासिनम् । अश्वमेधमवाप्नोति शक्रलोकं च गच्छति ॥	६१
नन्दिन्यां च समासाद्य कूपं त्रिदशसेवितम् । नरमेधस्य यत्पुण्यं तत्प्राप्नोति कुरूद्वह ॥	६२
कालिकासंगमे स्नात्वा कौशिक्यारुणयोर्यतः । त्रिरात्रोपोषितो विद्वान्सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥	६३
उर्वशीतीर्थमासाद्य तथा सोमाश्रमं बुधः । कुम्भकर्णाश्रमे स्नात्वा पूज्यते भुवि मानवः ॥	६४
तथा कोकापुत्रे स्नात्वा ब्रह्मचारी समाहितः । जातिस्मरत्वं प्राप्नोति दृष्टमेतत्पुरातनैः ॥	६५

सकृद्भर्तृ समासाद्य कृतार्थो भवति द्विजः । सर्वपापविशुद्धात्मा स्वर्गलोकं च गच्छति ॥	६६
ऋषभद्वीपमासाद्य सेव्य क्रौञ्चनिषुदनम् । सरस्वत्यामुपस्पृश्य विमानस्थो विराजते ॥	६७
औद्यानकं महाराज तीर्थं मुनिनिषेवितम् । तत्राभिषेकं कुर्वीत सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥	६८
ब्रह्मतीर्थं समासाद्य पुण्यं ब्रह्मर्षिसेवितम् । वाजपेयमवाप्नोति नरो नास्त्यत्र संशयः ॥	६९
ततश्चम्पां समासाद्य भागीरथ्यां कृतोदकः । दण्डार्पणं समासाद्य गोसहस्रफलं लभेत् ॥	७०
लवविठिकां ततो गच्छेत्पुण्यां पुण्यनिषेविताम् । वाजपेयमवाप्नोति विमानस्थश्च पूज्यते ॥	७१

इति श्रीमहापुराणे पाद्य आदित्यखण्डे गयादितीर्थमाहात्म्यकथनं नामाष्टात्रिंशोऽध्यायः ॥ ३८ ॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—२०३४

अथैकोनचत्वारिंशोऽध्यायः ।

नारद उवाच—

अथ संध्यां समासाद्य सैविद्यां तीर्थमुत्तमम् । उपस्पृश्य नरो विद्वानभवेन्नास्त्यत्र संशयः ॥	१
रामस्य च प्रसादेन तीर्थराजं कृतं पुरा । तल्लौहित्यं समासाद्य विन्द्याद्द्रुमुवर्णकम् ॥	२
करतोयां समासाद्य त्रिरात्रोपोषितो नरः । अश्वमेधमवाप्नोति शकलोकं च गच्छति ॥	३
गङ्गायास्त्वथ राजेन्द्र सागरस्य च संगमे । अश्वमेधं दशगुणं प्रवदन्ति मनीषिणः ॥	४
गङ्गायास्तु परं द्वीपं प्राप्य यः स्नाति भारत । त्रिरात्रोपोषितो राजन्सर्वकाममवाप्नुयात् ॥	५
ततो वैतरणीं गत्वा नदीं पापप्रमोचनीम् । विरजं तीर्थमासाद्य विराजति यथा शशी ॥	६
प्रभावे च कुलं गत्वा सर्वपापं व्यपोहति । गोसहस्रफलं लब्ध्वा पुनाति स्वकुलं नरः ॥	७
श्लोणस्य ज्योतिरथ्याश्च सङ्गमे निवसञ्जुचिः । तर्पयित्वा पितृन्देवानग्निष्टोमफलं लभेत् ॥	८
श्लोणस्य नर्मदायाश्च प्रभवे कुरुपुङ्गव । वंशगुल्ममुपस्पृश्य वाजिमेषफलं लभेत् ॥	९
ऋषभं तीर्थमासाद्य कोशलायां नराधिप । वाजिमेषमवाप्नोति त्रिरात्रोपोषितो नरः ॥	१०
कोशलायां समासाद्य कालतीर्थमुपस्पृशेत् । वृषभैकादशगुणं लभते नात्र संशयः ॥	११
पुष्पवत्यामुपस्पृश्य त्रिरात्रोपोषितो नरः । गोसहस्रफलं विन्द्यात्कुलं चैव समुद्धरेत् ॥	१२
ततो बदरिकातीर्थं स्नात्वा प्रयतमानसः । दीर्घायुष्यमवाप्नोति स्वर्गलोकं च गच्छति ॥	१३
ततो महेन्द्रमासाद्य जामदग्न्यनिषेवितम् । रामतीर्थं नरः स्नात्वा वाजिमेषफलं लभेत् ॥	१४
रमतङ्गस्य तु केदारं तत्रैव भरतर्षभ । तत्र स्नात्वा नरो राजन्गोसहस्रफलं लभेत् ॥	१५
श्रीपर्वतं समासाद्य नदीतीरमुपस्पृशेत् । अश्वमेधमवाप्नोति परां सिद्धिं च गच्छति ॥	१६
श्रीपर्वते महादेवो देव्या सह महाद्युतिः । न्यवसत्परमप्रीतो ब्रह्मा च त्रिदशैर्दृतः ॥	१७
तत्र देवहृदे स्नात्वा शुचिः प्रयतमानसः । अश्वमेधमवाप्नोति परां सिद्धिं च गच्छति ॥	१८
ऋषभं पर्वतं गत्वा धाण्डेषु सुरपूजितम् । वाजपेयमवाप्नोति नाकपृष्ठे च मोदते ॥	१९
ततो गच्छेत कावेरीं वृतामप्सरसां गणैः । तत्र स्नात्वा नरो राजन्गोसहस्रफलं लभेत् ॥	२०
तत्र तीर्थं समुद्रस्य कन्यातीर्थमुपस्पृशेत् । तत्रोपस्पृश्य राजेन्द्र सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥	२१

१ ट. लावटिकां । २ ख. म. 'द्य विद्यातीर्थमनुत्' । ३ ट. सद्धियां । ४ ख. म. विराजं ५ ग. म. प्रभवे मेकले गं । ६ ख. म. नतङ्गस्य । ७ ख. म. 'तिः । रमते पर' । ८ ट. पाण्डेषु ।

अथ गोकर्णमासाद्य त्रिषु लोकेषु विश्रुतम् । समुद्रमध्ये राजेन्द्र सर्वलोकनमस्कृतम् ॥	२२
अत्र ब्रह्मादयो देवा मुनयश्च तपोधनाः । भूतयक्षाः पिशाचाश्च किंनराः समहोरगाः ॥	२३
सेद्धचारणगन्धर्वा मानुषाः पद्मगास्तथा । सरितः सागराः शैला उपासत उमापतिम् ॥	२४
त्रिशानं समभ्यर्च्य त्रिरात्रोपोषितो नरः । दशाश्वमेधानामोति गाणपत्यं च विन्दति ॥	२५
ऋषोष्य द्वादशं रात्रं कृतार्थो जायते नरः । तस्मिन्नेव तु गायत्र्याः स्थानं त्रैलोक्यविश्रुतम् ॥	२६
त्रिरात्रमुषितस्त्वत्र गोसहस्रफलं लभेत् । निदर्शनं च प्रत्यक्षं ब्राह्मणानां नराधिप ॥	२७
गायत्रीं पठते यस्तु योनिसंकरजो द्विजः । गाथा वा गीतिका वाणी तस्य संपद्यते नृप ॥	२८
अब्राह्मणस्य पठतः सावित्री तूपनश्यति । संवर्तस्य तु विप्रर्षेर्वापीमासाद्य दुर्लभाम् ॥	
रूपस्य भागी भवति सुभगश्चाभिजायते ॥	२९
ततो वर्णोद्यमासाद्य तर्पयेत्पितृदेवताः । मयूरहंससंयुक्तं विमानं लभते नरः ॥	३०
ततो गोदावरीं प्राप्य नित्यसिद्धनिषेविताम् । गवामयमवाप्नोति वायुलोकं च गच्छति ॥	३१
वेणायाः संगमे स्नात्वा वाजपेयफलं लभेत् । वरदासंगमे स्नात्वा गोसहस्रफलं लभेत् ॥	३२
ब्रह्मस्थूणां समासाद्य त्रिरात्रोपोषितो नरः । गोसहस्रफलं विन्द्यान्स्वर्गलोकं च गच्छति ॥	३३
कुब्जावनं समासाद्य ब्रह्मचारी समाहितः । त्रिरात्रोपोषितः स्नात्वा गोसहस्रफलं लभेत् ॥	३४
ततो देवहृदे स्नात्वा कृष्णवर्णजलोद्भवे । ज्योतिर्मात्रहृदे चैव तथा कन्याश्रमे नृप ॥	३५
यत्र क्रतुशतैरिष्टा देवराजो दिवं गतः । अग्निष्टोमशतं विन्द्याद्रमनादेव तत्र तु ॥	३६
सर्वदेवहृदे स्नात्वा गोसहस्रफलं लभेत् । जातिमात्रहृदे स्नात्वा भवेज्जातिस्मरो नरः ॥	३७
ततो वापीं महापुण्यां पयोष्णीं सरितां वराम् । पितृदेवार्चनरतो गोसहस्रफलं लभेत् ॥	३८
दण्डकारण्यमासाद्य महाराज उपस्पृशेत् । शरभङ्गाश्रमं गत्वा शुकस्य च महात्मनः ॥	
न दुर्गतिमवाप्नोति पुनाति स्वकुलं नरः ॥	३९
ततः सूर्यारकं गच्छेज्जमदग्निनिषेवितम् । रामतीर्थं नरः स्नात्वा विन्द्याद्बहुसुवर्णकम् ॥	४०
सप्तगोदावरीं स्नात्वा नियतो नियताशनः । महापुण्यमवाप्नोति देवलोकं च गच्छति ॥	४१
ततो देवपथं गच्छेन्नियतो नियताशनः । देवसत्रस्य यत्पुण्यं तदवाप्नोति मानवः ॥	४२
तुङ्गकारण्यमासाद्य ब्रह्मचारी जितेन्द्रियः । वेदानध्यापयत्तत्र मुनीन्सारस्वतः पुरा ॥	४३
तत्र वेदान्मनःशान्तु मुनेरङ्गिरसः सुतः । उपविष्टो महर्षीणामुत्तरीयेषु भारत ॥	४४
ओंकारेण यथान्यायं सम्यगुच्चारितेन ह । येन यत्पूर्वमभ्यस्तं तस्य तत्समुपस्थितम् ॥	४५
ऋषयस्तत्र देवाश्च वरुणोऽग्निः प्रजापतिः । हरिनारायणो देवो महादेवस्तथैव च ॥	४६
पितामहश्च भगवान्देवैः सह महाद्युतिः । भृगुं नियोजयामास याजनार्थं महाद्युतिम् ॥	४७
ततः स चक्रे भगवानृषीणां विधिवत्तदा । सर्वेषां पुनराधानं वेददृष्टेन कर्मणा ॥	४८
आज्यभागेन वै तत्र तर्पितास्तु यथाविधि । देवास्त्रिभुवनं याता ऋषयश्च यथासुखम् ॥	४९
तदरण्यं प्रविष्टस्य तुङ्गकं राजसत्तम । पापं विनश्यते सद्यः स्त्रिया वै पुरुषस्य वा ॥	५०
तत्र मासं वसेद्दीरो नियतो नियताशनः । ब्रह्मलोकं व्रजेद्राजन्पुनीते च कुलं पुनः ॥	५१
मेधावनं समासाद्य पितृदेवांश्च तर्पयेत् । अग्निष्टोममवाप्नोति स्मृतिं मेधां च विन्दति ॥	५२

१ ट. योऽग्निं कण्ठतो द्वि । २ ट. 'तो वेणां समा' । ३ अ. 'म् । राजसूय' । ४ अ. 'एवेणज' । ५ ख. अ. सूर्यारकं । ट. गुरारकं ।

तत्र कालंजरं गत्वा गोसहस्रफलं लभेत् । आत्मानं साधयेत्तत्र गिरौ कालंजरे नृप ॥	६६
स्वर्गलोके महीयेत नरो नास्त्यत्र संशयः ॥	६७
ततो गिरिवरश्रेष्ठे चित्रकूटे विशां पते । मन्दाकिनीं समासाद्य नदीं पापप्रमोचनीम् ॥	६८
अत्राभिषेकं कुर्वाणः पितृदेवार्चने रतः । अश्वमेधमवाप्नोति गतिं च परमां व्रजेत् ॥	६९
ततो गच्छेत् राजेन्द्रं भर्तृस्थानमनुत्तमम् । यत्र देवो महासेनो नित्यं संनिहितो नृप ॥	७०
पुमांस्त्रय नरश्रेष्ठ गमनादेव सिध्यति । कोटितीर्थे नरः स्नात्वा गोसहस्रफलं लभेत् ॥	७१
प्रदक्षिणमुपावृत्य शिवस्थानं व्रजेन्नरः । अभिगम्य महादेवं विराजति यथा क्षणी ॥	७२
तत्र कूपो महाराज विश्रुतो भरतर्षभ । समुद्रा यत्र चत्वारो निवसन्ति युधिष्ठिर ॥	७३
तत्रोपस्पृश्य राजेन्द्रं कृत्वा चापि प्रदक्षिणम् । नियतात्मा नरः पूतो गच्छेत् परमां गतिम् ॥	७४
ततो गच्छेत्कुरुश्रेष्ठ शृङ्गवेरपुरं महत् । यत्र तीर्थो महाप्राज्ञो रामो दाशरथिः पुरा ॥	७५
गङ्गायां तु नरः स्नात्वा ब्रह्मचारी जितेन्द्रियः । विधूतपाप्मा भवति वाजपेयं च विन्दति ॥	७६
ततो मुञ्जवटं गच्छेत्स्थानं देवस्य धीमतः । अभिगम्य महादेवमभ्यर्च्य च नराधिप ॥	७७
प्रदक्षिणमुपावृत्य गणपत्यमवाप्नुयात् ॥	७८
ततो गच्छेत् राजेन्द्र प्रयागमृषिसंस्तुतम् । यत्र ब्रह्मादयो देवा दिशश्च सदिगीश्वराः ॥	७९
लोकपालाश्च सिद्धाश्च निरताः पितरस्तथा । सनत्कुमारप्रमुखास्तथैव च महर्षयः ॥	८०
तथा नागाः सुपर्णाश्च सिद्धाः शुक्रधरास्तथा । सरितः सागराश्चैव गन्धर्वाप्सरसस्तथा त्	८१
हरिश्च भगवानास्ते प्रजापतिपुरस्कृतः ॥	८२
तत्र त्रीण्यपि कुण्डानि तयोर्मध्येन जाह्नवी । प्रयागात्समतिक्रान्ता सर्वतीर्थपुरस्कृता ॥	८३
तपनस्य सुता तत्र त्रिषु लोकेषु विश्रुता । यमुना गङ्गाया सार्धं संगता लोकभाविनी ॥	८४
गङ्गायमुनयोर्मध्ये पृथिव्या जघनं स्मृतम् । प्रयागं जघनस्यान्तमुपस्थमृषयो विदुः ॥	८५
प्रयागं सुप्रतिष्ठानं कम्बलाश्वतराबुभौ ॥	८६
तीर्थं भोगवती चैव वेदी प्रोक्ता प्रजापतेः । तत्र वेदाश्च यज्ञाश्च मूर्तिमन्तो युधिष्ठिर ॥	८७
प्रजापतिमुपासन्त ऋषयश्च महानघाः । यजन्ते ऋतुभिर्देवांस्तथा चक्रधरा नृप ॥	८८
ततः पुण्यतमं नास्ति त्रिषु लोकेषु भारत । प्रयागं सर्वतीर्थेभ्यः प्रभावेणाधिकं प्रभो ॥	८९
श्रवणात्तस्य तीर्थस्य नामसंकीर्तनादपि । मूर्धकानमनाद्वाऽपि त्वर्वापैः प्रमुच्यते ॥	९०
तत्राभिषेकं यः कुर्यात्संगमे संश्रितव्रतः । पुण्यं सुमहदाप्नोति राजसूयारवमेधयोः ॥	९१
एषा यजनभूमिर्हि देवानामपि तत्कथा । दत्तं तत्र स्वल्पमपि महद्भवति भारत ॥	९२
न देववचनात्तत् न लोकवचनादपि । मतिरुत्कर्मणीया ते प्रयागमरणं प्रति ॥	९३
दशतीर्थसहस्राणि षष्टिकोट्यस्तथा पराः । येषां सान्निध्यमत्रैव कीर्तितं कुरुनन्दन ॥	९४
चातुर्विधे च यत्पुण्यं सत्यवादिषु चैव यत् । स्नात एव तदाप्नोति गङ्गायमुनसंगमे ॥	९५
ततो भोगवती नाम वासुकेस्तीर्थमुत्तमम् । तत्राभिषेकं यः कुर्यात्सोऽश्वमेधमवाप्नुयात् ॥	९६
तत्र हंसप्रपतनं तीर्थं त्रैलोक्यविश्रुतम् । दशाश्वमेधिकं चैव गङ्गायां कुरुनन्दन ॥	९७
कुरुक्षेत्रसमा गङ्गा यत्र तत्रावगाहिता । विशेषो वै कनखले प्रयागं परमं महत् ॥	९८
यद्यकार्यशतं कृत्वा कृतं गङ्गावसेवनम् । सर्वं तत्तस्य गङ्गापो दहत्यभिरिवेन्धनम् ॥	९९

सर्वे दहति गङ्गापस्तूलराशिभिवानलः । सर्वे कृतयुगे पुष्यं भ्रेतायां पुष्करं स्मृतम् ॥	८३
द्वापरे तु कुरुक्षेत्रं गङ्गा कलियुगे स्मृता । पुष्करे तु तपस्तप्येदानं दधान्यमहालये ॥	८४
मलये त्वग्निमारोहेऽद्भृगुतुङ्गे त्वनाशनम् । पुष्करे तु कुरुक्षेत्रे गङ्गापोमध्यमेषु च ॥	
सद्यस्सारयते जन्तुः सप्तसप्तावरांस्तथा ॥	८५
पुनाति कीर्तिता पापं दृष्टा तत्र (भद्रं) प्रयच्छति । अवगाढा च पीता च पुनात्यासप्तमं कुलम् ८६	८६
यावदस्थि मनुष्यस्य गङ्गायाः स्पृशते जलम् । तावत्स पुरुषो राजन्स्वर्गलोके महीयते ॥	८७
यथा पुण्यानि तीर्थानि पुण्यान्यायतनानि च । उपास्य पुण्यं लब्ध्वा च भवति परलोकभाक् ॥	८८
न गङ्गासदृशं तीर्थं न देवः केशवात्परः । ब्राह्मणेभ्यः परं नास्ति एवमाह पितामहः ॥	८९
यत्र गङ्गा महाराज स देशस्तत्तपोवनम् । सिद्धक्षेत्रं च विज्ञेयं गङ्गातीरसमाश्रितम् ॥	९०
इदं सत्यं द्विजातीनां साधूनां मानसेषु च । मुक्तिं चैव जपेत्कर्णे शिष्टस्यानुगतस्य च ॥	९१
इदं धर्म्यमिदं मेध्यमिदं स्वर्ग्यमिदं सुखम् । इदं पुण्यतमं रम्यं पावनं धर्ममुत्तमम् ॥	९२
महाशिवमिदं गुह्यं सर्वपापप्रमोचनम् । अधीत्य द्विजमध्ये च निर्मलत्वमवाप्नुयात् ॥	९३
भीमत्स्वर्ग्यं महापुण्यं सपन्नशमनं शिवम् । मेधाजननमग्न्यं वै तीर्थवंशानुकीर्तनम् ॥	९४
अपुत्रो लभते पुत्रमधनो धनमाप्नुयात् । महीं विजयते राजा वैश्यो धनमवाप्नुयात् ॥	
शूद्रो वाऽथेप्सितान्कामान्ब्राह्मणः पारगः पठन् ॥	९५
यश्चेदं शृणुयाभित्यं तीर्थपुण्यं सदा शुचिः । जातीः संस्मरते बहीर्नाकपृष्ठे च मोदते ॥	९६
गम्यान्पि च तीर्थानि कीर्तितान्यगमान्यपि । मनसाऽप्यभिगच्छेत सर्वतीर्थमभीप्सया ॥	९७
एतानि वसुभिः साध्यैरादित्यैर्मरुदश्विभिः । ऋषिभिर्देवकल्पैश्च श्रितानि सुकृतैषिभिः ॥	९८
एवं त्वमपि कौरव्य विधिनाऽनेन सुव्रत । व्रज तीर्थानि नियतः पुण्यं पुण्येन वर्धते ॥	९९
भावितैः कारणैः पूर्वमास्तिक्याच्छ्रुतिदर्शनात् । प्राप्यन्ते तानि तीर्थानि सद्भिः शिष्टानुदर्शिभिः ॥	
नाव्रतो नाकृतात्मा च नाशुचिर्न च तस्करः । स्नाति तीर्थेषु कौरव्य न च वक्रमतिर्नरः ॥ १०१	१०१
त्वया तु सम्यग्वृत्तेन नित्यं धर्मार्थदर्शिना । पितरस्तर्पितास्तात सर्वे च प्रपितामहाः ॥	
पितामहपुरोगाश्च देवाः सर्षिगणास्तथा ॥	१०२

[*वसिष्ठ उवाच—]

च धर्मेण धर्मज्ञ नित्यमेवाभितोषितः । दिलीप कीर्तिं महतीं प्राप्स्यसे भुवि शाश्वतीम् ॥ १०३	
नारद उवाच—	
धमुक्त्वाऽभ्यनुज्ञाप्य वसिष्ठो भगवानृषिः । प्रातः प्रीतेन मनसा तत्रैवान्तरधीयत ॥	१०४
दिलीपः कुरुशार्दूल शास्त्रतस्वार्थदर्शनात् । वसिष्ठवचनाच्चैव पृथिवीमनुचक्रमे ॥	१०५
धमेषा महाभाग प्रतिष्ठाने प्रतिष्ठिता । तीर्थयात्रा महापुण्या सर्वपापप्रमोचनी ॥	१०६
नेन विधिना यस्तु पृथिवीं पर्यटिष्यति । अभ्यमेधशतं सार्धं फलं प्रेत्यैष भोक्ष्यते ॥	१०७
तथाष्टगुणं पार्थ प्राप्स्यसे धर्ममुत्तमम् । दिलीपः पार्थ नृपतिर्यथा पूर्वमवाप्तवान् ॥	
ना च त्वमृषीन्पस्मात्तस्मात्तेऽष्टगुणं फलम् ॥	१०८
योगविकीर्णानि तीर्थान्येतानि भारत । न गतिर्विद्यतेऽन्यस्य त्वामृते कुरुनन्दन ॥	१०९

* इदं ख. अ. पुस्तकयोरेव ।

इदं देवर्षिचरितं सर्वतीर्थानुसंभ्रितम् । यः पठेत्कलय उत्थाय सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ ११०
 ऋषिमुख्याः सदा यत्र वाल्मीकिस्त्वथ कश्यपः । आत्रेयस्त्वथ कौण्डिन्यो विश्वामित्रोऽथ गोतमः १११
 असितो देवलश्चैव मार्कण्डेयोऽथ गालवः । भरद्वाजस्य शिष्यश्च मुनिरुहालकस्तथा ॥ ११२
 शौनकः सह पुत्रेण व्यासश्च तपतां वरः । दुर्वासाश्च मुनिश्रेष्ठो जाबालिश्च महातपाः ॥ ११३
 एते ऋषिवराः सर्वे त्वत्प्रतीक्ष्यास्तपोधनाः । एभिः सह महाभाग तीर्थान्येतान्यनुव्रज ॥
 प्राप्स्यसे महतीं कीर्तिं यथा राजा मेहाभिषः ॥ ११४
 यथा ययातिर्धर्मात्मा यथा राजा पुरुरवाः । तथा त्वं कुरुशार्दूल स्वेन धर्मेण शोभसे ॥ ११५
 यथा भगीरथो राजा यथा रामश्च विश्रुतः । यथा वै वृत्रहा सर्वान्सपत्नानदहत्पुरा ॥ ११६
 त्रैलोक्यं पालयामास देवराडिगतज्वरः । तथा शत्रुक्षयं कृत्वा त्वं प्रजाः पालयिष्यसि ॥ ११७
 स्वधर्मेणार्जितामुर्वीं प्राप्य राजीवलोचन । ख्यातिं यास्यसि वीर्येण कार्तवीर्यार्जुनो यथा ॥ ११८

सूत उवाच—

एवमाभाष्य राजानं नारदो भगवानृषिः । अनुज्ञाप्य महाराजं तत्रैवान्तरधीयत ॥ ११९
 युधिष्ठिरोऽपि धर्मात्मा ऋषिभिः सह सुव्रतः । जगामाखिलतीर्थानि सादरः पृथिवीपतिः १२०
 मयोक्तामृषयः सर्वे तीर्थयात्राश्रयां कथाम् । यः पठेच्छृणुयाद्वाऽपि स मुक्तः सर्वपातकैः ॥ १२१
 मयोक्तमखिलं तत्त्वं किं भूयः श्रोतुमिच्छथ । ऋषीणां पुण्यकीर्तीनां नावक्तव्यं ममास्ति वै ॥ १२२

इति श्रीमहापुराणे पाद्म आदिखण्डे नानाविधतीर्थकथनं नामकोनचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ३९ ॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—२१५६

अथ चत्वारिंशोऽध्यायः ।

सूत उवाच—

एवमुक्तानि तीर्थानि विष्णुदेहानि सुव्रताः । एषामन्यतमासङ्गान्मुक्तो भवति मानवः ॥ १
 तीर्थानुश्रवणं धन्यं धन्यं तीर्थनिपेवणम् । पापराशिनिपाताय नान्योपायः कलौ युगे ॥ २
 वासं कुर्यामहं तीर्थे तीर्थस्पर्शमहं तथा । एवं योऽनुदिनं ब्रूते स याति परमं महत् ॥ ३
 पापानि तस्य नश्यन्ति तीर्थालापनमात्रतः । तीर्थानि खलु धन्यानि धन्यसेव्यानि सुव्रताः ॥ ४
 तीर्थानां सेविनां देव सेवितो भवति प्रभुः । नारायणो जगत्कर्ता नास्ति तीर्थोत्परं पदम् ॥ ५
 ब्राह्मणस्तुलसी चैव अश्वत्थस्तीर्थसंचयः । विष्णुश्च परमेशानः सेव्य एव सदा नृभिः ॥ ६
 ब्राह्मणानां विशेषेण सेवनं मुनिपुङ्गवाः । सर्वतीर्थावगाहादेरधिकं विदुरग्रजाः ॥ ७
 तस्मान्नि(द्वि)जपदं साक्षात्सर्वतीर्थमयं शुभम् । भजेतानुदिनं विद्वांस्तत्र तीर्थधिकं भवेत् ॥ ८
 अश्वत्थस्य तुलस्याश्च गवां सूर्यात्प्रदक्षिणात् । सर्वतीर्थफलं प्राप्य विष्णुलोके महीयते ॥ ९
 तस्माद्दुष्कृतकर्माणि नाशयेत्तीर्थसेवनात् । अन्यथा नरकं याति कर्म भोगाद्धि शाम्यति ॥ १०
 पापिनां नरके वासः सुकृती स्वर्गमश्नुते । तस्मात्पुण्यं निपेवेत तीर्थं खलु विचक्षणः ॥ ११

ऋषय ऊचुः—

शुत्मानि किल तीर्थानि समाहात्म्यानि सुव्रत । इदानीं श्रोतुमिच्छामः प्रयागस्य विशेषकम् ॥ १२

प्रयागं तु पुरा प्रोक्तं संक्षेपात्सूत यत्त्वया । विशेषाच्छ्रोतुमिच्छामः सूत नः कथ्यतामिति ॥ १३
सूत उवाच—

साधु पृष्टं महाभागाः प्रयागं प्रति सुव्रताः । हन्ताहं तत्प्रवक्ष्यामि प्रयागस्योपवर्णनम् ॥ १४
मार्कण्डेयेन कथितं यत्पुरा पाण्डुसूनुवे । भारते च तदा वृत्ते मात्सराज्ये पृथासुते ॥ १५
एतस्मिन्नन्तरे राजा कुन्तीपुत्रो युधिष्ठिरः । भ्रातृशोकेन संतप्तश्चिन्तयंस्तु पुनः पुनः ॥ १६
आसीदुयोर्धनो राजा एकादशचमूपतिः । अस्मान्संतप्य बहुशः सर्वे ते निधनं गताः ॥ १७
वासुदेवं समाश्रित्य पञ्च शेषास्तु पाण्डवाः । कथं द्रोणं च भीष्मं च कर्णं चैव महाबलम् ॥ १८
दुर्योधनं च राजानं भ्रातृपुत्रसमन्वितम् । राजानो निहताः सर्वे ये चान्ये शूरमानिनः ॥ १९
विना राज्येन कर्तव्यं किं भोगैर्जीवितेन वा । धिक्कष्टमिति संचिन्त्य राजा विह्वलतां गतः ॥ २०
निश्चेष्टोऽथ निरुत्साहः किंचित्तिष्ठत्यधोमुखः । लब्धसंज्ञो यदा राजा चिन्तयानः पुनः पुनः २१
कं चरे विधिना योगं नियमं तीर्थमेव वा । येनाहं शीघ्रमामुच्ये महापातककिल्बिषात् ॥ २२
यत्र स्नात्वा नरो याति विष्णुलोकमनुत्तमम् । कथं पृच्छामि वै कृष्णं येनेदं कारितं महत् ॥ २३
धृतराष्ट्रं कथं पृच्छे यस्य पुत्रशतं हतम् । व्यासं कथमहं पृच्छे यस्य गोत्रक्षयः कृतः ॥ २४
एवं वैक्लव्यमापन्नो धर्मपुत्रो युधिष्ठिरः । रुदन्तः पाण्डवाः सर्वे भ्रातृशोकपरिभुताः ॥ २५
ये च तत्र महात्मानः समेताः पाण्डवाश्रिताः । कुन्ती च द्रौपदी चैव ये च तत्र समागताः ॥
भूमौ निपतिताः सर्वे रोदमानाः समन्ततः ॥ २६
वाराणस्यां तु मार्कण्डस्तेन ज्ञातो युधिष्ठिरः । यथा विक्लवमापन्नो रोदमानः सुदुःखितः ॥ २७
अचिरेणैव कालेन मार्कण्डस्तु महातपाः । हस्तिनापुरसंप्राप्तो राजद्वारे स तिष्ठति ॥ २८
द्वारपालोऽपि तं दृष्ट्वा राज्ञः कथितवान्द्रुतम् । त्वां द्रष्टुकामो मार्कण्डो द्वारे तिष्ठत्यसौ मुनिः ॥
त्वरितो धर्मपुत्रस्तु द्वारमेत्याऽऽह तत्परः ॥ २९

युधिष्ठिर उवाच—

स्वागतं ते महाप्राज्ञ स्वागतं ते महामुने । अद्य मे सफलं जन्म अद्य मे पावितं कुलम् ॥
अद्य मे पितरस्तृप्तास्त्वयि दृष्टे महामुने ॥ ३०
सिंहासन उपस्थाप्य पादशौचार्चनादिभिः । युधिष्ठिरो महात्मा वै पूजयामास तं मुनिम् ॥ ३१
तैस्तप्तमूचे मार्कण्डः पूजितोऽहं त्वया विभो । आख्याहि त्वरितो राजन्किमर्थं त्वरितं त्वया ॥
केन वा विक्लवीभूतः कथयस्व ममाग्रतः ॥ ३२

युधिष्ठिर उवाच—

अस्माकं चैव यद्वृत्तं राज्यस्यार्थे महामुने । एतत्सर्वं विदित्वा तु भगवानिह चाऽऽगतः ॥ ३३
मार्कण्डेय उवाच—

शृणु राजन्महाबाहो यत्र धर्मो व्यवस्थितः । नैव दृष्टं रणे पापं युध्यमानस्य धीमतः ॥ ३४
किं पुरा राजधर्मेण क्षत्रियस्य विशेषतः । तदेवं हृदये कृत्वा तस्मात्पापं न चिन्तयेत् ॥ ३५
ततो युधिष्ठिरो राजा प्रणम्य शिरसा मुनिम् । पृच्छामि त्वां मुनिश्रेष्ठ सदा त्रैकाल्यदर्शनम् ॥
कथय त्वं समासेन मुख्येऽहं येन किल्बिषात् ॥ ३६

मार्कण्डेय उवाच—

शृणु राजन्महाभाग यन्मां पृच्छसि भारत । एवं सांख्यं च योगं च तीर्थं चैव युधिष्ठिर ॥ ३७
किं पुनर्ब्राह्मणैः पुण्यैः कीर्तितं वै पुरा विभो । प्रयागगमनं श्रेष्ठं नराणां पुण्यकर्मणाम् ॥ ३८

इति श्रीमहापुराणे पाद्म आदिखण्डे चत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४० ॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—२१९४

अथैकचत्वारिंशोऽध्यायः ।

युधिष्ठिर उवाच—

भगवञ्श्रोतुमिच्छामि पुरा कल्पे यथा स्थितम् । कथं प्रयागगमनं नराणां तत्र कीदृशम् ॥ १
मृतानां का गतिस्तत्र स्नातानां चैव किं फलम् । ये वसन्ति प्रयागे तु ब्रूहि तेषां च किं फलम् ॥ २
एतन्मे सर्वमाख्याहि परं कौतूहलं हि मे ॥ २

मार्कण्डेय उवाच—

कथयिष्यामि ते वर्त्सं नाथेष्टं यच्च यत्फलम् । पुरा ऋषीणां विप्राणां कथ्यमानं मया श्रुतम् ॥ ३
आप्रयागात्प्रतिष्ठानार्द्धर्मकीवासुकीहदात् । कम्बलाश्वतरौ नागौ नागाश्च बहुमूलिकाः ॥ ४
एतत्प्रजापतिक्षेत्रं त्रिषु लोकेषु विश्रुतम् । अत्र स्नात्वा दिवं यान्ति ये मृतास्तेऽपुनर्भवाः ॥ ५
तत्र ब्रह्मादयो देवा रक्षां कुर्वन्ति संगताः । अन्ये च बहवस्तीर्थाः सर्वपापहराः शुभाः ॥ ६
न शक्याः कथितुं राजन्बहुवर्षशतैरपि । संक्षेपेण प्रवक्ष्यामि प्रयागस्य च कीर्तनम् ॥ ७
षष्टिर्भुवःसहस्राणि परिरक्षन्ति जाह्नवीम् । यमुनां रक्षति सदा सविता सप्तवाहनः ॥ ८
प्रयागं तु विशेषेण स्वयं रक्षति वासवः । मण्डलं रक्षति हरिर्देवैः सह सुसंमतम् ॥ ९
तं वटं रक्षते नित्यं शूलपाणिर्महेश्वरः । स्थानं रक्षन्ति वै देवाः सर्वपापहरं शुभम् ॥
अधर्मेण दृतो लोको नैव गच्छति सत्पदम् ॥ १०
स्वरूपमल्पतरं पापं यदा तस्य नराधिप । प्रयागं स्मरमाणस्य सर्वमायाति संक्षयम् ॥ ११
दर्शनान्तस्य तीर्थस्य नामसंकीर्तनादपि । मृत्तिकालभनाद्वाऽपि नरः पापाद्विमुच्यते ॥ १२
पञ्च कुण्डानि राजेन्द्र येषां मध्ये तु जाह्नवी । प्रयागे तु प्रविष्टस्य पापं नश्यति तत्क्षणात् ॥ १३
योजनानां सहस्रेषु गङ्गां स्मरति यो नरः । अपि दुष्कृतकर्माऽसौ लभते परमां गतिम् ॥ १४
कीर्तनान्मुच्यते पापैर्दृष्ट्वा भद्राणि पश्यति । अवगाह्य च पीत्वा च पुनात्यासप्तमं कुलम् ॥ १५
सत्यवादी जितक्रोधो अहिर्सां परमां स्थितः । धर्मानुसारी तच्चक्रो गोब्राह्मणहिते रतः ॥ १६
गङ्गायमुनयोर्मध्ये स्नातो मुच्येत किल्बिषात् । मनसा चिन्तितान्कामान्सम्यक्प्राप्नोति पुष्कलान् ॥
ततो गत्वा प्रयागं तु सर्वदेवाभिरक्षितम् । ब्रह्मचारी वसेन्मासं पितृदेवांश्च तर्पयेत् ॥
ईप्सिताल्लभते कामान्यत्र तत्राभिजायते ॥ १८
तपनस्य सुता देवी त्रिषु लोकेषु विश्रुता । समागता महाभागा यमुना यत्र निम्नगा ॥ १९
तत्र संनिहितो नित्यं साक्षाद्देवो महेश्वरः । दुष्पापं मानुषैः पुण्यं प्रयागं तु युधिष्ठिर ॥ २०

देवदानवगन्धर्वा ऋषयः सिद्धचारणाः । तत्रोपस्पृश्य राजेन्द्र स्वर्गलोके सुखं गताः ॥ २१

इति श्रीमहापुराणे पाद्म आदिखण्डे एकचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४१ ॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—२२१५

अथ द्विचत्वारिंशोऽध्यायः ।

मार्कण्डेय उवाच—

भृगु राजन्प्रयागस्य माहात्म्यं पुनरेव तु । प्रयागे सर्वपापेभ्यो मुच्यते नात्र संशयः ॥ १
 आर्तानां च दरिद्राणां निश्चितव्यवसायिनाम् । स्थानं मुक्त्वा प्रयागं तु नाक्षर्यं तु कदाचन ॥ २
 गङ्गायमुनमासाद्य यस्तु प्राणान्परित्यजेत् । दीप्तकाञ्चनवर्णाभे विमाने सूर्यवर्चसि ॥ ३
 गन्धर्वाप्सरसां मध्ये स्वर्गे मोदेत मानवः । ईप्सिताल्लभते कामान्वदन्ति ऋषिपुंगवाः ॥ ४
 सर्वरत्नमयैर्दिव्यैर्नानाध्वजसमाकुलैः । वराङ्गनासमाकीर्णैर्मोदते शुभलक्षणैः ॥ ५
 गीतवादित्रनिर्घोषैः प्रसुप्तः प्रतिबुध्यते । यावन्न स्मरते जन्म तावत्स्वर्गे महीयते ॥ ६
 तत्र स्वर्गात्परिभ्रष्टः क्षीणकर्मा दिवश्च्युतः । हिरण्यरत्नसंपूर्णे समृद्धे जायते कुले ॥ ७
 तदेव स्मरते तीर्थं स्मरणात्तत्र गच्छति । देशस्थो यदि वाऽरण्ये विदेशे यदि वा पृथे ॥ ८
 प्रयागं स्मरमात्रोऽपि यस्तु प्राणान्परित्यजेत् । स ब्रह्मलोकमाप्नोति वदन्ति ऋषिपुंगवाः ॥ ९
 सर्वकामफला वृक्षा मही यत्र हिरण्मयी । ऋषयो मुनयः सिद्धा यत्र लोके प्रगच्छति ॥ १०
 स्त्रीसहस्राकुले रम्ये मन्दाकिन्यास्तटे शुभे । मोदते ऋषिभिः सार्धं स्वकृतेनेह कर्मणा ॥ ११
 सिद्धचारणगन्धर्वैः पूज्यते दिवि दैवतैः । ततः स्वर्गात्परिभ्रष्टो जम्बूद्वीपपतिर्भवेत् ॥ १२
 ततः शुभानि कर्माणि चिन्तयानः पुनः पुनः । गुणवान्विचसंपन्नो भवतीह न संशयः ॥ १३
 कर्मणा मनसा वाचा सत्यधर्मप्रतिष्ठितः । गङ्गायमुनयोर्मध्ये यस्तु दानं प्रयच्छति ॥ १४
 सुवर्णमणिमुक्तां वा यदि धान्यं प्रतिग्रहम् । स्वकार्ये पितृकार्ये वा देवताभ्यर्चनेऽपि वा ॥ १५
 निष्फलं तस्य तत्तीर्थं यावत्तत्फलमश्नुते । एवं तीर्थं न गृह्णीयात्पुण्येष्वायतनेषु च ॥ १६
 निमित्तेषु च सर्वेषु अप्रमत्तो द्विजो भवेत् । कपिलां पाटलावर्णां प्रयागे यः प्रयच्छति ॥ १७
 स्वर्णमृत्नीं रौप्यखुरां चैलकण्ठीं पयस्विनीम् । प्रयागे श्रोत्रियं साधुं ग्राहयित्वा यथाविधि ॥ १८
 शुक्राम्बरधरं शान्तं धर्मज्ञं वेदपारगम् । सा गौस्तम्यै च दातव्या गङ्गायमुनसंगमे ॥ १९
 वासांसि च महार्हाणि रत्नानि विविधानि च । यावद्रोमाणि तस्या गोः सन्ति गात्रेषु सप्तम २०
 तावद्दर्षसहस्राणि स्वर्गलोके महीयते । यत्रासौ लभते जन्म सा गौस्तत्राभिजायते ॥ २१
 न च पश्यत्यसौ घोरं नरकं तेन कर्मणा । उत्तरान्स कुरून्प्राप्य मोदते कालमक्षयम् ॥ २२
 गवां शतसहस्रेभ्यो दद्यादेकां पयस्विनीम् । पुत्रान्दारांस्तथा भृत्यान्गौरैका प्रतितारयेत् ॥ २३
 तस्मात्सर्वेषु दानेषु गोदानं तु विशिष्यते । दुर्गमे विषमे घोरे महापातकसंभवे ।
 गौरैव रक्षां कुरुते तस्माद्देया द्विजातये ॥ २४

इति श्रीमहापुराणे पाद्म आदिखण्डे द्विचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४२ ॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—२२३९

अथ त्रिचत्वारिंशोऽध्यायः ।

युधिष्ठिर उवाच—

- वधा प्रवागस्व मुने माहात्म्यं कथितं त्वया । तथा यथा प्रमुच्येऽहं सर्वपापैर्न संशयः ॥ १
- भगवन्केन विधिना मन्तव्यं धर्मनिश्चयैः । प्रयागे यो विधिः प्रोक्तस्तं मे शूहि महामुने ॥ २
- मार्कण्डेय उवाच—
- कथयिष्यामि ते वत्स तीर्थयात्रावधिक्रमम् । यो गच्छेत् कुरुश्रेष्ठ प्रयागं देवसंयुतम् ॥
- बलीवर्दं समारूढः शृणु तस्यापि यत्फलम् ॥ ३
- वसते नरके घोरे गवां क्रोधे सुदारुणे । सलिलं च न गृह्णन्ति पितरस्तस्य देहिनः ॥ ४
- यस्तु पुत्रांस्तथा बालान्स्नापयेत्पाययेत्तथा । यथाऽऽत्मनस्तथा सर्वान्दानं विभेषु दापयेत् ॥
- [* ऐश्वर्यं लभते चाद्र्यं ब्रह्मलोके महीयते] ॥ ५
- ऐश्वर्यलोभान्मोहाद्वा गच्छेद्यानेन यो नरः । निष्फलं तस्य तत्तीर्थं तस्माद्यानं परित्यजेत् ॥ ६
- गङ्गायमुनयोर्मध्ये यस्तु कन्यां प्रयच्छति । आर्षेण तु विधानेन यथाविभवसंभवम् । ७
- नै पश्यति यमं घोरं नरकं तेन कर्मणा । उत्तरान्स कुरुन्वात्वा मोदते कालमक्षयम् ॥ ८
- पुत्रांस्तु दाराल्लभते धार्मिकान्नयसंयुतान् । तत्र दानं प्रदातव्यं यथाविभवसंभवम् ॥ ९
- तेन तीर्थफलेनैव वर्धते नात्र संशयः । स्वर्गे तिष्ठति राजेन्द्र यावदाभूतसंभ्रवम् ॥ १०
- वटमूलं समाश्रित्य यस्तु प्राणान्परित्यजेत् । सर्वलोकानतिक्रम्य रुद्रलोकं स गच्छति ॥ ११
- तत्र ते द्वादशाऽऽदित्यास्तपन्ति रुद्रमाश्रिताः । निर्दहन्ति जगत्सर्वं वटमूलं न दहते ॥ १२
- नष्टचन्द्रार्कपवनं यदा चैकार्णवं जगत् । स्वपित्यत्रैव वै विष्णुरिज्यमानः पुनः पुनः ॥ १३
- देवदानवगन्धर्वा ऋषयः सिद्धचारणाः । सदा सेवन्ति तत्तीर्थं गङ्गायमुनसंगमे ॥ १४
- तत्र गच्छन्ति राजेन्द्र प्रयागे संयुतं च यत् । तत्र ब्रह्मादयो देवा दिशश्चैव दिगीश्वराः ॥ १५
- लोकपालाश्च साध्याश्च पितरो लोकसंमताः । सनत्कुमारप्रमुखास्तथैव परमर्षयः ॥ १६
- अङ्गिरःप्रमुखाश्चैव तथा ब्रह्मर्षयः परे । तथा नागाश्च सिद्धाश्च सुपर्णाः खेचराश्च ये ॥ १७
- सरितः सागराः शैला नागा विद्याधरास्तथा । हरिश्च भगवानास्ते प्रजापतिपुरस्कृतः ॥ १८
- गङ्गायमुनयोर्मध्ये पृथिव्या जघनं स्मृतम् । प्रयागं राजशार्दूल त्रिषु लोकेषु विभ्रुतम् ॥ १९
- ततः पुण्यतमं नास्ति त्रिषु लोकेषु भारत । श्रवणात्तस्य तीर्थस्य नामसंकीर्तनादपि ॥
- मृत्तिकालम्भनाद्वाऽपि नरः पापात्प्रमुच्यते ॥ २०
- तत्राभिषेकं यः कुर्यात्संगमे संशितव्रतः । तुल्यं फलमवाप्नोति राजसूयाश्वमेधयोः ॥ २१
- न वेदवचनात्ता न लोकवचनादपि । मतिरुत्क्रमणीया ते प्रयागगमनं प्रति ॥ २२
- दश तीर्थसहस्राणि षष्टिकोट्यस्तथाऽपराः । येषां सान्निध्यमत्रैव कीर्तनात्कुरुनन्दन ॥ २३
- या गतिर्योगयुक्तस्य सदुत्थस्य मनीषिणः । सा गतिस्त्यजतः प्राणान्गङ्गायमुनसंगमे ॥ २४
- ते न जीवन्ति लोकेऽस्मिन् यत्र यत्र युधिष्ठिर । ये प्रयागं न संप्राप्तास्त्रिषु लोकेषु विभ्रुतम् ॥ २५
- एवं दृष्ट्वा तु तत्तीर्थं प्रयागं परमं पदम् । मुच्यते सर्वपापेभ्यः शशाङ्क इव राहुणा ॥ २६

* अयं पाठः ख. अ. पुस्तकयोरेव ।

कम्बलाश्वतरौ नागौ यमुनादक्षिणे तटे । तत्र स्नात्वा च पीत्वा च मुच्यते सर्वपातकैः ॥	२७
तत्र गत्वा तु तत्स्थानं महादेवस्य धीमतः । नरस्तारयते सर्वान्दशातीतान्दशापरान् ॥	२८
कृत्वाऽभिषेकं तु नरः सोऽश्वमेधफलं लभेत् । स्वर्गलोकमवाप्नोति यावदाभूतसंप्लवम् ॥	२९
पूर्वपार्श्वे तु गङ्गायास्त्रिषु लोकेषु भारत । कूपं चैव तु सामुद्रं प्रतिष्ठानं च विश्रुतम् ॥	३०
ब्रह्मचारी जितक्रोधस्त्रिरात्रं यदि तिष्ठति । सर्वपापविशुद्धात्मा सोऽश्वमेधफलं लभेत् ॥	३१
उत्तरेण प्रतिष्ठानान्नागीरध्यास्तु पूर्वतः । इंसप्रपतनं नाम तीर्थं त्रैलोक्यविश्रुतम् ॥	३२
अश्वमेधफलं तस्मिन्स्नातामात्रस्य भारत । यावच्चन्द्रश्च सूर्यश्च तावत्स्वर्गे महीयते ॥	३३
उर्वशीपुलिने रम्ये विपुले इंसपाण्डुरे । सलिलैस्तर्पयेद्यस्तु पितृंस्तत्र विमत्सरः ॥	३४
षष्टिवर्षसहस्राणि षष्टिवर्षशतानि च । सेवते पितृभिः सार्धं स्वर्गलोकं नराधिप ॥	३५
पूज्यते सततं तत्र ऋषिगन्धर्वकिंनरैः । ततः स्वर्गपरिभ्रष्टः क्षीणकर्मा दिवश्च्युतः ॥	३६
उर्वशीसहशीनां तु कन्यानां लभते शतम् । गवां शतसहस्राणां भोक्ता भवति भूमिप ॥	३७
काञ्चीनूपुरशब्देन सुप्तोऽसौ प्रतिबुध्यते । भुक्त्वा तु विपुलान्भोगांस्तर्त्वीर्यं लभते पुनः ॥	३८
कुशासनधरो नित्यं नियतः संयतेन्द्रियः । एककालं तु भुञ्जानो मांसं भोगपतिर्भवेत् ॥	३९
सुवर्णालंकृतानां तु नारीणां लभते शतम् । पृथिव्याः ससमुद्राया महाभोगपतिर्भवेत् ॥	४०
दशग्रामसहस्राणां भोक्ता भवति भूमिप । काञ्चीनूपुरशब्देन सुप्तोऽसौ प्रतिबुध्यते ॥	४१
धनधान्यसमायुक्तो दाता भवति नित्यशः । स भुक्त्वा विपुलान्भोगांस्तर्त्वीर्यं स्मरते पुनः ॥	४२
अथ तस्मिन्वटे रम्ये ब्रह्मचारी जितेन्द्रियः । उपोष्य योगयुक्तश्च ब्रह्मज्ञानमवाप्नुयात् ॥	४३
कोटितीर्थं समासाद्य यस्तु प्राणान्परित्यजेत् । कोटिवर्षसहस्राणि स्वर्गलोके महीयते ॥	४४
ततः स्वर्गात्परिभ्रष्टः क्षीणकर्मा दिवश्च्युतः । सुवर्णमणिमुक्ताढ्ये कुले भवति रूपवान् ॥	४५
ततो भोगवर्ती गत्वा वासुकेरुत्तरेण तु । दशाश्वमेधिकं तत्र तीर्थं तत्रापरं भवेत् ॥	४६
कृत्वाऽभिषेकं तु नरः सोऽश्वमेधफलं लभेत् । धनाढ्यो रूपवान्दक्षो दाता भवति धार्मिकः ४७	४७
चतुर्वेदेषु यत्पुण्यं सत्यवादेषु यत्फलम् । अहिंसायां तु यो धर्मो गमनादेव तद्भवेत् ॥	४८
कुरुक्षेत्रसमा गङ्गा यत्र तत्रावगाह्यते । कुरुक्षेत्राद्दशगुणा यत्र सिन्ध्वा समागता ॥	४९
यत्र गङ्गा महाभागा बहुतीर्थतपोधना । सिद्धक्षेत्रं हि तज्ज्ञेयं नात्र कार्या विचारणा ॥	५०
क्षितौ तारयते मर्त्यान्प्रागांस्तारयतेऽप्यथः । दिवि तारयते देवांस्तेन सा त्रिपथा स्मृता ॥	५१
यावदस्थीनि गङ्गायां तिष्ठन्ति तस्य देहिनः । तावद्द्वर्षसहस्राणि स्वर्गलोके महीयते ॥	५२
तीर्थानां तु परं तीर्थं नदीनामुत्तमा नदी । मोक्षदा सर्वभूतानां महापातकिनामपि ॥	५३
सर्वत्र सुलभा गङ्गा त्रिषु स्थानेषु दुर्लभा । गङ्गाद्वारे प्रयागे च गङ्गासागरसंगमे ॥	
तत्र स्नात्वा दिवं यान्ति ये मृतास्तेऽपुनर्भवाः ॥	५४
सर्वेषां चैव भूतानां पापोपहतचेतसाम् । गतिरन्यत्र मर्त्यानां नास्ति गङ्गासमागतिः ॥	५५
पवित्राणां पवित्रं या मङ्गलानां च मङ्गलम् । महेश्वरशिरोभ्रष्टा सर्वपापहरा शुभा ॥	५६

इति श्रीमहापुराणे पाद्म आदिखण्डे प्रयागमाहात्म्ये त्रिचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४३ ॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः-२२९५

अथ चतुश्चत्वारिंशोऽध्यायः ।

मार्कण्डेय उवाच—

शृणु राजन्प्रयागस्य माहात्म्यं पुनरेव तु । यच्छ्रुत्वा सर्वपापेभ्यो मुच्यते नात्र संशयः ॥ १
मानसं नाम तत्तीर्थं गङ्गायामुत्तरे तटे । त्रिरात्रोपोषितो भूत्वा सर्वकामान्वामुयात् ॥ २
गोभूहिरण्यदानेन यत्फलं प्राप्नुयान्नरः । एतत्फलमवाप्नोति तत्तीर्थं स्मरते पुनः ॥ ३
अकामो वा सकामो वा गङ्गायां यो विपद्यते । मृतस्तु भवति स्वर्गे नरकं न च पश्यति ॥ ४
अप्सरोगणसंगीतैः सुप्तोऽसौ प्रतिबुध्यते । हंससारसयुक्तेन विमानेन स गच्छति ॥ ५
बहुवर्षाणि राजेन्द्र षट्सहस्राणि भुञ्जते । ततः स्वर्गात्परिभ्रष्टः क्षीणकर्मा दिवश्च्युतः ॥ ६
सुवर्णमणिमुक्ताढ्यो जायते तु महाकुले । षष्टितीर्थसहस्राणि षष्टितीर्थशतानि च ॥ ७
माघे मासि गमिष्यन्ति गङ्गायमुनसंगमे ॥ ७
गवां शतसहस्रस्य सम्यग्दत्तस्य यत्फलम् । प्रयागे माघमासे तु त्र्यहं स्नातस्य तत्फलम् ॥ ८
गङ्गायमुनयोर्मध्ये पञ्चाग्निं यस्तु साधयेत् । अहीनाङ्गो विरोगश्च पञ्चेन्द्रियसमन्वितः ॥ ९
यावन्ति रोमकूपाणि तस्य गात्रस्य देहिनः । तावद्वर्षसहस्राणि स्वर्गलोके महीयते ॥ १०
ततः स्वर्गात्परिभ्रष्टो जम्बूद्वीपपतिर्भवेत् । स भुक्त्वा विपुलान्भोगांस्तत्तीर्थं भजते पुनः ॥ ११
जलप्रवेशं यः कुर्यात्संगमे लोकविश्रुते । राहुग्रस्तो यथा सोमो विमुक्तः सर्वपातकैः ॥ १२
सोमलोकमवाप्नोति सोमेन सह मोदते । षष्टिवर्षसहस्राणि षष्टिवर्षशतानि च ॥ १३
स्वर्गलोकमवाप्नोति ऋषिगन्धर्वसेवितः । परिभ्रष्टस्तु राजेन्द्र समृद्धे जायते कुले ॥ १४
अधःशिरास्तु यो ज्वालामूर्ध्वपादः पिबेन्नरः । शतं वर्षसहस्राणि स्वर्गलोके महीयते ॥ १५
परिभ्रष्टस्तु राजेन्द्र अग्निहोत्री भवेन्नरः । भुक्त्वा तु विपुलान्भोगांस्तत्तीर्थं भजते नरः ॥ १६
यस्तु देहं विकर्तित्वा शकुनिभ्यः प्रयच्छति । विहगैरुपभुक्तस्य शृणु तस्यापि यत्फलम् ॥ १७
शतं वर्षसहस्राणां सोमलोके महीयते । ततः स्वर्गात्परिभ्रष्टो राजा भवति धार्मिकः ॥ १८
गुणवान्रूपसंपन्नो विद्वान्सुप्रियदेहवान् । भुक्त्वा तु विपुलान्भोगांस्तत्तीर्थं भजते पुनः ॥ १९
यामुने चोत्तरे कूले प्रयागस्य तु दक्षिणे । ऋणप्रमोचनं नाम तीर्थं तत्परमं स्मृतम् ॥ २०
एकरात्रोषितो भूत्वा ऋणैः सर्वैः प्रमुच्यते । सूर्यलोकमवाप्नोति अनृणी च सदा भवेत् ॥ २१

इति श्रीमहापुराणे पाद्म आदिखण्डे प्रयागमाहात्म्ये चतुश्चत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४४ ॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—२३१६

अथ पञ्चचत्वारिंशोऽध्यायः ।

युधिष्ठिर उवाच—

एतच्छ्रुत्वा प्रयागस्य यच्चया कीर्तनं कृतम् । विशुद्धमेतद्बृहदयं प्रयागस्य तु कीर्तनात् ॥
अनाशकफलं ब्रूहि भगवंस्तत्र कीदृशम् ॥ १
मार्कण्डेय उवाच—
शृणु राजन्प्रयागे तु अनाशकफलं विभो । प्राप्नोति पुरुषो धीमाद्ब्रह्मधानश्च यादृशम् ॥ २

अहीनाङ्गो विरोगश्च पञ्चेन्द्रियसमन्वितः । अश्वमेधफलं तस्य गच्छतस्तु पदे पदे ॥ ३
कुलानि तारयेद्राजन्दश पूर्वान्दशापरान् । मुच्यते सर्वपापेभ्यो गच्छेत परमं पदम् ॥ ४

युधिष्ठिर उवाच—

महाभागोऽसि धर्मज्ञ दानं वदसि मे प्रभो । अल्पेनैव प्रदानेन बहून्धर्मानवाप्नुयात् ॥ ५
अश्वमेधस्तु बहुभिः सुकृतैः प्राप्यते इह । एतं मे संशयं ब्रूहि परं कौतूहलं हि मे ॥ ६

मार्कण्डेय उवाच—

शृणु राजन्महावीर यदुक्तं पद्मयोनिना । ऋषीणां संनिधौ पूर्वं कथ्यमानं मया श्रुतम् ॥ ७
पञ्चयोजनविस्तीर्णं प्रयागस्य तु मण्डलम् । संप्रविष्टस्य तद्भूमावश्वमेधः पदे पदे ॥ ८
व्यतीतान्पुरुषान्सप्त भविष्यांश्च चतुर्दश । नरस्तारयते सर्धान्यस्तु प्राणान्परित्यजेत् ॥ ९
एवं ज्ञात्वा तु राजेन्द्र सदा श्रद्धापरो भवेत् । अश्रद्धाणाः पुरुषाः पापोपहतचेतसः ॥
न प्राप्नुवन्ति तत्स्थानं प्रयागं देवनिर्मितम् ॥ १०

युधिष्ठिर उवाच—

स्नेहाद्वा द्रव्यलोभाद्वा ये तु कामवशं गताः । कथं तीर्थफलं तेषां कथं पुण्यमवाप्नुयुः ॥ ११
विक्रयं सर्वभाण्डानां कार्याकार्यमजानतः । प्रयागे का गतिस्तस्य एवं ब्रूहि महामुने ॥ १२

मार्कण्डेय उवाच—

शृणु राजन्महागुह्यं सर्वपापप्रणाशनम् । मासं वसंस्तु राजेन्द्र प्रयागे नियतेन्द्रियः ॥
मुच्यते सर्वपापेभ्यो यथाऽऽदिष्टं स्वयंभुवा ॥ १३
शुचिस्तु प्रयतो भूत्वाऽर्हिसकः श्रद्धयाऽन्वितः । मुच्यते सर्वपापेभ्यः स गच्छेत्परमं पदम् ॥ १४
विश्रम्भघातकानां तु प्रयागे शृणु तत्फलम् । त्रिकालमेव स्नायीत आहारं भैक्ष्यमाचरेत् ॥ १५
त्रिभिर्मासैः प्रमुच्येत प्रयागात्तु न संशयः । अज्ञानेन तु यस्येह तीर्थयात्रादिकं भवेत् ॥ १६
सर्वकामसमृद्धस्तु स्वर्गलोके महीयते । स्थानं स लभते नित्यं धनधान्यसमाकुलम् ॥ १७
एवं ज्ञानेन संपूर्णः सदा भवति भोगवान् । तारिताः पितरस्तेन नरकात्प्रपितामहाः ॥ १८
धर्मानुसारि तच्चञ्ज पृच्छतस्ते पुनः पुनः । त्वत्प्रियार्थं समाख्यातं गुह्यमेतत्सनातनम् ॥ १९

युधिष्ठिर उवाच—

अद्य मे सफलं जन्म अद्य मे सफलं कुलम् । प्रीतोऽस्म्यनुगृहीतोऽस्मि दर्शनादेव तेऽद्य वै ॥
त्वद्दर्शनात्तु धर्मात्मन्मुक्तोऽहं सर्वपातकैः ॥ २०

मार्कण्डेय उवाच—

दिष्ट्या ते सफलं जन्म दिष्ट्या ते तारितं कुलम् । कीर्तनाद्दुर्धते पुण्यं श्रुतं पापप्रणाशनम् ॥ २१

युधिष्ठिर उवाच—

यमुनायां तु किं पुण्यं किं फलं तु महामुने । एतन्मे सर्वमाख्याहि यथादृष्टं यथाश्रुतम् ॥ २२

मार्कण्डेय उवाच—

तपनस्य सुता देवी त्रिषु लोकेषु विश्रुता । समागता महाभागा यमुना यत्र निम्नगा ॥ २३
येनैव निःसृता गङ्गा तेनैव यमुनाऽऽगता । योजनानां सहस्रेषु कीर्तनात्पापनाशिनी ॥ २४
तत्र स्नात्वा च पीत्वा च यमुनायां युधिष्ठिर । कीर्तनाल्लभते पुण्यं दृष्ट्वा भद्राणि पश्यति ॥ २५
अवगाढा च पीता च पुनात्यासप्तमं कुलम् । प्राणांस्त्यजति यस्त्वत्र स याति परमां गतिम् ॥ २६

अग्नितीर्थमिति ख्यातं यमुनादक्षिणे तटे । पश्चिमे धर्मराजस्य तीर्थं हरवरं स्मृतम् ॥
 तत्र स्नात्वा दिवं यान्ति ये मृतास्तेऽपुनर्भवाः ॥ २७
 एवं तीर्थसहस्राणि यमुनादक्षिणे तटे । उत्तरेण प्रवक्ष्यामि आदित्यस्य महात्मनः ॥ २८
 तीर्थं तु विरजं नाम यत्र देवाः सवासवाः । उपासते स्म संध्यां तु नित्यकालं युधिष्ठिर ॥ २९
 देवाः सेवन्ति तत्तीर्थं ये चान्ये विदुषो (?) जनाः । श्रद्धादानपरो भूत्वा कुरु तीर्थाभिषेचनम् ॥ ३०
 अन्ये च बहवस्तीर्थाः सर्वपापहराः शुभाः । तेषु स्नात्वा दिवं यान्ति ये मृतास्तेऽपुनर्भवाः ॥ ३१
 गङ्गा च यमुना चैव उभे तुल्यफले स्मृते । केवलं श्रेष्ठभावेन गङ्गा सर्वत्र पूज्यते ॥ ३२
 एवं कुरुष्व कौन्तेय सर्वतीर्थाभिषेचनम् । यावज्जीवकृतं पापं तत्क्षणादेव नश्यति ॥ ३३
 यस्त्विदं कल्य उत्थाय पठते च शृणोति वा । मुच्यते सर्वपापेभ्यः स्वर्गलोकं स गच्छति ॥ ३४

इति श्रीमहापुराणे पाद्म आदिखण्डे यमुनामाहात्म्ये पञ्चचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४५ ॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—२३५०

अथ षट्चत्वारिंशोऽध्यायः ।

युधिष्ठिर उवाच—

श्रुतं मे ब्रह्मणा प्रोक्तं पुराणं पुण्यसंमितम् । तथानां तु सहस्राणि शतानि नियुतानि च ॥ १
 सर्वे पुण्याः पवित्राश्च गतिश्च परमा स्मृता । पृथिव्यां नैमिषं पुण्यमन्तरिक्षे च पुष्करम् ॥ २
 प्रयागमपि लोकानां कुरुक्षेत्रं विशिष्यते । सर्वाणि संपरित्यज्य कथमेकं प्रशंससि ॥ ३
 अप्रमाणमिदं प्रोक्तमश्रद्धेयमनुत्तमम् । गतिं च परमां दिव्यां भोगांश्चैव यथेप्सितान् ॥ ४
 किमर्थमल्पयोगेन बहुधर्मं प्रशंससि । एतं मे संशयं ब्रूहि यथादृष्टं यथाश्रुतम् ॥ ५

मार्कण्डेय उवाच—

अश्रद्धेयं न वक्तव्यं प्रत्यक्षमपि तद्भवेत् । नरस्य श्रद्धानस्य पापोपहतचेतसः ॥
 अश्रद्धानो ह्यशुचिर्दुर्मतिस्त्यक्तमङ्गलः ॥ ६
 एते पातकिनः सर्वे तेनेदं भाषितं मया । शृणु प्रयागमाहात्म्यं यथादृष्टं यथाश्रुतम् ॥ ७
 प्रत्यक्षं च परोक्षं च यथाऽन्यत्संभविष्यति । यथैवान्यन्मया दृष्टं पुरा राजन्यथाश्रुतम् ॥ ८
 शास्त्रं प्रमाणं कृत्वा तु पूज्यते योगमात्मनः । क्लिश्यते चापरस्तत्र नैव योगमवाप्नुयात् ॥ ९
 जन्मान्तरसहस्रेभ्यो योगो लभ्येत मानवैः । यथा युगसहस्रेण योगो लभ्येत मानवैः ॥ १०
 यस्तु सर्वाणि रत्नानि ब्राह्मणेभ्यः प्रयच्छति । तेन दानेन दत्तेन योगो लभ्येत मानवैः ॥ ११
 प्रयागे तु मृतस्येदं सर्वं भवति नान्यथा । प्रधानहेतुं वक्ष्यामि श्रद्धत्सु च भारत ॥ १२
 यथा सर्वेषु भूतेषु सर्वत्रैव तु दृश्यते । ब्रह्म नैवास्ति वै किञ्चिद्दृक्त्वं त्विदमुच्यते ॥ १३
 यथा सर्वेषु भूतेषु ब्रह्म सर्वत्र पूज्यते । एवं सर्वेषु लोकेषु प्रयागः पूज्यते बुधैः ॥ १४
 पूज्यते तीर्थराजश्च सत्यमेतद्युधिष्ठिर । ब्रह्माऽपि स्मरते नित्यं प्रयागं तीर्थमुत्तमम् ॥ १५
 तीर्थराजमनुप्राप्य नैवान्यत्किञ्चिदिच्छति । को हि देवत्वमासाद्य मानुषत्वं चिकीर्षति ॥ १६
 अनेनैवानुमानेन त्वं ज्ञास्यसि युधिष्ठिर । यथा पुण्यमपुण्यं वा तथैव कथितं मया ॥ १७

युधिष्ठिर उवाच—

भुतं तद्यश्चया प्रोक्तं विस्मितोऽहं पुनः पुनः । कथं योगेन तत्प्राप्तिः स्वर्गलोकस्तु कर्मणा ॥१८
तदा च लभते भोगान्गां च तत्कर्मणां फलम् । तानि कर्माणि पृच्छामि पुनर्यैः प्राप्यते मही १९

मार्कण्डेय उवाच—

शृणु राजन्महाबाहो यथोक्तकर्मणा मही । गामग्निं ब्राह्मणं शास्त्रं काश्चनं सलिलं स्त्रियः ॥ २०
मातरं पितरं चैव यो निन्दति नराधिप । नैतेषामूर्ध्वगमनमेवमाह प्रजापतिः ॥ २१
एवं योगस्य संप्राप्तिः स्थानं परमदुर्लभम् । गच्छन्ति नरकं घोरं ये नराः पापकारिणः ॥ २२
हस्त्यश्वं गामनह्वाहं मणिमुक्तादि काश्चनम् । परोक्षं हरते यस्तु पश्चाद्दानं प्रयच्छति ॥ २३
न ते गच्छन्ति वै स्वर्गं दातारो यत्र भोगिनः । अनेन कर्मणा युक्ताः पच्यन्ते नरकेऽधमाः २४
एवं योगं च धर्मं च दातारं च युधिष्ठिर । यथा सत्यमसत्यं वा अस्ति नास्तीति यत्फलम् ॥
निरुक्तं तु प्रवक्ष्यामि यथाऽयं स्वयमामुयात् ॥ २५

इति श्रीमहापुराणे पाद्म आदिखण्डे प्रयागमाहात्म्ये षट्चत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४६ ॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—२३७५

अथ सप्तचत्वारिंशोऽध्यायः ।

मार्कण्डेय उवाच—

शृणु राजन्प्रयागस्य माहात्म्यं पुनरेव तु । नैमिषं पुष्करं चैव गोतीर्थं सिन्धुसागरम् ॥ १
कुरुक्षेत्रं गया चैव गङ्गासागरमेव च । एते चान्ये च बहवो ये च पुण्याः शिलोच्चयाः ॥ २
दश तीर्थसहस्राणि त्रिंशत्कोट्यस्तथा परे । प्रयागे संस्थिता नित्यमेवमाहुर्मनीषिणः ॥ ३
त्रीणि वाऽप्यग्निकुण्डानि येषां मध्ये तु जाह्नवी । प्रयागादभिनिष्क्रान्ता सर्वतीर्थपुरस्कृता ॥ ४
तपनस्य सुता देवी त्रिषु लोकेषु विश्रुता । गङ्गा यमुनया सार्धं संस्थिता लोकभाविनी ॥ ५
गङ्गायमुनयोर्मध्ये पृथिव्या जघनं स्मृतम् । प्रयागं राजशार्कूल कलां नार्हन्ति षोडशीम् ॥ ६
तिस्रः कोट्योऽर्धकोटी च तीर्थानां वायुरब्रवीत् । दिवि भुव्यन्तरिक्षे च तत्सर्वं जाह्नवी स्मृता ॥ ७
प्रयागं समधिष्ठानं कम्बलाश्वतरानुभौ । भोगवत्यथ या चैव वेदिरेषा प्रजापतेः ॥ ८
तत्र देवाश्च यज्ञाश्च मूर्तिमन्तो युधिष्ठिर । पूजयन्ति प्रयागं ते ऋषयश्च तपोधनाः ॥ ९
यजन्ते ऋतुभिर्देवास्तथा बहुधना नृपाः । ततः पुण्यतमो नास्ति त्रिषु लोकेषु भारत ॥ १०
प्रभावात्सर्वतीर्थेभ्यः प्रभवत्यधिकं विभो । दश तीर्थसहस्राणि तिस्रः कोट्यस्तथा पराः ॥ ११
यत्र गङ्गा महाभागा स देशस्तत्तपोवनम् । सिद्धक्षेत्रं तु तज्ज्ञेयं गङ्गातीरसमाश्रितम् ॥ १२
इति सत्यं द्विजातीनां साधूनामात्मजस्य वा । सुहृदां च जपात्कर्णे शिष्यस्यानुगतस्य वा ॥ १३
इदं धन्यमिदं स्वर्ग्यमिदं सेच्यमिदं सुखम् । इदं पुण्यमिदं रम्यं पावनं धर्म्यमुत्तमम् ॥ १४
महर्षीणामिदं गुह्यं सर्वपापप्रणाशनम् । अधीत्य द्विजोऽध्ययनं निर्म्यलत्वमवामुयात् ॥ १५
यश्चेदं शृणुयाभित्यं तीर्थं पुण्यं सदा शुचिः । जातिस्मरत्वं लभते नाकपृष्ठे च मोदते ॥ १६
प्राप्यन्ते तानि तीर्थानि सद्भिः शिष्टार्थदर्शिभिः । स्नाहि तीर्थेषु कौरव्य न च वक्रमतिर्भव १७
त्वया तु सम्यक्पृष्टेन कथितं तु मया विभो । पितरस्तारिताः सर्वे तारिताश्च पितामहाः ॥ १८
प्रयागस्य तु सर्वे ते कलां नार्हन्ति षोडशीम् । एवं ज्ञानं च योगं च तीर्थं चैव युधिष्ठिर ॥ १९

बहुलेशेन युज्यन्ते ततो यान्ति परां गतिम् । प्रयागस्मरणाद्भोकः स्वर्गलोकं स गच्छति ॥ २०

इति श्रीमहापुराणे पाञ्च आदिखण्डे प्रयागमाहात्म्ये सप्तचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४७ ॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—२३९५

अथाष्टाचत्वारिंशोऽध्यायः ।

युधिष्ठिर उवाच—

कथा सर्वा त्विर्यं प्रोक्ता प्रयागस्य महामुने । एवं मे सर्वमाख्याहि यथा हि मम तारयेत् ॥ १

मार्कण्डेय उवाच—

शृणु राजन्प्रवक्ष्यामि प्रोक्तं सर्वमिदं जगत् । ब्रह्मा विष्णुस्तथेशानो देवता प्रभुरव्ययः ॥ २

ब्रह्मा सृजति भूतानि स्थावरं जङ्गमं च यत् । तान्येतानि परो लोके विष्णुः पालयति प्रजाः ॥ ३

कल्पान्ते तत्समग्रं हि रुद्रः संहरते जगत् । न ददाति च नाऽऽदत्ते न कदाचिद्विनश्यति ॥ ४

ईश्वरः सर्वभूतानां यः पश्यति स पश्यति । उत्तरेण प्रतिष्ठानादिदानां ब्रह्म तिष्ठति ॥ ५

महेश्वरो वटे भूत्वा तिष्ठते परमेश्वरः । ततो देवाः सगन्धर्वाः सिद्धाश्च परमर्षयः ॥ ६

रक्षन्ति परमं नित्यं पापकर्मपरायणान् । ये तु चान्ये च तिष्ठन्ति ते यान्ति परमां गतिम् ॥ ७

युधिष्ठिर उवाच—

अप्याह मे यथातत्त्वं यथैषां तिष्ठते श्रुतम् । केन वा कारणेनैव तिष्ठन्ति लोकसंमताः ॥ ८

मार्कण्डेय उवाच—

प्रयागे निवसन्त्येते ब्रह्मविष्णुमहेश्वराः । कारणं तु प्रवक्ष्यामि शृणु तत्त्वं युधिष्ठिर ॥ ९

पञ्चयोजनविस्तीर्णं प्रयागस्य तु मण्डलम् । तिष्ठन्ति रक्षणार्थाय पापकर्मनिवारणाः ॥ १०

तस्मिन्स्तु स्वल्पकं पापं नरके पातयिष्यति । एवं ब्रह्मा च विष्णुश्च प्रयागे स महेश्वरः ॥ ११

सप्त द्वीपाः समुद्राश्च पर्वताश्च महीतले । ध्रियमाणाश्च तिष्ठन्ति यावदाभूतसंप्लवम् ॥ १२

ये चान्ये बहवः सर्वे तिष्ठन्ति च युधिष्ठिर । पृथिवीस्थानमारभ्य निर्मितं दैवतैस्त्रिभिः ॥ १३

प्रजापतेरिदं क्षेत्रं प्रयागमिति विश्रुतम् । एतत्पुण्यं पवित्रं च प्रयागं तु युधिष्ठिर ॥ १४

स्वराज्यं कुरु राजेन्द्र भ्रातृभिः सहितो भव ॥ १५

इति श्रीमहापुराणे पाञ्च आदिखण्डे प्रयागमाहात्म्येऽष्टाचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४८ ॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—२४०९

अथैकोनपञ्चाशत्तमोऽध्यायः ।

सूत उवाच—

भ्रातृभिः सहिताः सर्वे पाण्डवा धर्मनिश्चयाः । ब्राह्मणेभ्यो नमस्कृत्वा गुरुदेवांस्त्वतर्पयन् ॥ १

वामुदेवोऽपि तत्रैव क्षणेनाभ्यागतस्तदा । पाण्डवैः सहितैः सर्वैः पूज्यमानः स माधवः ॥ २

कृष्णेन सहितैः सर्वैः पुनरेव महात्मभिः । अभिषिक्तः स्वराज्ये तु धर्मपुत्रो युधिष्ठिरः ॥ ३

एतस्मिन्नन्तरे चैव मार्कण्डेयो महात्मवान् । ततः स्वस्तीति चोक्त्वा वै क्षणादाश्रममागतः ॥ ४

युधिष्ठिरोऽपि धर्मात्मा भ्रातृभिः सहितस्तु सः । महादानं ददौ चाथ धर्मपुत्रो युधिष्ठिरः ॥ ५

यस्त्विदं कलयमुत्थाय पठते वा शृणोति वा । मुच्यते सर्वपापेभ्यो विष्णुलोकं स गच्छति ॥ ६

वासुदेव उवाच—

मम वाक्यं तु कर्तव्यं तव स्नेहाद्ब्रवीम्यहम् । नित्यं संस्मर त्वं राजन्प्रयागं विगतज्वरः ॥ ७
 प्रयागं संस्मरन्नित्यं सहास्माभिर्युधिष्ठिर । स्वयं प्राप्स्यसि राजेन्द्र स्वर्गलोकं तु शाश्वतम् ॥ ८
 प्रयागमनुगच्छेद्वा वसते वाऽपि यो नरः । सर्वपापविशुद्धात्मा स्वर्गलोकं स गच्छति ॥ ९
 प्रतिग्रहाद्युपाद्युतः संतुष्टो नियतः शुचिः । अहंकारनिवृत्तश्च स तीर्थफलमश्नुते ॥ १०
 अकोपनश्च राजेन्द्र सत्यवादी दृढव्रतः । आत्मोपमश्च भूतेषु स तीर्थफलमश्नुते ॥ ११
 ऋषिभिः क्रतवः प्रोक्ता देवैश्चापि यथाक्रमम् । न हि शक्या दरिद्रेण यज्ञाः प्राप्तुं महीपते ॥ १२
 बहूपकरणो यज्ञो नानासंभारविभ्रमः । प्राप्यते विविधैरथैः समृद्धैर्वा नरैः क्वचित् ॥ १३
 यो दरिद्रैरपि बुधैः शक्यः प्राप्तुं नरेश्वर । ततो यज्ञः फलैः पुण्यैस्तं निबोध जनेश्वर ॥ १४
 ऋषीणां परमं गुह्यमिदं भरतसत्तम । तीर्थाभिगमनं पुण्यं यज्ञैरपि विशिष्यते ॥ १५
 दश कोटिसहस्राणि त्रिंशत्कोट्यस्तथा परे । माघमासे तु गङ्गायां गमिष्यन्ति नरर्षभ ॥ १६
 स्वस्थो भव महाराज भुङ्क्ष्व राज्यमकण्टकम् । पुनर्द्रक्ष्यसि राजेन्द्र यजमानो विशेषतः ॥ १७

इति श्रीमहापुराणे पाद्म आदिखण्डे प्रयागमाहात्म्यकथनं नामोपपञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥ ४९ ॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—२४२६

अथ पञ्चाशत्तमोऽध्यायः ।

ऋषय ऊचुः—

भवता कथितं सर्वं यत्किञ्चित्पृष्ठमेव च । इदानीमपि पृच्छाम एकं वद महामते ॥ १
 एतेषां खलु तीर्थानां सेवनाद्यत्फलं भवेत् । सर्वेषां किल कृत्वैकं कर्म केन च लभ्यते ॥
 एतन्नो ब्रूहि सर्वज्ञ कर्मैवं यदि वर्तते ॥ २

सूत उवाच—

कर्मयोगः किल प्रोक्तो वर्णानां द्विजपूर्वशः । नानाविधो महाभागास्तत्र चैकं विशिष्यते ॥ ३
 हरिभक्तिः कृता येन मनसा वचसा गिरा । जितं तेन जितं तेन जितमेव न संशयः ॥ ४
 हरिरेव समाराध्यः सर्वदेवेश्वरेश्वरः । हरिनाममहामन्त्रैर्नश्येत्पापपिशाचकम् ॥ ५
 हरेः प्रदक्षिणां कृत्वा सकृदप्यमलाशयाः । सर्वतीर्थसमागाहं लभन्ते यन्न संशयः ॥ ६
 प्रतिमां च हरेर्दृष्ट्वा सर्वतीर्थफलं लभेत् । विष्णुनाम परं जप्त्वा सर्वमङ्गफलं लभेत् ॥ ७
 विष्णुप्रसादतुलसीमाघ्राय द्विजसत्तमाः । प्रचण्डं विकरालं तद्यमस्याऽऽस्यं न पश्यति ॥ ८
 सकृत्प्रणामी कृष्णस्य मातुः स्तन्यं पिबेन्न हि । हरिपादे मनो येषां तेभ्यो नित्यं नमो नमः ॥ ९
 पुलकसः श्वपचो वाऽपि ये चान्ये म्लेच्छजातयः । तेऽपि वन्द्या महाभागा हरिपादैकसेवकाः ॥ १०
 किं पुनर्ब्राह्मणाः पुण्या भक्ता राजर्षयस्तथा । हरौ भक्तिं विधायैव गर्भवासं न पश्यति ॥ ११
 हरेरग्रे स्वनैरुच्चैर्त्यस्तन्नामकृन्मरः । पुनाति भुवनं विप्रा गङ्गादिसलिलं यथा ॥ १२
 दर्शनात्स्पर्शनात्तस्य आलापादापि भक्तितः । ब्रह्महत्यादिभिः पापैर्मुच्यते नात्र संशयः ॥ १३
 हरेः प्रदक्षिणं कुर्वन्नुच्चैस्तन्नामकृन्मरः । करतालादिसंधानं सुस्वरं कलशाब्दितम् ॥
 ब्रह्महत्यादिकं पापं तेनैव करतालितम् ॥ १४

हरिभक्तिकथामुक्ताख्यायिकां शृणुयाच्च यः । तस्य संदर्शनादेव पूतो भवति मानवः ॥ १५
किं पुनस्तस्य पापानामाशङ्का मुनिपुङ्गवाः । तीर्थानां च परं तीर्थं कृष्णनाम महर्षयः ॥ १६
तीर्थं कुर्वन्ति जगतीं गृहीतं कृष्णनाम यैः । तस्मान्मुनिवराः पुण्यं नातः परतरं विदुः ॥ १७
विष्णुप्रसादनिर्माल्यं भुक्त्वा धृत्वा च मस्तके । विष्णुरेव भवेन्मर्त्यो यमशोकविनाशनः ॥
अर्चनीयो नमस्कार्यो हरिरेव न संशयः ॥ १८
ये हीमं विष्णुमव्यक्तं देवं वाऽपि महेश्वरम् । एकीभावेन पश्यन्ति न तेषां पुनरुद्भवः ॥ १९
तस्मादनादिनिधनं विष्णुमात्मानमव्ययम् । हरिं चैकं प्रपश्यध्वं पूजयध्वं तथैव हि ॥ २०
येऽसमानं प्रपश्यन्ति हरिं वै देवतान्तरम् । ते यान्ति नरकान्घोराश्च तांस्तु गणयेद्धरिः ॥ २१
मूर्खं वा पण्डितं वाऽपि ब्राह्मणं केशवप्रियम् । श्वपाकं वा मोचयति नारायणः स्वयंप्रभुः ॥ २२
नारायणात्परो नास्ति पापराशिदवानलः । कृत्वाऽपि पातकं घोरं कृष्णनाम्ना विमुच्यते ॥ २३
स्वयं नारायणो देवः स्वनाम्नि जगतां गुरुः । आत्मनोऽभ्यधिकां शक्तिं स्थापयामास सुव्रताः ॥ २४
अत्र ये विवदन्ते वा आयासलघुदर्शनात् । फलानां गौरवाच्चापि ते यान्ति नरकं बहु ॥ २५
तस्माद्धरौ भक्तिमान्स्याद्धरिनामपरायणः । पूजकं पृष्ठतो रक्षेन्नामिन्नं वक्षसि प्रभुः ॥ २६
हरिनाममहावज्रं पापपर्वतदारणम् । तस्य पादौ तु सफलौ तदर्थगतिशालिनौ ॥ २७
तावेव धन्यावाख्यातौ यौ तु पूजाकरौ करौ । उत्तमाङ्गमुत्तमाङ्गं तद्धरौ नम्रमेव यत् ॥ २८
सा जिह्वा या हरिं स्तौति तन्मनस्तत्पदानुगम्यतां । लोमानि चोच्यन्ते यानि तन्नाम्नि चोत्थितम् ॥ २९
कुर्वन्ति तच्च नेत्राम्बु यदच्युतप्रसङ्गतः । अहो लोका अतितरां देवदोषेण वञ्चिताः ॥ ३०
नामोच्चारणमात्रेण मुक्तिर्दं न भजन्ति वै । वञ्चितास्ते च कलुषाः स्त्रीणां सङ्गप्रसङ्गतः ॥ ३१
प्रतिष्ठन्ति च लोमानि येषां नो कृष्णशब्दने । ते भूर्वा ह्यकृतात्मानः पुत्रशोकादिविह्वलौः ॥ ३२
रुदन्ति बहुलालापैर्न कृष्णाक्षरकीर्तने । जिह्वां लब्ध्वाऽपि लोकेऽस्मिन्कृष्णनाम जपेन्न हि ॥ ३३
लब्ध्वाऽपि मुक्तिसोपानं हेलयैव च्यवन्ति ते । तस्माद्यत्नेन वै विष्णुं कर्मयोगेन(ण) मानवः ॥ ३४
कर्मयोगार्चितो विष्णुः प्रसीदत्येव नान्यथा । तीर्थोदप्यधिकं तीर्थं विष्णोर्भजनमुच्यते ॥ ३५
सर्वेषां खलु तीर्थानां स्नानपानावगाहनैः । यत्फलं लभते मर्त्यस्तत्फलं कृष्णसेवनात् ॥ ३६
यजन्ते कर्मयोगेन(ण) धन्या एव नरा हरिम् । तस्माद्यजध्वं मुनयः कृष्णं परममङ्गलम् ॥ ३७

इति श्रीमहापुराणे पाञ्च आदित्यपञ्चे कर्मयोगप्रसंगे नाम पञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५० ॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—२४६३

अथैकपञ्चाशत्तमोऽध्यायः ।

ऋषय ऊचुः—

कर्मयोगः कथं सूत येन चाऽऽराधितो हरिः । प्रसीदति महाभाग वद नो वदतां वर ॥ १
येनासौ भगवानीशः समाराध्यो मुमुक्षुभिः । तद्ददाखिललोकानां रक्षणं धर्मसंग्रहम् ॥ २
तं कर्मयोगं वद नः सूत मूर्तिमयस्तु यः । इति शुश्रूषवो विप्रा भवदग्ने व्यवस्थिताः ॥ ३

१ क. येऽन्यथा संप्रपश्यन्ति हरिं वै । २ ख. म. 'म' । ती च पा । ३ ख. म. 'ली यी तीर्थ' । ४ ख. म. मर्त्या । ५ ख. म. 'लः । कुर्वन्ति बहुलायासं न कृष्णाक्षरकीर्तनम् । जि' । ६ ड. जन्म । ७ ख. म. 'नं हित्त्वैषैतच्छयव' ।

सूत उवाच—

- एवमेव पुरा पृष्ठो व्यासः सत्यवतीसुतः । ऋषिभिरग्निसंकाशैर्व्यासस्तानाह यच्छृणु ॥ ४
- व्यास उवाच—
- शृणुध्वमृषयः सर्वे वक्ष्यमाणं सनातनम् । कर्मयोगं ब्राह्मणानामात्यन्तिकफलप्रदम् ॥ ५
- आम्नायसिद्धमखिलं ब्राह्मणार्थं प्रदर्शितम् । ऋषीणां शृण्वतां पूर्वं मनुराह प्रजापतिः ॥ ६
- सर्वपापहरं पुण्यमृषिसंघैर्निषेवितम् । समाहितधियो यूयं शृणुध्वं गदतो मम ॥ ७
- कृतोपनयनो वेदानधीयीत द्विजोत्तमः । गर्भाष्टमेऽष्टमे वाऽन्दे स्वसूत्रोक्तविधानतः ॥ ८
- दण्डी च मेखली सूत्री कृष्णाजिनधरो मुनिः । भिक्षाहारो गुरुहितो वीक्षमाणो गुरोर्गुखम् ॥ ९
- कार्पासमुपवीतार्थं निर्मितं ब्रह्मणा पुरा । ब्राह्मणानां त्रिवृत्सूत्रं कौषेयवस्त्रमेव वा ॥ १०
- सदोपवीती चैव स्यात्सदा बद्धशिखो द्विजः । अन्यथा यत्कृतं कर्म तद्भवत्ययथाकृतम् ॥ ११
- वसेदविकृतं वासः कार्पासं वा कषायकम् । तदेव परिधानीयं शुरुर्मतीवमुत्तमम् ॥ १२
- उत्तरं तु समाम्नातं वासः कृष्णाजिनं शुभम् । तदभावे गवयजं रौरवं वा विधीयते ॥ १३
- उद्धृत्य दक्षिणं बाहुं सव्यबाहौ समापितम् । उपवीतं भवेन्नित्यं निवीतं कण्ठसज्जने ॥ १४
- सव्यबाहुं समुद्धृत्य दक्षिणे तूद्धृतं द्विजाः । प्राचीनावीतमित्युक्तं पित्र्ये कर्मणि योजयेत् ॥ १५
- अग्न्यागारे गवां गोष्ठे होमे तैर्प्यं तथैव च । स्वाध्याये भोजने नित्यं ब्राह्मणानां च संनिधौ ॥ १६
- उपासने गुरुणां च संध्ययोः साधुसंगमे । उपवीती भवेन्नित्यं विधिरेष सनातनः ॥ १७
- मौर्द्धी त्रिवृत्समाश्लिष्टां कुर्याद्विप्रस्य मेखलाम् । मुञ्जाभावे कुशेनाऽऽहुर्ग्रन्थिनैकेन वा त्रिभिः ॥ १८
- धारयेद्वैणव्याध्यायैः पालाशैः दण्डैः केशान्तिकैः द्विजः । यज्ञीयवृक्षजं वाऽथ सौम्यमव्रणमेव च ॥ १९
- सायं प्रातर्द्विजः संध्यामुपासीत समाहितः । कामालोभाद्भयान्मोहाद्यक्त्वैनां पतितो भवेत् ॥ २०
- अग्निकार्यं ततः कुर्यात्सायं प्रातः प्रसन्नधीः । स्नात्वा संतर्पयेद्देवानृषीन्पितृगणांस्तथा ॥ २१
- देवताभ्यर्चनं कुर्यात्पुष्पैः पत्रैश्चैवाम्बुभिः । अभिवादनशीलः स्यान्नित्यं वृद्धेषु धर्मतः ॥ २२
- असावहं भो नामेति सम्यक्प्रणतिपूर्वकम् । आयुरारोग्यसिद्ध्यर्थं तन्द्रादिपरिवर्जितः ॥ २३
- आयुष्मान्भव सौम्येति वाच्यो विप्रोऽभिवादाने । आकारश्चास्य नाम्नोऽन्ते वाच्यः पूर्वाक्षरस्रुतः ॥ २४
- यो न वेच्यभिवादस्य विप्रः प्रत्यभिवादनम् । नाभिवाद्यः स विदुषो यथा शूद्रस्तथैव सः ॥ २५
- व्यत्यस्तपाणिना कार्यमुपसंग्रहणं गुरोः । सव्येन सव्यः स्पष्टव्यो दक्षिणेन तु दक्षिणः ॥ २६
- लौकिकं वैदिकं वाऽपि तथाऽऽध्यात्मिकमेव वा । आददात्(च)यतो ज्ञानं तं पूर्वमभिवादयेत् ॥ २७
- नोदकं धारयेद्भैक्ष्यं पुष्पाणि समिधस्तथा । एवंविधानि चान्यानि न देवार्थेषु कर्मसु ॥ २८
- ब्राह्मणान्कुशलं पृच्छेत्क्षत्रवन्धुमनामयम् । वैश्यं क्षेमं समागम्य शूद्रमारोग्यमेव च ॥ २९
- उपाध्यायः पिता ज्येष्ठो भ्राता चैव महीपतिः । मातुलः श्वशुरश्चैव मातामहपितामहौ ॥ ३०
- वर्णश्रेष्ठः पितृव्यश्च पुंसोऽत्र गुरवः स्मृताः । माता मातामही गुर्वी पितुर्मातुश्च सोदरा ॥ ३१
- श्वश्रूः पितामही ज्येष्ठा धात्री च गुरवः स्त्रियः । ज्ञेयस्तु गुरुवर्गोऽयं मातृतः पितृतो द्विजाः ॥ ३२
- अनुवर्तनमेतेषां मनोवाक्कायकर्मभिः । गुरुन्दृष्ट्वा समुत्तिष्ठेदभिवाद्य कृताञ्जलिः ॥ ३३
- नैतैरुपविशेत्सार्थं विचदेन्नाऽऽत्मकारणात् । जीवितार्थमपि द्वेषाद्गुरुभिर्नैव भाषणम् ॥ ३४
- उद्रिक्तोऽपि गुणैरन्यैर्गुरुद्वेषी पतत्यधः ॥ ३५

गुरुणाऽपि सर्वेषां पञ्च पूज्या विशेषतः । तेषामाद्यास्त्रयः श्रेष्ठास्तेषां माता सुपूजिता ॥ ३५
 यो भावयति या सूते येन विद्योपदिश्यते । ज्येष्ठो भ्राता च भर्ता च पञ्चैते गुरवः स्मृताः ॥ ३६
 आत्मनः सर्वयत्नेन प्राणत्यागेन वा पुनः । पूजनीया विशेषेण पञ्चैते भूतिभिच्छता ॥ ३७
 पावत्यिता च माता च द्वावेतौ निर्विकारिणौ । तावत्सर्वं परित्यज्य पुत्रः स्यात्तत्परायणः ॥ ३८
 पिता माता च सुमीतौ स्यातां पुत्रगुणैर्यदि । स पुत्रः सकलं धर्मं प्राप्नुयात्तेन कर्मणा ॥ ३९
 नास्ति मातृसमं दैवं नास्ति पितृसमो गुरुः । तयोः प्रत्युपकारोऽपि न कथंचन विद्यते ॥ ४०
 तयोर्नित्यं प्रियं कुर्यात्कर्मणा मनसा गिरा । न ताभ्यामननुज्ञातो धर्ममन्यं समाचरेत् ॥ ४१
 वर्जयित्वा मुक्तिफलं नित्यं नैमित्तिकं तथा । धर्मसारः समुद्दिष्टः प्रेत्यानन्तफलप्रदः ॥ ४२
 सम्यगाराध्य वक्तारं विसृष्टस्तदनुज्ञया । शिष्यो विद्याफलं भुङ्क्ते प्रेत्य चाऽऽपद्यते दिवि ॥ ४३
 यो भ्रातरं पितृसमं ज्येष्ठं मूढोऽवमन्यते । तेन दोषेण संप्रेत्य निरयं घोरमृच्छति ॥ ४४
 पुंसां वर्त्मनि पृष्टेन पूज्यो भर्ता तु सर्वदा । अपि मातरि लोकेऽस्मिन्नुपकाराद्दि गौरवम् ॥ ४५
 मातुलांश्च पितृव्यांश्च श्वशुरानृत्वजो गुरुर्न । असावहमिति ब्रूयात्प्रत्युत्थाय यवीयसः ॥ ४६
 अपाच्यो दीक्षितो नाम्ना यवीथानपि यो भवेत् । भो भवत्पूर्वकं त्वेनमभिभाषेत धर्मवित् ॥ ४७
 अभिवाद्यश्च पूज्यश्च शिरसा नम्य एव च । ब्राह्मणक्षत्रियाद्यैश्च श्रीकर्मैः सादरं सदा ॥ ४८
 नाभिवाद्याश्च विभ्रेण क्षत्रियाद्याः कथंचन । ज्ञानकर्मगुणोपेता यद्यप्येते बहुश्रुताः ॥ ४९
 ब्राह्मणः सर्ववर्णानां स्वस्ति कुर्यादिति श्रुतिः । सवर्णेन सर्ववर्णानां कार्यमेवाभिवादनम् ॥ ५०
 गुरुरग्निर्द्विजातीनां वर्णानां ब्राह्मणो गुरुः । पतिरेको गुरुः स्त्रीणां सर्वत्राभ्यागतो गुरुः ॥ ५१
 विद्या कर्म वयो बन्धुवित्तं भवति पञ्चमम् । मान्यस्थानानि पञ्चाऽऽहुः पूर्वं पूर्वं गुरुत्तरात् ॥ ५२
 पञ्चानां त्रिषु वर्णेषु भूयांसि बलवन्ति च । यत्र स्युः सोऽत्र मानार्हः शूद्रोऽपि दशमीं गतः ५३
 पन्था देयो ब्राह्मणाय स्त्रियै राक्षे विचक्षुषे । वृद्धाय भारभग्नय रोगिणे दुर्बलाय च ॥ ५४
 भिक्षामाहृत्य शिष्टानां गृहेभ्यः प्रयतोऽन्वहम् । निषेद्य गुरवेऽश्रीयाद्वाग्यतस्तदनुज्ञया ॥ ५५
 भवत्पूर्वं चरेद्भैक्ष्यमुपनीतो द्विजोत्तमः । भवन्मध्यं तु राजन्यो वैश्यस्तु भवदुत्तरम् ॥ ५६
 मातरं वा स्वसारं वा मातुर्वा भगिनीं भिजाम् । भिक्षेत भिक्षां प्रथमं या चैनं न विमानयेत् ५७
 सजातीयगृहेष्वेवं सार्ववर्णिकमेव च । भैक्ष्यस्याऽऽचरणं प्रोक्तं पतितादिविर्वर्जितम् ॥ ५८
 वेदयज्ञैरहीनानां प्रशस्तानां स्वैकर्मसु । ब्रह्मचार्याहरेद्भैक्ष्यं गृहेभ्यः प्रयतोऽन्वहम् ॥ ५९
 गुरोः कुले न भिक्षेत न ज्ञातिकुलबन्धुषु । अलाभे त्वन्यगोहानां पूर्वं पूर्वं विवर्जयेत् ॥ ६०
 सर्वं वा विचरेद्भ्यां पूर्वोक्तानामसंभवे । नियम्य प्रयतो वाचं दिशस्त्वनवलोकयन् ॥ ६१
 समाहृत्य तु भैक्ष्यं तद्यावदर्थममायया । भुञ्जीत प्रयतो नित्यं वाग्यतोऽन्यमानसः ॥ ६२
 भैक्षेण वर्तयेन्नित्यं नैकान्नादो भवेद्ब्रवीती । भैक्षेण व्रतिनो वृत्तिरुपवाससमा स्मृता ॥ ६३
 पूजयेदशनं नित्यं मदाच्चैतदकुत्सयन् । दृष्ट्वा हृष्येत्प्रसीदेच्च प्रतिनन्देच्च सर्वशः ॥ ६४
 अनारोग्यमनायुष्यमस्वर्ग्यं चातिभोजनम् । अपुण्यं लोकविद्भिर्दृष्टं तस्मात्तत्परिवर्जयेत् ॥ ६५
 प्राङ्मुखोऽन्नानि भुञ्जीत सूर्याभिमुखमेव वा । नाद्यादुदङ्मुखो नित्यं विधिरेव सनातनः ॥ ६६

१ स्व. अ. सुष्टेन । २ ट. 'न। आगच्छध्वमि' । ३ ट वन्दुः कुलं भ' । ४ ट. 'व पूर्ववर्णेभ्य एव । ५ क. सुकर्मसु ।
 ६ अ. भैक्ष्येण ।

मस्राण्य पाणिपादौ च भुञ्जानोऽङ्गिरुपस्पृशेत् । शुद्धदेशे समासीनो भुक्त्वा च द्विरुपस्पृशेत् ६७
इति श्रीमहापुराणे पाद्य आदिल्लण्डे कर्मयोगकथनं नामैकपञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५१ ॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—२५३०

अथ द्विपञ्चाशत्तमोऽध्यायः ।

व्यास उवाच—

भुक्त्वा पीत्वा च सुप्त्वा च स्नात्वा रथ्यावसर्पणे । ओष्ठावलेहास्तस्पृष्ट्वा वा वासोऽपि परिधाय च
रेतोमूत्रपुरीषाणामुत्सर्गेऽनुक्तभाषणे । ष्ठीवित्वाऽध्ययनारम्भे कासश्वासागमे तथा ॥ २
चत्वरं वा श्मशानं वा समाक्रम्य द्विजोत्तमः । संध्ययोरुभयोस्तद्गदाचान्तोऽप्याचमेत्पुनः ॥ ३
चण्डालम्लेच्छसंभाषे स्त्रीशूद्रोच्छिष्टभाषणे । उच्छिष्टं पुरुषं दृष्ट्वा भोज्यं चापि तथाविधम् ॥ ४
आचामेदभ्रुपाते वा लोहितस्य तथैव च । भोजने संध्ययोः स्नात्वा पीत्वा मूत्रपुरीषयोः ॥ ५
आगतो वाऽऽचमेत्सुप्त्वा सकृत्सकृदथान्यतः । अप्रेर्गवामथाऽऽलम्भे स्पृष्ट्वा प्रयतमेव वा ॥ ६
स्त्रीणामथाऽऽत्मसंस्पर्शे नीलीं वा परिधाय च । उपस्पृशेज्जलं वार्त्रे(?) तृणं वा भूमिमेव वा ॥ ७
केशानां चाऽऽत्मनः स्पर्शे वाससः स्वलितस्य च । अनुष्णाभिरंफेनाभिरक्षराङ्गिश्च धर्मतः ॥ ८
शौचेप्सुः सर्वदाऽऽचामेदासीनः प्रागुद्भूमुखः । शिरः प्रावृत्य कण्ठं वा मुक्तकेशशिखोऽपि वा ॥ ९
भ्रुकृत्वा पादयोः शौचमागतो न शुचिर्भवेत् । सोपानस्थो जलस्थो वा नोष्णीषी चाऽऽचमेद्बुधः ॥ १०
न चैव वर्ण्युधाराभिर्न तिष्ठन्नुद्धृतोदकैः । नैकहस्तार्पितजलैर्विना सूत्रेण वा पुनः ॥ ११
न पादुकासनस्थो वा बहिर्जानुरथापि वा । न जल्पन्न हसन्प्रेक्षन्शयानस्तल्प एव च ॥ १२
गवीक्षिताभिः फेनाद्यैरुपेताभिरथापि वा । शूद्राशुचिकरोन्मुक्तैर्न क्षाराभिस्तथैव च ॥ १३
न चैवाङ्गुलिभिः शब्दं प्रकुर्यान्नान्यमानसः । न वर्णरसदृष्टाभिर्न चैव प्रदरोदकैः ॥ १४
न पाणिश्रुभिताभिर्वा न बहिःस्कन्ध एव वा । हृद्राभिः पूयते विप्रः कण्ठ्याभिः क्षत्रियः शुचिः ॥ १५
पाशिताभिस्तथा वैश्यः स्त्रीशूद्रौ स्पर्शतोऽन्ततः । अङ्गुष्ठमूलान्तरतो रेखायां ब्राह्ममुच्यते ॥ १६
मन्तराङ्गुष्ठदेशिन्योः पितृणां तीर्थमुच्यते । कनिष्ठामूलतः पश्चात्प्राजापत्यं प्रचक्षते ॥ १७
मङ्गुल्यग्रं स्मृतं दैवं तदेवाऽऽर्षं प्रकीर्तितम् । मूले वा दैवमार्षं स्यादाश्रेयं मध्यतः स्मृतम् ॥ १८
देव सौमिकं तीर्थमेतज्ज्ञात्वा न मुह्यति । ब्राह्मेणैव तु तीर्थेन द्विजो नित्यमुपस्पृशेत् ॥ १९
शमयेद्वाऽथ दैवेन न तु पित्र्येण वै द्विजाः । त्रिः प्राश्नीयादपः पूर्वं ब्राह्मेण प्रयतस्ततः ॥ २०
मृज्याङ्गुष्ठमूलेन मुखं वै समुपस्पृशेत् । अङ्गुष्ठानामिकाभ्यां तु स्पृशेन्नेत्रद्वयं ततः ॥ २१
र्जन्यङ्गुष्ठयोगेन स्पृशेन्नासापुटद्वयम् । कनिष्ठाङ्गुष्ठयोगेन श्रवणे समुपस्पृशेत् ॥ २२
र्वासामथ योगेन हृदयं तु तलेन वा । स्पृशेत् वै शिरस्तद्वदङ्गुष्ठेनांसकद्वयम् ॥ २३
त्रैः प्राश्नीयाद्यदम्भस्तु प्रीतास्तेनास्य देवताः । ब्रह्मा विष्णुर्महेशश्च भवन्तीत्यनुशुश्रुम ॥ २४
ज्ञा च यमुना चैव प्रीयते परिमार्जनात् । संस्पृष्टयोर्लोचनयोः प्रीयेते शशिभास्करौ ॥ २५
वासत्यदसौ प्रीयेते स्पृशेन्नासापुटद्वयम् । कर्णयोः स्पृष्टयोस्तद्वत्प्रीयेते चानिलानलौ ॥ २६
स्पृष्टे हृदये चास्य प्रीयन्ते सर्वदेवताः । मूर्धसंस्पर्शनादेकः प्रीतः स पुरुषो भवेत् ॥ २७

नोच्छिष्टं कुर्वते वक्त्रे विप्रुषोऽङ्गे लगन्ति याः । दन्तवहन्तलग्नेषु जिह्वास्पर्शोऽशुचिर्भवेत् ॥ २८
 स्पृशन्ति बिन्दवः पादौ य आचामयतः परान् । भूमिपांशुसमा ज्ञेया न तैरस्पृश्यता भवेत् ॥ २९
 मधुपाके च सोमे च ताम्बूलस्य च भक्षणे । फलमूले चेशुदण्डे न दोषं प्राह वै मनुः ॥ ३०
 प्रचरंश्चान्नपानेषु द्रव्यहस्तो भवेन्नरः । भूमौ निक्षिप्य तद्द्रव्यमाचर्म्याभ्युक्षयेत् ॥ ३१
 तैजसं वै समादाय येषुच्छिष्टो भवेद्विजः । भूमौ निक्षिप्य तद्द्रव्यमाचर्म्याभ्युक्षयेत् ॥ ३२
 यद्यद्द्रव्यं समादाय भवेदुच्छेषणान्वितः । अनिधायैव तद्द्रव्यं भूमौ त्वशुचितामियात् ॥ ३३
 वस्त्रादिषु विकल्पः स्यात्तत्संस्पृश्याऽऽचमेदिह । अरण्ये तु व्रजन्त्रात्रौ चौरव्याघ्राकुले पथि ३४
 कृत्वा मूत्रं पुरीषं वा द्रव्यहस्तो न दुष्यति । निधाय दक्षिणे कर्णे ब्रह्मसूत्रमुदङ्मुखः ॥ ३५
 अङ्घ्रि कुर्याच्छकृन्मूत्रं रात्रौ चेदक्षिणामुखः । अन्तर्थाय महीं काष्ठैः पत्रैर्लोष्ठतृणेन वा ॥ ३६
 प्राट्य च शिरः कुर्याद्विष्णुस्य विसर्जनम् । छायाकूपनदीगोष्ठचैत्याम्भःपथिभस्मसु ॥ ३७
 अग्नौ चैव श्मशाने च विष्णुमूत्रं न समाचरेत् । न गोमये न काष्ठे वा महावृक्षेऽथ शादले ॥ ३८
 न तिष्ठन्न चै निर्वासा न च पर्वतमण्डले । न जीर्णदेवायतने न वल्मीके कदाचन ॥ ३९
 न च सर्वेषु गर्तेषु प्रगच्छन्न समाचरेत् । तुषाङ्गारकपालेषु राजमार्गे तथैव च ॥ ४०
 न क्षेत्रे न विले वाऽपि न तीर्थे न चतुष्पथे । नोद्यानेऽपां समीपे वा नोषरे नगराशये ॥ ४१
 न सोपानत्पादुको वा छत्री वा नान्तरिक्षके । न चैवाभिमुखः स्त्रीणां गुरुब्राह्मणयोगर्वाम् ॥ ४२
 न देवदेवालययोरपामपि कदाचन । न ज्योतीषि निरीक्षन्वा न वा प्रतिमुखोऽथ वा ॥ ४३
 प्रत्यादित्यं प्रत्यनलं प्रतिसोमं तथैव च । आहत्य मृत्तिकां कृलालेपगन्धापकर्षणीम् ॥ ४४
 कुर्यादतन्द्रितः शौचं विशुद्धैरुद्धृतोदकैः । नाऽऽहरेन्मृत्तिकां विप्रः पांसुलां न च कर्दमाम् ॥ ४५
 न मार्गाभोषरोदेशाच्छौचशिष्टां परस्य च । न देवायतनात्कूपाद्दाम्नो न च जलात्तथा ॥
 उपस्पृशेत्ततो नित्यं पूर्वोक्तेन विधानतः ॥ ४६

इति श्रीमहापुराणे प. ३ आदिखण्डे कर्मयोगकथने द्विपञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५२ ॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—२५७६

अथ त्रिपञ्चाशत्तमोऽध्यायः ।

व्यास उवाच—

एवं दण्डादिभिर्युक्तः शौचाचारसमन्वितः । आहूतोऽध्ययनं कुर्याद्वीक्षमाणो गुरोर्युक्तम् ॥ १
 नित्यमुद्यतपाणिः स्यात्साध्वाचारः सुसंयतः । आस्यतामिति चोक्तः सन्नासीताभिमुखं गुरोः ॥ २
 प्रतिश्रवणसंभाषे शयानो न समाचरेत् । आसीनो न च भुञ्जानो न तिष्ठेन्न पराङ्मुखः ॥ ३
 नीचे शय्यासनं चास्य सर्वदा गुरुसंनिधौ । गुरोस्तु चक्षुर्विषये न यथेष्टासनो भवेत् ॥ ४
 नोदाहरेदस्य नाम परोक्षमपि केवलम् । न चैवास्यानुकुर्वीत गतिभाषणचेष्टितम् ॥ ५
 गुरोर्यत्र परीवादो निन्दा वाऽपि प्रवर्तते । कर्णौ तत्र पिधातव्यौ गन्तव्यं वा ततोऽन्यतः ॥ ६
 दूरस्थो नार्चयेदेनं न कुद्दो नान्तिके स्त्रियाः । न चैवास्योत्तरं ब्रूयात्स्यतो नाऽऽसीत संनिधौ ॥ ७

१ क. 'म्याङ्ग' । २ क. 'यदुच्छि' । ३ ख. अ. च यूक्तुर्वन्न च । ४ ख. अ. न चोपस्थेषु । ५ ख. अ. न गुहासु च । न ।

उदकुम्भं कुशान्पुष्पं समिधोऽस्याऽऽहरेत्सदा । मार्जनं लेपनं नित्यमङ्गानां वै समाचरेत् ॥ ८
 नास्य निर्माल्यशयनं पादुकोपानहावपि । आक्रामेदासनं चास्य च्छायादीन्वा कदाचन ॥ ९
 साधयेदन्तकाष्ठादील्लिङ्गं चास्मै निवेदयेत् । अनापृच्छय न गन्तव्यं भवेत्प्रियहिते रतः ॥ १०
 न पादौ सारयेदस्य संनिधाने कदाचन । जृम्भतं हसितं चैव कण्ठप्रावरणं तथा ॥ ११
 वर्जयेत्संनिधौ नित्यमङ्गस्फोटनमेव च । यथाकालमधीयीत यावन्न विमना गुरुः ॥ १२
 आसीताधो गुरोः पार्श्वे सेवां च सुसमाहितः । आसने शयने याने मैव तिष्ठेत्कदाचन ॥ १३
 धावन्तमनुधावेत गच्छन्तमनुगच्छति । गोश्वोष्ट्रयानप्रासादे तथा च विष्टरेषु च ॥ १४
 आसीत गुरुणा सार्धं शिलाफलकनौषु च । जितेन्द्रियः स्यात्सततं वश्यात्माऽक्रोधनः शुचिः १५
 प्रयुञ्जीत सदा वाचं मधुरां हितकारिणीम् । गन्धमालयं रसं कल्पं शुक्तिं प्राणिविहिंसनम् ॥ १६
 अभ्यञ्जनाञ्जने पानं छत्रधारणमेव च । कामं लोभं भयं निद्रां गीतं वादित्रवर्तनम् ॥ १७
 आतर्जनं परीवादं स्त्रीप्रेक्षालम्भनं तथा । परोपघातं पैशुन्यं प्रयत्नेन विवर्जयेत् ॥ १८
 उदकुम्भं सुमनसो गोशकृन्मृत्तिकाकुशान् । आहरेद्यावेदन्नानि भैक्ष्यं तावद्बहिश्चरेत् ॥ १९
 घृतं च लवणं सर्वं वर्ज्यं पर्युषितं च यत् । अनृत्यदर्शी सततं भवेद्रीतादिनिःस्पृहः ॥ २०
 नैऽऽदित्यं वै समीक्षेत नाऽऽचरेदन्तधावनम् । एकान्तमशुचिस्त्रीभिः शूद्राद्यैरभिभाषणम् ॥ २१
 गुरुच्छिष्टं भेषजान्नं प्रयुञ्जीत न कामतः । मलापकर्षणं स्नानं न चरेद्धि कदाचन ॥ २२
 न कुर्यान्मानसं विप्रो गुरोस्त्यागे कथंचन । मोहाद्वा यदि वा लोभाच्यक्त्वा तु पतितो भवेत् २३
 लौकिकं वैदिकं वाऽपि तथाऽऽध्यात्मिकमेव वा । आददीत यतो ज्ञानं तं न दुष्टेत्कदाचन २४
 गुरोरप्यवलिप्तस्य कार्याकार्यमजानतः । उत्पथप्रतिपन्नस्यै न मनुस्त्यागमैब्रवीत् ॥ २५
 गुरोर्गुरौ संनिहिते गुरुवद्वृत्तिमाचरेत् । नत्वाऽभिसृष्टो गुरुणा स्वान्गुरूनभिवादयेत् ॥ २६
 विद्यागुरुष्वेतदेव नित्यावृत्तिषु योगिषु । प्रतिषेधत्सु चाधर्माद्धितं चोपदिशत्सु च ॥ २७
 श्रेयः स्वगुरुवद्वृत्तिं नित्यमेव समाचरेत् । गुरुपुत्रेषु दारेषु गुरोश्चैव स्वबन्धुषु ॥ २८
 बालः संमानयेन्मान्याञ्छिष्यो वा यज्ञकर्मणि । अध्यापयन्गुरुसुतो गुरुवन्मानमर्हति ॥ २९
 उत्सादनं च गात्राणां स्नापनोच्छिष्टभोजने । न कुर्याद्गुरुपुत्रस्य पादयोः शौचमेव च ॥ ३०
 गुरुवत्प्रतिपूज्याश्च सवर्णा गुरुयोषितः । असवर्णास्तु संपूज्याः प्रत्युत्थानाभिवादनैः ॥ ३१
 अभ्यञ्जनं स्नापनं च गात्रोत्सादनमेव च । गुरुपत्न्या न कार्याणि केशानां च प्रसाधनम् ॥ ३२
 गुरुपत्नी तु युवती नाभिवाद्या तु पादयोः । कुर्वीत वन्दनं भूम्यामसावहमिति ब्रुवन् ॥ ३३
 विप्रोप्य पादग्रहणमन्वहं चाभिवादनम् । गुरुदारेषु कुर्वीत सतां धर्ममनुस्मरन् ॥ ३४
 मातृष्वसा मातुलानी श्वश्रूश्चाथ पितृष्वसा । संपूज्या गुरुपत्नीवत्समास्ता गुरुभार्यया ॥ ३५
 भ्रातृभार्याश्च संग्राह्या सवर्णाऽहन्यहन्यपि । विप्रोप्य तूपसंग्राह्या ज्ञातिसंबन्धियोषितः ॥ ३६
 पितुर्भगिन्या मातुश्च ज्यायस्यां च स्वसर्यपि । मातृवद्वृत्तिमातिष्ठेन्माता ताभ्यो गरीयसी ॥ ३७
 एवमाचारसंपन्नमात्मवन्तमदाम्भिकम् । वेदमध्यापयेद्धर्मं पुराणानि च नित्यशः ॥ ३८
 संवत्सरोषिते शिष्ये गुरुर्ज्ञानमनिर्दिशन् । हरेते दुष्कृतं तस्य शिष्यस्य वसतो गुरुः ॥ ३९
 आचार्यपुत्रः शुभ्रपुर्ज्ञानदो धार्मिकः शुचिः । शक्तोऽन्नदोऽम्बुदः साधुरध्याप्या दश धर्मतः ॥ ४०

१ अ. 'मङ्गणे वै । २ ट. 'वदेतानि भैक्ष्यं चाहरहृत्' । ३ ट. आदित्यं । ४ ट. 'स्य मं । ५ ट. 'मयात्र' । ६ ट. पुराणज्ञानि नित्यं ।

कृतकण्ठस्तथाऽद्रोही मेधावी गुहकृष्णः । आसः प्रियोऽथ विधिवत्षडध्याप्या द्विजातयः ॥ ४१
 एतेषु ब्राह्मणे दानमन्यत्र तु यथोदितम् । आचम्य संयतो नित्यमधीयीत उदङ्मुखः ॥ ४२
 उपसंगृह्य तत्पादौ वीक्षमाणो गुरोर्मुखम् । अधीष्व भो इति ब्रूयाद्विरामोऽस्त्विति चाऽऽरभेत् ४३
 प्राङ्मुखात्पर्युपासीत पवित्रैश्चैव पावकः । प्राणायामैस्त्रिभिः पूतस्तत ओंकारमर्हति ॥ ४४
 ब्राह्मणः प्रणवं कुर्यादन्तेऽपि विधिवद्विजाः । कुर्यादध्यापनं नित्यं स ब्रह्माञ्जलिपूर्वतः ॥ ४५
 सर्वेषामेव भूतानां वेदश्चक्षुः सनातनः । अधीयीताप्ययं नित्यं ब्राह्मण्याद्धीयतेऽन्यथा ॥ ४६
 अधीयीत ऋचो नित्यं क्षीराहुत्या स देवताः । प्रीणाति तर्पयन्कालं कामैर्दृताः सदैवताः ॥ ४७
 यजुष्यधीते नित्यं दध्ना प्रीणाति देवताः । सामान्यधीते प्रीणाति घृताहुतिभिरन्वहम् ॥ ४८
 अथर्चाङ्गिरसो नित्यं मध्वा प्रीणाति देवताः । धर्माङ्गानि पुराणानि मांसैस्तर्पयते सुरान् ॥ ४९
 तासां समीपे नियतो नैत्यकं विधिमाश्रितः । गायत्रीं समधीयीत गत्वाऽरण्यं समाहितः ॥ ५०
 सहस्रपरमां देवीं शतमध्यां दशाचराम् । गायत्रीं वै जपेन्नित्यं जपयज्ञः प्रकीर्तितः ॥ ५१
 गायत्रीं चैव वेदांश्च तुलयाऽतोलयत्प्रभुः । एकतश्चतुरो वेदा गायत्री च तथैकतः ॥ ५२
 ओंकारमादितः कृत्वा व्याहृतीस्तदनन्तरम् । ततोऽधीयीत सावित्रीमेकाग्रः श्रद्धयाऽन्वितः ॥ ५३
 पुराफल्ये समुत्पन्ना भूर्भुवः स्वः सनातनाः । महाव्याहृतपस्तिस्त्रः सर्वाशुभनिबर्हणाः ॥ ५४
 प्रधानं पुरुषः कालो विष्णुब्रह्ममहेश्वराः । सत्त्वं रजस्तमस्तिस्त्रः क्रमाद्ब्रूयाहतयः स्मृताः ॥ ५५
 ओंकारस्तत्परं ब्रह्म सावित्री स्यात्तदुत्तरम् । एष मन्त्रो महायोगः सारात्सार उदाहृतः ॥ ५६
 योऽधीतेऽहन्यहन्येतां गायत्रीं वेदमातरम् । विज्ञायार्थं ब्रह्मचारी स याति परमां गतिम् ॥ ५७
 गायत्री वेदजननी गायत्री लोकपावनी । गायत्र्या न परं जप्यमेतद्विज्ञाय मुच्यते ॥ ५८
 श्रावणस्य तु मासस्य पौर्णमास्यां द्विजोत्तमाः । आपाढ्यां प्रोष्ठपद्यां वा वेदोपाकरणं स्मृतम् ५९
 यत्सूर्ययाम्यगमनं मासान्विप्रोऽर्धपञ्चमान् । अधीयीत गुचौ देशे ब्रह्मचारी समाहितः ॥ ६०
 पुष्ये तु च्छन्दसां कुर्याद्बहिरुत्सर्जनं द्विजः । प्रातः शुक्लस्य सायाह्ने पूर्वाह्ने बहुले दले ॥ ६१
 छन्दांसि च द्विजोऽभ्यस्येच्छुक्लक्षे तु वै द्विजः । वेदाङ्गानि पुराणानि कृष्णपक्षेषु मानवः ॥ ६२
 इमाभित्यमनध्यायानधीयानो विवर्जयेत् । अध्यापनं च कुर्वाणोऽभ्यस्यन्नपि प्रयत्नतः ॥ ६३
 कर्णश्रवेऽनिले रात्रौ दिवापांसुसमूहने । विद्युत्स्तनितवर्षेषु महोल्कानां च संप्लवे ॥
 अकालिकमनध्यायमेतेष्वह प्रजापतिः ॥ ६४
 एतानभ्युदितान्विद्याद्यदा प्रादुःकृताग्निषु । तदा विद्यादनध्यायमनृतौ चाभ्रदर्शने ॥ ६५
 निर्घाते भूमिचलने ज्योतिषां चोपसर्जने । एतानकालिकान्विद्यादनध्यायानृतावपि ॥ ६६
 प्रादुष्कृतेष्वग्निषु तु विद्युत्स्तनितनिस्वने । सज्योतिः स्यादनध्यायः श्लेषे रात्रौ यथा दिवा ॥ ६७
 नित्यानध्याय एव स्याद्ग्रामेषु नगरेषु च । धर्मनैपुण्यकामार्नां मूत्रगन्धेन नित्यञ्च ॥ ६८
 अम्तः शवगते ग्रामे वृषलस्य च संनिधौ । अनध्यायो रुद्यमाने समये जलदस्य च ॥ ६९
 उदके चार्धरात्रे च विण्मूत्रं च विसर्जयन् । उच्छिष्टः श्राद्धभुङ्क्ते मनसाऽपि न चिन्तयेत् ॥ ७०
 प्रतिपृष्ट द्विजो विद्वानेकोद्विष्टस्य वेतनम् । ज्यहं न कारयेद्ब्रह्म राज्ञो राहोश्च सूतके ॥ ७१
 यावदेकाग्रनिष्ठा स्यात्स्नेहालोपश्च तिष्ठति । विप्रस्य विदुषो देहे तावद्ब्रह्म न कीर्तयेत् ॥ ७२

*१ ख. अ. 'तज्ञश्च तथा' । २ 'द्विरोमांस्त्वि' । ३ ख. अ. 'रभेत्' । ४ क. देवतः । ५ ख. अ. कामैः प्रीत्या समा-
 हितः । ६ ख. अ. 'न्' । प्रातः सायं च नि' । ७ ख. अ. सनातनात् । ८ क. सर्वाः शु' । ९ ख. अ. 'नां पूतिग' ।

क्षयानः प्रौढपादश्च कृत्वा चैवावसविकाम् । नाधीयीताऽऽमिषं जग्ध्वा शूद्रश्राद्धान्मेव च ॥ ७१
 नीहारे षाणशब्दे च संध्ययोरुभयोरपि । अमावास्याचतुर्दश्याः पौर्णमास्यष्टमीषु च ॥ ७४
 उपाकर्मणि चोत्सर्गे त्रिरात्रं क्षपणं स्मृतम् । अष्टकासु अहोरात्रमृत्वन्तासु च रात्रिषु ॥ ७५
 मार्गशीर्षे तथा पौषे माघमासे तथैव च । तिस्रोऽष्टकाः समाख्याताः कृष्णपक्षेषु सूरिभिः ॥ ७६
 इलेष्पातकस्य च्छायायां शाल्मलेर्मधुकस्य च । कदाचिदपि नाध्येयं कोविदारकपितृथोः ॥ ७७
 समानविद्ये च मृते तथा सब्रह्मचारिणि । आचार्ये संस्थिते चापि त्रिरात्रं क्षपणं स्मृतम् ॥ ७८
 छिद्राण्येतानि विप्रानामनध्यायाः प्रकीर्तिताः । हिंसन्ति राक्षसास्तेषु तस्मादेतान्विबर्जयेत् ॥ ७९
 नैत्यके नास्त्यनध्यायः संध्योपासनमेव च । उपाकर्मणि चोत्सर्गे होमस्यान्ते तथैव च ॥ ८०
 एकामृचमथैकं वा यजुः सामानि वा पुनः । अष्टकाद्यास्वधीयीत मारुते चाभिधावति ॥ ८१
 अनध्यायस्तु नात्रेषु नेतिहासपुराणयोः । न धर्मशास्त्रेष्वन्येषु सर्वाण्येतानि वर्जयेत् ॥ ८२
 एष धर्मः समासेन कीर्तितो ब्रह्मचारिणः । ब्रह्मणाऽभिहितः पूर्वमृषीणां भावितात्मनाम् ॥ ८३
 योऽन्यत्र कुरुते यत्नमनधीत्य श्रुतिं द्विजः । स समूढो न संभाष्यो वेदवाङ्मो द्विजातिभिः ॥ ८४
 न वेदपाठमात्रेण संतुष्टो वै भवेद्विजः । पाठमात्रवसन्यस्तु पङ्के गौरिव सीदति ॥ ८५
 योऽधीत्य विधिवद्वेदं वेदार्थं न विचारयेत् । स समूढः शूद्रकल्पः पात्रतां न प्रपद्यते ॥ ८६
 यदि त्वात्यन्तिकं वासं कर्तुमिच्छति वै गुरौ । युक्तः परिचरेदेनमाशरीरविमोक्षणम् ॥ ८७
 गत्वा वनं च विधिवज्जुहुयाज्जातवेदसम् । अधीयीत तथा नित्यं ब्रह्मनिष्ठः समाहितः ॥ ८८
 सावित्रीं शतरुद्रीयं वेदान्तांश्च विशेषतः । अभ्यसेत्सततं युक्तौऽभिक्षाशनपरायणः ॥ ८९

एतद्विधानं परमं पुराणं वेदागमे सम्यगिहोदितं वः ।

पुरा महर्षिप्रवराभिपृष्टः स्वार्थंभुवो यन्मनुराह देवः ॥

९०

इति श्रीमहापुराणे पाद्य आदिब्रह्मण्डे कर्मयोगकथनं नाम त्रिपञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५३ ॥

आदितः श्लोकानां समष्टयङ्काः—२६६६

अथ चतुष्पञ्चाशत्तमोऽध्यायः ।

व्यास उवाच—

वेदं वेदौ तथा वेदान्वेदाङ्गानि तथा द्विजाः । अधीत्य चाधिगम्यार्थं तत स्नायाद्विजोत्तमः ॥ १
 गुरवे तु धनं दत्त्वा स्नायीत तदनुग्रह्यौ । तीर्णव्रतोऽथ युक्तात्मा शक्तो वा स्नातुमर्हति ॥ २
 वैणवीं धारयेद्यष्टिमन्तर्वासस्तथोत्तरम् । यज्ञोपवीतद्वितयं सोदकं च कमण्डलुम् ॥ ३
 छत्रं चोष्णीषममलं पौदुके चाप्युपानहौ । रौक्मे च कुण्डले धार्ये कृत्तकेशनखः शुचिः ॥ ४
 अन्यत्र काञ्चनादिमो न रक्तां विभृयात्स्रजम् । शुक्लाम्बरधरो नित्यं सुगन्धः प्रियदर्शनः ॥ ५
 न जीर्णमलवद्वासा भवेद्वै विभवे सति ॥ ६
 न रक्तमुल्लवणं चान्यधृतं वासो न कुण्डलम् । नोपानहौ स्रजं चाथ पादुके च प्रयोजयेत् ॥ ६
 उपवीतमलंकारैः कृष्णाजिनं च दर्शयन् । नापसव्यं परीदध्याद्वासो न विकृतं वसेत् ॥ ७

१ ट. 'रात्रं प्रदोषेषु रा' । २ अ. 'मात्रावसानस्तु । ३ अ. 'क्तो भस्मस्तान' । ४ ट. 'या । चीर्ण । ५ ख. अ. पाण्डुके । ६ ख. अ. 'रं दर्शान्कृष्णाजिनं तथा । ना' ।

आहरेद्विधिवहारात्सदृशानात्मनः शुभान् । रूपलक्षणसंयुक्तान्योनिदोषविवर्जितान् ॥	८
अमातृगोत्रजभवार्यन्यमानुषगोत्रजाम् । आहरेद्ब्राह्मणो भार्या शीलशौचसमन्विताम् ॥	९
ऋतुकालाभिगामी स्याद्यावत्पुत्रोऽभिजायते । वर्जयेत्प्रतिषिद्धानि प्रयत्नेन दिनानि तु ॥	१०
षष्ठ्यष्टमीं पञ्चदशीं द्वादशीं च चतुर्दशीम् । ब्रह्मचारी भवेन्नित्यं तद्द्वज्जन्मत्रयाहनि ॥	११
आदधीत विवाहार्थं जुहुयाज्जातवेदैसम् । एतानि स्नातको नित्यं पावनानि च पावयेत् ॥	१२
वेदोदितं स्वकं कर्म नित्यं कुर्यादतन्द्रितः । अकुर्वाणः पतत्यागु नरकानतिभीषणात् ॥	१३
अभ्यसेत्प्रयतो वेदं महायज्ञान्न ह्यपयेत् । कुर्याद्ब्रह्माणि कार्याणि संध्योपासनमेव च ॥	१४
सख्यं समाधिकैः कुर्यादुपेयादीश्वरं सदा । दैवतान्यभिगच्छेत् कुर्याद्भार्याभियोगणम् ॥	१५
न धर्मं ख्यापयेद्विद्वान्न पापं गूहयेदपि । कुर्वीताऽऽत्महितं नित्यं सर्वभूतानुकम्पकः ॥	१६
वयसः कर्मणोऽर्थस्य भ्रुतस्याभिजनस्य च । देशवाग्बुद्धिसारूप्यमाचरन्विचरेत्सदा ॥	१७
भ्रुतिस्मृत्युदितं सम्यक्साधुभिर्यश्च संवितः । तमाचारं निषेवेत् नेहेतान्यत्र कर्हिचित् ॥	१८
येनास्य पितरो याता येन याताः पितामहाः । तेन यायात्सतां मार्गं तेन गच्छन्न बुष्यति ॥	१९
नित्यं स्वाध्यायशीलः स्यान्नित्यं यज्ञोपवीतवान् । सत्यवादी जितक्रोधो लोभमोहविवर्जितः २०	
सावित्रीजापनिरतः श्राद्धकृन्मुच्यते गृही । मातापित्रोर्हिते युक्तो ब्राह्मणस्य हिते रतः ॥	२१
दाता यज्वर्षो वेदभक्तो ब्रह्मलोके महीयते । त्रिवर्गसेवी सततं देवानां च समर्चनम् ॥	२२
कुर्यादहरर्हर्नित्यं नमस्येत्प्रयतः सुरान् । विभागशीलः सततं क्षमायुक्तो दयालुकः ॥	२३
गृहस्थस्तु समाख्यातो न गृहेण गृही भवेत् ॥	२४
क्षमा दया च विज्ञानं सत्यं चैव दमः शमः । अध्यात्मनित्यता ज्ञानमेतद्ब्राह्मणलक्षणम् ॥	२५
एतस्मान्न प्रमाद्येत् विशेषेण द्विजोत्तमः । यथाशक्ति चरन्धर्मं निन्दितानि विवर्जयेत् ॥	२६
विधूय मोहकलिलं ळब्ध्वा योगमनुत्तमम् । गृहस्थो मुच्यते बन्धाश्नात्र कार्या विचारणा ॥	२७
विगर्हातिजयक्षेपहिंसाबन्धवधात्मनाम् । अन्यमन्युसमुत्थानां दोषाणां मर्षणं क्षमा ॥	२८
स्वदुःखेषु च कारुण्यं परदुःखेषु सौहृदम् । दयेति मुनयः प्राहुः साक्षाद्धर्मस्य साधनम् ॥	२९
[*अङ्गानि वेदाश्चत्वारो मीमांसा न्यायविस्तरः । पुराणं धर्मशास्त्रं च विद्या एताश्चतुर्दश] ॥	३०
चतुर्दशानां विद्यानां धारणा हि परार्थतः । विज्ञानमिति तद्विद्यायेन धर्मो विवर्धते ॥	३१
अधीत्य विधिवद्विद्यामर्थं चैवोपलभ्य तु । धर्मकार्याणि कुर्वीत ह्येतद्विज्ञानमुच्यते ॥	३२
सत्येन लोकं जयति सत्यं तत्परमं पदम् । यथाभूताप्रमादं तु सत्यमाहुर्मनीषिणः ॥	३३
दमः शरीरोपरतिः शमः प्रज्ञाप्रसादतः । अध्यात्ममक्षरं विद्याद्यत्र गत्वा न शोचति ॥	३४
यया स देवो भगवान्विद्यया विद्यते परः । साक्षादेव हृषीकेशस्तज्ज्ञानमिति कीर्तितम् ॥	३५
तन्निष्ठस्तत्परो विद्वान्नित्यमक्रोधनः शुचिः । महायज्ञपरो विप्रो लभते तदनुत्तमम् ॥	३६
धर्मस्याऽऽयतनं यत्नाच्छरीरं परिपालयेत् । न हि देहं विना विष्णुः पुरुषैर्विद्यते परः ॥	३७
नित्यं धर्मार्थकामेषु युज्येत नियतो द्विजः । न धर्मवर्जितं काममर्थं वा मनसा स्मरेत् ॥	३८
सीदन्नपि हि धर्मेण न त्वधर्मं समाचरेत् । धर्मो हि भगवान्देवो गतिः सर्वेषु जन्तुषु ॥	३९

* टपुस्तक एवायं पाठः ।

१ ख. अ. 'मसमानार्थिगो' । २ क. 'दसा । ए' । ३ अ. धारयेत् । ४ ख. अ. 'ज्जा देवभ' । ५ ख. अ. विधर्मार्थि क्रमक्रोधार्थि । ६ ख. अ. यथार्थतः ।

भूतानां भिषकारी स्यान्न परद्रोहकर्मधीः । न वेददेवतानिन्दां कुर्यात्सैश्च न संबसेत् ॥ ४०
यास्त्वमं नियतो विप्रो धर्माध्यायं पठेच्छुचिः । अध्यापयेच्छ्रावयेद्वा ब्रह्मलोके महीयते ॥ ४१

इति श्रीमहापुराणे पाप आदिसूत्रे धर्मकथने चतुष्पञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५५ ॥

आदितः श्लोकानां समष्टयङ्काः—२७०७

अथ पञ्चपञ्चाशत्तमोऽध्यायः ।

व्यास उवाच—

न हि स्यात्सर्वभूतानि नातृत् वा वदेत्कचित् । नाहितं नाभियं वाच्यं न स्तेनः स्यात्कदाचन ॥ १
तृणं वा यदि वा शाकं मृदं वा जलमेव वा । परस्यापहरञ्जन्तुर्नरकं प्रतिपद्यते ॥ २
न राज्ञः प्रतिगृह्णीयान्न शूद्रात्पतितादापि । न चान्यस्मादशक्तश्चेन्निन्दितान्वर्जयेद्बुधः ॥ ३
नित्यं याचनको न स्यात्पुनस्तं नैव याचयेत् । प्राणानपहरत्येवं याचकस्तस्य दुर्मतेः ॥ ४
न देवद्रव्यहारी स्याद्विशेषेण द्विजोत्तमः । ब्रह्मस्वं वा नापहरेदापत्स्वपि कदाचन ॥ ५
न विषं विषमित्याहुर्ब्रह्मस्वं विषमुच्यते । देवस्वं चापि यत्नेन सदा परिहरेत्ततः ॥ ६
पुष्पं शाकोदकं काष्ठं तथा मूलं फलं तृणम् । अदत्तानि च न स्तेयं मनुः प्राह प्रजापतिः ॥ ७
ग्रहीतव्यानि पुष्पाणि देवार्चनविधौ द्विजाः । नैकस्मादेव नियतमनुज्ञाय केवलम् ॥ ८
तृणं काष्ठं फलं पुष्पं प्रकाशं वै हरेद्बुधः । धर्मार्थं केवलं प्राहुरन्यथा पतितो भवेत् ॥ ९
तिलमुद्गयवादीनां मुष्टिर्ग्राह्या पथि स्थितैः । क्षुधितैर्नान्यथा विप्रा धर्मादिभिरिति स्थितिः ॥ १०
न धर्मस्यापदेशेन पापं कृत्वा व्रतं चरेत् । व्रतेन पापं नैयारुह्य कुर्वन्स्त्रीशूद्रदम्भनम् ॥ ११
प्रेत्येह चेदृशो विप्रो गर्भते ब्रह्मवादिभिः । छद्मना चरितं यच्च व्रतं रक्षांसि गच्छति ॥ १२
अलिङ्गी लिङ्गिवेशेन यो वृत्तिमुपतिष्ठति । स लिङ्गिनो हरेदेनस्तिर्यग्योनौ च जायते ॥ १३
याचनं योनिसंबन्धं सहवासं च भाषणम् । कुर्वाणः पतते नित्यं तस्माद्यत्नेन वर्जयेत् ॥ १४
[*देवद्रोहं न कुर्वीत गुरुद्रोहं तथैव च] । देवद्रोहाशुद्रद्रोहः कोटिकोटिगुणाधिकः ॥
जनापवादो नास्तिक्यं तस्मात्कोटिगुणाधिकम् ॥ १५
गोभिश्च दैवतैर्विप्रैः कृप्या राजोपसेवया । कुलान्यकुलतां यान्ति यानि हीनानि धर्मतः ॥ १६
कुविचारैः क्रियालोपैर्वेदानध्ययनेन च । कुलान्यकुलतां यान्ति ब्राह्मणातिक्रमेण च ॥ १७
अनृतात्पारदार्याच्च तथाऽभक्ष्यस्य भक्षणात् । अगोत्रधर्माचरणात्क्षिप्रं नश्यति वै कुलम् ॥ १८
अश्रोत्रियेषु वै दानं वृषलेषु तथैव च । विहिताचारहीनेषु क्षिप्रं नश्यति वै कुलम् ॥ १९
अधार्मिकैर्वृते ग्रामे न व्याधिबहुले वसेत् । शूद्रराज्ये च न वसेन्न पारवण्डजनैर्वृते ॥ २०
हिमवद्दिन्ध्ययोर्मध्यं पूर्वापश्चिमयोः शुभम् । मुक्त्वा समुद्रयोर्देशं नान्यत्र निवसेद्विजः ॥ २१
कृष्णो वा यत्र चरति मृगो नित्यं स्वभावतः । पुण्या वा विश्रुता नद्यस्तत्र वा निवसेद्विजः ॥ २२

* क्षमपुस्तकयोरेवायं पाठः ।

१ ख. म. पुष्पे शाकोदके काष्ठे तथा मूले फले तृणे । अदत्तादानमश्रेयो मं । २ क. 'मनुज्ञायततेव' । ट. 'मनुज्ञाय तत्पतिम् । वृ' । ३ ट. तत्पतिः । ४ ख. अ. न्याजिग्रन्कुर्व' । ५ ख. अ. 'ब्रह्मम्' । ६ ख. अ. 'ते जन्तुस्तस्मा' । ७ क. 'कः । शाना' । ८ ख. अ. कुविवाहैः । ९ क. 'थाऽभिक्ष्यस्य भिक्ष' ।

अर्धक्रोशं नदीकूलं वर्जयित्वा द्विजोत्तमः । नान्यत्र निवसेत्पुण्यं नास्त्यत्र ग्रामसंनिधौ ॥ २३
 न संवसेच्च पतितैर्न चाण्डालैर्न पुलकसैः । न मूर्खैर्नाबालिष्ठैश्च नोन्यैर्जायावसायिभिः ॥ २४
 एकशय्यासने पङ्क्तिर्भाण्डे पक्वान्मिश्रणम् । यजनाध्यापने योनिस्तथैव सहभोजनम् ॥ २५
 सहाध्यायस्तु दशमः सहयाजनमेव च । एकादश समुद्रिष्टा दोषाः सांकर्यसंज्ञिताः ॥ २६
 समीपे वाऽप्यवस्थानात्पापं संक्रमते नृणाम् । तस्मात्सर्वप्रयत्नेन सांकर्यं परिवर्जयेत् ॥ २७
 एकपङ्क्त्युपविष्टा ये न स्पृशन्ति परस्परम् । भस्मना कृतमर्यादा न तेषां संकरो भवेत् ॥ २८
 अग्निना भस्मना चैव सलिलेन विशेषतः । द्वारेण स्तम्भमार्गेण षंडभिः पङ्क्तिर्विभिद्यते ॥ २९
 न कुर्याच्छुष्कवैराणि विवादं न च पैशुनम् । परक्षेत्रे गां चरन्तीं नाऽऽचक्षीत च कर्हिचित् ॥ ३०
 न संवसेत्सूचकेन न कं वै मर्मणि स्पृशेत् । न सूर्यपरिवेषं वा नेन्द्रचार्यं शराधिकम् ॥ ३१
 परस्मै कथयेद्विद्वाञ्छशिनं वाऽथ काञ्चनम् । न कुर्याद्बहुभिः सार्धं विरोधं बन्धुभिस्तथा ॥ ३२
 आत्मनः प्रतिकूलानि परेषां न समाचरेत् । तिथिं पक्षस्य न ब्रूयान्न नक्षत्राणि निर्दिशेत् ॥ ३३
 नोदक्यामभिभाषेत नाशुचिं वा द्विजोत्तमाः । न देवगुरुविप्राणां दीयमानं तु वारयेत् ॥ ३४
 न चाऽऽत्मानं प्रशंसेद्वा परनिन्दां च वर्जयेत् । वेदनिन्दां देवनिन्दां प्रयत्नेन विवर्जयेत् ॥ ३५
 यस्तु देवानृषींश्चैव वेदान्वा निन्दति द्विजः । न तस्य निष्कृतिर्दृष्टा शास्त्रेष्विह मुनीश्वराः ॥ ३६
 निन्दयेद्वा गुरुं देवं वेदं वा सोपबृंहणम् । कल्पकांटिशतं साग्रं रौरवे पच्यते नरः ॥ ३७
 तूष्णीमासीत् निन्दायां न ब्रूयात्किंचिदुत्तरम् । कर्णौ पिधाय गन्तव्यं न चैनमवलोकयेत् ॥ ३८
 वर्जयेत्तां परेषां तु शृष्टेषु गर्हणां बुधः । विवादं सुजनैः सार्धं न कुर्याद्वै कदाचन ॥ ३९
 न पापं पापिनां ब्रूयादपापं वा द्विजोत्तमाः । सत्येन तुल्यदोषः स्यान्मिथ्याभिदोषवान्भवेत् ४०
 नृणां मिथ्याभिशास्तानां पतन्त्यश्रूणि रोदनात् । तानि पुत्रान्पशून्घ्नन्ति तेषां मिथ्याभिशांसिनाम् ४१
 ब्रह्महत्यासुरापाने स्तेये गुर्वङ्गनागमे । दृष्टं वै शोधनं वृद्धैर्नास्ति मिथ्याभिशांसिनि ॥ ४२
 नेक्षेतोद्यन्तमादित्यं शशिनं वाऽनिमित्ततः । नास्तं यान्तं न वारिस्थं मेघस्पृष्टं न मध्यगम् ॥ ४३
 तिरोहितं समीक्षेत नादर्शाद्यर्नुशायिनम् । न नद्यां स्त्रियमीक्षेत पुरुषं वा कदाचन ॥ ४४
 न च मूत्रं पुरीषं वा न च संसृष्टमैथुनम् । नाशुचिः सूर्यसोमादीन्प्रहानालोकयेद्बुधः ॥ ४५
 नाभिभाषेत च परमुच्छिष्टो वाऽवगुण्ठितः । न पश्येत्प्रेतसंस्पर्शं न क्रुद्धस्य गुरोर्मुखम् ॥ ४६
 न तैलोदकयोश्छायां न पङ्क्तिं भोजनेऽसति । न मुक्तबन्धनं पश्येन्नोन्मत्तं गजमेव च ॥ ४७
 नाश्रीयाद्भार्यया सार्धं नैनामीक्षेत चाश्रतीम् । क्षुवतीं जृम्भमाणां वा नाऽऽसनस्थां यथासुखम् ४८
 नोदके चाऽऽत्मनो रूपं शुभं वाऽशुभमेव वा । न लङ्घयेच्च मतिमान्नाधितिष्ठेत्कदाचन ॥ ४९
 न शूद्राय मतिं दद्यात्कृसरं पायसं दधि । नोच्छिष्टं वा मधु घृतं न च कृष्णाजिनं हविः ॥ ५०
 न चैवास्यै व्रतं ब्रूयान्न च धर्मं वदेद्बुधः । न च क्रोधवशं गच्छेद्देवं रागं च वर्जयेत् ॥ ५१
 लोभं दम्भं तथाऽवज्ञामसूयां हानकुत्सनम् । ईर्ष्यां मदं तथा शोकं मोहं च परिवर्जयेत् ॥ ५२
 न कुर्यात्कस्यचित्पीडां मुतं शिष्यं तु ताडयेत् । न हीनानुपसेवेत न च तृष्णामतिः क्वचित् ५३
 नाऽऽत्मानं चावमन्येत दैन्यं यत्नेन वर्जयेत् । न विशिष्टमसत्कुर्यान्नाऽऽत्मानं नामयेद्बुधः ॥ ५४

१ ख. अ. 'पुण्यं नान्यत्रग्रा' । २ अ. नान्यैर्नान्याव' । ३ ख. अ. 'नात्सांकर्यं क्र' । ४ ख. अ. विलेखतः । ५. लुपेन वा । ५ क. सद्भिः । ६ ख. अ. 'पं परादिक' । ७ ख. स्वजनैः । ८ अ. 'नुगामिन' । ९ ड. ड. 'त्प्रेमसं' । १० ख. अ. पत्नी । ११ अ. 'च्छेदेषं रा' । १२ ख. अ. 'नं तापये' ।

न नखेन लिखेद्भूमिं गां च संवेशयेन्न हि । न नदीषु नदीं ह्युयात्पर्वतेषु च पर्वतान् ॥ ५५
 आवासे भोजने वाऽपि न त्यजेत्सहर्षाजिनम् । नावगाहेदपो नग्नो वह्निं नातिव्रजेत्तथा ॥ ५६
 शिरोभ्यङ्गावशिष्टेन तैलेनाङ्गं न लेपयेत् । न चाप्यशास्त्रैः क्रीडेत् स्वानि खानि न संस्पृशेत् ॥ ५७
 रोमाणि च रहस्पानि नाशिष्टेन सह व्रजेत् । न पाणिपादवाङ्मनेत्रचापल्यं समुपाश्रयेत् ॥ ५८
 न शिश्रोदरचापल्यं न च श्रवणयोः क्वचित् । न चाङ्गनखवाद्यं वै कुर्यान्नाञ्जलिना पिबेत् ॥ ५९
 नाभिहृन्याज्जलं पद्भ्यां पाणिना वा कदाचन । न शतयेदिष्टिकाभिर्मूलानि च फलानि च ॥ ६०
 न म्लेच्छभाषणं शिक्षेन्नाऽऽकर्षेच्च पदाऽऽसनम् । न खभेदनमास्फोटं छेदनं वा विलेखनम् ॥ ६१
 कुर्याद्विर्मदनं धीमात्राकस्मादेव निष्फलम् । नोत्सङ्गे भक्षयेद्भक्ष्यं वृथाचेष्टां न चाऽऽचरेत् ॥ ६२
 न नृत्येदथवा गायेन्न वादित्राणि वादयेत् । न संहताभ्यां पाणिभ्यां कण्ठूयेदात्मनः शिरः ६३
 न लौकिकैः स्तवैर्देवांस्तोषयेद्वाक्पतेरपि । नाक्षैः क्रीडेन्न धावेत् नाप्सु विष्णूत्रमाचरेत् ॥ ६४
 नोच्छिष्टः संविशेन्नित्यं न नग्नः स्नानमाचरेत् । न गच्छंस्तु पठेद्वाऽपि न चैव स्वशिरः स्पृशेत् ॥ ६५
 नदन्तैर्नखरोमाणि छिन्द्यात्सुप्तं न बोधयेत् । न बालातपमासेवेत्प्रेतधूर्मं विवर्जयेत् ॥ ६६
 नैव स्वप्याच्छून्यगेहे स्वयं नोपानहौ हरेत् । नाकारणाद्वा निष्ठीवेन्न बाहुभ्यां नदीं तरेत ॥ ६७
 न पादक्षालनं कुर्यात्पादेनैव कदाचन । नाग्नौ प्रतापयेत्पादौ न कांस्ये धावयेद्बुधः ॥ ६८
 नाभिप्रसारयेद्देवं ब्राह्मणान्गामथापि वा । वाय्वग्निनृपविमान्वा सूर्यं वा शशिनं प्रति ॥ ६९
 अशुद्धः शयनं यानं स्वाध्यायं स्नानभोजनम् । बहिर्निष्क्रमणं चैव न कुर्वीत कदाचन ॥ ७०
 स्वर्गमावपनं स्नानमुदूर्तं भोजनं गतिम् । उभयोः संध्ययोर्नित्यं मध्याह्ने चैव वर्जयेत् ॥ ७१
 न स्पृशेत्पाणिनोच्छिष्टो विप्रो गोब्राह्मणानलान् । न चालनं पदा वाऽपि न देवप्रतिमां स्पृशेत् ॥
 नाशुद्धोऽग्निं परिचरेन्न देवान्क्रीर्तयेदृषीन् । नावगाहेदगाधाम्बु धावयेन्मानिमित्ततः ॥ ७३
 न वामहस्तेनोद्धृत्य पिबेद्दक्त्रेण वा जलम् । नोत्तरेदनुपस्पृश्य नाप्सु रेतः समुत्सृजेत् ॥ ७४
 अमैथ्यालिप्तमर्हं वा लोहितं वा विषाणि वा । व्यतिक्रामेन्न स्रवन्तीं नाप्सु मैथुनमाचरेत् ॥ ७५
 चैत्यवृक्षं न वै छिन्द्यान्नाप्सु ष्ठीवनमाचरेत् । नास्थिभस्मकपालानि न केशान्न च कण्टकान् ॥
 तुषाङ्गारकरीषं वा नाधितिष्ठेत्कदाचन ॥ ७६
 न चाग्निं लहृषयेद्दीमान्नोपदध्यादधः क्वचित् । न चैनं पादतः कुर्यान्मुखेन न धमेद्बुधः ॥ ७७
 न वृक्षमवरोहेत् नावेशेताशुचिः क्वचित् । अग्नौ न च क्षिपेदग्निं नाद्भिः प्रशमयेत्तथा ॥ ७८
 सुहृन्मरणमात्रं वा स्वयं न श्रावयेत्परान् । अपण्यं कूटपण्यं वा विक्रये न प्रयोजयेत् ॥ ७९
 न वह्निं मुखनिश्वासेज्ज्वालयेन्नाशुचिर्बुधः । पुण्यस्थानोदकस्थाने सीमान्तं वार्हयेन्न तु ॥ ८०
 न भिन्द्यात्पूर्वसमयमभ्युपेतं कदाचन । परस्परं पशून्व्याघ्रान्पक्षिणो नावयोधयेत् ॥ ८१
 परवाधां न कुर्वीत जलवातातपादिभिः । कारयित्वा सुकर्माणि गुरुन्पश्चान्न वञ्चयेत् ॥ ८२
 सायं प्रातर्गृहद्वारात्प्रसार्थं परिघृष्टयेत् । बहिर्माल्यं सुगन्धिं वा भार्यया सह भोजनम् ॥
 विपृष्टं वादं कृत्वा वा प्रवेशं च विवर्जयेत् ॥ ८३
 न स्नादन्ब्राह्मणस्तिष्ठेन्न जल्पन्वा हसेद्बुधः । स्वमाग्निं चैव हस्तेन स्पृशेन्नाप्सु चिरं वसेत् ॥ ८४
 न पक्षिकेणोपधमेन्न क्षूर्णेण च पाणिना । मुखेनाग्निं समिन्धीत मुखादग्निरजायत ॥ ८५

१ ख. अ. 'यानिन' । २ ख. अ. न सर्वशस्त्रैः । ३ ख. अ. 'नापो ह्यङ्ग' । ४ ख. अ. 'प्रमथयन्' । ५ अ. 'मे-
 ध्यालितस्रन्ध्या लो' । ६ ट. 'योश्चूर्णेण न धो' । ७ ट. 'प्यं कट' । ८ अ. 'हरेन्न' । ९ क. बाहं । १० ट. न व्यजनेनोपधमेन्न वक्षेण ।

परस्त्रियं न भाषेत नायाज्यं याजयेद्बुधः । नैकधरेत्सदा विमः समुदायं च वर्जयेत् ॥ ८६
 न देवायतनं गच्छेत्कदाचिद्वाऽप्रदक्षिणम् । न पीडयेद्वा वस्त्राणि न देवायतने स्वपेत् ॥ ८७
 नैकोऽध्वानं प्रपद्येत नाधार्मिकजनैः सह । न व्याधिवृषितैर्वाऽपि न शूद्रैः पतितेन वा ॥ ८८
 नोपानद्गर्जितो वाऽथ जलादिरहितस्तथा । न वर्त्मनि चितिं वाममतिक्रामेत्कचिद्भिजः ॥ ८९
 न निन्देद्योगिनः सिद्धान्प्रतिनो वा यतींस्तथा । देवतायतनं प्राज्ञा देवानां चैव सन्निगाम् ॥ ९०
 न क्रामेत्कामतश्छायां ब्राह्मणानां च गोरपि । स्वां तु नाऽऽक्रमयेच्छायां पतिताधैर्न रोगिभिः ॥
 नाङ्गारभस्मकेशादिष्वधितिष्ठेत्कदाचन ॥ ९१
 वर्जयेन्मार्जनरीरेणुं स्नानवस्त्रघटोदकम् । न भक्षयेद्भक्ष्याणि नापेयं च पिवेद्भिजः ॥ ९२

इति श्रीमहापुराणे पाद्य आदिसण्डे धर्मकथने पञ्चपञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५५ ॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—२७९९

अथ षट्पञ्चाशत्तमोऽध्यायः ।

व्यास उवाच—

नाद्याच्छूद्रस्य विप्रोऽन्नं मोहाद्वा यदि कामतः । स शूद्रयोनिं व्रजति यस्तु भुङ्क्ते त्वनापदि ॥ १
 षण्मासान्यो द्विजो भुङ्क्ते शूद्रस्यान्नं विगर्हितम् । जीवन्नेव भवेच्छूद्रो मृतः श्वा चाभिजायते ॥ २
 ब्राह्मणसन्निवृत्तविशां शूद्रस्य च मुनीश्वराः । यस्याभेनोदरस्थेन मृतस्तद्योनिमाप्नुयात् ॥ ३
 नटान्नं नर्तकान्नं च चण्डालचर्मकारिणाम् । गणान्नं गणिकान्नं च वैडान्नं च विवर्जयेत् ॥ ४
 चक्रोपजीविरजकतस्करध्वजिनां तथा । गान्धर्वलोहकारान्नं मृतकान्नं विवर्जयेत् ॥ ५
 कुलालचित्रकारान्नं वार्धुषेः पतितस्य च । पौनर्भवच्छत्रिकयोरभिन्नस्य चैव हि ॥ ६
 सुवर्णकारशैलूषव्याधवन्ध्यातुरस्य च । चिकित्सकस्य चैवान्नं पुंश्वल्या दण्डकस्य च ॥ ७
 स्तेननास्तिकयोरन्नं देवतानिन्दकस्य च । सोमविक्रयिणश्चान्नं श्वपाकस्य विशेषतः ॥ ८
 भोर्याजितस्य चैवान्नं यस्य चोपपतिर्गृहे । उत्सृष्टस्य कदर्यस्य तथैवोच्छिष्टभोजिनः ॥ ९
 पौपीयान्नं च संधान्नं शस्त्राजीवस्य चैव हि । भीतस्य रुदितस्यान्नमवकुष्ठं परिक्षतम् ॥ १०
 ब्रह्मादिषुः पापरुचेः श्राद्धान्नं मृतकस्य च । वृथापाकस्य चैवान्नं शावान्नं चाऽऽतुरस्य च ॥ ११
 अप्रजानां तु नारीणां कृतघ्नस्य तथैव च । कारुकान्नं विशेषेण शस्त्रविक्रयिणस्तथा ॥ १२
 शौण्डान्नं घाण्टिकान्नं च भिषजामन्नमेव च । विद्धप्रजननस्यान्नं परिवेन्नन्नमेव च ॥ १३
 पुनर्भुवो विशेषेण तथैव दिधिषुपतेः । अवज्ञातं चावधूतं सरोषं विस्मयान्वितम् ॥ १४
 गुरोरपि न भोक्तव्यमन्नं संस्कारवर्जितम् । दुष्कृतं हि मनुष्यस्य सर्वमन्ने व्यवस्थितम् ॥ १५
 यो यस्यान्नं समश्नाति स तस्याश्नाति किल्बिषम् । अर्धकाकुलमित्रं च गोपालो वाहनापितौ ॥ १६
 एते शूद्रेषु भोज्यान्ना यश्चाऽऽत्मानं निवेदयेत् । कुशीलवः कुंभकश्च क्षेत्रकर्मक एव च ॥ १७
 एते शूद्रेषु भोज्यान्ना दत्त्वा स्वल्पगुणं बुधैः । पायसं क्षेहपकं च गोरसश्चैव सक्तवः ॥ १८
 पिण्याकं चैव तैलं च शूद्राद्भ्रातृणां द्विजातिभिः । वृन्तार्कं नालिकाशार्कं कुसुमं भस्मकं तथा ॥ १९

१ ख. म. न वीजयेद्वा वस्त्रेण न । २ म. षण्डान्नं । ३ ख. म. अपाङ्गान्नं । ४ ट. घोटिकान्नं । ५ ट. च । वद-
 प्रजानं । ६ ट. अहङ्गाः कुं । ख. म. अधिकाः कुं । ७ ख. म. ट. "लो दासना" । ८ म. स्वल्पं पणं च वै । पां ।
 ९ म. "सुम्मादमन्तकं तं" ।

पल्लण्डं लघुनं शुक्तं निर्यासं चैव वर्जयेत् । छत्राकं विदुराहं च स्विकं पीयूषमेव च ॥	२०
विलयं विमुक्तं चैव कौरकाणि विवर्जयेत् । गृञ्जनं किंशुकं चैव कूष्माण्डं च तथैव च ॥	२१
उदुम्बरमलाबुं च जग्ध्वा पतति वै द्विजैः । तथा कसरसंयावौ पायसापूपमेव च ॥	२२
अनुपाकृतमांसं च देवाभ्यानि हवींषि च । यवागूं मातुलिङ्गं च मत्स्यानप्यनुपाकृतान् ॥	२३
नीपं कपित्थं पुक्षं च प्रयत्नेन विवर्जयेत् । पिण्याकं चोद्धृतस्नेहं देवधान्यं तथैव च ॥	२४
रात्रौ च तिलसंबन्धं प्रयत्नेन दधि त्यजेत् । नाश्रीयात्पयसा तक्रं सक्षाराभं न योजयेत् ॥	२५
कुंभिदुष्टं भावदुष्टमसत्संसर्गवर्ति यत् । कृमिकीटावपभं च सहृत्लेदं च नित्यशः ॥	२६
श्वघ्रातं च पुनः सिद्धं चाण्डालवेक्षितं तथा । उदक्यया च पतितैर्गवा संघ्रातमेव च ॥	२७
असंगतं पर्युषितं पर्यस्ताभं च नित्यशः । काककुक्कुटसंसृष्टं कृमिभिश्चैव संगतम् ॥	२८
मनुष्यैरप्यवघ्रातं कुष्ठिना स्पृष्टमेव च । न रजस्वलया दत्तं न पुंश्रल्या सरोगया ॥	२९
मलवद्वाससा वाऽपि परवासोऽथ वर्जयेत् । विवत्सायाश्च गोः क्षीरं मेघ(ष)स्यानिर्देशस्य च ॥	३०
आविकं बन्धकीक्षीरमपेयं मरुतब्रवीत् । बलाकं हंसदात्यूहं कलविङ्गं शुक्तं तथा ॥	३१
कुररं च चकोरं च जालपादं च कोकिलम् । वायसान्खञ्जरीटांश्च श्येनं घृष्टं तथैव च ॥	३२
उलूकं चक्रवार्कं च भासं पारावतं तथा । कपोतं टिट्ठिभं चैव ग्रामकुक्कुटमेव च ॥	३३
सिंहं व्याघ्रं च मार्जारं श्वानं सूकरमेव च । शृगालं मर्कटं चैव गर्दभं च न भक्षयेत् ॥	३४
न भक्षयेत्सर्वमृगाञ्छिखिनोऽन्यान्वनेचरान् । जलेचरान्स्थलचरान्प्राणिनश्चेति धारणा ॥	३५
गोधा कूर्मः शशः खड्गः शल्लकश्चेति सत्तमाः । भक्ष्यान्पञ्चनखाभित्यं मनुराह प्रजापतिः ॥	३६
मत्स्यान्सश्लकान्भुञ्जीय मांसं रौरवमेव च । निवेद्य देवताभ्यस्तु ब्राह्मणेभ्यश्च नान्यथा ॥	३७
मयूरं तित्तिरं चैव कपोतं च कपिञ्जलम् । वार्धोणसं बकं भक्ष्यं मीनं प्राह प्रजापतिः ॥	३८
शफरी सिंहतुण्डश्च तथा पाठीनरोहितौ । मत्स्याश्चैते समुद्दिष्टा भक्षणीया द्विजोत्तमाः ॥	३९
प्रोक्षितं भक्षयेद्देवां मांसं च द्विजकाम्यया । यथाविधिप्रयुक्तं च प्राणानामपि चात्यये ॥	४०
भक्षयेन्नैव मांसानि श्लेषभोजी न लिप्यते । औषधार्थमश्नक्तो वा न योगाद्यङ्कारणात् ॥	४१
आमन्त्रितस्तु यः श्राद्धे दैवे वा मांसमुत्सृजेत् । यावन्ति पशुरोमाणि तावन्नरकमृच्छति ॥	४२
अदेयं वाऽप्यपेयं च तथैवास्पृश्यमेव वा । द्विजातीनामनालोक्यं नित्यं मद्यमिति स्थितिः ॥	४३
तस्मात्सर्वप्रयत्नेन मद्यं नित्यं विवर्जयेत् । पीत्वा पतति कर्मभ्यस्त्वसंभाष्यो भवेद्विजः ॥	४४
भक्षयित्वाऽप्यभक्ष्याणि पीत्वाऽपेयान्यपि द्विजः । नाधिकारी भवेत्तावद्यावत्तन्न जहात्यधः ॥	४५
तस्मात्परिहरोभित्यमभक्ष्याणि प्रयत्नतः । अपेयानि च विप्रो वै तथा चेद्याति रौरवम् ॥	४६

इति श्रीमहापुराणे पाप आदिखण्डे भक्ष्याभक्ष्यानियमकथनं नाम षट्षाशतमोऽध्यायः ॥ ५६ ॥

आदितः श्लोकानां समष्टयङ्काः—२८४५

अथ सप्तषाशतमोऽध्यायः ।

व्यास उवाच—

अयातः संप्रवक्ष्यामि दानधर्ममनुत्तमम् । ब्रह्मणाऽभिहितं पूर्वमृषीणां ब्रह्मवादिनाम् ॥ १

१ म. कवकानि । २ ट. मूलकं । ३ म. 'जः । वृथा कसरसं । ४ ख. म. क्रियादुष्टं । ५ ख. म. 'त । केशकी' । ६ म. अनर्षितं । ७ म. क्षीरमौष्ट्रेकशफस्व । ८ म. 'कं संधिनीक्षी' । ९ म. 'त्सर्पमृ' । १० ख. म. 'तिः ॥ राजीवाः सिं' । ११ म. वा निवो' ।

- अर्थानामुचिते पात्रे भद्रया प्रतिपादनम् । तदोमित्यभिनिर्दिष्टं भुक्तिमुक्तिफलप्रदम् ॥ २
- यो ददाति विशिष्टेभ्यः भद्रया परया युतः । तद्वै दत्तमहं मन्ये शेषं कस्यापि रक्षति ॥ ३
- नित्यं नैमित्तिकं काम्यं त्रिविधं दानमुच्यते । चतुर्थं विमलं प्रोक्तं सर्वदानोत्तमोत्तमम् ॥ ४
- अहन्यहनि यत्किंचिदीयतेऽनुपकारिणे । अनुद्दिश्य फलं तस्माद्ब्राह्मणाय तु नित्यकम् ॥ ५
- यस्तु पापोपशान्त्यर्थं दीयते विदुषां करे । नैमित्तिकं तदुद्दिष्टं दानं सद्भिरनुत्तमम् ॥ ६
- अपत्यविजयैश्वर्यसुखार्थं यत्प्रदीयते । दानं तत्काम्यमाख्यातमृषिभिर्धर्मचिन्तकैः ॥ ७
- यदीश्वरस्य प्रीत्यर्थं ब्रह्मवित्सु प्रदीयते । चेतसा धर्मयुक्तेन दानं तद्विमलं शिवम् ॥ ८
- दानधर्मं निषेवेत पात्रमासाद्य शक्तितः । उपास्यते तु तत्पात्रं यत्तारयति सर्वतः ॥ ९
- कुटुम्बभुक्तिवसनादेयं यदतिरिच्यते । अन्यथा दीयते यद्वै न तद्दानफलप्रदम् ॥ १०
- श्रोत्रियाय कुलीनाय विनीताय तपस्विने । व्रतस्थाय दरिद्राय प्रदेयं भक्तिपूर्वकम् ॥ ११
- यस्तु दद्यान्महीं भक्त्या ब्राह्मणायाऽऽहिताग्रये । स याति परमं स्थानं यत्र गत्वा न शोचति ॥ १२
- इक्षुभिः सततां भूमिं यवगोधूमशालिनीम् । ददाति वेदविदुषे यः स भूयो न जायते ॥ १३
- गोचर्ममात्रामपि वा यो भूमिं संप्रयच्छति । ब्राह्मणाय दरिद्राय सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ १४
- भूमिदानात्परं दानं विद्यते नेह किंचन । अन्नदानं तेन तुल्यं विद्यादानं ततोऽधिकम् ॥ १५
- यो ब्राह्मणाय शान्ताय शुचये धर्मशीलिने । ददाति विद्यां विधिना ब्रह्मलोके महीयते ॥ १६
- दद्यादहरहः स्वर्णं भद्रया ब्रह्मचारिणे । सर्वपापविनिर्मुक्तो ब्रह्मणः स्थानमामुयात् ॥ १७
- गृहस्थायान्नदानेन फलमाप्नोति मानवः । अन्नमेवास्य दातव्यं दत्त्वाऽऽप्नोति परां गतिम् ॥ १८
- वैशाख्यां पौर्णमास्यां तु ब्राह्मणान्सप्त पञ्च वा । उपोष्य विधिना शान्तः शुचिः प्रयत्मानसः ॥
- पूजयित्वा तिलैः कृष्णैर्मधुना च विशेषतः । प्रीयतां धर्मराजेति यदा मनसि वर्तते ॥
- यावज्जीवं तु यत्पापं तत्क्षणादेव नश्यति ॥ २०
- कृष्णाजिने तिलान्कृत्वा हिरण्यं मधुसर्पिषी । ददाति यस्तु विप्राय सर्वं तरति कुञ्कृतम् ॥ २१
- घृताभ्रमुदकुम्भं च वैशाख्यां तु विशेषतः । निर्दिश्य धर्मराजाय विप्रेभ्यो मुच्यते भयात् ॥ २२
- सुवर्णतिलयुक्तैस्तु ब्राह्मणान्सप्त पञ्च वा । तर्पयेदुदपात्रैस्तु ब्रह्महत्यां व्यपोहति ॥ २३
- माघमासे तमिस्रे तु द्वादश्यां समुपोषितः । शुक्लाम्बरधरः कृष्णैस्तिलैर्हुत्वा हुताशनम् ॥ २४
- प्रदद्याद्ब्राह्मणेभ्यस्तु तिलानेव समाहितः । जन्मप्रभृति यत्पापं सर्वं तरति वै द्विजः ॥ २५
- अमावास्यामनुप्राप्य ब्राह्मणाय तपस्विने । यत्किंचिद्देवदेवेशं दद्याच्चोद्दिश्य केशवम् ॥ २६
- प्रीयतामीश्वरो विष्णुर्हृषीकेशः सनातनः । सप्तजन्मकृतं पापं तत्क्षणादेव नश्यति ॥ २७
- यस्तु कृष्णचतुर्दश्यां स्नात्वा देवं पिनाकिनम् । आराधयेद्विजमुखे न तस्यास्ति पुनर्भवः ॥ २८
- कृष्णाष्टम्यां विशेषेण धार्मिकाय द्विजातये । स्नात्वाऽभ्यर्च्य यथान्यार्यं पादप्रक्षालनादिभिः २९
- प्रीयतां मे महादेवो दद्याद्द्रव्यं स्वकीयकम् । स सर्वपापनिर्मुक्तः प्राप्नोति परमां गतिम् ॥ ३०
- द्विजैः कृष्णचतुर्दश्यां कृष्णाष्टम्यां विशेषतः । अमावास्यायां भक्तैस्तु पूजनीयस्त्रिलोचनः ॥ ३१
- एकादश्यां निराहारो द्वादश्यां पुरुषोत्तमम् । अर्चयेद्ब्राह्मणमुखे स गच्छेत्परमं पदम् ॥ ३२
- पषा तिथिवैष्णवी स्याद्द्वादशी शुक्रपक्षतः । तस्यामाराधयेद्देवं प्रयत्नेन जनार्दनम् ॥ ३३
- यत्किंचिद्देवमीशानमुद्दिश्य ब्राह्मणे शुचौ । दीयते विष्णुमेवापि तदनन्तफलं स्मृतम् ॥ ३४
- यो हि यां देवतामिच्छेत्समाराधयितुं नरः । ब्राह्मणान्पूजयेद्यत्नात्स तस्यास्तोषयेत्ततः ॥ ३५

द्विजानां वपुरास्थाय नित्यं तिष्ठन्ति देवताः । पूज्यन्ते ब्राह्मणालाभे प्रतिमादिषु तैः क्वचित् ॥ ३६
 प्रतिमादिषु यत्नेन तस्मात्फलमभीप्सया । द्विजेषु देवता नित्यं पूजनीया विश्लेषतः ॥ ३७
 विभूतिकामः सततं पूजयेद्दि पुरंदरम् । ब्रह्मवर्चसकामस्तु ब्रह्माणं ज्ञानकामुकः ॥ ३८
 आरोग्यकामोऽथ रविं धनकामो हुताशनम् । कर्मणां सिद्धिकामस्तु पूजयेद्द्वै विनायकम् ॥ ३९
 भोगकामस्तु शशिनं बलकामः समीरणम् । मुमुक्षुः सर्वसंसारत्प्रयत्नेनार्चयेद्दरिम् ॥ ४०
 यस्तु योगं तथा मोक्षमन्विच्छेज्ज्ञानमैश्वरम् । अर्चयेत् विरूपाक्षं प्रयत्नेन सुरेश्वरम् ॥ ४१
 ये वाञ्छन्ति मर्हाभोगाञ्ज्ञानानि च महेश्वरम् । ते पूजयन्ति भूतेशं केशवं चापि भोगिनः ॥ ४२
 वारिदस्तृप्तिमाप्नोति जलदानं ततोऽधिकम् । तैलप्रदं प्रजामिष्टां दीपदश्वधुस्तमम् ॥ ४३
 भूमिदः सर्वमाप्नोति दीर्घमायुर्हिरण्यदः । गृहदोऽग्न्याणि वेष्मनि रूप्यदो रूपमुत्तमम् ॥ ४४
 वासोदश्चन्द्रसालोक्यमश्वदो यानमुत्तमम् । अन्नदाता श्रियं खेष्टां गोदो ब्रह्मस्य विष्टमम् ॥ ४५
 यानशय्याप्रदो भार्यामैश्वर्यमभयप्रदः । धान्यदः शाश्वतं सौर्यं ब्रह्मदो ब्रह्म शाश्वतम् ॥ ४६
 धान्यान्यपि यथाशक्ति विभेषु प्रतिपादयेत् । वेदविद्याविशिष्टेषु प्रेत्य स्वर्गं समश्नुते ॥ ४७
 गवां चान्नप्रदानेन सर्वपापैः प्रमुच्यते । इन्धनानां प्रदानेन दीप्ताभिर्जायते नरः ॥ ४८
 फलमूलानि पानानि शाकानि विविधानि च । प्रदद्याद्ब्राह्मणेभ्यस्तु मुदा युक्तः सदा भवेत् ४९
 औषधं स्नेहमाहारं रोगिणो रोगशान्तये । ददानो रोगरहितः सुखी दीर्घायुरेव च ॥ ५०
 असिपत्रवनं मार्गं क्षुरधारासमन्वितम् । तीक्ष्णतापं च तरति च्छत्रोपानत्प्रदो नरः ॥ ५१
 यद्यदिष्टतमं लोके यच्चास्यापेक्षितं गृहे । तत्तद्गुणवते देयं तदेवाक्षयमिच्छता ॥ ५२
 अयने विषुवे चैव ग्रहणे चन्द्रसूर्ययोः । संक्रान्त्यादिषु कालेषु दत्तं भवति चाक्षयम् ॥ ५३
 प्रयागादिषु तीर्थेषु पुण्येष्वायतनेषु च । दत्त्वा चाक्षयमाप्नोति नदीषु च वनेषु च ॥ ५४
 दानधर्मात्परो धर्मो भूतानां नेह विद्यते । तस्माद्विप्राय दातव्यं श्रोत्रियाय द्विजातिभिः ॥ ५५
 स्वर्गाय भूतिकामेन तथा पापोपशान्तये । मुमुक्षुणा तु दातव्यं ब्राह्मणेभ्यस्तथाऽन्वहम् ॥ ५६
 दीयमानं तु यो मोहाद्भोविप्राभिसुरेषु च । निवारयति पापात्मा तिर्यग्योनिं व्रजेत सः ॥ ५७
 यस्तु द्रव्यार्जनं कृत्वा नार्चयेद्ब्राह्मणान्मुरान् । सर्वस्वमपहृत्यैनं राजा राष्ट्रात्मवासयेत् ॥ ५८
 यस्तु दुर्भिक्षवेलायामन्नाद्यं न प्रयच्छति । अत्रियमाणेषु विभेषु ब्राह्मणः स तु गर्हितः ॥ ५९
 न तस्मात्प्रतिगृह्णीयुर्न वसेयुश्च तेन हि । अङ्कयित्वा स्वकाद्राष्ट्राद्राजा तं विप्रवासयेत् ॥ ६०
 पश्चात्सद्यो ददातीह स्वद्रव्यं धर्मसाधनम् । स पूर्वाभ्यधिकः पापी नरके पच्यते नरः ॥ ६१
 स्वाध्यायवन्तो ये विप्रा विद्यावन्तो जितेन्द्रियाः । सत्यसंयमसंयुक्तास्तेभ्यो दद्याद्द्विजोत्तमाः ६२
 प्रभुक्तमपि विद्वांसं धार्मिकं भोजयेद्द्विजम् । न च पूर्वमवृत्तस्थं दशरात्रमुपोषितम् ॥ ६३
 संनिष्ठमतिक्रम्य श्रोत्रियं यः प्रयच्छति । स तेन कर्मणा पापी नहत्यासप्तमं कुलम् ॥ ६४
 यदि स्यादधिको विप्रः शीलविद्यादिभिः स्वयम् । तस्मै यत्नेन दातव्यमतिक्रम्य च संनिधिम् ॥ ६५
 योऽर्चितं प्रति गृह्णीयाद्दद्यादक्षितमेव च । तावुभौ गच्छतः स्वर्गं नरकं तु विपर्यये ॥ ६६
 न वार्यपि प्रयच्छेत् नास्तिकेऽहैतुकेऽपि च । न पाखण्डेषु सर्वेषु नावेदविदि धर्मवित् ॥ ६७
 रूप्यं चैव हिरण्यं च गामश्वं पृथिवीं तिलान् । अविद्वान्प्रतिगृह्णीयाद्ब्रह्मी भवति काष्ठवत् ॥ ६८

द्विजातिभ्यो धनं लिप्सेत्प्रज्ञस्तेभ्यो द्विजोत्तमः । अपि राजन्यवैश्याभ्यां न तु बुद्धात्कथंचन ६९
 वृषिसंकोचमन्विच्छेभेहेत धनविस्तरम् । धनलोभे प्रसक्तस्तु ब्राह्मण्यादेव हीयते ॥ ७०
 वेदानधीत्य सकलान्यज्ञांश्चावाप्य सर्वज्ञः । न तां गतिप्रवाप्नोति संतोषाद्यामवाप्नुयात् ॥ ७१
 प्रतिग्रहरुचिर्न स्याच्छुद्राश्च तु समाहरेत् । स्थित्यर्थादधिकं गृह्णन्ब्राह्मणो यात्यधोगतिम् ॥ ७२
 यस्तु याति न संतोषं न स स्वर्गस्य भाजनम् । उद्वेजयति भूतानि यथा चौरस्तथैव सः ॥ ७३
 गुरुभृत्यांश्चोज्जिहीर्षुस्तर्पयन्देवतातिथीन् । सर्वतः प्रतिगृह्णीयाश्च तु तृप्येत्स्वयं ततः ॥ ७४
 एवं गृहस्थो युक्तात्मा देवतातिथिपूजकः । वर्तमानः संयतात्मा याति तत्परमं पदम् ॥ ७५
 पुत्रेषु भार्या निक्षिप्य गत्वाऽरण्यं तु तत्त्ववित् । एकाकी विचरेन्नित्यमुदासीनः समाहितः ॥ ७६
 एष वः कथितो धर्मो गृहस्थानां द्विजोत्तमाः । ज्ञात्वा तु तिष्ठेभियतं तथाऽनुष्ठापयेद्विजान् ॥ ७७
 इति देवमनादिभेकमीशं गृहधर्मेण समर्चयेदजस्रम् ।

समतीत्य स सर्वभूतयोर्नि प्रकृतिं याति परं न याति जन्म ॥

७८

इति श्रीमहापुराणे पाप आदिखण्डे गृहस्थधर्मनिर्णयो नाम सप्तपञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५७ ॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—२९२३

अष्टपञ्चाशत्तमोऽध्यायः ।

व्यास उवाच—

एवं गृहाश्रमे स्थित्वा द्वितीयं भागमायुषः । वानप्रस्थाश्रमं गच्छेत्सदारः साग्निरिव च ॥ १
 निक्षिप्य भार्यां पुत्रेषु गच्छेद्द्वनमथापि वा । दृष्ट्वाऽपत्यस्यै वाऽपत्यं जर्जरीकृतविग्रहः ॥ २
 शुक्लपक्षस्य पूर्वाह्ने प्रशस्ते चोत्तरायणे । गत्वाऽरण्यं नियमवांस्तपः कुर्यात्समाहितः ॥ ३
 फलमूलानि पूतानि नित्यमाहारमाहरेत् । यदाहारो भवेत्तेन पूजयेत्पितृदेवताः ॥ ४
 पूजयेदतिथिं नित्यं स्नात्वा चाभ्यर्चयेत्सुरान् । गृहादादाय चाश्रीयादष्टौ ग्रासान्समाहितः ॥ ५
 जटाश्च विभ्रयाभित्यं नखरोमाणि नोत्सृजेत् । स्वाध्यायं सर्वथा कुर्यान्भियच्छेद्वाचमन्यतः ॥ ६
 अग्निहोत्रं तु जुहुयात्पञ्चयज्ञान्समाचरेत् । उत्पन्नैर्विविधैर्मेध्यैः शाकमूलफलेन वा ॥ ७
 चीरवासा भवेन्नित्यं स्नायात्त्रिषवणं शुचिः । सर्वभूतानुकम्पश्च प्रतिग्रहविवर्जितः ॥ ८
 दशैर्न पौर्णमासेन यजेत नियतं द्विजः । ऋत्विष्याग्रयणे चैव चातुर्मास्यानि कारयेत् ॥ ९
 उत्तरायणं च क्रमशो दक्षस्यायनमेव च । वासन्तशरदौर्मेध्यैरुत्पन्नैः स्वयमाहृतैः ॥ १०
 पुरोडाशांश्चरुंश्चैव विधिवभिर्वपेत्पृथक् । देवताभ्यश्च तद्युत्वा वन्यं मेध्यतरं हविः ॥ ११
 श्लेषं समुपभुञ्जीत लवणं च स्वयं कृतम् । वर्जयेन्मद्यमांसानि भौमानि कैरकानि च ॥ १२
 भूस्तृणं श्लेषकं चैव श्लेष्मातकफलानि च । न फालकृष्टमश्रीयादुत्सृष्टमपि केनचित् ॥ १३
 न ग्रामजातान्यातौऽपि पुष्पाणि च फलानि च । श्रावणेनैव विधिना वह्निं परिचरेत्सदा ॥ १४
 न दुष्प्रेतसर्वभूतानि निर्द्वन्द्वो निर्भयो भवेत् । न नक्तं किञ्चिदश्रीयाद्वात्रौ ध्यानपरो भवेत् ॥ १५
 जितेन्द्रियो जितक्रोधस्तत्त्वज्ञानविचिन्तकः । ब्रह्मचारी भवेन्नित्यं न पत्नीमपि संश्रयेत् ॥ १६
 यस्तु पत्न्या वनं गत्वा मैथुनं कामतश्चरेत् । तद्घ्नतं तस्य लुप्येत प्रायश्चिषीयते द्विजः ॥ १७

तत्र यो जायते गर्भो न स स्पृश्यो द्विजातिभिः । न हि वेदेऽधिकारोऽस्य तद्देशेऽप्येवमेव हि ॥ १८
भूमौ शयीत सततं सावित्रीजप्यतत्परः । शरण्यः सर्वभूतानां सद्विभागपरः सदा ॥ १९
परीवादं शृषावादं निद्रालस्ये च वर्जयेत् । एकाग्रिनिकेतः स्यात्प्रोक्षितां भूमिमाश्रयेत् ॥ २०
शुभैः सह चरेदान्तस्तैः सहैव च संवसेत् । शिलायां शर्करायां वा शयीत सुसमाहितः ॥ २१
सद्यः प्रक्षालको वा स्यान्माससंचयिकोऽपि वा । षण्मासनिचयो वाऽपि समानिचय एव वा ॥ २२
नक्तं चाभ्रं समश्रीयाद्यिवा चाऽऽहृत्य शक्तितः । चतुर्थकालिको वा स्यात्किं वाऽप्यष्टमकालिकः २३
चान्द्रायणविधानैर्वा शुक्ले कृष्णे च वर्जयेत् । पक्षे पक्षे समश्रीयाद्यवागूं कथितां सकृत् ॥ २४
पुष्पमूलफलैर्वाऽपि केवलैर्वर्तयेत्सदा । स्वाभाविकैः स्वयं शीर्णैर्वैश्वानसमते स्थितः ॥ २५
भूमौ वा परिवर्तेत तिष्ठेद्वा प्रपदैर्दिनम् । स्थानासनाभ्यां विहरेन्न क्वचिद्वैर्यमुत्सृजेत् ॥ २६
ग्रीष्मे पञ्चतपाश्च स्याद्वर्षास्वभ्रावकाश्रिकः । आर्द्रवासाश्च हेमन्ते क्रमशो वर्धयेत्तपः ॥ २७
उपस्पृशेन्निषवणं पितृदेवांश्च तर्पयेत् । एकपादेन तिष्ठेत मरीचिं वा पिबेत्सदा ॥ २८
पञ्चाग्निधूमगो वा स्याद्भूमगः सोमपोऽपि वा । पयः पिबेच्छुक्लपक्षे कृष्णपक्षे तु गोमयम् ॥ २९
क्षीर्णपर्णाशनो वा स्यात्कृच्छ्रैर्वा वर्तयेत्सदा । योगाभ्यासरतश्च स्याद्गुद्राध्यायी भवेत्सदा ॥ ३०
अथर्वशिरसोऽध्येता वेदान्ताभ्यासतत्परः । यमान्सेवेत सततं नियमांश्चाप्यतन्द्रितः ॥ ३१
कृष्णाजिनी सोत्तरीयः शुक्लयज्ञोपवीतवान् । अथवाऽग्नीन्समारोप्य स्वात्मनि ध्यानतत्परः ॥ ३२
अनग्रिनिकेतो वा मुनिर्मोक्षपरो भवेत् । तापसेष्वेव विप्रेषु यात्रिकं भैक्ष्यमाहरेत् ॥ ३३
गृहमेधिषु चान्येषु द्विजेषु वनचारिषु । ग्रामादाहृत्य वाऽश्रीयादष्टौ ग्रासान्वने वसन् ॥ ३४
प्रतिगृह्य पुटेनैव पाणिना शकलेन वा । विविधाश्रोपनिषद् आत्मसंसिद्धये जपेत् ॥ ३५
विद्याविशेषान्सावित्रीं रुद्राध्यायं तथैव च । महाप्रस्थानिकं वाऽसौ कुर्यादनशनं तथा ॥
अग्निप्रवेशमन्यद्वा ब्रह्मार्पणविधौ स्थितः ॥ ३६

इति श्रीमहापुराणे पाद्म आदिखण्डे वानप्रस्थाश्रमाचारकथनं नामाष्टपञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५८ ॥

श्लोकांनामादितः समष्ट्यङ्काः—२९५९

अथैकोनषष्टितमोऽध्यायः ।

व्यास उवाच—

एवं वनाश्रमे स्थित्वा तृतीयं भागमायुषः । चतुर्थं चाऽऽयुषो भागं संन्यासेन नयेत्क्रमात् ॥ १
अग्नीनात्मनि संस्थाप्य द्विजः प्रव्रजितो भवेत् । योगाभ्यासरतः शान्तो ब्रह्मविद्यापरायणः ॥ २
यदा मनसि संपन्नं वैतृष्ण्यं सर्ववस्तुषु । तदा संन्यासमिच्छेच्च पतितः स्याद्विपर्यये ॥ ३
म्राजापत्यां निरूप्येष्टिमाग्नेयीमथवा पुनः । दान्तः शुक्लकषायोऽसौ ब्रह्माश्रममुपाश्रयेत् ॥ ४
ज्ञानसंन्यासिनः केचिद्देदसंन्यासिनोऽपरे । कर्मसंन्यासिनस्त्वन्ये त्रिविधाः परिकीर्तिताः ॥ ५
यः सर्वत्र विनिर्मुक्तो निर्द्वैदश्चैव निर्भयः । प्रोच्यते ज्ञानसंन्यासी आत्मन्येव व्यवस्थितः ॥ ६
वेदमेवाभ्यसेन्नित्यं निराशी निष्परिग्रहः । प्रोच्यते वेदसंन्यासी मुमुक्षुर्विजितेन्द्रियः ॥ ७
यस्त्वग्निमात्मसात्कृत्वा ब्रह्मार्पणपरो द्विजः । ज्ञेयः स कर्मसंन्यासी महायज्ञपरायणः ॥ ८

१ ट. 'वैगर्वनि' । २ ट. यस्तु खान्यात्म' ।

प्रयाणामपि चैतेषां ज्ञानी त्वभ्यधिको मतः । न तस्य विद्यते कार्यं न लिङ्गं वा विपश्चितः ॥ ९
 निर्ममो निर्भयः शान्तो निर्द्वन्द्वः पर्णभोजनः । जीर्णकौपीनवासाः स्यान्नमो वा ज्ञानतत्परः ॥ १०
 ब्रह्मचारी जिताहारो ग्रामादन्नं समाहरेत् । अध्यात्मरतिरासीत निरस्पृहो निरोमिषः ॥ ११
 आत्मनैव सहायेन सुखार्थं विचरेदिह । नाभिनन्देत मरणं नाभिनन्देत जीवनम् ॥ १२
 कालमेव प्रतीक्षेत निदेशं भृतको यथा । नाध्येतव्यं न वक्तव्यं श्रोतव्यं न कदाचन ॥ १३
 एवं ज्ञानपरो योगी ब्रह्मभूयाय कल्पते । एकवासाऽथवा विद्वान्कौपीनाच्छादनोऽपि वा ॥ १४
 मुण्डी शिखी वाऽथ भवेत्त्रिदण्डी निष्परिग्रहः । कषायवासाः सततं ध्यानयोगपरायणः ॥
 ग्रामान्ते वृक्षमूले वा वसेद्देवालयेऽपि वा ॥ १५
 समः शत्रौ तथा मित्रे तथा मानापमानयोः । भैक्षेण वर्तयेन्नित्यं नैकाभ्रादी भवेत्कचित् ॥ १६
 यस्तु मोहेन वाऽन्यस्मादेकाभ्रादी भवेद्यतिः । न तस्य निष्कृतिः काचिद्धर्मशास्त्रेषु दृश्यते ॥ १७
 रागद्वेषवियुक्तात्मा समलोष्टाश्मकाञ्चनः । प्राणिर्हिंसानिवृत्तश्च मौनी स्यात्सर्वनिस्पृहः ॥ १८
 दृष्टिपूतं न्यसेत्पादं वस्त्रपूतं जलं पिबेत् । सत्यपूतां वदेद्गार्गीं मनःपूतं समाचरेत् ॥ १९
 नैकत्र निवसेद्देशे वर्षाभ्योऽन्यत्र भिक्षुकः । स्नात्वा शौचवृत्तो नित्यं कमण्डलुकरः शुचिः ॥ २०
 ब्रह्मचर्यरतो नित्यं वनवासरतो भवेत् । मोक्षशास्त्रेषु निरतो ब्रह्मसूत्री जितेन्द्रियः ॥ २१
 दम्भाहंकारनिर्मुक्तो निन्दापैशुन्यवर्जितः । आत्मज्ञानगुणोपेतो यदि मोक्षमवामुयात् ॥ २२
 अभ्यसेत्सततं देवं प्रणवाख्यं सनातनम् । स्नात्वाऽऽचम्य विधानेन शुचिर्देवालयादिषु ॥ २३
 यज्ञोपवीती शान्तात्मा कुशपाणिः समाहितः । धौतकाषायवसनो भस्माच्छन्नतनूरुहः ॥ २४
 अधियज्ञं ब्रह्म जपेदाधिदैविकमेव च । आध्यात्मिकं च सततं वेदान्ताभिहितं च यत् ॥ २५
 पुत्रेषु वाऽथ निवसन्नब्रह्मचारी यतिर्मुनिः । वेदमेवाभ्यसेन्नित्यं स याति परमां गतिम् ॥ २६
 अहिंसा सत्यमस्तेयं ब्रह्मचर्यं तपः परम् । क्षमा दया च संतोषो व्रतान्यस्य विशेषतः ॥ २७
 वेदान्तज्ञाननिष्ठो वा पञ्चयज्ञान्समाहितः । कुर्यादहरहः स्नात्वा भिक्षार्थेनैव तेन हि ॥ २८
 होममन्त्राञ्जपेन्नित्यं काले काले समाहितः । स्वाध्यायं चान्वहं कुर्यात्सावित्रीं संध्ययोर्जपेत् ॥ २९
 ध्यायीत सततं देवमेकान्ते परमेश्वरम् । एकान्नं वर्जयेन्नित्यं कामक्रोधं परिग्रहम् ॥ ३०
 एकवासा द्विवासाऽथ शिखी यज्ञोपवीतवान् । कमण्डलुकरो विद्वान्त्रिदण्डो याति तत्परम् ॥ ३१

इति श्रीमहापुराणे पाद्म आदिखण्डे यतिधर्मनिरूपणं नामैकोनषष्टितमोऽध्यायः ॥ ५९ ॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—२९९०

अथ षष्टितमोऽध्यायः ।

व्यास उवाच—

एवं त्वाश्रमनिष्ठानां यतीनां नियतात्मनाम् । भैक्ष्येण वर्तनं प्रोक्तं फलमूलैरथापि वा ॥ १
 एककालं चरेद्भैक्ष्यं न प्रसज्येत विस्तरम् । भैक्ष्ये प्रसक्तो हि यतिर्विषयेष्वपि सज्जति ॥ २
 सप्तागारं चरेद्भैक्ष्यमलाभे न पुनश्चरेत् । गोदोहमात्रं तिष्ठेत कालं भिक्षुरधोमुखः ॥ ३
 भिक्षेत्युक्त्वा सकृच्छूचीमश्रीयाद्वाग्यतः शुचिः । प्रक्षाल्य पाणिपादौ च समाचम्य यथाविधि ॥ ४

१ ट. वा ध्यान । २ म. 'राशिषः । ३ ट. निर्दोषोऽसत्यव' ।

आदित्ये दर्शयित्वाऽभं भुङ्गीत प्राङ्मुखो नरः । हुत्वा प्राणाहुतीः पञ्च ब्रासानष्टौ समाहितः ५
 आचम्य देवं ब्रह्माणं ध्यायेत् परमेश्वरम् । अलाबुदारुपात्रे च मृन्मयं वैणवं तथा ॥ ६
 चत्वारि यतिपात्राणि मनुराह प्रजापतिः । प्रापात्रे मध्यरात्रे च पररात्रे तथैव च ॥ ७
 संध्यासूक्तिविशेषेण चिन्तयेन्नित्यमीश्वरम् । कृत्वा हृत्पद्मनिलये विश्वाख्यं विश्वसंभवम् ॥ ८
 आत्मानं सर्वभूतानां परस्तात्तमसः स्थितम् । सर्वस्याऽऽधारमव्यक्तमानन्दं ज्योतिरव्ययम् ॥९
 प्रधानपुरुषातीतमाकाशं दहनं शिवम् । तदन्तं सर्वभावानामीश्वरं ब्रह्मरूपिणम् ॥ १०
 ओंकारान्तेऽथ चाऽऽत्मानं समाप्य परमात्मनि । आकाशे देवमीशानं ध्यायेताऽऽकाशमध्यगम् ११
 कारणं सर्वभावानामानन्दैकसमाश्रयम् । पुराणपुरुषं विष्णुं ध्यायेन्मुच्येत बन्धनात् ॥ १२
 यद्वा गुहादौ प्रकृतौ जगत्संमोहनालये । विचिन्त्यं परमं व्योम सर्वभूतैककारणम् ॥ १३
 जीवनं सर्वभूतानां यत्र लोकः प्रलीपते । आनन्दं ब्रह्मणः सूक्ष्मं यत्पश्यन्ति मुमुक्षवः ॥ १४
 तन्मध्ये निहितं ब्रह्म केवलं ज्ञानलक्षणम् । अनन्तं सत्यमीशानं विचिन्त्याऽऽसीत् वाग्यतः ॥ १५
 गुह्याद्गुह्यतमं ज्ञानं शतीनाम्बेतदीरितम् । योऽत्र तिष्ठेत्सदाऽनेन सोऽश्रुते योगमेश्वरम् ॥ १६
 तस्माज्ज्ञानरतो नित्यमात्मविद्यापरायणः । ज्ञानं समभ्यसेद्ब्रह्म येन मुच्येत बन्धनात् ॥ १७
 मत्वा पृथक्त्मात्मानं सर्वस्मादेष केवलम् । आनन्दमक्षरं ज्ञानं ध्यायेत् च ततः परम् ॥ १८
 यस्माद्भवन्ति भूतानि यज्ज्ञात्वा नेह जायते । स तस्मादीश्वरो देवः परस्ताद्योऽधितिष्ठति ॥
 यदन्तरे तद्गमनं शाश्वतं शिवमव्ययम् ॥ १९
 यै इदं स्वपरोक्षस्तु स देवः स्यान्महेश्वरः । व्रतानि यानि भिक्षूणां तथैवाय(?) व्रतानि च ॥
 एकैकातिक्रमे तेषां प्रायश्चित्तं विधीयते ॥ २०
 उपेत्य च स्त्रियं कामात्प्रायश्चित्तं समाहितः । प्राणायामसमायुक्तं कुर्यात्सातपनं शुचिः ॥ २१
 ततश्चरेत् नियमी कृच्छ्रं संयतमानसः । पुनराश्रममागम्य चरेद्भिक्षुरतन्द्रितः ॥ २२
 न धर्मयुक्तममृतं हिनस्तीति मनीषिणः । तथाऽपि न च कर्तव्यः प्रसङ्गो खेष दारुणः ॥ २३
 एकरात्रोपवासश्च प्राणायामशतं तथा । उक्त्वा(क्त्वा)नृतं प्रकर्तव्यं यतिना धर्मलिप्सुना ॥ २४
 परमापद्रतेनापि न कार्यं स्तेयमन्यतः । स्तेयादभ्यधिकः कश्चिन्नास्त्यधर्म इति स्मृतिः ॥ २५
 हिंसा चैवापरा तृष्णा याश्चाऽऽत्मज्ञाननाशिका । यदेतद्द्विषणं नाम प्राणा ह्येते बहिश्चराः ॥२६
 स तस्य हरते प्राणान्यो यस्य हरते धनम् । एवं कृत्वा स दुष्टात्मा भिन्नवृत्तो व्रताच्युतः ॥ २७
 भूयो निर्वेदमापन्नश्चरेद्भिक्षुरतन्द्रितः । अकस्मादेव हिंसां तु यदि भिक्षुः समाचरेत् ॥ २८
 कुर्यात्कृच्छ्रातिकृच्छ्रं तु चान्द्रायणमथापि वा । स्कन्देतेन्द्रियदौर्बल्यात्स्त्रियं दृष्ट्वा यतिर्यदि ॥ २९
 तेन धारयितव्या वै प्राणायामास्तु षोडश । दिवा स्कन्दे त्रिरात्रं स्यात्प्राणायामशतं बुधाः ॥३०
 एकात्रे मधुमासे च नवश्राद्धे तथैव च । प्रत्यक्षलवणे चोक्तं प्राजापत्यं विशोधनम् ॥ ३१
 ध्याननिष्ठस्य सततं नश्यते सर्वपातकम् । तस्मान्महेश्वरं ध्यात्वा तस्य ध्यानपरो भवेत् ॥ ३२
 यद्ब्रह्म परमं ज्योतिः प्रतिष्ठाक्षरमव्ययम् । योऽन्तरात्मा परं ब्रह्म स विज्ञेयो महेश्वरः ॥ ३३
 एष देवो महादेवः केवलः परमः शिवः । तदेवाक्षरमद्वैतं त(स)दानित्यं परं पदम् ॥ ३४
 तस्मान्महीयते देवे स्वधास्त्रि ज्ञानसंज्ञिते । आत्मयोगात्मके तच्चे महादेवस्ततः स्मृतः ॥ ३५

१ अ. 'कारेण्य' । २ ड. ध्यात्वा । ३ ख. 'मायवि' । ४ ख अ. यदाहुः श्वापरं यस्तु । ड. य इदं स सुराराज्य सर्वदः स्या' । ५ ख. अ. श्रुतिः । ६ अ. मधुमासे ।

नान्यं देवं महादेवाद्वाक्यतिरिक्तं प्रपश्यति । तमेवाऽऽत्मानमन्वेति यः स याति परं पदम् ॥	३६
मन्यन्ते ये स्वमात्मानं विभिन्नं परमेश्वरात् । न ते पश्यन्ति तं देवं वृथा तेषां परिश्रमः ॥	३७
एकमेव परं ब्रह्म विज्ञेयं तत्त्वमव्ययम् । स देवस्तु महादेवो नैतद्विज्ञाय बध्यते ॥	३८
तस्माद्यतेत नियतं यतिः संयतमानसः । ज्ञानयोगरतः शान्तो महादेवपरायणः ॥	३९
एष वः कथितो विप्रा यतीनामाश्रमः शुभः । पितामहेन मुनिना विभुना पूर्वमीरितः ॥	४०
नापुत्रक्षिप्ययोगिभ्यो दद्यादिदमनुत्तमम् । ज्ञानं स्वयंभुवा प्रोक्तं यतिधर्माश्रयं शिवम् ॥	४१
इति यतिनियमानामेतदुक्तं विधानं सुरवरपरितोषे यद्भवेदेकहेतुः ।	
न भवति पुनरेषामुद्भवो वा विनाशः प्रणिहितमनसो ये नित्यमेवाऽऽचरन्ति ॥	४२

इति श्रीमहापुराणे पाद्म आदिखण्डे षष्ठितमोऽध्यायः ॥ ६० ॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः— ३०३२

अथैकषष्ठितमोऽध्यायः ।

सूत उवाच—

एवमुक्तं पुरा विप्रा व्यासेनामिततेजसा । एतावदुक्त्वा भगवान्व्यासः सत्यवतीसुतः ॥	१
समाश्वस्य मुनीन्सर्वाञ्जगाम च यथागतम् । भवद्भ्यस्तु मया प्रोक्तं वर्णाश्रमविधानकम् ॥	२
एवं कृत्वा प्रियो विष्णोर्भवत्येव न चान्यथा । रहस्यं तत्र वक्ष्यामि शृणुत द्विजसत्तमाः ॥	३
ये चात्र कथिता धर्मा वर्णाश्रमनिबन्धनाः । हरिभक्तिकलांशांशसमाना न हि ते द्विजाः ॥	४
पुंसांमेकेह वै साध्या हरिभक्तिः कलौ युगे । युगान्तरेऽन्यधर्मा हि सेवितव्या नरेण हि ॥	५
कलौ नारायणं देवं यजते यः स धर्मभाक् । दामोदरं हृषीकेशं पुरुद्वृतं सनातनम् ॥	६
हृदि कृत्वा परं शान्तं जितमेव जगन्नयम् । कलिकालोरगादंशात्किल्बिषात्कालकूटतः ॥	७
हरिभक्तिसुधां पीत्वा उल्लङ्घ्यो भवति द्विजः । किं जपैः श्रीहरेर्नाम गृहीतं यदि मानुषैः ॥	८
किं क्लानौर्विष्णुपादाम्भो मस्तके येन धार्यते । किं यज्ञेन हरेः पादपद्मं येन हृदि धृतम् ॥	९
किं दानेन हरेः कर्म सभायां यैः प्रकाशितम् । हरेर्गुणगणाञ्छ्रुत्वा यः प्रहृष्येत्पुनः पुनः ॥	१०
समाधिना प्रहृष्टस्य स गतिः कृष्णचेतसः । तत्र विघ्नकराः प्रोक्ताः पाखण्डाः पापपेशलाः ॥	११
नार्यस्तत्संज्ञिनश्चापि हरिभक्तिविघातकाः ॥	११
नारीणां नयनादेशः सुराणामपि दुर्जयः । स येन विजितो लोके हरिभक्तः स उच्यते ॥	१२
माद्यन्ति मुनयोऽप्यत्र नारीचरितलोलुपाः । हरिभक्तिः कुतः पुंसां नारीभक्तिजुषां द्विजाः ॥	१३
राक्षस्यः कामिनीवेषाच्चरन्ति जगति द्विजाः । नराणां बुद्धिकवलं कुर्वन्ति सततं हि ताः ॥	१४
तावद्विद्या प्रभवति तावज्ज्ञानं प्रवर्तते । तावत्सुनिर्मला मेधा सर्वशास्त्रविधारिणी ॥	१५
तावज्जपस्तपस्तावत्तावत्तार्यनीषेवणम् । तावच्च गुरुशुश्रूषा तार्वद्धि तरणे मतिः ॥	१६
तावत्प्रबोधो भवति त्रिवेकस्तावदेव हि । तावत्सतां सङ्गरुचिस्तावत्पौराणलालसा ॥	१७
यावत्सीमन्तिनीलोलनयनान्दोलनं न हि । जनोपरि पतेद्विप्राः सर्वधर्मविलोपनम् ॥	१८
तत्र ये हरिपादाब्जमधुलेशप्रभोदिताः । तेषां न नारीलोलाक्षिषेपणं हि प्रभुर्भ(भ)वेत् ॥	१९

जन्म जन्म हृषीकेशसेवनं यैः कृतं द्विजाः । द्विजे दत्तं हुतं बहौ विरतिस्तत्र तत्र हि ॥ २०
 नारीणां किल के नाम सौन्दर्यं परिचक्षते । भूषणानां च वस्त्राणां चांकचकयं तदुच्यते ॥ २१
 स्नेहात्मज्ञानरहितं नारीरूपं कुतः स्मृतम् । पूयमूत्रपूरीषासृक्त्वञ्ज्जोदोस्थिवसान्वितम् ॥ २२
 कलेवरं हि तन्नाम कुतः सौन्दर्यमत्र हि । तदेव पृथगाचिन्त्य स्पृष्ट्वा स्नात्वा शुचिर्भवेत् ॥ २३
 तैः संहितं शरीरं हि दृश्यते सुन्दरं जनैः । अहोऽतिदुर्दशा नृणां दुर्दैवघटिता द्विजाः ॥ २४
 कुचाद्यतेऽङ्गे पुरुषो नारीं बुद्ध्वा प्रवर्तते । का नारी वा पुमान्को वा विचारे सति किञ्च न ॥ २५
 तस्मात्सर्वात्मना साधुनारीसङ्गं विवर्जयेत् । को नाम नारीमासाद्य सिद्धिं प्राप्नोति भूतले ॥ २६
 कामिनीकामिनीसङ्गिसङ्गमित्यपि संत्यजेत् । तत्सङ्गाद्रौरवमिति साक्षादेव प्रतीयते ॥ २७
 अज्ञानालोलुपा लोकास्तत्र दैवेन वञ्चिताः । साक्षात्परककुण्डेऽस्मिन्नारीयोनौ पचेन्नरः ॥ २८
 यत एवाऽऽगतः पृथ्व्यां तस्मिन्नेव पुना रमेत् । यतः प्रसरते नित्यं मूत्रं रेतो मलोत्थितम् ॥ २९
 तत्रैव रमते लोकः कस्तस्मादशुचिर्भवेत् । तत्रातिकष्टं लोकेऽस्मिन्नहो दैवविडम्बना ॥ ३०
 पुनः पुना रमेत्तत्र अहो निस्त्रपता नृणाम् । तस्माद्विचारयेद्धीमाभारीदोषगणान्बहून् ॥ ३१
 मैथुनाद्बलहानिः स्यान्निद्राऽतितरुणायते । निद्रयाऽपहतज्ञानो ह्यल्पायुर्जायते नरः ॥ ३२
 तस्मात्प्रयत्नतो धीमाभारीं मृत्युमिवाऽऽत्मनः । पश्येद्गोविन्दपादाब्जे मनो वै रमयेद्बुधः ॥ ३३
 इहापुत्र सुखं तद्धि गोविन्दपदसेवनम् । विहाय को महामूढो नारीपादं हि सेवते ॥ ३४
 जनार्दनाङ्घ्रिसेवा हि ह्यपुनर्भवदायिनी । नारीणां योनिसेवा हि योःनिसंकटकारिणी ॥ ३५
 पुनः पुनः पतेद्योनौ यन्ननिष्पाचितो यथा । पुनस्तामेवाभिलषेद्विद्यादस्य विडम्बनम् ॥ ३६
 ऊर्ध्वबाहुरहं वच्मि शृणु मे परमं वचः । गोविन्दे धेहि हृदयं न योनौ यातनाजुषि ॥ ३७
 नारीसङ्गं परित्यज्य यश्चापि परिवर्तते । पदे पदेऽश्वमेधस्य फलमाप्नोति मानवः ॥ ३८
 कुलाङ्गना दैर्बदोषाद्बुधा यदि नृणां सती । पुत्रं उत्पाद्यते र्थस्मिस्तत्सङ्गं परिवर्जयेत् ॥ ३९
 तस्य तुष्टो जगन्नाथो भवत्येव न संशयः । नारीसङ्गो हि धर्मज्ञैरसत्सङ्गः प्रकीर्त्यते ॥ ४०
 तस्मिन्सति हरौ भक्तिः सुदृढा नैव जायते । सर्वसङ्गं परित्यज्य हरौ भक्तिं समाचरेत् ॥ ४१
 हरिभक्तिश्च लोकेऽत्र दुर्लभा हि मता मम । हरौ यस्य भवेद्भक्तिः स कृतार्थो न संशयः ॥ ४२
 तत्तदेवाऽऽचरेत्कर्म हरिः प्रीणाति येन हि । तस्मिंस्तुष्टे जगत्तुष्टं प्रीणिते प्रीणितं जगत् ॥ ४३
 हरौ भक्तिं विना नृणां वृथा जन्म प्रकीर्तितम् । ब्रह्मादयः सुरा यस्य यजन्ते प्रीतिहेतवे ॥ ४४
 नारायणमनाव्यक्तं न तं सेवेत को जनः । यस्य माता महाभागा पिता तस्य महाकृती ॥
 जनार्दनपदद्वंद्वं हृदये येन धार्यते ॥ ४५
 जनार्दन जगद्गन्ध शरणः गतवत्सल । इतीर्यन्ति ये मर्त्या न तेषां निरये गतिः ॥ ४६
 ब्राह्मणान् हि विशेषेण प्रत्यक्षं हरिरूपिणः । पूजयेयुर्यथायोगं हरिस्तेषां प्रसीदति ॥ ४७
 विष्णुर्ब्राह्मणरूपेण विचरेत्पृथिवीमिमाम् । ब्राह्मणेन विना कर्म सिद्धिं प्राप्नोति नैव हि ॥ ४८
 द्विजपादाम्बु भक्त्या यैः पीत्वा शिरसि चापितम् । तर्पिताः पितरस्तेन आत्माऽपि किल तारितः
 ब्राह्मणानां मुखे येन दत्तं मधुरमपचितम् । साक्षात्कृष्णमुखे दत्तं तद्वै भुङ्क्ते हरिः स्वयम् ॥ ५०
 अहोऽतिदुर्भगा लोकाः प्रत्यक्षे केशवे द्विजे । प्रतिमादिषु सेवन्ते तदभावे हि तत्क्रिया ॥ ५१

१ ट. चारुचिकयं । २ ख. अ 'त्' । ईदृशं तु श' । ३ क संघटका । ४ ख. अ. 'वयोगाद्' । ५ ख. अ. 'त्रमुत्पा' ।
 ६ ख. अ. यस्मिन्सती सा गृहसाधिनी । त' । ७ ट. 'मपित' ।

ब्राह्मणानामधिष्ठानात्पृथ्वी धन्येति गीयते । तेषां पाणौ च य इत्तं हरिपाणौ तदर्पितम् ॥ ५१
 तेभ्यः कृतात्मस्कारात्तिरस्कारो हि पाप्मनाम् । मुच्यते ब्रह्महत्यादिपापेभ्यो विभवन्दनात् ॥ ५२
 तस्मात्सतां समाराध्यो ब्राह्मणो विष्णुबुद्धितः । क्षुधितस्य द्विजस्याऽऽस्ये यत्किञ्चिद्दीयते यदि ।
 प्रेत्य पीयूषधाराभिः सिच्यते कल्पकोटिकम् । द्विजतुण्डं महाक्षेत्रमनूषरमकण्टकम् ॥ ५३
 तत्र चेदुप्यते किञ्चित्कोटिकोटिकलं लभेत् । सघृतं भोजनं चास्मै दत्त्वा कल्पं स मोदते ॥ ५४
 नानासुमिष्टमन्नं यो ददाति द्विजतुष्टये । तस्य लोका महाभोगाः कोटिकल्यान्तमुक्तिदाः ॥ ५५
 ब्राह्मणं च पुरस्कृत्य ब्राह्मणेन च कीर्तितम् । पुराणं शृणुयान्नित्यं महापापदवानलम् ॥ ५६
 पुराणं सर्वतीर्थेषु तीर्थं चाधिकमुच्यते । यस्यैकपादश्रवणाद्धरिरेव प्रसीदति ॥ ५७
 यथा सूर्यवपुर्भूत्वा प्रकाशाय चरेद्धरिः । सर्वेषां जगतामेव हरिरालोकहेतवे ॥ ५८
 तथैवान्तःप्रकाशाय पुराणावयवो हरिः । विचरेदिह भूतेषु पुराणं पावनं परम् ॥ ५९
 तस्माद्यदि हरेः प्रीतेरुत्पादे धीयते मतिः । श्रोतव्यमनिशं पुंभिः पुराणं कृष्णरूपिणः ॥ ६०
 विष्णुभक्तेन शान्तेन श्रोतव्य(म)भिति दुर्लभम् । पुराणाख्यानममलममलीकरणं परम् ॥ ६१
 यस्मिन्वेदार्थमाहृत्य हरिणा व्यासरूपिणा । पुराणं निर्मितं विप्र तस्मात्तत्परमो भवेत् ॥ ६२
 पुराणे निश्चितो धर्मो धर्मश्च केशवः स्वयम् । तस्मात्कृती पुराणे हि श्रुते विष्णुर्भवेदिति ॥ ६३
 साक्षात्स्वयं हरिर्विप्रः पुराणं च तथाविधम् । एतयोः सङ्गमासाद्य हरिरेव भवेन्नरः ॥ ६४
 तथा गङ्गाम्बुसेकेन नाशयेत्किल्बिषं स्वकम् । केशवो द्रवरूपेण पापात्तारयते महीम् ॥ ६५
 वैष्णवो विष्णुभजनस्याऽऽकाङ्क्षी यदि वर्तते । गङ्गाम्बुसेकममलममलीकरणं चरेत् ॥ ६६
 विष्णुभक्तिप्रदा देवी गङ्गा भुवि च गीयते । विष्णुरूपा हि सा गङ्गा लोकनिस्तारकारिणी ॥ ६७
 ब्राह्मणेषु पुराणेषु गङ्गायां गोषु पिप्पले । नारायणाधिया पुंभिर्भक्तिः कार्या ह्यहैतुकी ॥ ७०
 प्रत्यक्षविष्णुरूपा हि तत्त्वज्ञानिश्चिता अमी । तस्मात्सततमभ्यैर्च्यो विष्णुभक्त्याभिलाषिणा ॥ ७१
 विष्णौ भक्तिं विना नृणां निष्फलं जन्म चोच्यते । कलिकालपयोरानि पापग्राहसमाकुलम् ॥ ७२
 विषयासङ्गनावर्तं दुर्बोधफेनिलं परम् । महादुष्टजनव्यालमहाभीमं भयानकम् ॥ ७३
 दुस्तरं च तरन्त्येव हरिभक्तिरिस्थिताः । तस्माद्यतेत वै लोको विष्णुभक्तिप्रसाधने ॥ ७४
 किं सुखं लभते जन्तुरसद्गार्तवधारणे । हरेरद्भुतलीलस्य लीलाख्याने न सज्जते ॥ ७५
 तद्विचित्रकथा लोके नानाविषयमिश्रिताः । श्रोतव्या यदि वै नृणां विषये सज्जते मनः ॥ ७६
 निर्वाणे यदि वा चित्तं श्रोतव्या तदपि द्विजाः । हेलया श्रवणाच्चापि तस्य तुष्टो भवेद्धरिः ॥ ७७
 निष्क्रियोऽपि हृषीकेशो नानाकर्म चकार सः । शुश्रूषाणां हितार्थाय भक्तानां भक्तवत्सलः ॥ ७८
 न लभ्यते कर्मणाऽपि वाजपेयशतादिना । राजसूयायुतेनापि यथा भक्त्या स लभ्यते ॥ ७९
 यत्पदं चेतसां सेव्यं सद्भिराचरितं मुहुः । भवाब्धितरणे सारमाश्रयध्वं हरेः पदम् ॥ ८०
 रे रे विषयसंलुब्धाः पामरा निष्ठुरा नराः । रौरवे हि किमात्मानमात्मना पातयिष्यथ ॥ ८१
 विना गोविन्दसौम्याङ्घ्रिसेवनं मा गमिष्यथ । अनायासेन दुःखानां तरणं यदि वाञ्छथ ॥ ८२
 भजध्वं कृष्णचरणावपुनर्भवकारणे । कुत एवाऽऽगतो मर्त्यः कुत एव पुनर्ब्रजेत् ॥ ८३
 एतद्विचार्य मतिमानाश्रयेद्धर्मसंग्रहम् । नानानरकसंपातादुत्थितो यदि पूरुषः ॥ ८४
 स्थावरादितनुं लब्ध्वा यदि भाग्यवशात्पुनः । मानुष्यं लभते तत्र गर्भवासोऽतिदुःखदः ॥ ८५

ततः कर्मवशाज्जन्तुर्यदि वा जायते भुवि । बाल्यादिबहुदोषेण पीडितो भवति द्विजाः ॥ ८६
 पुनर्यौवनमासाद्य दारिश्येण प्रपीड्यते । रोगेण गुरुणा वाऽपि अनादृष्ट्यादिना तथा ॥ ८७
 वार्धकेन लभेत्पीडामनिर्वाच्यामितस्ततः । मनसश्चलनाध्याधेस्ततो मरणमामुयात् ॥ ८८
 न तस्मादधिकं दुःखं संसारेऽप्यनुभूयते । ततः कर्मवशाज्जन्तुर्यमलोके प्रपीड्यते ॥ ८९
 तत्रातियातनां भुक्त्वा पुनरेव प्रजायते । जायते म्रियते जन्तुम्रियते जायते पुनः ॥ ९०
 अनाराधितगोविन्दचरणे त्वीदृशी दशा । अनायासेन मरणं विनाऽऽयासेन जीवनम् ॥ ९१
 अनाराधितगोविन्दचरणस्य न जायते । धनं यदि भवेद्देहे रक्षणात्तस्य किं फलम् ॥ ९२
 यदाऽसौ कृष्यते याम्यैर्दृतैः किं धनमन्वियात् । तस्माद्भिजातिसत्कार्यं द्रविणं सर्वसौख्यदम् ॥ ९३
 दानं स्वर्गस्य सोपानं दानं किल्बिषनाशनम् । गोविन्दभक्तिभजनं महापुण्यविवर्धनम् ॥ ९४
 बलं यदि भवेन्मर्त्ये न वृथा तद्यत्र चरेत् । हरेश्चैव नृत्यगीतं कुर्यादेवमतन्द्रितः ॥ ९५
 यत्किञ्चिद्विद्यते पुंसां तच्च कृष्णे समर्पयेत् । कृष्णार्पितं कुशलदमन्यार्पितमसौख्यदम् ॥ ९६
 चक्षुर्भ्यां श्रीहरेरेव प्रतिमादिनिरूपणम् । श्रोत्राभ्यां कलयेत्कृष्णगुणनामान्यर्हनिशम् ॥ ९७
 जिह्वया हरिपादाम्बु स्वादितव्यं त्रिचक्षणैः । घ्राणेनाऽऽप्राय गोविन्दपादाब्जतुलसीदलम् ॥ ९८
 त्वचाऽऽस्पृश्य हरेर्भक्तं मनसाऽऽध्याय तत्पदम् । कृतार्थो जायते जन्तुर्नात्र कार्या विचारणा ९९
 तन्मना हि भवेत्प्राज्ञस्तथा स्यात्तद्रताशयः । तमेवान्तेऽभ्येति लोको नात्र कार्या विचारणा १००
 चेतसा चाप्यनुध्यातः स्वपदं यः प्रयच्छति । नारायणमनाग्रन्तं न तं सेवेत को जनः ॥ १०१
 सततनियतचित्तो विष्णुपादारविन्दे वितरणमनुशक्तिं प्रीतये तस्य कुर्यात् ॥
 नतिमातिरतिमस्याद्द्विद्वये संविदध्यात्स हि खलु नरलोके पूज्यतामामुयाच्च ॥ १०२

इति श्रीमहापुराणे पाद्म आदिलखण्ड एकपष्टितमोऽध्यायः ॥ ६१ ॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—३१३४

अथ द्विपष्टितमोऽध्यायः ।

सूत उवाच—

एवं यन्महिमा लोके लोकनिस्तारकारणम् । तस्य विष्णोः परेशस्य नानाविग्रहधारिणः ॥ १
 एकं पुराणं रूपं वै तत्र पाद्मं परं महत् । ब्राह्मं मूर्धा हरेरेव हृदयं पद्मसंज्ञितम् ॥ २
 वैष्णवं दक्षिणो बाहुः शैवं वामो महेशितुः । उरू भागवतं प्रोक्तं नाभिः स्यान्नारदीयकम् ॥ ३
 मार्कण्डेयं च दक्षाद्घ्रिर्वागो ह्याग्नेयमुच्यते । भविष्यं दक्षिणो जानुर्विष्णोरेव महात्मनः ॥ ४
 ब्रह्मवैवर्तसंज्ञं तु वामजानुरुदाहृतः । लैङ्गं तु गुल्फकं दक्षं वाराहं वामगुल्फकम् ॥ ५
 स्कान्दं पुराणं लोमानि त्वगस्य वामनं स्मृतम् । कौर्मं पृष्ठं समाख्यातं मात्स्यं मेदः प्रकीर्त्यते ॥ ६
 मज्जा तु गारुडं प्रोक्तं ब्रह्माण्डमस्थि गीयते । एवमेवाभवद्विष्णुः पुराणावयवो हरिः ॥ ७
 हृदये तत्र वै पाद्मं यच्छ्रुत्वाऽमृतमश्नुते । पाद्ममेतत्पुराणं तु स्वयं देवोऽभवद्धरिः ॥ ८
 यस्यैकाध्यायमध्याप्य सर्वपापैः प्रमुच्यते । तत्राऽऽदिमं खण्डमिमं सर्वपाद्मफलप्रदम् ॥ ९
 आदिखण्डं समाकर्ण्य महापातकिनोऽपि ये । मुच्यन्ते तेऽपि पापेभ्यस्त्वचो जीर्णाद्यथोरगाः ॥

१ अ. न. 'हि सुरवर' । २ 'व' ज' म महलोके । ३ अ. 'दिस्वर्गभोगोऽयं स' । ४ अ. आदिस्वर्ग ।

अपि चेत्सुदुराचारः सर्वधर्मबहिष्कृतः । आदिखण्डं समाकर्ण्य पूयते नात्र संशयः ॥	११
सर्वं पुराणमाकर्ण्य यत्फलं लभते नरः । तत्सर्वं समवाप्नोति श्रुत्वा पाद्ममहो द्विजाः ॥	१२
समग्रं पाद्ममाकर्ण्य यत्फलं समवाप्नुयात् । आदिखण्डमिदं श्रुत्वा तत्फलं लभते नरः ॥	१३
माघे मासि प्रयागे तु स्नात्वा प्रतिदिनं नरः । यथा पापात्प्रमुच्येत तथा हि श्रवणाद्भवेत् ॥	१४
दत्ता तेन स्वर्णतुला दत्ता चैव धराऽखिला । कृतं वितरणं तेन दरिद्रे यत्कृतमृणम् ॥	१५
हरेर्नामसहस्राणि पठितानि ह्यभीक्षणशः । सर्वे वेदास्तथाऽधीतास्तत्तत्कर्म कृतं तथा ॥	१६
अध्यापकाश्च बहवः स्थापिता वृत्तिदानतः । अभयं भयलोकेभ्यो दत्तं तेन तथा द्विजाः ॥	१७
गुणवन्तो ज्ञानवन्तो धर्मवन्तोऽनुमानिताः । मेषकर्कटयोर्मध्ये तोयं दत्तं सुशीतलम् ॥	१८
ब्राह्मणार्थे गवार्थे च प्राणास्त्यक्ताश्च तेन हि । अन्यानि च सुकूर्माणि कृतानि तेन धीमता ॥	१९
येनाऽऽदिखण्डं सदसि श्रुतं संश्रावितं तथा । आदिखण्डं समाधीत्य नानाभोगान्समश्नुते ॥	२०
अतः परमनारीणां सुखसुप्तः प्रबुध्यते । किङ्किणीरवसंनानादैस्तथा मधुरभाषणैः ॥	२१
इन्द्रस्यार्धासनं भुङ्क्ते इन्द्रलोके वसेच्चिरम् । ततः सूर्यस्य भवनं चन्द्रलोकं ततो व्रजेत् ॥	२२
सप्तर्षिभवने भोगान्भुक्त्वा याति ततो ध्रुवम् । ततश्च ब्रह्मणो लोकं प्राप्य तेजोमयं वपुः ॥	२३
तत्रैव ज्ञानमासाद्य निर्वाणं परमृच्छति ॥	२३
सद्भिः सह वसेद्दीमानसत्तीर्थे स्नानमाचरेत् । कुर्यादेव सदालापं सच्छास्त्रं शृणुयान्नरः ॥	२४
तत्र पाद्मं महाशास्त्रं सर्वाङ्गायफलप्रदम् । आदिखण्डं च तन्मध्ये महापुण्यफलप्रदम् ॥	२५
भजध्वं गोविन्दं नमत हरिमकं सुरवरं गमिष्यध्वं लोकानतिविमलभोगानतितराम् ॥ शृणुध्वं हे लोका वदत हरिनामैकमतुलं यदीच्छावीचीनां सुखतरणमिष्टानि लभत ॥	२६

इति श्रीमहापुराणे पाद्म आदिखण्डे द्विपठितमोऽध्यायः ॥ २८ ॥

इति महामुनिश्रीव्यासप्रणीते महापुराणे पाद्म आदिममादिखण्डं समाप्तम् ।

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—३१६०

॥ श्रीः ॥

महामुनिश्रीव्यासप्रणीतं

पद्मपुराणम् ।

तत्र द्वितीयं भूमिखण्डम् ।

अथ प्रथमोऽध्यायः ।

ऋषय ऊचुः—

शृणु सूत महाभाग सर्वतत्त्वार्थकोविद । संदेहमागता विप्रा दारुणं बुद्धिनाशनम् ॥ १
केचित्पठन्ति प्रह्लादं पुराणेषु द्विजोत्तमाः । पञ्चवर्षान्वितेनापि केशवः परितोषितः ॥ २
देवासुरे कथं प्राप्ते हरिणा सह युध्यति । निहतो वासुदेवेन प्रविष्टो वैष्णवीं तनुम् । ३

सूत उवाच—

कश्यपेन पुरा ज्ञातं कृतं व्यासेन धीमता । ब्रह्मणा कथितं पूर्वं व्यासस्याग्रे स्वयं प्रभोः ॥ ४
तमेवं हि प्रवक्ष्यामि भवतामग्रतो द्विजाः । संदेहकारणं जातं छिन्नं देवेन वेधसा ॥ ५

व्यास उवाच—

शृणु सूत महाभाग ब्रह्मणा परिभाषितम् । प्रह्लादस्य यथा जन्म पुराणेऽप्यन्यथा ध्रुतम् ॥ ६
जातमात्रः सर्वसुखं वैष्णवं मार्गमाश्रितः । महाभागवतः श्रेष्ठः प्रह्लादो देवपूजितः ॥ ७
विष्णुना सह युद्धाय सपुत्रः सङ्गरं गतः । निहतो वासुदेवेन प्रविष्टो वैष्णवीं तनुम् ॥ ८
सृष्टिभावं शृणुष्व त्वमस्यैव च महात्मनः । सङ्गरं प्राप्यं पुत्रार्थैर्विष्णुना सह वीर्यवान् ॥ ९
प्रविष्टो वैष्णवं तेजः संप्राप्य स्वेन तेजसा । [महाभागवतः श्रेष्ठः प्रह्लादो देवपूजितः] ॥ १०
पुरा कल्पे महाभाग यथा जातः स वीर्यवान् । वृत्तान्तं तस्य वीरस्य प्रवक्ष्यामि समासतः ॥ ११
पश्चिमे सागरस्यान्ते द्वारका नाम वै पुरी । सर्वऋद्धिसमायुक्ता सर्वसिद्धिसमन्विता ॥ १२
तस्यामास्ते सदा देवो योगज्ञो योगसत्तमः । शिवशर्मेति विख्यातो वेदशास्त्रार्थकोविदः ॥ १३
तस्यापि पञ्च पुत्रास्तु बभूवुः शास्त्रकोविदाः । यज्ञशर्मा वेदशर्मा धर्मशर्मा तथैव च ॥ १४
विष्णुशर्मा महाभाग नूनं तत्कर्मकोविदः । पञ्चमः सोमशर्मेति पितृभक्तिपरायणः ॥ १५
पितृभक्तिं विना चैव धर्ममन्यं द्विजोत्तमाः । न विदन्ति महात्मानस्तद्भावेन तु भाविताः ॥ १६
तेषां तु भक्तिं संपश्यञ्छिवशर्मा द्विजोत्तमः । चिन्तयामास मेधावी निष्कर्षिष्ये सुरोत्तमान् ॥ १७
पितृभक्तेषु यो भावो नैतेषां मनसि स्थितः । यथा जानाम्यहं चाथ करिष्ये बुद्धिपूर्वकम् ॥ १८

*क. ख. ग. घ. च. छ. झ. पुस्तकेष्वेवायं पाठः ।

१ अ. 'गतं विप्र हा' । २ क. ख. घ. झ. 'च—प्रश्रमेनं पुरा जातं । ३ क. ख. ग. घ. च. छ. झ. ट. सबसुधां ।
४ झ. 'वं भावमा' । क. ख. ग. घ. ङ. च. छ. ट. ड. ढ. 'वं भागमा' । ५ ग. घ. झ. ट. 'प्य युगुषे विष्णु' । ६ घ.
ज. द्विजोत्तमाः ।

विष्णोश्चैव प्रसादात्स सर्वसिद्धिर्बभूव ह । सद्भावं चिन्तयामास अञ्जनार्थं द्विजोत्तमः ॥ १९
 उपायं ब्राह्मणश्रेष्ठस्तपसस्तेजसः किल । चकार सोऽप्युपायज्ञो मायया ब्रह्मवित्तमः ॥ २०
 तेषामग्रे ततो व्याजं शिवशर्मा व्यदर्शयत् । महता ज्वररोगेण मृता माता विदर्शिता ॥ २१
 तैस्तु दृष्ट्वा मृता माता पितरं वाक्यमब्रुवन् । यया वयं महाभाग गर्भागारे प्रवर्धिताः ॥ २२
 कलेवरं परित्यज्य स्वयमेव गता क्षयम् । अपह्राय गता सेयं स्वर्गे तात किमुच्यते ॥ २३
 शिवशर्मोपरिभवं पुत्रं भक्तिपरायणम् । यज्ञशर्माणमाहूय इत्युवाच द्विजोत्तमः ॥ २४
 अनेनापि सुतीक्ष्णेन शस्त्रेण निशितेन वै । विच्छिद्याङ्गानि सर्वाणि यत्र तत्र क्षिपस्व हि ॥ २५
 तत्कृतं तेन पुत्रेण यथादेशं श्रुतं पितुः । समायातः पुनः पश्चात्पितरं वाक्यमब्रवीत् ॥ २६
 यथादिष्टं त्वया तात तत्सर्वं कृतवानहम् । समादिश ममान्यच्च कार्यकारणमद्य च ॥
 तच्च सर्वं करिष्यामि दुर्लभं दुर्जयं पितः ॥ २७
 तमाज्ञाय महाभागं पितृभक्तं स च द्विजः । निश्चयं परमं ज्ञात्वा द्वितीयस्य विचिन्तयन् ॥ २८
 वेदशर्माणमासाद्य गच्छ त्वं मम शासनात् । स्त्रिया विना न युक्तोऽस्मि स्थातुं कन्दर्पोहितः ॥
 या मया दर्शिता नारी सर्वसौभाग्यसंपदा । एनामानय वत्स त्वं ममार्थे कृतनिश्चयः ॥ ३०
 एवमुक्तस्तथा प्राह करिष्ये तव सुप्रियम् । पितरं तं नमस्कृत्य तामुवाच गतस्ततः ॥ ३१
 त्वां देवि याचते तातः कामवाणप्रपीडितः । अतस्त्वं जरया युक्तं प्रसादसुमुखी भव ॥ ३२
 भज त्वं चारुसर्वाङ्गि पितरं मम सुन्दरि । एवमाकर्णितं तस्य मायया वेदशर्मणः ॥ ३३

ह्युवाच—

जरया पीडितस्यापि नैवेच्छामि कदाचन । सश्लेष्ममुखरोगस्य व्याधिग्रस्तस्य सांप्रतम् ॥ ३४
 शिथिलस्यापि चाऽऽर्तस्य तस्य वृद्धस्य संगमम् । भवन्तं रन्तुमिच्छामि करिष्ये तव सुप्रियम् ॥ ३५
 भवन्तं नृपसौभाग्यैर्गुणरत्नैरलंकृतम् । दिव्यलक्षणसंपन्नं दिव्यरूपं महौजसम् ॥ ३६
 किं करिष्यसि चानेन वृद्धेन गृणु मानद । ममाङ्गभोगभावेन सर्वं प्राप्स्यसि दुर्लभम् ॥ ३७
 यद्यच्चमिच्छसे विप्र तत्तद्ददामि न संशयः । एतद्वाक्यं महच्छ्रुत्वा अप्रियं पापसंकुलम् ॥ ३८

वेदशर्मोवाच—

अधर्मयुक्तं ते वाक्यमयुक्तं पापमिश्रितम् । नेदृशं मां वदेद्वेदि पितृभक्तं ह्यनागसम् ॥ ३९
 पितुरर्थं समायातस्त्वामहं प्रार्थये शुभे । अन्यदेव न वक्तव्यं भज त्वं पितरं मम ॥ ४०
 यद्यच्चमिच्छसे देवि त्रैलोक्ये सचराचरे । तत्तद्ददामि न संदेहो देवराज्यादिकं शुभे ॥ ४१

ह्युवाच—

एवं समर्थो दातुं मे पितुरर्थं यदा भवान् । तदा मे दर्शयाद्यैव सेन्द्रास्त्वं समहेश्वरान् ॥ ४२
 दातुमेवं समर्थोऽसि दुर्लभं मम सांप्रतम् । किं ते बलं महाभाग दर्शयस्व त्वमात्मनः ॥ ४३

वेदशर्मोवाच—

पश्य पश्य बलं देवि प्रभावं तपसो मम । मयाऽऽहूताः समायाता इन्द्राद्याः सुरसत्तमाः ॥ ४४
 वेदशर्माणमूचुस्ते किं कुर्मो हि द्विजोत्तम । यमेवमिच्छसे विप्र तं वै ददामि न संशयः ॥ ४५

वेदशर्मोवाच—

यदि देवाः प्रसन्ना मे प्रसादसुमुखा यदि । इमां तु विपुलां भक्तिं पादयोः पितुरेव मे ॥ ४६

एवमस्तु सुराः सर्वे यथा यातास्तथा गताः । तमुवाच ततो हृष्टा हृष्टं ते तपसो बलम् ॥ ४७
 देवैस्तु नास्ति मे कार्यं यदि दातुमिहेच्छसि । यन्मां नयसि गुर्वर्थं तत्कुरुष्व मम प्रियं ॥
 देहि त्वं स्वं शिरो विप्र स्वहस्तेन निकृत्य वै ॥ ४८

वेदशर्मोवाच—

धन्योऽहमद्य संजातो मुक्तश्चैव ऋणत्रयात् । स्वशिरोऽपि प्रदास्यामि गृह्यतां गृह्यतां शुभे ॥ ४९
 शितेन तीक्ष्णधारेण शस्त्रेण द्विजसत्तमः । निकृत्य स्वं शिरश्चाथ ददौ तस्यै प्रहस्य च ॥ ५०
 रुधिरेण प्लुतं सा च परिगृह्य गता मुनिम् ।

ह्युवाच—

तवार्यं प्रेषितं विप्र पुत्रेण वेदशर्मणां ॥ ५१
 एतच्छिरः संगृहाण निकृत्तं चाऽऽत्मनाऽऽत्मनः । वेपिताङ्गास्तदालक्ष्य ते बभूवुः परस्परम् ॥ ५२
 मृता नो धर्मसर्वस्वा माता सत्यसमाधिना । अयमेव महाभागः पितुरर्थं मृतः शुभः ॥ ५३
 धन्योऽयं धन्यतां प्राप्तः पितुरर्थं कृतं शुभम् । एवं संभाषितं तैस्तु भ्रातृभिः पुण्यचारिभिः ॥ ५४
 [*एतच्छिरः प्रगृह्य त्वं प्रहितं तव मृनुना] । समाकर्ण्य द्विजो वाक्यं ज्ञात्वा भक्तिपरायणम् ॥ ५५
 निकृन्तितं शिरस्तेन पुत्रेण वेदशर्मणा । धर्मशर्माणमाहाथ शिर एतत्प्रगृह्यताम् ॥ ५६

इति श्रीमहापुराणे पाद्मे भूमिखण्डे प्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः— ३२१६

अथ द्वितीयोऽध्यायः ।

सूत उवाच—

तदादाय महात्माऽसौ निर्जगाम त्वरान्वितः । पितृभक्त्या तपोभिश्च सत्यार्जवबलेन सः ॥ १
 धर्ममाकृष्ट्वांश्चैव धर्मशर्मा ततस्तदा । समाकृष्टस्तु वै धर्मस्तपसा तस्य धीमतः ॥ २
 धर्मशर्माणमागत्य इदं वचनमब्रवीत् । यस्माच्चया समाहूतो धर्मशर्मन्समागतः ॥
 तन्मे कथय कार्यं त्वं तत्करोमि न संशयः ॥ ३

धर्मशर्मोवाच—

यद्यस्ति गरुशुश्रूषा यदि निष्ठोऽचलं तपः । तेन सत्येन मे धर्म वेदशर्मा स जीवतु ॥ ४

धर्म उवाच—

द्वैमशौचेन सत्येन तपसा तव सुव्रत । पितृभक्त्या तव भ्राता वेदशर्मा महाभुजः ॥
 पुनरेव महात्माऽसौ जीवनं च लभिष्यति ॥ ५
 तपसा तेन तुष्टोऽस्मि पितृभक्त्या महामते । वरं वरय भद्रं ते दुर्लभं धर्मवित्तमैः ॥ ६
 एवमाकर्णितं तेन सुवाक्यं धर्मशर्मणा । वैवस्वतं महात्मानं तमुवाच महायशाः ॥ ७

* क. ख. ग. घ. ङ. च. छ. ज. झ. ङ. ड. इत्येतेषु पुस्तकेष्वयं पाठ उपलभ्यते ।

१ ग. घ. च. छ. झ. 'णा । उतमाङ्गं प्रदत्तं मे पितृभक्तेन तेन ते ॥ तवार्यं द्विजशार्दूल मामेवं परिभुङ्क्ष्व वै ॥ तस्य तैर्मातृभिर्दृष्टं साहसं वेदशर्मणः । वै । २ क. ख. ग. घ. ङ. च. छ. ज. झ. ड. ड. 'त् । कस्मा' । ३ क. ख. ङ. च. ज. झ. ड. ड. 'ष्टा बल । ४ छ. दयाशी' ।

- देहि मे त्वचलां भक्तिं पितुः पादारहणे पुनः । धर्मे रतिं तथा मोक्षं सुप्रसन्नो यदा मम ॥ ८
 तमुवाच ततो धर्मो मत्प्रसादाद्भविष्यति । एवमुक्ते महावाक्ये वेदशर्मा तदोत्थितः ॥
 प्रसुप्तवन्महाप्राज्ञो धर्मशर्माणमब्रवीत् ॥ ९
 [*क सा देवी गता भ्रातः क मे तातो भवेदिति । समासेन समाख्यातं यथा पित्रा नियोजितः १०
 समाज्ञाय ततो हृष्टो धर्मशर्माणमब्रवीत् ।] ममाद्यैव महाभाग शिरसा जीवितेन च ॥ ११
 सुमुखो भव वै भ्रातः कोऽन्यो मे तादृशो भुवि । भ्रातरं चैवमाभाष्य उत्सुकः पितरं प्रति ॥ १२
 गमनाय मतिं चक्रे भ्रात्रा च धर्मशर्मणा । द्वावेतौ तु गतौ तत्र पितरं हृष्टमानसौ ॥ १३
 द्वाभ्यां तत्र समास्थाय शिवशर्माणमुत्तमम् । धर्मशर्मा तदोवाच पितरं दीप्तिसंयुतम् ॥ १४
 मैयाऽद्यैव महाभाग तपसा जीवितेन च । वेदशर्मा समातीतस्त्वं पुत्रं प्रगृहाण भोः ॥ १५
 शिवशर्मा ततो हृष्टो भक्तिं विज्ञाय तस्य च । न किञ्चिदब्रवीत्तं तु पुनश्चिन्तामुपेयिवान् ॥ १६
 पुरतो विनयेनापि वर्तमानं महामतिम् । विष्णुशर्माणमाभाषीद्वत्स मे वचनं कुरु ॥ १७
 इन्द्रलोकं ब्रजस्वाद्य तस्मादानय चांमृतम् । अनया कान्तया सार्धं पातुमिच्छामि सांप्रतम् ॥ १८
 सागराद्यत्समुत्पन्नममृतं व्याधिनाशनम् । नाधुनेच्छति मामेषा यथैनां तु लभाम्यहम् ॥
 तथा कुरुष्व शीघ्रं त्वमन्यथाऽन्यं प्रयास्यति ॥ १९
 वृद्धं ज्ञात्वाऽवमन्येत इयं बाला सुरूपिणी । अद्य देव्याऽनया सार्धं मियया भुवनत्रये ॥ २०
 निर्दोषो व्याधिनिर्मुक्तो यथा तात भवाम्यहम् । तथा कुरुष्व हे वत्स मद्भक्तोऽसि यदा भुवि ॥
 एवमाकर्ण्य तद्वाक्यं पितुस्तस्य महात्मनः । विष्णुशर्मा तदोवाच पितरं दीप्ततेजसम् ॥ २२
 सर्वमेतत्कारिष्यामि भवतः सुखमुत्तमम् । एवमाभाष्य धर्मात्मा विष्णुशर्मा महामतिः ॥ २३
 पितरं तं नमस्कृत्य पुनः कृत्वा प्रदक्षिणम् । बलेन महता तस्य तपसा नियमेन च ॥ २४
 अन्तरिक्षागतश्चाऽऽसीद्द्रच्छमानस्य धीमतः । महता वायुवेगेन ऐन्द्रं स प्रतिगच्छति(?) ॥ २५
 इति श्रीमहापुराणे पाद्मे भूमिखण्डे शिवशर्मचरिते द्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—३२४१

अथ तृतीयोऽध्यायः ।

सूत उवाच—

- प्रस्थितस्तेन मार्गेण प्रविष्टो गगनान्तरे । स हृष्टो देवदेवेन सहस्राक्षेण धीमता ॥ १
 उद्यमं तस्य वै ज्ञात्वा चक्रे विघ्नं सुराधिराद् । मेनकां तामुवाचेदं गच्छ त्वं मम शासनात् ॥ २
 समाचरस्वास्य शीघ्रं गत्वा विघ्नं सुमध्यमे । अस्यैव विप्रवर्यस्य पुत्रस्य शिवशर्मणः ॥ ३

* क. ग. घ. ङ. च. छ. ज. झ. ङ. ढ. पुस्तकेष्वयं पाठः ।

१ क. ख. च. 'स इव धर्मज्ञो । २ घ. वा । ३ क. ख. ग. घ. ङ. च. छ. ज. झ. ङ. ढ. 'नसम् । इ' । ४ क. ख. च. छ. झ. 'म् । तेजसा तव विप्रेन्द्रं गृहादेनं यमस्य च । ५ ग. घ. ङ. ज. ङ. ढ. ममाद्यै' । ६ ग. घ. ङ. ज. ङ. ढ. शिरसा । ७ क. ख. ग. घ. च. छ. झ. सांप्रतम् । ङ. ज. ङ. ढ. शाश्वतम् । ८ क. ख. च. छ. झ. सुप्रत । ९ क. ख. ग. घ. च. छ. झ. 'म् । नासं याति जरा मेऽद्य यथा नीदग्भगाम्यह' । १० क. ख. च. सदा । ११ झ. 'न प्रविष्टस्य नमोन्तरे । इ' । १२ ग. घ. ङ. ट. ढ. पदं । झ. एन्द्र ।

तथा कुरुष्व भद्रं ते यथा नाऽऽयाति मे गृहम् । एवमाकर्ण्य तद्वाक्यं मेनकां प्रस्थिता त्वरात् ॥ ४

[*सूत उवाच—]

रूपौदार्यगुणोपेता सर्वालंकारभूषिता । नन्दनस्य वनस्यान्ते दोलायां समुपस्थिता ॥ ५

सुस्वरेण प्रगायन्ती गीतं वीणास्वरोपमम् । तेन दृष्टा विशालाक्षी चतुरा चारुलोचना ॥ ६

व्यवसायं ततो ज्ञात्वा तस्या विघ्नमनुत्तमम् । इन्द्रेण प्रेषिता चैषा न च भद्रकरा भवेत् ॥ ७

एवं ज्ञात्वा जगामाथ सत्वरः स द्विजोत्तमः । तया दृष्टस्तथा पृष्टः क्व याताऽसि महामते ॥ ८

विष्णुशर्मा तदोवाच मेनकां कामचारिणीम् । इन्द्रलोकं प्रयास्यामि पितुरर्थे त्वरान्वितः ॥ ९

मेनका वेदशर्माणं प्रत्युवाच मियं पुनः । कामबाणैः प्रभिन्नाऽहं त्वामद्य शरणं गता ॥ १०

रक्षस्व द्विजशार्दूल यदि धर्ममिहेच्छसि । यावद्धि त्वं मया दृष्टः कामाकुलितचेतसा ॥ १५

संजाता कामसंतप्ता प्रसादसुमुखो भव । कामानलेन संदग्धा तावदेव न संशयः ॥ १२

विष्णुशर्मोवाच—

चरितं देवदेवस्य विदितं मे वरानने । भवत्याश्च प्रजानामि नाहं चैतादृशः शुभे ॥ १३

भवत्यास्तेजसा रूपैरन्ये मुह्यन्ति शोभने । विश्वामित्रादयो देवि पुत्रोऽहं शिवशर्मणः ॥ १४

योगसिद्धिं गतेनापि तपःसिद्धेन चाबले । कामादयो महादोषा आदावेव विनिर्जिताः ॥ १५

अन्यं भज विशालाक्षि इन्द्रलोकं ब्रजाम्यहम् । एवमुक्त्वा जगामाथ त्रितो द्विजसत्तमः ॥ १६

निष्फला मेनका जाता पृष्टा देवेन वज्रिणा । विभीषां दर्शयामास नानारूपां पुनः पुनः ॥ १७

यथाऽनलेन संदग्धास्तृणानां संचया द्विज । भस्मीभूता भवन्त्येव तथा तास्ता विभीषिकाः ॥ १८

विप्रस्य तेजसा तस्य पितृभक्तस्य संततम् । प्रलयं गतास्तु घोरास्ता दारुणा भीषिका द्विज ॥ १९

स विघ्नान्दर्शयामास सहस्राक्षः पुनः पुनः । तेजसाऽनाशयद्विप्रः स्वकीयेन महायशाः ॥ २०

एवं विघ्नान्बहुंस्तस्य इन्द्रस्यापि महात्मनः । नाशयामास मेधावी तपसा तेजसाऽपि वा ॥ २१

नष्टेषु तेषु विघ्नेषु दारुणेषु महत्सु च । ज्ञात्वा तस्य कृतान्विघ्नान्दारुणान्दारुणाकृतीन् ॥ २२

अथ क्रुद्धो महातेजा [†नन्दनं वनमाश्रितः । इन्द्रं प्रति महाभागो रोषरक्तान्तलोचनः ॥ २३

सूत उवाच—

निजधर्मरतस्याद्य यो विघ्नं तु समाचरेत् । तस्य दण्डं प्रदास्यामि यो वै हन्यात्स हन्यते ॥ २४

एवं संचिन्तयामास] विष्णुशर्मा द्विजोत्तमः । इन्द्रलोकादहं चेन्द्रं पातयिष्यामि नान्यथा ॥

अन्यमिन्द्रं करिष्यामि देवानां पालकं पुनः ॥ २५

एवं समुद्यतो विप्र इन्द्रनाशाय सत्तमः । तावदेव समायातो देवेन्द्रः पाकशासनः ॥ २६

भो भो विप्र मेहाप्राज्ञ तपसा नियमेन च । दमेन सत्यशौचाभ्यां त्वत्समो नास्ति चापरः ॥ २७

अनया पितृभक्त्या ते जितोऽहं दैवतैः सह । ममापराधान्सर्वास्त्वं क्षन्तुमर्हसि सत्तम ॥

वरं वरय भद्रं ते बुर्लभं च ददाम्यहम् ॥ २८

विष्णुशर्मा तदोवाच देवराजं तथागतम् । विप्रतेजो र्भेन्द्रेन्द्र असहं देवदैवतैः ॥ २९

* क. ख. ग. घ. ङ. च. छ. ज. झ. ढ. पुस्तकस्थितमिदम् । † क. ख. च. छ. झ. पुस्तकेष्वेवायं पाठः ।

१ ग. घ. ङ. ज. ढ. ढ. 'का एष सादरम् । सू' । २ क. ख. च. छ. 'या प्रोक्तस्तु ज्ञानात्मा क्व यास्यसि महामुने । वि' । ३ क. ख. च. छ. ज. ढ. निष्फला । ४ क. झ. च. छ. झ. दृष्टा । ५ क. ख. च. महाभाग । ६ क. ख. ग. घ. च. झ. ढ. महद्रीढ ।

पितृभक्तस्य देवेश दुःसहं सर्वथा विभो । तेजोभङ्गो न कर्तव्यो ब्राह्मणानां महात्मनाम् ॥ ३०
 पुत्रपौत्रैः समस्तैस्तु ब्रह्मविष्णुहरं पुनः । नाशयन्ते न संदेहो यदि रुष्टा द्विजोत्तमाः ॥ ३१
 नाऽऽगच्छेद्यद्भवानद्य तदा ते राज्यमुत्तमम् । आत्मतपःप्रभावेण अन्यस्मै तु महात्मने ॥
 दातुकामस्तु संजातो रोषपूर्णेन चक्षुषा ॥ ३२
 भवानद्य समायातो वरं दातुमिहेच्छसि । अमृतं देहि देवेन्द्र पितृभक्तिं तथाऽचलाम् ॥ ३३
 एवंविधं वरं देहि यदि तुष्टोऽसि शत्रुहन् । एवं ददामि पुण्यं ते वरं चामृतसंयुतम् ॥ ३४
 एवमाभाष्य तं विप्रममृतेन च संभृतम् । स कुम्भं दत्तवांस्तस्मै प्रीयमाणेन चाऽऽत्मना ॥ ३५
 अचला ते भवेद्विप्र भक्तिः पितरि सर्वदा । एवमाभाष्य तं विप्रं विससर्ज सहस्रदृक् ॥ ३६
 प्रसन्नोऽभूच्च तद्दृष्ट्वा विप्रतेजः सुबुःसहम् । विष्णुशर्मा ततो गत्वा पितरं वाक्यमब्रवीत् ॥ ३७
 तात इन्द्रात्समानीतममृतं व्याधिनाशनम् । अनेनापि महाभाग नीरुजो भव सर्वदा ॥
 अमृतेन त्वमद्यैव परां तृप्तिमवाप्नुहि ॥ ३८
 एतद्वाक्यं महच्छ्रुत्वा शिवशर्मा सुतस्य हि । सुतान्सर्वान्समाहूय प्रीयमाणेन चेतसा ॥ ३९
 पितृभक्तियुता यूयं मद्वाक्यपरिपालकाः । वरं दृणुध्वं सुप्रीताः पुत्रका दुर्लभं भुवि ॥ ४०
 एवमाभाषितं तस्य शुश्रुवुः सर्वसंमताः । ते सर्वे तु समालोक्य पितरं प्रत्यथाब्रुवन् ॥ ४१
 अस्माकं जीवतान्माता गता या यममन्दिरम् । नीरुजा भवताद्देवी प्रसादात्तव सुव्रत ॥ ४२
 भवान्पिता इयं माता जन्मजन्मान्तरं पितः । वयं सुता भवेमेति सर्वे पुण्यकृतस्तथा ॥ ४३

शिवशर्मोवाच—

अद्यैवापि मृता माता भवतां पुत्रवत्सला । जीवमाना सुहृष्टा सा एष्यते नात्र संशयः ॥ ४४
 एवमुक्ते शुभे वाक्य ऋषिणा शिवशर्मणा । तेषां माता समायाता प्रहृष्टा वाक्यमब्रवीत् ॥ ४५
 एतदर्थं समुत्पन्नं सुवीर्यं तनयं वरम् । नराः सत्पुत्रमिच्छन्ति कुलवंशप्रभावकम् ॥ ४६
 स्त्रियो लोके महाभागाः सुपुण्याः पुण्यवत्सलाः । सुतमिच्छन्ति सर्वत्र पुण्यगं पुण्यसाधकम् ४७
 कुस्त्रिं यस्या गतो गर्भः सुपुण्यः परिवर्तते । पुण्यान्पुत्रान्प्रसूते या सा नारी पुण्यभागिनी ॥ ४८
 कुलाचारं कुलाधारं पितृमातृप्रतारकम् । विना पुण्यैः कथं नारी संप्राप्नोति सुरो(तो)त्तमम् ॥ ४९
 न जाने कीदृशैः पुण्यैरेष भर्ता सुपुण्यभाक् । संजातो धर्मवीर्योऽपि धर्मात्मा धर्मवत्सलः ॥ ५०
 यस्य वीर्यान्मया प्राप्ता यूयं पुत्रास्ततोऽधिकाः । एवं पुण्यप्रभावोऽयं भवन्तः पुण्यवत्सलाः ॥ ५१
 मम पुत्रास्तु संजाताः पितृभक्तिपरायणाः । अहो लोकेषु पुण्यैश्च सुपुत्रः परिलभ्यते ॥ ५२
 एकैकशोऽधिकाः पञ्च मया प्राप्ता महाशयाः । यज्वानः पुण्यशीलाश्च तपस्तेजःपराक्रमाः ॥ ५३
 एवं सवर्धितास्ते तु तया मात्रा पुनः पुनः । हर्षेण महताऽऽविष्टाः प्रणेषुर्मातरं मुंदा ॥ ५४

पुत्रा ऊचुः—

सुपुण्यैः प्राप्यते मातः सुमाता सुपिता किल । भवती पुण्यकर्त्री तु नो भाग्यैस्तु प्रवर्तिता ॥ ५५
 यस्या गर्भान्तरं प्राप्य सुपुण्यैश्च प्रवर्धिताः । जन्मजन्मनि त्वं माता पिता चैष भवत्विति ॥ ५६

पितोवाच—

गृणुध्वं मामकाः पुत्राः सुवरं पुण्यदायकम् । मयि तुष्टे सुता भोगाननुभुञ्जन्तु चाक्षयान् ॥ ५७

१ क. ख. ग. घ. च. छ. झ. देवराट् । २ क. ख. च. छ. झ. नान्यथा । ३ ग. 'रेऽपि नः । व' । ४ क. ख. च. छ. झ. सुपुण्यैः परिवर्धते । ज. सपुण्यैः । ५ क. ख. च. छ. झ. शुभाः । ग. घ. ज. ङ. ढ. सुताः ।

पुत्रा ऊचुः—

यदि तात प्रसन्नोऽसि वरं दातुमिहेच्छसि । अस्मान्प्रेषय गोलोकं वैष्णवं दाहवर्जितम् ॥ ५७
पितोवाच—

गच्छध्वं वैष्णवं लोकं यूयं विगतकल्मषाः । मत्प्रसादात्तपोभिश्च पितृभक्त्याऽनयो तथा ॥ ५९
एवमुक्ते तु तेनापि सुवाक्य ऋषिणा ततः । शङ्खचक्रगदापाणिर्गरुडारूढ आगतः ॥ ६०
सपुत्रं शिवशर्मामित्युवाच पुनः पुनः । सपुत्रेण त्वयाऽद्यैव जितो भक्त्याऽस्मि वै द्विज ॥ ६१
पुत्रैः सार्धं समागच्छ चतुर्भिः पुण्यकारिभिः । अनया भार्यया सार्धं पुण्यया पतिकामया ॥ ६२

शिवशर्मोवाच—

अमी गच्छन्तु पुत्रा मे वैष्णवं लोकमुत्तमम् । कंचित्कालं तु नेष्यामि भूमौ वै भार्यया सह ॥ ६३
अनेनापि सुपुत्रेण अन्त्येन सोमशर्मणा । एवमुक्ते शुभे वाक्य ऋषिणा सत्यभाषिणा ॥
तानुवाचाथ देवेशः सुपुत्राञ्छिवशर्मणः ॥ ६४

गच्छन्तु मोक्षदं लोकं दाहप्रलयवर्जितम् । एवमुक्ते ततो विप्राश्चत्वारः सत्यचेतसः ॥ ६५
विष्णुरूपधराः सर्वे बभूवुस्तत्क्षणादपि । इन्द्रनीलसमा वर्णैः शङ्खचक्रगदाधराः ॥ ६६
सर्वाभरणसौभाग्या विष्णुरूपा महौजसैः । रत्नकङ्कणशोभाढ्या रत्नमालाभिषोभिताः ॥ ६७
प्रविष्टा वैष्णवं लोकं पश्यतः शिवशर्मणः । दीपं दीपा यथा यान्ति तद्गुह्यिणा महामते ॥ ६८
गतास्ते वैष्णवं धाम पितृभक्त्या द्विजोत्तमाः । प्रभावं तु प्रवक्ष्यामि सुसत्यं सोमशर्मणः ॥ ६९

इति श्रीमहापुराणे पाद्रे भूमिखण्डे शिवशर्मोपाख्याने तृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—३३१०

अथ चतुर्थोऽध्यायः ।

[*सूत उवाच—

गतेषु तेषु गोलोकं वैष्णवं तमसः परम् । शिवशर्मा महाप्राज्ञः कनिष्ठं वाक्यमब्रवीत्] ॥ १

ब्राह्मण उवाच —

सोमशर्मन्महाप्राज्ञ त्वं पितुर्भक्तितत्परः । अमृतस्य महाकुम्भं रक्ष दत्तं मयाऽधुना ॥
तीर्थयात्रां प्रयास्यामि अनया भार्यया सह ॥ २
एवमस्तु महाभाग करिष्ये रक्षणं शुभम् । कुम्भं दत्त्वा स मेधावी तस्य हस्ते महात्मनः ॥ ३
दशवर्षप्रमाणं तु तपस्तेपे निरन्तरम् । कुम्भं रक्षति धर्मात्मा दिवारात्रमतन्द्रितः ॥ ४
पुनः स हि समायातः शिवशर्मा महायशाः । मार्यां कृत्वा महाप्राज्ञो भार्यया स हि संयुतः ॥ ५
कुष्ठरोगातुरो भूत्वा तस्य भार्या च तादृशी । मांसपिण्डोपमौ त्याज्यौ द्वावेतौ हि महात्मनः ॥ ६
सकाशं तस्य धीरस्य विप्रस्य सोमशर्मणः । समागतौ हि तौ दृष्ट्वा सर्वतो हि सुदुःखितौ ॥ ७
कृपया परयाऽऽविष्टः सोमशर्मा महायशाः । तयोः पादौ नमस्कृत्य भक्त्या नमितकन्धरः ॥ ८

* नपुस्तकेऽधिकमेतत् ।

१ च 'वं दुःखं' । २ ग. घ. ङ. ज. ङ. ड. 'या स्वया । ए' । ३ क. ख. ग. घ. ङ. च. छ. ज.झ.ड.ढ. 'सः । हारक' । ४ ग. ङ. ज. ङ. ब्रह्मदर्शनम् ।

भवाद्दशं न पश्यामि तपसांऽभिसमन्वितम् । गुणव्रातैः सुपुण्यैश्च किमिदं वर्तितं त्वयि ॥ ९
दासवहेवताः सर्वा वर्तन्ते सर्वदा तव । आदेशं प्राप्य विभेन्द्र चाऽऽकृष्टास्तेजसा तव ॥ १०
तवाङ्गे केन पापेन गदोऽयं वेदनान्वितः । संजातो ब्राह्मणश्रेष्ठ तन्मे कथय कारणम् ॥ ११
इयं पुण्यवती माता महापुण्या पतिव्रता । या हि भर्तृप्रसादेन त्रैलोक्यं धर्तुमिच्छति ॥
सा कथं दुःखमाप्नोति किं नास्ति तपसः फलम् ॥ १२
रागद्वेषौ परित्यज्य विविधेनापि कर्मणा । या च शुश्रूषते कान्तं [*सा कथं दुःखमाप्नुयात् ॥१३
या तु पूजयते कान्तं] देववद्गुरुवत्सला । सा कथं दुःखमाप्नोति कुष्ठरोगं सुदुःखदम् ॥ १४
शिवशर्मोवाच—

मा शुचस्त्वं महाभाग भुज्यते कर्मजं फलं । नरेण कर्मयुक्तेन पापपुण्यमयेन हि ॥ १५
शोधनं च कुरुष्व त्वमुभयो रोगयुक्तयोः । [*शुश्रूषणं महाभाग यदि पुण्यमिहेच्छसि ॥ १६
एवमुक्ते शुभे वाक्ये सोमशर्मा महायशाः । शुश्रूषां वा करिष्यामि युवयोः पुण्ययुक्तयोः ॥ १७
मया पापेन दुष्टेन कृपणेन द्विजोत्तम । किं कर्तव्यमिहाद्यैव यो गुरु न हि पूजयेत् ॥ १८
एवमाभाष्य दुःखाद्वा तयोर्दुःखेन दुःखितः । श्लेष्ममूत्रपुरीषं स उभयोः पर्यशोधयत् ॥ १
पादप्रक्षालनं चक्रे पादसंवाहनं तथा । स्नानस्थानादिकं चापि तयोर्भक्त्याऽन्वितः स्वयम् २०
द्वावेतौ हि गुरु विप्रः सोमशर्मा महायशाः । तीर्थं नयति धर्मात्मा स्कन्धमारोप्य सत्तमः ॥ २१
द्वावेतौ हि स्वहस्तेन स्नापयित्वा तु मङ्गलैः । सुमन्त्रैर्वेदविज्ञैश्च स्नानस्य विधिपूर्वकम् ॥ २२
तर्पणं हि पितॄणां तु देवतानां तु पूजनम् । द्वाभ्यामपि सधर्मात्मा स कारयति नित्यशः ॥ २३
स्वयं होमं करोत्यग्नौ पंचत्यम्ननुत्तमम् । संज्ञापयति सुप्रीतौ द्वावेतौ च महागुरुं ॥ २४
शय्यासने च तौ विप्रः प्रस्वापयति नित्यशः । वस्त्रपुष्पादिकं सर्वं ताभ्यां नित्यं प्रयच्छति २५
ताम्बूलं बहुगन्धाढ्यमुभयोरर्पयेत्स तु । सोमशर्मा महाभागस्ताभ्यार्मपि च पूरयेत् ॥ २६
मूलं पयः सुभक्ष्याद्यं नित्यमेव ददात्यसौ । तयोस्तु वाञ्छितं नित्यं सोमशर्मा महायशाः ॥ २७
अनेन क्रमयोगेण नित्यमेव प्रसादयेत् । सोमशर्मा सुधर्मात्मा पितरौ परिपूजयेत् ॥ २८
सोमशर्माणमाहूय पिता कुत्सति निष्ठुरः । निन्दितैर्निष्ठुरैर्वाक्यैस्ताडयेन्मुष्टिभिः सदा ॥ २९
कृते कार्ये कृते पुण्ये नित्यमेव सुते पुनः । न कृतं शोभनं मह्यं त्वयैव कुलपांसुना ॥ ३०
एवं नानाविधैर्वाक्यैर्निष्ठुरैर्दुःखदायकैः । अताडयद्दण्डघातैः शिवशर्मा सदाऽऽतुरः ॥ ३१
एवं कृतेऽपि धर्मात्मा नैव कुप्यति कर्हिचित् । मनसा वचसा चैव कर्मणा त्रिविधेन च ॥ ३२
संतुष्टः सर्वदा सोऽपि पितरं परिपूजयेत् । यज्ज्ञात्वा शिवशर्मा च चरितं स्वीयमीक्षते ॥ ३३
अमृतं मत्कृते चापि ह्यानीतं विष्णुशर्मणा । [† पुण्ययुक्तः स धर्मात्मा पितृभक्तिपरः सदा ॥३४

* क. ख. च. छ. मपुस्तकेष्वेवायं पाठः । † क. ख. च. छ. मपुस्तकयोऽयं पाठः ।

१ छ. 'सा तेजसाऽपि वा । गुं । २ ग. घ. ङ. ड. ड. 'कथं कर्तुं' । ३ क. ख. ग. ङ. च छ. ज. झ. ट. ड. हि । अन्यमेव कुं । ४ क. ख. च. छ. झ. दुःखात्मा । ५ क. ख. च. छ. झ. धर्मार्थं । ६ क. ज. झ. ञ. ट. 'पश्यन्म' । ७ क. ख. ग. ङ. च. छ. ज. ड. भुजापयति । ८ क. ख. च. 'रु । स शासने च तौ विप्र आस्ता' । ९ ग. ङ. ज. ट. ड. ड. 'हुमूलाढ्यं' । १० अ. 'मन्यत्तयाऽर्पये' । ११ ग. छ. निन्दत्येव सुतं पुं । क. ख. च. निन्दत्येनं सुतं पुं । १२ च. परितोषयेत् । १३ ग. घ. ङ. ज. ट. ड. ड. 'त् । तद्वत्स सोमशर्मा च मातरं पितरं दिने । अं । १४ क. ख. च. छ. झ. 'तं रक्षते सोऽपि ।

एवं बहुतिथे काले शतसंख्ये गते सति । शिवशर्माऽपि पश्यैवं भक्तिं दृष्ट्वा विचिन्त्य वै ॥ ३५
 मया वै पूर्वमित्युक्तं सुपुत्रं यज्ञसंज्ञकम् । मातृखण्डानिमान्पुत्र यत्र तत्र क्षिपस्व हि ॥ ३६
 मद्वाक्यं पालितं तेन कृता न मातरि कृपा । एतत्स्वल्पतरं दुःखं निर्जीवे घातमिच्छता ॥ ३७
 साहसं तु कृतं तेन पुत्रेण वेदशर्मणा । अस्याधिकमहं मन्ये यतोऽयं चलते न च ॥ ३८
 निमेषमात्रमेवापि साहसं कारयेत्पुनः । अस्याधिकस्तु संपन्नः प्रभावस्तपसः परैः ॥ ३९
 नित्यं समाराधनेऽपि ह्यधिकं चास्य दृश्यते । तस्मादस्य परीक्षा च समये तपसः कृता ॥ ४०
 भक्तिभावात्तथा सत्यान्वैव पुत्रः प्रणश्यति । मायया च निजाङ्गेऽपि कुष्ठरोगो निदर्शितः ॥ ४१
 श्लेष्ममूत्रमलानां च घृणा नैव करोति च । व्रणाञ्जशोधयते नित्यं स्वहस्तेन महायशाः ॥ ४२
 अङ्गसंवाहनं तद्वत्करोति च महामतिः । दुःसहं वचनं मह्यं दारुणं सहते सदा ॥ ४३
 कुत्सेने ताडने चैव सदा मिष्टप्रवाचकः । एवं दुःखसमाचारो मम पुत्रो महामतिः ॥ ४४
 दुःखानां सागरे मग्नो बहुकेशैस्तु क्लेशितः । अपनेष्याम्यहं दुःखं विष्णोश्चैव प्रसादतः ॥ ४५
 चिन्तयित्वा चिरं विप्रः शिवशर्मा महामतिः । पुनर्मायां चकाराथ कुम्भादपहतं पयः ॥
 यश्चात्तं च समाहूय सोमशर्माणमब्रवीत् ॥ ४६
 तव हस्ते मया दत्तममृतं व्याधिनाशनम् । तन्मे शीघ्रं प्रयच्छस्व यथा पानं करोम्यहम् ॥
 येन नीरुग्भन्नाम्यद्य प्रसादाद्विष्णुशर्मणः ॥ ४७
 एवमुक्ते तदा वाक्ये ऋषिणा शिवशर्मणा । समुत्थाय त्वरायुक्तः सोमशर्मा कण्ठलुम् ॥ ४८
 तं च रिक्तं ततो दृष्ट्वा ह्यमृतेन विना कृतम् । कस्य पापस्य वै कर्म केन मे विप्रियं कृतम् ॥ ४९
 इति चिन्तापरो भूत्वा सोमशर्मा सुदुःखितः । पितुरग्रे च वृत्तान्तं कथयिष्याम्यहं यदा ॥
 कोपं प्रयास्यति तदा गुरुर्मे व्याधिपीडितः ॥ ५०
 सुचिरं चिन्तयित्वा तु सोमशर्मा महामतिः । यदि मे सत्यमस्तीति गुरुशुश्रूषणं यदि ॥ ५१
 तपस्तप्तं मया पूर्वं निर्व्यलीकेन चेतसा । दमशौचादिभिः सत्यं धर्ममेव प्रपालितम् ॥ ५२
 तदा घटोऽमृतयुतो भवत्वेष न संशयः ॥ ५३
 यावदेवं महाभागश्चिन्तयित्वा विलोकयेत् । तावच्चामृतपूर्णस्तु पुनरेवाभवद्वटः ॥ ५४
 तं दृष्ट्वा हर्षसंयुक्तः सोमशर्मा महायशाः । गत्वा गुरुं नमस्कृत्य कुम्भमादाय सत्वरम् ॥ ५५
 गृहाण त्वं पितश्चेमं पयःकुम्भं समागतम् । पानं कुरु महाभाग गदान्मुक्तो भवाचिरम् ॥ ५६
 एतद्वाक्यं महापुण्यं सत्यधर्मार्थकं पुनः । शिवशर्मा सुतस्यापि श्रुत्वा च मधुराक्षरम् ॥
 हर्षेण महताऽऽविष्ट इदं वचनमब्रवीत् ॥ ५६

इति श्रीमहापुराणे पाद्मे भूमिखण्डे शिवशर्मोपाख्याने चतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥

आदित्तः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—३३६६

अथ पञ्चमोऽध्यायः ।

शिवशर्मोवाच—

तपसा दमशौचाभ्यां गुरुशुश्रूषया तथा । भक्त्या भावेन तुष्टोऽस्मि तवाद्य च सुपुत्रकं ॥
 त्यजस्व(त्यजामि) वैकृतं रूपं मत्तः सुखमवामुहि ॥ १

१ क. ख. च. ण। तात्कालिकमहं मन्ये यथा कर्तो भव निह । नि । २ क. ख. च. छ. झ. 'रः । तयोः सुपु-
 त्रयोवोऽपि । ३ क. ख. च. छ. झ. च मयैव बहुशः कृ । ४ क. ख. च. छ. झ. त्सनं ताडनं पुत्रः सर्वदैव प्रवाहकः ।
 ५ क. ख. च. छ. झ. 'क । गृहाण वैष्णवं सूक्तं मं ।

एवमुक्त्वा सुतं विप्रो दर्शयामास तां तनुम् । यथा पूर्वं स्थितौ तौ तु तथाऽसौ दृष्टवान्गुरु ॥ २
 दीप्तिमन्तौ महात्मनौ सूर्यबिम्बोपमावुभौ । ननाम पादौ सद्भक्त्या ह्युभयोस्तु महात्मनोः ॥ ३
 ततः सुतं स संभाष्य हर्षेण महताऽन्वितः । विष्णोः प्रसादाद्धर्मात्मा भार्यया सह केशवम् ॥ ४
 जगाम निजपुण्यैश्च योगाभ्यासेन सत्तमः । प्रविष्टो वैष्णवं धामं स मुनिर्दुर्लभं पदम् ॥ ५
 न त्वन्यैः प्राप्यते पुण्यैस्तपोभिर्मुक्तिदं पदम् । विष्णोस्तु चिन्तमैर्यासध्यानज्ञानैः स्तवैस्तथा ६
 न दानैस्तीर्थयात्राभिर्दृश्यते मधुसूदनः । समाधिज्ञानयोगेन दृश्यते परमं पदम् ॥
 महायोगैर्यथा विप्रः प्रविष्टो वैष्णवीं तनुम् ॥ ७

सूत उवाच—

ततस्तत्र तपस्तेपे सोमशर्मा महाद्युतिः । अश्मलोष्टसमं मेने काञ्चनं भूषणं पुनः ॥ ८
 जिताहारः स धर्मात्मा विक्रियापरिवर्जितः । स सर्वान्विषयास्त्यक्त्वा एकान्तमपि सेवते ॥ ९
 योगासनसमारूढो निराशो निष्परिग्रहः । तस्य वेला तु संप्राप्ता मृत्युकालस्य वै तदा ॥ १०
 आगता दानवा विप्रं सोमशर्माणमन्तिके । मृत्युकाले तु संप्राप्ते प्राणयात्राप्रवर्तिके ॥ ११
 शालग्रामे महाक्षेत्र ऋषीणां मानवर्धने । केचिद्ददन्ति वै दैत्याः केचिद्ददन्ति दानवाः ॥ १२
 प्लंबविधो महाञ्चब्दः कर्णरन्ध्रगतस्तदा । तस्यैव विप्रवर्यस्य सुचिरात्सोमशर्मणः ॥ १३
 ज्ञानध्यानविलग्नस्य प्रविष्टो दैत्यजं भयम् । तेन ध्यानेन तस्यापि दैत्यभूतेन वै तदा ॥ १४
 सत्वरं च ततः प्राणा गतास्तस्य महात्मनः । दैत्यभावेन संयुक्तः स हि मृत्युवशं गतः ॥ १५
 तस्माद्दैत्यगृहे जातो हिरण्यकशिपोः सुतः । देवासुरे महायुद्धे निहतश्क्रपाणिना ॥ १६
 गुध्यमानेन तेनापि प्रह्लादेन महात्मना । सुदृष्टं वासुदेवत्वं विश्वरूपसमान्वितम् ॥ १७
 योगाभ्यासेन पूर्वेण ज्ञानमासीन्महात्मनः । सस्मार पूर्वकं सर्वं चरितं शिवशर्मणः ॥ १८
 प्रागहं सोमशर्माख्यः प्रविष्टो दानवीं तनुम् । अस्मात्कायात्कदा पुण्यं केवलं धाम उत्तमम् ॥ १९
 प्रयास्वामि महापुण्यैर्ज्ञानाख्यैर्मोक्षदायकैः । समरे स्तूयता तेन प्रह्लादेन महात्मना ॥ २०
 एवंविधा कथा पूर्वं श्रूयते द्विजसत्तमाः । एवं तु च समाख्यातं सर्वसंदेहनाशनम् ॥ २१
 प्रह्लादे निहते संख्ये देवदेवेन विष्णुना । रुरुदे कमला सा तु हतपुत्रा च कामिनी ॥ २२
 प्रह्लादस्य तु या माता हिरण्यकशिपोः प्रिया । प्रह्लादस्य महाशोकैर्दिवा रात्रौ प्रशोचति ॥ २३
 पतिव्रतां महाभागामागत्य भगवत्प्रियः । रुदमाना दिवा रात्रौ नारदस्तामुवाच ह ॥ २४
 मा शुचस्त्वं महाभागे पुत्रार्थं पुण्यभागिनि । निहतो वासुदेवेन तव पुत्रः समेध्यति ॥ २५
 भूयः खलक्षणोपेतैस्त्वसुरश्च महामतिः । प्रह्लादेति च वै नाम पुनरस्य भविष्यति ॥ २६
 विहीनश्चासुरैर्भावैर्देवत्वेन समन्वितः । इन्द्रत्वं भोक्ष्यते भद्रे सर्वदेवैर्नमस्कृतः ॥ २७
 सुखी भव महाभागे तेन पुत्रेण वै सदा । [*न प्रकाश्यं त्वया देवि भवार्थदं च कस्यचित् ॥ २८
 वक्तव्यं ज्ञानभावैस्तत्संगोप्यं कुरु सर्वदा] । एवमुक्त्वा गतो विप्रो नारदो मुनिसत्तमः ॥ २९
 कमलायाश्चोदरे तु जन्मास्यानुत्तमं पुनः । प्रह्लादेति च वै नाम तस्य ख्यातं महात्मनः ॥ ३०
 बाल्यभावं गतो विप्राः कृष्णमेव व्यचिन्तयत् । नरसिंहप्रसादेन देवराजोऽभवद्विवि ॥ ३१

* क. ख. ग. घ. च. छ. ऋणुस्तकस्योऽयं पाठः ।

१ क. ख. च. छ. झ. 'म मुनिभिर्दु' । २ क. ख. च. छ. झ. यज्ञैः । ३ क. ख. ग. ड. च. छ. ज. झ. ट. ड. ड.
 'ला लिद्रका प' । ४ क. ख. च. छ. 'तस्तवोदरे म' ।

देवत्वं लभ्य चैवासावैन्द्रं पदमनुत्तमम् । मोक्षं यास्यति धर्मात्मा वैष्णवं धाम चोत्तमम् ॥ ३२
 असंख्याता महाभागाः सृष्टेर्भावा हानेकशः । मोह एवं न कर्तव्यो ज्ञानवद्भिर्महात्मभिः ॥ ३३
 एतद्गः सर्वमाख्यातं यथा पृष्टं द्विजोत्तमाः । [*अन्यं पृच्छत वै प्रश्नं संदेहं वो भिनद्म्यद्गम् ॥ ३४
 विजयं देवतानां च दानवानां महाक्षयम् । कृतं हि देवदेवेन स्थापितं भुवनत्रयम् ॥ ३५

ऋषय ऊचुः—

इदृत्वं कस्य संजातं देवानां राज्यधारकम् । केन दत्तं त्वमाचक्ष्व विस्तराद्विजसत्तम ॥ ३६

सूत उवाच—

विस्तरेण प्रवक्ष्यामि इन्द्रत्वं येन सत्तमाः] । प्राप्तमेव महाभागा यथा पुण्यतमेन च ॥ ३७
 हतेषु तेषु दैत्येषु समस्तेषु महाहवे । अतिनष्टेषु पापेषु गोविन्देन महात्मना ॥ ३८
 ततो देवाः सगन्धर्वा नागा विद्याधरास्तथा । संप्रोचुर्माधवं सर्वे बद्धप्राञ्जलयस्ततः ॥ ३९
 भगवन्देवदेवेश हृषीकेश नमोऽस्तु ते । विज्ञापयामहे त्वां वै तत्सर्वमवधार्यताम् ॥ ४०
 शास्ता गोप्ता च पुण्यात्मा अस्माकं कुरु केशव । राजानं पुण्यधर्माणं त्वमिन्द्रं लोकशासनम् ४१
 त्रैलोक्यस्य प्रजा देव यमाश्रित्य सुखं वसेत् ॥ ४२

वासुदेव उवाच—

मम लोके महाभागा वैष्णवेन समन्वितः । तेजसा ब्राह्मणश्रेष्ठश्चिरकालं निवासितः ॥ ४३
 तस्य कालः प्रपूर्णश्च मम लोके महात्मनः । वसतस्तस्य विप्रस्य मद्भक्तस्य सुरोत्तमाः ॥ ४४
 तेजसा वैष्णवेनैव भषतां पालको हि सः । भविष्यति स धर्मात्मा सर्वधर्मानुरञ्जकः ॥ ४५
 पालको धारकश्चैव स च ब्राह्मणसत्तमः । भविष्यति च धर्मात्मा भवतां त्राणकारणात् ॥ ४६
 अदित्यास्तनयश्चैव सुव्रताख्यो महामनाः । महाबलो महावीर्यः स च इन्द्रो भविष्यति ॥ ४७

सूत उवाच—

एवं वरान्त देवेशो ददौ देवेभ्य उत्तमान् । देवा विजयिनः सर्वे विष्णुना सह सत्तमाः ॥
 कश्यपं पितरं द्रष्टुं मातरं च ततो गताः ॥ ४८
 प्रणेमुस्ते महात्मानावुभावेतौ सुखासनौ । ऊचुः प्राञ्जलयः सर्वे हर्षेण महताऽन्विताः ॥ ४९
 युवयोश्च प्रसादेन देवत्वं हि गता वयम् । [†हर्षेण महताऽऽविष्टो देवान्वाक्यमुवाच सः] ॥ ५०

कश्यप उवाच—

यूयं वै सत्यधर्मेण वर्तमानाः सदैव हि । आवयोश्च प्रसादेन तपसश्च प्रभावतः ॥ ५१
 प्राप्तवन्तो भवन्तस्तु देवत्वं चाक्षयं पदम् । वरमेवं ददाम्येष बहुप्रीतिसमन्वितः ॥ ५२
 अमरा निर्जराश्चैव ह्यक्षयाश्च भविष्यथ । सर्वकामसमृद्धार्थाः सर्वसिद्धिसमन्विताः ॥
 देवा नागाश्च गन्धर्वा मत्प्रसादान्महासुराः ॥ ५३

विष्णुरुवाच—

वरं वरय भद्रं ते देवमातर्यशस्विनि । मनसा चेप्सितं सर्वं तत्ते दन्नि मुनिश्चितम् ॥ ५४

अदितिरुवाच—

र्वी पुत्रवती भूता प्रसादात्तव माधव । अमरा निर्जराः सर्वे चाक्षयाः पुण्यवत्सलाः ॥ ५५

अमी पुत्रा मया लब्धाः श्रूयतां मधुसूदन । सुतरां त्वं च गोविन्द सर्वकामसमृद्धिदः ॥ ५६
मम गर्भे वसंश्चैव भवांश्च मम नन्दनः । त्वया पुत्रेण नित्यं च यथा नन्दामि केशव ॥
एवं महोदयं नाथ पूरयस्व मनोरथम् ॥ ५७

वासुदेव उवाच—

भवत्या देवकार्यार्थं गन्तव्यं मानुषं वपुः । तदाऽहं तव गर्भे वै वासं यास्यामि निश्चितम् ॥ ५८
युगे^१ द्वादशके प्राप्ते भूभारहरणाय वै । जमदग्निमुतो देवि रामो नाम द्विजोत्तमः ॥ ५९
प्रतापी तेजसा युक्तः सर्वक्षत्रवधाय च । तव पुत्रो भविष्यामि सर्वशस्त्रभृतां वरः ॥ ६०
चैतुर्विंशतिके प्राप्ते त्रेताख्ये तु तथा युगे । रामो नाम भविष्यामि तव पुत्रः पतिव्रते ॥ ६१
[*पुनः पुत्रो भविष्यामि तवैव शृणु वाऽनघे] । अष्टाविंशतिके प्राप्ते द्वापरान्ते युगे तदा ॥ ६२
सर्वदैत्यविनाशार्थं भूभारहरणाय च । वासुदेवोऽथ ते पुत्रो भविष्यामि न संशयः ॥ ६३
इदानीं कुरु कल्याणि मद्वाक्यं धर्मसंयुतम् । सर्वलक्षणसंपन्नं सत्यधर्मसमन्वितम् ॥ ६४
सर्वज्ञं सर्वदं देवि पुत्रमुत्पाद्य सुन्दरम् । इन्द्रत्वं तस्य दास्यामि इन्द्रः सोऽपि भविष्यति ॥ ६५
एवं संभाषितं श्रुत्वा महाहर्षसमन्विता । देवदेवप्रसादेन इन्द्रः पुत्रो भविष्यति ॥ ६६
एवमस्तु महाभाग तव वाक्यं करोम्यहम् । ततस्ता देवताः सर्वा जग्मुः स्वस्थानमेव हि ॥
हरिणा सह ते सर्वे निरातङ्गा मुदाऽन्विताः ॥ ६७

सूत उवाच—

अदितिः कश्यपं प्राह ऋतुं प्राप्य मनस्विनी । भगवन्दीयतां पुत्रः सुरेन्द्रपदभुञ्जकः ॥ ६८
चिन्तयित्वा क्षणं विप्रस्तामुवाच मनस्विनीम् । एवमस्तु महाभागे तव पुत्रो भविष्यति ॥ ६९
त्रैलोक्यस्यापि कर्ता च यज्ञभोक्ता स एव च । तस्याः शिरसि संन्यस्य स्वहस्तं च द्विजोत्तमः ७०
तपश्चचार तेजस्वी विष्णुलोके वसन्सदा । तस्य पुण्यक्षयाज्जातं विष्णुलोकाद्विजोत्तमाः ॥ ७१
पतनं कर्मवर्षतस्ततस्तस्या द्विजोत्तमाः । पुण्यगर्भं गतो विप्र अदित्यास्तु महातपाः ॥ ७२
इन्द्रत्वं भोक्तुकामार्थं सत्यपुण्येन कर्मणा । गर्भं दधार सा देवी पुण्येन तपसा किल ॥ ७३
तपस्तेपे निरालस्या वनवासं गता सती । दिव्यं वर्षशतं यातं तपन्त्यां देवमातरि ॥ ७४
अतप्यत तपस्तीव्रं कुंभकरं देवतासुरैः । तस्यास्तु तपसा तेन तेजसा च समन्विता ॥ ७५
सूर्यतेजःप्रतीकाशा द्वितीय इव भास्करः । शुशुभे सा यथा दीप्ता परमं ध्यानमास्थिता ॥ ७६
रूपेणाधिकतां याता तपसस्तेजसा तदा । लयध्यानपरा सा च बायुभक्षा तपस्विनी ॥
अधिकं शुशुभे देवी दक्षस्य तनया तदा ॥ ७७
सिद्धाश्च ऋषयः सर्वे देवाश्चापि महौजसः । स्तुवन्ति तां महाभागां रक्षन्ति च सुतत्परा ॥ ७८
पूर्णे वर्षशते तस्या विष्णुस्तत्र समागतः । तामुवाच महाभागामदितिं तपसाऽन्विताम् ॥ ७९
देवि गर्भः सुसंपूर्णः सूतिकालः प्रवर्तते । तवैव तपसां पुष्टस्तेजसा च प्रवर्धितः ॥ ८०

* क. ख. च. पुस्तकस्थोऽयं पाठः ।

१ क. ख. च. झ. सुवरात्तव गोविन्द सर्वकामसमन्विताः । म^१ । २ क. ख. च. झ. 'गे वै दशमे प्रा^१ । ३ क. ख. ज. झ. ड. 'वंशाख' । ४ क. ख. ग. घ. ङ. च. छ. ज. झ. ट. ड. सप्तविंशतिके । ५ क. ख. ग. घ. छ. झ. ट. 'ते युगे वैश्ये तथैव च । स' । ६ क. ख. च. छ. झ. ड. 'शतः सुव्रतस्य द्विजस्य च । पु^१ । ७ क. ख. घ. च. छ. झ. निरालम्बा । ८ क. ख. च. छ. झ. दुश्चरं देवब्राह्मणैः । त^१ । ९ क. ख. च. छ. झ. मनस्विनी । १० क. ख. ग. घ. च. छ. झ. ट. 'सा गुष्ट' ।

अद्यैव गर्भमेतं त्वं मुञ्च मुञ्च यशस्विनि । एवमाभाष्य देवेशः स जगाम स्वकं गृहम् ॥	८१
असूत पुत्रं सा देवी काले प्राप्ते महोदये । सुपुत्रं दीप्तिसंयुक्तं द्वितीयमिव भास्करम् ॥	८२
सुभगं चारुसर्वाङ्गं सर्वलक्षणसंयुतम् । चतुर्बाहुं महाकायं लोकपालं सुरेश्वरम् ॥	८३
तेजोज्वालासमाकीर्णं चक्रपद्मसुहस्तकम् । चन्द्रविम्बानुकारेण वदनेन महाप्रभम् ॥	८४
राजमानं महाप्राज्ञं तेजसा वैष्णवेन च । अन्यैश्च लक्षणैर्दिव्यैर्दिव्यभावैरलंकृतम् ॥	८५
सर्वलक्षणसंपूर्णं चन्द्रास्यं कमलेक्षणम् । आजग्मुस्तत्र ते देवा ऋषयो वेदपारगाः ॥	८६
गन्धर्वाश्च ततो नागाः सिद्धा विद्याधरास्तथा । ऋषयः सप्त ते दिव्याः पूर्वापरमहौजसा ॥	८७
अन्ये च मुनयः पुण्याः पुण्यमङ्गलदायिनः । आजग्मुस्ते महात्मानो हर्षनिर्भरमानसाः ॥	८८
तस्मिञ्जाते महाभागे भगवन्तो(ति) महौजसि । आजग्मुर्देवताः सर्वे पर्वतास्तु तपस्विनः ॥	८९
क्षीराद्याः सागराः सर्वे नद्यश्चैव तथाऽमलाः । मूर्तिमन्तस्ततः सर्वे ये चान्ये हि चराचराः ॥	९०
मङ्गलैस्तु महोत्साहं चक्रुः सर्वे सुरेश्वराः । ननृतुश्चाप्सरःसंघा गन्धर्वा ललितं जगुः ॥	९१
वेदमन्त्रैस्ततो देवा ब्राह्मणा वेदपारगाः । स्तुवन्ति तं महात्मानं सुतं वै कश्यपस्य च ॥	९२
ब्रह्मा विष्णुश्च रुद्रश्च वेदाश्चैव समागताः । साङ्गोपाङ्गैश्च संयुक्तास्तस्मिञ्जाते महौजसि ॥	९३
मङ्गलं चक्रिरे सर्वे गीतपुण्यैर्महोत्सवैः । हर्षेण निर्भराः सर्वे पूजयन्तो महौजसः ॥	९४
ब्रह्माद्याश्च त्रयो देवाः कश्यपोऽथ बृहस्पतिः । चक्रिरे नामकर्मादि तस्यैव हि महात्मनः ॥	९५
वसुदचेति विख्यातो वसुदेति पुनस्तव । आखण्डलेति त्वन्नाम मरुत्वान्नाम ते पुनः ॥	९६
मघवा च विडौजास्त्वं पाकशासन इत्यपि । शैक्रश्चैव हि विख्यात इन्द्रश्चैवेति ते सुतः ॥	९७
इत्येतानि च नामानि तस्यैव च महात्मनः । चक्रुश्च देवताः सर्वा संतुष्टा हृष्टमानसाः ॥	९८
स्नानं ते कारयामासुः संस्कारांश्च महासुराः । विश्वकर्माणमाहूय ददुराभरणानि च ॥	९९
तानि पुण्यानि दिव्यानि तस्मै ते तु महात्मने । जाते तस्मिन्महाभागे देवराजे महात्मनि ॥	१००
एवं मुदं ततः प्रापुः सर्वे देवा महौजसः । पुण्ये तिथौ तथा ऋक्षे सुमुहूर्ते महामतिः ॥	१०१
इन्द्रत्वे स्थापितो देवैरभिषिक्तः सुमङ्गलैः । प्राप्तमैन्द्रं पदं तेन प्रसादात्तस्य चक्रिणः ॥	१०२
तपश्चकार तेजस्वी वसुदत्तः सुरेश्वरः । उग्रेण तेजसा युक्तो वज्रपाशाङ्कुशायुधः ॥	१०३

सूत उवाच—

उग्रं समस्तं तपसः प्रभावं विलोक्य शुक्रो निजगाद गाथाम् ।

लोकेषु चान्यो न भविष्यतीति यथा हि चार्यं च सुदर्शनीयः ॥

१०४

विष्णोः प्रसादात्तपसा महात्मना संप्राप्तमैश्वर्यमिहैव दिव्यम् ।

अनेन तुल्यो न भविष्यतीति लोकेषु चान्यस्तपसोऽग्रवीर्यः ॥

१०५

इति श्रीमहापुराणे पाद्रे भूमिखण्डे देवासुरैरिन्द्राभिषेको नाम षष्ठमोऽध्यायः ॥ ५ ॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—३४७१

अथ षष्ठोऽध्यायः ।

सूत उवाच—

कश्यपस्यै च भार्याऽन्या दनुर्नाम तपस्विनी । पुत्रशोकेन संतप्ता संप्राप्ता दितिमन्दिरम् ॥ १

१ क. ख. ग. घ. च. छ. झ. ट. सुभुजं । २ क. ख. च. छ. झ. शङ्खश्चै । ३ क. ख. ग. घ. च. छ. झ. लमे ।
४ क. ख. ग. घ. च. छ. झ. इ. 'यं वसुदन्वीरः' । वि । ५ क. ख. च. छ. झ. ट. 'स्य प्रिया भार्या द' ।

रुदमाना प्रणम्यैव पादपद्मयुगं तदा । दुःखेन महता प्राप्ता दितिस्तां प्रत्यबोभयत् । २

दितिरुवाच—

तवैव हि महाभागे किमिदं रोदकारणम् । पुत्रिण्यश्रैकपुत्रेण लोके नार्यो भवन्ति वै ॥ ३

भवती शतपुत्राणां गुणिनामपि भामिनी । माता त्वमसि कल्याणि शुम्भादीनां महात्मनाम् ॥ ४

कस्माद्दुःखं त्वया प्राप्तमेतन्मे कारणं वद । हिरण्यकशिपू राजा हिरण्याक्षो महाबलः ॥ ५

यस्याः पुत्रौ महात्मानौ महाबलपराक्रमौ । कस्माद्दुःखं महज्जातं तस्माच्चैव सखे वद ॥ ६

[*एवमाभाष्य सा देवी तां दितिर्दुःखसंयुताम्] । आख्याहि कारणं सर्वं यस्माद्रोदिषि सांप्रतम् ॥

एवमाभाष्य तां देवीं विरराम मनस्विनी ॥ ७

दनुरुवाच—

पश्य पश्य महाभागे सपत्न्याश्च मनोरथम् । परिपूर्णं कृतं तेन देवदेवेन चक्रिणा ॥ ८

यथा पूर्वं वरो दत्तो हृदित्यै देवि विष्णुना । तथेदानीं च पुत्राय तस्या दत्तो वरो महान् ॥ ९

कश्यपाद्विश्रुतो जातस्त्रैलोक्यपालकः सुतः । इन्द्रत्वं तस्य वै दत्तं तव पुत्राद्विहृत्य च ॥ १०

मनोरथैस्तु संपूर्णा अदितिः सुखवर्धिनी । कनीयान्वसुदत्तश्च तस्य पुत्रश्च संप्रति ॥

एन्द्रं पदं सुदुष्प्राप्यं देवैः सार्धं भुनक्ति च ॥ ११

दितिरुवाच—

कस्मात्पदात्परिभ्रष्टो मम पुत्रो महामतिः । अन्ये च दानवा दैत्यास्तेजोभ्रष्टाः कथं सखे ॥ १२

तस्य त्वं कारणं ब्रूहि विस्तरेण यशस्विनि । तामाभाष्य दितिर्वाक्यं विरराम सुदुःखिता ॥ १३

दनुरुवाच—

देवाश्च दानवाः सर्वे क्रोधाच्च संगरं गताः । तत्र युद्धं महज्जातं दैत्यसंक्षयकारकम् ॥ १४

देवैश्च विष्णुना युद्धे मम पुत्रा निपातिताः । तथैव तव पुत्राश्च हता देवेन चक्रिणा ॥ १५

वने गजान्यथा सिंहो द्रावयेत्स्वेन तेजसा । तथा ते मामकाः पुत्रा निहताः शङ्कपाणिना ॥ १६

कालनेमिमुखं सैन्यं दुर्जयं यत्सुरासुरैः । नाशितं मर्दितं सर्वं द्रावितं विकलीकृतम् ॥ १७

स्त्रीयार्चिर्भिर्यथा वह्निस्तृणानि ज्वालयेद्वने । तथा दैत्यगणान्सर्वाभिर्देहत्येव केशवः ॥ १८

मम पुत्रा मृता देवि बहुशस्त्व नन्दनाः । वह्निं प्राप्य यथा सर्वं शलभा यान्ति संक्षयम् ॥ १९

तथा ते दानवाः सर्वे हरिं प्राप्य क्षयं गताः । एवमेव हि वृत्तान्तं दितिः शुश्राव दारुणम् ॥ २०

दितिरुवाच—

वज्रपातोपमं भद्रे वदस्येवं कथं मम । एवमाभाष्य तां देवी मूर्च्छिता निपपात ह ॥ २१

हा हा कष्टं महज्जातं बहुदुःखं प्रतापकम् । रुरोद करुणं साऽपि पुत्रशोकमुपीडिता ॥ २२

तां दृष्ट्वा स मुनिश्रेष्ठ उवाच वचनं शुभम् । मा रोदिषि च भद्रं ते नैवं शोचन्ति त्वद्विधाः ॥ २३

सत्त्ववन्तो महाभागे लोभमोहेर्न वर्जिताः । कस्य पुत्रा हि संसारे कस्य देवि सुबान्धवाः ॥ २४

* क. ख. च. छ. झ. पुस्तकस्थोऽयं पाठः ।

१ क. ख. च. छ. झ. दुष्ठादीनां । २ क. ख. ग. घ. ङ. च. छ. झ. श्रूयताम् । ३ क. ख. ग. घ. ङ. च. छ. ज. झ. ट. ड. ढ. 'नीं सुपुत्राख्यं दत्तं देवेन सांप्रतम् । क' । ४ क. ख. च. छ. झ. विदली' । ५ क. ख. घ. च. छ. झ. ट. 'म् । स्वेच्छयैव यथा । ६ क. ख. ग. घ. च. छ. झ. ट. ड. 'दुःखप्रदायक' । ७ क. ख. ग. घ. ङ. च. छ. ज. झ. ट. ड. 'न वाहिताः ।

नास्ति कस्य हि केनापि' तत्सर्वं श्रूयतां प्रिये । दक्षस्यापि सुता यूयं सुन्दर्यश्चैव मामकाः ॥२५
 भवतीनामहं भर्ता भरकः पूरकः शुभे । पोषकः पालकश्चैव रक्षकोऽस्मि वरानने ॥ २६
 कस्माद्द्वैरं कृतं क्रूरैरसुरैरजितात्मभिः । तव पुत्रा महाभागे सत्यधर्मविवर्जिताः ॥ २७
 तेन दोषेण ते सर्वे तव दोषेण वै शुभे । निहता वासुदेवेन देवैश्च मुनिपातिताः ॥ २८
 तस्माच्छोको न कर्तव्यः सत्यमोक्षविनाशनः । शोको हि नाशयेत्पुण्यं क्षयात्पुण्यस्य नश्यति २९
 तस्माच्छोकं परित्यज्य विघ्नरूपं वरानने । आत्मदोषप्रभावेन दानवा मरणं गताः ॥ ३०
 देवा निमित्तभूताश्च नाशिताः स्वेन कर्मणा । एवं ज्ञात्वा महाभागे समागच्छ सुखं प्रति ॥ ३१
 एवमुक्त्वा महायोगी तां प्रियां दुःखभागिनीम् । विषादाच्च निवृत्तोऽसौ विरराम महामतिः ॥ ३२
 इति श्रीमहापुराणे पाद्मे भूमिखण्डे दितिविलापो नाम षष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—३५०३

अथ सप्तमोऽध्यायः ।

दितिरुवाच—

सत्यमुक्तं त्वया नाथ सर्वमेव न संशयः । भर्तृस्नेहं परित्यज्य गता सापत्नजं द्विज ॥ १
 अभिमानेन दुःखेन मानभङ्गेन सत्तम । महादुःखेन संतप्ता करिष्ये प्राणमोचनम् ॥ २
 कश्यप उवाच—
 श्रूयतामभिधास्यामि यथा शान्तिर्भविष्यति । न कः कस्य भवेत्पुत्रो न माता न पिता शुभे ॥३
 न भ्राता बान्धवाः कस्य न च स्वजनबान्धवाः । एवं संसारसंबन्धो मायामोहसमन्वितः ॥ ४
 स्वयमेव पिता देवि स्वयं माताऽथ बान्धवाः । स्वयं स्वजनवर्गश्च स्वयं सर्वैः सनातनः ॥ ५
 आचारेण नरो देवि सुखित्वमुपजायते । अनाचारेण पापेन नाशं याति तथा ध्रुवम् ॥ ६
 क्रूरयोनिं प्रयात्येवं नरो देवि न संशयः । कर्मणा सत्यहीनेन महापापेन मोहितः ॥ ७
 रिपुत्वं वर्तते मर्त्यः प्राणिनां नित्यसंस्थितः । सत्येन वर्तते मर्त्यो यदा लोके प्रिये शुभे ॥
 तदा तस्य भवन्त्येवं मित्राः सर्वत्र भाविनि ॥ ८
 कृपिकारो यदा देवि क्षेत्रे बीजं सुसंस्थितः । यादृशं तु वपत्येव तादृशं फलमश्नुते ॥ ९
 तथा तव च पुत्रैश्च साधुभिः स्पर्धितं सह । कर्मणस्तस्य तैस्मात्त्वं फलं भुङ्क्ष्व सुसंस्थितम् ॥ १०
 तव पुत्रा महाभागे तपःशान्तिविवर्जिताः । तेन पापेन ते सर्वे पतिता वै महत्पदात् ॥ ११
 एवं ज्ञात्वा शमं गच्छ मुञ्च दुःसं सुखं तथा । कस्य पुत्राश्च मित्राणि कस्य स्वजनबान्धवाः ॥
 आत्मकर्मानुसारेण फलं भुञ्जन्ति जन्तवः ॥ १२
 परार्थे चिन्तनं देवि तत्त्वज्ञानेन पण्डिताः । न कुर्वन्ति महात्मानो व्यर्थमेवं न संशयः ॥ १३
 पञ्चभूतात्मकं कार्यं केवलं संधिजर्जरम् । आत्मामित्रं कृतं तेन सर्वं देवि निशामय ॥ १४
 आत्मा नाम महापुण्यः सर्वगः सर्वदर्शकः । सर्वसिद्धिस्तु सर्वात्मा सात्त्विकः सर्वसिद्धिदः ॥ १५

१ क. ख. च. छ. झ 'पि संबन्धो देवि श्रूयताम् । द' । २ क. ख. च. छ. झ. 'त्यसौख्यवि' । ३ क. ख. च. छ. झ. रिपुत्वं । ४ क. ख. च. छ. झ. विवादा । ५ क. ख. च. छ. झ. धर्मः । ६ क. ख. च. छ. झ. भाविनि । ७ क. ख. च. छ. झ. तत्प्राप्तं । ८ क. ख. च. छ. 'गे सत्यशा' । ९ क. ख. ग. च. च. छ. ट. व्रज ।

एवं सर्वमयो देवि भ्रमत्येको निरञ्जनः । भ्रमता निर्जने येन मूर्तिमन्तो द्विजोत्तमाः ॥ १६
 चत्वारो दर्शिताः पुण्या बुद्धिमन्तो महौजसः । पञ्चमः श्वसनश्चैवं पूर्वाणां मित्रमेव च ॥ १७
 अथो आत्मा समायातो ज्ञानसाहाय्य एव वा । स तान्दृष्ट्वा महात्मा वै ज्ञानमात्मा समब्रवीत् ॥
 [* ज्ञानं पश्यं अमी पञ्च मन्त्रयन्तः परस्परम्] । गच्छ त्वं मम वाक्येन यूयं क इति पृच्छ ह ॥ १९.
 ज्ञानं वाक्यं परं श्रुत्वा सार्थस्तस्य महात्मनः । तदाहाऽऽत्मानमाराध्यमैतैः किं ते प्रयोजनम् ॥
 तच्चतो ब्रूहि तत्सर्वं भवाञ्छुद्धो हि सर्वदा ॥ २०

आत्मोवाच—

एते पञ्च महाप्राज्ञा रूपवन्तो मनस्विनः । गत्वा संदर्शयाम्येतानाभाष्ये ज्ञान श्रूयताम् ॥ २१
 भव्यानेतान्प्रवक्ष्यामि पञ्चमीं गतिमागतान् । दूत त्वं गच्छ भो ज्ञान कुशलो दूतकर्मणि ॥ २२

ज्ञानमुवाच—

त्वमात्मञ्श्रूयतां वाक्यं सत्यं सत्यं वदाम्यहम् । एतेषां संगतिस्तात कार्या नैव त्वया कदा ॥ २३
 [† पञ्चानामपि शुद्धात्मनः कार्या शुभमिच्छता] । भवतः संगतिं मोह इच्छत्येष महामते ॥ २४

[† आत्मोवाच—

एतेषां संगतिं ज्ञान कस्माद्धारयते भवान् । तन्ये त्वं कारणं ब्रूहि याथातथ्येन पण्डित ॥ २५
 ज्ञानमुवाच—

एतेषां सङ्गमात्रात्तु महदुःखं भविष्यति । दुःखमूला हि पञ्चैव शोकसंतापकारकाः ॥ २६
 एवमस्तु महाप्राज्ञ करिष्ये वचनं तव । ज्ञानमाभाष्य स ह्यात्मा ध्यानेन सह संगतः ॥ २७

कश्यप उवाच—

ततः पञ्चैव ते तत्राद्राक्षुरात्मानमेव तम् । बुद्धिमूढः समाहूय संगत्याऽऽत्मानमेव हि ॥ २८
 दूतत्वं कुरु कल्याणि ह्यस्माकमात्मना सह । पञ्चतत्त्वा महात्मानो विश्वस्य धारकाः शुभाः ॥ २९
 भवन्तं मित्रमिच्छन्ति इत्याभाष्य महामतिम् । गत्वा बुद्धे त्वया कार्यं कर्तव्यं सांप्रतं व्रज ॥ ३०
 एवमस्तु महाभागाः करिष्ये कार्यमुत्तमम् । एवमाष्य तान्सा वै गता ह्यात्मानमेव तम् ॥ ३१
 अहं बुद्धिर्महाभाग भवन्तं समुपागता । दूतत्वं महतां पार्श्वोत्तेषां त्वं वचनं शृणु ॥ ३२
 भवन्मैत्रीं समिच्छन्ति ह्येक्षयां पञ्च चाऽऽत्मकाः । कुरु मैत्रं महाप्राज्ञ जहि ध्यानं सुदूरतः ॥ ३३

ज्ञानमुवाच—

न कर्तव्यस्त्वया चाऽऽत्मैतेषां वै समागमः । एषां संसर्गमात्रेण महदुःखं भविष्यति ॥ ३४
 मया ज्ञानेन हीनस्त्वं कथं कर्म करिष्यसि । एवमेव न कर्तव्यमेतेषां वै समागमः ॥ ३५
 गर्भवासो हि भवतो भविष्यत्यन्यथा विभो । ज्ञानेनैव मया हीनो ह्यज्ञानं यास्यसि ध्रुवम् ॥ ३६
 एवमुक्त्वा तमात्मानं विरराम महामतिः । ततस्तामागतां बुद्धिमात्मा प्रोवाच निश्चितम् ॥ ३७
 ज्ञानध्यानौ महात्मानावात्मनो मम शोभनौ । तत्र यानं न मे युक्तं तद्बुद्धे किं करोम्यहम् ॥ ३८

* क. ख. ग. घ. ङ. च. छ. ज. झ. ट. ड. पुस्तकस्थोऽयं पाठः । † क. ख. ग. घ. ङ. च. छ. ज. झ. ट. ड. पुस्तकस्थोऽयं पाठः । ‡ क. ख. ग. घ. च. छ. ज. झ. ड. पुस्तकस्थोऽयं पाठः ।

३ क. ख. घ. ङ. च. छ. ड. ड. 'व कुर्वाणा मन्त्रमे' । २ च. ज. ड. ड. 'इय समीपस्था म' । ३ क. ख. ग. घ. ङ. च. छ. ज. झ. ड. ड. 'म' । एतान्गत्वा ब्रवीहि त्वं यू' । ४ क. ख. च. छ. झ. 'त्वे भवतां पार्श्वे तेषां' । ५ क. ख. ङ. छ. झ. तेजायाः । ६ च. मानं । ७ क. ख. च. छ. झ. 'तव्यं त्वया देव वचः शृणु । ग' ।

एवं श्रुत्वा गता बुद्धिस्तेषां पार्श्वे यशस्विनी । समाचष्टे समग्रं तत्कथनं ज्ञानध्यानयोः ॥ ३९
ततस्ते पञ्चकाः सर्वे आत्मानं प्रति जग्मिरे । मैत्रमेव प्रतीच्छामो भवतो नित्यमेव हि ॥ ४०
यस्माच्छुद्धोऽसि लोकेश तस्मात्त्वां समुपागताः । स्वयमेव विचार्यैव श्रुत्तरं नः प्रदीयताम् ॥ ४१

आत्मोवाच—

यूर्यं पञ्चैव संप्राप्ता मम मैत्रं समिच्छथ । स्वीयं गुणं प्रभावं च कथयन्तु ममाग्रतः ॥ ४२

भूमिरुवाच—

सर्वकार्यस्य संस्थानं चर्ममांससमन्वितम् । [*अस्थिमूलदृढत्वं च नखलोमसमन्वितम्] ॥ ४३
प्रभावो हि महाप्राज्ञ कायमध्ये ममैव हि । नासिकागमनो गन्धः स मे भृत्यो महामनाः ॥ ४४

आकाश उवाच—

अहमाकाशकः प्राप्तो मम काये प्रभावकम् । श्रूयतामभिधास्यामि परब्रह्मस्वरूपिणे ॥ ४५
बाह्यान्तरावकाशश्च शून्यस्थाने वसाम्यहम् । ममैव भृत्यौ श्रवणे श्रवणार्थं प्रतिष्ठितौ ॥ ४६

वायुरुवाच—

यत्स्वरूपेऽथ निःश्वासे करोम्येवं शुभाशुभम् । कर्म काये स्थितं नित्यं स्पर्शाख्यस्तत्रमे गुणः ॥ ४७

तेज उवाच—

काये सूर्यस्य वै नित्यं विनियोगं करोम्यहम् । सबाह्याभ्यन्तरं सर्वं द्रव्याद्रव्यं प्रदर्शये ॥ ४८
तत्र नेत्रे च भृत्यौ मे द्रव्यलब्धप्रसाधकौ । एवं मयाऽऽत्मव्यापारस्तवाग्रे कथितः परः ॥ ४९

आप ऊचुः—

शुक्रं मज्जा तथा लाला पलं त्वक्संधिसंस्थितम् । रुधिरं प्रेषयामो वै कायमध्ये स्थिता वयम् ॥ ५०
संपोषयामोऽहर्निशममृतेन कलेवरम् । एवंमयः सुव्यापारः कायपत्तनकेऽर्पितः ॥

अमात्यं रसनां विद्धि रसास्वादकरीं पराम् ॥ ५१

नासिकोवाच—

सुगन्धेन परां पुष्टिं कायस्यापि करोम्यहम् । दुर्गन्धं तु परित्यज्य काये सर्वं प्रदर्शये ॥ ५२
बुद्धियुक्ता महाभाग तस्या भावेन भाविता । स्वामिकार्याय कायेऽस्मिन्नहं तिष्ठामि निश्चला ॥

गन्धं मम गुणं विद्धि द्विविधं यत्प्रवर्तितम् ॥ ५४

श्रवणे ऊचतुः—

कार्याकार्यादिकं शब्दं लोकैरुक्तं शुभाशुभम् । शृणुयाव सुकायस्थौ सत्यासत्यं प्रियाप्रियम् ॥ ५५
शब्दो हि मे गुणः प्रोक्तो मम व्यापार एव हि । योजयामि न संदेहो यदा बुद्धिः प्रपूरयेत् ५६

त्वगुवाच—

पञ्चरूपात्मको वायुः शरीरेऽस्मिन्व्यवस्थितः । सबाह्याभ्यन्तरां चेष्टां तेषां जानामि निश्चितम् ५७
शीतोष्णमातपं वर्षं वायोः स्फुरणमेव च । सर्वं जानामि संस्पर्शादङ्गश्लेषादिकं नृणाम् ॥ ५८

स्पर्श एव गुणो महामेतत्सत्यं वदाम्यहम् । एवं हि ते समाख्यातो ह्यात्मव्यापार एव हि ॥ ५९

* क. ख. ग. ड. च. छ. झ. ङ. ट. पुस्तकस्थोऽयं पाठः ।

१ क. ख. ड. च. छ. झ. ङ. ट. 'च—पद्मरूपेण तिष्ठामि क' । २ क. ख. ग. घ. ङ. छ. झ. ट. ड. ड. 'म् । चर्म-
काये स्थितोऽमात्यं शृणुष्याऽऽत्मन्गुणं हि मे । ते' । ३ क. ख. च. छ. झ. दुष्टादुष्टं । ४ क. ख. ग. घ. ङ. च. छ. ज.
छ. ट. ड. ङ. नेत्रावमात्यौ मे मम राजप्र' । ५ च सर्वं ।

नेत्रे ऊचतुः—

संसारे यानि रूपाणि भव्याभव्यानि सत्तम । यदा प्रेरयते बुद्धिस्तदा पश्याव नान्यथा ॥ ६०
वसावः कायमध्ये वै रूपं गुण इहाऽऽवयोः । एवं व्यापार उक्तो नौ कायमध्ये महामते ॥ ६१

जिह्वावाच—

बुद्धियुक्ता ह्यहं तात रसभेदान्विचारये । [*क्षारमाम्लादिकं सर्वं नीरसं स्वादु चिन्तये] ॥ ६२

व्यापारेण हनेनापि नित्ययुक्ता वसाम्यहम् । [†इन्द्रियाणां हि सर्वेषां बुद्धिरेव प्रणायकः] ॥ ६३

एवं पञ्च समायातानीन्द्रियाणि प्रिये शृणु । स्वीयानि यानि कर्माणि कथयन्ति पुनः पुनः ॥ ६४

अथ बुद्धिः [*समायाता तमुवाच महामतिम् । मद्विहीनो यदा कायस्तदा नश्यति नान्यथा ॥

तस्मात्त्वं मां] समास्थाय प्रवर्तस्व महामते ॥ ६५

अथ कर्म समायातमात्मानमिदमब्रवीत् । अहं कर्म महाप्राज्ञ तव पार्श्वं समागतम् ॥ ६६

त्वां प्रेषयाम्बहं तात यथा वै येन गच्छ ह । एवमाकर्ण्य तत्सर्वमात्मा प्रोवाच तान्प्रति ॥ ६७

यूयं पञ्चात्मका युक्ताः सर्वसाधारणाः किल । तस्मान्मैत्रं समिच्छामि तत्र पञ्चात्मकं प्रति ॥

श्रुवन्तु कारणं सर्वं ममाग्रे सर्वमेव तत् ॥ ६८

पञ्चात्मका ऊचुः—

अस्मत्सङ्गप्रसङ्गेन पिण्डमेव प्रजायते । तस्मिन्पिण्डे महादेव भवान्वसति सुव्रत ॥ ६९

तिष्ठामो ह वयं सर्वे प्रसादात्तत्र तत्र हि । एतस्मात्कारणान्मैत्रमिच्छामस्तव नित्यशः ॥ ७०

आत्मोवाच—

एवमस्तु महाभागा भवतां प्रियमेव च । करिष्ये नात्र संदेहो मैत्रं हि प्रीतिकारणात् ॥ ७१

वार्यमाणो महाभागो ज्ञानेनापि महात्मना । ध्यानेन च महात्माऽसौ तेषां संगतिमागतः ॥ ७२

स तैः प्रमोहितस्तत्र रागद्वेषादिभिस्तदा । पञ्चतत्त्वसमायुक्तः कायत्वं गतवान्प्रभुः ॥ ७३

यदा गर्भे समायातो विष्टामूत्रसमाकुले । दुर्गन्धे पिच्छिलावर्ते पतितस्तैः सुसंयुतः ॥ ७४

अङ्गेन व्याकुलो भूतः पञ्चात्मकानुवाच सः । भो भोः पञ्चात्मकाः सर्वे शृणुध्वं वचनं मम ७५

भवतां हि प्रसङ्गेन महादुःखेन मोहितः । नन्वस्मिन्पिच्छिले घोरे पतितोऽस्मि महाभये ॥ ७६

पञ्चात्मका ऊचुः—

तावत्संस्थीयतां राजन्यावद्रर्भं प्रपूरयेत् । पश्चान्निर्गमनं ते वै भविष्यति न संशयः ॥ ७७

अस्माकं हि भवान्स्वामी कायदेशे व्यवस्थितः । [† राज्यमेवं प्रकर्तव्यं सुखभोक्ता भविष्यसि ॥

तेषां तद्वचनं श्रुत्वा चाऽऽत्मा दुःखेन पीडितः] । गन्तुमिच्छन्नसौ तस्मात्पलायनपरोऽभवत् ॥ ७९

इति श्रीमहापुराणे पात्रे भूमिखण्डे देवासुरप्रकरणे शरीरोत्पत्तिकथनं नाम सप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—३५८२

अथाष्टमोऽध्यायः ।

कश्यप उवाच—

स गर्भो व्याकुलो जातः खिद्यमानो दिने दिने । दुःखक्रान्तो हि धर्मात्मा सर्वपीडाभिपीडितः

* क. ख. ड. च. छ. ज. झ. ङ. दपुस्तकस्थोऽयं पाठः । † क. ख. च. छ. झ. पुस्तकस्थोऽयं पाठः ।

* क. ख. ग. ड. च. छ. झ. ङ. द. पुस्तकस्थोऽयं पाठः । † क. ख. ड. च. छ. ज. झ. ङ. द. पुस्तकस्थोऽयं पाठः ।

१ च. 'ल । कस्मान्मैत्रं समिच्छन्ति पञ्चात्मका ममैव हि । बु. । २ क. ख. च. छ. झ. 'ण्डे यदा दे' ।

अधोमुखस्तु गर्भस्थो मोहजालेन बन्धितः । आधिव्याधिसमाक्रान्तो हाहाभूतो विचेतनः ॥
दुःखेन महताऽऽविष्टो ज्ञानमाह प्रपीडितः ॥ २

आत्मोवाच—

तव वाक्यं महाप्राज्ञ न कृतं तु मया तदा । ध्यानेन वार्यमाणोऽपि पतितो मोहसंकटे ॥
तस्माद्रक्ष महाप्राज्ञ गर्भवासात्सुदारुणात् ॥ ३

ज्ञानमुवाच—

मया त्वं वारितो ह्यात्मन्कृतं वाक्यं न चैव मे । पञ्चात्मकैर्महाकरैः पातितो गर्भसंकटे ॥ ४
इदानीं गच्छ त्वं ध्यानं तस्मात्त्वं प्राप्स्यसे सुखम् । गर्भवासाद्भविष्यते मोक्षस्ते च न संशयः ॥ ५
तस्य तद्वचनं श्रुत्वा ज्ञात्वा ज्ञानस्य तत्त्वताम् । ध्यानमाहूय प्रोवाच श्रूयतां वचनं मम ॥ ६
त्वामहं शरणं प्राप्तो ध्यान मां रक्ष नित्यशः । एवमस्तु महाप्राज्ञ ध्यानमाह महामते ॥ ७
एतद्वाक्यं ततः श्रुत्वा ह्यात्मा वै ध्यानमागतः । ध्यानेन हि समं गर्भे संस्थितो मोहवर्जितः ॥ ८
[*यदा ध्यानं गतो ह्यात्मा विस्मृतं गर्भजं भयम् । स द्वाभ्यां सहितस्तत्र ह्यात्मा मोहविवर्जितः] ९
चिन्तयन्नेव वै नित्यं मात्मकं सुखमेव हि । इतो निष्क्रान्तमात्रस्तु त्यजे पञ्चात्मकं वपुः ॥ १०
एवं चिन्तयते नित्यं गर्भवासगतः प्रभुः । सूतिकाले तु संप्राप्ते प्राजापत्येन शोभने ॥ ११
वायुना चालितो गर्भः प्राणेनापि बलीयसा । योनिर्विकाशमायाति चतुर्विंशङ्कुलं तदा ॥ १२
पञ्चविंशङ्कुलो गर्भस्तेन पीडा विजायते । एवं संपीड्यमानस्तु मूर्छया मूर्छितः प्रिये ॥ १३
पतितो भूमिभागे तु ज्ञानध्यानसमन्वितः । प्राजापत्येन दिव्येन वायुना स पृथकृतः ॥ १४
भूमिसंस्पर्शमात्रेण ज्ञानध्याने तु विस्मृते । संसारमोहसंदग्ध आत्मा प्रियतया स्थितः ॥ १५
गुणदोषसमाक्रान्तो महामोहसमन्वितैः । खानपानादिकं सर्वमिच्छत्येव दिने दिने ॥ १६
एवं संपृष्टमानस्तु ह्यात्मा पञ्चात्मकैः सह । व्याप्यते इन्द्रियैः सर्वैर्विषयैः पापकारिभिः ॥ १७
बान्धवानां सुसंमोहे भार्यादीनां तथैव च । आकुलव्याकुलो देवि जायते च दिने दिने ॥ १८
महामोहेन संदग्धो मोहजालं गतः प्रभुः । कैवर्तेन यथां नद्यां शकुलो जातबन्धनः ॥ १९
चलितुं नैव शक्नोति तथा चाऽऽसीत्प्रबन्धितः । मोहजालैस्तु तैः सर्वैर्दृढबन्धैस्तु बन्धितः ॥ २०
एवमात्मा प्रपञ्चेन व्यापितो व्यापकेन हि । ज्ञानविज्ञानविभ्रष्टो रागद्वेषादिभिर्हतः ॥ २१
कामेन पीड्यमानस्तु क्रोधेनैव तथैव वा । प्रकृत्या कर्मणा बद्धो महामूढो विजायते ॥ २२
एवं मूढो यदाऽऽत्माऽसौ कामक्रोधवशं गतः । लोभरागादिभिः सर्वैर्व्यापृतस्तैर्दुरात्मभिः ॥ २३
इयं भार्या ह्ययं पुत्र इदं मित्रमिदं गृहम् । एवं संसारजालेन महामोहेन बन्धितः ॥ २४
पुत्रशोकादिभिर्दुःखैः संतप्तो ह्यनिशं तदा । जरया व्याधिभिश्चैव संग्रस्तश्चाऽऽधिभिस्तथा ॥ २५
एवमात्मा संप्रतप्तो दुःखमोहैः सुदारुणैः । अभिमानैर्मानभङ्गैर्नानादुःखैश्च खण्डितः ॥ २६
दृढत्वेन तथा देवि शबलत्वेन पीडितः । दुःखं चिन्तयते नित्यं महाभूतो विचेतनः ॥ २७
रात्रौ स्वप्नान्प्रपश्येत् दिवा चैतन्यवर्जितः । वैकल्येन स मोहेन व्याप्तो देवि दिने दिने ॥ २८

* क. ख. ड. च. छ. ज. झ. ङ. ट. पुस्तकस्थोऽयं पाठः ।

१ ट. 'स्तेऽत्र न । २ ग. घ. 'त्यमेश्वरं सु' । ३ क. ख. च. छ. झ. तः । स्तन' । ४ क. ख. च. छ. झ. पुनः ।
५ क. ख. च. छ. झ. 'या बद्धः शफरो जालबन्धनैः । च' । ६ क. ख. च. छ. झ. 'व्यापित' । ७ क. ख. घ. छ. झ.
'तः । दृढत्वे चिन्तते ।

संसारे भ्रममाणेन वैराग्यं तत्र दर्शितम् । निःशङ्कं बन्धुहीनं च प्रशान्तं तुष्टमेव च ॥ २९
तमुवाच तदाऽऽत्मा वै कामक्रोधविवर्जितम् । को भवान्मग्नरूपेण कथं मित्रैर्न लज्जसे ॥ ३०
यत्र लोकाः स्त्रियो वृद्धा युवत्यो मातरस्तथा । एतासां हि गतो मध्ये न विभासि हानावृतः ३१

वीतराग उवाच—

को ह्यत्र नग्नो दृश्येत न नग्नोऽस्मीति वै कदा । सुसंबद्धस्त्वहं ज्ञानपरिधानसमन्वितः ॥ ३२
न नग्नोऽस्मि कदा दिव्य भवान्मग्नः प्रदृश्यते । इन्द्रियार्थवशे वर्ती मर्यादायाश्च वर्जितः ॥ ३३

आत्मोवाच—

पुरुषस्य का हि मर्यादा तामाचक्ष्व च सुव्रत । विस्तरेण महाप्राज्ञ यदि जानासि निश्चितम् ॥ ३४
वीतरागो महाप्राज्ञस्तमुवाच महामतिः । सुस्थैर्यं भजते चित्तं सुखदुःखेषु नित्यदा ॥

क्लेशितं सर्वभावैश्च तेष्वलं न परित्यजेत् ॥ ३५

अथ लज्जां प्रवक्ष्यामि मनो या हि विशत्यलम् । मयाऽद्यैवं न कर्तव्यं नग्नस्थानविवर्जितः ॥ ३६

पश्चात्तापसुसंलीनः सा लज्जा परिकथ्यते । कस्य लज्जा प्रकर्तव्या द्वितीयो नास्ति सर्वदा ॥ ३७

एकश्च पुरुषो दिव्यः कस्य किञ्चिन्न नाशयेत् । अथ लोकान्प्रवक्ष्यामि ये त्वया परिकीर्तिताः ॥ ३८

यथा कुलालकश्चक्रे मृत्पिण्डं च निधापयेत् । भ्रामयित्वा तु सूत्रेण नानाभेदान्प्रकारयेत् ॥ ३९

भाण्डानां तु सहस्राणि स्वेच्छया मतिसंस्थितः । तथाऽयं सृजते धाता नानारूपाणि नान्यथा ॥ ४०

पश्चाद्दिनाशमायान्ति येन केनापि हेतुना । [ते अलोका महाप्राज्ञा नाशमायान्ति ये च वै] ॥ ४१

सर्वदैवं स्थिता ये च ये लोकाश्च सनातनाः । तेषां लज्जा प्रकर्तव्या न वर्तन्ते हि ते भुवि ॥ ४२

आकाशवायुतेर्जासि पृथ्वी चाऽऽपश्च पञ्चमाः । अमी लोकाः प्रकाशन्ते ये च सर्वत्र संस्थिताः ४३

सर्वत्रैव च वर्तन्ते कस्य लज्जा विधीयते । स्त्रीणां रूपं प्रवक्ष्यामि श्रूयतां तात सांप्रतम् ॥ ४४

यथा घटसहस्रेषु सोदकेषु विराजते । एकश्चन्द्रो हि सर्वत्र भवान्स्तद्द्विराजते ॥ ४५

गतो जन्तुसहस्रेषु मोहबद्धो महात्मवान् । स्थावरेषु च सर्वेषु जङ्गमेषु तथा भवान् ॥ ४६

योनिद्वारेण पापेन मायामोहमयेन वै । कुचाभ्यामुच्छ्रिताभ्यां च वयसा च विराजते ॥ ४७

त्वच्चांसस्य तथा वृद्धिर्दृष्टा धात्रा न संशयः । पतनाय च लोकानां मोहरूपं विदर्शितम् ॥ ४८

न भवत्येव सा नारी या त्वया परिकीर्तिता । लीलया कुरुते धाता विनोदाय स आत्मनः ॥ ४९

यथा नार्यास्तथा पुंसो जीवः सर्वत्र संस्थितः । कुचयोनिविहीना ये जीवन्मुक्ताः सदैव हि ॥ ५०

नरस्तु पुरुषः प्रोक्तो नारी प्रकृतिरुच्यते । रमते तेन वै सार्धं न मुक्ता हि कदाचन ॥ ५१

भवान्प्रकृतिसंयुक्तः स्त्रीपुरुषेषु प्रदृश्यते । कः कस्य कुरुते लज्जामेवं ज्ञात्वा समं व्रज ॥ ५२

वृद्धां प्रियां प्रवक्ष्यामि सदा वृद्धा वरानने । जराजर्जरिता जाता यस्याप्यङ्गे वरानने ॥ ५३

श्वेतैश्चैव तथा केशैः पलितैश्च समाकुला । बलहीनाऽथ दीनाऽपि व्यापिता बलिना तदा ॥ ५४

नेयं वृद्धा भवेन्नारी परं वृद्धा च कथ्यते । एतस्या लक्षणं प्रोक्तं युवतीं प्रवदाम्यहम् ॥ ५५

† क. ख. च. छ. झ. पुस्तकस्योऽयं पाठः ।

१ क. ख. च. छ. निःशङ्कं बन्धुहीनं । २ क. ख. च. 'नो जानात्यसत्पथम् । ३ क. ख. च. छ. 'म् । सजात्येव अर्क-
मेंदं नम्रस्थानं विलक्षितः । ४ क. ख. च. छ. झ. 'न्ति कुलालस्य घटा इव । ते । ५ ग. 'वंदेहस्वि' । ६ क. ख. च.
छ. झ. प्रकथ्यन्ते । ७ क. ख. च. छ. झ. 'ते । हन्मांस' । ८ क. ख. च. छ. ज. झ. ट. ड. स्त्रियं । ९ क. 'दा । एवं
वृद्धा भवेन्नारी परं वृद्धा न क' । १० क. ख. घ. ङ. च. छ. ट. ड. ड. 'क्तं वृद्धां स्त्रियं व' ।

ज्ञानेन वर्धते नित्यं जीवपार्श्वे समाधिना । सुमतिर्नाम या प्रोक्ता सा च वै युवती भवेत् ॥ ५६
नारी पुरुषलोकेषु सर्वेष्वेव प्रतिष्ठिता । लज्जा तस्याः प्रकर्तव्या चान्यच्चैव वदाम्यहम् ॥ ५७
मातरं च प्रवक्ष्यामि या त्वया परिकीर्तिता । प्राणिनामङ्गदेशेषु सदैव चेतना स्थिता ॥ ५८
परज्ञानप्रदा या च सा प्रज्ञा परिकथ्यते । प्रज्ञा माता समाख्याता प्राणिनां पालनाय सा ॥ ५९
संस्थिता सर्वलोकेषु पोषणाय हिताय च । सुमतिर्नाम या प्रोक्ता सा माता परिकल्पते ॥ ६०
संसारद्वारमार्गाणि यानि रूपाणि नित्यशः । भवन्ति मातरो ह्येता बहुदुःखप्रदर्शिकाः ॥
मातृरूपं समाख्यातमन्यत्किं ते वदाम्यहम् ॥ ६१

आत्मोवाच—

भवान्को हि समायातो मम संतापनाशकः । विस्तरेण समाख्याहि स्वरूपमात्मनः स्वयम् ॥ ६२
वीतराग उवाच—

यस्मात्कामा निवर्तन्ते वीतरागः स कथ्यते । शुद्धो यत्नात्प्रपश्येत्तु कर्माण्येतानि चान्यथा ॥ ६३
यत्समीपं हि नाऽऽयान्ति ह्याशाश्चैव कदाचन । [*क्रोधो लोभस्तथा मोहो यद्भयात्प्रलयंगताः] ॥
वीतरागोऽस्मि भद्रं ते विवेको मम बान्धवः ॥ ६४

आत्मोवाच—

कीदृशोऽसौ तव भ्राता विवेको नाम नामतः । तस्यैव लक्षणं ब्रूहि भ्रातुरात्मन एव च ॥ ६५
वीतराग उवाच—

तस्यैव लक्षणं रूपं न वदामि तवाग्रतः । भ्रातुस्तस्य महाभाग आह्वानं च करोम्यहम् ॥ ६६
भो भो विवेक मे भ्रातरावयोस्त्वं वचः शृणु । एहोहि सुमहाभाग मम स्नेहान्महामते ॥ ६७
कश्यप उवाच—

शान्तिक्षमाभ्यां संयुक्तो भार्याभ्यां च समागतः । सर्वदृक्सर्वगो व्यापी सर्वसत्त्वपरायणः ६८
संदेहानां च सर्वेषां यो रिपुर्ज्ञानवत्सलः । धारणा धीश्च द्वे पुत्र्यौ तस्यैव हि महात्मनः ॥ ६९
तस्य योगः सुतो ज्येष्ठो मोक्षो यस्य महागुरुः । निर्धलो निरहंकारो निराशो निष्परिग्रहः ॥ ७०
सर्ववैलाप्रसन्नात्मा गतद्वन्द्वो महामतिः । स विवेकः समायातो गुणरत्नैर्विभूषितः ॥ ७१
यस्यामात्यौ महात्मानौ सत्यधर्मौ महामती । क्षमाशान्तिसमायुक्तः स विवेकः समागतः ॥ ७२
वीतरागमुवाचेद्महाहूतोऽहं समागतः । तद्भातः कारणं सर्वं कथ्यतां हि ममाग्रतः ॥
यमाश्रित्य त्वयाऽद्यैव कृतमाह्वानमेव मे ॥ ७३

वीतराग उवाच—

पुमान्स्थितोऽयं पुरतो महापाशैर्नियन्त्रितः । मोहस्य दारुणैर्भ्रातः संसारस्य च बन्धनैः ॥ ७४
सर्वस्य व्यापकः स्वामी ह्ययमात्मा ममैव च । पञ्चतत्त्वैः समाविष्टो ज्ञानध्यानविवर्जितः ॥ ७५
पृच्छतामेनमात्मानं भवांस्तत्त्वेषु पण्डितः । वीतरागवचः श्रुत्वा विवेको वाक्यमब्रवीत् ॥ ७६

* ड. ज. दपुस्तकस्थोऽयं पाठः ।

१ क. ख. च. छ. झ. ङ. समाभिता । छ. ज. ट. ड. समास्थिता । २ क. ख. ग. ड. च. छ. ज. झ. ङ. द. सा
वृद्धा यु । ३ क. ख. च. छ. झ. सर्वदेव । ४ क. ख. ड. च. छ. झ. ङ. ड. द. 'कथ्यते । ५ अ. नैव । ६ ग. घ.
ज. ड. 'न्ते निराशाः सर्व एव ते । सदोषत्वान्न पश्यन्ति क' । ७ क. ख. ग. घ. ड. च. छ. ज. झ. ट. ड. ड. 'वैतस्व' ।
८ घ. निर्मेमो । ९ क. ख. च. छ. ड. वेता प्र । १० क. ख. ग. घ. ड. च. छ. झ. ङ. ट. ड. ड. विष्टः प्रधानाभ्यां वि' ।

विवेक उवाच—

सुखेन स्थीयते देव भवता विश्वनायक । आगते त्वयि संसारे किं किं भुक्तं सुखं शुभम् ॥ ७७

आत्मोवाच—

गर्भवासे महर्दुःखं प्रभुक्तं दारुणं मया । [*भुक्तमेव महाप्राज्ञ ज्ञानहीनेन वै सदा] ॥ ७८

देहेऽपि ज्ञानविभ्रष्टो जातोऽहं लोकसंगतः । बाल्ये चाज्ञानतस्तात कृत्याकृत्यं कृतं मया ॥ ७९

तारुण्ये च कृता क्रीडा भुक्ता भार्या अनेकशः । वार्धकं प्राप्य संतप्तः पुत्रशोकादिभिस्तथा ॥ ८०

भार्यादीनां वियोगैस्तु दग्धोऽस्म्यहमर्हनिशम् । दुःखैरनेकसंवरैः संतप्तोऽस्मि दिने दिने ॥ ८१

दिवा रात्रौ महाप्राज्ञ न विन्दामि सुखं क्वचित् । एवं दुःखैः सुसंतप्तः किं करोमि महामते ॥ ८२

तमुपायं वदस्वैव सुखं विन्दामि येन वै । अस्मात्संसारजालौघान्मोचयाद्य सुबन्धनात् ॥ ८३

विवेक उवाच—

भवाञ्शुद्धोऽस्ति निर्द्वन्द्वो ह्यपापोऽस्ति जगत्पते । वैशं गच्छ महात्मानं वीतरागं सुखप्रदम् ॥ ८४

निःसंशयं त्वया दृष्टं नग्नमाचारवर्जितम् । सुखप्रदर्शको ह्येष सर्वसंतापनाशकः ॥ ८५

एवमाकर्ण्य शुद्धात्मा वीतरागं गतः पुनः । तमुवाच सुसंदीनः श्रूयतां वचनं मम ॥ ८६

सुखं विन्दामि येनाहं तं मार्गं मम दर्शय । एवमस्तु महाप्राज्ञ करिष्ये वचनं तव ॥ ८७

पुनर्गच्छ विवेकं हि सुखवार्ता कृता त्वया । सुखमार्गस्य वै वक्ता तव एष भविष्यति ॥ ८८

[+वीतरागेण पुण्येन प्रेषितो गतवान्प्रभुः । तमुवाच महात्मानं विवेकं शुद्धसत्तमम् ॥ ८९

सुखं मे दर्शय त्वं हि वीतरागेण प्रेषितः । भवच्छरणमापन्नो रक्ष संसारदारुणात् ॥ ९०

विवेक उवाच—

ज्ञानं गच्छ महाप्राज्ञ स ते सर्वं वदिष्यति । आत्मा तथोक्तः संप्राप्तो यत्र ज्ञानं प्रतिष्ठितम् ९१

भो भो ज्ञान महातेजः सर्वभावप्रदर्शक । शरणं त्वामहं प्राप्तः सुखं मार्गं प्रदर्शय ॥ ९२

ज्ञानमुवाच—

भृत्योऽहं तव लोकेश त्वं मां वेत्सि न सुव्रत । मया ध्यानेन वै पूर्वं वारितस्त्वं पुनः पुनः ९३

पञ्चात्मकानां सङ्गेन चाऽऽपदं प्राप्तवान्भवान् । ध्यानं गच्छ महाप्राज्ञ स ते दाता सुखस्य च ९४

ज्ञानेन प्रेषितो ह्यात्मा ध्यानमाश्रित्य संस्थितः । सुखमत्यन्तसिद्धं च ध्यान मे दर्शयस्व ह ॥

भवच्छरणमायातं माभेवं परिरक्षय ॥ ९५

एवं संभाषितं तस्य ध्यानमाकर्ण्य तद्वचः । समुवाच पुनश्चापि तमात्मानं स मित्रवत् ॥ ९६

नैव त्याज्योऽस्म्यहं तात सर्वकर्मसु संस्थितः । त्वयैव वीतरागेण विवेकेन सदैव हि ॥ ९७

ध्यानयुक्तो भवस्व त्वमात्मानमवलोकय । आत्मवांस्त्वं स्थिरो भूत्वा निरातङ्कोऽविकल्पितः ९८

यथा दीपो निवातस्थः कज्जलं वमते स्थिरम् । तथा दोषान्प्रज्वलित्वा दर्शनं हि प्रयास्यसि ९९

एकान्तस्थो निराहारो मितार्शी भव सर्वदा । निर्द्वन्द्वः शब्दसंहीनो निश्चलोपासने स्थितः ॥ १००

* इ. छ. ज. झ. ट. पुस्तकस्थोऽयं पाठः । + क. ख. ड. च. छ. झ. ञ. ट. पुस्तकस्थोऽयं पाठः ।

१ क. ख. ग. ड. च. छ. ज. झ. ट. ड. ड. 'दुःखमसदां दा' । २ क. ख. च. छ. झ. 'संबन्धः सं' ग. ड. 'संबद्धे सं' । ३ क. ख. च. छ. झ. 'संमूढः कि' । ४ क. ख. ड. च. छ. छ. ड. ड. एवे । ग. घ. वन । ५ क. ख. च. छ. झ. निःसङ्गं यत्त्वया । ६ क. ख. ड. च. छ. ज. झ. ट. ड. ड. 'नं प्रहृष्टवान् । नै । ७ क. ख. च. छ. झ. ज्ञानयुक्तो । ८ क. ख. ड. च. छ. ज. झ. ट. ड. ड. निर्वाणं । ९ क. ख. च. छ. झ. 'रोऽमृता' । १० ड. सर्वसं हीनो ।

आत्मानमात्मना ध्यायन्मयैव स्थिरबुद्धिना । प्राप्स्यसे परमं स्थानं तद्विष्णोः परमं पदम् ॥ १० १

इति श्रीमहापुराणे पाद्मे भूमिखण्डेऽध्यात्मकथनं नामाष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—३६८३

अथ नवमोऽध्यायः ।

कश्यप उवाच—

एवं संबोधितस्तत्र ह्यात्मा ध्यानादिकैस्तदा । मोक्तुकामः स तत्कार्यं पञ्चात्मकं सुबुद्धिमान् ॥ १
निमित्तानि प्रपश्येत्तु प्रार्थितं न प्रयाति सः । विहाय कार्यं निर्लक्षं पतितं नैव पश्यति ॥ २
सदैव हितयोर्नास्ति संबन्धः प्राणदेहयोः । धनपुत्रकलत्रैश्च संबन्धः केन हेतुना ॥ ३
एवं ज्ञात्वा शर्म गच्छ क्लैब्यं मा गच्छ सुप्रिये । अयमेव परं ब्रह्म ह्ययमेव सनातनः ॥ ४
अयमात्मस्वरूपेण दैत्यदेवेषु संस्थितः । अयं ब्रह्मा ह्ययं रुद्रो ह्ययं विष्णुः सनातनः ॥ ५
अयं सृजति विश्वानि ह्ययं पालयते प्रजाः । संहरत्येष धर्मात्मा धर्मरूपो जनार्दनः ॥ ६
अनेनोत्पादिता देवा दानवाश्चैव सुप्रिये । देवाश्च धर्मसंयुक्ता धर्महीनाः सुतास्तव ॥ ७
धर्मोऽयं माधवस्याङ्गं सर्वदेवैश्च पालितम् । धर्मं च चिन्तयेद्देवि धर्मं चैव प्रपालयेत् ॥
तस्य विष्णुः स धर्मात्मा सर्वदैव प्रसादवान् ॥ ८
धर्मेण वर्तिता देवाः सत्येन तपसा किल । येषां विष्णुः प्रसन्नो वै धर्मस्तैरिह पालितः ॥ ९
विष्णोः कांयमिदं धर्मः सत्यं हृदयमेव च । यस्तौ पालयते नित्यं तस्य विष्णुः प्रसीदति ॥ १०
वृषयेद्यः सत्यधर्मो पापमेव प्रपालयेत् । तस्य विष्णुः प्रकुप्येत नाशयेदतिवीर्यवान् ॥ ११
वैष्णवैः पालितं धर्मं तपःसत्येनसंस्थितैः । तेषां प्रसन्नो धर्मात्मा रक्षामेवं करोति च ॥ १२
तत्र पुत्रा दानोः पुत्राः सैहिकेयास्तथैव च । अधर्मेणापि पापेन वर्तिताः पापचेतसः ॥
सूदिता वासुदेवेन समरे चक्रपाणिना ॥ १३
योऽसावात्मा मया प्रोक्तः पूर्वमेव तवाग्रतः । सोऽयं विष्णुर्न संदेहो धर्मात्मा सर्वपालकः ॥ १४
दैत्यकायेषु यः स्वस्थः पापमेव समास्थितः । जघ्निवान्दानवान्देवि स च क्रुद्धो महामतिः ॥ १५
सबाह्याभ्यन्तरे भूत्वा तव पुत्रा निपातिताः । येन चोत्पादिता देवि तेनैव विनिपातिताः ॥ १६
तेषां मोहो न कर्तेव्यो भवत्या वचनं शृणु । पापेन वर्तते योऽसौ स एवं निधनं व्रजेत् ॥ १७
तस्मान्मोहं परित्यज्य संदा धर्मं समाश्रय । एवमस्तु महाभाग करिष्ये वचनं तव ॥ १८
कश्यपं च मुनिश्रेष्ठमेवमाभाष्य दुःखिता । संबोधिता सा मुनिना दुःखं संत्यज्य संस्थिता ॥ १९

इति श्रीमहापुराणे पाद्मे भूमिखण्डे देवासुरप्रकरणे दितिसंबोधनं नाम नवमोऽध्यायः ॥ ९ ॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—३७०२

१ क. ख. घ. च. छ. ज. झ. ड. ढ. 'पश्यैव प्राप्य तांस्तान्प्रया' । २ क. ख. च. छ. ज. विहस्य । ३ क. ख. च. छ. झ. निर्लक्षं । ४ क. ख. च. छ. झ. सदा । ५ क. ख. च. छ. झ. कार्यं परं ध' । ६ क. ख. च. छ. झ. ड. समाचरेत् । ७ क. ख. च. छ. झ. 'न' । देवैश्च पा' । ८ क. ख. ग. घ. च. छ. झ. 'र्व्यापकः । ९ क. ख. च. छ. झ. ड. 'तः । दृष्टवा' । ग. घ. ङ. ड. 'तः । पृष्टवा' । ट. 'तः । स्पृष्टवा' । १० क. ख. ग. घ. च. छ. झ. ट. ड. सत्यं ।

अथ दशमोऽध्यायः ।

ऋषय ऊचुः—

ततस्ते दानवाः सर्वे हिरण्यकशिपूत्तराः । युद्धभयास्तु किं कुर्युर्व्यवसायं महामते ॥
विस्तरेणापि नो ब्रूहि तेषां वृत्तमनुत्तमम् । श्रोतुमिच्छामहे सर्वे त्वत्तो वै सांप्रतं द्विजाः ॥

सूत उवाच—

भग्ना रणास्तु ते सर्वे बलहीनास्तु वै तदा । गतदर्पाः सुदुःखार्ता दैत्यास्ते पितरं गताः ॥
भक्त्या प्रणम्य ते सर्वे समूचुः कश्यपं तदा ॥

दानवा ऊचुः—

भवद्वीर्यात्समुत्पत्तिरस्माकं द्विजसत्तम । देवतानां महाभाग दानवानां तथैव च ॥
वयं च दानवाः सर्वे बलवीर्यपराक्रमाः । उपायज्ञाः सुधीराश्च ह्यद्यमेन समन्विताः ॥
वयं तु बहवस्तात देवाः स्वल्पास्तथैव च । कथं जयन्ति ते सर्वे वयं भग्ना महाहवात् ॥
तत्किं वै कारणं तात बलतेजःसमन्वितोः ॥

मत्तनागसहस्राणामेकैकस्य महामते । बलमस्ति च दैत्यस्य नास्ति देवेषु तादृशम् ॥
जयश्च दृश्यते तात देवेष्वेव महाहवे । तत्सर्वं कथयस्वैव संशयं छेत्तुमर्हसि ॥

कश्यप उवाच—

शृणुध्वं पुत्रकाः सर्वे यदस्यापि च कारणम् । यस्माद्धि देवास्ते सर्वे समरे जयिनोऽभवन् ॥
बीजनिर्वापकस्तातो माता क्षेत्रमिदं सदा । धारणे पालने चैव पोषणेषु तथैव च ॥ १
किं कुर्याद्विपमार्थे तु पिता पुत्रे च वै तथा । अत्र प्रधानं कर्मैव जानीध्वं बुद्धिमाश्रिताः ॥ १
द्विविधं कर्मसंबन्धं पापपुण्यसमुद्भवम् । सत्यमेवं समाश्रित्य क्रियते धर्म उत्तमः ॥ १
तपोध्यानसमायुक्तं तारणाय हितं सुतीः । पतनाय पातकं प्रोक्तं सर्वदैव न संशयः ॥ १
बलेन परिवारेण चाऽऽभिजात्येन पुत्रकाः । पुण्यहीनस्य पुंसो वै तद्वलं विफलायते ॥ १
उन्नता गिरिदुर्गेषु वृक्षाः सन्ति सुपुत्रकाः । पतन्ति वातवेगेन समूलास्तु घर्ना यथा ॥ १
सत्यधर्मविहीनास्ते तथा यान्ति यमक्षयम् । साधारणं प्राणिनां च धर्म एतत्सुपुत्रकाः ॥ १
येन संतरते जन्तुरिह चैव परत्र वा । तद्युष्माभिः परित्यक्तं सत्यं धर्मसमन्वितम् ॥ १
अधर्ममाश्रितं पुत्रा युष्माभिः सत्यवर्जितैः । संत्यधर्मतपोभ्रष्टाः पतिता दुःखसागरे ॥ १
देवाश्च सत्यसंपन्नाः श्रेयसा च समन्विताः । तपःशान्तिदमोपेताः सुपुण्याः पापवर्जिताः ॥ १
यत्र सत्यं च धर्मश्च तपः पुण्यं तथैव च । यत्र विष्णुर्हृषीकेशो जयस्तत्र प्रदृश्यते ॥ २
तेषां सहायः संभूतो वासुदेवः सनातनः । तस्माज्जयन्ति ते देवाः सत्यधर्मसमन्विताः ॥ २
सहायेन बलेनैव पौरुषेण तथैव च । भवन्तः किल वै पुत्रास्तपःसत्यविवर्जिताः ॥ २
[*यस्य विष्णुः सहायश्च तपसश्च बलं तथा । तस्यैव च जयो दृष्ट इति धर्मविदो विदुः ॥ २

* क. ख. च. छ. झ. ट. ड. पुस्तकस्थोऽयं पाठः ।

१ क. ख. ग. घ. च. छ. झ. ट. ड. तं । २ क. ख. छ. झ. तेषामुद्यममुत् । ३ क. ख. ग. घ. च. छ. ।
ट. ड. 'वै' दांपत्यं धर्मसंमतम् । पुनः प्रोत्तुर्महात्मानो गुणधर्मार्थसंयुतौ । दां । ४ क. ख. ग. घ. च. छ. झ. ट. ड. 'तु'
लक्षणा. । ५ क. ख. च. छ. झ. ड. किं कर्तुं हि सम्भूतो सा पिता पुत्रस्य चैव हि । अं । ६ झ. 'ताः । पातनात्पात'
७ क. ख. च. छ. झ. 'पुत्रकाः । ८ झ. 'नास्तश्च । ९ क. ख. छ. झ. सत्यदाद्धितं । १० क. ख. च. छ. तपसा ।

यूयं धर्मविहीनास्तु तपःसत्यविवर्जिताः] । ऐन्द्रं पदं बलेनैव प्राप्तवन्तश्च पूर्वतः ॥ २४
 तपो विना महाभागा धर्मेण यशसा विना । प्राप्याप्यैन्द्रपदं पुत्रास्ततो भ्रष्टा भवन्ति हि ॥
 तस्माद्यूयं प्रकुर्वन्तु तपः पुत्राः समन्विताः ॥ २५
 अविरोधेन संयुक्ता ज्ञानध्यानसमन्विताः । वैरं चैवं न कर्तव्यं केशवेन समं कदा ॥ २६
 एवंविधा यदा पुत्रा यूयं धेन्या भविष्यथ । परां सिद्धिं तदा सर्वे प्रयास्यथ न संशयः ॥ २७
 एवं संभाषितास्ते तु कश्यपेन महात्मना । समाकर्ण्य पितुर्वाक्यं दानवास्ते महौजसः ॥ २८
 प्रणम्य कश्यपं भक्त्या समुत्थाय त्वरान्विताः । सुमन्त्रं चक्रिरे दैत्याः परस्परसमाहिताः ॥ २९
 हिरण्यकशिपु राजा तानुवाचाथ दानवान् । तपश्चैव करिष्यामो दुष्करं सर्वदायकम् ॥ ३०
 हिरण्याक्षस्तदोवाच चरिष्ये दारुणं तपः । ततो बलेन त्रैलोक्यं ग्रहीष्ये नात्र संशयः ॥ ३१
 रणे निजित्य गोविन्दं तमिमं पापचेतसम् । व्यापाद्य देवताः सर्वाः पद्मैन्द्रं व्रजाम्यहम् ॥ ३२

बलिरुवाच—

एवं न युज्यते कर्तुं युष्माभिर्दितिजेश्वराः । विष्णुना सह यद्वैरं तद्वैरं नाशकारणम् ॥ ३३
 दानधर्मैस्तथा पुण्यैस्तपोभिर्यज्ञयाजनैः । तमाराध्य हृषीकेशं सुखं गच्छन्ति मानवाः ॥ ३४

हिरण्यकशिपुरुवाच—

अहमेवं न करिष्ये हरेराराधनं कदा । स्वभावं तु परित्यज्य शत्रुसेवा प्रचर्यते ॥ ३५
 मरणादधिकं तत्र मानयन्ति हि पण्डिताः । विष्णोः सेवा न वै कार्या मया चान्यैश्च दानवैः ॥ ३६
 तमुवाच महात्मानं बलिः पितामहं पुनः । धर्मशास्त्रेषु यद्वृष्टं मुनिभिस्तत्त्ववेदिभिः ॥ ३७
 राजनीतियुतं मन्त्रं शत्रोश्चैव भ्रंसाधनम् । हीनमात्मानमाज्ञाय रिपुं तु बलिनं तथा ॥ ३८
 तस्य पार्श्वं प्रगत्यैव जयकालं प्रतीक्षयेत् । दीपच्छायां समाश्रित्य तमो वर्तेत वै तथा ॥ ३९
 स्नेहं दशागतं प्रेक्ष्य दीपस्यापि महाबलम् । प्रकाशं याति वेगेन तमश्च वर्धते पुनः ॥ ४०
 तथा प्रसाधयेच्छत्रुं स्नेहं निर्दिश्य तत्त्वतः । स्नेहं कृत्वा सुरैः सार्धं धर्मभावैः सुरद्विषः ॥ ४१
 त्रिसुक्तं सुमन्त्रं तु मुनिना कश्यपेन हि । तेन मन्त्रेण राजेन्द्र कुह कार्यं स्वमात्मवान् ॥ ४२
 तस्य तद्वचनं श्रुत्वा प्राह दैत्यः प्रतापवान् । पौत्र नैवं करिष्येऽहं मानभङ्गं तंमात्मनः ॥ ४३
 अन्ये च दानवाः सर्वे तद्भूचुर्ज्ञानपण्डितम् । बलिनोक्तं च यत्पुण्यं देवतानां प्रियंकरम् ॥ ४४
 शैक्यमानकरं प्रोक्तं दानवानां भयंकरम् । करिष्यामो वर्यं सर्वे तप एव ह्यनुत्तमम् ॥ ४५
 निजित्य तपसा देवान्ग्रहीष्यामः स्वर्कं पदम् । एवमामन्त्र्य ते सर्वे निराकृत्य बलिं तदा ॥ ४६
 विष्णोः सार्धं महावैरं हृदि कृत्वा महासुराः । तपश्चक्रुस्ततः सर्वे गिरिदुर्गेषु सानुषु ॥ ४७
 एवं ते दानवाः सर्वे त्यक्तरागाः सुनिश्चिताः । कामक्रोधविहीनाश्च निराहारा जितकृमाः ॥ ४८

इति श्रीमहापुराणे पाद्मे भूमिखण्डे दैत्यतपश्चर्याप्रवृत्तिर्नाम दशमोऽध्यायः ॥ १० ॥

आदितः श्लोकानां समष्टयङ्काः—३७५०

१ क. ख. च. छ. ज. झ. ट. ड. 'ना । बलदर्पणुणैः पुत्रा न प्राप्यमैन्द्रकं पदम् । तं । २ क. ख. छ. झ. ड. पुण्या ।
 ३ क. ख. ग. घ. च. छ. झ. ड. पुण्यं । ४ क. ख. च. छ. झ. तपोब' । ५ क. ख. च. छ. झ. 'च्छन्तु दान' । ६ क. ख.
 ७. च. छ. झ. ट. ड. 'क्ष । स्वं मानं तु । ७ अ. प्रधानतः । ८ अ. 'च्छन्नः स्ने' । ९ अ. पौत्रे चैवं । १० अ. तथाऽऽ-
 य' । ११ क. ख. च. छ. झ. शत्रुना' । १२ क. ख. ग. घ. च. छ. झ. ट. ड. निराश्रिताः ।

अथैकादशोऽध्यायः ।

ऋषय ऊचुः—

सर्वज्ञेन त्वया प्रोक्तं दैत्यदानवसंगरम् । इदानीं श्रोतुमिच्छामः सुव्रतस्य महात्मनः ॥ १
कस्य पुत्रो महाप्राज्ञः कस्य गोत्रसमुद्भवः । किं तपस्तस्य विप्रस्य कथमाराधितो हरिः ॥ २

सूत उवाच—

मया प्रज्ञाप्रभावेन पूर्वमेव यथाश्रुतम् । तथा विप्राः प्रवक्ष्यामि सुव्रतस्य महात्मनः ॥ ३
चरितं पावनं दिव्यं वैष्णवं श्रेयआवहम् । भवतामग्रतः सर्वं विष्णोश्चैव प्रसादतः ॥ ४
पूर्वकल्पे महाभागाः सुक्षेत्रे पापनाशने । रेवातीरे सुपुण्ये च तीर्थे वामनसंज्ञके ॥ ५
कौशिकस्य कुले जातः सोमशर्मा द्विजोत्तमः । स तु पुत्रविहीनस्तु बहुदुःखसमन्वितः ॥ ६
दारिद्रेण सुदुःखेन सर्वदैव प्रपीडितः । पुत्रोपायं धनस्यापि दिवारात्रौ प्रचिन्तयेत् ॥ ७
एकदा तु मिया तस्य सुमना नाम सुव्रता । भर्तारं चिन्तयोपेतमधोमुखमलक्षयत् ॥ ८
समालोक्य तदा कान्तं तमुवाच यशस्विनी । दुःखजालैरसंख्यैस्तु तव चित्तं प्रधर्षितम् ॥ ९
व्यामोहेन प्रमूढोऽसि त्यज चिन्तां महामते । मम दुःखं समाचक्ष्व स्वस्थो भव सुखं व्रज ॥ १०
नास्ति चिन्तासमं दुःखं कायशोषणमेव हि । यस्तां संत्यज्य वर्तेत स सुखेन प्रमोदते ॥ ११
चिन्तायाः कारणं विप्र कथयस्व ममाग्रतः । मियावाक्यं समाकर्ण्य सोमशर्माऽब्रवीत्प्रियाम् ॥ १२

सोमशर्मोवाच—

इच्छया चिन्तनं भद्रे चिन्ता दुःखस्य कारणम् । तत्सर्वं तु प्रवक्ष्यामि श्रुत्वा चैवावधार्यताम् ॥ १३
न जाने केन पापेन धनहीनोऽस्मि सुव्रते । तथा पुत्रविहीनश्च होतदुःखस्य कारणम् ॥ १४

सुमनोवाच—

भूयतामभिधास्यामि सर्वसंदेहनाशकम् । स्वरूपमुपदेशस्य सर्वविज्ञानदर्शनम् ॥ १५
लोभः पापस्य बीजं हि मोहो मूलं च तस्य हि । असत्यं तस्य स्कन्धो वै माया शाखासुविस्तरः १६
दम्भकौटिल्यपत्राणि कुबुद्ध्या पुष्पितः सदा । तृशंसं तस्य सौगन्धं फलमज्ञानमेव च ॥ १७
छद्मपाखण्डचौर्यैर्घ्याः क्रूराः कूटाश्च पापिनः । पक्षिणो मोहवृक्षस्य मायाशाखासमाश्रिताः ॥ १८
अज्ञानं यत्फलं तस्य रसोऽधर्मः प्रकीर्तितः । भावोदकेन संवृद्धिस्तस्याश्रद्धा ऋतुः मिय ॥ १९
अधर्मः सुरसस्तस्य चोत्कर्षैर्धुरायते । यादृशैश्च फलैश्चैव सुफलो लोभपादपः ॥ २०
तस्य च्छायां समाश्रित्य यो नरः परितुष्यते । फलानि तस्य चाश्राति सुपकानि दिने दिने ॥ २१
फलानां तु रसेनापि ह्यधर्मेण तु पालितः । स संतुष्टो भवेन्मर्त्यः पतनायाभिगच्छति ॥ २२
तस्माच्चिन्तां परित्यज्य पुमाँल्लोभं न कारयेत् । धनपुत्रकलत्राणां चिन्तामेव न कारयेत् ॥ २३
यो हि विद्वान्भवेत्कान्त मूर्खाणां पथमेति हि । सुभार्यामिह विन्दामि कथं पुत्रानहं लभे ॥ २४
एवं चिन्तयते नित्यं दिवारात्रौ विमोहितः । क्षणमेकं प्रपश्येत् चिन्तामध्ये महत्सुखम् ॥ २५
पुनश्चैतन्यमायाति महादुःखेन पीड्यते । चिन्तामोहौ परित्यज्य ह्यनुवर्तस्व च द्विज ॥
संसारे नास्ति संबन्धः केन सार्धं महामते ॥ २६

१ क. ख. च. छ. झ. ड. चामरकण्टके । २ क. ख. च. छ. झ. 'मः । धनपु' । ३ क. ख. ग. घ. ङ. च. छ. ज. झ. ट. ड. ड. अमृतं ।

मित्राणि बान्धवाः पुत्राः पितृमातृसभृत्यकाः । संबन्धिनो भवन्त्येते कलत्राणि तथैव च ॥ २७
सोमशर्मोवाच—

संबन्धः कीदृशो भद्रे मम विस्तरतो षट् । येन संबन्धिनः सर्वे धनपुत्राप्तबान्धवाः ॥ २८
सुमनोवाच—

ऋणसंबन्धिनः केचित्केचिख्यासापहारकाः । भेदैश्चतुभिर्जायन्ते पुत्रमित्राः स्त्रियस्तथा ॥ २९

भार्या पिता च माता च भृत्याः स्वजनबान्धवाः । स्वेन स्वेन हि जायन्ते संबन्धेन महीबले ३०
न्यासापहारो भावेन यस्य येन कृतं भुवि । न्यासस्वामी भवेत्पुत्रो गुणवान् रूपवान् भुवि ॥ ३१

येनैवापहृतं ह्येतत्तस्य देहे न संशयः । न्यासापहरणादुःखं स दत्त्वा दारुणं गतः ॥ ३२

न्यासस्वामी स पुत्रोऽभूख्यासापहारकस्य च । गुणवान् रूपवांश्चैव सर्षलक्षणसंयुतः ॥ ३३

भक्तिं च दर्शयेत्तस्य पुत्रो भूत्वा दिने दिने । प्रियवान् मधुरो वाग्मी बहुस्नेहं विदर्शयन् ॥ ३४

स्वीयं द्रव्यं समुद्गृह्य प्रीतिमुत्पाद्य चोत्तमाम् । यथा येन प्रदत्तं स्याख्यासस्य हरणात्पुरा ३५

दुःखमेव महाभाग दारुणं [ःप्राणनाशनम् । तादृशं तस्य सौहृद्यात्पुत्रो भूत्वा महागुणैः ॥ ३६

अल्पायुषस्तथा भू(त्वा) मरणं] चोपगच्छति । दुःखं दत्त्वा प्रयात्येव भूत्वा भूत्वा पुनः पुनः ३७

यदाह पुत्र पुत्रेति प्रसादं हि करोति सः । तदा हास्यं करोत्येव कस्य पुत्रो हि कश्चन ॥ ३८

अननापहृतं न्यासं मदीयं पापचारिणा । द्रव्यापहरणेनापि मम प्राणा गताः किल ॥ ३९

दुःखेन महता चैव ह्यसन्नेन च वै पुरा । तथा दुःखमहं दत्त्वा द्रव्यमुद्गृह्य उत्तमम् ॥

गन्तास्मि सुभृशं चाद्य कस्याहं सुत ईदृशः ॥ ४०

न चैव मे पिता पुत्रः पूर्वमेव न कस्यचित् । पिशाचत्वं मया दत्तमस्यैवेति दुरात्मनः ॥ ४१

एवमुक्त्वा प्रयात्येव तं प्रहस्य पुनः पुनः । प्रयात्यनेन मार्गेण दुःखं दत्त्वा सुदारुणम् ॥ ४२

एवं न्यासं समद्वर्तुं पुत्राः कान्त भवन्ति वै । संसारे दुःखबहुला दृश्यन्ते यत्र तत्र च ॥ ४३

ऋणसंबन्धिनः पुत्रान्प्रवक्ष्यामि तवाग्रतः ॥ ४४

इति श्रीमहापुराणे पाद्मे भूमिखण्डे सुब्रतोपाख्यान एकादशोऽध्यायः ॥ ११ ॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—३७९४

अथ द्वादशोऽध्यायः ।

सुमनोवाच—

ऋणं यस्य गृहीत्वा यः प्रयाति मरणं किल । अर्थदाता सुतो भूत्वा भ्राता चाथ पिता मिथा १

मित्ररूपेण वर्तेत ह्यतिदुष्टः सदैव सः । गुणं नैव प्रपश्येत् स क्रूरो निष्ठुराकृतिः ॥ २

जल्पते निष्ठुरं वाक्यं सदैव स्वजनेषु च । मिष्टं मिष्टं समभ्राति भोगान्भुनक्ति नित्यशः ॥ ३

घृतकर्परतो नित्यं चौरकर्मणि सस्पृहः । गृहद्रव्यं बलाद्भुङ्क्ते वार्यमाणः स कुप्यति ॥ ४

पितरं मातरं चैव कुत्सते च दिने दिने । द्रावकस्त्रासकश्चैव बहुनिष्ठुरजल्पकः ॥ ५

* क. ख. ग. घ. च. छ. झ. ङ. पुस्तकस्थोऽयं पाठः ।

१ ट. च—प्राण° । इ. च—प्राणिसं° । २ अ. कृती । ३ क. ख. च. छ. झ. ङ. प्रलापं । ४ क. ख. च. छ. झ. इ. 'चैव मे पिता पूर्वमेव हि न कस्य च । पि° । ५ अ. प्रिय ।

एवं भुक्त्वाऽथ तद्रव्यं सुखेन संप्रतिष्ठति । जातकर्मादिभिर्बाल्यैर्द्रव्यं गृह्णाति दारुणः ॥
 पुनर्विवाहसंबन्धाभ्यानाभेदैरनेकधा ॥ ६
 एवं संजायते द्रव्यमेवमेतद्दत्वाद्यपि । गृहक्षेत्रादिकं सर्वं ममैव हि न संशयः ॥ ७
 पितरं मातरं चैव हिनस्त्येव दिने दिने । सुदण्डैर्मुसलैश्चैव सर्वघातैस्तु दारुणैः ॥ ८
 मृते तु तस्मिन्पितरि मातर्येवातिनिष्ठुरः । निःस्नेहो निष्ठुरश्चैव जायते नात्र संशयः ॥ ९
 श्राद्धकर्माणि [*दानानि न करोति कदैव सः । एवंविधाश्च वै पुत्राः प्रभवन्ति महीतले ॥ १०
 रिपुं पुत्रं प्रवक्ष्यामि] तवाग्रे द्विजपुङ्गव । बाल्ये वयसि संप्राप्ते रिपुत्वे वर्तते सदा ॥ ११
 पितरं मातरं चैव क्रीडमानो हि ताडयेत् । ताडयित्वा प्रयात्येव प्रहस्यैव पुनः पुनः ॥ १२
 पुनरायाति संत्रस्तः पितरं मातरं प्रति । सक्रोधो वर्धते नित्यं वैरकर्मणि सर्वदा ॥ १३
 पितरं मारयित्वा च मातरं च ततः पुनः । प्रयात्येवं सुदुष्टात्मा पूर्ववैरानुभावतः ॥ १४
 अथातः संप्रवक्ष्यामि यस्माल्लभ्यं भवेत्प्रियम् । मातरं च प्रियं कुर्याद्बाल्ये लालनमाननैः ॥ १५
 वयः प्राप्य प्रियं कुर्यान्मातापित्रोरनन्तरम् । भक्त्या संतोषयेन्नित्यं तावुभौ परितोषयेत् ॥ १६
 स्नेहेन वचसा चैव प्रियसंभाषणेन च । मृते गुरौ समाज्ञाय स्नेहेन रुदते पुनः ॥ १७
 श्राद्धकर्माणि सर्वाणि पिण्डदानादिकां क्रियाम् । करोत्येव सुदुःखार्तस्तेभ्यो यात्रां प्रयच्छति ॥
 ऋणत्रयान्वितः स्नेहाङ्गुष्ठापयति नित्यशः । यस्माल्लभ्यं भवेत्कान्त प्रयच्छति न संशयः ॥ १९
 पुत्रो भूत्वा महाप्राज्ञ अनेन विधिना किल । उदासीनं प्रवक्ष्यामि तवाग्रे प्रिय सांप्रतम् ॥ २०
 उदासीनेन भावेन सदैव परिवर्तते । ददाति नैव गृह्णाति न च कुप्यति तुष्यति ॥ २१
 नो वा ददाति संत्यज्य ह्युदासीनो द्विजोत्तम । तवाग्रे कथितं सर्वं पुत्राणां गतिरीदृशी ॥ २२
 यथा पुत्रास्तथा भार्या पिता माताऽथ बान्धवाः । भृत्याश्चान्ये समाख्याताः पशवस्तुरगास्तथा ॥ २३
 गजा महिष्यो दासाश्च ऋणसंबन्धिनस्त्वमी । गृहीतं न ऋणं तेन आवाभ्यां तु न कस्यचित् ॥ २४
 न्यासश्चैव न कस्यापि हतो वै पूर्वजन्मनि । धारयावो न कस्यापि ऋणं कान्त शृणुष्व हि ॥ २५
 न वैरमस्ति केनापि पूर्वजन्मनि वै कृतम् । आवाभ्यां हि न विप्रेन्द्रैर्गृहीतं कस्यचित्पते ॥ २६
 एवं ज्ञात्वा शमं गच्छ त्यज चिन्तामनार्थिकाम् । कस्य पुत्राः प्रिया भार्याः कस्य स्वजनबान्धवाः ॥ २७
 हतं न चैव कस्यापि नैव दत्तं त्वया पुनः । कथं हि धनमायाति विस्मयं ब्रज मा धव ॥ २८
 प्राप्तव्यमेव यस्यैव भवेद्द्रव्यं द्विजोत्तम । अनायासेन हस्तेन तस्यैव परिजायते ॥ २९
 यत्नेन महता चैतद्द्रव्यं रक्षति मानवः । ब्रजमाने ब्रजत्येवं तं विना हि न तिष्ठति ॥ ३०
 एवं ज्ञात्वा शमं गच्छ जहि चिन्तामनार्थिकाम् । महामोहेन संमूढा मानवाः पापचेतसः ॥ ३१
 इदं गृहमयं पुत्र इमा नार्यो ममैव हि । अनृतं दृश्यते कान्त संसारस्य हि बन्धनम् ॥ ३२
 एवं संबोधितो देव्या भार्यया प्रियया तदा । पुनः प्राह प्रियां भार्यां सुहितां ज्ञानवादिनीम् ॥ ३३

सोमशर्मोवाच—

सत्यमुक्तं त्वया भद्रे सर्वसंदेहनाशनम् । तथाऽपि वंशमिच्छन्ति साधवः सत्यपण्डिताः ॥ ३४
 यथा पुत्रस्य मे चिन्ता धनस्य च तथा प्रिये । येन केनाप्युपायेन पुत्रमुत्पादयाम्यहम् ॥ ३५

* क. ख. ग. घ. च. छ. झ. ङ. पुस्तकस्थोऽयं पाठः ।

१ ङ. 'म् । जातमात्रः प्रि' । २ क. ख. च. छ. झ. 'नकीडनैः । ३ ज. ट. ड. ङ. 'न्द्र न त्यक्तं हि तथा पते ।
 ४ छ. 'व रक्षितं हि । ज. 'वं त्रिदिनं हि ।

सुमनोवाच —

पुत्रेण लोकाञ्जयति पुत्रस्तारयते कुलम् । सत्पुत्रेण महाभाग पिता माता च जन्तवः ॥ ३६
 एकः पुत्रो वरं विद्वान्बहुभिर्निर्गुणैस्तु किम् । एकस्तारयते वंशमन्ये संतापकारकाः ॥ ३७
 पूर्वमेव मया प्रोक्तमन्ये संबन्धगामिनः । पुण्येन प्राप्यते पुत्रः पुण्येन प्राप्यते कुलम् ॥ ३८
 सुगर्भः प्राप्यते पुण्यैस्तस्मात्पुण्यं समाचर । जातस्य मृत्युरेवास्ति जन्म एव मृतस्य च ॥ ३९
 सुजन्म प्राप्यते पुण्यैर्मरणं तु तथैव च । सुखानां निचयः कान्त भुज्यते पुण्यकर्मभिः ॥ ४०

सोमशर्मोवाच—

पुण्यस्याऽऽचरणं ब्रूहि तथा जन्मान्यपि प्रिये । सुपुण्यः कीदृशो भद्रे वद पुण्यस्य लक्षणम् ॥४१

सुमनोवाच —

आदौ पुण्यं प्रवक्ष्यामि यथा पूर्वं श्रुतं मया । पुरुषो वाऽथ वा नारी यथा नित्यं च वर्तते ॥४२
 यथा पुण्यैः समाप्नोति कीर्तिं पुत्रान्प्रियां धनम् । पुण्यस्य लक्षणं कान्त सर्वमेव वदाम्यहम् ॥४३
 ब्रह्मचर्येण तपसां मखपञ्चकवर्तनैः । दानेन नियमैश्चापि क्षमाशौचेन बल्लभ ॥ ४४
 अहिंसया सुशक्त्या च ह्यस्तेयेनापि वर्तनैः । एतैर्दशभिरङ्गैस्तु धर्ममेव प्रपूरयेत् ॥ ४५
 संपूर्णो जायते धर्मो शासैर्भोगो यथोदरे । धर्मं सृजति धर्मात्मा त्रिविधेनैव कर्मणा ॥ ४६
 तस्य धर्मः प्रसन्नात्मा पुण्यमेवं तु प्रापयेत् । यं यं चिन्तयते प्राङ्गस्तं तं प्राप्नोति दुर्लभम् ॥ ४७

सोमशर्मोवाच—

कीदृशी धर्ममूर्तिः स्यात्कान्यङ्गानि च भामिनि । प्रीत्या कथय मे कान्ते श्रोतुं श्रद्धा प्रवर्तते ॥४८

सुमनोवाच—

लोके धर्मस्य वै मूर्तिः कैर्दृष्टा न द्विजोत्तम । अदृश्यवर्त्मा सत्यात्मा न दृष्टो देवदानवैः ॥ ४९
 अत्रिवंशसमुत्पन्नो योऽनसूयात्मजो द्विज । तेन दृष्टः स वै धर्मो दत्तात्रेयेण वै सदा ॥ ५०
 द्वावेतौ तु महात्मानौ कुर्वाणौ तप उत्तमम् । धर्मेण वर्तमानौ तौ तपसा च बलेन च ॥ ५१
 इन्द्राधिकेन रूपेण प्रशस्तेन भविष्यतः । [*दशवर्षसहस्रं तु यावत्तौ वनसंस्थितौ ॥ ५२
 वायुभक्षौ निराहारौ संजातौ शुभदर्शनौ] । दशवर्षसहस्रं तु तावत्कालं तपोऽर्जितम् ॥ ५३
 सुसाध्यमानयोश्चैव तत्र धर्मः प्रदृश्यते । पञ्चाभिः साध्यते द्वाभ्यां तावत्कालं द्विजोत्तम ॥ ५४
 त्रिकालं संस्थितौ तावन्निराहारव्रतं तथा । जलमध्ये स्थितौ तावद्दत्तात्रेयो यतिस्तथा ॥ ५५
 दुर्वासास्तु मुनिश्रेष्ठस्तपसा चैव कर्षितः । धर्मं प्रति स धर्मात्मा चुक्रोध मुनिपुङ्गवः ॥ ५६
 क्रुद्धे सति महाभाग तस्मिन्मुनिवरे तदा । अथ धर्मः समायतः स्वरूपेण द्विजोत्तमः ॥ ५७
 ब्रह्मचर्यादिभिर्युक्तस्तपोभिश्च स बुद्धिमान् । सत्यं ब्राह्मणरूपेण ब्रह्मचर्यं तथैव च ॥ ५८
 तपस्तु द्विजवर्योऽस्ति दमः प्राज्ञो द्विजोत्तमः । [†नियमस्तु महाप्राज्ञो दानमेव तथैव च ॥ ५९
 अभिहोत्रिस्वरूपेण ह्यात्रेयं हि समागतः । क्षमा शान्तिस्तथा लज्जा चार्हिसा च ह्यकल्पना ॥६०

* क. ख. च. छ. झ. पुस्तकस्थोऽयं पाठः । † क. ख. च. छ. झ. ट. पुस्तकस्थोऽयं पाठः ।

१ क. ख. ग. च. छ. झ. ड. 'रं कान्त बहु' । २ क. ख. ग. घ. च. छ. झ. ट. ड. 'न्धभागिनः । ३ क. ख. ग. घ. च. छ. झ. ट. सत्यमे' । ट. शृणुष्वैव । ४ ग. घ. ट. 'सा सुखं नित्यं प्रवर्तते । दा' । ५ क. ख. च. छ. झ. ट. इदानीं केन रूपेण प्रसन्नो वै भ' । ६ क. ख. च. छ. झ. तयोर्गत' । ७ क. ख. च. छ. झ. ड. 'वदेवं लक्षं गतं तयोः । दु' । ८ क. ख. च. छ. झ. ट 'दिभिः सर्वैरैर्युक्तः सुतु' ।

एताः सर्वाः समायाता स्त्रीरूपास्तु द्विजोत्तम]। बुद्धिः प्रज्ञा दया श्रद्धा मेधासत्कृतिशान्तयः ॥ ६१
 पञ्चाग्रयस्तथा पुण्याः साङ्गा वेदास्तु ते तदा । स्वस्वरूपधराश्चैते सर्वे सिद्धिं समागताः ॥ ६२
 अग्न्याधानादयः पुण्या अश्वमेधादयस्तथा । रूपलावण्यसंयुक्ताः सर्वाभरणभूषिताः ॥ ६३
 दिव्यमौलाम्बरधरा दिव्यगन्धानुलेपनाः । किरीटकण्डलोपेता दिव्याभरणभूषिताः ॥
 दीप्तिमन्तः स्वरूपास्ते तेजोज्वालाभिरावृताः ॥ ६४
 एवं धर्मः समायातः परिवारसमन्वितः । यत्र तिष्ठति दुर्वासाः क्रोधनः कालवत्तथा ॥ ६५

धर्म उवाच—

कस्मात्कोपः कृतो विप्र भवांस्तपःसमन्वितः । क्रोधो हि नाशयेच्छ्रेयस्तप एव न संशयः ॥ ६६
 सर्वनाशकरं तस्मात्क्रोधं तपसि वर्जयेत् । स्वस्थो भव द्विजश्रेष्ठ उत्कृष्टं तपसः फलम् ॥ ६७

दुर्वासा उवाच—

भवान्को हि समायात एतैर्द्विजवरैः सह । एता नार्यः प्रतिष्ठन्ति सुरूपाः समलंकृताः ॥
 कथयस्व ममाग्रे त्वं विस्तरेण महामते ॥ ६८

धर्म उवाच—

अयं ब्राह्मणरूपेण सर्वतेजःसमन्वितः । दण्डहस्तः सुप्रसन्नः कमण्डलुधरस्तथा ॥ ६९
 तवाग्रे ब्रह्मचर्याख्यः सोऽयं पश्य समागतः । अन्यं पश्य त्वमेवं च दीप्तिमन्तं द्विजोत्तमम् ॥७०
 कपिलं पिङ्गलाक्षं च सत्यमेनं द्विजोत्तम । तादृशं पश्य धर्मात्मन्वैश्वदेवसमप्रभम् ॥ ७१
 यत्तपो हि त्वया विप्र सर्वदैव समाश्रितम् । एनं पश्य महाभाग तव पार्श्वे समागतम् ॥ ७२
 प्रसन्नावाग्दीप्तिमुक्तः सर्वजीवदयापरः । दैम एव तथाऽऽयातो यः पोषयति सर्वदा ॥ ७३
 र्जटिलः कर्कशः पिङ्गो ह्यतितीव्रो महाप्रभुः । नाशको हि स पापानां खड्गहस्तो द्विजोत्तमः ॥ ७४
 [*दम एष समायातः पश्य पश्य द्विजोत्तमः]। अभिशान्तो महापुण्यो नित्यक्रियासमन्वितः ॥७५
 नियमस्तु समायातस्तव पार्श्वे द्विजोत्तमः । अतिशुक्लो महादीप्तः शुद्धस्फटिकसंनिभः ॥ ७६
 पयःकमण्डलुर्करो दन्तकाष्ठधरो द्विजः । शौच एष समायातो भवतः संनिधाविह ॥ ७७
 अतिसाध्वी महाभागा सत्यभूषणभूषिता । सर्वाभरणशोभाङ्गी शुश्रूषेयं समागता ॥ ७८
 अतिधीरा प्रसन्नाङ्गी गौरी प्रहसितानना । पद्महस्ता इयं धात्री पद्मनेत्रा सुपद्मिनी ॥ ७९
 दिव्यैराभरणैर्युक्ता क्षमा प्राप्ता द्विजोत्तम । अतिशान्ता सुप्रतिष्ठा बहुमङ्गलसंयुताः ॥ ८०
 दिव्यरत्नकृताशोभा दिव्याभरणभूषिता । तव शान्तिर्महाप्राज्ञ ज्ञानरूपा समागता ॥ ८१
 परोपकारकरणा बहुसत्यसमाकुला । मितभाषा सदैवासौ प्रज्ञेयं ते समागता ॥ ८२
 प्रसन्ना सा क्षमायुक्ता सर्वाभरणभूषणा । पद्मासना सुरूपा सा श्यामवर्णा यशस्विनी ॥ ८३
 [†अर्हिसेयं महाभागा भवन्तं तु समागता । तप्तकाञ्चनवर्णाङ्गी रक्ताम्बरविलासिनी] ॥ ८४

* झ ट. पुस्तकस्थोऽयं पाठः । † क. ख. च. छ. झ. ड. पुस्तकस्थोऽयं पाठः ।

१ क. ख. च. छ. झ. ठ. 'दा । सर्वे रूपधरास्तत्र धर्मसार्धे स । २ क. च. छ. झ. 'ताः । सुभवो नाम पुण्यात्मा अं ।
 सुभावो नाम पुण्यात्मा । अं । ३ ग. घ. ङ. ट. माल्याम्बं । ४ क. ख. ग. घ. ङ. च. छ. ज. झ. ट. ड. द. सप्त । ५
 ज. दान । ६ क. ख. च. छ. झ. कःिनः । झ. जरठः । ७ घ. छ. ज. झ. धीतशां । ८ ग. घ. छ. ज. ट. झ. ड. 'क
 इन्द्रकां । ९ क. ख. ग. घ. ङ. च. छ. ज. झ. ट. 'वासावकल्का ते । १० क. ख. च. छ. झ. श्वेताभरणभूषिता ।
 ११ च. पद्मानना ।

सुप्रसन्ना सुमन्ना च यत्र तत्र न पश्यति । ज्ञानभावसमाक्रान्ता पुण्यहस्ता तपस्विनी ॥
 [*मुक्ताभरणशोभाढ्या निर्मला चारुहासिनी] ॥ ८९
 इयं श्रद्धा महाभाग पश्य पश्य समागता । बहुबुद्धिसमाक्रान्ता बहुज्ञानसमाकुला ॥ ९०
 सुभोगा सक्तरूपा सा सुस्थिता चारुमङ्गला । सर्वाविधानसंयुक्ता लोकमाता यशस्विनी ॥ ९१
 सर्वाभरणशोभाढ्या पीनश्रोणिपयोधरा । गौरवर्णा समायाता नीलवस्त्रविभूषणा ॥ ९२
 इयं मेधा महाप्राज्ञ तवैव परिसंस्थिता । हंसचन्द्रप्रतीकाशा मुक्ताहारत्रिलम्बिनी ॥ ९३
 सर्वावरणसंभूषा सुप्रसन्ना मैनस्विनी । श्वेतवस्त्रेण संवीता शतपत्रं करे कृतम् ॥ ९४
 पुस्तैकाक्षं करे यस्या राजमानं सदैव हि । [† एषा प्रज्ञा महाभागा भाग्यवन्तं समागता ॥ ९१
 लक्षारससामर्णा सुप्रसन्ना सदैव हि] । पीतपुष्पकृतामाला हारकेयूरभूषणा ॥ ९२
 मुद्रिकाकङ्कणोपेता रत्नकुण्डलमण्डिता । पीतेन वाससा देवी सदैव परिराजते ॥ ९३
 त्रैलोक्यस्योपकाराय पोषर्णायाद्वितीयका । यस्याः शीलं द्विजश्रेष्ठ सदैव परिकीर्तितम् ॥ ९४
 तेयं दया सुसंप्राप्ता तत्र पार्श्वे द्विजोत्तम । इयं वृद्धा महाप्राज्ञा भावभार्या तपस्विनी ॥ ९५
 मम माता द्विजश्रेष्ठ धर्मोऽहं तव सुव्रत । इति ज्ञात्वा समं गच्छ मामेवं परिपालय ॥ ९६

दुर्वासा उवाच—

अदि धर्मः समायातो मत्समीपं तु सांप्रतम् । एतन्मे कारणं ब्रूहि किं ते धर्मं करोम्यहम् ॥ ९७

धर्म उवाच—

स्मात्कुद्धोऽसि विप्रेन्द्र किमेतैर्विमियं कृतम् । तन्मे त्वं कारणं ब्रूहि दुर्वासो यदि मन्यसे ॥ ९८

दुर्वासा उवाच—

नाहं कुपितो देव तदिदं कारणं शृणु । दमशौचैः सुसंक्लेशैः शोधितं कायमात्मनः ॥ ९९

क्षवर्षप्रमाणं वै तपश्चर्या मया कृता । एवं पश्यामि मामेव न दया ते प्रवर्तते ॥ १००

स्मात्कुद्धोऽस्मि तेऽद्यैव शापत्रयं ददाम्यहम् । एवं ज्ञात्वा तदा धर्मस्तमुवाच महामतिः ॥ १०१

धर्म उवाच—

यि नष्टे महाप्राज्ञ लोको नाशं समेष्यति । दुःखमूलमहं तात निकर्षामि भृशं द्विज ॥ १०२

ख्यं पश्चादहं दक्षि यदि सत्यं न मुञ्चति । [*उपायोऽयं सुखमूलस्य पुण्यं दुःखेन लभ्यते १०३

यमेवं प्रकुर्वाणः प्राणी प्राणान्विमुञ्चति] । महत्सौख्यं ददामीह परत्र च न संशयः ॥ १०४

दुर्वासा उवाच—

खं येनाऽऽप्यते तेन परं दुःखं प्रपद्यते । तच्चु मर्त्यः परित्यज्य ह्यन्येनापि भुनक्ति च ॥ १०५

तच्छ्रेयो नैव पश्यामि त्वन्यायं हि कृतं तत्र । येन कायेन क्रियते भुज्यते तेन तत्सुखम् ॥ १०६

न्येन क्रियते क्लेशमन्येनापि प्रभुज्यते] । तत्सुखं को विजानाति चान्यायं धर्ममेव वा ॥ १०७

[अन्येन क्रियते क्लेशमन्येनापि सुखं पुनः] । भुनक्ति पुरुषो धर्मं तत्सर्वं श्रेयसा युतम् ॥ १०८

* क. ख. च. छ. झ. पुस्तकस्थोऽयं पाठः । † क. ख. छ. झ. पुस्तकस्थोऽयं पाठः । * क. ख. ग. ड. च. छ. पुस्तकस्थोऽयं पाठः । † क. ख. ग. ड. च. छ. ज. झ. ङ. पुस्तकस्थोऽयं पाठः । * क. ख. च. छ. पुस्तकस्थोऽयं पाठः ।

१ क. ख. च. 'नी । शुक्लाभ' । २ क. ख. ग. घ. ङ. च. छ. ज. झ. ट. ड. ढ. लजा । ३ क. ख. च. छ. झ. स्विनी । ४ क. ख. च. छ. 'तपत्रेण । ५ 'तरूपेण । ५ म. 'स्तकरा पङ्कजस्था रा' । ६ क. ख. ग. घ. च. झ. ट. 'णाय हिताय च । य' । छ. 'णाय तथैव च । ७ क. ख. च. 'ति त्वां समगच्छाम मा' । ८ क. ख. च. छ. झ. ॥ ९ क. ख. च. छ. झ. सुकाये नाऽऽप्यते नैव परदुःखं प्रसद्यते ।

पुण्यं चैव हानेनापि हानेन फलमश्रुते । मियं कृत्वा पुनः पुण्यमनेन परिभुज्यते ॥ १०९

तत्सर्वं हि सुखं प्रोक्तं यत्तथा यस्य लक्षणम् । धर्मशास्त्रोदितं चैव कृतं सर्वत्र नान्यथा ॥ ११०

येन कायेन कुर्वन्ति तेन दुःखं सहन्ति ते । परत्र तेन भुञ्जन्ति हानेनापि तथैव वा ॥

इति ज्ञात्वा स धर्मात्मा भवान्समवलोकयेत् ॥ १११

यथा चौरा महापापाः स्वकायेन सहन्ति ते । दुःखं च दारुणं तीव्रं तथा सुखं कथं न हि ११२

धर्म उवाच—

येन कायेन ये पापा आचरन्ति हि पातकम् । तेन पीडां सहन्त्येव पातकस्य हि तत्फलम् ११३

दण्डमेकं परं दृष्टं धर्मशास्त्रेषु पण्डितैः । तं धर्मपूर्वकं विद्धि होतैर्न्यायैस्त्वमेव हि ॥ ११४

दुर्वासा उवाच—

एवं न्यायं न मन्येऽहं तथैव गृणु धर्मराट् । शापत्रयं प्रदास्यामि क्रुद्धोऽहं तव नान्यथा ॥ ११५

धर्म उवाच—

यदा क्रुद्धो महाप्राज्ञ मामेव हि क्षमस्व च । [*नैव क्षमसि विप्रेन्द्र दासीपुत्रं हि मां कुरु ॥ ११६

राजानं तु न कर्तव्यं चाण्डालं च महामुने । प्रसादसुमुखो विप्र प्रणतस्य सदैव हि] ॥

दुर्वासाश्च ततः क्रुद्धो धर्मं चैव शशाप ह ॥ ११७

दुर्वासा उवाच—

राजा भव त्वं धर्माद्य दासीपुत्रश्च नान्यथा । गच्छ चाण्डालयोनिं च धर्मं त्वं स्वेच्छया व्रज ११८

एवं शापत्रयं दत्त्वा गतोऽसौ द्विजसत्तमः । अनेनापि प्रसङ्गेन दृष्टो धर्मः पुरा किल ॥ ११९

सोमशर्मोवाच—

धर्मस्तु कीदृशो जातस्तेन शप्तो महात्मना । तद्भोगं तस्य मे ब्रूहि यदि जानासि भामिनि १२०

सुमनोवाच—

* भरतानां कुले जातो धर्मो भूत्वा युधिष्ठिरः । विदुरो दासिपुत्रस्तु अन्यच्चैव वदाम्यहम् ॥ १२१

यदा राजा हरिश्चन्द्रो विश्वामित्रेण कर्षितः । तदा चाण्डालतां प्राप्तः स हि धर्मो महामतिः ॥

दुर्वाससो हि शापाद्वै सत्यमुक्तं तवाग्रतः ॥ १२२

इति श्रीमहापुराणे पाद्मे भूमिखण्डे सोमशर्मसुमनासंवादे द्वादशोऽध्यायः ॥ १२ ॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—३९१६

अथ त्रयोदशोऽध्यायः ।

सोमशर्मोवाच—

लक्षणं ब्रह्मचर्यस्य तन्मे विस्तरतो वद । कीदृशं ब्रह्मचर्यं च यदि जानासि भामिनि ॥ १

सुमनोवाच—

नित्यं सत्ये रतिर्यस्य पुण्यात्मा सुष्ठुतां व्रजेत् । ऋतौ प्राप्ते व्रजेन्नारीं स्वीयां दोषविवर्जितः ॥ २

स्वकुलस्य सदाचारं कदा नैव विमुञ्चति । एतत्ते हि सामख्यातं गृहस्थस्य द्विजोत्तम ॥ ३

* क. ख. ग. घ. च. झ. ट. ड. पुस्तकस्थोऽयं पाठः ।

१ अ. हान्येना । २ क. ख. ग. घ. च. छ. ज. झ. ट. ड. 'नि त्वं मच्छपाद्विज नान्यथा ए' । ३ क. ख. च. छ. झ. स्वच्छतां ।

ब्रह्मचर्यं मया प्रोक्तं गृहिणां मुक्तिदं किल । यतीनां तु प्रवक्ष्यामि तन्मे निगदतः शृणु ॥	४
दमसत्यसमायुक्तः पापाञ्जीतस्तु सर्वदा । भार्यासङ्गं वर्जयित्वा ध्यानज्ञानप्रतिष्ठितः ॥	५
यतीनां ब्रह्मचर्यं च समाख्यातं तवाग्रतः । वानप्रस्थस्य वक्ष्यामि तन्मे निगदतः शृणु ॥	६
आचारेण प्रवर्तेत कामक्रोधविवर्जितः । प्राणिनामुपकाराय संस्थित उञ्जुवृत्तिमान् ॥	७
वनस्थस्य समाख्यातं सत्यमेव वदाम्यहम् । परद्रव्येषु लोलत्वात्परस्त्रीषु तथैव च ॥	८
दृष्ट्वा मतिर्न यस्य स्यात्स सत्यः परिकीर्तितः । दानमेव प्रवक्ष्यामि येन जीवन्ति मानवाः ॥	९
आत्मसौख्यं प्रतीच्छेद्यः सं गच्छेत्परमं पदम् । अन्नस्यापि महादानं सुखस्य मधुरस्य च ॥१०	१०
ग्रासमात्रं तथा देयं क्षुधार्तीयं न संशयः । दत्ते सति महत्पुण्यममृतं सोऽश्नुते सदा ॥	११
दिने दिने प्रदातव्यं यथाविभवविस्तरम् । वचनं च तृणं शय्यां गृहच्छायां सुशीतलाम् ॥	१२
भूमिमपस्तथा चाभ्रं प्रियवाक्यमनुत्तमम् । आसनं वसनं पाद्यं कौटिल्येन विवर्जितः ॥	१३
आत्मनो जीवनार्थाय नित्यमेवं करोति यैः । [*देवान्पितृन्समभ्यर्च्य एवं दानं ददाति यः] ॥	१४
इत्येवं मोदतेऽसौ वै परत्रेह तथैव च ॥	१४
अवन्ध्यं दिवसं यो वै दानाध्ययनकर्मभिः । प्रकुर्यान्मानुषो भूत्वा स देवो नात्र संशयः ॥	१५
नियमं च प्रवक्ष्यामि धर्मसाधनमुत्तमम् । देवानां ब्राह्मणानां च पूजास्वभिरतोऽथ यः ॥	१६
नित्यं नियमसंयुक्तो दानैर्ब्रतेषु सुव्रत । उपकारेषु सर्वेषु नियमश्च प्रकीर्तितः ॥	१७
क्षमारूपं प्रवक्ष्यामि धूर्यतां द्विजसत्तम । पराक्रोशं हि संभृत्य ताडिते सति केनचित् ॥	१८
क्रोधं चैव न गच्छेच्च ताडितोऽपि न ताडयेत् । सहिष्णुः स्यात्स धर्मात्मा न हि रागं प्रयाति च ॥१९	१९
समभ्राति परं सौख्यमिह चामुत्र तेन च । एवं क्षमा समाख्याता शौचमेवं वदाम्यहम् ॥	२०
स बाह्याभ्यन्तरे यो वै शुद्धो रागविवर्जितः । स्नानाचमनकैश्चैव व्यवहारेण वर्तते ॥	२१
शौचमेवं समाख्यातमहिंसां तु वदाम्यहम् । तृणमेव ह्यकार्याद्वै छेत्तव्यं न विजानता ॥	२२
अहिंसः संयतो भूयाद्यथाऽऽत्मनि तथा परे । शान्तिमेवं प्रवक्ष्यामि शान्त्या सुखं समश्नुते ॥२३	२३
शान्तिरेषा प्रकर्तव्या खेदं नैव परिब्रजेत् । भूतवैरं विसृज्यैव मनसा न प्रकाशयेत् ॥	२४
[*एवं शान्तिः समाख्याताऽप्यस्तेयं च वदाम्यहम् । परस्वं नैव हर्तव्यं परयोषा तथैव च ॥२५	२५
वचनैर्मनोभिः कायैश्च न प्रमेयं प्रकाशयेत् । दममेवं प्रवक्ष्यामि तवाग्रे च द्विजोत्तम ॥	२६
दमनादिन्द्रियाणां वै मनसा नित्यं प्रकाशयेत्] । औद्धत्यं नाशयेत्तेषां सचैतन्यो भवेत्सदा ॥	२७
शुश्रूषां हि प्रवक्ष्यामि धर्मशास्त्रेषु यादृशी । पूर्वाचार्यैर्यथा प्रोक्ता तथाऽहं प्रवदाम्यहम् ॥	२८
वाचा देहेन मनसा गुरुकार्यं प्रसाधयेत् । जायतेऽनुग्रहो यत्र शुश्रूषा सा निगद्यते ॥	२९
साङ्गो धर्मः समाख्यातस्तवाग्रे द्विजसत्तम । अन्यच्च ते प्रवक्ष्यामि श्रोतुमिच्छसि यत्पते ॥	३०
ईदृशे चापि धर्मे तु वर्तते यो नरः सदा । संसारे तस्य संभूतिः पुनरेवं न जायते ॥	३१
स्वर्गं गच्छति धर्मेण सत्यं सत्यं वदाम्यहम् । एवं ज्ञात्वा महाभाग धर्ममेवं ब्रजस्व हि ॥	३२
सर्वं हि प्राप्यते कान्त यदसाध्यं महीतले । धर्मपसादतस्तस्मात्कुरु वाक्यं ममैव हि ॥	३३

* क. ख. ड. च. छ. झ. पुस्तकस्थोऽयं पाठः । * ग. घ. पुस्तकस्थोऽयं पाठः ।

१ छ. झ. ड. 'त। तप एव प्रव' । २ क. ख. ग. घ. ड. च. छ. ज. झ. ट. ड. उद्यमाकृतिः । ३ क. ख. ग. घ. च. छ. झ. ट. 'नू। तप एव स' । ४ क. ख. ग. घ. ड. च. छ. ज. झ. ट. ड. स इहैव परत्र च । अ । ५ अ. 'यः' । इत्येण मो' । ६ क. ख. च. ड. 'नजाते' । ७ ड. ड. 'ते । समाचार्णेन ध' ।

भार्यायास्तु वचः श्रुत्वा सोमशर्मा सुबुद्धिमान् । [*पुनः प्रोवाच तां भार्या सुमनां धर्मवादिनीम्] १४
इति श्रीमहापुराणे पाद्मे भूमिखण्डे सुमनोपाख्याने त्रयोदशोऽध्यायः ॥ १३ ॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—३९५०

अथ चतुर्दशोऽध्यायः ।

सोमशर्मोवाच—

एवंविधं महापुण्यं धर्माख्यानमनुत्तमम् । कथं जानासि भद्रं ते कस्माच्चैव श्रुतं त्वया ॥ १

सुमनोवाच—

भार्गवाणां कुले जातः पिता मम महामते । च्यवनो नाम विख्यातः सर्वज्ञानविशारदः ॥ २

तस्याहमभवं कन्या प्राणादपि च वल्लभा । यत्र यत्र व्रजत्येष तीर्थारामेषु सुव्रत ॥ ३

सभासु च मुनीनां तु देवतायतनेषु च । तेन सार्धं व्रजाम्येका क्रीडमाना सदैव हि ॥ ४

कौशिकान्वयसंभूतो वेदशर्मा महामतिः । पितुर्मम सखा शीघ्रमटमानः समागतः ॥ ५

दुःखेन महताऽऽविष्टश्चिन्तयानो मुहुर्मुहुः । तमागतं महात्मानमुवाच च पिता मम ॥ ६

भवन्तं दुःखसंतप्तमिति जानामि सुव्रत । कस्माद्दुःखी भवाञ्जातस्तन्मे त्वं कारणं वद ॥ ७

एवं वाक्यं ततः श्रुत्वा च्यवनस्य महात्मनः । तमुवाच महात्मानं पितरं मम सुव्रतः ॥ ८

वेदशर्मा महाप्राज्ञः सर्वं दुःखस्य कारणम् । मम भार्या महासाध्वी पतिव्रतपरायणा ॥ ९

अपुत्रा सा हि संजाता मम वंशो न विद्यते । एतत्ते कारणं प्रोक्तं पृच्छसे त्वं तु यच्च माम् १०

एतस्मिन्नन्तरे प्राप्ते कश्चित्सिद्धः समागतः । मम पित्रा तथा तेन ह्युत्थाय वेदशर्मणा ॥ ११

द्वाभ्यामेवाप्यसौ सिद्धः पूजितो भक्तिपूर्वकम् । उपचारैस्तु भोज्याद्यैर्वचनैर्मधुराक्षरैः ॥ १२

द्वाभ्यामन्तर्गतं पृष्ठं पूर्वोक्तं च यथा त्वया । उभौ तौ प्राह धर्मात्मा ससखं पितरं मम ॥ १३

धर्मस्य कारणं सर्वं मयोक्तं ते यथा किल ॥ १४

धर्मेण प्राप्यते पुत्रो धनं धान्यं तथा स्त्रियः । ततस्तेन कृतं धर्मं संपूर्णं वेदशर्मणा ॥ १५

तस्माद्धर्मात्सुसंजातं महत्सौख्यं सुपुत्रकम् । तेन सङ्गप्रसङ्गेन ममैव मतिनिश्चयः ॥ १६

यथा कान्त तव प्रोक्तं मयैव परमं शुभम् । तस्माच्छ्रुतं महासिद्धात्सर्वसंदेहनाशनम् ॥

विप्रधर्मं समाश्रित्य ह्यनुवर्तस्व सर्वदा ॥ १७

सोमशर्मोवाच—

धर्मेण कीदृशो मृत्युर्जन्म चैव वदस्व मे । उभयोर्लक्षणं कान्ते तत्सर्वं हि यथागमम् ॥ १८

सुमनोवाच—

सत्यशौचक्षमाशान्तितीर्थपुण्यादिकैस्तथा । धर्मश्च पालितो येन तस्य मृत्युं वदाम्यहम् ॥ १९

रोगो न जायते तस्य न च पीडा कलेवरे । न श्रमो न च वै ग्लानिर्न च स्वेदो भ्रमस्तथा ॥ २०

दिव्यरूपधरा भूत्वा गन्धर्वा ब्राह्मणास्तथा । वेदपाठसमायुक्ता गीतज्ञानविशारदाः ॥ २१

* छ.पुस्तकस्योऽयं पाठः ।

१ ड. छ. 'स्याहं प्रियकन्या वै पित्रा सार्धं व्रजाम्यहम् । य' । २. 'स्याहं वैत्यकन्याभिः पित्रा सार्धं व्रजाम्यहम् । य' । २. क. ख ड. च. छ. झ. 'पहारै' ।

तस्य पार्श्वे समायान्ति स्तुतिं कुर्वन्ति चाटुलाम् । स्वस्थः सुखासने युक्तो देवपूजागतः किल ॥
 तीर्थं च लभते प्राज्ञः स्नानार्थं धर्मतत्परः । अग्न्यागारे गवां स्थाने देवतायतनेषु च ॥ २३
 आरामे च तडागे वा यत्राश्वत्थो वटस्तथा । ब्रह्मवृक्षं समाश्रित्य श्रीवृक्षं वा तथा पुनः ॥ २४
 अश्वस्थानं समाश्रित्य गजस्थानगतो नरः । अशोकं चूतवृक्षं च समाश्रित्य यदा स्थितः ॥ २५
 संनिधौ ब्राह्मणानां च राजवेश्मगतोऽथ वा । रणभूमिं समाश्रित्य पूर्वं यत्र मृतो भवेत् ॥ २६
 मृत्युस्थानानि पुण्यानि केवलं धर्मकारणम् । गोशृङ्गं तु सुसंप्राप्य तथा चामरकण्टकम् ॥ २७
 शुद्धधर्मकरो नित्यं धर्मात्मा धर्मवत्सलः । एवं स्थानं समाप्नोति यदा मृत्युं समाश्रितः ॥ २८
 मातरं पश्यते पुण्यां पितरं च नरोत्तमम् । भ्रातरं श्रेयसा युक्तमन्यं स्वजनबान्धवम् ॥ २९
 बन्दीजनैस्तथा पुण्यैः स्तूयमानः पुनः पुनः । पापिष्ठं नैव पश्यते नान्यं शूद्रादिकं पुनः ॥ ३०
 गीतं गायन्ति गन्धर्वाः स्तुवन्ति स्तावकाः स्तवैः । मन्त्रपाठैस्तथा विषा माता स्नेहेन पूजयेत् ३१
 पिता स्वजनवर्गाश्च धर्मात्मानं महामतिम् । एवं मृत्युः समाख्यातः पुण्यस्थानेषु वै प्रभो ॥ ३२
 प्रैत्यक्षान्पश्यते वृत्तान्हास्यस्नेहसमन्वितान् । न च स्वप्नेन मोहेन क्लेशयुक्तेन नैव च ॥ ३३
 धर्मराजो महाप्राज्ञो भवन्तं तु समाह्वयेत् । एहोहि त्वं महाभाग यत्र धर्मः स तिष्ठति ॥ ३४
 तस्य नो मोहसंप्राप्तिर्न ग्लानिः स्मृतिविभ्रमः । जायते नात्र संदेहः प्रसन्नात्मा भविष्यति ३५
 ज्ञानविज्ञानसंपन्नः स्वरोदेवं जनार्दनम् । तैः सार्थं तु प्रयात्येवं संतुष्टो हृष्टमानसः ॥ ३६
 एकत्वं जायते तस्य त्यजतः स्वं कलेवरम् । दशमद्वारमाश्रित्य ह्यात्मा तस्य स गच्छति ॥ ३७
 शिबिका तस्य चाऽऽयाति हंसयानं मनोहरम् । विमानैरेव संयाति हरेर्धाम ह्यनुत्तमम् ॥ ३८
 छत्रेण ध्रियमाणेन चामरैर्व्यजनैस्तथा । वीज्यमानः स धर्मात्मा [*पुण्यैरेव समन्ततः ॥ ३९
 गीयमानस्तु धर्मात्मा] स्तूयमानश्च पण्डितैः । बन्दिभिश्चारणैर्दिव्यैर्ब्राह्मणैर्वेदपारगैः ॥ ४०
 साधुभिः स्तूयमानस्तु सर्वसौख्यसमन्वितः । यथा दानप्रभावेन फलमाप्नोति तत्र सः ॥ ४१
 आरामवाटिकामध्ये स प्रयाति सुखेन वै । अप्सरोभिः समाकीर्णो दिव्याभिर्मङ्गलैर्युतः ॥ ४२
 देवैः प्रस्तूयमानस्तु धर्मराजं प्रपश्यति । देवाश्च धर्मसंयुक्ता जग्मुः संमुखमेव तम् ॥ ४३
 [*एहोहि वै महाभाग भुङ्क्त्व भोगान्मनोनुगान् । एवं स पश्यते धर्मं सौम्यरूपं महामतिम् ॥ ४४
 स्वस्य पुण्यस्य भावेन भुञ्जते स्वर्गमेव सः] । भोगक्षयात्स धर्मात्मा पुनर्जन्म प्रयाति वै ॥ ४५
 निजधर्मप्रसादात्स कुलं पुण्यं प्रयाति वै । ब्राह्मणस्य तु पुण्यस्य क्षत्रियस्य तथैव च ॥ ४६
 धनाढ्यस्य सुपुण्यस्य वैश्यस्यैव महामते । धर्मेण मोदते तत्र पुनः पुण्यं करोति सः ॥ ४७

इति श्रीमहापुराणे पादो भूमिखण्डे मुमनोपाख्याने चतुर्दशोऽध्यायः ॥ १४ ॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—३९९७

अथ पञ्चदशोऽध्यायः ।

सोमश्मर्मावाच—

पापिनां मरणं भद्रे कीदृशैर्लक्षणैर्युतम् । तन्मे त्वं विस्तराद्ब्रूहि यदि जानासि भामिनि ॥ १

* क. ख. ड. च. छ. घ. पुस्तकस्थोऽयं पाठः । * क. ख. ग. घ. ङ. च. छ. ज. झ. ट. उ. ड. पुस्तकस्थोऽयं पाठः ।

१ म. 'यत्रस्थोऽपि ब' । २ म. 'श्वत्थस्थानमा' । ३ म. 'त्य गुरुस्था' । ४ म. 'द्वकर्म' । ५ क. ख. ड. च. छ. घ. ड. 'त मातृपित्रादि' । ६ म. 'त मातृपुत्रादि' । ६ म. प्रत्याख्यायन् ।

सुमनोवाच—

भूयतामभिधास्यामि तस्मात्सिद्धाच्छ्रुतं मया । पापिनां मरणे कान्त यादृशं लिङ्गमेव च ॥
 महापातकिनां चैव स्थानं चेष्टां वदाम्यहम् ॥ २
 त्रिष्णुत्रामेध्यसंयुक्तां भूमिं पापिसमन्विताम् । स तां प्राप्य सुदुष्टात्मा प्राणान्दुःखेन मुञ्चति ॥ ३
 चाण्डालभूमिमासाद्य मरणं याति दुःखितः । गर्दभैरावृतां भूमिं वेद्यागेहं समाश्रितः ॥ ४
 चर्मकारगृहं गत्वा निधनायोपगच्छति । अस्थिचर्मनखैः पूर्णामाश्रितां पापकिल्बिषैः ॥ ५
 तां प्राप्य चैव दुष्टात्मा मृत्युं याति स निश्चितम् । अन्यां पापसमाचारां प्राप्य मृत्युं स गच्छति ॥ ६
 अथ चेष्टां प्रवक्ष्यामि कृतानां तु तमिच्छताम् । भैरवान्दारुणान्घोरानतिकृष्णान्महोदरान् ॥ ७
 [ऋषिपुत्राक्षान्पीतनीलांश्च ह्यतिश्वेतान्महोदरान्] । अत्युच्चान्विकरालांश्च भुष्कर्मासत्वचोपमान् ८
 रौद्रदन्तान्करालास्यान्सिंहास्यान्सर्पहस्तकान् । स तान्दृष्ट्वा प्रकम्पेत स्विद्यते च मुहुर्मुहुः ॥ ९
 स्विद्यमानस्य या चेष्टा तामेवं प्रवदाम्यहम् । परद्रव्यापहरणं परभार्याविडम्बनम् ॥ १०
 ऋणं परस्य पूर्वं च गृहीतं यत्तु पापिभिः । परतो न प्रदत्तं हि लोभस्वादेन मोहितैः ॥ ११
 अन्यमेव महापापं कुंप्रतिग्रहमेव च । [+कण्ठमायान्ति ते सर्वे त्रियमाणस्य तस्य च] ॥ १२
 यानि कानि च पापानि पूर्वमेव कृतानि च । आयान्ति कण्ठमूलं ते महापापस्य नान्यथा ॥ १३
 दुःखमुत्पादयन्त्येते कफबन्धेन दारुणम् । पीडाभिर्दारुणाभिश्च कण्ठे घुरघुरायते ॥ १४
 रोदते कम्पतेऽत्यर्थं मातरं पितरं पुनः । [+स्मरते भ्रातरस्तत्र भार्या पुत्रान्पुनः पुनः] ॥ १५
 पुनर्विस्मरणं याति महापापेन मोहितः । तस्य प्राणा न गच्छन्ति बहुपीडासमाकुलौः ॥ १६
 एजते ताम्यते चैव मूर्छते च पुनः पुनः । एवं पीडासमायुक्तो दुःखं भुङ्क्तेऽतिमोहितः ॥ १७
 तस्य प्राणाः सुदुःखेन महाकष्टैः प्रचालिताः । भयं घोरं समाश्रित्य शृणु कान्त प्रयान्ति ते ॥ १८
 एवं प्राणी सदा मुग्धो लोभमोहसमन्वितः । नीयते यमदूतैस्तु तस्य दुःखं वदाम्यहम् ॥ १९
 अङ्गारसंचये मार्गे कृष्यमाणो हि नीयते । दह्यमानः सुदुष्टात्मा चेष्टमानः पुनः पुनः ॥ २०
 यत्राऽऽतपो महातीव्रो द्वादशादित्यतापितः । नीयते तेन मार्गेण संतप्तः सूर्यरश्मिभिः ॥ २१
 पर्वतेष्वेव दुर्गेषु च्छायाहीनेषु दुर्मतिः । नीयते तेन मार्गेण क्षुधातृष्णाप्रपीडितः ॥ २२
 स दूतैर्हन्यमानस्तु [ऋगदादण्डैः परश्वधैः । कशाभिस्ताड्यमानस्तु निन्द्यमानस्तु वृत्तकैः ॥ २३
 ततः शीतमये मार्गे वायुना सेव्यते पुनः । तेन शीतेन संदुःखी भूत्वा यान्ति न संशयः ॥
 आकृष्यमाणो दूतैस्तु] नानादुर्गेषु नीयते ॥ २४
 एवं पापी स दुष्टात्मा [+ देवब्राह्मणनिन्दकः । सर्वपापसमायुक्तो नीयते यमकिंकरैः ॥ २५
 यमं पश्यति दुष्टात्मा] कृष्णाञ्जनचयोपमम् । तमुग्रं दारुणं भीमं यमदूतैः समावृतम् ॥ २६
 सर्वव्याधिसमाकीर्णं चित्रगुप्तसमन्वितम् । आरूढं महिषं देवं धर्मराजं द्विजोत्तम ॥ २७
 दंष्ट्राकरालमत्युग्रं तस्याऽऽस्यं कालसंनिभम् । पीतवासं महाहस्तं रक्तगन्धानुलेपनम् ॥ २८
 रक्तमाल्यकृताभूषं गदाहस्तं भयंकरम् । एवंविधं महाकार्यं यमं पश्यति दुर्मतिः ॥ २९

* क. ख. ड. च. छ पुस्तकस्थोऽयं पाठः । + क. ख. ड. च. छ. ड. पुस्तकस्थोऽयं पाठः । † क. ख. छ. ड. ड. पुस्तकस्थोऽयं पाठः । * क. ख. ड. च. छ. ड. पुस्तकस्थोऽयं पाठः । † क. ख. ग. च. ड. च. छ. ड. पुस्तकस्थोऽयं पाठः ।

१ क. ख. ड. च. छ. ड. 'म् । लिप्ताममेध्यसंज्ञैर्भूमि । २ म. कुमतिप्रदमे । ३ क. ख. च. छ. ड. 'लाः । पतते कम्पते चै' । ४ ड. 'ताः । अपानमार्गमा' । ५ ज. ट. ड. मार्ग । ६ क. ख. ड. च. छ. ड. 'मं भीम' ।

तं दृष्ट्वा समनुमासं सर्वधर्मबहिष्कृतम् । यमः पश्यति तं दुष्टं पापिष्ठं धर्मसंकटम् ॥ ३०
 शीतयेत्तं महादुःखैः पीडाभिर्दारुणायुधैः । यावद्युगसहस्रं तु तावत्कालं प्रपच्यते ॥ ३१
 यातनासु च नानासु पच्यते च पुनः पुनः । नारकीं याति वै योनिं कृमिकीटेषु पापकृत् ॥ ३२
 अमेध्ये पच्यते नित्यं हाहाभूतो विचेतनः । मरणं च स पापात्मा एवं याति मुनिश्चितम् ॥ ३३
 एवं पापस्य तं भोगं भुङ्क्ते चैव स दुर्मतिः । पुनर्जन्म प्रवक्ष्यामि यासु योनिषु जायते ॥ ३४
 श्वानयोनिं तु संप्राप्य भुङ्क्ते वै पापकं पुनः । व्याघ्रो भवति दुष्टात्मा रासभत्वं व्रजेत्पुनः ॥ ३५
 मार्जारशूकरीं योनिं सर्पयोनिं तथैव च । नानाभेदासु सर्वासु स गच्छति पुनः पुनः ॥ ३६
 पापपक्षिषु संयाति सर्वासु च महत्सु च । चाण्डालभिल्लयोनिं च पुलिन्दीं याति वै तथा ॥ ३७
 एतत्ते सर्वमारुह्यातं पापिनां जन्म चैव हि । मरणे ऋणु कान्त त्वं चेष्टां तेषां सुदारुणाम् ॥ ३८
 पापपुण्यसमाचारस्तवाग्रे कथितो मया । अन्यच्चैव प्रवक्ष्यामि यद्यत्पृच्छसि सुव्रत ॥ ३९

इति श्रीमहापुराणे पाद्मे भूमिखण्डे सुमनोपाख्याने पद्मदशोऽध्यायः ॥ १५ ॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—४०३६

अथ षोडशोऽध्यायः ।

सोमशर्मोवाच—

सर्वं देवि त्वयाऽऽख्यातं धर्मसंस्थानमुत्तमम् । कथं पुत्रमहं विन्ध्यां सर्वज्ञं गुणसंयुतम् ॥ १
 वद त्वं मे महाभागे यदि जानासि सुव्रते । दानधर्मादिकं भद्रे परत्रेह न संशयः ॥ २

सुमनोवाच—

वसिष्ठं गच्छ धर्मज्ञं तं प्रार्थय महामुनिम् । तस्मात्प्राप्स्यसि वै पुत्रं धर्मज्ञं धर्मवत्सलम् ॥ ३

सूत उवाच—

एवमुक्ते ततो वाक्ये सोमशर्मा द्विजोत्तमः । एवं करिष्ये कल्याणि तव वाक्यं न संशयः ॥ ४

एवमुक्त्वा जगामासौ सोमशर्मा द्विजोत्तमः । वसिष्ठं सर्ववेत्तारं दीप्यमानं तपश्चरम् ॥ ५

गङ्गातीरे स्थितं पुण्यमाश्रमस्थं द्विजोत्तमम् । तेजोज्वालासभाकीर्णं द्वितीयमिव भास्करम् ॥ ६

राजमानं महात्मानं ब्रह्मसूनुं च द्विजोत्तमम् । भक्त्या ननाम विप्रेन्द्रं दण्डवत्सं पुनः पुनः ॥ ७

तमुवाच महातेजा ब्रह्मसूनुं कल्मषः । उपाविशाऽऽसने पुण्ये सुखेन सुमहामते ॥ ८

एवमुक्त्वा स योगीन्द्रः पुनः प्राह तपोधनम् । गृहपुत्रेषु ते वत्स दारभृत्येषु सर्वदा ॥ ९

क्षेममस्ति महाभाग पुण्यकर्मसु चाग्निषु । निरामयोऽसि चाग्नेषु धर्मं पालयसे सदा ॥ १०

किं करोमि मियं कामं सुभियं ते द्विजोत्तम । एवं संभाष्य तं विप्रं विरराम स कुम्भजः ॥ ११

एवमुक्त्वा महाप्राज्ञः सोमशर्मा मुनिस्तदा । तमुवाच महात्मानं वसिष्ठं तपतां वरम् ॥ १२

सोमशर्मोवाच—

भगवञ्श्रूयतां वाक्यं सुप्रसन्नेन चेतसा । यदि मे सुभियं कार्यं त्वयैव मुनिपुङ्गव ॥
 मम प्रभार्यसंदेहं विच्छेदय द्विजोत्तम ॥ १३

१ क. ख. च. कर्मकण्टकम् । २ न. क्षामये । ३ क. ख. च. छ. झ. ट. 'मिकोटिषु । ४ क. ख. ट. च. छ. झ. 'सु तिर्यक्षु च पु' । ५ न. 'क्षिशुनोत्पत्तिं पापाश्विन्याशुचाऽपि हि । च ।' । ६ क. ख. ग. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ड. 'रं दिव्यं तं तपतां वर' । ७ छ. ब्रह्मश्रिया द्वि । ड. ब्रह्माश्रयं द्वि । ग. घ. ज. ट. ड. ब्रह्मप्रियं द्वि' ।

दारिद्र्यं केन पापेन पुत्रसौख्यं कथं न हि । एतं मे संशयं तात कस्मात्पापाद्ददस्व मे ॥ १४
महापापेन संमुग्धः मियया बोधितो द्विज । तयाऽहं प्रेषितस्तात तव पार्श्वं मेहामते ॥ १५
तत्सर्वं त्वं समाचक्ष्व सर्वसंदेहनाशनम् । मुक्तिदाता भवस्व त्वं मम संसारबन्धनात् ॥ १६

वसिष्ठ उवाच—

पुत्रा मित्राण्यथ भ्राता भार्या स्वजनबान्धवाः । पञ्च भेदास्तु संबन्धात्पुरुषस्य भवन्ति हि ॥ १७
तद्वै सुमनया प्रोक्तं पूर्वमेव तवाग्रतः । ऋणसंबन्धिनः सर्वे ते कुपुत्रा द्विजोत्तम ॥ १८
पुत्रस्य लक्षणं पुण्यं तवाग्रे प्रवदान्यहम् । पुण्यप्रसक्तो यस्याऽऽत्मा सत्यधर्मरतः सदा ॥ १९
बुद्धिमाञ्जानसंपन्नस्तपस्वी वाग्विदां वरः । सर्वकर्मसुधीर्धीरो वेदाध्ययनतत्परः ॥ २०
सर्वशास्त्रप्रवक्ता च देवब्राह्मणपूजकः । याजकः सर्वयज्ञानां ध्यानी त्यागी भिर्यवदः ॥ २१
विष्णुध्यानपरो नित्यं शान्तो दान्तो जपी सदा । पितृभक्तिपरो नित्यं सर्वस्वजनवत्सलः ॥ २२
कुलस्य तारको विद्वान्कुलस्य परितोषकः । एवंगुणैः सुसंयुक्तः सुपुत्रः सुखदायकः ॥ २३
अन्ये संबन्धसंयुक्ताः शोकसंतापदायकाः । ईतादृशेन किं कार्यं फलहीनेन तेन च ॥ २४
आयान्ति यान्ति ते सर्वे तारपं दत्त्वा सुदारुणम् । पुत्ररूपेण ते सर्वे संसारे दुःखदायकाः ॥ २५
पूर्वजन्मकृतं कर्म यत्त्वया परिपालितम् । तच्च सर्वं प्रवक्ष्यामि श्रूयतामद्भुतं पुनः ॥ २६

वसिष्ठ उवाच—

भवाञ्छूद्रो महाप्राज्ञ पूर्वजन्मनि नान्यथा । कृषिकर्ता ज्ञानहीनो महालोभेन संयुतः ॥ २७
एकभार्योऽन्यविद्वेषी बहुपुत्रो हृदत्तवान् । धर्मं नैव प्रजानासि सत्यं नैव परिश्रुतम् ॥ २८
[*दानं नैव त्वया दत्तं शास्त्रं नैव परिश्रुतम् ।] कृता चैव त्वया तीर्थं नैव यात्रा महामते ॥ २९
एकं कृतं त्वया विप्र कृषिमार्गं पुनः पुनः । पशूनां पालनं पूर्वं गवां चैव द्विजोत्तम ॥ ३०
महिषीणां च ह्यश्वानां पालनं च पुनः पुनः । एवं पूर्वं कृतं कर्म त्वया वै द्विजसत्तम ॥ ३१
विपुलं तु धनं तद्वृद्धोभेन परिसंचितम् । तेन द्रव्येण पुण्यं च न कृतं तु त्वया कदा ॥ ३२
पात्रे दानं न दत्तं तु दृष्ट्वा दुर्बलमेव च । कृपां कृत्वा न दत्तं तु भवता धनमेव हि ॥ ३३
गोमहिष्यादिकं सर्वं पशूनां संचितं त्वया । विक्रयित्वा धनं विप्र संचितं विपुलं त्वया ॥ ३४
तक्रं घृतं तथा क्षीरं विक्रयित्वा ततो दाधि । दुष्कामं चिन्तितं विप्र मोहितो विष्णुमायया ॥ ३५
कृते महार्थमेवात्र ह्यन्नं ब्राह्मणसत्तम । निर्दयेन त्वया दानं न दत्तं तु कदा किल ॥ ३६
देवानां पूजनं विप्र भवता न कृतं कदा । प्राप्य पर्वाणि विप्रेभ्यो द्रव्यं नैव समर्पितम् ॥ ३७
श्राद्धकालं तु संप्राप्य श्रद्धया न कृतं त्वया । भार्या बदति ते साध्वी दिनं चैतत्समागतम् ॥ ३८
श्वशुरश्राद्धकालश्च श्वश्र्वाश्चैव महामते । धृत्वा त्वं तद्वचस्तस्या गृहं त्यक्त्वा पलायसे ॥ ३९
धर्ममार्गं न दृष्टं ते श्रुतं नैव कदा त्वया । लोभो माता पिता भ्राता लोभः स्वजनबान्धवाः ४०
पालितं लोभमेवैकं त्यक्त्वा धर्मं सदैव हि । तस्माद्दुःखी भवाञ्जातो दारिद्र्येणातिपीडितः ॥ ४१
दिने दिने महातृष्णा हृदये ते प्रपद्यते । यदा यदा गृहे द्रव्यं वृद्धिमायाति ते सदा ॥ ४२

* क. ख. ग. घ. ङ. च. छ. ज. झ. ञ. ट. ड. इ. पुस्तकस्योऽयं पाठः ।

१ क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ड. इ. भावेन । २ क. ख. ग. घ. ङ. च. छ. झ. ड. समातुरः । छ. समागतः । ३ क. ख. ग. घ. ङ. च. छ. ज. झ. ट. ड. इ. अन्ये । ४ क. घ. ट. 'नां दानत्यां' । ५ क. ख. ङ. च. छ. झ. ड. इ. दाता । ६ क. ख. ङ. च. छ. झ. औदासीन्येन । ७ क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ड. 'भार्यः सदा द्वे' । ८ क. ख. ङ. च. छ. झ. ड. प्रवर्धते ।

ष्णया दक्षमानस्तु तथा त्वं वह्निरूपया । रात्रौ वा सुप्रसुप्तस्तु निश्चितो हि प्रचिन्तसि ॥ ४३
 देनं प्राप्य महामोहैर्व्यापितोऽसि सदैव हि । सहस्रं लक्षकं कोटिः कदा हर्षुदमेव च ॥ ४४
 विष्यति कदा खर्वो निखर्वश्चाथ मे गृहे । एवं सहस्रं लक्षं च कोटिरर्षुदमेव च ॥ ४५
 खर्वो निखर्वः संजातस्तृष्णा नैव प्रगच्छति । तत्र कार्यं परित्यज्य वृद्धिमायाति सर्वदा ॥ ४६
 त्वं दत्तं हृतं चापि प्रभुक्तं नैव च त्वया । खनितं भूमिमध्ये तु क्षिप्तं पुत्रा न जानते ॥ ४७
 प्रन्यमेवमुपायं तु द्रव्यागमनकारणात् । कुरुषे सर्वदा विप्र लोकान्पृच्छसि बुद्धिमान् ॥ ४८
 वनित्रं मज्जनं वादं धातुवादमतः परम् । पृच्छमानो भ्रमस्येकस्तृष्णया परिमोहितः ॥ ४९
 *स्पर्शं चिन्तयसे नित्यं कल्पान्तिद्धिप्रदायकान् । प्रवेशं विवराणां तु चिन्तमानः प्रगच्छसि ५०
 ष्णानलेन वुःखेन सुखं नैव प्रगच्छसि । तृष्णानलेन संदीप्तो हाहाभूतो विचेतनः ॥ ५१
 त्वं मुग्धोऽसि विप्रेन्द्र गतस्त्वं कालवश्यताम् । दारापुत्रेषु तद्रव्यं पृच्छमानेषु वै त्वया ॥ ५२
 त्वयि नैव दत्तं च प्राणास्त्यक्त्वा गतो यमम् । एवं सर्वं मयाऽऽख्यातं वृत्तान्तं तव पूर्वकम् ॥ ५३
 प्रेनेन कर्मणा विप्र निर्धनोऽसि दरिद्रवान् । संसारे यस्य सत्पुत्रा भक्तिमन्तः सदैव हि ॥ ५४
 मुशीला ज्ञानसपन्नाः सत्यधर्मरताः सदा । संभवन्ति गृहे तस्य यस्य विष्णुः प्रसीदति ॥ ५५
 तं धान्यं कलत्रं तु पुत्रपौत्रमनन्तकम् । स भुङ्क्ते मर्त्यलोकेऽपि यस्य विष्णुः प्रसन्नवान् ॥ ५६
 वेना विष्णोः प्रसादेन दारान्युत्रान्न चाऽऽमुयात् । सुजन्म च कुलं विप्र तद्विष्णोः परमं पदम् ५७

इति श्रीमहापुराणे पाद्ये भूमिखण्डे सुमनोपाख्याने षोडशोऽध्यायः ॥ १६ ॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—४०९३

अथ सप्तदशोऽध्यायः ।

सोमशर्मोवाच—

पूर्वजन्मकृतं कर्म त्वयाऽऽख्यातं च मे मुने । शूद्रत्वेन च विप्रेन्द्र मयैतत्परिवर्जितम् ॥ १
 विप्रत्वं हि मया प्राप्तं कथं च द्विजसत्तम । तत्सर्वं कारणं ब्रूहि ज्ञानविज्ञानपण्डित ॥ २
 वसिष्ठ उवाच—
 पचया चेष्टितं पूर्वं कर्म धर्माश्रितं द्विज । तदहं संप्रवक्ष्यामि श्रूयतां यदि मन्यसे ॥ ३
 ब्राह्मणः कश्चिदनघः सदाचारः सुपण्डितः । विष्णुभक्तस्तु धर्मात्मा नित्यं धर्मपरायणः ॥ ४
 यात्राव्याजेन तीर्थानां भ्रमत्येकः स मेदिनीम् । अटमानः समायातस्त्व गेहं महामुनिः ॥ ५
 याचितं स्थानमेकं वै वासार्थं द्विजसत्तम । अद्य धन्योऽस्म्यहं पुण्यमद्य तीर्थमहं गतः ॥ ६
 अद्य तीर्थफलं प्राप्तं तवाद्य बुध दर्शनात् । गवां स्थानं वरं पुण्यं तत्र वासं प्रदर्शितम् ॥ ७
 अङ्गसंवाहनं कृत्वा पादौ चैव सुमर्दितौ । क्षालितौ च पुनस्तोयैः स्नातः पादोदकेन हि ॥ ८
 सद्यो घृतं दधि क्षीरं तक्रमन्नं प्रदत्तवान् । स तस्मै ब्राह्मणायैव भवानित्यं महामते ॥ ९
 एवं संतोषितो विप्रस्त्वयैव सह भार्यया । पुण्यस्यार्थं महाभागो वैष्णवो ज्ञानपण्डितः ॥ १०
 अथ प्रभाते संप्राप्ते दिने पुण्ये शुभावहे । आषाढस्य तु शु[+]द्धस्य द्वादशी पापनाशनी ॥ ११

* क. ख. ड. छ. झ. ट. ड. पुस्तकस्थोऽयं पाठः । † क. ख. ग. घ. ङ. च. छ. झ. ड. पुस्तकस्थोऽयं पाठः ।

१ म. 'स्य शुक्लपक्ष एकादश्यां द्विजोत्तम । त्वद्गृहस्थश्च कर्माणि चके धर्मरतो द्विज । स्तवनं कृतवान्स्वैः सृक्तैः ।

तस्मिन्दिने सुसंप्राप्ता सर्वपातकनाशिनी । यस्यां देवो हृषीकेशो योगनिद्रां प्रगच्छति ॥	१२
तां प्राप्य च ततो लोकास्तत्पुत्रुर्बुद्धिपण्डिताः] । गृहस्य सर्व कर्माणि विष्णुध्यानरता द्विज ॥	१३
[*उत्सवं परमं चक्रुर्गीतमङ्गलवादनैः ।] स्तवनं ब्राह्मणाः सर्वे सूक्तैः स्तोत्रैः सुमङ्गलैः ॥	१४
एवं महोत्सवं प्राप्य स च ब्राह्मणसत्तमः । तस्मिन्दिने स्थितस्तत्र संप्राप्तं हैरिवासरम् ॥	१५
एकादश्यास्तु माहात्म्यं पठितं ब्राह्मणेन वै । भार्यापुत्रैस्त्वया सार्धं श्रुतं धर्ममनुत्तमम् ॥	१६
श्रुते तस्मिन्महापुण्ये [†भार्यापुत्रैस्तु प्रेरितः । संसर्गादस्य विप्रस्य व्रतमेतत्समाचर ॥	१७
तदाकर्ण्य महद्वाक्यं सर्वपुण्यप्रदायकम् । व्रतमेतत्करिष्यामि इति निश्चितामनसः] ॥	१८
भार्यापुत्रैः समं गत्वा श्लेषः स्नानं कृतं त्वया । हृष्टेन मनसा विप्र पूजितो मधुसूदनः ॥	१९
सर्वोपहारैः पुण्यैश्च गन्धपुष्पादिभिस्तथा । रात्रौ जागरणं कृत्वा नृत्यगीतादिभिस्तथा ॥	२०
ब्राह्मणस्य प्रसङ्गेन नद्याः स्नानं कृतं पुनः । पूजितो देवदेवेशः पुष्पधूपादिमङ्गलैः ॥	२१
भक्त्या प्रणम्य गोविन्दं स्नापयित्वा पुनः पुनः । निर्वाणदाम्बु दत्तं ते ब्राह्मणेन महात्मना २२	
भक्त्या प्रणम्य तं विप्रं दत्ता तस्मै सुदक्षिणा । कृत्वा च पारणं विप्र पुत्रैर्भार्यादिभिः स्रमम् २३	
तोषितो भक्तिपूर्वेण सद्भावेन त्वयैव सः । एवं व्रतं समाचीर्णं त्वयैव द्विजसत्तमः ॥	२४
संगत्या ब्राह्मणस्यैव विष्णोश्चैव प्रसादतः । भवान्ब्राह्मणतां प्राप्तः सत्यधर्मसमन्वितः ॥	२५
तेन व्रतप्रभावेन त्वया प्राप्तं महत्फलम् । भूसुरत्वं महाभाग सत्यधर्मसमन्वितम् ॥	२६
तस्मै तु ब्राह्मणायैव वैष्णवाय महात्मने । श्रद्धया सत्यभावेन दत्तमभ्रं सुसंस्कृतम् ॥	२७
तेन दानप्रभावेन मिष्टान्नमुपतिष्ठति । महामुग्धैः प्रमुग्धोऽसि तृष्णया व्यथितं मनः ॥	२८
पूर्वजन्मनि ते विप्र हर्षमेव प्रसंचितम् । न दत्तं ब्राह्मणेभ्यो हि दीनेष्वन्येषु वै त्वया ॥	२९
दारपुत्रेषु लोभेन त्रियमाणेन वै तदा । तस्य पापस्य भावेन दारिद्र्यं त्वामुपाविशत् ॥	३०
पुत्रलोभं परित्यज्य स्नेहं त्यक्त्वा प्रवूरतः । अपुत्रवान्भवाञ्जातस्तस्य पापस्य वै फलम् ॥	३१
सुपुत्रं च कुलं विप्र धनं धान्यं धरा स्त्रियः । सुजन्म मरणं चैव सुभोगाः सुखमेव च ॥	३२
राज्यं स्वर्गश्च मोक्षश्च यद्यहुर्लभमेव च । प्रसादात्तस्य देवस्य विष्णोश्चैव महात्मनः ॥	३३
तस्मादाराध्य गोविन्दं नारायणर्षतः परम् । प्राप्स्यसि त्वं परं स्थानं तद्विष्णोः परमं पदम् ३४	
सुपुत्रत्वं धनं धान्यं सुभोगान्सुखमेव च । पूर्वजन्मकृतं कर्म यत्त्वया परिचेष्टितम् ॥	३५
तन्मया कथितं सर्वं तवाग्रे परिनिश्चितम् । एवं ज्ञात्वा महाभाग नारायणपरो भव ॥	३६
ब्रह्मात्मजेनापि महानुभावः स विप्रवर्यः परिबोधितो हि ।	
हर्षेण युक्तः सुमहानुभावो भक्त्या वसिष्ठं प्रणिपत्य तत्र ॥	३७
आमन्त्र्य विप्रं स जगाम गेहं तां प्राह भार्या सुमनां प्रहर्षितः ।	
सर्वं हि वृत्तं ममपूर्वचेष्टितं तेनैव विप्रेण तव प्रसादात् ॥	३८

* क. ख. ग. घ. ङ. च. छ. ज. झ. ङ. ट. पुस्तकस्थोऽयं पाठः । * क. ख. च. छ. झ. पुस्तकस्थोऽयं पाठः

१ क. ख. ङ. च. ट. वेदैः । ग. घ. ट. सर्वैः । २ अ. स्थिते चैवं सं । ३ क. ख. ग. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ङ. ट. समुपो षणम् । ४ अ. पुण्य आख्याने धर्मसंप्रुते । भार्यापुत्रैः सं । ५ क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ङ. ट. नद्याः । ६ क. ख. ङ. च. छ. ज. झ. 'न्य धूपादि' । ७ क. ख. ङ. च. छ. ज. झ. 'हत्कुलम् । भूसुराणां म' । ८ क. ख. ङ. च. छ. झ. ङ. 'न्यं वरसि' । ९ ग. घ. ट. त्रियः । १० क. ख. ग. घ. ङ. च. छ. झ. ङ. ट. 'मनामवम् ।

भद्रे वसिष्ठेन विकाशनीतमद्यैव मोहं परिहृत्य वूरात् ।
 आराधयिष्ये मधुसूदनं तं यास्यामि मोक्षं परमं पदं तत् ॥ ३९
 आकर्ष्य वाक्यं परमं महार्थं सुमङ्गलं मङ्गलदायकं हि ।
 हर्षेण युक्ता तमुवाच कान्तं पुण्योऽसि विभेन्द्र विबोधितोऽसि ॥ ४०
 इति श्रीमहापुराणे पाद्मे भूमिखण्डे सुमनोपाख्याने सप्तदशोऽध्यायः ॥ १७ ॥
 आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—४१३३

अष्टादशोऽध्यायः ।

सूत उवाच—

सोमशर्मा महाप्राज्ञः सुर्मनया सह सत्तमः । कपिलासङ्गमे पुण्ये रेवातीरे सुपुण्यदे ॥ १
 स्नात्वा तत्र स मेधावी तर्पयित्वा सुरान्पितॄन् । तपस्तेपे सुशान्तात्मा जपन्नारायणं शिवम् ॥ २
 द्वादशाक्षरमन्त्रेण ध्यानयुक्तो महामनाः । तस्यैव देवदेवस्य वासुदेवस्य सुव्रतः ॥ ३
 आसने शयने याने स्वप्ने पश्यति केशवम् । सदैव निश्चितो भूत्वा कामक्रोधविवर्जितः ॥ ४
 सा च साध्वी महाभागा पतिव्रतपरायणा । सुमना कान्तमेवापि शुश्रूषति तपोन्वितम् ॥ ५
 ध्यायमानस्य तस्यापि विद्वैः संदर्शितं भयम् । सर्पा विषोल्बणाः कृष्णास्तत्र यान्ति महात्मनः ॥
 पार्श्वतस्तप्यमानस्य तस्य ते सोमशर्मणः । सिंहव्याघ्रगजा दृष्टा भयमेव प्रचक्रिरे ॥ ७
 वेताला राक्षसा भूत्वा कूष्माण्डाः प्रेतभैरवाः । भयं प्रदर्शयन्त्येते दारुणाः प्राणिनामलम् ॥ ८
 नानाविधा महाभीमाः सिंहास्तत्र समागताः । दंष्ट्राकरालवक्त्राश्च जगर्जुश्चातिभैरवम् ॥ ९
 विष्णोर्ध्यानान्तस धर्मात्मा न च्चाल महामतिः । महाविद्वैः स संमूढैर्व्यापितो मुनिपुङ्गव ॥ १०
 एवं न चलते ध्यानात्सोमशर्मा द्विजोत्तमैः । भम्भारावमहाभीमः सिंहस्तत्र समागतः ॥
 [*तं दृष्ट्वा भयवित्रस्तः सस्मार नृहरिं द्विजः] ॥ ११
 इन्द्रनीलप्रतीकाशं पीतवस्त्रं महौजसम् । शङ्खचक्रधरं देवं गदापङ्कजधारिणम् ॥ १२
 महामौक्तिकहारेण इन्दुवर्णानुकारिणा । कौस्तुभेनापि रत्नेन श्रोतमानं जनार्दनम् ॥ १३
 श्रीवत्साङ्गेन दिव्येन हृद्यं यस्य राजते । सर्वाभरणशोभाढ्यं शतपत्रनिभक्षणम् ॥ १४
 सुस्मितास्यं सुप्रसन्नं रत्नहाराभिर्शोभितम् । राजमानं हृषीकेशं ध्यानं तेन कृतं ध्रुवम् ॥ १५
 त्वमेव शरणं कृष्ण शरणागतवत्सल । नमस्ते देवदेवेश किं भयं मे करिष्यति ॥ १६
 यस्योदरे त्रयो लोकाः सप्त चान्ये महात्मनः । शरणं तं प्रपन्नोऽस्मि किं भयं मे करिष्यति १७
 यस्माद्भयं प्रपद्यन्ते कृत्यादिकमहाबलाः । यो हि सर्वप्रहर्ता च तमस्मि शरणं गतः ॥ १८
 छन्दारकाणां सर्वेषां दानवानां महात्मनाम् । यो गतिः क्रिष्टभक्तानां तमस्मि शरणं गतः १९

* अ. पुस्तकस्थोऽयं पाठः ।

१ क. ख. ड. च. छ. झ. ङ. 'रिणाशितं मे । आ' । २ अ. 'मनाया महात्मनः । क' । ३ क. ख. ड. च. छ. झ. ङ. 'रुणं प्राणनाशनम् । ४ क. ख. च. झ. 'मः । गहावतिश्च शतिन महावृष्ट्या सुपीडितः । ५ क. छ. झ. ङ. 'मः । शम्भारावा-
 तैश्च शीतेन महावृष्ट्या सुपीडितः । ५ क. ख. ड. च. छ. झ. ङ. 'तः । पातकानां च सर्वेषां दानवानां महाभयम् ।
 रक्षको विष्णुभ' ।

अभयो भयनाशाय पापनाशाय ज्ञानवान् । एकश्च ब्रह्मरूपेण तमस्मि शरणं गतः ॥	२०
व्याधीनां नाशनायैव य औषधस्वरूपवान् । निरामयो निरानन्दस्तमस्मि शरणं गतः ॥	२१
अचलांश्रालयेल्लोकानपापो ज्ञानमेव च । तमस्मि शरणं प्राप्तः किं भयं मे करिष्यति ॥	२२
साधूनामपि सर्वेषां पालकः पद्मनाभकः । पाति विश्वं च विश्वात्मा तमस्मि शरणं गतः ॥	२३
यो मे मृगेन्द्ररूपेण भयं दर्शयतेऽग्रतः । तमहं शरणं प्राप्तो नरसिंहं भयापहम् ॥	२४
यमापन्नो महाकायो रणे हस्ती समागतः । गजलीलागतं देवं शरणागतवत्सलम् ॥	२५
गौणपं ज्ञानसंपन्नं सुपाशाङ्कुशधारिणम् । कालास्यं गजतुण्डं च शरणं सुगतोऽस्म्यहम् ॥	२६
हिरण्याक्षप्रहृत्तरं वाराहं शरणं गतः । ह्रस्वास्तु वामनाः क्रूराः प्रेताः कूष्माण्डकादयः ॥	
वामनं तं प्रपन्नोऽस्मि शरणागतवत्सलम् ॥	२७
मृत्युरूपधराः सर्वे दर्शयन्ति भयं मम । अमृतं तं प्रपन्नोऽस्मि किं भयं मे करिष्यति ॥	२८
[*ब्रह्मण्यो ब्रह्मदो ब्रह्मा ब्रह्मज्ञानमयो हरिः । शरणं तं प्रपन्नोऽस्मि किं भयं मे करिष्यति]	२९
अभयो यो हि जगतो भीतिघ्नो भीतिदायकः । [†भयरूपं प्रपन्नोऽस्मि किं भयं मे करिष्यति] ॥	३०
तारकः सर्वपुण्यानां नाशकः सर्वपापिनाम् । तमहं शरणं प्राप्तो धर्मरूपं जनार्दनम् ॥	३१
स्रञ्ज्वावातो महाचण्डो वपुर्वृयति मे भृशम् । शरणं तस्य गन्ताऽस्मि सदा गतिरयं मम ॥	३२
अतिश्रीतं चातिवर्षमातपस्तापदायकः । एषां रूपेण यो देवस्तस्याहं शरणं गतः ॥	३३
कालरूपा अमी प्राप्ता भयदा मम चालकाः । हरिस्वरूपिणामेषां प्रगतः शरणं सदा ॥	३४
यं सर्वदेवं परमेश्वरं हि निष्केवलं ज्ञानमयं प्रधानम् ।	
वदन्ति नारायणमादिसिद्धं सिद्धेश्वरं तं शरणं प्रपद्ये ॥	३५
इति ध्यायंस्तुवन्नित्यं केशवं क्लेशनाशनम् । भक्त्या तेन समानीतस्तदाऽऽत्महृदये हरिः ॥	३६
उद्यमं विक्रमं तस्य स दृष्ट्वा सोमशर्मणः । आविर्भूय हृषीकेशस्तमुवाच प्रहर्षयन् ॥	३७
सोमशर्मण्महाप्राज्ञ श्रूयतां भार्यया सह । वासुदेवोऽस्मि विम्रेन्द्र वरं वरय सुव्रत ॥	३८
श्रुत्वोदितं स विम्रेन्द्र उन्मील्य नयनद्वयम् । दृष्ट्वा विश्वेश्वरं देवं घनश्यामं महोदयम् ॥	३९
सर्वाभरणशोभाढ्यं सर्वायुधसमन्वितम् । दिव्यलक्षणसंपन्नं पुण्डरीकनिभेक्षणम् ॥	४०
पीतेन वाससा युक्तं राजमानं सुरेश्वरम् । [*वैनतेयसमारूढं शङ्खचक्रगदाधरम् ॥	४१
ब्रह्मादीनां सुधातारं जगतोऽस्य महायशाः] । विश्वरूपं सदारूपं रूपातीतं जनार्दनम् ॥	४२
हर्षेण महताऽऽविष्टो दण्डवत्प्रणिपत्य च । श्रिया युक्तं भासमानं सूर्यकोटिसमप्रभम् ॥	४३
बद्धाञ्जलिपुटो भूत्वा तया सुमनया सह । जयं देव जगन्नाथ जय मानद माधव ॥	४४
जय योगीश योगीन्द्र जय यज्ञपते हरे । जय यज्ञेश यज्ञघ्न जय शाश्वत सर्वग ॥	४५

* क. ख. ग. घ. ङ. च. छ. झ. ङ. ट. पुस्तकस्थोऽयं पाठः । † क. ख. ङ. च. छ. झ. ङ. ट. पुस्तकस्थोऽयं पाठः । * क. ख. ग. घ. ङ. च. छ. ज. झ. ट. ङ. ट. पुस्तकस्थोऽयं पाठः ।

१ ग. घ. ज. ट. ङ. 'हं नतोऽस्म्यहं' । ३. छ. झ. ङ. 'हं नमाम्यहं' । २ ङ. झ. ङ. 'म् । मदमपो महाकायो वनहं' । ३ क. ख. ग. घ. ङ. च. छ. ज. झ. ट. ङ. ट. गजास्यं । ४ क. ख. ङ. च. छ. झ. ङ. 'ति । मारकः सर्वलोकानां । ग. घ. ज. ट. ङ. 'ति । तारकः सर्वलोकानां । ५ अ. 'म् । सुरारणं यो हि रणे वपुर्धारयतेऽद्भुतम् । ६ क. ख. ग. ङ. च. छ. झ. ट. ङ. ट. प्रहृष्टवान् । ७ क. ख. च. छ. झ. ङ. विश्वस्यास्य सदाऽतीतं रूपातीतं जगद्गुरुम् । ८ क. ख. ङ. च. छ. ज. झ. ट. ङ. ट. 'य जयेत्युवाचैव जं' । ९ क. ख. ग. घ. च. छ. झ. ङ. ट. यज्ञाङ्ग ।

जय सर्वेश्वरानन्त जयरूप नमोऽस्तु ते । जय ज्ञानवतां श्रेष्ठ जय त्वं ज्ञाननायक ॥	४६
जय सर्वद सर्वज्ञ जय सत्त्वविभावन । जय जीवस्वरूपेश महाजीव नमोऽस्तु ते ॥	४७
जय यज्ञग प्रज्ञाङ्ग जय प्राणप्रदायक । जय पापघ्न पुण्येश जय पुण्यपते हरे ॥	४८
जय ज्ञानस्वरूपेश ज्ञानगम्याय ते नमः । जय पद्मपलाशाक्ष पद्मनाभाय ते नमः ॥	४९
जय गोविन्द गोपाल जय शङ्खधरामल । जय चक्रधराव्यक्त व्यक्तरूपाय ते नमः ॥	५०
जय विक्रमशोभाङ्ग जय विक्रमनायक । [*जय विद्याविलासाङ्ग नमो वेदमयाय ते ॥	५१
जय विक्रमशोभाङ्ग जय उद्यमदायक] । जय उद्यमकालाय उद्यमाय नमो नमः ॥	५२
जय उद्यमैशक्ताय जयै उद्यमकारक । युद्धोद्यमप्रवृत्ताय तस्मै सर्वैत्मने नमः ॥	५३
नमो हिरण्यतेजस्क तुभ्यं ते जयते नमः । अतितेजःस्वरूपाय सर्वतेजोमयाय च ॥	५४
दैत्यतेजोविनाशाय पापतेजोहराय च । गोब्राह्मणहितार्थाय नमोऽस्तु परमात्मने ॥	५५
नमोऽस्तु ह्रुतभुक्ताय नमो ह्यव्यवहाय ते । नमः कव्यवहायैव स्वधारूपाय ते नमः ॥	५६
स्वाहारूपाय यज्ञाय योगवीजाय ते नमः । नमस्ते शार्ङ्गहस्ताय हरये पापहारिणे ॥	५७
सदसच्चोदनायैव नमो विज्ञानशालिने । नमो वेदस्वरूपाय पावनाय नमो नमः ॥	५८
नमोऽस्तु हरिकेशाय सर्वक्लेशहराय च । केशनाय परायैव नमस्ते विश्वधारिणे ॥	५९
नमः कृपाभयायैव नमो हर्षमयाय च । अनन्ताय नमो नित्यं शुद्धाय क्लेशनाशिने ॥	६०
आनन्दाय नमो नित्यं दिव्याय दिव्यरूपिणे । रुद्रैर्नमितपादाय विरिञ्चिनमिताय ते ॥	६१
सुरासुरेन्द्रनमितपादपद्माय ते नमः । नमो नमः सुरेशाय चामृतायामृतात्मने ॥	६२
क्षीरसागरवासाय नमः पद्माप्रियाय ते । ओंकाराय विशुद्धाय ह्यचलाय नमो नमः ॥	६३
व्यापिने व्यापकायैव सर्वव्यसनहारिणे । नमो नमो वराहाय महाकूर्माय ते नमः ॥	६४
नमो वामनरूपाय नृसिंहाय पराय ते । नमो रामाय दिव्याय सर्वक्षत्रवधाय च ॥	६५
सर्वज्ञानाय मत्स्याय [*नमो रामाय ते नमः । नमः कृष्णाय बुद्धाय नमो म्लेच्छप्रणाशिने ॥	६६
नमः कपिलविप्राय ह्यग्रीवाय ते नमः । नमो व्यासस्वरूपाय] नमः सर्वमयाय ते ॥	६७
एवं स्तुत्वा हृषीकेशं पुनराह जनार्दनम् । [*गुणानां तु परं पारं ब्रह्मा वेत्ति न पावनम्] ॥	६८
न चैव स्तोतुं सर्वेश तथा रुद्रः सहस्रहृक् । वक्तुं को हि समर्थस्तु कीदृशी मे प्रतिः प्रभो ॥	६९
[*निर्गुणं सगुणं स्तोत्रं मयैव तव केशवं] । विप्रभक्तस्य सर्वेश तव दासोऽस्मि सुव्रत ॥	
जन्मजन्मनि लोकेश दयां मे कुरु पावन ॥	७०

इति श्रीमहापुराणे पाद्मे भूमिखण्डे सुमनोपाख्यानेऽष्टादशोऽध्यायः ॥ १८ ॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—४२०३

* क. ख. ग. घ. ङ. च. छ. झ. ङ. पुस्तकस्थोऽयं पाठः । † क. ख. ग. घ. ङ. च. छ. झ. ङ. पुस्तकस्थोऽयं पाठः । * क. ख. ङ. च. छ. झ. ङ. पुस्तकस्थोऽयं पाठः । † क. ख. घ. च. छ. झ. ङ. पुस्तकस्थोऽयं पाठः ।

१ ङ. 'मकत्रे च उ' । २ ट. 'मभोगाय । ३ क. ख. ग. घ. ङ. च. छ. ज. झ. ट. ङ. ड. 'य उद्यमत्रयधार' । ४ क. ख. ग. घ. ङ. च. छ. ज. झ. ट. ङ. 'प्रवृद्धाय । ५ ङ. छ. कर्मात्मने । ६ धर्माय ते । घ. तेजात्मने । ६ अ. ह्यभक्ताय । ७ ग. घ. ङ. 'जे । अद्यक्षयवलायै' । ८ क. ख. ङ. च. झ. ङ. 'ते । इन्द्रासुरैर्नमिताय कृष्णाय परमात्मने न' । ९ क. ङ. च. छ. झ. 'आजिता' । १० क. ख. ङ. च. छ. झ. ङ. 'व । क्षम शब्दापशब्दं मे त' ।

अर्थकोनार्थोऽध्यायः ।

हरिरुवाच—

तपसाऽनेन पुण्येन सत्येनानेन ते द्विज । स्तोत्रेण पावनेनापि तुष्टोऽस्मि त्रियतां वरः ॥ १
वरं दधि महाभाग यस्ते मनसि दुर्लभः । यं यमिच्छसि कामं त्वं तं तं ते पूरयाम्यहम् ॥ २

सोमशर्मोवाच—

प्रथमं देहि मे कृष्ण वरमेकं सुनिश्चितम् । सुप्रसन्नेन मनसा यद्यस्ति सुदया मम ॥ ३
जन्मजन्मान्तरं प्राप्य तव भक्तिं करोम्यहम् । दर्शयस्व परं स्थानमचलं मोक्षदायकम् ॥ ४
स्ववंशतारकं पुत्रं दिव्यलक्षणसंयुतम् । विष्णुभक्तिपरं नित्यं मम वंशप्रधारकम् ॥ ५
सर्वज्ञं सर्वदं दान्तं तपस्तेजःसमान्वितम् । देवब्राह्मणलोकानां पालकं पूजकं शुभम् ॥ ६
देवमित्रं पुण्यभावं दातारं ज्ञानपण्डितम् । देहि मे ईदृशं पुत्रं दारिद्र्यं हर केशव ॥
भवत्वेवं न संदेहो वरमेनं वृणोम्यहम् ॥ ७

हरिरुवाच—

एवमेव द्विजश्रेष्ठ भविष्यति न संशयः । मत्प्रसादात्सुपुत्रस्तु तव वंशप्रतारकः ॥ ८
भोक्ष्यसि त्वं वरान्भोगान्दिव्यान्वै मानुषानिह । समादाय परं सौख्यं मनःसंभवजं शुभम् ॥ ९
यावज्जीवसि विप्र त्वं तावद्दुःखं न पश्यसि । दाता भोक्ता गुणग्राही भविष्यसि न संशयः ॥ १०
सुतीर्थे मरणं विप्र यास्यसि त्वं परां गतिम् । एवं वरं हरिर्देत्त्वा सप्रियाय द्विजाय सः ॥ ११
अन्तर्धानं गतो देवः स्वप्नवत्परिदृश्यते । तदा सुमनया युक्तः सोमशर्मा द्विजोत्तमः ॥ १२
सुतीर्थे पावने तस्मिन्नेवातीरे सुपुण्यदे । अमरकण्ठके विप्रो दानपुण्यं करोति सः ॥ १३
गते बहुतरे काले तस्य वै सोमशर्मणः । कपिलारेवयोः सङ्गे स्नानं कृत्वा स निर्गतः ॥ १४
पुरतो दृष्टवान्विप्रः श्वेतमेकं हि कुञ्जरम् । सुप्रभं सुमदं दिव्यं सुन्दरं चारुलक्षणम् ॥ १५
नानाभरणशोभाङ्गं बहुलक्षणसंयुतम् । सिन्दूरकुङ्कुमैरस्य कुम्भस्थले विचर्चिते ॥ १६
कर्णनीलोत्पलयुतं पताकादण्डसंयुतम् । नागोपरिस्थितो दिव्यः पुरुषो दृष्टमन्नकः ॥ १७
दिव्यलक्षणसंपन्नः सर्वाभरणभूषितः । दिव्यमालाम्बरधरो दिव्यगन्धानुलेपनः ॥ १८
सुसौम्यं सोमवत्पूर्णच्छत्रचामरसंयुतम् । नागारूढं प्रयान्तं तं पुनः पश्यति सत्तमः ॥ १९
सिद्धचारणगन्धर्वैः स्तूयमानं सुमङ्गलम् । सगजं सुन्दरं दृष्ट्वा पुरुषं दिव्यलक्षणम् ॥ २०
व्यतर्कयत्सोमशर्मा विस्मयाविष्टमानसः । कोऽयं प्रयाति दिव्याङ्गः पन्थानं प्राप्य सुव्रतः ॥ २१
एवं चिन्तयतस्तस्य स गतः प्राप्तवान्वृहम् । प्राविशन्तं गृहद्वारि देवरूपं मनोहरम् ॥ २२
हर्षेण महताऽऽविष्टः सोमशर्मा द्विजोत्तमः । स्वगृहं प्रति धर्मात्मा त्वरमाणः प्रयाति च ॥
गृहद्वारं गतो यावत्तावत्तं तु न पश्यति ॥ २३
पतितानि च पुष्पाणि प्रेक्ष्य तानि महामतिः । दिव्यानि गन्धयुक्तानि प्राङ्गणे द्विजसत्तमः ॥ २४
चन्दनैः कुसुमैः पुण्यैः सुगन्धैश्च विलेपितम् । स्वकीयं प्राङ्गणं दृष्ट्वा दूर्वाङ्कुरसमन्वितम् ॥ २५
स एवं विस्मयाविष्टश्चिन्तयानः पुनः पुनः । ददर्श सुमनां प्राङ्गो दिव्यमङ्गलसंयुताम् ॥ २६

१ क. ख. ड. च. झ. ङ. सुधाच्छित्तं । २ क. ख. ग. घ. ङ. च. छ. झ. ड. व. सदा । ३ क. ख. ड. च. छ. झ. ड. ड. 'ख्यं पुत्रसं' । ४ क. ख. ग. घ. ङ. च. छ. झ. ड. ड. 'लक्ष्म्या समन्वित' । ५ अ. चापि । ६ अ. 'विष्टो ह्यमाणः पु' ।

सोमशर्मोवाच—

हेन दत्तानि दिव्यानि हेतान्याभरणानि च । शृङ्गारं रूपसौभाग्यं वस्त्रालंकारभूषणम् ॥ २७

इन्मे त्वं कारणं भद्रे कथयस्वाविशेषतः । एवं संभाष्य तां भार्या विरराम द्विजोत्तमः ॥ २८

सुमनोवाच—

गृणु कान्त समायातः कश्चिद्देववरोत्तमः । श्वेतनागं समारूढो दिव्याभरणभूषणः ॥ २९

दिव्यगन्धानुलिप्ताङ्गो दिव्यश्रिया समन्वितः । न जाने को हि देवोऽसौ विप्रगन्धर्वसेवितः ३०

तूयमानः समायातो देवकिंनरचारणैः । योषितः पुण्यरूपास्तु रूपशृङ्गारसंयुताः ॥ ३१

सर्वाभरणशोभाढ्याः सर्वाः पूर्णमनोरथाः । ताभिः सह समक्षं मे पुरुषेण महात्मना ॥ ३२

चतुष्कं पूरितं द्रव्यैः सर्वशोभासमन्वितम् । तत्राहमासने पुण्ये स्थापिता स्त्रीगणैः किल ॥ ३३

स्त्रालंकारभूषां मे ददुस्ते सर्वमेव हि । तथा मङ्गलमन्त्रैस्तु शास्त्रगीतैश्च पुण्यदैः ॥ ३४

अभिषिक्ताऽस्मि तैः सर्वैरन्तर्धानं पुनर्गताः । मामेवं [*परितः सर्वे पुनरुच्चुर्द्विजोत्तम ॥ ३५

तव गेहे वयं भद्रे] वसिष्यामः सदैव हि । शुचिर्भवस्व कल्याणि भर्त्रा सार्धं सदैव हि ॥ ३६

एवमुक्त्वा गताः सर्वे एवं दृष्टं मयैव हि । तथा यत्कथितं सर्वं समाकर्ण्य महामतिः ॥ ३७

पुनश्चिन्तां प्रपन्नोऽसौ किमिदं देवनिर्मितम् । विचिन्तयित्वाऽथ तदा सोमशर्मा महामतिः ॥ ३८

ब्रह्मकर्मणि संयुक्तः साधर्म्यं धर्ममुत्तमम् । तस्माद्गर्भं महाभागा दधार व्रतशालिनी ॥ ३९

तेन गर्भेण सा देवी ह्यधिकं शुशुभे तदा । सुपुत्रं दीप्तिसंयुक्तं तेजोज्वालासमाकुलम् ॥ ४०

सा हि जज्ञे महाभागा तनयं देवसंनिभम् । अन्तरिक्षे तदा नेदुर्देवदुन्दुभयो मुहुः ॥ ४१

शङ्कान्धुर्महादेवा गन्धर्वा ललितं जगुः । अप्सरसस्तदा सर्वा नवृत्ता मुदाऽन्विताः ॥ ४२

अथ ब्रह्मा सुरैः सार्धं समायातो द्विजोत्तम । चकार नाम तस्यैव सुव्रतेति समाहितः ॥ ४३

नाम कृत्वा ततो देवा जग्मुः स्वर्गं महौजसः । गतेषु तेषु देवेषु सोमशर्मा सुतस्य च ॥

जातकर्मादिकं कर्म चकार द्विजसत्तमः ॥ ४४

जाते पुत्रे महाभागे सुव्रते देवनिमिते । तस्य गेहे महालक्ष्मीर्धनधान्यसमाकुला ॥ ४५

गजाश्वमहिषीगावः काञ्चनं रत्नमेव च । यथा कुबेरभवनं शुशुभे रत्नसंचयैः ॥ ४६

तत्सोमशर्मणो गेहं संपन्नं परिराजते । दानपुण्यादिकं धर्मं चकार द्विजसत्तमः ॥ ४७

तीर्थयात्रां गतो विप्रो नानापुण्यसमाकुलः । अन्यानि यानि पुण्यानि दानानि द्विजसत्तमः ॥

[†चकार तत्र मेधावी ज्ञानपुण्यसमन्वितः ॥ ४८

एवं साधयते धर्मं पालयेच्च पुनः पुनः । पुत्रस्य जातकर्मादि कर्माणि द्विजसत्तमः] ॥ ४९

विवाहं कारयामास हर्षेण महता किल । पुत्रस्य पुत्राः संजाताः सुपुण्या लक्षणांविताः ॥ ५०

सत्यधर्मतपोपेता दानधर्मरताः सदा । स तेषां पुण्यकर्माणि सोमशर्मा चकार ह ॥ ५१

पौत्राणां तु महाभागस्तेषां सौख्येन मोदते । सर्वसौख्यं स बुभुजे तेजसा राजराजवत् ॥ ५२

पञ्चविंशोऽब्दिको यद्वत्तद्वत्कायस्तु तस्य हि । सूर्यतेजःप्रतीकाशः सोमशर्मा महामतिः ॥ ५३

* क. ख. च छ द. पुस्तकस्थोऽयं पाठः । † क. ख. ड. च. छ. झ. ट. पुस्तकस्थोऽयं पाठः ।

१ क. ख. ड. च. छ. झ. ट. ड. 'विशङ्किता । ए' । २ क. ख. च. छ. झ. 'नोहराः । ता' । ३ क. ख. ग. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ड. रत्नीः । ४ क. ख. ग. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ड. ब्राह्मणैः । ५ घ. ङ. ट. 'रमुव' । ६ क. ख. ड. च. छ. झ. ट. 'ह्यं च संभुज्य जरारोगविवाजितः । प' ।

सा चापि शुशुभे देवी सुमना पुण्यमङ्गलैः । पुत्रपौत्रैर्महाभागा दानव्रतैश्च संयमैः ॥ ५१
 अतिभाति विशालाक्षी पुण्यैः पतिव्रतादिभिः । तारुण्येन समायुक्ता यथा षोडशवार्षिकी ॥ ५२
 मोदमानौ महाभागौ दंपती चौरुदर्शनौ । हर्षेण च समायुक्तौ मोदमानौ महोदयौ ॥ ५३
 एवं तयोस्तु वृत्तान्तं पुण्योधिकसमन्वितम् । सुव्रतस्य प्रवक्ष्यामि तपश्चर्यां द्विजोत्तमाः ॥ ५४
 यथा तेन समाराध्य नारायणमनामयम् ॥ ५५

इति श्रीमहापुराणे पाद्मे भूमिखण्डे सुमनोपाख्याने सुव्रतोत्पत्तिर्नामैकोनविंशोऽध्यायः ॥ १९ ॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—४२६१

अथ विंशोऽध्यायः ।

सूत उवाच—

एकदा व्यासदेवोऽसौ ब्रह्माणं जगतः पतिम् । सुव्रताख्यानकं सर्वं पप्रच्छातीव विस्मितः ॥ १

व्यास उवाच—

लोकात्मल्लोकविन्यास देवदेव महाप्रभो । सुव्रतस्याथ चरितं श्रोतुमिच्छामि सांप्रतम् ॥ २

ब्रह्मोवाच—

पाराशर्य महाभाग श्रूयतां पुण्यसत्तम । सुव्रतस्य सुविप्रस्य तपश्चर्यां वदामि ते ॥ ३

सुव्रतो नाम मेधावी बाल्याद्विष्णुमचिन्तयत् । गर्भे नारायणं देवं दृष्ट्वान्पुरुषोत्तमम् ॥ ४

पूर्वकर्मानुभावेन हरेर्ध्यानं गतस्तदा । शङ्खचक्रधरं देवं पद्मनाभं सुपुण्यदम् ॥ ५

ध्यायते चिन्तयन्नेवं गीते ज्ञाने प्रपाठने । एवं देवं हरिं ध्यायन्सदैव द्विजसत्तमः ॥ ६

क्रीडत्येवं सदा डिम्भैः सार्धं वै बालकोत्तमः । बालकानां स्वकं नाम हरेश्चैव महात्मनः ॥ ७

चकारासौ हि मेधावी पुण्यात्मा पुण्यवत्सलः । समाह्वयति वै मित्रं हरेर्नाम्ना महामुनिः ॥ ८

भो भोः केशव एषेहि पाहि माधव चक्रधृत् । क्रीडस्व च मया सार्धं त्वमेव पुरुषोत्तम ॥ ९

वनमेव प्रगन्तव्यमावाभ्यां मधुसूदन । एवमेव समाह्वानं नामभिश्च हरेर्द्विजः ॥ १०

क्रीडने पठने हास्ये शयने गीतप्रेक्षणे । याने च ह्यासने ध्याने मन्त्रे ज्ञाने सुकर्मसु ॥ ११

[*पश्यत्येवं वदत्येवं जगन्नाथं जनार्दनम् । स ध्यायते तमेकं हि विश्वनाथं महेश्वरम् ॥ १२

तृणे काष्ठे च पाषाणे शुष्के सान्द्रे हि केशवम् ।] पश्यत्येवं स धर्मात्मा गोविन्दं कमलेक्षणम् ॥ १३

आकाशे भूमिमध्ये तु पर्वतेषु वनेषु च । जले स्थले च पाषाणे जीवेषु च महामतिः ॥ १४

नृसिंहं पश्यते विप्रः सुव्रतः सुमनासुतः । बालक्रीडां समासाद्य रमत्येवं दिने दिने ॥ १५

गीतैश्च गायते कृष्णं सुरागैर्मधुराक्षरैः । तालैर्लयसमायुक्तैः सुस्वरैर्मूर्छनान्वितैः ॥ १६

सुव्रत उवाच—

ध्यायन्ति देवाः सततं मुरारिं यस्याङ्गमध्ये सकलं निविष्टम् ॥

योगेश्वरं पापविनाशनं च भजे शरण्यं मधुसूदनाख्यम् ॥ १६

* क. ख. . च. छ. झ. ट. ड. व. पुस्तकस्थोऽयं पाठः ।

१ क. ड. नौ महात्मानौ दंपती चारुमङ्गलौ । ए. १ ग. घ. ट. ड. चारुमङ्गलौ । ज. चानुरागतः । ३ क. ख. ड. च. छ. झ. ड. पुण्यात्मानौ । ४ क. ख. ड. च. छ. झ. ड. 'पुण्यात्मानौ' । ५ क. ख. ड. च. छ. झ. ड. ड. महामतिः । ६ क. ख. ड. च. छ. झ. ड. तपने । ग. घ. ड. पतने ।

लोकेषु यो हि सकलेषु विबोधितोऽपि यो लोकगश्च गुणिनो निवसन्ति यत्र ॥	
दोषैर्विहीनमखिलैः परमेश्वरं तं संचिन्त्य पादयुगलं सततं नमामि ॥	१७
नारायणं गुणनिधानमनन्तवीर्यं वेदान्तशुद्धमतयः प्रपठन्ति नित्यम् ॥	
संसारसागरमपारमनन्तदुर्गमुत्तारणार्थमखिलं शरणं प्रपद्ये ॥	१८
योगीन्द्रमानससरोवरराजहंसं शुद्धं प्रभावमखिलं सततं हि यस्य ॥	
तस्यैव पादयुगलं ह्यमलं नमामि दीनस्य मेऽशुभभयात्कुरु देव रक्षाम् ॥	१९
लोकस्य पालनकृते परिणीतधर्मं सत्यान्वितं सकललोकगुरुं सुरेशम् ॥	
गायाम्यहं सुरसगीतकतालमानैः श्रीवत्समेकमखिलं भुवनस्य देवम् ॥	२०
ध्यायेऽखिलस्य भुवनस्य पतिं च देवं दुःखान्धकारदलनार्थमिहैव चन्द्रम् ॥	
अज्ञाननाशक(म)मलं च दिनेशतुल्यमानन्दकन्दमखिलं महिमासमेतम् ॥	
संपूर्णमेवममृतस्य कलौनिधानं तं गीतकौशलमनन्यरसैः प्रगाये ॥	२१
युक्तं सुयोगकरणैः परमार्थदृष्टिं विश्वं स पश्यति चराचरमेकमित्थम् ॥	
पश्यन्ति नैव यमिहाथ सपापलोकास्तं केशवं शरणमेकमुपैमि नित्यम् ॥	२२
राभ्यां वाद्यमानस्तु तालं तालसमन्वितम् । गीतेन गायते कृष्णं बालकैः सह मोदते ॥	२३
एवं तु क्रीडते नित्यं बालभावेन वै तदा । सुव्रतः सुमनापुत्रो विष्णुध्यानपरायणः ॥	२४
पीडमानं प्राह माता सुव्रतं चारुलक्षणम् । भोजनं कुरु मे वत्स क्षुधा त्वां परिपीडयेत् ॥	२५
।।मुवाच तदा प्राज्ञः सुमनां मातरं पुनः । महामृतेन तृप्तोऽस्मि हरिध्यानरसेन वै ॥	
।।जनासनमारूढो मिष्टमन्नं प्रपश्यति ॥	२६
दमन्नं स्वयं विष्णुरात्मा ह्यन्नं समाश्रितः । आत्मरूपेण यो विष्णुश्चान्नेनानेन तृप्यतु ॥	२७
।।रसागरसंवासो यस्यैव परिसंस्थितः । जलेनानेन पुण्येन तृप्तिमायातु केशवः ॥	२८
।।म्बूलचन्दनैर्गन्धैरेभिः पुष्पैर्मनोहरैः । आत्मरूपेण गोविन्दस्तृप्तिमायातु केशवः ॥	२९
।।यनं याति धर्मात्मा तदा कृष्णं प्रचिन्तयेत् । योगनिद्रायुतं कृष्णं तमहं शरणं गतः ॥	३०
।।जनाच्छादनेष्वेवमासने शयने द्विजः । चिन्तयेद्वासुदेवं तं तस्मै सर्वं प्रकल्पयेत् ॥	३१
।।रुप्यं प्राप्य धर्मात्मा कामभोगान्विहाय वै । संयुक्तः केशवध्याने वैदूर्यं पर्वतोत्तमे ॥	३२
।।त्र सिद्धेश्वरं लिङ्गं वैष्णवं पापनाशनम् । रुद्रमोकारसंज्ञं च ध्यात्वा चैवं महेश्वरम् ॥	३३
।।स्त्राणं विद्धि तं देवं नर्मदादक्षिणे तटे । सिद्धेश्वरं समाश्रित्य तपोभावं व्यचिन्तयेत् ॥	३४

इति श्रीमहापुराणे पाद्मे भूमिखण्डे सुमनोपाख्याने विंशोऽध्यायः ॥ २० ॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—४२९५

अथैकाविंशोऽध्यायः ।

व्यास उवाच—

।।श्रमेकं महाभाग करिष्ये सांपतं वद । त्वयैव पूर्वमुक्तं तु सुव्रतं च प्रतीश्वरम् ॥

१

१ क. ख. ड. च. छ. झ. ट. ड. ड. मे मुररिपो कुरु तस्य रं । ग. घ. मेऽसुररिपो कुह । २ क. ख. ड. च. छ. झ. श्रीरक्षमे । ३ क. ख. ड. च. छ. झं ड. ड. लखितानं । ४ क. ख. ग. घ. छ. च. ज. ज. ट. ड. ड. मेव नित्यम् । ५ छ. पावित्रं ६ झ. 'ष--पुराणे(ने)न महाभाग कारितं किंच तद्वद ।

पूर्वाभ्यासेन स ध्यायन्नारायणमनामयम् । कस्यां जातौ समुत्पन्नः सुव्रतः पूर्वजन्मनि ॥ १
 तन्मे त्वं सांप्रतं ब्रूहि कथमाराधितो हरिः । अनेनापि सुदेहेन कोऽयं पुण्यसंमन्वितः ॥ ३
 ब्रह्मोवाच....

वैदिशे नगरे पुण्ये बहुवृद्धिसमाकुले । तत्र राजा महातेजा ऋतध्वजसुतो बली ॥ ४
 तस्याऽऽत्मजो महापुण्यो रुक्मभूषणसंज्ञकः । संध्याबली तस्य भार्या धर्मपत्नी यशस्विनी ॥ ५
 तस्यां पुत्रं समुत्पाद्य स आत्मसदृशं बैली । तस्य धर्माङ्गदं नाम चकार नृपनन्दनः ॥ ६
 सर्वलक्षणसंपन्नः पितृभक्तिपरायणः । रुक्माङ्गदस्य तनयो योऽयं भगवतां वरः ॥ ७
 पितुः सौख्यार्थमेवापि मोहिन्यर्थं शिरो ददौ । वैष्णवेन च धर्मेण पितृभक्त्या तु तस्य वै ॥ ८
 सुप्रसन्नो हृषीकेशः सकायो वैष्णवं पदम् । नीतश्चैव तु सर्वज्ञो वैष्णवः सात्वतां वरः ॥ ९
 धर्माङ्गदो महाप्राज्ञः प्रज्ञाज्ञानविशारदः । तत्रस्थो वै महाप्राज्ञो धर्मोऽसौ धर्मभूषणः ॥ १०
 दिव्यान्मनोनुगान्भोगान्मोदमोनः प्रभुञ्जति । पूर्णं वर्षसहस्रान्ते धर्मात्मा धर्मभूषणः ॥ ११
 तस्मात्पदात्परिभ्रष्टो विष्णोरेव प्रसादतः । सुव्रतो नाम मेधावी सुप्रमानन्दवर्धनः ॥ १२
 सोमशर्माख्यतनयः श्रेष्ठो भगवतां वरः । तपश्चचार मेधावी विष्णुध्यानपरोऽभवत् ॥ १३
 कामक्रोधादिकान्दोषान्परित्यज्य द्विजोत्तमः । संनियम्येन्द्रियवर्गं तपस्तेपे स निर्जने ॥ १४
 वैदूर्यपर्वतश्रेष्ठे सिद्धेश्वरसमीपतः । एकीकृत्य मनश्चार्यं संयोज्य विष्णुना सह ॥ १५
 एवं वर्षशतं स्थित्वा ध्याने तस्य महात्मनः । सुप्रसन्नो जगन्नाथः शङ्खचक्रगदाधरः ॥ १६
 तस्मै वरं ददौ चाथ लक्ष्म्या च सह केशवः । भो भोः सुव्रत धर्मात्मन्बुध्यस्व विबुधाधिप ॥ १७
 वरं वरय भद्रं ते कृष्णोऽहं ते समागतः । एवमाकर्ण्य मेधावी विष्णोर्वीक्यमनुत्तमम् ॥ १८
 हर्षेण महताऽऽविष्टो दृष्ट्वा देवं जनार्दनम् । बद्धाञ्जलिपुटो भूत्वा प्रणाममकरोत्तदा ॥ १९

सुव्रत उवाच—

संसारसागरभेतीव गभीरपारं दुःखोभिर्भिविधमोहमयैस्तरङ्गैः ॥
 संपूर्णमस्ति निजदोषगुणैस्तु प्राप्तं तस्मात्समुद्धर जनार्दन मां सुदीनम् ॥ २०
 [*कर्मान्मुदे महति गर्जति वर्षतीव विद्युल्लतोल्लसति पातकसंचयैर्मे ॥
 मोहान्धकारपटलैर्मम नष्टदृष्टेर्दीनस्य तस्य मधुसूदन देहि हस्तम् ॥] २१
 संसारकाननवरं बहुदुःखवृक्षैः संसेव्यमानमपि मोहमयैश्च सिंहैः ॥
 संदीप्तमस्ति कैरुणाबहुवह्नितेजःसंतप्यमानमनसं परिपाहि कृष्ण ॥ २२
 संसारवृक्षमतिजीर्णमपीह उच्चं मायासुकन्दकरुणाबहुदुःखशार्खम् ॥
 जायादिसंघच्छदनं फलितं मुरारे तं चाधिरूढपतितं भगवन्निह रक्ष ॥ २३

* क. ख. ग. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ड. ढ. पुस्तकस्थोऽयं पाठः ।

१ अ. 'समाविलः । ब्र. । २ क. ख. ङ. च. छ. झ. ट. ढ. 'णविश्रुतः । सं' । ३ क. ख. ग. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ढ. ततः । ४ क. च. योग्यो । ५ अ. 'मानो भुगं दिपि । पू' । ६ क. ख. ङ. च. छ. झ. ट. 'णं युगत' । ७ ग. घ. ज. संयम्य त्रितयं व । ट. संयम्य त्रिविधं व । ८ क. ख. ग. घ. ङ. च. छ. ज. झ. ट. ड. ढ. विबुधां वर । ९ क. ख. ग. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ड. व. 'महासुदुःखैर्जालोमि' । १० अ. 'संघट्टिमं' । ११ अ. 'करणात्मनव । १२ क. ख. ग. घ. ङ. च. छ. ज. झ. ट. ड. 'म् । पापस्तु संवयधनं ।

पुःखानलैर्विविधमोहमयैः सुधूमैः शोकैर्वियोगमरणान्तकसंनिधैश्च ॥

दग्धोऽस्मि कृष्ण सततं मम देहि मोक्षं ज्ञानाम्बुनाऽथ परिषिच्य सदैव मां त्वम् ॥

मोहान्धकारपटले महतीव गतं संसारनाम्नि सततं पतितं हि कृष्ण ।

कृत्वा त्रीं मम हि दीनभयानुरस्य तस्माद्विकृष्य शरणं नय मामितस्त्वम् ॥ २५

त्वामेव ये नियतमानसभावयुक्ता ध्यायन्त्यनन्यमनसा पदवीं लभन्ते ।

नत्वैव पादयुगलं [*च महत्सुपुण्यं ये देवकिंनरगणाः परिचिन्तयन्ति ॥ २६

नान्यं वदामि न भजामि न चिन्तयामि त्वपादपद्मयुगलं] सततं नमामि ।

एवं हि मामुपगतं शरणं च रक्ष दूरेण यान्तु मम पातकसंचयास्ते ॥

दासोऽस्मि भृत्यवदहं तव जन्म जन्म त्वत्पादपद्मयुगलं सततं नमामि ॥ २७

यदि कृष्ण प्रसन्नोऽसि देहि मे वर मुत्तमम् । मम तौ पितरौ कृष्ण सकायौ नय मन्दिरे ॥

आत्मनश्च कलत्रं च मया सह न संशयः ॥

२८

श्रीकृष्ण उवाच—

एवं ते परमः कामो भविष्यति न संशयः । तस्य तुष्टो हृषीकेशो भक्त्या तस्य प्रतोषितः ॥२९

प्रयातो वैष्णवं लोकं दाहप्रलयवर्जितम् । सुव्रतेन समं तौ द्वौ सुमनासोमशर्मकौ ॥ ३०

यावत्कल्पद्वयं प्राप्तं तावद्वै सुव्रतो द्विजः । बुभुजे पुण्यजाह्नौकानभोगांश्चैव महामनाः ॥ ३१

देवकार्यार्थमत्रैव कश्यपस्य गृहे पुनः । अवतीर्णो महाप्राज्ञो वचनात्तस्य शाङ्गिणः ॥ ३२

ऐन्द्रं पदं हि यो भुङ्क्ते विष्णोश्चैव प्रसादतः । वसुदत्तेति विख्यातः सर्वदेवैर्नमस्कृतः ॥

[*ऐन्द्रं पदं हि यो भुङ्क्ते सांमतं वासवो दिवि] ॥

३३

एतत्ते सर्वमाख्यातं सृष्टिसंबन्धकारणम् । अन्यच्चैव प्रवक्ष्यामि यत्पृच्छसि महामते ॥

३४

व्यास उवाच—

धर्माङ्गदो महाप्राज्ञो रुक्माङ्गदसुतो बली । आद्ये कृतयुगे प्राप्ते सृष्टिकाले स वासवः ॥

तत्कथं देवदेवेश ह्यन्यो धर्माङ्गदो भुवि ॥

३५

अन्यो धर्माङ्गदो राजा किंवाऽयं त्रिदशाधिपः । एतं मे संशयं जीतं तद्भवांश्छेत्सुमर्हति ॥ ३६

ब्रह्मोवाच—

इन्त ते कीर्तयिष्यामि सर्वसंदेहनाशनम् । देवस्य लीला सृष्ट्यर्थं वर्तते द्विजसत्तम ॥ ३७

यथा वाराश्व पक्षाश्च मासाश्च ऋतवो यथा । संवत्सराश्च मनवो यथा यान्ति युगानि च ॥ ३८

तुथा कल्पाः समायान्ति ब्रजाम्येवं जनार्दनम् । अहमेव महाप्राज्ञ मयि यान्ति चराचराः ॥३९

पुनः सृजति योगमत्मां पूर्ववद्विश्वमेव हि । पुनश्चाहं पुनर्वेदाः पुनस्ते देवता द्विजाः ॥ ४०

तथा भूपाश्च ते सर्वे प्रजाश्चैव तथाऽखिलाः । प्रभवन्ति महाभाग विद्वांस्तत्र न मुह्यति ॥ ४१

पूर्वकल्पे महाभागो यथा रुक्माङ्गदो नृपः । तथा धर्माङ्गदश्चायं संजातः ख्यातिमान्द्विज ॥ ४२

* ग. घ. ज. ट. ड. पुस्तकस्थोऽयं पाठः । * क. ख. ग. घ. ड. च. छ. झ. ट. ड. ड. पुस्तकस्थोऽयं पाठः ।

१ क. ख. ड. च. छ. झ. ट. ड. ड. कृपा । २ क. ख. ग. घ. ड. च. छ. झ. अ. ट. ठ. ध्यानेन ज्ञानम् । ३ क. ख. ग. घ. ड. च. छ. झ. ट. हि काममपि पूर्य मेऽय कृष्ण दू । ४ क. ख. ग. घ. ड. च. छ. झ. ड. ड. 'श्च म-हादेव म' । ५ क. ख. ग. घ. ड. च. छ. ड. ड. रुक्माङ्गदो । ६ क. ख. ग. घ. ड. च. छ. झ. ट. ड. ड. तात । ७ क. ख. ग. घ. ड. च. छ. श. ड. ड. 'त्मा मत्पूर्वं विश्व' । ८ क. ख. घ. ड. च. छ. झ. ट. ड. 'वं स्वचरित्रे समाखिलाः ।

रामादयो महाप्राज्ञा ययातिनहुषादयः । मन्वादयो महात्मानः प्रभवन्ति लयन्ति च ॥ ४३
 ऐंद्रं पदं प्रभुञ्जन्ति राजानो धर्मतत्पराः । यथा धर्माङ्गदो वीरः प्रभुनक्ति महत्पदम् ॥ ४४
 एवं देवाश्च वेदाश्च पुराणस्मृतिपूर्वकाः । एतत्सर्वं समाख्यातं तवाग्रे द्विजसत्तम ॥
 चरितं सुव्रतस्याथ पुण्यं सुगतिदायकम् ॥ ४५

इति श्रीमहापुराणे पाद्ये भूमिखण्डे ऐन्द्रे सुव्रतोपाख्यानं नामैकविंशोऽध्यायः ॥ २० ॥

आदितः श्लोकानां समष्टयङ्काः—४३४०

अथ द्वाविंशोऽध्यायः ।

ऋषय ऊचुः—

विचित्रेयं कथा पुण्या सर्वधर्मप्रदायिनी । सर्वपापहरा प्रोक्ता भवता वदतां वर ॥ १
 सृष्टिसंबन्धमेतं नस्तद्भवान्वक्तुमर्हति । पूर्वमेव कथं सृष्टिर्विस्तरात्सूतनन्दन ॥ २
 सूत उवाच—
 विस्तरेण प्रवक्ष्यामि सृष्टिसंहारकारणम् । श्रुतमात्रेण यस्यापि नरः सर्वज्ञतां व्रजेत् ॥ ३
 हिरण्यकशिपुर्यो हि तेन व्याप्तं जगन्नयम् । तपसाऽऽराध्य ब्रह्माणं वरं प्राप सुदुर्लभम् ॥ ४
 [*तस्माद्देवान्महाभागादमरत्वं तथैव च । देवाँल्लोकान्समं व्याप्य प्रभुत्वं स्वयमर्जितम् ॥ ५
 ततो देवाः सगन्धर्वा मुनयो वेदपारगाः । नागाश्च किंनराः सिद्धा यक्षाश्चैव तथाऽपरे ॥] ६
 ब्रह्माणं तं पुरस्कृत्य जग्मुर्नारायणं प्रभुम् । क्षीरसागरसंसुप्तं योगनिद्रां गतं प्रभुम् ॥
 संविबोध्य महास्तोत्रैर्देवाः प्राञ्जलैः स्थिताः ॥ ७
 संविबुद्धे तु देवेशे वृत्तान्तं सुदुरात्मनः । आचक्षुर्महात्मानः समाकर्ण्य जगत्पतिः ॥ ८
 नृसिंहरूपमास्थाय तं जघान महाबलम् । [*पुनर्वाराहरूपेण हिरण्याक्षं महाबलम्] ॥ ९
 तद्वधाच्चैव संतप्ता असुरा युयुधुश्च तम् । सोऽप्यन्यांश्च जघानाथ दानवान्घोरदर्शनान् ॥ १०
 एवं वै तेषु नष्टेषु दानवेषु महात्मसु । [†अन्येषु तेषु नष्टेषु दितिपुत्रेषु वै तदा] ॥ ११
 पुनः स्थानं हि प्राप्तेषु देवेषु च महात्मसु । यज्ञेष्वथ प्रवृत्तेषु सर्वेषु धर्मकर्मसु ॥ १२
 स्वस्थेषु सर्वलोकेषु दितिर्वै दुःखपीडिता । पुत्रशोकेन संतप्ता हाहाभूता विचेतना ॥ १३
 भर्तारं सूर्यसंकाशं तपस्तेजःसमन्वितम् । दातारं च महात्मानं भर्तारं कश्यपं तदा ॥ १४
 भक्त्या प्रणम्य विभ्रेन्द्र तमुवाच महामतिम् । भगवन्नष्टपुत्राऽहं कृता देवेन चक्रिणा ॥ १५
 दैत्याश्च दानवाः सर्वे देवैश्चैव निपातिताः । पुत्रशोकानलेनाहं संतप्ता मुनिसत्तम ॥ १६

* क ख. ड. च. छ. ट. ड. द. पुस्तकस्थोऽयं पाठः । † एतच्चिह्नान्तर्गतोऽयं पाठः क. ख. ड. च. छ. झ.

ड. द. पुस्तकस्थः । * एतच्चिह्नान्तर्गतोऽयं पाठः क ख. ग. ड. च. छ. झ. ट. ड. द. पुस्तकस्थः ।

१ क. ख. ग. घ. च. छ. ज. झ. ट. ड. 'राणाः स्मृ' । २ क. ख. ड. च. छ. झ. ट. 'म् । अव्यक्तं ते महाभाग प्रव्रवीमि तवाप्रतः । इ' । झ. घ. ट. 'म् । अन्यत्किं ते प्रवक्ष्यामि भवतां यद्विरोचते । इ' । ३ ग. घ. ज. ट. 'संहारमे' । ४ क. ख. ग. घ. ड. च. छ. ज. झ. ट. ड. द. 'संबन्धका' । ५ क. ख. ग. घ. च. छ. झ. ट. ड. द. 'लयस्तदा । स' । ६ क. ख. ड. च. छ. झ. ट. ड. 'म् । उद्धृता वसुधा पुण्या चामुरं घातितं तदा । सो' । ७ क. ख. ड. च. छ. झ. ट. ड. दुष्टेषु ।

ममाऽऽनन्दकरं पुत्रं सर्वतेजोहरं विभो । सुबलं चारुसर्वाङ्गं रवितेजःसमप्रभम् ॥	१७
बुद्धिमन्तं च सर्वज्ञं ज्ञातारं सर्वदेहिनाम् । तपस्तेजःसमायुक्तं वेदज्ञं वेदपारगम् ॥	१८
[*ब्रह्मज्ञं ज्ञानवेत्तारं देवब्राह्मणपूजकम्] जेतारं सर्वलोकानां ममाऽऽनन्दकरं द्विज ॥	१९
सर्वलक्षणसंपन्नं पुत्रं मे दीयतां विभो । एवमाकर्ण्य वै तस्याः कश्यपो वाक्यमुत्तमम् ॥	२०
कृपाविष्टमनास्तुष्टो दुःखितां तां द्विजोत्तमः । समुवाच महाभागः कृपणां दीनमानसाम् ॥	२१
तस्याः शिरसि संन्यस्य स्वहस्तं भावतत्परम् । भविष्यति महाभागे यादृशो वाञ्छितः सुतः २२	२२
एवमुक्त्वा जगामासौ मेहं गिरिवरोत्तमम् । तपस्तेपे निरालम्बा साधयन्परमद्युतिः ॥	२३
एतस्मिन्नन्तरे सा तु गर्भं दधार चोत्तमम् । सा दितिः सर्वधर्मज्ञा चारुकर्मा मनस्विनी ॥	२४
शतवर्षप्रमाणं तु शुचिष्मती बभूव ह । तयाऽथ जनितः पुत्रो ब्रह्मतेजःसमन्वितः ॥	२५
[*अथ कश्यप आयातो हर्षेण महताऽन्वितः] । चकार नाम मेधावी तस्य पुत्रस्य सत्तमः २६	२६
बल इत्यब्रवीद्विभो नाम तत्सदृशो महान् । एवं नाम च कृत्वाऽथ व्रतबन्धं चकार सः ॥	२७
प्राह पुत्र महाभाग ब्रह्मचर्यं प्रसाधय । एवमेतत्करिष्यामि तद्वाक्यं जगृहे च सः ॥	२८
वेदस्याध्ययनं कुर्याद्ब्रह्मचर्येण सुव्रतः । एवं वर्षशतं जातं तस्यैवं च तपस्यतः ॥	२९
मातुः समीपमायाति तपस्तेजःसमन्वितः । तपोवीर्यमयं दिव्यं ब्रह्मचर्यं महात्मनः ॥	३०
दितिः पश्यति पुत्रस्य हर्षेण महताऽन्विता । तमुवाच महात्मानं बलं पुत्रं तपस्विनम् ॥	३१
मेधाविनं महाप्राज्ञं भङ्गाज्ञानविशारदम् । त्वयि जीवति भो वत्स प्रजीवन्ति सुता मम ॥	३२
हिरण्यकशिपाद्याश्च ये हताश्रुकपाणिना । वैरं साधय मे वत्स जहि देवान्निपूनर्ण ॥	३३
दनुश्च तमुवाचाथ बलं पुत्रं महाबलम् । आदाविन्द्रं हि देवेशं द्रुतं स्रूय पुत्रक ॥	३४
पश्चाद्देवान्निपात्यैतास्ततो गरुडवाहनम् । तथा चाऽऽकर्ण्य सा देवी ह्यदितिः पतिदेवता ॥	३५
दुःखेन महताऽऽविष्टा पुत्रमिन्द्रमभाषत । दितिपुत्रो महींतेजा महाकायो व्यवर्धितः ॥	३६
देवानां हि वधार्थाय तपस्तेपे निरञ्जने । एवं जानीहि देवेश यदि क्षेममिहेच्छसि ॥	३७
तच्छ्रुत्वा वचनं तस्याः स मातुः पाकशासनः । चिन्तामवाप दुःखेन महतीं देवराट् तदा ॥ ३८	३८
महाभयेन संत्रस्तश्चिन्तयामास वै तदा । कथमेनं हनिष्यामि वेदधर्मविदूषकम् ॥	३९
इति निश्चित्य देवेशो बलस्य निधनं प्रति । एकदा तु बलः सायं संध्यार्थं सिंधुमागतः ॥	४०
कृष्णाजिनेन दिव्येन दण्डकाष्ठेन राजितः । अमलेनापि पुण्येन ब्रह्मचर्येण तेजसा ४१	४१
सागरस्योपकण्ठे तं संध्यासनमुपागतम् । जपमानं तु तं दैत्यं दर्शयामास वासवः ॥	४२
वज्रेण पाटयामास देवेन्द्रोऽसौ बलं तदा । एवं निपतितं दृष्ट्वा गतसत्त्वं गतं भुवि ॥	४३
हर्षेण महताऽऽविष्टो देवराण्मुमुदे तदा ॥	४३

* एतच्छिहान्तर्गतोऽयं पाठः क. ख. ग. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ड. ढ. पुस्तकस्थः । † अ. पुस्तके “देवब्राह्मणक-
प्टकम्” इति पाठो वर्तते तथाऽपि पूर्वार्धे “ देवब्राह्मणपूजकम्” इति विशेषणविरोधादन्यपुस्तकात् ‘ ममाऽऽनन्दकरं द्विज’ *
इति पाठो मूले निवेशितः ॥ * एतच्छिहान्तर्गतोऽयं पाठः क. ख. ग. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ड. पुस्तकस्थः ।

१ क. ख. ङ. च. छ. झ. ट. “ङ् देवते” । २ क. ख. ग. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ड. ढ. “वैपण्डितम् । ज. “वैप्राणि-
नाम् । ३ क. ख. ग. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ड. ढ. “क्तं सुबलं चारुलक्षणम् । ४ क. ख. च. छ. ङ. “णे । सा दितिस्तमु” ।
५ क. ख. च. छ. झ. ट. तयोराक” । ६ क. ख. ग. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ड. ढ. “हाकायो वर्धते ब्रह्मतेजस । दे” । ७ अ.
“पस्तप्यज्जागद ह । दिवं जहीहि । ८ क. ख. ङ. च. छ. झ. ट. तेन सः । सा” । ९ क. ख. ङ. च. छ. झ. ट. “नं सुशान्तं तं ।

एवं निपातितं दैत्यं दितिनन्दनमेव च । वीक्ष्योत्सवं चकाराऽऽशु सुखेन पाकशासनः ॥ ४४

इति श्रीमहापुराणे पाठे भूमिसण्डे बलदैत्यवधो नाम द्वाविंशोऽध्यायः ॥ २२ ॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—४३८४

अथ त्रयोविंशोऽध्यायः ।

सूत उवाच—

हतं भुत्वा दितिः पुत्रमिन्द्रेण तु महाद्विजाः । दुःखिता करुणं कृत्वा रुरोद च भृशं तथा ॥ १
भर्तारं च पुनः प्राप्य स्वदुःखं समुवाच ह । तव पुत्रो महापाप इन्द्रः सुरगणेश्वरः ॥ २
सागरोपगतं दृष्ट्वा मम पुत्रं बलं तथा । वज्रेण पातयामास जपमानं सनातनम् ॥ ३
एवं श्रुत्वा ततः क्रुद्धो मरीचितनयस्तदा । क्रोधेन महताऽऽविष्टः प्रजज्वालेव वह्निना ॥ ४
अवलुब्धय जटामेकां जुहावासौ द्विजोत्तमः । इन्द्रस्यैव वधार्थाय पुत्रमुत्पादयाम्यहम् ॥ ५
तस्मात्कुण्डात्समुत्पन्नो हुताशनमुखादपि । कृष्णाञ्जनचयोपेतः पिङ्गाक्षो भीषणाकृतिः ॥ ६
दंष्ट्राकरालवक्त्रान्तो जगतां भयदायकः । महासत्त्वनिभो घोरो मृगचर्मधरस्तथा ॥ ७
सखद्गस्तेजसा दीप्तो महामेघोपमो बली । उवाच कश्यपं विप्रमादेशो मम दीयताम् ॥ ८
कस्मादुत्पादितो विप्र भवता कारणं वद । तमहं साधयिष्यामि प्रसादात्तव मुव्रत ॥ ९

कश्यप उवाच—

अस्या मनोरथं पुत्र पूरयस्व ममैव हि । आदित्याख्यं महाप्राज्ञ जहि इन्द्रं दुरात्मकम् ॥ १०
निहते देवराजे तु पदमैन्द्रं प्रभुर्ह्रस्व च । एवं तेन समादिष्टः कश्यपेन महात्मना ॥ ११
वृत्रस्तु ह्युद्यमं चक्रे तस्येन्द्रस्य वधाय च । चतुर्वेदस्य चाभ्यासं स चक्रे पौरुषान्वितः ॥ १२
बलं वीर्यं तथा क्षात्रं तेजोर्धैर्यसमन्वितम् । [*दृष्ट्वा वृत्रस्य दैत्यस्य सहस्राक्षो भयातुरः] ॥ १३
उपायश्चिन्तितस्तस्य वृत्रस्यापि दुरात्मनः । वधार्थं देवराजेन ह्याहूयासौ महामुनीन् ॥
सप्तर्षीन्प्रेषयामास वृत्रं दैत्येश्वरं प्रति ॥ १४
भवन्तस्तत्र गच्छन्तु यत्र वृत्रः स तिष्ठति । संधिं कुर्वन्तु वै तेन सार्धं मम मुनीश्वराः ॥ १५
एवं तेन समादिष्टा मुनयः सप्त ते तदा । वृत्रासुरं गताः प्रोचुः सहस्राक्षः प्रयाचति ॥ १६
सख्यं कर्तुं प्रयच्छेत्स क्रियतां दैत्यसत्तम । [†ऋषयः सप्त तत्त्वज्ञा ऊर्ध्ववृत्रं महाबलम् ॥ १७
सहस्राक्षो महाप्राज्ञो भवता सह सत्तम । मैत्रमिच्छति वै कर्तुं तत्कथं न करोषि किम्] ॥ १८
अर्धमैन्द्रं पदं वीर स त्वं भुर्ह्रस्व सुखेन वै । वक्ति त्वामेवमिन्द्रोऽपि ह्यसुरा देवतास्तर्या ॥
कुरु मैत्रीं तु तैः सैर्वैरं दूरे विसृज्य वै ॥ १९

* एतच्चिह्नान्तर्गत पाठोऽयं ट. पुस्तकस्थः । † एतच्चिह्नान्तर्गतोऽयं पाठः क. ख. ग. घ. ङ. च. छ. ट. ड. ड. पुस्तकस्थः ।

१ क. ख. ग. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ड. ड. च । राज्यं चकार धर्मात्मा सु । २ क. ख. ङ. च. छ. झ. ड. ड. च । त्वा तथा पुत्रं सुबलं बलमेव च । रुदितं करुणं कृत्वा हाहा कष्टं भृशं मम । एवं सुकरुणं कृत्वा बहुकालं तपस्विनी । सा गता कश्यपं कान्तं तमुवाच यथास्विनी । तव । ३ क. ख. ग. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ड. ड. च । 'एवा बलं मे प्रह्लादक्षणम् । ब' । ४ क. ख. ग. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ड. ड. धनुर्वेदस्य । ५ क. ख. च. छ. महात्मनः । ६ क. ख. ग. घ. च. छ. झ. ड. ड. च । सुखं वर्तन्तु ते सर्वे वैरं ।

वृत्र उवाच—

यदि सत्येन देवेन्द्रो मैत्रमिच्छति सत्तमः । सत्यमाश्रित एवाहं करिष्ये नात्र संशयः ॥ २०
छन्नमेवं पुरस्कृत्य इन्द्रो द्रोहं समाचरेत् । तदा किं क्रियते विप्रा इत्यर्थे प्रत्यर्थं हि किम् ॥ २१
अथर्षयस्त्विन्द्रमुचुरित्यर्थप्रत्ययं वद । तत्र त्वं सत्यतां ब्रूहि यदि मैत्रमिहेच्छसि ॥ २२

इन्द्र उवाच—

यद्यसत्येन वर्तेऽहं भवद्भिः सह च्छन्नना । ब्रह्महत्यादिकैः पापैर्लिप्येऽहं नात्र संशयः ॥ २३
[*ते वृत्रं दैत्यनाथं तं पुनरुचुर्महौजसः । ब्रह्महत्यादिकैः पापैर्लिप्येऽहं नात्र संशयः] ॥ २४
इत्युवाच महाप्राज्ञ त्वामेवं स पुरंदरः । एतेन प्रत्ययेनापि सरुखं कुरु महामते ॥ २५

वृत्र उवाच—

भवतां शिष्टधर्मेण सत्येन तेन तस्य च । मैत्रमेवं करिष्यामि तेन सार्धं द्विजोत्तमाः ॥ २६
वृत्रमिन्द्रस्य संस्थानं नीतं ब्राह्मणपुङ्गवैः । इन्द्रस्तमागतं दृष्ट्वा वृत्रमित्रार्थमुद्यतम् ॥ २७
सिंहासनात्समुत्थाय ह्यर्धमादाय सच्चरः । ददौ तस्मै स धर्मात्मा वृत्राय द्विजसत्तमाः ॥ २८
अर्थं भुङ्क्व महाप्राज्ञ ऐन्द्रमेवं महत्पदम् । वर्तितव्यं सुखेनापि चाऽऽवाभ्यां दैत्यसत्तम ॥ २९
एवं विश्वासयन्दैत्यं वृत्रं मैत्रेण वै तदा । तेषु तेषु च कार्येषु च्छन्नना द्विजसत्तमाः ॥ ३०
छिद्रं पश्यति वृष्टात्मा वृत्रस्यैवं सदैव हि । निराधारत्वमिन्द्रोऽपि दिवारात्रौ प्रवर्तते ॥ ३१
वृत्रस्य पश्यन्स च्छिद्रं छन्ननाऽपि महात्मनः । उपायं चिन्तयामास वृत्रहत्यै महाबलः ॥ ३२
रम्भा संप्रेषिता तेन मोहायास्यासुरस्य वै । येन केनाप्युपायेन यथाऽहं घातये शुभे ॥ ३३
तथा कुरुष्व कल्याणि संमोहाय सुरद्विषः । वनं पुण्यं महदिव्यं पुण्यपादपशोभितम् ॥ ३४
बहुपुष्पफलोपेतं मृगपक्षिसमाकुलम् । विमोनैरद्भुतैर्दिव्यैः परितः परिशोभितम् ॥ ३५
दिव्यगन्धर्वसंगीतं भ्रमराकुलितं सदा । कोकिलानां रुतैः पुण्यैः सर्वत्र मधुरायते ॥ ३६
[†शिखिसारङ्गनादैश्च सर्वतुकुसुमाकुलम्] । दिव्यैस्तु चन्दनैर्दृक्षैः सर्वत्र समलंकृतम् ॥ ३७
[*वापीकूपतडागैश्च जलपूर्णैर्मनोहरैः । कमलैः शतपत्रैश्च पुष्पितैः समलंकृतम् ॥ ३८
देवगन्धर्वसिद्धैश्च चारणैश्चैव किंनरैः] । मुनिभिः शुशुभे दिव्यैर्देवोद्यानवनेन च ॥ ३९
अप्सरोगणसंकीर्णानानाकौतुकमङ्गलैः । हेमप्रासादसंबाधैर्दण्डच्छत्रैश्च चामरैः ॥ ४०
[†कलशैश्च पताकाभिः सर्वत्र समलंकृतम्] । वेदध्वनिसमाकीर्णं गीतध्वनिसमाकुलम् ॥ ४१
एवं नन्दनमासाद्य सा रम्भा चारुहासिनी । अप्सरोभिः समं तत्र क्रीडत्येवं विलासिनी ॥४२

सूत उवाच—

एकदा तु स वृत्रो वै जगाम नन्दनं वनम् । कतिभिर्दानवैः सार्धं विश्वस्तः परया मुदा ॥ ४३
अलक्ष्यो भ्रमते पार्श्वे तस्यैव च महात्मनः । देवराजः स विमेन्द्राश्छिद्रान्वेषी विशङ्कितः ॥ ४४

* एतच्छिद्धान्तर्गतोऽयं पाठः क. ख. ग. घ. च. छ. ङ. उ. ङ. पुस्तकस्थः । † एतच्छिद्धान्तर्गतोऽयं पाठः क. ख. ग. घ. च. छ. ङ. उ. ङ. पुस्तकस्थः । * एतच्छिद्धान्तर्गतोऽयं पाठः क. ख. ग. घ. च. छ. ङ. उ. ङ. पुस्तकस्थः । † एतच्छिद्धान्तर्गतोऽयं पाठः क. ख. ग. घ. च. छ. ङ. उ. ङ. पुस्तकस्थः ।

१ य. 'यं वदेत् । अ' । २ क. ख. ङ. च. छ. ङ. उ. ङ. 'दा । गतेषु तेषु विप्रेषु स्वस्थानं द्वि' । ३ क. ख. ग. घ. च. छ. ङ. उ. ङ. प्राचिन्तयेत् । ४ ग. घ. 'मानमन्दिरेर्दिव्यैः सर्वत्र प' । ५ 'मानवापिकारामेः सर्वत्र प' । ५ क. ख. ग. घ. ङ. च. छ. ङ. उ. ङ. 'र्थं मुदया परया गुतः । अ' ।

स हि वृत्रो महाप्राज्ञो विश्वस्तः सर्वकर्मसु । इन्द्रं मित्रं परं ज्ञात्वा भयं चक्रे न तस्य सः ॥ ४५
 भ्रममाणो वनं पश्येत्सर्वत्र परमं शुभम् । सुरम्यं कौतुकवनं वनिताशतसंकुलम् ॥ ४६
 चन्दनस्यापि वृक्षस्य च्छायां शीतां शुभान्विताम् । समाश्रित्य विशालाक्षी रम्भा तत्र च दीव्यति ४७
 सखीभिस्तु महाभागा दोलारूढा यशस्विनी । गायते सुस्वरं गीतं सर्वविश्वप्रमोहनम् ॥ ४८
 तत्र वृत्रः समायातः कामाकुलितमानसः । दोलारूढां समालोक्य रम्भां तां सुमनोरमाम् ॥ ४९

इति श्रीमहापुराणे पाद्मे भूमिसख्ये वृत्रवधने त्रयोविंशोऽध्यायः ॥ २३ ॥

आदितः श्लोकानां समष्टयङ्काः—४४३३

अथ चतुर्विंशोऽध्यायः ।

सूत उवाच—

इयं तु का गायति चारुलोचना विलासयन्ती परितो वनं च ॥
 अतीव शोभां लभते मनोहरा ह्यपूर्वभावैः परिमोहयन्ती ॥ १
 [*दृष्ट्वा स रम्भां कमलायताक्षीं पीनस्तनीं चन्दनर्चिताङ्गीम् ।
 पद्मानना कामगृहं न वैषा नो वा रतिश्चारुमनोहरेयम् ॥]
 संपूर्णभावां परिरूपयुक्तां कामाङ्गलीलामतिमादधानाम् ।
 पश्यामि चैनां च सुकाममोहितां यास्यामि पृच्छामि च का भवेत्सा ॥ ३
 इतीव दैत्यः सुविचिन्तयानः कौलेन मुग्धः स च कालनोदितः ।
 रम्भां तु तां तत्र जगाम सत्वरमुवाच वै दीनमनाः सुलोचनाम् ॥ ४
 कस्यासि वा सुन्दरि केन सेविता किं नाम ते पुण्यतमं वदस्व मे ॥
 तवैव रूपेण महातितेजसा मुग्धोऽस्मि बाले मम वश्यतां व्रज ॥ ५
 एवमुक्त्वा विशालाक्षी प्राह कामातुरं प्रति । अहं रम्भा महाभाग क्रीडार्थं वनमुत्तमम् ॥ ६
 सखीभिः सहिता याता नन्दनं कामदं शुभम् । त्वं च को वा किमर्थं हि मम पार्श्वमुपागतः ॥७

वृत्र उवाच—

श्रूयतामभिधास्यामि योऽहं बाले समागतः । हुताशनात्समुत्पन्नः कश्यपस्य सुतः शुभे ॥ ८
 सखाऽहं देवदेवस्य शक्रस्यापि शुभानने । ऐन्द्रं पदं वरारोहे ह्यर्थं मे भुक्तिमागतम् ॥ ९
 अहं वृत्रः कथं देवि मां चैवं त्वं न विन्दसि । त्रैलोक्यं वशमायातं पश्य मे वरवर्णिनि ॥ १०
 अहं शरणमायातः कार्माद्विचिन्तितो वरानने । रमस्व मां विशालाक्षि कामेनाऽऽकुलितं प्रिये ॥ ११

रम्भोवाच—

वशगाऽहं तवैवाद्य भविष्यामि न संशयः । यद्यद्वदाम्यहं वीर तत्तत्कार्यं त्वयैव हि ॥ १२

* एतच्चिद्वान्तर्गतोऽयं पाठः क. ख. ग. घ. ङ. च. छ. झ. ञ. ट. पुस्तकस्थः ।

१ क. ख. ग. घ. ङ. च. छ. झ. ञ. ट. मुपुण्यदां । २ क. ख. ङ. च. छ. झ. ञ. ट. 'सभावैः परिविश्रमोहना । अतीव बाला शुभे मनोहरा संपूर्णभावैः परिमोहयेन्नम् । टं ३ क. ख. ग. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ङ. ट. 'ङ्गीलामतिशीलभावाम् । पं । ४ क. ख. ग. घ. ङ. छ. ज. झ. ङ. ट. 'म् । यास्याम्यहं वश्यमिहैव ह्यस्या मनोभवेनाद्य इहैव प्रेषितः । इं । ५ क. ख. ङ. च. छ. झ. ङ. कामेन । ६ क. ख. ङ. च. छ. झ. ट. ट. 'तः । समातुरस्तत्र । ङ. 'तः । कामातुरस्तत्र । ७ क. च. ग. घ. ङ. च. छ. झ. ङ. ट. प्रेषिता । ८ क. ख. च. छ. झ. ङ. ट. 'माद्रक्ष वं ।

एवमस्तु महाभागे तत्तत्सर्वं करोम्यहम् । एवं संभाषणं कृत्वा तथा सह महाबलः ॥ १३
 तस्मिन्वने महापुण्ये रेमे दानवसत्तमः । तस्या गीतेन नृत्येन हास्येन चलितेन वा ॥ १४
 अतिमुग्धो महादैत्यः स तस्याः सुरतेन च । तमुवाच महाभागं दानवं सा वरानना ॥ १५
 सुरापानं कुरुष्वेति पिबस्व मधुमाधवीम् । तामुवाच विशालाक्षीं रम्भां शशनिभाननाम् ॥ १६
 पुत्रोऽहं ब्राह्मणस्यापि वेदवेदाङ्गपारगः । सुरापानं कथं भद्रे करिष्यामि विनिन्दितम् ॥ १७
 तया तु रम्भया देव्या प्रीत्या दत्ता सुरा हठात् । तस्या दाक्षिण्यभावैस्तु सुरापानं कृतं तदा ॥ १८
 अतिमुग्धः सुरापानाज्ज्ञानभ्रष्टोऽभवत्तदा । तदन्तरे सुरेन्द्रेण वज्रेण निहतस्तथा ॥ * १९
 ब्रह्महत्यादिकैः पापैः स लिप्तो वृत्रहा ततः । ब्राह्मणास्तु ततः प्रोचुरिन्द्र पापं कृतं त्वया ॥ २०
 अस्मद्वाक्यात्तु विश्वस्तो वृत्रो नाम महाबलः । हतो विश्वासभावेन एवं पापं त्वया कृतम् ॥ २१

इन्द्र उवाच—

येन केनाप्युपायेन हन्तव्योऽरिः सदैव हि । देवब्राह्मणहन्ता च यज्ञधर्मस्य कण्टकः ॥ २२
 निहतो दानवो दुष्टो लोकानां च विनाशकृत् । किमर्थं कुपिता यूयमेतद्गुणायस्य लक्षणम् ॥ २३
 विचारश्चापि कर्तव्यो भवद्भिर्द्विजसत्तमाः । पश्चोत्कार्यं प्रकर्तव्यं न्याय्यान्याय्यं विचिन्त्यताम् ॥
 एवं संबोधिता विप्रा इन्द्रेणापि महात्मना । ब्रह्मादिभिः सुरैः सर्वैर्बोधितास्ते च सत्तमाः ॥
 जग्मुः स्वस्थानमेवं हि निहते धर्मकण्टके ॥ २५

इति श्रीमहापुराणे पाद्मे भूमिखण्डे वृत्रासुरवधो नाम चतुर्विंशोऽध्यायः ॥ २४ ॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—४४५८

अथ पञ्चविंशोऽध्यायः ।

सूत उवाच—

इत्रं तु निहतं श्रुत्वा सा दितिर्दुःखपीडिता । पुत्रशोकेन तेनैव संदग्धा द्विजसत्तमाः ॥ १
 उवाच च महात्मानं कश्यपं मुनिसत्तमम् । इन्द्रस्यापि सुदुष्टस्य वधार्थं मुनिर्पुंगवाः ॥ २
 ब्रह्मतेजोमयं दिव्यं दुःसहं सर्वदैवतैः । पुत्रैकं दातुमर्होऽसि सुमियाऽहं यदा विभो ॥ ३

कश्यप उवाच—

निहतौ बलवृत्रौ तौ मम पुत्रौ महाबलौ । पापमाश्रित्य देवेन इन्द्रेणापि दुरात्मना ॥ ४
 तस्यैव च वधार्थाय पुत्रमेकं ददाम्यहम् । [वर्षाणां तु शतैकं त्वं शुचिर्भव यशस्विनि] ॥ ५
 एवमुक्त्वा स योगीन्द्रो हस्तं शिरसि वै तदा । दत्त्वा दित्या सहैवासौ गतो मेरोस्तपोवनम् ॥ ६
 तप आस्थाय सा देवी तपन्ती वह्निशालिनी । शुचिष्मती सदा भूत्वा पुत्रार्थं द्विजसत्तमाः ॥ ७
 ततो देवैः सहस्राक्षो ज्ञात्वा तस्यास्तमुद्यमम् । दित्याश्चैवं महाभागा अन्तरिक्षकोऽभवत् ॥ ८

* अत्र “छ” चिह्नानितपुस्तके “श्रुत्वा सप्तर्षयः क्रुद्धास्तत्राऽऽगत्येन्द्रमयुवन्” इति श्लोकार्थं दृश्यते । † एतच्चिह्न-
 नान्तर्गतोऽयं पाठः क. ख. ग. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ड. ढ. पुस्तकस्थः ।

१ क. ख. ग. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ड. ढ. ललितेन । २ क. ख. ग. घ. च. छ. झ. ट. ड. ढ. *भागा वृत्रं दान-
 वसत्तमम् । सु । ३ झ. *या दैत्यं प्रीत्या वै वशमानितम् । तं । ४ छ. तत इन्द्रेण संसृतं वज्रेणापि हतं तदा । प्रं ।
 ५ क. ख. ड. च. छ. झ. ङ. ढ. *आत्कोपं प्रं । ६ क. ख. ड. च. छ. झ. ड. तपोवननिवासिनी । ७ अ. सुदुःखिता ।
 ८ अ. *न्तरिक्षगतोऽभं ।

- पञ्चविंशब्दिको भूत्वा देवराहदेवतापसः । ब्राह्मणस्य च रूपेण तस्याश्चान्तिकमागतः ॥ ९
 स तां प्रणम्य धर्मात्मा मातरं तपसाऽन्विताम् । तयोक्तस्तु सहस्राक्षो भवान्को द्विजसप्तम ॥१०
 तामुवाच सहस्राक्षः पुत्रोऽहं तव शोभने । ब्राह्मणो वेदविद्वांश्च धर्मं जानामि सुव्रते ॥
 तपसस्तव साहाय्यं करिष्ये नात्र संशयः ॥ ११
 शुश्रूषति स चैवं हि मातरं तां तपस्विनीम् । तमिन्द्रं सा न जानाति आगतं बुष्टकारिणम् ॥ १२
 धर्मपुत्रं विजानाति शुश्रूषन्तं दिने दिने । अङ्गं संवाहयेदेव्याः पादौ प्रक्षालयेत्तथा ॥ १३
 फलं पुष्पं पयः पत्रं वल्कलाजिनमेव च । ददात्येवं स धर्मात्मा प्रीत्या तस्यै सदैव हि ॥ १४
 भक्त्या संतोषिता तस्य संतुष्टा तमभाषत । पुत्रे जाते महापुण्य इन्द्रे च निहते सति ॥ १५
 कुरु राज्यं महाभागं पुत्रेण मम दैवकम् । एवमस्तु महाभागे त्वत्प्रसादौच्छ्रुचिस्मिते ॥ १६
 तस्याश्चैवान्तरं प्रेप्सुरभवत्पाकशासनः । पूर्णे वर्षशते तस्या ददर्शान्तरमीश्वरः ॥ १७
 अकृत्वा पादयोः शौचं दितिः शयनमाविशत् । सुप्ता पश्चाच्छिरः कृत्वा मुक्तकेशा सुविह्वला १८
 निद्रामाहारयामास तस्याः कुक्षिं प्रविश्य सः । वज्रपाणिस्ततो गर्भं सप्तधा विचकर्त ह ॥ १९
 वज्रेण तीक्ष्णधारेण रुरोद उदरे स्थितः । स गर्भस्तत्र विभेन्द्रा इन्द्रहस्तगतेन वै ॥ २०
 रुदमानं महागर्भं तमुवाच पुनः पुनः । शतक्रतुर्महातेजा मा रोदीरित्यभाषत ॥ २१
 [*सप्तधा कृतवाञ्छकस्तं गर्भं दितिर्जं पुनः ।] पुनः स रोदमानं तमेकैकं सप्तधाऽकरोत् ॥ २२
 ते वै जातास्तु मरुतो देवाः सर्वे महौजसः । यथा इन्द्रेण वै प्रोक्ता बभूवुर्नामपस्तथा ॥ २३
 अनिवार्यमहाकायास्तीव्रतेजःपराक्रमाः । एकोनाश्च बभूवुस्ते पश्चात्सन्मरुतस्ततः ॥ २४
 मरुतो नाम ते ख्याता इन्द्रमेव समाश्रिताः । भूतानामेव सर्वेषां रोचयन्तो जगन्महत् ॥ २५
 वरं देवनिकायेषु हरिः प्रादात्प्रजापतिः । [*क्रमशस्तानि राज्यानि पृथुपूर्वाणि तानि वै ॥ २६
 स देवः पुरुषः कृष्णः सर्वव्यापी जगद्गुरुः । तपोजिष्णुर्महातेजाः सर्वे एकः प्रजापतिः] ॥ २७
 पर्जन्यः पावकः पुण्यः सर्वात्मा सर्व एव हि । तस्य सर्वमिदं पुण्यं जगत्स्थावरजङ्गमम् ॥ २८
 भूतसर्गमिदं सम्यक्श्रुत्वाऽथ द्विजसत्तमोः । न किञ्चिद्भयमस्तीह परलोकभयं कुतः ॥ २९
 इमां सृष्टिं महापुण्यां सर्वपापहरां शुभाम् । यः शृणोति नरो भक्त्या सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ ३०
 स हि धन्यश्च पुण्यश्च स हि सत्यसमन्वितः । यः शृणोति इमां सृष्टिं स याति परमां गतिम् ३१
 सर्वपापत्रिशुद्धात्मा विष्णुलोकं च गच्छति ॥ ३२

इति श्रीमहापुराणे पाप्ने भूमिखण्डे मरुदुत्पात्तिर्नाम पञ्चविंशोऽध्यायः ॥ २५ ॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—४४९०

अर्थकषयित्तमोऽध्यायः ।

सूत उवाच—

स प्रभुः सर्वदेवस्तु ह्यभ्यधिच्य ततो नृपम् । पृथुं वेनस्य तनयं सवरीज्ये महाप्रभुः ॥ १

* एतच्छिद्धान्तर्गतोऽयं पाठः क. ख. ग. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ड. पुस्तकस्थः । † क. ख. ग. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ड. ड. पुस्तकस्थोऽयं पाठः ।

१ क. ख. ग. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ड. ड. 'व तोपमः । ब्रा' । २ क. ख. घ. च. छ. झ. ट 'ग इन्द्रेण सम' ।
 ३ क. ख. ग. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ड. ड. 'दाद्रविष्याति । त' । ४ क. च. अतिवीर्यमहाकोपास्ती' । ५ ड 'माः ।
 नाऽऽवृत्तिभय' । ६ म. 'च—स्वयंभूः स' । ७ क. ख. च. 'वसत्व महाप्रभुम् । म' ।

महाबाहुं महाकायं यथेन्द्रं च सुरेश्वरम् । क्रमेणापि ततो ब्रह्मा राज्यानि सुविचार्य हि ॥ २
यद्यस्यापि भवेद्योग्यं दातुं तदुपचक्रमे । वृक्षाणां ब्राह्मणानां च ग्रहर्क्षाणां तथैव च ॥ ३
सोमं राज्येऽभ्यषिञ्च्य तपसां च महामतिः । धर्माणां सर्वयज्ञानां पुण्यानां सौम्यतेजसा ॥ ४
अपां मध्ये तथा देवं तीर्थानां हि तथैव च । वरुणं सोऽभ्यषिञ्च्यै रत्नानां च द्विजोत्तम ॥ ५
अन्येषां सर्वयक्षाणां राज्ये वैश्रवणं पुनः । विष्णुमेव महाप्राज्ञमादित्यानां पितामहः ॥ ६
राज्ये संस्थापयामास तीर्थानां हितहेतवे । सर्वेषामेव पुण्यानां दक्षमेव प्रजापतिम् ॥ ७
समर्थं सर्वधर्मज्ञं प्रजापतिगणेश्वरम् । दैत्यानां दानवानां च विष्णुतेजःसमन्वितम् ॥ ८
प्रह्लादं स्थापयामास स हि राज्ये प्रजापतिः । यमं वैवस्वतं धर्मं पितुराज्येऽभ्यषिञ्चयत् ॥ ९
यक्षराक्षसभूतानां पिशाचोरगरक्षसाम् । योगिनीनां च सर्वासां [*वेतालानां महात्मनाम् ॥ १०
कङ्कालानां हि सर्वेषां कूष्माण्डानां तथैव च । पार्थिवानां तु सर्वेषां गिरिशं शूलपाणिनम् ॥ ११
पर्वतानां हि सर्वेषां हिमवन्तं महागिरिम् । नदीनां च तडागानां वापिकानां तथैव च ॥
[*कुण्डानां कूपराज्ये हि दिव्येषु च सुरेश्वरः] ॥ १२
सार्गेराणां च सर्वेषां पुष्करं तीर्थमुत्तमम् । गन्धर्वाणां च सर्वेषां पुण्यात्मानं महाबलम् ॥ १३
नाम्ना चित्ररथं राज्ये सोऽभ्यषिञ्च्यसुरेश्वरं । नागानां पुण्यवीर्याणां वासुकिं च चतुर्मुखः ॥ १४
सर्पाणां तु तथा राज्येऽभ्यषिञ्च्य स तक्षकम् । बारगानां तथा राज्ये स चैरावणमादिशत् ॥ १५
अश्वानां चैव सर्वेषामुच्चैःश्रवसमेव च । पक्षिणां चैव सर्वेषां वैनतेयमथापि सः ॥ १६
शृगाणां च ततो राज्ये ब्रह्मा सिंहमथाऽऽदिशत् । गोवृषं तु गवां मध्ये ह्यभ्यषिञ्च्यत्प्रजापतिः १७
वनस्पतीनां सर्वेषां पुष्पं राजानमादिशत् । एवं राज्यानि पुण्यानि संस्थाप्य स पितामहः ॥ १८
दिशापालांस्ततो ब्रह्मा स्थापयामास सत्तमः । वैराजस्य तथा पुत्रं पूर्वस्यां दिश्यसिञ्चयत् ॥ १९
सुधन्वानं दिशः पालं राजानं सोऽभ्यषिञ्चयत् । दक्षिणस्यां महात्मानं कर्दमस्य प्रजापतेः ॥ २०
पुत्रं शङ्खपदं नाम राजानं सोऽभ्यषिञ्चयत् । पश्चिमायां तथा ब्रह्मा वरुणस्य प्रजापतेः ॥ २१
[*पुत्रं च पुष्करं नाम सोऽभ्यषिञ्च्यत्प्रजापतिः] । उत्तरस्यां दिशि ब्रह्मा नलकूबरमेव च ॥ २२
एवं चैवाभ्यषिञ्च्य [*दिक्पालान्स महौजसः । यैरियं पृथिवी सर्वा सप्तद्वीपा सपत्न्या ॥ २३
यथाप्रदेशमद्यापि धर्मेण परिपाल्यते । पृथुश्चैव महाभागो] ह्यभिपिक्तो नराधिपः ॥ २४
राजसूयादिभिः सर्वैरभिपिक्तः स एव च । विधिना विधिदृष्टेन स च राज्ये महीपतिः ॥ २५
चाक्षुषे नाम्न्यतीते तु मनौ चैव महौजसि । [*मन्वन्तरे महाभागा देवपुण्ये हितैपिणि] ॥ २६
ततो वैवस्वतायैव मनवे राज्यमादिशत् । विस्तरं चापि व्याख्यास्ये पृथुश्चैव महात्मनः ॥
यदि यूयं च विभेन्द्राः शुभ्रूषथ ह्यतन्द्रिताः ॥ २७
एतदेव प्रतिष्ठानं महत्पुण्यं प्रकीर्तितम् । [*सर्वेष्वेव पुराणेषु त्वेवं हि निश्चितं सदा] ॥ २८

* एतच्चिह्नान्तर्गतोऽयं पाठः क. ख. ड. च. छ. झ. ङ. ट. पुस्तकस्थः । † एतच्चिह्नान्तर्गतोऽयं पाठः क. ख. ग. ड. च. छ. झ. ट. पुस्तकस्थः । * एतच्चिह्नान्तर्गतोऽयं पाठः क. ख. च. छ. झ. पुस्तकस्थः । † एतच्चिह्नान्तर्गतोऽयं पाठः क. ख. ग. घ. च. छ. झ. ट. पुस्तकस्थः । * एतच्चिह्नान्तर्गतोऽयं पाठः क. ख. ग. घ. ड. च. छ. झ. ट. ड. ड. पुस्तकस्थः । † एतच्चिह्नान्तर्गतोऽयं पाठः ट. ड. पुस्तकस्थः ।

१ क. ख. ग. घ. ड. च. छ. झ. 'स जनताहि' । २ क. ख. ग. घ. ड. च. छ. झ. ट. ड. 'गरं स्थापितं पुण्यं सर्व-
तीर्थमनुत्' । ३ क. ख. ग. घ. ड. च. छ. झ. ट. ड. ड. वेददृष्टेन । ४ क. ख. ड. च. छ. झ. ड. 'स्ये मनोश्चै' ।

पुण्यं यशस्यमायुष्यं स्वर्गवासकरं शुभम् । धन्यं पवित्रं विख्यातं पुत्रदं बुद्धिकारकम् ॥ २९
यः शृणोति नरो भक्त्या भावध्यानसमन्वितः । अश्वमेधसहस्रस्य पुण्यं संजायते ध्रुवम् ॥ ३०

इति श्रीमहापुराणे पाद्मे भूमिखण्डे पृथुचरितप्रस्तावो नाम षड्विंशोऽध्यायः ॥ २६ ॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—४५२०

अथ सप्तविंशोऽध्यायः ।

ऋषय ऊचुः—

विस्तरेण समाख्याहि जन्म तस्य महात्मनः । पृथोश्चैव महाभाग श्रोतुकामा वयं पुनः ॥ १
राज्ञा तेन यथा दुग्धा चेयं धात्री महात्मना । पुनर्देवैश्च पितृभिर्मुनिभिस्तत्त्ववेदिभिः ॥ २
यथा दैत्यैश्च नागैश्च वृक्षैश्च पर्वतादिकैः । [*शैलैश्चैव पिशाचैश्च गन्धर्वैः पुण्यकर्मभिः ॥ ३
ब्राह्मणैश्च तथा सिद्धैर्ब्राह्मणैर्भीमविक्रमैः । पूर्वमेव यथा दुग्धा ह्यन्यैश्चैव महात्मभिः] ॥
तेषामेव हि सर्वेषां विशेषं पात्रधारणम् ॥ ४
क्षीरस्यापि विधिं ब्रूहि विशेषं च महामते । वेनस्यापि नृपस्यैव पाण्डुरेव महामात्मनः ॥ ५
मथितो मुनिभिः पूर्वं कुद्धैश्चापि महात्मभिः । अकस्मात्कारणं सर्वं सृतपुत्र वदस्व नः ॥ ६
विचित्रेयं महापुण्या कथा पातकनाशिनी । श्रोतुकामो वयं पुण्यां तृप्तिर्नैव प्रजायते ॥ ७

सूत उवाच—

वैन्यस्य च पृथोरेव तस्य विस्तरमेव च । जन्म वीर्यं यथा क्षात्रं पौरुषं द्विजसत्तमाः ॥ ८
प्रवक्ष्यामि यथा सर्वं चरितं तस्य धीमतः । शृणुध्वं भो महाभागा मनो वै द्विजसत्तमाः ॥ ९
अभक्ताय न वक्तव्यमश्रद्धाय शठाय च । सुमुखीय सुमोहाय कुशिष्याय तथैव च ॥ १०
उदासीनाय कूटाय धर्मनाशाय च द्विजाः । अन्यथा पठते यो हि निरयं च प्रयाति हि ॥ ११
भवन्तो भावयुक्ताश्च सत्यधर्मपरायणाः । भवतामग्रतः सर्वं चरितं पापनाशनम् ॥ १२
संप्रवक्ष्याम्यशेषेण शृण्वतां सुमहात्मनाम् । स्वर्ग्यं यशस्यमायुष्यं धन्यं वेदैश्च संमतम् ॥ १३
रहस्यमृषिभिः प्रोक्तं प्रवक्ष्यामि द्विजोत्तमाः । यश्चैनं कथयेन्नित्यं पृथोर्वैन्यस्य विस्तरम् ॥ १४
ब्राह्मणेभ्यो नमस्कृत्य नैव शोचेत्कृताकृतम् । सप्तजन्मार्जितं पापं श्रुतमात्रेण नश्यति ॥ १५
ब्राह्मणो वेदवेत्ता च क्षत्रियो विजयी भवेत् । वैश्यो धनसमृद्धः स्याच्छूद्रस्तु श्रवणात्सुखी ॥ १६
एवं फलमवामोर्ति पठनाच्छ्रवणादपि । पृथोर्जन्म चरित्रं च पवित्रं पापनाशनम् ॥ १७
धर्मगोप्ता महाप्राज्ञो वेदशास्त्रार्थकोविदः । अत्रिर्वंशसमुत्पन्नः पूर्वमैत्रिसमः प्रभुः ॥ १८
स्रष्टा सर्वस्य धर्मस्य अङ्गो नाम प्रजापतिः । य आसीत्तस्य पुत्रो वै वेनो नाम प्रजापतिः ॥ १९

* एतन्निहान्तर्गतोऽयं पाठः क. ख. ड. च. छ. झ. ङ. पुस्तकस्थः ।

१ क. ख. ग. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ड. ड. 'दं वृद्धि' । २ क. ख. ड. च. छ. झ. 'श्च यथा यक्षैर्यथा दुमैः । शै' । ३ क. ख. ग. घ. च. छ. झ. महात्मभिः । ४ क. ख. च. ड. झ. ट. ड. 'र्वं स कस्मादिह कारणात् । कुद्धैश्चैव महापुण्यैः सू' । ५ क. ख. ड. च. छ. झ. ड. 'मा महाभाग तृ' । ग. घ. ज. ट. ड. 'मा महापुण्यां तृ' । ६ ड. च । श्रद्धादीनाय कूटाय सर्वना । ७ क. ख. ग. घ. ड. च. छ. झ. ड. संमित' । ८ क. ख. ग. घ. च. छ. झ. ट. ड. 'ति वः शृणोति न संशयः । ८' । ९ अ. 'मन्त्रिसं' ।

धर्ममेवं परित्यज्य सर्वदैव प्रवर्तते । मृत्योः कन्या महाभाग सुनीथा नाम नामतः ॥ २०
तां तु अङ्गो महाभागः सुनीथामुपयेमिवात् । तस्यामुत्पादयामास वेनं धर्मप्रणाशनम् ॥ २१
मातामहस्य दोषेण वेनः कालात्मजात्र्मजः । निजधर्म परित्यज्य ह्यधर्मनिरतोऽभवत् ॥ २२
कामाल्लोभान्महामोहात्पापमेव समाचरत् । वेदाचौरमयं धर्म परित्यज्य नराधिपः ॥ २३
अन्ववर्तत पापेन मदमत्सरमोहितः । वेदाध्ययनहीनाश्च प्रवर्तन्ते तदा द्विजाः ॥ २४
निःस्वाध्यायवषट्काराः प्रजास्तस्मिन्प्रजापतौ । प्रवृत्ता न पपुः सोमं हुतं यज्ञेषु देवताः ॥ २५
इत्युवाच स बुध्वात्मा ब्राह्मणान्प्रति नित्यशः । नाध्येतव्यं न होतव्यं न देयं दानमेव च ॥ २६
न यष्टव्यं न होतव्यमिति तस्य प्रजापतेः । आसीत्प्रतिज्ञा क्रूरेयं विनाशे प्रत्युपस्थिते ॥ २७
[*अहमिज्यश्च यष्टा च यज्ञश्चेति पुनः पुनः] । मयि यज्ञा विधातव्या मयि होतव्यमेव च ॥ २८
इत्यब्रवीत्सदा वेनो ब्रह्मं विष्णुः सनातनः । अहं ब्रह्माऽहमिन्द्रोऽस्मि रुद्रो मित्रः सदागतिः ॥
अहमेव सदा भोक्ता हव्यकव्यस्य नो परः ॥ २९
अथ ते मुनयः क्रुद्धा वेनं प्रति महाबलाः । ऊचुस्ते संगताः सर्वे राजानं पापचेतनम् ॥ ३०

मुनय ऊचुः—

राजा हि पृथिवीनाथः प्रजां पालयते सदा । धर्ममूर्तिः स राजेन्द्रस्तस्माद्दर्मानिह रक्षयेत् ॥ ३१
वयं दीक्षां प्रविशामो यज्ञे द्वादशवार्षिकीम् । अधर्मं कुरु मा वेन नैष धर्मः सतामिति ॥ ३२
कुरु धर्मं महाराज सत्यपुण्यं समाचरं । राजाऽहं पालयिष्यामि इति ते समयः कृतः ॥ ३३
तांस्तथा भ्रुवंतो वीक्ष्य ऋषीन्दुर्वृत्तचेष्टितः । उवाचोद्दर्मगश्चासौ क्रुद्धोऽन्तक इवापरः ॥ ३४
ज्ञानवीर्यतपःसत्यैर्मया वा कः समो भुवि । प्रभवं सर्वभूतानां धर्माणां च विशेषतः ॥ ३५
संभ्रूढा न त्रिदुर्ननं भवन्तो मां विचेतसः । इमां दहेयं पृथिवीं ग्वावयेयं जलैस्तथा ॥ ३६
द्यां भुवं च रुन्धेयं नात्र कार्या विचारणा । यदा न शक्यते मोहादवलेपाच्च पार्थिवः ॥ ३७
अपनेतुं तदा वेनं ततः क्रुद्धा महर्षयः । विस्फुरन्तं ततो वेनं बलात्संगृह्य ते रुषा ॥ ३८
वेनस्य तस्य सव्योरुं ममन्युर्जातमन्यवः । कृष्णाञ्जनचयोपेतमतिह्रस्वं विलक्षणम् ॥ ३९
दीर्घास्यं च विरूपाक्षं नीलकञ्चुकवर्चसम् । लम्बोदरं व्यूढकर्णमतिबाहुं दुरोदरम् ॥ ४०
ददृशुस्ते महात्मानो निपीदेत्यभ्रुवंस्ततः । तेषां तद्रचनं श्रुत्वा निषसाद भयातुरः ॥ ४१
पर्वतेषु वनेष्वेव तस्य वंशः प्रतिष्ठितः । निषादाश्च किराताश्च भिल्लानाहलकास्तथा ॥ ४२
भ्रमराश्च पुलिन्दाश्च ये चान्ये म्लेच्छजातयः । पापाचाराश्च ते सर्वे तस्मादङ्गात्प्रजज्ञिरे ॥ ४३
अथ ते ऋषयः सर्वं प्रसन्नमनसस्ततः । गतकल्मषमेवात्र ज्ञात्वा वेनं नृपोत्तमम् ॥ ४४
ममन्युर्दक्षिणं पाणिं तस्यैव च महात्मनः । मथिते तस्य पाणौ तु संजातः स्वेद एव हि ॥ ४५
पुनर्ममन्युस्ते विप्रा दक्षिणं पाणिमेव च । सुकरात्पुरुषो जज्ञे द्वादशादित्यसंनिभः ॥ ४६
तप्तकाञ्चनवर्णाङ्गो दिव्यमालाम्बरो वरः । दिव्याभरणशोभाङ्गो दिव्यगन्धानुलेपनः ॥ ४७

* ग. घ. एतच्छिहान्तर्गतः पाठोऽयं ग. घ. ड. पुस्तकस्यः ।

१ क. ख. च. छ. झ. ङ. 'त्यकः । नि' । २ ट. 'चारं स्वधर्मं च प' । ३ ट. न जप्तव्यमि' । ४ क. ख. ग. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ङ. ड. 'र । प्रजा' । ५ क. ख. ग. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ड. ड. 'वतः सर्वान्महर्षीन्ब्रवीत्तदा । वेन प्रहस्य दृशुर्दक्षिममर्षमन्यकम् ॥ वेन उवाच ॥ स्रष्टा धर्मस्य कश्चान्यः श्रोतव्यं कस्य वा मया ॥ धृतवी' । ६ क. ख. ङ. च. छ. झ. 'तिभितं दु' ।

मुकुटेनार्कवर्णेन कुण्डलाभ्यां विराजितः । महावायो महाबाहू रूपेणाप्रतिमो भुवि ॥	४८
खड्गबाणधरो धन्वी कवची च महाप्रभुः । सर्वलक्षणसंपन्नः सर्वालंकारभूषणः ॥	४९
तेजसा रूपभावेन वर्षैश्चैव महामतिः । दिवि चन्द्रो यथा भाति भुवि वेनात्मजस्तथा ॥	५०
तस्मिञ्जाते महाभागे देवाश्च ऋषयोऽमलाः । उत्सवं चक्रिरे सर्वे वेनस्य तनयं प्रति ॥	५१
दीप्यमानः स्ववपुषा साक्षादग्निरिव ज्वलन् । आद्यमाजगवं नाम धनुर्गृह्य महोत्सवः ॥	५२
शरांश्च दिव्यान्क्षार्थं कवचं च महाप्रभम् । जाते सति महाभागे पृथौ वीरे महात्मनि ॥	५३
संप्रहृष्टानि भूतानि समस्तानि द्विजोत्तमाः । सर्वतीर्थानि तोयानि पुण्यानि विविधानि च ॥	
तस्याभिषेकं विप्रेन्द्राः सर्व एवोपचक्रिरे ॥	५४
पितामहस्ततो देवा भूतानि विविधानि च । स्थावराणि चराण्येव ह्यभ्युच्चिन्नराधिपम् ॥	५५
महावीरं प्रजापालं पृथुमेव द्विजोत्तमाः । पृथुर्वैन्यो राजराजो ह्यभिषिक्तश्चराचरैः ॥	५६
देवैर्विप्रस्तैर्थां नागैरभिषिक्तो महामनाः । स रौज्यमभिषेदे वै पृथुर्वैन्यः प्रतापवान् ॥	५७
तस्य पित्रा प्रजाः सर्वाः कैदा नैवानुरञ्जिताः । तेनानुरञ्जिताः सर्वा मुमुदिरे सुखेन वै ॥	५८
अस्यानुरागाद्वीरस्य राजराजेति नाम च । प्रजज्ञेऽस्य सुवीरस्य समुद्रेऽपि द्विजोत्तमाः ॥	५९
आपस्तस्तम्भिरे सर्वा भयात्तस्य महात्मनः । [*प्रयातस्य रथस्यापि तस्यैव च महात्मनः] ॥	६०
दुर्गमार्गं त्रिलोप्येव सुमार्गं पर्वता ददुः । औज्ञाभङ्गं न चकुश्च गिरयः सर्व एव ते ॥	६१
अकृष्टपच्या पृथिवी सर्वत्र कामधेनवः । पर्जन्यः कामवर्षी च देवयज्ञा महोत्सवाः ॥	६२
कुर्वन्ति ब्राह्मणाः सर्वे क्षत्रियाश्च तथा परे । सर्वकामफला वृक्षास्तस्मिञ्ज्ञासति पार्थिवे ॥	६३
न दुर्भिक्षं न च व्याधिर्नाकालमरणं नृणाम् । सर्वे सुखेन जीवन्ति लोका धर्मपरायणाः ॥	६४
तस्मिञ्ज्ञासति कुर्धर्षे राजराजे नृपात्मजे । एतस्मिन्नन्तरे काले यज्ञे पैतामहे शुभे ॥	६५
सूतः सूत्यां समुत्पन्नः सौम्येऽहनि महामतिः । तस्मिन्नेव महायज्ञे जज्ञे प्राज्ञोऽथ मागधः ॥	६६
पृथोः स्तवार्थं तौ तत्र समाहूतौ महर्षिभिः । सूतस्य लक्षणं वक्ष्ये महापुण्यं द्विजोत्तमाः ॥	६७
शिखामूत्रेण संयुक्तः स्तोत्राध्ययनतत्परः । सर्वशास्त्रार्थवेत्ताऽसावग्निहोत्रमुपासते ॥	६८
दानाध्ययनसंयुक्तो ब्रह्माचारपरायणः । देवानां ब्राह्मणानां च पूजनाभिरतः सदा ॥	६९
याचकस्तावकैः पुण्यैर्वेदमन्त्रैर्यजेत्किल । सदाचारपरो नित्यं संभोज्यो ब्राह्मणैः सह ॥	७०
एवं हि मागधो जज्ञे वेदाध्ययनवर्जितः । बन्दिनश्चारणाश्चान्ये ब्रह्माचारविवर्जिताः ॥	७१
ज्ञेयास्ते च महाभागाः स्तावकाः प्रभवन्ति वै । स्तवनार्थमुभौ सृष्टौ निपुणौ बन्दिमागधौ ॥	७२
तावूचुर्ऋषयः सर्वे स्तूयतामेष पार्थिवः । कर्मतदनु रूपं च यादृशोऽयं नराधिपः ॥	७३
तावूचतुस्तदा सर्वास्तानृषीन्बन्दिमागधौ । आवां देवानृषींश्चैव प्रणियावः स्वकर्मभिः ॥	७४
न चास्य विद्वो वै कर्म प्रतिष्ठा लक्षणं यशः । कर्मणा येन कुर्याव स्तोत्रमस्य महात्मनैः ॥	७५

* एतस्मिन्नन्तर्गतोऽयं पाठः क ख ड च छ झ ङ ट पुस्तकस्यः ।

१ क. ख. ड. च. छ. झ. ट. महावरम् । ग. घ. ट. ड. महाबलम् । २ अ. 'महायाश्च ततो भू' । ३ क. ख. ड. च. छ. झ. 'था सर्वैर' । ४ क. ख. ग. घ. च. राज्ञामधिराज्ये वै । ५ अ. तस्यापि ताः प्र' । ६ अ. कर्मणैवा' । ७ क. ख. ग. घ. ड. च. छ. झ. ट. ड. ध्वजभङ्ग' । ८ क. ख. च. छ. झ. ड. वेदयज्ञा । ९ क. ख. ड. च. छ. झ. ड. महात्मनि । १० क. ख. ग. घ. ड. च. छ. ज. झ. ड. वेदाध्ययनतत्परः । ११ अ. ब्रह्माचारसधर्मवान् । १२ ग. घ. ड. संबन्धो । १३ क. ख. ग. घ. ड. च. छ. झ. ड. ड. 'नः । कथं कुर्याव वै स्तोत्रमविज्ञानैर्गुणैस्ततः । संप्रोचुस्ती महारमानो गुणास्तस्य महात्मनः । भ' ।

जानीवस्तन्न विप्रेन्द्रा अविज्ञातगुणस्य हि । भविष्यैश्च गुणैः पुण्यैः स्तोतव्योऽयं नराधिपः ॥ ७६
 [*कृतवान्यानि कर्माणि पृथुरेव महायशाः] । ऊचुस्ते मुनेयस्तस्य गुणान्दिव्यांश्च भाविनः ॥ ७७
 सत्ववाङ्मनसंपन्नो बुद्धिमाख्यताविक्रमः । सदा शूरो गुणग्राही पुण्यवांस्त्यागवान्गुणी ॥ ७८
 धार्मिकः सत्यवादी च यज्ञानां याजकोत्तमः । प्रियवाक्सत्यवौग्दान्तो धान्यवान्धनवान्सुधीः ७९
 गुणज्ञश्च कृतज्ञश्च धर्मज्ञः सत्यवत्सलः । सर्वगः सर्वदो वेत्ता ब्रह्मण्यो वेदवित्सुधीः ॥ ८०
 यज्ञवांश्च सुशूरश्च वेदवेदाङ्गपारगः । धन्यो गोप्ता प्रजानां च विजयी समराङ्गणे ॥ ८१
 राजसूयादिकानां तु यज्वाऽयं राजसत्तमः । आहर्ता भूतले चैकः सर्वधर्मसमन्वितः ॥ ८२
 एते गुणा अस्य चाग्रे भविष्यन्ति महात्मनः । ऋषिभिस्तौ नियुक्तौ च कुर्वाणौ सूतमागधौ ८३
 गुणैश्चैव भविष्यैश्च स्तोत्रं तस्य महात्मनः । तदाप्रभृति वै लोकाः स्तवैः स्तुष्टा महापते ॥ ८४
 पुरतश्च भविष्यन्ति दातारः स्तावकैर्गुणैः । ततःप्रभृति लोकेऽस्मिन्स्तवेषु द्विजसत्तमाः ॥ ८५
 मागधाद्याः प्रपूज्यन्ते तेषां द्रविणमुत्तमम् । सूताय मागधायैव बन्दिनेऽथ महोदयम् ॥ ८६
 चारणाय ततः प्रादात्कलिङ्गं देशमेव च । पृथुः प्रादाच्च धर्मात्मा हैहयं देशमेव च ॥ ८७
 रेवातीरे पुरं कृत्वा स्वनाम्ना नृपसत्तमः । ब्राह्मणेभ्यो द्विजश्रेष्ठास्तदाऽदाद्विपुलं वसु ॥ ८८
 सर्वज्ञं सर्वदातारं धर्मवीर्यं नरोत्तमम् । ददृशुस्तं प्रजाः सर्वा मुनयश्च ततोऽमलाः ॥ ८९
 ऊचुः परस्परं पुण्य एष राजा महामतिः । देवादीनां वृत्तिदाता ह्यस्माकं च विशेषतः ॥
 प्रजानां पालकश्चैव वृत्तिदो हि भविष्यति ॥ ९०
 इयं धात्री महाप्राज्ञा उषं बीजं पुरा किल । जीवनार्थं प्रजानां तु ग्रसयित्वा स्थिराऽभवत् ॥ ९१
 ततः पृथुं द्विजश्रेष्ठाः प्रजाः समभिदुद्रुवुः । विधत्स्वेति सुवृत्तिं नो मुनीनां वचनात्तदा ॥ ९२
 ग्रसयित्वा तदा तानि पृथ्वी जाता सुनिश्चला । भयं प्रजानां सुमहत्स दृष्ट्वा राजसत्तमः ॥ ९३
 महर्षिवचनाच्चापि प्रगृह्य सशरं धनुः । अभ्यधावत वेगेन पृथ्वीं क्रुद्धो नराधिपः ॥ ९४
 कुञ्जरं रूपमास्थाय भयात्तस्य तु मेदिनी । वनेषु दुर्गदेशेषु गुप्ता भूता चचार सा ॥ ९५
 न पश्यति महाप्राज्ञः कुरूपं द्विजसत्तमाः । आचक्षुर्महाभागं कुञ्जरं रूपमास्थिता ॥ ९६
 ततः कुञ्जररूपां तामभिदुद्राव पार्थिवः । ताड्यमाना च सा तेन निशितैर्मार्गणैस्तदा ॥ ९७
 हरिरूपं समास्थाय पलायनपराऽभवत् । हरिरूपां पार्थिवस्तामभिदुद्राव वेगवान् ॥ ९८
 ततः क्रुद्धो महाप्राज्ञो रोषादरुणलोचनः । सुबाणैर्निशितैस्तीक्ष्णैराजघान स मेदिनीम् ॥ ९९
 आकुला व्याकुला जाता बाणाघातहता तदा । महिषीरूपमास्थाय पलायनपराऽभवत् ॥ १००
 तामप्यधावद्वेगेन बाणपाणिर्धनुर्धरः । सा गौर्भूत्वा द्विजश्रेष्ठाः स्वर्गमेव गता द्रुतम् ॥ १०१
 ब्रह्मणः शरणं प्राप्ता विष्णोश्चैव महात्मनः । रुद्रादीनां च देवानां त्राणस्थानं न विन्दति ॥ १०२
 अलभन्ती च सा त्राणं वैन्यमेवान्वपद्यत । तस्य पार्श्वे पुनः प्राप्ता बाणघातसमाकुला ॥ १०३

* एतद्विहान्तर्गतः पाठोऽयं क. ख. ग. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ड. ढ. पुस्तकस्थः ।

१ क. ख. ग. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ड. ढ. नरोत्तमः । २ क. ख. ग. घ. च. छ. झ. ट. ड. 'नयः सर्वे गुणा-
 न्दिव्यान्महात्मनः । ३ छ. 'द्विमांश्च्युतविक्रमः । ४ क. ख. ङ. च. छ. झ. ट. 'वाक्चैव धन्यवाग्धनवान्गुणी । गु । ५ क.
 ख. ङ. च. छ. झ. ङ. 'धीः । प्रज्ञावां । ६ क. ख. ग. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ड. धाता । ७ क. ख. ग. घ. च. छ.
 झ. ट. ड. आचार्यायाः । ८ क. ख. ङ. छ. झ. 'दातिलिङ्गं देशमुत्तम् । ९ ग. घ. ट. ड. क्षयं । १० अ. कुञ्जरं द्विं ।
 ११ क. ख. च. छ. झ. 'क्षुर्महात्मनः कुं ।

बद्धाञ्जलिपुटा भूत्वा तं पृथुं वाक्यमब्रवीत् । त्राहि त्राहीति राजेन्द्र सां राजानमभाषत ॥ १०४
 अहं धात्री महाप्राज्ञ सर्वाधारा वसुंधरा । निहतायां मयि नृप निहतं लोकसप्तकम् ॥ १०५
 कृताञ्जलिपुटा भूत्वा पूज्या लोकैस्त्रिभिः सदा । अन्यद्वदामि ते भूप अवध्या स्त्री सदा भवेत् ॥
 स्त्रीणां वधे महान्दोषो ह्युक्तः पूर्वैर्महात्मभिः । [*गवां वधे महत्पापं दृष्टमस्ति द्विजोत्तमैः] ॥ १०७
 मया विना महाराज कथं धारयसे प्रजाः । अहं यदा स्यां च धरा तदा लोकाश्चराचराः १०८
 स्थिरत्वं यान्ति ते सर्वे स्थिरीभूता यदा ह्यहम् । मां विना त इमे लोका विनश्येयुश्चराचराः १०९
 [†पुनः प्रजा विनश्येयुर्मम नाशे समागते । कथं धारयिता चासि प्रजा राजन्विना मया ॥ ११०
 मयि लोकाः स्थिरा राजन्मयेदं धार्यते जगत् । मद्दिनाशे विनश्येयुः प्रजाः सर्वा न संशयः] १११
 तस्मान्मार्हसि मां हन्तुं श्रेयश्चेत्त्वं चिकीर्षसि । प्रजानां पृथिवीपाल गृणु मे त्वं हितं वचः ॥ ११२
 उपायैश्च महाभाग सुसिद्धिं यान्त्युपक्रमाः । समालोक्य ह्युपायं त्वं प्रजानां शं विधत्स्व च ११३
 [*मां हत्वा त्वं महाराज धारणे पालने सदा । पोषणे च महाप्राज्ञ मद्दिना हि कथं नृप ॥ ११४
 धरिष्यसि प्रजां चेमां कोपं यच्छ त्वमात्मनः । अन्नमयी भविष्यामि धरिष्यामि प्रजामिमाम् ११५
 अहं नारी ह्यवध्या च प्रायश्चिती भविष्यसि] । अवध्यां च स्त्रियं प्राहुस्तिर्यग्योनिगतामपि ११६
 विचार्यैव महाराज धर्मेण त्यक्तुमर्हसि । एवं नानाविधैर्वाक्यैरुक्तो धात्र्या धराधिपः ॥ ११७
 कोपमेनं महाराज त्यज दारुणमेव हि । प्रसन्ने त्वयि राजेन्द्र तदा स्वस्था भवाम्यहम् ॥ ११८
 एवमुक्तस्तैया राजा पृथुर्वैन्यः प्रैतापवान् । तामुवाच महाभागां धरित्रां द्विजसत्तमाः ॥ ११९

इति श्रीमहापुराणे पाद्मे भूमिखण्डे पृथुपाख्याने सप्तविंशोऽध्यायः ॥ २७ ॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः— ४६३९

अथाष्टाविंशोऽध्यायः ।

पृथुरुवाच—

हते तस्मिन्महापाप एकस्मिन्पापचारिणि । लोकाः सुखेन जीवन्ति साधवः पुण्यदर्शिनः ॥ १
 तस्मादेकं प्रहर्तव्यं पापिष्ठं पापचेतनम् । तस्मात्त्वां हि हनिष्यामि सर्वार्थस्य प्रणाशिनीम् ॥ २
 त्वया बीजानि सर्वाणि ग्रस्तान्येतानि सांप्रतम् । ग्रासं कृत्वा स्थिरी भूत्वा प्रजा हत्वा क्व यास्यसि ३
 हते पापे दुराचारे सुखं जीवन्ति साधवः । तस्मात्पापं प्रहर्तव्यं सत्यमेव न संशयः ॥ ४
 पालितव्यं प्रयत्नेन यस्माद्धर्मः प्रवर्तते । [†भवत्या तु महत्पापं प्रजासंक्षयकारकम् ॥ ५
 एकस्यार्थे न यो हन्यादात्मनो वा परस्य वा] । लोकोपतापकं हत्वा न भवेत्तस्य पातकम् ॥ ६
 यस्मिंस्तु निहते पाप एकस्मिन्त्वे परे तथा । बहवः सुखमेधन्ते हन्याहुष्टं न पातकम् ॥ ७

* एतच्चिह्नान्तर्गतोऽयं पाठः क. ख. च. छ. झ. ङ. ट. पुस्तकस्थः । † एतच्चिह्नान्तर्गतोऽयं पाठः क. ख. ग. ड. च. छ. झ. ट. पुस्तकस्थः । * एतच्चिह्नान्तर्गतोऽयं पाठः क. ख. ड. च. छ. झ. ट. पुस्तकस्थः । † एतच्चिह्नान्तर्गतोऽयं पाठः क. ख. ग. घ. ङ. च. छ. झ. ट. पुस्तकस्थः ।

१ क. ख. ड. च. छ. झ. ङ. साऽऽनुरा तमं । २ क. ख. ग. घ. ङ. छ. झ. ट. दा । उवाच चेनें राजानमवध्या स्त्री सदा नृप । स्त्री । ३ ड. छ. ड. दा स्थिरा राजन्त । ४ क. ख. ड. च. छ. झ. ङ. ट. जा येन धरिष्यसि । मां । ५ छ. 'स्तदा रा' । ६ क. ख. ग. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ड. प्रजापतिः । ७ क. ख. च. छ. झ. सर्वसत्त्वप्र' ।

प्रजानिमित्तं त्वामेव हनिष्यामि न संशयः । यदि मे पुण्यसंयुक्तं वचनं न करिष्यसि ॥ ८
 जगतोऽस्य हितार्थाय साधु चैवं वसुंधरे । हनिष्ये त्वां शितैर्बाणैर्मद्वाक्यास्तु पराङ्मुखीम् ॥ ९
 स्त्रीयेन तेजसा चैव प्रजास्रैलोक्यवासिनीः । पुण्याश्चाहं धरिष्यामि धर्मेणापि न संशयः ॥ १०
 मच्छासनं समास्थाय धर्मयुक्तं वसुंधरे । इमाः प्रजा आह्वया मे संजीवय सदैव हि ॥ ११
 एवं मे शासनं भद्रे ह्यद्यैव हि करिष्यसि । ततः प्रीतोऽस्मि ते नित्यं गोपायिष्यामि सर्वदा ॥
 त्वामेव हि न संदोहमन्ये चैव नृपोत्तमाः ॥ १२
 धेनुरूपेण सा देवी बाणाश्चितकलेवरा । उवाचेदं पृथुं वैन्यं धर्मात्मानं महामतिम् ॥ १३

धरिष्युवाच—

तवाऽऽदेशं महाराज सत्यपुण्यार्थसंयुतम् । प्रजानिमित्तमत्यर्थं विधास्यामि न संशयः ॥ १४
 उद्यमेनापि पुण्येन तूपायैस्ते नरेश्वर । समारम्भाः प्रसिध्यन्ति पुण्याश्चैवाप्युपक्रमाः ॥ १५
 उपायं पश्य राजेन्द्र येन त्वं सत्यवान्भवेः । धारयेथाः प्रजाश्चेमा यथा सर्वाः प्रवर्धये ॥ १६
 संलग्नाश्चोत्तमा बाणा ममाङ्गे तौन्समुद्धर । समां कुरु महाराज तिष्ठेन्मयि यथा पयः ॥ १७

सूत उवाच—

धनुरग्रेण ताञ्जैलाब्जानारूपाङ्गुलंस्तदा । उत्सारयंस्ततोऽसौ हि समरूपां चकार ह ॥ १८
 ततःप्रभृति ते शैला वृद्धिमापुर्द्विजोत्तमाः । तस्या अज्ञात्स्वयं बाणात्स्वकीयाश्रुपनन्दनः ॥ १९
 [*समुद्धृत्य ततो वैन्यः प्रीतेन मनसा तदा । गर्ताश्च कंदराश्चैव बाणाघातैः समीकृताः ॥ २०
 एवं पृथ्वीं समां सर्वां चकार पुण्यवर्धनः] । समां कृत्वा महाभागां वत्समस्या ह्यकल्पयत् ॥ २१
 मनुं स्वायंभुवं पूर्वं परिचिन्त्य पुनः पुनः । अतीतेष्वेव सर्वेषु मनुषु द्विजसत्तमाः ॥ २२
 विषमत्वं गता भूमिः पन्था नाऽऽसीच्च कुत्रचित् । समानि विषमाण्येवं स्वयमासीद्विजोत्तमाः ॥ २३
 पूर्वं मनोश्चाश्रुषस्य प्राप्ते चैवान्तरे तथा । जाते पूर्वविसर्गे च विषमे च धरातले ॥ २४
 ग्रामाणां च पुराणां च पत्तनानां तथैव च । देशानां क्षेत्रपन्नानां मर्यादा न हि दृश्यते ॥ २५
 कृषिर्नैव च वाणिज्यं न गोरक्षा प्रवर्तते । नानृतं भाषते कश्चिन्न लोभो न च मत्सरः ॥ २६
 नाभिमानं च वै पापं न करोति कदाऽपि च । वैवस्वतस्य च मनोः प्राप्ते चैवान्तरे द्विजाः ॥ २७
 वैन्यस्य संभवात्पूर्वं प्रजानामेव संभवः । इमाः प्रजा द्विजाः सर्वा निवासं समरोचयन् ॥ २८
 कचिद्भूमौ गिरौ वाऽपि नदीतीरेषु वै तदा । कुञ्जेषु सर्वतीर्थेषु सागरस्य तटेषु च ॥ २९
 निवासं चक्रिरे सर्वाः प्रजाः पुण्येन वै तदा । तासामाहारः संजातः फलं पुष्पं तथा मधु ॥ ३०
 तासां कृच्छ्रेण महता चाऽऽहारः स्याद्विजोत्तमाः । पृथुर्वैन्यः समालोक्य प्रजानां कष्टमेव हि ॥ ३१
 स्वायंभुवो मनुर्वत्सः कल्पितस्तेन भूभुजा । स्वपाणिः कल्पितस्तेन पात्रमेवं महामते ॥ ३२
 स पृथुः पुरुषव्याघ्रो बुदोह वसुधां तदा । सर्वसस्यमयं क्षीरं ससर्वाभं गुणान्वितम् ॥ ३३
 तेन पुण्येन चाग्नेन सुधाकल्पेन ताः प्रजाः । पितृभ्यजन्ति देवान् वै प्रजापतिमुखांस्तथा ॥ ३४
 प्रसादात्तस्य वैन्यस्य सुखं जीवन्ति ताः प्रजाः । देवेभ्यश्च पितृभ्यश्च दत्त्वा चाभं प्रजास्तथा ॥ ३५

* एतन्निहानान्तर्गतोऽयं पाठः क. ख. ग. घ. ङ. च. छ. झ. ङ. ट. पुस्तकस्थः ।

१ क. ख. ङ. च. छ. झ. ङ. ट. 'जा ममाद्यैव सं' । २ अ. 'दोहाम' ३ क. ख. ङ. च. छ. झ. ट. 'ताञ्जैलाशिताः । समुद्धर स्वयं राजञ्जाल्यान्ति भृशमेव ते । सू' । ४ अ. कामानां । ५ क. ख. ङ. च. छ. झ. मूलं । ६ ट. 'जाः । तृप्तिं नयन्ति देवान् वै प्रजाः पितृस्तथाऽपरान् । प्र' ।

ब्राह्मणेभ्यो विशेषेण चातिथिभ्यस्तथैव च । पश्चाद्भुञ्जन्ति पुण्यास्ताः प्रजाः सर्वा द्विजोत्तमाः ३६
 यज्ञैश्चान्यैर्यजन्ते च तर्पयन्ति जनार्दनम् । तेनाभेनैव देवेशं तृप्तिं गच्छन्ति देवताः ॥ ३७
 पुनर्वर्षति पर्जन्यः प्रेषितो माधवेन च । तस्मात्पुण्या महौषध्यः संभवन्ति सुपुण्यदाः ॥ ३८
 सस्यजातानि सर्वाणि पृथोः प्रभृति नान्यदा । ततोऽन्नेन प्रजाः सर्वा वर्तन्तेऽद्यापि नित्यशः ॥ ३९
 ऋषिभिश्चैव मिलितैर्दुग्धा चेर्यं वसुंधरा । पुनर्विप्रैर्महाभागैः सत्यवज्जिः सुरैस्तथा ॥ ४०
 सोमो वत्सस्वरूपोऽभूद्दुग्धा देवगुरुः स्वयम् । ऊर्जं क्षीरं पयःकल्पं येन जीवन्ति चामराः ॥ ४१
 तेषामन्नेन पुण्येन सर्वे जीवन्ति जन्तवः । सत्यपुण्यैः प्रवर्तन्ते ऋषिदुग्धा वसुंधरा ॥ ४२
 अथातः संप्रवक्ष्यामि यथा दुग्धा वसुंधरा । [*पितृभिश्च पुरा वत्सविधिना येन वै तदा ॥ ४३
 सुपात्रं राजतं कृत्वा स्वधाक्षीरं द्विजोत्तमाः । परिकल्प्य यमं वत्सं दोग्धा चान्तक एव च] ४४
 नागैः सर्वैस्ततो दुग्धा तक्षकं वत्समेव च । अलाबुपात्रमादाय विषं क्षीरं द्विजोत्तमाः ॥ ४५
 नागानां तु तथा दोग्धा धृतराष्ट्रः प्रतापवान् । सर्पा नागा द्विजश्रेष्ठास्तेन वर्तन्ति चातुलाः ॥ ४६
 [*नागा वर्तन्ति तेनापि ह्यत्युग्रेण द्विजोत्तमाः । विषेण घोररूपेण सर्पाश्चैव भयानकाः ॥ ४७
 तेनैव वर्तयन्त्युग्रा महाकाया महाबलाः] । तदाधोरास्तदाचारास्तद्वीर्यास्तत्पराक्रमाः ॥ ४८
 अथातः संप्रवक्ष्यामि यथा दुग्धा वसुंधरा । असुरैर्दीनवैः सर्वैः कल्पयित्वा द्विजोत्तमाः ॥ ४९
 पार्श्वमत्रास्रसहस्रमायसं सर्वकामिकम् । क्षीरं मायामयं कृत्वा सर्वारातिविनाशनम् ॥ ५०
 तेषामभूत्स वै वत्सो विरोचनः प्रतापवान् । [*ऋत्विग्दिग्भूर्धा दैत्यानां मधुर्दोग्धा महाबलः ॥ ५१
 तथाऽऽदिमायया दैत्याः प्रवर्तन्ते महाबलाः । महाप्रज्ञा महाकाया महातेजःपराक्रमाः ॥] ५२
 तद्वलं पौरुषं तेषां तेन जीवन्ति दानवाः । तयैते स्युरथाद्यापि सर्वे मायाविदो द्विजाः ॥
 [*वर्तन्त्यमितप्रज्ञास्ते तदेषाममितं बलम्] ॥ ५३
 तथा तु दुग्धा यज्ञैः सा सर्वाधारा सुमेदिनी । [*इति शुश्रुम विप्रेन्द्राः पुरा कल्पे महात्मभिः] ॥
 अन्तर्धानमयं क्षीरं अयस्पात्रेषु विस्तरे । वैश्रवणो महाप्राज्ञस्तदा वत्सः प्रकल्पितः ॥ ५५
 पिता मणिधरस्यापि प्राज्ञो बुद्धिमतां वरः । [*दोग्धा रजतनाभस्तु तस्याश्चाऽऽसीन्महामतिः ॥
 सर्वज्ञः सर्वधर्मज्ञो यक्षराजसुतो बली । अष्टबाहुर्महातेजा द्विशीर्षः सुमहातपाः ॥ ५७
 यक्षा वर्तन्ति तेनापि सर्वदैव द्विजोत्तमाः । पुनर्दुग्धा त्विर्यं पृथ्वी राक्षसैश्च महाबलैः ॥ ५८
 तथा चैषा पिशाचैश्च मारुतैर्दुष्टचारिभिः । उत्प्लुतं तत्र कपालं शावं पात्रमयं कृतम् ॥ ५९
 सुप्रज्ञां भोक्तुकामास्ते तीव्रकोपपराक्रमाः] । दोग्धा रजतनाभस्तु तेषामासीन्महाबलः ॥
 सुमाली नाम वत्सश्च शोणितं क्षीरमेव च ॥ ६०
 रक्षांसि यातुधानाश्च पिशाचाश्च महाबलाः । तेन यक्षाश्च जीवन्ति भूतसंघाश्च दारुणाः ॥ ६१

* एतश्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. ग. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ड. ड. पुस्तकस्थः । * एतश्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. ग. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ड. ड. पुस्तकस्थः । * एतश्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. ग. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ड. ड. पुस्तकस्थः । * एतश्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. ग. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ड. ड. पुस्तकस्थः । * एतश्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. ग. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ड. ड. पुस्तकस्थः ।

१ क. ख. ग. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ड. ड. पृथुर्वैः प्रजापतिः । त° । २ क. ख. च. छ. झ. 'त्यवज्जिस्तपोऽमलैः । सो' ।
 ग. घ. ट. 'स्यमन्त्रैस्तथा बलैः । सो' । ३ क. ख. च. झ. ड. तेषां सत्येन । ४ क. सर्वना° । ५ क. ख. ड. च. छ. झ. ड.
 ड. तदाहारा° । ६ क. ख. च. छ. झ. 'त्रमात्मन्' । ७ ग. घ. ट. उत्पल्यां सुवृत्तं पा° । ८ क. ख. ग. घ. ङ. च. छ. ट.
 ड. ड. 'सि तानि सर्वाणि पि' ।

गन्धर्वैरप्सररोभिश्च पुनर्वुग्धा वसुंधरा । कृत्वा बत्सं सुविद्वांसं ते च चित्ररथं पुनः ॥	६२
दुदुहुः पद्मपात्रे तु गान्धर्वं गीतसंकुलम् । सुरुचिर्नाम गन्धर्वस्तेषामासीन्महामतिः ॥	६३
दोग्धा पुण्यतमश्चैव तस्याश्च द्विजसत्तमाः । [*शुचीनां तामहात्मानः सुक्षीरं दुदुहुस्तदा ॥]	
गन्धर्वास्तेन जीवन्ति यक्षाश्चाप्सरसस्तथा ॥	६४
पर्वतैश्च महापुण्यैर्वुग्धा चेयं वसुंधरा । रत्नानि विविधान्येव चौषधीश्चामृतोपमाः ॥]	६५
बत्सश्चैव महाभागो हिमवान्परिकल्पितः । मेरुदोग्धा च संजातः पात्रं कृत्वा सुसानु च ॥	६६
तेन क्षीरेण संवृद्धाः शैलाः सर्वे महोच्छ्रयाः । पुनर्वुग्धा महादृष्टैः पुण्यैः कल्पद्रुमादिभिः ॥	६७
पालाशं पात्रमानिन्युच्छिन्नदग्धप्ररोहणम् । शालो बुदोह पुण्याङ्गः प्लक्षो बत्सोऽभवत्तदा ॥	६८
गुणकैश्चारणैः सिद्धैर्विद्याधरणैस्तथा । दुग्धा चेयं सर्वधात्री सर्वकामप्रदायिनी ॥	६९
यं यमिच्छन्ति ये लोका पात्रवत्सविशेषणैः । तैस्तेस्तेषां ददात्येव क्षीरं सद्भावमीदृशम् ॥	७०
इयं धात्री विधात्री च त्विर्यं श्रेष्ठा वसुंधरा । सर्वकामदुग्धा धेनुरियं पुण्यैरलंकृता ॥	७१
इयं ज्येष्ठा कनिष्ठा तु चेयं सृष्टिरियं प्रजा । पावनी पुण्यदा पुण्या सर्वसस्यप्ररोहिणी ॥	७२
[† चराचरस्य सर्वस्य प्रतिष्ठा योनिरिव च । महालक्ष्मीरियं विद्या सर्वविश्वमयी सदा ॥	७३
सर्वकामदुग्धा दोग्धी सर्वबीजप्ररोहिणी] । सर्वेषां श्रेयसां माता सर्वलोकधरा त्वियम् ॥	७४
पञ्चानामपि भूतानां प्रकाशो रूपमेव च । आसीदियं समुद्रान्ता मेदिनीति परिश्रुता ॥	७५
मयुकैटभयोः ऋता मेदसा समभिषुता । तेनेयं मेदिनी देवी प्रोच्यते ब्रह्मवादिभिः ॥	७६
तैतश्च प्रीतिमद्राह्नः पृथोर्वैन्यस्य सत्तमाः । दुहितृत्वमनुप्राप्ता देवी पृथ्वीति चोच्यते ॥	७७
तेन राज्ञा द्विजश्रेष्ठाः पालितेयं वसुंधरा । [*ग्रामाधारं गृहाणां च पुरपत्तनमालिनी] ॥	७८
सस्याकरवती स्फीता सर्वतीर्थमयी द्विजाः । एवं वसुमती देवी सर्वलोकमयी सदा ॥	७९
एवंप्रभां वो राजेन्द्रः पुराणे परिपठ्यते । पृथुर्वैन्यो महाभागः सर्वधर्मप्रकाशकः ॥	८०
यथा विष्णुर्यथा ब्रह्मा यथा रुद्रः सनातनः । नमस्कार्यास्त्रयो देवा देवाद्यैर्ब्रह्मवादिभिः ॥	८१
ब्राह्मणैर्ऋषिभिः सर्वैर्नमस्कार्यो नृपोत्तमः । वर्णानामाश्रमाणां यः स्थापकः सर्वलोकघृक् ॥	८२
पार्थिवैश्च महाभागैः पार्थिवत्वमिहेप्सुभिः । आदिराजो नमस्कार्यः पृथुर्वैन्यः प्रतापवान् ॥	८३
धनुर्वेदार्थिभिर्यो वै सदैव जयकारुक्षिभिः । नमस्कार्यो महाराजो वृत्तिदाता महीभृताम् ॥	८४
एवं पात्रविशेषाश्च मयाऽऽख्याता द्विजोत्तमाः । बत्सानां सुविशेषाश्च दोग्धृणां भवदग्रजः ॥	८५
क्षीरस्यापि विश्लेषं तु यथोदिष्टं हि भूभुजः । समाख्यातं तथाऽग्रे च भवतां वै यथार्थतः ॥	८६
धन्यं यज्ञस्यमारोग्यं पुण्यं पापप्रणाशनम् । यः शृणोति चरित्रं तु पृथोस्तस्य द्विजोत्तमाः ॥	८७
तस्य भागीरथीस्नानमहन्यहनि जायते । सर्वपापविशुद्धात्मा विष्णुलोकं प्रगच्छति ॥	८८

इति श्रीमहापुराणे पाद्ये भूमिखण्डे पृथुपाख्यानं नामाष्टाविंशोऽध्यायः ॥ २८ ॥

आदितः श्लोकानां समष्टयङ्काः—४७२८

* एतद्विहान्तर्गतपाठः क. ख. ग. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ड. पुस्तकस्थः । † एतद्विहान्तर्गतोऽयं पाठः क. ख. ङ. च. छ. झ. ट. ड. पुस्तकस्थः । * एतद्विहान्तर्गतोऽयं पाठः क. ख. ङ. च. छ. झ. ट. पुस्तकस्थः ।

१ क. ख. ग. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ड. तु गन्धर्वा गीततत्पराः । सु । २ क. ख. ग. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ड. कृत्वा तु शैलजम् । ते । ३ क. ख. ग. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ड. महोजसः । ४ क. ख. ङ. च. छ. झ. ट. ड. पुण्याङ्गः । ५ क. ख. घ. ङ. प्रतिष्ठा । ६ क. ख. ङ. च. छ. झ. ट. ततोऽभ्युपागम । ७ छ. भावा रा । ८ ङ. छ. ड. वैकर्म । ९ म. 'धैर्ब्राह्मणादि' ।

अथैकोनश्लोकाध्यायः ।

ऋषय ऊचुः—

योऽसौ वेनः समाख्यातः पापाचारेण वर्तितः । तस्य पापस्य का वृत्तिः किं फलं प्राप्तवान्द्विज ॥
चरितं तस्य वेनस्य समाख्याहि यथा पुरा । विस्तरेण विदां श्रेष्ठ तन्नो वद महामते ॥ २

सूत उवाच—

चरित्रं तस्य वैन्यस्य वेनस्यापि महात्मनः । प्रवक्ष्यामि सुपुण्यं च यथान्यायं यथाश्रुतम् ॥ ३
जाते पृथौ महाभागे तस्मिन्पुत्रे महात्मनि । विमलत्वं गतो राजा धर्मत्वं गतवान्पुनः ॥ ४
महापापानि सर्वाणि चार्जितानि नराधिपैः । तीर्थसङ्गप्रसङ्गेन तेषां पापं प्रयाति च ॥ ५
सतां सङ्गात्प्रजायेत पुण्यमेव न संशयः । पापानां तु प्रसङ्गेन पापं सिध्यति नान्यथा ॥ ६
[*संभाषादर्शनात्स्पर्शादासनाद्भोजनात्किल । पापिनां संगमाच्चैव किलिषं परिसंचरेत् ॥ ७
तथा पुण्यात्मकानां च पुण्यमेव प्रसंचरेत् । महातीर्थप्रसङ्गेन पापाः शुध्यन्ति नान्यथा] ॥
पुण्यां गतिं प्रयान्त्येव निर्धूताशेषकल्मषाः ॥ ८

ऋषय ऊचुः—

तत्कथं यान्ति ते पापाः परां सिद्धिं महामते । तन्नो विस्तरतो ब्रूहि श्रोतुं श्रद्धा प्रवर्तेते ॥ ९

सूत उवाच—

लुब्धकाश्च महापापाः संजाता दाशधीवराः । रेवा च यमुना गङ्गा तासामम्भसि संस्थिताः ॥ १०
ज्ञानतोऽज्ञानतः स्नाताः संक्रीडन्ति च वै जले । महानदीप्रसङ्गेन ते यान्ति परमां गतिम् ॥ ११
सदास्नाताश्च वै पापसंघं परित्यजन्ति ते । पुण्यतोयप्रसङ्गाच्च ह्याद्युताः सर्व एव ते ॥ १२
महानद्याः प्रसङ्गाच्च त्वन्यासां द्विजसत्तमाः । महापुण्यजैनस्यापि पापं नश्यति पापिनाम् ॥
प्रसङ्गादर्शनात्स्पर्शात्त्र कार्या विचारणा ॥ १३
अत्रार्थे श्रूयते विप्रा इतिहासं पुरातनम् । तद्वो ब्रह्मं प्रवक्ष्यामि बहुपुण्यप्रदायकम् ॥ १४
कश्चिदस्ति मृगव्याधैः स तु लुब्धो महामतिः । श्वभिर्वागुरजालैश्च धनुर्बाणैस्तथैव च ॥ १५
मृगान्घातयते नित्यं पिशितस्वादलम्पटः । एकदा स तु दुष्टात्मा बाणपाणिर्धनुर्धरः ॥ १६
श्वानैः परिवृतो दुर्गं वनं च प्रविवेश सः । मृगान्खण्डन्वराहांश्च भीतान्मूदितवान्बहून् ॥ १७
रेवातीरं समासाद्य कश्चिच्छफरघातकः । शफरं मूदयित्वा स निर्जगाम बहिर्जलात् ॥ १८
मृगव्याधस्य लुब्धस्य भयत्रस्ता ततो मृगी । जीवन्नाणपरा सां च भीता चलितचेतना ॥ १९
त्वरमाणा पलायन्ती रेवातीरं समाश्रिता । श्वभिः संचालिता सा तु बाणघातक्षतातुरा ॥ २०
श्वसमानाऽपि वेगेन स लुब्धो मृगघातकः । पृष्ठ एव समायाति पुरतो याति सा मृगी ॥ २१

* एतश्चिहान्तर्गतः पाठः क. ख. ड. च. छ. झ. ङ. ट. पुस्तकस्थः ।

१ म. 'मैस्वै ग' । २ क. ख. ग. घ. ङ. च. छ. झ. ड. 'म्' । दास[श]त्वं पापसंघातं परित्यज्य ब्रज' । ३ म. 'जल्म्या' । ४ क. ख. च. छ. ड. 'धः सुलोभाख्यो महावने । श्व' । ५ क. ख. ड. च. छ. झ. ट. 'नं विन्यस्य वै गतः । मृ' । ६ क. ख. ग. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ड. ट. लोमस्य । ७ क. ख. ड. च. छ. झ. ड. साऽऽर्ता जिह्वा ललितवानवा । त्वं । ८ ड. च जिह्वाललि' । ट. च जिह्वालुलि' । ९ क. ख. ग. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ड. 'न सुलोभो मृ' । १० छ. 'ति सा मृगी बाणर्षडिता । ट' । झ. 'ति सा मृगी बहुचक्षला । ट' ।

दृष्टवांस्तां शफरहा बाणपाणिः समुद्यतः । दुर्बाणस्य च वेगेन ह्यवरुध्य च तां मृगीम् ॥ २२
 तावलुब्धो मृगव्याधः श्वभिः सार्धं समागतः । हन्तव्या सा मयैवेयं मृगया मे समागता ॥ २३
 तस्य वाक्यं समाकर्ण्य मीनहा मांसलम्पटः । बाणं मुमोच दुष्टात्मा तामुद्दिश्य महाबलः ॥ २४
 निहता मृगलुब्धेन बाणेन निशितेन च । प्रमृता सा मृगी तत्र बाणाभ्यां पापचित्तयोः ॥ २५
 श्वभिर्दक्षैः समाक्रान्ता त्वरमाणा पपात सा । शिखराञ्च हृदे पुण्ये रेवायाः पापनाशने ॥ २६
 श्वानश्च त्वरमाणास्ते पतिता विमले हृदे । मृगव्याधे वदत्येवं धीवरः क्रोधमूर्च्छितः ॥ २७
 [* मदीयेयं मृगी दुष्ट कस्माद्धार्षणीर्हता त्वया । तमुवाच पुनः सोऽपि मीनहा मृगघातकम्] ॥ २८
 मदीयं न च संदेहो ह्यवलिप्तः प्रभाषसे । युध्यमानौ ततस्तौ तु द्वावप्येतौ परस्परम् ॥ २९
 क्रोधलोभान्महाभागौ पतितौ विमले जले । तस्मिन्काले महापर्व वर्तितं गतिदायकम् ॥
 अमावास्यासमायोगं महापुण्यफलप्रदम् ॥ ३०
 बेलायां पतिताः सर्वे पर्वणस्तस्य सत्तमौः । ज्ञानध्यानविहीनास्ते भावसत्यविवर्जिताः ॥ ३१
 तीर्थस्नानप्रसङ्गेन मृगी श्वानश्च लुब्धकाः । सर्वपापविनिर्मुक्तास्ते गताः परमां गतिम् ॥ ३२
 तीर्थानां च प्रभावेन सतां सङ्गाद्विजोत्तमौः । नाशयेत्पापिनां पापं दहेदशिरिवेन्धनम् ॥ ३३
 यस्मात्तेषां तु संसर्गादृषीणां सुप्रहात्मनाम् । संभाषादर्शनान्नष्टं स्पर्शाच्चैव नृपस्य च ॥
 वेनस्य कल्मषं सर्वं सतां सङ्गात्पुरा किल ॥ ३४
 अत्युग्रं पुण्यसंसर्गात्पापमेव न संचरेत् । मातामहस्य दोषेण संलिप्तो वेन एव सः ॥ ३५

ऋषय ऊचुः—

मातामहस्य को दोषस्तन्नो विस्तरतो वद । स मृत्युः स च वै कालः स र्थमो धर्म एव च ॥ ३६
 न हिंसको हि कस्यापि तस्मिन्पापे प्रतिष्ठितः । चराचराश्च ये लोकाः स्वकर्मवशवर्तिनः ॥ ३७
 जीवन्ति च भ्रियन्ते च भुञ्जन्त्येव स्वकर्मभिः । पापाः पश्यन्ति तं घोरं तेषां कर्म प्रविश्य सः ॥
 घोरेष्वेव च सर्वेषु कर्मस्वेव च पातकान् । योजयेन्नाशयेत्सूर्तं प्रशस्तश्च दिने दिने ॥ ३९
 सर्वेष्वेव सुपुण्येषु कर्मस्वेव च पुण्यकान् । योजयेत्सत्यधर्मात्मा तस्य दोषो न दृश्यते ॥
 स मृत्योः केन दोषेण पापी वेनस्त्वजायत ॥ ४०

सूत उवाच—

स मृत्युः शासको नित्यं पापानां दुष्टचेतसाम् । वर्तते कालरूपेण तेषां कर्म विमृश्यति ॥ ४१
 दुष्कृतात्मा दुष्कृतेन कर्मणा नरकं लभेत् । तस्य पापं त्रिदित्वाऽसौ तपत्येव हि तं यमः ॥ ४२
 सुकृतात्मा लभेत्स्वर्गं कर्मणा सुकृतेन वै । योजयत्येव तान्सर्वान्मृत्युरेको महाबलः ॥ ४३
 महता सौख्यभावेन गीतमङ्गलकारिणा । दानभोगादिभिश्चैव योजयेत्सुकृतात्मकान् ॥ ४४
 पीडाभिविधाभिश्च क्लेशैः कष्टैश्च दारुणैः । शासयेत्ताडयेद्विधाः सक्रोधो मृत्युरेव तान् ॥ ४५

* एतद्विद्वान्तर्गतोऽयं पाठः क. ख. ग. घ. ङ. च. छ. ज. पुस्तकस्थः ।

१ क. ख. ङ. छ. झ. ढ. 'तः । धनुरानम्य वै' । ग. घ. ज. ङ. 'तः । धनुर्बाणस्य वै' । २ क. ख. ग. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ड. ढ. 'योः । श्वानदन्तैः स' । ३ क. ख. छ. झ. 'माः । जना ध्या' । ङ. च. ढ. 'माः । जपः' । ४ अ. 'माः । विनश्येत्वा' । ५ क. ख. ङ. च. छ. झ. 'त्युग्रपुण्यसंसर्गात्पापिनां पापं नश्यति' । अत्युग्रपापिनां सङ्गात्पापमेव प्रसंब' । ६ अ. योगो । ७ अ. 'र्षे च । पा' । ८ क. ख. ङ. च. छ. झ. ङ. 'त यमत्येव दि' । ९ अ. 'शस्ताश्च । १० क. ख. ग. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ड. ढ. 'णैः । त्रास ।

कर्मणैव हि तस्यापि व्यापारं परिवर्तयेत् । मृत्योश्चापि महाभागा लोभात्पुण्या प्रजायते ॥ ४६
 सुनीथा नाम वै कन्या संजातैषा महात्मनः । पितुः कर्मविपाकेन क्रीडमाना सदैव सा ॥
 प्रजानां शास्त्रि कर्तारं पापपुण्यनिदर्शनम् ॥ ४७
 सा तु कन्या महाभागा सुनीथा नामै तस्य सा । रममाणा वनं प्राप्ता सस्त्रीभिः परिवारिता ४८
 तत्रापश्यन्महाभागं गन्धर्वतनयं वरम् । गीतकोलाहलस्यापि सुंशङ्कं नाम सा तदा ॥ ४९
 ददर्श चारुसर्वाङ्गं संतपन्तं महत्तपः । गीतविद्यासुसिद्ध्यर्थं ध्यायामनं सरस्वतीम् ॥ ५०
 तस्यापराधमेवासौ संचकार दिने दिने । सुशङ्कः क्षमते नित्यं गच्छ गच्छेति सोऽब्रवीत् ॥ ५१
 प्रेषिता नैव गच्छेत्सा विघ्नमेव समाचरेत् । तेनैवमुक्ता सा क्रुद्धाऽताडयत्तपसि स्थितम् ॥ ५२
 तामुवाच ततः क्रुद्धः सुंशङ्कः क्रोधमूर्च्छितः । दुष्टे पापसमाचारे कस्माद्विघ्नं त्वया कृतम् ॥ ५३
 ताडनात्ताडनं भेदे न कुर्वन्ति महाजनाः । आक्रुष्टा नैव क्रुध्यन्ति चेति धर्मस्य संस्थितिः ॥ ५४
 त्वयाऽहं घातितः पापे निर्दोषस्तपसि स्थितः । एवमुक्त्वा स धर्मात्मा सुनीथां पापचारिणीम्
 विरराम महाक्रोधाज्जात्वा नारीं निवर्तितः । ततः सा पापमोहाद्वा बाल्याद्वा तमिहैव च ॥ ५६
 समुवाच महात्मानं सुंशङ्कं तपसि स्थितम् । त्रैलोक्यवासिनां तातो ममैव परिघातकः ॥ ५७
 असतो घातयेन्नित्यं सतो न परितापयेत् । नैव दोषो भवेत्तस्य महापुण्येन वर्तयेत् ॥ ५८
 एवमुक्त्वा सुनीथा तु पितरं वाक्यमब्रवीत् । मया हि ताडितस्तात गन्धर्वतनयो वने ॥ ५९
 तपस्तपन्स वै तात कामक्रोधविवर्जितः । मामुवाच स धर्मात्माऽकामरागसमास्थितः ॥ ६०
 न ताडयेत्ताडयन्तं क्रोशन्तं नैव क्रोशयेत् । इत्युवाच स मां तात तन्मे त्वं कारणं वद ॥ ६१
 एवमुक्तः स वै मृत्युः सुनीथां द्विजसत्तमाः । किञ्चिन्नोवाच धर्मात्मा प्रश्नप्रत्युत्तरं ततः ॥ ६२
 वनं प्राप्ता पुनः सा हि सुशङ्कवं तपसि स्थितम् । कशाघातैस्ततो दुष्टा जघान तपतां वरम् ॥ ६३
 सुंशङ्कस्वस्ताडितो विषा मृत्योश्चैव हि कन्यया । ततः क्रुद्धो महातेजाः शशाप तां सुमध्यमाम् ॥ ६४
 निर्दोषोऽपि च वै भद्रे यस्माच्चयैव ताडितः । अहमेवै तपःसंस्थस्तस्माच्छापं ददाम्यहम् ॥ ६५
 गार्हस्थ्यं हि समास्थाय सङ्गो भर्त्रा यदा तदा । पापाचारमयः पुत्रो देवब्राह्मणनिन्दकः ॥ ६६
 सर्वपापरतो दुष्टस्त्वव गर्भाद्भविष्यति । एवं शप्त्वा गतश्चासौ तप एव समाश्रितः ॥ ६७
 गते तस्मिन्महाभागे सा सुनीथाऽऽगता गृहम् । समाचष्टे महात्मानं पितरं प्रति सा द्विजाः ॥ ६८
 यथा शप्ता तदा तेन गन्धर्वतनयेन तु । तत्सर्वं संश्रुतं तेन मृत्युना परिभाषितम् ॥ ६९
 कस्माच्चया ताडितोऽस्ति तपस्वी दोषवर्जितः । युक्तं नैव कृतं भद्रे तपस्तस्य ताडनम् ॥ ७०
 एवमाभाष्य धर्मात्मा मृत्युः परमदुखितः । [* बभूव स हितं तस्या दिष्टमेवं विचिन्तयन्] ७१

सूत उवाच—

अत्रिपुत्रो महातेजा अङ्गो नाम भेहीपतिः । एकदा तु गतो विप्रास्तद्वनं प्रति नन्दनम् ॥ ७२
 तत्र दृष्टो देवराजस्तेनेन्द्रः पाकशासनः । अप्सरसां गणैर्युक्तो गन्धर्वैः किंनरैस्तथा ॥ ७३
 [† गीयमानो महास्तोत्रैर्ऋषिभिर्देवमङ्गलैः ।] गीयमानो गीतकैश्च सुस्वरैः सप्तकैस्तथा ॥ ७४

* म. पुस्तकस्थोऽयमेतच्छिह्नान्तर्गतः पाठः । † एतच्छिह्नान्तर्गतोऽयं पाठो ग. घ. ङ. छ. झ. ट. ड. पुस्तकस्थः ।

१ क. झ. ङ. च. छ. झ. ड. प्रयोजयेत् । २ क. ख. ङ. च. छ. झ. ड. विपश्यैव क्री । ३ ट. म बन्धगा । ४ म. सुसखं । ५ क. ख. ङ. च. छ. झ. ड. सुसखः । ६ क. ख. ङ. च. छ. झ. ड. दुष्टे । ७ क. ख. ङ. च. छ. झ. ड. सुसखं ८ म. जातो । ९ ङ. छ. झ. क्त्वा गता सा तु । १० क. ख. ग. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ड. ड. त्वा क्रोषरा । ११ क. ख. ङ. च. छ. झ. ड. सुसखं । १२ क. ख. ङ. च. छ. झ. ड. ड. व वने सं । १३ क. ख. ङ. च. छ. झ. ड. प्रतापवाम् ।

[*वीज्यमानः सुगन्धैश्च व्यजनैः सर्व एव सः]। योषिञ्जी रूपयुक्ताभिश्चामरैर्हंसगामिभिः ॥ ७५
 छत्रेण हंसवर्णेन चन्द्रबिम्बानुकारिणा । एवं वै राजमानं तु सहस्राक्षं महाबलम् ॥ ७६
 दृष्ट्वा विस्मयमापेदे वासवं कामसंयुतम् । तस्य पार्श्वे महाभागां पौलोमीं चारुलोचनाम् ॥ ७७
 रूपेण तेजसा चैव तपसा च यशस्विनीम् । सौभाग्येन विराजन्तीं पातिव्रत्ययुतां सतीम् ॥ ७८
 तथा सह सहस्राक्षः स रेमे नन्दने बने । तस्य लीलां समालोक्य हृद्गो राजा द्विजोत्तमाः ॥ ७९
 धन्यो वै देवराजोऽयमीदृशैः परिवारितः । अहोऽस्य तपसो वीर्यं येन प्राप्तं महत्पदम् ॥ ८०
 यदाऽस्य सहस्रः पुत्रः सर्वलोकप्रधानकः । स्यान्मे तदा महत्सौख्यं प्राप्स्यामीह न संशयः ॥ ८१
 इति चिन्तापरो भूत्वा त्वरमाणो गृहं गतः ॥ ८२

इति श्रीमहापुराणे पाद्ये भूमिखण्डे वेनोपाख्यान एकोनत्रिंशोऽध्यायः ॥ २९ ॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—४८१०

अथ त्रिंशोऽध्यायः ।

मृत उवाच—

अथ त्वंङ्गो महातेजा दृष्ट्वा चेन्द्रस्य संपदम् । भोगांश्चैव विलासं च लीलां तस्य महात्मनः ॥ १
 कथं वा ईदृशः पुत्रो मम स्याद्धर्मसंयुतः । चिन्तयित्वा क्षणं चैव स चाङ्गः खेदसंयुतः ॥ २
 ['स्वकं गेहं समायातः स त्वंङ्गः सत्यतत्परः] । अत्रिं पप्रच्छ पितरं प्रणतो नम्रकंधरः ॥ ३
 कोऽयं पुण्यसमाचार इन्द्रत्वं प्राप्तवान्महान् । कस्य धर्मस्य वै व्युष्टिः किं कृतं कर्म चेदृशम् ॥ ४
 [*कः कृतो धर्म एतेन कमाराधितवान्मुने] । तन्मे त्वं विस्तरेणापि वद सत्यवतां वर ॥ ५

अत्रिरुवाच—

सार्धं पृष्ठं महाभाग त्वया वै धर्मकारणम् । चरितं तस्य देवस्य तन्मे निगदतः शृणु ॥ ६
 सुव्रतो नाम मेधावी पुरा ब्राह्मणसत्तमः । तेन कृष्णो हृषीकेशस्तपसा चैव तोषितः ॥ ७
 पुण्यगर्भमतः प्राप्तो अदित्यां कश्यपात्किल । विष्णोश्चैव प्रसादेन देवराजो बभूव सः ॥ ८

अङ्ग उवाच—

कथमिन्द्रसमः पुत्रो मम स्यात्पुत्रवत्सल । तदुपायं समाचक्ष्व भवाञ्ज्ञानवतां वरः ॥ ९

अत्रिरुवाच—

समासेनापि तस्यैव सुव्रतस्य महात्मनः । चरित्रमखिलं पुण्यं निशामय महामते ॥ १०
 सुव्रतो नाम मेधावी पुराऽऽराधितवान्हरिम् । तस्य भावं सुभक्तिं च ध्यानं चैव महात्मनः ११
 समालोक्य जगन्नाथो दत्तवान्वै महत्पदम् । स ऐन्द्रं सर्वभोगाढ्यं त्रैलोक्यं सचराचरम् ॥ १२
 विष्णोश्चैव प्रसादाद्भि चानुभुङ्क्ते त्रिलोकधृक् । एवं ते सर्वमाख्यातमिन्द्रस्यापि विचेष्टितम् ॥ १३

* एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. ग. घ. ङ. च. झ. छ. ट. ड. ड. पुस्तकस्थः । † एतच्चिह्नान्तर्गतोऽयं पाठः क. ख. ग. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ड. ड. पुस्तकस्थः । * एतच्चिह्नान्तर्गतोऽयं पाठो ड. पुस्तकस्थः ।

१ क. ख. ग. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ड. ड. 'णा । राजमानं सहस्राक्षं सर्वाभरणभूषितम् । २ क. ख. ड. च. छ. झ. ड. ड. 'हमङ्गलम् । ३ क. ख. ड. च. छ. झ. ड. 'क्य तुङ्गश्चैव द्वि' । ४ क. ख. ड. च. छ. झ. ड. तुङ्गो । ५ क. ख. ड. च. छ. झ. ड. तुङ्गः । ६ क. ख. ग. घ. ङ. च. छ. झ. ड. ड. 'धु साधु महाभाग यद्येवं पृच्छसे मयि । च' । ७ क. ख. ड. च. छ. झ. ड. तुङ्ग । ८ क. ख. ड. च. छ. झ. ड. 'प्यं तुङ्गस्यापि निवेदितम् । सु । ग. घ. ट. ड. 'प्यं त्वत्स्यापि निवेदितम् । सु । ९ न. इन्द्रः ।

भक्त्या तुष्यति गोविन्दो भावध्यानेन सत्तम । सर्वं ददाति सततं भक्त्या संतोषितो हरिः १४
तस्मादाराध्य गोविन्दं सर्वदं सर्वसंभवम् । सर्वज्ञं सर्ववेत्तारं सर्वेशं पुरुषं परम् ॥
तस्मात्प्राप्स्यसि सर्वं त्वं यद्यदिच्छसि नन्दन ॥ १५

सुखस्य दाता परमार्थदाता मोक्षस्य दाता जगतामिहेशः ।
तस्मात्तमाराधय गच्छ पुत्र संप्राप्स्यसे हीन्द्रसमं हि पुत्रम् ॥ १६
आकर्ण्य वाक्यं परमार्थयुक्तं महात्मनाऽसौ ऋषिणा हि तेन ।
संगृह्य तत्त्वं वचनं हि तस्य आराधितुं शाश्वतमव्ययं सः ॥ १७
आमन्त्र्य चोङ्कः पितरं महात्मा ब्रह्मात्मजं ब्रह्मसमानमेव ।
संप्राप्तवान्मेरुगिरेस्तु शृङ्गं तत्काञ्चनै रत्नमयैः समेतम् ॥ १८

इति श्रीमहापुराणे पाद्मे भूमिखण्डे वेनोपाख्याने त्रिंशोऽध्यायः ॥ ३० ॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—४८३८

अर्थकत्रिंशोऽध्यायः ।

सूत उवाच—

नानारत्नैः सुदीप्ताङ्गैर्हाटकेनापि सर्वतः । राजमानो गिरिश्रेष्ठो यथा सूर्यः स्वरश्मिभिः ॥ १
छायामशोकां संप्राप्य शतिलां सुखदायिनीम् । ध्यायन्ति योगिनः सर्वे शृंगविष्टा दृढासने ॥ २
क्वचित्तपन्ति मुनयः क्वचिद्वायन्ति किंनराः । संतुष्टाश्चैव गन्धर्वाः सुवीणातालधारिणः ॥ ३
बालमानलये लीनाः स्वरैः सप्तभिरन्वितैः । मूर्छनारत्निसंयुक्तैर्व्यक्तं गीतं मनोरमम् ॥ ४
तस्मिन्ह पर्वतश्रेष्ठे चन्दनाच्छादसंस्थिताः । गन्धर्वा गीततत्त्वज्ञा गीतं गायन्ति तत्पराः ॥ ५
नृत्यन्ति योषितस्तत्र देवानां पर्वतोत्तमे । पापघ्नी पुण्यदा दिव्या सुश्रेयःसुप्रदायिनी ॥ ६
वेदध्वनिः सुप्रचुरा श्रूयते पर्वतोत्तमे । चन्दनाशोकपुष्पागैः शालैस्तालैस्तमालकैः ॥ ७
द्वैक्षैः सुमेघसंकाशै राजते पर्वतोत्तमः । संतानकैः कल्पद्वैक्षैर्गङ्गायाः पयसाऽऽकुलैः ॥ ८
नगेन्द्रो भाति सर्वत्र नागद्वैक्षैः सुपुष्पितैः । नानाधातुसमाकीर्णो नानारत्नमयो गिरिः ॥ ९
नानाकौतुकसंयुक्तो नानामङ्गलसंयुतः । देवद्वन्दैः सुसंयुक्तश्चाप्सरोगणसंकुलः ॥ १०
ऋषिभिर्मुनिभिः सिद्धैः*गन्धर्वैः परिभाति सः । गजैश्चाचलसंकाशैः सिंहनादैर्विराजते ॥ ११
शरभैर्मत्तशाईलैर्भृग्यूथैरलंकृतः । वापीकूपतडागैश्च संपूर्णः शीतलोदकैः ॥ १२
हंसकारण्डवाकीर्णैः पर्वतः परिशोभते । स्वर्णोत्पलैश्च श्वेतैश्च [रक्तोत्पलैर्विराजते ॥ १३
नदीस्रवणसंघातैर्विमलैश्चोदकैस्तथा । शालैस्तालैस्तमालैस्तु रौप्यैश्च स्फाटिकैस्तथा ॥ १४
विस्तीर्णैः काञ्चनैर्दिव्यैः सूर्यवह्निसमप्रभैः । शिलातलैश्च संपूर्णः शैलराजो विराजते ॥ १५

* एतन्निहान्तर्गतोऽयं पाठः क. ख. ग. झ. ड. च. छ. झ. ड. ट. पुस्तकस्थः । † एतन्निहान्तर्गतोऽयं पाठः क. ख. ड. च. छ. झ. ड. ट. पुस्तकस्थः ।

१ क. ख. ड. च. छ. झ. ड. ट. 'स्य प्रणम्य तं शा' । २ क. ख. ड. च. छ. झ. तुङ्गः । ३ क. ख. ग. घ. ड. च. छ. झ. ट. ड. वटैः । ४ क. ख. ड. च. छ. झ. ड. ट. 'क्षे रम्भापादपसंकु' । ५ ख. ग. घ. ड. च. ट. ड. नाकट' । ६ क. ख. ड. च. छ. झ. ट. 'गधूर्तै' । ७ क. ख. ग. घ. ड. च. छ. झ. ड. ट. विमलोदकैः । ८ क. ख. ग. घ. ड. च. छ. झ. ट. सर्वत्र ।

विमानैर्देषतानां च प्रासादैः पर्वतोत्त(प)मैः । इंसकेन्दुप्रतीकाशैर्हेमदण्डैरलंकृतः ॥	१६
कलशैश्चामरैर्युक्तैः प्रासादैः परिशोभितः । नानागुणप्रमुदितदेववृन्दैश्च राजते ॥	१७
देववृन्दैरनेकैश्च] गन्धर्वैश्चारणैस्तथा । सर्वत्र राजते पुण्यो मेरुगिरिवरोत्तमः ॥	१८
तस्माद्गङ्गानदी पुण्या पुण्यलभ्या महानदी । प्रसृता पुण्यतीर्थाढ्या इंसपन्नैः समाकुला ॥	१९
मुनिभिः सेव्यमाना सा ऋषिसंघैर्महानदी । एवंगुणं गिरिश्रेष्ठं पुण्यकौतुकमङ्गलम् ॥	२०
अङ्गश्चात्रिसुतः पुण्यः प्रविवेश महामुनिः । गङ्गातीरे सुपुण्ये च त्वेकान्तै रत्नकन्दरे ॥	२१
तत्रोपविश्य मेधावी कामक्रोधविवर्जितः । सर्वेन्द्रियाणि संयम्य हृषीकेशं मनःकृतम् ॥	२२
ध्यायमानः स धर्मात्मा कृष्णं क्लेशापहं प्रभुम् । आसने शयने याने ध्याने च मधुसूदनम् ॥	२३
नित्यं पश्यति युक्तात्मा योगयुक्तो जितेन्द्रियः । चराचरेषु जीवेषु तेषु पश्यति केशवम् ॥	२४
आर्द्रेषु चैव शुष्केषु सर्वेष्वन्येषु स द्विजः । एवं वर्षशतं जातं तप्यमानस्य तस्य च ॥	२५
बहुविघ्नाश्च घोराश्च दर्शनं यान्ति नित्यशः । तेजसा तस्य देवस्य नृसिंहस्य महात्मनः ॥	२६
निरातङ्गः स धर्मात्मा दहत्यग्निरिवेन्धनम् । नियमैः संयमैश्चान्यैरुपवासैर्द्विजोत्तमाः ॥	२७
क्षीयमाणस्तु संजातो दीप्यमानः स्वतेजसा । सूर्यपावकसंकाशस्त्वङ्ग एवं प्रदृश्यते ॥	२८
एवं तपःसुनिरतं ध्यायमानं जनार्दनम् । आविर्भूयाब्रवीद्देवो वरं वरय मानद ॥	२९
तं च दृष्ट्वा हृषीकेशमङ्गः परमनिर्हृतः । तुष्टाव प्रणतो भूत्वा वासुदेवं प्रसन्नधीः ॥	३०

अङ्ग उवाच—

त्वं गतिः सर्वभूतानां भूतभावन पावन । भूतत्मा सर्वभूतेशो नमस्तुभ्यं गुणात्मने ॥	३१
गुणरूपाय गुह्याय गुणातीताय ते नमः । गुणाय गुणकर्त्रे च गुणाढ्याय गुणात्मने ॥	३२
भवाय भवकर्त्रे च भक्तानां भवहारिणे । भवाय भवगुह्याय नमो भवविनाशिने ॥	३३
यज्ञाय यज्ञरूपाय यज्ञेशाय नमो नमः । यज्ञकर्मप्रसङ्गाय नमः शङ्कराय च ॥	३४
नमो हिरण्यवर्णाय नमो रथाङ्गधारिणे । सत्याय सत्यभावाय सर्वसत्यमयाय च ॥	३५
धर्माय धर्मकर्त्रे च सर्वकर्त्रे च ते नमः । धर्माङ्गाय सुवीराय धर्माधाराय ते नमः ॥	३६
नमः पुण्याय पुत्राय ह्यपुत्राय महात्मने । [*मायामोहविनाशाय सर्वमायाकराय ते] ॥	३७
मायाधराय मूर्ताय त्वमूर्ताय नमो नमः [†सर्वमूर्तिधरायैव शंकराय नमो नमः] ॥	३८
ब्रह्मणे ब्रह्मरूपाय परब्रह्मस्वरूपिणे । नमस्ते सर्वधात्रे च नमो धामधराय च ॥	३९
श्रीमते श्रीनिवासाय श्रीधराय नमो नमः । क्षीरसागरवासाय चामृताय च ते नमः ॥	४०
महौषधाय घोराय महाप्रज्ञापराय च । अक्रूराय प्रमेध्याय मेध्यानां पतये नमः ॥	४१
अनन्ताय ह्यशेषाय चानघाय नमो नमः । आकाशस्य प्रकाशाय पक्षिरूपाय ते नमः ॥	४२
हुताय हुतभोक्त्रे च हवीरूपाय ते नमः । बुद्धाय बुधरूपाय सदाबुद्धाय ते नमः ॥	४३

* एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. ड. च. छ. झ. ट. पुस्तकस्थः । † एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. ड. च. छ. झ. ट. पुस्तकस्थः ।

१ क. ख. ड. च. छ. झ. ट. पुण्यतोया । २ क. ख. ड. च. छ. झ. ट. 'म' तुङ्ग । ३ क. ख. ड. च. छ. झ. ट. 'न्ते चारुक्' । ४ क. ख. ड. च. छ. झ. ट. 'तमः' । क्षी । ५ क. ख. ड. च. छ. झ. ट. तुङ्ग । ६ ज. भवो-
द्रवाय गु । ७ ट. 'क' कर्त्रे च संवाय । ८ क. ख. ग. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ड. ड. 'मो नमो हिरण्याय न' । ९ च. च. मूलधर्मधराय ।
१० ग. घ. वीराय । ११ क. ख. ड. च. ज. ट. 'य वहिरु' । १२ क. ख. ड. च. ट. 'मः' । नमो ह्यव्याय बुद्धाय
स्वधाकाराय ते ।

स्वाहाकाराय शुद्धाय ह्यव्यक्ताय महात्मने । व्यासाय वासवायैव वसुरूपाय ते नमः ॥	४४
वासुदेवाय विश्वाय वह्निरूपाय ते नमः । [ःहरये केवलायैव वामनाय नमो नमः ॥	४५
नमो वृषिंहदेवाय सत्त्वपालाय ते नमः । नमो गोविन्द गोपाय नम एकाक्षराय च ॥	४६
नमः सर्वक्षरायैव हंसरूपाय ते नमः । त्रितत्त्वाय नमस्तुभ्यं पञ्चतत्त्वाय ते नमः ॥	४७
पञ्चविंशतितत्त्वाय तत्त्वाधाराय वै नमः । कृष्णाय कृष्णरूपाय लक्ष्मीनाथाय ते नमः ॥	४८
नमः पद्मपलाशाक्ष आनन्दाय पराय च । नमो विश्वभरायैव पापनाशाय वै नमः ॥	
नमः पुण्यसुपुण्याय सत्यधर्माय ते नमः ॥	४९
नमो नमः शाश्वत अव्ययाय नमो नमः संघ(सर्व)नभोमयाय ।	
श्रीपद्मनाभाय महेश्वराय नमामि ते केशव पादपद्मम् ॥	५०
आनन्दकन्द कमलाप्रिय वासुदेव सर्वेश ईश मधुसूदन देहि दास्यम् ।	
पादौ नमामि तव केशव जन्म जन्म कृपां कुरुष्व मम शान्तिद शङ्कपाणे ॥	५१
संसारदारुणहुताशनतापदग्धं पुत्रादिबन्धुमरणैर्बहुशोकातापैः ।	
ज्ञानाम्बुदेन मम ग्वावय पद्मनाभ दीनस्य मच्छरणरूप भवस्व नाथ ॥	५२
एवं स्तोत्रं समाकर्ण्य तु(त्व)ङ्गस्यापि महात्मनः । दर्शयित्वा स्वकं रूपं घनश्यामं महौजसम्	५३
शङ्खचक्रगदापाणिं पद्महस्तं महाप्रभम् । वैनतेयसमारूढमात्मरूपं प्रदर्शितम् ॥	५४
सर्वाभरणशोभाङ्गं हारकङ्कणकुण्डलैः । राजमानं परं दिव्यं निर्मलं वनमालया ॥	५५
तुङ्गस्याग्रे हृषीकेशः शोभमानं महाप्रभम् । श्रीवत्साङ्केन पुण्येन कौस्तुभेन जनार्दनः ॥	५६
दर्शयित्वा स्वकं देहं सर्वदेवमयो हरिः । सर्वालंकारशोभाढ्यं तुङ्गस्याग्रे जनार्दनः ॥	५७
स उवाच महात्मानं तं तुङ्गमृषिसत्तमम् । भो भो विप्र महाभाग श्रूयतां वचनं शुभम् ॥	५८
मेघगम्भीरघोषेण समाभाष्य द्विजोत्तमम् । तपसा तेन तुष्टोऽस्मि वरं वरय शोभनम् ॥	५९
तुष्टमानं हृषीकेशं तं दृष्ट्वा कमलापतिम् । दीप्यमानं विराजन्तं विश्वरूपं जनेश्वरम् ॥	६०
पादाम्बुजद्वयं तस्य प्रणम्य च पुनः पुनः । हर्षेण महताऽऽविष्टस्तमुवाच जनार्दनम् ॥	६१
दासोऽहं तव देवेश शङ्खचक्रगदाधर । वरं मे दातुकामोऽसि देहि त्वं वंशजं सुतम् ॥	६२
दिवि चेन्द्रो यथा भाति सर्वतेजःसमन्वितः । तादृशं देहि मे पुत्रं सर्वलोकस्य रक्षकम् ॥	६३
सर्वदेवप्रियं देव ब्रह्मण्यं धर्मपण्डितम् । दातारं ज्ञानसंपन्नं धर्मतेजःसमन्वितम् ॥	६४
त्रैलोक्यरक्षकं कृष्ण सत्यधर्मानुपालकम् । यज्वनामुत्तमं चैकं शूरं त्रैलोक्यभूषणम् ॥	६५
ब्रह्मण्यं वेदसिद्धांशं सत्यसंधं जितेन्द्रियम् । अजितं सर्वजेतारं विष्णुतेजःसमप्रभम् ॥	६६
वैष्णवं पुण्यकर्तारं पुण्यजं पुण्यलक्षणम् । शान्तं तु तपसोपेतं सर्वशास्त्रविशारदम्] ॥	६७
सुशीलं सर्वधर्मज्ञं भवतो गुणसंयुतम् । ईदृशं देहि मे पुत्रं दातुकामो यदा वरम् ॥	६८
वासुदेव उवाच—	
एभिर्गुणैः समोपेतस्तव पुत्रो भविष्यति । अत्रिवंशस्य वै धर्ता विश्वस्यास्य महामते ॥	६९

* एतच्छिहान्तर्गतोऽर्थ पाठः क. ख. ड. च. छ. झ. ङ. पुस्तकस्यः ।

१ क. झ. ङ. कपिलायैव । २ क. ख. ड. च. ड. ङ. तेजसे । त्रि । ३ ड. च. ङ. महाप्रभम् । ४ ङ. 'द्विद्वीतं सं' । ५ क. ख. ड. च. झ. ङ. 'म् । वेदज्ञं योगिनां श्रेष्ठं भ' ।

तेजसा यशसा पुण्यैः पितरं चोद्धरिष्यति । उद्धरिष्यति यः सत्यैः पितरं च पितामहम् ॥ ७०
भवान्प्राप्त्यसि मे सर्वं तद्विष्णोः परमं पदम् । इत्युक्त्वा देवदेवेशंस्तमङ्गं प्रति स द्विजः ॥ ७१
कस्यचित्पुण्यवीर्यस्य पुण्यां कन्यां विवाहय । तस्यामुत्पादय सुतं पुण्यं पुण्यावहं प्रियम् ॥ ७२
स भविष्यति धर्मात्मा मैत्र्यसादान्महामुने । [*सर्वज्ञः सर्ववेत्ता च यादृशो वाञ्छितस्त्वया] ॥
एवं वरं ततो दत्त्वा त्वन्तर्धानं गतो हरिः ॥ ७३

इति श्रीमहापुराणे पाद्मे भूमिखण्डे वेनोपाख्यानेऽङ्गवरप्रदानं नामैकत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३१ ॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—४९११

अथ द्वात्रिंशोऽध्यायः ।

ऋषय ऊचुः—

शप्ता गन्धर्वमुख्येन सुशक्नेन महात्मना । तस्याः शापः कथं जातः किं किं कर्म कृतं तथा ॥ १
सा लेभे कीदृशं पुत्रं तस्य शापोद्विदां वर । सुनीथायाश्चरित्रं तु त्वं नो विस्तरतो वद ॥ २

सूत उवाच—

सुशक्नेनापि तेनैव सा शप्ता तनुमध्यमा । पितुः स्थानं गत्वा सा तु सुनीथा दुःखपीडिता ॥ ३
स्वचरित्रं तदा सर्वं पितरं प्रति चाब्रवीत् । श्रुतवान्सोऽपि धर्मात्मा मृत्युर्धर्मवतां वरः ॥ ४
तामुवाच सुनीथां तु सुतां शप्तां महात्मना । भवती दुष्कृतं पापं धर्मतेजःप्रणाशनम् ॥ ५
कस्मात्कृतवती भद्रे मुनेस्तस्य हि ताडनम् । [† विरुद्धं सर्वलोकस्य भवत्या परिकल्पितम्] ॥ ६
कामक्रोधविहीनं तं सुशान्तं धर्मवत्सलम् । तपोमार्गविलयं च परब्रह्मणि संस्थितम् ॥ ७
तमेव घातयेद्यो वै तस्य पापं शृणुष्व हि । पापात्मा जायते पुत्रि किल्बिषं भुञ्जते स हि ॥ ८
ताडयन्तं ताडयेद्यः क्रोशन्तं क्रोशयेत्पुनः । तस्य पापं स वै भुङ्क्ते ताडितस्य न संशयः ॥ ९
स वै शान्तः संजितात्मा ताडयन्तं न ताडयेत् । निर्दोषं प्रति येनापि ताडनं च कृतं सुते ॥ १०
पश्चान्मोहेन पापेन निर्दोषोऽपि च ताडयेत् । पापं कर्तुश्च यत्पापं निर्दोषं प्रति गच्छति ॥ ११
ताडनं नैव तस्माद्दि कार्यं दोषवतोऽपि च । दुष्कृतं च महत्पुत्रि त्वयैवं परिपालितम् ॥ १२
शप्ता तेनापि पश्चाच्च तस्मात्पुण्यं समाचर । सतां संगममासाद्य सदैव परिवर्तय ॥ १३
योगध्यानेन दानेन परिवर्तय नित्यशः । सतां सङ्गो महापुण्यो बहुक्षेमप्रदायकः ॥ १४
बाले पश्य महेशान्तं सतां सङ्गस्य यद्गुणम् । अपां संस्पर्शनात्स्नानात्पानाद्दर्शनतोऽपि वा ॥ १५
मुनयः सिद्धिमायान्ति बाह्याभ्यन्तरक्षालिताः । आयुष्मन्तो भवन्त्येते लोकाः सर्वे चराचराः ॥

* एतच्चिह्नान्तरगतोऽयं पाठः उ. पुस्तकस्थः । † एतच्चिह्नान्तरगतः पाठः क. ख. ड. च. छ. झ. ड. ड. पुस्तकस्थः ।

१ क. ख. ड. च. छ. झ. ट. स्थानं । २ क. ख. ड. च. छ. झ. ट. शस्तं तुङ्गं । ३ क. ख. च. छ. झ. 'तं तस्मा-
त्सौत्रो न संशयः । स । ४ क. ख. ग. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ड. ड. 'म् । भविष्यति न संदेहो म' । ५ क. ख. ड. च. छ. झ. ड.
मत्प्रसादान्महामते । ६ क. ख. ग. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ड. ड. गन्धर्वपुत्रेण सु । ७ छ. झ. सुसखेन । ८ ज. तस्य शापात्कथं ।
९ क. ख. ग. घ. ङ. च. छ. ट. ड. ड. 'पाद्द्विजोत्तम । सु । ११ क. ख. ग. ड. च. छ. झ. ट. ड. द. मृत्युः सत्यव' । ११ क. ख. ड. च.
छ. झ. र. ड. 'त्रे सुशान्तस्य । १२ क. ख. ड. च. छ. झ. ट. 'ते बहु । तां । १३ क. ख. ग. घ. ङ. च. छ. ट. ड. ड.
नन्दिति । १४ क. ख. ड. च. छ. झ. ट. शुचिष्मन्तो ।

[*अपि संतोषशीलश्च मृदुगामी प्रियंकरः । निर्मलो रसवांश्चासौ पुण्यवीर्यो मलापहः ॥ १७
 तथा शान्तो भवेत्पुत्रि सर्वसौख्यप्रदायकः । यथा वह्निप्रसङ्गाच्च मलं त्यजति काञ्चनम् ॥ १८
 तथा सतां हि संसर्गात्पापं त्यजति मानवः । सत्यवह्निप्रदीपश्च प्रज्वलेत्पुण्यतेजसा ॥ १९
 सत्येन दीप्तिमांश्चैव ज्ञानेनापि मुनिर्मलः । अत्युष्णो ध्यानभावेन ह्यस्पृश्यः पापजैर्नरैः ॥ २०
 सत्यवह्नेः प्रसङ्गाच्च पापेन्धनं दिधक्षति । तस्मात्सत्यस्य संसर्गः कर्तव्यो नान्यथा त्वया] ॥ २१
 तस्मात्पुत्रि महाभागे चिन्तयाधोक्षजं हरिम् । पापभावं परित्यज्य पुण्यमेव समाश्रय ॥ २२

सूत उवाच—

एवं पित्रा सुनीथा सा दुःखिता प्रविबोधिता । नमस्कृत्य पितुः पादौ सा गता निर्जनं वनम् ॥
 कामक्रोधौ परित्यज्य बाल्यभावं तपस्विनी । मोहद्रोहौ च मायां च त्यक्त्वा चैकान्तमास्थिता २४
 तस्याः सख्यः समाजंग्मू रम्भाद्यास्तास्तपोन्विताः । ददृशुस्तां विशालाक्ष्यः सुनीथां दुःखभागिनीम्
 ध्यायन्तीं चिन्तयानां तामूचुस्ताः समुपागताः । कस्माच्चिन्तसि भैद्रं ते त्वनया चिन्तयाऽन्विता ॥
 संतापकारणं ब्रूहि चिन्ता दुःखप्रदायिनी । एकैव सार्थका चिन्ता धर्मस्यार्थे विचिन्त्यते ॥ २७
 द्वितीया सार्थका चिन्ता योगिनां धर्मनन्दिनि । अन्या चानर्थका चिन्ता तां नैव परिकल्पयेत् ॥
 कामनाशकरी चिन्ता बलतेजःप्रणाशिनी । नाशयेत्सर्वसौख्यं तु रूाहानिं विदर्शयेत् ॥ २९
 ['तृष्णामोहौ तथा लोभमेतांश्चिन्ता हि प्रापयेत् । पापमुत्पादयेच्चिन्ता चिन्तिता च दिने दिने ३०
 चिन्ता व्याधिप्रकाशाय नरकाय प्रकल्पयेत्] । तस्माच्चिन्तां परित्यज्य चानुवर्तस्व शोभने ॥ ३१
 अजितं कर्मणा पूर्वं स्वयमेव नरेण तु । तदेव भुङ्क्तेऽसौ जन्तुर्ज्ञानवान् विचिन्तयेत् ॥ ३२
 तस्माच्चिन्तां परित्यज्य सुखदुःखादिकं वद । तासां तद्वचनं श्रुत्वा सुनीथा वाक्यमब्रवीत् ॥ ३३

इति श्रीमहापुराणे पाद्ये भूमिखण्डे वेनोपाख्याने सुनीथाचरितं नाम द्वात्रिंशोऽध्यायः ॥ ३२ ॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—४९४४

अथ त्रयस्त्रिंशोऽध्यायः ।

सूत उवाच—

यथा शप्ता वने पूर्वं सुशङ्केन महात्मना । तासु सर्वं यथाऽऽख्यातं सखीष्वेवं विचेष्टितम् ॥
 आत्मनश्च महाभागा दुःखेनापि प्रपीडिता ॥ १

सुनीथोवाच—

अन्यच्चाहं प्रवक्ष्यामि सख्यः शृण्वन्तु सांप्रतम् ॥ २
 मदीयां रूपसंपत्तिं वयसो गुणसंपदम् । विपश्यन्मां पितुश्चिन्ता संजाता मम कारणात् ॥ ३
 देवेभ्यो दातुकामोऽसौ मुनिभ्यस्तु महायशाः । स्वहस्ते तु निगृह्यैव देवानिदमुदाहरत् ॥ ४
 गुणाढ्येयं मुता बाला ममैवं चारुलोचना । दातुकामोऽस्मि भद्रं वो गुणिने वै महात्मने ॥ ५

* एतच्छिद्धान्तर्गतः पाठः क. ख. ड. च. छ. झ. ङ. ट. पुस्तकस्थः । † एतच्छिद्धान्तर्गतोऽयं पाठो ह. पुस्तकस्थः ।

१ क. ख. ड. च. छ. झ. ट. 'भारं प' । २ क. ख. ड. च. छ. झ. ट. 'जग्मुः कीर्त्यं लीलयाऽन्वि' । ३ क. ख. ड. च. छ. झ. ट. 'भद्रे त्वं त्व' । ४ क. ख. ड. च. छ. झ. 'कायना' । ५ क. ख. ड. च. छ. झ. ट. 'सुसखेन' । ६ क. ख. ड. च. छ. ट. ड. 'वं समाख्या' ।

मृत्योर्वाक्यं ततो देवा ऋषयः शुश्रुवुस्तथा । तमूचुर्भाषमाणं ते देवा इन्द्रपुरोगमाः ॥ ६
 तव कन्या गुणाढ्येयं सत्यानां परमावधिः । दोषेणैकेन संदुष्टा ऋषिशापेन तेन वै ॥ ७
 अस्यामुत्पत्स्यते पुत्रो दुष्टवीर्यः पुमान्किल । भविताऽसौ महापापी पुण्यवंशविनाशकः ॥ ८
 गङ्गातोयेन संपूर्णो यथा कुम्भः प्रदृश्यते । सुराया विन्दुना लिप्तो मद्यकुम्भः प्रजायते ॥ ९
 पापस्य पापसंसर्गात्कुलं पापि प्रजायते । आरनालस्य वै विन्दुः क्षीरमध्ये प्रयाति चेत् ॥ १०
 पश्चात्प्राशयते क्षीरमात्मरूपं प्रकाशयेत् । तस्माद्विनाशयेत्पुण्यं पापपुत्रो न संशयः ॥ ११
 अनेनैव हि दोषेण तवेयं पापभागिनी । अन्यस्मै दीयतां गच्छ देवैरुक्तः पिता मम ॥ १२
 देवैश्चापि सगन्धर्वैर्ऋषिभिश्च महात्माभिः । तैश्चापि स परित्यक्तः पिता मे दुःखपीडितः ॥ १३
 ममाप्येवं प्रतीकारं न कुर्वन्ति हि मैज्जनाः । एवं पापमयं कर्म मया चैव पुरा कृतम् ॥ १४
 ततश्चाहं स्वयत्नेन वनमेव समाश्रिता । तप एव चरिष्यामि करिष्ये कायशोषणम् ॥ १५
 भवतीभिः सुपृष्टाऽहं कार्यकारणमेव हि । मम चिन्तानुगं कर्म मया सख्यः प्रकाशितम् ॥ १६
 एवमुक्त्वा सुनीथा च मृत्योः कन्या यशस्विनी । विरराम सुदुःखार्ता किञ्चिन्नोवाच वै पुनः ॥ १७
 सख्य ऊचुः—

दुःखमेव महाभागे त्याज्यं कायविनाशनम् । नास्ति कस्य कुले दोषो देवैः प्रोक्तः समाश्रितः ॥ १८
 क्षिप्रमुक्तं पुरा तेन ब्रह्मणा हरिसंनिधौ । देवैश्चापि न हि त्यक्तो ब्रह्मा पूज्यतमोऽभवत् ॥ १९
 ब्रह्महत्याप्रमुक्तोऽसौ देवराजोऽपि पश्यते । देवैः सार्धं महाभागैस्त्रैलोक्यं परिभुञ्जति ॥ २०
 गौतमस्य प्रियां भार्यामहल्यां गतवानपुरा । परदाराभिगामित्वं देवत्वे परिवर्तते ॥ २१
 ब्रह्महत्यापमं कर्म दारुणं कृतवान्हरः । ब्रह्मणस्तु कपालेन चाद्यापि परिवर्तते ॥ २२
 देहो निपतितो(तः) पश्य निमिशापेन वा पुनः । अगस्त्यः कुम्भसंभूतस्त्रैलोक्यं परिकल्पयेत् ॥ २३
 लोकस्थाश्च प्रजा यस्य देवाद्याश्च चराचराः । कृष्णो भुङ्क्ते महाशापं भार्गवेण कृतं पुरा ॥ २४
 गुरुदारान्गतश्चन्द्रः क्षीणश्चैव प्रदृश्यते । भविष्यति महातेजा राजराजः प्रतापवान् ॥ २५
 पाण्डुपुत्रो महाप्राज्ञो धर्मात्मा स युधिष्ठिरः । गुरोश्चैव वधार्थाय त्वनृतं स वदिष्यति ॥ २६
 एतेष्वेव महत्पापं बर्तितं च महत्सु च । वैगुण्यं कस्य वै नास्ति कस्य नास्ति किलाञ्जनम् ॥ २७
 भवती स्वल्पदोषेण लिप्ताऽनेन वरानने । उपकारं करिष्यामस्तवैव वरवर्णिनि ॥ २८
 तवाङ्गे ये गुणाः सन्ति सतां स्त्रीणां यथा शुभे । अन्यत्रापि न पश्यामस्तान्गुणांश्चारुवल्लभे ॥ २९
 रूपमेवं वरस्त्रीणां प्रथमं भूषणं शुभे । शीलमेव द्वितीयं च तृतीयं सत्यमेव च ॥ ३०
 आर्यत्वं च चतुर्थं च पञ्चमं धर्ममेव हि । षष्ठं सतीत्वं दृढता सप्तमं साहसोऽष्टमम् ॥ ३१

१ क.ख.ग.घ.ङ.च.छ.ज.झ.ट.ड.ढ. 'स्तदा । तं' । २ क.ख. ग. घ. च. छ. झ. ट. शीलानां । ३ ग.घ.ट.ड. पापस्य जा । ४ क.ख.ड.च.छ.झ.ट. तद्वद्वि । ५ च.छ.झ.ट. 'येद्वशं पा' । ६ क.ख.ग.घ.ङ.च.छ.ज. झ. ट. ड. ड. सजनाः । ७ क. ख.ड.च.छ.झ.ट. म् । संतप्ता दुःखशोकेन । ८ क.ख.ड.च.छ.झ.ट.ड. वैः पापं समाश्रितम् । क्षिं । ९ क.ख.ड. च. छ. झ. ट.ड. 'तः । जिह्मम्' । १० क.ख.ग.ङ.च.छ.ज.ड. हरसै । ११ न. 'क्यं मुक्त एव हि । गौ' । १२ ग. घ. ज. 'ते । देवा- निपतितं तत्र ऋषिभिर्वेदपारगैः । अं' । १३ क.ख.ड.च. छ. झ. ट. 'नः । आदित्यः कुष्ठसंयुक्तस्त्रैलोक्यं हि प्रकाशये । छ. 'नः । आदित्यः पद्मसंयुक्तं' । १४ क. ख. ड. च. छ. झ.ड.ड. लोका नमन्ति तं देवं दे । च.ज. ट. लोकस्यास्य परं देवं दे । १५ क. ख. ड. च. छ. झ. ड. 'व गुणः स्त्री' । १६ क. ख. ग. घ. ड. च. छ. ज. झ. ट. ड. ड. हि । मधुरत्वं ततः प्रोक्तं षष्ठमेवं वरानने । सुदृढत्वं सप्तमं बाले ह्यन्तर्बोधेषु योषिताम् ॥ अष्टमं हि पतिर्भावं शुश्रूषा नवमं किल । सविष्णुं शंभुं प्रोक्तं रतिश्चैकादशं तथा । पातिमत्वं ततः प्रो' ।

नवमं मङ्गलं गानं दशमं व्यवसायता । एकादशस्तथा स्त्रीणां कामाधिक्यं प्रकीर्तितम् ॥ ३२
 मधुरं वचनं प्रोक्तं द्वादशं वरवर्णिनि । तैस्त्वं संभाविता बाले मा भैर्देवि वरानने ॥ ३३
 येनोपायेन ते भर्ता भविष्यति सुधर्मकृत् । तमुपायं प्रपश्यामस्तवार्थं वयमेव हि ॥
 स्वस्था भव महाभागे मा वै त्वं साहसं कुरु ॥ ३४

सूत उवाच—

एवमुक्ता सुनीथा तु पुनरुचे सखीस्तु ताः । कथयध्वं ममोपायं येन भर्ता भविष्यति ॥ ३५
 तामूचुस्ता वरा नार्यो रम्भाद्याश्चारुलोचनाः । रूपमाधुर्यसंयुक्ता भविती(त्री) भूतिवर्धिनी ॥ ३६
 ब्रह्मशापेन संभीता वयमत्र समागताः । [*तां प्रोचुर्हि विशालाक्षीं मृत्युकन्यां सुलोचनाम्] ३७
 विद्यामेकां प्रदास्यामः पुरुषाणां प्रमोहिनीम् । सर्वमायाविदां भद्रे सर्वभद्रप्रदायिनीम् ॥ ३८
 विद्याबलं ततो दद्युस्तस्यै ताः सुखदायकम् । यं यं मोहयितुं भद्र इच्छस्येवं सुरादिकम् ॥ ३९
 तं तं सद्यो मोहय वा इत्युक्ता सा तथाऽकरोत् । विद्यायां हि सुसिद्धायां सा सुनीथा सुनन्दिता
 सैमेतैव सखीभिस्तु पुरुषान्सा विपश्यति । अटमाना गता पुण्यं नन्दनं वनमुत्तमम् ॥ ४१
 गङ्गातीरे ततो दृष्ट्वा ब्राह्मणं रूपसंयुतम् । सर्वलक्षणसंपन्नं सूर्यतेजःसमप्रभम् ॥ ४२
 रूपेणाप्रतिमं लोके द्वितीयमिव मन्मथम् । देवरूपं महाभागं भाग्यवन्तं सुभाग्यदम् ॥ ४३
 अनौपम्यं महात्मानं विष्णुतेजःसमन्वितम् । वैष्णवं सर्वपापघ्नं विष्णुतुल्यपराक्रमम् ॥
 कामक्रोधविहीनं तमत्रिंशत्रिभूषणम् ॥ ४४

दृष्ट्वा स्वरूपं तपसा तपन्तं दिव्यप्रभावं परितप्यमानम् ।

पप्रच्छ रम्भां स्वसखीं सुमोहात्कोऽयं दिविष्ठप्रवरो महात्मा ॥ ४५

इति श्रीमहापुराणे पाद्मे भूमिसण्डे वेनोपाख्याने त्रयस्त्रिंशोऽध्यायः ॥ ३३ ॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—४९८९

अथ चतुस्त्रिंशोऽध्यायः ।

रम्भोवाच—

ब्रह्मा ह्यव्यक्तसंभूतस्तस्माज्जज्ञे प्रजापतिः । अत्रिर्नाम स धर्मात्मा तस्य पुत्रो महामनाः ॥ १
 अङ्गो नाम अयं भद्रे नन्दनं वनमागतः । इन्द्रस्य संपदं दृष्ट्वा नानातेजःसमन्विताम् ॥ २
 कृता स्पृहा त्वनेनापि इन्द्रस्य सदृशे पदे । ईदृशो हि यदा पुत्रो मम स्याद्वंशवर्धनः ॥ ३
 सुश्रेयो मे भवेज्जन्म यशःकीर्तिसमन्वितम् । आराधितो हृषीकेशस्तपोभिर्नियमैस्ततः ॥ ४
 सुप्रसन्ने हृषीकेशे वरं याचितवानयम् । इन्द्रस्य सदृशं पुत्रं विष्णुतेजःपराक्रमम् ॥ ५
 वैष्णवं सर्वपापघ्नं देहि मे मधुसूदन । दत्त एवं मया पुत्र ईदृशः परिपालकः ॥ ६
 तदाप्रभृति विभेन्द्रः पुण्यां कन्यां प्रपश्यति । यथा त्वं चारुसर्वाङ्गी तथाऽयं परिपश्यति ॥ ७

* एतच्चिद्धान्तर्गतोऽयं पाठ क. ख. ग. ड. च. छ. झ. ट. ड. ट. पुस्तकस्थः ।

१ क. ख. ड. च. छ. झ. ट. संभूषिता । २ क. ख. ग. घ. ड. च. छ. झ. ट. ड. हि । तामूचुस्ता वराः सख्यो मा ।
 ३ क. झ. ड. च. छ. झ. ड. ड. भ्रमत्येव । ४ क. ख. ड. च. छ. झ. ट. तुङ्गो । ५ क. ख. ड. च. छ. घ. ड. स्याद्धर्मसंयुतः ।
 ६ क. ख. ड. च. छ. झ. ट. सर्वधारकः ।

एनं गच्छ वैरत्वेन अस्मात्पुत्रो भविष्यति । पुण्यात्मा सर्वधर्मज्ञो विष्णुतेजःपराक्रमः ॥ ८
 एतत्ते सर्वमाख्यातं यथा त्वं परिपृच्छसि । अयं भर्ता तव श्रेष्ठो भवेद्देवि न संशयः ॥ ९
 सुशङ्कस्यापि यः शापो वृथा सोऽपि भविष्यति । एवं जाते महाभागे पुत्रे धर्मप्रचारिणि ॥ १०
 भविष्यति सुखं भद्रे सत्यं सत्यं वदाम्यहम् । सुक्षेत्रे कर्षको यादृग्बीजं वपति तत्परः ॥ ११
 स तथा भुञ्जते देवि यथा बीजं तथा फलम् । अन्यथा नैव जायेत तत्सर्वं सदृशं भवेत् ॥ १२
 अयमेव महाभागस्तपस्वी पुण्यवीर्यवान् । अस्य वीर्यात्समुत्पन्नो ह्यस्यैव गुणसंपदा ॥ १३
 युक्तः पुत्रो महातेजाः सर्वधर्मभृतां वरः । भविष्यति महाभागो युक्तात्मा योगतत्त्ववित् ॥ १४
 एवं हि वाक्यं सुनिश्चय्य बाला रम्भाप्रयुक्तं शिवदायकं तत् ।
 विचिन्त्य बुद्ध्या हि सखीमुखोद्गतं मेनेऽथ सर्वं परिसत्यमेव हि ॥ १५
 इति श्रीमहापुराणे पाद्मे भूमिखण्डे वेनोपाख्याने चतुत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३४ ॥
 आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—५००५

अथ पञ्चत्रिंशोऽध्यायः ।

मुनीथोवाच—

सत्यमुक्तं त्वया भद्र एवमेतत्करोम्यहम् । अनया विद्यया विप्रं मोहयिष्यामि नान्यथा ॥ १
 साहाय्यं देहि मे पुण्यं येन गच्छामि सांप्रतम् । एवमुक्ता तया रम्भा तामुवाच यैशस्विनी ॥ २
 कीदृशं दद्वि साहाय्यं तत्त्वं कथय भामिनि । दूतत्वं गच्छ मे भद्र एनं प्रति सुसांप्रतम् ॥ ३
 एवमुक्त्वा तु सा रम्भां विरराम सुलोचना । एवमेतत्प्रतिज्ञातं रम्भया देवभार्यया ॥ ४
 करिष्ये तव साहाय्यमादेशो मम दीयताम् । सद्भावेन विशालाक्षी रूपयौवनशालिनी ॥ ५
 मायया दिव्यरूपा सा संबभूव वरानना । रूपेणाप्रतिमा लोके मोहयन्ती जगन्नयम् ॥ ६
 मेरोश्चैव महापुण्ये शिखरे चारुकन्दरे । नानाधातुसमाकीर्णे नानारत्नोपेशोभिते ॥ ७
 देववृक्षैः समाकीर्णे बहुपुष्पोपशोभिते । [*देववृन्दसमाकीर्णे गन्धर्वाप्सरसेविते] ॥ ८
 मनोहरे सुरम्ये च शीतच्छायासमाकुले । चन्दनानामशोकानां तरूणां चारुहासिनी ॥ ९
 दोलायां सा समारूढा सर्वशृङ्गारशोभिता । कौशेयेन मुनीलेन राजमाना वरानना ॥ १०
 अतीवशोभमानेन कञ्चुकेन द्विजोत्तमाः । सर्वाङ्गसुन्दरी बाला वीणावादनतत्परा ॥ ११
 गायमाना वराङ्गी तं सुस्वरं सुविमोहनम् । ताभिः परिवृता बाला सखीभिः सुमनोहरा ॥ १२
 अङ्गस्तु कन्दरे पुण्य एकान्ते ध्यानमास्थितः । कामक्रोधविहीनस्तु ध्यायमानो जनार्दनम् ॥ १३
 स श्रुत्वा सुस्वरं गीतं मधुरं सुमनोहरम् । तालमानक्रियोपेतं सर्वसत्त्वविकर्षणम् ॥ १४
 ध्यानात्तच्चलितचित्तस्तु मायागीतेन मोहितः । समुत्थायाऽऽसनात्पूर्णे पश्यमानो मुहुर्मुहुः ॥ १५

* एतन्निहान्तर्गतोऽयं पाठः क. ख. ग. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ड. ड. पुस्तकस्थः ।

१ क. ख. ङ. च. छ. झ. ड. वराहोहे । २ क. ख. ङ. च. छ. झ. ड. सुसखस्यां । ३ क. ख. ङ. च. छ. झ. ड. हि मुनीथया तदा तत्त्वार्थमेतत्परि । ४ क. ख. ङ. च. छ. झ. ड. मनस्विनीम् । ५ क. ख. ङ. च. छ. झ. ड. 'पसंचये । दे' । ६ क. ख. ङ. च. छ. झ. ड. नन्धुकपुष्पवर्णेन । ७ क. ख. ङ. च. छ. झ. ड. 'गातालकराविला । गा' । ८ क. ख. ग. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ड. 'रं विश्वमो' । ९ क. ख. ङ. च. छ. झ. ड. तुङ्गस्तु । १० क. ग. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ड. ड. 'बचाल तेजस्वी मा' ।

जगाम तत्र वेगेन मायाचलितमानसः । दोलासंस्थां विपश्यैव वीणादण्डकधारिणीम् ॥ १६
हास्यमानां सुगायन्तीं पूर्णचन्द्रनिभाननाम् । मोहितस्तेन गीतेन रूपेणापि महायशाः ॥ १७
तस्या लावण्यभावेन मन्मथस्य शराहतः । आकुलव्याकुलो जातो मुनिपुत्रो द्विजोत्तमाः ॥ १८
प्रलपत्यतिमोहेन जृम्भते च पुनः पुनः । स्वेदः कम्पोऽथ संतापस्तस्याङ्गे जायते क्षणात् ॥ १९
मुञ्चते च महामोहैर्गर्लानः स्वलितमानसः । वेपमानस्ततः शुष्को द्रुयमानः समागतः ॥ २०
तामालोक्य विशालार्क्षीं मृत्योः कन्यां यशस्विनीम् । अथोवाच महात्मा स सुनीथां चाऽहासिनीम् ॥
का त्वं कस्य वरारोहे सखीभिः परिवारिता । केन कार्येण संप्राप्ता केन त्वं प्रेषिता वनम् ॥ २२
तवाङ्गं सुन्दरं सर्वं समाभाति वरानने । समाचक्ष्व ममाद्यैव प्रसादसुमुखी भव ॥ २३
मायामोहेन संमुग्धस्तस्याः कर्म न विन्दति । मार्गणैर्मन्मथस्यापि परिविद्धो महामुनिः ॥ २४
एवंविधं महद्वाक्यं समाकर्ण्य महामतेः । नोवाच किञ्चित्सा विप्रं समालोक्य सखीमुखम् ॥ २५
रम्भायाः सा सुनीथा तु संज्ञया परितोषिता । समुवाच ततो रम्भा सादरं तं द्विजोत्तमम् ॥ २६
इयं कन्या महाभागा मृत्योश्चापि महात्मनः । सुनीथा सुप्रसिद्धेयं सर्वलक्षणसंयुता ॥ २७
पतिमन्वेषते बाला धर्मवन्तं तपोनिधिम् । शान्तं दान्तं महाप्राङ्गं वेदविद्याविशारदम् ॥ २८
तामुवाच ततस्त्वङ्गो रम्भामप्सरसां वराम् । मया चाऽऽराधितो विष्णुः सर्वविश्वमयो हरिः २९
तेन दत्तो वरो मङ्गं पुत्राल्यः सर्वसिद्धिदः । तन्निमित्तमहं भद्रे सुतार्थं नित्यमेव च ॥ ३०
कस्यचित्पुण्यवीर्यस्य कन्यामेकामचिन्तयम् । सदैवाहं न पश्यामि सुशुभामात्मनः क्वचित् ॥ ३१
इयं धर्मस्य वै कन्या धर्माचारा वरानना । मामेव हि भजत्वेषा यदि कान्तमिहेच्छति ॥ ३२
यं यमिच्छेदियं बाला तं तं दन्नि न संशयः । देयं वाऽदेयमेवापि त्वस्याः संगमकारणात् ॥ ३३
एवमेव त्वया देयं रम्भोवाच द्विजोत्तमम् । [* विप्रेन्द्र त्वं शृणुष्वैव मम वाक्यं च सांप्रतम् ॥ ३४
एषा नैव त्वया त्याज्या धर्मपत्नी सदैव हि । अस्या दोषगुणौ चैव ग्राह्यौ नैव कदा त्वया ॥
इत्यर्थे प्रत्ययं विप्र प्रत्यक्षं परिदर्शय ॥ ३५
स्वहस्तं देहि विप्रेन्द्र सत्यप्रत्ययदायकम् । एवमस्तु मया दत्तो ह्यस्या हस्तो न संशयः ॥ ३६

सूत उवाच—

एवं संबन्धिकं कृत्वा सत्यप्रत्ययकारकम् । गान्धर्वेण विवाहेन सुनीथामुपयेमिवान् ॥ ३७
तस्मै दत्त्वा सुनीथां तां रम्भा हृष्टेन चेतसा । सा तां चाऽऽमन्त्रयित्वा वै गता गेहं स्वकं पुनः ॥
प्रहृष्टचेतसः सख्यः स्वस्थानं प्रतिजग्मिरे । गतासु तासु सर्वासु सखीषु द्विजसत्तमः ॥ ३९
रेमै त्वङ्गस्तया सार्धं प्रियया भार्यया सह । तस्यामुत्पाद्य पुत्रैकं सर्वलक्षणसंयुतम् ॥ ४०
चकार नाम तस्यैवं वेनाख्यं तनयस्य हि । वृद्धे स महातेजाः सुनीथातनयस्तदा ॥ ४१
वेदशास्त्रमधीत्यैव धनुर्वेदं गुणान्वितम् । सर्वासां सोऽपि मेधावी विद्यानां पारमेयिवान् ॥ ४२
स तस्य तनयो वेनः शिष्टाचारेण वर्तते । स वेनो ब्राह्मणश्रेष्ठाः क्षत्राचारपरोऽभवत् ॥ ४३
दिवि चेन्द्रो यथा भाति सर्वतेजःसमन्वितः । स भात्येवं महाप्राङ्गः स्वबलेन पराक्रमैः ॥ ४४

* एताञ्चहान्तर्गतोऽयं पाठो स. पुस्तकस्यः ।

१ क. ख. ड. च. छ. झ. ङ. 'स्ततस्तुङ्गो दू' । २ क. ख. च. छ. झ. महामुनेः । ३ क. ख. ग. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ड. ड. 'यं श्रयतां द्विजसत्तम । रम्भोवाच—एषा । ४ क. ख. ड. च. छ. झ. ङ. 'मे तुङ्ग' । ५ क. ख. ड. च. छ. झ. ङ. 'न । तुङ्गस्य ।

नाहुषस्यान्तरे प्राप्ते वैवस्वतसमागते । प्रजापालं विना लोके प्रजाः सीदन्ति वै सदा ॥ ४५
 ऋषयो धर्मतत्त्वज्ञाः प्रजाहेतोस्तपोधनाः । चिन्तयन्ति महीपालं धर्मज्ञं सत्यपण्डितम् ॥ ४६
 तं वेनमेव ददृशुः संपन्नं सर्वलक्षणैः । प्राजापत्ये पदे चैनमभ्यषिञ्चन्दिजोत्तमाः ॥ ४७
 अभिषिक्ते महाभागे त्वङ्गपुत्रे तदा नृपे । ते प्रजापतयः सर्वे जग्मुस्ते च तपोवनम् ॥ ४८
 गतेषु तेषु सर्वेषु वेनो राज्यं करोति सः ॥ ४९

सूत उवाच —

सा सुनीथा सुतं दृष्ट्वा सर्वराज्यप्रसाधकम् । विशङ्कते प्रभावेन शापात्तस्य महात्मनः ॥ ५०
 ममापत्यो महाभागो धर्मात्मा संभविष्यति । इत्येवं चिन्तयेन्नित्यं पूर्वपापाद्विशङ्किता ॥ ५१
 धर्माङ्गानि सुपुण्यानि सुताङ्गे परिदर्शयेत् । सत्यभावादिकान्पुण्यान्गुणान्सा वै प्रकाशयेत् ॥ ५२
 इत्युवाच सुतं सा हि चाहं धर्मसुता सुत । पिता ते धर्मतत्त्वज्ञस्तस्माद्धर्मं समाचर ॥ ५३
 इत्येवं बोधयेन्नित्यं पुत्रं वेनं तदा सती । मातापित्रोस्तयोर्वाक्यं प्रज्ञायुक्तं स पालयेत् ॥ ५४
 एवं वेनः प्रजापालः संजातः क्षितिमण्डले । लोकाः सुखेन जीवन्ति प्रजा धर्मेण रञ्जिताः ॥ ५५
 एवं राज्यप्रभावं तु वेनस्यापि महात्मनः । धर्मप्रभावा वर्तन्ते तस्मिञ्ज्ञासति पार्थिवे ॥ ५६

इति श्रीमहापुराणे पाद्मे भूमिखण्डे वेनोपाख्याने षट्त्रिंशोऽध्यायः ॥ ३५ ॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—५०६१

अथ षट्त्रिंशोऽध्यायः ।

ऋषय ऊचुः—

एवं वेनस्य वै राज्ञः सृष्टिरेव महात्मनः । धर्माचारं परित्यज्य कथं पापे मतिर्भवेत् ॥ १

सूत उवाच—

ज्ञानविज्ञानसंपन्ना मुनयस्तत्त्ववेदिनः । शुभाशुभं वदन्त्येनं तन्न स्यादिह चान्यथा ॥ २
 तप्यमानेन तेनापि सुशङ्केन महात्मना । दत्तः शापः कथं विप्रा न यथावच्च जायते ॥ ३
 वेनस्य पातकाचारं सर्वमेव वदाम्यहम् ॥ ४
 तस्मिञ्ज्ञासति धर्मज्ञे प्रजापाले महात्मनि । पुरुषः कश्चिदायांतो ब्रह्मलिङ्गधरस्तदा ॥ ५
 नग्नरूपो महाकायः सितमण्डो महाप्रभः । मार्जनीं शिखिपत्राणां कक्षार्यां स हि धारयन् ॥ ६
 गृहीत्वा पानपात्रं च नालिकेरमयं करे । पठमानो मरुच्छास्त्रं वेदशास्त्रविदूषकम् ॥ ७
 यत्र वेनो महाराजस्तत्रोपायाच्चरान्वितः । सभायां तस्य वेनस्य प्रविवेश स पापवान् ॥ ८
 तं दृष्ट्वा समनुप्राप्तं वेनः प्रभ्रं तदाऽकरोत् । भवान्को हि समायात ईदृश्रूपधरो मम ॥ ९
 सभायां वद मामत्र तूर्णं कस्मात्समागतः । को वेषः किं तु ते नाम को धर्मः कर्म किं तव ॥ १०
 को वेदस्ते क आचारैः को नयः का प्रभावना । किं ज्ञानं कः प्रभावस्ते किं सत्यं धर्मलक्षणम्
 तत्त्वं सर्वं समाचक्ष्व ममाग्रे सत्यमेव च । श्रुत्वा वेनस्य तद्वाक्यं पापो वाक्यमुदाहरत् ॥ ११

१ क. ख. ड. ट. ड. 'नं लक्षणैर्गुणैः' । २ क. ख. ड. च. छ. झ. ट. 'दे पुष्ये अभ्य' । ३ क. ख. ड. च. छ. झ. ड. 'गे तुर्ण' । ४ क. ख. ड. च. छ. झ. ड. 'धर्मत्राता भ' । ५ क. ख. ड. च. झ. ड. 'यातः पद्मलि' । छ. 'यातरुषाले' । ६ क. ख. ग. घ. ङ. च. छ. झ. ड. 'दधर्मवि' । ७ क. ख. ड. च. छ. झ. ड. 'रः किं तपः का ।

पाप उवाच—

करोष्येवं वृथा भावं महामदो न संशयः । अहं धर्मस्य सर्वस्वमहं पूज्यतमः सुरैः ॥ १२
अहं ज्ञानमहं सत्यमहं धाता सनातनः । अहं धर्म अहं मोक्षः सर्वदेवमयो ह्यहम् ॥ १३
ब्रह्मदेहात्समुद्भूतः सत्यसंधोऽस्मि नान्यथा । जिनरूपं विजानीहि सत्यधर्मकलेवरम् ॥
मम रूपं हि ध्यायन्ति योगिनो ज्ञानतत्पराः ॥ १४

वेन उवाच—

तवैव कीदृशो धर्मः किं ते दर्शनमेव च । किमाचारो वदस्वैहि इत्युक्तं तेन भूभुजा ॥ १५

पाप उवाच—

अर्हन्तो देवता यत्र निर्ग्रन्थो गुरुरुच्यते । दया वै परमो धर्मस्तत्र मोक्षः प्रदृश्यते ॥ १६
ईदृशोऽस्मिन्न संदेहे आचारं प्रवदाम्यहम् । यजनं याजनं नापि वेदाध्ययनमेव च ॥ १७
नास्ति संध्या तपो दानं स्वधास्वाहाविवजितम् । हव्यकव्यादिकं नास्ति नास्ति यज्ञादिका क्रिया
पितृणां तर्पणं नास्ति नातिथिवैश्वदेविकम् । कृष्णस्य न तथा पूजां ह्यर्हन्तध्यानमुत्तमम् ॥ १९
एवं धर्मसमाचारो जैनमार्गे प्रदृश्यते । एतत्ते सर्वमाख्यातं जैनधर्मस्य लक्षणम् ॥ २०

वेन उवाच—

वेदे प्रोक्तो यथा धर्मो यत्र यज्ञादिकाः क्रियाः । पितृणां तर्पणं श्राद्धं वैश्वदेवं न दृश्यते ॥ २१
न दानं न तपो वाऽस्ति किं वै धर्मस्य लक्षणम् । वद सत्यं ममाग्रे त्वं दयाधर्मश्च कीदृशः ॥ २२

पाप उवाच—

पञ्चतत्त्वप्रवृद्धोऽयं प्राणिनां काय एव च । आत्मा वायुस्वरूपोऽयं तेषां नास्ति प्रसङ्गता ॥ २३
यथा जलेषु भूतानामपि सङ्गमवेहि तत् । जायते बुद्बुदाकारं तद्वद्भूतसमागमः ॥ २४
पृथ्वीभावो रजःस्थस्तु चाऽऽपस्तत्रैव संस्थिताः । ज्योतिस्तत्र प्रदृश्येत वायुरावर्तते च त्रीन् ॥ २५
आकाशमावृणोत्यर्थाद्बुद्बुदत्वं प्रजायते । अप्सु मध्ये प्रभात्येव सुतेजो वर्तुलं परम् ॥ २६
क्षणमात्रं प्रदृश्येत तत्क्षणं नैव दृश्यते । तद्वद्भूतसमायोगः सर्वत्र परिदृश्यते ॥ २७
अन्तकाले प्रयात्यात्मा पञ्च पञ्चसु यान्ति ते । मोहमुग्धास्ततो मर्त्या वर्तन्ते च परस्परम् ॥ २८
श्राद्धं कुर्वन्ति मोहेन क्षयाहे पितृतर्पणम् । काऽऽस्ते मृतः समश्नाति कीदृशोऽसौ नरोत्तमः ॥ २९
किं ज्ञानं कीदृशं कार्यं केन दृष्टं वदस्व नः । पिष्टमन्नं प्रभुक्त्वा तु तृप्तिं यान्ति च ब्राह्मणाः ३०
कस्य श्राद्धं प्रदीयेत् सा तु श्रद्धा निरर्थिका । अन्यदेवं प्रवक्ष्यामि वेदानां कर्म दारुणम् ॥ ३१
यदाऽतिथिर्गृहं याति भोजनं लभते ध्रुवम् । तदा चाऽऽहत्य राजेन्द्र अतिथि परिभोजयेत् ॥ ३२
अश्वमेधे मखे त्वश्वं गोमेधे वृषमेव च । नरमेधे नरं राजन्वाजपेये तथा ह्यजम् ॥ ३३
राजसूये महाराज प्राणिनां घातनं बहु । पुण्डरीके गजं हन्याद्गजमेधे तु कुञ्जरम् ॥ ३४
सौत्रामण्यां पशुं मेध्यमेवमेव प्रदृश्यते । नानारूपेषु सर्वेषु श्रूयतां नृपनन्दन ॥ ३५

१ क. ख. ड. च. छ. झ. ङ. राज्यां । २ क. ख. ड. च. छ. झ. ङ. 'दशं कर्म किं । ३ क. ख. ड. च. छ. झ. ङ. 'ते । दर्शनेऽस्मि' । ग. घ. ट. ड. 'ते । दर्शितोऽस्मि' । ४ क. ख. ड. च. छ. झ. ङ. क्षणस्य वरा पू । ५ अ. 'जा अर्हे तु ध्या' । ६ अ. 'प्रमेयोऽयं' । ७ क. ख. च. 'लम्बवपुःस्व' । ८ अ. 'मनो हि' । ९ अ. 'युता वतिते पृथक्' । आं । १० अ. 'श्वात्तच्छुद्धयं प्र' । ११ क. ख. ड. च. छ. झ. नृपोत्तम । १२ क. ख. ड. च. छ. झ. ङ. 'ति महोक्षं पचते द्विजः । अजं वा राजरा' । १३ क. ख. ड. च. छ. झ. ङ. ड. ड. मेधे मेधमेव ।

नानाजातिविशेषाणां पशूनां घातनं स्मृतम् । कस्माद्धि दीयते दानं किं नु दानस्य लक्षणम् ३६
 न दत्तमुत्कर्तं ज्ञेयं क्रियते यदि भोजनम् । अत्यन्तदोषहीनांस्तान्हिसन्ति यान्महामखे ॥ ३७
 तत्र किं दृश्यते धर्मः किं फलं तत्र भूपते । पशूनां मारणं यत्र निर्दिष्टं वेदपण्डितैः ॥ ३८
 तस्माद्दिनष्टधर्मं च न पुण्यं मोक्षदायकम् । दयां विना हि यो धर्मः स धर्मो विफलायते ॥ ३९
 जीवानां पालनं यत्र तत्र धर्मो न संशयः । स्वाहाकारः स्वधाकारस्तपः संद्योऽभिजायते ॥ ४०
 दयाहीनं निष्फलं स्यान्नास्ति धर्मस्तु तत्र हि । एते वेदा अवेदाः स्युर्दया यत्र न विद्यते ॥ ४१
 दयादानपरो नित्यं जीवमेव प्ररक्षयेत् । चाण्डालो वा स शूद्रो वा स वै ब्राह्मण उच्यते ॥ ४२
 ब्राह्मणो निर्दयो यो वै पशुघातपरायणः । स वै सुनिर्दयः पापी कठिनः क्रूरचेतनः ॥ ४३
 वचनैः कथ्यते वेदः स वेदो ज्ञानवर्जितः । यत्र ज्ञानं भवेन्नित्यं स वै वेदः प्रतिष्ठितः ॥ ४४
 दयाहीनेषु वेदेषु विप्रेषु च महामते । नास्ति सत्यं क्रिया तत्र वेदविप्रेषु वै कदा ॥ ४५
 वेदा अवेदा राजेन्द्र ब्राह्मणाः सत्यवर्जिताः । दानस्यापि फलं नास्ति तस्माद्दानं न दीयते ४६
 यथा श्राद्धस्य वै चिह्नं तथा दानस्य लक्षणम् । जिनस्यापि च यद्धर्मं भुक्तिमुक्तिप्रदायकम् ॥ ४७
 तवाग्नेऽहं प्रवक्ष्यामि बहुपुण्यप्रदायकम् । आदौ दया प्रकर्तव्या शान्तभूतेन चेतसा ॥ ४८
 आराधयेद्धदा देवं जिनमेकं चराचरम् । मनसा शुद्धभावेन जिनमेकं प्रपूजयेत् ॥ ४९
 नमस्कारः प्रकर्तव्यस्तस्य देवस्य नान्यथा । मातापित्रोस्तु वै पादौ कदा नैवाभिवन्दयेत् ॥ ५०
 अन्येषामेव का वार्ता श्रूयतां राजसत्तम ॥ ५१

वेन उवाच—

एते विप्राश्च ह्याचार्या गङ्गाद्याः सरितस्तथा । वदन्ति पुण्यतीर्थानि बहुपुण्यप्रदानि च ॥
 तर्त्तिक वदस्व सत्यं मे यदि धर्ममिहेच्छसि ॥ ५२

पाप उवाच—

आकाशाद्वै महाराज सद्यो वर्षन्ति वै घनाः । भूमौ हि पर्वतेष्वेव सर्वत्र पतते जलम् ॥ ५३
 तदाप्लाव्य ततस्तिष्ठेन्नद्यां सर्वत्र भावयेत् । नद्यो जलप्रवाहास्तु तासु तीर्थं श्रुतं कथम् ॥ ५४
 जलाशया महाराज तडागाः सागरास्तथा । पृथिव्या धारकाश्चैव गिरयो ह्यश्वराशयः ॥ ५५
 नास्त्येतेषु च वै तीर्थं *जलैर्जलदमुत्तमम् । स्नाने दाने यथा पुण्यं कस्मात्सत्रेषु नैव हि ॥ ५६
 दृष्ट्वा स्नानेन वै सिद्धिर्मीनाः सिध्यन्ति नान्यथा । यत्र जीवस्तत्र तीर्थं तत्र धर्मः सनातनः ॥
 तपोदानादिकं सर्वं पुण्यं तत्र प्रतिष्ठितम् ॥ ५७

एको जिनः सर्वमयो नृपेन्द्र नास्त्येव धर्मं परमं हि तीर्थम् ।

अयं तु लोके परमस्तु तस्माद्ध्यायस्व नित्यं सुसुखो भविष्यसि ॥ ५८

* “जलैर्जल दनु” इत्यन्यपुस्तके वर्तते तथाऽपि [जलदैर्जलमु] इति समीचीनपाठ इति भाति ।

१ क. ख. ड. च. छ. ड. 'म' । पश्चाद्धि । २ क. ख. च. न । ३ क. 'म' । तदन्नमुत्थितं ज्ञेयं क्रियते भूरिभो ।
 ४ क. ख. ड. च. छ. झ. 'स्माद्धि तत्र वै धर्मं न' । ५ क. ख. ड. च. छ. झ. सत्यो नृपोत्तम । ६ ख. वेदो न वै । ७ क.
 ख. ग. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ड. 'त्यं तत्र वै' । ८ क. ख. ड. च. छ. झ. ड. 'ष्ठेयां स' । ९ अ. 'द्वा स्नाने' ।
 १० अ. 'न ते सिद्धमविति' ।

विनिन्द्य धर्मं सकलं सवेदं दानं सुपुण्यं परियङ्गरूपम् ।
पापस्य भावैर्बहुबोधितो नृपस्त्वङ्गस्य पुत्रो भुवि तेन पापिना ॥

५९

इति श्रीमहापुराणे पाप्मे भूमिखण्डे वेनोपाख्याने षट्त्रिंशोऽध्यायः ॥ ३६ ॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—५१२०

अथ सप्तत्रिंशोऽध्यायः ।

सूत उवाच—

एवं संबोधितो वेनः पापभावं गतः किल । पुरुषेण तेन पापेन महापापेन मोहितः ॥ १
नमस्कृत्य ततः पादौ तस्यैव च दुरात्मनः । वेदधर्मं परित्यज्य सत्यैधर्मादिकां क्रियाम् ॥ २
सुयज्ञानां निवृत्तिः स्याद्वेदानां हि तथैव च । पुण्यशास्त्रधर्मयो धर्मस्तदा तैरप्रवर्तितः ॥ ३
सर्वपापमयो लोकः संजातस्तस्य शासनात् । तेन यज्ञाश्च वेदाश्च धर्मशास्त्रार्थमुत्तमम् ॥ ४
न दानाध्ययनं विप्रास्तस्मिञ्शासति पार्थिवे । एवं धर्मप्रलोपोऽभून्महत्पापं प्रवर्तितम् ॥ ५
अङ्गेन वार्यमाणस्तु [*चान्यथा कुरुते भृशम् । पितुः पादौ ननामाथ मातुश्चैव दुरात्मवान् ॥ ६
सनकस्यापि विप्रस्य ह्यहमेकः प्रतापवान् । पित्रा निवार्यमाणश्च] मात्रा चैव दुरात्मवान् ॥ ७
न करोति शुभं पुण्यं तीर्थदानादिकं तथा । आत्मभावं स्वरूपं च बहुकालं महायशाः ॥ ८
पुनः पुनर्विचार्यैव कस्मात्पापी त्वजायत । [^१तुङ्गः प्रजापतेः पुत्रो वंशलाञ्छनमागतम्] ॥ ९
ततः पप्रच्छ धर्मात्मां राजा मधुरमेव च । कस्माद्दोषात्समुत्पन्नो वद सत्यं मम प्रिये ॥ १०

सुनीथोवाच—

बाल्ये कृतं मया पापं सुशङ्कस्य महात्मनः । तपसि संस्थितस्यापि नान्यत्किञ्चित्कृतं मया ॥ ११
ज्ञप्ताऽहं कुप्यता तेन दुष्टा ते संततिर्भवेत् । इति जाने महाभाग तेनायं दुष्टां गतः ॥ १२
तच्छ्रुत्वा वचनं राजा दिष्टमेवान्वपद्यत । अथ सप्तर्षयस्त्रय वेनपार्श्वं समागताः ॥
समाश्वास्य ततः प्रोचुरङ्गस्य तनयं प्रति ॥ १३

ऋषय ऊचुः—

मा वेन साहसं कार्षीः प्रजापालो भवानिह । त्वयि सर्वमिदं लोकं त्रैलोक्यं सचराचरम् ॥ १४
धर्माधर्मात्मकं राजन्सकलं हि प्रतिष्ठितम् । पापकर्म परित्यज्य धर्मकर्म समाचर ॥ १५
एवमुक्ते तु तैर्वाक्ये प्रहसन्वाक्यमब्रवीत् ॥ १६

*एतच्चिह्नान्तरगतः पाठः क. ख. ड. च. छ. झ. ट. पुस्तकस्थः । ^१एतच्चिह्नान्तरगतः पाठः क. ख. ड. च. छ. झ. ट. पुस्तकस्थः ।

१ क. ख. ड. छ. च. छ. झ. ट. 'पस्तुङ्ग' । २ क. ख. ड. च. छ. झ. ट. 'जैनेन' । ३ क. ख. ड. च. छ. झ. ट. 'त्यपुण्यादि' । ४ क. ख. ड. च. छ. झ. ट. 'मयं धर्मं तदा नैव प्रवर्तितम् । स' । ५ क. ख. ड. च. छ. झ. ट. तुङ्गेन । ६ ड. छ. झ. अयमे । ७ क. ख. ग. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ड. ट. 'त्मा सुतां मृत्योर्महात्मनः । क' । ८ क. ख. ड. च. छ. झ. ट. कस्य दोषा । ९ क. ख. ग. 'च—पूर्वमेव सुवृत्तान्तमात्मनः पुण्यवादिनी ॥ समाचष्टे तदाऽङ्गाय मम दोषान्महामते ॥ संजात ईदृशः पुत्रो महापापी द्विजोत्तम ॥ श्रीढमाना समाभाष्य भर्तारं भयविह्वला ॥ समाकर्ण्य महातेजास्तया सह वनं ययी ॥ गते तस्मिन्महाभागे सभार्ये च वनं तदा ॥ अ' । १० ड. 'दं राजंश्लो' ।

वेन उवाच—

अहमेव परो धर्मोऽहमेवार्हः सनातनः । अहं धाता अहं गोप्ता त्वहं वै सत्यमेव च ॥ १७
[*अहं धर्मो महापुण्यो जैनधर्मः सनातनः ।] मामेव कर्मणा विप्रा भजध्वं धर्मरूपिणम् ॥ १८

ऋषय ऊचुः—

ब्राह्मणाः क्षत्रिया वैश्यास्त्रयो वर्णा द्विजातयः । सर्वेषामेव वर्णानां श्रुतिरेषा सनातनी ॥ १९
वेदाचारेण वर्तन्ते तेन जीवन्ति जन्तवः । ब्रह्मवंशात्समुद्भूतो भवान्ब्राह्मण एव च ॥ २०
पश्चाद्राजा पृथिव्यां तु संजातः ख्यातविक्रमः । राज्ञः पुण्येन राजेन्द्र सुखं जीवन्ति वै प्रजाः २१
राज्ञः पापेन नश्यन्ति तस्मात्सत्यं समाचर । समाहृतस्त्वया धर्मः कृतश्चापि नराधिप ॥ २२
तस्मात्रेतायुगस्यायं द्वापरस्य तथा न हि । कलेश्चैव प्रदेशे तु वर्तयिष्यन्ति मानवाः ॥ २३
जैनधर्मं समाश्रित्य सर्वे पापप्रमोहिताः । वेदाचारं परित्यज्य पापं यास्यन्ति मानवाः ॥ २४
[†पापस्य मूलमेवं वै जैनधर्मं न संशयः । अनेन मुग्धा राजेन्द्र महामोहेन पातिताः ॥ २५
मानवाः] पापसंघातास्तेषां नाशाय नान्यथा । भविष्यत्येव गोविन्दः सर्वपापापहारकः ॥ २६
म्लेच्छरूपं समाश्रित्य संहरिष्यति पातकान् । पापेषु संगतेष्वेवं म्लेच्छनाशाय वै पुनः ॥ २७
कल्किरेव स्वयं देवो भविष्यति न संशयः । व्यवहारं कलेश्चैव त्यज पुण्यं समाश्रय ॥
वर्तयस्व हि देहेन प्रजापालो भव स्वयम् ॥ २८

वेन उवाच—

अहं ज्ञानवतां श्रेष्ठो विश्वज्ञानं च वै द्विजाः । योऽन्यथा वर्तते चैव स दण्ड्यो भवति ध्रुवम् ॥ २९
अंत्यर्थं भाषमाणं तं राजानं पापचेतसम् । कुपितास्ते महात्मानः सर्वे वै ब्रह्मणः सुताः ॥ ३०
कुपितेष्वेव विप्रेषु वेनो राजा महात्मसु । तेषां शापभयाच्चैव वल्मीकं प्रविवेश ह ॥ ३१
अथ ते मुनयः क्रुद्धा वेनं पश्यन्ति सर्वतः । तैर्ज्ञातं न प्रनष्टं तु वल्मीकस्थं तु सांप्रतम् ॥ ३२
बलादानिन्युस्ते विप्रा क्रूरं तं पापचेतसम् । दृष्ट्वा च पापकर्माणं मुनयः सुसमाहिताः ॥ ३३
सव्यं पाणिं ममन्युस्ते भूपस्य जातमन्यवः । तस्माज्जातो महाह्रस्वो नीलवर्णो भयंकरः ॥ ३४
बर्बरो रक्तनेत्रस्तु बाणपाणिर्धनुर्धरः । सर्वेषामेव पापानां निषादानां बभूव ह ॥ ३५
धाता पालयिता राजा म्लेच्छानां तु विशेषतः । तं दृष्ट्वा पापकर्माणमृषयस्तु महाप्रते ॥ ३६
ममन्युर्दक्षिणं पाणिं वेनस्यापि दुरात्मनः । तस्माज्जज्ञे महात्माऽसौ येन दुग्धा वसुंधरा ॥ ३७
पृथुर्नाम महाप्राज्ञो राजराजो महाबलः । तस्य पुण्यप्रसादाच्च वेनो धर्मार्थकोविदः ॥ ३८
चक्रवर्तिपदं भुक्त्वा प्रसादात्तस्य चक्रिणः । जगाम वैष्णवं लोकं तद्विष्णोः परमं पदम् ॥ ३९

इति श्रीमहापुराणे पाद्मे भूमिखण्डे वेनोपाख्याने सप्तत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३७ ॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—५१५९

* एतच्चिह्नान्तर्गतोऽयं पाठः क. ख. च. छ. ड. पुस्तकस्थः । † एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठो ग. घ. पुस्तकस्थः ।

१ ग. ट. ड. 'मो' अहमेव स' । २ क. ख. ड. च. छ. ड. ड. 'हं वेदार्थ एव । ३ ग. घ. ट. 'ण्यो यश्च
ध' । ४ ड. छ. झ. ट. द्विजाः । ५ क. ख. च. छ. झ. ट. ड. प्रवेशे । ६ क. ख. ड. च. छ. श्रेष्ठः सर्वं ज्ञातं मया इह । गो' ।
ड. श्रेष्ठः सर्वज्ञानं हि मे द्वि' । ७ क. ख. ड. च. छ. झ. ट. अत्यन्तं । ८ क. ख. ड. च. छ. झ. ड. ड. सप्तैते ब्र' ।
९ क. ख. ड. च. छ. झ. ड. जानुं ।

अथाष्टाविंशोऽध्यायः ।

ऋषय ऊचुः—

कथं वेनो गतः स्वर्गं पापं कृत्वा सुदारुणम् । तत्त्वतो विस्तरेणापि वद सत्यवतां वर ॥ १

सूत उवाच—

ऋषीणां पुण्यसंसर्गात्संभाषाच्च द्विजोत्तमाः । कायस्य मथनात्पापं वदन्त्यस्य विनिर्गतम् ॥ २

पश्चाद्देनः सुपुण्यात्मा ज्ञानं लेभे च शाश्वतम् । रेवाया दक्षिणे कूले तपश्चचार स द्विजः ॥ ३

तृणविन्दोर्ऋषेश्चैव ह्याश्रमे पापनाशने । वर्षाणां च शतं साग्रं कामक्रोधविवर्जितः ॥ ४

तैस्य वै तपसा देवः शङ्खचक्रगदाधरः । प्रसन्नोऽभून्महाभागा निष्पापस्य नृपस्य वै ॥ ५

उवाच च प्रसन्नात्मा त्रियतां वरमुत्तमम् ॥

वेन उवाच—

यदि देव प्रसन्नोऽसि देहि मे वरमुत्तमम् । अनेनापि शरीरेण गन्तुमिच्छामि त्वत्पदम् ॥ ६

[*पित्रा सार्धं महाभाग मात्रा चैव सुरेश्वर । तवैव तेजसा देव तद्विष्णोः परमं पदम्] ॥ ७

भगवानुवाच—

क गतोऽसौ महामोहो येन त्वं मोहितो नृप । लोभेन मोहयुक्तेन तमोमार्गे निपातितः ॥ ८

वेन उवाच—

यन्मे पूर्वकृतं पापं तेनाहं मोहितो विभो । अतो मामुद्धरास्मास्त्वं पापाच्चैव सुदारुणात् ॥

अजस्रव्यमथोपव्यं(?) तद्वदानुग्रहाद्विभो ॥ ९

भगवानुवाच—

साधु भूप महाभाग पापं ते नाशमागतम् । शुद्धोऽसि तपसा च त्वं ततः पुण्यं वदाम्यहम् ॥ १०

पुरा वै ब्रह्मणा तात पृष्ठोऽहं भवता यथा । तस्मै यदुदितं वत्स तत्ते सर्वं वदाम्यहम् ॥ ११

एकदा ब्रह्मणा ध्यानस्थितेन नाभिपङ्कजे । प्रादुरास तदा तस्य वरदानाय सुव्रत ॥ १२

तेन पृष्ठं महत्पुण्यं स्तोत्रं पापप्रणाशनम् । वासुदेवाभिधानं च सुगतिप्रदमिच्छता ॥ १३

स्तोत्राणां परमं तस्मै वासुदेवाभिधं महत् । सर्वसौख्यप्रदं नृणां पठतां जपतां सदा ॥

उपादिशं महाभाग विष्णुप्रीतिकरं परम् ॥ १४

विष्णुरुवाच—

एतत्सर्वं जगद्भ्यासं मया त्वव्यक्तमूर्तिना । अतो मां मुनयः प्राहुर्विष्णुं विष्णुपरायणाः ॥ १५

वसन्ति यत्र भूतानि वसत्येषु च यो विभुः । स वासुदेवो विज्ञेयो विद्वद्भिरहमादरात् ॥ १६

संकर्षति प्रजाश्रान्ते ह्यव्यक्ताय यतो विभुः । ततः संकर्षणो नाम्ना विज्ञेयः शरणागतैः ॥ १७

ईङ्गिते कामरूपोऽहं बहु स्यामितिकाम्यया । प्रद्युम्नोऽहं बुधैस्तस्माद्विज्ञेयोऽस्मि सुतार्थिभिः ॥ १८

अत्र लोके विनावेशौ सर्वेशौ हरकेशवौ । निरुद्धोऽहं योगबलात् केनातोऽनिरुद्धवत् ॥ १९

विश्वाख्योऽहं प्रतिजगज्ज्ञानविज्ञानसंयुतः । अहमित्यभिमानी च जाग्रच्चिन्तासमाकुलः ॥ २०

तैजसोऽहं जगच्चेष्टामयश्चेन्द्रियरूपवान् । ज्ञानकर्मसमुद्रिक्तः स्वप्नावस्थां गतो ह्यहम् ॥ २१

* एतच्चिह्नान्तर्गतोऽर्थः पाठः क. ख. ड. च. छ. झ. ट. व. पुस्तकस्थः ।

१ क. ख. ग. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ठ. ड. 'पं बहिस्तस्य । २ क.ख.ङ.च.छ.झ. ड. तस्योपगतं । ३ ज. इभि(ति) ते ।

प्राज्ञोऽहमधिदैवात्मा विश्वाधिष्ठानगोचरः । सुषुप्तावास्थितो लोकावुदासीनो विकल्पितः ॥ २२
तुरीयोऽहं निर्विकारी गुणावस्थाविवर्जितः । निर्लिप्तः साक्षिवद्विश्वप्रतिबिम्बितविग्रहः ॥ २३
चिदाभासश्चिदानन्दश्चिन्मयश्चित्स्वरूपवान् । नित्योऽक्षरो ब्रह्मरूपो ब्रह्मन्नेवमवेहि माम् ॥ २४

भगवानुवाच—

इत्युक्त्वाऽन्तर्दधे विष्णुः स्वरूपं ब्रह्मणे पुरा । सोऽपि ज्ञात्वा जगद्भ्यां कृतात्मा समभूत्क्षणात्
राजंस्त्वमपि शुद्धात्मा पृथोर्जन्मन एव च । तथाऽप्याराधय विभुं स्तोत्रेणानेन सुव्रत ॥ २६
तुष्टो विष्णुस्तमभ्याह वरं वरय मानद ॥ २७

वेन उवाच—

सुगतिं देहि मे विष्णो बुष्कृतात्तारयस्व माम् । शरणं त्वां प्रपन्नोऽस्मि कारणं वद सद्गतेः ॥ २८

विष्णुरुवाच—

पूर्वमेव महाभाग त्वङ्गेनापि महात्मना । अहमाराधितस्तेन तस्मै दत्तो वरो मया ॥ २९
प्रयास्यसे महाभाग विष्णोर्लोकमनुत्तमम् । कर्मणा स्वेन पूर्वेण पुण्येन नृपनन्दनम् ॥ ३०
[*आत्मार्थं त्वं महाभाग वरमेकं प्रयाचय] । शृणु वेन महाभाग वृत्तान्तं पूर्वसंभवम् ॥ ३१
तत्र मात्रे पुरा दत्तः शापः क्रुद्धेन भूपते । सुशङ्केन सुनीथायै बाल्ये पूर्वं महात्मना ॥ ३२
ततस्त्वङ्गे वरो दत्तो मयैव विदितात्मना । त्वां समुद्धर्तुकामेन सुपुत्रस्ते भविष्यति ॥ ३३
एवमुक्त्वा तु पितरं तत्राहं गुणवत्सल । भवदङ्गात्समुद्भूतः करिष्ये लोकपालनम् ॥ ३४
दिवीन्द्रो हि यथा भाति तथाऽहं भूतले स्थितः । आत्मा वै जायते पुत्र इति सत्यवती श्रुतिः ३५
अतस्त्वं सुगतिं वत्स लभिष्यसि वरान्मम । गत्यर्थमात्मनो राजन्दानमेकं समाचर ॥ ३६
यस्त्वां पातकरूपोऽहं सुनीथायाः परंतप । अब्रुवं नग्ररूपेण कर्तुं त्वां तु विधर्मगम् ॥ ३७
अन्यथा तु सुशङ्कस्य वाक्यमेवान्यथा भवेत् । अतो विधिर्निषेधश्च ह्यहमेव नृपोत्तम ॥ ३८
कर्मानुरूपफलदो बुद्ध्यतीतो गुणाग्रह । दानमेव परं श्रेष्ठं दानं सर्वप्रभावकम् ॥ ३९
तस्माद्दानं ददस्व त्वं दानात्पुण्यं प्रवर्तते । दानेन नश्यते पापं तस्माद्दानं ददस्व हि ॥ ४०
अश्वमेधादिकैर्यज्ञैर्यजस्व नृपनन्दन । भूमिदानादिकं दानं ब्राह्मणेभ्यः शुभावहम् ॥ ४१
सुदानात्प्राप्यते भोगः सुदानात्प्राप्यते यशः । सुदानाज्जायते कीर्तिः सुदानात्प्राप्यते सुखम् ॥ ४२
दानेन स्वर्गमाप्नोति फलं तत्र भुनक्ति च । दत्तस्यापि सुदानस्य श्रद्धायुक्तस्य सर्वदा ॥ ४३
काले प्राप्ते भजेत्तीर्थं पुण्यस्यापि फलं त्विदम् । पात्रभूताय विप्राय श्रद्धायुक्तेन चेतसा ॥ ४४
यो ददाति महादानं गोभूस्वर्णाभ्रपूर्वकम् । तस्याहं सकलं दधि मनसा यद्यदिच्छति ॥ ४५

इति श्रीमहापुराणे पाद्मे भूमिखण्डे वेनोपाख्यानेऽष्टात्रिंशोऽध्यायः ॥ ३८ ॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—५२०४

* एतच्छिहान्तर्गतोऽयं पाठः क. ख. ग. घ. ङ. च. छ. झ. ञ. ट. ड. पुस्तकस्थः ।

१ क. ख. ग. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ड. वासुदेव उवाच । २ क. च. 'वत्र पावनम् । ३ क. ख. ङ. च. छ. झ. ट. सत्तम ।
४ ख. झ. ट. 'पि सुदानवः । पा' । ५ क. ख. ङ. च. छ. झ. ट. 'द्वापूतेन । ६ क. ख. ङ. च. छ. झ. ट. 'नं मयि भावं निवेश्य च । तं' ।

अथैकोनचत्वारिंशोऽध्यायः ।

वेन उवाच—

कालस्य तस्य मे ब्रूहि लक्षणं बुद्धिपूर्वकम् । [ःतीर्थस्यापि च यद्रूपं पात्रस्यापि सुलक्षणम्] ॥ १
दानस्यापि जगन्नाथ विधिं विस्तरतो वद । प्रसादसुमुखो भूत्वा श्रद्धा श्रोतुं प्रवर्तते ॥ २

विष्णुरुवाच—

दानकालं प्रवक्ष्यामि नित्यनैमित्तिकं नृप । काम्यं चापि महाराज चतुर्थं प्रायिकं पुनः ॥ ३
सूर्यस्योदयवेलायां पापं नश्यति सर्वतः । अन्धकारादिकानां च घोराणां नाशकारकः ॥ ४
दिवि सूर्यो ममांशोऽयं तेजसां कल्पितो निधिः । तस्यैव तेजसा दग्धं भस्मतां याति किल्बिषम् ॥ ५
उदयन्तं ममांशं यो दृष्ट्वा दत्ते तु वार्यपि । तस्य किं कथ्यते भूप नित्यं पुण्यविवर्धकम् ॥ ६
प्राप्तायां हि सुवेलायां तस्यां दानं करोति यः । स्नात्वाऽभ्यर्च्य पितृन्देवाञ्छ्रद्धाभक्तिसमन्वितः
यथाशक्तिप्रभावेन दद्याद्युक्तेन चेतसा । अन्नं फलं पयः पुष्पं वस्त्रं ताम्बूलभूषणम् ॥ ८
हेमरत्नादिकं चैव तस्य पुण्यमनन्तकम् । मध्याह्ने च तथा राजन्नपराह्णे तथैव च ॥ ९
मामुद्दिश्य हि यो दद्यात्तस्य पुण्यमनन्तकम् । खानपानादिकं सर्वमिष्टं लेपनकुङ्कुमम् ॥ १०
कर्पूरो(रा)दिकमेवापि वस्त्रालंकारभूषणम् । अविच्छिन्नं ददात्येवं भोगसौख्यप्रदायकम् ॥ ११
नित्यकालो मयाऽऽख्यातो दानपूजार्थिनां शुभः । अथातः संप्रवक्ष्यामि नैमित्तिकमनुत्तमम् ॥ १२
त्रिकालेष्वपि दातव्यं दानमेव न संशयः । शून्यं दिनं न कर्तव्यमात्मनो हितमिच्छता ॥ १३
यस्मिन्काले प्रदत्तं हि किञ्चिद्दानं नराधिप । तत्प्रभावान्महाप्राज्ञो बहुसामर्थ्यसंयुतः ॥ १४
धनाढ्यो गुणवान्युक्तः पण्डितोऽतिविचक्षणः । पक्षमासदिनं यावन्न दत्तं वै यदाऽशनम् ॥ १५
तावद्वै वारयाम्येनं भक्ष्याच्चैव नरोत्तमम् । स्वमलं भक्षितं चैव हृदत्त्वा दानमुत्तमम् ॥ १६
उत्पादयाम्यहं रोगं सर्वभोगनिवारणम् । तेषां कायेषु संसृष्टं बहुपीडाप्रदायकम् ॥ १७
[मन्दानलेन संयुक्तं ज्वरं संतापकारकम्] त्रिकालेषु न दत्ते यो ब्राह्मणेषु सुरेषु च ॥ १८
स्वयमश्नाति मिष्टं तु तेन पापं महत्कृतम् । प्रायश्चित्तेन रौद्रेण तमेवं परिशीषयेत् ॥ १९
उपवासैर्महाराज कायशोषकरादिभिः । चर्मकारो यथा चर्मं कुण्डस्योपरि निर्घृणः ॥ २०
शोधयेच्च कषायैश्च तच्चर्म स्फोटयत्यथ । तथाऽहं पापकर्तारं शोधयामि न संशयः ॥ २१
ओषधीनां प्रयोगैश्च कषायैः कटुकैर्ध्रुवम् । उष्णोदकैश्च संतापैर्वायुरूपेण नान्यर्था ॥ २२
मुखं भुङ्क्ते ततः सोऽग्रे भोगान्पुण्यान्मनोनुगान् । न करोति समर्थः सन्सर्वदानमनुत्तमम् ॥ २३

* एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. ड. च. छ. झ. ट. पुस्तकस्थः । † एतच्चिह्नान्तर्गतोऽयं पाठः क. ख. ड. च. छ. झ. ट. पुस्तकस्थः ।

१ क. ख. ग. घ. ड. च. छ. झ. ट. ड. ड. सर्व । २ क. ख. ड. च. छ. झ. ट. ड. 'त्वा दया मे यदि व' । ३ क. ख. ग. घ. ड. च. छ. झ. ट. ड. ड. वासुदेव उवाच । ४ क. ख. ड. च. छ. झ. ट. ड. 'जसा मे प्रकल्पितः । तं । ग. घ. 'जसा मेव कल्पितः । तं । ५ ड. यो धामचकं सुदारुणम् । तत्र मे कथ्यते कालो बहुपुण्यप्रवर्धकः । प्रा । ६ ड. 'वान्दानदाता भवेत्पुनः । यं । ७ क. ख. ग. घ. ड. च. ड. श्रद्धापूतेन । ८ क. ख. ग. घ. ड. च. छ. झ. ट. 'कं मिष्टं लेपनाहं तु कु' । ९ ग. घ. वै तदा बहु ॥ तमेवं धारयत्येव बुद्ध्या चैव नरोत्तम । स्व । १० क. ख. ड. च. छ. झ. ट. 'शोधयेत् । ११ क. ख. ड. च. छ. झ. ट. कुत्रव्यं । १२ क. ख. च. ड. 'पैविशरु' । ग. घ. छ. 'पैविशरु' । ट. 'पैविशरु' । ड. 'पैविशरु' । १३ क. ख. ड. च. छ. झ. था । अन्ये भुञ्जन्ति तस्याग्रे भो । १४ ग. घ. ट. ड. भुञ्जन्ति तस्याग्रे । १५ क. ख. ड. च. छ. झ. नू । किं करोति समर्थश्च न दत्तं दां । ग. घ. ट. 'नू । किं करोति समर्थः सन्सर्व' ।

महता पापरोगेण तमेवं परितापये । नित्यकाले हि यदत्तमात्मार्थं दानमर्थिने ॥ २४
न तदत्तं हि राजेन्द्र श्रद्धापूतेन चेतसा । तथा तांस्तारयाम्येतानुपायैर्दारुणैः किल ॥ २५

वासुदेव उवाच—

नैमित्तिकांस्तथा कालानुपुण्यांश्चैव तवाग्रतः । प्रवक्ष्यामि नरश्रेष्ठ स्वबुद्ध्या शृणु तत्त्वतः ॥ २६
अमावास्या महाराज पौर्णमासी तथैव च । यदा भवति संक्रान्तिर्व्यतीपातो नरेश्वर ॥ २७
वैशुतिश्च तथा प्रोक्ता ह्येकादशी तथा भवेत् । महामाघी तथाऽऽषाढी वैशाखी कार्तिकी तथा २८
अमासोमसमायोगे मन्वादिषु युगादिषु । गजच्छाया तथा प्रोक्ता पितृभयतिथिस्तथा ॥ २९
एते नैमित्तिकाः प्रोक्तास्तवाग्रे नृपसत्तम । एतेषु दीयते दानं तस्य दानस्य यत्फलम् ॥ ३०
तत्फलं तु प्रवक्ष्यामि श्रूयतां नृपसत्तम । मामुद्दिश्य तु यो भक्त्या ब्राह्मणाय प्रयच्छति ॥ ३१
तस्याहं निर्विकल्पेन प्रयच्छामि न संशयः । महत्सौख्यं महाराज स्वर्गमोक्षादिकं बहु ॥ ३२
काम्यं कालं प्रवक्ष्यामि दानस्य फलदायकम् । व्रतानामेव सर्वेषां [*देवादीनां तथैव च ॥ ३३
दानस्य पुण्यकालं तं संप्रोक्तं द्विजसत्तमैः । आभ्युदयिकमेवापि कालं वक्ष्यामि ते नृप ॥ ३४
शुभानामेव सर्वेषां] वैवाहिकमनुत्तमम् । पुत्रस्य जातमात्रस्य चौलमौञ्ज्यादिकं तथा ॥ ३५
प्रासादध्वजदेवानां प्रतिष्ठादिककर्मणि । वापीरूपतडागानां गृहारामस्य यत्नतः ॥ ३६
तदाऽऽभ्युदयिकं प्रोक्तं मातृणां यत्र पूजनम् । तस्मिन्काले ददेद्दानं सर्वसिद्धिप्रदायकम् ॥ ३७
त्रिनिधो य स्तु ते कालः प्रोक्तश्चैव नृपोत्तम । अन्यच्चैव प्रवक्ष्यामि पापपीडानिवारणम् ॥ ३८
मृत्युकाले च संप्राप्ते क्षयं ज्ञात्वा नृपोत्तम । तत्र दानं प्रदातव्यं यममार्गसुखप्रदम् ॥ ३९
नित्यनैमित्तिकात्कालात्काम्याभ्युदयिकात्तथा । अन्त्यः कालः समाख्यातो महाराज तवाग्रतः ॥ ४०
एते कालाः समाख्याताः स्वकर्मफलदायकाः । तीर्थस्य लक्षणं राजन्प्रवक्ष्यामि तवाग्रतः ॥ ४१
सुतीर्थानामियं गङ्गा भाति पुण्या सरस्वती । रेवा च यमुना तापी तथा चर्मण्वती नदी ॥ ४२
सरयूर्यर्यरा वेणा पुण्या पापप्रणाशिनी । कावेरी कपिला चान्या विशाला विश्वपावनी ॥ ४३
गोदावरी समाख्याता तुङ्गभद्रा नरोत्तम । [†पापानां भीतिदा नित्यं भीमरथी प्रपठ्यते ॥ ४४
वेदिका कृष्णगङ्गा च ह्यन्याः सरिद्रोत्तमाः] । एतासां पुण्यकालेषु सन्ति तीर्थान्यनेकशः ॥ ४५
ग्रामे वा यदि वाऽरण्ये नद्यः सर्वत्र पावनाः । तत्र तत्र प्रकर्तव्याः स्नानदानादिकाः क्रियाः ॥
यदा न ज्ञायते नाम तासां तीर्थस्य सत्तम । नाम चैव प्रकर्तव्यं विष्णुतीर्थमिदं नृप ॥ ४७
तीर्थेषु तद्देवोऽहं तीर्थं चापि न संशयः । मामेवोच्चारयेद्यो वै तीर्थदेवेषु साधकः ॥ ४८
तस्य पुण्यफलं जातं मन्नाम्ना नृपनन्दन । अज्ञातानां च तीर्थानां देवानां नृपसत्तम ॥ ४९
स्नाने दाने महाराज मन्नामैव समुच्चरेत् । तीर्थानामेव राजेन्द्र धार्त्रा नाम इदं कृतम् ॥ ५०
सिन्धवः सप्त पुण्याख्याः सर्वस्थाः क्षितिमण्डले । यत्र तत्र प्रकर्तव्यं स्नानदानादिकं नृप ॥ ५१
अक्षयं फलमामोति सुतीर्थानां प्रसादतः ॥ ५२

*एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. ग. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ड. ड. पुस्तकस्थः । †एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. ड. च. झ. ड. ड. पुस्तकस्थः ।

१ ट. 'मधुभिः । न । २ क. ख. ड. च. छ. झ. ट. ड. ड. 'मे परिकीर्तिताः । ए' । ३ क. ख. ड. च. छ. झ. ड. 'प। मखानां । ४ ग. घ. ट. ड. 'वैशुद्धिप्र' । ५ क. ख. ड. च. छ. झ. ट. 'म् । आभ्युदयिकमेवं ते कालं प्रोक्तं द्विजोत्त' । ६ ड. 'षु सर्वदा वासो ममास्त्यत्र न । ७ क. ख. ग. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ड. ड. 'म । नामान्येव नरस्तत्र म' । ८ क. ख. ग. घ. ङ. च. छ. झ. ड. ड. 'त्रा माला इमाः कृताः । सि' ।

तीर्थरूपा महारूपाः सागराः सप्त एव च । मानसाद्यास्तथा राजन्सरस्यश्च प्रकीर्तिताः ॥ ५३
 निर्जला अपि ताः प्रोक्तास्तीर्थरूपा न संशयः । स्वल्पा नद्यो महाराज तासु तीर्थं प्रतिष्ठितम् ॥
 स्वातेष्वेव च सर्वेषु वर्जयित्वा च कूपकम् । पर्वतास्तीर्थरूपाश्च [*मेवाद्याश्च महीतले ॥ ५५
 यज्ञभूमिश्च यज्ञश्च] अग्निहोत्रे यथा स्थितः । श्राद्धभूमिस्तथा शुद्धा देवशाला तथा पुनः ॥ ५६
 होमशाला तथा प्रोक्ता वेदाध्ययनवेश्म च । गृहेषु पुण्यसंयुक्तं गोस्थानं वरमुत्तमम् ॥ ५७
 सोमपायी वसेद्यत्र तीर्थं तत्र प्रतिष्ठितम् । आरामा यत्र वै पुण्या अश्वत्थो यत्र तिष्ठति ॥ ५८
 ब्रह्मवृक्षो भवेद्यत्रै वटवृक्षस्तथैव च । [†अन्ये च वन्यसंघाते तथा तीर्थं प्रतिष्ठितम्] ॥ ५९
 [*एते तीर्थाः समाख्याताः पिता माता तथैव च] । पुराणं पठ्यते यत्र गुरुर्यत्र च तिष्ठति ॥
 सुभार्या विद्यते यत्र तत्र तीर्थं न संशयः ॥ ६०
 पिता चैव सुपुत्रश्च विद्यते यत्र तीर्थकम् । एतान्यपि च तीर्थानि राजवेश्म तथैव च ॥ ६१
 वेन उवाच—

पात्रस्य लक्षणं ब्रूहि यस्मै देयं सुरोत्तम । प्रसादसुमुखो भूत्वा कृपां कृत्वा च माधव ॥ ६२
 विष्णुरूवाच—

शृणु राजन्महाप्राज्ञ पात्रस्यापि सुलक्षणम् । यस्मै देयं तु दानं च श्रद्धापूतैर्महात्मभिः ॥ ६३
 ब्राह्मणं सुकुलोपेतं वेदाध्ययनतत्परम् । शान्तं दान्तं दयोपेतं शुद्धमेव विशेषतः ॥ ६४
 प्रज्ञावन्तं ज्ञानवन्तं देवपूजनतत्परम् । तपस्यन्तं महाभागं वैष्णवं ज्ञानपण्डितम् ॥ ६५
 धर्मज्ञं च सुशीलं च पाखण्डैस्तु विवर्जितम् । एवं पात्रं समासाद्य देयमन्यद्दाम्यहम् ॥ ६६
 एवमेतैर्गुणैर्युक्तं स्वस्त्रपुत्रं तथैव च । एवं पात्रं विजानीहि बुहितातनयं ततः ॥ ६७
 जामातरं महाराज भावैरेतैस्तु संयुतम् । गुरुं च दीक्षितं चैव पात्रभूतं नरोत्तम ॥ ६८
 एतान्येव सुपात्राणि दानयोग्यानि सत्तम । वेदाचारसमोपेतः पात्रत्वं चैव गच्छति ॥ ६९
 वर्जयेत्कितवं विप्रं तथा काणं च वर्जयेत् । अतिकृष्णं महाराज कर्पिलं परिवर्जयेत् ॥ ७०
 कर्कटाक्षं सुनीलं च श्यावदन्तं विवर्जयेत् । नीलदन्तं तथा राजन्पीतदन्तं तथैव च ॥ ७१
 मोदन्तं कृष्णदन्तं च बर्बरं वातरोगिणम् । हीनाङ्गमाधिकाङ्गं च कुष्ठिनं कुनखं तथा ॥ ७२
 दुश्चर्मणं महाराज खल्व्वाटं परिवर्जयेत् । अन्यायेषु रता यस्य जाया विप्रस्य भूपते ॥ ७३
 तस्य दानं न दातव्यं यदि ब्रह्मसमो भवेत् । स्त्रीजिताय न दातव्यं शोकार्ताय महामते ॥ ७४
 व्याधिताय न दातव्यं मृतभोजिषु भूपते । चौराय च न दातव्यं सैद्यः स्तेनसमो भवेत् ॥ ७५

* एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. ड. च. छ. झ. ड. ड. पुस्तकस्थः । † एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. ग. घ. ड. च. छ. झ. ड. ड. पुस्तकस्थः । * एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. ग. घ. ड. च. छ. झ. ड. ड. पुस्तकस्थः ।

१ क. ख. च. छ. झ. ड. ड. 'जैराः पल्लवाः प्रो' । २ क. ख. च. छ. झ. ड. ड. 'म् । ख्यातेष्वेतेषु स' । ग. घ. ट. म् । ख्याते ।
 ३ ड. 'मिथश्चाद्दं च दे' । ४ ट. 'त्र बिल्ववृ' । ५ क. ख. ग. घ. ड. च. छ. झ. ट. ड. ड. 'यः । सुपुत्रस्तिष्ठते यत्र तीर्थं तत्र
 न संशयः । ए' । ६ क. ख. ड. च. छ. झ. ड. 'म् । सख्यवन्तं महापुण्यं वै' । ७ क. ख. ड. च. छ. झ. ड. अलौल्यं । ड.
 गतलौल्यं । ८ क. ख. ड. च. छ. झ. ड. 'त्र नरोत्तम । ए' । ९ क. ख. ग. घ. ड. च. छ. झ. ट. ड. ड. 'पेतस्तृप्ति नैव च ग' ।
 १० क. ख. ड. च. ड. ड. 'तिकल तं वि' । ११ क. ख. ड. च. छ. झ. ड. 'णं सुधूर्तकम् । भ' । १२ ग. घ. ड. कुपितं । १३ ग. घ.
 'दण्डं तथा राजन्पीतदण्डं तं' । १४ क. ख. ड. च. छ. झ. ड. गोष्ठं सुक' । १५ क. ख. ड. च. झ. ड. 'बैरमतिश्मयुष्म' ।
 ग. घ. च. 'त्रं वातशेष्मिणम् । ड. 'बर्बरं श्लेष्मिणं तथा । डी' । १६ क. ख. ड. च. छ. झ. ड. ड. सपद्याभित' ।

अतिस्तब्धाय नो देयं शठाय च विशेषतः । वेदशास्त्रसमायुक्तः सदाचारेण वर्जितः ॥

श्राद्धे दाने च राजेन्द्र नैव युक्तः कदाचन ॥

७६

अथ दानं प्रवक्ष्यामि यत्फलं पुण्यदायकम् । काले तीर्थेषु पात्राणां श्रद्धायोगाच्च जायते ॥ ७७

नास्ति श्रद्धासमं पुण्यं नास्ति श्रद्धासमं सुखम् । नास्ति श्रद्धासमं तीर्थं संसारे प्राणिनां नृप ॥

श्रद्धाभावेन संयुक्तो मामेव परिसंस्मरेत् । पात्रहस्ते प्रदातव्यं द्रव्यमेव नृपोत्तम ॥ ७९

एवंविधस्य दानस्य विधियुक्तस्य यत्फलम् । अनन्तं तदवामोति मत्प्रसादात्सुखी भवेत् ॥ ८०

इति श्रीमहापुराणे पाद्मे भूमिखण्डे वेनोपाख्यान एकोनचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ३९ ॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—५२८४

अथ चत्वारिंशोऽध्यायः ।

वेन उवाच—

नित्यदाने फलं चैव त्वत्तः पूर्वं मया श्रुतम् । नैमित्तिकस्य दानस्य दत्तस्यापि हि यत्फलम् ॥ १

तत्सर्वं हि समाचक्ष्व प्रसादोज्जगदीश्वर । शृण्वंस्तुतिं न गच्छामि श्रोतुं श्रद्धा प्रवर्तते ॥ २

त्रिष्णुरुवाच—

नैमित्तिकं प्रवक्ष्यामि दानमेव नृपोत्तम । महापर्वणि संप्राप्ते येन दानानि श्रद्धया ॥ ३

सत्पात्रेभ्यः प्रदत्तानि तस्य पुण्यफलं शृणु । गजं रथं प्रदत्तं यो ह्यश्वं चापि नृपोत्तम ॥ ४

सै च भृत्यैस्तु संयुक्तः पुण्यदेशे नृपोत्तमः । जायते हि महाराज मत्प्रसादान्न संशयः ॥ ५

राजा भवति धर्मात्मा ज्ञानवान्बलवान्सुधीः । अजेयः सर्वभूतानां महातेजाः प्रजायते ॥ ६

महापर्वणि संप्राप्ते भूमिदानं ददाति यः । गोदानं वा महाराज सर्वभोगपतिर्भवेत् ॥ ७

ब्राह्मणाय सुपुण्याय दानं दद्यात्प्रयत्नतः । महार्दानं तु यो दद्यात्तीर्थे पर्वणि चाऽऽगते ॥ ८

[*तेषां चिह्नं प्रवक्ष्यामि भूपतित्वं प्रजायते ।] तीर्थे पर्वणि संप्राप्ते गुप्तदानं ददाति यः ॥ ९

निधीनामाशु संप्राप्तिरक्षरा परिजायते । महापर्वणि संप्राप्ते तीर्थेषु ब्राह्मणाय च ॥ १०

सुचेलं च महादानं काश्चनेन समन्वितम् । पुण्यं फलं प्रवक्ष्यामि तस्य दानस्य भूपते ॥ ११

जायन्ते बहवः पुत्राः सद्गुणा वेदपारगाः । आयुष्मन्तः प्रजार्वन्तो यशःपुण्यसमन्विताः ॥ १२

विपुलाश्चैव र्यज्वीनो ज्ञाततच्चा महामते । सौख्यं च लभते पुण्यं धर्मवान्परिजायते ॥ १३

महापर्वणि संप्राप्ते तीर्थं संप्राप्य यत्नतः । कपिलां कौञ्चनीं दद्याद्ब्राह्मणाय महात्मने ॥ १४

तस्य पुण्यं प्रवक्ष्यामि दानस्यास्य महामते । कपिलादा महाराज महासौख्यं प्रभुञ्जते ॥ १५

यावद्ब्रह्मा प्रजीवेत तावत्तिष्ठन्ति सर्वशः । महापर्वणि संप्राप्ते ह्यलंकृत्य च गां तदा ॥ १६

* एताच्चवहान्तर्गतः पाठः क. ग. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ड. ढ. पुस्तकस्थः ।

१ क. ख. च. छ. झ. अतृप्तेश्च न दातव्यं शं । ड. ढ. अतृप्ताय न दातव्यं । गं. घ. ट. अतिभृष्टे न दातव्यं शं ।

२ क. ख. ड. च. छ. झ. ड. सफलं । ३ क. ख. च. छ. झ. 'व्यं स्वल्पमे' । ४ क. ड. च. छ. झ. ड. 'दाद्धि प्रयत्नत ।

शृ' । ५ ग. घ. ट. 'ते यः पृथ्वीदानं नृ' । ६ ग. घ. ट. 'सर्वभूतैस्तु संयुक्तः पुण्यदेशे नृ' । ७ क. ड. च. ड. 'बेलो-

कप' । ८ क. ड. च. छ. झ. ड. 'दानानि यो दद्यात्तीर्थे पर्वणि पात्रवित् । ते' । ग. घ. ट. 'दानानि यो दद्यात्तीर्थे सर्वाणि

पात्रवित् । ते' । ९ क. च. 'ते । सर्वशास्त्रविदो हृष्टाः सगुणा । १० ट. 'वन्तः पशुपुत्रस' । ११ क. ग. घ. ड. च. छ.

झ. ट. ड. जायन्ते । १२ क. ड. च. छ. झ. ड. 'ज्वानः स्फीता लक्ष्मीर्महा' । १३ ग. घ. ड. सकाञ्चनी ।

काश्चनेनापि संयुक्तां वस्त्रालंकारभूषणैः । तस्य दानस्य राजेन्द्र फलभोगं वदाम्यहम् ॥ १७
 विपुला जायते लक्ष्मीर्दानभोगसमाकुला । सर्वविद्यापतिर्भूत्वा विष्णुभक्तो भवेत्किल ॥ १८
 विष्णुलोके वसेन्मर्त्यो यावत्तिष्ठति मेदिनी । तीर्थं गत्वा तु यो दद्याद्ब्राह्मणेषु विभूषणम् ॥ १९
 भुक्त्वा तु विपुलान्भोगानिन्द्रेण सह मोदते । महापर्वणि संप्राप्ते वस्त्रं च द्विजपुत्रवे ॥ २०
 दत्त्वाऽन्नं भूमिसंयुक्तं पात्रे श्रद्धासमन्वितः । मोदते स तु वैकुण्ठे विष्णुतुल्यपराक्रमः ॥ २१
 सवस्त्रं काश्चनं दत्त्वा द्विजाय परिशीलिने । स्वेच्छया ह्यग्निसदृशो वैकुण्ठे वसते ध्रुवम् ॥ २२
 सुवर्णस्य सुकुम्भं च घृतेन [*परिपूरयेत् । पिधानं रौप्यं कर्तव्यं वस्त्रहारैरङ्कृतम् ॥ २३
 पुष्पमालान्वितं कुर्याद्ब्रह्मसूत्रेण शोभितम् । प्रतिष्ठयेद्देदमन्नैस्तं संपूज्य] महामते ॥ २४
 उपचारैर्वैश्वैव षोडशैः परिपूजयेत् । स्वलंकृत्य ततो दद्याद्ब्राह्मणाय महामते ॥ २५
 षोडशैव ततो गावः संवस्त्राः कांस्यदोहिनीः । कुम्भैर्युक्ताश्च चत्वारो दक्षिणां च सकाञ्चनाम् २६
 तथा द्वादशका गावो वस्त्रालंकारभूषणाः । पृथग्भूताय विमाय दातव्या नात्र संशयः ॥ २७
 एवमादीनि दानानि ह्यन्यानि नृपनन्दन । तीर्थकालं सुसंप्राप्य पात्रसंपत्तिमेव च ॥ २८
 श्रद्धाभावेन दातव्यं बहुपुण्यकरं भवेत् ॥ २८

विष्णुरुवाच—

विष्णुमुद्दिश्य यद्दानं कामनापरिकल्पितम् । तस्य दानस्य भावेन भावेन परिभावितः ॥ २९
 तादृक्फलं समश्नाति मानुषो नात्र संशयः । आभ्युदयिकं प्रवक्ष्यामि यद्वादिषु प्रदीयते ॥ ३०
 तेन दानेन तस्यापि शुद्धेन च नृपोत्तम । प्रज्ञादृद्धिमवाप्नोति नैव दुःखं च विन्दति ॥ ३१
 भोगान्भुङ्क्ते स धर्मात्मा जीवमानस्तु सांप्रतम् । ऐन्द्रांस्तु भुङ्क्तेऽसौ भोगान्दाता दिव्यगतिः पुनः ३२
 स्वकुलं नयते स्वर्गं कल्पानां च सहस्रकम् । एवमाभ्युदयं प्रोक्तमथान्यं ते वदाम्यहम् ॥ ३३
 कायस्य संक्षयं ज्ञात्वा जरया परिपीडितम् । दानं तेन प्रदातव्यमाशां कस्य न कारयेत् ॥ ३४
 मृते मयि च मे पुत्रा अन्ये स्वजनबान्धवाः । कथमेते भविष्यन्ति मां विना सुहृदो मम ॥ ३५
 तेषां मोहात्मप्रग्रथोऽपि न ददाति स किञ्चन । मृत्युं प्रयाति मोहात्मा रुदन्ति मित्रबान्धवाः ३६
 दुःखेन पीडिताः सर्वे मायामोहेन पीडिताः । संकल्पयन्ति दानानि मोक्षं वै चिन्तयन्ति च ३७
 तस्मिन्मृते महाराज मायामोहे गते सति । विस्मरन्ति च दानानि लोभात्मानो ददन्ति न ॥ ३८
 योऽसौ मृतो महाराज यमपथं सुदुःखितः । तृषाक्षुधासमाक्रान्तो बहुदुःखैः प्रपीडितः ॥ ३९
 तस्माद्दानं प्रदातव्यं स्वयमेव न संशयः । कस्य पुत्राश्च पौत्राश्च कस्य भार्या नृपोत्तम ॥ ४०
 संसारे नास्ति कः कस्य तस्माद्दानं प्रदीयते । ज्ञानवता प्रदातव्यं स्वयमेव न संशयः ॥ ४१
 अन्नं पानं च ताम्बूलमुदकं काश्चनं तथा । सुगां संवत्सां भूमिं च फलानि विविधानि च ४२

* एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ड. च. छ. झ. ङ. ट. पुस्तकस्यः ।

१ क. च. 'लभावं व' । २ ड. 'क्तं स्वर्णपात्रसं' । ३ क. ड. च. छ. ज. झ. ट. ङ. ड. 'ते दिवि वै' । ४ क. च. 'ष्टे स सुखी भवेत्' । ५ ड. व. सुरूपाः । ६ क. ड. च. छ. झ. ड. 'मादिमुदा' । ७ क. ड. च. छ. झ. ड. 'च-व्रतम्' । ग. घ. 'च-व्रतम्' । ८ क. ग. घ. ड. च. छ. झ. ट. ङ. ड. प्रजापति । ९ क. ड. छ. झ. ठ. दिव्यो गतिं गतः । स्व । १० क. ड. च. छ. 'नः' । सुकुले जायते स्वर्गात्पुण्यानां च महात्मनाम् । ए । ग. झ. ट. 'नः' । सुकुले जायते स्वर्गात्कुल्यानां च महात्मनाम् । ए । ड. सुकुले जायते स्वर्गात्कुल्यानां च महात्मनाम् । ए । ११ ग. घ. सुवत्सा । १२ क. ड. च. झ. ट. 'सां छत्रं च भूमिं चैव ह्यनेकधाम् । ज' ।

जलपात्राण्यनेकानि सोदकानि नृपोत्तम । वाहनानि विचित्राणि यानान्येव महामते ॥ ४३
 नानागन्धं सकर्पूरं पादयोर्वै सुखप्रदौ । उपानहौ प्रदातव्यौ यदीच्छेद्विपुलं शुभम् ॥ ४४
 एतैर्दानैर्महाराज यममार्गं सुखेन वै । प्रयाति मानवो नूनं यमदूतैरलंकृतम् ॥ ४५

इति श्रीमहापुराणे पादौ भूमिखण्डे वेनोपाख्याने चत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४० ॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—५३२९

अथैकचत्वारिंशोऽध्यायः ।

वेन उवाच—

पुत्रो भार्या कथं तीर्थं माता पिता कथं वद । गुरुश्चैव कथं तीर्थं तन्मे विस्तरतो वद ॥ १

विष्णुरुवाच—

अस्ति वाराणसी रम्या गङ्गायुक्ता महापुरी । तस्यां वसति वैश्यो हि कृकलो नाम नामतः ॥२
 तस्य भार्या महासाध्वी साधुव्रतपरायणा । धर्माचारपरा नित्यं सा वै पतिपरायणा ॥ ३
 सुकला नाम पुण्याङ्गी सुपुत्रा चारुमङ्गला । सत्यवदा शूभा शुद्धा प्रियाकारा प्रियव्रता ॥ ४
 एवंगुणसमायुक्ता सुभगा चौरुहासिनी । स वैश्य उत्तमो वाग्मी धर्मज्ञो ज्ञानवान्गुणी ॥ ५
 पुराणे श्रौतधर्मे च सदा श्रवणतत्परः । तीर्थयात्राप्रसङ्गेन बहुपुण्यप्रदायकम् ॥ ६
 श्रद्धया निर्गतो यात्रां तीर्थानां पुण्यमङ्गलम् । ब्राह्मणानां प्रसङ्गेन सार्थवाहेन तेन वै ॥ ७
 प्रस्थितो धर्ममार्गं तु तमुवाच पतिव्रता । पतिस्नेहेन संमुग्धा भर्तारं वाक्यमब्रवीत् ॥ ८

सुकलोवाच—

अहं ते धर्मतः पत्नी सहपुण्यकरा मिय । पतिमार्गं प्रयाताऽहं पतिदेवं यजाम्यहम् ॥ ९
 कदा नैवं भवांस्त्याज्यः सद्भावाच्च द्विजोत्तम । तव च्छायां समाश्रित्य करिष्ये व्रतमुत्तमम् ॥१०
 पतिव्रताख्यं पापघ्नं नारीणां गतिदायकम् । पुण्या स्त्री कथ्यते लोके या स्यात्पतिपरायणा ॥११
 युवतीनां पृथक्तीर्थं विना भर्तुर्द्विजोत्तम । सुखदं नास्ति वै लोके स्वर्गमोक्षप्रदायकम् ॥ १२
 सव्यं पादं स्वभर्तुश्च प्रयागं विद्धि सत्तम । वामं च पुष्करं तस्य या नारी परिकल्पयेत् ॥ १३
 तस्य पादोदकस्नानात्तत्पुण्यं परिजायते । प्रयागपुष्करसमं स्नानं स्त्रीणां न संशयः ॥ १४
 सर्वतीर्थसमो भर्ता सर्वधर्ममयः पतिः । मखानां यजनात्पुण्यं यद्वै भवति दीक्षिते ॥
 तत्पुण्यं समवाप्नोति भर्तुश्चैव हि सांप्रतर्म् ॥ १५
 प्रयागं पुष्करं चैव यात्रां कृत्वा हि यद्भवेत् । तत्फलं समवाप्नोति भर्तुः शुभ्रूषणादपि ॥ १६
 समासेन प्रवक्ष्यामि तन्मे निगदतः शृणु । नास्त्यस्या हि पृथग्धर्मः पतिशुभ्रूषणं विना ॥ १७
 तस्मात्कान्त सहायं ते कुर्वाणा सुखदायिनी । तव च्छायां समाश्रित्य त्वागमिष्यामि नान्यथा १८

१ क. व. स. ड. मोदकानि । २ ड. 'रं यममार्गं सुखप्रदम् । उ' । ३ क. ड. व. छ. स. ड. सुखम् । ४ क. ग. घ. ड. व. छ. स. ड. व. ड. 'सो राजजन्म' । ५ ड. ड. ड. 'कृतः । इ' । ६ क. ख. ग. घ. ड. च. छ. स. ड. ड. सदा । ७ ग. घ. प्रियाका' । ८ क. ख. ड. व. छ. स. ड. प्रियप्रिया । ९ क. ख. व. स. शुभकारिणी । ड. छ. चारुकारिणी । १० क. ख. व. छ. 'व मया त्याज्यं भवता च द्वि' । ड. छ. ड. 'व मया त्याज्यं स्याद्भवन्तं वै द्वि' । ११ क. ख. ड. च. छ. स. ड. 'स्ये धर्मम्' । १२ क. ख. ड. च. छ. स. ड. परिक्षालयेत् । १३ क. ख. ड. च. छ. स. ड. 'र्वपुण्यम् । ग. घ. ड. 'वंतीर्थम्' । १४ क. ख. ड. च. छ. ड. 'म् । गयादीनां सुतीर्थानां या' ।

विष्णुरुवाच—

रूपं शीलं गुणं भक्तिं समालोक्य च सर्वथा । सौकुमार्यं विचार्यैव कृकलः स पुनः पुनः ॥ १९
 यद्येवं स्याद्भविष्यामि दुर्गमार्गे सुदुःखदम् । रूपमेव भवेच्चास्याः शीतातपविलोडितम् ॥ २०
 पद्मपत्रप्रतीकाशमस्याश्चाङ्गं प्रवर्णकम् । महावातेन शीतेन कृष्णवर्णं भविष्यति ॥ २१
 पथि कर्कशैसुग्रावैः पादौ चास्याः सुकोमलौ । एष्येते वेदनां तीव्रां यथा गन्तुं न च क्षमा ॥ २२
 क्षुत्तृष्णाभिः परीताङ्गी कीदृक्केयं भविष्यति । वामाङ्गी मम च स्थानं धर्मस्थानं वरानना ॥ २३
 मम प्राणप्रिया नित्यं नित्यं धर्मस्य चाऽऽश्रयः । नाशमेति यदा बाला मम नाशो भवेदिह ॥ २४
 इयं मे जीविका नित्यमियं प्राणस्य चेश्वरी । न नयिष्ये च तत्तीर्थमेकश्चैव व्रजाम्यहम् ॥ २५
 चिन्तयित्वा क्षणं तेन कृकलेन महात्मना । तस्य चित्तानुगो भावस्तया ज्ञातो नृपोत्तम ॥ २६
 पुनश्चोवाच सुकला भर्तारं प्रस्थितं तदा । अन्धया नैव संत्याज्या पुरुषैः शृणु सत्तम ॥ २७
 मूलमेव हि धर्मस्य पुरुषस्य महामते । ज्ञात्वा चैवं महाभाग नय मामपि सांप्रतम् ॥ २८

विष्णुरुवाच—

श्रुत्वा सर्वं हि तेनापि प्रियया बहुभाषितम् । प्रहस्यैव वचो ब्रूते मा मैवं कृपणं वेद ॥ २९
 नैव त्याज्या भवेद्भार्या प्राप्ता धर्मेण वै प्रिये । येन भार्या परित्यक्ता सुनीता धर्मचारिणी ॥ ३०
 दशाङ्गधर्मस्तेनापि परित्यक्तो वरानने । तस्माच्चापेव भद्रं ते नैव त्यक्ष्ये कर्दां प्रिये ॥ ३१
 एवमाभाष्य तां भार्या संबोध्य च पुनः पुनः । तथा चाज्ञातमात्रेण सार्थेन स तु संगतः ॥ ३२
 गते तस्मिन्महाभागे कृकले पुण्यकर्मणि । देवकर्मसुवेलायां काले पुण्ये शुभानना ॥ ३३
 नैव पश्यति भर्तारमागतं मन्दिरं निजम् । समुत्थाय त्वरायुक्ता रुदन्ती सुकला तर्दा ॥ ३४
 पृच्छति स्माथ सा बाला भर्तुः शोकातिपीडिता । युष्माभिर्वै महाभागा दृष्टोऽसौ कृकलो मम ३५
 प्राणेश्वरो गतः कापि भवन्तो मम बान्धवाः । [*यदि दृष्टो महाभागाः कृकलो मम सांप्रतम् ३६
 भर्ता मे पुण्यकर्ता वै सर्वज्ञः सत्यपण्डितः] । कथयन्तु महात्मानो यदि दृष्टो महामतिः ॥ ३७
 तस्यास्तद्भाषितं श्रुत्वा ताम्बुचुस्ते महामतिम् । धर्मयात्रापसङ्गेन नाथस्ते कृकलः शुभे ॥ ३८
 तीर्थयात्रां गतो भद्रे कस्माच्छोचसि सुव्रते । साधयित्वा महातीर्थं पुनरेष्यति शोभने ॥ ३९
 एवमाश्वासितां भीरुः पुरुषैराप्तकारिभिः । पुनर्गेहं गता राजन्सुकला चारुभाषिणी ॥ ४०
 हरोद करुणं दुःखं सुकलाऽपि परायणा । यावदायाति मे भर्ता भूमौ स्वप्स्यामि संस्तरे ॥ ४१
 घृतं तैलं न भोक्ष्येऽहं दाधि क्षीरं तथैव च । लवणं च परित्यक्तं ताम्बूलं हि तथैव च ॥ ४२
 मधुरं च तथा राजंस्यक्तं गुडादिकं तथा । एकाहारा निराधारा तावत्स्थायस्ये न संशयः ॥ ४३
 [† यावच्चाऽऽगमनं भर्तुः पुनरेव भविष्यति । एवं दुःखान्विता भूत्वा एकवेणीधरा पुनः] ॥ ४४
 एककञ्चुकसंवीर्तां मलिना च बभूव सा । मलिनेनापि वल्लेण त्वेकेनैव स्थिता पुनः ॥ ४५

* एतच्चिद्धान्तर्गतः पाठो ड. पुस्तकस्थः । † एतच्चिद्धान्तर्गतः पाठो ग. घ. ड. छ. झ. ड. पुस्तकस्थः ।

१ ड. छ. झ. ड. 'क्य वयस्तथा । २ ड. ड. छ. झ. ड. सञ्ज्ञावातेन । ३ अ. 'शकूपधिः पा' । ४ ग. घ. ट. पथा । ड. पथि । ५ क. झ. च. 'ङ्गी दश्येयं न भ' । ६ क. ख. च. झ. नित्यं प्रिया प्रा' । ७ क. ख. ड. च. छ. झ. ड. स्वतन्त्रा । ८ क. ख. ड. झ. ड. 'ते तामेवं कृकलः पुनः । नै' । ९ ट. पुनः । १० क. ख. च. 'दाचन । ए' । ११ क. ख. ड. च. छ. झ. ड. 'दा । वयस्याः पृच्छति भर्तुः दुःखशो' । १२ क. झ. ड. च. छ. झ. ड. महासतीम् । १३ ग. घ. ट. 'ता तैस्तु वयस्यैश्चारुवादिभिः । ड. 'ता तैस्तु वयस्यैश्चाटुवादिभिः । १४ ग. घ. ट. 'ता पतिभावा ब' ।

हाहाकारं प्रमुञ्चन्ती निम्बसन्ती सुदुःखिता । वियोगवह्निना दग्धा कृष्णाङ्गी मलधारिणी ॥ ४६
एवं दुःखसमाचारा सुकृशा विह्वला तदा । रोदमाना दिवारात्रौ निद्रां लेभे न वै निश्चि ॥ ४७
क्षुधा न विन्दते राजन्तुःखेन विदली कृता । अथ सख्यः समायाताः पप्रच्छुः सुकलां तदा ॥ ४८

सख्य ऊचुः—

सुकले चारुसर्वाङ्ग कस्माद्रोदिषि सांप्रतम् । ततो नः कारणं ब्रूहि दुःखस्य च वरानने ॥ ४९

सुकलोवाच—

स मां त्यक्त्वा गतो भर्ता धर्मार्थं धर्मतत्परः । तीर्थयात्राप्रसङ्गेन त्वटते मेदिनीं ततः ॥ ५०
मां त्यक्त्वा स गतः स्वामी निर्दोषां पापवर्जिताम् । अहं साध्वी समाचारा सदापुण्या पतिव्रता ५१
मां त्यक्त्वा स गतो भर्ता तीर्थसाधनतत्परः । तेनाहं दुःखिता सख्यो वियोगेनापि पीडिता ॥ ५२
जीवनाशो वरं श्रेष्ठं वरं वै विषभक्षणम् । वरमग्निप्रवेशो वै वरं कायविनाशनम् ॥ ५३
नारीं भियां परित्यज्य भर्ता याति सुनिष्ठुरः । भर्तृत्यागो वरं नैव प्राणत्यागो वरं सखि ॥ ५४
वियोगं न समर्थाऽहं सहितुं नित्यदारुणम् । तेनाहं दुःखिता सख्यो वियोगेनापि नित्यशः ॥ ५५

सख्य ऊचुः—

तीर्थयात्रां गतो भर्ता पुनरेष्यति ते पतिः । वृथा शोषयसे कायं वृथा शोकं करोषि वै ॥ ५६
वृथा त्वं तपसे बाले वृथा भोगान्परित्यजेः । पिबस्व चाक्रं भुङ्क्स्व स्वं यदत्तं पूर्वजन्मनि ॥ ५७
कस्य भर्ता सुताः कस्य कस्य स्वजनबान्धवाः । कः कस्य नास्ति संसारे संबन्धं केन वै न हि ॥
भक्ष्यते भुज्यते बाले संसारस्य हि तत्फलम् । मृते प्राणिनि कोऽश्नाति को हि पश्यति तत्फलम्
पीयते भुज्यते बाल एतत्संसारसत्फलम् ॥ ५९

सुकलोवाच—

भवतीभिः प्रयुक्तं तन्न स्याद्वेदेन संमतम् । [*स्वभर्तुर्वा पृथग्भूता तिष्ठत्येका सदैव हि ॥ ६०
पापरूपा भवेन्नारी तां न मन्यन्ति सज्जनाः ।] भर्तुः सार्धं सदा सख्यो दृष्टो वेदेषु सर्वदा ॥ ६१
संबन्धः पुण्यसंसर्गाज्जायते नान्यकारणात् । नारीणां च सदा तीर्थं भर्ता शास्त्रेषु पठ्यते ॥ ६२
यमेवाऽऽवाहयेन्नित्यं वाचा कायेन कर्मभिः । मनसा पूजयेन्नित्यं सत्यभावेन तत्परा ॥ ६३
एतत्पार्श्वं महातीर्थं दक्षिणाङ्गं सदैव हि । तमाश्रित्य यदा नारी गृहस्था परिवर्तते ॥ ६४
यजते दानपुण्यैश्च तस्य दानस्य यत्फलम् । वाराणस्यां च गङ्गायां यत्फलं न च पुष्करे ॥ ६५
द्वारकायां न चावन्त्यां केदारो शशिभूषणे । लभते नैव सा नारी यजमाना सदा किल ॥ ६६
तादृशं फलमेवं सा न प्राप्नोति कदा सखि । सुसुखं पुत्रसौभाग्यं स्नानं दानं च भूषणम् ॥ ६७
वस्त्रालंकारसौभाग्यं रूपं तेजःफलं सदा । यशः कीर्तिमवाप्नोति गुणं च वरवाणिनि ॥
भर्तुः प्रसादाच्च सर्वं लभते नात्र संशयः ॥ ६८
विद्यमाने यदा कान्ते अन्यधर्मं करोति या । निष्फलं जायते तस्याः पुंश्र्वली परिकथ्यते ॥ ६९
नारीणां यौवनं रूपमवतारं स्मृतं ध्रुवम् । एकश्चापि हि भर्तुश्च तस्यार्थं भूमिमण्डले ॥ ७०
सुपुत्रा सुयशा नारी परिकथ्येत वै सदा । तुष्टे भर्तरि संसारे दृश्या नारी न संशयः ॥ ७१

* एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. ग. घ. ड. च. छ. झ. ङ. ट. पुस्तकस्यः ।

१ ग. घ. ड. सुकला विमनास्तदा । २ ग. घ. ट. ड. मर्षं । ३ ग. घ. ड. झ. ट. ड. ड. पानं । ४ ड. छ. ट. ड. 'ते ।
तमेवाऽऽराधये' । ५ ज ट 'स्यां गयायां च यं' ।

पतिहीना यदा नारी भवेत्सा भूमिमण्डले । कुतस्तस्याः सुखं रूपं यज्ञः कीर्तिः सुता भुवि ॥७२
 सुदौर्भाग्यं महादुःखं संसारे परिभुज्यते । पापभागा भवेत्सा च दुःखाचारा सदैव हि ॥ ७३
 तुष्टे भर्तरि तस्यास्तु तुष्टाः स्युः सर्वदेवताः । तुष्टे भर्तरि तुष्यन्ति ऋषयो देवमानवाः ॥ ७४
 भर्ता नाथो गुरुर्भर्ता देवता दैवतैः सह । भर्ता तीर्थश्च पुण्यश्च नारीणां नृपनन्दन ॥ ७५
 शृङ्गारं भूषणं रूपं वर्णसौगन्ध्यमेव च । कृत्वा संतिष्ठते नित्यं वर्जयित्वा सुपर्वसु ॥ ७६
 शृङ्गारैर्भूषणैः सा तु शृणुषे सा यदा पतिः । [*पत्या विना भवत्येवं क्षीरं सर्पपुरते यथा ॥७७
 भर्तुरर्थे महाभागा सुव्रता चारुमङ्गला । गते भर्तरि या नारी शृङ्गारं कुरुते यदि ॥ ७८
 रूपं वर्णं च तत्सर्वं श्रमरूपेण जायते । वदन्ति भूतले लोकाः पुंश्लीर्यं न संशयः] ॥
 तस्मान्भर्तुर्वियुक्ताया नार्याः शृणुत भूतले ॥ ७९
 इच्छन्त्या वै महासौख्यं भवितव्यं कदाचन । सुतापायाः परो धर्मो भर्ता शास्त्रेषु गीयते ॥ ८०
 तस्माद्द्वै शैश्वतो धर्मो न त्याज्यो भार्यया किल । एवं धर्मं विजानामि कथं भर्ता परित्यजेत् ॥८१
 इत्यर्थे भूयते सख्य इतिहासं पुरातनम् । सुदेवायाश्च चरितं सुपुण्यं पापनाशनम् ॥ ८२
 इति श्रीमहापुराणे पाप्मे भूमिखण्डे वेनोपाख्याने सुकलाचरित एकचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४१ ॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—५४११

अथ द्वाचत्वारिंशोऽध्यायः ।

सख्य ऊचुः—

या सुदेवा त्वया प्रोक्ता किमाचारा वदस्व नः । त्वया प्रोक्तं महाभागे वद नः सत्यमेव च ॥१

सुकलोवाच—

अयोध्यायां महाराजा स आसीद्धर्मकोविदः । मनुपुत्रो महाभागः सर्वधर्मार्थतत्परः ॥ २
 इक्ष्वाकुर्नाम सर्वज्ञो देवब्राह्मणपूजकः । तस्य भार्या सदा पुण्या पतिव्रतपरायणा ॥ ३
 तथा सार्धं यजेद्यज्ञांस्तीर्थानि विविधानि च । देवराजस्य वीरस्य काशीस्य महात्मनः ॥ ४
 सुदेवा नाम वै कन्या सत्याचारपरायणा । उपयेमे महाराज इक्ष्वाकुस्तां महीपतिः ॥ ५
 सुदेवा चारुसर्वाङ्गी सत्यव्रतपरायणाम् । तथा सार्धं यजेद्यज्ञान्सुपुण्यान्पुण्यनायकः ॥ ६
 स रेमे नृपशार्दूलो गृहे च प्रियया तदा । एकदा तु महाराजस्तया सार्धं वनं ययौ ॥ ७
 गङ्गारण्यं समासाद्य गैयायां क्रीडते सदा । सिंहान्हत्वा वराहांश्च गजान्समहिषांस्ततः ॥ ८
 क्रीडमानस्य तस्यापि वराहश्च समागतः । बहुशूकरयूथेन पुत्रपौत्रैरलंकृतः ॥ ९
 एका च शूकरी तस्य प्रिया पार्श्वे प्रतिष्ठति । दृष्ट्वाऽथ शूकरश्चैनं राजानं मृगयारतम् ॥ १०
 पर्वताधारमाश्रित्य भार्यया सह शूकरः । तिष्ठत्येकः सुवीर्येण पुत्रान्पौत्रान्गुरुञ्छिशून् ॥ ११
 ज्ञात्वा तेषां महाराज मृगाणां कदनं महत् । तानुवाच सुतान्पौत्रान्भार्या तां च स शूकरः ॥१२

*एताभिहान्तर्गतः पाठो ग. घ. ज. ट. ड. पुस्तकस्थः ।

१ ज. सुसौभाग्यं न संसारे दौर्भाग्यं चापि भुज्जते । २ ग. घ. ड. ट. ड. सुमार्यायाः । ३ ग. घ. शास्त्रधर्मस्तु न । ४ ग. घ. ड. छ. ड. ट. ड. मृगयां । ड. गङ्गायां । ५ म. ति । बराहं शूकरयूथैस्तमेव परिवारितम् । दृष्ट्वा तु राजराजेन दुर्जयो मृगया-दिभिः । ६ घ. इ तिष्ठति । पुत्रपौत्रैः परिवृतास्तिष्ठत्येव दिवानिहाम् । ज्ञां ।

कोशलाधिपतिर्वीरो मनुपुत्रो महाबलः । क्रीडते मृगयां कान्ते मृगान्संहरते बहून् ॥ १३
 स मां दृष्ट्वा महाराज एष्यते नात्र संशयः । अन्येषां लघुकानां मे नास्ति प्राणभयं ध्रुवम् ॥१४
 मम रूपं नृपो दृष्ट्वा क्षमां नैव करिष्यति । हर्षेण महताऽऽविष्टो बाणपाणिर्धनुर्धरः ॥ १५
 श्भिर्युक्तो महातेजा लुब्धकैः परिवारितः । प्रिये करिष्यते घातं ममाप्येव न संशयः ॥ १६

शूक्युवाच—

यदा यदा पश्यसि लुब्धकान्बहून्महावने कान्त समायुधान्बहून् ।
 एभिस्तु पुत्रैर्मम पौत्रकैः समं दूरं परं याहि पलायमानः ॥ १७
 त्यक्त्वा सुधैर्यं बलपौरुषं महान्महाभयेनापि विषण्णचेतनः ।
 दृष्ट्वा नृपेन्द्रं पुरुषार्थमुत्तमं करोषि किं कान्त वदस्व कारणम् ॥ १८
 तस्यास्तु वाक्यं स निशम्य कोल उवाच तां शूकरराज उत्तरम् ।
 यदर्थभीतोऽस्मि सुलुब्धकात्प्रिये दृष्ट्वा गतो दूरं निशम्य शूकरान् ॥ १९
 सुलुब्धकाः पापशठा महाप्रिये कुर्वन्ति पापं परिदुर्गकन्दरे ।
 सदैव दुष्टा बहुपापचित्तका जाताश्च सर्वे परिपापिनां कुले ॥ २०
 तेषां हि हस्तान्मरणाद्विभेमि मृतोऽपि यास्यामि पुनरेव पापम् ।
 दूरं गिरिं पर्वतकन्दरं च ब्रजामि कान्ते अपमृत्युभीतः ॥ २१
 अयं हि पुण्यो नृपनाथ आगतो विश्वाधिपः केशवरूपभूपः ।
 युद्धं करिष्ये समरे महात्मना सार्धं प्रिये पौरुषविक्रमेण ॥ २२
 जेष्यामि भ्रुपं यदि स्वेन तेजसा भोक्ष्यामि कीर्तिं त्वंतुलां पृथिव्याम् ।
 नो वा हतो वीरवरेण संगरे यास्यामि लोकं मधुसूदनस्य ॥ २३
 ममाङ्गभूतेन पलेन मेदसा तृप्तिं परां यास्यति भूमिनाथः ।
 तृप्ता भविष्यन्ति सुलोकदेवता यस्मादयं चाऽऽगतो वज्रपाणिः ॥ २४
 अस्यैव हस्तान्मरणं यदा भवेल्लाभश्च मे सुन्दरि कीर्तिरुत्तमा ।
 तस्माद्यशो भूमितले जगन्नये ब्रजामि लोकं मधुसूदनस्य ॥ २५

नैवं भीतोऽस्मि क्षुब्धोऽस्मि गतोऽहं गिरिसानुषु । पापाद्भीतो गतः कान्ते धर्मं दृष्ट्वा स्थिरो णहम् ॥
 न जाने पातकं पूर्वमन्यजन्मनि चार्जितम् । येनाहं शूकरीं योनिं गतोऽहं पापसंचयात् ॥ २७
 क्षालयिष्याम्यहं घोरं पातकं पूर्वसंचयम् । बाणोदकैर्भहाघोरैस्तीक्ष्णैश्च निशितैः शतैः ॥ २८
 पुत्रान्पौत्रान्बन्धुनां कन्यां कुटुम्बं बालदृढकम् । गिरिं गच्छ गृहीत्वा त्वं मम मोहमिमं त्यजे ॥ २९
 मम स्नेहं परित्यज्य हरिरेष समागतः । अस्य हस्तात्प्रयास्यामि तद्विष्णोः परमं पदम् ॥ ३०
 देवेनापि ममाद्यैव स्वर्गद्वारमनुत्तमम् । उद्धाटितकपाटं तु यास्यामि सुमंहेद्विवम् ॥ ३१

सुकलोवाच—

तच्छ्रुत्वा वचनं तस्य शूकरस्य महात्मनः । उवाच तत्प्रिया सख्यः सीदमानान्तरा तदा ॥ ३२

शूक्युवाच—

यस्मिन्पूथे भवेत्स्वामी पुत्रपौत्रैरलंकृतः । मित्रैश्च भ्रातृभिश्चैव अन्यैः स्वजनबान्धवैः ॥ ३३

१ ट. बाणभयं । २ ड. त्यक्त्वा । ३ ड. 'न्यौत्रांश्च कन्याश्च कुटुम्बं सहबालकं' । ४ ज. 'ज । मया मोहः परित्यक्तो ह' । ५ ज. 'महागतिम्' ।

तथैवालंकृतो यूथो भवता परिशोभते । त्वां विनाऽयं महाभाग कीदृग्यूथो भविष्यति ॥ ३५
 तवैव सुबलेनापि गर्जमानाश्च शूकराः । विचरन्ति गिरौ कान्त तनया मम बालकाः ॥ ३६
 मृदून्मूलांस्तु भक्षन्ति निर्भयास्तव तेजसा । दुर्गेषु वनकुञ्जेषु पर्वतान्तर्दरीषु च ॥ ३७
 न कुर्वन्ति भयं तीव्रं सिंहानामिह पर्वते । मानवानां महाभाग पालितास्तव तेजसा ॥ ३८
 त्वया त्यक्ता अमी सर्वे बालका मम दारकाः । दि(दी)नाश्चैव वराकाश्च भविष्यन्ति विचेतनाः ३८
 नित्यं चैव सुखं कर्म गत्वा पश्यन्ति बालकाः । पतिहीना यथा नारी शोभते नैव शोभना ॥ ३९
 अलंकृता चापि दिव्यैरलंकारैः सुकाञ्चनैः । रत्नैः परिच्छदैर्वह्नैः पितृमातृसहोदरैः ॥ ४०
 श्वश्रुश्वशुरकैश्चान्यैः पतिहीना न भाति सा । चन्द्रहीना यथा रात्रिः पुत्रहीनं यथा कुलम् ॥ ४१
 दीपहीनं यथा गेहं नैव भाति कदा किल । त्वां विनाऽयं तथा यूथो नैव शोभति मानद ॥ ४२
 आचारेण यथा मर्त्यो ज्ञानहीनो यतिः किल । मन्त्रहीनं यथा राज्यं तथाऽयं नैव शोभते ॥ ४३
 कैवर्तेन विना नावः संपूर्णाः परिसागरे । न भान्त्येव यथा सार्थः सार्थवाहेन वै तथा ॥ ४४
 सेनाध्यक्षेण च विना यथा सैन्यं न भाति च । त्वां विना वै तथा सैन्यं शूकराणां महामते ॥
 दीनो भविष्यति यथा वेदहीनो यथा द्विजः । मयि भारं कुटुम्बस्य विनिवेश्य प्रगच्छसि ॥ ४६
 मरणं ज्ञात्वा सुलभं का प्रतिज्ञा तवेदशी । त्वां विनाऽहं न शक्नोमि धर्तुं प्राणान्प्रियेश्वर ॥ ४७
 त्वयैव सहिता स्वर्गं भूमिं वाऽपि महामते । नरकं वा प्रभोक्ष्यामि सत्यं सत्यं वदाम्यहम् ॥ ४८
 अथ पुत्रान्सपुत्रांश्च गृहीत्वा यूथमुत्तमम् । आवां व्रजाव यूथेश दुर्गमेवं सुकन्दरम् ॥ ४९
 जीवितव्यं परित्यज्य मरणायाभिगम्यते । तत्र किं दृश्यते लाभो मरणे वद सांप्रतम् ॥ ५०

वराह उवाच—

वीराणां त्वं न जानासि सुधर्मं शृणु सांप्रतम् । युद्धार्थिना हि वीरेण वीरं गत्वा प्रयाचितम् ॥
 देहि मे योधनं संख्ये युद्धार्थी त्वहमागतः । परेण याचितं युद्धं न ददाति यदा भैटः ॥ ५२
 कामालोभाद्भयाद्वाऽपि मोहाद्वा शृणु बल्लभे । कुम्भीपाके स नरके वसेद्युगसहस्रकम् ॥ ५३
 क्षत्रियाणां परो धर्मो युद्धं देयं न संशयः । तद्युद्धं दीयमानेन रङ्गभूमिं गतेन वै ॥ ५४
 जित्वा शत्रुं पुनस्तत्र यशः कीर्तिं प्रभुञ्जते । नो वा हतोऽपि युद्धेऽस्मिन्पुण्यमानः सुनिर्भयः ॥
 वीरलोकमवामोति दिर्व्याल्लोकान्प्रभुञ्जते । यावद्दर्षसहस्राणां विशत्येका प्रिये शृणु ॥ ५६
 वीरलोके वसेत्तावद्देववीरैर्महीयते । मनुपुत्रः समायातः स्वयं वीरो न संशयः ॥ ५७
 संग्रामं याचमानस्तु युद्धं देयं मया ध्रुवम् । युद्धातिथिः समायातो विष्णुरूपः सनातनः ॥
 सत्कारो युद्धरूपेण कर्तव्यश्च मया शुभे ॥ ५८

शूकर्युवाच—

यदा युद्धं त्वया देयं राज्ञे चैव महात्मने । ततोऽहं पौरुषं कान्त पश्ये वै तव कीदृशम् ॥ ५९
 एवमुक्त्वा प्रियान्पुत्रान्समाद्ध्य त्वरान्विता । उवाच पुत्रका यूयं शृणुध्वं वचनं मम ॥ ६०
 युद्धातिथिः समायातो विष्णुरूपः सनातनः । मया तत्र प्रगन्तव्यं यत्रायं हि गमिष्यति ॥ ६१

१ ग. घ. ज. ट. 'दृष्टो म' । २ ग. घ. ङ. ज. झ. ट. ड. ड. यथा । ३ ड. झ. ड. मन्त्रिहीनो यथा राजा त ।
 ज. मन्त्रिहीनो यथा राजा त । ४ ग. घ. ज. ट. 'ते । सर्वमेव प्र' । ५ म. घ. ज. त्वं राजनीतिं स्वध' । ६ ज. युधि । ड.
 ड. नरः । ७ ज. 'भे । भुङ्क्ते पापं स नरके यावद्यु' । ८ ड. ड. 'व्यान्भोगान्प्र' । ९ ज. 'णु । पुनर्भुङ्क्ते वीरलोकादवर्तीर्य
 महीतले । म' ।

यावत्तिष्ठति वै नाथो भवतां प्रतिपालकः । यूयं गच्छन्तु वै दूरं दुर्गं गिरिगुहामुखम् ॥ ६२
 सुखं जीवत मे वत्सा वैर्जयित्वा सुलुब्धकान् । मया तत्र प्रगन्तव्यं यत्रैष हि गमिष्यति ॥ ६३
 भवतां श्रेष्ठोऽयं भ्राता यूथरक्षां करिष्यति । एते पितृव्यकाः सर्वे भवतां त्राणकारकाः ॥
 दूरं प्रयान्तु वै सर्वे मां विहाय सुपुत्रकाः ॥ ६४

पुत्रा ऊचुः—

अयं हि पर्वतः श्रेष्ठो बहुमूलफलोदकः । भयं तु कस्य वै नास्ति सुखं जीवनमस्ति वै ॥ ६५
 युवाभ्यां हि अकस्माद्भि युद्धमुक्तं भयंकरम् । तन्नो हि कारणं मातर्वद सत्यमिहैव हि ॥ ६६

शूकयुवाच—

अयं राजा महारौद्रः कालरूपः समागतः । क्रीडते मृगया लुब्धो मृगान्हत्वा बहून्वने ॥ ६७
 इक्ष्वाकुर्नाम दुर्धर्षो मनुपुत्रो महाबलः । संहरिष्यति कालोऽयं दूरं यान्तु सुपुत्रकाः ॥ ६८

पुत्रा ऊचुः—

मातरं पितरं त्यक्त्वा यः प्रयाति स पापधीः । महारौद्रं सुघोरं तु नरकं याति नान्यथा ॥ ६९
 मातुः पुण्यं पयः पीत्वा पुष्टो भवति निर्घृणः । मातरं पितरं त्यज्य यः प्रयाति सुदुर्बलः ॥ ७०
 पूयं नरकं पिबेन्नित्यं कृमिदुर्गन्धसंकुलम् । मातस्तस्मान्न यास्यामो गुरुं त्यक्त्वा इहैव च ॥ ७१
 एवं वेदादसंजातं (?) तेषां धर्मार्थसंयुतं । व्यूहं कृत्वा स्थिताः सर्वे बलतेजःसमाकुलाः ॥ ७२
 साहसोत्साहसंहृष्टाः पश्यन्ति नृपनन्दनम् । नदन्तः पौरुषैर्युक्ताः क्रीडमाना वने तदा ॥ ७३

इति श्रीमहापुराणे पाद्मे भूमिखण्डे त्रेनोपाख्याने सुकलाचरिते द्विचत्वारिंशत्तमोऽध्यायः ॥ ४२ ॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—५४८३

अथ त्रिचत्वारिंशोऽध्यायः ।

सुकलोवाच—

एवं ते शूकराः सर्वे युद्धाय समुपस्थिताः । [*पुरः स्थितस्य ते राज्ञो ह्यवतस्थुश्च लुब्धकाः ॥ १
 महावराहो राजेन्द्र गिरिसानुं समाश्रितः । महता यूथभावेन व्यूहं कृत्वा प्रतिष्ठति ॥ २
 कपिलः स्थूलपीनाङ्गो महादंष्ट्रो मेहामुखः । दुःसहः शूकरो राजन्मार्जते चातिभैरवम्] ॥ ३
 स तं पश्य महाराज शालतालवनाश्रयम् । तेषां तद्वचनं श्रुत्वा मनुपुत्रः प्रतापवान् ॥ ४
 [† शृङ्गतां शूरवाराहं विध्यतां बलदर्पितम् । एवमाभाष्य तान्वीरो मनुपुत्रः प्रतापवान्] ॥ ५
 अथ ते लुब्धकाः सर्वे मृगयामदमोहिताः । संनद्धा दंशिताः सर्वे श्वानैः सार्धं प्रजग्मिरे ॥ ६
 हर्षेण महताऽऽविष्टो राजराजो महाबलः । अश्वारूढः स्वसैन्येन चारुरङ्गेन संयुतः ॥ ७
 गङ्गातीरं समासाद्य मेरुं गिरिवरोत्तमम् । रत्नधातुसमाकीर्णं नानावृक्षैरलंकृतम् ॥ ८

* एतच्छिहान्तर्गतः पाठो ग. घ. ज. ट. ड. पुस्तकस्थः । † एतच्छिहान्तर्गतः पाठः क. ख. ड. च. छ. झ. ङ. ड. पुस्तकस्थः ।

१ ज. तातो । २ क. ख. च. छ. झ. 'तां प्रीति' । ३ ग. ज. ट. ड. वक्षयित्वा । ४ ड. यत्र नाथो ग' । ५ ज. 'ति सुखार्थधीः । ६ अ. दारुणम् । ७ ज. 'णः । तां त्यक्त्वा पूयभोज्यं च नरकं संप्रयाति हि । पूयं तत्र पि' । ८ ज. 'म् । तस्माद्द्वयं स्थिताः सर्वे बलतेजःसमाकुलाः । युवाभ्यां सहिताः सर्वे मातर्वोत्स्याम भूभुजा । एवमुक्त्वा ततः सर्वे यूथं कृत्वा च ते तथा । न' । ९ ड. महाबलः । १० ज. दुर्मदः शूकरोऽत्यर्थं गर्ज' । ११ ज. सायुधाः । १२ ड. 'वृक्षसमाकुलम्' ।

सुकलोवार्च—

[*यो बलधाममरीचिचयकरनिकरमयंभोसुङ्गोऽत्युच्चं गगनमेव संप्राप्तो नानानगाचरितशोभो गिरिराजो भाति ॥ ९

येजनबहलिवमलगङ्गाप्रवाहसमुच्चरत्तीरवीचीतरङ्गभङ्गैर्मुक्ताफलसदृशैर्निर्मलाम्बुकणैः सर्वत्रप्रसङ्गा-
लितशिलातलो] गिरीन्द्रः सुश्रियः(श्रीकः) ॥ १०

देवैश्चारणाकिनैः परिवृतो गन्धर्वविद्याधरैः

सिद्धैरप्सरसां गणैर्मुनिजनैर्नागेन्द्रविद्याधरैः ।

श्रीखण्डैर्बहुचन्दनैस्तु सरलैः शालैस्तमालैर्गिरिः

पुत्रागैर्बहुसिद्धिदायकवनैः कल्पद्रुमैः शोभते ॥

नानाधातुविचित्रो वै नानारत्नविचित्रितैः । विमानैः काञ्चनैर्दण्डैः कलत्रैरुपशोभते ॥ १२

नालीकेरवनैर्दिव्यैः पूगवृक्षैर्विराजते । दिव्यपुष्पागवकुलैः कदलीखण्डमण्डितैः ॥ १३

सुपुष्पैश्चम्पकैरद्रिः पाटलैः केतकैस्तथा । नानावल्लीवितानैश्च पुष्पितैः पद्मकैस्तथा ॥ १४

नाना[वणैः सुपुष्पैश्च नानावृक्षैरलंकृतः । दिव्य]वृक्षैः समाकीर्णः स्फाटिकैश्च शिलातलैः ॥ १५

योगियागीन्द्रसंसिद्धैः कन्दरान्तर्निवासिभिः । निर्झरैश्चैव रम्यैश्च बहुप्रसन्नवर्णैर्गिरिः ॥ १६

नदीप्रवाहसंहृष्टैः संगमैरुपशोभते । हृदैश्च पल्वलैः कुण्डैर्निर्मलोदकधारिभिः ॥ १७

गिरिराजो विभात्येकः सानुभिः सह संस्थितैः । शरभैश्चैव शार्दूलैर्भृगयूथैरलंकृतः ॥ १८

महामत्तैश्च मातङ्गैर्महिषै रुरुभिः सदा । अनेकैर्दिव्यभावैश्च गिरिराजो विभाति सः ॥ १९

अयोध्याधिपतिर्वीर इक्ष्वाकुर्मनुनन्दनः । तथा सुभार्यया युक्तश्चतुरङ्गबलेन वै ॥ २०

पुरतो लुब्धका यान्ति श्वानः शूराश्च शीघ्रगाः । यत्राऽऽस्ते शूकरः शूरो भार्यया सहितो बली २१

बहुभिः शूकरैर्गुप्तो गुरुभिः शिशुभिस्तथा । मेरुभूमिं समाश्रित्य गङ्गातीराश्रमं ततः ॥ २२

सुकलोवार्च—

तामुवाच वराहस्तु सुप्रियां हर्षसंयुतः । प्रिये पश्य समायातः कोशलाधिपतिर्बली ॥ २३

मामुद्दिश्य महाप्राज्ञो मृगयां क्रीडते नृपः । युद्धमेकः करिष्यामि सुरासुरप्रहर्षणम् ॥ २४

अथ भूपो महातेजा वाणपाणिर्धनुर्धरः । सुदेवां सत्यधर्माङ्गीं तामुवाच प्रहर्षितः ॥ २५

पश्य कान्ते महाकालं गर्जमानं यथा घनम् । [*परिवारसमायुक्तं दुःसहं मृगघातिभिः ॥ २६

अथैवाहं हनिष्यामि सुबाणैर्निशितैः प्रिये । मामेव हि महाशूरो शु(यु)द्धाय समुपाश्रयेत् ॥ २७

एवमुक्त्वा प्रियो भार्या लुब्धकान्वाक्यमब्रवीत् । यथा शूरो महाशूराः प्रेषयध्वं हि शूकरम् २८

अथ ते प्रेषिताः शूरा बलतेजःपराक्रमाः] । गर्जमानाः प्रधावन्ति^१ बलतेजःपराक्रमाः ॥ २९

कोलं प्रति गताः सर्वे वायुवेगेन सांप्रतम् । विध्यन्ति वाणजालैस्ते निशितैर्वनचारकाः ॥

नानाशस्त्रैश्च शुभ्रैस्तु वराहं वीररूपिणम् ॥ ३०

* एतन्निहान्तर्गतः पाठो ग घ ज ट ड पुस्तकस्थः । † एतन्निहान्तर्गतः पाठो ग घ ड ट ड पुस्तकस्थः ।

* एतन्निहान्तर्गतः पाठो ग घ ट ड पुस्तकस्थः ।

१ ज. 'च-सुभेदनाम नगोत्तमः प्रदीप्तमरीचिः प्रो' । २ ज. 'न्द्रकैरन्वितः । श्री' । ३ ड. 'नैर्दिव्यैः क' । ४ ड. ड. 'लक्ष्मि' । ५ ग. घ. ज. ट. 'संबद्धः सं' । ड. संसिद्धैः सं' । ६ ज. सुदेवया । ७ ग. घ. ज. ट. 'रैर्युक्तो गु' । ८ ग. घ. ज. ड. 'रात्मन्ततः' । ९ ज. 'च— तं दृष्ट्वावाच वाराहः सु' । १० ड 'रारोहां सु' । ११ ड. 'न्ति परितः कालयोधिनः । को' । १२ ड कुन्तैश्च ।

[*मुकलोवाच—

पतन्ति बाणतोमरा विमुक्ता लुब्धकैः शरा

घना गिरिं प्रवर्षिणो यथा तथा धरान्तरे ॥

हतो दृढप्रहारिभिः सं निर्जितस्ततस्तथा

शतैस्तु यूथपालकः स कोलः संगरं गतः ॥

३१

स्वपुत्रपौत्रबान्धवैः परांश्च संहरेत्स वै

पतन्ति ते स्वदंष्ट्रया हता हवेऽवलुब्धकाः ॥

पतन्ति पादहस्तकाः स्थितस्य वेगभ्रामणैः

स लुब्धगर्जमेव तं वराहोऽपश्यदागतम् ॥

३२

स्वतेजसा विनाशितं मुखाग्रदंष्ट्रया हतं

गतः स यत्र भूपतिः स्वतेजसा महामतिः ॥

विवक्षये स्वपुत्रकान्प्रियांश्च पुत्रबान्धवान्

† ..... ॥

३३

इक्ष्वाकुनाथं सुमहत्प्रसन्नं संत्रास्य क्रुद्धः स हि शूकरेशः ।

युद्धं वने वाञ्छति तेन सार्धमिक्ष्वाकुणा संगरहर्षयुक्तः ॥

३४

वाराहः पुनरेव युद्धकुशलः संवाञ्छते संगरं

तुण्डाग्रेण सुतीक्ष्णदन्तनखरैः क्रुद्धो धरां क्षोभयन् ।

हुङ्कारोच्चारगर्वात्प्रहरति विमलं भूपतिं तं च राज-

ञ्ज्ञात्वा विष्णुपराक्रमं मनुसुतस्त्वानन्दरोमाञ्चितः ॥

३५

दृष्ट्वा शूकरपौरुषं यमतुलं मेने पतिर्देवराड्

देवारिं मनसा विचिन्त्य सहसा वाराहरूपेण वै ।

संप्रेक्ष्यैव महाबलं बहुतरं युक्तं त्वरेर्वारणं

सैन्यं कोलविनाशनाय सहसा संगृह्य संगृह्यताम् ॥

३६

प्रेषिताश्च धारणा रथाश्च वेगवचराः

सुबाणखड्गधारिणो भृशुण्डिभिश्च मुद्गरैः ॥

सपाशपाणिलुब्धका नदन्ति तत्र तत्परा

निवारितो न तिष्ठते हया गजाश्च यद्गताः ॥

३७

क्वचित्क्वचिन्न दृश्यते क्वचित्क्वचित्प्रदृश्यते [*क्वचिद्भयं प्रदर्शयेत्क्वचिद्भयान्प्रमर्दयेत्] ॥

३८

मर्दयित्वा भटाञ्छूरान्वाराहो रणदुर्जयः । शब्दं चकार दुर्धर्षः क्रोधारुणितलोचनः ॥

३९

कोशलाधिपतिर्वीरस्तं दृष्ट्वा रणदुर्जयम् । युध्यमानं महाकार्यं मुञ्चन्तं मेघवत्स्वनम् ॥

४०

गर्जति समरं विचरति विलसति वीरान्स्वतेजसा वीरः ।

तदिदिव मुखे सुदंष्ट्रस्त(ष्ट्रा त)स्य विभात्युल्लसत्येव ॥

४१

* एतद्विहान्तर्गतः पाठो ग. घ. ट. ड. पुस्तकस्थः । † अत्र चतुर्थचरणः सर्वपुस्तकेषु भ्रष्ट एव दृश्यते ।

* एतद्विहान्तर्गतः पाठः क. ख. ड. च. छ. झ. ञ. ट. पुस्तकस्थः ।

मनुपुत्रस्तथा दृष्ट्वा कोलं च निशितैः शरैः । प्रतिभिन्नमेकैकं शस्त्राहतं च बन्धुभिः ॥	४२
पुनरपि युद्धं प्रवाञ्छति*..... ।	
नरपतिरुवाच सैन्याः किमिह न गृह्णन्तु(?)ओजसा शूराः ॥	
युंध्यध्वं तत्र निशितैर्बाणैस्तीक्ष्णैरनेनापि ॥	४३
समाकर्ण्य ततो वाक्यं क्रुद्धस्यापि महात्मनः । ततस्ते सैनिकाः सर्वे युद्धाय समुपस्थिताः ॥	४४
अनेकैर्भटसाहसैर्वने तं समरे स्थितम् । दिक्षु सर्वासु संहत्य बिभित्तुः शूकरं रणे ॥	४५
(प्र)विद्धश्च कैश्चित्तदा बाणजालैः सुयोधैश्च संग्रामभूमौ विशालैः ।	
क्वचिच्चक्रपातैः क्वचिद्भ्रजपातैर्हतं दुर्जयं सङ्करे तं महान्तैः ॥	४६
ततः पौरुषैः क्रोधयुक्तः स कोलः सुविच्छिद्य पाशान्रणे प्रस्थितः सः ।	
महाशूकरैः सार्धमेव प्रयातस्ततः शोणितस्यापि धाराभिषिक्तः ॥	४७
करोति प्रहारं च तुण्डेन वीरो हयानां द्विपानां च चिच्छेद वीरः ।	
स्वदंष्ट्राग्रभागेन(ण) तीक्ष्णेन वीरान्पदातीन्निह संपातयेद्रोषभावाैः ।	
जघानास्य शुण्डं गजस्यापि रुष्टो भटान्हतान्पादनखैस्तु हृष्टः ॥]	४८
ततस्ते शूकराः सर्वे लुब्धकाश्च परस्परम् । युयुधुः सङ्करं कृत्वा रोषारुणाविलोचनाः ॥	४९
लुब्धकैश्च हताः कोलाः कोलैश्चापि सुलुब्धकाः । निहताः पातिता भूमौ क्षतजेनापि सारुणाः ५०	
जीवं त्यक्त्वा हताः कोलैर्लुब्धकाः पतिता रणे । मृताश्च शूकरास्तत्र शूराः प्राणांश्च तत्यजुः ५१	
यत्र यत्र मृता भूमौ पातिता मृगघातकाः । बहवः शूकरा रौजन्स्वव्यापारैर्निपातिताः ॥	५२
कति नष्टा हताः कोला नीता दुर्गेषु संश्रिताः । कुञ्जेषु कन्दरान्तेषु गृहान्तेषु नृपोत्तम ॥	५३
लुब्धकाश्च मृताः केचिच्छिन्ना दंष्ट्राग्रशूकरैः । प्राणांस्त्यक्त्वा गताः स्वर्गं खण्डशो विदलीकृताः ॥	५४
वागुरापाशजालार्थं कृतकापञ्जरास्ततः । नाडीश्च पातिता भूमौ यत्र तत्र समन्ततः ॥	५५
एकोऽपि दयितासार्धं वाराहः परितिष्ठति । पौत्रकैः सप्तपञ्चैश्च(?)युद्धार्थी बलदर्पितः ॥	५६
तमुवाच तदा कान्तं शूकरं शूकरी पुनः । गच्छ कान्त मया सार्धमेभिस्तु बालकैः सह ॥	५७
प्राह प्रीतस्तु तां तत्र स्वभियां तु किरिःकिटिः(?) । क्व गच्छामि प्रभग्नोऽहं स्थानं नास्ति महीतले	
मयि नष्टे महाभागे कोलयूथं विनश्यति ॥	५८
द्वयोश्च सिंहयोर्मध्ये शूकरः पिबते जलम् । द्वयोः शूकरयोर्मध्ये सिंहो नैव पिबेत्पयः ॥	५९
एवं शूकरजातीषु दृश्यते बलमुत्तमम् । तदहं नाशयाम्येव यदा भग्नो ब्रजाम्यहम् ॥	६०
जाने धर्मं महाभागे बहुश्रेयोविदायकम् । कामालोभाद्भयाद्वाऽपि युंध्यमानः प्रणश्यति ॥	६१
रणतीर्थं परित्यज्य स स्यात्पापी न संशयः । निशितं शस्त्रसंब्यूहं दृष्ट्वा हर्षं प्रगच्छति ॥	६२
अवगाह्याऽऽशु सिन्धुं स तीर्थपारं प्रगच्छति । स याति वैष्णवं लोकं पुत्राणां शतमुद्धरेत् ॥	६३
[समायान्तं च(तश्च)तदहं कथं भग्नो ब्रजाम्यहम्] । योधनं शस्त्रसंकीर्णं प्रवीरानन्ददायकम् ६४	
दृष्ट्वा प्रयाति संहृष्टस्तस्य पुण्यफलं शृणु । पदे पदे महत्स्नानं भागीरथ्याः प्रजायते ॥	६५
रणाद्भग्नो गृहं याति कामालोभात्प्रिये शृणु । मातृदोषं प्रकाशेत्स क्रियाजातश्च कथ्यते ॥	६६

* चतुर्ष्वपि पुस्तकेषु भ्रष्ट एवात्रस्थः पाठः । † एतच्चिह्नान्तर्गतोऽयं पाठः ट. पुस्तकस्थः ।

१ ट. ड. वने । २ ड. ड. शानः । ३ ड. राजश्वक्रपातीर्णं । ४ म. 'श्व कुटका' । ५ ज. युद्धाण्टः प्र' । ६ ग. घ. ड. छ. ज. झ. ट. ड. पुरुषाञ्जत । ड. पितृणां । ७ ड. 'देऽधमेधस्य फलं तस्य प्र' ।

अत्र यज्ञाश्च तीर्थाश्च अत्र देवा महौजसः । पश्यन्ति कौतुकं कान्ते मुनयः सिद्धचारणाः ॥ ६७	
त्रैलोक्यं वर्तते तत्र यत्र वीरप्रकाशनम् । समराद्भ्रमं प्रपश्यन्ति सर्वे त्रैलोक्यवासिनः ॥ ६८	
शपन्ति निर्घृणं पापं प्रहसन्ति पुनः पुनः । दुर्गतिं दर्शयेत्तस्य धर्मराजो न संशयः ॥ ६९	
संमुखः समरे युद्धे स्वशिराच्छोणितं पिबेत् । अश्वमेधफलं भुङ्क्ते इन्द्रलोकं प्रगच्छति ॥ ७०	
यदा जयति संग्रामे शत्रूञ्छूरो वरानने । तदा प्रभुञ्जते लक्ष्मीं नानाभोगान्न संशयः ॥ ७१	
यदा तत्र त्यजेत्प्राणान्संमुखश्च निराश्रयः । स गच्छेत्परमं लोकं देवकन्याः प्रभुञ्जते ॥ ७२	
एवं धर्मं विजानामि कथं भग्नो ब्रजाम्यहम् । अनेन समरे युद्धं करिष्ये नात्र संशयः ॥ ७३	
मनोः पुत्रेण धीरेण राज्ञा इक्ष्वाकुणा सह । डिम्भान्यृह्य प्रयाहि त्वं सुखं जीव वरानने ॥ ७४	
तस्य श्रुत्वा वचः प्राह वद्धाऽहं तव बन्धनैः । स्नेहमानप्रहास्यैश्च रतिक्रीडनकैः प्रिय ॥ ७५	
पुरतस्ते सुतैः सार्धं प्राणांस्त्यक्ष्यामि मानद । एवमेव सुसंभाष्यं परस्परहितैषिणौ ॥ ७६	
युद्धाय निश्चितौ भूत्वा समालोकयतो रिपून् । कोशलाधिपतिर्वीरं तमिक्ष्वाकुर्महामतिम् ॥ ७७	
यथैव मेघः परिगर्जते दिवि प्राट्टदसुकाले सुतडितप्रकाशैः ।	
तथैव संगर्जति कान्तया समं समाह्वयेद्राजवरं खुराग्रैः ॥	७८
तं गर्जमानं ददृशे महात्मा वराहमेकं पुरुषार्थयुक्तम् ।	
ससार स्वैनैव जवेन युक्तः सुसंमुखस्तस्य नृवीरधीरः ॥	७९

इति श्रीमहापुराणे पाद्मे भूमिखण्डे वेनोपाख्याने मुकलाचरिते त्रिचत्वारिंशत्तमोऽध्यायः ॥४३॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—५५६२

अथ चतुश्चत्वारिंशोऽध्यायः ।

मुकलोवाच—

स्वसैन्यं कुंभरं दृष्ट्वा निजितं दुर्धरेण तम् । चुकोप भूपतिः क्रूरं दुःसहं सूकरं प्रति ॥	१
धनुरादाय वेगेन बाणं कालोपमं तदा । तस्याभिमुखमेवासौ ह्येनाभिससार सः ॥	२
[*स यदा नृपतिं ह्यपृष्ठगतं वरपौरुषयुक्तममित्रहणम् ।	
परिपश्यति शूकरयूथपतिः प्रगतोऽभिमुखं रणभूमितले ॥	३
निशितेन शरेण हतो हि यदा नृपतेर्ह्यपादतले प्रगतः ।	
तमिहैव विलङ्घ्य च वेगमनाः प्रखरेण जवेन च कोलवरः ॥	४

* एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठो ज. पुस्तकस्थः ।

१ ग. घ. ज. ट. ड. वीरेण । २ ग. घ. ज. ट. ड. सह । ३ ग. घ. ज. ट. ड. 'व्य' संप्रधायं परस्परम् । युं । ४ ग. घ. ज. ट. ड. दुर्जयं । ५ ट. 'तं पुरतो रणे । जुं । ६ ग. घ. ड. ज. ड. कालानलोपमम् । तं । ७ ड. नृपो ह्यमारुह्य वरं पौरुषयुक्तमनन्तबलम् । स निशम्य शूकरनाथो रणे प्रगतो हि सुसंमुखभूमितलम् । निशितेन शरेण हतो नृपतिना ह्यपादतलप्रगतः कुमतिः । तमिहैव विलङ्घ्य च वेगमनाः प्रखरेण जवेन तु कोलवरः । निशितेन हतो नृपतिना न हि याति क्षितौ परियुद्धगतिः । निहतस्तुरगः स च वीरवरस्तुरगः पतितो भुवि आस्यहतः । लघुस्यन्दनमेव गतो नृपतिनिशितेन शरेण हतः स किरिःकिटिः । स हि गर्जति शूकरजातिरत्रो ह्यपरिस्थितपौरुषतेजवरैः । गदया निहतः स भूपतिना शिरमध्यरणे कृता तेन यथा । परित्यज्य तं बितमेव स्वकं गत एव हरेयेहमेव वरम् । कृत्वा हि युद्धं समरे हि तेन राज्ञा समं शूकरराजराजः । पपात भूमौ निहतो यदा स बवाधिरे ।

व्यथितस्तुरगः स किरिःकिटिना न हि याति क्षितौ स हि विद्गतिः ।	
तुरगः पतितो भुवि तुण्डहतो लघुस्यन्दनमेव गतो नृपतिः ॥	५
स हि गर्जति शूकरजातिरवैरथ संस्थितकोशलयेन जवैः ।	
गदया निहतः किल भूपतिना रणमध्यगतः स हि यूथपतिः ॥	६
परित्यज्य तनुं च स्वकां हि तदा गत एव हरेर्गृहमेव वरम् ॥	७
कृत्वा हि युद्धं समरे हि तेन राज्ञा समं शूकरराजराजः ॥	
पपात भूमौ मरुता नगो यथा ववार्षिरे देववराः सुपुण्यैः ॥]	८
तस्योपरि पुष्पचयः सुजातः संतानकानामपि सौरभश्च ॥	
स कुङ्कुमैश्चन्दनदृष्टिमेव कुर्वन्ति देवाः परितुष्टमानाः ॥	९
विपश्यमानः स हि तेन राज्ञा चतुर्भुजः सोऽपि बभूव राजन्(?) ॥	
दिव्याम्बरो भूषणदिव्यरूपः स्वतेजसा भाति दिवाकरो यथा ॥	१०
दिव्येन यानेन गतो दिवं तदा सुपूज्यमानः सुरराजदेवैः ॥	
गन्धर्वराजः स बभूव भूयः पूर्वं स्वकं कायमिहैव त्यक्त्वा ॥	११

इति श्रीमहापुराणे पाप्मे भूमिस्रण्डे वेनोपाख्याने सुकलाचरिते चतुश्चत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४४ ॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—५५७३

अथ पञ्चचत्वारिंशोऽध्यायः ।

सुकलोवाच—

अथ ते लुब्धकाः सर्वे शूकरां प्रति जग्मिरे । शूराश्च दारुणाः प्राप्ताः पाशहस्ताश्च भीषणाः ॥१	
चतुरश्र ततो डिम्भान्दृत्वा स्थिता च शूकरी । कुटुम्बेन समं कान्तं हतं दृष्ट्वा महाहवे ॥	२
भर्तुर्मं चिन्तितं प्राप्तमृषिदेवैश्च पूजितः । गतः स्वर्गं महात्माऽसौ वीरेणानेन कर्मणा ॥	३
अनेनापि यथा यास्ये स्वर्गं भर्ता स तिष्ठति । तथा सुनिश्चितं कृत्वा पुत्रान्प्रति विचिन्तितम् ॥४	
यदा जीवन्ति मे बालाश्चत्वारो वंशधारकाः । भवत्यस्य सुवीरश्च कोलस्यापि महात्मनः ॥	५
केनोपायेन पुत्रान्वै रक्षायुक्तान्करोम्यहम् । इति चिन्तापरा भूत्वा दृष्ट्वा पर्वतसंकटम् ॥	६
तत्र मार्गं सुविस्तीर्णं निष्काशाय प्रयास्यते । तानुवाच महाराज पुत्रान्प्रति विमोहिता ॥	७
यावत्तिष्ठाम्यहं पुत्रास्तावद्गच्छन्तु शीघ्रगाः । तेषां मध्ये सुतो ज्येष्ठः कथं यास्यामि मातरम् ॥८	
त्यक्त्वा स्वजीवलोभाच्च धिङ्मां मातः सुजीवितम् । पितृवैरं करिष्यामि साधयिष्ये रणे रिपुम् ॥	
गृहीत्वा त्वं कनीयसो भ्रातृस्त्रीन्दुर्गकन्दरम् ॥	९
मातरं पितरं त्यक्त्वा यो याति स हि पापधीः । नरकं च प्रयात्येव कृमिकोटिसमाकुलम् ॥	१०
तमुवाच सुदुःखार्ता त्वां त्यक्त्वाऽहं कथं सुत । प्रयास्यामि महापापा त्रयो गच्छन्तु मे सुतोः ॥११	
त्रयस्तु पुरतः कृत्वा द्वाभ्यामपि च भूपते । जग्मतुर्दुर्गमार्गेण [*तेषामेव सुपश्यताम् ॥	
तेजसा सुबलेनापि गर्जन्तश्च पुनः पुनः ॥	१२

* एतच्छिहान्तर्गतोऽयं पाठः क. ख. ग. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ड. ढ. पुस्तकस्थः ।

१ ङ. ट. श्वानश्च । २ ज. 'ताः । कनीयसस्रयस्त्वेव गता गिरिवनान्तरम् । तौ जग्मतु रणभुवं तेषां ।

अथ ते लुब्धकाः शूराः संप्राप्ताश्च स्वरंहसा । यथा तेनापि मार्गेण] त्रयस्ते प्रेषिता नृपम् ॥ १३
 तिष्ठेते तत्पर्यं रुद्ध्वा द्वावेतौ जननीसुतौ । लुब्धकाश्च ततः प्राप्ताः खड्गबाणधनुर्धराः ॥ १४
 महन्युस्तोमरैस्तीक्ष्णैश्चक्रैश्च मुशलैस्ततः । मातरं पृष्ठतः कृत्वा तनयो युयुधे स तैः ॥ १५
 दंष्ट्रया निहताः केचित्केचिचुण्डेन पातितौः । संजघान खुराग्रैश्च शूराश्च पतिता रणे ॥ १६
 युयुधे शूकरः संख्ये दृष्टो राज्ञा महात्मना । पितुः सकाशाच्छूरोऽयमिति ज्ञात्वा स संमुखः ॥ १७
 बाणपाणिर्महातेजा मनुसूनुः प्रतापवान् । निशितेनापि बाणेन अर्धचन्द्रानुकारिणा ॥ १८
 राज्ञा हतः पपातोर्व्यां विद्धोरस्को महात्मना । ममार सहसा भूमौ पपात स हि शूकरः ॥ १९
 पुत्रमोहात्परं विश्वा तस्योपरि गता स्वयम् । तथा च निहताः शूरास्तुण्डघातैर्महीतले ॥ २०
 निपेतुर्लुब्धकाः शूराः कति नष्टा मृता नृप । द्राघयन्ती महत्सैन्यं दंष्ट्रया शूकरी ततः ॥ २१
 यथा कृत्या समुद्भूता महाभयविदायिका । तमुवाच ततो राज्ञी देवराजसुता प्रिया ॥ २२
 अनया निहतं राजन्महत्सैन्यं तवैव हि । कस्मादुपेक्षसे कान्त तन्मे त्वं कारणं वद ॥ २३
 तामुवाच महाराजो नाहं हन्मि इमां स्त्रियम् । महादोषं(षः)प्रिये दृष्टं(ष्टः)स्त्रीवधे दैवतैः किल २४
 तस्मान्न घातये नारीं प्रेषयेऽहं न कंचन । अस्या वधनिमित्तार्थे पापाद्धिभेमि सुन्दरि ॥ २५
 एवमुक्त्वा तदा राजा विरराम महामतिः । लुब्धको भौर्गवो नाम ददृशे स तु शूकरीम् ॥ २६
 कुर्वती कदनं तेषां दुःसहां सुभटैरपि । प्रविष्याथ सुवेगेन बाणेन निशितेन हि ॥ २७
 संलघ्नेन सुबाणेन शोणितेन परिश्रुता । शोभमाना त्वरं प्राप्ता वीरश्रिया समाकुला ॥ २८
 तुण्डेन निहतं संख्ये शूकरं तु तथा पुनः । पतमानेन तेनापि शूणंश्लघ्नाहता तदा ॥ २९
 खड्गेन निशितेनापि पपात विदलीकृता । श्वसमाना रणे राजन्मूर्च्छां याति परिश्रुता ॥ ३०
 दुःखेन महताऽऽविष्टा जीवमाना महीतले ॥ ३१

इति श्रीमहापुराणे पाद्मे भूमिखण्डे सुकलाचरिते पद्मचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४५ ॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—५६०४

अथ षट्चत्वारिंशोऽध्यायः ।

सुकलोवाच—

श्वसतीं शूकरीं दृष्ट्वा पतितां पुत्रवत्सलाम् । सुदेवा कृपयाऽऽविष्टा गता तां दुःखितां प्रति ॥ १
 अभिषिच्ये मुखं तस्याः शीतलेनोदकेन वा । पुनः सर्वाङ्गमेवापि दुःखितां रणशालिनीम् ॥ २
 पुण्यतोयेन शीतेन सा उवाचाभिषिञ्चतीम् । [उवाच मानुषीं वाचं सुस्वरं नृपतेः प्रियाम् ॥ ३
 भद्रं भवतु ते देवि त्वभिषिक्ता त्वया यदि । संस्पर्शाद्दर्शनात्तेऽद्य गतो मे पापसंचयः ॥ ४
 तदाकर्ण्य महद्वाक्यमद्भुताकारसंयुतम् । चित्रमेतन्मया दृष्टं कृतं त्रेतानयं(?)कदा ॥ ५

* एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. ग. घ. ङ. च. झ. ट. ड. ढ. पुस्तकस्थः ।

१ ज. 'राः । प्रासैश्च तोम' । २ छ. 'स्तीक्ष्णैः शरैश्च । ३ ग. घ. ट. ड. 'धे खुरैः । दं' । ४ ज. 'ताः । अन्ये खुराम् । निहताः शू । ५ ज. 'ख्ये राज्ञा तेन म' । ६ ड. ड. 'त्रशाकात्प' । ७ ग. भृगुवा । ८ ग. सु तु सुन्दरीम् । ज. शूरसुन्दरीम् । ९ ग. घ. ट. कथेन । ज. दंष्ट्रया । १० ग. घ. भृगुवं । ज. ड. भृगुवान् । ११ ड. ड. शरैरेण ह । १२ ज. विह्वली । १३ ग. घ. सुरचा । १४ ग. घ. ज. ट. 'च्य खुरास्तस्याः । १५ ज. शूकरीं । १६ ज. सुदेवां । १७ ज. भवेच्च मे दे' । १८ ज 'ष्टं सुकृतं तर्कये यथा । प' ।

[* पशुजातिमती, चेयं सौष्ठवं भाषते स्फुटम् ।] स्वरव्यञ्जनसंपन्नं संस्कृतमुत्तमं मम ॥ ६
 हर्षेण विस्मयेनापि कृत्वा साहसमुत्तमम् । तत्रस्था सा महाभागा तं पतिं वाक्यमब्रवीत् ॥ ७
 पश्य राजन्नपूर्वेयं संस्कृतं भाषते महत् । पशुयोनिगता चेयं यथा वै मानुषी वदेत् ॥ ८
 तदाकर्ण्य ततो राजा सर्वज्ञानवतां वरः । अद्भुतमद्भुताकारं यन्न दृष्टं श्रुतं मया ॥ ९
 तामुवाच ततो राजा सुप्रियां सुश्रवां तदा । पृच्छ चैनां शुभां कान्ते का चेयं तु भविष्यति १०
 श्रुत्वा तु नृपतेर्वाक्यं सा पमच्छ च शूकरीम् । का भविष्यसि त्वं भद्रे चित्रं ते दृश्यते बहु ११
 पशुयोनिगता त्वं वै भाषसे मानुषं वचः । सौष्ठवं ज्ञानसंपन्नं वद मे पूर्वचेष्टितम् ॥ १२
 भर्तुश्चापि महाभागे भटस्यापि महात्मनः । कोऽयं पूर्वं महावीर्यो गतः स्वर्गं पराक्रमैः ॥ १३
 आत्मनश्च सुभर्तुश्च सर्वं पूर्वानुगं वद । एवमुक्त्वा महाभागो विरराम नृपोत्तम ॥ १४

शूकर्युवाच—

यदि पृच्छसि मां भद्रे ममास्य च महात्मनः । तत्सर्वं ते प्रवक्ष्यामि चरितं पूर्वचेष्टितम् ॥ १५
 अयं पूर्वं महाप्राज्ञो गन्धर्वो गीतपण्डितः । रङ्गविद्याधरो नाम सर्वशास्त्रार्थकोविदः ॥ १६
 मेरुं गिरिवरश्रेष्ठं चारुकन्दरनिर्भरम् । तमाश्रित्य महातेजाः पुलस्त्यो मुनिसत्तमः ॥ १७
 तपश्चचार तेजस्वी निर्व्यलीकेन चेतसा । रङ्गविद्याधरस्तत्र संगतः स्वेच्छया शुभे ॥ १८
 दृक्षच्छायां समाश्रित्य गीतमभ्यसते तदा । स्वरतालसमोपेतं लयमानसमन्वितम् ॥ १९
 तं च श्रुत्वा मुनिस्तस्य ध्यानाच्चलितमानसः । गायन्तं तमुवाचेदं गीतविद्याधरं प्रति ॥ २०
 भवद्गीतेन दिव्येन देवा मुह्यन्ति नान्यथा । सुस्वरेण सुपुण्येन तालमानेन पण्डितं ॥ २१
 लययुक्तेन भावेन मूर्च्छनासहितेन च । मे मनः स्वलितं ध्यानाद्गीतेनानेन सुव्रत ॥ २२
 इदं स्थानं परित्यज्य अन्यत्स्थानं व्रजस्व ह ॥ २३

गीतविद्याधर उवाच—

आत्मज्ञानसमां विद्यामहमत्र प्रसाधये । दुःखं न दधि कस्यापि सुखं लोकेषु सर्वदा ॥ २४
 गीतेनानेन दिव्येन सर्वास्तुष्यन्ति देवताः । शंभुश्चापि समानीतो गीतध्वनिरतो द्विज ॥ २५
 गीतं सर्वरसं प्रोक्तं गीतमानन्ददायकम् । शृङ्गाराद्या रसाः सर्वे गीतेनापि प्रतिष्ठिताः ॥ २६
 शोभाभायान्ति गीतेन वेदाश्चत्वार उत्तम । गीतेन देवताः सर्वास्तोषमायान्ति नान्यथा ॥ २७
 तदेवं निन्दसे गीतमामेवं परिवादयेः । न न्यायोऽयं महाभाग तवैव इह दृश्यते ॥ २८

पुलस्त्य उवाच—

सत्यमुक्तं त्वयाऽद्यैव गीतार्थं बहुपुण्यदम् । शृणु त्वं मामकं वाक्यं मानं त्यज महामते ॥ २९
 नाहं गीतं प्रकृतसामि गीतं वन्दामि नान्यथा । विद्याश्चतुर्दश सर्वा एकभावेन भाविताः ॥ ३०

* एतच्चिद्धान्तर्गतः पाठो ग. घ. ज. ट. ङ पुस्तकस्थः ।

१ ज. ङ. 'पि दृष्ट्वाऽऽश्चर्यमनुत्' । २ ज. 'च सुदेवां तु स्वप्रियां दृष्टमानसः । पृ' । ३ ग.ट. सुरुवां । ४ ग.घ. 'ति भद्रे ते चि' । ५ ङ. राजपत्नी । ६ ज. 'गा सुदेवा विरराम ह । श' । ७ ग. घ. ज. ट. ङ. 'र्वविद्यार्थ' । ८ ग. घ. ट. ङ. 'निर्भर' । ९ ज. तच्च श्रुत्वा मुनिर्गीतं ध्या' । १० ग. घ. ज. ट. ङ. 'दं रङ्गवि' । ११ ग.घ. 'त । नय' । १२ ज.ङ. सर्वतः । १३ ग. घ. विद्याधर । ज. रङ्गविद्याधर । १४ ग. ङ. 'आत्मजातिस' । ज. 'आत्मजातिसमां विद्यां महत्तम प्र' । १५ ग. घ. ज. ट. ङ. 'पि मुने लोकस्य स' । १६ ज. 'न तुष्यन्ति देवताः सदा । शं' । १७ ग. घ. ज. ट. ङ. त्याज्यो' । १८ घ. ज. वदामि । ङ. विन्दामि ।

प्राणिनां सिद्धिमायान्ति मनसा निश्चलेन च । तपश्च तद्वन्मन्त्राश्च सिध्यन्त एकचिन्तया ॥ ३१
 हृषीकाणां महावर्गश्चपलोऽयमसंमतः । विषयेष्वेव सर्वेषु नयत्यात्मानं सर्वदा ॥ ३२
 चालयित्वा मनस्तस्माद्भ्यानादेव न संशयः । यत्र शब्दं न रूपं च युवती नैव तिष्ठति ॥ ३३
 मुनयस्तत्र गच्छन्ति तपःसिद्ध्यर्थहेतवे । अयं गीतः पुनीतस्ते बहुसौख्यप्रदायकः ॥ ३४
 तपसे सर्वदा वीर तिष्ठामो वनसंस्थिताः । अन्यस्थानं प्रयाहि त्वं नो वा वयं ब्रजामहे ॥ ३५

गीतविद्याधर उवाच—

इन्द्रियाणां बलं वर्गं जितं येन महात्मना । सतपाः कथ्यते योगी स च धीरः स साधकः ॥ ३६
 शब्दं श्रुत्वाऽथ वा दृष्ट्वा रूपमेवं महामते । चलते नैव यो ध्यानात्स धीरस्तपसाधकः ॥ ३७
 भवन्तस्तेजसा हीना जितेन्द्रियास्तु नान्यथा । स्वर्गेऽपि नास्ति सांमर्थ्यं मम गीतस्य दूषणे ॥ ३८
 वर्जयन्ति वैनं सर्वं हीनवीर्या न संशयः । इदं साधारणं विप्र वनमेव न संशयः ॥ ३९
 देवानां सर्वजीवानां तथा मम तथा तव । कथं गच्छाम्यहं त्यक्त्वा वनमेवमनुत्तमम् ॥ ४०
 यूयं गच्छन्तु तिष्ठन्तु येद्भव्यं तत्तु नान्यथा । एवमाभाष्य तं विप्रं गीतविद्याधरस्तदा ॥ ४१
 समाकर्ण्य ततस्तेन मुनिना तस्य उत्तरम् । चिन्तयामास मेधावी किं कृत्वा सुकृतं भवेत् ॥ ४२
 क्षमां कृत्वा जगामाथ अन्यत्स्थानं द्विजोत्तमः । तपश्चचार धर्मात्मा योगासनगतः सदा ॥ ४३
 कामं क्रोधं परित्यज्य मोहं लोभं तथैव च । सर्वेन्द्रियाणि संयम्य मनसा सममेव च ॥
 एवं स्थितस्तदा योगी पुलस्त्यो मुनिसत्तमः ॥ ४४

सुकलोवाच—

गते तस्मिन्महाभागे पुलस्त्ये मुनिपुङ्गवे । कालादिष्टेन तेनापि गीतविद्याधरेण च ॥ ४५
 चिन्तितं सुचिरं कालं नष्टोऽयं हि भयान्मम । क्व गतस्तिष्ठते कापि किं करोति कथं च सैः ४६
 ज्ञात्वाऽयमात्मजं तेन एकान्तव्रतशालिनम् । गतो वराहरूपेण तस्याऽऽश्रममनुत्तमम् ॥ ४७
 आसनस्थं महात्मानं तेजोज्वालासमाविलम् । दृष्ट्वा चकार वै क्षोभं विप्रस्य तस्य भामिनि ॥ ४८
 धर्षयेन्नियतं विप्रं तुण्डाग्रेण कुचेष्टया । पशुं ज्ञात्वा महाराज क्षमते तस्य दुष्कृतम् ॥ ४९
 मूत्रते पुरतो गत्वा विष्ठां च कुरुते ततः । नृत्यते क्रीडते तत्र पतते प्राङ्गणे पुनः ॥ ५०
 पशुं ज्ञात्वा परित्यक्तो मुनिना तेन भूपते । एकदा तु तदाऽऽयातस्तेन रूपेण वै पुनः ॥ ५१
 अट्टाट्टहासेन पुनर्हास्यमेवं कृतं तदा । रोदनं च कृतं तत्र गीतं गायति सुस्वरम् ॥ ५२
 चालयेत्तं तथा विप्रं गीतविद्याधरो नृप । चेष्टितं तस्य वै दृष्ट्वा घोणी एष भवेन्न हि ॥ ५३
 ज्ञात्वा तस्य तु वृत्तान्तमामेवं परिचालयेत् । पशुं ज्ञात्वा मया त्यक्तो दुष्ट एष मुनिर्घृणः ॥ ५४
 एवं ज्ञात्वा महात्मानं गन्धर्वाधममेव हि । चुकोप मुनिशार्दूलस्तं शशाप महामतिः ॥ ५५
 यस्माच्छूकररूपेण मामेवं परिचालयेत् । तस्माद्ब्रज महापाप योनिं चैव च शौकरीम् ॥ ५६
 शप्तस्तेनापि विप्रेणै गतो देवं पुरंदरम् । तमुवाच महात्मानं कम्पमानो वरानने ॥ ५७
 गृणु वाक्यं सहस्राक्ष तव वाक्यं कृतं मया । तप एव हि कुर्वन्तं दारुणं मुनिपुंगवम् ॥ ५८

१ ग. घ. 'तः प्रणीत' । २ ज. 'च—जितेन्द्रियस्तु वै योगी तपते सर्वदाऽऽत्म' । ३ ज. धीरः कृच्छ्रसा' । ४ ग. घ. वरं । ५ ग. घ. ट. ड. यच्छ्रेष्ठं तत्प्रकुर्वतमम् । ए' । ज. यथेष्टं तत्प्रकुर्ववाम् । ए' । ६ ज. 'दा । विरराम मुनिश्चापि श्रुत्वा तस्य तथोक्तं' । ७ ज. सः । गत्वा प्रतापयाम्येनमेकान्ते कृच्छ्रशालि' । ८ क. ख. ग. घ. ड. च. छ. ड. ड. 'त्वा पद्मात्म' । ९ ज. ट. आश्रमस्थं । १० ज. विप्रं । ११ ज. प्राङ्गणे । १२ ज. 'दा स तु दुष्टात्मा तेन । १३ ड 'ण देवरूपं प्रणाक्षि-
 तम् । तस्मात्स्यानावद्रतः सोऽपि प्रणनाम पु' । १४ क. ख. ग. घ. ड. घ. छ. झ. ट. ड. कार्यं ।

तस्मात्तपःप्रभावं तं चालितं क्षोभितं मया । शप्तस्तेनास्मि विप्रेण देवरूपं प्रणाशितम् ॥ ५९
 पशुयोनिं गतं चेन्द्र मामेवं परिरक्षय । ज्ञात्वा तस्य स वृत्तान्तं गीतविद्याधरस्य च ॥ ६०
 तेन सार्धं गतश्चेन्द्रस्तं मुनिं प्रत्यभाषत । दीयतामनुग्रहो नाथ मुसिद्धोऽसि द्विजोत्तम ॥
 क्षम्यतामस्य वै पापं यदनेन हि ते कृतम् ॥ ६१

पुलस्त्य उवाच—

वचनात्तव देवेश क्षन्तव्यं च मयाऽपि हि । भविष्यति महाराज मनुपुत्रो महाबलः ॥ ६२
 इक्ष्वाकुर्नाम धर्मात्मा सर्वधर्मोनुपालकः । तस्य हस्ताद्यदा मृत्युरस्यैव च भविष्यति ॥ ६३
 तदैष वै स्वकं देहं प्राप्स्यते नात्र संशयः । एतत्ते सर्ववृत्तान्तं तैव चैव निवेदितम् ॥ ६४
 आत्मनश्च प्रवक्ष्यामि पत्या सार्धं शृणुष्व हि । मया च पातकं घोरं यत्कृतं पापया पुरा ॥ ६५

इति श्रीमहापुराणे पात्रे भूमिखण्डे वेनोपाख्याने सुकलाचरिते षट्चत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४६ ॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—५६६९

अथ सप्तचत्वारिंशोऽध्यायः ।

सुकलोवाच—

सुश्रवा चारुसर्वाङ्गी तामुवाचाथ शूकरीम् । पशुयोनिं गता त्वं हि [ःकथं वदसि संस्कृतम् ॥ १
 एवंविधं महाज्ञानं कस्माद्भूतं वदस्व मे । कथं जानासि वै भर्तुश्चरितमात्मनः शुभे ॥ २

शूकर्युवाच—

पैशाभवेन मोहेन मुष्टाऽह वरवर्णिनि] । निहता खड्गबाणैश्च पतिता रणमूर्धानि ॥ ३
 मूर्खर्याऽभिपरिक्रिञ्चा ज्ञानहीना वरानने । त्वयाऽभिषिक्ता तपोयेन पुण्यहस्तेन सुन्दरि ॥ ४
 पुण्योदकेन शीतेन तव हस्तगतेन वै । अभिषिक्ते हि मे काये मोहो नष्टो विहाय माम् ॥ ५
 यथा भानोः सुतेजोभिरन्धकारः प्रयाति सः । तथा तवाभिषेकेण मम पापं गतं शुभे ॥ ६
 प्रसादात्तव चार्वाङ्गि लब्धं ज्ञानं पुरातनम् । पुण्यां गतिं प्रयास्यामि इति ज्ञातं मया शुभे ॥ ७
 श्रूयतामभिधास्यामि पूर्ववृत्तान्तमात्मनः । यत्कृतं तु मया भद्रे पापया दुष्कृतं बहु ॥ ८
 कलिङ्गाख्ये शुभे देशे श्रीपुरं नाम पत्तनम् । सर्वसिद्धिसमाकीर्णं चतुर्वर्णनिषेवितम् ॥ ९
 वसति स्म द्विजः कश्चिद्रसुदत्तेति नामतः । ब्रह्माचारपरो नित्यं सत्यधर्मपरायणः ॥ १०
 वेदेवत्ता ज्ञानवेत्ता शुचिष्मान्गुणवान्धनी । धनधान्यसमाकीर्णः पुत्रपौत्रैरलंकृतः ॥ ११
 तस्याहं तु मुता भद्रे सौदरेः स्वजनवान्धवैः । अलंकारैः सुगुणैरभिषिताऽस्मि वरानने ॥ १२
 सुदेवा नाम मे तातश्चकार स महामतिः । तस्याहं दयिता नित्यं पितुश्चापि महात्मनः ॥ १३
 रूपेणाप्रतिमा जाता संसारे नास्ति तादृशी । रूपयौवनगर्वेण मत्ताऽहं चारुहासिनी ॥ १४

* एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठो ग. घ. ज. ट. ड पुस्तकस्थः ।

१ ज. 'स्मात्तु तपसे विप्रश्चालितः क्षोभितो मया । २ ग. घ. ज. ट. ड 'मार्थपा' । ३ ग. घ. ज. तस्य देवि नि' ।
 ४ ज. 'तं पूर्वजन्मनि । इ' । ५ ग. घ. ज. ड. सुदेवा । ट. सुरुचा । ६ ड. 'षेदशम् । ७ ड. पशुयोगेन । ८ ग. घ. ज.
 ट. ड. 'याऽतिपरिच्छिन्ना । ९ क. 'म् । तस्मिन्नातो वराकस्य नाम्ना वसुदत्ते न सः । १० ट. 'श्चिद्वासुदेवेति । ११ ज.
 'प्रधानचर्यम्' । १२ घ. घ. ज. ड. वेदेवदान्तवेत्ताऽसी शु' । १३ ग. घ. 'ने । वसुदेवा ततो नाम चका' । ज. 'ने । वसुदेवेति
 मे नाम चका' । ट. 'ने । वासुदेवस्ततो नाम चका' । ड. 'ने । सुदेवेति च मे नाम चका' ।

अहं कन्या सुररूपा वै सर्वालंकारशोभिता । मां दृष्ट्वा तु ततो लोकाः सर्वे स्वजनवर्गकाः ॥ १५
 मामेवं याचमानास्ते विवाहार्थं वरानने । याचिताऽहं द्विजैः सर्वैर्न ददाति पिता मम ॥ १६
 स्नेहाच्चैव महाभागे सुमोहाच्च महामतिः । न दत्ताऽहं तदा तेन पित्रा चैव महात्मना ॥ १७
 संप्राप्तं यौवनं बाल्ये मयि भावसमन्वितम् । रूपं मे तादृशं दृष्ट्वा मम माता मुदुःखिता ॥ १८
 पितरं मे श्रुवाचाथ कस्मात्कन्या न दीयते । त्वं कस्मै सुद्विजायैव ब्राह्मणाय महात्मने ॥ १९
 देहि कन्यां महाभाग संप्राप्ता यौवनं त्वियम् । वैसुदत्तो द्विजश्रेष्ठः प्रत्युवाच द्विजोत्तमः ॥ २०
 मातरं मे महाभागां श्रूयतां वचनं मम । महामोहेन मुग्धोऽस्मि सुताया वरवर्णिनि ॥ २१
 यो मे गृहस्थो विप्रो वै भविष्यति शुभे शृणु । तस्मै कन्यां प्रदास्यामि जामात्रे च न संशयः २२
 [*मम प्राणात्प्रिया चैर्यं सुदेवा नात्र संशयः । एवमुक्त्वा मदर्थं स विरराम पिता मम ॥] २३
 कौशिकस्य कुले जातः सर्वविद्याविज्ञारदः । ब्राह्मणानां गुणैर्युक्तः शीलवर्ान्गुणवाञ्छुचिः ॥ २४
 वेदाध्ययनसंपन्नं पठमानं हि सुस्वरम् । भिक्षार्थं द्वारमायान्तं पितृमातृविवर्जितम् ॥ २५
 तं दृष्ट्वा समनुप्राप्तं रूपवन्तं महामतिम् । तं पप्रच्छ पिता चैवं को भवान्वै भविष्यसि ॥ २६
 किं ते नाम कुलं गोत्रमाचारं वद सांप्रतम् । समाकर्ण्य पितुर्वाक्यं वसुदत्तमुवाच सः ॥ २७
 कौशिकस्यान्वये जातो वेदवेदाङ्गपारगः । शिवशर्मैति मे नाम पितृमातृविवर्जितः ॥ २८
 सन्ति मे भ्रातरश्चान्ये चत्वारो वेदपारगाः । [†एवं कुलं समाख्यातमाचारं कुलसंभवम् ॥] २९
 एवं सर्वे समाख्यातं पितरं शिवशर्मणा । शुभे लग्ने तिथौ प्राप्ते नक्षत्रे भगदैवते ॥ ३०
 पित्रा दत्ताऽस्मि सुभगे तस्मै विप्राय वै तदा । पितृगेहं वसाम्येका तेन सार्थं महात्मना ॥ ३१
 नैव शुश्रूषितो भर्ता मया स पापया तदा । पितृमातृसुदृन्वयेण गर्वेणापि प्रमोहिता ॥ ३२
 अङ्गसंवाहनं तस्य न कृतं हि मया कदा । रतिभावेन स्नेहेन वचनेन मया शुभे ॥ ३३
 क्रूरबुद्ध्या हि दृष्टोऽसौ सर्वदा पापया मया । पुंश्चलीनां प्रसङ्गेन तद्भावं हि गता शुभे ॥ ३४
 मातापित्रोश्च भर्तुश्च भ्रातृणां हितमेव च । न करोम्यहमेवापि यत्र तत्र ब्रजाम्यहम् ॥ ३५
 एवं मे दुष्कृतं दृष्ट्वा शिवशर्मा पतिर्मम । स्नेहाच्छुश्रुवर्गस्य मम भर्ता महामतिः ॥ ३६
 न किञ्चिद्ददते सोऽपि क्षमते दुष्कृतं मम । वार्यमाणा कुटुम्बेन अहमेव सुपापिनी ॥ ३७
 तस्य शीलं विदित्वा ते साधुत्वं शिवशर्मणः । पिता भर्ता त्विमे सर्वे मम पापेन दुःखिताः ॥ ३८
 भर्ता मे दुष्कृतं दृष्ट्वा तस्य गृहाद्विनिर्गतः । तं देशं ग्राममेवं हि परित्यज्य गतस्ततः ॥ ३९
 गते भर्तरि मे तातः संजातश्चिन्तयाऽन्वितः । मम दुःखेन दुःखात्मा यथा रोगेण पीडितः ॥ ४०
 मम माता उवाचैव भर्तारं दुःखपीडितम् । कस्माच्चिन्तयसे कान्त वद दुःखं ममाग्रतः ॥ ४१
 वसुदत्त उवाचैनां मातरं मम संपुखः । सुतां त्यक्त्वा गतो विप्रो जामाता शृणु वल्लभे ॥ ४२
 इयं पापसमाचारा निर्घृणा पापचारिणी । अनर्थो हि परित्यक्तः शिवशर्मा महामतिः ॥ ४३

* एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठो ग. घ. ङ. छ. झ. ट. पुस्तकस्यः । † एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठो ग. घ. ज. ट. ड. पुस्तकस्यः ।

१ ज. मम । २ ग. घ. ज. ट. 'ल्ये वयसा च स' । ड. 'ल्ये मदभा' । ३ ड. 'ते' । यौवनस्या त्वया कान्त ब्रा ।
 ४ ज. 'म्' । तच्छ्रुत्वा वसुदत्तोऽसौ प्र' । ५ ट. वासुदेवो । ६ ज. 'यं वसुदेवा न सं' । ७ ग. घ. ङ. छ. झ. वसुदत्तः ।
 ट. वासुदेवः । ८ ड. 'वाङ्मूपा' । ९ ट. सस्वरम् । १० ड. ज. ड. महामतिः । ११ ज. 'म्' । पप्रच्छ च कुलं शीलं
 कन्यापानार्थमेव व' । १२ ग. घ. ज. मे पित' । १३ ग. घ. ज. ट. 'सुभरेण । १४ ज. 'ता भ्रातरश्च म' । १५ ग. ङ.
 ज. ट. ड. 'याऽपि प' । १६ ग. घ. ज. ट. महामुनिः ।

समस्तस्य कुटुम्बस्य दाक्षिण्येन महामतिः । ममायं स द्विजः कान्ते सुदेवां नैव भाषते ॥ ४४

वैसते सौम्यभावेनै नैव निन्दति कुत्सति । सुदेवां पापसंचारां स वै पण्डितबुद्धिमान् ॥ ४५

भविष्यति त्वियं दुष्टा सुदेवा कुलनाशिनी । अहमेनां परित्यक्ष्ये ब्रह्माचारविनाशिनीम् ॥ ४६

ब्राह्मण्युवाच—

अद्य ज्ञातं त्वया कान्त सुताया गुणदूषणम् । तव मोहेन स्नेहेन नष्टेयं शृणु सांप्रतम् ॥ ४७

अपत्यं लालयेत्तावद्यावत्पञ्चमवार्षिकम् । शिक्षाबुद्ध्या सदा कान्त पुनर्मोहेन पोषयेत् ॥ ४८

स्नानाच्छादनभक्ष्यैश्च भोज्यैः पेयैर्न संशयः । गुणेषु योजयेत्कान्त सद्विद्यासु च तान्सुतान् ॥ ४९

गुणशिक्षार्थनिर्मोहः पिता भवति सर्वदा । पाँलने पोषणे कान्त संमोहः परिजायते ॥ ५०

गुणं न वर्णयेत्पुत्रं कुत्सयेच्च दिने दिने । कंठिनं च वदेन्नित्यं [*वचनैः परिपीडयेत् ॥ ५१

यथा हि साधयेन्नित्यं] सुविद्यां ज्ञानतत्परः । अभिमाने छलेनापि पापं त्यज्य प्रदूरतः ॥

निपुणो जायते नित्यं विद्यासु च गुणेषु च ॥ ५२

माता च ताडयेत्कन्यां स्तुषां श्वश्रूश्च ताडयेत् । गुरुश्च ताडयेच्छिष्यं ततः सिध्यति नान्यथा ५३

भार्या च ताडयेत्कान्तो ह्यमात्यं नृपतिस्तथा । हयं च वाहयेद्वीरो गजं मात्रो दिने दिने ॥ ५४

शिक्षाबुद्ध्या प्रसिध्यन्ति ताडनात्पालनाद्विभो । त्वयेयं नाशिता नाथ सर्वदैव न संशयः ॥ ५५

सार्धं सुब्राह्मणेनापि भवता शिवशर्मणा । निरङ्कुश कृता गेहे तेन नष्टा महामते ॥ ५६

तावद्धि धारयेत्कन्यां गृहे कान्त वचः शृणु । अष्टवर्षान्विता यावत्प्रबलां नैव धारयेत् ॥ ५७

पितुर्गेहे स्थिता पुत्री यत्पापं हि प्रकुर्वते । उभाभ्यामपि तद्याति त्वेनस्ताभ्यामपि ध्रुवम् ॥ ५८

तस्मान्न धारयेत्पुत्रीं समर्था निजमन्दिरे । यस्य दत्ता भवेत्सा वै तस्य गेहे प्रपोषयेत् ॥ ५९

[†तत्र यत्साधयेत्कान्त सगुणं भक्तिपूर्वकम् । कुलस्य जायते कीर्तिः पिता सुखेन जीवति ॥ ६०

तत्रस्था कुरुते पापं तत्पापं भुञ्जते पतिः] । तत्रस्था वर्धते नित्यं पुत्रैः पौत्रैः सदैव सा ॥ ६१

पिता कीर्तिमवाप्नोति सुतायाः सुगुणैः प्रिय । तस्मान्न धारयेत्कान्त गेहे पुत्रीं सभर्तुकाम् ६२

इत्यर्थे श्रूयते कान्त इतिहासं (सो) भविष्यति । अष्टाविंशतिके प्राप्ते युगे द्वापरके महत् ॥ ६३

उग्रसेनस्य वीरस्य यदुज्येष्टस्य यत्प्रभो । चरित्रं ते प्रवक्ष्यामि शृणुष्वैकमना द्विज ॥ ६४

इति श्रीमहापुगणे पात्रे भूमिखण्डे वेनोपाख्याने सुकलाचरिते सप्तचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४७ ॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—५७३३

अथाष्टचत्वारिंशोऽध्यायः ।

ब्राह्मण्युवाच—

माथुरे विषये रम्ये मथुरायां नृपोत्तमः । उग्रसेनेति विख्यातो यादवः परवीरहा ॥ १

*एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठो ग. घ. ज. ट. ड. पुस्तकस्थः । † एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. ग. घ. ड. च. छ. झ. ट. ड. ड. पुस्तकस्थः ।

१ ज. 'यं गौरवात्कान्ते । २ ग. घ. ज. ट. ड. वदते । ३ ज. 'न नवैनां परिकु' । ४ झ. 'ति । वसुदेवां पापशूर्ति ज्ञात्वाऽसौ पण्डितो द्विजः । भ' । ५ ज. 'न' । किं भविष्यति मे पुण्यमनया पापवृत्तया । अहमेनां परित्यक्ष्ये यस्मै ब्रह्मवि-
नाशिनी । ब्रा' । ६ ड. पुत्रान्मोहे' । ७ ड. लालने । ८ ज. 'ते । मुगुणं ९ ग. घ. ज. ट. कुत्सितं । १० ट. शिक्षा बु' ।
११ ग. घ. ज. ट. ड. प्रवासयं । १२ क. सह । ग. घ. ज. ट. किल । १३ ज. 'के तदा । ड' ।

सर्वधर्मार्थतत्त्वज्ञो वेदज्ञः श्रुतवाङ्म्वली । दाता भोक्ता गुणग्राही सद्गुणान्वेत्ति भूपतिः ॥	२
राज्यं चकार मेधावी प्रजा धर्मेण पालयेत् । एवमेव महातेजा उग्रसेनः प्रतापवान् ॥	३
वैदर्भविषये पुण्ये सत्यकेतुः प्रतापवान् । तस्य कन्या महाभागा पद्माक्षी कमलानना ॥	४
नाम्ना पद्मावती नाम सत्यधर्मपरायणा । सा स्त्रीणां च गुणैर्युक्ता द्वितीयेव समुद्रजा ॥	५
वैदर्भी शुशुभे राजन्स्वगुणैः सत्यकारणैः । माथुरस्तूग्रसेनस्तु ह्युपयेमे सुलोचनाम् ॥	६
तया सह महाभागः सुखं रेमे प्रतापवान् । अतिप्रीतो गुणैस्तस्यास्तया सह सुखी भवेत् ॥	७
तस्याः स्नेहेन प्रीत्या वै स मुग्धो मथुरेश्वरः । पद्मावती महाभाग तस्य प्राणप्रियाऽभवत् ॥	८
तया विना न बुभुजे तया सह प्रक्रीडयेत् । तया विना न वै लेभे परमं सुखमेव सः ॥	९
एवं प्रीतिकरौ जातौ परस्परमनुत्तमौ । स्नेहवन्तौ द्विजश्रेष्ठ सुखसंप्रीतिदायकौ ॥	१०
सत्यकेतुश्च राजेन्द्रः सस्मार स पद्मावतीम् । स्वसुतां तां महाभागां माता तस्याः सुदुःखिता ॥११	११
सा दूतान्प्रेषयामास वैदर्भी माथुरं प्रति । उग्रसेनं नृवीरेन्द्रं सादरेण द्विजोत्तम ॥	१२
गत्वा दूतोऽथ मथुरां राजानं वाक्यमब्रवीत् । विदर्भाधिपतिं भक्त्या स स्नेहेन न्यवेदयत् ॥१३	१३
आत्मनः कुशलं ब्रूते भवतां परिपृच्छति । सत्यकेतुर्महाराज त्वामेवं परिक्षिग्धवान् ॥	१४
दर्शनाय सुतां चाऽऽर्यं पद्मावतीं च प्रेषय । यदि त्वं मन्यसे नाथ प्रीतिल्लेहं हि तस्य च ॥१५	१५
प्रेषयस्व महाभागां तव प्रीतिकरां सदा । औत्सुक्येन महाराज सा शोकेनानुवर्तते ॥	१६
समाकर्ण्य ततो वाक्यमुग्रसेनो नरोत्तमः । प्रीत्या स्नेहेन तस्यापि सत्यकेतोर्महात्मनः ॥	१७
दाक्षिण्येन च विभेन्द्रं प्रेषयामास भूपतिः । पद्मावतीं प्रियां भार्यामुग्रसेनः प्रतापवान् ॥	१८
प्रेषिता तेन राजेन्द्र गता पद्मावती स्वकम् । पूर्वं गृहं संती सा तु महाहर्षेण संयुता ॥	१९
पितृपूर्वं कुटुम्बं तु ददृशे चारुमङ्गला । पितुः पादौ ननामाथ शिरसा सत्यतत्परा ॥	२०
आगतायां महाराज पद्मावत्यां द्विजोत्तम । हर्षेण महताऽऽविष्टो विदर्भाधिपतिर्नृपः ॥	२१
वर्धिता मार्गदानैश्च वस्त्रालंकारभूषणैः । पद्मावती सुखेनापि पितुर्गृहे प्रवर्तते ॥	२२
सखीभिः सहिता सा तु निःशङ्कं परिवर्तते । रमते सा तदा तत्र यथापूर्वं तथैव च ॥	२३
गृहे वने तडागेषु प्रासादेषु तथैव च । पुनर्बाला बभूवाथ निर्लज्जैव प्रवर्तते ॥	२४
निःशङ्का वर्तते विप्र सखीभिः सह सर्वदा । पतिव्रता महाभागा हर्षेण महताऽन्विता ॥	२५
सुखं तु पितृगेहस्य दुर्लभं श्वाशुरे गृहे । एवं ज्ञात्वा तदा रेमे कदा ईदृग्भविष्यति ॥	२६
अनेन मोहभावेन क्रीडालुब्धा वरानना । सखीभिः सहिता नित्यं वनेषूपवने तदा ॥	२७

इति श्रीमहापुराणे पाद्मे भूमिखण्डे वेनोपाख्याने सुकलाचरितेऽष्टावत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४८ ॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—५७६०

अथेकोनपञ्चाशत्तमोऽध्यायः ।

ब्राह्मण्युवाच—

एकदा तु महाभाग गता सा पर्वतोत्तमम् । रमणीयं वनं दृष्ट्वा कदलीखण्डमण्डितम् ॥ १

१ ग. घ. ज. वान्म्वशी । दा । २ ज. 'णान्वितविप्रहः । रा । ३ ग. घ. ट. ड. महासेन । ४ ज. 'जे क्रीडत्येव निरन्तरम् । त । ५ ज. यादवेन्द्र । ६ अ. 'त्तमः । उग्रसेनं महाराज रा । ड. 'त्तमः । उग्रसेनं स गत्वा तु रा । ७ ज. 'से वीर श्वश्रोः प्रीतिकरं सदा । प्रे । ८ ग. घ. ज. नरेश्वरः । ९ ज. पितुः । १० ग. घ. ट. संकुलम् । ११ ज. महाभागा । १२ ज. नृपोत्तमः । १३ ज. 'तिस्तदा । व । १४ ज. 'नदैश्वर्यं व । १५ ज. 'व च पूर्ववत् । निः । १६ ज. 'नेषु ब्रह्मर्षिभ्यः ।

ज्ञालैस्तालैस्तमालैश्च नालिकेरैस्तथोत्कटैः । पूगीफलैर्मातुलुङ्गैर्नारैश्चारुजम्बुकैः ॥	२
चम्पकैः पाटलैः पुण्यैः पुष्पितैः केतैकैर्वरैः । अशोकबकुलोपेतं नानावृक्षैरलंकृतम् ॥	३
पर्वतं पुष्पवन्तं च पुष्पितैश्च नगोत्तमैः । सर्वत्र शोभितं रम्यं नानाधातुसमाकुलम् ॥	४
[*गौररम्यतरं दृष्ट्वा तदेव वनमुत्तमम्] । तडागं सर्वतो भद्रं पुण्यतोयेन पूरितम् ॥	५
कमलैः पुष्पितैश्चान्यैः सुगन्धैः कनकोत्पलैः । श्वेतोत्पलैर्विभासन्तं रक्तोत्पलसुपुष्पितैः ॥	६
नीलोत्पलैश्च कहलारैर्हंसैश्च जलकुकुटैः । पक्षिभिर्जलजैश्चान्यैर्नानाधातुसमाकुलम् ॥	७
तडागं सर्वतः शुभ्रं नानापक्षिगणैर्युतम् । कोकिलानां रुतैः पुण्यैः सुस्वरैः परिशोभितम् ॥	८
मयूराणां तथा शब्दैः सर्वं च मधुरायते । षट्पदानां सुनादेन सर्वत्र परिशोभते ॥	९
एवंविधं गिरिं रम्यं तदेव वनमुत्तमम् । तडागं सर्वतो भद्रं दृष्ट्वा नृपनन्दिनी ॥	१०
वैदर्भीं क्रीडमाना सा सखीभिः सहिता तदा । समालोक्य वनं पुण्यं सर्वत्र कुसुमाकुलम् ॥११	११
चापल्येन प्रभावेन स्त्रीभावेन च लीलया । पद्मावती सरस्तीरे सखीभिः सहिता तदा ॥	१२
जलक्रीडासमालीना हैसते गायते पुनः । सुखेन रममाणा सा तस्मिन्सरसि भाभिनी ॥	१३
एवं विप्र तदा सा तु सुखेन परिवर्तते । गोभिलो नाम वै दैत्यो भृत्यो वैश्रवणस्य च ॥	१४
दिव्येनापि विमानेन सर्वभोगर्परिष्कृतः । याति चाऽऽकाशमार्गेण तडागस्योर्ध्वमागतः ॥	१५
तेन दृष्ट्वा विशालाक्षी वैदर्भी निर्भया तदा । सर्वयोषिद्वरा सा हि उग्रसेनस्य वै प्रिया ॥	१६
रूपेणाप्रतिमा लोके सर्वाङ्गेषु विराजते । रतिवै मन्मथस्यापि किं वाऽपीयं हरिप्रिया ॥	१७
किं वाऽपि पार्वती देवी शची किं वा भविष्यति । यादृशी दृश्यते चेयं नारीणामुत्तमा वरा ॥	१८
अन्या चैवेदृशी नास्ति द्वितीया क्षितिमण्डले । नक्षत्रेषु यथा चन्द्रः संपूर्णो भाति शोभनः ॥	१९
गुणरूपकलाभिस्तु तथा भाति वरानना । पुष्करेषु यथा हंसस्तथेयं चारुहासिनी ॥	२०
अहो रूपमहो भावमस्यास्तु परिदृश्यते । का कस्य शोभना बाला चारुवृत्तपयोधरा ॥	२१
विपश्य गोभिलो दैत्यः पद्मावतीं वराननाम् । चिन्तयित्वा क्षणं विप्र का कस्यापि भविष्यति ॥	२२
ज्ञानेन महता ज्ञात्वा वैदर्भीति न संशयः । दयिता उग्रसेनस्य पतिव्रतपरायणा ॥	२३
आत्मबलेन तिष्ठन्ती दुष्प्राप्या पुरुषैरपि । उग्रसेनो महामूर्खः प्रेषिता येन वै वरा ॥	२४
पितुर्गेहमियं बाला स तु भाग्येन वर्जितः । अनया विना स जीवेच्च कथं कूटमतिः सदा ॥	२५
किंवा नपुंसको राजा एनां यो हि परित्यजेत् । तां दृष्ट्वा स तु कामात्मा संजातस्तत्क्षणादपि ॥	२६
इयं पतिव्रता बाला दुष्प्राप्या पुरुषैरपि । कथं भोक्ष्याम्यहं गत्वा कामोऽति मम पीडयेत् ॥	२७
अमुक्त्वाऽहं यदा यास्ये मृत्युर्मम तदा भवेत् । अद्यैव हि न संदेहो यतः कामो महाबलः ॥	२८
इतिचिन्तापरो भूत्वा उपायं समृजे तदा । कृत्वा मायामयं रूपमुग्रसेनस्य भूपतेः ॥	२९
यादृशस्तुग्रसेनश्च साङ्गोपाङ्गो महानृपः । गोभिलस्तादृशो भूत्वा गत्या च स्वरभाषया ॥	३०
यथावस्त्रो यथावेषो वयसा च तथा पुनः । दिव्यर्मालाम्बरधरो दिव्यगन्धानुलेपनः ॥	३१
सर्वाभरणशोभाङ्गो यादृशो मायुरेश्वरः । भूत्वा च तादृशो दैत्य उग्रसेनमयस्तीदा ॥	३२

* एतन्निहान्तर्गतोऽयं पाठो ज. पुस्तकस्यः ।

१ ग. घ. ङ. ड. ड. पुण्यैः । २ ड. ड. 'वैटैः । अ' । ३ ज. सङ्ग्रहं । ४ ग. घ. ट. ड. विश्वसिता सा । ५ ग. घ. अ. ट. ड. दैत्यः पुत्रो वै । ६ ग. घ. ङ. ट. ड. ड. परिष्कृतः । ७ ज. मूढमतिः । ८ ग. घ. ज. ड. 'माल्याम्' । ९ ज. अ. ड. शोभते ।

मायया परया युक्तो रूपतारुण्यसंयुतः । पर्वताग्रे अशोकस्य च्छायामाश्रित्य संस्थितः ॥ ३३
 शिलातलस्थो दुष्टात्मा वीणां दण्डेन वार(द)कः । सुस्वरं गायमानस्तु गीतं विश्वप्रमोदनम् ॥ ३४
 तालमानक्रियोपेतं सप्तस्वरविभूषितम् । गीतं गायति दुष्टात्मा तस्या रूपेण मोहितः ॥ ३५
 पर्वताग्रे स्थितो विभ्र हर्षेण महताऽन्वितः । सखीमध्यगता सा तु पद्मावती वरानना ॥ ३६
 शुभ्रुवे सुस्वरं गीतं तालमानलयान्वितम् । कोऽयं गायति धर्मात्मा महत्सौख्यप्रदायकम् ॥ ३७
 गीतं हि सत्क्रियोपेतं सर्वभावसमन्वितम् । सखीभिः सहिता गत्वा औत्सुक्येन नृपात्मजा ॥ ३८
 अशोकच्छायामाश्रित्य विमलेऽथ शिलातले । दृष्ट्वा भूपालवेषेण गोभिलं दानवाधमम् ॥ ३९
 पुष्पमालाम्बरधरं दिव्यगन्धानुलेपनम् । सर्वाभरणशोभाढ्यं पद्मावती पतिव्रता ॥ ४०
 माथुरेशः समायातः कदा धर्मपरायणः । मम नाथो महात्मा वै राज्यं त्यक्त्वा प्रदूरतः ॥ ४१
 यावद्विचिन्तयेत्सा च तावत्पापेन तेन सा । समाहृता सुवस्त्रा च एहि त्वं हि प्रिये मम ॥ ४२
 चकिता शङ्किता सा च कथं भर्ता समागतः । लज्जिता दुःखिता जाता अधः कृत्वा ततो मुखम् ४३
 अहं पापा दुराचारा निःशङ्का परिवर्तिता । कोपमेवं महाभागः करिष्यति न संशयः ॥ ४४
 यावद्वि चिन्तयेत्सा च तावत्तेनापि पापिना । समाहृता स्वयं सा च एहोहि त्वं मम प्रिये ॥ ४५
 त्वया विना कृतो देवि प्राणान्धर्तुं वरानने । न हि शक्नोम्यहं कान्ते जीवितं प्रियमेव च ॥
 तव स्नेहेन मुग्धोऽस्मि त्वां त्यक्त्वा नोत्सहे भृशम् ॥ ४६

ब्राह्मण्युवाच—

एवमुक्त्वा(क्ता) गता तस्य संमुखी लज्जयाऽन्विता । समालिङ्ग्य ततो दैत्यं सती पद्मावती तदा ४७
 एकान्तं तु समानीता सुभुक्ता स्वेच्छया ततः । दैत्येन गोभिलेनापि सत्यकेतोः सुता तदा ॥ ४८

सुकलोवाच—

सुखस्थानेऽस्य संकेतमविन्दन्ती वरानना । स्वस्त्रं सा परिगृह्य शङ्किता दुःखिताऽभवत् ॥ ४९
 सा सक्रोधमुवाचाथ गोभिलं दानवाधमम् । कस्त्वं पापसमाचारो निर्धृणो दानवाकृतिः ॥ ५०
 शसुकामा समुद्युक्ता दुःखेनाऽऽकुलितेक्षणा । वेपमाना तदा राजन्दुःखभारेण पीडिता ॥ ५१
 मम कान्तच्छलेनैवं त्वमागतो दुरात्मवान् । नाशितं धर्मवत्कार्यं पतिव्रतमनुत्तमम् ॥ ५२
 सुस्वेनं रुदितं कृत्वा मम जन्म त्वया हतम् । [*पश्य मे बलमत्रैव शापं दास्ये सुदारुणम्] ॥ ५३
 एवं संभाषमाणां तां शसुकामां स गोभिलः ॥ ५४

इति धीमहापुराणे पाद्मे भूमिखण्डे वेनोपाख्यानं सुकलाचरित एकोनपञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥ ४९ ॥

आदितः श्लोकानां समष्टयङ्काः—५८१४

अथ पञ्चाशत्तमोऽध्यायः ।

सुकलोवाच—

* एतन्निहान्तर्गतः पाठो ज. पुस्तकस्थः ।

१ क. ड. 'मोहनम्' । २ ज. 'तः । स्थितस्तां भोक्तुकामस्तु ह' । ३ ग. ज. ट. ड. हि मूर्धनोपे' । ४ ग. ट. ड. 'न चेतसा । ५ अ. 'ता त्वरंभाव ए' । ६ ज. 'यः । पुनश्चोवाच दैत्येन्द्रश्चिन्तयन्ती तदा स्थिताम् । त्वया विना क्षपन्देवि दिनानि कतिचित्त्वहम् ॥ दीपोऽस्मि सततं भद्रे प्रा' । ७ ग. ड. माथिना । ८ ट. ड. क्षणं । छ. झ. ऋतं । ९ ग. घ. ङ. छ. झ. ड. द. 'न लुग्धोऽस्मि । १० ज. मुषा । ११ ग. घ. ज. ट. दारुणाह' । १२ ज. 'दाऽत्यर्थं दुः' । १३ ग. घ. ट. 'भावेन पी' । १४ ज. 'ब भागतस्त्वं सुदुष्टधीः । ना' । १५ च 'स्वरमुदि' । १६ ज. हतम् । १७ अ. ब्राह्मण्युवाच ।

तस्यास्तु वचनं श्रुत्वा गोभिलो वाक्यमब्रवीत् । भवती शमुकामाऽसि कस्मान्मे कारणं वद ॥ १
केन दोषेण लिप्तोऽस्मि यस्मात्त्वं शस्तुमुद्यता । गोभिलो नाम दैत्योऽस्मि पौलस्त्यस्य भटः शुभे २
दैत्याचारेण वर्तामि जाने विद्यामनुत्तमाम् । वेदशास्त्रार्थवेत्ताऽस्मि कलासु निपुणः पुनः ॥ ३
एवं सर्वे विजानामि दैत्याचारं शृणुष्व मे । परस्त्वं परदारांश्च बलाङ्कुञ्जामि नान्यथा ॥ ४
वयं दैत्याः समाकर्ण्य दैत्याचारेण सांप्रतम् । वर्तामो ज्ञातिभावेन सत्यं सत्यं वदाम्यहम् ॥ ५
ब्राह्मणानां हि च्छिद्राणि विपश्यामो दिने दिने । तेषां हि तपसां नाशं विद्वैः कुर्मो न संशयः ६
छिद्रं प्राप्य न संदेहो नाशयामो न संशयः । ब्राह्मणाञ्छ्रूयतां भद्रे देवयज्ञं वरानने ॥ ७
नाशयामो वयं यज्ञान्धर्मं यज्ञं न संशयः । [*सुब्राह्मणान्परित्यज्य देवं नारायणं प्रभुम् ॥ ८
पतिव्रतां महाभागां सुंदतीं भर्तृतत्पराम् । दूरेणापि परित्यज्य तिष्ठामो नात्र संशयः] ॥ ९
तेजो देवि सुविप्रस्य हरेश्चैव महात्मनः । अन्याः पतिव्रता याश्च शंसुं दैत्याश्च न क्षमाः ॥ १०
पतिव्रताभयेनापि विष्णोः सुब्राह्मणस्य च । नश्यन्ति दानवाः सर्वे दूरं राक्षसपुंगवाः ॥ ११
अहं दानवधर्मेण विचारामि महीतलम् । कस्मात्त्वं शमुकामाऽसि मम दोषो विचार्यताम् ॥ १२

पञ्चावत्युवाच—

मम धर्मः सुकायश्च त्वयैव परिनाशितः । अहं पतिव्रता साध्वी पतिकामा तपस्विनी ॥ १३
स्वमार्गे संस्थिता पाप मायया परिनाशिता । तस्मात्त्वामप्यहं दुष्ट आधक्ष्यामि न संशयः ॥ १४

गोभिल उवाच—

धर्ममेवं प्रवक्ष्यामि भवती यदि मन्यते । अभ्रिविद्ब्राह्मणस्यापि श्रूयतां नृपनन्दिनि ॥ १५
जुहोति च त्रिकालं यो न त्यजेदभिमन्दिरम् । स चाभ्रिहोत्री भवति यजत्येवं दिने दिने ॥ १६
अन्यच्चैवं प्रवक्ष्यामि भृत्यधर्मं वरानने । मनसा कर्मणा वाचा विशुद्धो यो हि नित्यशः ॥ १७
नित्यमादेशकारी यो भक्ष्यात्तिष्ठति चाग्रतः । स भृत्यः कथ्यते देवि पुण्यभोक्ता न संशयः ॥ १८
यः पुत्रो गुणवाञ्छता पितरं पालयेच्छुभः । मातरं च विशेषेण मनसा कायकर्मभिः ॥ १९
तस्य भागीरथीस्नानमहन्यहनि जायते । अन्यथा कुरुते यो हि स पापीयान्न संशयः ॥ २०
अन्यच्चैवं प्रवक्ष्यामि पतिव्रतमनुत्तमम् । वाचा सुमनसा चैव कर्मणा शृणु भाषिनि ॥ २१
शुश्रूषां कुरुते या हि भर्तुश्चैव दिने दिने । तुष्टे भर्तरि या प्रीता न त्यजेत्क्रोधनं पुनः ॥ २२
तस्य दोषं न गृह्णाति ताडिता तुष्यते पुनः ॥ २२
भर्तुः कर्मसु सर्वेषु पुरतस्तिष्ठते सदा । सा चापि कथ्यते नारी पतिव्रतपरायणा ॥ २३
पातितं पितरं पुत्रैर्बहुदोषसमन्वितम् । तस्मादपि च न त्यार्ज्यं क्रोधितं कुंष्टिनं तदा ॥ २४
एवं पुत्राः शुश्रूषन्ति पितरं मातरं किल । ते यान्ति परमं लोकं तद्विष्णोः परमं पदम् ॥ २५
एवं हि स्वाभिनं येऽपि उपचर्यन्ति भृत्यकाः । पृत्युर्लोकं प्रयान्त्येते प्रसादात्स्वाभिनस्तदा ॥ २६

* एतच्चिदान्तर्गतः पाठः क. ख. ड. च. छ. झ. ङ. ट. पुस्तकस्थः ।

१ ज. 'स्तस्यामरः शु' । २ ज. 'दुष्टे सदा ह्यहम् । व' । ग. घ. ट. ड. 'दुष्टाम्यहं तथा । ३ ड. मुनिभावेन ।
४ ड. छ. झ. ट. सुमार्त । ङ. सुवीलां । ५ छ. द्विकालं । ६ ड. 'ज्यं कुष्टिनं क्रोधितं त' । ७ छ. व्याधिनं । ८ ड.
इन्द्रलोकं ।

अग्निं नैव त्यजेद्विप्रो ब्रह्मलोकं प्रयाति सः । अमित्यागकरो विप्रो वृषलीपतिरुच्यते ॥ २७
स्वामिद्रोही भवेन्नृत्यः स्वामित्यागाभ संशयः । अग्निं च पितरं चैव न त्यजेत्स्वामिनं शुभे २८
त्याज्यं विप्रसुते शृत्यैः सत्यं सत्यं वदाम्यहम् । परित्यज्य प्रगच्छन्ति ते यान्ति नरकार्णवम् २९
पतितं व्याधितं देवि विकलं कुष्ठिनं भवेत् । सर्वधर्मविहीनं तु कृतपातकसंचयम् ॥

भर्तारं न त्यजेन्नारी यदि श्रेय इहेच्छति ॥

३०

[*त्यक्त्वा कान्तं ब्रजेन्नारी अन्यत्कार्यमिहेच्छति] । सा स्याद्धि पुंश्वली लोके सर्वधर्मबहिष्कृता ३१

गते भर्तारि या ग्रामं भागं शृङ्गारमेव च । लौल्याच्च कुरुते नारी पुंश्वली वदते जनः ॥ ३२

एवं धर्मं विजानामि वेदशास्त्रैश्च संमतम् । दानवा राक्षसाः प्रेता धात्रा सृष्टा यदा तु ते ॥ ३३

तत्ते हि कारणं सर्वं प्रवक्ष्यामि न संशयः । ब्राह्मणा दानवेष्विह पिशाचे राक्षसेषु च ॥ ३४

धर्मधर्मफलं प्रोक्तमधीतं तैस्तु सुन्दरि । विन्दन्ति सकलं सर्वं आचरन्ति न दानवाः ॥ ३५

विधिहीनं प्रकुर्वन्ति दानवा ज्ञानवर्जिताः । अन्यायेन ब्रजन्त्येते मानवा विधिवर्जिताः ॥ ३६

तेषां संस्कारका धात्रा कृतास्ते चापि नान्यथा । विधिहीनं प्रकुर्वन्ति ये तु धर्मं नराधमाः ३७

तान्वयं शासयामो वै दण्डेन महता किल । भवत्या दारुणं कर्म कृतमेव सुनिर्घृणम् ॥ ३८

गार्हस्थ्यं हि परित्यज्य ह्यत्राऽऽयाता किमर्थं वै । वदस्येवं मुखेनापि अहं हि पतिदेवता ॥ ३९

कर्मणा नास्ति तद्दृष्टं पतिदेवतमेव ते । निःशङ्का वर्तसे सा वै प्रमत्ता गिरिकानने ॥ ४०

मया त्वं साधिता पापा दण्डेन महता शृणु । भर्तारं च परित्यज्य किमर्थं त्वमिहाऽऽगता ॥ ४१

शृङ्गारं भूषणं वेषं कृत्वा तिष्ठसि निर्घृणे । किमर्थं हि कृतं पापे कस्य हेतोर्वदस्व मे ॥ ४२

अधर्मचारिणी दुष्टा पतिं त्यक्त्वा समागता । काऽऽस्ते तत्पतिदेवत्वं दर्शय त्वं ममाग्रतः ॥ ४३

भवती पुंश्वली [† नार्थं यया त्यक्तः स्वकः पतिः । पृथक्शय्या यदा नारी तदा सा पुंश्वली मता]

योजनानां शतैकस्य अन्तरेण प्रवर्तसे । कास्ति ते पतिदेवत्वं पुंश्वल्याचारचारिणि ॥ ४५

निर्लज्जे निर्घृणे दुष्टे किं मे वदसि संमुखी । तपसः कास्ति ते भावः क तेजो बलमेव च ॥

दर्शयस्व ममाद्यैव बलवीर्यपराक्रमम् ॥ ४६

पद्मावत्युवाच—

स्नेहेनापि समानीता श्रूयतामसुराधम । भर्तुर्गोहादहं पित्रा काऽऽस्ते तत्र च पातकम् ॥ ४७

नैव कामान्न लोभाच्च न मोहान्न च मत्सरात् । आगताऽहं परित्यज्य पतिभावेन संस्थिता ॥ ४८

भर्तृरूपच्छलेनापि त्वयैव परिवञ्चिता । भवन्तं माथुरं ज्ञात्वाऽऽगताऽहं संमुखं तव ॥ ४९

मायाविनं यदा जाने त्वामेवं दानवाधम । एकेन हुंकृतेनैव भस्मीभूतं करोम्यहम् ॥ ५०

गोभिल उवाच—

चक्षुर्हीना न पश्यन्ति मानवाः शृणु सांप्रतम् । धर्मेनेत्रविहीना त्वं कथं जानासि मामिह ॥ ५१

यदा ते भाव उत्पन्नः पितुर्गोहं प्रति शृणु । पतिभावं परित्यज्य मुक्ता ध्यानेन त्वं तदा ॥ ५२

ज्ञाने तत्त्वं यदा नष्टं स्फुटं च हृदयं तव । कथं मां त्वं विजानासि ज्ञानचक्षुर्हता भुवि ॥ ५३

*एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठो ड. पुस्तकस्थः । † एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठो ग. घ. ङ. छ. झ. ड. पुस्तकस्थः ।

१ ङ. छ. झ. ड. ड. 'मर्थं सकलं । २ ज. 'लं ते तु कर्मेच्छ्राविपूरणम् । वि' । ३ क. ख. ग. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ड. ड. मानवाः । ४ ज. अज्ञानेन प्रकुर्वन्ति ये तु विध्युदिताः क्रियाः । ते' । ५ ज. कृतं तच्छृणु सांप्रतम् । वि' । ६ ज. 'म पतिं त्यक्त्वा यदागता । घृ' । ७ ज. दुर्मुखी ।

कस्या माता पिता भ्राता कस्याः स्वजनबान्धवाः । सर्वस्थाने पतिर्लोको भार्यायास्तु न संशयः ।
इत्युक्त्वा हि प्रहस्यैव गोभिलो दानवाधमः । न भयं विद्यते तेऽद्य ममापि शृणु पुंश्रुलि ॥ ५५
किं भवेत्तत्र रोषेण वृथैव परिकेम्पसे । मम गैर्ह समाश्रित्य भुक्त्वा भोगान्मनोनुगान् ॥ ५६

पद्मावत्युवाच—

गच्छ पापसमाचार किं त्वं वदसि निर्घृण । सतीभावेन संस्थाऽस्मि पतिव्रतपरायणा ॥ ५७
धक्ष्यामि त्वां महापाप यद्येवं तु वदिष्यसि ॥ ५८
एवमुक्त्वा तु सा कान्त निषसाद महीतले । दुःखेन महताऽऽविष्टा तामुवाच स गोभिलः ॥ ५९
तवोदरे मया न्यासः स्ववीर्यस्य कृतः शुभे । तस्मादुत्पत्स्यते पुत्रस्त्रैर्लोक्यक्षोभकारकः ॥
एवमुक्त्वा जगामाथ गोभिलो दानवस्तदा ॥ ६०
गते तस्मिन्दुराचारे दानवे पापचारिणि । दुःखेन महताऽऽविष्टा नृपकन्या रुरोद ह ॥ ६१
इति श्रीमहापुराणे पाद्मे भूमिखण्डे वेनोपाख्याने सुकलाचरिते पद्माशक्तमोऽध्यायः ॥ ५० ॥

आदितः श्लोकानां समष्टयङ्काः—५८७५

अथैकपद्माशक्तमोऽध्यायः ।

ब्राह्मण्युवाच—

गते तस्मिन्दुराचारे गोभिले पापचेतसि । पद्मावती रुरोदाथ दुःखेन महताऽन्विता ॥ १
तस्यास्तु रुदितं श्रुत्वा सख्यः सर्वा द्विजोत्तमा । पप्रच्छस्तां राजकन्यां ताः सर्वाश्च वराननाम् २
कस्माद्रोदिषि भद्रं ते कथयस्व हि चेष्टितम् । क्व गतोऽसौ महाराजो माथुराधिपतिस्तव ॥ ३
येन त्वं हि समाहृता प्रिये त्यक्त्वा वदस्व नः । ता उवाच सुदुःखेन रुदमाना पुनः पुनः ॥ ४
तया आवेदितं सर्वं यज्जातं दोषसंभवम् । ताभिर्नीता पितुर्गेहं वेपमाना सुदुःखिता ॥ ५
मातुः समक्षं तस्यास्तु आचक्षुस्तदा स्त्रियः । समाकर्ण्य ततो देवी गता सा भर्तृमन्दिरम् ॥ ६
भर्तारं श्रावयामास सुतां वृत्तान्तमेव हि । समाकर्ण्य ततो राजा महादुःखी त्वजार्थतः ॥ ७
यानाच्छादनकं दत्त्वा परिवारसमन्विताम् । मथुरां प्रेषयामास गता सा प्रियमन्दिरम् ॥ ८
सुतादोषं समाच्छाद्य पिता माता द्विजोत्तम । उग्रसेनस्तु धर्मात्मा पद्मावतीं समागताम् ॥ ९
स दृष्ट्वा मुमुदे देवीमुवाचेदं वचः पुनः । त्वया विना न शक्नोमि जीवितुं हि वरानने ॥ १०
बहु प्रभासि मे प्रीता गुणैः शीलैस्तु सर्वदा । भक्त्या सत्येन मे कान्ते पतिर्देवत्यकैर्गुणैः ॥ ११
समाभाष्य प्रियां भार्यां पद्मावतीं नरेश्वरः । तया सार्धं स वै रेम उग्रसेनो नृपोत्तमः ॥ १२
ववृधे दारुणो गर्भः सर्वलोकभयंकरः । पद्मावती विजानाति तस्य गर्भस्य कारणम् ॥ १३
स्वोदरे वर्धमानस्य चिन्तयन्ती दिवानिशम् । अनेनापि विजातेन लोकनाशकरेण वै ॥ १४
अनेनापि न मे कार्यं वृष्टपुत्रेण सांप्रतम् । औषधीं पृच्छते सा तु गर्भपातस्य सर्वतः ॥ १५
नैरीमहौषधीं सा हि विन्दती च दिने दिने । गर्भस्य पातनायैव उपाया बहुशः कृताः ॥ १६

१ ग. घ. ज. आत्मा । २ ग. घ. ज. ट. 'कथसे । ३ छ. देह । ४ ड. ज. ड. भुक्त्वा । ५ ट. दैत्य । ६ ग. घ. ज. ट. ड. 'लोक्ये चातिसुन्दरः । ए । ७ ग. घ. ड. वराननाः । ८ ग. घ. ड. छ. ज. झ. ड. ट. 'येत्युक्त्वा । ९ ग. घ. ज. ट. 'नः । प्रचोदितं तथा सं । ड. 'नः । तासामावे । १० ज. 'तादुष्कृतमे । ११ घ. 'त । भूषणाच्छादनं दं । १२ ग. घ. ज. ट. ड. नानाम ।

बह्वधे दारुणो गर्भः सर्वलोकभयंकरः । तामुवाच ततो गर्भः पद्मावतीं स मातरम् ॥ १७
 कस्मास्त्वं व्यथसे मातश्चौषधीभिर्दिने दिने । पुण्येन वर्धते चाऽऽयुः पापेनाल्पं तु जीवितम् १८
 आत्मकर्मविपाकेन जीवन्ति च भ्रियन्ति च । आमगर्भा भ्रियन्त्यन्ते त्वपकास्तु महीतले ॥ १९
 जातमात्रा भ्रियन्त्यन्ये कति ते यौवनान्विताः । बालवृद्धाश्च तरुणा आयुषो वशतां गताः ॥२०
 सर्वे कर्मविपाकेन जीवन्ति च भ्रियन्ति च । ओषध्यो मन्त्रदेवाश्च निमित्तानि न संशयः ॥ २१
 मामेव हि न जानासि भवती यादृशो ह्यहम् । दृष्टः श्रुतस्त्वया पूर्वं कालनेमिर्महाबलः ॥ २२
 दानवानां महावीर्यस्त्रैलोक्यस्य भयप्रदः । देवासुरमहायुद्धे हतोऽहं विष्णुना पुरा ॥ २३
 साधनाय च तद्वैरमागतोऽस्मि तवोदरे । साहसं च श्रमं मातर्मा कुरुष्व दिने दिने ॥ २४
 एवमुक्त्वा द्विजश्रेष्ठ मातरं विरराम सः । माता च उच्यमं त्यज्य महादुःखादभूत्तदा ॥ २५
 देशाब्दाश्च गता यावत्तावद्बुद्धिमवाप्नुयात् । पश्चाज्जज्ञे महातैजाः कंसोऽभूत्स महाबलः ॥ २६
 येन संत्रासिता लोकास्त्रैलोक्यस्य निवासिनः । यो हतो वासुदेवेन गतो मोक्षं न संशयः ॥२७
 एवं श्रुतं मया कान्त भवितव्यं भविष्यति । पुराणेष्वेव सर्वेषु निश्चितं कथितं तव ॥ २८
 पितृगेहे स्थिता कन्या नाशमेवं प्रयाति सा । गृहवासाय मे कान्त[*कन्यामोहं न कारयेत् २९
 इमां दुष्टां महापापां परित्यज्य स्थिरो भव । प्राप्तव्यं तु महापापं दुःखं दारुणमेव च ॥
 लोके श्रेयस्करं कान्त] तद्बुद्धिं त्वं मया सह ॥ ३०

शूक्युवाच—

एतद्वाक्यं सुमन्त्रं तु श्रुत्वा स हि द्विजोत्तमः । त्यागे मतिं चकारासौ समाहूता व(त्व)हं तथा ॥
 सकलं वस्त्रशृङ्गारं मम दत्तं शुभे शृणु । तवैव दुर्नयैर्विप्रः शिवशर्मा द्विजोत्तमः ॥ ३२
 गतो वै मतिमान्दुष्टे कुलदुष्टप्रचारिणि । यत्र ते तिष्ठते भर्ता तत्र गच्छ न संशयः ॥
 त्वया यद्रोचते स्थानं यथा दृष्टं तथा कुरु ॥ ३३
 एवमुक्त्वा महाभागे पितृमातृकुटुम्बकैः । परित्यक्ता गता शीघ्रं निर्लज्जाऽहं वरानने ॥ ३४
 न लभाम्यहमेवापि वासस्थानं सुखं शुभे । भर्त्सयन्ति च मां लोकाः पुंश्चलीयं समागता ॥ ३५
 अटमाना गता देशात्कुलमानेन वर्जिता । देशे गुर्जरके पुण्ये सौराष्ट्रे शिवमन्दिरे ॥ ३६
 वर्नस्थलेति विख्यातं नगरं वृद्धिसंकुलम् । अतीव पीडिता देवी धुधयाऽहं यदा शृणु ॥ ३७
 कर्पूरं हि करे गृह्य भिक्षार्थमुपचक्रमे । गृहाणां द्वारदेशेषु प्रविशापि सुदुःखिता ॥ ३८
 ममै रूपं विपश्यन्ति लोकाः कुत्सन्ति भाभिनि । न ददति च मे भिक्षां पाया चेयं समागता ॥
 एवं दुःखसमाचारा महारोगेण पीडिता । अटमाना यदा दृष्टं गृहमेकमनुत्तमम् ॥ ४०
 उरुभाकारसंवेष्टं वेदशालासमन्वितम् । वेदध्वनिसमाकीर्णं बहुविप्रसमाकुलम् ॥ ४१
 धनधान्यसर्माकीर्णं दासीदासैरलंकृतम् । प्रविवेश गृहं रम्यं लक्ष्म्या मुदितमेव तत् ॥ ४२

* एतन्निहान्तर्गतः पाठो न. पुस्तके नास्ति ।

१ ज. ड. 'हासुरः'। दा'। २ ज. 'स्मि धरातले। सा'। ग. घ. ट. स्मि वरानने । सा'। ३ ग. घ. ज. ट. ड. 'क्त्वा ततस्तां च
 मा'। ४ ग. घ. ज. ट. ड. च वचनं तस्य श्रुत्वा दुःखातिदुःखिता । द'। ५ ज. दश मासा ग'। द. दशाहाश्च । ६ ग. घ.
 ज. ट. 'तेजा दुःसहश्च म'। ७ ग. घ. ज. ट. गतः स्वर्गे न । ८ ग. घ. ट. निखिलं । ज. लिखितं । ९ ग. घ. ज. ट.
 तदत्रज त्वं । १० ज 'च-तयोक्तं वसुदत्तस्तु भू'। ११ द. वस्तुशृ'। १२ ट. 'ष्टे वातदु'। १३ ड. छ. द. 'नस्थानेति ।
 १४ ड. छ. झ. द. तदा । १५ ग. घ. ज. ट. मलरू'। १६ ग. घ. ड. छ. झ. ट. द. मया । १७ ग. झ. ज. ट. 'मायुक्तं
 दासीदासेन संकुलम् ।

तद्गृहं सर्वतो भद्रं तस्यैव शिवशर्मणः । भिक्षां देहीत्युवाचार्थं सुदेवा दुःखपीडिता ॥ ४३
 शिवशर्माऽथ शुश्राव भिक्षाशब्दं द्विजोत्तमः । मङ्गला नाम वै भार्या लक्ष्मीरूपा वरानना ॥ ४४
 [*तां हसन्प्राह धर्मात्मा शिवशर्मा महामतिः । हेसन्तीं दुर्बलां प्राप्तां भिक्षार्थं द्वारमागताम् ४५
 समाहूय प्रिये चैनां देहि त्वं भोजनं शुभे । कृपया परयाऽऽविष्टा ज्ञात्वा मां तु समागताम् ४६
 श्रोवाच मङ्गला कान्तं दास्यामि प्रियभोजनम् । एवमुक्त्वा च भर्तारं मङ्गला मङ्गलान्विता ॥ ४७
 पुनर्मा भोजयामास मिष्टाब्जेन सुदुर्बलाम् । मामुवाच स धर्मात्मा शिवशर्मा मैहामुनिः ॥ ४८
 का त्वमत्र समायाता कथं वा भ्रमसे जगत् । केन कार्येण सर्वत्र कथयस्व ममाग्रतः ॥ ४९
 एवमाकर्ण्य तद्वाक्यं भर्तुश्चैव महात्मनः । स्वरेण लक्षितः कान्तो मया वै पापया तदा ॥ ५०
 व्रीडयाऽधोमुखी जाता दृष्टो भर्ता यदा मया । मङ्गला चारुसर्वाङ्गी भर्तारमिदमब्रवीत् ॥ ५१
 का चेयं हि समाचक्ष्व त्वां दृष्ट्वा हि विलज्जति । कथयस्व प्रसादेनै का च एषा भविष्यति ५२

इति श्रीमहापुराणे पाद्मे भूमिखण्डे वेनोपाख्याने सुकलाचरित एकपञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५१ ॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—५९२७

अथ द्विपञ्चाशत्तमोऽध्यायः ।

शिवशर्मोवाच—

मङ्गले श्रूयतां वाक्यं यदि पृच्छसि सांप्रतम् । यदर्थं हि त्वया पृष्टं तन्निबोध वरानने ॥ १
 इयं हि सांप्रतं प्राप्ता वराकी भिक्षुरूपिणी । वसुदत्तस्य विप्रस्य सुतेयं चारुलोचने ॥ २
 सुदेवा नाम भद्रेयं मम जाया प्रिया सदा । केनापि कारणेनैव देशं त्यक्त्वा समागता ॥ ३
 मम दुःखेन दग्धेयं वियोगेन वरानने । मां ज्ञात्वा सा समायाता भिक्षुरूपेण ते गृहम् ॥ ४
 एवं ज्ञात्वा त्वया भद्र आतिथ्यं परिशोभनम् । कर्तव्यं च न संदेह ईच्छन्त्या मम सुप्रियम् ॥ ५
 भर्तुर्वाक्यं निशम्यैव मङ्गला पतिदेवता । हर्षेण महताऽऽविष्टा स्वयमेव मुमङ्गला ॥ ६
 स्नानाच्छादनभोज्यं च मम चक्रे वरानने । रत्नकाञ्चनयुक्तैश्च भरणैश्च पतिव्रता ॥ ७
 अहं हि भूषिता भद्रे तथैव पतिकाम्यया । तयाऽहं सुखिता देवि मानस्नानैश्च भोजनैः ॥ ८
 भर्त्राऽहं मानिता भद्रे जातं दुःखमनन्तकम् । ममोरसि महातीव्रं सर्वप्राणविनाशनम् ॥ ९
 तस्या मानं मया दृष्टमात्मनश्च सुदुष्कृतम् । चिन्ता मे दारुणा जाता र्यया प्राणा व्रजन्ति मे १०
 कदा सुवचनं दत्तं न मया पापया भृशम् । अस्यैव विप्रवर्यस्य ह्याचरन्त्या च दुष्कृतम् ॥ ११
 पादप्रक्षालनं नैव चाङ्गसंवाहनं न हि । एकान्तं न मया दत्तं तस्यैव हि महात्मनः ॥ १२
 कथं संभाष्यमस्यैव करिष्ये पापनिश्चया । रात्रौ चैव तदा तत्र पतिता दुःखसागरे ॥ १३
 एवं हि चिन्तमानायाः स्फुटितं हृदयं मम । गताः प्राणाः शरीरं मे त्यक्त्वा तत्र वरानने ॥ १४

* एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठो अ. पुस्तके नास्ति ।

१ ज. 'य तदाऽहं दुः' । २ ज. वराकी । ३ ग. घ. ज. ट. ड. महामतिः । ४ ग. घ. ङ. छ. झ. ट. ड. कस्य ।
 ५ ज. तत्सर्व । ६ ग. घ. ज. ट. ड. 'न कस्य का च म' । ७ ज. 'ने । त्वद्रेहे सां' । ८ ज. 'ने । वसुदेवा नाम चैयं' ।
 ९ ग. घ. ज. 'यं न मे जा' । १० ज. इत्युवाच मम प्रियः । म' । ११ ग. घ. ज. ट. 'ख आसन्नैश्च' । १२ क. ख. ग. घ.
 छ. ज. झ. ट. ड. यथा । १३ ज. मे पतितं धरणतिले । अ' ।

अथ कृताः समायाता धर्मराजस्य वै तदा । [* वीराश्च दारुणाः क्रूरा गदाचक्रासिधारिणः १५
 तैस्तु बद्धा महाभागे शृङ्गलैर्दृढबन्धनैः । नीता यमपुरं तैस्तु रुदमाना सुदुःखिता ॥ १६
 मुद्गरैस्ताड्यमानाऽहं दुर्गमार्गेण पीडिता । भत्स्यमाना यमस्याग्रे तैस्तत्राहं प्रवेशिता ॥ १७
 दृष्टाऽहं यमराजेन सक्रोधेन महात्मना । अङ्गारसंचये क्षिप्ता क्षिप्ता नरकसंचये ॥ १८
 लोहस्य पुरुषं कृत्वा अग्निना परितापितः । ममोरसि समुत्क्षिप्तो निजभर्तुश्च वधनात् ॥ १९
 नानापीडातिसंतप्ता नरकाग्निप्रतापिता । तैलद्रोण्यां परिक्षिप्ता करम्भवालुकोपरि] ॥ २०
 असिपत्रैश्च संछिन्ना जलयन्त्रेण भ्रामिता । कूटशाल्मलिदृक्षेषु क्षिप्ताऽनेन महात्मना ॥ २१
 सर्वेष्वेव नरकेषु क्षिप्ताऽहं नृपनन्दिनि । पीडायुक्तेषु तीव्रेषु तेनैवापि महात्मना ॥ २२
 पूयशोणितविष्टायां पातिता कृमिसंकुले । करपत्रैः पाटिताऽहं शक्तिभिस्ताडिता भृशम् ॥ २३
 अन्येष्वेव नरकेषु पातिता नृपनन्दिनि । योनिवक्त्रे प्रक्षिप्ताऽस्मि पातिता दुःखकण्ठके ॥ २४
 धर्मराजेन तेनाहं नरकेषु निपातिता । बहुलां योनिमासाद्य भुक्तं दुःखं सुदारुणम् ॥ २५
 गताऽहं क्रोष्टुकीं योनिं श्वानयोनिं पुनर्गता । सर्पकुक्कुटमार्जारीमाखुयोनिं गता ह्यहम् ॥ २६
 एवं योनिविशेषेषु पापयोनिषु तेन च । क्षिप्ताऽस्मि धर्मराज्ञा वै पीडासु सर्वयोनिषु ॥ २७
 तेनैवाहं कृता भूमौ शूकरी नृपनन्दिनि । तव हस्ते महाभागे सन्ति तीर्थान्यनेकशः ॥ २८
 तेनोदकेन सिक्ताऽस्मि त्वयैव वरवर्णिनि । मम पापं गतं देवि प्रसादात्तव सुन्दरि ॥ २९
 तवैव तेजःपुण्येन जातं ज्ञानं वरानने । इदानीमुद्गर त्वं मां पतितां नर्कसंकटात् ॥ ३०
 यदा नोद्गरसे देवि पुनर्यास्यामि दारुणाम् । नर्कयोनिं महाभागे त्राहि मां दुःखभागिनीम् ॥
 गताऽहं पापभावेन दीनाऽहं च निराश्रया ॥ ३१

सुश्रवोवाच—

किं कृतं हि मया भद्रे सुकृतं पुण्यसंभवम् । येनाहमुद्गरे त्वां वै तन्मे वदस्व सांप्रतम् ॥ ३२

शूकर्युवाच—

अयं राजा महाभाग इक्ष्वाकुर्मनुनन्दनः । विष्णुरेष महाप्राज्ञो भवती श्रीर्हि नान्यथा ॥ ३३
 पतिव्रता महाभागा पतिव्रतपरायणा । त्वं सती सर्वदा भद्रे सर्वतीर्थमयी प्रिया ॥ ३४
 देवी सर्वमयी नित्यं देवी सर्वमयी सदा । महापतिव्रता लोक ऐका त्वं नृपतेः प्रिया ॥ ३५
 यथा शुश्रूषितो भर्ता भवत्यर्था हि न संशयः । एकस्य दिवसस्यापि पुण्यं देहि वरानने ॥ ३६
 पतिशुश्रूषितस्यापि यदि मे कुरुषे प्रियम् । मम माता पितां त्वं वै त्वं मे गुरुः सनातनः ॥ ३७
 अहं पापा दुराचारा अंसत्या ज्ञानवर्जिता । मामुद्गर महाभागे भीताऽहं यमताडनात् ॥ ३८

सुकलोवाच—

एवं श्रुत्वा तदा राज्ञी समालोक्य नृपं तदा । किं करोमि महाराज एषा किं वदते प्रभो ॥ ३९

* एतच्छिद्धान्तर्गतः पाठो ग. घ. ज. ट. ड. पुस्तकस्थः ।

१ ग. घ. ट. नर्कसंकटे । ज. नरकार्णवे २ ग. घ. ज. ड. सुदेवो । ३ ग. घ. ज. ट. ड. 'द सुनिश्चित' । ४ ग. घ. ट. सत्यसंपन्ना पुण्यक्षी सत्यसंपदा । सर्वतीर्थमयी देवी सर्वतीर्थमयी । ज. सत्यसंपन्ना पुण्यक्षी सत्यसंपदा । सर्वतीर्थमयी देवी सर्वपुण्यमयी तथा । महा । ५ ज. एतस्य नृ । ६ ग. घ. ज. ट. 'त्या एकचित्तया । ए' । ड. ड. 'त्या नु अहर्निशम् । ए' । छ. 'त्या पुण्यकारणात् । ए' । ड. 'त्या त्वेकचित्तया । ए' । ७ ग. घ. ज. ट. ड. 'ताऽपि त्वं बन्धुस्त्वं च गुरुः सखा । अ' । ८ ज. असती ।

इक्ष्वाकुरुवाच—

एतां दुःखां वराकीं वै पापयोनिं गतां शुभे । समुद्धर स्वपुण्यैस्त्वं महच्छ्रेयो भविष्यति ॥ ४०
 एवमुक्ता वरा नारी सुश्रवा चारुमङ्गला । वर्षैकस्य सुपुण्यं ते मया दत्तं वरानने ॥ ४१
 एवमुक्तेन वाक्येन तया देव्या हि तत्क्षणात् । रूपयौवनसंपन्ना दिव्यमालाविभूषिता ॥ ४२
 दिव्यदेहा च संभृता तेजोज्वालासमाकुला । सर्वभूषणशोभाढ्या नानारत्नैश्च शोभिता ॥ ४३
 संजाता दिव्यरूपा सा दिव्यगन्धानुलेपना । दिव्यं विमानमारूढा अन्तरिक्षं गता सती ॥ ४४
 तामुवाच ततो राज्ञी प्रणता नतकन्धरा । स्वस्त्यस्तु ते महाभागे प्रसादात्तव सुन्दरि ॥ ४५
 ब्रजामि पातकान्मुक्ता स्वर्गं पुण्यतमं शुभम् । प्रणम्यैव गता स्वर्गं सुदेवा शृणु सत्तम ॥ ४६
 एतत्ते सर्वमाख्यातं सुकलाया निवेदितम् ॥ ४७

इति श्रीमहापुराणे पाद्मे भूमिखण्डे वेनोपाख्याने सुकलाचरिते सुदेवास्वर्गारोहणं नाम द्विपञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५२ ॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—५९७४

अथ त्रिपञ्चाशत्तमोऽध्यायः ।

सुकलोवाच—

एवं धर्मं श्रुतं पूर्वं पुराणेषु मया तदा । पतिहीना कथं भोगं करिष्ये पापनिश्चया ॥ १
 कान्तेन तु विना तेन जीवं काये न धारये । एवमुक्त्वा परं धर्मं पतिव्रतमनुत्तमम् ॥ २
 तास्तु सत्यपरा नार्यो हर्षेण महताऽन्विताः । श्रुत्वा धर्मं परं पुण्यं नारीणां गतिदायकम् ॥ ३
 स्तुवन्ति तां महाभागां सुकलां धर्मवत्सलाम् । ब्रौह्मिणाः सुस्वराः सर्वे पुण्यस्त्रियो नरोत्तम ॥ ४

विष्णुरुवाच—

तस्या ध्यानमभावं तु पतिकामप्रभावताम् । अत्यर्थं दृष्ट्वानिन्द्रः सुविचिन्त्य सुरेश्वरः ॥ ५
 सुकलायाः परं भावं सुविचार्य नरेश्वर । अचलं धैर्यमस्याश्च पतिष्येऽहं न संशयः ॥ ६
 सस्मार मन्मथं देवं त्वरमाणः सुराधिपः । पुष्पचापं स संगृह्य मीनकेतुः समागतः ॥ ७
 प्रियया तया समायुक्तो रत्या दृष्टो महाबलः । बद्धाञ्जलिपुटो भूत्वा सहस्राक्षमुवाच सः ॥ ८
 कस्मादहं त्वया नाथ अधुना संस्मृतो विभो । आदेशो दीयतां मेऽद्य सर्वभावेन मानद ॥ ९

इन्द्र उवाच—

सुकलेयं महाभागा पतिव्रतपरायणा । शृणुष्व कामदेव त्वं कुरु साहाय्यमुत्तमम् ॥ १०
 निकरिष्ये महाभागां सुकलां पुण्यमङ्गलाम् । [*तच्छ्रुत्वा वचनं तस्य शक्रस्य तमथाब्रवीत्] ११
 एवमस्तु सहस्राक्ष करिष्यामि न संशयः । साहाय्यं देवदेवेश तव कौतुककारणात् ॥ १२
 एवमुक्त्वा महातेजाः कन्दर्पो मुनिवृर्जयः । देवाञ्जेतुं समर्थोऽहं समुनीनृषिसत्तमान् ॥ १३
 किं पुनः कामिनीं देव यस्याङ्गे नास्ति वै बलम् । कामिनीनामहं देव अङ्गेषु निवसाम्यहम् १४

* एतश्चिह्नान्तर्गतोऽयं पाठो ज.पुस्तकस्थः ।

१ ज. 'का तदा राक्षी सु' । २ ग. घ. ज. ट. ड. सुदेवा । ३ ग. घ. ज. ट. ड. पुण्यं । ४ ज. 'मै सा चत्वाल पतिव्रता । तां । ५ ज. बान्धवाः । ६ ड. ड. 'द्वानाश्च सुराः । ७ ज. 'स्वराक्षैव पुण्याश्चैव स्त्रियो नृप । वि' । ८ ज. मं । धर्मयिष्य इमां कामं साहाय्यं कुरु सांप्रतम् । तं ।

भाले कचेषु नेत्रेषु कुचाग्रेषु च सर्वदा । नाभौ कटौ पृष्ठदेशे जघने योनिमण्डले ॥ १५
 अधरे दन्तभागेषु कक्षार्या हि न संशयः । [*अङ्गेष्वेवं प्रत्यङ्गेषु सर्वत्र निवसाम्यहम् ॥ १६
 नारी मम गृहं देव सदा तत्र वसाम्यहम् । तत्रस्थः पुरुषान्सर्वान्मारयामि न संशयः ॥ १७
 स्वभावेनाबला नारी संतप्ता मम मार्गणैः । भ्रातरं पितरं दृष्ट्वा अन्यं स्वजनवान्धवम् ॥ १८
 सरूपं सगुणं देव मम बाणाहता सती ।] चलते नात्र संदेहो विपाकं नैव चिन्तयेत् ॥ १९
 योनिः स्पन्दति नारीणां स्तनौ चैव सुरेश्वर । नास्ति धैर्यं सुरेशान सुकलां नाशयाम्यहम् ॥ २०

इन्द्र उवाच—

पुरुषोऽहं भविष्यामि रूपवान्गुणवान्धनी । कौतुकार्थमिमां नारीं चालयामि मनोज्ञव ॥ २१
 [नैव कामान्न संत्रासान्न वा लोभान्न कारणात् । न वै मोहान्न वै क्रोधात्सत्यं सत्यं रतिप्रिय २२
 कथं मे दृश्यते तस्या महत्सत्यं पतिव्रतम् । निष्कार्षिष्य इतो गत्वा भवन्मोहोऽत्र कारणम् ॥ २३
 एवं कामं च संदिश्य जगाम सुरराट् स्वयम्] । मन्मथाकृतिः संप्रभूतो रूपवान्गुणवान्स्वयम् ॥ २४
 सर्वाभरणशोभाङ्गः सर्वभोगसमन्वितः । भोगलीलासमाकीर्णः सर्वदौदार्यसंयुतः ॥ २५
 यत्र सा तिष्ठते देवी कृकलस्य प्रिया नृप । आत्मलीलां च रूपं च गुणभावं प्रदर्शयेत् ॥ २६
 नैव पश्यति सा तं तुं पुरुषं रूपसंपदम् । यत्र यत्र व्रजेत्सा हि तत्र तां पश्यते नृप ॥ २७
 साभिलाषेण मनसा तामेवं परिपश्यति । कामचेष्टां सहस्राक्षो दर्शयन्सर्वभावकैः ॥ २८
 चतुष्पथे पथे तीर्थे यत्र देवी प्रयाति सा । तत्र तत्र सहस्राक्षस्तामेव परिपश्यति ॥ २९
 इन्द्रेण प्रेषिता दूती तत्पार्श्वं प्रति सा गता । सुकलां च महाभागां प्रत्युवाच प्रहस्य वै ॥ ३०
 अहो सत्यमहो धैर्यमहो कीर्तिरहो क्षमा । अस्या रूपेण संसारे नास्ति नारी वरानना ॥ ३१
 का त्वं भवसि कल्याणि कस्य भार्या भविष्यसि । यस्य त्वं सगुणा भार्या स धन्यः पुण्यभागभुवि ॥
 तस्यास्तु वचनं श्रुत्वा तामुवाच मनस्विनी । वैश्यजात्यां समुत्पन्नो धर्मात्मा सत्यवत्सलः ॥ ३३
 तस्याहं हि प्रिया भार्या सत्यसंधस्य धीमतः । कृकलस्यापि वैश्यस्य सत्यमेव वदामि ते ॥ ३४
 मम भर्ता स धर्मात्मा तीर्थयात्रां गतः सुधीः । तस्मिन्गते महाभागे मम भर्तरि सांप्रतम् ॥ ३५
 अतिक्रान्ताः शृणुष्व त्वं त्रयश्चैवापि वत्सराः । ततोऽहं दुःखिता जाता विना तेन महात्मना ३६
 एतत्ते सर्वमाख्यातमात्मवृत्तान्तमेव च । भवती पृच्छंती का मां भविष्यति वदस्व मे ॥ ३७
 सुकलाया वचः श्रुत्वा दूत्या आभाषितं पुनः । मामेवं पृच्छसे भद्रे तत्ते सर्वं वदाम्यहम् ॥ ३८
 अहं तवान्तिकं प्राप्ता कार्यार्थं वरवर्णिनि । श्रूयतामभिधास्यामि श्रुत्वा चैवावधार्यताम् ॥ ३९
 गतस्ते निर्घृणो भर्ता त्वां त्यक्त्वा तु वरानने । किं करिष्यसि तेनापि [*प्रियाघातकरेण च ॥
 यस्त्वां त्यक्त्वा गतः पापी साध्यचाारसमन्विताम् । किं वा स ते गतो बाले तत्र जीवति वै मृतः ॥
 किं करिष्यति तेनापि] भवती विद्यते वृथा । कस्मान्नाशयसे त्वं च देहं हेमसमप्रभम् ॥ ४२
 बाल्ये वयसि संप्राप्ते मानवो न च विन्दति । एकं सुखं महाभागे बालक्रीडां विना शुभे ॥ ४३

* एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठो ग. घ. ट. पुस्तकस्थः । † एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठो ग. घ. ज. ट. ड. पुस्तकस्थः ।

* एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठो ग. घ. छ. ज. झ. ट. ड. पुस्तकस्थः ।

१ ग. घ. ज. ट. पातकं । २ अ. स्कन्दति । ३ ग. घ. ट. ड. सर्वावयवसं । ज. सर्वावयवसुन्दरः । यं । ४ ग. घ. ज. ट. ड. तु मुरूपं नृपसं । ५ ग. घ. ट. ड. त्र तत्र व्रजेनृप । ६ ग. घ. ड. छ. ज. झ. ड. ड. 'हो कान्तिर' । ७ ज. सदृशी । ८ ग. घ. ज. ट. ड. यश्चिस्विनी । ९ ग. घ. ज. ट. 'च्छति का त्वं हसिष्यसि वै' ।

वार्धक्ये दुःखसंप्राप्तिर्जरा कार्यं प्रहारयेत् । तारुण्ये भुज्यतां भोगाः सुखान्सर्वान्वरानने ॥ ४४
 यावत्तिष्ठति तारुण्ये तावद्भुञ्जति मानवः । सुखभोगादिकं सर्वं स्वेच्छया सेवते नरः ॥ ४५
 यावत्तिष्ठति तारुण्यं तावद्भोगान्प्रभुञ्जते । वयस्यपि गते भद्रे तारुण्ये किं करिष्यसि ॥ ४६
 संप्राप्ते वार्धके देवि किञ्चित्कार्यं न सिध्यति । स्थविरश्च तपः कर्तुं सुखकार्यं न गच्छति ॥ ४७
 व(प)यस्यपि गते बाले क्रियते सेतुबन्धनम् । तादृशोऽयं भवेत्कायस्तारुण्ये तु गते शुभे ॥ ४८
 तस्मात्सुसंमुखेनापि पिबस्व मधुमाधवीम् । काम एष दहत्यङ्गं तवेदं चारुलोचनं ॥ ४९
 अयमेकः समायातः पुरुषो रूपवान्गुणी । अयं हि पुरुषव्याघ्रः सर्वज्ञो गुणवान्धनी ॥ ५०
 तवार्थं नित्यसंयुक्तः स्नेहेन वरवर्णिनि । वृद्धत्वं नास्ति चैवास्य स्वयं सिद्धः सुसिद्धिदः ॥५१
 अजरौ निर्जरो व्यापी सुसिद्धः सर्ववित्तमः । अकामः कामदो लोके आत्मरूपेण वर्तते ॥ ५२
 यथा गेहस्य संस्थानं तथा गेहस्य दृश्यते । यथा वार्धकिना कायो यथा सूत्रेण मन्दिरम् ॥ ५३
 अश्मकाष्ठसुसंपन्नैर्नानादारुसमुद्भवैः । मृत्तिकाष्टो(?)दकेनापि प्रमाता परिमाणयेत् ॥ ५४
 लेपितं लेपनैः काष्ठं चित्रं भवति चित्रकैः । प्रथमं रूपमायाति गृहं सूत्रेण धूलतः ॥ ५५
 पुष्पान्ति(ष्णाति) च स्वयं तच्च लेपनाद्वै दिने दिने । वायुना दोलितं नित्यं गृहं च मलिनायते ॥ ५६
 मध्यमो वा र्शुतः(?) कालो गृहस्य परिकथ्यते । रूपहानिर्भवेत्तस्य गृहस्वामी विलेपयेत् ॥ ५७
 स्वेच्छया च गृहस्वामी रूपवन्तं नयेद्गृहम् । संपन्नै(?) तस्य गेहस्य वृत्तिके परिकथ्यते ॥ ५८
 काष्ठशिल्पस्य शीर्णत्वं बहुकालैः प्रयाति(?) ते ॥

मुकलोवाच—

बाल्यं नास्त्यपि जीवस्य तारुण्यं नास्ति जीविते । स्थानभ्रष्टा प्रजायन्ते मूलाग्रं प्रचलन्ति ते ५९
 न सहेल्लेपनाभारमाधारेण प्रतिष्ठति । एतद्गृहस्य वार्धक्यं कथितं शृणु वृत्तिके ॥ ६०
 पतमानं गृहं गत्वा गृहस्वामी परित्यजेत् । गेहमन्यं प्रविन्देद्यः प्रयात्येवं हि सत्वरम् ॥ ६१
 तथा बाल्यं च तारुण्यं नृणां वृद्धत्वमेव च । स बाल्ये बालरूपश्च ज्ञानहीनं प्रकारयेत् ॥ ६२
 चिन्तयेत्काममेवापि वल्लालंकारभूषणैः । लेपनैश्चन्दनैश्चान्यैस्ताम्बूलप्रभवादिभिः ॥ ६३
 कार्यं स्तारुण्यतां याति अतिरूपो विजायते । बाह्याभ्यन्तरमेवापि रसैः सर्वैः प्रपोषयेत् ॥ ६४
 तेन पोषणभावेन परिपुष्टः प्रजायते । जायते मांसवृद्धिस्तु रसैश्चापि नृपोत्तम ॥ ६५
 याति विस्तरतां राजन्नङ्गान्याप्यायितान्यपि । प्रत्यङ्गानि रसैश्चैव स्वं स्वं रूपं प्रयान्ति वै ॥६६
 दन्ताधरौ स्तनौ बाहू कटिपृष्ठे ऊरू उभे । हस्तापादतलौ तद्गुबुद्धितत्त्वं तु च प्रपेदिरे ॥ ६७
 उभाभ्यामपि तान्येवं वृद्धिमायान्ति तानि वै । अङ्गानि रसमांसाभ्यां स्वरूपाणि भवन्ति ते ॥६८
 तैः स्वरूपैर्भवेन्मर्त्यो रसवृद्धश्च वृत्तिके । स्वरूपः कथ्यते मर्त्यो लोके केन प्रियो भवेत् ॥ ६९

१ ग. ज. ड. 'रुण्यं तावत्तिष्ठति । २ ग. घ. ज. 'रुण्यं किं करिष्यति । सं । ३ ज. 'ने । वनेऽत्रैकः । ४ ग. घ. ड. 'रुषः प्राप्तः सं । ५ ग. घ. ट. ड. 'संगुप्तः स्ने' । ६ ट. 'देहस्य । ७ ड. ट. 'किंकः कायस्तथा । ८ ड. सूत्रितम् । ९ ज. ट. 'नाथीर्दिने । १० ड. ड. तारुण्यं । ११ ड. नः । १२ ग. घ. ज. ट. ड. 'दृत्तिके । १३ घ. 'ते । ध्यानस्थानं प्रजायन्ते सूत्रोऽयं प्रबलं । ट. 'ते । ध्यानस्थानं प्रजायते सूत्रोऽयं प्रचलायते । १४ ग. घ. ट. 'हेतुजराभावमा' । १५ ग. घ. ज. ट. 'के । एतन्मात्रं गृहं ज्ञात्वा । ड. 'के । एतन्मात्रं । १६ ग. घ. ज. गेहं सत्यं प्र' । १७ ग. घ. ज. ट. च । संपन्ने बाल्यरूपे च ज्ञा' । ज. वा । १८ ग. घ. ड. 'यस्तु वरातां याति मुनिरु' । १९ ग. घ. 'पि सर्वैः सर्वैः प्र' । ज. 'पि सर्वैः सर्वैः प्र' । ट. 'पि सर्वैः पूर्वैः प्र' । २० क. ख. ग. घ. छ. ज. झ. ट. ड. 'रिपुष्टः । २१ ग. घ. ज. ट. 'व बुद्धि' । २२ ग. घ. ज. झ. ट. ड. 'न. प्रसोभते । वि' ।

विष्णामृतस्य वै कोशः काय एष च दूतिके । अपवित्रं शरीरेऽयं सदा स्रवति निर्घृणः ॥	७०
तस्य किं वर्ण्यते रूपं जलबुद्बुदवच्छ्रुभे । यावत्पञ्चाशद्वर्षाणि तावत्तिष्ठति वै दृढः ॥	७१
पश्चाच्च जायते हानिरस्यैवापि दिने दिने । दन्ताः शिथिलतां यान्ति लालायते तथा मुखम् ॥७२	
चक्षुर्भ्यामपि न पश्येत्कर्णाभ्यां न शृणोति च । गन्तुं कर्तुं न शक्नोति हस्तपादैश्च दूतिके ॥	७३
अक्षमो जायते कायो जरकालेन पीडितः । तद्रसः शोषमायाति तदाऽग्निना प्रशोषितः ॥	
अक्षमो जायते दूति केन रूपमिहेष्यते ॥	७४
यथा जीर्णे गृहे याति क्षयमेव न संशयः । तथा संक्षयमायाति वार्धक्ये तु कलेवरम् ॥	७५
मम रूपं मम जातं वर्षस्येवं दिने दिने । केनाहं रूपसंयुक्ता केन रूपत्वमिष्यते ॥	७६
यथा जीर्णो गृहो याति केनासौ पुरुषो बली । यस्वार्थमागता दूति भवति केन संशयः ॥	७७
किमत्रैव त्वया दृष्टं ममाङ्गे वद सांप्रतम् । तस्याङ्गादिह मे दूति नास्ति चाधिकमेव च ॥	७८
यथा त्वं च तथाऽसौ वै तथाऽहं नात्र संशयः । कस्य रूपं न विद्येत रूपं स्त्री नास्ति भूतले ॥	७९
उच्छ्रयाः पतनान्ताश्च नगास्तु गिरयः शुभे । कालेन पीडिता यान्ति तद्द्रुतानि नान्यथा ॥८०	
अरूपो रूपवान्दिव्य आत्मा सर्वगतः शुभे । स्थावरेषु च सर्वेषु जङ्गमेष्वेव दूतिके ॥	
एको निवसते शुद्धो घटेष्वेव यथोदकम् ॥	८१
घटनाशास्त्रियात्येकमेकत्वं तत्र बुध्यसे । पिण्डनाशाय पश्चात्मा एकरूपोऽपि जायते ॥	८२
एकं रूपं मया दृष्टं संसारे वसतां सदा । एवं वदस्व तं गत्वा यस्वार्थमिह चाऽऽगता ॥	८३
दर्शयस्व अपूर्वं मे यदि मां भोक्तुमिच्छसि । व्याधिना पीड्यमानस्य कफेनापि [*वृतस्य च ८४	
अङ्गाद्विचल(लि)ते शोणे स्थानभ्रष्टोऽभिजायते । अङ्गसंधिषु सर्वासु परलंत्वं चान्तरङ्गतः ॥	
एकतो नाशमायाति स्वं हि रूपं परित्यजेत् ॥	८५
विष्णत्वं जायते शीघ्रं किमिभिश्च भवेत्किल । तद्रुदुःखकरे वाऽपि निजरूपं परित्यजेत् ॥	८६
रूपत्वं याति वै पश्चात्कृमिदुर्गन्धिसंकुलः । जायन्ते तत्र वै यूकाः कृमिर्त्वं वा न संशयः ॥	८७
स कृमिः कुरुते स्फोटं कण्डुश्च परिदारुणा । व्यथामुत्पादयेत्पुयः सर्वाङ्गं परिचालयेत् ॥	८८
नखाग्रैर्धृष्यमाणा सा कण्डूशान्तिः प्रजायते । [†तद्रुचैश्च शृणुष्वैव सुरतस्य न संशयः ॥	८९
भुञ्जत्येव रसान्मर्त्यः सुभिक्षान्पिबते पुनः । वायुना तेन प्राणेन पाकस्थानं प्रणीयते ॥	९०
पदुक्तं प्राणिभिर्दूति पाकस्थानं गतं पुनः । सर्वं तवेहितं तत्र मया वै पातयेन्मलम् ॥	९१
सारभूतो रसस्त्वत्र तद्रक्तश्च प्रजायते । निर्मलः शुद्धवीर्यं च ब्रह्मस्थानं प्रयाति च ॥	९२
आकुष्टः स समानेन नीतस्तेनापि वायुना । स्थानं न लभते वीर्यं चञ्चलत्वेन वर्तते ॥	९३
प्राणिनां च कपालेषु क्रिमयः सन्ति पञ्च वै । द्वावेतौ कर्णमूले तु नेत्रस्थाने ततः पुनः ॥	९४
कनिष्ठाङ्गुलिमानेन रक्तपुच्छाश्च दूतिके । अतसीपुष्पवर्णेन कृष्णपुच्छा न संशयः ॥	
तेषां नामानि भद्रं ते मत्तो निगदतः शृणु ॥	९५

* एतद्विद्वान्तर्गतः पाठो ग. घ. ज. ट. पुस्तकस्थः । † एतद्विद्वान्तर्गतः पाठो ग. घ. पुस्तकस्थः ।

१ अ. 'रीरोऽयं । २ अ. 'त्यसहस्रमणि । ३ ग. घ. ड. 'ति जठरामिप्रशो' । ङ. छ. ड. 'ति जराभितापशो' । ४ अ. 'पत्समिष्य' । ५ अ. 'दृष्टी भवन्ति के' । ६ ग. घ. ज. ट. 'ति किमस्त्यधि' । ७ ग. घ. ज. 'ति यं प्रशंसति । कि' । ८. 'ति ममातीव प्रशंसति । कि' । ९ अ. 'स्य पश्य न वि' । १० अ. 'त स्वानाना' । १० ग. घ. ज. ट. 'त्प्रयोऽयैवमे' । ११ ग. 'लक्ष्मनुरागतः ।

पिङ्गला गृह्णी नाम द्वौ कृमी कर्णमूलयोः । चपलः पिप्पलश्चैव द्वावेतौ नासिकाग्रयोः ॥ ९६
 गृह्णी जङ्गली चान्ये नेत्रयोरन्तरस्थितौ । कृमीणां शतपञ्चाशत्तादृग्भूपा न संशयः ॥ ९७
 [*भालान्तेऽवस्थिताः सर्वे राजिकायाः प्रमाणतः । कपालरोगिणः सर्वे विकुर्वन्ति न संशयः ॥
 अन्यमेवं प्रवक्ष्यामि पुत्रौत्पत्त्यं महाक्रिमिम् । तण्डुलस्य प्रमाणेन तद्दृष्टो न संशयः ॥ ९९
 केशद्वयं मुखे तस्य विद्यते शृणु दूतिके । प्राणिनां संक्षयं विद्धि तत्क्षणे हि न संशयः] ॥ १००
 स्वस्थाने संस्थितस्यापि प्राजापत्यस्य वै मुखे । तद्वीर्यरसरूपेण पततेनात्र संशयः ॥ १०१
 पिबते मुखेन तद्वीर्यं तेन मत्तः प्रजायते । तालुस्थाने प्रतोद्यैव चञ्चलत्वेन वर्तते ॥ १०२
 इडा च पिङ्गला नाडी सूक्ष्मतामवसंस्थिता । सुंचलेनापि तस्यैव नाडिका जाल(लं)कम्पते ॥ १०३
 कामकण्डूर्भवेद्भूति सर्वेषां प्राणिनां किल । पुंसश्च स्फुटते लिङ्गं नार्या योनिश्च दूतिके ॥ १०४
 स्त्रीपुंसौ प्रसंपन्नौ तौ व्रजेते संगमं ततः । कायेन कायः संगृह्य मैथुनेन हि जायते ॥ १०५
 क्षणमात्रं च वै सौख्यं पुनः कण्डूश्च तादृशी । सर्वत्र दृश्यते दूति भावमेवंविधं किल ॥ १०६
 व्रज त्वमात्मनः स्थानं नैवास्त्यत्र अपूर्वता । अपूर्वं नास्ति मे किञ्चित्करोम्येवं न संशयः ॥ १०७

इति श्रीमहापुराणे पाद्मे भूमिखण्डे वेनोपाख्याने सुकलाचरिते त्रिपञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५३ ॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—६०८०

अथ चतुष्पञ्चाशत्तमोऽध्यायः ।

विष्णुरुवाच—

एवमुक्त्वा गता दूती तथा सुकलया तदा । समासेन सुसंप्रोक्तमवधार्य पुरंदरः ॥ १
 तदर्थं भाषितं तस्याः सत्यधर्मसमन्वितम् । आलोच्य साहसं धैर्यं ज्ञानमेव पुरंदरः ॥ २
 ईदृशं न वदेत्काचिन्नारी भूत्वा महीतले । योगरूपं सुसिद्धं च ज्ञानोदकेन क्षालितम् ॥ ३
 पवित्रेयं महाभागा सत्यरूपा न संशयः । त्रैलोक्यं हि समस्तं तु एषा धर्तुं भवेत्क्षमा ॥ ४
 एतदर्थं विचार्यैव जिष्णुः कन्दर्पमब्रवीत् । त्वया सह गमिष्यामि द्रुष्टुं तां कृकलां(ल)प्रियाम् ॥ ५
 प्रत्युवाच सहस्राक्षं मन्मथो बलदर्पितः । गम्यतां तत्र देवेश यत्राऽऽस्ते सा पतिव्रता ॥ ६
 ज्ञानं वीर्यं बलं धैर्यं तस्याः सत्यं पतिव्रतम् । गत्वाऽहं नाशयिष्यामि कियन्मात्रा(त्रं) सुरेश्वर ॥ ७
 समाकर्ण्य सहस्राक्षो वचनं मन्मथस्य च । भो भो दूत शृणुष्व त्वमधिकं भाषितं त्वया ॥ ८
 सुदृढा सत्यवीर्येण सुस्थिरा धर्मकर्मभिः । सुकलेयमजेया वै तत्र ते पौरुषं न हि ॥ ९
 इत्याकर्ण्य ततः क्रुद्धो मन्मथस्त्विन्द्रमब्रवीत् । ऋषीणां देवतानां च मया बलं प्रणाशितम् ॥ १०
 अस्या बलं कियन्मात्रं भवेन्मम प्रकथ्यताम् । त्वं च पश्यस्व देवेश नाशयिष्यामि तां स्त्रियम् ॥
 भवन्तं वै यथा चाग्ने ततो दृष्ट्वा त्वरं व्रजेत् । तथेमां भावयिष्यामि रूपेण स्वेन तेजसा ॥ १२

* एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठो ग. घ. ज. ट. ड. पुस्तकस्थः ।

१ ग. घ. ज. ड. 'ङ्गली पिङ्गला ना' । २ ग. घ. ज. 'योः । पुंश्वली पुंश्वली' । ड. 'योः । पुंश्वली शृङ्गली । ३ छ. ड. ड. 'दृग्भूता न । ४ ग. घ. ज. ट. ड. संस्थाने । ५ ग. ज. ड. 'स्थानं प्रमेही च च' । ६ ड. 'डी सुषुप्ताख्या च सं' । ७ ग. सुरा नरापि तस्यैव कृष्णवर्णश्च कथ्यते । ज. ड. सुराननाऽपि तस्यैव कृष्णवर्णश्च कथ्यते । ८ ग. घ. ज. ट. ड. पुनः । ९ ग. घ. ज. ट. ड. 'वै भाषते किं' । १० ग भाषितं । ११ ग. घ. ज. ट. ड. प्रष्टुं । १२ क. ख. ड. च. छ. झ. ड. ड. मानं ।

गच्छ तत्र महत्कार्यमुत्पाद्यं सांप्रतं ध्रुवम् । कस्मात्कुत्ससि मे तेजस्त्रैलोक्यस्य विनाशनम् ॥ १३

विष्णुरुवाच—

आकर्ण्य वाक्यं तु मनोभवस्य एषा न साध्या तव काम जाने ।	
धर्मैण वीर्येण सुसर्त्यभावा पुण्येन पुण्या बहुपुण्यचारा ॥	१४
पश्यामि तेजो बलमुग्रवीर्यमितो हि गत्वा च धनुष्मता वै ।	
तेनापि सार्धं प्रजगाम देवो रत्या च दूत्या च पतिव्रतांताम् ॥	१५
एकां सुपुण्यां स्वगृहे स्थितां तां ध्याने प्रलीनां परिहर्तुकामाम् ॥	
यथासुयोगं परिध्यायमानां विकल्पहीनां न च कल्पयेत्कः ॥	१६
अत्यद्भुतं रूपमनन्यतेजःकन्दर्पयुक्तं हि सतां प्रमोदम् ॥	
लीलायुतं भावयुतं महात्मा तस्याग्रमेवं च पुनर्ददर्श ॥	१७
दृष्ट्वा सुलीलं पुरुषं महान्तं चरन्तमेवं परिकामभावम् ॥	
जाया हि वैश्यस्य महात्मनस्तु मेने न सा रूपगुणं न तेजः ॥	१८
जलं यथा पद्मदले गतं वै प्रयाति दूरं च दलं विहाय ॥	
शङ्काकुलं मानसमेव सद्यः संजातमस्यास्तु पतिव्रतायाः ॥	१९
अनेन दूती परिप्रेषिता पुरा तं तु ब्रुवत्येव गुणज्ञमेनम् ॥	
लीलास्वरूपं बहु आत्मभावं मामेव सर्वं परिदर्शयेद्यः ॥	२०
ममैव कालं प्रबलं प्रबुद्ध्वा गते हि कान्ते स्वगुणौघशृङ्खलैः ॥	
रत्या समेतः स कथं तु जीवित्पत्या स्वभावेन प्रसादितं च (?) ॥	२१
ममापि भावं परिगृह्य कान्तोऽजीवत्कियान्वाऽपि सुबुद्धियुक्तः ॥	
शून्यो हि कायो मम चास्ति सद्यश्चेष्टाविहीनो मृतकल्प एव ॥	२२
कायस्वयानस्य प्रजाः प्रनष्टा सुहृत्कियाख्यं परिगृह्य कर्म ॥	
ममापि केनापि समं तु कान्तं स ऊर्ध्वशोभांमनयच्च कामः ॥	२३
यदा स्तुतो वचनैर्हर्षयुक्तः स्वकन्धरोपरि नृत्यमानः ॥	
दत्त्वा अनेनापि प्रभाषयेद्घ्रुवं यो मां हि वाञ्छत्यपि भोक्तुकामः ॥	२४
एवं विचार्यैव तदा महासती सत्याख्यरज्ज्वीं विनिबद्धतेजाः ॥	
ज्ञात्वा गृहान्तः प्रविवेश सा तदा स्वकान्तभावं निजमेव रक्ता ॥	२५

इति श्रीमहापुराणे पाद्मे भूमिखण्डे वेनोपाख्याने सुकलाचरिते चतुष्पञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५४ ॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—६१०५

१ ग. घ. ज. 'त्यराता पु' । ड. 'त्यदेहा पु' । २ ग. 'रिभर्तुयुक्ताम्' । ३ ग. घ. अ. 'कत्यहीनां नरकस्य एकाम्' । ४ म. 'नां तु रहस्य एकाम्' । अ' । ५ क. ख. ग. घ. च. छ. झ. ट. ड. द. प्रमोदम् । ६ क. ख. ड. च. छ. झ. ट. द. द. भोगयुतं । ७ क. ख. ड. च. छ. झ. ट. 'वेत्सत्यात्मभारेण प्रमदितश्च' । म' । ड. 'वेत्सत्याश्च भा' । ८ क. ख. ड. च. छ. झ. ट. द. कामस्य प्रामस्य । ९ म. घ. ज. ट. ड. 'हृत्कृपास्यं' । १० क. ख. ग. घ. झ. ट. 'भाननमेधकायः' । य । ११ झ. 'उज्वा नियतं विचेतः' ।

अथ पञ्चपञ्चाशत्तमोऽध्यायः ।

विष्णुरुवाच—

भावं विदित्वा सुरराट् तु तस्याः प्रोवाच कामं पुरतः स्थितं तम् ॥
 न चास्ति शक्या मुकला विजेतुं सत्यात्मकं ध्यानमुदंशिता(?)सती ॥ १
 धर्माख्यचापं स्वकरे गृहीत्वा जानाति ध्यानं वरमेकबाणम् ।
 योद्धुं रणे संप्रति संस्थिता सती वीरो यथा दर्पितवीर्यभावैः ॥ २
 जिगीषतेयं पुरुषार्थमेव त्वमात्मयुक्तः कुरु पौरुषं तु ।
 देवा न जेतुं मुकलां समर्था यद्भव्यमेवं हि मयैव चिन्त्यम् ॥ ३
 दग्धोऽसि पूर्वं त्वमिहैव शंभुना महात्मनोऽनेन समं विरोधम् ।
 कृत्वा फलं तस्य विकर्मणश्चै प्राप्नोऽस्यलं भस्म सुसत्यमेव ॥ ४
 यथा पुरा कर्म कृतं त्वया स्मर प्रारब्धमेवं तु तथैव तीव्रम् ।
 मुकुत्सितां कीर्तिमवाप्स्यसि ध्रुवं साध्वी मया सार्धमिहैव कुप्यते ॥ ५
 येऽज्ञानवन्तः पुरुषा जगत्रये वैरं विकुर्वन्ति महात्मभिः समम् ।
 भुञ्जाव दुःखं तदनन्तपारं चापायुधास्याश्च तपोविनाशा(त्) ॥ ६
 व्याघुष्य आवां तु ब्रजाव काम एनां परित्यज्य सतीं प्रयुक्ताम् ।
 सत्याः प्रसङ्गेन पुरा मया तु लब्धं फलं पापमयं त्वसहम् ॥ ७
 त्वमेव जानासि चरित्रमेतच्छोऽस्मि तेनापि च गौतमेन ।
 जातश्च सर्वाङ्गभगाङ्गकोऽहं भवान्गतो मां तु विहाय तत्र ॥ ८
 तेजःप्रभावो ह्यतुलः सतीनां धाता समर्थः सहितुं न सूर्यः ।
 संकुत्सितं रूपमिदं तु रक्षेत्पुराऽनुसूयामुनि(ना) हि शप्तम् ॥ ९
 [*निरुध्य सूर्यं परितेजवन्तमुद्यन्तमेवं प्रभया मुदीप्तम् ।
 भर्तुश्च मृत्युं परिह्राय कामं] माण्डव्यशप्तस्य तु कौण्डिकस्य ॥ १०
 अत्रेः प्रिया सत्यमया पतिव्रता स्वपुत्रतां देवत्रयं हि निन्द्ये ।
 तथा पुरा मन्मथ ते श्रुतं यदा सत्कारयोग्याः प्रभवन्ति सत्यः ॥ ११
 सावित्रीनाम्नी द्युमत्सेनपुत्री नीतं प्रियं सा त्विह आनिनाय ।
 यमादहो सत्यवतश्च पत्नी सतीत्वमेवं परिपूजितं च ॥ १२
 अग्नेः शिखां कः परिसंस्पृशेद्वै भवेद्धि कः सागरमेव रूढः ।
 गले तु बद्ध्वा मुशिलां महत्तरां यो मर्तुकामः परिचालयेत्सतीम् ॥ १३
 उक्ते तु वाक्ये बहुनीतियुक्त इन्द्रेण कामस्य सुशिक्षणार्थम् ।
 आकर्ष्य वाक्यं मकरध्वजस्तु उवाच देवेन्द्रमथैनमेव ॥ १४

* एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. ग. घ. ङ. च. छ. झ. ङ. ट. पुस्तकस्थः ।

१ ग. घ. ज. 'स्ति मानं सुरते च जे' । २ क. ख. ग. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ङ. ड. 'ना तेन' । ३ क. ङ. झ. ट. 'श्च जातोऽस्यमङ्गः स्मर स' । ४ म. 'रं न कु' । ५ क. ख. ङ. च. छ. झ. ङ. मुकुष्ठिनं । ६ क. ख. ग. घ. ङ. च. छ. ज. झ. ट. ङ. ड. 'दा नमस्कारयुक्ताः प्र' ।

तवातिदेशादहमागतो वै धैर्यं सुहृत्त्वं पुरुषार्थमेव ॥	
त्वक्त्वा तदर्थं परिभाषसे मां निःसत्स्वरूपं बहुभीतियुक्तम् ॥	१५
व्याबुद्धि(?)यास्यामि यदा सुरेश स्याल्लोकमध्ये मम कीर्तिनाशः ॥	
ऊर्ध्विकरो मानविहीन एव सर्वे वदिष्यन्त्यनया जितं माम् ॥	१६
ये वै जिता देवगणाश्च दानवाः पूर्वं मुनीन्द्रास्तपसा प्रयुक्ताः ॥	
हास्यं करिष्यन्ति ममापि सद्यो नार्या जितो मन्मथ एष भैतः ॥	१७
तस्मात्प्रयास्यामि त्वयैव सार्धमस्या बलं मानघनः सुरेश ॥	
तेजश्च धैर्यं परिनाशयिष्ये भवांस्तु कस्मात्प्रबिभेति इन्द्र ॥	१८
संबोध्य चैवं स सुराधिनाथं चापं गृहीत्वा सशरं सपुष्पम् ॥	
उवाच क्रीडां पुरतः स्थितां सखीं विधाय भार्या भवति प्रयाहि ॥	१९
वैश्यस्य भार्या सुकलां सुपुण्यां सत्ये स्थितां धर्मविदां गुणज्ञाम् ।	
इतो हि गत्वा कुरु कार्यमुत्तमं साहाय्य(य्य)रूपं च प्रिये सखे शृणु ॥	२०
क्रीडां समाभाष्य ततो मनोभवस्त्वन्ते स्थितां प्रीति(?)मथाऽऽहयत्पुनः ॥	
कार्यं भवत्या मम कार्यमुत्तममेनां सुहृद्यैः परिभावयस्व ॥	२१
इन्द्रं हि दृष्ट्वा सुकला यथा भवेत्स्नेहानुगा चारुविलोचनेयम् ।	
तैस्तैः प्रभावेर्गुणवाक्ययुक्तैर्नयस्व वश्यं मम व्याकुलां कुरु ॥	२२
भो भोः सखे साधय गच्छ शीघ्रं मायामयं नन्दनरूपयुक्तम् ।	
पुष्पोपयुक्तं तु फलप्रभावं घृष्टं रुतैः कोकिलषट्पदानाम् ॥	२३
आहूय वीरं मकरन्दमेव रसायनं स्वादुगुणैरुपेतम् ।	
सहानिलाद्यैर्निजकर्मयुक्तैः संप्रेषयित्वा पुनरेव कामः ॥	
चक्रे प्रयाणं सुरराजसार्धं संमोहनायापि महोत्सर्ती ताम् ॥	२४

इति श्रीमहापुराणे पाद्ये भूमिस्त्रण्डे वेनोपाख्याने सुकलाचरिते षट्पञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५५ ॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—६१२९

अथ षट्पञ्चाशत्तमोऽध्यायः ।

विष्णुरुवाच—

तस्याः सत्यविनाशाय मन्मथश्च सुराधिपः । प्रस्थितौ सुकलां तर्हि सत्यं धर्ममथाब्रवीत् ॥	१
पश्य धर्म महाप्राज्ञ मन्मथस्यापि चेष्टितम् । तवार्थमात्मनश्चैव पुण्यस्यापि महात्मनः ॥	२
विस्तृजामि महत्स्थानं वासरूपं सुखोदयम् । सत्याख्यं स च विप्राख्यं सुदेवाख्यं गृहोत्तमम् ॥	३
तमेव नाशयैज्जात्वा काम एष प्रसन्नधीः । द्विषद्रूपः सुदुष्टात्मा अस्माकं हि न संशयः ॥	४

१ ज. व्यायुष्य । २ ग घ. ज. ट. अयस्करो । ३ क. ख. ड. च. छ. झ. ट. भीमः । ४ ग. घ. क. ज. ड. ह. सुवेहैः । ५ क. ख. ड. च. छ. हामतीनाम् । ६ ग. घ. झ. ड. व. 'सतीनाम् । ७ ग. घ. ज. ट. सुरनिर्मुक्ती सं । ८ अ. मयैव । ९ क. ख. ड. च. छ. झ. ट. 'येद्रत्वा । १० क. ख. च. प्रमादधीः । ड. छ. झ. प्रमत्तधीः । ११ ग. घ. ज. ट. ड. विश्वरूपः ।

पतिस्तपोधनो विप्रः सती भार्या पतिव्रता । सुसत्यो भूपतिर्धर्मो मम गेहं न संशयः ॥ ५
 यत्राहं वृद्धिसंतुष्टा त(ष्टस्त)त्र वासो हि ते भवेत् । तत्र पुण्यं समायाति श्रद्धया सह क्रीडते ॥ ६
 क्षमा शान्तिसमायुक्तमायाति मम मन्दिरम् । संतोषश्च दमश्चैव दया सौहृद एव च ॥ ७
 प्रज्ञायुक्तः स निर्लोभो यत्राहं तत्र संस्थितः । शुचिप्रभावस्तत्रैव अमी वै सत्यबान्धवाः ॥ ८
 अस्तेयमप्यहिंसा च तितिक्षा बुद्धिरेव च । मम गेहे समायान्ति धन्यतां शृणु धर्मराट् ॥ ९
 गुरुणा च पितृभ्यां च विष्णुर्लक्ष्म्या समन्वितः । मद्गेहं तु समायान्ति देवाश्चाधिपुरोगमाः ॥ १०
 मोक्षमार्गं प्रकाशेद्यो ज्ञानौदार्यसमन्वितः । एतैः सार्धं वसाम्येव सतीषु धर्मवत्सु च ॥ ११
 साधुष्वेतेषु सर्वेषु गृहरूपेषु मे सदा । भक्तेनापि कुटुम्बेन वसाम्येव त्वया सह ॥ १२
 समर्थाः साधुरूपास्ते वेधसा मे गृहाः कृताः । संचरामि महाभाग स्वच्छन्देन बलीयसा ॥ १३
 ईश्वरश्च जगत्स्वामी त्रिशूली वृषवाहनः । मम गेहस्वरूपेण वर्तते शिवसंगतः ॥ १४
 तदहं संस्थितो याचे गृहरूपं महेश्वरम् । सदनं शंकराख्यं मे नाशितं मन्मथेन वै ॥ १५
 विश्वामित्रं महात्मानं तपन्तं तप उत्तमम् । मेनकां हि समाश्रित्य कामो नाशितवानपुरा ॥ १६
 सती पतिव्रताऽहल्या गौतमस्य प्रिया शुभा । सत्याच्च चालिता तेन मन्मथेन दुरात्मना ॥ १७
 मुनयः सत्यधर्मज्ञा नानास्त्रियः पतिव्रताः । सस्पृहाश्च कृताः सर्वा दीपिताः कामवह्निना ॥ १८
 दुर्धरो दुःसहः पापी योऽतिसत्येषु निष्ठुरः । मामेव पश्यते नित्यं कैथितः कुत्र तिष्ठति ॥ १९
 स मां ज्ञात्वा समायाति बाणपाणिर्धनुर्धरः । नाशयेन्मद्गृहं पापो वीतिहोत्रैश्च नामकैः ॥ २०
 पापलेशाश्च ये कूटा अन्ये पाषण्डसंश्रयाः । ते तु बुद्ध्याऽहिताः सर्वे सत्यगेहं विशान्ति हि ॥ २१
 सेनार्ध्यक्षैरसत्यैस्तु च्छन्नना तेन साधितः । पातयेन्मर्दयेद्देहं पापः शस्त्रैर्दुरात्मभिः ॥ २२
 मामेवं ताडयेत्प्रायो महाबलमनोभवः । अस्य नीम्ना प्रदग्धोऽहं शून्यतां हि ब्रजामि वै ॥ २३
 नूतनं गृहमिच्छामि स्त्रियं सत्यं च भूपतिम् । कृकलस्यापि वैश्यस्य प्रियेयं शिवमङ्गला ॥ २४
 सद्गृहं सुकुलाख्यं मे दग्धुं पापः समुत्थितः । अयमेष सहस्राक्षः कामेन सहितो बली ॥ २५
 कामस्य कारणात्कस्मात्पूर्ववृत्तं न विन्दति । अहल्यायाः प्रसङ्गेन मन्दपुंस्त्वं प्रजग्मिवान् ॥ २६
 पौरुषं हि ततो नष्टं सत्यस्यैव प्रधर्षणात् । नष्टः कामस्य दोषेण सुरराट् तत्र संस्थितः ॥ २७
 भुक्तवान्दारुणं शापं दुःखेन महताऽन्वितः । कृकलस्य प्रियामेतां सुकलां धर्मचारिणीम् ॥
 एष हर्तुं सहस्राक्ष उद्यतः कामसंयुतः ॥ २८
 कथमेतेन इन्द्रेण न प्रयाति तथा कुरु । धर्मराज महाप्राज्ञ भवान्मतिमतां वरः ॥ २९
 धर्मराज उवाच—
 ऊनं तेजः करिष्यामि कामस्य मरणं तथा । उपायः स मया दृष्टो येनाद्यैव विनश्यति ॥ ३०
 प्रयात्वेषा महाप्राज्ञा शकुनीरूपधारिणी । भर्तुरागमनं पुण्यं शब्देनाऽऽख्यातु वै यतः ॥ ३१
 शकुनस्य प्रभावेन भर्तुश्चाऽऽगमनेन च । हृष्टा पुष्टाऽभविष्यत्सा स्थिरचित्ता न संशयः ॥ ३२
 प्रज्ञा च प्रेषिता तेन गता सा सुकलागृहम् । प्रकुर्वती महच्छब्दं हृष्टं दैवज्ञमेव च ॥ ३३
 [ःपूजिता मानिता पुण्या धूपगन्धादिभिस्तदा । ब्राह्मणं पृच्छती ज्ञानं कैदैष्यति पतिर्मम] ॥ ३४

* एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. ग. घ. ङ. च. छ. ज. झ. ट. ड. ढ. पुस्तकस्थः ।

१ क. ख. छ. झ. ट. 'दा । उक्ते' । २ ट. कुपितः । ३ ग. 'धयक्षोऽसत्यस्तु' । ४ ग. घ. ज. ट. ड. 'येद्देहं' । ५ ड. 'येत्पापो मं' । ६ क. ख. ग. घ. ङ. च. छ. छ. ट. ड. ड. धाम्ना । ७ ट. 'तः । यथा चैते' । ८ क. ख. ड. च. छ. प्रज्ञा । ९ ग. घ. ड. किमेष्यति ।

ब्राह्मण उवाच—

भर्तुश्चाऽऽगमनं भद्रे तवैवं वदति ध्रुवं । दिनानां सप्तैकात्पूर्वमागमिष्यति नान्यथा ॥ ३५

इत्येवमाकर्ण्य सुमङ्गलं वचः प्रहर्षयुक्ता सहसा बभूव ॥

धर्मज्ञमेकं सुगुणं च कान्तं कृतप्रतिष्ठं हि समागतं तम् ॥ ३६

इति श्रीमहापुराणे पाद्मे द्वितीये भूमिखण्डे वेनोपाख्याने सुकुलाचरिते षट्पञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५६ ॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—६१६५

अथ सप्तपञ्चाशत्तमोऽध्यायः ।

विष्णुरुवाच—

क्रीडा सतीरूपधरा सुभूत्वा गेहे गता चारुपतिव्रतायाः ॥

तामागतां संमुखं रूपयुक्तां सा सादरं वाक्यमुवाच धन्या ॥ १

वाक्यैः सुपुण्यैः परिपूजिता सा उवाच क्रीडा सुकलां विहस्य ॥

मायानुगं विश्वविमोहनं सती प्रत्युत्तरं सत्यप्रमेययुक्तम् ॥ २

ममापि भर्ता कृकलो गुणज्ञो धीरः सुविद्वान्महिमाप्रयुक्तः ॥

त्यक्त्वा गतः पुण्यतरः सुपुण्यां मामेव नाथः शृणु पुण्यकीर्तिः ॥ ३

[*वाक्यैः सुपुण्यैः सुकलामुयुक्तैः परिष्वजेन्मे सुकलात्मना कैः]

आकर्ण्य सर्वं सुकला तदुक्तं सा शुद्धभावं च प्रभाषयेत्ताम् ॥ ४

कस्माद्गतः सुन्दरि नाथ तेऽद्य विहाय त्वां रूपवतीं च साञ्चीम् ॥

आख्यातु सर्वं भवती स्वभर्तुः सखीस्वरूपा गृहमागता मे ॥ ५

क्रीडा बभाषे शृणु सत्यमेतच्चारित्रजातं मम भर्तुरस्य ।

अहं प्रिये तस्य सदैव युक्ता यमिच्छते तं परिसाधयामि ॥ ६

कर्मस्वैपुण्यं वचनं स्वभर्तुर्ध्यानोपयुक्ता सकलं करोमि ।

एकान्तशीलस्य गुणैकधाम्नः सुभाषितं कान्तमिहैव देवि ॥ ७

मम पूर्वविपाकोऽयं संप्रत्येवं प्रवर्तते । यतस्त्यक्त्वा गतो भर्ता मामेवं मन्दभागिनीम् ॥ ८

सखे न धारये जीवं स्वकीयं कायमेव च । पत्या विना कथं नार्यः सुजीवन्ति च निर्वृणाः ॥ ९

रूपसौभाग्यशृङ्गारसुखं संपत्तिरेव च । नारीणां हि महाभागे भर्ता शास्त्रेषु गीयते ॥ १०

तच्च सर्वं समाकर्ण्य यदुक्तं क्रीडया तदा । सत्यभावं विदित्वाऽस्याः सर्वं संभाषितं तथा ॥ ११

विषण्णा सा महाभागा सुकला पतिदेवता । तामुवाच ततः सर्वमात्मचेष्टानुगं वचः ॥ १२

समासेन समाख्यातं पूर्ववृत्तान्तमात्मनः । यथा भर्ता गतो यात्रां पुण्यसाधनतत्परः ॥ १३

आत्मदुःखं सुखं चोक्त्वा विरराम मनस्विनी । बोधिता क्रीडया सा तु समाश्वास्य पतिव्रता ॥ १४

* एतन्निहान्तर्गतः पाठो ग. च. ड. पुस्तकस्थः ।

१ ग. घ. ज. ठ. ड. स्थिरम् । २ ग. 'समध्ये स आग' । ३ क. ख. च. छ. झ. ट. प्रबलो । ट. कुशलो । ४ ट. सुखस्वरूपा । ५ ड. 'स्वभावं व' । ६ ग. 'शीलां सगुणेन रत्या शुश्रूषि' । ७ क. ख. ड. च. छ. झ. ट. विश्वस्ता ।

सूत उवाच—

एकदा तु तथा प्रोक्तं क्रीडया सुकलां प्रति । सखे पश्य वनं सौम्यं दिव्यैर्वृक्षैरलंकृतम् ॥ १५
 तत्र तीर्थं परं पुण्यमस्ति पातकनाशनम् । नानावल्लीवितानैश्च सुपुण्यैः परिशोभितम् ॥ १६
 आवाभ्यामपि गन्तव्यं पुण्यहेतोर्वरानने । समाकर्ण्य तथा सार्धं सुकला मायया तदा ॥ १७
 प्रविवेश वनं दिव्यं नन्दनोपममेव सा । सर्वर्तुकुसुमोपेतं कोकिलाश्रतनादितम् ॥ १८
 गीयमानं सुमधुरैर्नादैर्मधुकरैरपि । कूजद्भिः पक्षिभिः पुण्यैः पुण्यध्वनिसमाकुलम् ॥ १९
 चन्दनादिसुवृक्षैश्च सौरभैश्च विराजितम् । सर्वभावैः सुसंपूर्णं मोधव्या माधवेन वै ॥ २०
 चरितं मोहनायैव सुकलायाश्च कारणात् । तथा सार्धं प्रविष्टा सा तद्वनं सर्वभावनम् ॥ २१
 ददर्श सौख्यदं पुण्यं मायाभावं न विन्दति । पश्यमाना वनं दिव्यं तथा सह जनेश्वरः (र) ॥ २२
 सुकौतुकान्यनेकानि दैवयुक्तानि तानि सा । तथा रत्या सुसंयुक्तः कामः शक्रः (क्रः) समागतः ॥
 सर्वभोगपतिर्भूत्वा कामलीलासमाकुलः । कामदेवं समाभाष्य एषा सा सुकलाऽऽगता ॥ २४
 प्रहरस्व महाभार्गा क्रीडायाः पुरतः स्थिताम् । मायां कृत्वा समानीतां क्रीडया तव संनिधौ ॥
 पौरुषं दर्शयाद्यैव यद्यस्ति कुरु निश्चितम् । २५

काम उवाच—

आत्मरूपं दर्शयस्व चतुरं लीलयाऽन्वितम् । येनाहं प्रहरे त्वेनां पञ्चबाणैः सहस्रदृक् ॥ २६

इन्द्र उवाच—

काऽऽस्ते सुपौरुषं गृह्येन लोकं वितन्वितम् । ममाऽऽधारपरो भूत्वा योद्धुमिच्छसि सांप्रतम् २७

काम उवाच—

तेनापि देवदेवेन महादेवेन शूलिना । पूर्वमेव इतं रूपं मम कायो न विश्रते ॥ २८
 इच्छाम्यहं यदा नारीं हन्तुं शृणुष्व सांप्रतम् । पुंसः कायं समाश्रित्य ह्यात्मरूपं प्रदर्शये ॥ २९
 पुमांसं वा सहस्राक्षं नृपुंसः कार्यं समाश्रये । पूर्वं दृष्ट्वा यदा नारीं तामेव परिचिन्तयेत् ॥ ३०
 चिन्तयमानस्य पुंसस्तु नारीरूपं पुनः पुनः । अदृष्टं तत्समाश्रित्यं पुंसमुन्मादयाम्यहम् ॥ ३१
 तथाऽप्युन्मादयाम्येव नार्यागमनसंशयः । संस्मरणात्स्मरो नाम मम जातं सुरेश्वर ॥ ३२
 तादृशोऽतादृशो रज्ज्वस्तुरूपं समाश्रये । आत्मतेजःप्रकाशेन बाध्यबाधकर्ता व्रजेत् ॥ ३३
 [*नारीरूपं समाश्रित्य धीरं पुरुषं प्रमोहयेत् । पुरुषं तु समाश्रित्य भावयामि सुयोधितम् ॥ ३४
 रूपहीनोऽस्मि हे इन्द्र अस्मद्वृषं समाश्रयेत्] । तव रूपं समाश्रित्य तां साधये यथेप्सिताम् ॥ ३५
 एवमुक्त्वा स देवेन्द्रं कार्यं तस्य महात्मनः । सखाऽसौ माधवस्यापि ह्याश्रित्य कुसुमायुधः ॥ ३६
 तामेव हन्तुं कुसुमायुधोऽपि साध्वीं सुपुण्यां कृकलस्य भार्याम् ।
 समुत्सुकस्तिष्ठति बाणपाणिर्लक्ष्यं तु तस्या नयनं विलोक्य ॥ ३७

इति श्रीमहापुराणे पाठे भूमिखण्डे वेनोपाख्याने सुकलाचारिते सप्तपञ्चशतमोऽध्यायः ॥ ५७ ॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—६२०२

* एतच्छिहान्तर्गतः पाठो ज. ट. ड. पुस्तकस्थः ।

१ ड. छ. झ. ट. सुपुण्यैः । २ क. ख. ग. घ. ङ. छ. झ. ट. ड. मायया । ३ क. ख. ङ. छ. झ. ट. वि-
 श्रितं । ४ ख. 'त्य पुंस्त्वमासाद' । ५ अ. 'म्' । पुंस्त्वादापाद' । ६ अ. नार्यां गर्भे न ।

विष्णुरुवाच—

क्रीडाप्रयुक्ता सुवनं प्रविष्टा वैश्यस्य भार्या सुकला च तन्वी ।

ददर्श सर्वं गहनं मनोज्ञं तामेव पप्रच्छ सर्वां सती सा ॥

१

अरण्यमेतत्प्रवरं सुपुण्यं दिव्यं सखे कस्य मनोभिरामम् ।

सिद्धं सुकामैः प्रवरैः समस्तैर्मनोभवारामसमानकल्पम् ॥

२

क्रीडोवाच—

एतद्वनं दिव्यगुणैः प्रयुक्तं सिद्धस्वभावैः परिभावेनेन ।

पुष्पाकुलं काष्णफलोपयुक्तं विपश्य सर्वं मकरध्वजस्य ॥

३

एवं वाक्यं ततः श्रुत्वा हर्षेण महताऽन्विता । समालोक्य महदृत्तं कामस्य च दुरात्मनः ॥ ४

वायुनाऽऽनीयमानं तं समाघ्राति न सौरभे(भम्) । वाति वायुः स्वभावेन सौरभ्येण समन्वितः ॥५

तद्वाणो विशते नाशं यथा तथा सुलीलया । सा गन्धं नैव शृणाति पुष्पाणां च वरानना ॥ ६

न चाऽऽस्वादयते तत्र फलानां वा रसं सती । स सखा कामदेवस्य रममाणो विलज्जितः ॥ ७

[*लज्जितः प्राङ्मुखो भूत्वा भूपालवचनच्छदैः । फलेभ्यस्तु सुपक्वेभ्यः पुष्पमञ्जरिभ्यस्ततः ॥

विरूपश्चापतद्भूमौ रुदत्येष तथा जितः] ॥

८

मकरन्दः सुदीनात्मा फलाद्भुवि गतः पुनः । भक्षयते मक्षिकाभिश्च यथा मूर्खवचस्तथा ॥

९

मक्षिकाभक्ष्यमाणस्तु प्रवाहेणैव याति सः । मन्दं मन्दं प्रयात्येव तं हसन्ति च पक्षिणः ॥ १०

नाना[[†]रुतैः प्रचलन्ति सुखमानन्दनिर्भराः । प्रीत्यां] शकुनयस्तत्र वनमध्यनगास्थिताः ॥

सुकलया जितो ह्येष निम्नं पन्थानमास्थितः ॥

११

प्रीत्या समेता रतिः कामभार्या श्रुत्वाऽब्रवीत्सा सुकलां विहस्य ।

स्वस्त्यस्तु ते स्वागतमेव भद्रे रमस्व प्रीत्या त्वनया च रत्या ॥

१२

वदन्त्यौ तौ(ते) स्त्रियो(यौ) दृष्ट्वा श्रुत्वोवाच सुभाषितम् । रतिं प्रति शृहीत्वा मे गतो भर्ता महामतिः

यत्र मे तिष्ठते भर्ता तत्राहं पतिसंयुता । तत्र कामश्च मे प्रीतिरयं कायो निराश्रयः ॥

१४

द्वे अप्युक्तं समाकर्ष्य रतिप्रीती विलज्जिते । व्रीडमाने गते ते द्वे यत्र कामो महाबलः ॥

१५

ऊचतुस्तं महावीरमिन्द्रकायसमाश्रितम् । चापमाकर्षमाणं तं नेत्रलक्ष्यं महाबलम् ॥

१६

दुर्जेयं महाप्राज्ञं त्यज पौरुषमात्मनः । पतिकामा महाभागा पतिव्रता सदैव सा ॥

१७

काम उवाच—

अनयाऽऽलोकयते रूपमिन्द्रस्यास्य महात्मनः । यदि देवि तदा चाहं हनिष्यामि न संशयः ॥१८

अथ वेषधरो देवो महारूपः सुराधिपः । यस्यामनुगतस्तूर्णं परया लीलया तदा ॥

१९

सर्वभोगसमाकीर्णः सर्वाभरणशोभितः । दिव्यमाल्याम्बरधरो दिव्यगन्धानुलेपनः ॥

२०

* एतद्विहान्तर्गतः पाठो ग. घ. ङ. छ. ट. ड द. पुस्तकस्थः । † एतद्विहान्तर्गतः पाठो ङ. पुस्तकस्थः ।

१ क. ख. ग. घ. ङ. च. छ. ड. रिमाधवेन । २ ड. 'न । वृक्षैर्युतं पुष्पफ' । ३ प्र. 'घ्रायातिसी' । ४ क. ख. ग. घ. ङ. च. छ. ड. विनिजितः ।

तया रत्या समायातो यत्राऽऽस्ते पतिदेवता । प्रत्युवाच महाभागां सुकलां सत्यचारिणीम् ॥२१
पूर्वं वृत्तीसमक्षं ते प्रीतिस्तु प्रहिता मया । कस्मान्न मन्यसे भद्रे भज मां त्वमिहाऽऽगतम् ॥ २२

सुकलोवाच—

रक्षायुक्ताऽस्मि भद्रं ते भर्तुः पुत्रैर्महात्मभिः । एकाकिनी सहायैश्च नैव कस्य भयं मम ॥
शूरैश्च पुरुषाकारैः सर्वत्र परिरक्षिता ॥ २३

नातिप्रस्तावये वक्तुं व्यग्रा कर्मणि तस्य च । यावत्प्रस्पन्दते नेत्रं तावत्कालं महामते ॥ २४

भवान्न लज्जते कस्माद्रममाणो मया सह । भवान्को हि समायातो निर्भयो मरणादपि ॥ २५

इन्द्र उवाच—

त्वामेवं हि प्रपश्यामि वनमध्ये समागताम् । समाख्यातास्त्वया शूरा भर्तुश्च तनयाः पुनः ॥
कथं पश्याम्यहं तावद्दर्शयस्व ममाग्रतः ॥ २६

सुकलोवाच—

निजगृहमपवर्गस्याऽऽधिपत्ये निवेश्य
धृतिमतिगतिबुद्ध्याख्यैस्तु संन्यस्य संत्यम् ॥

अचलसकलधर्मो नित्ययुक्तो महात्मा

शमदमसहधर्मात्मा सदा मां जुगोप ॥ २७

मामेवं परिरक्षते दमगुणैस्तैस्तैः सुधर्मः सदा

सत्यं पश्य समागतं मम पुरः शान्तिक्षमाभ्यां युतम् ॥

सत्याख्यस्तु महाबलः पृथुयशा यो मां न मुञ्चेत्कदा

बद्ध्वा मां दृढबन्धनैः सुनियतं पुण्यत्वमेवं गतः ॥ २८

रक्षायुक्ताः कृताः सर्वे सत्यार्थाः शृणु प्रांप्रतम् । धर्मलोभातिगाः सर्वे दमबुद्धिपराक्रमाः ॥ २९

मामेवं हि परीक्षन्ते किं मां प्रार्थयसे बलात् । को भवाभिर्भयो भूत्वा वृत्त्या सार्धं समागतः ३०

सत्यधर्ममुक्त्वाः पुण्या ज्ञानाद्याः प्रबलाः सुताः । मम भर्तुः सहायाश्च ते मां रक्षन्ति वै सदा ३१

अहं रक्षापरा नित्यं दमशान्तिपरायणा । न मां जेतुं समर्थश्च अपि साक्षाच्छचीपतिः ॥ ३२

यदि वा मन्मथो वाऽपि समागच्छति वीर्यवान् । दंशिताऽहं सदा सत्यैमत्या कष्टेन सर्वदा ३३

निरर्थकास्तस्य बाणा भविष्यन्ति न संशयः । त्वामेवं हि हनिष्यन्ति धर्माद्यास्ते महाबलाः ॥ ३४

दूरं गच्छ पलायस्व माऽत्र तिष्ठ ममाग्रतः । वार्यमाणो यदा तिष्ठेर्धस्मीभूतो भविष्यसि ॥ ३५

भर्त्रा विना निरीक्षेत मम रूपं यदा भवान् । यथा दारु दहेद्द्विस्तथा धक्ष्यामि नान्यथा ॥ ३६

एवमुक्तः सहस्राक्षो मन्मथं प्राह संमुखम् । पश्य पौरुषमेतासां युध्यस्व निजपौरुषैः ॥ ३७

यथाऽऽगतास्तथा सर्वे महाशापभयातुराः । स्वं स्वं स्थानं महाराज इन्द्राद्याः प्रययुस्तदा ॥ ३८

गतेषु तेषु सर्वेषु सुकला सा पतिव्रता । स्वगृहं पुण्यसंयुक्ता पतिध्यानेन चाऽऽगता ॥ ३९

स्वगृहं पुण्यसंयुक्तं सर्वतीर्थमयं तदा । सर्वयज्ञमयं राजन्संप्राप्ता पतिदेवता ॥ ४०

इति श्रीमहापुराणे पाप्मे भूमिखण्डे वेनोपाख्याने सुकलाचरितेऽष्टपञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५८ ॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—६२४०

विष्णुरुवाच—

कृकलः सर्वतीर्थानि साधयित्वा गृहं प्रति । प्रस्थितः सार्थवाहेन महानन्दसमन्वितः ॥ १
 एवं चिन्तयते नित्यं संसारः सफलो मम । स्वर्गं प्रयान्ति ते सर्वे पितरो मम नान्यथा ॥ २
 तावत्प्रत्यक्षरूपेण बद्ध्वा तस्य पितामहान् (हम्) । पुरतस्तस्य संब्रूते न हि ते पुण्यमुत्तमम् ॥ ३
 [* दिव्यरूपो महाकायः कृकलं वाक्यमब्रवीत् । तीर्थयात्राफलं नास्ति श्रम एव वृथा कृतः] ४
 [† स्वयं संतोषमायाति न हि ते पुण्यमुत्तमम्] । एवं श्रुत्वा तदा वैश्यः कृकलो दुःखपीडितः ॥ ५
 भवान्को वा बदत्येवं कस्माद्बद्धः पितामहः । केन दोषप्रभावेन तन्मे त्वं कारणं वद ॥ ६
 कस्मात्तीर्थफलं नास्ति मम यात्रा कथं न हि । सर्वमेवं समाचक्ष्व यदि जानासि संस्फुटम् ॥ ७

धर्म उवाच—

विनीतां विमलां पुण्यां भार्यां त्यक्त्वा प्रयाति यः । तस्य पुण्यतमं सर्वं वृथा भवति नान्यथा ८
 धर्माचारपरां पुण्यां साधुव्रतपरायणाम् । पतिव्रतपरां भार्यां सुगुणां पुण्यवत्सलाम् ॥ ९
 तामेवापि परित्यज्य धर्मकार्यं प्रयाति यः । वृथा तस्य कृतः सर्वो धर्मो भवति नान्यथा ॥ १०
 सर्वाचारपरा धन्या धर्मसाधनतत्परा । सतीव्रतरता नित्यं सर्वज्ञा ज्ञानवत्सला ॥ ११
 एवंगुणा भवेद्भार्या यस्य पुण्या महासती । तस्य गेहे सदा देवास्तिष्ठन्ति च महौजसः ॥ १२
 पितरो गेहमध्यस्था यशो वाञ्छन्ति तस्य च । गङ्गाद्याः सरितः पुण्याः सागरास्तत्र नान्यथा ॥
 [* पुण्या सती यस्य गेहे वर्तते सत्यतत्परा । तत्र यज्ञाश्च गावश्च ऋषयस्तत्र नान्यथा] ॥ १४
 तत्र सर्वाणि तीर्थानि पुण्यानि विविधानि च । भार्यायोगेण तिष्ठन्ति सर्वाण्येतानि नान्यथा १५
 पुण्यभार्याप्रयोगेण सुगार्हस्थ्यं प्रजायते । [† गार्हस्थ्यत्परमो धर्मो द्वितीयो नास्ति भूतले ॥ १६
 गृहस्थस्य गृहः पुण्यः सत्यपुण्यसमन्वितः । सर्वतीर्थमयो वैश्य सर्वदेवसमन्वितः] ॥ १७
 गार्हस्थ्यं च समाश्रित्य सर्वे जीवन्ति तत्त्वतः । तादृशं नैव पश्यामि ह्यन्यमाश्रममुत्तमम् ॥ १८
 मन्नाग्निहोत्रं देवाश्च सर्वे धर्माः सनातनाः । दानाचाराः प्रवर्तन्ते यस्य पुंसश्च वै गृहे ॥ १९
 एवं यो भार्यया हीनस्तस्य गेहं वनायते । यज्ञाश्चैव न सिध्यन्ति दानानि विविधानि च ॥ २०
 भार्याहीनस्य पुंसोऽपि न सिध्यति महाव्रतम् । धर्मकर्माणि सर्वाणि पुण्यानि विविधानि च २१
 नास्ति भार्यासमं तीर्थं धर्मसाधनहेतवे । गृणुष्व त्वं गृहस्थस्य नान्यो धर्मो जगत्रये ॥ २२
 यत्र भार्या गृहं तत्र पुरुषस्यापि नान्यथा । ग्रामे वाऽप्यथवाऽरण्ये सर्वधर्मस्य साधनम् ॥ २३
 नास्ति भार्यासमं तीर्थं नास्ति भार्यासमं सुखम् । नास्ति भार्यासमं पुण्यं तारणाय हिताय च ॥
 धर्मयुक्तां सतीं भार्यां त्यक्त्वा याति नराधमः । गृहधर्मं परित्यज्य काऽऽस्ते धर्मस्य ते फलम् ॥
 तथा विना यदा तीर्थं श्राद्धं दानं कृतं त्वया । तेन दोषेण वै बद्धास्तव पूर्वपितामहाः ॥ २६

* एतद्विद्वान्तर्गतः पाठः क. ख. ग. घ. ङ. च. छ. झ. ढ. ट. पुस्तकस्थः । † एतद्विद्वान्तर्गतः पाठो ग. घ. छ. झ. ढ. पुस्तकस्थः । * एतद्विद्वान्तर्गतः पाठः क. ख. ङ. च. छ. झ. ढ. पुस्तकस्थः । † एतद्विद्वान्तर्गतः पाठः क. ख. च. छ. झ. ढ. पुस्तकस्थः ।

१ ङ. पितामहः । २ ङ. छ. ढ. शततीर्थफलं । ३ ङ. 'च—तीर्थं सुशीलां पुण्यां तां भा' । ४ क. ख. ग. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ङ. द. जन्तवः । ५ क. ख. ग. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ङ. द. 'म् । यत्रामि' । ६ क. ख. च. छ. झ. ट. ङ. वेदाश्च ।

भवांश्चौरस्त्वमी चौरा यैश्च भुक्तं च लोलुपैः । त्वया दत्तस्य श्राद्धस्य अन्नमेवं तथा विना ॥ २७
 सुपुत्रः श्रद्धयोपेतः श्राद्धदानं ददाति यः । भार्यादत्तेन पिण्डेन तस्य पुण्यं वदाम्यहम् ॥ २८
 यथाऽमृतस्य पानेन पितृणां तृप्तिर्जायते । पितृणां नात्र संदेहः सत्यं सत्यं वदाम्यहम् ॥ २९
 गार्हस्थ्यस्य च धर्मस्य भार्या भवति स्वामिनी । त्वयैवं तां विना मूढ चौरकर्म कृतं वृथा ॥ ३०
 अमी पितामहाश्चौरा यैश्च भुक्तं तथा विना । भार्या पचति चैवान्नं स्वहस्तेनामृतोपमम् ॥ ३१
 तदन्नमेव भुञ्जन्ति पितरो हृष्टमानसाः । तेनैव तृप्तिमायान्ति संतुष्टाश्च भवन्ति ते ॥ ३२
 तस्माद्भार्या विना धर्मः पुरुषाणां न सिध्यति । [* नास्ति भार्यासमं तीर्थं सुपुंसां गतिदायकम्] ॥
 भार्या विना हि यो धर्मः स एव विफलो भवेत् ॥ ३३

इति श्रीमहापुराणे पाद्मे भूमिखण्डे वेनोपाख्यान एकोनषष्टितमोऽध्यायः ॥ ५९ ॥

आदितः श्लोकानां समष्टयङ्काः—६२७३

अथ षष्टितमोऽध्यायः ।

कृकल उवाच—

कथं मे जायते सिद्धिः कथं पितृविमोचनम् । तन्मे सुविस्तरेणापि धर्मराज वदाधुना ॥ १

धर्मराज उवाच—

गच्छ गेहं महाभाग त्वां विना दुःखिताऽभवत् । संबोधय त्वं सुकलां सुपुण्यां धर्मचारिणीम् ॥

श्राद्धदानं गृहं गत्वा तस्या हस्तेन वै कुरु ॥ २

स्मृत्वा पुण्यानि तीर्थानि पूजय त्वं सुरोत्तमान् । तीर्थयात्राकृता सिद्धिस्तव चैव भविष्यति ॥ ३

भार्या विना हि यो लोको धर्मं साधितुमिच्छति । विलोप्य धर्मं गार्हस्थ्यमेकाकी विचरेद्वनम् ॥

विफलो जायते लोके नान्नमश्नन्ति देवताः ॥ ४

यज्ञाः सिद्धिं न चाऽऽयान्ति गृहिणीरहिते गृहे । स एकाकी समर्थो न धर्मार्थसाधनाय च ॥ ५

विष्णुरुवाच—

एवमुक्त्वा गतो धर्मो यथाऽऽयातस्तथा पुनः । कृकलोऽपि स धर्मात्मा स्वगृहं प्रति प्रस्थितः ॥ ६

स्वगृहं प्राप्य मेधावी दृष्ट्वा तां च पतिव्रताम् । सार्थवाहेन तेनापि मुमुदे वाऽन्तरात्मना ॥ ७

तया समागतं दृष्ट्वा भर्तारं धर्मकोविदम् । कृतं सुमङ्गलं कर्म भर्तुरागमने तदा ॥ ८

समाचष्टे स धर्मात्मा धर्मस्यापि विचेष्टितम् । समाकर्ण्य महाभागा भर्तुर्वाक्यं मुंदावहम् ॥

धर्मवाक्यं प्रशस्याथ अनुमेने च तं तथा ॥ ९

अथासौ कृकलश्चापि तथा सार्धं सुपुण्यकम् । चकार श्रद्धया श्राद्धं देवपूजां गृहे स्थितः ॥ १०

पितरो देवगन्धर्वा त्रिमानैश्च समागताः । तुष्टुवुस्तौ महात्मानौ दंपती मुनयस्तथा ॥ ११

अहं चापि तथा ब्रह्मा देव्या युक्तो महेश्वरः । सर्वे देवाः सगन्धर्वास्तस्याः सत्येन तोषिताः १२

र्जुचुस्तौ तु महात्मानौ धर्मज्ञौ सत्यपण्डितौ । भार्यया सह भद्रं ते वरं वरय सुव्रत ॥ १३

* एतन्निहान्तर्गतः पाठः क. ख. ड. च. छ. झ. ट. ड. पुस्तकस्थः ।

१ क. ख. ड. च. छ. झ. ड. 'व वक्षिता मू' । २ ड. स्वभार्या । ३ क. ख. ड. च. छ. झ. ट. ड. ड. 'दि' 'तदा यान्ति यदा स्याद्गृहिणी' । ४ क. ख. ग. च. झ. ट. ड. ड. 'पि स्वस्थानं प्राप्य बुद्धिमान् । त' । ५ छ. सुभ्रद्धया ।

कुकल उवाच—

कस्य पुण्यस्य सङ्गेन तपसश्च सुरोत्तमाः । सभार्याय वरं दातुं भवन्तो हि समागताः ॥ १४

इन्द्र उवाच—

एषा सती महाभागा सुकला चारुमङ्गला । अस्याः सत्येन तुष्टाः स्म दातुकामा वरं तव ॥ १५

समासेन तु संप्रोक्तं सर्ववृत्तान्तमेव च । तस्याश्चरितमाहात्म्यं श्रुत्वा भर्ता स हर्षितः ॥ १६

तया सह स धर्मात्मा हर्षव्याकुललोचनः । ननाम देवताः सर्वा दण्डवच्च पुनः पुनः ॥ १७

यान्तु तुष्टिं महाभागस्त्रयो देवाः सनातनाः । अन्ये च ऋषयः पुण्याः कृपां कृत्वा ममोपरि १८

जन्मजन्मनि देवानां भक्तिमेवं करोम्यहम् । धर्मे सत्ये रतिः स्यान्मे भवतां हि प्रसादतः ॥ १९

पश्चाद्धि वैष्णवं लोकं सभार्यः सपितामहः । गन्तुमिच्छाम्यहं देवा यदि तुष्टा महौजसः ॥ २०

देवा ऊचुः—

एवमस्तु महाभाग सर्वं तव भविष्यति । सुकलेयं महापुण्या तव पत्नी यशस्विनी ॥ २१

विष्णुरुवाच—

इत्युक्त्वा पुष्पवृष्टिं तां तयोरुपरि भूपते । चक्रुर्जगुः पुण्यगीतं ललितं मधुरं ततः ॥ २२

गन्धर्वा गीततत्त्वज्ञा ननृतुश्चाप्सरोगणाः । ततो देवाः सगन्धर्वाः स्वं स्वं स्थानं नृपोत्तम ॥ २३

वरं दत्त्वा प्रजग्मुस्ते स्तूयमानाः पतिव्रताम् । नारीतीर्थं समाख्यातमन्यत्किं प्रवदामि ते ॥ २४

एतत्ते सर्वमाख्यातं पुण्याख्यानमनुत्तमम् । यः शृणोति नरो राजन्सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ २५

श्रद्धया शृणुयान्भारी सुकलाख्यानमुत्तमम् । सौभाग्येन सुसत्येन पुत्रपौत्रैश्च युज्यते ॥ २६

मोदते धनधान्यैश्च सह भर्त्रा सुखी भवेत् । पतिव्रता भवेत्सा च जन्मजन्मनि नान्यथा ॥ २७

ब्राह्मणो वेदविद्भूयात्क्षत्रियो विजयी भवेत् । [*धनधान्यं भवेत्तस्य वैश्यगेहे न संशयः ॥ २८

धर्मज्ञो जायते राजन्सदाचारः सुखी भवेत् । शूद्रः सुखमवाप्नोति पुत्रपौत्रैः प्रवर्धते ॥

विपुला जायते लक्ष्मीर्धनधान्यैरलंकृतः] ॥ २९

† इति श्रीमहापुराणे पाद्मे भूमिखण्डे वेनोपाख्याने सुकलाचरिते षष्टितमोऽध्यायः ॥ ६० ॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—५१२०

अथैकषष्टितमोऽध्यायः ।

वेन उवाच—

भार्यातीर्थं समाख्यातं सर्वतीर्थोत्तमोत्तमम् । पितृतीर्थं समाख्याहि पुत्राणां तारणं परम् ॥ १

विष्णुरुवाच—

कुरुक्षेत्रे महापुण्ये कुण्डलो नाम भूसुरः । सुकर्मा नाम सत्पुत्रः कुण्डलस्य महात्मनः ॥ २

गुरु तस्य महावृद्धौ धर्मज्ञौ शास्त्रकारिणौ । द्वावेतौ तौ महाप्राज्ञौ जरया परिपीडितौ ॥ ३

* एतन्निहान्तर्गतः पाठः क. ख. ग. घ. ङ. च. छ. झ. ढ. पुस्तकस्थः । † अत्र 'इति पद्मपुराणे चतुर्थखण्डः समाप्तः' इति ग. पुस्तके । 'इति चतुर्थखण्डः समाप्तः' इति घ. पुस्तके । (भूमिखण्डस्याऽऽदिभागोऽयम्) एतदपि क्वाचित्पुस्तके दृश्यते ।

१ क. वरत्रयम् । स । २ क. ख. ङ. च. छ. झ. ढ. नः । यदि तुष्टा म । ३ क. ख. ङ. च. छ. झ. ढ. 'अकोविदौ । द्वा ।

तयोः शुभ्रुषणं चक्रे भक्त्या च परया ततः । धर्मज्ञो भावसंयुक्तो षडर्निशमरिंदम ॥ ४
 तस्माद्देदानधीते स पितुः शास्त्राप्यनेकशः । सर्वाचारपरो दान्तः सत्यवाञ्छानवत्सलः ॥ ५
 अङ्गसंवाहनं चक्रे गुर्वोश्च स्वयमेव सः । पादप्रक्षालनं चैव स्नानभोजनकां क्रियाम् ॥ ६
 भक्त्या चैव स्वभावेन सैततं तन्मयो भवेत् । मातापित्रोश्च राजेन्द्र उपचर्यां करोति सः ॥ ७

सूत उवाच—

तद्वर्तमानकाले तु बभूव नृपसत्तम । पिप्पलो नाम वै विप्रः कश्यपस्य कुलोद्भवः ॥ ८
 धर्मकर्मा महाभाग जितात्मा जितैविग्रहः । दैमशौचशमोपेतः कामक्रोधविवर्जितः ॥ ९
 दशारण्ये गतो धीमाञ्छानशान्तिपरायणः । सर्वेन्द्रियाणि संयम्य तपस्तेपे महामनाः ॥ १०
 तपःप्रभावतस्तस्य जन्तवो गतविग्रहाः । वसन्ति सुयुगे तत्र एकोदरगता इव ॥ ११
 तत्तपस्तस्य मुनयो दृष्ट्वा विस्मयमाययुः । नेदृशं केनचित्तमं यथाऽसौ तप्यते मुनिः ॥ १२
 देवाश्च इन्द्रमुखाः परं विस्मयमाययुः । अहो अस्य तपस्तीव्रं शमश्चेन्द्रियसंयमः ॥ १३
 निर्विकारो निरुद्वेगः कामक्रोधविवर्जितः । शीतवातातपसहो धराधर इव स्थितः ॥ १४
 विषये विमुखो धीरो मनसोऽतीतसंग्रहः । न ऋणोति यथा शब्दं कस्यचिद्विजसत्तमः ॥ १५
 संस्थानं तादृशं गत्वा स्थित्वा एकाग्रमानसः । ब्रह्मध्यानमयो भूत्वा सानन्दमुखपङ्कजः ॥ १६
 अश्मकाष्ठ इवात्यर्थं निश्चेष्टो गिरिवत्स्थितः । स्थाणुवदृश्यते चासौ सुस्थिरो धर्मवत्सलः ॥ १७
 तपःक्रिष्टशरीरोऽतिश्रद्धावाननसूयकः । एवं वर्षसहस्रैकं संजातं तस्य धीमतः ॥ १८
 पिपीलिकाभिर्वह्नीभिः कृतं मृद्भारसंचयम् । तस्योपरि महाकायं वल्मीकानां च मन्दिरम् ॥ १९
 वली(ल्मी)कोदरमध्यस्थो जडीभूत इव स्थितः । स एवं पिप्पलो विप्रस्तप्यते सुमहत्तपः ॥ २०
 कृष्णसर्पैस्तु सर्वत्र वेष्टितो द्विजसत्तमः । तमुग्रतेजसं विप्रं दशन्ति स्म विषोल्बणाः ॥ २१
 संप्राप्य गात्राणि विषं त्वचं तस्य न भेदयेत् । तेजसा तस्य विप्रस्य नागाः शान्तिमथाऽऽगमन
 तस्य कायात्समुद्भूता अर्चिपो दीप्ततेजसः । नानारूपाः सुबहुशो दृश्यन्ते च पृथक्पृथक् ॥ २३
 यथा वह्नेः प्रदृश्यते तथैव च नृपोत्तम । यथा मेघोदरे सूर्यः प्रविष्टो भाति रश्मिभिः ॥
 वल्मीकस्थस्तथा विप्रः [*पिप्पलो भाति तेजसा ॥ २४
 सर्पा दंशन्ति विप्रं तं] सक्रोधा दशनैरपि । न भिन्दन्ति दंष्ट्राग्राचर्म भित्त्वा नृपोत्तम ॥ २५
 [† एवं वर्षसहस्रैकं तप आचरतस्ततः । गतं च राजराजेन्द्र मुनेस्तस्य महात्मनः ॥ २६
 त्रिकालं साध्यमानस्य लीलातपवधान्वितम् । गतं कालं महाराज पिप्पलस्य महात्मनः ॥ २७
 तद्वच्च वायुभक्षं च कृतं तेन महात्मना] । त्रीणि वर्षसहस्राणि गतान्येवं च भूपते ॥ २८
 तस्य मूर्ध्नि ततो देवैः पुष्पवृष्टिः कृता पुरा । ब्रह्मज्ञोऽसि महाभाग धर्मज्ञोऽसि न संशयः ॥
 सर्वज्ञानमयोऽसि त्वं संजातः स्वेन कर्मणा ॥ २९

* एतच्चिह्नान्तर्गतोऽयं पाठः क. ख. घ. ङ. च. छ. ज. झ. ङ. ट. पुस्तकस्थः । † एतच्चिह्नान्तर्गतोऽयं पाठः क. ख. घ. ङ. च. छ. ज. झ. ङ. ट. पुस्तकस्थः ।

१ क. ख. घ. च. छ. झ. ङ. कृपया । २ क. घ. ङ. च. छ. झ. ङ. ट. दान्तो धर्मज्ञो ज्ञानं । ३ क. ख. ङ. च. छ. झ. ङ. ट. तज्याने । ४ क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ङ. ट. 'वः । तपस्तेपे निराहारो जि' । ५ क. ख. ङ. च. छ. झ. ङ. ट. 'तमत्सरः । द' । ६ ङ. दयाशौचदमोपेतः । ७ ङ. निराहारो । ८ ङ. 'नपरो भू' । ९ क. ख. ङ. च. छ. झ. 'ताति तस्य तप्यतः । त' ।

यं यं त्वं वाञ्छसे कामं तं तं प्राप्स्यसि नान्यथा । सर्वकाममयी सिद्धिः स्वत एव भविष्यति ॥
 समाकर्ष्य ततो वाक्यं पिप्पलोऽपि महामनाः । प्रणम्य देवताः सर्वा भक्त्या नमितकन्धरः ॥ ३१
 हर्षेण महताऽऽविष्टो देवान्प्रति उवाच ह । इदं चैव जगत्सर्वं मम वश्यं यथा भवेत् ॥ ३२
 तथा कुरुध्वं भो देवा विद्याधरो भवाम्यहम् । एवमुक्त्वा स मेधावी विरराम नृपोत्तम ॥ ३३
 एवमस्त्विति ते प्रोचुर्द्विजश्रेष्ठं सुरास्तदा । दत्त्वा वरं महाभाग जग्मुस्तस्मै महात्मने ॥ ३४
 गतेषु तेषु देवेषु पिप्पलो द्विजसत्तमः । ब्रह्मण्यं साधयेन्नित्यं विश्ववश्यं प्रचिन्तयेत् ॥ ३५
 तदाप्रभृति राजेन्द्र पिप्पलो द्विजसत्तमः । विद्याधरपदं लब्ध्वा कामगामी महीयते ॥ ३६
 एवं स पिप्पलो विप्रो विद्याधरपदं गतः । संजातो देवलोकेऽऽः सर्वविद्याविशारदः ॥ ३७
 एकदा तु महातेजाः पिप्पलः परिचिन्तयेत् । विश्वं वश्यं भवेत्सर्वं मम दत्तो वरोत्तमः ॥ ३८
 तदर्थं प्रत्ययं कर्तुमुद्यतो द्विजसत्तमः । यं यं चिन्तयते वश्यं तं तं हि वशमानयेत् ॥ ३९
 एवं तत्प्रत्ययं ज्ञात्वा मनसा परिकल्पितम् । द्वितीयो नास्ति वै लोके मत्समः पुरुषोत्तमः ॥४०

सूत उवाच—

एवं हि चिन्तमानस्य पिप्पलस्य महात्मनः । ज्ञात्वा मानसिकं भावं सारसस्तमुवाच ह ॥ ४१
 सरस्तीरगतो राजन्सुस्वरं व्यञ्जनान्वितम् । स्वनं सौष्ठवसंयुक्तमुक्त्वाऽपि पिप्पलं प्रति ॥ ४२
 कस्मादुद्ग्रहसे गर्वमेवं त्वं परमात्मकम् । सर्ववश्यात्मकीं सिद्धिं नाहं मन्ये तवैव हि ॥ ४३
 वश्यावश्यामिदं कर्म अर्वाचीनं प्रशस्यते । पराचीनं न जानासि पिप्पल त्वं हि मूढधीः ॥ ४४
 वर्षाणां तु सहस्राणि यावज्जीणि त्वया तपः । समाचीर्णं ततो गर्वं भवान्मूढ इहाऽऽगतः ॥ ४५
 कुण्डलस्य सुतो धीरः सुकर्मा नाम यः सुधीः । वश्यावश्यं जगत्सर्वं तस्याऽऽसीच्छृणु सांप्रतम् ॥
 अर्वाचीनं पराचीनं स वै जानाति बुद्धिभान् । लोके नास्ति महाज्ञानी तत्समः शृणु पिप्पल ॥
 न दत्तं तेन वै दानं न ध्यानं परिचिन्तितम् । हुतयज्ञादिकं कर्म न कृतं तेन वै कदा ॥ ४८
 न गतस्तीर्थयात्रायां सद्गुरूपसनं न च । नो कदा कृतवान्विप्र धर्मसेवार्थमुत्तमम् ॥ ४९
 स्वच्छन्दचारी ज्ञानात्मा पितृमातृसुहृत्सदा । वेदाध्ययनसंपन्नः सर्वशास्त्रार्थकोविदः ॥ ५०
 यादृशं तस्य वै ज्ञानं बालस्यापि सुकर्मणः । तादृशं नास्ति ते ज्ञानं वृथा त्वं गर्वमुद्ग्रहेः ॥ ५१

पिप्पल उवाच—

को भवान्पक्षिरूपेण मामेवं परिकुत्सयेत् । कस्माद्भिन्दसि मे ज्ञानं पराचीनं तु कीदृशम् ॥ ५२
 तन्मे विस्तरतो ब्रूहि त्वयि ज्ञानं कथं भवेत् । अर्वाचीनगतिं सर्वां पराचीनस्य सांप्रतम् ॥ ५३
 वद त्वमण्डजश्रेष्ठ ज्ञानपूर्वं सुविस्तरम् । किं वा ब्रह्मा च विष्णुश्च किं वा रुद्रो भविष्यसि ॥५४

सारस उवाच—

नास्ति ते तपसो भावः फलं नास्ति श्रुतस्य वा । यत्त्वया परितप्तस्य तपसश्च फलं शृणु ॥ ५५
 कुण्डलस्यापि पुत्रस्य बालस्यापि यथा गुणः । तथा ते नास्ति वै ज्ञानं पराचीनस्य तत्पदम् ५६
 इतो गत्वाऽपि पृच्छ त्वं मम रूपं द्विजोत्तम । स वदिष्यति धर्मात्मा सर्वज्ञानं तवैव हि ॥ ५७

१ क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ड. ढ. 'र्ण्यं महद्वाक्यं । २ म. 'याधाते । ३ घ. ट. ड. 'त्यं वश्याव' । ४ क. ख. ग. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ड. ढ. 'लो नाम विद्याधरमहामतिः । सं' । ५ क. ख. ग. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ड. ढ. 'त' । वश्याव' । ६ ड. 'नं तं स्वरसं' । ७ क. ख. ङ. च. छ. झ. ट. ड. ढ. ज्ञानं ।

विष्णुरुवाच—

एवमाकर्ण्य तत्सर्वं सारसेन प्रभाषितम् । तं जगाम स वेगेन ब्रह्मात्मानं नृपोत्तमः ॥ ५८

इति श्रीमहापुराणे पाद्मे भूमिखण्डे वेनोपाख्यान एकषष्टितमोऽध्यायः ॥ ६१ ॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—६३६०

अथ द्विषष्टितमोऽध्यायः ।

विष्णुरुवाच—

कुण्डलस्याऽऽश्रमं गत्वा सत्यधर्मसमाकुलम् । [*सुकर्माणं ततो दृष्ट्वा पितृमातृपरायणम् ॥ १
शुश्रूषन्तं महात्मानं गुरु सत्यपराक्रमम् । महारूपं महातेजं महाज्ञानसमाकुलम्] ॥ २
मातापित्रोस्तु पादान्त उपविष्टं नृपोत्तम । महाभक्त्याऽन्वितं शान्तं सर्वज्ञानमहानिधिम् ॥ ३
कुण्डलस्यापि पुत्रेण सुकर्मणा महात्मना । आगतं पिप्पलं दृष्ट्वा द्वारदेशे महामतिम् ॥ ४
आसनात्सूर्णमुत्थाय अभ्युत्थानं कृतं पुनः । आगच्छस्व महाभाग विद्याधर महामते ॥ ५
आसनं पाद्यमर्घ्यं च ददौ तस्मै महात्मने । निर्विघ्नोऽसि महाप्राज्ञ कुशलेनापि वर्तसे ॥ ६
निरामयं च पप्रच्छ पिप्पलं च समागतम् । यस्मादागमनं तेऽत्र तत्सर्वं प्रवदाम्यहम् ॥ ७
वर्षाणां हि सहस्राणि यावद्भ्राणि त्वया तपः । तप्तमेव महाभाग सुरेभ्यः प्राप्तवान्वरम् ॥ ८
वश्यत्वं च त्वया प्राप्तं कामचारस्तथैव च । तेन मत्तो न जानासि गर्वं उद्ग्रहितस्त्वया ॥ ९
दृष्ट्वा ते चेष्टितं सर्वं सारसेन महात्मना । ममाभिधानं कथितं मम ज्ञानमनुत्तमम् ॥ १०

पिप्पल उवाच—

योऽप्यसौ सारसो विप्र सरिचीरे प्रयुक्तवान् । सर्वज्ञानं वदेन्मां हि स च कः प्रभुरीश्वरः ॥११

सुकर्मोवाच—

भवन्तमुक्तवान्यो वै सरिचीरे तु सारसः । ब्रह्माणं तं महात्मानं विद्धि त्वं परमेश्वरम् ॥ १२
अन्यत्किं पृच्छसे विप्र ब्रूहि तच्च वदाम्यहम् ॥

विष्णुरुवाच—

एवमुक्तः स धर्मात्मा सुकर्मणमुवाच ह ॥ १३

पिप्पल उवाच—

त्वयि वश्यं जगत्सर्वमिति शुश्रुम भूतले । तन्मे त्वं कौतुकं विप्र प्रदर्शय प्रयत्नतः ॥ १४
पश्य कौतुकमेवौत्र वश्यावश्यस्य कारणम् । तमुवाच स धर्मात्मा सुकर्मा पिप्पलं प्रति ॥ १५
अथ सस्मार वै देवान्सुकर्मा प्रत्ययाय वै । इन्द्राद्याल्लोकपालांश्च देवांश्चाग्निपुरोगमान् ॥ १६
समागताः समाहृता नागविद्याधरास्तथा । सुकर्मणं ततः प्रोचुस्ते सर्वेऽपि समागताः ॥ १७
कस्मात्स्मृतास्त्वया विप्र भवांस्तत्कारणं वद ॥

* एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ड. ढ. पुस्तकस्थः ।

१ क. ख. ङ. च. छ. झ. ट. 'न दशाख्यं महाश्रमम् । घ. ट. ड. 'न महात्मानं ददर्श ह । २ क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ड. तेऽय । ३ क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ड. 'वाच व' । ४ क. ख. घ. ङ. झ. ट. ड. 'प्रोचुर्वे' वाशामिपुरोगमाः । क' ।

सुकर्मोवाच—

अयं मे ह्यतिथिः प्राप्नो विद्याधरो हि पिप्पलः । मामेवं भाषते प्राज्ञो विश्ववश्यस्य कारणम् १८
 प्रत्ययार्थं समाहृता अस्यैव च महात्मनः । स्वं स्वं स्थानं प्रगच्छध्वमित्युवाच सुरान्प्रति ॥ १९
 तमूचुस्ते ततो देवाः सुकर्माणं महामतिम् । अस्माकं दर्शनं विप्र विफलं नैव जायते ॥ २०
 वरं वरय भद्रं ते मनसा यद्धि रोचते । तत्प्रदन्नो न संदेहस्त्वेवमूचुः सुरोत्तमाः ॥ २१
 भक्त्या प्रणम्य तान्देवान्वरं ब्रूते द्विजोत्तमः । अचलां दत्त देवेन्द्रा सुभक्तिं भावसंयुताम् ॥
 मातापित्रोश्च मे नित्यमेतद्वरमनुत्तमम् ॥ २२
 [*पिता मे वैष्णवं लोकं प्रयात्वेतद्गुरोत्तमम् । तद्वन्माता च देवेशा वरमन्यं न याचये ॥] २३

देवा ऊचुः—

पितृभक्तोऽसि विप्रेन्द्रं सुभक्तिस्ते भवत्विह । सुकर्मञ्छ्रूयतां वाक्यं प्रीत्या युक्ताः सदैव ते ॥ २४
 एवमुक्त्वा गता देवाः स्वलोकं नृपनन्दन । सुकर्मणैवमाश्चर्यं तस्याग्रे परिदर्शितम् ॥ २५
 दृष्टं तु पिप्पलेनापि कौतुकं महदद्भुतम् । तमुवाच स धर्मात्मा पिप्पलः कुण्डलात्मजम् ॥ २६
 अर्वाचीनं त्विदं रूपं पराचीनं च कीदृशम् । प्रभावमुभयोश्चैव वदस्व वदतां वर ॥ २७

सुकर्मोवाच—

अर्वाचीनस्य रूपस्य लिङ्गमेव वदामि ते । येन लोकाः प्रमोह्यन्त इन्द्राद्याः सचराचराः ॥ २८
 अयमेष जगन्नाथः सर्वगो व्यापकः परः । अस्य रूपं न दृष्टं हि केनाप्येव हि योगिना ॥ २९
 श्रुतिरेव वदत्येवं न वक्तुं शक्यतेऽपि सः । अपादो ह्यकरोऽनासो ह्यकर्णो मुखवर्जितः ॥ ३०
 सर्वं पश्यति वै कर्म कृतं त्रैलोक्यवासिनाम् । तेषामुक्तमकर्णश्च स शृणोति सुशान्तिदः ॥ ३१
 गतिहीनो ब्रजेत्सोऽपि सर्वत्र परिदृश्यते । पाणिहीनः पादहीनः कुरुते च प्रभावति ॥
 सर्वत्र दृश्यते विश्वव्यापकः पादवर्जितः ॥ ३२
 यं न पश्यन्ति देवेन्द्रा मुनयस्तच्चदर्शिनः । स च पश्यति तान्सर्वान्सत्यासत्यपदे स्थितः ॥ ३३
 व्यापकं विमलं सिद्धं सिद्धिदं सर्वनायकम् । यं जानाति महायोगी व्यासो धर्मार्थकोविदः ॥ ३४
 तेजोमूर्तिः स चाऽऽकाशमेकवर्णमनन्तकम् । व्यासश्चैव विजानाति मार्कण्डेयश्च तत्पदम् ॥ ३५
 पराचीनं प्रवक्ष्यामि शृणुष्वैकाग्रमानसः । यदाऽऽहृत्य स भूतात्मा स्वयमेव प्रजापतिः ॥ ३६
 अप्सु शय्यां समाश्रित्य शेषभोगास्थितः प्रभुः । तमाश्रित्य स्वपित्येको बहुकालं जनार्दनैः ॥ ३७
 जलान्धकारसंतप्तो मार्कण्डेयो महामुनिः । स्थानमिच्छन्स योगात्मा निर्विण्णो भ्रमणेन सः ॥ ३८
 भ्रममाणः स दृष्टो शेषपर्यङ्कशायिनम् । सूर्यकोटिप्रतीकाशं दिव्याभरणभूषितम् ॥ ३९
 दिव्यमाल्याम्बरधरं सर्वव्यापिनमीश्वरम् । योगनिद्रां गतं कान्तं शङ्खचक्रगदाधरम् ॥ ४०
 एका नारी महाकाया कृष्णाञ्जनचयोपमा । दंष्ट्राकरालवदना भीमरूपा द्विजोत्तम ॥ ४१
 तयोक्तोऽसौ मुनिश्चेष्टो मा भैरिति महामुनिः । पद्मपत्रं सुविस्तीर्णपञ्चयोजनमायतम् ॥ ४२
 तस्मिन्पत्रे महादेव्या मार्कण्डेयो महामुनिः । संनिवेश्य सुखेनापि नास्त्यत्र च भयं तव ॥ ४३
 तामुवाच स योगीन्द्रः का त्वं भवसि भामिनि । [†पृष्ठैवं मुनिना देवी सादरं प्राह भूसुर] ॥ ४४

* एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. ड. च. छ. झ. ङ. ट. पुस्तकस्थः । † अ. पुस्तक एवेदम् ।

१ ड. 'न्द्र भक्त्या ते संभ' । २ क. ख. च. सुसाक्षिकः । ड. ससाक्षिकः । ३ क. ख. ड. च. छ. झ. ङ. 'द्धं श्रुतिरा-
 ख्याति निश्चितम् । ४ ट. दर्शनात्मकम् । ५ ड. 'नः । मायान्भ' । ६ अ. 'निद्रा च तत्कान्ता श' । ७ अ. 'धरा । एकाकिनी म' ।
 ३२

नागभोगस्य पर्यङ्के यः शयीत स केशवः । अस्याहं वैष्णवी शक्तिः कालरात्रिरिह द्विज ॥ ४५
 मामेवं विद्धि विभेन्द सर्वमायासमन्विताम् । महामाया पुराणेषु जगन्मोहाय कीर्तिता ॥ ४६
 इत्युक्त्वा सा गता देवी अन्तर्धानं हि पिप्पल । तस्यां देव्यां गतायां तु मार्कण्डेयो ह्यपश्यत् ४७
 तस्य नाभ्यां समुत्पन्नं पङ्कजं हाटकप्रभम् । तस्माज्जज्ञे महतेजा ब्रह्मा लोकपितामहः ॥ ४८
 तस्माद्भि जज्ञिरे लोकाः सर्वे स्थावरजङ्गमाः । इन्द्राद्या लोकपालाश्च देवाश्चाग्निपुरोगमाः ॥ ४९
 [* अर्वाचीनं स्वरूपं तु दर्शितं हि मया नृप । अर्वाचीनः शरीरोऽयं पराचीनो निराश्रयः ५०
 यदा स दर्शयेत्कार्यं कायरूपा भवन्ति ते] । अर्वाचीनास्ततः सर्वे ब्रह्माद्याः पिप्पलाखिलाः ५१
 [† अर्वाचीना अमी लोका ये भवन्ति जगन्नये] । पराचीनः स विश्वात्मा यं प्रपश्यन्ति योगिनः
 मोक्षरूपं परं स्थानं परब्रह्मस्वरूपकम् । अन्यक्तमक्षरं हंसं शुद्धं सिद्धिसमन्वितम् ॥ ५३
 पराचीनस्य यद्वृत्तं विद्याधर तवाग्रतः । सर्वमेव समाख्यातमन्यात्किं ते वदाम्यहम् ॥ ५४
 विद्याधर उवाच—

कस्मादेतन्महाज्ञानमुद्भूतं तव सुव्रत । अर्वाचीनगतिं विद्वान्पराचीनगतिं तथा ॥ ५५
 त्रैलोक्यस्य परं ज्ञानं त्वय्येवं परिवर्तते । तपसो नैव पश्यामि परां निष्ठां हि सुव्रत ॥
 स्वप्रभावं वदस्वैवं केन ज्ञानं तवाखिलम् ॥ ५६

सुकर्मोवाच—

एतदेव न जानामि न कृतं कायशोषणम् । यजनं याजनं धर्मं न ज्ञानं तीर्थसाधनम् ॥ ५७
 न मया साधितं चान्यत्पुण्यं किञ्चित्सुकर्मजम् । स्फुटमेकं प्रजानामि पितृमातृप्रपूजनम् ॥ ५८
 उभयोस्तु स्वहस्तेन मातापित्रोश्च पिप्पल । पादप्रक्षालनं पुण्यं स्वयमेव करोम्यहम् ॥ ५९
 अङ्गसंवाहनं स्नानं भोजनादिकमेव च । त्रिकालोपासनं भीतः साधयामि दिने दिने ॥ ६०
 पादोदकं तयोश्चैव मातापित्रोर्दिने दिने । भक्त्या भावेन विन्दामि पूजयामि स्वभावतः ॥ ६१
 गुरु मे जीवमानौ तौ यावत्कालं हि पिप्पल । तावत्कालं तु मे लाभो ह्यतुल्यश्च प्रजायते ॥ ६२
 त्रिकालं पूजयाम्येतौ भावशुद्धेन चेतसा । स्वच्छन्दलीलासंचारी वर्ताम्येवं हि पिप्पल ॥ ६३
 किं मे चान्येन तपसा किं मे कायस्य शोषणैः । किं मे सुतीर्थयात्राभिरन्यैः पुण्यैश्च सांप्रतम् ॥
 मत्त्वानामेव सर्वेषां यत्फलं प्राप्यते बुधैः । [* तत्फलं तु मया हृष्टं पितुः शुश्रूषणादपि ॥ ६५
 मातुः शुश्रूषणं तद्वत्पुत्राणां गतिदायकम् । सर्वधर्मस्य सर्वस्वं सारभूतं जगन्नये ॥ ६६
 पुत्रस्य जायते लोको मातुः शुश्रूषणादपि] । पितुः शुश्रूषणे तद्वमहत्पुण्यं प्रजायते ॥ ६७
 तत्र गङ्गा गया तीर्थं तत्र पुष्करमेव च । यत्र माता पिता तिष्ठेत्पुत्रस्यापि न संशयः ॥ ६८
 अन्यानि तत्र तीर्थानि पुण्यानि विविधानि च । भजन्ते तानि पुत्रस्य पितुः शुश्रूषणादपि ॥ ६९
 पितुः शुश्रूषणात्तस्य दानस्य तपसः फलम् । सत्पुत्रस्य भवेद्विप्र नान्यत्कर्म समाश्रयेत् ॥ ७०
 पितुः शुश्रूषणात्पुण्यं पुत्रः प्राप्नोत्यनुत्तमम् । सुकर्मणस्तु सर्वत्र इह चैव परत्र च ॥ ७१

* एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ड. ड. पुस्तकस्यः † एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. घ.
 ङ. च. छ. झ. ट. ड. ड. पुस्तकस्यः । * एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठो ङ. झ. ड. पुस्तकस्यः ।

१ क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ड. ड. 'रित्युच्यते । मा' । २ ख. 'विद्यात्परा' । ३ घ. ट. ड. 'ध्येव प' । ४ घ.
 ट. ड. 'श्च तत्पर । पा' । ५ क. ख. ङ. च. छ. झ. ड. 'काले ध्यामसंलीनः सा' । ६ ख. ङ. च. छ. ड. वन्दामि ।
 ७ क. ख. ङ. च. छ. झ. ड. द्विजैः ।

जीवमानौ गुरौ(रू) एतौ स्वमातापितरौ तथा । शुश्रूषते सुतो भक्त्या तस्य पुण्यफलं वृणु ७२
 देवास्तस्यापि तुष्यन्ति ऋषयः पुण्यवत्सलाः । त्रयो लोकाश्च तुष्यन्ति पितुः शुश्रूषणादिह ७३
 मातापित्रोस्तु यः पादौ नित्यं प्रक्षालयेत्सुतः । तस्य भागीरथीस्नानमहन्यहनि जायते ७४
 पुण्यैर्षिष्ठाभपानैर्यः पितरं मातरं तथा । भक्त्या भोजयते नित्यं तस्य पुण्यं वदाम्यहम् ७५
 अश्वमेधस्य यज्ञस्य फलं पुत्रस्य जायते । ताम्बूलैश्छादनैश्चैव पानैश्चाशनकैस्तथा ७६
 भक्त्या चाग्नेन पुण्येन गुरु येनाभिपूजितौ । सर्वज्ञानी भवेत्सोऽपि यज्ञः कीर्तिमवामुयात् ७७
 मातरं पितरं दृष्ट्वा हर्षात्संभाषते सुतः । निधयस्तस्य संतुष्टा नित्यं गेहे वसन्ति च ७८
 वैद्वाः सौहृदमायान्ति पुत्रस्य सुखदाः सदा ७९

इति श्रीमहापुराणे पादौ भूमिखण्डे वेनोपाख्याने मातापितृतीर्थमाहात्म्ये द्विषष्टितमोऽध्यायः ॥ ६० ॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—६४४०

अथ त्रिषष्टितमोऽध्यायः ।

सुकर्मोवाच—

[*तयोश्चापि द्विजश्रेष्ठ मातापित्रोश्च स्नातयोः । पुत्रस्यापि हि सर्वाङ्गे पतन्त्यम्बुकणा यदा ॥
 सर्वतीर्थसमं स्नानं पुत्रस्यापि प्रजायते] ॥ १
 पतितं क्षुधितं वृद्धमशक्तं सर्वकर्मसु । व्याधितं कुष्ठिनं तातं मातरं च तथाविधाम् ॥ २
 उपाचरति यः पुत्रस्तस्य पुण्यं वदाम्यहम् । विष्णुस्तस्य प्रसन्नात्मा जायते नात्र संशयः ॥ ३
 प्रयाति वैष्णवं लोकं यदप्राप्यं हि योगिभिः । पितरौ विकलौ दीनौ वृद्धौ दुःखितमानसौ ॥ ४
 महागदेन संतप्तौ परित्यजति पापधीः । स पुत्रो नरकं याति दारुणं कृमिसंकुलम् ॥ ५
 वृद्धाभ्यां यः समाहृतो गुरुभ्यामिह सांप्रतम् । न प्रयाति सुतो भूत्वा तस्य पापं वदाम्यहम् ॥ ६
 विष्ठात्री जायते मूढोऽग्नेयभोजी न संशयः । यावज्जन्मसहस्रं तु पुनः श्वानोऽभिजायते ॥ ७
 पुत्रगेहे स्थितौ मातापितरौ वृद्धकौ तथौ । स्वयं ताभ्यां विना भुक्त्वा प्रथमं जायते घृणिः ॥ ८
 मूत्रं विष्टां च भुञ्जीत यावज्जन्मसहस्रकम् । कृष्णसर्पो भवेत्पापी यावज्जन्मशतत्रयम् ॥ ९
 मातरं पितरं वृद्धमवज्ञाय प्रवर्तते । वृध्रोऽपि जायते दुष्टो जन्मकोटिशतैरपि ॥ १०
 पितरौ कुत्सते पुत्रः कटुकैर्वचनैरपि । स च पापी भवेत्प्राघ्नः पँश्चाद्दुःखी प्रजायते ॥ ११
 मातरं पितरं पुत्रो न नमस्यति पापधीः । कुम्भीपाके वसेत्तावद्यावद्युगसहस्रकम् ॥ १२
 नास्ति मातुः परं तीर्थं पुत्राणां च पितुस्तथा । नारायणसमावेताविह चैव परत्र च ॥ १३
 तस्मादहं महाप्राज्ञ पितृदेवं प्रपूजये । मातरं च तथा नित्यं यथायोगं यथाहितम् ॥ १४
 पितृमातृप्रसादेन संजातं ज्ञानमुत्तमम् । त्रैलोक्यं सकलं विप्रं संप्राप्तं वश्यतां मम ॥ १५

* एतच्छिहान्तर्गतः पाठः क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ड. ढ. पुस्तकस्थः ।

१ क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ड. ढ. भूत्वा । २ क. ख. ङ. च. छ. झ. ट. ड. गावः । ३ क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ड. विकलं । ४ क. ख. च. छ. ड. ँडो प्रामग्राणी न । ५ घ. ँथा । आत्मना भुज्यते तत्र प्रथमं मिष्टमेव सः । मू । ६ छ. ँते । प्राहोऽपि । ट. ते । गर्भे विजा । ड. ते । प्रहोऽपि । ७ घ. ट. पश्चाद्दुः । ड. परमज्ञः । ङ. ड. पश्चाद्दुः । ८ ड. ँथा । तारणाय हि पापाच्च सेवेदत्र पं ।

- अर्वाचीनं परं ज्ञानं पितुश्चास्य प्रसादतः । पराचीनं च विभेन्द्र वासुदेवस्वरूपकम् ॥ १६
 सर्वज्ञानं समुद्भूतं पितृमातृप्रसादतः । को न पूजयते विद्वान्पितरं मातरं तथा ॥ १७
 साङ्गोपाङ्गैरधीतैस्तैः श्रुतिशास्त्रसमन्वितैः । वेदैरपि च किं विप्र पिता येन न पूजितः ॥ १८
 माता न पूजिता येन तस्य वेदा निरर्थकाः । यज्ञैश्च तपसा विप्र किं दानैः किं च पूजनैः ॥ १९
 प्रयाति तस्य वैफल्यं न माता येन पूजिता । न पिता पूजितो येन जीवमानो गृहे स्थितः ॥ २०
 एष पुत्रस्य वै धर्मस्तथा तीर्थं नरेष्विह । [*एष पुत्रस्य वै मोक्षस्तथा जन्म फलं शुभम् ॥]
 एष पुत्रस्य वै यज्ञो दानमेव न संशयः ॥ २१
 पितरं पूजयेन्नित्यं भक्त्या भावेन तत्परः । तस्य ज्ञानं समस्तं स्याद्यदुक्तं पूर्वमेव हि ॥ २२
 दानस्यापि फलं लब्धं तीर्थस्यापि न संशयः । यज्ञस्यापि फलं तेन येन माताऽप्युपासिता ॥ २३
 पिता च येन वै भक्त्या नित्यमेवाप्युपासितः । तस्य सर्वा विप्र सिद्धा यज्ञाद्याः पुण्यदाः क्रियाः
 एतदर्थे मया ज्ञातं धर्मशास्त्रं श्रुतं पुरा । पितृभक्तिपरो नित्यं भवेत्पुत्रो हि पिप्पल ॥
 तुष्टे पितरि संप्राप्तो यदुराजः पुरा सुखम् ॥ २५
 [* रुष्टे पितरि च प्राप्तं महत्पापं पुरा शृणु । गुरुणा पौरवेणापि पित्रा शप्तेन भूतले] ॥ २६
 एवं ज्ञात्वा मया सम्यग्द्वावेतौ समुपासितौ । एतयोश्च प्रसादेन प्राप्तं फलमनुत्तमम् ॥ २७

इति श्रीमहापुराणे पाद्मे भूमिखण्डे वेनोपाख्याने त्रिषष्टितमोऽध्यायः ॥ ६३ ॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—६४६७

अथ चतुःषष्टितमोऽध्यायः ।

पिप्पल उवाच—

- पितुः प्रसादभावाद्द्वै यदुना सुखमुत्तमम् । कथं प्राप्तं सुभुक्तं च [*तन्मे विस्तरतो वद ॥ १
 कस्मात्पापप्रभावं च] पुत्रेण तु द्विजोत्तम । तत्सर्वं विस्तरेणापि वद मे कुण्डलात्मज ॥ २
 सुकर्मावाच—
 श्रूयतामभिधास्यामि चरित्रं पापनाशनम् । नहुषस्य सुपुण्यस्य ययातेश्च महात्मनः ॥ ३
 सोमवंशात्प्रसूतो वै नहुषो मेदिनीपतिः । दानधर्माननेकाश्च स चकारातुलानपि ॥ ४
 शतं चैवाश्वमेधानामियाज नृपसत्तमः । वाजपेयशतं चापि अन्यान्यज्ञाननेकशः ॥ ५
 आत्मपुण्यप्रभावेन ऐन्द्रं लोकमवाप सः । पुत्रं धर्मगुणोपेतं प्रजापालं विधाय सः ॥ ६
 ययाति सत्यसंपन्नं धर्मवीर्यं महामतिम् । ऐन्द्रं पदं गतो राजा यस्य पुत्रः परंतपः ॥ ७
 ययातिः सत्यसंपन्नः प्रजा धर्मेण पालयेत् । [*स्वयमेव प्रपश्येद्यः प्रजाकर्माणि तान्यपि] ॥ ८
 इयाज यज्ञान्धर्मात्मा श्रुत्वा धर्ममनुत्तमम् । यज्ञतीर्थादिकं सर्वं दानपुण्यं चकार सः ॥
 राज्यं चकार मेधावी क्षत्रधर्मेण पालयन् ॥ ९

* एतच्छिहान्तर्गतः पाठः ड. पुस्तकस्थः । † एतच्छिहान्तर्गतः पाठो ड. झ. ट. ड. पुस्तकस्थः । * एतच्छिहान्तर्गतः पाठः क. ख. घ. ड. च. छ. झ. ड. पुस्तकस्थः । * एतच्छिहान्तर्गतः पाठः क. ख. ड. च. छ. झ. ट. ड. ड. पुस्तकस्थः ।

१ क. ख. घ. ड. छ. झ. ट. ड. 'तः' । वासुदेवस्य तस्यैव पराचीनं महामते । स' । २ अ. सुभक्तेन पुत्रे' । ३ झ. पुनर्भुक्तं द्वि' । ड. ड. हरभुक्तं । ४ ड. धर्माचार्ये । ५ क. ख. घ. ड. च. छ. झ. ट. ड. ड. 'वी सत्यधर्मेण वै तदा । या' । ६ अ. 'न' । अर्शातिश्च स' ।

यावदशीतिसहस्राणि वर्षाणि नृपनन्दनः । [* तावत्कालं गतं तत्र ययातेस्तु महात्मनः] ॥ १०
 तस्य पुत्राश्च चत्वारस्तद्वीर्यबलविक्रमाः । तेषां नामानि वक्ष्यामि शृणुष्वैकाग्रमानसः ॥ ११
 तस्याऽऽसीज्ज्येष्ठपुत्रस्तु रुरुर्नाम महाबलः । पुरुर्नाम द्वितीयोऽभूत्तृतीयः कुरुरेव च ॥
 यदुश्चापि स धर्मात्मा चतुर्थो नृपनन्दन ॥ १२
 [† एवं चत्वारः पुत्राश्च ययातेस्तु महात्मनः] । तेजसा पौरुषेणापि पितृतुल्यपराक्रमाः ॥ १३
 एवं राज्यं कृतं तेन धर्मेणापि ययातिना । यशः कीर्तिश्च तस्यापि त्रैलोक्ये प्रचुराऽभवत् ॥ १४

विष्णुरुवाच—

एकदा तु द्विजश्रेष्ठो नारदो ब्रह्मनन्दनः । इन्द्रलोकं गतो द्रष्टुं देवदेवं पुरंदरम् ॥ १५
 सहस्राक्षस्ततोऽपश्यद्भुताशनसमप्रभम् । देवो विभ्रं समायान्तं सर्वज्ञं ज्ञानपण्डितम् ॥ १६
 पूजितं मधुपर्काद्यैर्भक्त्या नमितकन्धरः । निवेश्य स्वासने पुण्ये तं पप्रच्छ महामुनिम् ॥ १७

इन्द्र उवाच—

कस्मादागमनं लोकात्किमर्थमिह चाऽऽगतः । किं तेऽद्य सुभियं विभ्रं करोम्यथ महामते ॥ १८

नारद उवाच—

देवराज कृतं सर्वं भक्त्या यच्च प्रभाषितम् । संतुष्टोऽस्मि महाप्राज्ञ प्रश्नोत्तरं वदाम्यहर्षम् ॥ १९
 महीलोकान्तु संप्राप्तः सांप्रतं तव मन्दिरम् । त्वामन्वेष्टुं समायतो दृष्ट्वा नाहुषमुत्तमम् ॥ २०

इन्द्र उवाच—

सत्यधर्मेण को राजा प्रजाः पालयते सदा । सर्वधर्मसमायुक्तः श्रुतवाञ्छानवान्गुणी ॥ २१
 पृथिव्यामस्ति को राजा देवज्ञो ब्राह्मणमियः । ब्रह्मण्यो वेदविच्छूरो दाता यज्वा सुभक्तिमान् ॥ २२

नारद उवाच—

एभिर्गुणैस्तु संयुक्तो नहुषस्याऽऽत्मजो बली । यस्य सत्येन वीर्येण सर्वे लोकाः प्रीतिष्ठिताः २३
 भवादृशो हि भूलोके ययातिर्नहुषात्मजः । भवान्स्वर्गे स चैवास्ति भूतले भूतिवर्धनः ॥ २४
 पितुः श्रेष्ठो महाराज ह्यश्वमेधशतं तथा । वाजपेयशतं चक्रे ययातिः पृथिवीपतिः ॥ २५
 दत्तान्यनेकरूपाणि दानानि तेन भक्तितः । गवां लक्षसहस्राणि तथा कोटिशतानि च ॥ २६
 कोटिहोमांश्चकाराथ लक्षहोमांस्तथैव च । भूमिदानादिकं दानं ब्राह्मणेभ्योऽददाच्च सः ॥ २७
 साङ्गोपाङ्गः स्वरूपो हि धर्मस्तेनैव पालितः । एवंगुणैः समायुक्तो ययातिर्नाहुषो भुवि ॥ २८
 वर्षाणां तु सहस्राणि ह्यशीतिर्नृपनन्दनः । राज्यं चकार सत्येन यथाविद्य भवानिव ॥ २९

सुकर्मोवाच—

एवमाकर्ण्य देवेन्द्रो नारदाच्च मुनीश्वरात् । समालोच्य स मेधावी संभीतो धर्मपालनात् ॥ ३०
 शतयज्ञप्रभावेन नहुषेण पुरा मम । ऐन्द्रं पदं गृहीतं च देवराजोऽभर्वत्तदा ॥
 शचीबुद्धिप्रभावेन पदभ्रष्टो व्यजायत ॥ ३१
 तादृशोऽयं महाराजः पितृतुल्यपराक्रमः । लक्ष्यते नात्र संदेहः पदमैन्द्रमवाप्स्यति ॥ ३२

* एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठो घ. पुस्तकस्थः । † एतत् । अन्तर्गतः पाठो ङ. पुस्तकस्थः ।

१ अ. 'स्तु तुर्षुर्षु' मं । २ अ. 'लः । अनुर्ना' । ३ इ. झ. ङ. महामुने । ४ घ. ड. छ. झ. ट. ड. 'म् । सत्यलो' ।
 ५ इ. ङ. वैपज्ञो । ६ इ. प्रतापिताः । ७ इ. 'णि पुण्यानि विविधानि च । ग' । ८ घ. ङ. छ. झ. ट. इ. ड.
 'वत्पुरा । श' ।

- [#येन केनाप्युपायेन तं भूपं दिवमानये] । इत्येवं चिन्तयामास तस्माञ्जीतः सुरेश्वरः ॥ ३३
 [† भूपालस्य नृपश्रेष्ठययातेः स महद्भ्रयात्] । तमानेतुं ततो दूतं प्रेषयामास देवराट् ॥ ३४
 नाहुषाय विमानं तु सर्वज्ञानसमन्वितः । सारथिं मातलिं चैव विमानेन समन्वितम् ॥ ३५
 गतो हि मातलिस्तत्र यत्रासौ नहुषात्मजः । प्रहितः सुरराजेन आनेतुं तं महामतिम् ॥ ३६
 सभायां वर्तमानस्तु यथाचेन्द्रः प्रभासते । तथा ययातिर्धर्मात्मा स्वसभायां विराजते ॥ ३७
 तमुवाच महात्मानं राजानं सत्यैभूषणम् । सारथिर्देवराजस्य शृणु राजन्वचो मम ॥ ३८
 प्रहितो देवराजेन सकाशं तव सांप्रतम् । यद्दृष्टे देवराजस्तु तत्सर्वं सुमनाः कुरु ॥ ३९
 आगन्तव्यं त्वयाऽद्यैव ऐन्द्रं लोकं हि नान्यथा । पुत्रे राज्यं विमृज्यैव कृत्वा चान्तेष्टिमात्मनः ॥ ४०
 इलो राजा महातेजा वसते नहुषात्मज । पुरुरवा महाबाहो विप्रचिन्तिः प्रतापवान् ॥ ४१
 शिविर्वसति तत्रैव मनुरिक्ष्वाकुसत्तमः । सगरो नाम मेधावी नहुषश्च पिता तव ॥ ४२
 कृतवीर्यः कृतज्ञश्च शतनुश्च महामनाः । भरतो बुवनाश्वश्च कार्तवीर्यो नरेश्वरः ॥ ४३
 यज्ञानाहृत्य बैहुधा मोदन्ते दिवि भूभृतः ॥ ४४
 अन्ये ये चापि राजानो यज्वानः सुमहाबलौः । सेच्यन्ते दिवि चेन्द्रेण मोदन्ते च स्वकर्मणा ४४
 त्वं पुनः सर्वधर्मेषु संस्थितः सांप्रतं भुवि । शक्रेण सह मोदस्व स्वर्गलोके महीपते ॥ ४५
 ययातिरुवाच—
 किं मया तत्कृतं कर्म येन प्रार्थयते भवान् । इन्द्रस्य देवराजस्य तत्सर्वं मे वदस्व ह ॥ ४६
 मातलिरुवाच—
 यावच्छतसहस्राणि वर्षाणि नृपनन्दन । दानयज्ञादिकं कर्म त्वयैव परिसाधितम् ॥ ४७
 दिवं गच्छ महाराज कर्मणा तेन सांप्रतम् । सख्यं च देवराजेन गत्वा कुरु महामते ॥ ४८
 पञ्चात्मकशरीरस्य भूमौ त्यागं कुरुष्व हि । दिव्यं रूपं समास्थाय भुरूक्ष्व भोगान्मनोरमान् ॥ ४९
 यथा यथा कृता भूमौ यज्ञा दानं तपश्च ते । तथा तथा स्वर्गभोगाः प्रार्थयन्ते नरेश्वर ॥ ५०
 ययातिरुवाच—
 येन कायेन सिध्येत सुकृतं बुष्कृतं भुवि । मातले तत्कथं त्यज्य गच्छेल्लोकपुपार्जितम् ॥ ५१
 मातलिरुवाच—
 यत्रैवोपार्जितं कार्यं पञ्चात्मकं मृतं नृप । तत्रैव तत्परित्यज्य दिव्येनैव व्रजन्ति ते ॥ ५२
 ईश्वरा मानवाः सर्वे पापपुण्यप्रसाधकाः । तेऽपि कार्यं परित्यज्य अधः स्वर्गं व्रजन्ति च ॥ ५३
 ययातिरुवाच—
 पञ्चात्मकेन कायेन सुकृतं बुष्कृतं नराः । उत्पाद्यैव प्रयान्त्येव अन्यद्वृषं च मातले ॥ ५४
 को विशेषो हि धर्मज्ञ भूमौ कार्यं परित्यजेत् । पापपुण्यप्रभावाद्द्वै कायस्य पतनं भवेत् ॥ ५५

* एतच्छिद्धान्तर्गतः पाठः क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ड. इ. पुस्तकस्यः । † एतच्छिद्धान्तर्गतः पाठो घ. छ. ट. पुस्तकस्यः ।

१ घ. ज. ट. ड. प्राणवायुं । २ क. ख. ङ. च. छ. झ. ड. इ. सर्वकामसमन्वितम् । ट. सर्वकामसमन्वितम् । ३ छ. ड. 'त्यभाष' । ४ ड. संतुष्टा । घ. ट. महतः । ५ क. ख. ङ. च. छ. झ. ड. इ. 'लाः । सर्वे ते दि' । ट. 'लाः । वसन्ति दि' । ६ क. ख. घ. च. झ. ट. ड. 'वैधर्म्यः सर्वधर्मेषु संस्थितः । श' । ड. छ. ड. 'वैधर्म्यः सर्वधर्मेषु संस्थितः । श' । ७ ड. 'वैधर्म्यसि' । ८ क. ख. ङ. च. छ. झ. ड. 'त्यकमिदं नृ' । ९ ड. इ. 'ज्य ह्यत उर्ध्वं त्र' । १० क. ख. च. छ. झ. अध-ऊर्ध्वं च ।

दृष्टान्तो दृश्यते सूत प्रेत्यहं मर्त्यमण्डले । विशेषं नैव पश्यामि धर्मपुण्यस्य चाधिकम् ॥ ५६
सत्यधर्मादिकं पुण्यं येन कायेन मानवः । सैमर्जयति वै मर्त्यस्तं कस्माद्विप्रसर्जयेत् ॥ ५७

आत्मा कायश्च द्वावेतौ मित्ररूपावुभावपि । कार्यं मित्रं परित्यज्य आत्मा याति सुनिश्चितम् ५८
मातलिरुवाच—

सत्यमुक्तं त्वया राजन्कार्यं त्यक्त्वा प्रयाति सः । संबन्धो नास्ति तेनापि समं कायेन चाऽऽत्मनः
यस्मात्पञ्चस्वरूपोऽयं संधिजर्जरितस्तदा । जरया पीड्यमानस्तु स जीवं त्यक्तुमिच्छति ॥ ६०

जरादोषप्रभ्रमे च तत्र स्थातुं सै न्नेच्छति । आकुलव्याकलो भूत्वा जीवं त्यक्त्वा प्रयाति सः ६१
सत्येन धर्मपुण्यैश्च दानैर्नियमसंयमैः । अश्वमेधादिभिर्यज्ञैस्तीर्थैः संयमनैस्तथा ॥ ६२

सुकृतैश्चैव पुण्यैश्च जरा नैव प्रबाधते । पातकैश्च महाराज पचते कायमेव सा ॥ ६३

ययातिरुवाच—

कस्माज्जरा समुत्पन्ना कस्मात्कार्यं प्रपीडयेत् । मम विस्तरतः सूत वक्तुमर्हसि सत्तम ॥ ६४

मातलिरुवाच—

इत् न ते वर्णयिष्यामि जरायाः परिकारणम् । यस्माच्चैवं समुद्भूता कायमध्ये नृपोत्तम ॥ ६५

पञ्चभूतात्मकः कायो विषयैः पञ्चभिर्वृतः । यमात्मा त्यजते राजन्स कायः परिधक्ष्यते ॥ ६६

वह्निना दीप्यमानस्तु सरसः प्रज्वलेन्नृप । तस्माद्विजायते धूमो धूमान्मेघश्च जायते ॥ ६७

मेघात्प्रवर्तते चाम्भस्ततः पृथ्वी प्रजायते । ऊर्ध्वमायाति सा पृथ्वी यथा नारी रजस्वला ॥ ६८

तस्मात्प्रजायते गन्धो गन्धाद्रसो नृपोत्तम । रसात्प्रभवते चान्नमन्नाच्छुक्रं न संशयः ॥ ६९

शुक्राद्धि जायते कायः कुरूपः काय एव च । यथा पृथ्वी सृजेद्गन्धान् सैश्वरति भूतले ॥ ७०

तथा कायश्चरेभित्यं रसाधारो हि सर्वेशः । गन्धश्च जायते तस्माद्गन्धाद्रसो भवेत्पुनः ॥ ७१

तस्माज्जज्ञे महावह्निर्दृष्टान्तं पश्य भूपते । यथा काष्ठाद्भवेद्बह्निः पुनः काष्ठं प्रकाशयेत् ॥ ७२

कायमध्ये रसादभिस्तद्देव प्रजायते । तत्र संचरते नित्यं कार्यं पुष्पाति भूपते ॥ ७३

यावद्रसस्य चाऽऽधिक्यं तावज्जीवः प्रशान्तिमान् । चरित्वा तादृशं वह्निः क्षुधारूपेण वर्तते ॥ ७४

अन्नमिच्छत्यसौ तीव्रः पयसा च समन्वितम् । प्रदा(धा)नं लभते चान्नमुदकं चापि भूपते ॥ ७५

शोणितं चरते वह्निस्तद्द्वीर्यं न संशयः । यक्ष्मरोगो भवेत्तस्मात्सर्वकायप्रणाशकः ॥ ७६

रसाधिक्यं भवेद्राजन्नय वह्निः प्रशाम्यति । रसेन पीड्यमानस्तु ज्वररूपोऽभिजायते ॥ ७७

प्रीवापृष्ठं कटिं पायुं सर्वास्वेव तु संधिषु । आरुध्य तिष्ठते वह्निः काये वह्निः प्रवर्तते ॥ ७८

तस्याऽऽधिक्यं चरेभित्यं कार्यं पुष्पाति संमतः । रसस्तु वृद्धिमायाति बलरूपो भवेत्तदा ॥ ७९

अतिरिक्तो बलेनैव वीर्यान्मर्माणि चालयेत् । तेनैव जायते कामैः शोषवान्पुरुषो भवेत् ॥ ८०

स कामाग्निः समाख्यातो बलनाशकरो नृप । मैथुनस्य प्रसङ्गेन विनाशत्वं कलेवरे ॥ ८१

नारीणां संश्रयेत्पाणी पीडितः कामवह्निना । मैथुनस्य प्रसङ्गेन मूर्च्छते मर्म कृन्तति ॥ ८२

तेजोहीनो भवेत्कायो बलहीनश्च जायते ॥ ८३

बलहीनो यदा स्याद्वै दुर्बलो वह्निनेरितः । [*स वह्निः प्रचरेत्कायः(ये) शोणितं शुक्रमेव च ८४

* क. ख. उ. च. छ. झ. ङ. ट. पुस्तकस्यमेतत् ।

१ क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ङ. प्रत्यक्षं । २ उ. ङ. 'मि पापपु' । ३ घ. ट. स सर्जति ततो म' । ४ क. ख. घ. च. छ. झ. ट. ङ. 'ति स निश्चितः । मां । उ. ङ. 'ति सुनिश्चितः । मां । ५ छ. प्रजायते । ६ ङ. भूपते । ७ क. ख. उ. च. छ. झ. ट. ङ. 'मः शाल्यरूपो भवेन्नृप । स । ८ क. ख. च. छ. झ. 'दिपीडितः ।

शुक्रशोणितयोर्नाशाच्छून्यदेहो विजायते । अतीष जायते वायुः प्रचण्डो दारुणाकृतिः ॥

विवर्णो दुःखसंतप्तः शून्यबुद्धिस्ततो भवेत् ॥

८५

दृष्टा श्रुता च या नारी तच्चित्तो भ्रमते सदा । तृप्तिर्न जायते काये [*लोलुपे चित्तवर्त्मनि ॥ ८६

विरूपश्च सुरूपश्च ध्यानान्मध्ये प्रजायते । बलहीनो यदा कामी मांसशोणितसंक्षयात् ॥ ८७

पलितं जायते] काये नाशिते कामवह्निना । तस्मात्संजायते कामी वृद्धो भूत्वा दिने दिने ॥ ८८

सुरते चिन्तते नारीं यथा वार्षुषिको नरः । तथा तथा भवेद्दानिस्तेजसोऽस्य नरेश्वर ॥ ८९

तस्मात्प्रजायते कामो नाशरूपो न संशयः । प्राणिनां कालरूपेण ज्वरो भवति दारुणः ॥ ९०

स्थावरा जङ्गमाः सर्वे ज्वरेण परिपीडिताः । नाशमायान्ति ते सर्वे बहुपीडाप्रपीडिताः ॥ ९१

अनेन विधिना जीर्णमन्यत्किं ते वदाम्यहम् । एवमुक्तो महाप्राज्ञो मातलिं वाक्यमब्रवीत् ॥ ९२

इति श्रीमहापुराणे पाद्मे भूमिखण्डे वेनोपाख्याने मातापितृतीर्थकथने चतुःषष्टितमोऽध्यायः ॥ ६४ ॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—६५२९

अथ पञ्चषष्टितमोऽध्यायः ।

ययातिरुवाच—

धर्मस्य रक्षकः कायो मातले आत्मना सह । नाकमेष न प्रयाति तन्मे त्वं कारणं वद ॥ १

मातलिरुवाच—

पञ्चानामपि भूतानां संगतिर्नास्ति भूपते । आत्मना सह भद्रं ते संगत्या नैव वर्तते ॥ २

सर्वेषां नात्र संघातः कायग्रामे प्रवर्तते । जरया पीडिताः सर्वे स्वं स्वं स्थानं प्रयान्ति ते ॥ ३

रसाधिका स्यात्पृथिवी सा राजनपरिकथ्यते । रसैः क्लिन्ना ततः पृथ्वी मृदुत्वं याति भूपते ॥ ४

भिद्यते पिपीलिकाभिर्भूमिषिकाभिस्तथैव सा । छिद्राण्येव प्रजायन्ते बल्मीकाश्च महोदराः ॥ ५

तद्दत्काये प्रजायन्ते गण्डमाला विचर्चिकाः । क्रिमिभिर्भिद्यमानश्च काय एष [† नरोत्तम ॥ ६

गुल्मास्तत्र प्रजायन्ते सद्यःपीडाकरास्तदा । एभिर्दोषैः समायुक्तः कायोऽयं नहुषात्मज ॥ ७

कथं प्राणसमायोगादिव्रं याति] नरेश्वरः । काये पाथिवभागोऽयं समानार्थः प्रंतिष्ठितः ॥ ८

न कायः स्वर्गमायाति यथा पृथ्वी तथा स्थितः । एवं ते सर्वमाख्यातं दोषो वै पाथिवस्य हि ॥ ९

इति श्रीमहापुराणे पाद्मे भूमिखण्डे वेनोपाख्याने मतापितृतीर्थकथने पञ्चषष्टितमोऽध्यायः ॥ ६५ ॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—६५६८

अथ षट्षष्टितमोऽध्यायः ।

ययातिरुवाच—

पापाच्च पतते कायो धर्माच्च शृणु मातले । विशेषं नैव पश्यामि पुण्यस्यापि महीतले ॥ १

* क. ख. ग. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ड. ढ. पुस्तकस्यमेतत् । † एतच्चिह्नान्तर्गतोऽयं पाठो घ. ट. ड. पुस्तकस्यः ।

१ ड. विषण्णो । २ क. ड. ट. ड. कत्रयो । ३ ड. 'ने । स्मरते चिन्तितां न' । ४ क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ड. 'नां क्षयरू' । ५ ड. 'र्वे कामपीडासुदुःखिताः । ६ क. झ. ड. 'ह वर्तन्ते संगत्या नैव पञ्च ते । ७ क. ख. ड. च. झ. ड. तत्र । ट. चात्र । ८ ग. घ. छ. ज. झ. ड. ड. 'मे न व' । ९ ड. कायः । १० क. ख. च. प्रकल्पितः ।

पुनः प्रजायते कायो यथा हि पतनं पुरा । कथमुत्पद्यते देहस्तन्मे त्वं कारणं वद ॥ २

मातलिरुवाच—

अथ नारकिणां पुंसामधर्मादेव केवलार्त् । क्षणमात्रेण भूतेभ्यः शरीरमुपजायते ॥ ३
 तद्बद्धमेण चैकेन देवानामौपपादिकम् । सद्यः प्रजायते दिव्यं शरीरं भूतसारतः ॥ ४
 कर्मणा व्यतिमिश्रेण यच्छरीरं महात्मनाम् । तैद्रूपपरिमाणेन विज्ञेयं हि चतुर्विधम् ॥ ५
 उद्भिज्जाः स्थावरा ज्ञेयास्तृणगुल्मादिरूपिणः । कृमिकीटपतङ्गाद्याः स्वदेजा नोम देहिनः ॥ ६
 अण्डजाः पक्षिणः सर्वे नक्रा मत्स्याश्च भूपते । जरायुजाश्च विज्ञेया मानुषाः सचतुष्पदाः ॥ ७
 तत्र सिक्ता जलैर्भूमिरन्न ऊष्माऽभिजायते । वायुना धम्यमाना च क्षेत्रे बीजं प्रवर्तते ॥ ८
 यथा तप्तानि बीजानि संसिक्तान्यम्भसा पुनः । ऊष्मणा च मृदुत्वं च मूलभावं प्रयाति च ॥ ९
 तन्मूलादङ्कुरोत्पत्तिरङ्कुरात्पर्णसंभवः । पर्णाभ्रालं ततः काण्डं तत्काण्डात्प्रभवः पुनः ॥ १०
 प्रभवाच्च भवेत्क्षीरं क्षीरात्तण्डुलसंभवः । तण्डुलाच्च ततः पक्वात्सृजन्त्यौषधयस्तदा ॥ ११
 यवाद्याः शालिसंपूर्वाः श्रेष्ठास्तत्र दश स्मृताः । औषध्यः फलसारा याः शेषाः शुद्धाः प्रकीर्तिताः
 एतास्तृणा मर्दिताश्च मुनिभिः पूर्वसंस्कृताः । शूर्पोलखलपात्राद्यैः स्थालिकोदकवह्निभिः ॥ १३
 षड्विधा हि स्वभेदेन परिणामं ब्रजन्ति ताः । अन्योन्यरससंयोगादनेकस्वादतां गताः ॥ १४
 भक्ष्यं भोज्यं पेयलेह्यं चोष्यं खाद्यं च भूपते । तासां भेदाः षडङ्गाश्च मधुराद्याश्च षड्गुणाः ॥ १५
 तदन्नं पिण्डकवलैर्ग्रासैर्भुक्तं च देहिभिः । अन्तःस्थूलाशये सर्वप्राणान्स्थापयति क्रमात् ॥ १६
 अपकभुक्तमाहारं स वायुः कुरुते द्विधा । संप्रविश्यान्नमध्ये तु पक्वं कृत्वा पृथग्गुणम् ॥ १७
 अग्नेर्धृष्टिं जलं स्थाप्यं तदन्नं च जलोपरि । जलस्याधः स्वयं प्राणः कोष्ठाग्निं धमते शनैः ॥ १८
 वायुना धम्यमानोऽग्निरत्युष्णं कुरुते जलम् । तदन्नमुष्णयोगेन समन्तात्पच्यते पुनः ॥ १९
 द्विधा भवति तत्पक्वं कीटं चापि पृथग्रसम् । मलैर्द्वादशभिः कीटं भिन्नदेहाद्बहिर्व्रजेत् ॥ २०
 कर्णाग्निनासिकाजिह्वादर्न्तोष्ठप्रजनं गुदम् । मलान्स्रवेत्कप(फ)स्वेदो(दौ) त्रिण्मूत्रं द्वादश स्मृतीः ॥
 ताभ्यां वै प्रतिबद्धाश्च सर्वा नाड्यः समन्ततः । तासां मुखे ततः सूक्ष्मं प्राणः स्थापयते रसम् ॥
 रसेन तेन नाडीस्ताः प्राणः पूरयते पुनः । संतर्पयन्ति ता नाड्यः पूर्णा देहं समन्ततः ॥ २३
 ततः स नाडीमध्यस्थः श(शा)रीरेणोष्मणा रसः । पच्यते पच्यमानस्य भवेत्पाकद्वयं पुनः ॥ २४
 त्वज्जासास्थि मज्जा मेदो रुधिरं च प्रजायते । रक्ताल्लोमानि मांसं च केशाः स्नायुश्च मांसतः ॥
 स्नायोर्मज्जा तथाऽस्थीनि वैसा मज्जास्थिसंभवा । मज्जाकारेण वै कल्पं शुक्रं च प्रसवात्मकम् ॥
 इति द्वादश अन्नस्य परिणामाः प्रकीर्तिताः । शुक्रेऽन्नस्य परीणामः शुक्राद्देहस्य संभवः ॥ २७
 ऋतुकाले यदा शुक्रं निर्दोषं योनिसंस्थितम् । तदा तद्वायुना स्पृष्टं स्त्रीरक्तमेकतां नयेत् ॥ २८
 विसर्गकाले शुक्रस्य जीवः कारणसंयुतः । नित्यं प्रविशते योनिं कर्मभिः स्वैर्विचालितः ॥ २९

१ क. ख. ड. च. छ. झ. ट. 'न्मे विस्तरतो व' । २ ड. 'त् । लक्ष्यमा' । ३ म. 'पादुके' । ४ क. ख. घ. ड. च. छ. झ. ट. ड. तद्भूतप' । ५ ड. नाभिदे' । ६ ड. 'था तु कामिनीयोनिः संसिक्ता रेतसा । ७ म. ऊष्मतां । ८ क. ख. ड. च. छ. झ. ट. 'लिपयेन्ताः श्रे' । ९ क. ख. ड. च. छ. झ. ट. श्रेष्ठाः सतद' । १० क. ख. ड. च. छ. झ. ट. 'एता स्ना म' । ११ घ. ज. ट. ड. 'ज्यं च पेयं च लेह्यं चोष्यं च पिच्छलम् । तां । १२ ग. सर्वे प्रां' । १३ म. 'रं परायुः । १४ क. ख. ड. च. छ. झ. ट. 'कं पृथक्कीटं पृ' । १५ घ. ड. 'न्तोच्छिद्यमलं गुं' । १६ क. ख. घ. ड. च. छ. झ. ट. ड. 'ताः । इत्यादी प्र' । १७ क. ख. घ. छ. झ. नसा । घ. ज. ट. ड. ततो ।

क्रं च रक्तमेकस्थमेकाहात्कललं भवेत् । पञ्चरात्रेण कललं बुद्बुदत्वं ततो ब्रजेत् ॥	३०
वते मासमात्रेण पञ्चधा जायते पुनः । ग्रीवा शिरश्च स्कन्धश्च पृष्ठवंशस्तयोदरम् ॥	३१
णी पादौ तथा पार्श्वौ कटिर्गात्रं तथैव च । मासद्वयेन सर्वाणि क्रमशः संभवन्ति च ॥	३२
ऋत्रिभिर्मासैः प्रजायन्ते शतशोऽङ्कुरसंभवाः । मासैश्चतुर्भिर्जायते अङ्गुल्यादि यथाक्रमम् ॥	३३
खं नासा च कर्णौ च मासैर्जायन्ति पञ्चभिः । दन्तपङ्क्तिस्तथा जिह्वा जायते च तैतः पुनः ॥	३४
र्णयोश्च भवेच्छिद्रं षण्मासाभ्यन्तरे पुनः । पायुर्मेण्ड्रमुपस्थं च शिश्वश्चाप्युपजायते ॥	३५
धयो ये च गात्रेषु मासैर्जायन्ति सप्तभिः ॥	३६
त्यङ्गमङ्गं संपूर्णं शिरः केशसमन्वितम् । विभक्तावयवं स्पष्टं पुनर्मासाष्टमेव(?) च ॥	३७
श्चात्मकसमायुक्तः परिपक्वशरीरकः । मातुराहारवीर्येण षड्विधेन रसेन च ॥	
॥ अभिसूत्रनिबद्धेन वर्धते स दिने दिने ॥	३८
तः स्मृतिं लभेज्जीवः संपूर्णेऽस्मिञ्शरीरके । दुःखं सुखं विजानाति निद्रासुप्तं पुराकृतम् ॥	३९
तश्चाहं पुनर्जातो जातश्चाहं पुनर्मृतः । नानायांनिसहस्राणि मया दृष्टान्यनेकैशः ॥	४०
मधुना जातमात्रोऽहं प्राप्तसंस्कार एव च । ततः श्रेयः करिष्यामि येन गर्भे न संभवः ॥	४१
र्भस्थश्चिन्तयत्येवमहं गर्भोद्विनिःसृतः । अध्येष्यामि परं ज्ञानं संसारविनिवर्तकम् ॥	४२
भवश्यं गर्भदुःखेन महता परिपीडितः । जीवः कर्मवशादास्ते मोक्षोपायं विचिन्तयन् ॥	४३
यथा गिरिगुहाक्रान्तः कश्चिदुःखेन तिष्ठति । तथा जरायुणा देही दुःखं तिष्ठति दुःखितः ॥	४४
तितः सागरे यद्बहुःखमास्ते समाकुलः । गर्भोदकेन सिक्ताङ्गस्तथाऽऽस्ते व्याकुलात्मकः ॥	४५
ओहकुम्भे यथा न्यस्तः पच्यते कश्चिदग्निना । गर्भकुम्भे तथा क्षिप्तः पच्यते जठराग्निना ॥	४६
सूचीभिरग्निवर्णाभिर्दुर्भिन्नस्य निरन्तरम् । यदुःखं जायते तस्य तद्गर्भेऽष्टगुणं भवेत् ॥	४७
गर्भवासात्परं वासं कष्टं नैवास्ति कुत्रचित् । देहिनां दुःखमतुलं सुधोरमपि संकटम् ॥	४८
इत्येतद्गर्भदुःखं हि प्राणिनां परिकीर्तितम् । चरस्थिराणां सर्वेषामात्मगर्भानुरूपतः ॥	४९
गर्भात्कोटिगुणं पीडो यातुर्जन्मनि पीडनात् । संमूर्च्छितस्य जायेत जायमानस्य देहिनः ॥	५०
इक्षुवत्पीड्यमानस्य पापमुद्गरकेण च । गर्भोन्मिच्छकममाणस्य प्रबलैः सूतिवायुभिः ॥	
जायते सुमहदुःखं परित्राणं न विदन्ति ॥	५१
यन्नेण पीड्यमानाः स्युर्निःसारौश्च यथेक्षवः । तथा शरीरं योनिस्थं पात्यते यन्नपीडनात् ॥	५२
अस्थिमद्गर्तुलाकारं स्नायुबन्धनवेष्टितम् । रक्तमांसवसाक्लिष्टं विष्णुत्रद्रव्यभाजनम् ॥	५३
केशलोमनखच्छन्नं रोगायतनमुत्तमम् । वदनैकमहाद्वारं गवाक्षाष्टकभूषितम् ॥	५४
ओष्ठद्वयकपाटं तु दन्तजिह्वागलान्वितम् । नाडीस्वेदप्रवाहं च कफपित्तपरिभ्रुतम् ॥	५५
[जराशोकसमाविष्टं कालवक्त्रानले स्थितम् । कामक्रोधसमाक्रान्तं श्वसनैश्चोपमर्दितम्] ॥	५६
[* भोगतृष्णातुरं मूढं रागद्वेषवशानुगम्] । सवृत्ताङ्गं च प्रत्यङ्गं जरायुपरिवेष्टितम् ॥	५७

* एतच्छिद्धान्तर्गतः पाठः क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ङ. ट. पुस्तकस्थः । † एतच्छिद्धान्तर्गतः पाठो घ. पुस्तकस्थः ।

* एतच्छिद्धान्तर्गतः पाठः क. ख. ङ. च. छ. झ. ट. पुस्तकस्थः ।

१ म. भवेत्तु मां । २ क. ख. ङ. च. छ. झ. ङ. ट. पर्वणि । ३ क. ख. ङ. च. छ. झ. ङ. ट. ततो नखाः । कं । ४ क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ङ. ट. कथा । अं । ५ ङ. 'हा योनियन्मनि' । ६ ग. घ. ज. 'लैः सूति' । ७ घ. ट. 'राश्वसितक्ष' । ८ क. ख. च. छ. झ. ङ. 'ससदालिसं वि' ।

संकटेनाविधिकेन योनिमार्गेण निर्गतम् । विष्णुत्ररक्तचित्राङ्गं षट्कौशिकसमुद्भवम् ॥ ५८
 अस्थिपञ्जरसंघातं ज्ञेयमस्मिन्कलेवरे । शतत्रयं षष्ट्यधिकं पञ्चपेशीशतानि तु ॥ ५९
 सार्धाभिस्तिष्ठतिभ्रूभ्रूषु समन्ताद्रोमकोटिभिः । शरीरं स्थूलसूक्ष्माभिर्दृश्यादृश्याश्च ताः स्मृताः ६०
 एतावतीभिर्नाडीनां कोटिभिस्तत्समन्वितम् । प्रस्वेदमगुचिं ताभिरन्तरस्थं च तेन हि ॥ ६१
 द्वात्रिंशद्दशनाः प्रोक्ता विंशतिश्च नखाः स्मृताः । पित्तस्य कुंडवं ज्ञेयं कफस्यार्धाढकं तथा ॥६२
 वसायाश्च पैलत्रिंशत्तदर्थं कल्लस्य वा । वातार्बुदपलं ज्ञेयं पलानि दश मेदसः ॥ ६३
 पलत्रयं महारक्तं मज्जा रक्ताश्चतुर्गुणा । शुक्रार्थकुडवं ज्ञेयं तदर्थं देहिनां बलम् ॥ ६४
 मांसस्य चैकपिण्डेन पलसाहस्रमुच्यते । रक्तं पलशतं ज्ञेयं विष्णुत्रं चाप्रमाणतः ॥ ६५
 इति देहगृहं राजभित्त्यमन्वेष्यमात्मनः । अविशुद्धं विशुद्धस्य कर्मबन्धविनिर्मितम् ॥ ६६
 [*शुक्रशोणितसंयोगाद्देहः संजायते क्वचित् । नित्यं विष्णुत्रपूर्णश्च तेनायमगुचिः स्मृतः ॥ ६७
 यथा वै विष्टया पूर्णः (र्णोऽ)गुचिः स्यात्तु बहिर्घटः] पञ्चभिः शोध्यमानोऽपि देहोऽयमगुचिर्भवेत्
 यं प्राप्यातिपवित्राणि पञ्चगव्यं हवींषि च । अगुचित्वं क्षणाद्यान्ति कोऽन्योऽस्मादगुचिस्ततः ॥
 [*दृष्टान्यप्यन्नपानानि यं प्राप्य सुरभीणि च । अगुचित्वं प्रयान्त्यागु कोऽन्यः स्यादगुचिस्ततः]
 हे जनाः किं न पश्यध्वं यो निर्याति दिने दिने । देहात्तु कश्मलं पूतिस्तदाधारः कथं गुचिः ॥
 देहः संसिच्यमानोऽपि पञ्चगव्यकुशाम्बुभिः । घृष्यमाण इवाङ्गारो निर्मलत्वं न गच्छति ॥ ७२
 स्रोतांसि यस्य सततं प्रवहन्ति क्षणे क्षणे । कफमूत्राद्यत्यगुचिः स देहः शुध्यते कथम् ॥ ७३
 सर्वागुचिविलग्नस्य शरीरस्य न विद्यते । शुचिरेकः प्रदेशोऽपि गुचिर्न स्याद्वदेऽपि वा ॥ ७४
 दृष्ट्वा च देहस्रोतांसि मृदाऽद्भिः शोध्यते करः । तथाऽप्यगुचिभाजश्च न विरज्यन्ति ते नराः ७५
 कायमगरुधूपार्घैर्यत्नेनापि सुसंस्कृतम् । न जहाति स्वभावं हि श्वपुच्छमिव नामितम् ॥ ७६
 यथा जात्यैव कृष्णोर्णा न शुक्ला जातु जायते । संशोध्यमानाऽपि तथा भवेन्मूर्तिर्न निर्मला ॥ ७७
 जिघ्रन्नपि स्वदुर्गन्धं पश्यन्नपि मलं स्वकम् । न विरज्येत लोकोऽयं पीडयन्नपि नासिकाम् ॥ ७८
 अहो मोहस्य माहात्म्यं येन व्यामोहितं जगत् । जिघ्रन्पश्यन्स्वकान्दोषान्कायस्य न विरज्यते ॥
 स्वदेहागुचिगन्धेन यो विरज्येत मानवः । विरागकारणं तस्य किमन्यदुपदिश्यते ॥ ८०
 सर्वमेव जगत्पूतं देहमेवागुचि परम् । जन्मनाऽवयवस्पर्शाच्छुचिरप्यगुचिर्भवेत् ॥ ८१
 गन्धलेपापनोदार्थं शौचं देहस्य कीर्तितम् । यस्यापि विगमात्पश्चाद्भावशुद्ध्या विशुध्यति ॥ ८२
 गङ्गातोयेन सर्वेण मृद्गैर्गङ्गालेपनैः । मर्त्यो दुर्गन्धदेहोऽसौ भावदुष्टो न शुध्यति ॥ ८३
 तीर्थस्नानैस्तपोभिश्च बुद्धात्मा न च शुध्यति । स्वमूर्तिः क्षालिता तीर्थे न शुद्धिमधिगच्छति ॥ ८४
 अन्तर्भावप्रबुद्धस्य विशतोऽपि हुताशनम् । न स्वर्गो नापवर्गश्च देहनिर्बन्धनं परम् ॥ ८५
 भावशुद्धिः परं शौचं प्रमाणं सर्वकर्मसु । अन्यथाऽऽलिङ्ग्यते कान्ता भावेन दुहिताऽन्यथा ॥ ८६
 मनसो भिद्यते वृत्तिभिर्भेष्वपि च वस्तुषु । अन्यथैव ततः पुत्रं भावयत्यन्यथा पतिम् ॥ ८७

* एतच्चिह्नान्तर्गतोऽयं पाठो ड. छ. झ. ड. पुस्तकस्थः । * एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठो ड. पुस्तकस्थः ।

१ क. झ. ड. च. छ. झ. ड. 'कसिफाङ्गं' । २ ड. कुण्डं विज्ञे' । ३ घ. ड. ज. झ. ट. ड. पलं विश' । ४ अ. बालस्य । ५ क. झ. ड. च. छ. झ. ड. 'न्ति गिरेरिव । क' । ६ अ. स्यादते' । ७ घ. ड. छ. ज. झ. ट. ड. ड. 'पि सु' । ८ अ. 'मेव तु' । ९ घ. ट. ड. 'द्भारैः सतले' । १० क. झ. 'रैश्च नगोपमैः । आ मृत्योराचरञ्छौचं भा' । छ. 'रैर्न च गोपमैः । आ मृत्योराचरञ्छौचं भा' । झ. 'रैश्च नगोपमैः । म' । ११ क. झ. ड. च. छ. झ. ड. 'निर्दहनं ।

यथा यथा स्वभावस्य महाभार्गं मुदावहर्षं । परित्यक्ता यथा भार्या भावहीना न कामयेत् ॥८८
 तस्माद्विविधमन्नाद्यं भक्ष्याणि सुरभीणि च । स्वभावेन नरस्तस्मान्भावः सर्वत्र कारणम् ॥ ८९
 चित्तं शोधय यत्नेन किमन्यैर्बाह्यशोधनैः । भावतः शुचिः शुद्धात्मा स्वर्गं मोक्षं च विन्दति ॥९०
 ज्ञानामलाम्भसा पुंसः सद्रौराग्यमृदा पुनः । अविद्यारागविष्णुत्रलेपो नश्येद्विशोधनैः ॥ ९१
 एवमेतच्छरीरं हि निसर्गादशुचि विदुः । अध्यात्मसारनिःसारं कदलीसारसंनिभम् ॥ ९२
 ज्ञात्वैवं देहदोषं यः प्राज्ञः स शिथिलो भवेत् । सोऽतिक्रामति संसारं दृढग्राहीव तिष्ठति ॥ ९३
 एवमेतन्महाकृष्टं जन्मदुःखं प्रकीर्तितम् । पुंसामज्ञानदोषेण नानाकर्मवशेन च ॥ ९४
 गर्भस्थस्य मतिर्याऽऽसीत्संजातस्य प्रणश्यति । संमूर्छितस्य दुःखेन योनियन्त्रप्रपीडनात् ॥ ९५
 बाह्येन वायुना तस्य मोहसंज्ञेन देहिनाम् । स्पृष्टमात्रेण घोरेण ज्वरः समुपजायते ॥ ९६
 तेन ज्वरेण महता महामोहः प्रजायते । समूढस्य स्मृतिभ्रंशः शीघ्रं संजायते पुनः ॥ ९७
 स्मृतिभ्रंशात्तस्य पूर्वकर्मज्ञानसमुद्भवा । रतिः संजायते पूर्णा जन्तोस्तत्रैव जन्मनि ॥ ९८
 रक्तो मूढश्च लोकोऽयमकार्ये संप्रवर्तते । न चाऽऽत्मानं विजानाति न परं न च दैवतम् ॥ ९९
 न शृणोति परं श्रेयः सति चक्षुषि नेक्षते । समे पथि शनैर्गच्छन्स्वलतीव पदे पदे ॥ १००
 स्वापं सुप्तो न जहाति बोध्यमानो बुधैरपि । संसारे क्लिश्यते तेन नरो लोभवशानुगः ॥ १०१
 गर्भस्मृतेरभावे च शास्त्रमुक्तं शिवेन च । नानादुःखविनाशाय स्वर्गमोक्षप्रसाधनम् ॥ १०२
 येन त्वस्मिञ्शिवे ज्ञाते धर्मकर्मार्थसाधने । न कुर्वत्यात्मनः श्रेयस्तदत्र महदद्भुतम् ॥ १०३
 अव्यक्तेन्द्रियवृत्तित्वाद्बाल्ये दुःखं महत्पुनः । इच्छन्नपि न शक्नोति वक्तुं कर्तुं च संकृतम् ॥ १०४
 भ्रंशेन तेन महदुःखं बाल्येन व्याधिनाऽन्यथा । बाल्यरोगैश्च विविधैः पीडाबालग्रहैरपि ॥ १०५
 तृद्बुभुक्षापरीताङ्गः क्वचिद्रच्छति तिष्ठति । विष्णुर्त्रैमज्जनार्थं च मोहाद्बालः समाचरेत् ॥ १०६
 [* कौमारः कर्णवेधेन मातापित्रोश्च लोलनम् । अक्षराध्ययनाद्यैश्च दुःखं स्याद्गुरुशासनम् ॥ १०७
 अन्यत्रेन्द्रियवृत्तिश्च कामरागप्रयोजनात् । रोगावृतस्य सततं कुतः सौख्यं च यौवने ॥ १०८
 ईर्ष्या सुमहदुःखं मोहादुःखं सुजायते] । तत्र स्यात्कुपितस्यैव रागो दुःखाय केवलम् ॥ १०९
 रात्रौ न कुरुते निद्रां कामाग्निपरिखेदितः । दिवा वाऽपि कुतः सौख्यमर्थोपार्जनचिन्तया ॥ ११०
 व्यवयाश्रितदेहस्य ये पुंसः शुक्रविन्दवः । [* न ते सुखाय मन्तव्याः स्वेदजा इव विन्दवः] ॥ १११
 कृमिभिः पीड्यमानस्य कुष्ठिनः पामरस्य च । कण्डूयनाभितापेन यत्सुखं स्त्रीषु तद्विदुः ॥ ११२
 यादृशं मन्यते सौख्यमर्थोपार्जनचिन्तया । तादृशं स्त्रीषु मन्तव्यमधिकं नैव विद्यते ॥ ११३
 र्मर्त्यस्य वेदेना सैव यां विना चित्तनिर्वृतिः । ततोऽन्योन्यं पुरा प्राप्तमन्ते सैवान्यथा भवेत् ॥ ११४

* एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ङ. ट. पुस्तकस्थः । * एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. ङ. च. ङ. ट. पुस्तकस्थः ।

१ क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ङ. 'गमुदाहृतम् । प' । २ ङ. उदाहृतः । ३ च. छ. झ. ङ. 'त' । नायाद्वि' ।
 ४ क. ख. ङ. च. छ. झ. ट. अभावेन । ५ क. ख. छ. झ. ट. 'हसंज्ञेन । ६ घ. ङ. द्वारेण । ७ क. ख. ङ. च. छ. झ.
 ङ. ट. 'तूर्ण' । ८ क. ख. ङ. च. छ. झ. ट. 'वक्तो' । ९ क. ख. ङ. च. छ. झ. ट. 'दे' । सत्यां बुद्धी न जानाति । १०
 क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ङ. च । तदुःखकथनार्थोय । ११ ङ. संस्कृतं । १२ क. ख. घ. ङ. च. ङ. ट. दत्त ।
 १३ क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. लौल्येन । १४ ङ. छ. झ. ट. 'त्रमक्षणाद्यं च । १५ क. ख. ङ. च. छ. झ. ट.
 तादृशम् । १६ क. ख. ङ. च. झ. ट. प्रमत्तेन्द्रियवृत्तिश्च । १७ क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. 'मिभिस्तादृ' । १८
 घ. ज. ट. गण्डस्य ।

तदेवं जरया ग्रस्तमामयाव्यपि न प्रियम् । अपूर्ववत्स्वमात्मानं जरया परिपीडितम् ॥	
यः पश्यन्न विरज्येत कोऽन्यस्तस्मादचेतनः ॥	११८
जराभिभूतोऽपि जन्तुः पत्नीपुत्रादिबान्धवैः । अशक्तत्वाद्दुराचारैर्भृत्यैश्च परिभूयते ॥	११९
धर्ममर्थं च कामं च मोक्षं न जरया पुनः । शक्तः साधयितुं तस्माद्युवा धर्मं समाचरेत् ॥	१२०
वातपित्तकफादीनां वैषम्यं व्याधिरुच्यते । वातादीनां समूहेन देहोऽयं परिकीर्तितः ॥	१२१
तस्माद्वाधिमयं ज्ञेयं शरीरमिदमात्मनः ॥	१२२
वातादिव्यतिरिक्तस्य व्याधीर्नां च जनस्य च । रोगैर्नानाविधैर्याति देही दुःखान्यनेकधा ॥	
तानि च स्वात्मवेद्यानि किमन्यत्कथयाम्यहम् ॥	१२३
एकोत्तरं मृत्युशतमस्मिन्देहे प्रतिष्ठितम् । तत्रैकः कालसंयुक्तः शेषास्त्वागन्तवः स्मृताः ॥	१२४
ये त्विहाऽऽगन्तवः प्रोक्तास्ते प्रशाम्यन्ति भेषजैः । जपहोमप्रदानैश्च कालमृत्युर्न शाम्यति ॥	१२५
यदि वाऽपमृत्युर्न स्याद्वै विषाणामदनं किल । नापैति तत्र पुरुषो ह्यपमृत्योर्बिभेति सः ॥	१२६
विविधा व्याधयस्तत्र सर्पाद्याः प्राणिनस्तथा । विषाणि चाभिचाराश्च मृत्योर्द्वाराणि देहिनाम् ॥	
पीडितं सर्वरोगाद्यैरपि धन्वन्तरिः स्वयम् । प्रतिकर्तुं न शक्नोति कालप्राप्तं हि नान्यथा ॥	१२७
नौषधं न तपो दानं न मन्त्रा न च बान्धवाः । शक्नुवन्ति परित्रातुं नरं कालेन पीडितम् ॥	१२८
रसायनतपोयज्ञयोगसिद्धिमहात्मभिः । अवान्तरितशान्तिः स्यात्कालमृत्युमवाप्नुयात् ॥	
जायते योनिकोटीषु मृतः कर्मवशात्पुनः ॥	१२९
देहभेदेन यः पुंसां वियोगः कर्मसंक्षयात् । मरणं तद्विनिर्दिष्टं न नाशः परमार्थतः ॥	१३०
महातमःप्रविष्टस्य च्छिद्यमानेषु मर्मसु । यद्दुःखं मरणे जन्तोर्न तस्येहोपमा क्वचित् ॥	१३१
हा तात मातः कान्तेति ऋन्दत्येवं सुदुःखितः । मण्डूक इव सर्पेण ग्रस्यते मृत्युना जगत् ॥	१३२
बान्धवैः स परित्यक्तः प्रियैश्च परिवारितः । निश्वसन्दीर्घमुष्णं च मुखेन परिशुष्यते ॥	१३३
शय्यान्तः परिवृत्तश्च मुह्यते च मुहुर्मुहुः । संमूढः क्षिपतेऽत्यर्थं हस्तपादावितस्ततः ॥	१३४
शय्यातः पैतले भूमिं भूमेः शय्यां पुनर्महीम् । विवशस्त्यक्तलज्जश्च मूत्रविघ्नानुलेपितः ॥	१३५
याचमानश्च सलिलं शुष्ककण्ठौष्ठतालुकः । चिन्तयानश्च वित्तानि कस्यैतानि मृते मयि ॥	१३६
यमदूतैर्नीयमानः कालपाशेन कषितः । म्रियते पश्यतामेवं कण्ठे घुरघुरायते ॥	१३७
जीवस्तु जन्मनैकेन देहाद्देहमिति क्रमात् । संप्राप्योत्तरसङ्गं च देहं त्यजति पूर्वकम् ॥	१३८
[*मरणात्प्रार्थनादुःखमधिकं हि विवेकिनाम् ।] क्षैणिकं मरणादुःखमनन्तं प्रार्थनाकृतम् ॥	१३९
जगतां पतिरर्थित्वाद्द्विष्णुर्वापनतां गतः । अधिकः कोऽपरस्तस्माद्यो न यात्यतिलाघवम् ॥	१४०
ज्ञातं मयेदमधुना मृत्योर्धरधिकमद्भुतम् । न परं प्रार्थयेद्भूयस्तृष्णा लाघवकारणम् ॥	
निसर्गात्सर्वभूतानामिति दुःखपरंपरां ॥	१४१
चतुर्मासानतीतानि दुःखान्येतानि यानि च । न नरः शोचयेज्जन्म न विरज्यति तेन वै ॥	१४२
अत्याहारान्महदुःखमनाहारान्महातुरः । षुटते भोजने कण्ठमन्यञ्चैवं कुतः सुखम् ॥	१४३

* एतन्निदान्तर्गतः पाठः क. ख. ड. च. छ. ड. पुस्तकस्थः ।

१ घ. ज. ट. 'रिबारित' । २ क. ख. ड. च. छ. झ. ङ. 'नां पञ्जरस्य' । ३ अ. वाऽप्यस्य मृत्युः स्याद्विष्टभावादश-
कितः । ना । ४ क. ख. ड. च. छ. झ. ङ. वाञ्छते । ५ अ. अधिकं । ६ घ. ट. 'स्योर्भवति यद्गुरु' । न । ७ क. ख. ड.
च. छ. झ. ङ. 'रा । वर्तमानान्यती' । ८ ड. नरा न साधयन्संज्ञां ज्ञानं विघ्नन्ति तेन ते । अं ।

सुधा हि सर्व रोगाणां व्याधिः श्रेष्ठतमः स्मृतः । सा काम्यौषधलाभेन क्षणमात्रं प्रयास्यति १४१
 कुंदाधिवेदना तीव्रा निःशेषबलकृन्तनी । तथाऽभिभूतो म्रियते यथाऽन्यैर्व्याधिभिर्नरः ॥ १४२
 आहारेऽपि हि किं सौख्यं जिह्वाग्रे हि प्रवर्तिनि । तत्क्षणादर्धकालेन कण्ठं प्राप्य निवर्तते १४३
 इति शुद्ध्याधितप्तानामभौषधवत्स्मृतम् । न तत्सुखाय मन्तव्यं परमार्थेन पण्डितैः ॥ १४४
 मृतोऽयमग्रतः शेते सर्वकार्यविवर्जितः । तत्रापि च कुतः सौख्यं तमसा चोदितात्मनः ॥ १४५
 प्रैरोधे हि कुतः सौख्यं कार्यैरुपहृतात्मनः । कृषिवाणिज्यसेवाख्यगोरक्षादिपरिश्रमैः ॥ १४६
 प्रातर्भूत्रपुरीषाभ्यां मध्याह्ने क्षुत्पिपासया । तृप्ताः कामेन बाध्यन्ते निद्रया निशि जैन्तवः ॥ १४७
 अर्थस्योपार्जने दुःखं दुःखमर्जितरक्षणे । नाशे दुःखं व्यये दुःखमर्थस्यैव कुतः सुखम् ॥ १४८
 चौरैर्भ्यः सलिलेभ्योऽग्नेः स्वजनात्पार्थिवादपि । भयमर्थवतां नित्यं मृत्योर्देहभृतामिव ॥ १४९
 स्वे यथा पक्षिभिर्मांसं भुज्यते श्वापदैर्भुवि । जले च भक्ष्यते मत्स्यैस्तथा सर्वत्र वित्तवान् ॥ १५०
 विमोहयन्ति संपत्सु तापयन्ति विपत्सु वा । वेदयन्त्यर्जने दुःखं कथमर्थाः सुखावहाः ॥ १५१
 प्रागर्थं याति चोद्विग्नः पश्चात्सर्वार्थनिःस्पृहः । जन्तुरर्थागमाश्चापि सुखी स्यात्तेन दुःख्यपि १५२
 हेमन्ते शिशिरे दुःखं ग्रीष्मे तापश्च दारुणः । प्रावृष्यत्यल्पवृष्टिभ्यां कालेऽप्येवं कुतः सुखम् १५३
 विवाहविस्तरे दुःखं तद्भ्रौंद्बहने पुनः । प्रसवैरपि दुःखैश्च दुःखं विष्टादिकर्मजम् ॥ १५४
 दन्तासिरोगे पुत्रस्य हा कष्टं किं करोम्यहम् । गावो नष्टाः कृषिर्भगा भार्या च प्रपलायिता १५५
 अमी प्राघृणिकाः प्राप्ता भयं मे शंसिनो ग्रहाः । बालापत्या च मे भार्या किं करिष्यति वै धनम्
 प्रदेयकाले कन्यायाः कीदृशश्च वरो भवेत् । एतच्चिन्ताभिभूतानां कुतः सौख्यं कुटुम्बिनाम् १५७
 कुटुम्बचिन्ताकुलितस्य पुंसः श्रुतं च शीलं च गुणाश्च सर्वे ।

अपक्वकुम्भे निहिता इवाऽऽपः प्रयान्ति देहेन समं विनाशम् ॥ १५८

राज्येऽपि हि कुतः सौख्यं सन्धिविग्रहचिन्तया । पुत्रादपि भयं यत्र तत्र सौख्यं हि कीदृशम् ॥
 स्वजातीयाद्भयं प्रायः सर्वेषामेव देहिनाम् । एकद्रव्याभिलाषित्वाच्छुनामिव परस्परम् ॥ १६०
 न प्रविश्य वनं कश्चिन्नृपः ख्यातो हि भूतले । निखिलं यस्तिरस्कृत्य सुखं तिष्ठति निर्भयः १६१
 युद्धे बाहुसहस्रं हि पातयामास भूतले । श्रीमतः कार्तवीर्यस्य ऋषिपुत्रः प्रतापवान् ॥ १६२
 ऋषिपुत्रस्य रार्मस्य रामो दशरथात्मजः । जघान वीर्यमतुलमूर्ध्वगं सुमहात्मनः ॥ १६३
 जैरासंधेन रामस्य तेजसा नाशितं यशः । जरासंधस्य भीमेन तस्यापि पर्वेनात्मजः ॥ १६४
 हनुर्मान्भरतेनापि प्रक्षिप्तः पतितः सितौ । निवातकवचाः सर्वे दानवा बलदर्पिताः ॥ १६५
 जितवानर्जुनस्तान्चै गोपैः स च विनिर्जितः । सूर्यः प्रतापयुक्तो हि मेघैः संछाद्यते क्वचित् १६६
 क्षिप्यन्ते वायुना मेघा वायोवीर्यं नगैर्जितम् । दहन्ते वह्निना शैलाः स वह्निः शाम्यते जलैः ॥
 तज्जलं शोष्यते सूर्येस्ते सूर्याः संहं वारिणा(?) । त्रयो लोकाः समेताश्च नश्यन्ते ब्रह्मणो दिने १६८

१ घ. अ. ट. सा काम्यौषधलेपेन । छ. झ. सच्छान्त्यौषधलेपेन । २ छ. झ. शुद्ध्याधि । ३ क. ड. च. छ. झ. इ. प्रबोधे । म. प्रारम्भे । ४ ट. तृष्णा कामेन बाध्येत नि । ५ ट. तरवतः । ६ ड. छ. झ. इ. विमोदयन्ति । ७ ड. छ. इ. इ. हः । तयोरर्थेपतिर्दुःखी सुखी सर्वार्थसाधकः । हे । ८ घ. ड. इ. णः । सवातातपह । ९ ड. दुःखाभिष्टादिकर्मतः । १० । १० क. झ. च. छ. ड. इ. र्थो कः करिष्यति बन्धनं । ११ ड. ष्यन्ति बान्धवाः । प्र । १२ म. मन्थ दपे दं । १३ म. जनदानस्य रामेण ते । १४ म. शः । जामदग्न्यप्रभावेण तं । १५ म. परमात्मनः । इ । १६ म. मानपि सूर्येण प्र । १७ हंवारिणा । त्रैलोक्येन सं । इति क्वचित्पुस्तके ।

ब्रह्माऽपि त्रिदशैः सार्धमुपसंहियते पुनः । परार्धद्वयकालान्ते शिवेन परमात्मना ॥ १६९
 एवं नैवास्ति संसारे यस्य सर्वोत्तमं पदम् । विहायैकं जगन्नाथं परमात्मानमव्ययम् ॥ १७०
 कालं यान्ति सुराः सर्वे प्रतिमानेन वर्जिताः । एवं भूते जगत्यस्मिन्कः पुनः पण्डितोऽपि वा १७१
 न चास्ति सर्ववित्कश्चिन्न च सर्वेश्च सर्वशः । यो यद्वस्तु विजानाति तत्र तत्र स पण्डितः १७२
 समाधाने तु सर्वत्र प्रभावः सदृशः स्मृतः । स्थितस्यातिशयत्वेन प्रभावः कस्यचित्कचित् ॥ १७३
 दानवैर्निर्मिता देवास्ते देवैर्निर्मिताः पुनः । इत्यन्योन्यं स्थितावेतौ भाग्यैर्जयपराजयौ ॥ १७४
 एवं बल्लयुगं राजन्मस्थमात्रं तु भोजनम् । मानं छत्रासनं चैव सुखदुःखाय केवलम् ॥ १७५
 सार्वभौमोऽपि भवति श्रद्धामात्रपरिग्रहः । उदकुम्भसहस्रेभ्यः क्लेशायासप्रविस्तरः ॥ १७६
 प्रत्युषे तूर्णनिर्घोषः संतां पुरनिवासिभिः । राज्येऽभिमानमात्रं हि ममेदं वासते वृहे ॥ १७७
 सर्वाभरणशृङ्गारः सर्वमालेपनं परम् । सर्वसंलपितं गीतं चित्तमुन्मत्तचेष्टितम् ॥ १७८
 इत्येवं राज्यसंभोगैः कुतः सौख्यं विचारतः । नृपाणां विग्रहे चिन्ता वाऽन्योन्यविजिगीषया १७९
 प्रायेण श्रीमदालेषाद्बहुषाद्या महानृपाः । स्वर्गं प्राप्ता निपतिताः कः श्रिया विन्दते सुखम् १८०
 स्वर्गेऽपि हि कुतः सौख्यं दृष्ट्वा दीप्तां परश्रियम् । उपर्युपरि देवानामन्योन्यातिशयस्थिताम् १८१
 नरैः पुण्यफलं स्वर्गं मूलच्छेदेन भुज्यते । यदर्थं क्रियते कर्म तत्र दोषस्तु दारुणः ॥ १८२
 [* छिन्नमूलस्तरुर्द्वद्विवशः पतितः क्षितौ] । क्षीणपुण्यास्ततस्तद्वभित्तन्ति दिवौकसः ॥ १८३
 सुखाभिलाषनिष्ठानां सुखभोगादिसंप्लवैः । अकस्मात्पतितं दुःखं कंठं स्वर्गे दिवौकसाम् ॥ १८४
 इति स्वर्गेऽपि देवानां नास्ति सौख्यं विचारतः । क्षयश्च विषयासिद्धौ स्वर्गे भोगाय कर्मणः १८५
 तत्र दुःखं महत्कण्ठं नरकाग्निषु देहिनाम् । घोरैश्च विविधैर्भावैर्वाञ्छनः कायसंभवैः ॥ १८६
 कुठारच्छेदनं तीव्रं बल्लकलानां च तक्षणम् । पर्णशाखाफलानां च पातश्चण्डेन वायुना ॥ १८७
 तन्मूलनाशश्च गजैरन्यैश्चैव हि देहिभिः । दावाग्निहिमपातैश्च दुःखं स्थावरजातिषु ॥ १८८
 पशूनामात्मशमनं दण्डताडनमेव च । नासावेधेन संत्रासः प्रेतोदेन सुताडनम् ॥ १८९
 वेत्रकाष्ठादिनिगडैरङ्कुशेनाङ्गबन्धनम् । भावेन मनसा क्लेशैर्भिक्षायुवादिपीडनम् ॥ १९०
 आत्मग्रथवियोगैश्च बलाभयनबन्धने । पशूनां सन्ति कायानामेवं दुःखान्यनेकशः ॥ १९१
 वर्षाशीतातपादुःखं सुकण्ठं ग्रहपक्षिणाम् । क्लेशमानातिकायानामेवं दुःखान्यनेकधा ॥ १९२
 गर्भवासे महदुःखं [* जन्मदुःखं तथा नृणाम् । सुबाल्ये च महदुःखं] कौमारे गुरुशासनम् १९३
 यौवने कामरागाभ्यां दुःखं चैवैर्ष्याया पुनः । कृषिवाणिज्यसेवाद्यैः सुगोरक्षादिकर्मभिः ॥ १९४

* एतादृशान्तर्गतः पाठः क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ड. पुस्तकस्थः । * क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ड. पुस्तकस्थमेतत् ।

१ क. ख. घ. ङ. च. झ. ट. ड. 'म् । ज्ञात्वा सातिशयं सर्वमतिमानं विवर्जयेत् । ए' । छ. 'म् । ज्ञात्वा सातिशयं सर्वमतिमानं विवर्जयेत् । ए' । ट. 'म् । ज्ञात्वा याति शमं सर्वं प्रीतिमानो विवर्जयेत् । ए' । २ क. ख. ङ. च. छ. झ. 'म् । पानं शय्याऽऽप्तं । ३ म. 'प्राधानं । ४ छ. झ. खट्वामात्रपरिग्रहः । ५ क. ख. ङ. च. छ. झ. ट. समं । ६ क. ख. च. हि सर्वैश्च वा । ७ क. ख. ङ. च. छ. झ. ट. ड. सर्वमामरणं सारः । ८ घ. ट. ड. 'तं नित्यम्' । ९ क. ख. ङ. च. छ. झ. ट. 'ते । तदाऽन्यत्क्रिय' । १० छ. दष्टं । ११ क. ख. ङ. च. छ. झ. ट. तत्कलानां । १२ क. ख. ङ. च. छ. झ. म. ड. तत्क्षणम् । ग. ज. रक्षणम् । १३ म. 'तोदकसुताडनात् । आ' । १४ क. ख. ङ. च. छ. झ. ट. 'ने । तद्वदुमुक्षा सर्पाणां क्रोधे दुःखं च दारुणम् । बुध्नां घातनं लोके पाशेन च निबन्धनम् । अकस्मान्न मरणं कीटादीनां मुहुर्मुहुः । प' । १५ क. ख. ङ. च. छ. झ. ट. 'ल्ये दुःखं चाज्ञानं कौ' । १६ ड. 'खं वै विषयात्पुनः ।

वृद्धभावे च जरया व्याधिभिश्च प्रपीडनात् । मरणे च महदुःखं प्रार्थनायां ततोऽधिकम् ॥ १९५
 राजाग्निजलदाघातचौरशत्रुभयं महत् । अर्थस्यार्जनरक्षायां दुःखं नाशे भवेत्पुनः ॥ १९६
 कार्पण्यं मत्सरोद्वेगो धनाधिक्ये भयं महत् । अकार्ये संप्रवृत्तिश्च दुःखानि धनिनां नृप ॥ १९७
 भृत्यवृत्तिः कुसीदं च दासत्वं परैवञ्चनम् । इष्टानिष्टवियोगैश्च संयोगैश्च सहस्रशः ॥ १९८
 दुर्भिक्षं दुर्भगत्वं च पूर्वत्वं च दरिद्रता । अधरोत्तरभागश्च नरकं राज्यविक्रमम् ॥ १९९
 अन्योन्यतो भवं दुःखमन्योन्याभिभवस्तथा । अन्योन्याच्च प्रकोपश्च राज्ञो दुःखं महीभृताम् ॥
 अनित्यता प्रभावानां कृतकर्मस्य देहिनः । अन्योन्यमर्मभेदार्थमन्योन्यकरपीडनम् ॥
 लुब्धश्च पापमोहेन ह्यन्योन्यस्य च भक्षणम् ॥ २०१
 इत्येवमादिभिर्दुःखैर्यस्माद्भ्रस्तं चराचरम् । विबुधादिमनुष्यान्तं तस्मात्सर्वं त्यजेद्बुधः ॥ २०२
 स्कन्धात्स्कन्धे नयनभारं विश्रामं मन्यते यथा । तद्वत्सर्वमिदं लोके दुःखं दुःखेन शाम्यति २०३
 अन्योन्यातिशयोपेताः संभवा भोगसंप्लवे । धर्मक्षयाच्च देवानां दिवि दुःखमवस्थितम् ॥ २०४
 नानायोनिसहस्रेषु संभवः पुण्यसंक्षयात् । रोगाश्च विविधाकारा देवलोकेऽपि ये स्मृताः ॥ २०५
 यज्ञस्य हि शिरश्छिन्नमश्विभ्यां संधितं पुनः । तेन दोषेण यज्ञस्य शिरोरोगः सदैव हि ॥ २०६
 मार्तेण्डानां महत्कुष्ठं वरुणस्य जलोदरः । पूष्णो दशनवैकल्यं भुजस्तम्भः शचीपतेः ॥ २०७
 सुमहाक्षयरोगश्च सोमस्यापि प्रकीर्तितः । ज्वरस्तु सुमहानासीदक्षस्यापि प्रजापतेः ॥ २०८
 कल्पे कल्पे च देवानां महतामपि संक्षयः । परार्धद्वयकालान्ते ब्रह्मणश्चाप्यनित्यता ॥ २०९
 दक्षस्य दुहितां पुत्रीं ब्रह्मा कामितवान्पुनः । क्रोधेन चण्डिकां देवीं योगज्ञां शप्तवान्प्रभुः ॥ २१०
 कामक्रोधौ स्थितौ यत्र तत्र दोषास्तदात्मकाः । दुःखानि च समस्तानि संस्थितानि न संशयः
 विश्लेषजन्ममरणं सर्वाशित्वं हविर्भुजम् (ः) । स्त्रीवधः कामशक्तिश्च सारण्यं पाण्डवेन वै(?) २१२
 रुद्रेण त्रिपुरं दग्धं दक्षयज्ञश्च नाशितः । स्कन्दस्य जन्मवै शुद्धात्क्रीडादीनां सहस्रशः ॥ २१३
 एवं त्रयोऽपि रागाद्यैर्दोषैर्देवाः समन्विताः । एभ्यः परः प्रभुः शान्तः परिपूर्णः स मुक्तिदः ॥
 एवमेतज्जगत्सर्वमन्योन्यातिशये स्थितम् । दुःखैराकुलितं ज्ञात्वा निर्वेदं परमं ब्रजेत् ॥ २१५
 निर्वेदाच्च विरागः स्याद्विरागाज्ज्ञानसंभवः । ज्ञानेन तत्परं ज्ञात्वा शिवं मुक्तिमवाप्नुयात् ॥ २१६
 समस्तदुःखानिर्मुक्तः स्वस्थाने स सुखी सदा । सर्वज्ञः परिपूर्णश्च मुक्त इत्यभिधीयते ॥ २१७

मातलिरुवाच—

एतत्ते सर्वमाख्यातं यत्त्वया परिपुच्छितम् । धर्माधर्मविवेको हि सर्वज्ञानसमुच्चयः ॥
 इन्द्रलोकं प्रगन्तव्यं देवराजस्य शासनात् ॥ २१८

इति श्रीमहापुराणे पाद्मे भूमिखण्डे वेनोपाख्याने मातापितृतीर्थमाहात्म्ये षट्षष्टितमोऽध्यायः ॥ ६६ ॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—६७६८

१ क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ड. ड. 'रो दम्भो ध' । २ क. ख. ङ. च. छ. झ. ट. सदा । ३ क. ख. ङ. च. छ. झ. ट. 'रतन्त्रता । इ' । ४ क. ख. ङ. च. छ. झ. ड. 'विभ्रम' । ५ अ. 'न्योन्यशापतो नाशं भगवो भोगसंभवे ।
 ६ ट. ड. 'धंक्षयकाले तु ब्र' । ७ ट. 'न्युरा । को' । ८ घ. ज. ट. ड. विशीर्णजन्ममरणं सर्वाशित्वं हविर्भुजम् । ९ अ.
 स्त्रीधर्मः । १० क. ख. च. ङ. सामर्थ्यं । ड. छ. झ. ट. सारर्थ्यं । ११ क. ख. ङ. च. छ. झ. ड. 'वे बले । इ' । १२
 अ. 'न्मने शुद्धिः क्रीडावीतं स' । १३ अ. 'सदक् । ए' । १४ क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ड. स्वस्थात्मा ।

अथ सप्तषष्टितमोऽध्यायः ।

ययातिरुवाच—

- अस्मद्भाग्यप्रलब्धं च भवतो दर्शनं परम् । संजातं शक्रसंवाह यतः श्रेयो ममातुलम् ॥ १
- मान्वा मर्त्यलोके च पापं कुर्वन्ति दारुणम् । तेषां कर्मविपाकं च मातले वद सांप्रतम् ॥ २
- मातलिरुवाच—
- श्रूयतामभिधास्यामि पापाचारस्य लक्षणम् । श्रुते सति महाज्ञानमत्र लोके प्रजायते ॥ ३
- वेदनिन्दां प्रकुर्वन्ति ब्रह्माचारस्य कुत्सनम् । महापातकमेवापि ज्ञातव्यं ज्ञानपण्डितैः ॥ ४
- साधूनामपि सर्वेषां यः पीडां हि समाचरेत् । महापातकमेवापि प्रायश्चित्ते न हि व्रजेत् ॥ ५
- कुलाचारं परित्यज्य अन्याचारं व्रजन्ति ये । एतत्पातकसंचारं कथितं तत्स्ववेदिभिः ॥ ६
- मातापित्रोश्च यो निन्दां ताडयेद्भगिनीं सदा । स्वसारं निन्दयेद्यो वै तदेव पातकं भुवम् ॥ ७
- संप्राप्ते श्राद्धकालेऽपि पञ्चक्रोशान्तरे स्थितम् । जामातरं परित्यज्य अन्यं च भगिनीसुतम् ॥ ८
- स्वसारं चैव राजेन्द्र परित्यज्य प्रवर्तते । कामात्क्रोधाद्भयाद्वाऽपि अन्यं भोजयते सदा ॥ ९
- पितरो नैव भुञ्जन्ति श्राद्धे विघ्नं व्रजन्ति ये । एतत्सुपातकं तस्य पितृघातः (त)समं कृतम् ॥ १०
- दानकालेऽपि संप्राप्त आगता ब्राह्मणाः किल । [*भूरिदानं परित्यज्य कतिभ्यो हि प्रवर्तते] ॥
- एकस्मै दीयते दानमन्येभ्योऽथ न दीयते । एतत्सुपातकं घोरं दानभ्रंशकरं स्मृतम् ॥ १२
- यजमानश्च स्वगृहं प्रस्थितान्ब्राह्मणांस्त्यजेत् । तेषु त्यक्तेषु यद्दानं न तद्दानस्य लक्षणम् ॥ १३
- समाश्रितं च वै विप्रं संचारसमान्वितम् । सर्वैः पुण्यैः समायुक्तं सुदानैर्बहुभिर्नृपैः ॥
- तं समभ्यर्च्य विद्वांसं प्राप्तं विप्रं सदाऽर्हयेत् ॥ १४
- तं संत्यज्य ददेद्दानमन्यस्मै ब्राह्मणाय च । दत्तं तु तद्भवेत्तस्य निष्फलं नात्र संशयः ॥ १५
- ब्राह्मणः क्षत्रियो वैश्यः शूद्रश्चापि चतुर्थकः । पुण्यकालेषु सर्वेषु निर्धनं पूजयेद्विजम् ॥ १६
- [*मूर्खं वाऽपि च विद्वांसं तस्य पुण्यफलं शृणु । अश्वमेधस्य यज्ञस्य फलं तस्य प्रजायते] ॥ १७
- तस्माद्भि कारणाद्राजञ्शक्यं प्राप्यं च कारयेत् । अन्यो विप्रः समायातस्तत्कालं श्राद्धकर्मणि ॥
- उभौ तौ पूजयेत्तत्र भोजनाच्छादनैस्तथा । ताम्बूलैर्दक्षिणाभिश्च पितरस्तस्य हर्षिताः ॥ १९
- श्राद्धभुक्ताय विप्राय न दद्याद्दक्षिणां तथा । आदराच्छ्राद्धकर्ता यो गोहत्यादिसमं लभेत् ॥ २०
- द्वावेतौ पूजयेत्तस्माच्छ्राद्धे च नृपसत्तम । निर्धनस्तत्प्रभावाद्द्वै तमेकं हि प्रपूजयेत् ॥ २१
- व्यतीपाते च संप्राप्ते वैधृतौ च नृपोत्तम । अमायां च महाराज क्षयाहे चांपराह्नके ॥
- श्राद्धमेवं प्रकर्तव्यं ब्राह्मणादिसवर्णकैः ॥ २२
- यज्ञे यथा महाराज ऋत्विजश्च प्रकारयेत् । तथा विप्राः प्रकर्तव्याः श्राद्धदानैश्च सर्वदा ॥ २३

* एतच्चिह्नान्तर्गतोऽयं पाठः क. ख. घ. ङ. च. छ. ज. ट. ड. ढ. पुस्तकस्यः । * एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठो ड. छ. झ. ङ. पुस्तकस्यः ।

१ क. ख. ड. च. छ. झ. ङ. द. 'प्रसन्नेन भ' । २ क. ख. ड. च. छ. झ. ङ. 'ज्ञानं प्रभ्रकाले प्र' । ३ ड. ङ. 'दा पितृस्वसां निन्दयेद्यस्तदे' । ४ क. ख. ड. च. छ. झ. ट. 'च दुहितासु' । ५ ड. ङ. 'न्ति देवाश्चैव न भुञ्जति । ए' । ६ ड. 'मिदानं परित्यज्य कतिभ्यो हि प्रदीयते । ७ क. ख. ड. च. छ. झ. ट. 'धर्माचारसमान्वितम् । ८ ड. 'प । मूर्खं न गणये- दिद्वांसं पोष्यं विप्रं सदा भवेत् । ९ क. ख. ड. च. छ. झ. संश्रितं । १० क. ख. ड. च. झ. ङ. चापरपक्षके । ११ न. 'न(ना)य स' ।

[#अविज्ञातः प्रकर्तव्यो ब्राह्मणो नैव जानता । यस्यापि ज्ञायते वंशः कुलं त्रिपुरुषं तथा] ॥
 आचारश्च तथा राजस्तान्विप्रान्संनिमन्त्रयेत् ॥ २४
 कुलं न ज्ञायते यस्य आचारेण विचारयेत् । श्राद्धे दाने प्रकर्तव्ये विशुद्धो मूर्ख एव हि ॥ २५
 अविज्ञातो भवेद्विप्रो वेदवेदाङ्गपारगः । श्राद्धदानं प्रकर्तव्यं तस्माद्विप्रं निमन्त्रयेत् ॥ २६
 आतिथ्यं तु प्रकर्तव्यमपूर्वं नृपसत्तम । अन्यथा कुरुते पापी स याति नरकं ध्रुवम् ॥ २७
 तस्माद्विप्रः प्रकर्तव्यो दाने श्राद्धे च पर्वसु । आदौ परीक्षयेद्विप्रं श्राद्धे दाने प्रकारयेत् ॥ २८
 नाश्रन्ति तस्य वै गेहे पितरो विप्रवर्जिताः । शापं दत्त्वा ततो यान्ति श्राद्धाद्वै विप्रवर्जितात् ॥
 महापापी भवेत्सोऽपि ब्रह्महा स च कथ्यते ॥ २९
 पैत्राचारं परित्यज्य यो वर्तेत नराधिप । महापापी स विज्ञेयः सर्वधर्मबहिष्कृतः ॥ ३०
 ये त्यजन्ति शिवाचारं वैष्णवं भोगदायकम् । निन्दन्ति ब्राह्मणान्धर्मान्विज्ञेयाः पापवर्धनाः ॥ ३१
 शिवाचारं परित्यज्य शिवभक्तान्द्विषन्ति च । हरिं निन्दन्ति ये पापा ब्रह्मद्वेषकराः सदा ॥
 आचारनिन्दकाश्चैव महापातककृत्तमाः ॥ ३२
 आद्यं पूज्यं परं ज्ञानं पुण्यं भागवतं तथा । वैष्णवं हरिवंशं च मात्स्यकं कूर्ममेव च ॥ ३३
 ये पूजयन्ति पात्रं च तेषां श्रेयो वदाम्यहम् । प्रत्यक्षं तेन वै देवः पूजितो मधुसूदनः ॥ ३४
 तस्मात्प्रपूजयेज्ज्ञानं वैष्णवं विष्णुवल्लभम् । देवस्थाने हि नित्यं वै वैष्णवं पुस्तकं नृप ॥
 तस्मिन्प्रपूजिते विप्रपूजितः कमलापतिः ॥ ३५
 असंपूज्य हरेर्ज्ञानं येऽधीयते लिखन्ति च । अज्ञाय तत्प्रयच्छन्ति गृण्वन्ति धारयन्ति च ॥ ३६
 विक्रीणन्ति च लोभेन कुज्ञाननियमेन च । असंस्कृतप्रदेशे तु यथेष्टं स्थापयन्ति च ॥ ३७
 हरेर्ज्ञानं यथाक्षेमं प्रत्यक्षाच्च प्रकाशयेत् । अधीते च समर्थश्च यः प्रसादं करोति च ॥ ३८
 अशुचिश्चाशुचिस्थाने यः प्रवक्ति गृणोति च । इति सर्वं समासेन गुरुनिन्दासमं स्मृतम् ॥ ३९
 गुरुपूजामकृत्वैव यः शास्त्रं श्रोतुमिच्छति । न करोति च शुश्रूषामाज्ञाभङ्गं च भावयेत् ॥ ४०
 नाभिनन्दति तद्वाक्यमुत्तरं च प्रयच्छति । गुरुकर्माभिसाध्यं च तदुपेक्षां करोति च ॥ ४१
 गुरुमार्तमशक्तं वा विदेशे प्रस्थितं तथा । अरिभिः परिभूतं वा यः संत्यजति पापकृत् ॥
 पठमानं पुराणं तु तस्य पापं वदाम्यहम् ॥ ४२
 कुम्भीपाके वसेत्तावद्यावदिन्द्राश्चतुर्दश । पठमानं गुरुं यो हि उपेक्षयति पापधीः ॥ ४३
 तस्यापि पातकं घोरं चिरं नरकदायकम् । भार्यापुत्रेषु मित्रेषु यश्चावज्ञां करोति च ॥
 इत्येतत्पातकं ज्ञेयं गुरुनिन्दासमं महत् ॥ ४४
 ब्रह्मघ्नः स्वर्णस्तेयी च गौहन्ता गुरुतल्पगः । महापातकिनस्त्वेते योगनाशकपञ्चमाः ॥ ४५
 क्रोधाद्देष्टव्याः कृष्णान्धाद्ब्राह्मणस्य विशेषतः । मर्मादिकृन्तको यश्च ब्रह्मघ्नः स प्रकीर्तितः ॥ ४६
 ब्राह्मणं यः समोह्य याचमानमर्कचनम् । पश्चात्तास्तीति यो ह्य्यात्स च वै ब्रह्महा स्मृतः ॥ ४७
 यस्तु विद्याभिधानेन निस्तेजयति च द्विजान् । उदासीनान्सभामध्ये ब्रह्महा स प्रकीर्तितः ॥ ४८
 मिथ्यागुणैरथाऽऽत्मानं नयत्युत्कर्षतां बलात् । गुरुं विबोधयेद्यस्तु स च वै ब्रह्महा स्मृतः ॥ ४९

* एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठो ङ. ड. पुस्तकस्थः ।

१ ङ. छ. झ. ड. 'न शाननि' । २ ङ. ड. 'त्' । स ब्रह्महा कृतघ्नश्च गो' । ३ ङ. झ. ङ. च. छ. झ. ड. सुरापो ।
 ४ ङ. छ. झ. ड. ड. विरोध' ।

क्षुत्तृष्णार्तमदेहानां यदर्भं भोक्तुमिच्छताम् । यः समाचरते विघ्नं तमाहुर्ब्रह्मघातकम् ॥	५०
पिशुनः सर्वलोकानां रन्धान्वेषणतत्परः । उद्वेजनकरः क्रूरः स च वै ब्रह्महा स्मृतः ॥	५१
देवद्विजगवां भूमिं पूर्वदत्तां हरेस्तु यः । प्रनष्टामपि कालेन तमाहुर्ब्रह्मघातकम् ॥	५२
द्विजविचापहरणं परेण समुपार्जितम् । ब्रह्महत्यासमं ज्ञेयं तस्य पातकमुत्तमम् ॥	५३
अग्निहोत्रं परित्यज्य पञ्चयज्ञादिकर्म च । मातापित्रोर्गुरुणां च कूटसाक्ष्यं च यश्चरेत् ॥	५४
अग्रियं शिवभक्तानामभक्ष्यस्य च भक्षणम् । वने निरपराधानां प्राणिनां च प्रयारणम् ॥	५५
गवां गोष्ठे देवगृहे पुरे ग्रामे च दीपनम् । इति पापानि घोरानि पूर्वपापसमानि तु ॥	५६
दीनसर्वस्वहरणं परस्त्रीगजवाजिनाम् । गोभूरजतरत्नानामोषधीनां रसस्य च ॥	५७
चन्दनागरुकर्पूरकस्तूरीपूपवाससाम् । परन्यासापहरणं स्वर्णस्तेयसमं स्मृतम् ॥	५८
कन्याया वरयोग्याया अदानं सदृशे वरे । पुत्रमित्रकलत्रेषु गमनं भगिनीषु च ॥	५९
कुमारीसाहसं घोरमन्त्यजस्त्रीनिषेवणम् । सवर्णायाश्च गमनं गुरुतल्पसमं स्मृतम् ॥	६०
महापातकतुल्यानि पापान्युक्तानि यानि तु । तानि पातकसंज्ञानि तत्पश्चादुपपातकम् ॥	६१
[*द्विजायार्थं प्रतिज्ञाय न प्रयच्छति यः पुनः । न च तत्स्मरते नित्यं तुल्यं तदुपपातकम्] ॥६२	
द्विजद्रव्यापहरणं भर्यादाया व्यतिक्रमः । अतिमानोऽतिकोपश्च दाम्भिकत्वं कृतघ्नता ॥	६३
अत्यन्तविषयासक्तिः कार्पण्यं क्षात्र्यमत्सरम् । परदाराभिगमनं साध्वीकन्याविदूषणम् ॥	६४
परिवित्तिः परिवेत्ता यया च परिविद्यते । तयोर्दानं च कन्यायास्तयोरेव च याजनम् ॥	६५
पुत्रमित्रकलत्राणामभावे स्वाग्निस्तथा । भार्याणां च परित्याग(गः)साधूनां च तपस्विनाम् ॥६६	
गवां क्षत्रियवैश्यानां स्त्रीशूद्राणां च घातनम् । शिवायतनवृक्षाणां पुष्पारामविनाशनम् ॥	६७
यः पीडामाश्रमस्थानामाचरेदल्पिकामपि । तद्भृत्यपरिवर्गस्य शूद्रात्परतरस्य च ॥	६८
वस्त्रधान्यपशुस्तेयमयाच्यानां प्रयाचनम् । यज्ञारामतडागानां दारापत्यस्य विक्रयः ॥	६९
तीर्थयात्रोपवासानां व्रतानां च सुकर्मणाम् । स्त्रीधनान्युपजीवन्ति स्त्रीभवाद्यभजीविताः ॥	७०
अधर्मं विभ्रूयाद्यस्तु अधर्मं वर्णते नरः । परदोषप्रवादी च परच्छिद्रावलोककः ॥	७१
परद्रव्याभिलाषी च परदारावलोककः । एते गोघ्नसमानास्तु ज्ञातव्या नृपनन्दनं ॥	७२
यः कर्ता(?)सर्वशास्त्राणां यो हर्ता पशुविक्रयी । निर्दयोऽतीव भृत्येषु पशूनां दमकश्च यः ॥	७३
मिथ्या प्रवदते वाचमाकर्णयति यश्च ताम् ॥ स्वामिमित्रगुरुद्रोही मायावी चपलः शठः ॥	७४
[*ये भार्यापुत्रमित्राणि बालवृद्धकृशभाराः । भृत्यानतिथिबन्धुश्च त्यक्त्वाऽभ्रन्ति बुभुक्षितान् ॥	
येऽतिमिष्टं समभ्रन्ति नो वाऽप्यन्नं ददति च । पृथक्पाकी स विज्ञेयो ब्रह्मवादिषु गर्हितः] ७६	
नियमान्स्वयमादाय ये त्यजन्त्यजितेन्द्रियाः । प्रवर्गा वञ्चिता यैश्च संयुक्ता ये च मैद्यपैः ॥	७७

* एतच्चिदान्तर्गतः पाठः ख. ड. च. छ. झ. ङ. उपुस्तकस्यः । * एतच्चिदान्तर्गतः पाठः क. ख. ड. च. छ. झ. ङ. उपुस्तकस्यः ।

१ क. ख. ड. च. छ. झ. ङ. न्यासेन । २ ग. च सुहृद्वधः । अं । ३ क. ख. ड. च. छ. झ. ङ. 'ष्ठेवने चाग्नेः पुं । ४ क. ख. ड. च. छ. झ. ङ. 'णि सुरापानसं' । ५ क. ख. ड. च. छ. झ. ङ. 'रीपट्वा' । ६ ड. 'म् । एतासां वैव गं । ७ क. ख. ड. च. छ. झ. ङ. अन्यत्र वि' । ८ ट. साधुमत्सरः । ९ क. ख. ड. च. छ. झ. ङ. 'ताः । स्वधर्मं विक्रयेद्यस्तु स्वधर्मं वं । घ. ङ. 'ताः । अधर्मं विभ्रूयाद्यस्तु स्वधर्मं । १० ट. 'न । विकर्ता । ११ घ. ट. ठ. भुञ्जते ।

ये चापि क्षतरोगार्ता गां पिपासाक्षुधातुराम् । न पालयन्ति यत्नेन ते गोघ्ना नारकाः स्मृताः ॥
 सर्वपापरता ये च चतुष्पात्क्षेत्रभेदकाः । साधून्विप्रगुरुंश्चैव ये वै गां ताडयन्ति च ॥ ७९
 ये ताडयन्ति निर्दोषां नारीं साधुपदे स्थिताम् । आलस्यबद्धसर्वाङ्गो यः स्वपिति मुहुर्मुहुः ॥ ८०
 दुर्बलांश्च नियुञ्जन्ति बलाच्च प्रेषयन्ति च । पीडयन्त्यतिभारेण सक्षतान्वाहयन्ति च ॥ ८१
 वृषभाणां च वृषणौ पेषयन्ति च दुर्जनाः । गोवत्सानां च दमनं महापातकसंमितम् ॥ ८२
 आशया समनुमासं क्षुत्तृष्णाश्रमपीडितम् । ये चातिथिं न मन्यन्ते ते वै निरयगामिनः ॥ ८३
 अनार्थं विकलं दीनं बालं वृद्धं क्षुधातुरम् । नानुकम्पन्ति ये मृढास्ते यान्ति निरयार्णवम् ॥ ८४
 अजाविको माहिषिको यः शूद्रावृषलीपतिः । शूद्रो विप्रस्य क्षत्रस्य य आचारेण वर्तते ॥ ८५
 शिल्पिनः कारवो वैद्यास्तथा देवलका नराः । भृतकां दूत्यकर्माणः सर्वे निरयगामिनः ॥ ८६
 यश्चोदितमतिक्रम्य स्वेच्छया आहरेत्करम् । नरके परिपच्येत यश्च दूषणं वृथा नयेत् ॥ ८७
 उत्कौचकैरधिकृतैस्तस्करैश्च प्रपीडिता । यस्य राज्ञः प्रजा राष्ट्रे पच्यते नरकेषु सः ॥ ८८
 ये द्विजाः प्रतिशृङ्खन्ति नृपस्यान्यायवर्तिनः । प्रयान्ति तेऽपि घोरेषु नरकेषु न संशयः ॥ ८९
 पापकारकपौराणां यत्पापं पार्थिवस्य च । तेन भीतो नृपः कुर्यात्प्रजानां परिनिग्रहम् ॥ ९०
 अचौरं चौरवद्यश्च चौरं चाचौरवत्पुनः । अविचार्य नृपः कुर्यात्सोऽपि वै नरकं व्रजेत् ॥ ९१
 घृततैलानुपानानि मधु मांसं सुरासवम् । गुडेक्षुक्षीरशाकादि दधिमूलफलानि च ॥ ९२
 नृणकाष्ठं पुष्पपत्रे कांस्यं रजतमेव वा । उपानच्छत्रशकटशिविकानाशनं मृदु ॥ ९३
 ताम्रं सीसं त्रपु कांस्यं शङ्खार्थं रजतोद्भवम् । वादित्रं वेणुवंशाद्यं गृहस्योपस्कराणि च ॥ ९४
 उर्णाकार्पासकौशेयरङ्गपत्रोत्तराणि च । तथा सूक्ष्माणि वस्त्राणि येऽन्येषां वै हरन्ति च ॥ ९५
 एवमादीनि चान्यानि द्रव्याणि नरकं तु ते । गच्छन्ति सततं भूप हत्वा हत्वा गृहाधिपम् ॥ ९६
 बह्वल्पकाद्यपि तथा परस्य ममताकृतम् । अपहृत्य नरो याति नरके नात्र संशयः ॥ ९७
 एवमादिकपापानि कुर्वन्निर्मरणोत्तरम् । शरीरं यातनार्थाय पूर्वाकारमवाप्यते ॥ ९८
 यमलोकं व्रजन्त्येते शरीरेण यमाङ्गया । यमवूतैर्महाघोरैर्नीयमानाः सुदुःखिताः ॥ ९९
 देवमानुषतिर्यश्चामधर्मनियतात्मनाम् । [*धर्मराजः स्मृतः शास्ता सुघोरैर्विविधैर्वधैः] ॥ १००
 विनयाचारयुक्तानां प्रमादसलिलाशयात् । प्रायश्चित्तैर्गुरुः शास्ता न तु तैरिष्यते यमः ॥ १०१
 पारदारिकचौराणामन्यायव्यवहारिणाम् । नृपतिः शासकः प्रोक्तः प्रच्छन्नानां च धर्मराट् ॥ १०२
 तस्मात्कृतस्य पापस्य प्रायश्चित्तं समाचरेत् । नौन्यथा नश्यते पापं कल्पकोटिशतैरपि ॥ १०३
 यः करोति स्वयं कर्म स भुङ्क्ते तत्फलं नरः । [*कायेन मनसा वाचा तस्य वाऽधोगतिः फलम्

* एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठो घ. ट. ठ. ड. पुस्तकस्यः । * एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठो घ. ट. ठ. ड. पुस्तकस्यः ।

१ ड. 'ताः । मद्यपानरता ये च रहस्याक्षेत्र' । २ ड. 'अ न पुष्पान्ति नद्यान्वेव' । ३ क. ख ड. च. छ. झ. ट. 'षिकः सामुद्री वृ' । ४ ड. 'था हेपकारा वृषध्वजाः । भृ' । ५ क. ख. ड. च. छ. झ. ट. ड. 'कामात्य' । घ. ट. ठ. 'काः प्रेत्य' । ६ घ. ट. ठ. ड. दण्डरुचिर्नृपः । उ' । ७ क. ख. घ. ड. च. छ. झ. ट. ठ. ड. ड. पारदारिक' । ८ घ. ट. ठ. ड. च । भवत्यरक्षितो घोरस्तस्य ब्राह्मणे वै प्रहः । अ' । ९ छ. झ. ड. च । भवत्यरक्षितो घोरो राक्षस्तस्य परि-
 प्रहः । अ' । १ क. ख. च. छ. झ. ड. 'पप्रोद्भवानि च । १० ड. च. छ. ट. ड. ड. ये लोमेन ह' । ११ ड. व. 'णि विविधानि च । नरकं तु धुवं गच्छेत्पहृत्याल्पकान्यपि । यद्वा तद्वा परब्रह्मण्यपि सर्वपमात्रकम् । अ' । १२ क. ड. प्रमत्तानां । १३ घ. झ. ट. ठ. ड. ड. नाभुक्तस्यान्वया नाशः क' । १४ क. ख. घ. ड. च. छ. झ. ट. ठ. ड. ड. 'र्म कारयेद्वाऽनुनो दयेत् । कां

इति संक्षेपतः प्रोक्ताः पापभेदास्त्रिधाऽधुना । कथ्यन्ते गतयश्चित्रा नराणां पापकर्मणाम् ॥ १०५
 [* एतत्ते नृपतेऽधर्मफलं प्रोक्तं सुविस्तरात्] । अन्यत्किं ते प्रवक्ष्यामि तन्मे ब्रूहि नरोत्तम १०६
 [* अधर्मस्य फलं प्रोक्तं धर्मस्यापि वदाम्यहम् । इत्युक्त्वा मातलिस्तत्र राजानं धर्मवत्सलम् ॥
 तस्मिन्धर्मप्रसङ्गेन पुण्यं ख्यातं महात्मनाम्] ॥ १०७

इति श्रीमहापुराणे पाद्रे भूमिखण्डे वेनोपाख्याने मातापितृतीर्थं ययातिचरिते सप्तषष्टितमोऽध्यायः ॥ ६७ ॥

आदितः श्लोकानां समष्टयङ्काः—६८९३

अथाष्टषष्टितमोऽध्यायः ।

ययातिरुवाच—

अधर्मस्य फलं मृतं श्रुतं सर्वं मया विभो । धर्मस्यापि फलं ब्रूहि श्रोतुं कौतूहलं मम ॥ १
 मातलिरुवाच—
 अथ पापैरिमे यान्ति यमलोकं चतुर्विधाः । संत्रासजननं घोरं विवशाः सर्वदेहिनः ॥ २
 गर्भस्थैर्जायमानैश्च बालैस्तरुणमध्यमैः । [* स्त्रीपुंनृपुंसकैर्द्वैर्यातव्यं सर्वजन्तुभिः ॥] ३
 शुभाशुभं कृतं कर्म देहिनां प्रविचार्यते । चित्रगुप्तादिमध्यस्थैर्ज्ञातव्यं सर्वदशिभिः ॥ ४
 न तेऽत्र प्राणिनः सन्ति ये न यान्ति यमक्षयम् । अत्र शान्तिकृतं कर्म स्मृत्युक्तं तद्विचारितम् ५
 ये तत्र शुभकर्माणः सौम्यचित्ता दयान्विताः । ते नरा यान्ति सौम्येन यथा यमनिकेतनम् ॥ ६
 यश्च दद्याद्द्विजेन्द्राणामुपानत्काष्ठपादुके । स विमानेन महता सुखं याति यमालयम् ॥ ७
 छत्रदानेन गच्छन्ति पथा सान्द्रेण देहिनः । दिव्यवस्त्रपरीधाना यान्ति वस्त्रप्रदायिनः ॥ ८
 शिविकायाः प्रदानेन विमानेन सुखं व्रजेत् । सुखासनप्रदानेन सुखं यान्ति यमालयम् ॥ ९
 आरामकर्ता छायासु शीतलासु सुखं व्रजेत् । यान्ति पुष्पकयानेन पुष्पमालाप्रदायिनः ॥ १०
 देवतागृहकर्ता च यतीनामाश्रमस्य च । अनाथस्याऽऽनुराणां चं क्रीडत्यतिगृहोत्तमैः ॥ ११
 देवाग्निगुरुविभ्राणां मातापित्रोश्च पूजकैः । गुणान्वितेषु दीनेषु यच्छत्यावसथान्यपि ॥
 स प्रयाति सर्वकामं स्थानं पैतामहं नृप ॥ १२
 श्रद्धया येन विप्राय दत्तं काकिणिमात्रकम् । स स्याद्दिव्यतिथिर्भूप देवानां कीर्तिवर्धनः ॥
 तस्माच्छ्रद्धान्वितैर्देयं तत्फलं भवति ध्रुवम् ॥ १३

इति श्रीमहापुराणे पाद्रे भूमिखण्डे वेनोपाख्याने ययातिचरिते पितृतीर्थेऽष्टषष्टितमोऽध्यायः ॥ ६८ ॥

आदितः श्लोकानां समष्टयङ्काः—६९०६

* म. पुस्तक एवेदमेतच्छिहान्तर्गतम् । * एतच्छिहान्तर्गतः पाठो घ. छ. झ. ठ. पुस्तकस्थः । * एतच्छिहान्तर्गतः पाठो घ. छ. झ. ट. ठ ड. ड. पुस्तकस्थः ।

१ घ. छ. झ. ट. ठ. ड. ड. अवश्यं हि कृतं कर्म भोक्तव्यं तं । २ ड. ड. 'के । जत्रनाश्वेन । ३ छ. वराश्वेन ।
 ४ म. च कृत्वा याति यं । ५ म. तमे । दे । ६ ड. छ. झ. ड. 'कः । आर्तेषु दीनेषु गुणान्वितेषु यच्छ्रद्धया स्वल्पमपि
 प्रदत्तम् । तत्सर्वकामान्समुपैति लोके श्राद्धे च दानं प्रवदन्ति सन्तः ॥ श्रद्धा प्रदाने विश्लेषमपि बालाप्रसात्रकम् । श्रद्धादाने
 सदा तस्माच्छ्रद्धायास्तत्फलं भवेत् । इ ।

अथैकोनसप्ततितमोऽध्यायः ।

मातलिरुवाच—

अथ धर्माः शिवेनोक्ताः शिवधर्मागमोत्तमाः । ज्ञेयां विद्भिर्विधानेन कर्मयोगमभेदतः ॥ १
 हिंसादिदोषनिर्मुक्ताः क्लेशायासविवर्जिताः । सर्वभूतहिताः शुद्धाः सुसूक्ष्मास्तु महाबलाः ॥ २
 अनन्तशाखाः कथिताः शिवमूलैकमास्थिताः । ज्ञानध्यानैसमायुक्ताः शिवधर्माः सनातनाः ॥ ३
 धारयन्ति शिवं यस्माद्धार्यते शिवभाषितैः । शिवधर्माश्रितास्तस्मात्संसारार्णवतारणाः ॥ ४
 अथाहिंसा क्षमा सत्यं हीः श्रद्धेन्द्रियसंयमः । दानमिज्या ततो ध्यानं दशकं धर्मसाधनम् ॥ ५
 अथ व्यस्तैः समस्तैर्वा शिवधर्मैरनुष्ठितैः । शिवैकस्थानसंप्राप्तिर्गतिरेकैव कल्पिता ॥ ६
 यथा भूः सर्वभूतानां स्थानं साधारणं स्मृतम् । तत्स्थानं शिवभक्तानामतुलं केवलं स्मृतम् ॥ ७
 यथेह सर्वभूतानां भोगाः सातिशयाः स्मृताः । मताः पुण्यविशेषेण भोगाः शिवपुरे तथा ॥ ८
 शुभाशुभफलं चात्र भुज्यते सर्वदा नृभिः । शिवधर्मस्य चैकस्य फलं तत्रोपभुज्यते ॥ ९
 यस्य याद्गृभवेत्पुण्यं श्रद्धापात्रविशेषतः । भोगाः शिवपुरे तस्य ज्ञेयाः सातिशयाः शुभाः ॥ १०
 स्थानप्राप्तिः परं तुल्या भोगाः शान्तिमयाः स्मृताः । कुर्यात्तास्मिन्महास्थानं महर्हायोगजिगीषया ११
 सर्वोतिशयमेवैकं भावितं च सुरोत्तमैः । आत्मयोगाधिपत्यं स्याच्छिवः सर्वजगत्पतिः ॥ १२
 [*केचित्तत्रैव पुच्यन्ते ज्ञानयोगरता नराः । आवर्तन्ते पुनश्चान्ये संसारे भोगतत्पराः] ॥ १३
 तस्माद्दिमुक्तिमिच्छंस्तु भोगासक्तिं विवर्जयेत् । विरक्तः शान्तचित्तात्मा शिवज्ञानमवाप्नुयात् ॥ १४
 ये चान्यासक्तहृदया यजन्तीशं प्रैयन्ततः । तेषामपि ददातीशः स्थानं भावानुरूपतः ॥ १५
 तत्रार्चयन्ति ये रुद्रं सकृदुच्छिष्टकर्मणा । तेषां पिशाचलोकेषु भोगानीशः प्रयच्छति ॥ १६
 संतप्ता दुःखभावेन म्रियन्ते सर्वदेहिनः । अन्नदः प्राणदः प्रोक्तः प्राणदश्चापि सर्वदः ॥ १७
 तस्मादन्नप्रदानेन सर्वदानफलं भवेत् । [*त्रैलोक्ये यानि रत्नानि भोगाः स्त्रीवाहनानि च
 अन्नदानप्रदः सर्वमिहामुत्र फलं] लभेत् ॥ १८
 यैस्मादन्नेन पुष्टाङ्गः कुरुते पुण्यसंचयम् । अन्नप्रदातुस्तस्यार्थं कर्तुश्चार्थं न संशयः ॥ १९
 धर्मार्थकाममोक्षाणां देहः परमसाधनम् । [*स्थितिस्तस्यान्नपानाभ्यामतस्तत्सर्वसाधनम्] ॥ २०
 अन्नं प्रजापतिः साक्षादन्नं विष्णुः शिवः स्वयम् । तस्मादन्नसमं दानं न भूतं न भविष्यति ॥ २१
 त्रयाणामपि लोकानामुदकं जीवनं स्मृतम् । [*पवित्रमुदकं दिव्यं शुद्धं सर्वरसाश्रयम् ॥ २२
 अन्नपानाश्वगोवस्त्रशय्यासूत्रासनानि च] । प्रेतलोके प्रशस्तानि दानान्यष्टौ विशेषतः ॥ २३

* एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. ड. च. छ. झ. ङ. ट. पुस्तकस्थः । * एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. ड. च. छ. झ. ङ. ट. पुस्तकस्थः । * एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. ड. च. छ. झ. ङ. ट. पुस्तकस्थः । * एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. ड. च. छ. झ. ङ. ट. पुस्तकस्थः ।

१ ख. ड. छ. झ. ट. ठ. ड. 'या बहुविधास्ते च क' । ड. 'या बहुविधास्ते च कर्मभेदप्र' । २ छ. सुरान्तास्तु । ३ ड. छ. झ. ड. 'नसुपुण्यायाः शि' । ४ ड. ड. 'म्' । तत्तथा शिवभक्तानां तुल्यं शिवपुरं स्मृतं । ५ क. ख. ड. च. छ. झ. ड. 'ताः । नानापु' । ६ छ. शान्तिशया । ड. शान्त्याशयाः । ७ ड. 'र्यात्पुण्यमिहामुत्र म' । ८ क. ख. ड. च. छ. 'हामा' । ड. ड. 'हामोग' । ९ ड. 'वीधिपत्यमेवैकं तत्र नास्ति पुरोत्तमे । आ' । १० क. ख. घ. ड. च. छ. झ. ट. ठ. ड. ड. 'त्मभोगा' । ११ ड. स्यात्तत्रैवास्ति शिवाश्रया । के' । १२ क. ख. ड. च. छ. झ. ड. ड. प्रसङ्गतः । १३ घ. ड. ट. ट. ड. यस्यान्नदानपु' । छ. झ. ड. यस्यान्नदानपु' ।

एवं दानविशेषेण धर्मराजपुरं नरः । यस्माद्याति सुखेनैव तस्माद्धर्म समाचरेत् ॥ २४
 ये पुनः क्रूरकर्माणः सदा दानविवर्जिताः । भुञ्जते दारुणं दुःखं नरके नृपनन्दन ॥ २५
 तथा सुखं प्रभोक्ष्यन्ति दानं कृत्वा तु चातुलम् । तेषां स्वयं भवेत्सौख्यं कर्मयोगरतात्मनाम् २६
 अप्रमेयगुणैर्दिव्यैर्विमानैः सार्वकामिकैः । असङ्ख्यस्तत्पुरं व्याप्तं प्राणिनापुपकारकैः ॥ २७
 सहस्रसोमदिव्यं वा सूर्यतेजःसमप्रभम् । रुद्रलोकमिति प्रोक्तमशेषगुणसंयुतम् ॥ २८
 सर्वेषां शिवभक्तानां तत्पुरं परिकीर्तितम् । [*रुद्रक्षेत्रे मृतानां च जङ्गमस्थावरात्मनाम्] ॥ २९
 अप्येकदिवसं भक्त्या यः पूजयति शंकरम् । सोऽपि याति शिवं स्थानं किं पुनर्बहुशोऽर्चयन् ३०
 वैष्णवा विष्णुभक्ताश्च विष्णुध्यानपरायणाः । तेऽपि यान्ति च वैकुण्ठं समीपं चैव चक्रिणः ३१
 ब्रह्मवादी च धर्मात्मा ब्रह्मलोकं प्रयाति सः । पुण्यकर्ता सुपुण्येन पुण्यलोकं प्रयाति च ॥ ३२
 तस्मादीशं सदा भक्त्या भावयेदात्मनाऽऽत्मनि । हरौ वाऽपि महाराज युक्तात्मा ज्ञानवान्स्वयम् ॥
 तस्मात्सर्वविचारेण भावदोषविचारतः ॥ ३३

एवं विष्णुप्रभावेन विशिष्टेनापि कर्मणा । नरैः स्थानमवाप्येत वेशभावावरूपतः ॥ ३४
 इत्येतदपरं प्रोक्तं श्रीमच्छिवपुरं महत् । देहिनां कर्मनिष्ठानां पुनरावर्तकं स्मृतम् ॥ ३५
 ऊर्ध्वं शिवपुराज्ज्ञेयं वैष्णवं लोकमुत्तमम् । वैष्णवा मानवा यान्ति विष्णुध्यानपरायणाः ॥ ३६
 ब्राह्मणा ब्रह्मलोकं तु सदाचारा नरोत्तमाः । प्रयान्ति यज्विनः सर्वे सुनीतास्तत्र कोविदाः ३७
 इन्द्रलोकं तथा यान्ति क्षत्रिया युद्धगामिनः । अन्ये च पुण्यकर्तारः पुण्यलोकान्प्रयान्ति च ॥ ३८

इति श्रीमहापुराणे पाद्ये भूमिखण्डे वेनोपाख्याने ययातिचरिते मातापितृतीर्थे एकोनसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ६९ ॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—६९४४

अथ सप्ततितमोऽध्यायः ।

मातलिरुवाच—

यमपीडां प्रवक्ष्यामि महातीव्रां सुदारुणाम् । भुञ्जन्ति पापिनः सर्वे कूटास्ते ब्रह्मघातिनः ॥ १
 क्वचित्पापाः प्रपच्यन्ते तीव्रेण नरकामिना । क्वचित्सिंहैष्टकैर्व्याघ्रैर्दशैः कीटैस्तु दारुणैः ॥ २
 क्वचिन्महाजलौकोभिः क्वचिञ्चाजगरैः पुनः । मक्षिकाभिश्च रौद्राभिः क्वचित्सर्पैर्विषोल्बणैः ॥ ३
 मत्तमातङ्गयूथैश्च बलोत्कृष्टैः प्रमाथिभिः । पन्थानमुल्लिखद्भिश्च तीक्ष्णशृङ्गैर्महावृषैः ॥ ४
 महाशृङ्गैश्च महिषैर्बुध्नात्रप्रबाधकैः । डाकिनीभिश्च रौद्राभिर्विकंटाक्षैश्च राक्षसैः ॥ ५
 व्याधिभिश्च महारौद्रैः पीड्यमाना व्रजन्ति ते । मर्हीतुलासमारूढा दोल्यमाना अतीव ते ॥ ६
 महावेगप्रभूतास्ते महाचण्डेन वायुना । महापाषाणवर्षेण भिद्यमानाश्च सर्वतः ॥ ७
 पतद्भिर्वज्रनिर्घोषैरुल्कापातैश्च दारुणैः । प्रदीप्ताङ्गारवर्षेण हन्यमाना व्रजन्ति ते ॥ ८

*एतच्छिहान्तर्गतः पाठः क. ख. ड. च. छ. झ. ङ. ट. पुस्तकस्थः ।

१ ड. 'न्ति धर्मकर्तार एव च । ते' । २ ड. स्वपुण्येन । ३ म. 'विवर्जितः । ४ छ. झ. ङ. विलष्टे' । ५ क. ख. ड. च. छ. झ. ङ. 'वै पुनीं तां तत्र । म. 'वै पुनी' । ६ क. ख. ड. च. छ. झ. ङ. 'द्वशादिनः । ७ क. ख. ड. च. छ. झ. ङ. 'वै कूटास्ते । ८ क. ख. च. ड. 'त्रेणैव विषामि' । ९ घ. ङ. 'षै रष्टैश्चप्रसाध' । १० क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ङ. 'करालैश्च । ११ ट. 'हादोलासं' ।

महता पांशुवर्षेण पूर्यमाणौ यमं गताः । ये नराः पापकर्माणः पापं भुञ्जन्ति दारुणम् ॥ ९
 एवं पापविशेषेण पापिष्ठाः पापकारकाः । निरयं प्राप्य भुञ्जन्ति बहुपीडासमाकुलम् ॥ १०
 एतत्ते सर्वमाख्यातं विवेकं पापपुण्ययोः । अन्यार्त्तिकं ते प्रवक्ष्यामि धर्मसारमनुत्तमम् ॥ ११

इति श्रीमहापुराणे पाद्मे भूमिखण्डे वेनोपाख्याने ययातिचरिते पितृतीर्थे सप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७० ॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—६९५५

अर्थकसप्ततितमोऽध्यायः ।

ययातिरुवाच—

यच्चवया सर्वमाख्यातं धर्माधर्ममनुत्तमम् । शृण्वतोऽथ मम श्रद्धा पुण्यं चैव प्रवर्धते ॥ १
 देवानां लोकसंस्थानां वद संख्याः प्रकीर्तिताः । यस्य पुण्यप्रसङ्गेन येन प्राप्तं च मातले ॥ २

मातलिरुवाच—

योगयुक्तं प्रवक्ष्यामि [*तपसा यदुपार्जितम् । देवानां वाससंस्थानं सुखभोगप्रदायकम् ॥ ३
 धर्मभावं प्रवक्ष्यामि ह्य]यासेनार्जितं पृथक् । उपरिष्ठाश्च लोकानां स्वरूपं चाप्यनुक्रमात् ॥ ४
 तत्राष्टगुणमैश्वर्यं पार्थिवं पिशिताशिनाम् । तस्मात्सद्योगतानां च नराणामुत्तमं स्मृतम् ॥ ५
 बहुद्वारं षोडशकुलं पार्थिवात्पञ्च तद्विधा । एकं निरवशेषं च यच्छेषं कुलतेजसाम् ॥ ६
 गन्धर्वाणां च वार्थव्यमार्थं च सकलं स्मृतम् । [*पाञ्चभौतिकमिन्द्रस्य चत्वारिंशद्गुणं महत्] ॥
 सोमस्य मानसं दिव्यं विश्वेशं पाञ्चभौतिकम् ॥ ७
 सौम्यं प्रजापतीशानामहंकारगुणान्वितम् । चतुःषष्टिगुणं ब्राह्म्यं बौधमैश्वर्यमुत्तमम् ॥ ८
 विष्णोः प्रधानकं सूक्ष्मं शिवस्याऽऽत्मगतं महत् । आदिमध्यान्तरहितं विशुद्धं तत्त्वलक्षणम् ॥ ९
 सर्वाभिभावकं सूक्ष्ममनौपम्यं परात्परम् । सुसंपूर्णं जगद्धेतुः पशुपाशविमोक्षणम् ॥ १०
 यो यत्स्थानमनुप्राप्तस्तस्य भोगस्तदात्मकः । विमानं तत्समानं च भवेदीशप्रसादतः ॥ ११
 नानारूपाणि भावानां दृश्यन्ते कोटयस्त्विमाः । अष्टाविंशतिरेवोर्ध्वसुदीर्घाः सुकृतात्मनाम् ॥ १२
 ये कुर्वन्ति नमस्कारमीश्वराय क्वचित्क्वचित् । संपर्कात्कौतुकाह्लोभात्तद्विमानं लभन्ति ते ॥ १३
 नामसंकीर्तनं चापि प्रसङ्गेन शिवस्य यः । कुर्याद्वाऽपि नमस्कारं न तस्य विफलं भवेत् ॥ १४
 इत्येता गतयः प्रोक्ता महत्यः शिवकर्मणि । कर्मणा मनसा वाचा पुंसामीशानुभावतः ॥ १५
 प्रसङ्गेनापि ये कुर्युराकण्ठं स्मरणं नरः । ते लभन्तेऽतुलं सौख्यं किं पुनस्तत्परायणाः ॥ १६
 विष्णुचिन्तां प्रकुर्वन्ति ध्यानेनाऽऽकुलमानसाः । ते यान्ति परमं स्थानं तद्विष्णोः परमं पदम् ॥
 शैवं च वैष्णवं लोकमेकरूपं नरोत्तम । द्वयोश्चाप्यन्तरं नास्ति एकरूपं महात्मनोः ॥ १८
 शिवाय विष्णुरूपाय विष्णवे शिवरूपिणे । शिवस्य हृदये विष्णुविष्णोश्च हृदये शिवः ॥ १९

* एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. च. झ. ड. पुस्तकस्थः । * एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः ख. ड. च. छ. झ. ड. पुस्तकस्थः ।

१ ड. 'णा ह्यमङ्गलाः । ये । २ क. ख. ड. च. छ. झ. ड. पुनरेव । ३ अ. 'म् । चतुर्द्वारं षट्सकलं । ४ अ. 'र्धिवं वाह्यते द्विधा' । ५ अ. 'वंसकलं ततः ग' । ६ ड. छ. ड. 'यन्यं याज्यं च । ७ क. ख. घ. ड. च. छ. झ. ट. ड. ड. 'णाधिकम् । ८ क. ख. घ. ड. च. छ. झ. ट. ड. पुण्यार्थं । ९ क. ख. च. छ. झ. कुर्युः श्रीकण्ठस्म' । ड. ड. कुर्युः शंकरस्म' ।

एकसृष्टिस्रयो देवा ब्रह्मविष्णुमहेश्वराः । त्रयाणामन्तरं नास्ति गुणभेदाः प्रकीर्तिताः ॥ २०
 शिवभक्तोऽसि राजेन्द्र तथा भागवतोऽसि च । तेन देवाः प्रसन्नास्ते ब्रह्मविष्णुमहेश्वराः ॥
 सुप्रीता वरदा राजन्कर्मणा तव सुव्रत ॥ २१
 इन्द्रादेशात्समायातः संनिधौ तव मानद । ऐन्द्रमेनं(तत्) पदं याहि पश्चाद्ब्राह्म्यं महेश्वरम् ॥ २२
 वैष्णवं च प्रयाहि त्वं द्वाहप्रलयवर्जितम् । अनेनापि विमानेन दिव्येन सर्वगामिना ॥ २३
 देवानां दिव्यभोगांस्त्वं भुङ्क्ष्व राजन्मनोनुगान् । समाकृष्ट विमानं त्वं पुष्पकं सुखगामिन(ना)म् २४
 सुकर्मावाच—

एवमुक्त्वा द्विजश्रेष्ठ राजानं धर्मवत्सलम् । ययातिं मातलीं राज्ञा पूजितः सादरं तदा ॥ २५
 इति श्रीमहापुराणे पाद्मे भूमिखण्डे वेनोपाख्याने ययातिचरिते मातापितृतीर्थे एकसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७१ ॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—६९८०

अथ द्विसप्ततितमोऽध्यायः ।

शिप्पल उवाच—

मातलेश्च वचः श्रुत्वा स राजा नहुषात्मजः । किं चकार महाप्राज्ञस्तन्मे विस्तरतो वद ॥ १
 सर्वपुण्यमयी पुण्या कथेयं पापनाशिनी । श्रोतुमिच्छाम्यहं प्राज्ञ नैव तृप्तोऽस्मि सर्वथा ॥ २

सुकर्मावाच—

सर्वधर्मभृतां श्रेष्ठो ययातिर्नृपसत्तमः । तमुवाचाऽऽगतं दूतं मातलिं चेन्द्रसारथिम् ॥ ३
 ययातिरूवाच—

शरीरं नैव त्यक्ष्यामि न गमिष्ये पुरंदरम् । शरीरेण विना दूत पार्थिवेन न संशयः ॥ ४
 ययपीह महादोषाः कायस्यैवं प्रकीर्तिताः । पूर्वं चापि त्वया मेऽद्य सर्वमुक्तं गुणागुणम् ॥ ५
 नाहं त्यक्त्वा शरीरं वै गमिष्ये त्रिदिवं पुनः । इत्याचक्ष्व इतो गत्वा देवदेवं पुरंदरम् ॥ ६
 एकाकिनाऽपि जीवेन कायेनापि महामते । नैव सिद्धिं प्रयात्येव सांसारिकीभिर्हैव हि ॥ ७
 नैव प्राणं विना कायो जीवः कायं विना न हि । उभयोश्चापि भिन्नत्वं नयिष्ये नाशमेव न ॥ ८
 यस्य प्रसादभावाद्देव सुखमश्नाति केवलम् । शरीरस्याप्ययं प्राणो भोगानन्यान्मनोनुगान् ॥ ९
 एनं त्यक्त्वा स्वर्गभोगं भोक्ष्येऽहं देवदूत न । संभवन्ति महादुष्टा व्याधयो दुःखदायकाः ॥ १०
 मातले किंलिषाच्चैव जरादोषादि जायते । पश्य मे पुण्यसंयुक्तं कायं षोडशवार्षिकम् ॥ ११
 जन्मप्रभृति मे कायः शतार्थं च प्रयाति हि । तथाऽपि नूतनो भावः कायस्यापि प्रजायते ॥
 मम कालो गतो दूत अन्दलक्षमनुत्तमम् ॥ १२
 यथा षोडशवर्षस्य कायः पुंसः प्रज्ञोभते । तथा मे शोभते देहो बलवीर्यसमन्वितः ॥ १३
 नैव ग्लानिर्न मे हानिर्न भ्रमो व्याधयो न च । मातले मम कायो हि धर्मोत्साहेन वर्धते ॥ १४

१ क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ठ. ड. सुव्रत । २ ड. त्वं जनिप्र । ३ क. ख. ड. च. छ. झ. ड. ड. 'ये दिवं पुनः । झ' । ४ ड. त्वक्ष्ये शरीरं तु न गमिष्ये दि' । ५ छ. 'व्येऽहं शमेन च । य' । ६ ड. 'गाङ्गाध्यान्म' । ७ घ. अ. ट. ठ. ड. ड. एवं ज्ञात्वा स्वर्गभोगं न भोक्ष्ये देवदूतक । सं' । ८ क. अष्टल' । छ. अब्दानां शतम् । ९ क. ख. च. छ. झ. 'यो जरा । मा' । ड. ड. 'यो न वा । झ' ।

सर्वाभृतमयं दिव्यमौषधं परमौषधम् । पापव्याधिप्रणाशार्थं धर्मार्थं हि कृतं पुरा ॥ १५
 तेन मे शोधितः कायो गददोषो न जायते । हृषीकेशस्य देवस्य नामोच्चारणमुत्तमम् ॥ १६
 एतद्रसायनं वृत नित्यमेव करोम्यहम् । तेन मे व्याधयो दोषाः पापाद्याः प्रलयं गताः ॥ १७
 विद्यमाने हि संसारे कृष्णनाम्नि महौषधे । मानवा मरणं यान्ति पापव्याधिप्रपीडिताः ॥
 न पिबन्ति महामृदाः कृष्णनामरसायनम् ॥ १८
 तेन ध्यानेन भावेन पूजाभावेन मातले । सत्येन दानपुण्येन मम कायो निरामयः ॥ १९
 पापाच्च आमयात्पीडाः प्रभवन्ति शरीरिणाम् । पीडाभ्यो जायते मृत्युः प्राणिनां नात्र संशयः ॥
 तस्माद्धर्मः प्रकर्तव्यः पुण्यं सत्याश्रयं नरैः । पञ्चभूतात्मकः कार्यः शिरासंधिषु जर्जरैः ॥ २१
 एवं संधीकृतो मर्त्यो हेमाकारे(कृते)व कङ्कणम् । तत्र भावो महानभिर्धातुरेव कलेवरम् ॥ २२
 शतखण्डमयो विप्रयोऽनुसंधति(?)बुद्धिमान् । [*हरेर्नाम्ना च दिव्येन सौभाग्येनापि पिप्पल ॥ २३
 पञ्चात्मका हि ये खण्डाः शतसंधिषु जर्जराः । तेनानुसंधिताः सर्वे कायधातुसमा अभवन् ॥ २४
 हरिपूजोपचारेण ध्यानेन नियमेन वा । सत्यभावेन दानेन कायः शुद्धो विजायते ॥ २५
 दोषा नश्यन्ति कायस्य व्याधयः शृणु मातले । बाह्याभ्यन्तरशौचं हि दुर्गन्धिर्नैव जायते ॥
 शुचिस्ततो भवेत्सूत प्रसादात्तस्य चक्रिणः ॥ २६
 [*नाहं स्वर्गं गमिष्यामि स्वर्गमत्र करोम्यहम् । तपसा चैव भावेन स्वधर्मेण महीतलम् ॥ २७
 स्वर्गरूपं करिष्यामि प्रसादात्तस्य चक्रिणः] । एवं ज्ञात्वा प्रयाहि त्वं कथयस्व पुरंदरम् ॥ २८

सुकर्मोवाच—

इत्थं श्रुत्वा स वै वृतो नृपतेः परिभाषितम् । [*आशीर्भिरभिनन्द्याथ आमन्त्र्य नृपतिं गतः] ॥
 सर्वं निवेदयामास स इन्द्राय महात्मने ॥ २९
 समाकर्ण्य सहस्राक्षो ययातेस्तु महात्मनः । तदर्थं चिन्तयामास समानेतुं दिवं प्रति ॥ ३०

इति श्रीमहापुराणे पाद्ये भूमिखण्डे वेनोपाख्याने मातापिनृतीर्थे ययातिचरिते द्विसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७२ ॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—७०१०

अथ त्रिसप्ततितमोऽध्यायः ।

पिप्पल उवाच—

गते तस्मिन्महाभागे वृत इन्द्रस्य वै पुनः । किं चकार स धर्मात्मा ययातिर्नहुषात्मजः ॥ १

सुकर्मोवाच—

तस्मिन्गते देववरस्य वृते स चिन्तयामास नरेन्द्रसूनुः ।

आहूय वृतप्रवरान्स सत्त्वरं धर्मार्थयुक्तं परमादिदेश ॥ २

* एतच्छिहान्तर्गतः पाठः क. ख. ड. च. छ. झ. ङ. ट. पुस्तकस्यः । * एतच्छिहान्तर्गतः पाठो ङ. ट. पुस्तकस्यः ।
 * एतच्छिहान्तर्गतः पाठः क. ख. ड. च. छ. झ. ङ. ट. पुस्तकस्यः ।

१ क. ख. ग. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ड. ड. 'न ज्ञानेन ध्यानेन । २ क. ख. ड. 'यः शतसं । ३ ङ. छ. झ. ट. 'रः । तमनुसंधते मर्त्यो हेमकारेव टङ्कणैः । त । ड. 'रः । तमनुसंधते मर्त्यो हेमकारेव काश्चनः । ४ अ 'यो निष्ठो योऽप्सु संधत्त बु । ५ ड. 'नुसज्जति ।

गच्छन्तु दूता मम ज्ञासनेन स्वीयेषु देशेषु परेषु चैव ।	
शृण्वन्तु सर्वेऽपि तथैव लोका जुषन्तु वाक्यं मम धर्मयुक्तम् ॥	
ब्रजन्तु लोकाः सुपथं हरेश्च भावैः सुपुण्यैरमृतोपमानैः ॥	३
सुकर्मभिश्चापि च ज्ञानध्यानैस्तपोभिरित्थं सततं नियुक्ताः ।	
यज्ञैश्च दानैर्मधुसूदनैकमर्चन्तु लोका विषयान्विहाय ॥	४
सर्वत्र पश्यन्तु मरारिमेकं शुष्केषु चाऽऽर्द्रेष्वपि स्यावरेषु ॥	
अध्रेषु भूमौ सचराचरेषु स्वीयेषु कायेष्वपि जीवरूपम् ॥	५
देवं तमुचिश्य ददन्तु दानान्यातिथ्यभावैः परिज्ञानकैश्च ॥	
नारायणं देववरं येजध्वं दोषैर्विमुक्ता अचिराद्भविष्यथ ॥	६
यो मामकं वाक्यमिहैव मानवो लोभाद्विमोहादपि नैव कारयेत् ॥	
स शास्यतां याति सुनिर्वृतो ध्रुवं ममापि चौरौ हि यथा निकृष्टः ॥	७
आकर्ण्य वाक्यं नृपतेश्च दूताः संहृष्टभावाः सकलां च पृथ्वीम् ॥	
संश्रावयन्ति स्म नृपप्रणीतमादेश्चभावं सकलं प्रजासु ॥	८
विप्रादिमर्त्या अमृतं सुपुण्यमानीतमेवं भुवने च राज्ञा ॥	
पिबन्तु पुण्यं परिवैष्णवाख्यं दोषैर्विहीनं परिणाममिष्टम् ॥	९
श्रीकेशवं क्लेशहरं वरेण्यमानन्दरूपं परमार्थमेव ॥	
नामामृतं दोषहरं तु राज्ञा आनीतमत्रैव पिबन्तु लोकाः ॥	१०
श्रीपद्मनाभं कमलेक्षणं च आधाररूपं जगतां महेशम् ॥	
नामामृतं दोषहरं तु राज्ञा आनीतमत्रैव पिबन्तु लोकाः ॥	११
पापापहं व्याधिविनाशरूपमानन्ददं दानवदैत्यनाशनम् ॥	
नामामृतं दोषहरं तु राज्ञा आनीतमत्रैव पिबन्तु लोकाः ॥	१२
[*यज्ञाङ्गरूपं च रथाङ्गपाणिं पुण्याकरं सौख्यमनन्तरूपम् ॥	
नामामृतं दोषहरं तु राज्ञा आनीतमत्रैव पिबन्तु लोकाः] ॥	१३
विश्वाधिवासं त्रिमलं विरामं रामाभिधानं रमणं मुरारिम् ॥	
नामामृतं दोषहरं तु राज्ञा आनीतमत्रैव पिबन्तु लोकाः ॥	१४
आदित्यरूपं तमसां विनाशं चन्द्रप्रकाशं मेलपङ्कजानाम् ॥	
नामामृतं दोषहरं तु राज्ञा आनीतमत्रैव पिबन्तु लोकाः ॥	१५
सखङ्गपाणिं मधुसूदनाख्यं तं श्रीनिवासं सगुणं सुरेशम् ॥	
नामामृतं दोषहरं तु राज्ञा आनीतमत्रैव पिबन्तु लोकाः ॥	१६
नामामृतं दोषहरं सुपुण्यमधीत्य यो मौधवविष्णुभक्तः ॥	
प्रभातकाले नियतो महात्मा स याति मुक्तिं न हि कारणं च ॥	१७

इति श्रीमहापुराणे पाद्ये भूमिखण्डे वेनोपाख्याने मातापितृतीर्थे ययातिचरिते त्रिसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७३ ॥

आदितः श्लोकानां समष्टयङ्काः—७०२७

* एतद्विहान्तर्गतः पाठो घ. ट. ड. पुस्तकस्थः ।

१ क. ख. छ. झ. ङ. 'रिपैत्रिके' । घ. ट. ठ. 'रिजातके' । २ क. ख. छ. झ. जपध्वं । ड. भजध्वं । ३ घ. ठ. ड. 'मयैव' । ४ क. ख. ड. न. छ. झ. ड. मनप' । ५ क. ख. ड. च. छ. झ. ड. ड. मानव' ।

अथ चतुःसप्ततितमोऽध्यायः ।

सुकर्मोवाच—

- वृतास्तु ग्रामेषु वदन्ति सर्वे देशेषु द्वीपेष्वथ पत्तनेषु ॥
 लोकाः शृणुध्वं नृपतेस्तथाऽङ्गां सर्वप्रभावैर्हरिमर्चयन्तु ॥ १
 दानैश्च यज्ञैर्बहुभिः सुकर्मभिर्धर्मादिभिर्वा यजनैर्मनोभिः ॥
 ध्यायन्तु लोका मधुसूदनं तप्तादेशमेवं नृपतेस्तु तस्य ॥ २
 एवं प्रकृष्टं सकलं सुपुण्यमाकर्णितं भूमितले मुलोकैः ॥
 तदाप्रभृत्येवं समस्तमर्त्या ध्यायन्ति गायन्ति पुरारिमैकम् ॥ ३
 जपन्ति तप्यन्ति यजन्ति चैव वेदप्रणीतैश्च सुसूक्तैश्चैः ॥
 श्रोत्रैकपुण्यैरमृतोपमानैः श्रीकेशवं तद्गतमानसास्ते ॥ ४
 व्रतोपवासैर्नियमैश्च दानैर्विहाय दोषान्विषयान्समस्तान् ॥
 [* लक्ष्मीनिवासं जगतां निवासं लोकास्तु भक्त्या परिपूजयन्ति ॥ ५
 इत्याद्या तस्य भूपस्य वर्तते क्षितिमण्डले । वैष्णवेन प्रभावेन जनाः] सर्वे यजन्ति ते ॥ ६
 नामभिः कर्मभिर्विष्णुं यजन्ते यज्ञकोविदाः । तद्भ्यानास्तंश्रवसिता विष्णुपूजापरायणाः ॥ ७
 यावद्भूमण्डलं सर्वं यावत्तपति तिग्मगुः । तावद्भि मानवा लोकाः सर्वे भागवतास्तु ते ॥ ८
 विष्णोश्चैव प्रभावेन पूजास्तोत्रैश्च नामभिः । आधिहीनाश्च ते भूमौ संजाता मानवास्तदा ॥ ९
 वीतशोकाश्च पुण्याश्च सर्वे चैव तपोधनाः । संजाता वैष्णवा विप्र प्रसादात्तस्य चक्रिणः ॥ १०
 आमयैश्च विहीनास्ते दोषै रोषैश्च वज्रिताः । [* सर्वैर्धर्मसमापन्नाः सर्वरोगविवर्जिताः] ॥
 प्रसादात्तस्य देवस्य संजाता मानवास्तदा ॥ ११
 अमरा निर्जराः सर्वे धनधान्यसमन्विताः । महींविष्णुप्रसादेन पुत्रपौत्रैरलंकृताः ॥ १२
 तेषामेव महाभाग गृहद्वारेषु नित्यदा । कल्पद्रुमाः सुपुण्यास्ते सर्वकामफलप्रदाः ॥ १३
 सर्वकामदुघा गावः सचिन्तामणयस्तथा । सन्ति तेषां गृहे पुण्याः सर्वकामप्रदायकाः ॥ १४
 अमरा मानवा जाताः पुत्रपौत्रैरलंकृताः । सर्वदोषविहीनास्ते विष्णोश्चैव प्रसादतः ॥ १५
 सर्वसौभाग्यसंपन्नाः पुण्यमङ्गलसंयुताः । सुपुण्या दानसंपन्ना ज्ञानध्यानपरायणाः ॥ १६
 न दुर्भिक्षं न च व्याधिर्नाकालमरणं नृणाम् । तस्मिञ्शासति धर्मज्ञे ययातौ नृपतौ तदा ॥ १७
 वैष्णवा मानवाः सर्वे विष्णुव्रतपरायणाः । तद्भ्यानास्तज्जपाः सर्वे संजाता भावतत्पराः ॥ १८
 तेषां गृहाणि दिव्यानि पुण्यानि द्विजसत्तम । पताकाभिस्तु शुभ्राभिः शङ्खयुक्तानि तानि च १९

* एताश्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ठ. ड. ड. पुस्तकस्यः । * एताश्चिह्नान्तर्गतः पाठो ड. ड. पुस्तकस्यः ।

१ क. ख. ड. च. छ. झ. ट. हुमिस्तपोभिर्धर्माभिर्नार्यैर्जं । २ क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ठ. ड. ड. व. ड. व. यजन्ति मं । ३ ड. ँन्ति तमर्चयन्ति । जं । ४ घ. ट. ठ. ड. ँम् । ध्यायन्ति गायन्ति यजन्ति मर्त्या वे । ५ ट. ँत्तपाठैः । श्रो । ६ क. ख. घ. ङ. च. छ. ज. झ. ट. ठ. ड. ँसं तं श्रीनिवासं पं । ७ क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ठ. ड. ड. ँन्ते ज्ञानको । ८ ड. ँस्तद्गतप्राणा विं । ९ ड. छ. झ. ट. धिव्याधिर्विहीनास्ते सं । १० घ. ङ. छ. झ. ट. ठ. ड. ड. ँर्वे वै स्थिरयौवनाः । ११ घ. ङ. च. छ. झ. ट. ठ. ड. ड. मर्त्या विं । १२ ड. छ. झ. ड. घ. ँणुप्यावपं । १३ घ. ट. ड. शुभ्राभिः ।

गदाङ्कितध्वजाश्रित्रचक्राङ्कितानि नित्यं वै । पद्माङ्कितानि भास्वन्ति विमानप्रतिमानि च ॥	
गृहाणि भित्तिभागेषु चित्रितानि सुचित्रकैः ॥	२०
सर्वत्र गृहद्वारेषु पुण्यस्थानेषु सर्वशः । वनानि सन्ति दिव्यानि श्रद्धालाभयुतानि च ॥	२१
तुलस्या च द्विजश्रेष्ठ युक्तानि हरिमन्दिरैः । भास्वन्ति गुणदिव्यानि गृहाणि प्राणिनां सदा २२	
सर्वत्र वैष्णवो भावो मङ्गलं बहु दृश्यते । [शङ्खशब्दाश्च भूलोके मिथः स्फोटकरै रवैः ॥	
भ्रूयन्ते तत्र विभेन्द्र दोषपापविनाशकाः] ॥	२३
शङ्खस्वस्तिकपद्मानि गृहद्वारेषु तानि च । विष्णुभक्ताभिर्नारीभिर्लिखितानि द्विजोत्तम ॥	२४
गीतरागैश्च तानैश्च मूर्च्छनातालसुस्वरैः । गायन्ति केशवं लोका विष्णुध्यानपरायणाः ॥	२५
हरिं सुरारिं प्रवदन्ति केचिच्छ्रीशाच्युतं माधवमेव चान्ये ।	
श्रीनारसिंहं कमलेक्षणं तं गोविन्दमेकं कमलापतिं च ॥	२६
कृष्णं च रामं शरणं व्रजन्ति जपन्ति जाप्यैः परिपूजयन्ति ।	
दण्डप्रणामैः प्रणमन्ति विष्णुं तद्भ्यानयुक्ताः परिवैष्णवास्ते ॥	२७
इति श्रीमहापुराणे पाद्ये वेनोपाख्याने ययातिचरिते चतुःसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७४ ॥	

आदितः श्लोकानां समष्टयङ्काः—७०५४

अथ पञ्चसप्ततितमोऽध्यायः ।

सुकर्मावाच—

कृष्णं विष्णुं हरिं रामं मुकुन्दं मधुसूदनम् । नारायणं हृषीकेशं नारसिंहं तमच्युतम् ॥	१
केशवं पद्मनाभं तु वासुदेवं च वामनम् । वाराहं कपटं मत्स्यं कपिलं च सुराधिपम् ॥	२
[*विश्वेशं विश्वरूपं च ह्यनन्तमनघं शुचिम् । पुरुषं पुष्कराक्षं च श्रीधरं श्रीपतिं हरिम् ॥	
श्रीदं श्रीशं श्रीनिवासं सुमोक्षं मोक्षदं प्रभुम्] ॥	३
इत्येवमुच्चरन्तो हि नामानि मानवा भुवि । प्रभजन्ति जनाः सर्वे बालवृद्धकुमारकाः ॥	४
प्रणमन्ति हरिं नार्यो गृहकर्मरताः सदा । आसने शयने याने ध्याने ह्यने च माधवम् ॥	५
श्रीडमानास्तथा बाला गोविन्दं प्रणमन्ति च । दिवा रात्रौ सुमधुरं ब्रुवन्ति हरिनाम च ॥	६
विष्णुस्यारो हि सर्वत्र भ्रूयते हि द्विजोत्तम । वैष्णवेन प्रभावेन मर्त्या वर्तन्ति भूतले ॥	७
मासादकलशाग्रेषु देवतायतनेषु च । यथा सूर्यस्य विम्बानि तथा चक्राणि भान्ति वै ॥	८
कृष्णस्य दृश्यते भावः सर्वत्र जगतीतले । तेनराज्ञा कृतं विप्र पुण्यं चापि महात्मना ॥	९
विष्णुलोकस्य समतां तथा नीतं महीतलम् । नहुषस्यापि पुत्रेण वैष्णवेन ययातिना ॥	१०
उभयोर्लोकयोर्भावमेकीभूतं महीतले । भूतलस्यापि विष्णोश्च ह्यन्तरं नैव दृश्यते ॥	११

* एतद्विद्वान्तर्गतः पाठो क. छ. झ. ड. ट. पुस्तकस्यः । * एतद्विद्वान्तर्गतः पाठो घ. ङ. च. ट. ठ. ड. ड. पुस्तकस्यः ।

१ अ. 'तमुजा' । २ अ. 'द्वितपरायणाः । प' । ३ घ. क. छ. झ. ट. ठ. ड. ड. 'न्ति पुण्यादि' । ४ ड. छ. झ. ड. 'न्ति केशवं प्रीत्या जितं । ५ घ. क. छ. झ. ट. ठ. ड. ड. 'ष्णं शरण्यं श' । ६ घ. क. छ. झ. ट. ठ. ड. ड. प्रवदन्ति ते । दि' । ७ घ. क. छ. झ. ट. ठ. ड. ड. 'वै । वैकुण्ठे दृश्यते भावं तद्भावं ज' ।

विष्णुश्चारं हि वैकुण्ठे प्रकुर्वन्ति च वैष्णवाः । भूतले तादृशोश्चारं प्रकुर्वन्ति च मानवाः ॥ १२
 उभयोर्लोकयोर्भाव एको हि विप्र दृश्यते । जरारोगभयं नास्ति मृत्युहीना नरा यतः ॥ १३
 दानभोगप्रभावस्तु अधिको दृश्यते भुवि । पुत्राणां च सुखं पुण्यमधिकं पौत्रजं तथा ॥ १४
 स्वान्भोक्ष्यन्ति सुखेनापि मानवा भुवि सत्तमाः । विष्णोः प्रसाददानेन उपदेशेन तस्य च ॥ १५
 सर्वव्याधिविनिर्मुक्ता मानवा वैष्णवास्तथा । स्वर्गलोकतिरस्कारः कृतो राज्ञा महीतले ॥ १६
 पञ्चविंशममाणेन वर्षाणां नृपसत्तमै । वेदविज्ञा नराः सर्वे ज्ञानध्यानपरायणाः ॥ १७
 यज्ञदानपराः सर्वे दयाभावाश्च मानवाः । उपकाररताः सर्वे पुण्या धन्याः शुभा नराः ॥ १८
 सर्वे धर्मपरा विप्र विष्णुध्यानपरायणाः । राज्ञा तेनोपदिष्टास्ते संजाता वैष्णवा भुवि ॥ १९

विष्णुरुवाच—

श्रूयतां नृपशार्दूल चरित्रं तस्य भूपतेः । सर्वधर्मपरो नित्यं विष्णुभक्तश्च नाहुषिः ॥ २०
 अब्दानां चैव लक्षैकं तस्यापि सुगतं भुवि । नूतनो दृश्यते कायः पञ्चविंशाब्दको यथा ॥ २१
 पञ्चविंशात्मको भाति रूपेण वयसा तदा । प्रैशस्तः प्रौढिसंपन्नः प्रसादात्तस्य चक्रिणः ॥ २२
 मानवा भूमिलोकस्था यमं नैवानुयान्ति ते । रागदोषविनिर्मुक्ताः कामपाशविर्वर्जिताः ॥ २३
 सुखिता दानपुत्रैश्च सर्वधर्मपरायणाः । विस्तारं ते जनाः सर्वे संतत्याऽपि गता नृप ॥ २४
 यथा दूर्वा वटाश्चैव विस्तारं यान्ति भूतले । तथा ते मानवाः सर्वे पुत्रपौत्रैः प्रविस्तृताः ॥ २५
 मृत्युदोषविहीनोस्ते चिरं जीवन्ति ते जनाः । स्थिरकायाश्च सुखिनो जरारोगविर्वर्जिताः ॥ २६
 पञ्चविंशाब्दिकाः सर्वे नरा दृश्यन्ति भूतले । सत्याचारपराः सर्वे विष्णुध्यानपरायणाः ॥ २७
 एवं हि सर्वे मर्त्यास्ते प्रसादात्तस्य चक्रिणः । संजाता मानवाः सर्वे दानभोगपरायणाः ॥ २८
 मृतो न श्रूयते लोके सर्वस्मिञ्जगतीतले । शोकं नैव प्रपश्यन्ति दोषं नैव प्रयान्ति ते ॥ २९
 स्वर्गलोकस्य यद्रूपं तद्रूपं भूतलस्य च । संजातां विष्णुभक्तास्ते प्रसादात्तस्य चक्रिणः ॥ ३०
 यमदृता विधिभ्रष्टा विष्णुदूतैस्तु ताडिताः । रुदमाना गताः सर्वे धर्मराजं परस्परम् ॥ ३१
 तत्सर्वं कथितं दूतैश्चेष्टितं भूतले च तैः । अमृत्यु भूतलं जातं दानभोगेन भास्करे ॥ ३२
 [*नहुषस्याऽऽत्मजेनापि कृतं देव ययातिना । विष्णुभक्तेन पुण्येन स्वर्गरूपं प्रदर्शितम् ॥ ३३
 एवमार्कणितं सर्वं धर्मराजेन वै तदा ।] धर्मराजस्तदा तत्र दूतेभ्यः श्रुतविस्तरः ॥ ३४
 चिन्तयामास सत्यार्थं क्षणैकं नृपचेष्टितम् ॥

इति श्रीमहापुराणे पाद्मे भूमिसण्डे वेनोपाख्याने ययातिचरिते पञ्चसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७५ ॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—७०८८

* एतच्छिष्टान्तर्गतः पाठः क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ड. ढ. पुस्तकस्थः ।

१ ड. विष्णुध्यानं । २ घ. ट. ठ. ड. 'ते । राजमृत्युभ' । ३ झ. ट. ड. 'म । गदहीना नराः सर्वे विष्णुध्या' । ४ क. ख. ड. च. छ. झ. ढ. प्रबलः । ५ क. ख. ड. च. छ. झ. ढ. 'गद्वेष' । ६ ड. कामयासवि' । ७ क. ख. ड. च. छ. झ. ड. 'पुण्ये' । ८ क. ख. च. ड. 'या कैतवको भोगे विस्तारं याति भू' । ९ ड. 'नाश्च स्थिरकाया ह्यरोगिणः । धर्माध्यक्षाव । १० झ. ट. ड. 'ता मानवश्रेष्ठ प्र' । ११ क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ठ. ड. ड. अधिकं । १२ क. ख. ड. च. छ. झ. ड. ड. सर्वार्थं ।

अथ षट्सप्ततितमोऽध्यायः ।

सुकर्मोवाच—

सौरिवृत्तैस्तथा सर्वैः सह स्वर्गं जगाम ह । द्रष्टुं तत्र सहस्राक्षं देववृन्दैः समावृतम् ॥ १
धर्मराजं समायान्तं ददर्श सुरराट् तदा । समुत्थाय त्वरायुक्तो ददावर्षमनुचमम् ॥
पप्रच्छाऽऽगमनं तस्य कथयस्व ममाग्रतः ॥ २
तदाकर्ण्य महद्वाक्यं देवराजेन भाषितम् । धर्मराजोऽब्रवीत्सर्वं ययातेश्चरितं महत् ॥ ३

धर्मराज उवाच—

श्रूयतां देवदेवेश यस्मादागमनं मम । कथयाम्यहमत्रापि येन चैवाऽऽगतस्तव ॥ ४
नहुषस्याऽऽत्मजेनापि वैष्णवेन महात्मना । कारिता वैष्णवाः सर्वे [*ये वसन्ति महीतले ॥ ५
वैकुण्ठस्य समं रूपं मर्त्यलोकस्य वै कृतम् । अमरा मानवा जाता] जरारोगैर्विवर्जिताः ॥ ६
पापमेव न कुर्वन्ति असत्यं न वदन्ति ते । कामक्रोधविहीनास्ते लोभमोहविर्वर्जिताः ॥ ७
दानशीला महात्मानः सर्वे धर्मपरायणाः । सर्वकामैः समर्चन्ति नारायणमनामयम् ॥ ८
तेन वैष्णवधर्मेण मानवा जगतीतले । निरामया वीतभया सर्वे च स्थिरयौवनाः ॥ ९
दूर्वा वटा यथा देव विस्तारं यान्ति भूतले । तथा ते विस्तरं प्राप्ताः पुत्रपौत्रैः प्रपौत्रकैः ॥
तेषां पुत्रैश्च पौत्रैश्च वंशाद्दृशान्तरं गताः ॥ १०
एवं वैष्णवधर्मेण जरामृत्युविवर्जितः । मर्त्यलोकः कृतस्तेन नहुषस्याऽऽत्मजेन च ॥
पद्भ्रष्टोऽस्मि संजातो व्यापारेण विवर्जितः ॥ ११
एवं ते सर्वमाख्यातमात्मकर्मविनाशनम् । एवं ज्ञात्वा सहस्राक्षं लोकस्यास्य हितं कुरु ॥ १२
एतत्ते सर्वमाख्यातं यथा पृष्टोऽस्मि वै त्वया । एतस्मात्कारणादिन्द्र आगतस्तव संनिधौ ॥ १३

इन्द्र उवाच—

पूर्वमेव मया कृत आगमार्थं महात्मनः । प्रेषितो धर्मराजेन्द्र दूतेनास्यापि भाषितम् ॥ १४
नाहं स्वर्गस्य चैवार्थी नाऽऽगमिष्ये दिवं पुनः । स्वर्गरूपं करिष्यामि सर्वं तद्भूमिमण्डलम् ॥ १५
इत्याचक्षे भूपालः प्रजापाल्यं करोति च । तस्य धर्मप्रभावेन भीतस्तिष्ठामि सर्वतः ॥ १६

धर्मराज उवाच—

येन केनाप्युपायेन तमानयस्व भूपतिम् । देवराज महाभाग यदि चेच्छसि मत्प्रियम् ॥ १७
इत्याकर्ण्य वचस्तस्य धर्मस्यापि सुराधिपः । चिन्तयामास मेधावी सर्वतत्त्वेन पिप्यल ॥ १८
काममाह समाहूयं गन्धर्वाश्च पुरंदरः । [† मकरन्दं रतिं देव आनिनाय महात्मनः] ॥ १९
तथा कुरुत वै यूयं यथाऽऽगच्छति भूपतिः । यूयं गच्छन्तु भूलोकं मयाऽऽदिष्टा न संशयः ॥ २०
एवमुक्ता गताः सर्वे यत्र राजा स नाहुषिः । नैटरूपेण ते सर्वे कामार्थाः कर्मणा द्विज ॥ २१

* एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ड. च. छ. झ. ङ. ट. पुस्तकस्थः । † एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठो ड. झ. ङ. पुस्तकस्थः ।

१ क. ख. ड. च. छ. झ. ङ. सर्वकर्मैः । २ क. ख. ड. च. छ. झ. ङ. वीतशोकाः । ३ क. ख. ड. च. छ. झ. ङ. सर्वदा । ४ क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ठ. ड. भूपते । ५ क. ख. ड. च. छ. झ. ङ. ड. 'य धर्मं गच्छ पु' । ६ ड. नरक' । ७ ड. कामेन तु समं ययुः । आ' । ८ ट. 'या गायनाः प्रभुम् । आ' ।

आशीर्भिरभिनन्द्यैव ते च ऊचुः सुनाटकम् । तेषां तद्बचनं भुत्वा ययातिः पृथिवीपतिः ॥ २२
 सर्भां चकार मेधावी देवरूपां सुपण्डितैः । समायातः स्वयं भूपो ज्ञानविज्ञानकोविदः ॥ २३
 तेषां तु नाटकं राजा पश्यमानः स नाहुषिः । चरित्रं वामनस्यापि उत्पत्तिं विप्ररूपिणः ॥ २४
 रूपेणाप्रतिमा लोके सुस्वरं गीतमुत्तमम् । गायमाना जरा राजभार्या रूपेण वै तदा ॥
 तस्या गीतेन लास्येन हास्येन ललितेन च ॥ २५
 मधुरालापतस्तस्य कन्दर्पस्य च मायया । मोहितस्तेन भावेन दिव्येन चरितेन च ॥ २६
 बलश्रैव यथारूपं बलिर्बद्धो यथा पुरा । वामनस्य यथा रूपं चक्रे मन्मथस्तादृशम् ॥ २७
 सूत्रधारः स्वयं कामो माधवः पारिपार्श्वकैः । नटीवेषधरा जाता सा रतिर्दृष्टवल्लभा ॥ २८
 नेपथ्याभिचराः सर्वे तस्मिन्वै नाट्यकर्मणि । मकरन्दो महाप्राज्ञः क्षोभयामास भूपतिम् ॥ २९
 यथा यथा पश्यति नृत्यमुत्तमं गीतं समाकर्ण्य च भूपतिः सः ॥
 तथा तथा मोहवशं प्रणीतः साधुप्रणीतेन महानुभावः ॥ ३०

इति श्रीमहापुराणे पाद्रे भूमिसण्डे वेनोपाख्याने मातापितृतीर्थे ययातिचरिते षट्सप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७६ ॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—७११८

अथ सप्तसप्ततितमोऽध्यायः ।

सुकर्मोवाच—

कामस्य गीतलास्येन हास्येन ललितेन च । मोहितस्तेन राजेन्द्रो नटरूपेण पिप्ल ॥ १
 कृत्वा मूषपुरीषं च स राजा नहुषात्मजः । अकृत्वा पादयोः शौचमासन उपविष्टवान् ॥ २
 वदन्तरं तु संप्राप्य संचचार जरा नृपम् । कामश्चापि नृपश्रेष्ठ इन्द्रकार्यं कृतं हि तैः ॥ ३
 निवृत्ते नाटके तस्मिन्गतेषु तेषु भूपतिः । जराभिभूतो धर्मात्मा कामसंसक्तमानसः ॥ ४
 मोहितः कामदेवेन विहलो विकलेन्द्रियः । अतीव मुग्धो धर्मात्मा विषयैश्च पराजितः ॥ ५
 एकदा मृगयाशीलः संप्राप्तः कामसंयुतः । वने च क्रीडंते विप्र मोहरागवशं गतः ॥ ६
 क्रीडमानस्य तस्यापि नृपतेश्च महात्मनः । मृगशैकः समायातश्चतुःशृङ्गो ह्यनौपमः ॥ ७
 सर्वाङ्गसुन्दरो विप्र हेमवर्णतनूरुहः । रत्नमौलिः सुचित्राङ्गो दर्शनीयमनोहरः ॥ ८
 अभ्यधावत्स वेगेन तं दृष्ट्वा चापबाणवान् । इत्याशशङ्क मेधावी क्लेशपि दैत्योऽयमागतः ॥ ९
 तेन राजा मृगेणापि दूरमाकर्षितस्तदा । गतः स रथवेगेन श्रेणेण परिखेदितः ॥ १०
 पश्यमानस्य तस्यापि मृगस्त्वन्तरधीयत । स पश्यति वनं तत्र नन्दनोपममञ्जुतम् ॥ ११
 चारुवृक्षसमाकीर्णं भूतपञ्चकशोभितम् । गुरुभिश्चन्दनैः पुण्यैः कदलीसण्डमण्डितैः ॥ १२

१ घ. ट. ठ. न्यैव राजन्यस्य सुनाटकम् । ड. न्यैर्न राजानं नाहुषिं तदा । ते । २ ड. नहुषुताम् । ३ घ. ट. ठ. ड. सम्भापालः स्वयं मूल्म ज्ञा । ४ ड. नर्तने । ५ घ. क. छ. झ. ड. ड. 'पि मूल्मन्ति नटरू' । ६ क. ख. ड. च. छ. झ. ड. ड. 'पे विन्ध्यावल्या य' । ७ ड. 'कः । नारीवे' । ८ घ. झ. ठ. ड. 'ज्ञः प्रशामावेन नृस्यति । य' । ९ क. ख. ठ. च. छ. झ. ड. ड. अराप्रणीतेन । १० घ. ट. ठ. ड. 'रूपो वमूष ह । क' । ११ क. ख. ड. च. छ. झ. ड. ड. 'ममोहेन । १२ ड. ड. 'दतेऽस्ती हि म्' । १३ क. ख. घ. ड. च. छ. झ. ट. ठ. ड. ड. 'रो राजन्हेम' । १४ क. ख. ड. च. छ. झ. ड. ड. रत्नज्योतिः ।

ऋकुलाशोकपुभागैर्नारीकेलैश्च तिन्दुकैः । प्रगीफलैश्च खर्जूरैः कुमुदैः सप्तपर्णकैः ॥ १३
 पुष्पितैः कर्णिकारैश्च नानावृक्षैः सदाफलैः । पुष्पितामोदसंयुक्तैः केतकैः पाटलैस्तथा ॥ १४
 पश्यमानो महाराजो ददर्श सर उत्तमम् । पुण्योदकेन संपूर्णं विस्तीर्णं पञ्चयोजनम् ॥ १५
 हंसकारण्डवाकीर्णं जलपक्षिनिनादितम् । कमलैश्चापि मुदितं श्वेतोत्पलविराजितम् ॥ १६
 रक्तोत्पलैः शोभमानं हाटकोत्पलमण्डितम् । नीलोत्पलैः प्रकाशन्तं(?)कह्लारैरतिशोभितम् ॥ १७
 मत्तैर्मधुकरैश्चापि सर्वत्र परिनादितम् । [*एवं सर्वगुणोपेतं ददर्श सर उत्तमम् ॥ १८
 पञ्चयोजनविस्तीर्णं दशयोजनदीर्घकम् । तडागं सर्वतोभद्रं दिव्यभावैरलङ्कृतम्] ॥ १९
 रथवेगेन संखिन्नः किञ्चिच्छ्रमेण पीडितः । निषसाद् तटे तस्यै श्रितश्छायां सुशीतलाम् ॥ २०
 स्नात्वा पीत्वा जलं शीतं पद्मसौगन्ध्यवासितम् । सर्वश्रमोपशमनममृतोपममेव तत् ॥ २१
 शीतच्छायाश्रितेनापि राज्ञा तेन च भूतले । गीतध्वनिं समाकर्ण्य गीयमानं यथा तथा ॥ २२
 यथा ह्री गायते दिव्या तथाऽयं श्रूयते ध्वनिः । गीतप्रियो महाराज एवं चिन्तां परां गतः २३
 चिन्ताकुलस्तु धर्मात्मा यावच्चिन्तयते क्षणम् । तावन्मारी वरा काचित्पीनोन्नतपयोधरा ॥ २४
 नृपतेः पश्यमानस्य गता दृष्टिपथं वने । सर्वाभरणशोभाङ्गी शीललक्षणसंपदा ॥ २५
 [†तस्मिन्वने समायाता नृपतेः पुरतः स्थिता] । सा पृष्टा तेन वै राज्ञा का त्वं किंकारणाऽऽगता
 वद सर्वं विशालाक्षि तच्छ्रुत्वा वचनं तु सा । नोवाच किञ्चिद्भूपालं लज्जमाना वरानना ॥ २७
 प्रहस्यैवं गता शीघ्रं वीणावादनतत्परा । विस्मयेनापि राजेन्द्रो महता व्यावृतस्तदा ॥ २८
 मया संभाषिता चापि न सा भ्रूते तथोत्तरम् । ततश्चिन्तां समापेदे ययातिः पृथिवीपतिः ॥ २९
 योऽसौ मृगो यथा दृष्टश्चतुःशृङ्गसुवर्णकः । तस्मान्मारी समुद्भूता तत्सत्यं प्रतिभाति मे ॥ ३०
 मायारूपमिदं सत्यं दानवानां भविष्यति । [*चिन्तयित्वा क्षणं राजा ययातिर्नहुषात्मजः] ३१
 यावच्चिन्तयते राजा तावन्मारी महावने । अन्तर्धानं गतां विप्र प्रहस्य नृपनन्दनम् ॥ ३२
 एतस्मिन्नन्तरे गीतं सुस्वरं नृपतिः पुनः । शुश्राव परमं दिव्यं मूर्च्छनातालसंयुतम् ॥ ३३
 जगाम सत्त्वरं राजा यत्र गीतध्वनिर्महान् । जलान्ते पुष्कले चैव महत्सदनमुत्तमम् ॥ ३४
 तस्योपरि वरा नारी शीलरूपगुणान्विता । दिव्यलक्षणसंपन्ना दिव्याभरणभूषिता ॥ ३५
 दिव्यैर्भावैः प्रभात्येका वीणादण्डकारिणी । गायन्ती सुन्दरं गीतं तालमानलयान्वितम् ॥ ३६
 तेन गीतप्रभावेन मोहयन्ती चराचरम् । देवान्मुनिगणान्सर्वान्दैत्यान्गन्धर्वकिन्नरान् ॥ ३७
 तां च दृष्ट्वा विशालाक्षीं रूपतेजोपञ्जालिनीम् । संसारे नास्ति चैवान्या नारीदृशी चराचरे ॥ ३८
 पुरा नटो जरायुक्तो नृपतेः काम एव हि । संचरंश्च महाकामस्तदाऽसौ प्रकटोऽभवत् ॥ ३९
 धृतं स्पृष्ट्वा यथा वही रश्मिमान्संप्रजायते । तां च दृष्ट्वा तथा कामस्तत्कायात्प्रकटोऽभवत् ॥ ४०

* एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. ड. च. छ. झ. ट. ड. ड. पुस्तकस्थः । † एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. घ. ड. च. छ. झ. ड. ड. पुस्तकस्थः । * एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. घ. ड. च. छ. झ. ट. ठ. ड. ड. पुस्तकस्थः ।

१ क. ख. च. ड. 'नकीलकम्' । २ क. ख. घ. ड. च. छ. झ. ट. ठ. ड. वने । ३ ड. 'स्य अन्तरङ्गा' । ४ क. ख. घ. ड. च. छ. झ. ट. ठ. ड. ड. बुक्षच्छायाश्रितेनापि । ५ क. ख. ड. च. छ. झ. ड. ड. 'ता । तामुवाच महाराजः का हि कस्य भविष्यति । किमर्थं हि समायाता तन्मे त्वं कारणं वद । पृष्ट्वा सती तदा तेन न किञ्चिदपि पिपिल । शुभाशुभं च भूपालं भ्रूते नैव वरा' । ६ क. ख. घ. ड. च. छ. झ. ट. ड. ड. 'ता राजन्प्रह' । ७ क. ख. च. छ. झ. 'ङ्करेणैव सहस्रदलम्' । ८ ड. 'ङ्करे नैव सहस्रदलम्' । ९ ड. 'ङ्करे नैव सहस्रदलम्' । १० न. कायमेव ।

मन्मथाविष्टधर्मात्मा तां दृष्ट्वा चारुलोचनाम् । ईदृश्रूपा न दृष्ट्वा मे युवती विश्वमोहिनी ॥ ४१
 चिन्तयित्वा क्षणं राजा कामसंसक्तमानसः । तस्याः स विरहेणापि लुब्धोऽभ्रूषृपतिस्तदा ॥४२
 कामाग्निना दह्यमानः कामज्वरेण पीडितः । कथं स्यान्मम चैवेयं कथं भावो भविष्यति ॥ ४३
 यदीयं प्राप्यते तर्हि सफलं जीवितं भवेत् । [*यदा मां गूहते बाला पद्मास्या पद्मलोचना] ॥४४
 एवं विचिन्त्य धर्मात्मा ययातिः पृथिवीपतिः । तामुवाच वरारोहां का त्वं कस्यासि वा शुभेऽयं
 पूर्वं दृष्ट्वा तु या नारी सा दृष्ट्वा पुनरेव च । तां च पप्रच्छ धर्मात्मा का चेयं तव पार्श्वगा ॥ ४६
 सर्वं कथय कल्याणि अहं हि नहुषात्मजः । सोमवंशमसूतश्च सप्तद्वीपाधिपः शुभे ॥ ४७
 ययातिर्नाम मे देवि ख्यातोऽहं भुवनत्रये । त्वयि संगच्छते चेतो भावमेवं प्रवाञ्छते ॥ ४८
 देहि मे संगमं भद्रे कुरुष्व प्रियमेव मे । यं यं हि वाञ्छसे कामं तं तं दधि न संशयः ॥ ४९
 दुर्जयेनापि कामेन हतोऽहं वरवर्णिनि । तस्मान्नाहि सुशीलं मां प्रपन्नं शरणं तव ॥ ५०
 राज्यं च सकलामुर्वीं शरीरं चापि चाऽऽत्मनः । संगमे तव दास्यामि त्रैलोक्यमिदमेव ते ॥५१
 तस्य राज्ञो वचः श्रुत्वा सा स्त्री पद्मनिभानना । विशालां स्वसखीं प्राह श्रुहि राजानमागतम् ॥
 नाम चोत्पत्तिस्थानं च पितरं मातरं शुभे । ममापि भवते कामो अस्याग्रे च निवेदय ॥ ५३
 तस्याश्च काङ्क्षितं ज्ञात्वा विशाला भूपतिं तदा । उवाच मधुरालापैः श्रूयतां नृपनन्दन ॥ ५४

विशालोवाच—

काम एष पुरा दग्धो देवदेवेन शंभुना । रुरोद सा रतिर्दुःखाऽर्तृहीना हि सुस्वरम् ॥ ५५
 अस्मिन्सरसि राजेन्द्र रतिर्हि न्यवसत्सदा । तस्याश्च विप्रलापं तु सुस्वरं करुणान्वितम् ॥ ५६
 समाकर्ण्य ततो देवी कृपया परयाऽन्विता । संजाता राजराजेन्द्र शंकरं वाक्यमब्रवीत् ॥ ५७
 जीवयस्व महादेव पुनरेव मनोभवम् । वराकीयं महाभाग भर्तृहीना हि दुःखिता ॥ ५८
 कामेनाथ समायुक्तामस्मत्स्नेहात्कुरुष्व वै । तच्छ्रुत्वा च वचः प्राह जीवयामि मनोभवम् ॥ ५९
 कायेनापि विहीनोऽयं पञ्चबाणो मनोभवः । भविष्यति न संदेहो माधवस्य सखा पुनः ॥ ६०
 दिव्येनापि शरीरेण वर्तयिष्यति नान्यथा । महादेवप्रसादेन मीनकेतुः स जीवितः ॥ ६१
 आशीर्भिरभिनन्द्यैव देव्याः कामं मनोभवम् । गच्छ काम प्रवर्तस्व नित्यं हि प्रियया सह ॥६२
 तावन्मर्त्ये महातेजाः स्थितिसंहारकारकः । पुनः कामः सरः प्राप्तो यत्राऽऽस्ते दुःखिता रतिः ॥
 इदं कामसरो राजन्नत्र सा संस्थिता रतिः । दग्धे तस्मिन्महाभागे मन्मथे दुःखधर्षिणि ॥ ६४
 रत्याः क्रोपात्समुत्पन्नः पावको दारुणाकृतिः । अतीव दग्धा तेनापि सा रतिर्मोहमूर्छिता ॥६५
 अश्रुपातं मुमोचाथ भर्तृहीना नरोत्तम । नेत्राभ्यां हि जले तस्याः पतिता अश्रुविन्दवः ॥ ६६
 तेभ्यो जातो महाशोकः सर्वसौख्यप्रणाशकः । [†क्षणात्पश्चात्समुद्भूते अश्रुभ्यो नृपसत्तम ॥ ६७
 वियोगो नाम दुर्मेधास्तेभ्यो जज्ञे प्रणाशकः] । दुःखसंतापकौ चोभौ जज्ञाते दारुणौ तदा ॥६८
 मूर्च्छा नाम ततो जज्ञे दारुणा सुखनाशिनी । शोकाज्जज्ञे महाराज कामज्वरोऽथ विभ्रमः ॥ ६९
 प्रलापो बहुलश्चैव उन्मादो मृत्युरेव च । तस्यास्तदाऽश्रुविन्दुभ्यो जज्ञिरे विश्वनाशकाः ॥ ७०

* एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः छ. झ. ट. ठ. ड. पुस्तकस्थः । † एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठो ड. पुस्तकस्थः ।

१ म. 'थाकृष्टचित्तोऽसौ तां । २ क. ख. ड. च. छ. झ. ड. ट. 'वं दुःखसमाचारो यं' । ३ ड. छ. झ. ड. ड. सुदीनं । ४ ड. 'पि मे भावं कामं ममाग्रे । ड. ड. 'पि भावं मे काममस्याग्रे । ५ छ. झ. ड. 'त्याः कण्ठात्सं । ६ ड. छ. झ. ड. 'पो विह्वल' ।

तस्याः पार्श्वे समुत्तस्थुः सर्वे ते दुःखकारिणः । मूर्तिमन्तो महाराज सद्भावगुणसंयुताः ॥ ७१
 क्राम एष समायातः केनाप्युक्तं तदा नृप । महानन्देन संयुक्ता दृष्ट्वा कामं समागतम् ॥ ७२
 नेत्राभ्यामश्रुपूर्णाभ्यां पतिता अश्रुबिन्दवः । अप्सु मध्ये महाराज चापल्याज्जङ्घिरे प्रजाः ॥ ७३
 मीतिर्नाम तदा जज्ञे ख्यातिर्लज्जा नरोत्तम । तेभ्यो जज्ञे महानन्दः शान्तिश्चान्या नृपोत्तम ॥ ७४
 जज्ञाते द्वे शुभे कैन्धे सुखेसौभाग्यदायके । लीला क्रीडा मनोभावसंभोगस्तु महाश्रुप ॥ ७५
 रत्यास्तु वामनेत्राद्वै ह्यानन्दादश्रुबिन्दवः । जलान्ते पतिता राजंस्तस्माज्जज्ञे सुपङ्कजम् ॥ ७६
 तस्मात्सुपङ्कजाज्जाता चेरं नारी वरानना । अश्रुबिन्दुमती नाम रतिपुत्री नरोत्तम ॥ ७७
 अस्याः प्रीत्या सुसौहार्दादहं वर्ते हि नित्यदा । सखिभावस्वभावेन संदृष्ट्वा सर्वदा शुभा ॥ ७८
 विशाला नाम मे ख्यातं वरुणस्य सुता नृप । अस्याः स्वान्ते प्रवर्तेऽहं स्नेहात्स्निग्धाऽस्मि सर्वदा
 एतत्ते सर्वमाख्यातमस्याश्चाऽऽत्मन एव च । वरार्थमेषा राजेन्द्र तपश्चरति शोभना ॥ ८०

ययातिरुवाच—

सर्वमेव त्वयाऽऽख्यातं मया ज्ञातं शुभे शृणु । मामेवं हि भजत्वेषा रतिपुत्री वरानना ॥ ८१
 यमेषा वाञ्छते बाला तं च कामं ददाम्यहम् । तथा कुरुष्व कल्याणि यथा मे वशगा भवेत् ॥ ८२

विशालोवाच—

अस्या व्रतं प्रवक्ष्यामि तदाकर्णय भूपते । पुरुषं यौवनोपेतं सर्वज्ञं वीरलक्षणम् ॥ ८३
 देवराजसमं राजन्धर्माचारसमन्वितम् । तेजस्विनं महाप्राज्ञं दातारं यज्वनां वरम् ॥ ८४
 गुणानां धर्मभावस्य ज्ञातारं पुण्यभाजनम् । [*लोक इन्द्रसमं राजन्यज्ञवर्त्मनि तत्परम्] ॥
 सर्वैश्वर्यसमोपेतं नारायणपरायणम् ॥ ८५
 देवानां सुप्रियं नित्यं ब्राह्मणानामतिप्रियम् । ब्रह्मण्यं वेदतत्त्वज्ञं त्रैलोक्ये ख्यातविक्रमम् ॥ ८६
 एवंगुणैः समोपेतं त्रैलोक्ये च प्रपूजितम् । सुमतिं सुप्रियं कान्तं वाञ्छत्येषा नृपोत्तम ॥ ८७

ययातिरुवाच—

एभिर्गुणैः समोपेतं विद्धि मामिह चाऽऽगतम् । अस्या अनुरूपो भर्ताऽहं सृष्टो धात्रा न संशयः ॥ ८८

विशालोवाच—

भवन्तं पुण्यसंनद्धं जाने राजञ्जगत्रये । पूर्वं तु ये गुणाः सर्वे मयोक्ताः सन्ति ते त्वयि ॥ ८९
 एकेनापि च दोषेण त्वामेषा हि न मन्यते । एष मे संशयो जातो भवान्विष्णुंसमो नृपः ॥ ९०

ययातिरुवाच—

समाचक्ष्व महादोषं येनैषा मां न मन्यते । तत्त्वेन चारुसर्वाङ्गि प्रसादसुमुखी भव ॥ ९१

विशालोवाच—

आत्मदोषं न जानासि कस्मात्त्वं जगतीपते । जरया व्याप्तकायोऽसि कामेनापि न पश्यसे ॥ ९२
 एवं श्रुत्वा महद्वाक्यमप्रियं जगतीपतिः । दुःखेन महताऽऽविष्टस्तामुवाच पुनर्नृपः ॥ ९३

* एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठो घ. ट. ठ. ड. पुस्तकस्थः ।

१ क. ख. ड. च. झ. ढ. सर्वतापाङ्गधारिं । छ. सर्वे ते चाङ्गधारिं । ड. सर्वतो वेगधारिं । २ घ. ट. ठ. महालोके ।
 ३ क. ख. घ. ड. च. छ. ज. झ. ट. ठ. ड. पुण्ये । ४ क. ख. घ. ड. च. छ. ज. झ. ट. ठ. ड. ड.
 'खसंभोगदा' । ५ ङ. छ. झ. ढ. सर्वभावस्य । ६ ड. छ. झ. ढ. 'णमिवापरम् । ७ क. ख. ड. च. ड. 'ङ्गुमयो नृ' ।
 ८ क. ख. ड. च. छ. झ. ट. ठ. ड. 'सि अनेनापि न मन्यते । ए'

जरादोषो न मे भद्रे संसर्गात्कस्यचित्कदा । समुद्भूतो ममाङ्गे वै तं न जाने जरागमम् ॥ ९४
यं यं हि वाञ्छते बाला त्रैलोक्ये दुर्लभं शुभे । तमस्यै दातुकामोऽहं त्रियतां वर उत्तमः ॥ ९५

विशालोवाच—

जराहीनो यदा स्यास्त्वं तदा ते मुप्रिया भवेत् । [*एतद्विनिश्चयं राजन्सत्यं सत्यं वदाम्यहम् ९६
श्रुतिरेवं व्रजेद्राजन्] पुत्रे भ्रातरि श्रुत्यके । जरा संक्राम्यते यस्य तस्याङ्गे परिसंचरेत् ॥ ९७
तारुण्यं तस्य वै गृह्य तस्मै दत्त्वा जरां पुनः । उभयोः प्रीतिसंवादः सुरुच्या जायते शुभः ९८
यथाऽऽत्मदानपुण्यस्य कृपया यो ददाति च । फलं राजन्स्थिरं तस्य जायते नात्र संशयः ९९
दुःखैश्चोपाजितं पुण्यमन्यस्मै हि प्रदीयते । सुपुण्यं तद्भवेत्तस्य पुण्यस्य फलमश्नुते ॥ १००
पुत्राय दीयतां राजंस्तस्मात्तारुण्यमेव च । प्रगृह्यैव समायुक्तः सुन्दरत्वेन भूपते ॥ १०१
यथा त्वामिच्छते भोक्तुं तथा त्वं कुरु भूपते । एवमाभाष्य तं भूपं विशाला विरराम ह ॥ १०२

वासुदेव उवाच—

एवमाकर्ण्य राजेन्द्रो विशालावचनं तदा । एवमस्तु महाभागे करिष्ये वचनं तव ॥ १०३
कामासक्तः स मूढस्तु ययातिः पृथिवीपतिः । गृहं गत्वा समाहूय सुतान्वाक्यमुवाच ह ॥ १०४
तुरुं पुरुं कुरुं राजा यकुं च पितृवत्सलम् । कुरुध्वं पुत्रकाः सौख्यं यूयं हि मम शासनात् १०५

पुत्रा ऊचुः—

पितृवाक्यं प्रकर्तव्यं पुत्रैश्चापि शुभाशुभम् । उच्यतां तात तच्छीघ्रं कृतं विद्धि न संशयः १०६
एवमाकर्ण्य तद्वाक्यं पुत्राणां पृथिवीपतिः । आचक्षे पुनस्तेषु हर्षेणाऽऽकुलमानसः ॥ १०७

इति श्रीमहापुराणे पाद्ये भूमिखण्डे वेनोपाख्याने मातापितृतीर्थे ययातिचरिते सप्तसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७७ ॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—७२२५

अथाष्टसप्ततितमोऽध्यायः ।

यैयातिरुवाच—

एकोऽपि(केन)गृह्यतां पुत्रा जरा मे दुःखदायिनी । धीरो भूत्वा ततश्चैव तारुण्यं मम दीयताम् ?
स्वकीयं हि महाभागाः सुरूपमतुलं ततः । संतप्तं मानसं मेऽद्य स्त्रियाऽऽसक्तं सुचञ्चलम् ॥ २
भाजनस्था यथाऽपश्च आवर्तयति पावकः । तथा मे मानसं पुत्राः कामानलेन चालितम् ॥ ३
एको गृह्णातु मे पुत्रा जरां दुःखप्रदायिनीम् । स्वीयं ददातु तारुण्यं यथाकामं चराम्यहम् ॥ ४
जरायाश्चोपग्रहणं करिष्यति सुतोत्तमः । स भुनक्ति च मे राज्यं धनुः संधारयिष्यति ॥ ५
तस्य सौख्यं सुसंपत्तिर्धनं धान्यं भविष्यति । [†विपुला सन्ततिस्तस्य यशःकीर्तिर्भविष्यति]॥६

पुत्रा ऊचुः—

भवान्धर्मपरो राजन्मजाः सत्येन पालकः । कस्मात्ते हीदृशो भावो जातः प्रकृतिचालनः ॥ ७

* एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. ड. च. छ. झ. ङ. ट. पुस्तकस्यः । † एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. ड. छ. झ. पुस्तकस्यः ।

१ छ. 'संबन्धं सु' । २ ड. क. ख. ड. च. छ. झ. ट. ससागच्छ । ड. समभुङ्क्त्व । ३ घ. ट. ठ. सुकर्मोवाच ।
४ ड. भुवं ।

ययातिरूवाच—

आगता नर्तकाः पूर्वं पुरे मे नाट्यवर्तनाः । तेभ्यो मे कामसंदोहः संजातो मोह ईदृशः ॥ ८
 जरया व्यावृतः कायो मम संक्लिष्टमानसम् । संबभूव सुतश्रेष्ठाः कामेन च समाकुलम् ॥ ९
 काचिद्दृष्ट्वा मया नारी दिव्यरूपा वरानना । मया संभाषिता पुत्राः किंचिन्नोवाच मानिनी १०
 विशाला नाम तस्याश्च सखी चारुविलक्षणा । सा मामाह शुभं वाक्यं सर्वसौख्यप्रदायकम् ११
 जराहीनो यदा स्यास्त्वं तदा ते सुभियं भवेत् । एवं मम कृते वाक्यं तयोक्तं हि शिवागमम् ॥१२
 मया जरापनोदार्थं त्वदग्रे समुदाहृतम् । एवं ज्ञात्वा प्रकर्तव्यं यत्सुखं हि सुपुत्रकाः ॥ १३

तुरुरूवाच—

शरीरं प्राप्यते पुत्रैः पितुर्मातुः प्रसादतः । धर्मश्च क्रियते राजञ्शरीरेण विपश्चिता ॥ १४
 पित्रोः शुभ्रूषणं कार्यं पुत्रैश्चापि विशेषतः । न च यौवनदानस्य कालोऽयं मे नराधिप ॥ १५
 प्रथमे वयसि भोक्तव्यं [*विषयं मानवैर्नृप । इदानीं तन्न कालोऽयं वर्तते तव सांप्रतम् ॥ १६
 जरां तां च प्रदत्त्वा वै पुत्रे तात ममृहशम् । पश्चात्सुखं प्रभोक्तव्यं] न तु स्यात्तव जीवितम् ॥१७
 तस्माद्वाक्यं महाराज करिष्ये नैव ते ह्यहम् । एवमाभाष्य तु नृपं तुरुर्ज्येष्ठः सुतस्तदा ॥ १८
 तुरोर्वाक्यं ततः श्रुत्वा क्रुद्धो राजाऽभ्यभाषत । तुरुं शशाप धर्मात्मा रोषेणारुणलोचनः ॥ १९
 अपध्वस्तस्त्वया देशो ममैवं पापचेतन । तस्मात्पापी भवस्व त्वं सर्वधर्मबहिष्कृतः ॥ २०
 शिवशास्त्रविहीनश्च वेदैवेदाङ्गवर्जितः । सर्वाचारविहीनस्त्वं भविष्यसि न संशयः ॥ २१
 ब्रह्मघ्नस्त्वं देवदुष्टः सुरापः सत्यवर्जितः । चण्डकर्मप्रकर्ता त्वं भविष्यसि नराधमः ॥ २२
 सुरालीनक्षुधः पापी गोघ्नश्चैव भविष्यसि । दुष्कर्मा मुक्तकक्षश्च ब्रह्मद्वेषाऽशिवाकृतिः ॥ २३
 परदाराभिगामी त्वं महादुष्टश्च लम्पटः । सर्वभक्षश्च दुर्मेधाः सदा त्वं च भविष्यसि ॥ २४
 सगोत्रां रमसे नारीं सर्वधर्मप्रणाशकः । पुण्यज्ञानविहीनात्मा कुष्ठवांश्च भविष्यसि ॥ २५
 तव पुत्राश्च पौत्राश्च ईदृशाश्च न संशयः । भविष्यन्ति ह्यपुण्याश्च मच्छापकलुषीकृताः ॥ २६
 एवं तुरुं स जप्त्वा वै यदुं पुत्रमथाम्रवीत् । जरां वै धारयस्वेह भुङ्क्ष्व राज्यमकण्टकम् ॥ २७
 [† बद्धाञ्जलिपुटो भूत्वा तदा राजानमम्रवीत्] ॥ २८

यदुरुवाच—

[*जराभारं न शक्नोमि बोहुं तात कृपां कुरु । शीतमध्वा कदम्बं च वयोतीताश्च योषितः ॥
 मनसः प्रातिकूल्यं च जरायाः पञ्च हेतवः] ॥ २९
 जराभावं न शक्नोमि वयसि प्रथमे नृप । कः समर्थो हि वै धर्तुं क्षम तात ममाधुना ॥ ३०
 अथ क्रुद्धो महाराजो यदुं चापि शशाप ह । राज्यहीनो हि ते वंशः कदाचिद्वै भविष्यति ॥ ३१
 काले त्वं तेजसा हीनः क्षत्रधर्मविवाजितः । भविष्यसि न संदेहः संक्रोशनपरः स्वयम् ॥ ३२

* एतच्छिहान्तर्गतः पाठः क. ख. ड. च. छ. झ. ट. पुस्तकस्थः । † एतच्छिहान्तर्गतः पाठः क. ख. घ. ड. ष. छ. झ. ट. ठ. ड. पुस्तकस्थः । * एतच्छिहान्तर्गतः पाठः क. ख. ड. च. छ. झ. ट. पुस्तकस्थः ।

१ क. ख. च. 'तः । शिरायुत्ववि' । ड. ट. 'तः । शिखया त्ववि' । २ छ. झ. शिरसा त्वं वि' । ३ क. ल. घ. ड. च. छ. झ. ट. ठ. ड. 'इशाकावि' । ४ ट. 'सि । दुःखकर्माऽप्यदत्तश्च ब्रह्मद्वेषा शिवाहतिः । ड. झ. ट. 'सि । दुःखर्मा मुक्तकच्छश्च ब्रह्मद्वेषा निराकृतिः । ५ ड. च. छ. झ. ट. जरादुःखं । ६ क. ख. घ. ड. च. छ. झ. ए. ठ. ड. 'ति । बन्धो-जःसमाहि' । ७ क. ख. ड. च. छ. झ. ट. 'देहो मच्छासनपराङ्मुखः । य' ।

यदुरुवाच—

निर्दोषोऽहं महाराज कस्माच्छप्तस्त्वयाऽधुना । दयां कुरु सुदीनस्य प्रसादसुमुखो भव ॥ ३३

ययातिरुवाच—

महादेवः कुले ते वै स्वांशेनापि हि पुत्रक । करिष्यति विसृष्टिं च तदा पूतं कुलं तव ॥ ३४

यदुरुवाच—

शप्तः पुत्रो महाराज विनिर्दोषः पितस्त्वया । अनुग्रहो दीयतां मे यदि वै वर्तते दया ॥ ३५

ययातिरुवाच—

यो भवेच्छ्रेष्ठपुत्रश्च पितुर्दुःखाभिहारकः । राज्यभोगं स वै भुङ्क्ते भारवोढा भवेत्स हि ॥ ३६
त्वया धर्मं न प्रवृत्तं अभाष्योऽसि न संशयः । भवता नाशिताऽऽज्ञा मे मेया दण्डेन पातितः ॥ ३७
तस्मादनुग्रहो नास्ति यथेष्टं तत्तथा कुरु ॥

यदुरुवाच—

यस्मान्मे नाशितं राज्यं वंशश्चैव त्वया नृप । तस्माद्दुष्टो भविष्यामि तव वंशपतिर्नृप ॥ ३८
तव वंशे भवितारो नानाभेदा नृपास्तु ये । तेषां ग्रामांश्च देशांश्च श्रियं रत्नानि यानि वै ॥ ३९
भोक्ष्यन्ति च न संदेहो अतिचण्डा महाबलाः । मम वंशसमुन्मत्तास्तुरुष्का म्लेच्छरूपिणः ॥ ४०
त्वया ये नाशिताः सर्वे शप्ताः शापैश्च दारुणैः । एवमाभाष्य राजानं यदुः कुद्धो नृपं तदा ॥ ४१
अथ कुद्धो महाराजः पुनश्चैनं शशाप ह । मत्प्रजानाशकाः सर्वे वंशजास्ते च वै शृणु ॥ ४२
यावच्चन्द्रश्च सूर्यश्च पृथ्वी नक्षत्रतारकाः । तावत्सर्वे प्रपच्यन्ते नरके चैव रौरवे ॥ ४३
कुंरुं दृष्ट्वा ततो बालं क्रीडमानं सुखंकरम् । शर्मिष्ठातनयं राजा नायाचत स्तनंधयम् ॥ ४४
शिशुं ज्ञात्वा परित्यक्तः कुरुस्तेनैव वै तदा । शर्मिष्ठायाः परं पुत्रं पुरं च जगतीश्वरः ॥ ४५
तमाह च समाहूय जरा मे गृह्यतां सुत । भुङ्क्ष्व राज्यं मयादत्तं सुपुण्यं हतकण्टकम् ॥ ४६

पुरुवाच—

राज्यं दैवेन भोक्तव्यं पित्रा भुक्तं तथा तव । तवाऽऽदेशं करिष्यामि जरा मे दीयतां नृप ॥ ४७
तारुण्येन ममाद्यैव भूत्वा सुन्दररूपधृक् । भुङ्क्ष्व भोगान्महाभाग विषयासक्तचेतसा ॥ ४८
यार्वदिच्छा महाभाग विहरस्व तथा सह । पुरुमाह ततो राजा सुप्रसन्नो महामनाः ॥ ४९
मम याच्न्वा त्वया वत्स न कृता विफला यतः । तस्माद्दरं प्रदास्यामि तुभ्यं वत्स महाभुज ॥ ५०
यस्माज्जरा गृहीता मे दत्तं तारुण्यकं स्वकम् । तेन राज्यं प्रभुङ्क्ष्व त्वं मया दत्तं महामते ॥ ५१
ततः कृते विनिमये वयसोस्तातपुत्रयोः । तत्क्षणाद्बृद्धभावश्च पुरोरङ्गे प्रदृश्यते ॥ ५२
नूतनत्वं गतो राजा यथा षोडशवार्षिकः । रूपेण महता युक्तो द्वितीय इव मन्मथः ॥ ५३

१ क. झ. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ठ. ड. 'या सर्वे प्रकर्तव्यं भव्याभव्यं न । २ क. झ. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ठ. महादण्डेन पातितः । ३ ङ. छ. ड. 'वन्म्लेच्छाः प्रपच्यन्ते कुम्भीपाके च रौ' । ४ ट. पुरं । ५ क. ख. घ. ङ. च. । झ. ट. ड. मुलक्षणम् । ६ घ. ठ. 'व । सदाऽऽदे' । ७ घ. ट. ठ. 'गान्सकामांश्च वि' । ८ क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ड. 'वजीवान्यहं तात तावन्नरां धराम्यहम् । एवं श्रुत्वा ततो राजा प्रत्युवाच महायशाः । यस्माद्दत्तं ममाऽऽज्ञा वै कृता विफला त्वया । तस्माद्दरं प्रदास्यामि बहुसौख्यबलप्रदम् । एवमुक्तस्तु तेनापि पुरु राजा महीपते । तारुण्यं दत्तवास्तु जप्राहास्य जरां नृप । तत्क्ष' ।

धनु राज्यं च च्छत्रं च अश्वं चान्यद्भनं गजम् । कोशं वैशं बलं सर्वं चामैरव्यजने तथा ॥
 ददौ तस्मै महाराजः पुरोश्चैव महात्मनः ॥ ५४
 कामासक्तश्च धर्मात्मा तां नारीमनुचिन्तयन् । स्ववृत्तं नैव सस्मार कामात्मा नहुषात्मजः ॥
 अश्रुबिन्दुमती यत्र जगाम लघुविक्रमः ॥ ५५
 तां च दृष्ट्वा विशालाक्षीं चारुंपीनपयोधराम् । विशालां च महाराजः कन्दर्पोद्गूर्णमानसः ॥ ५६
 राजोवाच—

उवाच चाऽऽगतो भद्रे विशाले चारुलोचने । जरां त्यक्त्वा महाभागे दोषरूपां महाबलाम् ॥
 तारुण्येन समायुक्तः किमन्यत्करवाण्यहम् ॥ ५७
 [*तरुणो भूत्वा समायातो भजत्वेषा ममाधुना । यं यं हि वाञ्छते चैषा तं तं दाञ्चि न संशयः॥
 विशालोवाच—

यदा भवान्समायातो जरां ह्युंष्टां विहाय च । दोषेणैकेन लिप्तोऽसि भवन्तं नैव मन्यते ॥ ५९
 राजोवाच—

मम दोषं वदस्व त्वं यदि जानासि निश्चितम् । तं तु दोषं त्यजे तन्वि गुणरूपं न संशयः ॥ ६०
 इति श्रीमहापुराणे पाद्मे भूमिखण्डे वेनोपाख्याने पितृतीर्थेऽष्टसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७८ ॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—७२८५

अथोनाशीतितमोऽध्यायः ।

विशालोवाच—

शर्मिष्ठा देवयानी च यस्य भार्ये सुलोचने । [†सौभाग्यं तत्र वै दृष्टमन्यथा नास्ति भूतले] ॥
 तत्कार्यं त्वं महाभाग अस्याः कार्यवशो भवेः ॥ १
 [*सापत्नकेन भावेन भवान्भर्ता प्रतिष्ठितः । ससर्पोऽसि महाराज भूतले चन्दनं यथा ॥ २
 सर्पैश्च वेष्टितं राजन्महाचन्दनमेव हि । तथा त्वं वेष्टितः सर्पैः सपत्नीनामसंज्ञकैः ॥ ३
 वरमग्निप्रवेशं च शिखरात्पतनं वरम् । रूपतेजःसमायुक्तं सपत्नीसहितं प्रियम्] ॥ ४
 न वरं तादृशं कान्तं सपत्नीविषसंयुतम् । इयं न मन्यते कान्तं भवन्तं गुणसागरम् ॥ ५

ययातिरुवाच—

देवयान्या न मे कार्यं तथा शर्मिष्ठया शुभे । इत्यर्थेऽहं स्पृशे कार्यं सत्यधर्मसमन्वितम् ॥ ६
 अश्रुबिन्दुमत्युवाच—
 अहं राज्यस्य भोक्त्री च तव कायस्य भूपते । यद्यद्दाम्यहं कार्यं तत्तत्कार्यं त्वया ध्रुवम् ॥ ७

* एतच्छिहान्तर्गतः पाठः क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ठ. ड. पुस्तकस्थः । † एतच्छिहान्तर्गतः पाठः क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ठ. ड. पुस्तकस्थः । * एतच्छिहान्तर्गतः पाठः क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ठ. ड. पुस्तकस्थः ।

१ क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ठ. च व्यजनं चाऽऽसनं । २ क. ख. ङ. च. झ. देशं । छ. दण्डं । ३ क. ख. ङ. च. छ. झ. ट. ठ. 'मरं स्वन्दनं तं' । ४ क. ख. घ. च. छ. झ. ट. ठ. 'न्' । तत्सरः सागरोत्प्रेक्ष्यं कां । ५ क. ख. च. ङ. रूपमनोहराम् । ६ ट. 'न्दर्पोद्गूर्णमा' । ७ घ. ट. च. हृष्टो । ८ क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ठ. ड. 'म्' । तस्मान्न मं ।

इत्यर्थे प्रत्ययं देहि मम वै स्वकरं नृप । बहुधर्मसमोपेतं पुण्यलक्षणसंयुतम् ॥

ययातिरुवाच—

अन्यां भार्यां न विन्दामि त्वां विना नृपनन्दिनि । राज्यं च सकलामुर्वी मम कार्यं वरानने ॥९
मत्कोषं भुरूक्ष्व चार्वाङ्गि मया दैतो वरस्तव । यं यं मे भाषसे भद्रे तं तं कामं करोम्यहम् ॥१०

अश्रुबिन्दुमत्युवाच—

अनेनापि महाराज तव भार्या भवाम्यहम् । एवंमुक्तः स राजेन्द्रो हर्षव्याकुललोचनः ॥
गान्धर्वेण विवाहेन ययातिः पृथिवीपतिः ॥

उपयेमे शुभां पुण्यां मन्मथस्याऽऽत्मजां नृपः । तया सार्धं महात्मा वै स रेमे द्विजपुंगव ॥

सागरस्य च तीरेषु वनेषूपवनेषु च । पर्वतेषु च रम्येषु सरित्सु च तया सह ॥

रमते राजराजेन्द्रस्तारुण्येन महीपतिः ॥

एवं विंशत्सहस्राणि गतानि निरतस्य च । भूपस्य तस्य राजेन्द्र ययातेस्तु महात्मनः ॥

विष्णुरुवाच—

एवं तया महाराजो ययातिर्मोहितस्तदा । कंदर्पस्य प्रयोगेण इन्द्रस्यार्थे महार्मनाः ॥

सुकर्मोवाच—

एवं पिप्लव मुग्धोऽसौ ययातिः पृथिवीपतिः । तस्या मोहेन कामेन रतेन ललितेन च ॥

न जानाति दिनं रात्रिं मुग्धः कामस्य कन्यया ॥

एकदा मोहितं भूपं ययातिं कामनन्दिनी । उवाच प्रणतं नम्रं वशगं चारुलोचना ॥

अश्रुबिन्दुमत्युवाच—

संजातं दोहदं कान्त तन्मे कुरु मनोरथम् । अश्वमेधं मखश्रेष्ठं यजस्व पृथिवीपते ॥

राजोवाच—

एवमस्तु महाभागे करोमि तव सुप्रियम् । समाहूय सुतं पूरुं राजभोगे विनिःस्पृहम् ॥

स आहूतः समायातो भक्त्या नमितकंधरः । बद्धाञ्जलिपुटो भूत्वा प्रणाममकरोत्तदा ॥

तस्याश्च पादौ सुश्रोण्या ननाम भक्तिपूर्वकम् । आदेशं(शो) दीयतां राजन्नाहूतोऽहं समागतः ॥

किं करोमि महाप्राज्ञ दासोऽहं तव सुव्रत ॥

राजोवाच—

अश्वमेधस्य यज्ञस्य संभारं कुरु पुत्रक । समाहूय द्विजान्पुण्यानृत्विजो भूमिपांस्तथा ॥

एवमुक्तो महातेजाः पुरुः परमधार्मिकः । सर्वं चकार संपूर्णं यच्चोक्तं तु महात्मना ॥

तया सार्धं स यज्ञाय दीक्षितः कामकन्यया । अश्वमेधे महायज्ञे दत्त्वा दानान्यनेकशः ॥

ब्राह्मणेभ्यो महाराजो भूमिदानमनन्तकम् । दीनेषु च विशेषेण ययातिर्हृष्टमानसः ॥

१ क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ठ. ड. 'तं चारु' । २ क. ख. ङ. च. छ. झ. ट. वरवपिनि । ३ क. झ. ट. वत्तः करं । ४ क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ठ. ड. 'वमाकर्ण्य रा' । ५ घ. ट. ठ. वै रेमे स नृपनन्दनः । सा । ६ छ. 'तिः । पञ्चविं । ७ घ. ङ. छ. झ. ट. ठ. ड. प्रपञ्चेन । ८ घ. ङ. छ. झ. ट. ठ. ड. 'मते । पु' । ९ क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ठ. ड. श्रेष्ठं । १० घ. ट. ठ. भिपात्रप । ए । ११ ठ. ड. भूमिदा । १२ क. ख. घ. ङ. च. छ. ट. ठ. ड. 'तिः पृथिवीपतिः । य' ।

यद्गान्ते च महाराजस्तामुवाच वराननाम् । अन्यच्च सुप्रियं बाले किं करोमि वदस्व मे ॥
तत्सर्वं देवि कर्ताऽस्मि यथासाध्यं वरानने ॥

२६

सुकर्मोवाच—

इत्युक्त्वा तेन सा राजा भूपालं प्रत्युवाच ह । [*जातं मे दोहदं राजंस्तत्कुरुष्व ममानघ] ॥२७
इन्द्रलोकं ब्रह्मलोकं शिवलोकं तथैव च । विष्णुलोकं महाराज द्रष्टुमिच्छामि सुप्रिय ॥ २८
[† दर्शयस्व महाभाग यदहं सुप्रिया तव] । एवमुक्तस्तया राजा तामुवाच स सुप्रियाम् ॥ २९
साधु साधु महाभागे पुण्येनैवं प्रभाषसे । स्त्रीस्वभावाच्च चापल्यात्कौतुकाच्च वरानने ॥ ३०
यत्त्वयोक्तं महाभागे तदसाध्यं विभाति मे । तत्साध्यं पुण्यदानेन यज्ञेन तपसांऽपि च ॥ ३१
अन्यथा न भवेत्साध्यं यत्त्वयोक्तं वरानने । [*असाध्यं तु भवत्या वै भाषितं पुण्यमिश्रितम्] ३२
मर्त्यलोकाच्छरीरेण अनेनापि च मानवः । श्रुतो दृष्टो न मेऽद्यापि गतः स्वर्गं सुपुण्यकृत् ॥ ३३
ततोऽसाध्यं वरारोहे यत्त्वया भाषितं मम । अन्यदेव करिष्यामि प्रियं ते तद्दद प्रिये ॥ ३४

देव्युवाच—

अन्यैश्च मानुषै राजन्साध्यं स्यान्न संशयः । त्वयि साध्यं महाराज सत्यं सत्यं वदाम्यहम् ३५
तपसा यज्ञसा वीर्यैर्ज्ञानैर्दानैर्मखैर्नृप । भवादृशोऽन्यो नैवास्ति लोकेऽस्मिन्नृप मानवः ॥ ३६
क्षान्नं बलं सुतेजश्च त्वयि सर्वं प्रतिष्ठितम् । तस्माच्चया प्रकर्तव्यं मत्प्रियं नहुषात्मज ॥ ३७

इति श्रीमहापुराणे पादो भूमिखण्डे वेनोपाख्याने पितृतीर्थकथने ययातिचरित उनाशीतितमोऽध्यायः ॥ ७९ ॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—७३२२

अथाशीतितमोऽध्यायः ।

पिप्पल उवाच—

कामकन्यां यदा राजा उपयेमे द्विजोत्तम । किं चक्राते तदा ते द्वे पूर्वभार्ये सुपुण्यके ॥ १
देवयानी महाभागा शर्मिष्ठा वार्षपर्वणी । तयोश्चरित्रं यत्सर्वं कथयस्व ममाग्रतः ॥ २

सुकर्मोवाच—

यदाऽऽनीता कामकन्या स्वगृहं तेन भूभुजा । अत्यर्थं स्पर्धते सा तु देवयानी तैरस्विनी ॥ ३
तस्यार्थे तु सुतौ शप्तौ क्रोधेनाऽऽकुलितात्मना । शर्मिष्ठां च समाहूर्यं शब्दं चक्रे यशस्विनी ॥ ४
रूपेण तेजसा दानैः सत्यपुण्यव्रतैस्तदा । [† शर्मिष्ठा देवयानी ते स्पर्धते तु तया सह ॥ ५
दुष्टभावं तयोश्चापि सा ज्ञात्वा कामजा तदा । राज्ञे सर्वं तया विप्र कथितं तत्क्षणादिह] ॥ ६
यदुं पुत्रं समाहूय नृपो वाक्यमथाब्रवीत् । मात्रोस्त्वमुभयोस्तात शिरश्छिन्धि सुपुत्रक ॥
[*सुप्रियं कुरु मे वत्स यदि श्रेयो हि मन्यसे ॥ ७

* एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. च. छ. ड. पुस्तकस्थः । † एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठो ड. छ. ड. पुस्तकस्थः ।

* एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठो घ. ट. ठ. पुस्तकस्थः । † एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः ख. ड. च. छ. ड. पुस्तकस्थः । * एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः ख. ड. पुस्तकस्थः ।

१ ख. ड. च. छ. ड. साध्यासाध्यं । २ क. ड. च. छ. झ. ड. मनस्विनी । ३ ख. घ. ड. च. छ. ड. ठ. ड. क्लिप्तक्षणा । श । ४ ख. ड. च. छ. ड. 'य सख्यं चक्रे मनस्वि' ।

एवमाकर्ण्य तस्यापि पितुर्वाक्यं यदुस्तदा] । प्रत्युवाच नृपश्रेष्ठं पितरं प्रति निग्रही ॥ ८
 न हन्तव्ये तु मे तात मातरौ दोषवर्जिते । मातृघाते महान्दोषः कथितो वेदपण्डितैः ॥
 तस्माद्घातं महाराज एतयोर्न करोम्यहम् ॥ ९
 दोषाणां तु सहस्रेण युक्ता माता यदा भवेत् । भगिनी चापि राजेन्द्र बुहिता च तथाऽऽत्मनः ॥
 पुत्रैश्च भ्रातृभिश्चैव नैव वध्या भवेत्कदा । एवं ज्ञात्वा महाराज मातरौ नैव घातये ॥ ११
 यदोर्वाक्यं तथा श्रुत्वा स च क्रुद्धोऽभ्यभाषत । [*शशाप तं सुतं पश्चाद्ययातिः पृथिवीपतिः] ॥ १२
 यच्चयाऽवमतोऽहं वै तस्मात्पापमवाप्स्यसि । मातुरंशं भजस्व त्वं मच्छापकलुषीकृतः ॥ १३
 एवं शप्त्वा यदुं पुत्रं ययातिः पृथिवीपतिः । पुत्रं शप्त्वा महाराजस्तया सार्धं महायशाः ॥
 रमते सुखभोगेन विष्णुध्यानपरायणः ॥ १४
 अभ्रुविन्दुमती सा च तेन सार्धं सुलोचना । बुभुजे चारुसर्वाङ्गी दिव्यान्भोगान्मनोनुगान् ॥
 एवं कालो गतस्तस्य ययातेः सुमहात्मनः ॥ १५
 अक्षया निर्जराः सर्वा अमराश्च प्रजास्तदा । [†सर्वे लोका महाभाग विष्णुध्यानपरायणाः] १६
 तपसा सत्यभावेन विष्णोर्ध्यानेन पिप्पल । सर्वे लोका महाभाग सुखिनः साधुसेवकाः ॥ १७
 इति श्रीमहापुराणे पाद्मे भूमिखण्डे वेनोपाख्याने पितृतीर्थे ययातिचरितेऽशीतितमोऽध्यायः ॥ ८० ॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—७३३९

अथैकाशीतितमोऽध्यायः ।

सुकर्मोवाच—

अथेन्द्रोऽसौ महाप्राज्ञः सदा भीतो महात्मनः । ययातेर्विक्रमं दृष्ट्वा दानपुण्यादिकं बहु ॥ १
 मेनकां प्रेषयामास स्वर्वेद्यां दौत्यकर्मणि । गच्छ भद्रे महाभागे ममाऽऽदेशं वदस्व हि ॥ २
 कामकन्यामितो गत्वा देवराजवचो वद । येन केनाप्युपायेन राजानं त्वमिहाऽऽनय ॥
 एवं श्रुत्वा गता सा तु मेनका तत्र प्रेषिता । समाचष्टे तु तत्सर्वं देवराजविभाषितम् ॥
 एवमुक्ता गता सा तु मेनका तत्प्रणोदिता ॥ ३
 गतायां मेनकायां तु रतिपुत्री मनस्विनी । राजानं धर्मसंकेतं प्रत्युवाच यशस्विनी ॥ ४
 त्वयाऽहंमानिना राजन्सत्यवाक्येन वै पुरा । स्वकरं मत्करे दत्त्वा सत्यधर्मसमन्वितम् ॥ ५
 यद्यद्दाम्यहं राजंस्तत्तत्कार्यं हि वै त्वया । तदेव तु त्वया वीर न कृतं भाषितं मम ॥
 तस्मात्त्वां तु परित्यक्ष्ये यास्यामि पितृमन्दिरम् ॥ ६

राजोवाच—

यथोक्तं हि मया भद्रे तत्ते कर्ता न संशयः । असाध्यं तु परित्यज्य साध्यमेव वदस्व मे ॥ ७

अश्रुविन्दुमत्युवाच—

एतदर्थं मया कान्तो भवान्वै समुपाश्रितः । सर्वलक्षणसंपन्नः सर्वधर्मसमन्वितः ॥ ८
 सर्वं साध्यं तव ज्ञात्वा भोक्तारं सर्वसंपदाम् । कर्तारं सर्वधर्माणां स्रष्टारं पुण्यकर्मणाम् ॥ ९
 त्रैलोक्यसाधकं ज्ञात्वा त्रैलोक्येऽप्रतिमं च वै । विष्णुभक्तमहं जाने वैष्णवानां महावरम् ॥ १०

* एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः ख. ड. च. छ. झ. ट. पुस्तकस्थः । † एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः ख. घ. ड. च. छ. ट. ठ. ड. पुस्तकस्थः ।

इत्याशया मया भर्ता स त्वमङ्गीकृतः पुरा । यस्य विष्णुप्रसादोऽस्ति स सर्वत्र परिव्रजेत् ॥	११
दुर्लभं नास्ति राजेन्द्र त्रैलोक्ये सचराचरे । सर्वेषु चैव लोकेषु विद्यते न च सुव्रतं ॥	
तव विष्णोः प्रसादेन स्वर्गं च नृपसत्तम ॥	१२
मर्त्यलोकं समासाद्य त्वयैव वसुधाधिप । जरापीडाविहीनाश्च मृत्युहीना नराः कृताः ॥	१३
गृहद्वारेषु सर्वेषां मर्त्यानां तु नरर्षभ । अनेके कल्पवृक्षाश्च त्वयैव परिकल्पिताः ॥	१४
येषां गृहेषु मर्त्यानां मुनयः कामधेनवः । त्वयैव प्रेषिता राजन्स्थिरीभूताः कृताः सदा ॥	
सुखिनः सर्वकामैश्च मानवाश्च त्वया कृताः ॥	१५
गृहैकमध्ये साहस्रं कुलीनानां प्रदृश्यते । एवं वंशविट्टद्धिश्च मानवानां त्वया कृता ॥	१६
यमस्यापि विरोधेन इन्द्रस्यापि नरोत्तम । व्याधिपापविहीनस्तु मर्त्यलोकस्त्वया कृतः ॥	१७
स्वतेजसाऽहंकारेण स्वर्गरूपं तु भूतलम् । दर्शितं हि महाराज त्वत्समो नास्ति भूपतिः ॥	१८
पुराणेऽपि प्रभूते हि नान्यश्चास्ति भवादृशः । भवन्तमित्यहं जाने सर्वधर्मप्रदायकम् ॥	१९
तस्मान्मया कृतो भर्ता वदस्वैव ममाग्रतः । [ःनर्ममुक्तं नृपेन्द्र त्वं वद सत्यं ममाग्रतः] ॥	२०
यदि ते सत्यमस्तीति धर्मं चापि नराधिप । देवलोकेषु मे नास्ति गमने गतिरुत्तमा ॥	२१
सत्यं त्यक्त्वा यदा च त्वं नैव स्वर्गं गमिष्यसि । तदा कूटं तव वचो भविष्यति न संशयः ॥	
पूर्वं कृतं तु यच्छ्रेयो भस्मभूतं भविष्यति ॥	२२

राजोवाच—

सत्यमुक्तं त्वया भद्रे साध्यासाध्यं न चास्ति मे । सर्वं साध्यं स्वर्गलोके प्रसादाज्जगतां पतेः ॥२३	
न याम्यहं यथा स्वर्गं तच्च मे कारणं शृणु । भागं तु ते न दास्यन्ति मम मृत्युश्च देवताः ॥ २४	
ततो वै मानवे लोके प्रजाः सर्वा ममानघे । मृत्युयुक्ता भविष्यन्ति मया हीना न संशयः ॥	
अतः स्वर्गं न गच्छामि सत्यमुक्तं वरानने ॥	२५

देव्युवाच—

लोकान्दृष्ट्वा गमिष्यामि मर्त्यलोकं च वै पुनः । रूपं पश्य ममाद्य त्वं जाता श्रद्धा ममातुला २६	
राजोवाच—	
सर्वमेवं करिष्यामि यत्त्वयोक्तं न संशयः । एवमुक्त्वा प्रियां राजा चिन्तयामास वै तदा ॥ २७	
अन्तर्जलचरो मत्स्यः सोऽपि जालेन बध्यते । मरुत्समानवेगोऽपि मृगः प्राप्नोति बन्धनम् २८	
योजनानां सहस्रस्थमामिषं भक्षते खगः । स पाशं पादसंलग्नं न पश्येद्वैवमोहितः ॥	
स वैषम्यकरः कालः कालः संमानहानिर्दः ॥	२९
एवं भयंकरः कालो यत्र कुत्रापि निष्ठुरः । नरं करोति दातारं याचितारं च वै पुनः ॥ ३०	
भूतानि स्थावरादीनि दिवि वा यदि वा भुवि । सर्वत्र कल्पते कालः कालो ह्येक इदं जगत् ३१	
अनादिनिधनो योऽसौ जगतः कारणं परम् । लोकेषु कालः पचति वृक्षे फलमिवाऽऽहितम् ३२	

* एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. च. छ. पुस्तकस्थः ।

१ ड. छ. ड. 'र्वैव सुलोकेषु विद्यते तव सु' । २ ड. ड. 'त । विष्णोश्चैव प्रसादेन गमने गतिरुत्तमा । म' । ३ छ. भूतले । ४ ड. ड. 'रा नैव प्रसूतो हि । ५ क. ख. ड. च. छ. ड. 'प्रभाकरम् । ६ क. ख. च. 'मंगुक्तं । ७ ड. 'ध्यं तु मे कार्यं स्वत्प्रसादाज्जगत्प्रणे न । ८ क. ख. ड. छ. ड. पश्यते । ९ ड ड स पश्येत्कण्ठसं' । १० ड. छ. ड. 'तः । कालः समविषमकः । ११ क. ख. घ. च. ड. 'दः । पराभवकरः । १२ ड. शेष ।

न मन्त्रा न तपो दानं न मित्राणि न बान्धवाः । शङ्कुवन्ति परित्रातुं नरं कालेन पीडितम् ॥३३
त्रयः कालकृताः पाशाः शक्यन्ते न निर्वातितुम् । विवाहो जन्म मरणं यथा यत्र च येन च ३४
यथा जलधरा व्योम्नि भ्राम्यन्ते मातरिश्वना । तथेदं कर्मयुक्तेन कालेन भ्रामितं जगत् ॥ ३५

सुकर्मोवाच—

कालोऽयं कर्मयुक्तश्च यो नरैः समुपासितः । कालस्तु प्रेरयेत्कर्म तं तं कालः करोति सः ॥ ३६
उपद्रवाघातदोषाः सर्पाश्च व्याधयस्ततः । सर्वे कर्मप्रयुक्तास्ते प्रचरन्ति च मानुषम् ॥ ३७
सुखस्य हेतवो ये च ह्युपायाः पुण्यमिश्रिताः । ते सर्वे कर्मसंसक्ता न पश्येयुः शुभाशुभम् ॥३८
कर्मदा यदि वा लोके कर्मसंबन्धबान्धवाः । कर्माणि चोदयन्तीह पुरुषं सुखदुःखयोः ॥ ३९
सुवर्णं रजतं चापि यथा रूपं निबध्यते । तथा निबध्यते यस्तु स्वकर्मणि वशानुगः ॥ ४०
पञ्चैतानि विसृज्यन्ते गर्भस्थस्यैव देहिनः । आयुः कर्म च वित्तं च विद्या निधनमेव च ॥ ४१
यथा मृत्पिण्डतः कर्ता कुरुते यद्यदिच्छति । तथा पूर्वकृतं कर्म कर्तारमनुगच्छति ॥ ४२
देवत्वमथ मानुष्यं पशुत्वं पक्षिता तथा । तिर्यक्त्वं स्यावरत्वं च प्राप्यते वै स्वकर्मभिः ॥ ४३
यथा कृतं तथा भुङ्क्ते नित्यं विहितमात्मना । आत्मना विहितं दुःखमात्मना विहितं सुखम् ॥४४
गर्भसंज्ञायुपादाय भुङ्क्ते वै पूर्वदैहिकम् । संत्यजन्ति स्वकं कर्म न क्वचित्पुरुषा भुवि ॥ ४५
वित्तेन प्रज्ञया वाऽपि समर्थाः कर्तुमन्यथा । स्वकृतान्युपभुञ्जन्ति दुःखानि च सुखानि च ॥
हेतुं प्राप्य नरो नित्यं कर्मपाशैश्च बध्यते ॥ ४६
यथा धेनुसहस्रेषु बत्सो विन्दति मातरम् । तथा शुभाशुभं कर्म कर्तारमनुगच्छति ॥ ४७
उपभोगादृते तस्य नाश एव न विद्यते । प्राक्तनं बन्धनं कर्म कोऽन्यथा कर्तुमर्हति ॥ ४८
सुशीघ्रमपि धावन्तं विधानमनुधावति । [*शेते सह शयानेन पुरा कर्म यथाकृतम् ॥ ४९
उपतिष्ठति तिष्ठन्तं गच्छन्तमनुगच्छति । करोति कुर्वतः कर्म च्छायेवानुविधीयते] ॥ ५०
यथा छायातपौ नित्यं संबद्धौ च परस्परम् । तद्वत्कर्म च कर्ता च सुसंबन्धौ परस्परम् ॥ ५१
ग्रहा रोगा विषाः सर्पां हाकिन्यो राक्षसास्तथा । पीडयन्ति नरं पश्चात्पीडितं पूर्वकर्मणा ॥ ५२
येन यत्रोपभोक्तव्यं सुखं वा दुःखमेव च । स तत्र बद्ध्वा बन्धेन बलाद्दैवेन नीयते ॥ ५३
दैवं प्राहुर्हि भूतानां सुखदुःखोपपादने । अन्यत्र संचितं कर्म जाग्रतः स्वपतोऽपि वा ॥ ५४
अन्यर्था मुच्यते दैवाद्बन्धमेवं जिघांसति । शस्त्राग्निविषवुर्गेभ्यो रक्षितव्यं च रक्षति ॥ ५५
अरक्षितं भवेत्सत्यं दैवं तमेव रक्षति । दैवेन नाशितं यस्तु तस्य रक्षा न दृश्यते ॥ ५६
यथा पृथिव्यां बीजानि उप्तानि च धनानि च । तथैवाऽऽत्मनि कर्माणि तिष्ठन्ति प्रभवन्ति च ॥
तैलक्षये यथा दीपो निर्वाणमधिगच्छति । [*कर्मक्षयात्तथा जन्तुः शरीराभाशमृच्छति] ॥ ५८
कर्मक्षयात्तथा मृत्युस्तच्चविद्भिर्द्रुद्राहृतः । विविधाः प्राणिनामस्य स्मृता रोगाश्च हेतवः ॥ ५९
तथा मम विपाकोऽयं पूर्वं कृतस्य नान्यथा । संप्राप्तो नात्र संदेहः स्त्रीरूपो दैवसंज्ञकः ॥ ६०
मम गेहे समायाता नाटका नटनर्तकाः । तेषां सङ्गप्रसङ्गेन जरा कार्यं समाश्रिता ॥ ६१
सर्वे कर्मकृतं मन्ये यन्मे संभावितं ध्रुवम् । तस्मात्कर्म प्रधानं च उपायाश्च निरर्थकाः ॥ ६२

* एतद्विद्वान्तर्गतः पाठः क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ञ. ट. पुस्तकस्थः । *एतद्विद्वान्तर्गतः पाठो ङ. छ. झ. पुस्तकस्थः ।

१ क. ख. ङ. च. ट. 'ते जन्तुः स्व' । २ क. ख. ङ. च. छ. झ. ञ. ट. बलेन । ३ क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. द. 'न्यथा चिन्त्यते क' । ४ छ. झ. 'या ह्युपपद्येत दैवोर्ब जि' ।

पूर्वं वै देवराजेन मदर्थे कृत उत्तमः । मातलिः प्रेषितः पुण्यो न कृतं तस्य तद्वचः ॥ ६३
 तस्य कर्मविपाकोऽयं दृश्यते सांप्रतं मम । इति चिन्तापरो भूत्वा दुःखेन महताऽन्वितः ॥ ६४
 यदाऽस्या हि वचः प्रीत्या न करोमि च सर्वथा । सत्य[*धर्मावुभावेतौ यास्यतस्तौ न संशयः ६५
 सदृशं च समायातं यद्दृष्टं मम कर्मणा । भविष्यति न संदेहो] देवो हि दुरतिक्रमः ॥ ६६
 एवं चिन्तापरो भूत्वा ययातिः पृथिवीपतिः । कृष्णं क्लेशपहं देवं जगाम शरणं हरिम् ॥ ६७
 ध्यात्वा नत्वा ततः स्तुत्वा मनसा मधुसूदनम् । त्वामहं शरणं प्राप्तस्त्राहि मां कमलाप्रिय ॥ ६८
 इति श्रीमहापुराणे पाद्मे भूमिल्लण्डे वेनोपाख्याने पितृतीर्थे ययातिचरित एकाशीतितमोऽध्यायः ॥ ८१ ॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—७४०९

अथ अशीतितमोऽध्यायः ।

मुकर्मोवाच—

एवं चिन्तयते यावद्राजा परमधार्मिकः । तावत्मोवाच सा देवी रतिपुत्री वरानना ॥ १
 किं त्वं चिन्तयसे राजंस्त्वमद्यैव महामते । प्रायेणापि स्त्रियः सर्वाश्चपलाः स्युर्न संशयः ॥ २
 नाहं चापल्यभावेन त्वामेवं विनियोजये । नाहं हि कारयाम्यद्य भवत्पार्श्वे नृपोत्तम ॥ ३
 अन्याः स्त्रियो यथा लोके चापल्याच्चोदयन्ति च । अकार्यं राजराजेन्द्र मोहाल्लोभाच्च लम्पटाः ॥ ४
 लोकानां दर्शनायैव जाता श्रद्धा ममोरसि । देवानां दर्शनं पुण्यं दुर्लभं हि सुमानुषैः ॥ ५
 तेषां च दर्शनं राजन्कारयामि वदस्व मे । दोषपापकरं यत्तु मत्सङ्गादिह यद्भवेत् ॥ ६
 कथं चिन्तयसे दुःखं यथाऽन्यः प्राकृतो जनः । महाभयाद्यथा भीतो मोहर्गभे गतो यथा ॥ ७
 त्यज चिन्तां महाराज गन्तव्यं हि त्वया दिवि । येनोद्देशेन दुःखं तु तन्न कार्यं मया कदा ॥ ८
 एवमुक्तस्तया राजा तामुवाच वराङ्गनाम् । चिन्तितं यन्मया देवि तन्मे त्वं शृणु सांप्रतम् ॥ ९
 मानभङ्गो मया दृष्टो मयैव चाऽऽत्मनः प्रिये । मयि स्वर्गं गते कान्ते प्रजा दीना भविष्यति ॥ १०
 त्रासयिष्यति दुष्टात्मा यमस्तु व्याधिभिः प्रजाम् । त्वया सार्धं प्रयास्यामि स्वर्लोकं च वरानने ॥
 एवमाभाष्य तां राजा समाहूय सुतोत्तमम् । पुरं तं सर्वधर्मज्ञं जरायुक्तं महामतिम् ॥ १२
 [† एषेहि सर्वधर्मज्ञ धर्मं जानासि निश्चितम्] । ममाऽऽज्ञया हि धर्मात्मन्धर्मः संपालितस्त्वया ॥
 जरा मे दीयतां तात तारुण्यं गृह्य चाऽऽत्मनः ॥ १४
 राज्यं कुरु ममेदं त्वं सकोशबलवाहनम् । आसमुद्रं प्रभुङ्क्ष्व त्वं वैसुपूर्णा वसुंधराम् ॥ १५
 मया दत्तां महाभाग सग्रामवनपत्तनाम् । प्रजानां पालनं पुण्यं कर्तव्यं सर्वदा त्वया ॥ १६
 दुष्कृतां शासनं नित्यं साधूनां प्रतिपालनम् । कर्तव्यं च त्वया तात धर्मशास्त्रप्रमाणतः ॥ १७
 ब्रह्मण्येन प्रभावेन विधिदृष्टेन कर्मणा । भक्तानां पालनं कार्यं यस्मात्पूज्या जगन्नये ॥ १८
 पञ्चमे सप्तमे घन्ते कोशं पश्य विपश्चिते । कार्येषां नित्यदा पूजा प्रसाद्य धनभोजनैः ॥ १९
 [*चारचक्षुर्भवस्व त्वं नित्यं दानरतो भव] । मा भव त्वं रतः शत्रौ सदा गोप्यस्तु पण्डितैः २०

* एतच्छिहान्तर्गतः पाठः क. ख. ड. च. छ. झ. ङ. ट. पुस्तकस्थः । † एतच्छिहान्तर्गतः पाठः क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ठ. ड. पुस्तकस्थः । * एतच्छिहान्तर्गतः पाठः छ. झ. डपुस्तकस्थः ।

१ छ. 'जन्वर' । २ ड. छ. झ. ङ. ड 'गते ग' । ३ ड. ड. येन ते भवते दुःखं तं । ४ क. ख. ड. घ. छ. ड. द. रत्नपूर्णा । ५ छ. झ. ट. 'त । बलं च नित्यं संपूज्यं प्रसाद्य' । ६ ड. ड. 'व । भवस्व नियतो मन्त्रैः स' ।

नियतात्मा भवस्व त्वं मा गच्छ मृगयां सुत । विश्वासस्तु त्वया त्याज्यः स्त्रीषु कोशे बले रिपौ
 पात्राणां चैव सर्वेषां बलानां संग्रहं कुरु । यज्ञैर्यज हृषीकेशं पुण्यात्मा भव सर्वदा ॥ २२
 प्रजानां वाञ्छितं सर्वमर्पयस्व दिने दिने । प्रजासौख्यं [*प्रकर्तव्यं प्रजां पोषय पुत्रक ॥ २३
 स्वीयवंशः] प्रकर्तव्यः परदारेषु मा कृथाः । मतिं दुष्टां परस्वेषु रिपूणां बलमेव च ॥
 [*चिन्तयस्व सदा वत्स मद्वाक्ये निरतो भव ॥ २४
 वेदानां हि सदा चिन्ता शास्त्राणां हि च सर्वदा । कुरुष्वैवं सदा वत्स शस्त्राभ्यासरतो भव २५
 संतुष्टः सर्वदा वत्स स्वशय्यानिरतो भव । गजाभ्यासस्तु कर्तव्यः स्यन्दनस्य च सर्वदा ॥ २६
 एवमादिश्य तं पुत्रमाशीर्भिरभिनन्द्य च । स्वहस्तेन परिस्थार्प्यं स्वासने नृपसत्तमः ॥ २७
 स्वां जरां तु समाश्रित्य दत्त्वा तारुण्यमस्य च । गन्तुकामस्तदा स्वर्गं ययातिः पृथिवीपतिः ॥ २८
 इति श्रीमहापुराणे पाद्मे भूमिखण्डे वेनोपाख्याने पितृतीर्थे ययातिचरिते ऋशीतितमोऽध्यायः ॥ ८२ ॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—७०७७

अथ त्र्यशीतितमोऽध्यायः ।

सुकर्मोवाच—

समाहूय प्रजाः सर्वा द्वीपानां वसुधाधिपः । हर्षेण महताऽऽविष्ट इदं वचनमब्रवीत् ॥ १
 इन्द्रलोकं ब्रह्मलोकं शिवलोकं ततः परम् । वैष्णवं लोकपापघ्नं प्राणिनां गतिदायकम् ॥
 ब्रजाम्यहं न संदेहो ह्यनया सह सत्तमाः ॥ २
 ब्राह्मणाः क्षत्रिया वैश्याः शूद्राश्चैव प्रजा मम । सकुटुम्बैः सुखेनापि स्थातव्यमाज्ञयैव हि ॥ ३
 पुरुरेष महाबाहुर्भवतां प्रतिपालकः । [*स्थापितोऽस्ति मया लोका राजा धीरः सदण्डकः] ॥ ४
 एवमुक्तास्तु ताः सर्वाः प्रजा राजानमब्रुवन् । श्रूयते सर्ववेदेषु पुराणेषु नृपोत्तम ॥ ५
 धर्ममेव परिख्यातं न दृष्टं केन वै पुरा । [† दृष्टोऽस्माभिरसौ धर्मो दशाङ्गः सत्यवल्लभः] ॥ ६
 सोमवंशसमुत्पन्नो नहुषस्य महागृहे । हस्तपादसुवैर्युक्तः सर्वाचारप्रचारकः ॥ ७
 ज्ञानविज्ञानसंपन्नः पुण्यानां च महानिधिः । गुणानां हि महाराज आधारः सत्यपण्डितः ॥ ८
 कुर्वन्ति च महाधर्मं सत्यवन्तो महौजसैः । नाधिकं दृष्टमस्माभिर्भवतः कामरूपिणः ॥ ९
 भवन्तं धर्मकर्तारमीदृशं सत्यवादिनम् । कर्मणा त्रिविधेनापि वयं त्यक्तुं न शक्नुमः ॥ १०
 यत्र त्वं तत्र च वर्यं सुखं वा दुःखमेव वा । नरकेऽपि भवान्यत्र वयं तत्र न संशयः ॥ ११
 किं दारैर्धनभोगैश्च किं चैव जीवितेन च । त्वां विनाऽपि महाराज तेन नास्त्यत्र कारणम् ॥
 त्वयैव सह राजेन्द्र वर्यं यास्याम नान्यथा ॥ १२

* एतच्छिहान्तर्गतः पाठो ङपुस्तकस्थः । * एतच्छिहान्तर्गतः पाठो ङपुस्तकस्थः । * एतच्छिहान्तर्गतः पाठः क. ख.
 ङ. च. छ. झ. ठ. ङ. पुस्तकस्थः । * एतच्छिहान्तर्गतः पाठः क. ख. ङ. छ. झ. ट. ठ. ङ. पुस्तकस्थः ।

१ घ. ठ. ङ. पत्राणां २ क. ख. ङ. च. छ. झ. ट. ङ. ङ. कलानां । घ. ज. झ. फलानां । ३ घ. ङ. छ. ट. ठ.
 ङ. ट. 'नां कण्ठकान्तर्वाग्मर्दय' । ४ क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ङ. ङ. ट. 'प्य करे दत्तं च स्वायुधम् । स्वां ।
 ५ घ. ट. ठ. धर्मः कृशा' । ६ ट. 'सः । तद्धर्मं ह' । ७ क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ठ. ङ. ट. 'वन्तं कामरूपिणम् ।
 भ' । ८ क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ठ. ङ. ट. 'यं नो सुखं पुण्यमेव च । न' ।

एवं भुत्वा वचस्तासां प्रजानां पृथिवीपतिः । हर्षेण महताऽऽविष्टः प्रजा वाक्यमुवाच ह ॥ १३
 आगच्छन्तु मया सार्धं सर्वे लोकाः सुपुण्यकाः । नृपो रथं समारुह्य तया वै कामकन्यया ॥ १४
 रथेन हंसवर्णेन चन्द्रबिम्बानुकारिणा । चामरैर्व्यजनैश्चापि वीज्यमानो गतव्यथः ॥ १५
 केतुना तेन पुण्येन शुभ्रेणापि महायशाः । शोभमानो यथा देवो देवराजः पुरंदरः ॥ १६
 ऋषिभिः स्तूयमानश्च [*बन्दिभिश्चारणैस्तथा । प्रजाभिः स्तूयमानश्च] ययातिर्नहुषात्मजः १७
 प्रजाः सर्वा मुदा युक्ताः समायाता नरेश्वरम् । गजैरथै रथैश्चान्यैः प्रस्थिताश्च दिवं प्रति ॥ १८
 ब्राह्मणाः क्षत्रिया वैश्याः शूद्राश्चान्ये पृथग्जनाः । सर्वे ते वैष्णवा लोका विष्णुध्यानपरायणाः
 तेषां तु केतवः शुक्ला हेमदण्डैरलंकृताः । [† शङ्खचक्राङ्किताः सर्वे सदण्डाः सपताकिनः ॥ २०
 प्रजावृन्देषु भासन्ति पताका मारुतेरिताः । दिव्यमालाधराः सर्वे शोभितास्तुलसीदलैः] ॥ २१
 दिव्यचन्दनदिग्धाङ्गा दिव्यगन्धानुलेपनाः । दिव्यवस्त्रकृताशोभाः सर्वाभरणभूषिताः ॥ २२
 सर्वे लोकाः सुरूपास्ते राजानमनुजगिरे । प्रजानां च सहस्राणि लक्षकोटिशतानि च ॥ २३
 अर्वस्वसहस्राणि ते जनाः परिजगिरे । तेन राज्ञा समं सर्वे वैष्णवाः पुण्यकारिणः ॥
 विष्णुध्यानपराः सर्वे जपदानपरायणाः ॥ २४

सुकर्मोवाच—

एवं ते प्रस्थिताः सर्वे हर्षेण महताऽन्विताः । पुरं पुत्रं महाराजः स्वराज्ये प्रतिषिच्य तम् ॥ २५
 इन्द्रलोकं जगामाथ ययातिः पृथिवीपतिः । तेजसा तस्य पुण्येन धर्मेण तपसा तदा ॥
 ते जनाः प्रस्थिताः सर्वे वैष्णवं लोकमुत्तमम् ॥ २६
 ततो देवाः सगन्धर्वाः किन्नराश्चारणास्तथा । सहिता देवराजेन आगताः संमुखं तदा ॥
 तैः सहापि च सर्वैश्च पूजयन्तो नृपोत्तमम् ॥ २७

इन्द्र उवाच—

स्वागतं ते महाभाग मम गेहं समाविश । अत्र भोगान्प्रभुङ्क्ष्व त्वं दिव्यान्पुण्यान्मनोरमान् ॥ २८
 राजोवाच—

सहस्राक्ष महाराज तव पादाम्बुजं वयम् । नमस्कृत्वा ब्रजामोऽद्य ब्रह्मलोकं सनातनम् ॥ २९
 देवैः प्रस्तूयमानश्च ब्रह्मलोकं जगाम ह । पद्मयोनिर्महातेजाः सार्धं मुनिवरैस्तदा ॥ ३०
 आतिथ्यं च चकारास्य अर्घ्यादिभिः सुविस्तरैः । उवाच विष्णुलोकं हि प्रयाहि त्वं स्वकर्मणा
 ब्रह्मणा भाषितश्चैवं जगाम शिवमन्दिरम् । चक्र आतिथ्यपूजां च शंकरश्चोमया सह ॥ ३२
 शिवः संपूज्य तं चापि राजानमिदमब्रवीत् । कृष्णभक्तोऽसि राजेन्द्र ममापि सुभियो भवान् ३३
 स्यातव्यमत्र राजेन्द्र त्वयैव मम मन्दिरे । सर्वभोगान्प्रभुङ्क्ष्व त्वं सुदुष्प्राप्या हि मानुषैः ॥ ३४
 अन्तरं नास्ति राजेन्द्र मम विष्णोर्न संशयः । योऽसौ विष्णुः स्वरूपेण स च रुद्रो न संशयः ॥
 रुद्रो यः स च वै विष्णुर्जानीहि त्वं नरेश्वर । [*उभयोरन्तरं नास्ति तस्मादेवं वदाम्यहम् ॥ ३६
 विष्णुभक्तस्य पुण्यस्य स्थानमेवं न संशयः । तस्मादत्र महाराज स्यातव्यं हि त्वयाऽनघ ॥ ६७

* एतच्छिहान्तर्गतः पाठो ड. पुस्तकस्थः । † एतच्छिहान्तर्गतः पाठः क. ख. ड. च. छ. झ. ङ. ढ पुस्तकस्थः ।
 ‡ एतच्छिहान्तर्गतः पाठः क. ख. घ. ड. च. छ. झ. ट. ठ. ड. ढ. पुस्तकस्थः ।

एवमुक्तः शिवेनापि ययातिर्हरिवल्लभः । भक्त्या प्रणम्य देवेशं शंभुं नमितकंधरः ॥	३८
एतत्सत्यं महादेव त्वयोक्तमिह सांप्रतम् । युवयोरन्तरं नास्ति एका मूर्तिस्त्रिधाऽभवत् ॥	३९
वैष्णवं गन्तुमिच्छामि पादौ तव नमाम्यहम् । एवमस्तु महाराज गच्छ लोकं च वैष्णवम् ॥	४०
समादिष्टः शिवेनापि प्रणम्य च शिवामुमाम् । पृथ्वीशस्तेर्महापुण्यैर्वैष्णवैर्विष्णुवल्लभैः ॥	४१
नृत्यमानास्ततस्ते तु पुरतस्तस्य भूपतेः । शङ्खशब्दैस्तथा वाद्यैर्घण्टानादैः सुपुष्कलैः ॥	४२
अप्सरोभिर्युतो राजा पूज्यमानोऽथ किन्नरैः । सुखरैर्गीयमानस्तु पाठकैः शास्त्रकोविदैः ॥	४३
गायन्ति पुरतस्तस्य गन्धर्वा गीततत्पराः । ऋषिभिर्देववृन्दैश्च स्तूयमानः समन्ततः ॥	४४
अप्सरोभिः सुरूपाभिः सेव्यमानः स नाहुषिः । गन्धर्वैः किन्नरैः सिद्धैश्चारणैः पुण्यसंयुतैः ४५	४५
साध्यैर्विद्याधरै राजा मरुद्भिर्वसुभिस्तथा । रुद्रैश्चाऽऽदित्यवर्गैश्च लोकपालैर्दिगीश्वरैः ॥	४६
स्तूयमानो महाराजस्त्रैलोक्येन समन्ततः । ददर्श वैष्णवं लोकमनौपम्यमनामयम् ॥	
विमानैः काञ्चनै राजा सर्वशोभासमाकुलैः ॥	४७
हंसकुन्देदुधवलैर्विमानैरुपशोभितम् । प्रासादैः शतशोभैश्च मेरुमन्दरसंनिभैः ॥	४८
शिखरैरुल्लसद्भिस्तु स्वर्ग्योमहाटकान्वितैः । कलशैः शोभमानैश्च शोभते सुपुरोत्तमम् ॥	४९
तारागणैर्यथाऽऽकाशं तेजःश्रिया प्रकाशते । प्रज्वलत्तेजज्वालाभिर्लोचनैरिव लोकते ॥	५०
नानारत्नैर्हरैर्लोको हसते दशनैरिव । समाह्वयति तान्पुण्यान्वैष्णवान्विष्णुवल्लभान् ॥	५१
ध्वजव्याजेन राजेन्द्रचलिताग्रैः सुपल्लवैः । श्वसनान्दोलितैस्तैश्च ध्वजाग्रैश्च मनोहरैः ॥	५२
हेमदण्डैश्च घण्टाभिः सर्वत्र समलंकृतम् । सूर्यतेजःप्रकाशैश्च गोपुराट्टालकैः पुनः ॥	५३
गवाक्षैर्जालमालैश्च वातायनैर्महागुणैः । प्रतोलीभिः प्रकाशेत प्राकारैर्हेमरूपकैः ॥	५४
तोरणैः सपताकाभिर्नानाशब्दैः सुमङ्गलैः । कलशाड्यैश्चक्रबिम्बै रविविम्बसमप्रभैः ॥	५५
सुशोभनैः स्यमन्तैश्च नीलाम्बुदसमप्रभैः । दण्डच्छत्रसमाकीर्णैः कलशैरुपशोभितम् ॥	५६
प्रावृट्कालाम्बुदाकारैर्मन्दिरैरुपशोभितम् । कलशैः शोभमानैस्तैर्ऋक्षैर्घोशैरिव भूतलम् ॥	५७
दण्डजालपताकाभिर्ऋक्षजालसमप्रभैः । तादृशैः स्फाटिकाकारैः कान्तिखण्डेन संनिभैः ॥	
हेमप्रासादसंवाधैर्नानाधातुमयैस्ततः ॥	५८
विमानैरर्बुदसंख्यैः शतकोटिसहस्रकैः । सर्वभोगयुतैस्तैश्च शोभमानं हरेर्गृहम् ॥	५९
यैः समाराधितो देवः शङ्खचक्रगदाधरः । सुप्रसादात्ततस्तेषु निवसन्ति गृहेषु च ॥	६०
सर्वपुण्येषु दिव्येषु दिव्यौघेषु च मानवाः । वैष्णवाः पुण्यकर्तारो निर्धृताशेषकल्मषाः ॥	६१
एवंविधैर्गृहैः पुण्यैः शोभितं विष्णुमन्दिरम् । नानावृक्षैः समाकीर्णैर्वनैश्चन्दनशोभितैः ॥	६२
सर्वकामफलै राजन्सर्वत्र समलंकृतम् । वापीकूपतटागैश्च सारसैरुपशोभितम् ॥	६३
हंसकारण्डवाकीर्णैः पद्मकङ्कालारकोत्पलैः । शतपत्रैर्महापत्रैः पद्मोत्पलविराजितैः ॥	६४
कनकोत्पलवर्णैश्च सर्रोभिश्च विराजते । वैकुण्ठं सर्वशोभाढ्यं देवोद्यानैरलंकृतम् ॥	६५
दिव्यशोभासमाकीर्णं वैष्णवैरुपशोभितम् । वैकुण्ठं दृष्ट्वा राजा मोक्षस्थानमनुत्तमम् ॥	६६

१ क. स. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ड. ड. पृथ्वीवासिर्मे' । २ क. ख. ड. च. छ. झ. ड. ड. 'शब्दैः सुपापभिः सिंहा-
द्वैष पु' । ३ ड. 'कये तु समन्ततः । ४ क. छ. ड. सुभोगैः शतकक्षैश्च निजलाम्बुदसंनिभैः । ड. 'सुशोभैः शतकुन्दैश्च
शरदम्बुदसंनिभैः । ५ क. ख. च. भूपते । ङ. छ. ड. शोभते । ६ क. ख. ड. च. छ. झ. ट. ड. ड. 'भिरिन्दुनील'
घ. ड. 'भिरिन्दुनील' । ७ क. ख. ड. च. छ. झ. ड. ड. 'न्तिशङ्खेन्दुस' । ८ ड. 'नैरिन्दुसंकाशैः श' ।

वद्वन्दैः समाकीर्णं ययातिर्नहुषात्मजः । प्रविवेश पुरं दिव्यं सर्वदाहविवर्जितम् ॥	६७
दर्शं सर्वक्लेशघ्नं नारायणमनामयम् । वितानैरुपशोभं तं सर्वाभरणशोभितम् ॥	६८
। तवस्त्रं जगन्नाथं श्रीवत्साङ्गं महागतिम् । वैनतेयसमारूढं श्रिया युक्तं परात्परम् ॥	६९
विंषां देवलोकानां यो गतिः परमेश्वरः । परमानन्दरूपेण कैवल्येन विराजते ॥	७०
। व्यमानं महालोकैः सुपुण्यैर्वैष्णवैर्हरिम् । देवद्वन्दसमाकीर्णं गन्धर्वगणसेवितम् ॥	७१
। प्सरोर्भिर्महात्मानं दुःखक्लेशापहं प्रभुम् । नारायणं ननामाथ स्वपत्न्या सह भूपतिः ॥	
। नेमुर्मानवाः सर्वे वैष्णवा मधुसूदनम् ॥	७२
। ता ये वैष्णवाः सर्वे राज्ञा सह महामते । पादाम्बुजद्वयं तस्य नेमुर्भवत्या महामते ॥	७३
। णमन्तं महात्मानं राजानं दीप्ततेजसम् । तमुवाच हृषीकेशस्तुष्टोऽहं तव सुव्रत ॥	७४
। रं वरय राजेन्द्र यत्ते मनसि दुर्लभम् । तत्ते दधि न संदेहो मद्भक्तोऽसि महामते ॥	७५

राजोवाच—

। दि तुष्टोऽसि देवेश मम वै मधुसूदन । दासत्वं देहि सततमात्मनश्च जगत्पते ॥ ७६

विष्णुरुवाच—

। वमस्तु महाभाग मम भक्तो न संशयः । मम लोके त्वया राजनस्थातव्यं त्वनया सह ॥ ७७

। वमुक्तो महाराजो ययातिः पृथिवीपतिः । प्रसादात्तस्य देवस्य विष्णुलोकं प्रभासितम् ॥

। नेवसत्येष भूपालो वैष्णवं लोकमुत्तमम् ॥ ७८

। ति श्रीमहापुराणे पाद्ये भूमिखण्डे वेनोपाख्याने पितृतीर्थे ययातिचरिते ययातिस्वर्गारोहणं नाम चतुरशीतितमोऽध्यायः ॥८३॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—७१५५

अथ चतुरशीतितमोऽध्यायः ।

सुकर्मोवाच—

। रतत्ते सर्वमाख्यातं चरितं पापनाशनम् । पुत्राणां तारकं दिव्यं बहुश्रेयःप्रदायकम् ॥ १

। पत्यक्षं दृश्यते लोके ययातिचरितं शुभम् । राज्यं च पुरुणा प्राप्तं स्वर्गतिं प्राप्तवान्गुरुः ॥ २

। पितृप्रसादात्कोपाच्च यथा जातं तथा पुनः । [*पुत्राणां तारकं पुण्यं यशस्यं धनधान्यदम्] ॥ ३

। [† शापयुक्ताविमौ चोभौ गुरुश्च यदुरेव च] । पितृमातृसमं नास्ति अभीष्टफलदायकम् ॥ ४

। [*साभिलाषेण भावेन पिता पुत्रं समाह्वयेत् । माता च पुत्र पुत्रेति तस्य पुण्यफलं शृणु ॥ ५

। समाहृतो यदा पुत्रः प्रयाति मातरं प्रति । यो याति हर्षसंयुक्तो गङ्गास्नानफलं लभेत् ॥ ६

। पादमसालनं यश्च कुरुते च महायशाः । सर्वतीर्थफलं भुङ्क्ते प्रसादाद्बुभयोः सुतः] ॥ ७

। अङ्गसंवाहनाच्चाथ अश्वमेधफलं लभेत् । भोजनाच्छादेनैश्वर्यं गुरु च परिपोषयेत् ॥ ८

* एतच्छिहान्तर्गतः पाठः क. ख. ड. च. छ. झ. ट. पुस्तकस्थः । † एतच्छिहान्तर्गतः पाठः ट. पुस्तकस्थः । * एतच्छिहान्तर्गतः पाठः क. ख. ड. च. छ. झ. ट. पुस्तकस्थः ।

१ ड. 'क्लेशघ्नि' । २ क. ख. घ. ड. च. छ. झ. ट. ड. विमाने । ३ ड. 'र्णं सर्ववर्णसुते' । ४ क. ख. च. 'रोभिः समाकीर्णं दुः' । ५ क. ख. ड. च. छ. झ. ट. श्रीकृष्ण उवाच । ६ क. ख. ड. च. छ. ड. प्रसाधितम् । ७ क. ख. च. 'दुद्वेयम्' । ८ ड. 'द्वितीर्थप्रसादेन शापाश्चैव त' । ९ ड. ड. 'हनन्नागैर्गुहं यः पोषयेत्सुतः । पृ' ।

पृथ्वीदानस्य यत्पुण्यं तत्पुण्यं तस्य जायते । सर्वतीर्थमयी गङ्गा तथा माता न संशयः ॥	९
बहुपुण्यमयः सिन्धुर्यथा लोके प्रतिष्ठितः । अस्मिन्नेव पिता तद्रत्पुराणाः कवयो विदुः ॥	१०
क्षंसते क्रोशते यस्तु पितरं मातरं पुनः । स पुत्रो नरकं याति बहुदुःखप्रदायकम् ॥	११
मातरं पितरं दृष्ट्वा गृहस्थो यो न पोषयेत् । स पुत्रो नरकं याति वेदनां प्रामुयाद्बधुवम् ॥	१२
कुत्सते पापकर्ता यो गुरुं पुत्रः सुदुर्मतिः । निष्कृतिस्तस्य नो दृष्टा पुराणैः कविभिः कदा ॥	१३
एवं मत्वा त्वहं विप्रं पूजयामि दिने दिने । मातरं पितरं भक्त्या पादसंवाहनादिभिः ॥	१४
कृत्याकृत्यं वदेच्चैव समाहूय गुरुर्मम । तत्करोम्यविचारेण शक्त्या स्वस्य च पिप्पल ॥	१५
तेन मे परमं ज्ञानं संजातं गतिदायकम् । एतयोश्च प्रसादेन संसारे परिवर्तते ॥	१६
ये विप्रं भक्तिं कुर्वन्ति मानवा भुवि संस्थिताः । अत्रस्थस्तदहं जाने अधिस्वर्गे प्रवर्तते ॥	
[*नागानां तु इहस्थोऽपि चारं जानामि पिप्पल] ॥	१७
एतयोश्च प्रसादेन ज्ञानं मम प्रदृश्यताम् । गच्छ विद्याधरश्रेष्ठ भवानर्चतु माधवम् ॥	१८

विष्णुरुवाच—

एवं संचोदितस्तेन पिप्पलो हि स्वकर्मणा । आनम्य तं द्विजश्रेष्ठं लज्जितोऽपि दिवं ययौ ॥	
सुकर्मा सोऽपि धर्मात्मा गुरुं शुभ्रूषते पुनः ॥	१९
एतत्ते सर्वमाख्यातं तीर्थयात्रानुगं मया । अन्यत्किं ते प्रवक्ष्यामि वद वेन महामते ॥	२०

इति श्रीमहापुराणे पाद्ये भूमिखण्डे वेनोपाख्याने मातापितृतीर्थमाहात्म्यवर्णनं नाम चतुरशीतितमोऽध्यायः ॥ ८४ ॥

आदितः श्लोकानां समष्टयङ्काः—७१७५

अथ पञ्चाशीतितमोऽध्यायः ।

वेन उवाच—

भगवन्देवदेवेश प्रसादाच्च मम त्वया । भार्यातीर्थं समाख्यातं पितृतीर्थमनुत्तमम् ॥	१
मातृतीर्थं हृषीकेश बहुपुण्यप्रदायकम् । प्रसादमुमुखो भूत्वा गुरुतीर्थं वदस्व मे ॥	२

विष्णुरुवाच—

कथयिष्याम्यहं राजन्गुरुतीर्थमनुत्तमम् । सर्वपापहरं प्रोक्तं शिष्याणां गतिदायकम् ॥	३
[† शिष्याणां हि परं पुण्यं धर्मरूपं सनातनम् । एवं तीर्थं परं ज्ञानं प्रत्यक्षफलदायकम्] ॥	४
यस्य प्रसादाद्राजेन्द्र इहैव फलमश्नुते । परलोकमुखं भुङ्क्ते यज्ञःकीर्तिमवामुयात् ॥	५
प्रसादात्तस्य राजेन्द्र गुरोः[*श्रैव महात्मनः । प्रत्यक्षं दृश्यते शिष्यैस्त्रैलोक्यं सचराचरम् ॥	६
व्यवहारं च लोकानामाचारं नृपनन्दन । विज्ञानं विन्दते शिष्यो मोक्षं चैव प्रयाति च †] ॥	७

* एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठो ड. ड. पुस्तकस्थः । † एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठो क. छ. झ. ड. ड. पुस्तकस्थः । * एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. ड. च. छ. झ. ड. पुस्तकस्थः । † एतदमे क. ख. घ. ड. च. छ. झ. ट. ड. ड. पुस्तकेष्वयमभेदतः पाठोदृश्यते 'शिष्यः प्रकाशमुद्योतेरुपदेशैर्महामते' इति ।

१ अ. प्राशते । २ क. ख. घ. ड. च. छ. झ. ट. ठ. ड. 'रं नित्यं भक्त्या नमितकन्धरः । कृ' । ड. 'रं चाहं भक्त्या नमितकन्धरः । कृ' । ३ ड. छ. झ. ड. 'सादाच्च त्रैलोक्यं मम वक्ष्यताम् । ४ क. ख. घ. च. छ. ट. ठ. ड. आमन्व्य । ५ ड. ड. पितृतीर्थानुगं । ६ क. ख. घ. ड. च. छ. झ. ट. ठ. ड. ड. श्रीभगवानुवाच ।

सर्वेषामेव लोकानां यथा सूर्यः प्रकाशकः । गुरुः प्रकाशकस्तद्वच्छिष्याणां बुद्धिदानतः ॥ १
 रात्रावेव प्रकाशे च सोमो राजा नृपोत्तम । तेजसा नाशयेत्सर्वमन्थकारं चराचरम् ॥ १
 [* गृहं प्रकाशयेद्दीपः समूहं नृपसत्तम] । अज्ञानतमसा व्याप्तं शिष्यमुद्योतयेद्गुरुः ॥ १८
 दिवा प्रकाशकः सूर्यः शशी रात्रौ प्रकाशते ॥ १९
 गृहप्रकाशको दीपस्तमोनाशकरः सदा । रात्रौ दिवा गृहस्यान्ते गुरुः शिष्यं सदैव हि ॥ १२
 अज्ञानाख्यं तमस्तस्य गुरुः सर्वं प्रणाशयेत् । तस्माद्गुरुः परं तीर्थं शिष्याणामवनीपते ॥ १३
 एवं ज्ञात्वा ततः शिष्यः सर्वभावैः प्रसादयेत् । गुरुं पुण्यमयं ज्ञात्वा त्रिविधेनापि कर्मणा ॥ १४
 सूत उवाच—(?)

इत्यर्थे श्रूयते विष्णो इतिहासः पुरातनः । सर्वपापहरः पुंसां च्यवनस्य महात्मनः ॥ १५
 भार्गवस्य कुले जातश्च्यवनो मुनिसत्तमः । तस्य चिन्ता समुत्पन्ना एकदा तु द्विजोत्तमाः ॥ १६
 कदाऽहं ज्ञानसंपन्नो भविष्यामि महीतले । दिवा रात्रौ चिन्तयेत्स ज्ञानार्थो द्विजसत्तमः ॥ १७
 एवं संचिन्तयानस्य मतिरासीन्महात्मनः । तीर्थयात्रां प्रयास्यामि त्वभीष्टफलदायिनीम् ॥ १८
 गृहे पित्रादिकं त्यक्त्वा भार्यां पुत्रं धनं ततः । तीर्थयात्राप्रसङ्गेन अटते मेदिनीं तदा ॥ १९
 लोमानुलोमयात्रां स गङ्गायाः कृतवानृप । स तद्वर्द्धमदायाश्च सरस्वत्या मुनीश्वरः ॥ २०
 गोदावर्यादिसर्वासां नदीनां सागरस्य च । अन्येषां सर्वतीर्थानां क्षेत्राणां च नृपोत्तमः ॥
 देवानां पुण्यलिङ्गानां यात्राव्याजेन सोऽभ्रमत् ॥ २१
 भ्रामितस्तेन मुनिना तीर्थानां स्पर्शनैस्ततः । कायश्च निर्मलो जातः सूर्यतेजःसमप्रभः ॥ २२
 च्यवनः काशते दीप्त्या पूतात्माऽनेन कर्मणा । भ्रममाणः समायातः क्षेत्राणामुत्तमं तदा ॥ २३
 नर्मदादक्षिणे कूले नाम्ना अमरकण्ठकम् । दैर्दर्शं सुमहलिङ्गं सर्वेषां गतिदायकम् ॥ २४
 नत्वा स्तुत्वा पूजयित्वा सिद्धनाथं महेश्वरम् । [* ज्वालेश्वरं ततो दृष्ट्वा दृष्ट्वा चाप्यमरेश्वरम्] २५
 ब्रह्मेशं कपिलेशं च मार्कण्डेश्वरमुत्तमम् । एवं यात्रां ततः कृत्वा ओंकारं तु पुनर्गतः ॥ २६
 वटच्छायां समाश्रित्य शीतलां श्रमनाशिनीम् । सुखेन संस्थितो विप्रश्च्यवनो मुनिसत्तमः २७
 तत्र सुप्तः स शुश्राव सुशब्दं पक्षिणां तदा । दिव्यभाषासमायुक्तं ज्ञानविज्ञानसंयुतम् ॥ २८
 शुकश्च एकस्तत्राऽऽस्ते बहुकालप्रजीवकः । कुञ्जलो नाम ज्ञानात्मा बहुपुत्रः सभार्यकः ॥ २९
 आसंस्तस्य हि पुत्राश्च चत्वारः पितृनन्दनाः । तेषां नामानि राजेन्द्र कथयिष्ये तवाग्रतः ॥ ३०
 ज्येष्ठः स उज्ज्वलो नाम द्वितीयश्च समुज्ज्वलः । तृतीयो विज्वलो नाम चतुर्थश्च कपिञ्जलः ॥ ३१
 एवं पुत्रास्तु चत्वारः कुञ्जलस्य महात्मनः । शुकस्य तस्य पुण्यस्य पितृमातृपरायणाः ॥ ३२
 भ्रमन्ति गिरिकुञ्जेषु द्वीपेषु सुसमाहिताः । भोजनार्थं सुसंक्षुब्धाः क्षुधया परिपीडिताः ॥ ३३
 सोदरास्ते क्षुधाशामैः फलैरमृतसंनिभैः । अमृतस्वादुतोयैश्च तृष्णां शाम्य नृपोत्तम ॥(?) ३४

* एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. ड. च. छ. झ. ङ. पुस्तकस्थः । * एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. ड. च. छ. झ. ङ. पुस्तकस्थः ।

१ क. ख. घ. च. छ. झ. ट. ड. °न्ते शिष्यस्यापि न संशयः । अ° । २ क. ख. घ. च. छ. झ. ट. ड. इ गुरु-
 सूर्यः प्रकाशकः । त° । ३ म. °ते राजभिति° । ४ म. नृपोत्तम । ५ क. ख. ड. च. छ. झ. ड. गृहक्षेत्रा° । घ. ट. ठ.
 गृहक्षेत्रा° । ६ म. °दा । अनुलोमविलोमेन ग° । ७ क. ख. ड. च. छ. झ. ट. ड. ओङ्कारं । ८ ड. कुलेश्वरं । छ. काले-
 श्वरं । ९ म. °कारेश्वरमागतः । १० क. ख. ड. च. छ. झ. ड. ड. भृगुनन्दनः । ११ म. °दा । पशुभा° ।

नित्यं चैव रसाढ्यानि आहारार्थं सुपुत्रकाः । नीत्वा फलानि दंपत्योर्निक्षिपन्ति प्रयत्नतः ॥ ३५
मातुरर्थं महाभागा भक्त्या भावेन तोषिताः । संतुष्टा आहारमुत्पाद्य भक्षयन्ति पठन्ति च ॥ ३६
तत्र क्रीडारताः सर्वे विलसन्ति सहोदराः । संध्याकालं समाज्ञाय पितुरन्तिकमुत्तमम् ॥

आयान्ति भक्ष्यमादाय गुर्वर्थं तु प्रयत्नतः ॥

३७

पश्यतस्तस्य विप्रस्य च्यवनस्य महात्मनः । आगताश्च द्विजाः सर्वे पितुर्नीडं सुशोभनम् ॥ ३८

[*पितरं मातरं चोभौ ननमुस्ते महामते । ताभ्यां भक्ष्यं समासाद्य उपतस्युस्तयोः पुरः ॥ ३९

सर्वे संभाषिताः पित्रा मानितास्ते सुतोत्तमाः । मात्रा च कृपया राजन्वचनैः प्रीतिदायकैः ॥

पक्षवातेन शीतेन मातापित्रोश्च ते तदा ॥

४०

तेषां मायाधनं तौ द्वौ चक्राते पक्षिणौ नृप । आशीर्भिरभिनन्द्यैव द्वाभ्यामपि सुपुत्रकान् ॥ ४१

तैश्च दत्तं सुसंपुष्टमाहारममृतोपमम् । तावेव हि सुसंप्रीतिं चक्राते द्विजसत्तमाः ॥ ४२

पिबेते निर्मलं तोयं तीर्थकोटिसमुद्भवम् । स्वस्थानं तु समाश्रित्य सुखसंतुष्टमानसौ ॥ ४३

सोऽशित्वा भार्यया सार्धं तैश्च संतुष्टमानसः । कथां दिव्यां सुपुण्यां च चकार तनयैर्द्विजः ॥ ४४

विष्णुरुवाच—

पित्रा तु कुञ्जलेनापि उज्ज्वलः स्वात्मजस्ततः । क्व गतश्चेति संपृष्टः किमपूर्वं त्वया पुनः ॥

तत्र दृष्टं श्रुतं यच्च तन्मे कथय नन्दन ॥

४५

कुञ्जलस्य पितुर्वाक्यं समाकर्ण्य स उज्ज्वलः । पितरं प्रत्युवाचाथ भक्त्या नमितकंधरः ॥

कृत्वा मूर्ध्ना प्रणामं च कथां चक्रे मनोहराम् ॥

४६

उज्ज्वल उवाच—

पुक्षद्वीपं महाभाग नित्यमेव प्रयाम्यहम् । महतां उद्यमेनापि त्वाहारार्थं महामते ॥ ४७

पुक्षद्वीपे महाभाग सन्ति देशा अनेकशः । पर्वताः सरितोद्यानवनानि च सरांसि च ॥

ग्रामाश्च पत्तनाश्चैव प्रजाश्चातिप्रमोदिताः ॥

४८

सदा सुखेन संतुष्टा लोकाः सन्ति सुतेजसः । दानपुण्यनयोपेताः श्रद्धाभावसमन्विताः ॥ ४९

पुक्षद्वीपे महाराज आसीत्पुण्यमतिः सदा । दिवोदासेति विख्यातः सत्यधर्मपरायणः ॥ ५०

तस्यापत्यं समुत्पन्नं नारीणामुत्तमं तदा । गुणरूपसमायुक्ता सुशीला चारुमङ्गला ॥

दिव्यादेवीति विख्याता रूपेणाप्रतिमा भुवि ॥

५१

पित्रा विलोकिता सा तु रूपलावण्यसंयुता । प्रथमे वयसि दिव्या वर्तते चारुमङ्गला ॥ ५२

स तां दृष्ट्वा दिवोदासो दिव्यादेवीं सुतां तदा । कस्मै प्रदीयते कन्या सुवराय महात्मने ॥ ५३

इतिचिन्तापरो भूत्वा समालोच्य नृपोत्तमः । रूपदेशस्य राजानं समालोक्य महीपतिः ॥ ५४

[† चित्रसेनं महात्मानं समाहूय नरोत्तमः ।] कन्यां ददौ महात्माऽसौ चित्रसेनाय धीमते ॥ ५५

तस्या विवाहयज्ञस्य संप्राप्ते समये नृप । मृतोऽसौ चित्रसेनस्तु कालधर्मेण वै किल ॥ ५६

दिवोदासस्तु धर्मात्मा चिन्तयामास भूपतिः । ब्राह्मणान्स समाहूय पप्रच्छ नृपनन्दनः ॥ ५७

* एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ड. ढ. पुस्तकस्थः । † एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. ङ. च. छ. झ. ट. पुस्तकस्थः ।

१क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ड. 'सौ । स्वस्थानं तु समाश्रित्य सुखसंतुष्टमानसौ । चक्राते च कथां दिव्यां सुपुण्यां पापनाशिनीम् । पि' । २ क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ड. ड. प्रीतये ।

अस्या विवाहकाले तु चित्रसेनो दिवं गतः । अस्यास्तु कीदृशं कर्म भविष्यं तद्ब्रुवन्तु मे ॥ ५८

ब्राह्मणा ऊचुः—

विवाहो जायते राजन्कन्यायास्तु विधानतः । पतिर्मृत्युं प्रयात्यस्यां नो चेत्सङ्गं करोति च ॥ ५९

महाव्याध्यभिभूतश्च त्यागं कृत्वा प्रयाति वा । प्रव्राजितो भवेद्राजन्धर्मशास्त्रेषु दृश्यते ॥ ६०

ऽद्वाहितायां कन्यायामुद्वाहः क्रियते बुधैः । न स्याद्रजस्वला यावदन्येष्वपि विधीयते ॥

विवाहं तु विधानेन पिता कुर्यान्न संशयः ॥ ६१

एवं राजा समादिष्टो धर्मशास्त्रार्थकोविदैः । विवाहार्थं समायात इन्द्रप्रस्थं द्विजोत्तमैः ॥ ६२

दिवोदासः सुधर्मात्मा द्विजानां च निदेशतः । विवाहार्थं महाराज उद्यमं कृतवांस्तदा ॥ ६३

पुनर्दत्ता तदा तेन दिव्यादेवी द्विजोत्तमाः । रूपसेनाय पुण्याय तस्मै राज्ञे महात्मने ॥

मृत्युधर्मं गतो राजा विवाहस्य समीपतः ॥ ६४

यदा यदा महाभागो दिव्यादेव्याश्च भूमिपः । चक्रे विवाहं तद्भर्ता भ्रियते लग्नकालतः ॥ ६५

एकविंशतिभर्तारः काले काले मृतास्तदा । ततो राजा महादुःखी संजातः ख्यातविक्रमः ॥ ६६

समालोच्य समाहूय मन्त्रिभिः सह निश्चितः । स्वयंवरे तदा बुद्धिं चकार पृथिवीपतिः ॥ ६७

पुण्डरीपस्य राजानः समाहूता महात्मना । स्वयंवरार्थमाहूतास्तथा ते धर्मतत्पराः ॥ ६८

तस्यास्तु रूपं संश्रुत्य राजानो मृत्युनोदिताः । संग्रामं चक्रिरे मूढास्ते मृताः समराङ्गणे ॥

एवं तात क्षयो जातः क्षत्रियाणां महात्मनाम् ॥ ६९

दिव्यादेवी मुदुःखार्ता गता साऽचलकन्दरम् । रुरोद करुणं बाला दिव्यादेवी मनस्विनी ॥ ७०

एवं तात मया दृष्टमपूर्वं तत्र वै तदा । तन्मे सुविस्तरं तावदस्याः कथय कारणम् ॥ ७१

इति श्रीमहापुराणे पाद्ये भूमिखण्डे वेनोपाख्याने गुफतीर्थे च्यवनोपाख्याने षडशीतितमोऽध्यायः ॥ ८५ ॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—७२४६

अथ षडशीतितमोऽध्यायः ।

कुञ्जल उवाच—

स्यास्तु चेष्टितं वत्स दिव्यादेव्या वदाम्यहम् । पूर्वजन्मकृतं सर्वं त्वं मे निगदतः शृणु ॥ १

अस्ति वाराणसी पुण्या नगरी पापनाशिनी । तस्यामास्ते महाप्राज्ञः सुवीरो नाम नामतः ॥ २

देशजात्यां समुत्पन्नो धनधान्यसमाकुलः ॥

स्य भार्या महाप्राज्ञ चित्रा नाम शुचिस्मिता । कुलाचारं परित्यज्य हानाचारेण वर्तते ॥ ३

न मन्यते हि भर्तारं स्वैरवृत्त्या प्रवर्तते । धर्मपुण्यविहीना तु पापमेव समाचरेत् ॥ ४

भर्तारं कुत्सते नित्यं नित्यं च कलहप्रिया । नित्यं परगृहे वासो भ्रमते सा गृहे गृहे ॥ ५

परच्छिद्रं सदा पश्येत्सदां कुंष्टा च प्राणिषु । साधुनिन्दारता वृष्टा बहुहास्यकरी सदा ॥ ६

१ घ. ट. 'स्यास्तावत्यागं कं' । ड. 'स्यास्तावत्यागं कं' । २ 'ते' । तस्माद्भजस्व कन्यायाश्चान्यः पतिर्विधी' ।
 । क. छ अनुद्वाहितायां । ४ ड. 'धैः' । तस्यां रजस्वलायां च अन्यः पतिर्विधी' । ५ क. झ. घ. ड. च. छ. झ. ट. ड.
 । 'वाहः क्रियतामस्या इत्युक्ते द्विजोत्तमाः । दि' । ६ ड. 'हसमयेऽपि सः । यं' । ७ ड. ड. सुविश्रुता । ८ घ. ट.
 । ड. रौद्र्या दृश्या । ड. ड. रौद्रकृत्या । ९ घ. ट. ड. 'दाऽनुष्टा । १० ट. दृष्टा ।

अनाचारां महापापां ज्ञात्वा वीरोऽपि नन्दनः । स तां त्यक्त्वा महाप्राज्ञ उपयेमे महामतिः ॥७
 अन्यवैश्यस्य वै कन्यां तया सह प्रवर्तते । धर्माचारेण पुण्यात्मा सत्यधर्ममतिः सदा ॥ ८
 निरस्ता तेन सा चित्रा एवं सा भ्रमते महीम् । दुष्टानां संगतिं प्राप्ता नराणां पापिनां सदा ॥९
 दूतीकर्म चकाराथ सा तेषां पापनिश्चया । गृहभङ्गं चकाराथ साधूनां पापकारिणी ॥ १०
 साध्वीं नारीं समाहूय पापवाक्यैः प्रलोभयेत् । मनोभङ्गं चकाराथ वाक्यैः प्रत्ययदायकैः ॥११
 साधूनां सा स्त्रियं भङ्क्त्वाऽप्यन्यस्मै परिदापयेत् । एवं गृहशतं भग्नं चित्रया पापचिन्तया ॥१२
 संग्रामं सा महादुष्टाऽकारयत्पतिपुत्रकैः । मनांसि चालयेत्पापा पुरुषाणां स्त्रियः प्रति ॥ १३
 अकारयच्च संग्रामं यमग्रामविवर्धनम् । एवं गृहशतं भङ्क्त्वा पश्चात्सा निधनं गता ॥ १४
 त्रासिता यमराजेन बहुदण्डैः सुनन्दन । भुञ्जापिता यातनाश्च रौरवादिषु वै तदा ॥ १५
 पाचिता रौरवे चित्रा चित्राः पीडाः प्रदर्शिताः । यादृशं क्रियते कर्म तादृशं परिभुञ्जते ॥ १६
 [*तया गृहशतं भग्नं चित्रया पापचित्तया । तस्य कर्मविपाकोऽयं तया भुक्तो द्विजोत्तम] ॥ १७
 यस्माद्गृहशतं भग्नं तस्माद्दुःखं भुनक्ति वै । विवाहसमये प्राप्ते दैवं च पाकतां गतम् ॥
 भर्ता विवाहसमये यतो मृत्युं समागतः ॥ १८
 यत्संख्याकं गृहं भग्नं तत्संख्याका वरा मृताः । स्वयंवरे तदा वत्स विवाहे चैकविंशतिः ॥ १९
 एतत्ते सर्वमाख्यातं तस्यास्तु पूर्वचेष्टितम् । तया पापं कृतं घोरं गृहभङ्गाख्यमेव च ॥ २०

उज्ज्वल उवाच—

पुल्लदीपस्य भूपस्य दिवोदासस्य सा सुता । केन पुण्यप्रभावेन तया प्राप्तं महत्कुलम् ॥ २१
 एवं मे संशयस्तात वर्तते प्रब्रवीतु मे । एवं पापसमाचारा कथं जाता नृपात्मजा ॥ २२

कुञ्जल उवाच—

चित्रायाश्चेष्टितं पुण्यं सर्वं ते प्रवदाम्यहम् । यत्कृतं हि तया पूर्वं तच्छृणुष्व महामते ॥ २३
 कश्चित्सिद्धः समायातो भ्रममाणो महीतलम् । कुचेलो वस्त्रहीनश्च कक्षाधारः सुदण्डकः ॥ २४
 कौपीनेन समायुक्तो दिग्वासाः पाणिपात्रकः । गृहद्वारं समाश्रित्य चित्रायाः परिसंस्थितः ॥२५
 स मौनी सर्वमुण्डश्च जितात्मा विजितेन्द्रियः । निराहारो जिताहारः सर्वतत्त्वार्थदर्शकः ॥ २६
 वृराध्वानपरिश्रान्तश्चिन्तयाऽऽकुलमानसः । श्रमेण विद्यमानश्च तृष्णार्थश्च सुपुत्रक ॥ २७
 चित्राद्वारं समागत्य च्छायामाश्रित्य संस्थितः । तया दृष्टो महात्माऽसौ चित्रया श्रमपीडितः २८
 सर्वां चक्रे दैवदिष्टा तस्य चैव महात्मनः । पादप्रक्षालनं कृत्वा दत्त्वा चाऽऽसनमुत्तमम् ॥ २९
 आस्यतामासने विप्र सुखेनापि सुकोमले । क्षुधापनोदनार्थं हि भुज्यतामन्नमुत्तमम् ॥
 स्वेच्छया परितुष्टश्च शीतलं तूदकं पिव ॥ ३०
 एवमुक्त्वा तथा कृत्वा देववत्पूज्य तं सुत । अङ्गसंवाहनं कृत्वा नाशितः श्रम एव च ॥ ३१
 एवं तया सत्कृतस्तु भुक्त्वा पीत्वा द्विजोत्तम । सिद्धस्तस्यै प्रसन्नोऽभूत्सर्वतत्त्वार्थदर्शकः ॥ ३२
 कियत्कालं स धर्मात्मा तस्या गेहे स्थिरोऽभवत् । स्वेच्छया चाऽऽगतः पुत्र यथा योगी तथा गतः

* एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ड. ढ. पुस्तकस्यः ।

१ घ. ङ. ट. ठ. ड. ढ. शासिता । २ क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ठ. ड. ढ. ताः । दिव्यादेव्या मयाऽऽख्यातं यथा मे पृच्छितं त्वया । ए । ३ क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ड. ढ. 'न्त आतपाकु' । ड. 'न्त आर्तव्याकु' । ४ ग. ज. न. ट. त्रियमाणश्च । ५ क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ए. ठ. ड. ढ. कृपां ।

गते तस्मिन्महाभागे सिद्धे चैव महात्मनि । सा चित्रा मरणं प्राप्ता स्वकर्मवशमागता ॥ ३४
 ज्ञासिता धर्मराजेन महादण्डैः सुदुःखदैः । सा चित्रा नरकं प्राप्ता वेदनात्रातदायकम् ॥ ३५
 भुक्त्वा दुःखं स्वकर्मोत्थं सार्धं युगसहस्रकम् । भोगान्ते तु पुनर्जन्म संप्राप्तं मानुषस्य च ॥ ३६
 सर्वसङ्गजितः सिद्धो दिव्येनापि स्वतेजसा । तस्य पुण्यप्रसादेन प्राप्तं पुण्येन तत्कुलम् ॥ ३७
 सन्नियार्णा महाराज्ञो दिवोदासस्य वै गृहे । दिव्यादेवी वरापत्यं संजातं तस्य मानद ॥ ३८
 सा हि दत्तवती चाम्भं जलं पुण्यं महात्मने । तस्य पुण्यस्य माहात्म्यात्प्राप्तः पुण्यफलोदयः ॥ ३९
 पिबते शीतलं तोयं मिष्टाम्भं च भुनक्ति वै । दिव्यान्भोगान्प्रभुञ्जाना वर्तते पितृमन्दिरे ॥ ४०
 तस्य प्रसादाद्विभर्षे राजकन्या व्यजायत । पापकर्मस्वभावाद्वा गृहभङ्गान्महामते ॥
 वैधव्यं भुञ्जते सा तु दिव्यादेवी सुपुत्रक ॥ ४१
 एतत्ते सर्वमाख्यातं दिव्यादेव्याः सुचेष्टितम् । अन्यर्त्तिक ते प्रवक्ष्यामि पृच्छथतां तद्दाम्यहम् ४२

उज्ज्वल उवाच—

कथं सा मुच्यते शोकान्महादुःखाद्ददस्व मे । सा स्याच्च कीदृशी बाला महादुःखेन पीडिता ४३
 तत्सुखं कीदृशं तस्माद्विपाकश्च भविष्यति । एतन्मे संशयं तात सांप्रतं छेत्सुमर्हसि ॥ ४४
 कथं सा लभते मोक्षं तं चोपायं वदस्व मे । एकाकिनी महाभागा महारण्ये प्ररोदिति ॥ ४५

विष्णुरुवाच—

पुत्रवाक्यं महच्छ्रुत्वा क्षणमेकं विचिन्त्य सः । प्रत्युवाच महाप्राज्ञः कुञ्जलः पुत्रकं प्रति ॥ ४६
 शृणु वत्स महाभाग सत्यमेतद्दाम्यहम् । पापयोनिं तु संप्राप्यं पूर्वकर्मसमुद्भवाम् ॥
 तिर्यक्त्वे न च मे ज्ञानं नष्टं संप्रति पुत्रक ॥ ४७
 अस्यं वृक्षस्य सङ्गाच्च प्रयतस्य महात्मनः । रेवायाश्च प्रसादेन विष्णोश्चैव प्रसादतः ॥ ४८
 येन सा लभते ज्ञानं मोक्षस्थानं निवर्तते(?) । उपदेशं प्रवक्ष्यामि मोक्षमार्गमनुत्तमम् ॥ ४९
 यास्यते कल्मषान्मुक्ता यथा हेम हुताशनात् । शुद्धं च जायते वत्स सङ्गाद्दहेः स्वरूपवर्तं ॥ ५०
 हरेर्ध्यानान्महाप्राज्ञ शीघ्रं तस्य महात्मनः । जपाद्ब्रताद्यथा पापं प्रशमं याति नान्यथा ॥ ५१
 [*मदं त्यजति नागेन्द्रो भयार्त्तिसहस्य वै यथा] । नामोच्चारणेन [† कृष्णस्य तत्प्रयाति हि किल्बिषम्
 तेजसा वैनतेयस्य विषहीना इवोरगाः । ब्रह्महत्यादिकाः पापाः प्रशमं यान्ति नान्यथा ॥ ५३
 नामोच्चारणेन] तत्पापं चक्रपाणेः प्रयाति वै । यदा नामशतं पुण्यमघराशिविनाशनम् ॥
 सा जपेत्सुस्थिरा भूत्वा कामक्रोधविवर्जिता ॥ ५४
 सर्वेन्द्रियाणि संयम्य त्वात्मज्ञानेन गोपयेत् । तस्य ध्यानं प्रविष्टा सा एवभूता समाहिता ॥ ५५
 सा जपेत्परमं ज्ञानं तदा मोक्षं प्रयाति च । तन्मनास्तत्पदे लीना योगयुक्ता यदा भवेत् ॥ ५६

* एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठो ड. पुस्तकस्थः । † एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ठ. ड. ड. पुस्तकस्थः ।

१ क. ख. च. छ. ड. च । पूर्वं संपूजितः सिद्धः शुद्धेनापि सुचेतसा । ड. ड. च । पूर्वं संपूजितः सिद्धस्तथा पुण्य-
 तां वरः । तं । २ क. ख. ड. च. छ. झ. ड. ड. 'स्य कर्मविपाकोऽयं प्रा' । ३ ड. 'कन्याऽभवद्दरा । पा' । ४ म.
 षण्यं सा गताऽरण्ये पापभोगात्सुपु' । ५ ड. 'तेऽभीष्टं त' । ६ क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ठ. ड. सूत उवाच । ७ छ.
 'प्य सृष्टिभ्रंशमभून्मम । ति' । ड. 'प्य सृष्टिभ्रंशश्च मेऽभवत् । ति' । ड. ड. प्य बुद्धिभ्रंशमभून्मम । ति' । ८ क.
 ३. ड. च. छ. झ. 'स्य देवप्रसङ्गाच्च प्रणवस्य । ९ क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ठ. ड. ड. महात्मनः । १० ड. 'त' ।
 [ानुर्ध्या' ।

उज्ज्वल उवाच—

वद तात परं ज्ञानं प्रथमं मम सांप्रतम् । पश्चाद्ज्ञानं व्रतं पुण्यं नाम्नां शतमथापि वा ॥ ६७

कुञ्जल उवाच—

परं ज्ञानं प्रवक्ष्यामि यच्च दृष्टं तु केनचित् । भ्रूयतां पुत्र कैवल्यं केवलं दुःखवर्जितम् ॥ ६८

सुत उवाच—

यथा दीपो निवातस्थो निश्चलो वायुवर्जितः । प्रज्वलन्नाशयेत्सर्वमन्धकारं महामते ॥ ६९

तद्दहोषविहीनात्मा भवत्येव निराश्रयः । निराशो निश्चलो वत्स न मित्रं न रिपुस्तदा ॥ ६०

न शोको न च हर्षश्च न लोभो न च मत्सरः । संभ्रमालापमोहैश्च सुखदुःखैर्विमुच्यते ॥ ६१

विषयेष्वपि सर्वेषु इन्द्रियाणि न भुञ्जते । तदा स केवलो जातः कैवल्यत्वं प्रजायते ॥ ६२

अग्निकर्मप्रसङ्गेन दीपस्तैलं प्रशोषयेत् । वर्त्याधारेण राजेन्द्र निस्तमो वायुवर्जितः ॥ ६३

कज्जलं वमते पश्चात्तैलस्यापि महामते । [*कृष्णा सा दृश्यते रेखा दीपस्याग्रे महामते] ॥ ६४

स्वयमाकर्षते तैलं तेजसा निर्मलो भवेत् । देहवर्तिस्थितस्तद्वत्कर्मतैलं प्रशोषयेत् ॥ ६५

विषयान्कज्जलं कृत्वा प्रत्यक्षान्संप्रदर्शयेत् । जाप्येन निर्मलो भूत्वा स्वयमेव प्रकाशयेत् ॥ ६६

क्रोधादिभिः क्लेशसंज्ञैर्वायुभिः परिवर्जितः । निस्पृहो निश्चलो भूत्वा तेजसा स्वयमुज्ज्वलेत् ६७

त्रैलोक्यं पश्यते सर्वं स्वस्थानस्थः स्वतेजसा । [† केवलं* ज्ञानरूपोऽयं मया ते परिकीर्तितः ६८

ध्यानं चैव प्रवक्ष्यामि द्विविधं तस्य चक्रिणः] । केवलं ज्ञानरूपेण दृश्यते ज्ञानचक्षुषा ॥ ६९

योगयुक्ता महात्मानः परमार्थपरायणाः । यं पश्यन्ति यतीन्द्रास्ते सर्वज्ञं सर्वदर्शकम् ॥ ७०

हस्तपादादिहीनश्च सर्वत्र परिगच्छति । सर्वं गृह्णाति त्रैलोक्यं स्थावरं जङ्गमं सुत ॥ ७१

मुखनासाविहीनस्तु घ्राति भुङ्क्ते हि पुत्रक । अकर्णः शृणुते सर्वं सर्वसाक्षी जगत्पतिः ॥ ७२

अरूपो रूपसंपन्नः पञ्चवर्गसमन्वितः । सर्वलोकस्य यः प्राणः पूजितः स चराचरैः ॥ ७३

अजिहो वदते सर्वं वेदशास्त्रानुगं सुत । अत्वचः स्पर्शमेवापि सर्वेषामेव जायते ॥ ७४

सदानन्दो विरक्तात्मा एकरूपो निराश्रयः । निर्जरो निर्ममो व्यापी सगुणो निर्गुणोऽमलः ॥ ७५

अवश्यः सर्ववश्यात्मा सर्वदः सर्ववित्तमः । तस्य ध्याता न चैवास्ति सर्वैः सर्वमयो विभुः ७६

एवं सर्वमयं ध्यानं पश्यते यो महात्मनः । [*स याति परमं स्थानममूर्तममृतोपमम् ॥] ७७

द्वितीयं तु प्रवक्ष्यामि ह्यस्य ध्यानं महात्मनः । मूर्ताकारं तु साकारं निराकारं निरामयम् ॥ ७८

ब्रह्माण्डं सर्वमनुलं वार्सितं यस्य वासना । (?) स तस्माद्वासुदेवेति उच्यते मम नन्दन ॥ ७९

वर्षमाणस्य मेघस्य यद्दर्शं तस्य तद्भवेत् । सूर्यतेजःप्रतीकाशं चतुर्बाहुं सुरेश्वरम् ॥ ८०

* एतच्छिहान्तर्गतः पाठः क. ख. ड. च. छ. झ. ङ. पुस्तकस्थः । † एतच्छिहान्तर्गतः पाठो घ. ट. ड. पुस्तकस्थः ।

* अत्र “ड” पुस्तके, अधिको प्रन्थो दृश्यते स संगतिहीनो भाव्यत एव टिप्पणीरूपेण दीयते “केवलं ज्ञानरूपोऽसौ विश्वात्मा प्रीयतामिति । अनेन विधिना विद्वान्कुर्याद्यः शुभमुत्तमम् । इदं पठेद्यः शृणुयान्मुहूर्तं पश्येत्प्रसन्नादपि दी...मानम् । सोऽप्यत्र संघातविमुक्तदेहः प्राप्नोति विद्याधरनायकत्वम् । यावत्समाः सप्त नरः करोति यः सप्तमीं सप्तविधानयुक्ताम्” इति ।

* एतच्छिहान्तर्गतः पाठः क. ख. ड. च. छ. झ. ङ. पुस्तकस्थः ।

१ क. ख. ड. च. छ. झ मलवर्जितम् । २ ड. विविधं । ३ छ. झ. 'ते तेन च' । ४ क. ख. च. ड. 'न्ति विनि-
द्रास्तु यतयः स' । छ. 'न्ति विनिद्रास्तु सर्वं स' । ५ अ. 'वैकृत्परि' । ६ क. झ. ड. च. छ. झ. ड. 'शंभवं गतः' । ७ अ.
ब्रह्मणः सर्वमनुलावा' । ८ अ. 'सिता य' ।

दक्षिणे शोभते शङ्को हेमरत्नविभूषितः । सूर्यबिम्बसमाकारं चक्रं पद्मप्रतिष्ठितम् ॥	८१
कौमोदकी गदा तस्य महासुरविनाशिनी । वामे च शोभते वत्स करे तस्य महात्मनः ॥	८२
महापद्मं तु गन्धाढ्यं तस्य दक्षिणहस्तगम् । शोभमानं सदा ध्यायेत्सायुधं कमलामियम् ॥	८३
कम्बुग्रीवं वृत्तमास्यं पद्मपत्रनिभेक्षणम् । राजमानं हृषीकेशं दशनै रत्नसंनिभैः ॥	८४
गुडाकेशाः सन्ति यस्य अधरं बिम्बसंनिभम् । शोभते पुण्डरीकाक्षः किरीटेनापि पुत्रक ॥	८५
दिशालेनापि रूपेण केशवस्तु सुचक्षुषा । कौस्तुभेनापि वै तेन राजमानो जनार्दनः ॥	८६
सूर्यतेजःप्रकाशाभ्यां कुण्डलाभ्यां प्रभाति च । श्रीवत्साङ्केन पुण्येन सर्वदा राजते हरिः ॥	८७
केयूरकङ्कणैर्हारैर्मौक्तिकैर्ऋक्षसंनिभैः । वपुषा भ्राजमानस्तु विजयो जयतां वरः ॥	८८
राजते सोऽपि गोविन्दो हेमवर्णेन वाससा । [*मुद्रिकारत्नयुक्ताभिरङ्गुलीभिर्विराजते ॥	८९
सर्वायुधैः सुसंपूर्णो दिव्यैराभरणैर्हरिः । वैनतेयसमारूढो लोककर्ता जगत्पतिः ॥	९०
एवं तं ध्यायते नित्यमनन्यमनसा नरः । मुच्यते सर्वपापेभ्यो विष्णुलोकं स गच्छति ॥	९१
एतत्ते सर्वमाख्यातं ध्यानमेव जगत्पतेः । व्रतं चैव प्रवक्ष्यामि सर्वपापनिवारणम् ॥	९२

इति श्रीमहापुराणे पाद्मे भूमिखण्डे वेनोपाख्यानो गुरुतीर्थे षडशीतितमोऽध्यायः ॥ ८६ ॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—७३३८

अथ सप्ताशीतितमोऽध्यायः ।

कुञ्जल उवाच—

व्रतभेदान्प्रवक्ष्यामि यैश्च आराध्यते हरिः । जया च विजया चैव जयन्ती पापनाशिनी ॥	१
त्रिःस्पृशा वञ्जुली चान्यैः तिलगन्धा तथाऽपरा । अखण्डा द्वीदशी चान्या मँनोरक्षा सुपुत्रकम् ॥	२
दिच्यप्रभावाः सन्त्यन्यास्तितयः पुत्रपौत्रदाः । अशून्यशयनं चान्यज्जन्माष्टमीमहाव्रतम् ॥	३
एतैर्व्रतैः समाचीर्णैः पापं बूरं प्रयाति च । प्राणिनां नात्र संदेहः सत्यं सत्यं वदाम्यहम् ॥	४
स्तात्रं तस्य प्रवक्ष्यामि पापराशिप्रणाशनम् । सुपुत्र शतनामाख्यं नराणां गतिदायकम् ॥	५
तस्य देवस्य कृष्णस्य शतनामाख्यमुच्यते । संप्रत्येव प्रवक्ष्यामि तच्छृणुष्व सुपुत्रक ॥	६
विष्णोर्नामशतस्यापि ऋषिं छन्दो वदाम्यहम् । देवं चैव महाभाग सर्वपातकशोषणम् ॥	७
[*विष्णोर्नामशतस्यापि ऋषिर्ब्रह्मा प्रकीर्तितः । ओंकारो देवता प्रोक्तश्छन्दोऽनुष्टुप्स्यैव च ॥	
सर्वकामिकसंसिद्धयै मोक्षे च विनियोगकः ॥	८
नमाम्यहं हृषीकेशं केशवं मधुसूदनम् । सूदनं सर्वदैत्यानां नारायणमनामयम् ॥	९

* एतद्विह्नान्तर्गतैः पाठः क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ड. ड. पुस्तकस्थः । * एतदादिविनियोगक इत्यन्त-
प्रत्यस्थाने 'अस्य विष्णोः शतनामस्तोत्र[मन्त्र]स्य ब्रह्मा ऋषिः सर्वोकारो देवताऽनुष्टुप्छन्दः सर्वकामनासिद्ध्यर्थे सर्वपाप-
भयार्थे विनियोगः' इत्यत्र प्रम्यः, ट. पुस्तके दृश्यते । क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ड. ड. पुस्तकेऽप्ययं प्रम्यः किञ्चि-
द्विभक्तया दृश्यते ।

१ अ. पद्मं व्रं । २ ड. विदुमकृति । ३ क. ख. ड. च. ड. सुवर्चसा । छ. झ. सुवक्षसा । ४ ड. 'गैर्दीर्घमौ' । ५ अ.
न्याऽनिलदग्धा वं । ६ क. ख. च. चारका । ७ क. मनोरथा । ८ क. ख. च. छ. झ. ड. ड. 'क । एकादश्यास्तु भेदाश्च
अन्ति पुत्र ह्यनेकधा । अ' ।

जयन्तं विजयं कृष्णमनन्तं वामनं तथा । विष्णुं विश्वेश्वरं पुण्यं विश्वात्मानं सुरार्थितम् ॥	१०
अनघं त्वघहर्तारं नारसिंहं श्रियः प्रियम् । श्रीपतिं श्रीधरं श्रीदं श्रीनिवासं महोदयम् ॥	११
श्रीरामं माधवं मोक्षं क्षमारूपं जनार्दनम् । सर्वज्ञं सर्ववेत्तारं सर्वेशं सर्वदायकम् ॥	१२
हरिं मुरारिं गोविन्दं पद्मनाभं प्रजापतिम् । आनन्दं ज्ञानसंपन्नं ज्ञानदं ज्ञानदायकम् ॥	१३
अच्युतं सबलं चन्द्रवक्त्रं व्यासपरावरम् । योगेश्वरं जगद्योनिं ब्रह्मरूपं महेश्वरम् ॥	१४
मुकुन्दं चापि वैकुण्ठमेकरूपं कविं ध्रुवम् । [*वासुदेवं महादेवं ब्रह्मण्यं ब्राह्मणप्रियम् ॥	१५
गोप्रियं गोहितं यज्ञं यज्ञाङ्गं यज्ञवर्धनम् । यज्ञस्यापि सुभोक्तारं वेदवेदाङ्गपारगम् ॥	१६
वेदज्ञं वेदरूपं तं विद्यावासं सुरेश्वरम्] । प्रत्यक्षं च महाहंसं शङ्खपाणिं पुरातनम् ॥	१७
पुष्करं पुष्कराक्षं च वाराहं धरणीधरम् । प्रद्युम्नं कामपालं च र्थासध्यातं महेश्वरम् ॥	१८
सर्वसौख्यं महासौख्यं सांख्यं च पुरुषोत्तमम् । योगरूपं महाज्ञानं योगीशमजितं प्रियम् ॥	१९
अमुरारिं लोकनाथं पद्महस्तं गदाधरम् । गुहावासं सर्ववासं पुण्यवासं महाजनम् ॥	२०
[*वृन्दानाथं बृहत्कायं पावनं पापनाशनम् । मोपीनाथं गोपसखं गोपालं गोगणाश्रयम् ॥	२१
परात्मानं पराधीशं कपिलं कार्यमानुषम्] । नमामि निखिलं नित्यं मनोवाक्कायकर्मभिः ॥	२२
नाम्नां शतेनापि तु पुण्यकर्ता यः स्तौति कृष्णं मनसा स्थिरेण ॥	
स याति लोकं मधुसूदनस्य विहाय दोषानिह पुण्यभूतः ॥	२३
नाम्नां शतं महापुण्यं सर्वपातकशोधनम् । अनन्यमनसा ध्यायेज्जपेद्ध्यानसमन्वितः ॥	२४
नित्यमेव नरः पुण्यं गङ्गास्नानफलं लभेत् । तस्मात्तु सुस्थिरो भूत्वा समाहितमना जपेत् ॥	२५
त्रिकालं यो जपेन्मर्त्यो नियतो नियमे स्थितः । अश्वमेधफलं तस्य जायते नात्र संशयः ॥	२६
एकादश्यामुपोष्यैव पुरतो माधवस्य यः । जागरे प्रजपेन्मर्त्यस्तस्य पुण्यं वदाम्यहम् ॥	
पुण्डरीकस्य यज्ञस्य फलमाप्नोति मानवः ॥	२७
तुलसीसंनिधौ स्थित्वा मनसा यो जपेन्नरः । राजसूयफलं भुङ्क्ते वर्षेणापि च मानवः ॥	२८
शालग्रामशिला यत्र यत्र द्वारावतीशिला । उभयोः संनिधौ जाप्यं कर्तव्यं सुखमिच्छता ॥	२९
बहुसौख्यं प्रभुक्तैव कुलानां शतमेव च । एकेन चाधिकं मर्त्ये आत्मना सह तारयेत् ॥	३०
कार्तिके स्नानकर्ता यः पूजयेन्मधुसूदनम् । पठेत्तत्पुरतः स्तोत्रं स याति परमां गतिम् ॥	३१
माधवस्नायी हि संपूज्य भक्त्या च मधुसूदनम् । ध्यायेच्चैव हृषीकेशं जपेद्वाऽथ शृणोति च ॥	३२
सुरापानादिपापानि विहाय परमं पदम् । विना विघ्नं नरः पुत्र संप्रयाति जनार्दनम् ॥	३३
श्राद्धकाले हि यो मर्त्यो भुङ्क्तां च द्विजन्मनाम् । यो जपेच्च शतं नाम्नां स्तवं पापविनाशनम् ॥	
पितरस्तुष्टिमायान्ति तृप्ता यान्ति परां गतिम् ॥	३४

* एतद्विद्वान्तर्गतः पाठः क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ठ. ड. व. पुस्तकस्थः * एतद्विद्वान्तर्गतोऽयं पाठो क. पुस्तक एव ।

१ क. ख. ङ. च. छ. झ. ट. विश्वाधारं । २ ड. श्रीकरं । ३ ड. विज्ञानं । ४ क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ठ. ड. 'पं जगत्पतिम् । ५ क. ख. ङ. च. छ. झ. ट. ड. 'म् । अव्यक्तं तं मं । ६ क. व्यासं धन्यं मं । ७ ड. 'स्यं सांख्यगम्यं शैल्यं पुं । ८ क. ख. ङ. च. ड. 'स्यं मोक्षं च । ९ क. ख. ङ. च. ड. ड. योगिनीं गतिदं । छ. झ. योगिनीं गतिदं । घ. ट. ठ. योगिनामजितं । १० क. ख. ङ. च. छ. झ. ट. 'म् । मुरारिं लोकनाथं तं पं । ११ घ. ट. ठ. पुण्य-हस्तं । छ. झ. ड. पुष्पहासं । १२ क. ख. घ. ङ. चं. छ. झ. ट. ठ. ड. 'त्यं नारायणमनामयम् । नां । १३ क. ख. झ. ङ. च. छ. झ. ट. ड. ड. 'म् । पूजयेच्च हं ।

ब्राह्मणो वेदविश्वै क्षत्रियो विजयी भवेत् । धनेधान्यं प्रभुञ्जीत वैश्यो जपति यः सदा ॥ ३५
 ब्रह्मः सुखं प्रभुञ्जे च ब्राह्मणत्वं च गच्छति । प्राप्य जन्मान्तरं वत्स वेदविद्यां प्रविन्दति ॥ ३६
 सुखदं मोक्षदं स्तोत्रं जप्तव्यं च न संशयः । केशवस्य प्रसादेन सर्वसिद्धो भवेन्नरः ॥ ३७

इति श्रीमहापुराणे पाद्ये भूमिखण्डे वेनोपाख्याने गुरुतीर्थे सप्ताशीतितमोऽध्यायः ॥ ८७ ॥

आदितः श्लोकानां समष्टयङ्काः—७३७५

अष्टाशीतितमोऽध्यायः ।

कुञ्जल उवाच—

व्रतं स्तोत्रं महाध्यानं ज्ञानं चैव सुपुत्रक । मयाऽऽख्यातं तवाग्रे च विष्णोः पापप्रणाशनम् ॥ १
 एवं चतुष्टयं सौ हि सदा पुण्यं समाचरेत् । प्रयाति वैष्णवं लोकं सर्वसौख्यप्रदायकम् ॥ २
 इतो गत्वा भवान्वत्स दिव्यादेवीं प्रबोधय । अञ्जन्यज्ञयनं नाम व्रतराजं वदस्व ताम् ॥
 समुद्धर महापापाद्राजकन्यां यशस्विनीम् ॥ ३
 त्वया पृष्टं मयाऽऽख्यातं पुण्यदं पापनाशनम् । गच्छ गच्छ महाभाग इत्युक्त्वा विरराम सः ४
 विष्णुरुवाच—

एवमुक्तश्चोज्ज्वलस्तु सुपित्रा कुञ्जलेन हि । प्रणम्य पादौ धर्मात्मा मातापित्रोर्महामतिः ॥
 जगाम त्वरितो राजन्पुण्ड्रिप स उज्ज्वलः ॥ ५
 तं गिरिं सर्वतोभद्रं नानाधातुसमाकुलम् । नानारत्नमयैस्तुङ्गैः शिखरैरुपशोभितम् ॥ ६
 नानामवाहसंपूर्णैरुदकैर्निर्मलैर्नृप । [*नद्यः सन्ति विशालास्तास्मिन्गिरिवरोत्तमे ॥ ७
 किन्नरास्तत्र गायन्ति गन्धर्वाः सुस्वरं नृप] । अप्सरोभिः समाकीर्णं देवदृन्दैः समाश्रितम् ॥ ८
 सिद्धचारणसंघुष्टं मुनिदृन्दैरुपासितम् । नानापक्षिनिनादैश्च सर्वत्र परिनादितम् ॥ ९
 एवं गिरिं समासाद्य उज्ज्वलो लघुविक्रमः । सुखरेणापि तां दिव्यादेवीं तत्र समास्थिताम् ॥ १०
 रोरूपमाणां तां प्राज्ञो वचनं चेदमब्रवीत् । का त्वं भवसि कस्यासि कस्माद्रोदिषि सांप्रतम् ॥ ११
 कस्मात्स्वप्ना महाभागे केन ते विभ्रियं कृतम् । समाचक्ष्वं त्वमनघे सर्वं दुःखस्य कारणम् ॥ १२
 दिव्यादेव्युवाच—

विपाको हि महाभाग कर्मणां मम सांप्रतम् । इह तिष्ठामि दुःखेन वैधव्येन समन्विता ॥ १३
 [*भवान्को हि महाभाग कृपया मम पीडितः । पक्षिरूपधरो भद्र सुस्वरं परिभाषसे ॥ १४
 एवमाकर्ण्य तत्सर्वं भाषितं राजकन्यया । अहं पक्षी महाभागे न सिद्धो नापि ज्ञानवान् ॥ १५
 वदमानां महालापैस्त्वां दृष्ट्वा तु मया इह । तदा पृच्छाम्यहं देवि वद मे कारणं त्विह] ॥ १६

* एतच्छिद्धान्तर्गतः पाठः क. ख. ड. च. छ. झ. ङ. पुस्तकस्थः । * एतच्छिद्धान्तर्गतः पाठः क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ठ. ड. ङ. पुस्तकस्थः ।

१ क. ख. ड. च. छ. झ. ङ. 'यो विन्दते महीम् । धं । २ ट. 'ननुद्धि प्रं । ३ म. यो । ४ क. ख. ड. च. ड. 'कं देवानामपि पुलंमम् । ५ क. ख. च. छ. झ. ङ. 'दृन्दैरुपासितं । ६ क. ख. ड. च. छ. झ. ङ. 'नैरलंकृतं । ७ क. ड. ड. 'पि सा कन्या गिरी तस्मिन्प्ररोदिति । रो । ८ क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ठ. ड. कल्याणि । ९ ड. 'स्मात्पितं मं । १० क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ठ. ड. 'क्ष्व ममासैव सं ।

पितुर्गोहे यथावृत्तमात्मवृत्तान्तमेव हि । तथा चाऽऽवेदितं सर्वं यथासंख्येन दुःखदम् ॥ १७
 तदाकर्ण्य समासेन उज्ज्वलो हि महामनाः । तामुवाच महापक्षी दिव्यादेवीं सुदुःखिताम् ॥ १८
 यथां तव विवाहे च भर्तारो मरणं गताः । स्वयंवरनिमित्तेन क्षयं गतं च क्षत्रियम् ॥ १९
 एतत्ते चेष्टितं सर्वं मया पितरि भाषितम् । अन्यजन्मकृतं कर्म तव पापं सुलोचने ॥ २०
 मम पित्रा ममाग्रं च त्वत्कर्म परिभाषितम् । [*तेन दोषेण सम्यक्त्वं लिप्ताऽसि तु वरानने २१
 एतावत्कारणं सर्वं शुकस्य परिपृच्छितम् । पूर्वं कर्मविपाकं च भुङ्क्ष्व त्वं च स्वमाशु च] ॥ २२
 अथ सा तद्वचः श्रुत्वा नृपकन्योज्ज्वलस्य तु । प्रत्युवाच महात्मानं ब्रुवन्तं पक्षिणं श्रेभर्म ॥ २३
 माननीयोऽसि मे पक्षिन्कृपां कुरु मायि प्रभो । कथयस्व प्रसादेन तस्य पापस्य निष्कृतिम् ॥ २४
 प्रायश्चित्तं सुपुण्यं च मम पातकशोधनम् । येन प्रामोम्यहं पुण्यं विशुद्धाशेषकिल्बिषा ॥
 [†प्रायश्चित्तं महाप्राज्ञ वदस्व त्वं प्रसादतः] ॥ २५

उज्ज्वल उवाच—

त्वदर्थं तु महाभागे कुञ्जलः पृच्छितो मया । समाख्यातं तु तेनापि प्रायश्चित्तमनुत्तमम् ॥ २६
 तत्कुरुष्व महाभागे सर्वपातकशोधनम् । ध्यायस्व हि हृषीकेशं शतनामजपं कुरु ॥ २७
 जपयज्ञेन वै देवि कुरु व्रतमनुत्तमम् । अशून्यशयनं नाम महापातकशोधनम् ॥ २८
 समाचष्टे स धर्मात्मा सर्वज्ञानप्रकाशकम् । ध्यानं स्तोत्रं स्वरूपं च विष्णोश्चैव महात्मनः ॥ २९

विष्णुरुवाच—

तस्मात्सा जगृहे सर्वं संस्थिता निर्जने वने । सर्वद्वंद्वविनिर्मुक्ता संजाता तपसि स्थिता ॥ ३०
 [*व्रतं चक्रे जिताहारा निराधारा सुदुःखिता] । कामक्रोधविहीना च वर्गं संयम्य नित्यशः ॥
 इन्द्रियाणां महाराज महामोहं निरस्य च ॥ ३१

अब्दे चतुर्थके प्राप्ते सुप्रसन्नो जनार्दनः । तस्यै संदर्शयामास स्वरूपं वरदः प्रभुः ॥ ३२
 सूत उवाच—

इन्द्रनीलधनश्यामं शङ्खचक्रगदाधरम् । सर्वाभरणशोभाढ्यं पद्महस्तं महेश्वरम् ॥ ३३
 बद्धाञ्जलिपुटा भृत्वा वेपमाना निराश्रया । उवाच गद्गदैर्वाक्यैर्ननाम मधुसूदनम् ॥ ३४
 तेजसा तव दिव्येन ध्यातुं शक्नोमि नैव हि । दिव्यरूपो भवान्कस्त्वं तद्वद कृपया प्रभो ॥ ३५
 [†कथयस्व प्रसादेन किमत्र तव कारणम् । सर्वमेव प्रसादेन प्रब्रवीहि महामते ॥ ३६
 देवमेव विजानामि तेजसा इक्षितैस्तव । ज्ञानहीना जगन्नाथ न जाने रूपनामनी ॥
 किं च ब्रह्मा भवान्विष्णुः किं वा शंकर एव वा ॥] ३७
 एवमुक्त्वा प्रणम्यैव दण्डवद्दरणीं गता । तामुवाच जगन्नाथः प्रणतां राजनन्दिनीम् ॥ ३८

* एतद्विद्वान्तर्गतः पाठः क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ठ. ड. ढ. पुस्तकस्थः । † एतद्विद्वान्तर्गतः पाठो घ. ङ. ङ. पुस्तकस्थः । * एतद्विद्वान्तर्गतः पाठः क. ख. घ. ङ. च. झ. ट. ड. पुस्तकस्थः । † एतद्विद्वान्तर्गतः पाठः क. ख. ङ. च. झ. ट. ड. पुस्तकस्थः ।

१ ङ. महामतिः । २ क. ख. ङ. च. ट. 'या तु परिवेदितं' । ङ. 'याऽपि परिवेदितं' । ३ घ. ङ. ट. ठ. ड. 'त्रे तच्छ्रुपया प' । ४ छ. झ. प्रप्रस्थ । ५ क. ख. ङ. च. छ. झ. ट. ड. पुनः । ६ ङ. छ. झ. ट. ड. 'मू' । प्रणता रीनवा वाचा कुर्वता कृपां मम । कं । ७ क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ड. 'ह' । भव ज्ञानपरा नित्यं कुं । ८ क. ख. घ. च. ङ. ट. ड. 'त्ये स दातुकामस्तु वरं वरदनायकः । मू' । ९ क. ख. ङ. च. छ. झ. ट. ड. 'त्यातुं' ।

श्रीभगवानुवाच—

त्रयाणामपि देवानामन्तरं नास्ति शोभने । ब्रह्मा समर्चितो येन शंकरो वा वरानने ॥
तेनाहमर्चितो नित्यं नात्र कार्या विचारणा ॥ ३९
एतौ ममाभिन्नतरौ नित्यं चापि त्रिरूपवान् । अहं देवि हृषीकेशः कृपया तव चाऽऽगतः ॥ ४०
स्तवेनानेन पुण्येन व्रतेन नियमेन च । संजाता कल्मषैर्हीना वरं वरय शोभने ॥ ४१

दिव्यादेव्युवाच—

जयाजित हृषीकेश कृष्ण क्लेशापहारक । नमामि ते पदद्वंद्वं मामुद्धर भवार्णवार्त्त ॥ ४२
एष एवास्ति मे कामो वरणीयः प्रसीद मे । तव पादौ भजिष्यामि भक्तिं देहि ममानघ ॥ ४३
दर्शयस्व जगन्नाथ मोक्षमार्गं निरामयम् । दासत्वं देहि वैकुण्ठे यदि तुष्टो जनार्दन ॥ ४४

भगवानुवाच—

एवमस्तु महाभागे निर्धूताशेषकिल्बिषा । वैष्णवं परमं लोकं दुर्लभं योगिनां सदा ॥ ४५
गच्छ गच्छ महालोकं प्रसादान्मम सांप्रतम् । एवमुक्ता महाभागा माधवेन महात्मना ॥ ४६
दिव्यादेवी ह्यभूदिव्या सूर्यतेजःसमप्रभा । पश्यतां सर्वलोकानां दिव्याभरणभूषिता ॥ ४७
दिव्यमालान्विता सा च मुक्ताहारविलम्बिनी । गता सा वैष्णवं लोकं दाहप्रलयवर्जितम् ॥ ४८
उज्ज्वलस्तु समायातः स्वगृहं हर्षसंयुतः । तत्सर्वं कथयामास पितरं प्रति सत्तमः ॥ ४९

इति श्रीमहापुराणे पाद्मे भूमिखण्डे वेनोपाख्याने गुरुतीर्थेऽष्टाशीतितमोऽध्यायः ॥ ८८ ॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—७४२४

अथोननवतितमोऽध्यायः ।

विष्णुरुवाच—

कुञ्जलस्तु ततः श्रुत्वा द्वितीयं वाक्यमब्रवीत् । भवान्कथय तत्सर्वं किमपूर्वं च दृष्टवान् ॥
श्रुतवांश्चाप्यपूर्वं वा श्रोतुकामोऽस्मि सांप्रतम् ॥ १
एवं पित्रा समादिष्टः कुञ्जलेन समुज्ज्वलः । पितरं प्रत्युवाचाथ विनयावनतस्ततः ॥ २

समुज्ज्वल उवाच—

हिमवन्तं नगश्रेष्ठं देवद्वन्द्वनिषेवितम् । आहारार्थं प्रगच्छामि भवतश्चाऽऽत्मनः पितः ॥
*पश्यामि कौतुकं नित्यं यन्न दृष्टं ध्रुतं कर्दा] ॥ ३
अन्धर्वक्त्राषिसंकीर्णमप्सरोभिः प्रशोभितम् । बहुकौतुकशोभाढ्यं मङ्गलं मङ्गलैर्युतम् ॥ ४
अहुपुष्पफलोपेतैर्वनैर्नानाविधैस्तथा । अनेककौतुकभरैर्मानसं परिराजते ॥ ५
अत्र दृष्टं मया तात अपूर्वं कौतुकं तदा । बहुहंससमाकीर्णो हंस एकः समागतः ॥ ६

* एतच्छिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ठ. ड. ढ. पुस्तकस्थः ।

१ क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ड. ढ. ंणा । अभित्री पूजिती यैश्च तैरहं च प्रपूजितः । अ । २ क. ख. घ. ङ. छ. झ. ट. ठ. ड. ढ. ंत् । वरं मे दातुकामोऽसि चक्रपाणे प्र । ३ क. ख. च. छ. झ. ड. ढ. च दिव्यहा । ४ घ. ठ. ड. सूत उवाच । ५ छ. देवानुराजि । घ. ङ. देववृक्षनि । ६ ड. दा । देवविगर्गसं । ७ क. ख. घ. ङ. च. छ. ट. ठ. ड. ढ. ंर्व मानसान्तिके । ब ।

स च कृष्णो महाभाग त्रयोऽप्यन्ये समागतोः । सितेतरैश्चञ्जुपादैरन्यतःशुक्लविग्रहाः ॥ ७
 चतस्रस्तत्र वै भार्या रौद्राकारा विभीषणाः । दंष्ट्राकरालसंकूरा ऊर्ध्वकेश्यो भयानकाः ॥
 पश्चात्तेषां समायातास्तास्मिन्सरसि मानसे ॥ ८
 कृष्णहंसास्तु संस्नाता मानसे तात मत्पुरः । विभ्रान्ताः परितश्चान्ये न स्नातास्तत्र मानसे ॥ ९
 कृष्णान्हंसास्तु संस्नाताञ्जहसुस्तास्त्रियस्तदा । ततः पूर्वं विनिष्क्रान्तो हंस एको महातनुः १०
 पश्चात्त्रयो विनिष्क्रान्तास्तैश्चाहं समुपेक्षितः । विहायसा प्रयातास्ते विवदन्तः परस्परम् ॥ ११
 तास्तु स्त्रियो महाभीताः समन्तादिवि बभ्रमुः । विन्ध्यस्य शिखरे पुण्ये वृक्षच्छायासु पक्षिणः ॥
 निषण्णास्तत्र ते सर्वे दग्धा दुःखैः सुदारुणैः । तेषां संपश्यमानानां लुब्धकः समुपागतः ॥ १३
 मृगयां क्रीडयित्वा तु बाणपाणिर्धनुर्धरः । शिलातलं समासाद्य निषसाद्य मुखेन वै ॥ १४
 पश्चाद्भ्रष्टी समायाता अभ्रमादाय चोदकम् । स्वमियं पश्यते तावत्सदृशैर्लक्षणैर्युतम् ॥ १५
 अत्यद्भुतं तथा दृष्टं स्वकान्तस्तेजसाऽन्वितः । दिव्यतेजःसमाक्रान्तो यथा सूर्यो दिवि स्थितः ॥
 [*पुंसमन्यं परिज्ञाय तं परित्यज्य सर्पिता ॥ १६

व्याध उवाच—

एहोहि त्वं प्रिये चात्र कस्मान्मां त्वं न पश्यसि । क्षुधया पीड्यमानोऽहं त्वामहं चावलोकये ॥१७
 तस्य वाक्यं समाकर्ण्य शीघ्रं व्याधी समागता । भर्तुः पार्श्वे समासाद्य विस्मिता चाभवच्छदा ॥
 कोऽयं तेजःसमाकारो देवोपमः समाह्वयेत् ॥ १८
 तमुवाच ततो व्याधी भर्तारं दीप्ततेजसम् । अत्र किं ते कृतं वीर यद्भवान्दिव्यलक्षणः ॥ १९

सूत उवाच—

एवमाभाषितो व्याध्या व्याधः प्रियामभाषत । अहं ते बल्लभः कान्ते भवती च मम प्रिया ॥२०
 कस्मान्मां नैव जानासि कथं शङ्कां प्रवर्तयेः । क्षुधया पीड्यमानोऽहं पयश्चासं प्रदीयताम् ॥२१

व्याध्युवाच—

बर्बरः कृष्णवर्णश्च रक्ताक्षः कृष्णकञ्चुकः । ईदृशश्चास्ति मे भर्ता सर्वसत्त्वभयंकरः ॥ २२
 भवान्को दिव्यदेहस्तु प्रियेत्युक्त्वा समाह्वयेत् । एवं मे संशयं जातं वद सत्त्वं ममाग्रतः ॥ २३
 कुलं नाम स्वकं गात्रं क्रीडालिङ्गं तथैव च । समाचष्टे(ष्ट) प्रियायास्तु तस्याः प्रत्यय आगतः २४
 प्रत्युवाचाय सा व्याधी भर्तारं हृष्टमानसा । कस्मात्तवेदशः कायः श्वेतकञ्चकधारकः ॥
 कथं जातः समाचक्ष्वै महातेजःसमन्वितः ॥ २५

सूत उवाच—

एवं संपृच्छ्यमानस्तु भार्यया मृगघातकः । प्रत्युवाच ततो लुब्धस्तां प्रियां सुखदायिनीम् ॥२६
 नर्मदोत्तरकूले तु संगमश्चास्ति सुव्रते । आतपेनाऽऽकुलो जीवो मम जातस्तु सुप्रिये ॥ २७
 अस्मिन्हि संगमे कान्ते श्रमश्रान्तोऽस्मि सत्वरम् । गतः स्नात्वा जलं पीत्वा पश्चादिह समागतः २८

* एतादृशान्तर्गतः पाठः क. ख. ड. च. छ. झ. ङ. ट. पुस्तकस्थः ।

१ ड. 'हातेजाज्ञयो' । २ ड. 'ताः । तादृशास्ते च बाला वा अन्ये शुभ्रा महीपते । व' । ड. झ. ङ. 'ताः । तादृशास्ते च नीला वा अन्ये शुभ्रा महीपते । व' । ३ अ. 'कोऽयं समुपागतः । त' । ४ क. ख. ड. च. ड. ट. प्रियम' । ५ ड. 'स्मात्त ज्ञावते कान्ते तस्माद्दास्यं प्रवर्तते । क्षु' । ६ क. ख. ड. च. छ. झ. ङ. प्राम' । ७ क. ख. ड. च. छ. झ. ड. 'भव ममाऽऽश्चर्यं प्रवर्तते । सु' ।

तदाप्रभृति मे काय ईदृशस्तेजसाऽऽहृतः । संजातो बहुशोभाढ्यः कञ्चुकः सुप्रभां गतः ॥ २९
 तेनाऽऽख्याते कुलादौ च प्रत्यक्षं लक्षिते तथा । निश्चित्य संगमे पुण्यं विज्ञातं च तथा ततः ३०
 प्रत्युवाचाथ भर्तारं संगमं मम दर्शय । तव पश्चात्प्रदास्यामि भोजनं मानसंयुतम् ॥ ३१
 इत्युक्तः प्रियया व्याधेः सत्वरं प्रजगाम ह । संगमो दर्शितस्तस्यै तेनासौ पापनाशनैः ॥ ३२
 सभार्यास्ते महाभाग पक्षिणो लघुविक्रमाः । ताभ्यां सार्धं ययुः सर्वे रेवासंगमपुन्यतम् ॥ ३३
 तेषां तु पश्यमानानां पक्षिणां मम पश्यतः । तथाऽपि स्नापितो भर्ता पुनः स्नाता हि साऽपि च ३४
 दिव्यदेहधरौ चोभौ दिव्यकान्तिसमन्वितौ । पश्यतां पक्षिणां चैव दिव्यवस्त्रानुलेपनौ ॥ ३५
 दिव्यमालाम्बरधरौ दिव्यगन्धानुलेपनौ । वैष्णवं यानमासाद्य मुनिगन्धर्वपूजितौ ॥ ३६
 [ऋगतौ तौ वैष्णवं लोकं वैष्णवैः परिपूजितौ] । स्तूयमानौ महात्मानौ दंपती दृष्टवानहम् ॥ ३७
 व्रजन्तौ स्वर्गमार्गेण कूजन्ति पक्षिणस्तदा । तीर्थराजवरं दृष्ट्वा हर्षयुक्ताक्षरैस्तथा ॥ ३८
 चत्वारः कृष्णहंसास्ते संगमे पापनाशने । स्नात्वा वै भावशुद्धास्ते प्राप्ता उज्ज्वलतां तदा ॥ ३९
 स्नात्वा पीत्वा जलं ते तु पुनर्बहिर्विनिर्गताः । ताश्च पत्न्यस्तदा कृष्णा मृतास्तत्स्नानमात्रतः ॥ ४०
 क्रन्दमाना विचेष्टन्त्यो हाहाकारैर्भृशं पितः । यमलोकं गतास्तास्तु तात दृष्टा मया तदा ॥ ४१
 उड्डीनास्तु ततो हंसाः स्वस्थानं प्रति जग्मिरे । एवं तात मया दृष्टं प्रत्यक्षं कथितं तव ॥ ४२
 कृष्णवर्णा महाकाया धार्तराष्ट्रास्तु तत्प्रियाः । कथयस्व प्रसादेन के भविष्यन्ति वै पितः ॥ ४३
 निर्गतान्मानसान्मध्याद्दार्तराष्ट्रान्वदस्व मे । [†के भविष्यन्ति मे तात कथयस्व च सांप्रतम्] ४४
 कस्मात्ते कृष्णतां प्राप्ताः कस्माद्वै शुक्लतां पुनः । संप्राप्तास्तत्क्षणात्स्नाताः कस्मान्मृताश्च ताः स्त्रियः ॥
 एवं वै संशयस्तात संजातो दारुणो मम । छेत्तुमर्हति चाद्यैव भवाञ्छानविचक्षणः ॥
 ।सादसुमुखो भूत्वा प्रणतस्य सदैव मे ॥ ४६

इवं संभाष्य पितरं विरराम समुज्ज्वलः । ततः प्रवक्तुमारेभे स शुकः कुञ्जलाभिधः ॥ ४७

इति श्रीमहापुराणे पाद्मे भूमिलखण्डे बेनोपाख्याने गुरुतीर्थं अननवतितमोऽध्यायः ॥ ८९ ॥

आदितः श्लोकानां समष्टयङ्काः—७४७?

अथ नवतितमोऽध्यायः ।

सूत उवाच—

एवं पुण्यतमं भूत्वा समुज्ज्वलसुभाषितम् । कुञ्जलः स हि धर्मात्मा प्रत्युवाच सुतं प्रति ॥ १

कुञ्जल उवाच—

संप्रवक्ष्याम्यहं तात भूयतां स्थिरमानसः । सर्वसंदेहविध्वंसं पवित्रं पापनाशनम् ॥ २

इन्द्रलोकप्रवृत्तं तं संवादं देवकौतुकम् । सभार्यां तस्य देवस्य इन्द्रस्यापि महात्मनः ॥ ३

एकदा तु महामाज्ञो नारदो मुनिसत्तमः । देवं द्रष्टुं सहस्राक्षं जगाम त्वरितस्तदा ॥ ४

* एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. ड. च. छ. झ. ट. ड. पुस्तकस्थः । † एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. घ. ड. च. छ. झ. ट. ड. ड. पुस्तकस्थः ।

१ ड. 'तो वल्लसंयुक्तः कं' । ड. छ. ड. 'तो वल्लसंयुक्तः कमुकः शुभ्रतां गं' । २ ड. 'पत्न्यया सह जं' । ३ ड. 'नः । मुदितास्ते । ४ क. ख. ड. च. छ. झ. ट. ड. ड. 'ती । संजातो पक्षिणां श्रेष्ठ दि' ।

तमागतं सहस्राक्षः सूर्यतेजःसमप्रभम् । ददर्श हर्षमापन्नः समुत्थाय महामतिः ॥ ५
 ददावर्धय च पाद्यं च भक्त्या प्रणतमानसः । बद्धाञ्जलिपुटो भूत्वा प्रणाममकरोत्सदा ॥ ६
 आसने कोमले पुण्ये विनिवेश्य द्विजोत्तमम् । पप्रच्छ प्रणतो भूत्वा श्रद्धया परया युतः ॥ ७
 कस्माच्चाऽऽगमनं तेऽद्य कारणं वद सांप्रतम् । इत्युक्ते देवराजेन प्रत्युवाच महामुनिः ॥ ८
 भवन्तं द्रष्टुमायातः पृथिवीलोकतो हरे । स्नात्वा पुण्यप्रदेशेषु तीर्थेषु च सुश्रद्धया ॥ ९
 देवान्पितृन्समभ्यर्च्य दृष्ट्वा क्षेत्राण्यनेकधा । [*एतत्ते सर्वमाख्यातं यस्त्वया पृच्छितं पुरा] ॥१०

इन्द्र उवाच—

दृष्टानि पुण्यतीर्थानि क्षेत्राणि च त्वया मुने । किं तीर्थं प्राप्य देवर्षे मुच्यते ब्रह्महत्याया ॥ ११
 सुरापो मुच्यते पापाद्गोघ्नो हेमापहारकैः । मित्रद्रोहान्महौपासीं भार्याहर्ता च तद्दद ॥ १२

नारद उवाच—

यानि कानि च तीर्थानि गयादीनि सुरेश्वर । तेषां नैव प्रपश्यामि विशेषं पापनाशनम् ॥ १३
 सुपुण्यानि मुदिव्यानि पापघ्नानि समानि च । सर्वाण्येव सुतीर्थानि जानाम्यहं पुरंदर ॥ १४
 अविशेषं विशेषं च नैव जानामि सांप्रतम् । प्रत्येक्षं क्रियतां देव तीर्थानां गतिदायकम् ॥ १५
 एवं वाक्यं समाकर्ष्य नारदस्य महात्मनः । समाहूतानि चेन्द्रेण तीर्थानि भूगतानि च ॥ १६
 मूर्तिमन्ति च दिव्यानि [समायातानि सांप्रतम् । बद्धाञ्जलीनि सर्वाणि] भूषितानि सुभूषणैः
 दिव्याम्बराणि त्निग्धानि तेजोवन्ति च सुव्रत । [*स्त्रीपुंसोस्तु स्वरूपाणि कृतानि च विशेषतः]
 हंसचन्द्रप्रकाशानि दिव्यरूपधराणि च । [मुक्ताफलस्य वर्णेन प्रभासन्ति सुरेश्वर] ॥ १९
 तप्तकाञ्चनवर्णानि सारुणानि च तत्र च । [*कान्त्या शुक्लसुपीतानि प्रभासन्ति सभान्तरे ॥२०
 कानि पद्मानि भान्त्येव मूर्तिमन्तीनि भान्ति च । सूर्यतेजःप्रकाशानि तडिद्वर्णानि कानिचिर्त् २१
 कानिचिद्रौप्यवर्णानि हारकेयूरकङ्कणैः । मालाभिश्च सुशोभीनि कमण्डलुकराणि च ॥

तत्कालं स्मृतमात्रेण आयातानि सभान्तरे ॥

२२

गोमती नर्मदा पुण्या चन्द्रभागा सरस्वती । देविका बिम्बिका कुब्जा कुञ्जला मञ्जुला स्नुता २३
 रम्भा भानुमती पुण्या पारा चैव सुघर्षरा । शोणा च सिन्धुसौवीरा कावेरी कपिला तथा ॥२४
 मुकुन्दा भेदिनी पुण्या सुपुण्या च महेश्वरी । चर्मण्वती तथा ख्याता लोपा चान्या मुकौशिकी

* एतश्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ठ. ड. ड. पुस्तकस्थः । † एतश्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. घ. च. झ. ट. ठ. ड. ड. पुस्तकस्थः । * एतश्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ठ. ड. ड. पुस्तकस्थः । † एतश्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ठ. ड. ड. पुस्तकस्थः । * एतश्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ठ. ड. ड. पुस्तकस्थः ।

१ ड. 'ततः । अ' । २ घ. ङ. छ. झ. ट. ठ. ड. ड. 'कः । स्वामिद्रो' । ३ क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ठ. ड. 'हाभाग भा' । ४ क. ख. च. 'पी नार्या हन्ता कथं सुखम् । ना' । ड. 'पी नार्या हर्ता कथं सुखी । ना' । झ. 'पी नार्या हन्ता कथं सुखी । ना' । ड. ड. 'पी नारीहन्ता कथं सुखी । ना' । ५ क. ख. ड. च. छ. ड. ड. प्रत्ययं । ६ क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ठ. ड. ड. 'ह्य सहस्राक्षस्तीर्थान्भूतलसंस्थितान् । यावै कानि च तीर्थानि सर्वाणि भू' । ७ घ. ट. ठ. ड. 'नि सुरूपाणि पुरंदर । का' । ८ क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ठ. ड. ड. 'त् । चकासति च रौप्याणि प्रभासन्ति सभान्तरे । सर्वाभरणवस्त्राद्यैः प्रशोभन्ते शरेश्वर ॥ हारकङ्कणकेयूरैर्मालाभिस्तु पुरंदर । दिव्यचन्द्रमदिग्धानि सुरभीणि गुरु' च ॥ कमण्डलुकराण्येव ह्यगतानि सभा' । ९ क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ठ. ड. ड. 'रे । मन्त्र तु न' । १० ड. ड. वेदिका ।

- सुईसा ईसवाहा च ईसवेगा मनोरथा । सुरथा सारुणा वेगा सुषेणा च सुपद्मिनी ॥ २६
 बाहनी सरथा चान्या पुण्या चान्या पुलन्दिका । हिमा मनोरथा दिव्या चन्द्रिका वेदसंक्रमात् ७
 ज्वाला हुताशनी स्वाहा काला चैव कपिञ्जली । स्वैधा सुकाला कालिङ्गा गम्भीरा हिमवाहिनी
 देवद्वी वीरवाहा लक्षहोमाऽप्यघापहा । पाराशरी वेदगर्भा हेमवेशा सुपुण्ड्रकी ॥ २९
 एता नथो महापुण्या मूर्तिमत्यो ह्यघापहाः । सर्वाभरणशोभाढ्याः कुम्भहस्ताः सुपूजिताः ॥ ३०
 प्रयागः पुष्करश्चैव सर्वतीर्थमनोरमः । वाराणसी महापुण्या ब्रह्महत्याव्यपोहिनी ॥ ३१
 द्वारावती प्रभासश्च ह्यवन्ती नैमिषस्तथा । दण्डक[*श्च दशारण्यं महेश्वरकलेवरौ ॥ ३२
 कालञ्जरो ब्रह्मक्षेत्रं मथुरो नाम वाहकः । माया काञ्ची] तथाऽन्यानि दिव्यानि विविधानि च ॥
 अष्टषष्टिस्तु तीर्थानि नदीनां दश कोटयः । गोदावरीमुखाः सर्वाः समायातास्तदाज्ञया ॥ ३४
 द्वीपानां तु समस्तानि तीर्थानि च महान्ति च । [+मूर्तिलिङ्गधराण्येव सहस्राक्षं सुरेश्वरम्] ॥ ३५
 समाजग्मुः समस्तानि तदादेशकराणि च । प्रणेमुर्देवदेशं नतशीर्षाणि सर्वशः ॥ ३६
 तैस्तु प्रोक्तो महातीर्थैर्देवराजस्तु सादरम् । कस्माच्चया समाहृता देवराज वदस्व नः ॥ ३७
 इहि नः कारणं सर्वं नमस्तुभ्यं सुराधिप । [*एवमार्कणितं सर्वं तीर्थानां वचनं तदा ।]
 एवमार्कण्यं तद्वाक्यं देवराजोऽभ्यभाषत ॥ ३८
 कः समर्थो महाभागा ब्रह्महत्यां व्यपोहितुम् । गोवधाख्यं महापापं स्त्रीवधाख्यमनुत्तमम् ॥ ३९
 स्वामिद्रोहात्समुद्भूतं सुरापानाच्च दारुणम् । हेमस्तेयोद्भूतं पापं गुरुनिन्दासमुद्भवम् ॥ ४०
 भ्रूणहत्यां महाघोरां कः समर्थो निवर्तितुम् । राजद्रोहं महापापं बहुपीडाप्रदायकम् ॥ ४१
 मित्रद्रोहं तथा चान्यत्सर्वविश्वासघातकम् । देवभेदं तथा चान्यल्लिङ्गभेदं ततः परम् ॥ ४२
 वृत्तिच्छेदं च विषाणां गोप्रचारप्रणाशनम् । अगारदाहनं चान्यद्भ्रामदीपनकं परम् ॥ ४३
 षोडशैते महापापा अगम्यागमनं तथा । स्वामित्यागात्समुद्भूतं रणस्थानात्पलायनम् ॥ ४४
 एतानि नाशयेत्को वै [+समर्थस्तीर्थसत्तमः । समर्थो भवतां मध्ये] प्रायश्चित्तं विना ध्रुवम् ॥ ४५
 पश्यतां देवतानां च नारदस्य च पश्यतः । ब्रुवन्तु सर्वे संचिन्त्य निश्चितं पापनाशनम् ॥ ४६
 एवमुक्ते शुभे वाक्ये देवेशेन महात्मना । संमन्त्र्य तीर्थराजेन प्रोचुः शक्रं सभागतम् ॥ ४७
 तीर्थान्युचुः—
 भूयतामभिधास्यामो देवराज नमोऽस्तु ते । यावन्ति सर्वतीर्थानि सर्वपापहराणि च ॥ ४८
 ब्रह्महत्यादिकान्येव त्वयोक्तानि सुरेश्वरम् । महाघोराणि पापानि नाशितुं नैव शक्नुमः ॥ ४९
 मयागः पुष्करश्चैव सर्वतीर्थमनुत्तमम् । वाराणसी महाभाग सर्वपातकनाशिनी ॥
 महापातकनाशाय चत्वारोऽमितविक्रमाः ॥ ५०
 उपपातकनाशाय वयं धात्रा विनिर्मिताः । महापापोपपापार्थं सृष्टोऽसौ पुष्करो ध्रुवम् ॥ ५१

* एतच्छिहान्तर्गतः पाठः क. ख. ड. च. छ. झ. ङ. ट. पुस्तकस्थः । + एतच्छिहान्तर्गतः पाठः क. ख. घ. ङ. च.
 ङ. ट. ठ. ड. पुस्तकस्थः । * एतच्छिहान्तर्गतः पाठः क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ठ. ड. पुस्तकस्थः ।
 एतच्छिहान्तर्गतः पाठः क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ठ. ड. पुस्तकस्थः ।

एवंभाकर्ण्य तद्वाक्यं तीर्थानां सुरराट् ततः । हर्षेण महताऽऽविष्टस्तेषां स्तोत्रं चकार ह ॥ ५२
इति धीमहापुराणे पाद्ये श्रुतिखण्डे वेनोपाख्याने गुह्यतीर्थकथने नवतितमोऽध्यायः ॥ १० ॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—७५२३

अथैकनवतितमोऽध्यायः ।

कुञ्जल उवाच—

ब्रह्महत्याऽभिभूतश्च सहस्राक्षो यदा पुरा । गौतमस्य प्रियासङ्गादगम्यागमनात्तथा ॥ १
सुजातं पातकं तस्य त्यक्तुं देवैश्च ब्राह्मणैः । सहस्राक्षस्तपस्तेषु निरालम्बो निराश्रयः ॥ २
तपन्ति देवताः सर्वा ऋषयो यक्षकिंनराः । देवराजस्य पूजार्थमभिषेकं प्रचक्रिरे ॥ ३
देशे मालवके नीत्वा देवराजं सुतोत्तमाः । चक्रुः स्नानं महाभागाः कुम्भैरुदकपूरितैः ॥ ४
स्नापितुं प्रथमं नीतो वाराणस्यां स्वयं ततः । प्रयागे च सहस्राक्षः सर्वतीर्थे ततः पुनः ॥ ५
महात्मना पुष्करेण स्नापितः स्वयमेव च । ब्रह्मादिभिः सुरैः सर्वैर्मुनिवृन्दैर्द्विजोत्तमैः ॥ ६
नागवृन्दैर्नैर्गैः सर्वैर्गन्धर्वैश्च सकिंनरैः । स्नापितो देवराजस्तु वेदमन्त्रैः सुसंस्कृतः ॥
[*मुनिभिः सर्वपापघ्नैस्तस्मिन्काले द्विजोत्तम] ॥ ७
शुद्धे तस्मिन्सहस्राक्षे महाभागे महामतौ । ब्रह्महत्या गता तस्य अगम्यागमनोद्भवा ॥ ८
[+ पापेन तेन घोरेण सार्धमिन्द्रस्य भूतले] । सुप्रसन्नः सहस्राक्षस्तीर्थेभ्योऽपि वरं ददौ ॥ ९
भवन्तस्तीर्थराजानो भविष्यथ न संशयः । मत्प्रसादात्पवित्राश्च यस्मादहं विमोक्षितः ॥
सुघोरात्किल्बिषादत्र युष्माभिविमलैरहम् ॥ १०
एवं तेभ्यो वरं दत्त्वा मालवाय वरं ददौ । यस्मात्स्वयं त्वयाऽप्येतद्विद्वृतं मम पातकम् ॥
तस्मात्त्वमन्नपानैश्च धनधान्यैरलंकृतः ॥ ११
भविष्यसि न संदेहो मत्प्रसादात् संशयः । सुदुष्कालैर्विना त्वं तु भविष्यसि न संशयः ॥ १२
एवं तस्मै वरं दत्त्वा सहस्राक्षः पुरंदरः । क्षेत्राणि सर्वतीर्थानि देशान्मालवकांस्तथा ॥
[*आस्वण्डलेन सार्धं ते स्वस्थानं प्रति जग्मिरे ॥ १३

सूत उवाच—

तदामभृति चत्वारः प्रयागः पुष्करस्तथा] । वाराणसी सर्वतीर्थं प्रापुः स्वस्थानमुत्तमम् ॥ १४

कुञ्जल वाच—

[+ अस्ति पाश्चालदेशे तु विदुरो नाम क्षत्रियः] । तेन लोभप्रसङ्गेन ब्राह्मणो निहतः पुरा ॥ १५
श्विस्वामूत्रविहीनस्तु तिलकेन विवर्जितः । भिक्षार्थमटते सोऽह्नि ब्रह्मघ्नोऽहं समागतः ॥ १६
ब्रह्मघ्नाय सुरापाय भिक्षा चार्धं प्रदीयताम् । गृहेष्वेवं समस्तेषु भ्रमते याचते पुरा ॥ १७

*एतच्छिहान्तर्गतः पाठः क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ड. ढ. पुस्तकस्थः । + एतच्छिहान्तर्गतः पाठः क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ठ. ड. ढ. पुस्तकस्थः । * एतच्छिहान्तर्गतोऽर्थः पाठः क. ख. ङ. च. छ. झ. ड. पुस्तकस्थः । + एतच्छिहान्तर्गतः पाठः क. ख. ङ. च. छ. झ. ड. पुस्तकस्थः ।

- एवं सर्वेषु तीर्थेषु अटम्वेव समागतः । ब्रह्महत्या ततस्तस्य न याति द्विजसत्तम ॥ १८
- वृक्षच्छायां समाश्रित्य दहमानेन तेजसा । संस्थितो विदुरः पापी दुःखशोकसमन्वितः ॥ १९
- चन्द्रशर्मा ततो विप्रो महामोहेन पीडितः । निवसन्मगधे देशे गुरुपातक उच्यते ॥ २०
- स्वजनैर्बन्धुवर्गैश्च परित्यक्तो दुरात्मवान् । स तत्र हि समायातो यत्रासौ विदुरः स्थितः ॥
- [*शिखासूत्रविहीनस्तु विप्रलिङ्गैर्विवर्जितः] ॥ २१
- तदाऽसौ पृच्छितस्तेन विदुरेण दुरात्मना । भवान्को हि समायातो दुर्भगो दग्धमानसः ॥
- विप्रलिङ्गैर्विहीनस्तु कस्माच्च भ्रमसे महीम् ॥ २२
- विदुरेणोदितः सोऽपि चन्द्रशर्मा द्विजोत्तमः । आचष्टे सर्वमेवापि यथापूर्वं कृतं स्वकम् ॥ २३
- पातकं च महाधोरं वसता च गुरोर्गृहे । महामोहगतेनापि क्रोधेनाऽऽकुलचेतसा ॥ २४
- गुरोर्घातः कृतः पूर्वं तेन दग्धोऽस्मि सांप्रतम् । स्वदृष्टान्तं निवेद्यैवं चन्द्रशर्माऽप्यपृच्छत् ॥ २५
- भवान्को हि सुदुःखात्मा वृक्षच्छायां समाश्रितः । विदुरेण समासेन आत्मपापं निवेदितम् ॥ २६
- अथ कश्चिद्विजः प्राप्तस्तृतीयः श्रमकार्षितः । वेदशर्मैति वै नाम्ना बहुपातकसंचयः ॥ २७
- द्वाभ्यामपि च संपृष्टः को भवान्पृच्छताकृतिः । कस्माद्भ्रमसि पृथ्वीं त्वमात्मभावं निवेदय ॥ २८
- वेदशर्मा ततः सर्वमात्मचेष्टितमेव च । कथयामास ताभ्यां वै ह्यगम्यागमनं कृतम् ॥ २९
- धिकृतः सर्वलोकैश्च अन्यैः स्वजनबान्धवैः । तेन पापेन संलिप्तो भ्रमाम्येवं महीभिमाम् ॥ ३०
- वञ्जुलो नाम वैश्योऽथ सुरापायी समागतः । स गोघ्नस्तु विशेषेण तैश्च पृष्टो यथा पुरा ॥ ३१
- तेभ्य आवेदितं तेन यथाजातं स्वपातकम् । तैस्तथाऽऽकर्णितं सर्वं सम्यक्तस्य प्रभाषितम् ॥ ३२
- चत्वार एवं पापिष्ठा एकस्थानं समागताः । कः कस्यापि न संपर्कं भोजनाच्छादनेन च ॥ ३३
- करोति च महाभाग वार्तां चक्रुः परस्परम् । न विशन्त्यासने चैके न स्वपन्त्येकसंस्तरे ॥ ३४
- एवं दुःखसमाविष्टा नानातीर्थेषु ते गताः । एतेषां पातका घोरा न नश्यन्ति च नन्दन ॥ ३५
- सामर्थ्यं नास्ति तीर्थानां महापातकनाशने । विदुराद्यास्ततस्ते तु गताः कालञ्जरं गिरिम् ॥ ३६

इति श्रीमहापुराणे पाद्ये भूमिखण्डे वेनोपाख्याने गुरुतीर्थे एकनवतितमोऽध्यायः ॥ ९१ ॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—७५५९

अथ द्विनवतितमोऽध्यायः ।

कुञ्जल उवाच—

- कालञ्जरं समासाद्य निवसन्ति सुदुःखिताः । महापापैस्तु संदग्धा हाहाभूता विचेतनाः ॥ १
- तत्र कश्चित्समायातः सिद्धंरूपी द्विजोत्तमः । तेन पृष्टाः सुदुःखार्ता भवन्तः केन दुःखिताः ॥ २
- स तैः प्रोक्तो महाप्राज्ञः सर्वज्ञानविशारदः । तेषां ज्ञात्वा महापापान्कृपां चक्रे सुपुण्यभाक् ॥ ३

सिद्ध उवाच—

- अमासोमसमायोगे प्रयागः पुष्करस्तथा । सर्वतीर्थस्तृतीयस्तु वाराणसी चतुर्थिका ॥ ४

* एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ड. ड. पुस्तकस्थः ।

१ न. 'ल्यक्तः पुःऽऽत्म' । २ ड. छ. द्विजाधमः । ३ ड. 'धेन ज्वलितेन च । गुं । ४ ड. च । न करोति महामात्र शनवार्तां द्विजोत्तम । न । ५ ड. 'द्वैकी महायज्ञाः । तं' ।

गच्छथैषु च वै यूयं चत्वारः पापकारिणः । गङ्गाम्भसि यदा स्नातास्तदा मुक्ता भविष्यथ ॥	
पातकेभ्यो न संदेहो निर्मलत्वं गमिष्यथ ॥	५
आदिष्टास्तेन ते सर्वे प्रणमुस्तं प्रयत्नतः । कालञ्जरात्ततो जग्मुः सत्वरं पापपीडिताः ॥	६
बाराणसीं समासाद्य स्नात्वा चैव द्विजोत्तम । प्रयागं पुष्करं चैव सर्वतीर्थं तु सत्वराः ॥	
अमासोमसमायोगे जग्मुस्ते पापकृत्तमाः ॥	७
विदुरश्चन्द्रशर्मा च वेदशर्मा तृतीयकः । गोघ्नोऽथ वञ्जुलश्चैव सुरापः पापचेतनः ॥	८
तस्मिन्पर्वणि संप्राप्ते स्नाता गङ्गाम्भसि द्विज । स्नानमात्रेण मुक्तास्तु गोवधायैस्तु किल्बिषैः ॥ ९	९
ब्रह्महत्यागुरुहत्यासुरापानादिपातकैः । लिप्तानि तानि तीर्थानि परिभ्रमन्ति मेदिनीम् ॥	१०
पुष्करः सर्वतीर्थश्च प्रयागः पापनाशनः । बाराणसी चतुर्था तु लिप्ता पापैर्द्विजोत्तम ॥	११
कृष्णत्वं पेदिरे सर्वे हंसरूपेण बभ्रमुः । सर्वेष्वेव सुतीर्थेषु स्नानं चक्रुर्द्विजोत्तमाः ॥	१२
कृष्णत्वं मुच्यते नैव तेषां पापेन चाऽऽगतम् । सुतीर्थेषु महाराज स्नाताः सर्वेषु वै पुनः ॥	१३
यद्यत्तीर्थं प्रयान्त्येते सर्वे तीर्था द्विजोत्तम । हंसरूपेण ते यान्ति तैश्च सार्धं सुदुःखिताः ॥	१४
भार्याः पातकरूपाश्च भ्रमन्ति परितस्तथा । अष्टषष्टिः सुतीर्थानि हंसरूपेण बभ्रमुः ॥	१५
तैश्च सार्धं महाराज महातीर्थसमं पुनः । मानसं च गतास्ते च पातकाकुलमानसाः ॥	
तत्र स्नाता महाराज न जहति च पातकम् ॥	१६
लज्जयाऽऽविष्टमनसा मानसो हंसरूपधृक् । संजातः कृष्णकायश्च यं त्वं वै दृष्टवान्पुरा ॥	१७
रेवातीरं ततो जग्मुस्त्वत्सार्धं पापनाशनम् । रेवायाः संगमे पुण्ये सुरसिद्धनिषेविते ॥	१८
स्नानमात्रेण मुक्तास्ते पापेभ्यो द्विजसत्तम । विहाय एवं तं वर्णं शुद्धत्वं प्रतिजग्मिरे ॥	१९
यं यं तीर्थं प्रयान्त्येते गत्वा स्नानं प्रचक्रमुः । जहसुस्ताः स्त्रियो दृष्ट्वा कृष्णत्वं नैव गच्छति ॥	२०
तोयानलेन कुञ्जायाः पातकं परमेव च । भस्मावशेषं संजातं तदा मृतास्तु ताः स्त्रियः ॥	२१
ब्रह्महत्यागुरुहत्यासुरापानागमागमाः । भस्मीभूतास्तु संजाता रेवया कुञ्जया हताः ॥	२२
तास्तु हता महाभाग या मृतास्तु सरित्तटे । अष्टषष्टिस्तु तीर्थानां(नि) हंसरूपेण बभ्रमुः ॥	२३
सार्धं हंसः समायातो विद्धि त्वं तत्तु मानसम् । कृष्णहंसास्तु चत्वारस्तेषां नामानि मे शृणु ॥	२४
प्रयागः पुष्करश्चैव सर्वतीर्थस्तथैव च । बाराणसी चतुर्थी च पुत्र जाताऽघनाशना ॥	२५
ब्रह्महत्याभिभूताश्च बभ्रमुः सर्वतो महीम् । तीर्थान्येतानि दुःखेन तीर्थेषु च महामते ॥	२६
न गतं पातकं घोरं तेषां च भ्रमतां सुत । कुञ्जायाः संगमे शुद्धा विमुक्ताः किल्बिषात्किल ॥	२७
तीर्थानामेव सर्वेषां पुण्यानामिह संमतः । राजा प्रयागः संजात इन्द्रस्य पुरतः किल ॥	२८
तावद्राजन्ति तीर्थानि यावद्रेवा न दृश्यते । तावद्गर्जन्ति तीर्थानि यावद्रेवा न दृश्यते ॥	२९
ब्रह्महत्यादिकानां तु नाशने सा प्रतिष्ठिता । कपिलासंगमे पुण्ये रेवायाः संगमे तथा ॥	३०
मेघनादसमायोगे तथा चैवोरुसंगमे । महापुण्या महाधन्या रेवा सर्वत्र दुर्लभा ॥	३१
सैर्बोकारे भृगुक्षेत्रे नर्मदा कुञ्जसंगमे । दुष्प्राप्या सा नरै रेवा माहिष्मत्यां सुतोत्तम ॥	३२
विटङ्कासंगमे पुण्ये कीटके मङ्गलेश्वरे । सर्वत्र दुर्लभा रेवा सुरपुण्यसमाकुला ॥	३३

१ क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ठ. ड. 'स्ते च महापुरीम् । वि' । २ क. ख. ङ. च. छ. झ. ट. ड. 'गुह्यतरं पा' ।
 ३ क. ख. ङ. च. छ. झ. ट. ड. कुञ्जायाः । ४ म. 'ण वै तदा । ५ म. 'धे देहैः समासाद्य विहर्तुं तेष मां । ६ क.
 ख. च. छ. झ. ट. कुञ्जायाः । ७ क. ख. ङ. च. छ. झ. ट. श्रीकण्ठे ।

तीर्थमाता महादेवी अघराशिविनाशिनी । उभयोः कूलयोर्मध्ये यत्र तत्र नरः सुधीः ॥
अश्वमेधफलं भुङ्क्ते स्नानेनैकेन मानवः ॥

३४

एतत्ते सर्वमाख्यातं यच्चया परिपृच्छितम् । सर्वपापापहं पुण्यं गतिदं चापि शृण्वताम् ॥

३५

इति श्रीमहापुराणे षोडशे भूमिखण्डे वेनोपाख्याने गुरुतीर्थे च्यवनोपाख्याने त्रिनवतितमोऽध्यायः ॥ ९२ ॥

आदितः श्लोकानां समष्टयङ्काः—७५९४

अथ त्रिनवतितमोऽध्यायः ।

कुञ्जल उवाच—

किं विज्वल त्वया दृष्टमद्भुतं भ्रमता महीम् । आश्चर्येण समायुक्तं तन्मे कथय सुव्रत ॥ १
इतः प्रयासि यं देशमाहारार्थं तु सांप्रतम् । तत्र दृष्टं ममाऽऽचक्ष्व चित्रं कौतुकमेव वा ॥ २

विज्वल उवाच—

अस्ति मेरुगिरेः पृष्ठ आनन्दं नाम काननम् । दिव्यवृक्षैः समाकीर्णं फलपुष्पमयैः सदा ॥ ३
देवद्वन्द्वैः समाकीर्णं मुनिसिद्धसमन्वितम् । अप्सरोभिः सुरूपभिर्गन्धर्वैः किंनरोगैः ॥ ४
वापीकूपतडागैश्च नदीप्रस्रवणैस्तथा । आनन्दकाननं पुण्यं दिव्यभावैः प्रभासते ॥ ५
विमानैः कोटिसंख्याभिर्हंसकुन्देन्दुसंनिभैः । गीतकोलाहलै रम्यैर्मधध्वनिनिनादितम् ॥ ६
षट्पदानां निनादैश्च सर्वत्र मधुरायते । चन्दनैश्च सुवृक्षैश्च चम्पकैः पुष्पितैर्द्वैतम् ॥ ७
नानावृक्षैः प्रभात्येवमानन्दवनमुत्तमम् । नानापक्षिनिनादैश्च वनं कोलाहलान्वितम् ॥ ८
एवमानन्दकं दृष्टं मया तत्र सुशोभनम् । विमलं च सरस्तात शोभते सागरोपमम् ॥ ९
संपूर्णं पुण्यतोयेन पद्मसौगन्धिकैः शुभैः । जलजन्तुसमार्युक्तं हंसकारण्डवान्वितम् ॥ १०
[*एवमासीत्सरस्तस्य सुमध्ये काननस्य हि । देवगन्धर्वसंबाधैर्मुनिवृन्दैरलंकृतम्] ॥ ११
[+ किंनरोरगगन्धर्वैश्चारुणैश्च सुशोभते । तत्राऽऽश्चर्यं मया दृष्टं तात वक्तुं न शक्यते] ॥ १२
विमाने दिव्यभोगाढ्ये कलशैरुपशोभिते । छत्रदण्डपताकाभी राजमानोऽथ तत्र हि ॥ १३
[*सर्वभोगयुतेना(तश्चा)पि गीयमानोऽथ किंनरैः । गन्धर्वैश्चाप्सरोभिश्च शोभमानोऽथ सुव्रत] १४
स्तुर्यमानो महासिद्धैर्ऋषिभिस्तत्त्ववेदिभिः । रूपेणाप्रतिमो लोके न दृष्टस्तादृशः क्वचित् ॥ १५
सर्वाभरणशोभाङ्गो दिव्यमालाविभूषितः । महारत्नकृता माला तस्योरसि विराजते ॥ १६
तत्समीपे स्थिता चैका नारी दृष्टा वरानना । पुक्ताहारैः समायुक्ता बलयैः कङ्कणैर्युता ॥ १७

* एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. च. झ. पुस्तकस्थः । + एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ठ. ड. पुस्तकस्थः । * एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ठ. ड. पुस्तकस्थः ।

१ क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ठ. ड. ड. तीर्थमाला । २ क. ख. ड. च. छ. झ. ट. ड. 'म् । एवमुक्त्वा महाप्रा-
शस्ततीयं पुत्रमब्रवीत् । इ । ३ घ. ट. ठ. ड. 'वृक्षैः सं । ४ ड. 'ते । कोटिसंख्यादिभिर्भिर्युक्तं हंसैः कुं । ५ घ. ङ. छ. झ.
ट. ठ. ड. 'म्यैर्बेदध्व' । ६ घ. 'म् । विमलोऽस्ति तत्र वै तात सागरः शोभते सदा । सं । अ. 'म् । तत्र तावत्प्रमाणोऽ-
स्ति शोभमानः सरोवरः । सं । ७ अ. संपूर्णः । ८ अ. 'युक्तो इ' । ९ अ. 'न्वितः । दे' । क. ख. घ. ङ. च. छ. झ.
ट. ठ. ड. ड. 'ने । इन्द्रहारैश्च मुक्तानां बल' ।

दिव्यवस्त्रपरीधाना चन्दनाद्यनुलेपना । स्तूयमाना गीयमाना पुरुषेण सहाऽऽस्थिता ॥	१८
रतिरूपा वरारोहा पीनश्रोणिपयोधरा । सर्वाभरणशोभाङ्गी तादृशी रूपसंपदा ॥	१९
द्वावेतौ तु मया दृष्टौ विमानेनापि चाऽऽगतौ । रूपलावण्यमाधुर्यसंयुक्तौ हृष्टमानसौ ॥	२०
समुत्तीर्य विमानानु गतौ तौ सरसोऽन्तिके । स्नातौ तत्र महात्मानौ स्त्रीपुंसौ कमलेक्षणौ ॥	२१
प्रयुञ्जतौ महाशस्त्रौ दंपती च परस्परम् । तादृशौ च शवौ तत्र पतितौ सरसस्तटे ॥	२२
[*प्रभासेते तदा तौ तु स्त्रीपुंसौ कमलेक्षणौ । रूपेणापि महाभाग तादृशावेव तौ शवौ ॥	२३
देवरूपोपमस्तात यथापूर्वं तथा पुनः] यथा रूपं हि तस्यास्ति तादृशः स च दृश्यते ॥	
यादृश्रूपा च सा नारी शवरूपा च तादृशी ॥	२४
स्त्रीश्ववस्य च यन्मांसं शस्त्रेणोत्कीर्य सा ततः । भक्षते तस्य मांसानि रक्ताण्डुतानि यानि च ॥	२५
पुरुषो भक्षते तद्द्रच्छवमांसं समातुरः । क्षुधया पीड्यमानौ तौ भक्षते पिशितं तयोः ॥	२६
यावत्सृष्टिं समायातौ तावन्मांसं प्रभक्षितम् । सरसश्च जलं पित्वा संजातौ सुखितौ पितः ॥	
कियत्कालं स्थितौ तत्र विमानेन गतौ पुनः ॥	२७
अन्ये द्वे च स्त्रियौ तात मया दृष्टे च तत्र वै । रूपसौभाग्यसंपन्ने ते स्त्रियौ चारुलक्षणे ॥	२८
ताभ्यां प्रभक्षितं मांसं यदा तात महावने । सहसा ते तदा ते द्वे हास्यैरट्टाट्टकैः पुनः ॥	
भक्षेते च स्वमांसानि द्वावेतौ परिनित्यशः ॥	२९
कृत्वा स्नानादिकं मांसं पश्यतो मम तत्र हि । अन्ये स्त्रियौ महाभाग रौद्राकारसमन्विते ॥	३०
दंष्ट्राकरालवदने तत्रैवातिविभीषणे । ऊचतुः स्वादमाने तु देहि देहीति वै पुनः ॥	३१
एवं दृष्टं मया तात आश्चर्यं सरसस्तटे । नित्यमुत्तीर्य तावेवं ते चाप्यन्ये च वै पितः ॥	
कुर्वन्ति सदृशीं चेष्टां पूर्वोक्तां मम पश्यतः ॥	३२
भवता पृच्छितं तात यत्कथाश्चर्यमेव च । मया प्रोक्तं तवाग्रे वै सर्वसंदेहकारणम् ॥	३३
[+ कथयस्व प्रसादाच्च प्रीयमाणेन चेतसा । विमानेनाऽऽगतो योऽसौ स्त्रिया सार्धं द्विजोत्तमा ॥	३४
दिव्यरूपधरो यस्तु स कस्तु कमलेक्षणः । का च नारी महाभाग महामांसं प्रभक्षति ॥	३५
स कश्चाप्यागतस्तात सा चैवाऽऽगत्य भक्षति । प्रहसेते तदा ते द्वे स्त्रियो तात वदस्व नः] ॥	३६
तौ दंपती समाचक्ष्व द्वे स्त्रियौ चापि तत्परे । देहि देहीति वादिन्यौ संशयं छिन्धि सुव्रत ॥	३७
एवं पृष्टस्तृतीयेन विज्वलेनाऽऽत्मजेन सः । प्रोवाच सर्वं वृत्तान्तं च्यवनस्यापि शृण्वतः ॥	३८

इति श्रीमहापुराणे पाद्मे भूमिखण्डे वनेोपाख्याने गुरुतीर्थे त्रिनवतितमोऽध्यायः ॥ ९३ ॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—७६३२

* एतद्विद्वान्तर्गतः पाठः क. ख. घ. च. छ. झ. ट. ठ. ड. पुस्तकस्थः । + एतद्विद्वान्तर्गतः पाठो घ. ङ. छ. ट. ठ. ड. पुस्तकस्थः ।

१ क. ख. ङ. च. छ. झ. ट. 'यंसर्वशोभासमाविली । स' । घ. ट. ठ. ड. 'यंसर्वशोभासमन्वितौ । स' । २ घ. ङ. छ. ट. ठ. ड. 'त्यमेव प्रपश्यामि ह्यत्याश्चर्यं पितः शृणु ॥ नित्यमुत्कीर्य भक्षेते तौ द्वौ तन्मांसमेव च ॥ जायेते च पुंस-पूर्वकामी च शवयोः पुनः ॥ आश्चर्यमेतत्संजातं दृष्टं तात मया तदा ॥ अ' ।

अथ चतुर्नवतितमोऽध्यायः ।

कुञ्जल उवाच —

श्रूयतामभिधास्यामि तत्सर्वं कारणं सुत । यस्मात्तौ तादृशौ जातौ स्वर्मांसपरिभक्षकौ ॥	१
सर्वत्र कारणं कर्म शुभं वाऽशुभमेव च । पुण्येन कर्मणा पुत्र जन्तुः सौख्यं भुनक्ति च ॥	
दुष्कृतं भुङ्क्ते एवापि पापयुक्तेन कर्मणा ॥	२
सूक्ष्मधर्मं विचार्यैव शास्त्रज्ञानेन चक्षुषा । स्थूलधर्मं प्रदृष्ट्वैव सुविचार्य पुनः पुनः ॥	३
समारभेत्ततः कर्म मनसा विपुलेन वा । स मूर्तिकारकः शिल्पी समावर्तयते यथा ॥	४
अग्नेश्च तेजसा पुत्रं ज्वालाभिश्च समन्ततः । द्रवीभूतो भवेद्भ्रातुर्वह्निना तापितः शनैः ॥	५
पादशं वत्स भक्ष्यं तु रसयुक्तं च सेव्यते । तादृशं जायते वत्स रूपं चैव न संशयः ॥	
कर्म एव प्रधानं यज्जीवरूपेण वर्तते ॥	६
पादशं वपते बीजं क्षेत्रे तु कृषिकारकः । भुनक्ति तादृशं वत्स फलमेव न संशयः ॥	७
यादृशं क्रियते कर्म तादृशं परिभुज्यते । विनाशहेतुः कर्मास्य सर्वे कर्मवशा वयम् ॥	८
कर्मदायादका लोके कर्म एव च बान्धवाः । कर्माणि चोदयन्तीह पुरुषं सुखदुःखयोः ॥	९
सुवर्णं रजतं वाऽपि यथा रूपं निषेच्य(व्य)ते । तथा निषेच्यते जन्तुः पूर्वकर्मवशानुगः ॥	१०
पञ्चैतान्यपि सृज्यन्ते गर्भस्थस्यैव देहिनः । आयुः कर्म च वित्तं च विद्या निधनमेव च ॥	११
यथा कृषिफलं कर्तुः प्राप्यते यद्यदीहति । तथा पूर्वकृतं कर्म कर्तारं प्रतिपद्यते ॥	१२
देवत्वमथ मानुष्यं पशुतां पक्षितां तथा । तिर्यक्त्वं स्थावरत्वं च याति जन्तुः स्वकर्मभिः ॥	१३
स एव तु तथा भुङ्क्ते नित्यं विहितमात्मनः । आत्मना विहितं दुःखमात्मना विहितं सुखम् ॥	
गर्भशय्यामुपादाय भुङ्क्ते ते पूर्वदैहिके ॥	१४
पूर्वदेहकृतं कर्म न कश्चित्पुरुषो भुवि । बलेन प्रजया वाऽपि समर्थः कर्तुमन्यथा ॥	१५
स्वकृतान्येव भुञ्जन्ति दुःखानि च सुखानि च । हेतुभिः करणैर्वाऽपि सोऽहंकारेण बध्यते ॥१६	
यथा धेनुसहस्रेषु वत्सो विन्दति मातरम् । तद्वच्छुभाशुभं कर्म कर्तारमनुगच्छति ॥	
उपभोगादृते तस्य नाश एव न विद्यते ॥	१७
प्राक्तनं बन्धनं कर्म कोऽन्यथा कर्तुमर्हति । सुशीघ्रमपि धावन्तं विधानमपि धावति ॥	१८
शोभते संनिपातेन पुरा कर्म यथाकृतम् । उपतिष्ठति तिष्ठन्तं गच्छन्तमनुगच्छति ॥	१९
करोति कुर्वतः कर्म छायेवानुविधीयते । यथा छायातपौ नित्यं सुसंबन्धौ परस्परम् ॥	२०
उपसर्गा हि विषया उपसर्गा जरादयः । पीडयन्ति नरं पश्चात्पीडितं पूर्वकर्मणा ॥	२१
येन यत्रोपभोक्तव्यं सुखं वा दुःखमेव च । स तत्र बध्यते जन्तुर्बलाहैवेन नीयते ॥	२२
दैवं प्राहुश्च जीवानां सुखदुःखोपपादनम् । अन्यथा कर्म तच्चिन्त्यं जाग्रतः स्वपतोऽपि वा ॥ २३	
अन्यथा दुःखिनं दैवं बध्यमेव जिघांसति । शस्त्राग्निविषदुर्गेभ्यो रक्षितव्यं च रक्षति ॥	२४
यथा पृथिव्यां बीजानि ह्यन्नं वृक्षासृणानि च । तथैवाऽऽत्मनि कर्माणि तिष्ठन्ति प्रभवन्ति च ॥	
तैलक्षयाद्यथा दीपो निर्वाणमधिगच्छति । कर्मक्षयात्तथा जन्तोः शरीरं नाशमृच्छति ॥	२६

१ क. क. च. छ. झ. ङ. सा निपुणेन च । स । २ अ. यत्र । ३ क. छ. ङ. 'म'. प्रहराजा विषराजो ङकिन्वो भूतविष्णवाः । पि ।

कर्मक्षयात्तथा मृत्युस्तत्त्वविद्धिरुदाहृतः । विविधाः प्राणिनां रोगाः स्मृतास्तेषां च हेतवः ॥२७
 तस्मात्तप्तु प्रधानं च प्राणिनां कर्म एव हि । यत्पुरा क्रियते कर्म तदिहैव प्रभुज्यते ॥ २८
 यच्चया दृष्टमेवापि पृच्छितं तात सांप्रतम् । तस्यार्थं हि मयोक्तं वै भुञ्जाते तौ हि सांप्रतम् ॥२९
 आनन्दके त्वया दृष्टं तयोः कर्म सुदारुणम् । शृणु वत्स प्रवक्ष्यामि विपाकं पूर्वकर्मणः ॥ ३०
 कर्मभूमिरियं तात चान्या भोगाय भूमयः । स्वर्गादीनां महाप्राज्ञ कर्ता गत्वा भुनक्ति च ॥ ३१
 चोलदेशे महाप्राज्ञ सुबाहुर्नाम भूपतिः । रूपवान्गुणवान्धीरः पृथिव्यां नास्ति तादृशः ॥ ३२
 विष्णुभक्तो महाज्ञानी वैष्णवानां च सुप्रियः । कर्मणा विविधेनापि ध्यायेत्स मधुसूदनम् ॥ ३३
 अश्वमेधादिकान्सर्वान्यजेद्यज्ञान्स वै नृपः । पुरोधस्तस्य चैवास्ति जैमिनिर्नाम ब्राह्मणः ॥ ३४
 स चाऽऽहूय सुबाहुं तमिदं वचनमब्रवीत् । राजन्देहि सुदानानि यैश्च सौख्यं प्रभुज्यते ॥ ३५
 दानैस्तु लभते लोकान्दुर्गान्प्रेत्य गतो नरः । दानेन सुखमाप्नोति यशः प्राप्नोति शाश्वतम् ॥३६
 दानेनैवास्य सत्कीर्तिर्जायते मर्त्यमण्डले । [*यावत्कीर्तिः स्थिरा चात्र तावत्कर्ता दिवं वसेत् ३७
 तद्दानं दुष्करं प्राहुर्दातुं नैव प्रशक्यते । तस्मात्सर्वप्रयत्नेन दातव्यं मानवैः सदा ॥] ३८

राजोवाच—

दानस्य तपसो वाऽपि द्वयोर्मध्ये सुदुष्करम् । किं वा महाफलं प्रेत्य तन्मे ब्रूहि द्विजोत्तम ॥ ३९

जैमिनिरुवाच—

दानाच्च दुष्करतरं पृथिव्यामस्ति किञ्चन । राजन्प्रत्यक्षमेवैकं दृश्यते लोकसाक्षिकम् ॥ ४०
 परित्यज्य प्रियान्प्राणान्धनार्थं लोभमोहिताः । प्रविशन्ति नरा लोके समुद्रमटवीं तथा ॥ ४१
 सेवामन्ये प्रकुर्वन्ति प्रपठन्ति विपश्चितः । हिंसाप्रायान्बहून्क्लेशान्कृषिं चैव तथा परे ॥ ४२
 तस्य दुःखाजितस्यापि प्राणेभ्योऽपि गरीयसः । अर्थस्य पुरुषव्याघ्र परित्यागः सुदुष्करः ॥
 विशेषतो महाराज तस्य न्यायार्जितस्य च ॥ ४३
 श्रद्धया विधिवत्पात्रे दत्तस्यान्तो न विद्यते । श्रद्धा धर्मसुता देवी पावनी विश्वभाविनी ॥ ४४
 सावित्री प्रसवित्री च संसारार्णवतारिणी । श्रद्धया ध्यायते धर्मो विद्वद्भिश्चाऽऽत्मवादिभिः ॥४५
 निष्किञ्चनास्तु मुनयः श्रद्धावन्तो दिवं गताः । सन्ति दानान्यनेकानि नानाभेदैर्दृष्टोत्तम ॥ ४६
 अन्नदानात्परं नास्ति प्राणिनां गतिदायकम् । तस्मादन्नं प्रदातव्यं पयसा च समन्वितम् ॥ ४७
 मधुरेणापि पुण्येन वचसा च समन्वितम् । नास्त्यन्नाच्च परं दानमिह लोके परत्र च ॥ ४८
 तारणाय हितायैव सुखसंपत्तिहेतवे । श्रद्धया दीयते पात्रे निर्मलेनापि चेतसा ॥ ४९
 अन्नस्यैकप्रदानस्य फलं भुङ्क्ते नरः सदा । ग्रासाग्रं संप्रदातव्यं मुष्टिप्रस्थं न संशयः ॥ ५०
 अस्यं ज्ञायते तस्य दानस्यापि महत्फलम् । न च प्रस्थं न वा मुष्टिं यस्यापि न हि संभवेत् ५१
 अनास्तिकप्रभावेन पर्वणि प्राप्य मानवः । श्रद्धया ब्राह्मणं चैकं भक्त्या चैव प्रभोजयेत् ॥ ५२
 एकस्यापि प्रदानस्य ह्यन्नस्यापि नरेश्वर । जन्मान्तरं सुसंप्राप्य नित्यमेव भुनक्ति च ॥
 पूर्वजन्मनि यदत्तं भक्त्या पात्रे सकृन्नरैः ॥ ५३

* एतद्विद्वान्तर्गतः पाठः क. ख. ड. च. छ. झ. ट. ट. पुस्तकस्यः ।

१ क. ख. च. छ. झ. ट. सर्पादीनां । घ. ट. ठ. सूर्यादीनां । ड. ट. सरशादीनां । २ अ. कर्मसुता । ३ क. ख. ड. च. छ. ड. ट. ५१ यम साध्यते धर्मो महर्धिनैर्नाराक्षिभिः । ४ अ. सर्वाणि ।

जन्मान्तरं च संप्राप्य नित्यं चार्धं प्रभुज्यते । अन्नदानं प्रयच्छन्ति नित्यं हि ब्राह्मणाय ये ॥
 मिष्टान्नपानं भुञ्जन्ति ते नराः स्वर्गगामिनः ॥ ५४
 अन्नमेव वदन्त्येते ऋषयो वेदपारगाः । प्राणरूपं न संदेहममृताद्दि समुद्भवम् ॥ ५५
 प्राणास्तेन प्रदत्ता हि येन चार्धं समर्पितम् । अन्नदानं महाराज देहि त्वं वै प्रयत्नतः ॥ ५६
 एवमाकर्ण्य वै राजा जैमिनेस्तु महद्द्वचः । पुनः पप्रच्छ तं विभ्रं जैमिनिं ज्ञानपण्डितम् ॥ ५७

इति श्रीमहापुराणे पाद्ये भूमिखण्डे वेनोपाख्याने गुरुतीर्थे चतुर्नवतितमोऽध्यायः ॥ ५४ ॥

आदितः श्लोकानां समष्टयङ्काः—७६८९

अथ पञ्चनवतितमोऽध्यायः ।

सुबाहुरुवाच—

स्वर्गस्य मे गुणान्ब्रूहि सांप्रतं वै द्विजोत्तम । एतत्सर्वं द्विजश्रेष्ठ करिष्यामि सभाधिकम् ॥ १

जैमिनिरुवाच—

नन्दनादीनि दिव्यानि रम्याणि विविधानि च । तत्रोद्यानानि पुण्यानि सर्वकामप्रदानि च ॥ २

सर्वकामफलैर्दृष्टैः शोभनानि समन्ततः । विमानानि सुदिव्यानि सेवितान्यप्सरोगणैः ॥ ३

सर्वत्रैव विचित्राणि कामगानि वशानि च । तरुणादित्यवर्णानि मुक्ताजालान्तराणि च ॥

चन्द्रमण्डलशुभ्राणि हेमशय्यासनानि च ॥ ४

सर्वकामसमृद्धाश्च सर्वदुःखविवर्जिताः । नराः सुकृतिनस्तेषु विचरन्ति यथासुखम् ॥ ५

न तत्र नास्तिका यान्ति न स्तेना नाजितेन्द्रियाः । न नृशंसा न पिशुनाः कृतघ्ना न च मानिनः ॥ ६

सत्याश्रयस्थिताः शूरा दयावन्तः क्षमापराः । यज्वानो दानशीलाश्च तत्र गच्छन्ति मानवाः ॥ ७

न रोगा न जरा मृत्युर्न शोको न हिमातपौ । न तत्र क्षुत्पिपासा च न ग्लानिश्चापि कस्यचित् ॥ ८

एते चान्ये च बहवो गुणाः स्वर्गस्य भूपते । दोषास्तत्रैव ये सन्ति ताञ्मृणुष्व च भूपते ॥ ९

शुभस्य कर्मणः कृत्स्नं फलं तत्रैव भुज्यते । न चात्र क्रियते भूप दोषस्तत्र महानयम् ॥ १०

असंतोषश्च भवति दृष्ट्वाऽन्येषां परां श्रियम् । सुखव्याप्तमनस्कानां सहसा पतनं तथा ॥ ११

इह यत्क्रियते कर्म फलं तत्रैव भुज्यते । कर्मभूमिरियं राजन्फलभूमिश्च सा स्मृता ॥ १२

सुबाहुरुवाच—

महान्तस्तु इमे दोषास्त्वया स्वर्गस्य कीर्तिताः । निर्दोषाः शाश्वता येऽन्ये तांस्त्वं लोकान्वद द्विज ॥ १३

जैमिनिरुवाच—

आब्रह्मसदनादेव दोषाः सन्ति च वै नृप । अत एव हि नेच्छन्ति स्वर्गप्राप्तिं मनीषिणः ॥ १४

आ ब्रह्मसदनादूर्ध्वं तद्विष्णोः परमं पदम् । शुभं सनातनं ज्योतिः परं ब्रह्मेति तद्विदुः ॥ १५

न तत्र मूढा गच्छन्ति पुरुषा विषयात्मकाः । दम्भलोभभयक्रोधद्रोहद्वेषैरभिद्रुताः ॥ १६

निर्ममा निरर्हकारा निर्द्वेहाः संयतेन्द्रियाः । ध्यानयोगरताश्चैव तत्र गच्छन्ति साधवः ॥ १७

एतत्ते सर्वमाख्यातं यच्चया परिपृच्छितम् ॥ १८

कुञ्जल उवाच—

एवं स्वर्गगुणाञ्छ्रुत्वा सुबाहुः पृथिवीपतिः । तमुवाच महात्मानं जैमिनिं वदतां वरम् ॥ १९

सुबाहुरुवाच—

नाहं स्वर्गं गमिष्यामि नैव इच्छाम्यहं मुने । यस्माच्च पतनं प्रोक्तं न तत्कर्म करोम्यहम् ॥ २०

दानमेकं महाभाग नाहं दास्ये कदा भुवम् । दानस्य फललोभाच्च तस्मात्पातो न संशयः ॥ २१

इत्येवमुक्त्वा धर्मात्मा सुबाहुः पृथिवीपतिः । ध्यानयोगेन देवेशं यजिष्ये कमलाभियम् ॥

दाहप्रलयसंवर्ज्यं विष्णुलोकं ब्रजाम्यहम् ॥

२२

जैमिनिरुवाच—

सत्यमुक्तं त्वया भूप सर्वश्रेयःसमाकुलम् । राजानो दानशीलाश्च महायज्ञैर्यजन्ति ते ॥ २३

सर्वदानानि दीयन्ते यज्ञेषु नृपनन्दन । आदावन्नं सुयज्ञेषु वस्त्रं ताम्बूलमेव च ॥ २४

काञ्चनं भूमिदानं च गोदानं प्रवदन्ति च । सुयज्ञैर्वैष्णवं लोकं सुकृतेन प्रयान्ति ते ॥ २५

[*दानेन तृप्तिमाप्नान्ति संतुष्टाः सन्ति भूमिप । तपस्विनो महात्मानो नित्यमेव ब्रजन्ति ते] ॥२६

सुभिक्षां याचयित्वा तु स्वस्थानं तु समागताः । भिक्षाप्तान्नस्य भागानि प्रकुर्वन्ति च भूपते ॥२७

ब्राह्मणाय विभागैकं गोप्रांसं तु महामते । पार्श्ववर्तिन एकं ये प्रयच्छन्ति तपोधनाः ॥ २८

तस्यान्नस्य प्रदानेन फलं भुञ्जन्ति मानवाः । क्षुधातृषाविहीनाश्च विष्णुलोकं ब्रजन्ति ते ॥ २९

तस्मात्त्वमपि राजेन्द्र देहि न्यायार्जितं धनम् । दानाज्ज्ञानं ततः प्राप्य ज्ञानात्सिद्धिं च यास्यसि ॥

य इदं शृणुयान्मर्त्यः पुण्याख्यानमनुत्तमम् । विमुक्तः सर्वपापेभ्यो विष्णुलोकं स गच्छति ॥३१

इति श्रीमहापुराणे पाद्मे भूमिखण्डे वेनोपाख्याने गुरुतीर्थे पञ्चनवतितमोऽध्यायः ॥ ९५ ॥

आदितः श्लोकानां समष्टयङ्काः—७७२०

अथ षण्णवतितमोऽध्यायः ।

सुबाहुरुवाच—

दुष्टेन कर्मणा येन सुकृतेनापि कर्मणा । नरकं कीदृशैर्यान्ति तन्मे त्वं वक्तुमर्हसि ॥ १

जैमिनिरुवाच—

ब्राह्मण्यं पुण्यमुत्सृज्य ये द्विजा लोभमोहिताः । कुकर्मण्युपजीवन्ति ते वै निरयगामिनः ॥ २

नास्तिका भिन्नमर्यादाः कन्दर्पविषयोन्मुखाः । दाम्भिकाश्च कृतघ्नाश्च ते वै निरयगामिनः ॥ ३

ब्राह्मणेभ्यः प्रतिश्रुत्य न प्रयच्छन्ति ये धनम् । ब्रह्मस्वानां च हतारो नरा निरयगामिनः ॥ ४

पुरुषाः पिशुनाश्चैव मानिनोऽनृतवादिनः । असंबद्धप्रलापाश्च ते वै निरयगामिनः ॥ ५

ये परस्वापहर्तारः परद्रूपणसोत्सुकाः । परश्रिया प्रतप्यन्ते ते वै निरयगामिनः ॥ ६

प्राणिनां प्राणहिंसायां ये नरा निरताः सदा । परनिन्दारता ये च ते वै निरयगामिनः ॥ ७

कूपारामतडागानां प्रपानां च विद्रुषकाः । [+सरसां चैव भेत्तारो नरा निरयगामिनः ॥ ८

* एतच्चिदान्तर्गतः पाठः क. ख. ड. च. छ. झ. ट. ठ. ड. पुस्तकस्थः । + एतच्चिदान्तर्गतः पाठः छ. पुस्तकस्थः ।

१ घ. ट. ड. परश्रिया । २ ड. 'दा । नास्तिका भिन्नमर्यादास्ते वै । ३ क. ख. घ. ड. च. छ. झ. ट. ड. ड. 'नां वाग्गिनां च परंतप । उ' ।

विपर्ययं ब्रजेद्यस्ताञ्छिन्नमृत्वातिथीस्ततः] । उत्सन्नपितृदेवज्यास्ते वै निरयगामिनः ॥ ९
 प्रव्रज्यादूषका राजन्ये चैवाऽऽश्रमदूषकाः । सखीनां दूषकाश्चैव ते वै निरयगामिनः ॥ १०
 आद्यं पुरुषमीशानं सर्वलोकमहेश्वरम् । न चिन्तयन्ति ये विष्णुं ते वै निरयगामिनः ॥ ११
 प्रयाजानां मखानां च कन्यानां बुद्धचेतसाम् । साधूनां च गुरुणां च दूषका निरयगमाः ॥ १२
 [*काष्ठैर्वा शङ्कुभिर्वाऽपि शूलैरैश्वरिभरेव वा । ये मार्गानुपरुन्धन्ति ते वै निरयगामिनः] ॥ १३
 सर्वभूतेष्वविश्वस्ताः कामेनाऽऽर्तोस्तथैव च । सर्ववर्णेषु भुञ्जानास्ते वै निरयगामिनः ॥ १४
 आगतान्भोजनार्थाय ब्राह्मणान्दृत्तिकर्शितान् । अवज्ञाय प्रवर्तन्ते निरयेषु पतन्ति वै ॥ १५
 क्षेत्रं वृत्तिं गृहं चैव प्रीतिं छिन्दन्ति ये नराः । आशाछेदं च कुर्वन्ति ते वै निरयगामिनः ॥ १६
 [+क्षिणाणां चैव कर्तारः शैल्यानां धनुषां तथा । विक्रेतारश्च राजेन्द्र ते वै निरयगामिनः] ॥ १७
 अनार्थं वैष्णवं दीनं रोगार्तं वृद्धमेव च । नानुकम्पन्ति ये मृदास्ते वै निरयगामिनः ॥ १८
 नियमान्पूर्वमादाय ये पश्चादजितेन्द्रियाः । अतिक्रामन्ति चाञ्चल्यात्ते वै निरयगामिनः ॥ १९
 हन्त ते कथयिष्यामि नरान् वै स्वर्गगामिनः । भोगिनः सर्वलोकस्य ये प्रोक्तास्ताञ्चिबोध मे ॥ २०
 सत्येन तपसां ज्ञानध्यानेनाध्ययनेन वा । ये धर्ममनुवर्तन्ते ते नराः स्वर्गगामिनः ॥ २१
 ये च होमपरा ध्यानदेवतार्चनतत्पराः । आददाना महात्मानस्ते नराः स्वर्गगामिनः ॥ २२
 शुचयः शुचिदेशे वा वासुदेवपरायणैः । भक्त्या च विष्णुमापन्नास्ते नराः स्वर्गगामिनः ॥ २३
 मातापित्रोश्च शुश्रूषां ये कुर्वन्ति सदाऽऽहताः । वर्जयन्ति दिवा स्वप्नं ते नराः स्वर्गगामिनः ॥ २४
 सर्वहिंसानिवृत्ताश्च सौधुसङ्गाश्च ये नराः । सर्वस्यापि हिते युक्तास्ते नराः स्वर्गगामिनः ॥ २५
 शुश्रूषाभिः समायुक्ता गुरुणां मानदा नराः । प्रतिग्रहनिवृत्ताश्च ते नराः स्वर्गगामिनः ॥ २६
 भयात्कामात्तथाऽऽक्रोशाद्विद्रान्पूर्वकर्मणः । न कुत्सन्ति च ये नूनं ते नराः स्वर्गगामिनः ॥ २७
 सहस्रपरिवेष्टारस्तथैव च सहस्रदां । दातारश्च सहस्राणां ते नराः स्वर्गगामिनः ॥ २८
 आत्मस्वरूपभाजश्च यौवनस्थाः क्षमारताः । ये वै जितेन्द्रिया वीरास्ते नराः स्वर्गगामिनः ॥ २९
 सुवर्णस्य प्रदातारो गवां भूमेश्च भारत । अन्नानां वाससां चैव पुरुषाः स्वर्गगामिनः ॥ ३०
 निवेशनानां वन्यानां नराणां च परंतप । स्वयमुत्पाद्य दातारः पुरुषाः स्वर्गगामिनः ॥ ३१
 द्विपतामपि ये दोषान् वदन्ति कदाचन । कीर्तयन्ति गुणांश्चैव ते नराः स्वर्गगामिनः ॥ ३२
 दृष्ट्वा विज्ञानमहृष्यन्ति प्रियं दत्त्वा वदन्ति च । त्यक्तदानफलेच्छाश्च ते नराः स्वर्गगामिनः ॥ ३३
 ये परेषां श्रियं दृष्ट्वा न तप्यन्ति विमत्सराः । प्रहृष्टाश्चाभिनन्दन्ति ते नराः स्वर्गगामिनः ॥ ३४

* एतन्निहान्तर्गतः पाठो ड. छ. ड. ड. पुस्तकस्यः । + एतन्निहान्तर्गतः पाठः क. ख. च. छ. झ. ट. ठ. ड. पुस्तकस्यः ।

१ ड. 'न्ये वै राज्यमुद्' । २ घ. ड. छ. ट. ड. ड. ड. 'नः । ब्राह्मणानां गवां चैव कन्यानां सुहृदां तथा । सां । ३ ड. 'रस्थिभरे' । ४ क. ख. ड. च. छ. झ. ड. 'स्ताः कालकर्ता । घ. ट. ड. 'स्ताः कलिकर्ता तथै' । ५ क. ख. च. छ. झ. 'न । परीक्षां ये च कुर्वन्ति । नि' । ड. ड. 'न । प्रतिषेधं च कुर्वन्ति नि' । ६ क. ख. च. छ. झ. वल्गणां । ७ क. ख. ड. च. झ. ड. ड. शिल्पानां । ८ ड. छ. झ. ड. 'याः । विलोपयन्ति तान्भूयस्ते वै । घ. ट. ड. ड. 'याः' । विलापयन्ति तान्भूयस्ते वै । ९ ड. ड. 'नः । इत्येते कथिता राजत्रा निरयगा' । १० क. ख. च. छ. झ. 'सा क्षान्त्या दाने' । घ. ट. ठ. 'सा ज्ञानादाने' । ड. 'सा क्षान्त्या दानेनाध्यापने' । ड. 'सा क्षान्त्या ज्ञानेनाध्यापने' । ११ ड. ड. 'मतपःस्तान' । १२ ड. ड. आश्रधाना । छ. झ. आदधाना । १३ ड. छ. झ. ड. 'णाः । पठन्ति विष्णुगायत्रीं ते न' । घ. ट. ठ. ड. 'णाः । पठन्ति विष्णुं गायन्ति ते न' । १४ क. ख. घ. च. ट. ठ. सर्वसहाश्च । १५ छ. झ. 'दाः । दातार' । १६ छ. 'धान्यानां वित्तानां च ।

भद्रतौ च निद्रतौ च मुनिशास्त्रोक्तमेव च । आचरन्ति महात्मानस्ते नराः स्वर्गगामिनः ॥ ३५
 ये नराणां वचो वक्तुं न जानन्ति च विप्रियम् । प्रियवाक्येन विज्ञातास्ते नराः स्वर्गगामिनः ॥ ३६
 [*ये नाम भागं कुर्वन्ति कुतूष्णाश्रमकर्षिणः(?) । हन्तकारस्य दातारस्ते नराः स्वर्गगामिनः ॥ ३७
 बापीकूपतडागानां प्रपानां चैव वेद्मनाम् । आरामाणां च कर्तारस्ते नराः स्वर्गगामिनः] ॥ ३८
 असत्येष्वपि सत्या ये ऋजवोऽनार्जवेष्वपि । प्रवक्तारश्च दातारस्ते नराः स्वर्गगामिनः ॥ ३९
 यस्मिन्कस्मिन्कुले जाता बहुपुत्राः शतायुषः । सानुक्रोशाः सदाचारास्ते नराः स्वर्गगामिनः ॥ ४०
 अवन्ध्यं दिवसं कुर्युर्धर्मैकैकेन सर्वदा । व्रतं शृङ्खन्ति ये नित्यं ते नराः स्वर्गगामिनः ॥ ४१
 मित्रामित्रे स्तुवन्तश्च तुल्यं पश्यन्ति ये सदा । शान्तात्मानो जितात्मानस्ते नराः स्वर्गगामिनः ॥ ४२
 ये च स्युर्भयसंत्रस्ता ब्राह्मणांश्च तथा स्त्रियैः । सार्थान्वा परिरक्षन्ति ते नराः स्वर्गगामिनः ॥ ४३
 गङ्गायां पुष्करे तीर्थे गयायां च विशेषतः । पितृपिण्डप्रदातारस्ते नराः स्वर्गगामिनः ॥ ४४
 न वशाश्चेन्द्रियाणां ये तथा संयमने रताः । त्यक्तैर्भोगभयक्रोधास्ते नराः स्वर्गगामिनः ॥ ४५
 [+यूकामत्कुण्डंशादीन्ये जन्तूस्तुदतस्तनुम् । पुत्रवत्परिरक्षन्ति ते नराः स्वर्गगामिनः ॥ ४६
 मनसश्चेन्द्रियाणां च सर्वदा निग्रहे रताः । परोपकारनिरतास्ते नराः स्वर्गगामिनः ॥ ४७
 यज्ञानां च विशेषेण विधिना संवपन्ति ये । सर्वद्वंद्वसहा दान्तास्ते नराः स्वर्गगामिनः] ॥ ४८
 ये पूताः परदारंश्च कर्मणा मनसा गिरा । रमयन्ति न सत्त्वस्थास्ते नराः स्वर्गगामिनः ॥ ४९
 निन्दितानि न कुर्वन्ति कुर्वन्ति विहितानि च । आत्मशक्तिं विजानन्ति ते नराः स्वर्गगामिनः ॥
 एतत्ते कथितं सर्वं मया तत्त्वेन पार्थिव । दुर्गतिः सुगतिश्चैव प्राप्यते कर्मभिर्यथा ॥ ५१

ततः परेषां प्रतिकूलमाचरन्प्रयाति घोरं नरकं सुदुःखदम् ।

सदाऽनुकूलस्य नरस्य जीविनः सुखावहा मुक्तिरदूरसंस्थिता ॥

इति श्रीमहापुराणे पद्ये भूमिखण्डे वेनोपाख्याने गुरुतीर्थे षण्णवतितमोऽध्यायः ॥ १६ ॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—७७७३

अथ ससनवतितमोऽध्यायः ।

कुञ्जल उवाच—

एवमाकर्ण्य तां राजा मुनिना तेन भाषिताम् । धर्माधर्मगतिं सर्वां तं भुनिं प्रत्यभाषत ॥ १

सुबाहुरुवाच—

सोऽहं धर्मं करिष्यामि नाहं पापं द्विजोत्तम । वासुदेवं जगद्योनिं भजिष्ये नितरां मुने ॥ २

ततो धर्मेण तेनैव संपूज्य मधुसूदनम् । इष्ट्वा च विविधैर्यज्ञैर्विष्णुलोकं स भूपतिः ॥

पूजितः सर्वकामैश्च प्राप्तवान्सत्त्वरं मुदा ॥ ३

गते सति महालोके देवदेवं न पश्यति । क्षुधा जाता महातीव्रा तृष्णा चातिप्रवर्धते ॥

[*तयोश्चापि महाप्राज्ञ जीवपीडाकरा बहु ॥ ४

* एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठो ड. छ. इ. ड. पुस्तकस्थः । + एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठो अ. पुस्तके नास्ति । * एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ठ. ड. ड. पुस्तकस्थः ।

१ ठ 'नां प्रासादानां च वे' । २ ड. छ. ड. 'पि । रिपुष्वपि हिता ये च ते न' । ३ घ. ड. छ. ट. ठ. ड. 'नः । आक्रोशान्तं स्तुवन्तं च तु' । ४ ड. छ. ड. 'यः । आत्मना प' । ५ घ, छ. ट. ठ. ड. 'कलोमम' । ६ ड. छ. ड. यथोक्तेन । ७ छ. झ. महातीमा ।

राजा च प्रियया सार्धं क्षुधातृष्णाप्रपीडितः । न पश्यति हृषीकेशं दुःखेन महताऽन्वितः] ॥ ५

सूत उवाच—

एवं सुदुःखिते राजा प्रियया सह सत्तमः । आकुलो व्याकुलो जातः पीडितः क्षुधया भृशम् ॥ ६

इतश्चेतश्च वेगैश्च धावते वसुधाधिपः । सर्वाभरणशोभाङ्गो वस्त्रचन्दनभूषितः ॥ ७

पुण्यमालाप्रशोभाङ्गो हारकुण्डलमण्डितः । रत्नदीप्त्या प्रशोभाङ्गः प्रययौ स महीपतिः ॥ ८

एवं दुःखसमाचारः स्तूयमानश्च पाठकैः । दुःखशोकसमाविष्टः स्वमियां वाक्यमब्रवीत् ॥ ९

विष्णुलोकमहं प्राप्तस्त्वया सह मुशोभने । ऋषिभिः स्तूयमानोऽपि विमानेनापि भामिनि ॥ १०

कर्मणा केन मे चेयं क्षुधाऽतीव प्रवर्धते । विष्णुलोकं च संप्राप्य न दृष्टो मधुसूदनः ॥ ११

तत्किं हि कारणं भद्रे न धुनज्मि महत्फलम् । कर्मणाऽथ निजेनापि एतदुःखं प्रवर्धते ॥ १२

सैवं श्रुत्वा च तद्वाक्यं राजानमिदमब्रवीत् ॥ १२

भार्योवाच—

सत्यमुक्तं त्वया राजन्नास्ति धर्मस्य वै फलम् ॥ १३

वेदशास्त्रपुराणेषु सम्यक्पश्यन्ति ब्राह्मणाः । दुःखशोकौ विधूयेह सर्वदोषाभिरस्य च ॥ १४

नामोच्चारणमात्रेण विष्णोश्चैव सुचक्रिणः । पुण्यात्मानो महाभागा ध्यानेनापि महात्मनः ॥ १५

त्वया चाऽऽराधितो देवः शङ्करकृगदाधरः । [*अन्नादिदानं विभ्रेभ्यो न प्रदत्तं द्विजोदितम्] १६

फलं तस्य प्रजानामि न दृष्टो मधुसूदनः । क्षुधा मां बाधते राजंस्तृष्णा चैव प्रशोषयेत् ॥ १७

कुञ्जल उवाच—

एवमुक्तस्तु प्रियया राजा चिन्ताकुलेन्द्रियः । ततो दृष्ट्वा महापुण्यमाश्रमं सुमनोहरम् ॥ १८

दिव्यवृक्षसमाकीर्णं तद्वागैरुपशोभितम् । नानावृक्षसमाकीर्णं सर्वकामसमन्वितम् ॥ १९

श्रीखण्डैश्चानुगन्धैश्च सुपुष्पैः सुशुभायते । एवं पुष्पसमाकीर्णं सुपुण्यं श्रिय(सुश्रि)योज्ज्वलम् ॥ २०

वापीकूपतडागैश्च पुण्यतोयमपूरितैः । हंसकारण्डबाकीर्णं नानाखगविशोभितम् ॥ २१

आश्रमः शोभते पुण्यैर्मुनिभिस्तत्त्ववेदिभिः । दिव्यवृक्षसमाकीर्णं मृगव्रातैश्च शोभितम् ॥ २२

नानापुष्पसमाकीर्णं हृद्यगन्धसमाकुलम् । द्विजसिद्धैः समाकीर्णमृषिशिष्यैः समाकुलम् ॥ २३

योगियोगीन्द्रसंघुष्टं देवदृन्दैरलंकृतम् । कदलीवनसंघैश्च सुफलैः परिशोभितम् ॥ २४

स सुबाहुस्ततो राजा तया स्वप्रियया सह । प्रविवेश महापुण्यं नन्दनं सर्वकामदम् ॥ २५

भासमानो दिशः सर्वा यत्राऽऽस्ते सूर्यसंनिभः । वामदेवो मुनिश्रेष्ठो वैष्णवानां वरः सदा ॥ २६

राजमानं महादीप्त्या परया सूर्यसंनिभम् । योगासनसमारूढं योगपट्टेन शोभितम् ॥ २७

ध्यायमानं हृषीकेशं भुक्तिमुक्तिप्रदायकम् । वामदेवं महात्मानं ददर्श मुनिसत्तमम् ॥ २८

तत्र गत्वा प्रणम्यैव स राजा प्रियया सह । वामदेवस्ततो दृष्ट्वा प्रणतं राजसत्तमम् ॥ २९

आशीर्भिरभिनन्द्यैव प्रियया सहितं मुदा । उपवेश्याऽऽसने पुण्ये सुबाहुं राजसत्तमम् ॥ ३०

आसनादि ततः पाद्यैरर्घ्यपूजादिकेन च । सत्कारं कारयामास सभार्यै संस्थितं तदा ॥ ३१

अथ पप्रच्छ राजानं महाभागवतोत्तमम् ॥ ३१

* एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः, ट. पुस्तकस्थः ।

वामदेव उवाच—

त्वामहं विष्णुधर्मज्ञं विष्णुभक्तं नरोत्तम । जाने ज्ञानेन राजेन्द्र दिव्येन चोलभूमिपम् ॥
निरामयोऽसि वै राजन्भार्यया प्रियया सह ॥

३२

राजोवाच—

निरामयोऽस्मि भगवन्प्राप्तो विष्णोः परं पदम् । मया हि परया भक्त्या वासुदेवो जनार्दनः ३३
आराधितो जगन्नाथो भक्त्या प्रीतः सुरेश्वरः । कस्मात्तत्र न पश्यामि तं देवं कमलापतिम् ॥ ३४
क्षुधा मे बाधते चात्र तृष्णाऽतीव सुदारुणा । ताभ्यां शान्तिं न गच्छामि सुखं विन्दामि नैव च
एतन्मेऽकारणं [*दुःखं संजातं मुनिसत्तम । तन्मे त्वं कारणं] ब्रूहि प्रसादसुमुखो भव ॥ ३६

वामदेव उवाच—

भवान्भक्तोऽसि राजेन्द्र श्रीकृष्णस्य सदैव हि । आराधितस्त्वया भक्त्या परया मधुसूदनः ३७
भक्त्योपचारैः स्नानार्घ्यैर्गन्धपुष्पादिभिस्तथा । न पूजितोऽथ नैवेद्यैः फलैश्च जगतां पतिः ॥ ३८
दशमीं प्राप्य राजेन्द्र सदैव हि त्वया कृतम् । एकभक्तं न दत्तं तु ब्राह्मणाय सुभोजनम् ॥ ३९
एकादशीं च संप्राप्य न कृतं भोजनं त्वया । विष्णुमुद्दिश्य विप्राय न दत्तं भोजनं त्वया ॥ ४०
अन्नदानं विशेषेण कदा दत्तं न हि त्वया । अन्नं चामृतरूपेण पृथिव्यां संस्थितं सदा ॥ ४१
ओषध्यस्तु महाराज नानाभेदास्तु ताः शृणु । कटुतिक्तकषायाश्च क्षाराम्लमधुरास्तथा ॥ ४२
स्निग्धाश्चोपस्कराः सर्वा नानारूपाश्च भूतले । अमृताज्जङ्गिरे सर्वा ओषध्यः पुष्टिहेतवः ॥ ४३
अन्नमेव तु संस्कृत्य ओषधीर्व्यञ्जनान्विताः । देवेभ्यो [+विष्णुरूपेभ्य इति संकल्प्य दीयते ।
पितृभ्यो] विष्णुरूपेभ्यो हस्ते च ब्राह्मणस्य च ॥ ४४
अतिथिभ्यस्ततो दत्त्वा परिजनं प्रभोजयेत् । स्वयं तु भुज्यते पश्चात्तदन्नममृतोपमम् ॥ ४५
प्रेत्य दुःखं न तस्यास्ति सुखमेव हि केवलम् । ब्राह्मणाः पितरो देवाः क्षेत्ररूपाश्च भूपते ॥ ४६
यथा हि कर्षकः कश्चित्सुकृषिं कुरुते सदा । तद्वन्मर्त्यः कृषिं कुर्यात्क्षेत्रे विप्राख्यके नृप ॥ ४७
स्वभावलाङ्गलेनापि ब्रह्मतोदेन नोदयेत् । वृषभौ तु मर्तौ नित्यं बुद्धिश्चैव तपस्तथा ॥ ४८
सत्यज्ञानानुभावीशः शुद्धात्मा च प्रतोदकः । विप्रे चैव महाक्षेत्रे नमस्कारैर्विसर्जयेत् ॥ ४९
स्फोटयेत्कल्मषं नित्यं कर्षको हि यथा नृप । क्षेत्रस्य उद्यमे युक्तो विष्णुकामः प्रसाधयेत् ॥ ५०
तद्वाक्यैश्च महापुण्यैः शुभैर्विमान्प्रसादयेत् । पर्वतीर्थाप्तिकालश्च घनरूपोऽभिवर्षणे ॥ ५१
पशुकामो भवेत्क्षेत्री ततः क्षेत्रे प्रवापयेत् । तद्वद्भूप प्रशस्ताय विप्राय परिदीयते ॥ ५२
क्षेत्र उप्तस्य बीजस्य यथा क्षेत्री प्रभुञ्जते । फलमेव महाराज तथा दाता भुनक्ति च ॥ ५३
प्रेत्य चात्रैव नित्यं च तृप्तो भवति नान्यथा । ब्राह्मणाः पितरो देवाः क्षेत्ररूपा न संशयः ५४
मानवानां महाराज वैपतां प्रददति च । फलमेव न संदेहो यादृशं तादृशं ध्रुवम् ॥ ५५
[†कटुकाङ्घ्रि न जायेत राजन्मधुर एव च । तद्वच्च मधुराख्याच्च न जायेत्कटुकः सदा ॥ ५६
यादृशं वपते बीजं तादृशं फलमश्नुते । न वापयति यः क्षेत्रं न स भुञ्जति तत्फलम् ॥ ५७
तद्वद्देवाश्च विप्राश्च पितरः क्षेत्ररूपिणः । दर्शयन्ति फलं राजन्दत्तस्यापि न संशयः] ॥ ५८

* एतन्निहान्तर्गतः पाठः क. ख. ड. च. छ. झ. ट. पुस्तकस्थः । + एतन्निहान्तर्गतः पाठः क. ख. ड. च. छ. झ. ट. पुस्तकस्थः । † क. ख. घ. ड. च. छ. झ. ट. ठ. ड. व. पुस्तकस्थोऽयं पाठः ।

यादृशं हि कृतं कर्म त्वयैव च शुभाशुभम् । तादृशं भुङ्क्ष्व राजेन्द्र यथा तेनैव जायते ॥ ५९
 न पुरा देवविप्रेभ्यः पितृभ्यश्च कदा त्वया । मिष्टान्नपानमेवापि दत्तं सुमनसा तदा ॥ ६०
 सुभोज्यैर्भोजनैर्मिष्टैर्मधुरैश्चोष्यपेयकैः । सुभक्ष्यैरात्मना भुक्तं कस्मै दत्तं न च त्वया ॥ ६१
 स्ववारीरं त्वया पुष्टमन्नैरमृतसंभवैः । यस्मात्कृतं महाराज तस्मात्क्षुधा प्रवर्तते ॥ ६२
 कर्मैव कारणं राजन्नराणां सुखदुःखयोः । जन्ममृत्योर्महाभाग भुङ्क्ष्व तत्कर्मणः फलम् ॥ ६३
 पूर्वंऽपि च महात्मानो दिवं प्राप्ताः स्वकर्मणा । पुनः प्रयाता भूलोकं कर्मणः क्षयकालतः ॥ ६४
 नलो भगीरथश्चैव विश्वामित्रो युधिष्ठिरः । कर्मणैव हि संप्राप्ताः स्वर्गं राजन्स्वकालतः ॥ ६५
 दिष्टं हि प्राक्तनं कर्म तेन दुःखं सुखं लभेत् । तदुल्लङ्घयितुं राजन्कः समर्थोऽपि हीश्वरः ॥ ६६
 अथ तस्मान्नृपश्रेष्ठ स्वर्गतस्यापि तेऽभवत् । क्षुत्तृष्णासंभवो वेगस्ततो दुष्टं हि कर्म ते ॥ ६७
 यदि ते क्षुत्पतीकारो ह्यभीष्टो नृपसत्तम । तद्गत्वा भुङ्क्ष्व कायं स्वमानन्दारण्यसंस्थितम् ॥
 तव चेयं महाराज्ञी क्षुत्क्षामाऽतीव दृश्यते ॥ ६८

सुबाहुरुवाच—

कस्य दानेन किं पुण्यं द्रव्यस्य मुनिसत्तम । तत्प्रब्रूहि महाप्राज्ञ यदि तुष्टोऽसि सांप्रतम् ॥ ६९

वामदेव उवाच—

अन्नदानान्महासौख्यमुदकस्य महामते ॥ ७०
 स्वर्गं भुञ्जन्ति वै मर्त्याः पीड्यन्ते नैव पातकैः । यदा दानं न दत्तं तु भवेदपि च मानवैः ॥ ७१
 मृत्युकाले तु संप्राप्ते दानं सर्वं ददाति च । आदावेव प्रदातव्यमन्नं चोदकसंयुतम् ॥ ७२
 सुच्छत्रोपानहौ दद्याज्जलपात्रं तु शोभनम् । भूमिं सुकाञ्चनं धेनुमष्टौ दानानि योऽर्पयेत् ॥ ७३
 स्वर्गं न जायते तस्य क्षुधातृष्णादिबाधनम् । क्षुधा न वर्धते राजन्नन्नदानात्सुतृप्तिमान् ॥ ७४
 तृष्णा तीव्रा न हि स्याद्वै तृप्तो भवति सर्वदा । उदकस्य प्रदानेन च्छन्नदानेन भूपते ॥ ७५
 छायामामोति सुस्निग्धां वाहनं च नृपोत्तम । [*उपानहप्रदानेन अन्यदेवं वदाम्युहम्] ॥ ७६
 भूमिदानान्महाभोगान्सैर्मृद्धान्प्राप्तुयान्नरः । गोदानेन महाराज रसैः पुष्टो भवेत्सदा ॥
 सुखभोगान्स भुञ्जानः स्वर्गलोके वसेन्नरः ॥ ७७
 तृप्तो भवति वै दाता गोदानेन न संशयः । नीरुजः सुखसंपन्नः संतुष्टैश्च्युतिवर्जितः ॥ ७८
 काञ्चनेन सुवर्णस्तु जायते नात्र संशयः । सुश्रीमान्पूर्वास्त्यागी रत्नदानाद्भवेन्नरः ॥ ७९
 मृत्युकाले तु संप्राप्ते तिलदानं प्रयच्छति । सर्वभोगपतिर्भूत्वा विष्णुलोकं स गच्छति ॥ ८०
 एवं दानविशेषेण प्राप्यते परमं सुखम् । गोदानं भूमिदानं च अन्नं चैवोदकं त्वया ॥ ८१
 जीवमानेन राजेन्द्र न दत्तं ब्राह्मणाय वै । मृत्युकाले च नो दत्तं तस्मात्क्षुचे प्रवर्तते ॥ ८२
 एतत्ते कारणं प्रोक्तं जातं कर्मवशानुगम् । यादृशं हि कृतं कर्म तादृशं परिभुज्यते ॥ ८३

सुबाहुरुवाच—

कथं क्षुधा प्रशान्ति मे प्रयाति मुनिसत्तम । अनया शोषितो देहो ह्यतीव परिदूयते ॥ ८४

* एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ठ. ड. ढ. पुस्तकस्थः ।

१ घ. ङ. ट. ठ. ड. ढ. 'च । कियत्कालमिदं कर्म कर्तव्यं प्रियया सह । तं । २ ङ. छ. ढ. 'हाभाग सर्वान्कामान्नाप्तुयात् । गो । ३ क. ख. घ. च. झ. ट. ठ. ड. 'न्सर्वान्कामान्नाप्तुयात् । गो । ४ ङ. ड. 'ष्टस्तु धनान्वितः ।

अतस्तृप्त्यै द्विजश्रेष्ठ प्रायश्चित्तं वदस्व मे । कर्मणश्चास्य घोरस्य यथा शान्तिर्भवेन्मम ॥ ८५

वामदेव उवाच—

प्रायश्चित्तं न चैवास्ति ऋते भोगाभरोत्तम । कर्मणश्च फलं सर्वं तत्त्वं स्वस्य प्रभुर्दृष्टव हि ॥ ८६

यत्र ते पतितः कायः प्रियायाश्चैव भूपते । युवाभ्यां हि प्रगन्तव्यं तत्र स्मरणपूर्वकम् ॥ ८७

उभाभ्यामपि भोक्तव्यः कायश्चाक्षय एव सः । [ःस्वं स्वं राजन्न संदेहस्त्वया वै प्रियया सह॥]

सुबाहुरुवाच—

कियत्कालं प्रभोक्तव्यं मयैवं प्रियया सह । तदादिश महाभाग प्रमाणं तद्वचो मम ॥ ८९

वामदेव उवाच—

वासुदेवाभिर्धं स्तोत्रं महापातकनाशनम् । यदा त्वं श्रोष्यसे राजंस्तदा मोक्षं प्रयास्यसि ॥

एतत्ते सर्वमाख्यातं स्वेच्छया गच्छ तत्कुरु ॥ ९०

एवं श्रुत्वा ततो राजा भार्यया सह वै तदा । गत्वा तत्र शरीरं स्वं भुङ्क्ते वै प्रियया सह॥९१

नित्यमेव महाप्राज्ञ तद्वत्पूर्णं भवेद्वपुः । नित्यं प्रभुङ्क्ते वै राजा राज्ञी चास्य क्षुधान्विता ॥ ९२

यथा यथा स राजाऽपि भुङ्क्ते वै स्वकलेवरम् । हसन्ति च तदा नार्यस्तयोर्भावं वदाम्यहम्॥९३

देवैः सार्धं ततः श्रुत्वा चरितं तस्य भूपतेः । हास्यं च कुरुते शक्रस्तस्य राज्ञः सुरेश्वरः ॥ ९४

ततो वर्षशतान्ते तु वामदेवं महामुनिम् । स्मृत्वा स गर्हयामास आत्मानं प्रति सुव्रत ॥ ९५

न दत्तं पितृदेवेभ्यो ब्राह्मणेभ्यः कदा मया । न दत्तमतिथिभ्यो हि तदुत्थमिह भुज्यते ॥ ९६

दीनेभ्योऽपि न दत्तं मे कृपया वाऽऽनुराय च । एवं स भुङ्क्ते वै मांसं गर्हयन्स्वीयकर्म तत्॥ ९७

एवं स्वमांसं भुञ्जानं सुबाहुं प्रियया सह । हसेते च तदा दृष्ट्वा प्रज्ञा श्रद्धा च द्वे स्त्रियौ ॥ ९८

तस्य कर्मविपाकस्य शुभात्मा हसते नृप । मम सङ्गप्रसङ्गेन न दत्तं पापचेतसा ॥ ९९

प्रज्ञा च वचनैस्तैस्तु राजानं हसते पुनः । क्व गतोऽसौ महामोहो येन त्वं मोहितो नृप ॥ १००

लोभेन मोहबुक्तेन तमोर्गते निपातितः । तत्रापतित्वा सद्यैव(?) पतितो दुःखसंकटे ॥ १०१

दानमार्गं परित्यज्य लोभमार्गं गतो नृप । भार्यया सह भुङ्क्ते त्वं व्यापितः क्षुधया भृशम् १०२

एवं तं हसते प्रज्ञा सुबाहुं प्रिययाऽन्वितम् । एतद्वै कारणं प्रोक्तं तयोर्हास्यस्य पुत्रक ॥ १०३

भक्षमाणस्य भूपस्य देहं स्वं दुःखिते तदा । ऊचतुर्देहि देहीति क्षुधा तृष्णा च ते परे ॥ १०४

क्षुधा तृष्णा महाप्राज्ञ भीमरूपे भयानके । पयसा मिश्रितं भक्तं याचेते नृपतीश्वरम् ॥ १०५

एतत्ते सर्वमाख्यातं यस्त्वया परिपृच्छितम् । अन्यत्किं ते प्रवक्ष्यामि तद्वदस्व महामते ॥ १०६

* एतन्निदान्तर्गतः पाठः क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. पुस्तकस्थः ।

१ ङ. ट. 'च—साहसाकारसंयुक्तं मयैव द्विजसत्तम । त' । २ क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ठ. ड. 'ज्ञी तस्य पुत्रक । य' । ङ. 'ज्ञी तत्र सुपुत्रक । य' । ३ क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ठ. ड. ङ. 'म् । प्रज्ञासार्धः महाश्रद्धा चरितं तत्त्वं भूपतेः । हास्यं हि कुरुते नित्यं तस्य श्रद्धानुयायिनी । प्रज्ञया प्रेर्यमाणेन न दत्तं श्रद्धयाऽन्वितम् । ब्राह्मणेभ्यः सुसं- कल्प्य अन्नमुद्दिश्य वैष्णवे । एवं स भक्षते मांसं स्वस्य कायस्य नित्यदा । योषितदात्मकायं च रसैश्चामृतसंनिभैः । न । ४ क. ख. घ. ङ. छ. झ. ट. ठ. ड. ङ. 'भ्यः सुतोत्तम । न । ५ क. ख. ङ. च. छ. झ. ङ. ड. हि इद्वेभ्यश्च विशेषतः । वी' । घ. ट. ठ. हि विप्रेभ्यश्च विशेषतः । वी' । ६ क. ख. घ. ङ. छ. झ. ट. ठ. ड. ङ. 'सं स्वयमेव यथा नृप । ए' । ७ घ. ट. ठ. ङ. प्राज्ञ । ८ क. ख. ङ. च. छ. ङ. 'नि याच्यमानः शृणुष्व हि । भु' । घ. ट. ठ. ड. 'ति वाच्यमानः शृणुष्व हि । भु' । ९ झ. ङ. ड. 'मि धर्मसंवेहामिधितम् । वि' ।

विज्वल उवाच—

वासुदेवाभिधानं च स्तोत्रं कथय मे पितः । येन मोक्षं ब्रजेदाशु तद्विष्णोः परमं पदम् ॥ १०७

इति श्रीमहापुराणे पादो भूमिखण्डे वेनोपाख्याने गुरुतीर्थे सप्तनवतितमोऽध्यायः ॥ ९७ ॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—७८८०

अथाष्टनवतितमोऽध्यायः ।

विष्णुरुवाच—

एवमुक्ते शुभे वाक्ये विज्वलेन महात्मना । कुञ्जलो वदतां श्रेष्ठः स्तोत्रं पुण्यमुपादिशत् ॥ १
 ध्यात्वा नत्वा हृषीकेशं सर्वकेशविनाशनम् । सर्वश्रेयःप्रदातारं सर्वदुःखविनाशनम् ॥ २
 मोक्षद्वारं सुखोपेतं शान्तिदं पुष्टिवर्धनम् । सर्वकामप्रदातारं ज्ञानदं ज्ञानवर्धनम् ॥ ३
 वासुदेवस्य यत्स्तोत्रं विज्वलाय प्रकाशितम् । [*वासुदेवाभिधानं चाप्रमेयं पुण्यवर्धनम्] ॥
 सोऽवगम्य पितुः सर्वं विज्वलः पक्षिणां वरः ॥ ४
 तत्र गन्तुं प्रचक्राम पितुः पृष्टं तदा वृष । एवं गन्तुं कृतमर्तिं विज्वलं ज्ञानपारगम् ॥
 उवाच पुत्रं धर्मात्मा उपकारसमुद्यतम् ॥ ५

कुञ्जल उवाच—

पुत्र तस्य महज्जाने पातकं चापि भूपतेः । इतो गत्वा पठस्व त्वं सुबाहोश्चोपशृण्वतः ॥ ६
 यथा यथा श्रोष्यति स्तोत्रमुत्तमं तथा तथा ज्ञानमयो भविष्यति ॥
 श्रीवासुदेवस्य न संशयो वै तस्य प्रसादाच्च शिवं मयोक्तम् ॥ ७
 अथाऽऽमन्त्र्य गुरुं तस्मादुड्डीय लघुविक्रमः । आनन्दकाननं पुण्यं संप्राप्तो विज्वलस्तदा ॥ ८
 वृक्षच्छायां समाश्रित्य उपविष्टो मुदाऽन्वितः । प्रेक्षमाणः स राजानं विमानेनाऽऽगतं पुनः ॥ ९
 एष्यत्यसौ कदा राजा सुबाहुः प्रियया सह । पातकान्मोचयिष्यामि स्तोत्रेणानेन वै कदा ॥ १०
 तावद्विमानः संप्राप्तः किङ्किणीजालमण्डितः । गन्धर्ववरसंयुष्टस्त्वप्सरोभिः समन्वितः ॥ ११
 सर्वकर्मसमृद्धस्तु अन्नोदकविवर्जितः । तस्मिन्याने स्थितो राजा सुबाहुः प्रियया सह ॥ १२
 समुत्तीर्णो विमानाशु सरसस्तस्य संनिधौ । शस्त्रमादाय तीक्ष्णं तु यावत्कृन्तति तच्छवम् ॥ १३
 तावद्धि विज्वलेनापि समाधानं कृतं तदा । भो भोः पुरुषशार्दूल देवोपम भवानिदम् ॥ १४
 करोषि(ति) निर्धृणं कर्म नृशंसैर्न च शक्यते । कर्तुं ततस्तु पृच्छे त्वां कोऽयं विधिविपर्ययः ॥ १५
 दुष्कृतं साहसं कर्म निन्धं लोकेषु सर्वदा । वेदाचारविहीनं तु कस्मात्प्रारब्धवानिह ॥ १६
 तन्मे त्वं कारणं सर्वं कथयस्व यथातथम् । इत्येवं भाषितं तस्य विज्वलस्य महात्मनः ॥ १७
 समाकर्ण्य महाराजः स्वभ्रियां वाक्यमब्रवीत् । भ्रियै वर्षशतं भुक्तं मयेदं पापकर्मणा ॥ १८

* एताश्चिह्नान्तर्गतः पाठः घ. ट. ठ. पुस्तकस्थः ।

१ क. ख. घ. ङ. च. ट. ठ. ड. ढ. 'रं हरेः स्तोत्रमुदीरितम् । वासुदेवाभिधानं तत्सर्वं' । २ क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ड. ढ. 'गम्यावधार्यैव वि' । ३ क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ठ. ड. ढ. 'रः' । एवं स्तोत्रं महापुण्यं वासुदेवाख्यमुक्तम् । कुञ्जलेनोपदिष्टं तत्रगृहे विज्वलस्तदा । कु' । ४ क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ठ. ड. ढ. वृक्षशाखां । ५ क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ठ. ड. ढ. 'तुं पुरुषशार्दूल कौ' । ६ क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ठ. ड. ढ. 'ये युगसहस्रं तु वतितं मम भव च । क' ।

कदा न भाषितं केन यथाऽयं परिभाषते । ममैवं पीड्यमानस्य क्षुधया हृदयं म्रिये ॥ १९
 निर्गतं चोत्सुकं कान्ते शान्तिश्चित्ते प्रवर्तते । यावदस्य श्रुतं वाक्यं सर्वदुःखस्य शान्तिदम् ॥ २०
 तावच्चित्ते समाह्लादो वर्धते चारुहासिनि । कोऽयं यमोऽम्बुपो धर्मः सहस्राक्षोऽथवा म्रिये ॥ २१
 मुनीनां स्याद्वैचः सत्यं यदुक्तं मुनिना पुरा । एवमाभाषितं श्रुत्वा म्रियस्यानन्तरं प्रिया ॥ २२
 राजानं प्रत्युवाचाथ भार्या पतिपरायणा । सत्यमुक्तं त्वया नाथ इदमाश्चर्यमुत्तमम् ॥ २३
 यथा ते वर्तते कान्त मम चित्ते तथा पुनः । पक्षिरूपधरः कोऽयं पृच्छते हितकारिवत् ॥ २४
 एवमाभाषितं श्रुत्वा प्रियायाः पृथिवीपतिः । बद्धाञ्जलिपुटो भूत्वा पक्षिणं वाक्यमब्रवीत् ॥ २५

सुबाहुरुवाच—

स्वागतं ते महाप्राज्ञ पक्षिरूपधर प्रभो । शिरसा भार्यया सार्धं तव पादाम्बुजद्वयम् ॥ २६
 नमस्कारोम्यहं पुण्यमस्तु नस्त्वत्प्रसादतः । भवान्कः पक्षिरूपेण पुण्यमेवं प्रभाषते ॥ २७
 यादृशं क्रियते कर्म पूर्वदेहेन सत्तम । सुकृतं दुष्कृतं वाऽपि तदिहैव प्रभुज्यते ॥ २८
 अथ तेनाऽऽत्मकं वृत्तं तदग्रे विनिवेदितम् । यथोक्तं कुञ्जलेनापि पित्रा पूर्वं श्रुतं तथा ॥ २९
 [* कथयस्व स्वदृष्टान्तं भवान्को मे प्रभाषते] । सुबाहुं प्रत्युवाचेदं वाक्यं पक्षिवरस्तदा ॥ ३०

विज्वल उवाच—

शुकजात्यां समुत्पन्नः कुञ्जलो नाम मे पिता । तस्याहं विज्वलो नाम तृतीयस्तु सुतेष्वहम् ॥ ३१
 नाहं देवो न गन्धर्वो न च सिद्धो मेहाभुज ॥ ३२
 नित्यमेव प्रपश्यामि कर्म चैतत्सुदारुणम् । कियत्कालं महत्कर्म साहसाकारसंयुतम् ॥ ३३
 करिष्यसि महाराज तन्मे त्वं कारणं वद ।

सुबाहुरुवाच—

वासुदेवाभिधानं यत्पूर्वमुक्तं हि ब्राह्मणैः ॥ ३४
 श्रोष्याम्यहं यदा भद्रं गतिं स्वां प्राप्नुयात्तदा । पुण्यात्मना भाषितं वै मुनिना संयतात्मना ॥
 तदाऽहं पातकान्मुक्तो भविष्यामि न संशयः । ३५

विज्वल उवाच—

त्वार्थं पृच्छितस्तातस्तेन मे कथितं च यत् । तत्तेऽद्याहं प्रवक्ष्यामि शाश्वतं शृणु सत्तम ॥ ३६
 ॐ अस्य श्रीवासुदेवाभिधानस्तोत्रस्यानुष्टुप्छन्दः । नारद ऋषिः । ॐकारो देवता । सर्वपा-
 तकनाशाय चतुर्वर्गसाधनार्थं चै विनियोगः ॥ ॐ नमो भगवते वासुदेवाय, इति मन्त्रः ॥
 परमं पावनं पुण्यं वेदज्ञं वेदमन्दिरम् । विद्याधारं मैत्राधारं प्रणवं तं नमाम्यहम् ॥ ३९
 निरावासं निराकारं सुप्रकाशं महोदयम् । निर्गुणं गुणकर्तारं नमामि प्रणवं परम् ॥ ४०
 गायत्रीसाम गायन्तं गीतज्ञं गीतसुप्रियम् । गन्धर्वगीतभोक्तारं प्रणवं तं नमाम्यहम् ॥ ४१
 महाकान्तं महोत्साहं महामोहविनाशनम् । आचिन्वन्तं जगत्सर्वं गुणातीतं नमाम्यहम् ॥ ४२

* एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ठ. ड. ढ. पुस्तकस्थः ।

१ क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ठ. ड. ढ. वर्तते । २ क. ख. ङ. च. छ. झ. ड. *यं देवो नु गन्धर्वः सहस्राक्षो भविष्यति । मु । घ. ट. ठ. *यं देवानुगो धर्मः सहस्राक्षो भविष्यति । मु । ३ ड. *इहो देवि सिद्धः कश्चिद्भविष्यति । ए । ४ क. ख. घ. च. ट. ठ. ड. ढ. द्विजोत्तमः । ५ ड. जपे । ६ क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ठ. ड. ढ. भवाधारं ।

भाति सर्वत्र यो भूत्वा भूतानां भूतिवर्धनः । सर्वभागाय सद्धर्मं नमामि प्रणवं पैरम् ॥	४३
विचारं वेदरूपं तं येज्ञाख्यं यज्ञबल्लभम् । योनिं सर्वस्य लोकस्य ओंकारं प्रणमाम्यहम् ॥	४४
तारकं सर्वलोकानां नौरूपेण विराजितम् । संसारार्णवमग्नानां नमामि प्रणवं हरिम् ॥	४५
वसते सर्वभूतेषु एकरूपेण नैकर्था । धामकैवल्यरूपेण नमामि वरदं सुखम् ॥	४६
सूक्ष्मं सूक्ष्मतरं शुद्धं निर्गुणं गुणनायकम् । वर्जितं प्राकृतैर्भावैर्वैदाख्यं तं नमाम्यहम् ॥	४७
देवदैत्यवियोगैश्च वर्जितं तुष्टिभिस्तथा । वेदैश्च योगिभिर्ध्येयं तमोंकारं नमाम्यहम् ॥	४८
व्यापकं विश्ववेत्तारं विज्ञानं परमं पदम् । शिवं शिवगुणं शान्तं वन्दे प्रणवमीश्वरम् ॥	४९
यस्य मायां प्रविष्टास्तु ब्रह्माद्याश्च सुरासुराः । न विन्दन्ति परं शुद्धं मोक्षद्वारं नमाम्यहम् ॥	५०
आनन्दकन्दार्थं च केवलाय शुद्धाय हंसाय परावराय । नमोऽस्तु तस्मै गुणनायकाय श्रीवासुदेवाय महाप्रभाय ॥	५१
श्रीपाञ्चजन्येन विराजमानं रविप्रभेणापि सुदर्शनेन । गदाख्यकेनापि विशोभमानं विष्णुं सदैवं शरणं प्रपद्ये ॥	५२
यं वेदकोशं सुगुणं गुणानामाधारभूतं सचराचरस्य । यं सूर्यवैश्वानरतुल्यतेजसं तं वासुदेवं शरणं प्रपद्ये ॥	५३
तमोघनानां निकरैः प्रकाशं करोति नित्यं यतिधर्महेतुम् । उद्योतमानं रवितेजसोर्ध्वं तं वासुदेवं शरणं प्रपद्ये ॥	५४
सुधानिधानं विमलांशुरूपमानन्दमानेन विराजमानम् । यं प्राप्य जीवन्ति सुरादिलोकास्तं वासुदेवं शरणं प्रपद्ये ॥	५५
यो भाति सर्वत्र रविप्रभावैः करोति शोषं च रसं ददाति । यः प्राणिनामन्तरगः सवायुस्तं वासुदेवं शरणं प्रपद्ये ॥	५६
ज्येष्ठस्तु रूपेण स देवदेवो विभर्ति लोकान्सकलान्महात्मा । एकार्णवे नौरिव वर्तते यस्तं वासुदेवं शरणं प्रपद्ये ॥	५७
अन्तर्गतो लोकमयः सदैव भवत्यसौ स्थावरजङ्गमानाम् । स्वाहामुखो देवमुखस्य हेतुस्तं वासुदेवं शरणं प्रपद्ये ॥	५८
रसैः सुपुण्यैः सकलैस्तु पुष्टः स सौम्यरूपैर्गुणैर्वित्स लोके । रत्नाधिपो निर्मलतेजसैव तं वासुदेवं शरणं प्रपद्ये ॥	५९
[*अस्त्येव सर्वत्र विनाशहेतुः सर्वाश्रयः सर्वमयः स सर्वः । विना हृषीकैर्विषयान्प्रभुङ्क्ते तं वासुदेवं शरणं प्रपद्ये] ॥	६०
तेजःस्वरूपेण विभर्ति लोकान्सत्त्वान्समस्तान्स चराचरस्य । निष्केवलो ज्ञानमयः सुशुद्धस्तं वासुदेवं शरणं प्रपद्ये ॥	६१

* एतन्निहान्तर्गतः पाठः क. ख. ड. च. झ. ङ. ट. पुस्तकस्थः ।

१ घ.ट.ठ. 'मभावाय संबन्धं न' । ड. सर्वज्ञं भिक्षुसंबन्धं न' । २ ङ.ड. शिवम् । ३ ङ.ड. 'ज्ञास्यं भक्तवत्सलम्' । ४ घ. ङ.झ.ट.ठ.ड. 'र्षभूतानां' । ५ ङ.छ.ड. 'बैलोकेषु' । ६ ड. 'था । काम' । ७ घ.ट.ठ. 'वेदख्यातं' । ङ.छ.ड. 'वेदस्थानं न' । ८ क.ख.घ.ङ.च.छ.झ.ट.ठ.ड. शोभम् । ९ ङ. ड. 'य विगुह्यबुद्धये शु' । १० ड. 'न्दकन्देन' । ११ क.ख.ङ.च.झ.ड.ड. 'न वर्यं' । १२ क.ख.ङ.च.झ.ड. 'वगणस्य' । १३ क.ख.ङ.छ.झ.ड. 'णदः सलो' । १४ क.ख.घ.ङ.च.झ.ट.ड. जीवस्वरूपेण ।

[*द्वैत्यान्तकं दुःखविनाशमूलं शान्तं परं शक्तिप्रयं विशालम् । संप्राप्य देवा विलयं प्रयान्ति तं वासुदेवं शरणं प्रपद्ये] ॥	६२
सुखं सुखासं सुहृदं सुरेशं ज्ञानोर्णवं तं सुहितं हितं च । सत्याश्रयं सत्यगुणोपविष्टं तं वासुदेवं शरणं प्रपद्ये ॥	६३
यैज्ञस्वरूपं पुरुषार्थरूपं सत्यान्वितं मापतिमेव पुण्यम् । विज्ञानमेतं जगतां निवासं तं वासुदेवं शरणं प्रपद्ये ॥	६४
अम्भोधिमध्ये शयनं हि यस्य नागाङ्गभोगे शयने विशाले । श्रीः पादपद्मद्वयमेव सेवते तं वासुदेवं शरणं प्रपद्ये ॥	६५
पुण्यान्वितं शंकरमेव नित्यं तीर्थैरनेकैः परिसेव्यमानम् । तत्पादपद्मद्वयमेव तस्य श्रीवासुदेवस्य नमामि नित्यम् ॥	६६
[+अघापहं वा यदि वाऽम्बुजं तद्रक्तोत्पलाभं ध्वजवायुयुक्तम् । अलंकृतं नूपुरमुद्रिकाभिः श्रीवासुदेवस्य नमामि पादम् ॥]	६७
देवैः सुसिद्धैर्मुनिभिः सदैव नुतं सुभक्त्या उरगाधिपैश्च । तत्पादपङ्केहरुहमेव पुण्यं श्रीवासुदेवस्य नमामि नित्यम् ॥	६८
यस्यापि पादाम्भसि मज्जमानाः पूता दिवं यान्ति विकल्मषास्ते ॥ मोक्षं लभन्ते मुनयः सुतुष्टास्तं वासुदेवं शरणं प्रपद्ये ॥	६९
पादोदकं तिष्ठति यत्र विष्णोर्गङ्गादितीर्थानि सदैव तत्र । त्यजन्ति प्राणांश्च अपापदेहाः प्रयान्ति शुद्धाः सुगृहं मुरारेः ॥	७०
पादोदकेनाप्यभिषिच्यमाना अत्युग्रपापैः परिलिप्तदेहाः । ते यान्ति मुक्तिं परमेश्वरस्य तस्यैव पादौ सततं नमामि ॥	७१
नैवेद्यमात्रेण सुभक्षितेन सुचक्रिणस्तस्य महात्मनश्च । ते वाजपेयस्य फलं लभन्ते सर्वार्थयुक्ताश्च नरा भवन्ति ॥	७२
नारायणं दुःखविनाशनं तं मायाविहीनं सकलं गुणज्ञम् । यं ध्यायमानाः सुगतिं ब्रजन्ति तं वासुदेवं सततं नमामि ॥	७३
यो वन्द्यस्त्वृषिसिद्धचारणगणैर्देवैः सदा पूज्यते यो विश्वस्य हि सृष्टिहेतुकरणे ब्रह्मादिकानां प्रभुः । यः संसारमहार्णवे निपतितस्योद्धारको वत्सल- स्तस्यैवापि नमाम्यहं सुचरणौ भक्त्या वरौ सीधकौ ॥	७४

* एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. ड. च. झ. ङ. ट. पुस्तकस्यः । + एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठो ड. पुस्तकस्यः ।

१ क. ख. घ. ड. च. झ. ट. ङ. सुकान्तं । २ ट. 'नात्मवन्तं । ३ क. ख. झ. यज्ञाङ्गरूपं परमार्थरूपं मखा-
न्वि° । ड. ङ. यज्ञाङ्गरूपं परमार्थरूपं मायान्वि° । ट. यज्ञाङ्गरूपं । ४ ड. 'त्र । पिबन्ति यत्प्राप्य सुपा° । ट. 'त्र । त्यजन्ति
यं प्राप्य सुपा° । ५ अ. भक्ति । ६ क. ख. घ. ड. च. छ. झ. ट. ठ. ड. 'ण नरकवि° । ७ ट. 'म् । सद्धर्मराशि सुगतिं
सुकान्तं तं । ८ क. ख. च. छ. झ. ड. यं धामराशि सुगतं सुकान्तं तं । ९ घ. ट. ठ. ड. 'द्वैवः स° । १० ड. महात्मनः ।
११ क. ड. च. छ. झ. ड. ट. पावनौ ।

यो हृष्टो निजमण्डपे सुरगणैः श्रीवामनः सामगः
 सामोद्गीतकुतुहलः सुरगणैस्त्रैलोक्य एकः प्रभुः ।
 कुर्वस्तु ध्वनितैः स्वकैर्गतभयान्यः पापभीतान्त्रणे
 तस्याहं चरणारविन्दयुगलं वन्दे परं पावनम् ॥
 राजन्तं निजमण्डले मखमुखे ब्रह्मश्रिया पूजितं
 दिव्येनापि स्वतेजसा करमयं यं चेन्द्रनीलोपमम् ।
 देवानां हितकाम्यया सुतनुजं वैरोचनस्यार्पकं
 दासत्वं मम दीयतां सुरपते वन्दे परं वामनम् ॥
 तं हृष्टं रविमण्डले मुनिगणैः संप्राप्तवन्तं दिवं
 चन्द्राकौ तु तपन्तमेव सहसा संप्राप्तवन्तौ सदा ।
 तस्यैवापि सुचक्रिणः सुरगणाः प्रापुर्लयं सांप्रतं
 काये विश्वविकोशके तमतुलं नौमि प्रभुं विक्रमम् ॥

७५

७६

७७

इति श्रीमहापुराणे पाद्मे भूमिखण्डे वेनोपाख्याने गुरुतीर्थेऽष्टनवतितमोऽध्यायः ॥ ९८ ॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—७९५७

अथ नवनवतितमोऽध्यायः ।

विष्णुरुवाच—

स्तोत्रं पवित्रं परमं पुराणं पापापहं पुण्यमयं शिवं च ॥
 धन्यं सुसूक्तं परमं सुजाप्यं निशम्य राजन्स सुरवी बभूव ॥
 गता सुतृष्णा क्षुधया समेता देवोपमो भूमिपतिर्बभूव ।
 भार्या च राज्ञः सुभगा बभूव जाताबुधौ पापविमुक्तदेहौ ॥
 हरिस्तु देवः प्रभुराविरासीद्विप्रैः सुपुण्यैर्हरिभक्तियुक्तैः ।
 आगत्य भूपं गतकल्मषं तं श्रीशङ्खचक्राब्जगदासिधर्ता ॥
 श्रीनारदो भार्गवव्यासमुख्याः समागतास्तत्र मृकण्डसूनुः ।
 वाल्मीकिनामा मुनिर्विष्णुभक्तः समागतो ब्रह्मसुतो वसिष्ठः ॥
 गर्गो महात्मा हरिभक्तियुक्तो जाबालिर्भ्यावर्थे काश्यपश्च ।
 आजग्मुरेते हरिणा समेता विष्णुप्रिया भागवतां वरिष्ठाः ॥
 पुण्याः सुधन्या गतकल्मषास्ते हरेः सुपादाम्बुजभक्तिलीनाः ।
 श्रीवासुदेवं परिवार्य तस्युः स्तुवन्ति भूर्पं विविधप्रकारैः ॥

१

२

३

४

५

६

१ क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ड. ड. सूत उवाच । २ क. ख. ङ. च. छ. झ. ड. द. राजा स । ३ घ. ट. ठ. र. भूतपं । ४ क. ख. च. ड. च तस्यापि सुभाति रूपैर्जाता । ड. छ. झ. ड. च तस्यापि विभाति रूपैर्जाता । घ. ट. ठ. च तस्य सुभगा च रूपैर्जाता । ५ ड. छ. झ. ड. ट. थ काश्यप । ६ क. ख. च. झ. पं परिवार्य तस्युः । दे । छ. पं परिवार्य ते तु । दे ।

- देवाश्च सर्वे हुतभुङ्मुखाश्च ब्रह्मा हरश्चापि स देवदेवः ।
 गायन्ति दिव्यं मधुरं मनोहरं गन्धर्वराजादिसुगायनाश्च ॥ ७
 सुदेवयुक्तैः परमार्थसंप्रितैः स्तवैः सुपुण्यैर्मुनयः स्तुवन्ति ।
 उच्चैस्तरां भूपतिमेव देवता हरिर्बभाषे वचनं मनोहरम् ॥ ८
 वरं यथेष्टं वरयस्व भूपते ददाम्यहं ते परितोषितो यतः ।
 हरेस्तु वाक्यं स निश्चम्य राजा दृष्ट्वा मुरारिं वदमानमग्रे ॥ ९
 नीलोत्पलाभं गुरुरघातिनं प्रभुं शङ्खाञ्जचक्रासिगदाप्रधारिणम् ।
 श्रिया समेतं परमेश्वरं तं रत्नोज्ज्वलं कङ्कणहारभूषितम् ॥ १०
 [*रविप्रभं देवगणैः सुसेवितं महार्हहाराभरणैः सुभूषितम्] †
 सुदिव्यगन्धर्वैरलेपनैर्हरिं सुभक्तिभावैरवनीं गतो नृपः ॥ ११
 दण्डप्रणामैः सततं ननाम जयेत्युवाचाथ महामुदं गतः ।
 दासोऽस्मि भृत्योऽस्मि सुरेश ते सदा भक्तिं न जाने तव भावमुत्तमम् ॥ १२
 जायान्वितं मामिह चाऽऽगतं हरे प्रपाहि वै त्वां शरणं प्रपन्नम् ।
 धन्यास्तु ते माधव मानवा द्विजाः सदैव ये ध्यानमनोविलीनाः ॥ १३
 समुच्चरन्तो भव केशवेति प्रयान्ति वैकुण्ठमितः सुनिर्मलाः ॥
 तवैव पादाम्बुजमार्जनं पयः पुण्यं तथा ये शिरसा वहन्ति ॥
 समस्ततीर्थोद्भवतोयसंस्तुतास्ते मानवा यान्ति हरेश्च धाम ॥ १४
 नास्ति धैर्यो न मे भक्तिर्नास्ति ज्ञानं न मे क्रिया । कस्य पुण्यस्य सङ्गेन वरं पापे प्रयच्छसि १५
 हरिरुवाच—
 वासुदेवाभिधानं यन्महापातकनाशनम् । भवता विज्वलात्पुण्याच्छ्रुतं राजन्विकल्पमषम् ॥ १६
 तेन त्वं मुक्तिभागी च संजातो नात्र संशयः । मम लोके प्रभुर्भूषणं त्वं दिव्यान्भोगान्मनोनुगान्
 सुवाहुरुवाच—
 यदि देव वरो देयो मह्यं दीनाय वै त्वया । विज्वलाय प्रयच्छ त्वं प्रथमं वरमुत्तमम् ॥ १८
 हरिरुवाच—
 विज्वलस्य पिता पुण्यः कुञ्जलो ज्ञानपण्डितः । वासुदेवमहास्तोत्रं नित्यं जपति भूपते ॥ १९
 पुत्रैश्च प्रियया चैव समेतो मां प्रपत्स्यति । यश्चैवं जपति स्तोत्रं तस्य दास्ये महत्फलम् ॥ २०
 एवमुक्ते शुभे वाक्ये राजा केशवमब्रवीत् । इदं स्तोत्रं महापुण्यं सफलं कुरु केशव ॥ २१
 वासुदेव उवाच—
 सर्वे युगे महाराज यदा स्तोष्यति मानवः । तदा मोक्षं प्रदास्यामि तत्क्षणात्त्रात्र संशयः ॥ २२
 त्रेतायां मासमात्रेण मौसषट्केन द्वापरे । वर्षैकेण कलौ प्राप्ते ये जपन्ति च मानवाः ॥ २३

* एतच्छिहान्तर्गतः पाठो क. ख. ड. ड. पुस्तकस्थः ।

१ ड. हरिश्चापि । २ क. ख. ड. च. छ. झ. ङ. ऽपि सुदिव्यदेव्यः । गां । ३ क. ख. ड. च. छ. झ. ङ. ड. गीतं ।
 ४ क. ख. च. झ. सुवेगयु । ५ ड. गुरुपिणं । ६ क. ख. ड. च. छ. झ. ङ. पापान्वितं । ७ क. ख. घ. ड. च. छ. झ. ट.
 ठ. ड. ड. रन्माधव । ८ क. ख. ड. च. छ. ड. ड. मार्गनिर्गतं पयः पुनीतं विं । ९ ड. भाषो । ड. पुण्यं । १० क. ड. त्वं
 भक्तियुक्तोऽसि सं । ११ ड. छ. ड. कृते । क. ख. च. झ. ड. ब्राह्मे काले । १२ ड. ड. द्विमासेनैव ।

स्वर्गं यास्यन्ति राजेन्द्र वैष्णवं गतिदायकम् । त्रिकालमेककालं वा स्नातो जपति ब्राह्मणः॥२४
 यं यं तु वाञ्छते कामं स स तस्य भविष्यति । क्षत्रियो जयमाप्नोति धनधान्यैरलंकृतः ॥ २५
 वैश्यो भविष्यति श्रीमाञ्छुद्रः सुखमवामुयात् । अथ यः श्रावयेत्स्तोत्रं पापान्मुक्तो भविष्यति ॥
 श्रावको नरकं घोरं कदाचिन्नैव पश्यति । मम स्तोत्रप्रसादाच्च सर्वसिद्धो भविष्यति ॥ २७
 भुञ्जानेषु च विभेषु श्राद्धकाले तु यः पठेत् । पितरो वैष्णवं लोकं तृप्ता यास्यन्ति भूपते ॥ २८
 तर्पणान्ते जपं कुर्याद्ब्राह्मणो वाऽपि क्षत्रियः । पिबन्ति चामृतं तस्य पितरो हृष्टमानसाः ॥ २९
 होमे च यज्ञमध्ये च भावाज्जपति मानवः । तत्र विघ्ना न जायन्ते सर्वसिद्धिर्भविष्यति ॥ ३०
 विषमे दुर्गसंस्थाने सिंहव्याघ्रभयेषु च । चौराणां संकटे प्राप्ते तत्र स्तोत्रमुदीरयेत् ॥ ३१
 तत्राभयं महाराज स्तोत्रपाठाद्भविष्यति । अशेषेष्वेव दुर्गेषु राजद्वारे गते नरे ॥ ३२
 वासुदेवाभिधानस्य अयुतं जपते नरः । ब्रह्मचर्येण च स्नातः क्रोधलोभविर्वर्जितैः ॥ ३३
 द्विलक्षं बिल्वकैर्होमं घृतगुग्गुलसंयुतम् । वासुदेवं प्रपूज्यैव कुर्यात्प्रयतमानसः ॥ ३४
 स्तोत्रं प्रति ततो देवो होमो ध्यानेन मानवैः । तेषां सुभृत्यवर्तित्वं पार्श्वं नैव त्यजाम्यहम् ॥३५
 कलौ युगेऽपि संप्राप्ते स्तोत्रे दास्यं प्रयास्यति । वेदभङ्गप्रसङ्गेन यस्य कस्य न दीयते ॥ ३६
 सर्वकामसमृद्धार्थः सर्वदैव भविष्यति । एवं हि सफलं स्तोत्रं मया भूप कृतं शृणु ॥ ३७
 ब्रह्मणा निर्मितं स्तोत्रं जप्तं रुद्रेण वै पुरा । ब्रह्महत्याविनिर्मुक्त इन्द्रो मुक्तश्च किल्बिषात् ॥ ३८
 देवाश्च ऋषयः सर्वे सिद्धविद्याधरोरगाः । जपित्वा स्तोत्रमेतत्सु सिद्धिमापुर्वथेप्सिताम् ॥ ३९
 पुण्यो धन्यः स वै दाता पुत्रवान्हि भविष्यति । मम स्तोत्रं पठेद्यस्तु नात्र कार्या विचारणा॥४०
 आगच्छ त्वं स्त्रिया सार्धं मम स्थानं नृपोत्तम । हस्तावलम्बनं दत्तं हरिणा तस्य भूपतेः ॥ ४१
 नेदुर्दुन्दुभयस्तत्र गन्धर्वा ललितं जगुः । ननृतुश्चाप्सरःश्रेष्ठाः पुष्पवृष्टिं प्रचक्रिरे ॥ ४२
 देवाश्च ऋषयः सर्वे वेदस्तोत्रैः स्तुवन्ति ते । ततो दयितया सार्धं जगाम नृपतिर्हरिम् ॥ ४३
 तं स्तूयमानं सुरसिद्धसंघैः स विज्वलः पश्यति हृष्टमानसः ॥
 समागतस्तिष्ठति यत्र वै पिता माता च वेगेन महाप्रभावः ॥ ४४

इति श्रीमहापुराणे पाद्मे भूमिखण्डे वेनोपाख्यानं गुरुतीर्थं नवनवतितमोऽध्यायः ॥ ९९ ॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—८००१

अथ शततमोऽध्यायः ।

विष्णुरुवाच—

नर्मदायास्तटे रम्ये वटे तिष्ठति वै पिता । विज्वलोऽपि समायातः पितरं प्रणिपत्य सः ॥ १
 वासुदेवाभिधानस्य स्तोत्रस्यापि महामतिः । समाचष्टे स धर्मात्मा महिमानं पितुः पुरः ॥ २
 यथा विष्णुः समागत्य ददौ तस्मै वरं शुभम् । तत्सर्वं कथयामास सुप्रसङ्गेन चेतसा ॥ ३
 कुञ्जलोऽपि च वृत्तान्तं समाकर्ण्य च भूपतेः । हर्षेण महताऽऽविष्टः पुत्रमालिङ्ग्य विज्वलम् ॥४
 आह पुण्यं कृतं वत्स त्वया राक्षि महात्मनि । उपकारं महत्पुण्यं वासुदेवस्य कीर्तनात् ॥ ५

१ इ. अन्वयः शृणुयस्त्वो । २ इ. वैरिणा । ३ क. ख. इ. च. छ. झ. ङ. तः । तिलतण्डुलकैर्होमं दशोपाख्यान-
 मिभितम् । ४ इ. तः । तिलतण्डुलकैर्होमं गुग्गुगुलसंयुतम् । ५ क. ख. इ. च. छ. झ. ङ. इ. श्लोकं ।

अथैवं स प्रशस्यापि आशीर्भिरभिनन्द्य च । स्थितस्तस्मिन्वटे रम्ये च्यवनस्योप पश्यतः ॥ ६
पृतत्ते सर्वमाख्यातं तेषां वृत्तं महात्मनाम् । वैष्णवानां महाराज अन्यत्किं ते वदाम्यहम् ॥ ७

चेन उवाच—

अमृतं शङ्खपात्रेण पानैर्यं मम चार्पितम् । [*तस्मात्कस्य न च श्रद्धा पातुं मर्त्यस्य भूतले] ॥

उत्तमं वैष्णवं ज्ञानं पानानामिह सर्वदा ॥

त्वयैवं कथ्यमानस्य पाने तृप्तिर्न जायते । श्रोतुं हि देवदेवेश मम श्रद्धा विवर्धते ॥

कथयस्व प्रसादेन कुञ्जलस्यापि चेष्टितम् । महात्मना किमुक्तं तु चतुर्थतनयं प्रति ॥

तन्मे सुविस्तरादेवै कथयस्व महामते ॥

विष्णुरुवाच—

भूयतामभिधास्यामि चरितं कुञ्जलस्य च । बहुश्रेयःसमायुक्तं चरितं च्यवनस्य च ॥

इदं पुण्यं नरश्रेष्ठ स्नाख्यानं पापनाशनम् । यः शृणोति नरो भक्त्या गोसहस्रफलं लभेत् ॥

इति श्रीमहापुराणे पाद्मे भूमिखण्डे वेनोपाख्याने गुरुतीर्थे शततमोऽध्यायः ॥ १०० ॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—७३२२

अथैकाधिकशततमोऽध्यायः ।

सूत उवाच—

देवदेवो हृषीकेशस्त्वङ्गपुत्रं नृपोत्तमम् । समाचष्टे समाश्रेयमाख्यानं पापनाशनम् ॥

भूयतामभिधास्यामि चरित्रं श्रेयदायकम् । द्विजस्यापि च वृत्तान्तं कुञ्जलस्य महात्मनः ॥

विष्णुरुवाच—

कुञ्जलश्चापि धर्मात्मा चतुर्थं पुत्रमेव च । समाहूय मुदा युक्त उवाचैनं कपिञ्जलम् ॥

किं तु पुत्र त्वया दृष्टं श्रुतं वाऽपूर्वकं च यत् । भोजनार्थं प्रयासि त्वमितः कुत्र सुतोत्तमः ॥

तदाचक्ष्व महाभाग यद्वि दृष्टं सुपुण्यदम् ॥

कपिञ्जल उवाच—

यच्च तात मया दृष्टमपूर्वं तद्वदाम्यहम् । [†यन्न दृष्टं श्रुतं केन कस्मान्नैव श्रुतं मया

तदिहैव प्रवक्ष्यामि भूयतामधुना पितः ॥]

शृण्वन्तु भ्रातरः सर्वे मातस्त्वं शृणु सांप्रतम् । कैलासः पर्वतश्रेष्ठो धवलश्चन्द्रसंनिभः ॥

नानाधातुसमाकीर्णो नानावृक्षोपशोभितः । गङ्गाजलैः शुभैः पुण्यैः क्षालितः सर्वतोऽपि च ॥

नदीनां तु सहस्राणि रूपातानि विविधानि च । यस्मात्तात प्रसूतानि जलानि शुभदानि च ॥

* एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. घ. च. छ. झ. ट. ठ. ड. पुस्तकस्यः । † एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. घ. ड. च. छ. झ. ट. ठ. ड. व. पुस्तकस्यः ।

१ क. ख. घ. ड. च. छ. झ. ट. ठ. ड. व. पुत्रं देवसमोपेतं स्तुत्वा चैव पुनः पुनः । ए° । २ क. ख. च. नार्थममृतं शृणु । त° । घ. ट. ठ. नार्थमानीतं दिवः । त° । ३ क. ख. घ. च. छ. झ. ट. ड. व. नं वैष्णवैश्चरितं पुनः । त्व° । ४ क. ख. घ. ड. च. छ. झ. ट. ठ. ड. व. व कृपया कथयस्व मे । वि° । ५ घ. ट. ठ. ड. लोकाख्यः । ६ क. ख. घ. ड. च. छ. झ. ट. ठ. ड. व. दिव्यानि । ७ क. ख. च. छ. झ. विमलानि । घ. ड. ट. ठ. ड. विविधानि ।

तद्भागानि सहस्राणि सोदकानि मेहान्ति च । महागिरौ सरस्यश्च ईससारससेविताः ॥ ९
 तस्मिञ्चिन्नखरिणां श्रेष्ठे पुण्यदाः पापनाशिकाः । विविधानि प्रशस्तानि पुष्पितानि वनानि च ॥ १०
 नानावृक्षोपयुक्तानि हरितानि समन्ततः । किंनराणां गणैश्चैव अप्सरोभिः समाकुलः ॥ ११
 गन्धर्वैश्चारणैः सिद्धैर्देववृन्दैः सुशोभितः । दिव्यवृक्षवनोपेतो गङ्गापातैः समाकुलः ॥ १२
 [* दिव्यगन्धैः सुगन्धैश्च नानारत्नसमन्वितः] । स्फाटिकाभिः शिलाभिश्च सर्वतः समलंकृतः ॥ १३
 सूर्यतेजोमयो राजस्तेजोभिश्च समाकुलः । चन्दनैश्चारुगन्धैश्च बकुलैर्नीलपुष्पकैः ॥ १४
 नानापुष्पमयैर्वृक्षैः सर्वत्र समलंकृतः । पक्षिणां सुनिनादैश्च दिव्यानां मधुरायते ॥ १५
 षट्पदानां निनादैश्च वृक्षैर्वै मधुरायते । कोकिलानां तु गीर्भिश्च ध्वनितः सैकलो गिरिः ॥
 गणैः कोटिभिराकीर्णं तत्राऽऽस्ते शिवमन्दिरम् ॥ १६
 स्वर्गाभिरमणं पुण्यं पुण्यदं सुशिलोच्चयम् । दिग्गजानां सुघोषैश्च शब्दितं च समन्ततः ॥ १७
 नानामृगैः समाकीर्णं शाखामृगसमाकुलम् । मयूरकेकायोषैश्च गुहासु च विनादितम् ॥ १८
 कन्दरैर्लेपनैः कूटैः सानुभिश्च विराजितम् । नानाप्रस्रवणोपेतमौषधीभिर्विराजितम् ॥ १९
 दिव्यं दिव्यगुणोपेतं पुण्यधामसमाकुलम् । सेवितं पुण्यलोकैश्च पुण्यराशिं महागिरिम् ॥ २०
 पुलिन्दभिल्लकोलैश्च सेवितं पर्वतोत्तमम् । विकटैः शिखरैः कूटैरद्रिराजः प्रशोभते ॥ २१
 अन्यैर्नानाविधैः पुष्पैः कौतुकैर्मङ्गलैः शुभैः । गङ्गोदकप्रपातैश्च महाशब्दं प्रशुश्रुवे ॥ २२
 [+ शंकरस्य गृहं तात कैलासं गतवानहम् । तत्राऽऽश्चर्यं मया दृष्टं यन्न दृष्टं कदा श्रुतम्] ॥ २३
 ध्रुयतामभिधास्यामि तात सर्वं मयोदितम् । शिखराद्रिरिराजस्य मेरोः पुण्यान्महोदयात् ॥ २४
 हिमक्षीरसवर्णस्तु प्रवाहः पतते भुवि । गङ्गायाश्च महाभाग रंहसा भोगवर्जितः ॥ २५
 कैलासस्य शिरः प्राप्य तत्र विस्तरतां गतः । दशयोजनविस्तीर्णस्तत्र गङ्गाहरो महान् ॥
 महातोयेन पुण्येन विमलेन विराजते ॥ २६
 सर्वतोभद्रतां प्राप्नो महाहंसैः प्रशोभते । [* नामोच्चारेण दिव्येन पुण्येन मधुरेण च ॥ २७
 हंसास्त्रत्र भ्रुकूजन्ति तेन स्रोतो विराजते] । तस्यैवाग्रे शिलायां हि कन्या चैका महामते ॥ २८
 आसीना मुक्तकेशा तु रूपद्रविणशालिनी । दिव्यरूपसुसंपन्ना सर्वलक्षणसंयुता ॥ २९
 दिव्यालंकारसंभूषा सा च तत्र विराजते । न जाने गिरिराजस्य तनया वा महोदधेः ॥ ३०
 नो वाऽस्ति ब्रह्मणः पत्नी नो वा स्वाहा भविष्यति । इन्द्राणी वा महाभागा रोहिणी वा भविष्यति ॥
 ईदृशी न यमस्यापि युवती परिदृश्यते । अन्यासां च सुदिव्यानां नारीणां तात सर्वथा ॥ ३२
 यादृशं शीलसद्भावं गुणरूपं तु दृश्यते । अप्सरसां कदा नास्ति तादृशं रूपलक्षणम् ॥ ३३
 यादृशं तु मया दृष्टं तदङ्गे विश्वमोहनम् । शिलापदे समासीना दुःखेनापि समाकुला ॥ ३४

* एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. ड. च. छ. झ. ङ. ट. पुस्तकस्थः । + एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठो घ. ङ. छ. ट. ठ. ड. पुस्तकस्थः । * एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठो घ. ड. छ. झ. ट. ठ. ड. ट. पुस्तकस्थः ।

१ क. ख. घ. ड. च. छ. झ. ट. ठ. ड. सपद्यानि । २ क. ख. घ. ड. च. छ. झ. ट. ड. महागिरौ । ३ घ. ट. ठ. ड. काः । वनानि विविधान्येव पुं । ४ घ. ड. छ. झ. ट. ठ. ड. ड. नि शुभानि च । किं । ५ क. ख. ड. च. छ. झ. ट. दिव्यभागैः । ड. दिव्यभोगैः । ६ क. ख. ड. च. ड. सवनो । ७ क. ड. ड. म् । अंशुभिर्धवलं पुण्यं पुण्यराशिश्चि । ८ क. छ. ड. म् । सिद्धैश्च गर्जमानैश्च शरभैः कुञ्जरैस्ततः । ९ ट. ड. प्रव्रजन्ति । १० ड. छ. झ. ड. तस्यतीरे शि । ११ घ. ट. ड. म् । न्ना सुवर्णा सर्वलक्षणा । दि । १२ छ. ड. सगुणा सर्वलक्षणा । दि । ड. ड. सगुणा दिव्यलक्षणा । दि । १३ क. ख. च. शी रूपसंपत्तिर्युवतीनां न हं ।

रुदते सुस्वरैर्बाला अनेकैः स्वजनैर्विना । अधूणि पतमानानि मुक्ताभानि बहूनि च ॥ ३५
 निर्मलानि पतन्त्यत्र स्रोतस्येव महामते । विन्दवो मौक्तिकाभास्ते पतिता हि महोदके ॥ ३६
 तेभ्यो भवन्ति पद्मानि हृद्यानि सुरभीणि च । पद्मानि जग्निरे तेभ्यो नेत्राश्रुभ्यो महामते ॥ ३७
 गङ्गाम्भसि तरन्त्येव असंख्यातानि तानि तु [*पतितानि सुहृद्यानि रंहसा यान्ति तानि तु] ॥
 गङ्गाप्रवाहमध्ये तु हंसवृन्दैः समं पितः । [+भागीरथ्याः प्रवाहस्तु तस्माच्चैव विनिर्गतः ॥ ३९
 कैलासशिखरं प्राप्य रत्नाख्यं चारुकन्दरम् । वर्तते तोयपूर्णस्तु योजनद्वयविस्तृतः ॥ ४०
 हंसवृन्दसमाकीर्णो जलपक्षिसमाकुलः । नानावर्णविशेषाणि सन्ति पद्मानि तत्र च ॥ ४१
 प्रवाहे निर्मले तात मुनिवृन्दनिषेविते ।] अश्रुभ्यो यानि जातानि प्रभाते कमलानि च ॥ ४२
 गङ्गोदकप्रुतान्येव सौरभ्याणि महान्ति च । प्रभवन्ति प्रवाहे तु निर्मले जलपूरिते ॥
 [*जलमध्ये सुहंसैश्च जलपक्षिनिनादिते] ॥ ४३

सूत्र उवाच—

रत्नाढ्ये तु गिरौ तस्मिन् रत्नेश्वरमहेश्वरः । देवदैत्यैः सुपूज्योऽपि तिष्ठत्येव तु सर्वदा ॥ ४४
 तत्र दृष्टो मया तात कश्चित्पुण्यमयो मुनिः । जटाभारसमाक्रान्तो निर्वासा दण्डधारकः ॥ ४५
 निराधारो निराहारस्तपसाऽतीव दुर्बलः । कृशाङ्गोऽप्यस्थिसंघातस्त्वङ्मात्रेणैव चेष्टितः ॥ ४६
 भस्मनाऽऽकुलितान्येव तस्याङ्गानि महात्मनः । शुष्कपत्राणि भक्षेत शीर्णानि पतितानि च ॥ ४७
 [+शिवभक्तः समासीनो दुःखाधारो महातपाः । अश्रुभ्यो यानि जातानि पद्मानि सुहृद्यानि च] ४८
 गङ्गातोयात्समानीय देवदेवं प्रपूजयेत् । रत्नेश्वरं महाभागो नृत्यगीतविशारदः ॥ ४९
 गायते नृत्यते तस्य द्वारस्थस्त्रिपुरद्विषः । तत्राऽऽगत्य स धर्मात्मा रोदते सुस्वरैरपि ॥ ५०
 एवं दृष्टं मया तात अपूर्वं वदतां वर । कथयस्व प्रसादान्मे यदि त्वं वेत्सि कारणम् ॥ ५१
 सा का नारी महाभाग कस्मात्तत्र प्ररोदिति । कस्मात्सदैव पुरुषो देवमर्चन्महेश्वरम् ॥ ५२
 तन्मे त्वं विस्तराद्ब्रूहि सर्वसंदेहकारणम् । एवमुक्तो महाभागः कुञ्जलोऽपि सुतेन हि ॥ ५३
 कपिञ्जलेन प्रोवाच विस्तराच्छृण्वतो मुने ॥ ५४

इति श्रीमहापुराणे पाद्मे भूमिखण्डे वेनोपाख्याने गुरुतीर्थे एकाधिकशततमोऽध्यायः ॥ १०१ ॥

आदितः लोकानां समष्ट्यङ्काः—८०६६

अथ द्वाधिकशततमोऽध्यायः ।

कुञ्जल उवाच—

सर्वं वत्स प्रवक्ष्यामि यच्चयोक्तं ममाधुना । भवयौर्वेदनं यच्चु यस्मार्ज्जातं द्विजोत्तम ॥ १
 एकदा तु महादेवी पार्वती पर्वतोत्तमे । क्रीडमाना महात्मानमीश्वरं वाक्यमब्रवीत् ॥ २

* एतच्छिहान्तर्गतः पाठः क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ठ. ड. ड. पुस्तकस्यः । + एतच्छिहान्तर्गतः पाठः क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ठ. ड. ड. पुस्तकस्यः । * एतच्छिहान्तर्गतः पाठः क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ठ. ड. ड. पुस्तकस्यः । + एतच्छिहान्तर्गतः पाठः क. ख. ङ. च. छ. झ. ड. ड. पुस्तकस्यः ।

१ अ. प्रवाहे । २ क. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ड. ड. रत्नाढ्ये । ३ छ. 'स्मिन्वसते च म' । ४ क. ख. ङ. च. छ. झ. ड. ड. निराशो । ५ अ. 'योस्तेजसा सा तु य' । ६ अ. 'ज्जाता द्वि' । ७ क. ख. ङ. च. छ. झ. ड. ड. प्रमदोत्तमा ।

ममोरसि महादेव महदेतत्सुदोहदम् । दर्शयस्व ममाग्रे त्वं काननं काननोत्तमम् ॥	३
महादेव उवाच—	
एवमस्तु महादेवि नन्दनं देवसंकुलम् । दर्शयिष्यामि ते पुण्यं द्विजसिद्धनिषेवितम् ॥	४
एवमाभाष्य तां देवीं तथा सह गणैस्ततः । जग्मतुर्वत्स तौ देवौ नन्दनं नवमेव तु ॥	५
सर्वाङ्गसुन्दरं पुष्पमाल्याद्याभरणैर्युतम् । घण्टामालाभिसंयुक्तं किङ्किणीजालमालिनम् ॥	६
वसनैः पद्मपुष्पैस्तु मुक्तामाल्यसुशोभितम् । हंसचन्द्रप्रतीकाशं वृषभं चारुक्षणम् ॥	७
समारूढो महादेवो गणकोटिसमावृतः । नन्दिभृङ्गिमहाकालस्कन्दचण्डमनोहराः ॥	८
वीरभद्रो गणेशश्च पुष्पदन्तो जनेश्वरः । सुबलोऽतिबलो नाम मेघनादो धैर्यावहः ॥	९
घण्टाकर्णश्च कालिन्दः पुलिन्दो वीरबाहुकः । केशारिः किंकरो नाम चन्द्रहासः प्रजापतिः ॥ १०	
एते चान्ये च बहवः सनकाद्यास्तपोधनाः । गणैश्च कोटिसंख्यातैः स शिवः परिवारितः ॥ ११	
नन्दनं वनमेवापि सेवितं देवकिंनरैः । प्रविवेश महादेवो गणैर्देव्या च सेवितः ॥	१२
दर्शयामास देवेशो गिरिजायै सुशोभितम् । नानापादपसंछन्नं फलपुष्पसमाकुलम् ॥	१३
[*दिव्यरम्भासमाकीर्णं पुष्पवज्रिश्च चम्पकैः । मल्लिकाभिः सुपुष्पाभिर्मालतीजालसंकुलम्] १४	
नित्यपुष्पितशाखाभिः पादपैः शोभितं वनम् । राजमानं महावृक्षैश्चन्दनैश्चारुगन्धिभिः ॥	१५
देवदारुवनैर्जुष्टं लवङ्गैश्च समाकुलम् । [+सरलैर्नारिकेलैश्च तद्वत्पूगीफलद्रुमैः ॥	१६
खर्जूरपनसैर्दिव्यैः फलभारावनामितैः । परिमलोद्गारसंयुक्तैर्गुरुवृक्षसमाकुलम् ॥]	
अग्नितेजःसमाभासैः सप्तपर्णैः सुपुष्पितैः ॥	१७
राजवृक्षैः कदम्बैश्च पुष्पशोभासमन्वितम् । जम्बुनिम्बमहावृक्षैर्मातुलिङ्गसमाकुलम् ॥	१८
नारदैः सिन्दुवारैश्च पिप्पलैः शालतिन्दुकैः । [+उदुम्बरैः कपित्थैश्च जम्बुपादपशोभितम् ॥	१९
लक्ष्मणैः पुष्पसौगन्धैः स्फुटनारैः समाकुलम्] । चूतैश्च फलराजाद्यैर्नीलैश्चैव घनोपमैः ॥	२०
शोभितं नन्दनं पुण्यं शिवेन परिर्दाशितम् । शोभितं च द्रुमैश्चान्यैः सर्वैर्नीलवनोपमैः ॥	२१
सर्वकामफलोपेतैः कल्याणफलदायकैः । कल्पद्रुमैर्महापुण्यैः शोभितं नन्दनं वनम् ॥	२२
नानापक्षिनिनादैश्च संकुलं मधुरस्वनैः । कोकिलानां रुतैः पुण्यैरुत्सृष्टं मधुकारिभिः ॥	२३
मकरन्दविलीनाभिर्भ्रमरीभिर्विराजितम् । नानावृक्षैः समाकीर्णं नानामृगगणाकुलम् ॥	२४
वृक्षेभ्यः पतितैः पुष्पैः सुगन्धैः पतितैर्भुवि । सा च भू राजते पुत्र पूजितेव सुगन्धिभिः ॥	२५
तत्र वीप्यो महापुण्याः पद्मसौगन्धनिर्मलाः । तोयैस्ताः क्षुभिताः पुत्र हंसकारण्डवोषिताः ॥	२६
तडागैः सागरप्रख्यैस्तोयसौगन्ध्यपूजितैः । नन्दनं भाति सर्वत्र गणैरप्सरसां महत् ॥	२७
विमानैः कलशैः शुभ्रैर्हृदयैः सुशोभनैः । नन्दनं वनराजस्तु प्रासादैश्च सुशोभितः ॥	२८
यत्र तत्र प्रभात्येव किंनराणां महागणैः । [*गन्धर्वैरप्सरोभिश्च सुरूपाभिर्द्विजोत्तम ॥]	२९

* एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. ड. च. छ. घ. ङ. ट. पुस्तकस्थः । + एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. ड. च. छ. घ. ङ. ट. पुस्तकस्थः । + एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. च. छ. ङ. ट. पुस्तकस्थः । * एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. घ. ङ. च. छ. ङ. ट. ड. पुस्तकस्थः ।

१ य. महोदय म । २ ड. 'म् । वेणुमा । ३ छ. स. 'म् । अमरैः पुष्पवृक्षैश्च मु । ४ ड. घटेश्वरः । ५ घ. ठ. ड. पाटलानां वनोत्तमम् । ६ ड. ड. बकुलैः । ७ ख. ड. च. छ. ङ. ड. नागैः स । ८ क. ख. ड. च 'म् । नीलैः शालवने-
दिव्यैस्तालानां तु वनैस्तातः । छ. ङ. ड. 'म् । तमालैस्तु विशालैस्तैः शोभितं तपनोपमैः । ९ ड. छ. ङ. ड. कल्पनाङ्क-
पदा । १० क. ख. घ. ङ. च. छ. ङ. ट. ड. ड. 'ज्यैर्भुरैर्भु' । ११ ड नयो । १२ क. ख. ड. च. छ. ङ. ड. सुधान्वितैः ।

देवतानां विनोदैश्च मुनिवृन्दैः सुयोगिभिः । सर्वत्र शोभते पुण्यं स्थानं तु नन्दनस्य च ॥	३०
एवं समालोक्य महानुभावो भवश्च देव्या सहितो महात्मा ॥	
श्रीनन्दनं पुण्यवतां निवासं सुखाकरं शान्तिगुणोपपन्नम् ॥	३१
आदित्यतेजःसमतेजसां गणैः प्रभाति वै रश्मिभिर्जातरूपैः ।	
पुष्पैः फलैः कामगुणोपपन्नैः कल्पद्रुमो नन्दनकाननेऽपि ॥	३२
एवंविधं पादपराजमेव समीक्ष्य देवी च शिवं बभाषे ।	
अस्याभिधानं कथयस्व नाथ सर्वस्य पुण्यस्य नगस्य पुण्यम् ॥	३३

शिव उवाच—

अस्य प्रतिष्ठा महती कुभारव्या देवेषु मुख्यो मधुसूदनश्च ।	
नदीषु मुख्या सुरनिम्नगाऽपि विसृष्टिकर्ता च यथैव धाता ॥	३४
सुखावहानां तु यथैव चन्द्रो भूतेषु मुख्या च यथैव पृथ्वी ।	
नगेन्द्रराजो हि यथा नगानां जलाशयेष्वेव यथा समुद्रः ॥	३५
महौषधीनामिव देवि चास्य महीधराणां हिमवान्यथैव ।	
विद्यासु मध्ये च यथाऽऽत्मविद्या लोकेषु सर्वेषु यथा नरेन्द्रः ॥	३६
तथैव मुख्यस्तरुराज एष सर्वातिथिः सर्वपतेः श्रियोपमः ।	

पार्वत्युवाच—

गुणांश्च शंभो मम कीर्तयस्व वृक्षाधिपस्यापि शुभान्सुपुण्यान् ॥	३७
आकर्ण्य देवो वचनं बभाषे देव्यास्तु सर्वं सुतरोर्हितस्य ।	
यं यं तु कल्पयन्ति सुपुण्ययुक्ता देवोपमा देववराश्च देवि ॥	३८
तं तं हि वृक्षः प्रददाति तेभ्यः फलाद्रसानां स च वृक्ष एकः ।	
तस्माच्च सर्वे प्रभवन्ति पुण्या दुष्प्राप्यमत्रैव तपोधिकास्ते ॥	३९
जीवाधिकं रत्नमयं सुदिव्यं देवास्तु भुञ्जन्ति महाप्रधानाः ।	
शुश्राव देवी वचनं शिवस्य आश्चर्यभूतं मनसा विचिन्त्य ॥	४०
तस्यानुमत्या परिकल्पितं च स्त्रीभावरूपं सुगुणं सुरूपम् ।	
सर्वाङ्गरूपं सुगुणं सुरूपं तस्मात्तदा सा गिरिजा प्रलेभे ॥	४१
विश्वस्य मोहाय यथोर्पविष्टा सहायरूपा मकरध्वजस्य ।	
क्रीडानिधानं सुखसिद्धिरूपं सर्वाभिपन्ना कमलार्यताक्षी ॥	४२
पद्मानना पद्मकरा सुपद्मा चामीकरस्यापि यथा सुमूर्तिः ।	
प्रभासु तद्द्विदमला सुतेजा लीलामुतेजाश्च सुकुञ्चितास्ते ॥	४३
प्रलम्बकेशाः परिसूक्ष्मवद्धाः पुष्पैः सुगन्धैः परिलेपिताश्च ।	
प्रबद्धकुन्ता दृढकेशबन्धैर्विभाति सा रूपवरेण बाला ॥	४४
सीमन्तमार्गे च मुक्ताफलानां माला विभात्येव यथा तरुणाम् ।	
सीमन्तमूले तिलकं सुदेव्या यथोदितो दैत्यगुरुः सुतेजाः ॥	४५

भाले सुपद्मे मृगनाभिपद्मसमुत्थतेजःप्रकरैर्विभाति ॥	
सीमन्तमूले तिलकस्य तेजः प्रकाशयेद्रूपश्रियं सुलोके ॥	४६
केशेषु मुक्ताफलके च भाले तस्याः सुशोभां विकरोति नित्यम् ।	
यथा तु चन्द्रः परितो विभाति सुरम्यचेष्टेव विभाति तद्वत् ॥	४७
संपूर्णचन्द्रोऽपि यथा विभाति ज्योत्स्नानिपातेन हिमांशुतेजः ।	
तस्यास्तु वक्त्रं परिभाति तद्वच्छोभाकरं विश्वविशारदं च ॥	४८
हिमांशुरेवापि कलङ्कयुक्तः संक्षीयते नित्यकलाविहीनः ।	
संपूर्णमस्त्येव सदैव हृष्टं तस्यास्तु वक्त्रं परिनिष्कलङ्कम् ॥	४९
गन्धं विकारां कमले स्वकीयं ततः समालोक्य सुखं न लेभे ।	
पद्मानना सर्वगुणोपपन्ना मदीयभावैः परिनिर्मितेयम् ॥	५०
गन्धं स्वकीयं तु विपश्य पद्मं तस्या मुखाद्वाति जगत्समीरः ।	
लज्जाभियुक्तं सहसा बभूव जलं समाश्रित्य सदैव तिष्ठति ॥	५१
*कतिमतिनियतबुद्ध्या सुधियो वदन्ति समदननृपतेः कोशं समुद्रकलाभिः ।	
सुरदशनरत्नैर्हास्यलीलाभियुक्ता अरुणअधरबिम्बं शोभमानस्तु आस्यः ॥	५२
शुद्धा मुनासिका तस्याः मुकण्णौ रत्नभूषितौ । हेमकान्तिसमोपेतौ कपोलौ दीप्तिंसंयुतौ ॥	५३
रेखात्रयं प्रशोभेत ग्रीवायां परिसंस्थितम् । सौभाग्यसंपच्छृङ्गारैस्तिप्तो रेखा इहैव हि ॥	५४
मुस्तनौ कठिनौ पीनौ वर्तुलौ बिल्वसंनिभौ । तस्याः कन्दर्पकलशावभिषेकाय कल्पितौ ॥	
अंसावतीव शोभेते सुसमौ मानसान्वितौ ॥	५५
सुभुजौ वर्तुलौ स्निग्धौ सुवर्णौ लक्षणान्वितौ । सुसमौ करपद्मौ तौ पद्मवर्णौ सुशीतलौ ॥	५६
दिव्यलक्षणसंपद्मौ पद्मस्वस्तिकसंयुतौ । सरलाः पद्मसंयुक्ता अङ्गुल्यो नखसंयुताः ॥	५७
नखानि मणिभासीनि जलबिन्दुनिभानि च । पद्मगर्भप्रतिच्छन्नो वर्णस्तदङ्गसंभवः ॥	५८
पद्मगन्धा च सर्वाङ्गे पद्मेव भाति भामिनी । सर्वलक्षणसंपद्मा नगकन्या सुशोभिता ॥	५९
रक्तोत्पलनिभौ पादौ सुशक्तौ चातिशोभनौ । रत्नज्योतिःसमाकारा नखाः पादाग्रसंभवाः ६०	
यथोद्दिष्टं च शास्त्रेषु तथा चाङ्गे प्रदृश्यते । सर्वाभरणशोभाङ्गी हारकङ्कणनूपुरा ॥	६१
मेखलाकटिसूत्रेण काञ्चीनादेन राजते । नीलेन पट्टवस्त्रेण परां शोभां गता तु सा ॥	६२
कञ्चुकेनापि दिव्येन सुरक्तेन गुणान्विता । पार्वतीकल्पिताद्भावाद्गुणं प्राप्ता महोदयम् ॥	६३
कल्पद्रुमान्मुदं लेभे शंकरं वाक्यमब्रवीत् । यथोक्तं तु त्वया देव तथा दृष्टं वनं मया ॥	
यादृशं कथ्यते भावैस्तादृशं परिदृश्यते ।	६४

सूत उवाच—

अथ सा चारुसर्वाङ्गी तयोः पार्श्वे समेत्य वै । पादाम्बुजं ननामाथ सा भक्त्या उभयोर्मुदा ॥ ६५

उवाच वचनं स्निग्धं तदृष्टं हारि च सा तदा । कस्माद्दृष्टा त्वया मातः कथयस्वात्र कारणम् ॥ ६६

देव्युवाच—

दृप्तस्य कौतुकाद्भावान्मया वै प्रत्ययः कृतः । सद्यः प्राप्तं फलं भद्रे भवतीरूपसंपदा ॥ ६७

* सर्वपुस्तकेषु च्छन्दोभङ्गीऽर्थासंगतिश्च ।

अशोकसुन्दरीनाम्ना लोके ख्यातिं प्रयास्यसि । सर्वसौभाग्यसंपन्ना मम पुत्री न संशयः ॥ ६८
सोमवंशे तु विख्यातो यथा देवः पुरंदरः । नहुषो नाम राजेन्द्रस्तव नाथो भविष्यति ॥ ६९
एवं दत्त्वा वरं तस्यै जगाम गिरिजा गिरिम् । कैलासं शंकरेणापि मुदा सा परयाऽन्विता ॥७०

इति श्रीमहापुराणे पाद्मे भूमिखण्डे वेनोपाख्याने गुरुतीर्थे षडधिकशततमोऽध्यायः ॥ १०२ ॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—८१३६

अथ त्र्यधिकशततमोऽध्यायः ।

कुञ्जल उवाच—

अशोकसुन्दरी जाता सर्वयोषिद्वरा तदा । रेमे तु नन्दने पुण्ये सर्वकामगुणान्विते ॥ १
सुँरूपाभिः सुकन्याभिर्देवानां चारुहासिनि । सर्वान्भोगान्प्रभुञ्जाना गीतनृत्यविचक्षणा ॥ २
विप्रचित्तिमुतो हुण्डो रौद्रस्तीव्रश्च सर्वदा । स्वेच्छाचारो महाकामी नन्दनं प्रविवेश ह ॥ ३
अशोकसुन्दरीं दृष्ट्वा सर्वालंकारशोभिताम् । तस्यास्तु दर्शनाद्दैत्यो विद्धः कामस्य मार्गणैः ॥ ४
तामुवाच महाकायः का त्वं कस्यासि सुन्दरि । कस्मात्त्वं कारणाच्चात्र ज्ञागताऽसि वनोत्तमम् ॥ ५

अशोकसुन्दर्युवाच—

शिवस्यापि सुपुण्यस्य सुताऽहं शृणु सांप्रतम् । स्वसाऽहं कार्तिकेयस्य जननी गिरिजा मम ॥ ६
बालभावेन संप्राप्ता लीलया नन्दनं वनम् । भवान्को हि किमर्थं तु मामेवं परिपृच्छसि ॥ ७

हुण्ड उवाच—

विप्रचित्तेः सुतश्चाहं गुणलक्षणसंयुतः । हुण्डेति नाम्ना विख्यातो बलवीर्यसमन्वितः ॥
दैत्यानामप्यहं श्रेष्ठो मत्समो नास्ति रक्षसः ॥ ८
देवेषु मर्त्यलोकेषु तपसा यशसा कुलैः । अन्येषु नागलोकेषु धनभाग्यैर्वरानने ॥ ९
दर्शनात्ते विशालाक्षि हतः कन्दर्पमार्गणैः । शरणं तेऽप्यहं प्राप्तः प्रसादसुमुखी भव ॥
भवस्व बलभा भार्या मम प्राणसमा प्रिया ॥ १०

अशोकसुन्दर्युवाच—

भ्रूयतामभिधास्यामि सर्वसंबन्धकारणम् । भवितव्या सुजातस्य लोके स्त्री पुरुषस्य हि ।
भवितव्यस्तथा भर्ता स्त्रिया यः सदृशो गुणैः ॥ ११
संसारे लोकमार्गोऽयं शृणु हुण्ड यथाविधि । अस्त्येव कारणं चात्र यथा ते न भवाम्यहम् ॥ १२
सुभार्या दैत्यराजेन्द्र शृणुष्व यतमानसः । तरुराजादहं जाता यदा काले महामते ॥ १३
ज्ञंभोर्भावं सुसंगृह्य पार्वत्या कल्पिताऽस्म्यहम् । देवस्यानुमतो देव्या सृष्टो भर्ता ममैव हि ॥ १४
सोमवंशे महाप्राज्ञः स धर्मात्मा भविष्यति । जिष्णुर्जिष्णुसमो वीर्यं तेजसा पावकोपमैः ॥ १५
सर्वज्ञः सत्यसंधश्च त्यागे वैश्रवणोपमः । यज्वा दानपतिः सोऽपि रूपेण मन्मथोपमः ॥ १६
नहुषो नाम धर्मात्मा गुणशीलमहानिधिः । देव्या देवेन मे दत्तः ख्यातो भर्ता भविष्यति ॥ १७

यस्मात्सर्वगुणोपेतं पुत्रमाप्स्यामि सुन्दरम् । इन्द्रोपेन्द्रसमं लोके ययातिं जनबल्लभम् ॥ १८
लप्स्याम्यहं हितं वीरं यस्माच्छम्भोः प्रसादतः । [*अहं पतिव्रता वीर परभार्या विशेषतः।] १९
अतस्त्वं सर्वदा हुण्ड त्यज भ्रान्तिमितो ब्रज । महस्यैवं वचो ब्रूते सोऽशोकसुन्दरीं प्रति २०
हुण्ड उवाच—

नैव युक्तं त्वया प्रोक्तं देव्या देवेन चैव हि । नहुषो नाम धर्मात्मा सोमवंशे भविष्यति ॥ २१
भवती वयसा ज्येष्ठा स कनिष्ठो न युज्यते+ । कनिष्ठा स्त्री प्रशस्ता स्यात्पुरुषो न प्रशस्यते ॥ २२
कदा स पुरुषो भद्रे तव भर्ता भविष्यति । तारुण्यं यौवनं यावन्नाशमेव प्रयास्यति ॥ २३
यौवनस्य बलेनापि रूपवत्यः सदा स्त्रियः । पुरुषाणां बल्लभत्वं प्रयान्ति वरवारिणि ॥ २४
तारुण्यं हि महामूल्यं युवतीनां वरानने । तस्याऽऽधारेण भुञ्जन्ति भोगान्कामान्मनोनुगान् ॥ २५
कदा सोऽभ्येष्यते भद्र आयुपुत्रः शृणुष्व मे । यौवनं वर्ततेऽद्यैव वृथा चैव भविष्यति ॥ २६
गर्भत्वं च शिशुत्वं च कौमारं च निशामय । कदा स यौवनेपेतस्तव योग्यो भविष्यति ॥ २७
यौवनस्य प्रलोभेन पिबस्व मधुमाधवीम् । मया सह विशालाक्षि रमस्व त्वं सुखेन वै ॥ २८
हुण्डस्य वचनं श्रुत्वा शिवस्य तनया पुनः । उवाच दानवेन्द्रं सा साधो तन्न भविष्यति ॥ २९
अष्टाविंशतिके प्राप्ते द्वापराख्ये युगे तदा । शेषावतारो धर्मात्मा वसुदेवसुतो बलः ॥ ३०
रेवतस्य सुतां भार्या दिव्यां चैव करिष्यति । साऽपि जाता महाभागा कृताख्ये हि युगोत्तमे ॥ ३१
युगत्रयप्रमाणेन सा हि ज्येष्ठा बलादपि । बलस्यापि मिया जाता रेवती प्राणसंभिता ॥ ३२
भविष्यद्द्वारे प्राप्ता इह सा तु भविष्यति । मायावती पुरा जाता गन्धर्वतनया वरा ॥ ३३
अपहृत्य निहत्यैव शंभरो दानवोत्तमः । तस्या भर्ता समाख्यातो माधवस्य सुतो बली ॥ ३४
प्रयुञ्जो नाम वीरेशो यादवेन्द्रस्य नन्दनः । तस्मिन्युगे भविष्ये च भाव्यं पृष्टं पुरातनैः ॥ ३५
व्यासादिभिर्महाभागैर्ज्ञानवद्भिर्महात्मभिः । एवं हि दृश्यते दैत्य वाक्यं देव्या तदोदितम् ॥ ३६
मां प्रत्युक्तं यथा धात्र्या पुत्र्या हिमवतस्तदा । त्वं तु लोभेन कामेन लुब्धो वदसि कुष्कृतम् ॥ ३८
किंत्विषेण समायुक्तं वेदशास्त्रविवर्जितम् । यद्यस्य दृष्टमेवास्ति भुभं वाऽप्यनुभं यथा ॥ ३८
पूर्वकर्मानुसारेण तद्भविष्यति तस्य च । [*देवानां ब्राह्मणानां च वदने यत्सुभाषितम् ॥ ३९
निःसरेद्यदि सत्यं तदन्यथा नैव जायते । मद्भ्राग्यादेवमाज्ञातं नहुषस्यापि तस्य च ।]
समायोगं विचार्यैव देव्या प्रोक्तं शिवेन च ॥ ४०

एवं ज्ञात्वा शमं गच्छ त्यज भ्रान्तिं मनःस्थिताम् । नैव शक्तो भवान्दैत्य मनो मे चालितुं भुवम् ॥ ४१
पतिव्रतादृढं चित्तं कः प्रचालयितुं विभुः । महाशापेन योक्ष्यामि इतो गच्छ महासुर ॥ ४२
एवमाकर्ण्य तद्वाक्यं हुण्डो वै दानवो बली । मनसा चिन्तयामास कथं भार्या भवेदियम् ॥ ४३
विचिन्त्य हुण्डो मायावी अन्तर्धानं समागतः । मायया कन्यकारूपो बभूव मम नन्दन ॥ ४४
सा कन्याऽपि वरारोहा मायारूपाऽगमत्ततः । हास्यलीलासमायुक्ता यत्राऽऽस्ते भवनन्दिनी ॥ ४५

*एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. ड. च. छ. झ. ङ. पुस्तकस्यः । + एतदमे क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ङ. ठ. ड. द. पुस्तकेषु 'बलेन वयसा युक्तो नहुषस्तु न युज्यते' इत्यर्थमाधिकम् । *एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ङ. ठ. ड. द. पुस्तकस्यः ।

१ क. ख. ड. च. छ. झ. ङ. 'हं' रणे धीरं २ ग. घ. च. छ. झ. ङ. ठ. ड. महामूलं । ३ ड. 'म्' । तस्मा-
भिष्कम्य वेगेन तस्मात्स्थानाद्दिहाय ताम् । अन्यस्मिन्निवस्ते प्राप्ते मायां कृत्वा तमोमयीम् । दिव्यं मायामयं रूपं कृत्वा नार्यास्तु
दानवः । हा ।

उवाच वाक्यं स्निग्धेव अशोकसुन्दरीं प्रति । काऽसि कस्यासि सुभगे तिष्ठासि त्वं तपोवने ॥ ४६
किमर्थं क्रियते बाले कामशोषणकं तपः । तन्ममाऽऽचक्ष्व सुभगे किं निमित्तं सुदुष्करम् ॥ ४७
तन्निशम्य शुभं वाक्यं दानवेनापि भाषितम् । मायारूपेण च्छन्नेन साभिलाषेण सत्वरम् ॥ ४८
आत्मसृष्टिसुदृष्टान्तं प्रवृत्तं तु यथा पुरा । तपसः कारणं सर्वं समाचष्टे सुदुःखिता ॥ ४९
उपप्लवं तु तस्यापि दानवस्य दुरात्मनः । मायारूपं न जानाति सौहृदात्कथितं तथा ॥ ५०

हुण्ड उवाच—

साधुव्रताऽसि हे देवि सम्यग्व्रतपरायणा । साधुशीलसमाचारा सोवाचाशोकसुन्दरीम् ॥
अहं पतिव्रता भद्रे पतिव्रतपरायणा ॥ ५१
तपश्चरामि सुभगे भर्तुरर्थे महासती । मम भर्ता हतस्तेन हुण्डेनापि वरात्मना
तस्य नाशाय वै घोरं तपस्यामि महत्तपः ॥ ५२
एहि मे स्वाश्रमे पुण्ये गङ्गातीरे वसाम्यहम् । अन्यैर्मनोहरैर्वाक्यैरुक्ता प्रत्ययकारकैः ॥ ५३
हुण्डेन सखिभावेन मोहिता शिवनन्दिनी । समाकृष्टा सुवेगेन महामोहेन मोहिता ॥ ५४
नीता चाऽऽत्मगृहं दिव्यमनौपम्यं सुशोभनम् । मेरोः सुशिखरे पुत्र वैडूर्याख्यं पुरोत्तमम् ॥ ५५
स्वस्त्रीवर्गणोपेतं काञ्चनाख्यं सदा शुभम् । तुङ्गप्रासादसंबाधैः कलशैर्दण्डचामरैः ॥ ५६
नानावृक्षसमोपेतैर्वनैर्नीलैर्धनोपमैः । वापीकूपतडागैश्च नदीभिस्तु जलाशयैः ॥ ५७
शोभमानं महारत्नैः प्राकारैर्हमसंयुतैः । सर्वकामसमृद्धार्थैः पूर्णं दैत्यगृहैस्तथा ॥ ५८
दृष्ट्वा सा पुरं रम्यमशोकसुन्दरी तदा । कस्य देवस्य संस्थानं कथयस्व सखे मम ॥ ५९
सोवाच दानवेन्द्रस्य पूर्वं दृष्टस्य वै त्वया । हुण्डस्य स्थानमेतद्दि सोऽहं दानवपुंगवः ॥ ६०
मया त्वं तु समानीता मायया चात्र भामिनि । [*तामाभाष्य गृहं नीता शातकौम्भं सुशोभनम्
नानावेश्मैः समाजुष्टं कैलासशिखरोपमम्] । निवेश्य सुन्दरीं तत्र दोलायां कामपीडितः ॥ ६२
पुनः स्वरूपी दैत्येन्द्रः कामबाणप्रपीडितः । करसंपुटमाबध्य उवाच वचनं तदा ॥ ६३
यं यं त्वं वाञ्छसे भद्रे तं तं दासि न संशयः । भज मां त्वं विशालाक्षि भजन्तं कामपीडितम् ॥

अशोकसुन्दर्युवाच—

नैव चालयितुं शक्या भवता दानवेश्वर । मनेसाऽपि न वै धार्या मम मोहं समागतम् ॥ (?) ६५
भवाद्दृष्टैर्महापापैर्देवैर्वा दानवाधम । दुष्प्राप्याऽहं न संदेह एवं प्राह पुनः पुनः ॥ ६६
स्कन्दानुजा सा तपसाऽभियुक्ता जाज्वल्यमाना महता रुषा च ।
संहर्तुकामा परिदानवं तं कालस्य जिह्वेव यथा स्फुरन्ती ॥ ६७
सा प्रोवाच पुनर्देवी तमेवं दानवाधमम् । उग्रं कर्म कृतं पाप आत्मनाशनहेतवे ॥ ६८
आत्मनाशाय नाशाय स्वजनस्यास्य वै त्वया । स्वगृहं प्रापिता दीप्ता सुशिखा कृष्णवर्त्मनः ६९
यथोऽशुभः कूटपक्षी सर्वशोकैः समुद्रतः । गृहं स प्रविशेद्यस्य तस्य नाशो भवेद्भुवम् ॥ ७०
स्वजनस्य च सर्वस्य धनस्य च कुलस्य च । स द्विजो नाशमिच्छेत विशत्येवं यदा गृहम् ॥ ७१
तथा तेऽहं गृहं प्राप्ता तव नाशं समीहती । जीवं कुलं धनं धान्यं पुत्रपौत्रादिकं तथा ॥ ७२

* एतच्चिदान्तर्गतः पाठश्छपुस्तकस्यः ।

१ क. ख. ड. च. ड. द. मायामोहेन । २ छ. 'नसो नैव संधानं म' । ३ ड. छ. ड. 'देहो मा वदस्व पु' । ४ क. 'था च कुर्कुटः पक्षां सर्वलोकेऽप्यमङ्गलः । ५ क. ख. ड. च. छ. ड. तव ।

पुत्राणां धनधान्यस्य ते वंशस्य च सांप्रतम् । सर्वे ते नाशयित्वाऽहं यास्यामि च न संशयः ॥ ७३
 यथा त्वयाऽहमानीता चरन्ती परमं तपः । पतिकामा प्रवाञ्छन्ती नहुषं चाऽऽयुनन्दनम् ॥ ७४
 तथा त्वां मम भर्ता हि नाशयिष्यति दानव । मैत्रिमित्त उपायोऽयं दृष्टो देवेन वै पुरा ॥ ७५
 सत्येयं लौकिकी गाथा यां गायन्ति विदो जनाः । प्रत्यक्षं दृश्यते लोके न विन्दन्ति कुबुद्धयः ॥
 यत्र येन प्रभोक्तव्यं यस्माद्दुःखमुखादिकम् । सत्यं च भुज्यते तत्र तस्मादेव न संशयः ॥ ७७
 कर्मणोऽस्य फलं भुङ्क्त्व स्वकीयस्य महीतले । यास्यसे निरयं स्थानं परदारामिर्शनात् ॥ ७८
 सुतीक्ष्णं हि सुधारं तु मुखद्वं च विघट्टति । अङ्गुल्यग्रेण कोपाय तथा मां विद्धि सांप्रतम् ॥ ७९
 सिंहस्य संमुखं गत्वा कुद्दस्य गर्जितस्य वा । को लुनाति मुखात्केशान्साहसाकारसंयुतः ॥ ८०
 सत्याचारां दमोपेतां नियतां तपसि स्थिताम् । निधनं चेच्छते सद्यो यो वै मां भोक्तुमिच्छति ॥
 स मणिं कृष्णसर्पस्य जीवमानस्य सांप्रतम् । ग्रहीतुमिच्छत्येवापि यथा कालेन प्रेषितः ॥ ८२
 भवांस्तु प्रेषितो मूढ कालेन काममोहितः । तदा त ईदृशी जाता कुमतिः किं न पश्यसि ॥ ८३
 ऋते तु आयुपुत्रेण समालोकयते हि क्रः । अन्यो हि निधनं याति मम गात्रावलोकनात् ॥ ८४
 एवमाभाष्य तं दुष्टं गङ्गातीरं गता सती । सशोका दुःखसंविग्ना नियता नियमान्विता ॥ ८५
 पूर्वमाचरितं घोरं पतिकामनया तपः । तव नाशार्थमद्याहं चरिष्ये दारुणं तपः ॥ ८६
 यदा त्वां निहतं दुष्ट नहुषेण महात्मना । निशितैर्वज्रसंकाशैर्बाणैराशीविषोपमैः ॥ ८७
 रणे निपतितं पाप मुक्तकेशं सलोहितम् । गंतोत्साहं प्रदक्ष्यामि तदा यास्याम्यहं पतिम् ॥ ८८
 एवं सुनियमं कृत्वा गङ्गातीरे अनुचमे । संस्थिता हुण्डनाशाय निश्चिता शिवनन्दिनी ॥ ८९
 बह्वैर्यथा दीप्तिमती शिखोज्ज्वला तेजोभियुक्ता प्रदहेत्सुलोकान् ॥
 क्रोधेन दीप्ता विबुधेशपुत्रिका गङ्गातटे दुश्चरमाचरत्तपः ॥ ९०

कुञ्जल उवाच—

एवमुक्त्वा महाभागा शिवस्य तनया गता । गङ्गाम्भसि ततः स्नात्वा सुपुरे काञ्चनाहये ॥ ९१
 तपश्चचार तन्वङ्गी हुण्डस्य वधहेतवे । अशोकसुन्दरी बाला सत्येन च समन्विता ॥ ९२
 हुण्डोऽपि दुःखितो जात आत्मना पापचेतसा । चिन्तयामास संतप्तो ह्यतीव वैचनानलैः ॥ ९३
 समाहूय अमात्यं तं कम्पनाख्यमथाब्रवीत् । समाचष्टे प्रवृत्तान्तं तस्याः शापोद्भवं महत् ॥ ९४
 शप्तो ह्यशोकसुन्दर्या शिवस्यापि सुकन्यया । नहुषस्यापि मे भर्तुस्त्वं तु हस्तान्परिष्यासि ॥ ९५
 नैवं स्यात्तु ह्यसौ गर्भ आयोर्भार्या न गुर्विणी । यथा तु स्यादलीकस्तु तस्याः शापस्तथा कुरु ॥ ९६

कम्पन उवाच—

अपहृत्य भार्यां तस्य आयोश्चापि समानय । अनेनापि प्रकारेण तव शत्रुर्न जायते ॥ ९७
 [अनो वा प्रपातपस्व त्वं गर्भं तस्याः प्रभीषणैः । अनेनापि प्रभाषेण तव शत्रुर्न जायते] ॥ ९८
 जन्मकालं प्रतीक्षस्व नहुषस्य दुरात्मनः । अपहृत्य समानीय जहि त्वं पापचेतनम् ॥ ९९
 एवं संमन्य तेनापि कम्पनेन स दानवः । अभूत्स चोद्यमी ह्येवं नहुषस्य प्रणाशने ॥ १००

* एतश्चिह्नान्तर्गतः पाठः छ. पुस्तकस्यः ।

१ ड. छ. तन्निमित्त । २ ग. घ. ज. ट. ठ. ड. वा । कौतुकान्मृगकोपेन साहसात्कर्तुमिच्छति । स^१ । ३ क. ख. ड. च. छ. घ. ड. ड. कालमोहितः । ४ ड. ड. गतासु च प्र^१ । छ. गतासु च प्र^१ । ५ क. ख. ड. च. छ. घ. ड. ड. निष्कला । ६ ड. आपयुक्तो न वे^१ । ७ क. ख. महानलैः । ८ ड. छ. घ. ड. न जातस्त्वसौ ।

विष्णुरुवाच—

ऐलपुत्रो महाभाग आयुर्नाम क्षितीश्वरः । सार्वभौमः स धर्मात्मा सत्यधर्मपरायणः ॥ १०१
 इन्द्रोपेन्द्रसमो राजा तपसा यशसा बलैः । दानयज्ञैः सुपुण्यैश्च सत्येन नियमेन च ॥ १०२
 एकच्छत्रेण वै राज्यं चक्रे भूपतिसत्तमः । पृथिव्यां सर्वधर्मज्ञः सोमवंशस्य भूषणम् ॥ १०३
 पुत्रं न विन्दते राजा तेन दुःखी व्यजायत । चिन्तयामास धर्मात्मा कथं मे जायते सुतः १०४
 इति चिन्तां समापेद् आयुश्च पृथिवीपतिः । पुत्रार्थं परमं यत्नमकरोत्सुसमाहितः ॥ १०५
 अत्रिपुत्रो महात्मा वै दत्तात्रेयो द्विजोत्तमः । क्रीडमानः स्त्रिया सार्धं [*मदिरारुणलोचनः १०६
 वारुण्या मत्तधर्मात्मा स्त्रीवृन्देन समावृतः । अङ्गे युवतिमाधाय] सर्वयोषिद्वरां शुभाम् ॥ १०७
 गायते नृत्यते विप्रः सुरां च पिबते भृशम् । विना यज्ञोपवीतेन महायोगीश्वरोत्तमः ॥ १०८
 पुष्पमालाभिर्दिव्याभिर्मुक्ताहारपरिच्छदैः । चन्दनागुरुदिग्धाङ्गो राजमानो मुनीश्वरः ॥ १०९
 तस्याऽऽश्रमं नृपो गत्वा तं दृष्ट्वा द्विजसत्तमम् । प्रणाममकरोन्मूर्धा दण्डवत्सुसमाहितः ॥ ११०
 अत्रिपुत्रः स धर्मात्मा समालोक्य नृपोत्तमम् । आगतं पुरतो भक्त्या अथ ध्यानं समास्थितः १११
 एवं वर्षशतं प्राप्तं तस्य भूपस्य सत्तम । निश्चलत्वं परिज्ञाय मानसं भक्तितत्परम् ॥ ११२
 [*समाहूय समाचष्टे किमर्थं क्लिश्यसे नृप । ब्रह्माचारेण हीनोऽस्मि ब्रह्मत्वं नास्ति मे कदा ११३
 सुरामांसप्रलुब्धोऽस्मि स्त्रिया सक्तः सदैव हि । वरदाने न मे शक्तिरन्यं शुश्रूष ब्राह्मणम् ११४

आयुरुवाच—

भवादृशो महाभाग नास्ति ब्राह्मणसत्तमः । सर्वकामप्रदाता वै त्रैलोक्ये परमेश्वरः] ॥ ११५
 अत्रिर्वंशे महाभाग गोविन्दस्त्वं सुरोत्तम । ब्राह्मणस्यैव रूपेण भवान्वै गरुडध्वजः ॥ ११६
 नमोऽस्तु देवदेवेश नमोऽस्तु परमेश्वर । त्वामहं शरणं प्राप्तः शरणागतवत्सल ॥ ११७
 उद्धरस्व हृषीकेश मायां कृत्वा प्रतिष्ठसि । विश्वस्थानां प्रजानां च विद्वांसं विश्वनायकम् ११८
 जानाम्यहं जगन्नाथं भवन्तं मधुसूदनम् । मां रक्ष शरणं प्राप्तं विश्वरूप नमोऽस्तु ते ॥ ११९

कुञ्जल उवाच—

गते बहुतिथे काले दत्तात्रेयो नृपोत्तमम् । उवाच मत्तरूपेण कुरु त्वं वचनं मम ॥ १२०
 कपालेन सुरां देहि बैहुलं मांसभोजनम् । एवमाकर्ण्य तद्वाक्यं स चाऽऽयुः पृथिवीपतिः ॥ १२१
 उत्सुकस्तु कपालेन सुरामाहृत्य वेगवान् । पलं सुंविपुलं चैव चिच्छत्वा हस्तेन सत्वरम् ॥ १२२
 नृपेन्द्रः प्रददौ तस्मै दत्तात्रेयाय पुत्रक । अथ प्रसन्नचेताश्च संजातो मुनिपुंगवः ॥ १२३
 दृष्ट्वा भक्तिं प्रभावं च गुरुशुश्रूषणं तथा । समुवाच नृपेन्द्रं तमायुं प्रणतमानसम् ॥ १२४
 वरं वरय भद्रं ते दुर्लभं भुवि भूपते । सर्वमेव प्रदास्यामि यं यमिच्छसि सांप्रतम् ॥ १२५

राजोवाच—

भवान्दाता वरं सैत्यमिच्छया मुनिसत्तम । पुत्रं देहि गुणोपेतं सर्वज्ञं गुणसंयुतम् ॥ १२६

* एतच्छिहान्तर्गतः पाठो ड. छ. ड. ड. पुस्तकस्थः । + एतच्छिहान्तर्गतः पाठः क. ख. ड. च. ड. ड. पुस्तकस्थः ।

१ क. ख. ड. च. छ. झ. ड. ड. तुङ्गपुत्रो । २ घ. ट. ठ. ड. ड. सत्यधर्मज्ञः । ३ क. ख. घ. च. छ. झ. ट. ठ. ड. योगीन्द्रः । ४ क. ख. घ. ड. च. छ. झ. ट. ठ. ड. ड. अवज्ञाय ततः स्थि । ५ घ. ड. छ. ट. ठ. ड. श्वस्यास्य प्रधा-
 तारं भवन्तं वि । ६ अ. मत्पूजनेन । ७ क. ख. घ. छ. च. छ. झ. ड. पाचितं । ट. पवित्रं । ८ ड. उद्धतेन क । ९ क.
 ख. घ. ड. च. छ. झ. ट. ठ. ड. ड. सुपाचितं । १० ड. छ. ड. परम् । ११ क. ख. घ. ड. च. छ. झ. ट. ठ. ड. प्रण-
 तमाहितः । ड. प्रणतमाहितम् । १२ क. ख. घ. ड. च. छ. झ. ट. ठ. ड. ड. सत्यं कृपया ।

देवतीर्थाचनकरमजेयं देवदानवैः । राक्षसैर्दानवैर्घोरैः क्षत्रियैः किंनरैस्तथा ॥	१२७
देवब्राह्मणसंभक्तः प्रजापालो विशेषतः । यज्वा दीनगतिः शूरः शरणागतवत्सलः ॥	१२८
दाता भोक्ता मर्होत्मा च वेदशास्त्रेषु पारगः । धनुर्वेदेषु निष्णातः शास्त्रेषु च परायणः ॥	१२९
अनाहतमतिर्धीरः संग्रामेष्वपराजितः । एवंगुणः सुरूपश्च यस्माद्दंशः प्रजायते ॥	१३०
देहि पुत्रं महाभाग मम वंशप्रभाकरम् । यदि वाऽपि वरो देयस्त्वया मे स्वीच्छया विभो	१३१
दत्तात्रेय उवाच—	

एवमस्तु महाराज तव पुत्रो भविष्यति । तव वंशकरः पुण्यः सर्वजीवदयापरः ॥	१३२
एभिर्गुणैस्तु संयुक्तो वैष्णवांशेन संयुतः । राजा च सार्वभौमश्च इन्द्रतुल्यो नरेश्वरः ॥	१३३
एवं खलु वरं दत्त्वा ददौ फलमनुत्तमम् । नृपमाह महायोगी स्वभार्यायै प्रदीयताम् ॥	१३४
एवमुक्त्वा विसृज्यैव तमार्युं पृथिवीपतिम् । आशीर्भिरभिनन्द्यैव ह्यन्तर्धानं चकार ह ॥	१३५

इति श्रीमहापुराणे पाद्मे भूमिखण्डे वैनोपाख्याने गुह्यतीर्थे त्र्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १०३ ॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—८२७०

अथ चतुरधिकशततमोऽध्यायः ।

कुञ्जल उवाच—

गते तस्मिन्महाभागे दत्तात्रेये महामुनौ । आजगाम महाराजः शक्रप्रस्थपुरं प्रति ॥	१
इन्दुमत्या गृहं हृष्टः प्रविवेश श्रियाऽन्वितम् । सर्वकामसमृद्धार्थं कुबेरभवनोपमम् ॥	२
चक्रे राज्यं स मेधावी यथा स्वर्गं पुरंदरः । स्वर्भानुसुतया सार्धमिन्दुमत्या द्विजोत्तम ॥	३
सा च इन्दुमती राज्ञी गर्भमाप फलाशनात् । दत्तात्रेयस्य वचनादिव्यतेजःसमन्वितम् ॥	४
इन्दुमत्या महाभाग स्वप्नं दृष्टमनुत्तमम् । रात्रौ देवान्वितं तावद्बहुमङ्गलदायकम् ॥	५
गृहान्तरे विशन्तं च पुरुषं सूर्यसंनिभम् । मुक्तामालान्वितं विप्रं श्वेतवस्त्रेण शोभितम् ॥	६
श्वेतपुष्पकृता माला तस्य कण्ठे विराजते । सर्वाभरणशोभाङ्गो दिव्यगन्धानुलेपनः ॥	७
चतुर्भुजः शङ्खपाणिर्गदाचक्रासिधारकः । छत्रेण ध्रियमाणेन चन्द्रबिम्बानुकारिणा ॥	८
शोभमानो महातेजा दिव्याभरणभूषितः । हारकङ्कणकेयूरैर्नूपुराभ्यां विराजितः ॥	९
चन्द्रबिम्बानुकाराभ्यां कुण्डलाभ्यां विराजितः । एवंविधो महाप्राज्ञः कश्चित्पुमानसमागतः ॥१०	
इन्दुमतीं समाहूय स्नापिता पयसा तदा । शङ्खेन क्षीरपूर्णेन हंसवर्णेन भाषिणी(म्) ॥	११
रत्नकाञ्चनबद्धेन संपूर्णेन पुनः पुनः । श्वेतं नागं सुरूपं च सहस्रशिरसं वरम् ॥	१२
महामणिसुसंदीप्तं ज्वालामालासमाकुलम् । क्षिप्तं तेन मुँखप्रान्ते दत्तं मुक्ताफलं पुनः ॥	१३

१ क. ख. घ. च. छ. झ. ट. देववीर्यं मुदेवं च ह्यजेयं देवदा । ड. देववीर्यं मुतेजं च ह्यजेयं देवदा । ड. देववीर्यं मुदेवं च ह्यजेयं दैत्यदा । २ क. ख. घ. ड. च. छ. झ. ट. ठ. द. वैः । क्षत्रियै राक्षसैर्घोरैर्गन्धर्वैः किं । ड. वैः । क्षत्रियै राक्षसैर्वीरैर्गन्धर्वैः किं । ३ क. ख. घ. ड. च. छ. झ. ड. द. दानपतिः । ४ क. ख. घ. ड. च. छ. झ. ट. ठ. ड. इ. 'हास्यागी वै' । ५ क. ख. घ. ड. च. छ. ट. ठ. ड. 'प्रधारकम्' । ६ क. ख. घ. ड. च. छ. झ. ट. ठ. ड. ड. छपया । ७ क. ख. घ. ड. च. छ. झ. ट. ठ. ड. व. गृहे । ८ क. ख. ड. च. 'युं प्रणतं पुरः । भां । घ. ट. ठ. ड. 'युं प्रणतं पुनः । भां । ९ य. ख. च. छ. झ. ट. ठ. ड. 'जः स आयुः स्वपुं । १० क. ख. घ. ड. च. छ. झ. ट. ठ. ड. 'दार्थमिन्द्रस्य भं । ११ क. ख. घ. च. झ. ट. ड. सुत्वप्रान्ते ।

कण्ठे तस्याः स देवेश इन्दुमत्या महायशाः । हस्ते पर्णं ततो दत्त्वा स्वस्थानं प्रति जग्मिवान् १४
 एवंविधं महास्वप्नं सा तु दृष्ट्वा सुतोत्तम । समाचष्टे महाभागा तमार्युं भूपतिं पतिम् ॥ १५
 समाकर्ण्य महाराजश्चिन्तयामास वै पुनः । समाहूय गुरुं पश्चात्कथितं स्वप्नमुत्तमम् ॥
 शौनकं सुमहाभागं सर्वज्ञं ज्ञानिनां वरम् ॥ १६

राजोवाच—

अद्य रात्रौ महाभाग मम पत्न्या द्विजोत्तम । विप्रो गेहं विशन्दष्टः किमिदं स्वप्नकारणम् ॥ १७

शौनक उवाच—

वरो दत्तस्तु ते पूर्वं दत्तात्रयेणे धीमता । आदिष्टं च फलं राश्यां सुगुणं सुतहेतवे ॥ १८
 तत्फलं किं कृतं राजन्कस्यै त्वया नियोजितम् । स्वभार्यायै मया दत्तमिति राज्ञोदितं वचः १९
 श्रुत्वोवाच महाभागः शौनको द्विजसत्तमः । वृत्तान्तं स्वप्नभावेन तव गेहे सुतोत्तमः ॥ २०
 वैष्णवांशेन संयुक्तो भविष्यति न संशयः । स्वप्नस्य कारणं राजभेतत्ते कथितं मया ॥ २१
 इन्द्रोपेन्द्रसमो राजंस्तव पुत्रो भविष्यति । पुत्रस्ते सर्वधर्मात्मा सोमवंशस्य भूषणः ॥ २२
 धनुर्वेदे सवेदे च सगुणोऽसौ भविष्यति । एवमुक्त्वा स राजानं शौनको गतवान्पृहम् ॥ २३
 हर्षेण महताऽऽविष्टो राजाऽभूत्सह-भार्याया ॥ २४

इति श्रीमहापुराणे षष्ठे भूमिखण्डे वेनोपाख्याने गुरुतीर्थे चतुरधिकशततमोऽध्यायः ॥ १०४ ॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—८२९२

अथ पञ्चोत्तरशततमोऽध्यायः ।

कुञ्जल उवाच—

गता सा नन्दनवनं सखीभिः सह क्रीडितुम् । तत्रोक्तं केनचिद्वाक्यमस्या गर्भे महाबलः ॥ १
 भविष्यति सुतश्रेष्ठो हुण्डस्यान्तं करिष्यति । एवंविधं महद्वाक्यं *ममप्रियं दुःखदायकम् ॥ २
 समाकर्ण्य समायाता पितुरग्रे निवेदितम् । समासेन तया तस्य पुरतो दुःख]दायकम् ॥ ३
 पितुरग्रे जगादाय पिता श्रुत्वा च विस्मितः । शापमशोकमुन्दर्याः सस्मार च पुरा कृतम् ॥ ४
 गर्भस्य नाशनायैव इन्दुमत्याः स दानवः । विविक्तमुद्यमं चक्रे कालाकृष्टो दुरात्मवान् ॥ ५
 छिद्रान्वेषी ततो भूत्वा चेन्दुमत्याश्च नित्यशः । यदा पश्यति तां राज्ञीं रूपौदार्यगुणान्विताम् ॥
 दिव्येन तेजसा युक्तां रक्षितां विष्णुतेजसा । [दिव्यतेजःसमायुक्तां सूर्यविम्बोपमां तु ताम्] ॥
 तस्याः पार्श्वे महाभाग रक्षणार्थं स्थितः सदा । दुरात्मा दानवो हुण्डस्तस्याश्च बहु दर्शयेत् ॥ ८
 नानाविधा भीषिकाश्च मायावी मायया सदा । गर्भस्य तेजसा चैव रक्षिता विष्णुतेजसा ॥ ९
 भयं न जायते तस्या मनस्येव कदा पुनः । विफलो दानवो जात उद्यमश्च निरर्थकः ॥ १०

* एतच्छिद्धान्तर्गतः पाठः क. ख. ड. च. छ. झ. ङ. ट. पुस्तकस्यः । + एतच्छिद्धान्तर्गतः पाठः इ. पुस्तकस्यः ।

१ क. ख. ड. च. छ. झ. ङ. ट. 'मः । दत्तात्रेयप्रसादेन । व. ट. ठ. 'मः । दत्तात्रेयप्रसादेन । २ क. ख. ड. च. इ. तत्राऽऽकर्ण्य महद्वाक्यमप्रियं तु तदा पितुः । कारणानां स पुत्राणां भावतां हर्षकेण वै । आगेर्गेहे महावीर्यो विष्णुतुल्यपराक्रमः । वेदे तु ब्रह्मणा तुल्यः सर्वशास्त्रविशारदः । भ. ३ ग. घ. ज. झ. ट. ठ. 'क्यमाभूत्वा सुखदायकम् । पितुरग्रे ज. ।

धनः शिबं बभूवास्य हुण्डस्यापि दुरात्मनः । एवं वर्षशतं तस्य पश्यमानस्य वै गतम् ॥ ११
प्रसूता सा हि पुत्रं च धर्मात्मानं महामतिम् । रात्रौ चैव सुतश्रेष्ठ तस्याः पुत्रो व्यजायत ॥
तेजस्वी वीरशोभाभिर्यथा सूर्यो नभस्तले । १२

सूत उवाच—

अथ दासी महावुष्टा काचित्सूतिगृहागता । अशौचाचारसंयुक्ता महामङ्गलवादिनी ॥ १३
तस्याः सर्वं परिज्ञाय स हुण्डो दानवाधमः । अस्या अङ्गं प्रविश्यैव प्रविष्टश्चाऽऽयुमन्दिरे ॥ १४
महाजने प्रसुप्ते च निद्रयाऽतीव मोहिते । तं पुत्रं देवगर्भाभमपहृत्य बहिर्गतः ॥ १५
काञ्चनाख्यं पुरं प्राप्तः स्वकीयं दानवाधमः । समाहूय प्रियां भार्यां विपुलां तामथाब्रवीत् ॥ १६
वधस्वैनं महापापं बालरूपं रिपुं मम । पश्चात्सूदस्य वै हस्ते भोजनार्थं प्रदीयताम् ॥ १७
नानाद्रव्यैः समायुक्तं पाचयस्व हि निर्घृणम् । सूदहस्तान्महाभागे अहं भोक्ष्ये न संशयः ॥ १८
वाक्यमाकर्ण्य तद्भर्तुर्विपुला विस्मिताऽभवत् । कस्माभिर्घृणतां याति मम भर्ताऽतिनिष्ठुरः ॥ १९
सर्वलक्षणसंपन्नं देवगर्भोपमं सुतम् । कस्य कस्मात्प्रभक्षेत कृपाहीनः सुनिर्घृणः ॥ २०
इत्येवं चिन्तयामास कारुण्येन समन्विता । पुनः पप्रच्छ भर्तारं कस्माद्भक्षसि बालकम् ॥ २१
यस्माद्भवसि संकुधो ह्यतीव निरपन्नपः । सर्वं मे कारणं ब्रूहि तच्चेन दनुजेश्वर ॥ २२
आत्मदोषस्य वृत्तान्तं समासेन निवेदितम् । शापं ह्यशोकमुन्दर्या हुण्डेनापि दुरात्मना ॥ २३
तया ज्ञातं तु तत्सर्वं कारणं दानवस्य वै । वध्योऽयं बालकः सत्यं नो वा भर्ता परिष्यति ॥ २४
इत्येवं संविचार्यैव विपुला क्रोधमूर्छिता । मेकलां तु समाहूय सैरन्ध्रीं वाक्यमब्रवीत् ॥ २५
जह्मेनं बालकं दुष्टं मेकलेऽद्य महानसे । सूदहस्ते प्रदेहि त्वं हुण्डभोजनहेतवे ॥ २६
मेकला बालकं गृह्य सूदमाहूय चाब्रवीत् । राजादेशं कुरुष्व्वाद्य पचस्वैनं हि बालकम् ॥ २७
एवमाकर्णितं तेन सूदेनापि महात्मना । आदाय बालकं हस्ताच्छस्त्रमुद्यम्य चोद्यतः ॥ २८
एष वै देवदेवस्य दत्तात्रेयस्य तेजसा । रक्षितस्त्वायुपुत्रश्च स जहास पुनः पुनः ॥ २९
तं हसन्तं समालोक्य स सूदः कृपयाऽन्वितः । सैरन्ध्री कृपया युक्ता सूदं तं प्रत्युवाच ह ॥ ३०
नैव वध्यस्त्वर्या सूद शिशुरेष महामते । दिव्यलक्षणसंपन्नः कस्य जातः सुसत्कुले ॥ ३१

सूत उवाच—

सत्यमुक्तं त्वया भद्रे वाक्यं वै कृपयाऽन्वितम् । राजलक्षणसंपन्नो रूपवान्कस्य बालकः ॥ ३२
कस्माद्भोक्ष्यति पापात्मा हुण्डोऽयं दानवाधमः । येन वै रक्षितो वंशः पूर्वमेव स्वकर्मणा ॥ ३३
आपत्स्वपि स जीवेत कुर्गेषु नान्यथा भवेत् । नद्या वेगहृतश्चापि बह्निमध्यगतोऽपि वा ॥ ३४
जीवते नात्र संदेहो यस्य कर्म सहायकम् । तस्माद्धि क्रियते कर्म धर्मपुण्यसमन्वितम् ॥ ३५
आयुष्मन्तो नरास्तेन प्रविन्दन्ति सुखं ततः । तारकं पालकं कर्म रक्षते जाग्रते हि तत् ॥ ३६
शुक्तिदं जायते नित्यं मैत्रस्थानप्रदायकम् । दानपुण्यान्वितं कर्म प्रियवाक्यसमन्वितम् ॥ ३७
उपकारयुतं यश्च करोति शुभकृत्तदा । तमेव रक्षते कर्म सर्वदैव न संशयः ॥ ३८

१ क. ख. ड. च. छ. झ. ट. ठ. मनेप्सितं नैव जातं हुं । २ क. ख. घ. ड. च. छ. झ. ट. ठ. ड. व. च स्वर्भो-
नोस्तनया तदा । रां । ३ क. ख. घ. ड. च. छ. झ. ड. व. विद्युदा । ४ ड. निर्जितम् । ५ छ. ड. विद्युदा । ६ घ. छ. ठ.
ठ. ड. विद्युदा । ७ ड. तः । स तु दैवेन देवेशकृपयाऽपि स्वकर्मणा । रं । ८ क. ख. घ. ड. च. छ. झ. ट. ठ. ड. व.
'वाऽथैव सि' ।

अन्ययोनिं प्रयाति स्म प्रतिषिद्धेन कर्मणा । किं करोति पिता माता अन्ये स्वजनबान्धवाः ३९
 कर्मणा निहतो यस्तु न स्युस्तस्य हि रक्षणे । येनैव कर्मणा चैव रक्षितश्चाऽऽयुनन्दनः ॥ ४०
 तस्मात्कृपान्वितो जातः सूदः कर्मवशानुगः । सैरन्ध्री च तथा जाता प्रेरिता तस्य कर्मणा ॥४१
 द्वाभ्यामेव सुतस्तस्य रक्षितश्चारुलक्षणः । रात्रावेव प्रणीतोऽसौ तस्माद्गीत्या महाश्रमे ॥ ४२
 वसिष्ठस्याऽऽश्रमे पुण्ये सैरन्ध्रया पुण्यकर्मणा । शुभे पर्णकुटीद्वारे तस्मिन्नेव महाश्रमे ॥ ४३
 मता सा स्वयम् पश्चात्त्रिष्य बालकं च तम् । एणं निपात्य सूदेन पाचितं मांसमेव हि ॥ ४४
 भोजयित्वा स दैत्येन्द्रो हुण्डस्तुष्टोऽभवत्तदा । शापं ह्यशोकसुन्दर्या मोघं मेने तदाऽसुरः ॥
 हर्षेण महताऽऽविष्टः स हुण्डो दानवेश्वरः ॥ ४५

कुञ्जल उवाच—

प्रभाते विमले जाते वसिष्ठो मुनिसत्तमः । बहिर्गतो हि धर्मात्मा कुटीद्वारात्प्रपश्यति ॥ ४६
 संपूर्णं बालकं दृष्ट्वा दिव्यलक्षणसंयुतम् । संपूर्णेन्दुप्रतीकाशं सुन्दरं चारुलोचनम् ॥ ४७
 पश्यन्तु मुनयः सर्वे यूपमागत्य बालकम् । कस्य केन समानीतं रात्रौ चैवाङ्गणे मम ॥ ४८
 देवगन्धर्वगर्भाभं राजलक्षणसंयुतम् । कन्दर्पकोटिसंकाशं पश्यन्तु मुनयोऽमैलम् ॥ ४९
 महाकौतुकसंयुक्ता हृष्टा द्विजवरास्ततः । समपश्यंस्तं तु पुत्रमायोश्चैव महात्मनः ॥ ५०
 वसिष्ठः स तु धर्मात्मा ज्ञानेनाऽऽलोक्य बालकम् । [*आयुपुत्रं समाज्ञातं चरित्रेण समन्वितम्]
 वृत्तान्तं तस्य दुष्टस्य हुण्डस्यापि दुरात्मनः । कृपया ब्रह्मपुत्रस्तु समुत्थाय सुबालकम् ॥ ५२
 कराभ्यामथ गृह्णाति यात्रद्विजवरोत्तमः । तावद्बृष्टिं सौमनस्यां चकुर्देवा द्विजोपरि ॥ ५३
 ललितं सुस्वरं गीतं जगुर्गन्धर्वकिन्नराः । ऋषयो वेदमन्त्रैश्च स्तुवन्ति नृपनन्दनम् ॥ ५४
 वसिष्ठस्तं समालोक्य वरं वै दत्तवांस्तदा । नहुषेत्येव ते नाम ख्यातिं लोके गमिष्यति ॥ ५५
 हुषितो नैव तेनापि बालभावैर्नराधिप । तस्मान्नहुष ते नाम देवपूज्यो भविष्यसि ॥ ५६
 जातकर्मादिकं कर्म तस्य चक्रे द्विजोत्तमः । व्रतदानं विसर्गं च गुरुशिष्यादिलक्षणम् ॥ ५७
 वेदं चाधीत्य संपूर्णं षडङ्गं सपदक्रमम् । सर्वाण्येव च शास्त्राणि ह्यधीत्य द्विजसत्तमात् ॥ ५८
 सैविसर्गं धनुर्वेदं सरहस्योपसंयमम् । शस्त्रास्त्राणि च दिव्यानि जग्राह मुनिसत्तमात् ॥ ५९
 ज्ञानशास्त्राणि चान्यानि राजनीत्यादिकानि च । वसिष्ठादायुपुत्रस्तु शिष्यरूपेण भक्तिमान् ॥६०
 सर्वविद्यामुनिष्पन्नो नहुषश्चातिसुन्दरः । प्रसादाच्च वसिष्ठस्य चापवाणधरोऽभवत् ॥ ६१

इति श्रीमहापुराणे भूमिखण्डे वेनोपाख्याने गुरुतीर्थे पञ्चोत्तरशततमोऽध्यायः ॥ १०५ ॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—८३५४

अथ षडधिकशततमोऽध्यायः ।

कुञ्जल उवाच—

आयुभार्या महाभागा स्वर्भानोस्तनया सुतम् । अपश्यन्ती स्वकं चापि देवोपममनौपमम् ॥ १

* एतन्निहान्तर्गतः पाठो घ. छ. ट. ठ. ड. पुस्तकस्यः ।

१ क. ख. ड. च. छ. झ. ट. अनयो नयतां याति प्रेरितस्तस्य कं । २ घ. छ. ट. ठ. ड. अन्यं । ३ ड. मलाः ।
 मं । ४ छ. झ. ट. ठ. ड. सुतोपरि । ५ क. ख. ड. च. छ. झ. ट. ड. वसिष्ठाच । ६ क. ख. ड. च. छ. झ. ट.
 ट. नि प्रहमक्षोयुतानि च ज्ञां । ७ घ. छ. ट. ठ. ड. सूत ।

हाहाकारं महत्कृत्वा रुरोद वरवर्णिनी । केन मे लक्षणोपेतो हतो बालः सुलक्षणः ॥ २
 तपसा दानयज्ञैश्च नियमैर्दुष्करैः सुतः । संप्राप्तो हि मया वत्सः सकामैर्दारुणैः पुनः ॥ ३
 दत्तात्रेयेण पुण्येन तुष्टेन सुमहात्मना । दत्तः पुत्रो हतः केन रुरोद करुणान्विता ॥ ४
 हा पुत्र वत्स मे तात हा बाल गुणमन्दिर । कासि केनाभिनीतोऽसि मम शब्दः प्रदीयताम् ॥ ५
 सोमवंशस्य सर्वस्य भूषणस्त्वं न संशयः । केन त्वमद्य नीतोऽसि मम प्राणैः समन्वितः ॥ ६
 सुराजलक्षणैर्दिव्यैः संपूर्णः कमलेक्षणः । केनाप्यद्य हतो वत्स किं करोमि क्व याम्यहम् ॥ ७
 स्फुटं जानाम्यहं कर्म ह्यन्यजन्मनि यत्कृतम् । न्यासभङ्गः कृतः कस्य तस्मात्पुत्रो हतो मम ॥ ८
 [*किंवा छलं कृतं कस्य पूर्वजन्मनि पापया । कर्मणः कस्य वै दुःखमनुभुञ्जामि नान्यथा ॥ ९
 रत्नापहारिणी जाता पुत्ररत्नं हतं मम] । तस्माद्देवेन वै दिव्य अनौपम्यगुणाकरः ॥ १०
 किंवा वितर्कितो विप्रः कर्मणस्तस्य वै फलम् । प्राप्तं मया न संदेहः पुत्रशोकान्वितं भृशम् ॥ ११
 किंवा शिशुविरोधश्च कृतो जन्मान्तरे मया । तस्य पापस्य भुञ्जामि कर्मणः फलमीदृशम् ॥ १२
 यैचमानस्य चैवाग्रे वैश्वदेवस्य कर्मणि । किं वाऽपि नार्पितं चान्नं व्याहृतिभिर्हुतं द्विजैः ॥ १३
 एवं सुवेदनायुक्ता स्वर्भानुतनया तदा । इन्दुमती महाभागा शोकविह्वलिताऽभवत् ॥ १४
 पतिता मूर्छिता शोकाद्विह्वलत्वं गता सती । निःश्वासं मुञ्चमाना सा वत्सहीना यथा हि गौः ॥ १५
 आयू राजाऽथ शोकेन दुःखेन महताऽन्वितः । हतं श्रुत्वा हि पुत्रं तु धैर्यं तत्याज पार्थिवः १६
 तपसश्च फलं नास्ति नास्ति दानस्य वै फलम् । यस्मादेवं हतः पुत्रस्तस्मान्नास्त्यत्र संशयः १७
 दत्तात्रेयः प्रसन्नस्तु वरं मे दत्तवानपुरा । अजेयं च जयोपेतं पुत्रं सर्वगुणान्वितम् ॥ १८
 तद्वरस्य प्रसादात्तु कथं विप्रो ह्यजायत । इति चिन्तापरो राजा दुःखितः प्रारुदङ्गशम् ॥ १९

इति श्रीमहापुराणे पाद्मे भूमिखण्डे त्रेनोपाख्याने गुरुतीर्थे नाहुषे षडधिकशततमोऽध्यायः ॥ १०६ ॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—८३७३

अथ सप्तोत्तरशततमोऽध्यायः ।

कुञ्जल उवाच—

अथासौ नारदः साक्षात्स्वर्गाद्राजानमागतः । नृपमाश्वासयामास कस्माद्राजन्प्ररुद्यते ॥ १
 पुत्रापहरणात्तेऽद्य क्षेमं जातं महामते । देवादीनां महाराज एवं ज्ञात्वा तु मा शुचः ॥ २
 सर्वविद्या गुणांश्चापि वरान्कामास्तथैव च । लब्ध्वा कामाभिसंपूर्णो ह्यागमिष्यति ते सुतः ॥ ३
 येनाप्यपहृतस्तेऽद्य बालो देवगुणोपमः । आत्मगेहे महाराज कालो नीतो न संशयः ॥ ४
 तस्य नाशं स वै कृत्वा महावीर्यो महाबलः । स त्वामभ्येष्यते भूयः शिवस्य सुतया सह ॥ ५
 इन्द्रोपेन्द्रसमः पुत्रो भविष्यति स्वतेजसा । इन्द्रत्वं भोक्ष्यते सोऽपि निजैश्च पुण्यकर्मभिः ॥ ६

* एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठो घ. छ. ट. ठ. ड. पुस्तकस्यः ।

१ घ. ट. ठ. ड. 'वा फलं कस्य पूर्व पापयाऽपहृतं मया । पुत्रसंतापजं दुःखं तस्मात्प्राप्नोमि । २ क. ख. घ. ड. च. छ. झ. ट. ठ. ड. 'मि पुत्रशोकं सुदारुणम् । या' । ३ क. ख. ड. च. झ. ट. प्रमुञ्चानस्य । ४ ड. 'न करुणान्वितः । ५ क. ख. ड. च. छ. झ. ट. 'यं यौवनोपे' । ६ क. ख. च. छ. झ. ट. ठ. ड. 'वंशो हि गुणी भूत्वा सर्ववेत्ता न संशयः । सर्वकलाभि' ।

एवमाभाष्य राजानमायुं देवर्षिसत्तमः । जगाम सहसा तस्य पश्यतः सानुगस्य ह ॥ ७
 मते तस्मिन्महाभागे नारदे देवसन्नि । आयुरागत्य तां राज्ञीं तत्सर्वं विन्यवेदयत् ॥ ८
 दत्तात्रेयेण दत्तस्तु पुत्रो देववरोपमः । स वै राज्ञि कुशल्यास्ते विष्णोश्चैव प्रसादतः ॥ ९
 येनाप्यसौ हृतः पुत्रः सगुणो मे वरानने । शिरस्तस्य गृहीत्वा तु पुनरेवाऽऽगमिष्यति ॥ १०
 इत्याह नारदो भद्रे मा कृथाः शोकमेव च । त्यजं मोहं महामोदं कुरु भद्रे सुखाकरम् ॥ ११
 भर्तुर्वाक्यं निश्चम्यैवं राज्ञी इन्दुमती ततः । अतिहर्षान्विता जाता पुत्रस्याऽऽगमनं प्रति ॥ १२
 यथोक्तं देवऋषिणा तत्तथैव भविष्यति । दत्तात्रेयेण मे दत्तस्तनयो ह्यजरामरः ॥ १३
 भविष्यति न संदेहः प्रतिभात्येवमेव हि । इत्येव चिन्तयित्वा तु ननाम द्विजपुंगवम् ॥ १४
 नमोऽस्तु तस्मै पैरिसिद्धिदाय अत्रेः सुपुत्राय महात्मने च ॥

यस्य प्रसादेन मया सुपुत्रः प्राप्तः सुपुण्यश्च यशःप्रदश्च ॥ १५

एवमुक्त्वा तु सा देवी विरराम सुहर्षिता । आगमिष्यन्तमाज्ञाय नहुषं तनयं पुनः ॥ १६

इति श्रीमहापुराणे पाप्मे भूमिखण्डे वनोपाख्याने गुरुतीर्थे नहुषे सप्तोत्तरशततमोऽध्यायः ॥ १०७ ॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—८३८९

अथाष्टोत्तरशततमोऽध्यायः ।

कुञ्जल उवाच—

ब्रह्मपुत्रो महातेजा वसिष्ठस्तपतां वरः । नहुषं तं समाहूय इदं वचनमब्रवीत् ॥ १
 वनं गच्छस्व शीघ्रं त्वं वन्यमानय पुष्कलम् । स मुनेर्वाक्यमाकर्ण्य नहुषस्तु वनं ययौ ॥ २
 अयमेष महाप्राज्ञो नहुषो नाम वीर्यवान् । आयुपुत्रः सुधर्मात्मा बाल्यान्मात्रा वियोजितः ॥ ३
 अस्यैवातिवियोगेन आयुभार्या प्ररोदिति । अशोकसुन्दरी चापि तपस्तेपे सुदुश्चरम् ॥ ४
 कदा पश्यति सा देवी पुत्रमिन्दुमती शुभम् । नहुषं नाम धर्मज्ञं हृतं पूर्वं तु दानवैः ॥ ५
 तस्माशाय निरालम्बा शिवस्य तनया वरा । अशोकसुन्दरी बालाऽप्यायुपुत्रस्य कारणात् ॥ ६
 सा संगता ह्यनेनापि कदा चैव भविष्यति । एवं सांसारिकं वाक्यं दिवि चारणभाषितम् ॥ ७
 शुश्राव स हि धर्मात्मा नहुषो विक्रमान्वितः । स गत्वा वन्यमादाय वसिष्ठस्याऽऽश्रमं प्रति ॥ ८
 वन्यं निवेद्य पुण्यात्मा वसिष्ठाय महात्मने । बद्धाञ्जलिपुटो भूत्वा भक्त्या नमितकंधरः ॥ ९
 तमुवाच महाप्राज्ञं वसिष्ठं तपतां वरम् । भगवन्मे श्रुतं वाक्यमपूर्वं चारणोरितम् ॥ १०
 एष वै नहुषो नाम्ना आयुपुत्रो वियोजितः । मात्रा सह सुदुःखैस्तु इन्दुमत्या हि दानवैः ॥ ११
 शिवस्य तनया बाला तपस्तेपे सुदुश्चरम् । निमित्तमस्य धीरस्य नहुषस्येति वै गुरो ॥ १२
 एवमाभाषितं तत्र तत्सर्वं च श्रुतं मया । कोऽसावायुः स धर्मात्मा का सा चेन्दुमती शुभा ॥ १३
 अशोकसुन्दरी का सा नहुषश्चेति कः प्रभो । एतन्मे संशयं जातं तद्भवांश्छेत्सुमर्हति ॥ १४
 अन्यः कोऽपि महार्पणः कुत्रासौ नहुषेति च । तच्च सर्वं मम ब्रूहि कारणान्तरमेव च ॥ १५

१ ड. स एव भद्रे संजातो विष्णोश्च सह तेजसा । ये । २ घ. छ. झ. ट. ठ. 'ज चैनं महामोहं कायधर्मविनाश-
 नम् । ३ ड. परिसद्द्विजाय । ४ ड. 'तः सुवीरश्च सुपुण्यद' । ५ क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ठ. ड. ड. सूत । ६ क.
 ख. ड. च. छ. झ. ट. 'प्राज्ञ इहाऽऽसीमहु' ।

वसिष्ठ उवाच—

आयू राजा स धर्मात्मा सप्तद्वीपाधिपो बली । भार्या चेन्दुमती तस्य सत्यरूपा तपस्विनी ॥ १६
 तस्यामुत्पादितः पुत्रो भवान्वै गुणमन्दिरम् । आयुना राजराजेन सोमवंशस्य भूषणम् ॥ १७
 हरस्य कन्या सुश्रोणी गुणरूपैरलंकृता । अशोकसुन्दरी नाम्ना सुभगा चारुहासिनी ॥ १८
 तवार्थे सा तपस्तेपे निरालम्बा तु यौवने । तस्या भर्ता भवान्सृष्टो धात्रा योगेन निश्चितः ॥ १९
 गङ्गायास्तीरमासाद्य ध्यानयोगसमन्विताम् । हुण्डस्तु दानवेन्द्रो यो दृष्ट्वा चैकाकिनीं स ताम् २०
 तपसा प्रज्वलन्तीं च सुभगां कमलेक्षणाम् । रूपौदार्यगुणोपेतां कामबाणैः प्रपीडितः ॥ २१
 तां बभाषेऽन्तिकं गत्वा मम भार्या भवेति च । एवं सा तद्वचः श्रुत्वा तमुवाच यैशस्विनी ॥ २२
 मा हुण्ड साहसं कार्षीर्मा जल्पस्व पुनः पुनः । अप्राप्याऽहं त्वया दैत्य पुरभार्या विशेषतः ॥ २३
 देवेन मे पुरा सृष्ट आयुपुत्रो महाबलः । नहुषो नाम मेधावी भविष्यति पतिर्मम ॥ २४
 देवदत्तो महातेजा मरणं त्वं परीप्ससि । [* ततः शापं प्रदास्यामि येन भस्मी भविष्यसि] ॥ २५
 एवमाकर्ण्य तद्वाक्यं कामबाणप्रपीडितः । मायया च हता तेन प्रणीता निजमन्दिरम् ॥ २६
 ज्ञात्वा तया महाभाग शप्तोऽसौ दानवाधमः । नहुषस्यैव हस्तेन तव मृत्युर्भविष्यति ॥ २७
 अजाते त्वयि संजाता वदसे त्वं यथैव तत् । स त्वमायुसुतो वीर हतो हुण्डेन पापिना ॥ २८
 सूदेन रक्षितो दास्या प्रेषितो मम चाऽऽश्रमम् । एवं त्वं वनमध्ये च दृष्टश्चारणकिन्नरैः ॥ २९
 यत्तु वै स्मारितं वत्स मया तत्कथितं पुनः । जहि तं पापकर्तारं हुण्डारुख्यं दानवाधमम् ॥ ३०
 नेत्राभ्यां हि प्रमुञ्चन्तीमश्रूणि परिमार्जय । इतो गत्वा प्रपश्यं त्वं गङ्गातीरं महाबलम् ॥ ३१
 निपाल्य दानवेन्द्रं त्वं कारागृहात्समानय । अशोकसुन्दरी या हि तस्या भर्ता भवस्व हि ॥ ३२
 एतत्ते सर्वमाख्यातं प्रश्रवस्यापि हि कारणम् । आभाष्य नहुषं विप्रो विरराम महामतिः ॥ ३३

आकर्ण्य सर्वं मुनिना नियुक्तमाश्चर्यरूपं प्रविचिन्त्य भूयः ।

तस्यान्तमेकः परिकर्तुकाम आयोः सुतः कोपमथो चकार ॥

३४

इति श्रीमहापुराणे पाद्मे भूमिखण्डे त्रेनोपाख्याने गुरुतीर्थे नाहुषेऽष्टोत्तरशततमोऽध्यायः ॥ १०८ ॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—८४२३

अथ नवाधिकशततमोऽध्यायः ।

कुञ्जल उवाच—

प्रणिपत्य महात्मानं वसिष्ठं तपतां वरम् । अरण्यं निर्जगामाथ बाणपाणिधनुर्धरः ॥ १
 एणस्य मांसं सुविपाच्य भोजितं बालस्तया रक्षित एव बुद्ध्या ।
 आयोः सुपुत्रः सगुणः सरूपो देवोपमो देवगुणैश्च युक्तः ॥ २

* एतच्छिहान्तर्गतः पाठः, छ. पुस्तकस्थः ।

१ क. ख. ड. च. छ. झ. ङ. ट. 'न्वा तपोव' । २ छ. ड. तपस्विनी । ३ घ. छ. ट. ठ. ड. 'ति महाबलः । दे' ।
 ४ ट. 'दृष्टिर्महा' । ५ क. ख. ड. च. छ. झ. ङ. ट. 'रैः । त्वं तु सुभ्रावितो व' । ६ क. ख. घ. ड. च. छ. झ. ङ. ट. 'स्य त्वमिन्दुमती प्रबोधय । नि' । ७ क. ख. घ. ड. च. छ. झ. ट. ड. ड. विष्णुरुवाच । ८ क. ख. ड. च. छ. झ. ङ. ट. आमन्त्र्य ।

तेनैव मांसेन सुसंस्कृतेन मृष्टेन पक्वेन रसानुगेन ।

तमेष दैत्यं परिभाष्य सूदो दुष्टं सुहर्षेण व्यभोजयत्तदा ॥

भुजे दानवो मांसं रसेनाक्तं सुचाटुना । हर्षेणापि समाविष्टो जगामाशोकसुन्दरीम् ॥	३
तामुवाच ततस्तूर्णं कांभोपहतचेतनः । आयोः पुत्रो मया भद्रे भक्षितः पतिरेव ते ॥	४
तामेव भज चार्वाङ्गि भुङ्क्ष्व भोगान्मनोनुगान् । किं करिष्यसि तेन त्वं मानुषेण गतायुषा ॥	५
उवाच तद्वचः श्रुत्वा शिवकन्या यैशस्विनी । भर्ता मे दैवतैर्दत्तो अमरो दोषवर्जितः ॥	६
तस्य मृत्युर्न वै दृष्टो देवैरपि महात्मभिः । एवमाकर्ण्य तद्वाक्यं दानवो दुष्टचेष्टितः ॥	७
तामुवाच विशालार्क्षीं प्रहस्यैव पुनः पुनः । अद्यैव भक्षितं मांसमायुपुत्रस्य सुन्दरि ॥	८
जातमात्रस्य बालस्य नहुषस्य दुरात्मनः । एवं त्वाकर्ण्य सा वाक्यं कोपं चक्रे सुदारुणम् ॥१०	९
उवाच सत्यसंस्था सा तपसा भाविता पुनः । तप एव मया तप्तं मनसा नियमेन वै ॥	१०
आयुसूनुश्चिरायुश्च स सत्येन भविष्यति । इतो गच्छ दुराचार यदि जीवितुमिच्छसि ॥	११
अन्यथा त्वामहं शप्स्ये पुनरेव न संशयः । एवमाकर्णितं तस्याः सूदेन नृपतिं प्रति ॥	१२
परित्यज्य महाराजन्नेतामन्यां समाश्रय । सूदेन प्रेषितो दैत्यः स हुण्डो दानवाधमः ॥	१३
नेर्जगाम त्वरायुक्तः स स्वां भार्यां प्रियां प्रति । चेष्टितं नैव जानाति दास्या सुदेन यत्कृतम् ॥	१४
तस्यै निवेदितं सर्वं प्रियायै वृत्तमेव च ॥	१५

सूत उवाच—

अशोकसुन्दरी सा च महता तपसा किल ॥	१६
दुःखशोकेन संतप्ता कृशीभूता तपस्विनी । चिन्तयन्ती प्रियं कान्तं तं ध्यायति पुनः पुनः ॥	१७
किं न कुर्वन्ति वै दैत्या उपायैर्विविधैरपि । उपायज्ञाः सदा बुद्ध्या ह्युपायेनापि सर्वदा ॥	१८
वर्तन्ते दनुजश्रेष्ठा नानाभावाः सुसंपदा । यथोपायेन वेगेन हताऽहं पापिना पुरा ॥	१९
तथा स घातितः पुत्र आयोश्चैव भविष्यति । यं दृष्ट्वा दैवयोगेन भवितारमनामयम् ॥	२०
उद्यमेनापि पश्येत् किंवा नश्यति वा न वा । किंवा स उद्यमः श्रेष्ठः किंवा तत्कर्मजं फलम् ॥	२१
भाविभावः कथं नश्येत्ततो वेदः प्रतिष्ठति । विशेषो भावितां देवैः स कथं चान्यथा भवेत् ॥	२२
एवं सा तु महाभागा चिन्तयन्ती पुनः पुनः । विद्युद्धरः किंनरस्तु बृहद्वंशो महातनुः ॥	२३
एतन्मध्ये महाकायः पक्षाभ्यां हि विवर्जितः । द्विभुजो वंशहस्तश्च हारकङ्कणशोभितः ॥	२४
दिव्यगन्धानुलिप्ताङ्गो भार्याया सह चाऽऽगतः । तामुवाच निरानन्दां स सुतां शंकरस्य हि ॥	२५
किं त्वं चिन्तयसे देवि विद्धि विद्युद्धरं हि माम् । किंनरं विष्णुभक्तं त्वां प्रेषितं देवसत्तमैः ॥	२६
दुःखमेवं न कर्तव्यं भवत्या नहुषं प्रति । हुण्डेन पापचारेण वधार्थं तस्य धीमतः ॥	२७
कृतमेवाखिलं कर्म हतश्चाऽऽयुसुतः शुभे । स तु वै रक्षितो देवैरुपायैर्विविधैरपि ॥	२८
हुण्ड एवं विजानाति आयुपुत्रो हतो मया । भक्षितस्तु विशालार्क्षि इति जानाति सुव्रते ॥	२९
भवतीं श्रावयित्वा तु गतोऽसौ दानवाधमः । स्वेन पूर्वविपाकेन पुण्यस्यापि महायशाः ॥	३०
पूर्वजन्मार्जितेनैव तव भर्ता स जीवति । पुण्यस्यापि बलेनैव येषामायुर्विनिर्मितम् ॥	३१

१ इ. 'दो दैवान्गमायुसुतस्य तस्य । बु' । छ. 'दो दैवानुगमायुसुतस्य राजन् । बु' । २ क ख. घ. ड. च. छ. झ. ड. ट. कालोप' । ३ क. ख. ड. च. छ. झ. ड. ट. तपस्विनी । ४ क. ख. ड. च. छ. झ. ड. ट. हुण्डः पापचेतनः । नि' । ५ क ख. घ. ड. च. छ. झ. ट. ठ. ड. ट. ह्युद्यमेना' ।

स्वर्जितस्य महाभागे नाशमिच्छति घातुकः । हृतमाना महापापाः परतेजोविदूषकाः ॥	३२
तेषामथो विनाशाय प्रवृत्तं हि दिने दिने । नानाविधैरुपायैस्ते विषशस्त्रादिभिस्ततः ॥	३३
हन्तुमिच्छन्ति तं पुण्यं पुण्यकर्माभिरक्षितम् । पापिनश्चैव हुण्डाद्या मोहनस्तम्भनादिभिः ॥	३४
पीडयन्ति दुराचारा नानाभेदैर्बलावलैः । सुकृतस्य प्रयोगेण पूर्वजन्मार्जितेन वा ॥	३५
पुण्यस्यापि महाभागे पुण्यवन्तं च रक्षितम् । विफलत्वं प्रयान्त्येव उपायाः पापिभिः कृताः ॥	३६
यन्त्रतन्त्राणि मन्त्राश्च शस्त्राग्निविषबन्धनाः । रक्षयन्ति महात्मानं देवपुण्यैः सुरक्षितम् ॥	३७
कर्तारो भस्मतां यान्ति स वै तिष्ठति पुण्यभाक् । आयुषुत्रस्य वीरस्य रक्षका देवताः शुभे ॥	३८
पुण्यस्य संचयं सर्वं तपसां निधिमेव च । तस्माच्च रक्षितो वीरो नहुषो बलिनां वरः ॥	३९
सत्येन तपसाऽनेन पुण्यैश्च संयमैर्दमैः । मा कृथा दारुणं दुःखं मुञ्च शोकमुकारणम् ॥	४०
स हि जीवति धर्मात्मा मात्रा पित्रा विना वने । तपोवने वसत्येकस्तपस्विभिरलंकृतः ॥	४१
वेदवेदाङ्गतत्त्वज्ञो धनुर्वेदस्य पारगः । विराजते शशी यद्वत्स्वकलाभिः सुतेजसा ॥	४२
तथो विराजते सोऽपि स्वकलाभिः सुमध्यमे । विद्याभिश्च महापुण्यैस्तपोभिर्विविधैस्तथा ॥	४३
राजते परवीरघ्नो रिपुहा सुरबल्लभः । हुण्डं निहत्य दैत्येन्द्रं त्वामेवं हि प्रलप्स्यते ॥	४४
त्वया सार्धं स्त्रिया चैव पृथिव्यामेकभूपतिः । भविष्यति महायोगी यथा स्वर्गे तु वासवः ॥	४५
त्वं तस्मात्प्राप्स्यसे भद्रे सुपुत्रं वासवोपमम् । ययातिं नाम धर्मज्ञं प्रजापालनतत्परम् ॥	४६
तथा कन्याशतं चापि रूपोदार्यगुणान्वितम् । यासां पुण्यैर्महाराज इन्द्रलोकं प्रयास्यति ॥	४७
इन्द्रत्वं भोक्ष्यते देवि नहुषः पुण्यविक्रमः । ययातिर्नाम धर्मात्मा आत्मजस्ते भविष्यति ॥	४८
[*प्रजापालो महाराजः सर्वजीवदयापरः] । तस्य पुत्रास्तु चत्वारो भविष्यन्ति महौजसः ४९	४९
वलवीर्यगुणोपेता धनुर्वेदस्य पारगाः । प्रथमस्तुवेसुर्नाम पुरुर्नाम द्वितीयकः ॥	५०
उरुर्नाम तृतीयस्तु चतुर्थो वीर्यवान्यदुः । एवं पुत्रा महावीर्यास्तेजस्विनो महाबलाः ॥	५१
भविष्यन्ति महात्मानः सर्वतेजःसमन्विताः । यदोश्चैव सुता धीराः सिंहतुल्यपराक्रमाः ॥	५२
तेषां नामानि भद्रे ते शृणु मे गदतः शुभे । भोजश्च भीमकश्चापि अन्धकः कुकुरस्तथा ॥	५३
वृष्णिर्नाम सुधर्मात्मा सत्याधारो भविष्यति । षष्ठस्तु श्रुतसेनश्च श्रुताधारश्च सप्तमः ॥	५४
कालदंष्ट्रो महावीर्यः समरे कालजिह्वली । यदोः पुत्रा महावीर्या यादवाख्या धैरातले ॥	५५
तेषां पुत्राश्च पौत्राश्च भविष्यन्ति धैरातले । एवं नहुषवंशो वै तव देवि भविष्यति ॥	५६
दुःखमेव परित्यज्य स्थीयतामधुना सुखम् । समेष्यति महाप्राज्ञस्तव भर्ता शुभानने ॥	५७
निहत्य दानवं हुण्डं त्वामेवं परिणेष्यति । दुःखजातानि सोष्णानि नेत्राभ्यां हि पतन्ति च ५८	५८
अश्रूणि चेन्दुमत्याश्च संमार्जयति मानदः । आयोश्च दुःखमुत्त्य स्वकुलं तारयिष्यति ॥	५९
सुखिनं पितरं कृत्वा प्रजापालो भविष्यति । एतत्ते सर्वमाख्यातं देवानां कथनं शुभे ॥	६०
दुःखशोकं परित्यज्य सुखेन परिवर्तय ॥	६०

* एतच्चिदान्तर्गतः पाठः क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ठ. ड. ढ. पुस्तकस्थः ।

१ क. ख. ङ. च. झ. ट. 'म्' । कौचट्याभिः कुवियाभिर्मोह' । २ ड. 'न ह्युपायैः सं' । ३ क. ख. ङ. च. छ. झ. ट. ड. 'स्विपरिपालितः । ४ क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ठ. ड. द. 'था स हि महाप्राज्ञः कलाभिः शृणु सुन्दरि । वि' । ५ क. ख. घ. ङ. च. झ. ट. ड. ड. 'भिर्यशसा तदा । रा' । छ. 'भिर्यशसा सदा । रा' । ६ ड. 'सां सुतैर्म' । ७ क. ख. ङ. च. छ. झ. ट. वरानने । ८ क. ख. ङ. च. छ. झ. ट. सहस्रशः ।

अशोकमुन्दर्युवाच—

[*कदा ह्येष्यति मे भर्ता विहितो दैवतैर्यदि । सत्यं वदस्व धर्मज्ञ मम सौख्यं प्रवर्धय ॥ ६१
शीघ्रं द्रक्ष्यसि भर्तारं त्वमेव शृणु सुन्दरि] । एवमुक्त्वा जगामाथ गन्धर्वो विबुधालयम् ॥ ६२
अशोकमुन्दरी चापि तपस्तेपे हि तत्र वै । कामं क्रोधं परित्यज्य लोभं चापि शिवात्मजा ॥ ६३
इति श्रीमहापुराणे पाद्मे भूमिखण्डे वेनोपाख्याने गुरुतीर्थे नाहुषे नवाधिकशततमोऽध्यायः ॥ १०९ ॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—८४८६

अथ दशाधिकशततमोऽध्यायः ।

कुञ्जल उवाच—

आमन्त्र्य च मुनीन्सर्वान्वसिष्ठं तपतां वरम् । समुत्सुको गन्तुकामो नहुषो दानवं प्रति ॥ १
ततस्ते मुनयः सर्वे वसिष्ठाद्यास्तपोधनाः । आशीर्भिरभिनन्द्यैनमायोः पुत्रं महाबलम् ॥ २
आकाशे देवताः सर्वा जघ्रुवँ दुन्दुभीन्मुदा । पुष्पवृष्टिं प्रचक्रुश्च नहुषस्यापि मूर्धानि ॥ ३
अथ देवः सहस्राक्षः सुरैः सार्धं समागतः । ददौ शस्त्राणि चास्त्राणि [+ सूर्यतेजोपमानि च ॥४
देवेभ्यो नृपशार्दूलो जगृहे द्विजसत्तमाः । तानि दिव्यानि चास्त्राणि दिव्यरूपोपमोऽभवत् ॥ ५
अथ ते भुंनयः सर्वे सहस्राक्षमथाब्रुवन् । स्यन्दनो दीयतामस्मै नहुषाय सुरेश्वर ॥ ६
भुंनीनां मतमाज्ञाय वज्रपाणिः स सारथिम् । आहूय मातलिं चापि ह्यादिदेश सुराधिपः ॥ ७
एनं गच्छ महात्मानं युज्यतां स्यन्दनेन वै । सध्वजेन महात्मानं समरे नृपनन्दनम् ॥ ८
स चोवाच सहस्राक्षं करिष्ये तव शासनम् । एवमुक्त्वा जगामाऽऽशु ह्यायुपुत्रं रणोद्यतम् ॥ ९
राजानं प्रत्युवाचाथ देवराजेन भाषितम् । विजयी भव धर्मज्ञ रथेनानेन संगरे ॥ १०
इत्युवाच सहस्राक्षस्त्वामेव नृपतीश्वर । जहि त्वं दानवं संख्ये हुण्डं वै पापचेतनम् ॥ ११
एवमाकर्ण्य राजेन्द्रः सानन्दपुलकोद्भ्रमः । प्रसादाद्देवराजस्य वसिष्ठस्य महात्मनः ॥ १२
दानवं सूदयिष्यामि समरे पापचेतसम् । देवानां च विशेषेण मम मायाप्रचारिणम् ॥ १३
एवमुक्ते शुभे वाक्ये नहुषेण महात्मना । अथाऽऽयातः स्वयं विष्णुः शङ्खचक्रगदाधरः ॥ १४
स्वचक्राश्वक्रमुत्पाद्य सूर्यबिम्बोपमं महत् । ज्वलता तेजसा दीप्तं सुवृत्तान्तं शुभावहम् ॥ १५
नहुषाय ददौ देवो हर्षेण महता किल । तस्मै शूलं ददौ शंभुः सुतीक्ष्णं तेजसाऽन्वितम् ॥ १६
तेन शूलवरेणासौ शोभते समरोद्यतः । [*द्वितीयः शंकरश्चायं त्रिपुरघ्नो यथा प्रभुः] ॥ १७
ब्रह्मास्त्रं दत्तवान्ब्रह्मा वरुणः पाशमुत्तमम् । [+ चन्द्रतेजःप्रतीकाशं जलजं नालसंगतम्] ॥ १८
वज्रमिन्द्रस्तथा शक्तिं वायुश्चापं समार्गणम् । आग्नेयास्त्रं तथा वहिर्ददौ तस्मै महात्मने ॥ १९

*एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क ख घ ङ च छ झ ट ठ ड ढ पुस्तकस्थः +एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क ख घ ङ छ झ ट ठ ड ढ पुस्तकस्थः । * एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क ख घ ङ च छ ट ठ ड ढ पुस्तकस्थः । + एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क ख घ ङ च छ झ ट ठ ड ढ पुस्तकस्थः ।

१ क. ख. ङ. च. छ. झ. ट. ड. ड. सूत । २ ग. घ. ज. य. ट. ठ. 'कोऽभवद्गुण्डं हन्तुं वै दानवाधमम् । तं ।
३ क. ख. ङ. च. छ. झ. ट. ड. 'पोमलाः । आं । ४ क. ख. ङ. च. छ. ड. देवताः । ५ क. ख. ङ. च. छ. झ. ट. ठ. ड.
इवानां । ६ क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ठ. ड. ड. महाप्राहं ।

शस्त्राण्यस्त्राणि सर्वाणि दिव्यानि विविधानि च । ददुर्देवा महात्मानस्तस्मै राज्ञे महौजसे ॥२०
कुञ्जल उवाच—

अथ आयुसुतो वीरो दैवतैः परिमानितः ॥ २१
आशीर्भिर्नन्दितश्चापि मुनिभिस्तत्त्वदर्शिभिः । आरुरोह रथं दिव्यं भास्वरं रत्नभूषितम् ॥ २२
[*घण्टारवैः प्रणदन्तं क्षुद्रघण्टासमाकुलम्] । रथेन तेन दिव्येन शुशुभे नृपनन्दनः ॥ २३
दिवि मार्गे यथा सूर्यस्तेजसा स्वेन वै किल । [†प्रतपस्तेजसा तद्द्रष्टव्यानां मस्तकेषु सः] ॥ २४
जगाम शीघ्रं वेगेन यथा वायुः सदागतिः । [*यत्रासौ दानवः पापस्तिष्ठते स्वगणैर्युतः] ॥
तेन मातलिना सार्धं बाहकेन महात्मना ॥ † २५

इति श्रीमहापुराणे पाद्मे भूमिखण्डे वेनोपाख्याने गुरुतीर्थे नाहुषे दशाधिकशततमोऽध्यायः ॥ ११० ॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—८५११

अथैकादशाधिकशततमोऽध्यायः ।

कुञ्जल उवाच—

[*निर्गच्छमाने समरे च वीरे नहुषे हि तस्मिन्सुरराजतुल्ये ।

सकौतुका मङ्गलगीतयुक्ताः स्त्रियस्तु सर्वाः परिजगमुरत्र ॥ १
देवतानां वरा नार्यो रम्भाद्यप्सरसस्तदा । किन्नर्यः कौतुकोत्सुक्यो जगुः स्वरेण सत्तम] ॥ २
गन्धर्वाणां तथा नार्यो रूपालेकारसंयुताः । कौतुकेन गतास्तत्र यत्र राजा स तिष्ठति ॥ ३
पुरं महोदयं नाम हुण्डस्यापि दुरात्मनः । नन्दनोपवनै[+ दिव्यैः सर्वत्र समलंकृतम् ॥ ४
सप्तकक्षायुतैर्भैः कलशैरुपशोभितैः । सोपानकैर्महादण्डैः शोभमानं पुरोत्तमम् ॥ ५
कौलसशिखराकारैः सोन्नतैर्दिवमाश्रितैः । सर्वश्रियाऽन्वितैर्दिव्यैर्भ्राजमानं गृहोत्तमैः ॥ ६
वनैश्चोपवनैर्दिव्यैस्तडागैः सागरोपमैः । जलपूर्णैः सुशोभैस्तु पद्मै रक्तोत्पलान्वितैः ॥ ७
महारत्नप्रकाशैश्च ह्यष्टालकशतैरपि । परिखाभिः सुपूर्णाभिर्जलशब्दैः सुशोभितम् ॥ ८
अन्यैश्चैव महारत्नैर्गजैश्चैव विराजितम् । सुनारीभिः समाकीर्णं पुरुषैश्च महाप्रभैः ॥ ९
नानाप्रभावैर्दिव्यैश्च शोभमानं महोदयम् । राजश्रेष्ठो महावीरो नहुषो ददृशे पुरम् ॥ १०
पुरप्रान्ते वनं दिव्यं दिव्यवृक्षैरलंकृतम् । तद्विवेश महावीरो नन्दनं हि यथाऽमरः ॥ ११
रथेन सह धर्मात्मा तेन मातलिना सह । प्रविष्टः स तु राजेन्द्रो वनमध्ये सरित्ते ॥ १२
तत्र ता रूपसंयुक्ता दिव्या नार्यः समागताः । गन्धर्वा गीततत्त्वज्ञा जगुर्गीतैर्नृपोत्तमम् ॥
सूताश्च मागधाः सर्वे तं स्तुवन्ति नरोत्तमम् । शुश्राव गीतं मधुरं नहुषः किन्नरोरितम् ॥ १३

इति श्रीमहापुराणे पाद्मे भूमिखण्डे वेनोपाख्याने गुरुतीर्थे कथने नाहुषे एकादशाधिकशततमोऽध्यायः ॥ १११ ॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—८५२४

* एतच्छिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ठ. ड. ड. पुस्तकस्थः । † एतच्छिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ठ. ड. ड. पुस्तकस्थः । * एतच्छिह्नान्तर्गतः पाठो घ. छ. ट. ठ. पुस्तकस्थः । † एतस्मात्पाठः 'निर्गच्छमानं मुनिदेवद्वन्द्वैर्दृष्टं नृपेन्द्रं बलवीर्यकोविदम् । इन्द्रोपमं विष्णुसमं सुसंख्ये वधाय हुण्डस्य समुत्सुकं तम्' । इत्यधिकं क. ख. घ. छ. झ. ट. ठ. ड. ड. पुस्तकेषु । * एतच्छिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ठ. ड. ड. पुस्तकस्थः । † एतच्छिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. ङ. च. छ. झ. ड. पुस्तकस्थः ।

अथ द्वादशाधिकशततमोऽध्यायः ।

कुञ्जल उवाच—

तदेव गानं च सुराङ्गनाभिर्गीतं समाकर्ण्य च गीतकैर्भुवैः ।
समाकुला चापि बभूव तत्र सा शंभुपुत्री परिचिन्तयाना ॥ १
आसनापूर्णमुत्थाय महोत्साहेन संयुता । तूर्णं गता वरारोहा तपोबलसमन्विता ॥ २
तं दृष्ट्वा देवसंकाशं दिव्यलक्षणसंयुतम् । दिव्यगन्धानुलिप्ताङ्गं दिव्यमालाभिःशोभितम् ॥ ३
दिव्यैराभरणैर्वस्त्रैः शुशुभे नृपनन्दनः । [*दीप्तिमांश्च यथा सूर्यो दिव्यलक्षणसंयुतः ॥ ४
किंवा देवो महाप्राज्ञो गन्धर्वो वा भविष्यति । किंवा नागसुतः सोऽयं किंवा विद्याधरो भवेत् ॥ ५
देवेषु नैव पश्यामि कुतो यक्षेषु जायते । अनया लीलया देवः सहस्राक्षोऽपि जायते ॥ ६
शंभुरेव भवेत्किंवा किंवा चायं मनोभवः । किंवा पितुः सखा मे स्यात्पौलस्त्योऽयं धनाधिपः] ॥
एवं समालोकयन्ती बलरूपगुणान्विताम् । समेत्य तं सखीभिस्तु रम्भाद्याभिः स्थिताऽभवत् ॥ ८

इति श्रीमहापुराणे पाद्मे भूमिखण्डे वेनोपाख्याने गुरुतीर्थे द्वादशाधिकशततमोऽध्यायः ॥ ११२ ॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—८५३२

अथ त्रयोदशाधिकशततमोऽध्यायः ।

रम्भोवाच—

तप एतत्परित्यज्य किमालोकयसे शुभे । मनः संरक्ष वै साध्वि पुरुषस्य विचिन्तनात् ॥ १
अशोकसुन्दर्युवाच—
मनस्तपसि लीनं मे नहुषस्यापि काम्यया । न वै चालयितुं शक्यं देवैरपि सहेश्वरैः ॥ २
एनं दृष्ट्वा महाभागे मनो मे चलते र्भृशम् । रन्तुमिच्छाम्यहं गत्वा एवमुत्कण्ठतां गतम् ॥ ३
एवं विपर्ययश्चाऽऽसीनमनसो मे वरानने । तन्मे त्वं कारणं ब्रूहि तवास्ति ज्ञानमुत्तमम् ॥ ४
आयोः पुत्रस्य भार्याऽहं देवैः सृष्टा महात्मनः । कस्मान्मे धावते चेत उत्सुकं रन्तुमेव च ॥ ५
रम्भोवाच—

सर्वेष्वेवं महाभागे देहरूपेषु भामिनि । वसत्यात्मा स्वयं ब्रह्म ज्ञानरूपः सनातनः ॥ ६
यद्यपि प्रकृतेर्भावैरिन्द्रियैरपकारिभिः । मोहपाशशतैर्बद्धस्तथा सिद्धस्तु सर्वदा ॥ ७
प्रकृतिर्नैव जानाति तां वै वैज्ञानिकीं कलाम् । अयं शुद्धस्तु धर्मज्ञ आत्मा वेत्ति च सुन्दरि ॥ ८

* एतच्छिद्धान्तर्गतः पाठः क. ख. ड. च. छ. झ. ङ. ट. पुस्तकस्थः ।

१ घ. छ. ट. ठ. ड. °नाभिः स्तोत्रं सुपुण्यं परिचारणेरितम् । तमेव गायन्ति सुगीतकैस्तु शंभोस्तु पुत्री । २ क. ख. घ. ड. च. छ. झ. ट. ठ. ड. °व्यरूपसमप्रभम् । ३ क. ख. घ. ड. च. छ. झ. ट. ठ. ड. °माचिन्तयतीव यावत्-विस्तरं रूपगुणान्विता सा । समेत्य रम्भा सुमहासखीभिरुवाच तां शंभुपुतां प्रहस्य ॥ ८ ॥ ४ क. ख. घ. ड. च. छ. झ. ट. ठ. ड. °भे । तपसः क्षरणं स्याद्वै पु° । ५ ड. महाभाग । ६ ड. शुभे । ७ क. ख. घ. ड. च. छ. झ. ट. ठ. ड. °हि यद्यस्ति । ८ क. ख. घ. ड. च. छ. झ. ट. ठ. ड. महात्माभिः । ९ क. ख. घ. ड. च. छ. झ. ट. ठ. ड. °व हि सत्त्वेषु घटरू° । १० ग. ज. न. ट. °नि । वासनात्मा स्वयं ब्रह्माज्ञानरूपस्य चाऽऽत्मनः ।

गच्छत्यपि मनस्ताप एनं दृष्ट्वा महामतिम् । पापमेवं परित्यज्य सत्यमेव प्रधावति ॥ ९
 भर्ताऽयमायुपुत्रस्ते तत्सत्यं च न संशयः । अन्यं दृष्ट्वा विशङ्केत पुरुषं पापलक्षणम् ॥ १०
 [* एवं विधिः कृतो देवैः सत्यपाशेन बन्धितः । अस्यास्तु ह्यायुपुत्रोऽपि भर्तृत्वमुपयास्यति ॥ ११
 एवमाकर्णितं भद्रे ह्यात्मानं चापि सुन्दरि] । तद्भुवं सत्यसंपन्नो विज्ञानात्मा स्वयं स्थितः १२
 अन्यं भावं न जानाति ह्यायुपुत्रं च विन्दति । प्रकृतिर्नैव ते देवि ह्येनं जानाति चाऽऽगतम् १३
 एवं ज्ञात्वा प्रधानात्मा तवाद्यैव प्रधावति । आत्मा सर्वं प्रजानाति आत्मा देवः सनातनः ॥ १४
 स्वयमेव नरेन्द्रोऽयं नहुषो नाम वीर्यवान् । तस्माद्गच्छति चेतस्ते सत्यबन्धं विशिष्यते ॥ १५
 आयोः सुतं परिज्ञाय अन्यं चैव न गच्छति । एतत्ते सर्वमाख्यातं शाश्वतं त्वन्मनोगतम् ॥ १६
 हुण्डं हत्वा महाघोरं समरे दानवाधमम् । त्वां नयिष्यति स्वस्थानमायोश्च गृहमुत्तमम् ॥ १७
 हृतो दैत्येन वीरेन्द्रो निजपुण्येन शेषितः । [१ बाल्यात्प्रभृति वीरेन्द्रो वियुक्तः स्वजनेन वै] १८
 पितृमातृविहीनस्तु गतो वृद्धिं महावने । यास्यत्येव पितुर्गेहं त्वयैव सह सांप्रतम् ॥ १९
 एवमाभाषितं श्रुत्वा रम्भायाः शिवनन्दिनी । हर्षेण महताऽऽविष्टा तामुवाच तैपस्विनी ॥ २०
 अयमेव स धर्मात्मा मम भर्ता सुवीर्यवान् । मनो मे धावते सत्यं कामाकुलितविह्वलम् ॥ २१
 नास्ति चित्तसमो देवो यो जानाति मुनिश्चितम् । सत्यमेतन्मया दृष्टं सुचित्रं चारुहासिनि ॥ २२
 मनोभवसमानं तु पुरुषं दिव्यलक्षणम् । न(प्र)धावत्यतिभावेन एनं दृष्ट्वा यथा सखि ॥ २३
 तथा न धावते भद्रे पुंसमन्यं न मन्यते । एवं गन्तव्यमावाभ्यां सखीभिर्हृदमेव हि ॥ २४
 एवमाभाष्य सा रम्भां गमनायोपचक्रमे । गमनायोत्सुकां ज्ञात्वा नहुषस्यान्तिकं प्रति ॥
 तामुवाच ततो रम्भा कस्माद्देवि न गम्यते ॥ २५

सूत उवाच—

सख्या च रम्भया सार्धं नहुषं वीरलक्षणम् । तस्यान्तिकं तु संप्राप्य प्रेषयामास तां सखीम् २६
 एनं गच्छ महाभागे नहुषं देवरूपिणम् । कथयस्व कथामेतां तवार्थं आगता यतः ॥ २७
 एवं सखि करिष्यामि सुभियं तव सुव्रते । एवमुक्त्वा गता रम्भा नहुषं राजनन्दनम् ॥ २८
 चापैबाणधरं वीरं द्वितीयमिव वासवम् । प्रत्युवाच गता रम्भा सख्या वचनमुत्तमम् ॥ २९
 आयुपुत्र महाभाग रम्भाऽहं समुपागता । शिवस्य कन्यया वीर तपस्यन्त्या प्रयोजिता ॥ ३०
 त्वदर्थं देवदेवेन उमया दिव्यया पुरा । भार्यारत्नं वने सृष्टं श्रेष्ठं लोकेषु दुर्लभम् ॥ ३१
 दुष्प्राप्यं च नरश्रेष्ठैर्देवैः सेन्द्रैस्तपोधनैः । गन्धर्वैः पन्नगैः सिद्धैश्चारणैः पुण्यलक्षणैः ॥ ३२
 स्वयमेव समायातं तवार्थं शृणु सांप्रतम् । स्त्रीरत्नं च महाप्राज्ञ प्रकृष्टं पुण्यनिर्मितम् ॥ ३३
 अशोकसुन्दरी नाम तवार्थं तपसि स्थिता । अत्यर्थं तु तपस्तप्तं भवन्तमिच्छते सदा ॥ ३४
 एवं ज्ञात्वा महाप्राज्ञ भजमानां भजस्व हि । त्वदृते सा वरारोहा पुरुषं नैव याचते ॥ ३५
 नहुषेण तयोक्तं तु श्रुत्वा तथाऽवधारितम् । प्रत्युत्तरं ददौ चाथ रम्भे मे श्रूयतां वचः ॥ ३६
 [* तपु सर्वं विजानामि यच्चयोक्तं ममाग्रतः । ममाग्रे कथितं पूर्वं वसिष्ठेन महात्मना ॥ ३७

* एतच्छिहान्तर्गतः पाठो घ. ट. ठ. ड. पुस्तकस्थः । † एतच्छिहान्तर्गतः पाठः क. ख. घ. ड. च. छ. झ. ट. ठ. ड. पुस्तकस्थः । * एतच्छिहान्तर्गतः पाठः क. ख. ड. च. छ. झ. ड. पुस्तकस्थः ।

१ क. ख. ग. तद्भावसं । २ ड. एनं । ३ घ. ट. ठ. ड. समुद्रजाम् । ४ क. ख. घ. ड. च. छ. झ. ट. ठ. ड. 'तेऽ-स्यं कां' । ५ ग. घ. ज. अ. ट. ठ. विस्तरं । ६ ट. कुञ्जल । ७ घ. च. झ. ट. ठ. ड. 'पतृणध' ।

सर्वमेव विजानामि हस्यास्तु तप उत्तमम् ।] भूयतां वचनं रम्भे येन सौख्यं भविष्यति ॥ ३८
 अहत्वा दानवं हुण्डं न गच्छामि वैरानने । सर्वमेतत्सुवृत्तान्तमहं जानामि चैव हि ॥ ३९
 ममार्थं तव संभूतिस्तप आचरितं त्वया । मम भार्या न संदेहो भवती विधिना कृता ॥ ४०
 ममार्थं निश्चयं कृत्वा तप आचरितं त्वया । हता तस्माद्दुपायेन भवती नियमस्थिता ॥ ४१
 सूतिपृष्टादहं तेन दानवेनाधमेन च । बालभावस्थितो देवि पितृमातृविनाकृतः ॥ ४२
 तस्मात्तं तु हनिष्यामि [*हुण्डं तं दानवाधमम् । पश्चात्त्वामुपनेष्येऽहं] वसिष्ठस्याऽऽश्रमं प्रति ॥
 एवं कथय भद्रं ते रम्भे मत्प्रियकारिणीम् । एवं विसर्जिता तेन सत्वरं सा गता पुनः ॥ ४४
 अशोकसुन्दरीं देवीं कथयामास तस्य च । समासेन तथा सर्वं रम्भा सा द्विजसत्तम ॥ ४५
 अशोकसुन्दरी बाला ह्यवधार्य सुभाषितम् । नहुषस्यापि वीरस्य हर्षेण च समन्विता ॥ ४६
 तस्यौ तत्र तया सार्धं स्वसख्या रम्भया तदा । भर्तुश्च कीदृशं वीर्यामिति पद्याम्यहं स्थिता ४७

इति श्रीमहापुराणे पाप्मे भूमिलखण्डे वेनोपाख्याने गुरुतीर्थे नाहुषे त्रयोदशाधिकशततमोऽध्यायः ॥ ११३ ॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—८५७९

अथ चतुर्दशाधिकशततमोऽध्यायः ।

कुञ्जल उवाच—

अथ ते दानवाः सर्वे हुण्डस्य परिचारकाः । नहुषस्यापि संवादं रम्भायाः शुश्रुवुस्तदा ॥ १
 आचक्षुश्च ते हुण्डं दैत्येन्द्रं सर्वमेव तत् । तमाकर्ण्य स चुक्रोर्ध्वं व्रूतं वाक्यमथान्नवीत् ॥ २
 गच्छ व्रूत ममाऽऽदेशाच्चमेवं तं समाचर । संभाषते तया सार्धं पुरुषः शिवकन्यया ॥ ३
 स्वामिनिर्देशमाकर्ण्य जगाम लघु दानवः । विविक्ते नहुषं वीरमिदं वचनमब्रवीत् ॥ ४
 [+रथेन साश्वसूतेन दिव्येन परितिष्ठसि । धनुषा दिव्यबाणैस्तु सभायां हि भयंकरः ॥ ५
 कस्य केन सुकार्येण प्रेषितः केन वै भवान् ।] अनया रम्भया तेऽद्याप्यनया शिवकन्यया ॥ ६
 किमुक्तं तत्स्फुटं सर्वं कथयस्व ममाग्रतः । हुण्डस्य देवमर्दस्य न बिभेति भवान्कथम् ॥ ७
 एतन्मे सर्वमाचक्ष्व यदि जीवितुमिच्छसि । सद्यो गच्छात्र मा तिष्ठ दुःसहो दानवाधिपः ॥ ८

नहुष उवाच—

योऽसावायुर्बली राजा सप्तद्वीपाधिपः प्रभुः । तस्य मां तनयं विद्धि सर्वदैत्यविनाशनम् ॥
 नहुषं नाम विख्यातं देवब्राह्मणपूजकम् ॥ ९
 हुण्डेनापहृतं बाल्ये स्वामिना तत्र मानद । सेयं कन्या शिवस्यापि दैत्येनापहृता पुरा ॥ १०
 घोरं तपश्चरत्येषा हुण्डस्यापि वधाय च । योऽहमादौ हतो बालस्त्वयाऽऽयोः सूतिकागृहात् ११
 दास्या अपि करे दत्तः सूदस्यापि दुरात्मना । वधार्थं भूयतां पाप सोऽहमद्य समागतः ॥ १२

* एनचिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. ड. च. छ. झ. ङ. पुस्तकस्यः । + एताच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ठ. ड. ड. पुस्तकस्यः ।

१ क. ख. ड. च. छ. झ. ङ पापं । २ छ. वराङ्गनाम् । ३ क. ख. घ. ङ. च. च. छ. झ. ङ. 'स्मात्सुपायेन । ४ क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ठ. ड. ड. मृत । ५ क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ठ. ड. ड. पापाः । ६ क. ख. ड. च. छ. झ. ङ. 'ध विशठं वा' । ७ क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ठ. ड. ड. वीर । ८ छ. 'शाज्जानीहि पुरुषं हि तम् । मं । ९ ड. तत्र । १० क. ख. ड. छ. झ. ङ. विशठो । ड, विपुष्टो ।

अस्यापि हुण्डदैत्यस्य दुष्टस्य पापकर्मणः । अन्यांश्च दानवान्घोराभयिष्ये यमसादनम् ॥ १३
 मायेवं विद्धि पापिष्ठ एवं कथय दानवम् । एवमाकर्ण्य तत्सर्वं नहुषस्य महात्मनः ॥ १४
 गत्वा हुण्डं स दुष्टात्मा आचक्षेऽस्य भाषितम् । निशम्य तन्मुखात्पूर्णे चुक्रोध दितिजेश्वरः १५
 कस्मात्सूदेन पापेन तथा दास्या न घातितः । यतोऽयं वृद्धिमायातो मया व्याधिरूपेक्षितः १६
 अद्यैनं घातयिष्यामि त्वनया शिवकन्यया । आयोः पुत्रं स्वलं युद्धे बाणैरेभिः शिलाश्रितैः ॥१७
 एवमुक्त्वा विचिन्त्यैव सारथिं वाक्यमब्रवीत् । योजय स्यन्दनं त्वं मे वाजिभिः साधुभिः शुभैः ॥१८
 सेनाध्यक्षं समाहूय इत्युवाच केषाऽन्वितः । सज्यतां मम सैन्यं त्वं शूराभ्यागान्प्रकल्पय ॥ १९
 सारोहैस्तुरगान्योज पताकाध्वजचामरैः । चतुरङ्गं बलं मेऽद्य योजयस्व हि सत्वरम् ॥ २०
 एवमाकर्ण्य तत्तस्य हुण्डस्यापि मतं लघु । सेनाध्यक्षो महामाज्ञः सर्वं चक्रे यथाविधि ॥ २१
 चतुरङ्गेण तेनासौ बलेन महताऽऽवृतः । जगाम नहुषं वीरं चापवाणधरं रणे ॥ २२
 इन्द्रस्य स्यन्दने युक्तं सर्वशस्त्रभृतां वरम् । उद्यतं समरे वीरं दुरापं देवदानवैः ॥ २३
 पश्यन्ति गगने देवा विमानस्या महौजसः । तेजोज्वालासमाकीर्णं दिविस्थमिव भास्करम् ॥२४

सूत उवाच—

अथ ते दानवाः सर्वे बह्वृषुस्तं शरोक्षमैः । स्वङ्गैः पाशैर्महाशूलैः शक्तिभिश्च परश्वधैः ॥ २५
 युयुधुः संयुगे तेन नहुषेण महात्मना । संरुभाद्गर्जमानास्ते यथा मेघो गिरौ तथा ॥ २६
 तद्विक्रमं समालोक्य आयुपुत्रः प्रतापवान् । इन्द्रायुधसमं चापं विस्फार्य सगुणस्वरम् ॥ २७
 वज्रस्फोटसमः शब्दः चापस्यापि महात्मना । नहुषेण कृतो विप्रा दानवानां भयप्रदः ॥ २८
 महता तेन शब्देन दानवाश्च चकम्पिरे । कैम्पनाविष्टहृदया भयसत्त्वा महाहवे ॥ २९
 इति श्रीमहापुराणे पाप्मे भूमिखण्डे वेनोपाख्याने गुरुतीर्थे च्यवनोपाख्याने नाहुषे चतुर्दशाधिकशततमोऽध्यायः ॥ ११५ ॥

आदितः श्लोकानां समष्टयङ्काः—८६०८

अथ पञ्चदशाधिकशततमोऽध्यायः ।

कुञ्जल उवाच—

ततस्त्वसौ संयति राजमानः समुद्यतश्चापधरो महात्मा ॥
 [+ यथैव कालः कुपितः स लोकान्संहर्तुमैच्छन्नु तथा स दानवान् ॥ १
 महास्त्रजालै रवितेजतुल्यैः सुदीप्तिमद्भिर्निजघान तेजसा ॥
 वायुर्यथोन्मूलयतीह पादपांस्तथैव राजा निजघान दानवान् ॥] २
 वायुर्यथा भेधचर्यं च दिव्यं संचालयेत्स्वेन बलेन तेजसा ॥
 तथा स राजा असुरान्समस्तान्संनान्नयेद्भागवरैः सुतीक्ष्णैः ॥ ३
 न शेकुर्दानवाः सर्वे बाणवर्षं महात्मनः । मृताः केचिद्भुताः केचिन्नष्टाः केचिन्महाहवात् ॥ ४

+ एतद्विद्वान्तर्गतः पाठो ड. पुस्तकस्थः ।

१ ड. 'क्त्वा स दैत्येन्द्रः सा' । २ क. ख. ड. च. छ. झ. ट. समातुरः । ३ क. ख. ड. च. छ. झ. ट. धीरं ।
 ४ छ. 'या इत्याम्बरि । त' । ५ क. ख. घ. ड. च. छ. झ. ट. ड. कश्मलावि' । ६ क. ख. ड. च. छ. झ. ट. ड.
 'रामदोक्त्यान्संनाना' ।

महातेजं महाभ्राह्मं महादानवशासनम् । स चुक्रोध सुतुष्टात्मा दृष्ट्वा तं नृपनन्दनम् ॥ ५
स्थितो गत्वेदमाभाष्य तिष्ठ तिष्ठेति चाऽऽहवे । त्वामघैव नयिष्यामि आयुपुत्र यमान्तिके ॥ ६

नहुष उवाच—

स्थितोऽस्मि समरे पश्य त्वामहं हन्तुमागतः । अहत्वा नैव यास्यामि भवन्तं पापचेतनम् ॥ ७
इत्युक्त्वा धनुरादाय बाणानभिशिखोपमान् । छत्रेण धियमाणेन शुशुभे सोऽपि संगरे ॥ ८
इन्द्रस्य सारथि दिव्यं मातलिं वाक्यमब्रवीत् । बाहयस्व रथं मेऽद्य हुण्डदैत्यस्य संपुरे ॥ ९
इत्युक्तस्तेन वीरेण मातलिर्लघुविक्रमः । तुरगांश्चोदयामास महावातरयोपमान् ॥ १०
उत्पेतुश्च ततो वाहा इंसा इवं सरोजले । छत्रेण चेन्दुवर्णेन स रथेन पताकिना ॥ ११
नभस्तलं समासाद्य यथा सूर्यो विराजते । आयुपुत्रस्तथा संख्ये तेजसा विक्रमेण च ॥ १२
अथ हुण्डो रथस्थोऽपि भ्राजमानः स्वतेजसा । सर्वायुधास्त्रसंयुक्तस्तद्वैत्सोऽप्यम्बरे स्थितः ॥ १३
उभयोर्वीरयोर्युद्धं देवविस्मयकारकम् । आसीत्तदा महाभ्राह्म दारुणं भीतिदायकम् ॥ १४
सुबाणैर्निशितैस्तीक्ष्णैः कङ्कपत्रैः शिलीमुखैः । हुण्डेन ताडितो राजा स बाहोरन्तरे तदा ॥ १५
सुभाले पञ्चभिर्बाणैर्विद्धः क्रुद्धोऽभवत्तदा । [*स विद्धस्तु महाबाणैरधिकं शुशुभे नृपः ॥ १६
सारुणः करमालाभिरुदयंश्च दिवाकरः । रुधिरेण सुदिग्धाङ्गो हेमबाणैस्तनुस्थितैः ॥ १७
सूर्यवच्छोभते राजा पूर्ववन्नभसि स्थितः] । दृष्ट्वा तु पौरुषं तस्य दानवं वाक्यमब्रवीत् ॥ १८
तिष्ठ तिष्ठ क्षणं दैत्य पश्य मे लाघवं पुनः । इत्युक्त्वा चरणे दैत्यं जघान दशभिः शरैः ॥ १९
मुखे बाणैर्हतस्तेन मूर्च्छितो निपपात ह । पश्यमानैः सुरैः सर्वै रथोपरि महाबलः ॥ २०
दैवैश्च चारणैः सिद्धैः कृतः शब्दः सुहर्षजः । जय जयेति राजेन्द्र शङ्खान्दधुः पुनः पुनः ॥ २१
स कोलाहलशब्दस्तु तुमुलो देवतेरितः । कर्णरन्ध्रं समाविष्टो हुण्डस्य मूर्च्छितस्य च ॥ २२
श्रुत्वा स धनुरादाय बाणमाशीविषोपमम् । स्थीयतां स्थीयतां युद्धे न मृतोऽस्मि त्वया हतः २३
इत्युक्त्वा पुनरुत्थाय लाघवेन समन्वितः । एकविंशतिभिर्बाणैर्नहुषं चाहन्तपुनः ॥ २४
एकेन मुष्टिमध्ये तु बहुभिर्जानुमध्यतः । चतुर्भिश्च महाश्वंश्च छत्रमेकेन चैव च ॥ २५
पञ्चभिर्मातलिं विद्ध्वा रथनीडं तु सप्तभिः । [† ध्वजदण्डं त्रिभिस्तीक्ष्णैर्दानवः शिखिभिस्त्रिभिः] ॥
आदानं दानवेन्द्रस्य शरमोक्षं दुरात्मनः । लाघवं तस्य वै दृष्ट्वा देवास्ते विस्मयं गताः ॥ २७
तस्य पौरुषमापश्य स राजा दानवेश्वरम् । धीरोऽसि कृतविद्योऽसि शूरोऽसि रणपण्डितः ॥ २८
इत्युक्त्वा दानवं तं तु धनुर्विस्फार्य भूपतिः । मार्गणैर्दशभिस्तं तु विव्याध लघुविक्रमः ॥ २९
त्रिभिर्ध्वजं प्रचिच्छेद स पपात धरातले । तुरगान्पातयामास चतुर्भिस्तस्य सायकैः ॥ ३०
एकेन छत्रं तस्यापि चकर्त लघुविक्रमः । दशभिः सारथिस्तस्य प्रेषितो यममन्दिरम् ॥ ३१
दंशनं दशभिश्छित्वा शरैश्च विदलीकृतः । सर्वाङ्गेषु च त्रिंशद्भिर्विव्याध दनुजेश्वरम् ॥ ३२
हताश्वो विरथो जातो बाणपाणिर्धनुर्धरः । अभ्यधावत्स वेगेन वर्षयाभिशितैः शरैः ॥ ३३
खड्गचर्मधरो दैत्यो राजानं तमधावत । धावमानस्य हुण्डस्य खड्गं चिच्छेद भूपतिः ॥ ३४

* एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ठ. ड. ड. पुस्तकस्थः । † एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठो ब. पुस्तकस्थः ।

१ क. ख. ग. 'व यथाम्बरे । छ' । २ ड. 'द्वस्त चाऽऽहवे स्थि' । ३ ड. ड. ड. सुबाणैः पञ्चभिर्विद्धो नहुषोऽपि पुनस्तदा । ४ छ. झ. 'खे भाले हत' । ५ ड. 'तां दृष्ट वै यु' । ६ घ. ट. ठ. ड. 'णैर्निशितैस्त' ।

क्षुरप्रैर्निशितैर्बाणैश्चर्म विच्छेद भूपतिः । अथ हुण्डः सुदुष्टात्मा समालोक्य समन्ततः ॥	३५
जग्राह मुद्गरं तूर्णं मुमोच लघुविक्रमः । वज्रवेगं समायान्तं ददृशे नृपतिस्तदा ॥	३६
मुद्गरं स्वनवन्तं चापातयदम्बरात्ततः । [*दशभिर्निशितैर्बाणैः क्षुरप्रैश्च स्वविक्रमात्] ॥	३७
मुद्गरं पतितं दृष्ट्वा दशखण्डमयं भुवि । गदामुद्यम्य वेगेन राजानं समधावतै ॥	३८
खड्गेन तीक्ष्णधारेण तस्य बाहुं प्रचिच्छिदे । सगदं पतितं भूमौ साङ्गदं कटकान्वितम् ॥	३९
महाशब्दं ततः कृत्वा वज्रस्फोटमयं स तु । रुधिरेण विदिग्धाङ्गो धावमानो महाहवे ॥	४०
क्रोधेन महताऽऽविष्टो अस्तुमिच्छति भूपतिम् । दुर्निवार्यः समयातः पार्श्वे तस्य च भूपतेः ॥४१	
नहुषेण महाशक्त्या ताडितो हृदि दानवः । पतितः सहसा भूमौ वज्राहत इवाचलः ॥	४२
तस्मिन्दैत्ये गते भूमावितरे दानवा गताः । विविशुर्गिरिदुर्गेषु कति पातालमास्थिताः ॥	४३
देवाः प्रहर्षं जग्मुस्ते गन्धर्वाः सिद्धचारणाः । हते तस्मिन्महापापे नहुषेण महात्मना ॥	४४
तस्मिन्हते दैत्यवरे महाहवे देवाश्च सर्वे प्रमुदं च लेभिरे ।	
तां देवरूपां तपसा विवर्धितां स आयुपुत्रः प्रतिलभ्य हर्षितः ॥	४५

इति श्रीमहापुराणे पापे भूमिखण्डे वेनोपाख्याने गुरुतीर्थे च्यवनोपाख्याने नाहुषे पञ्चदशाधिकशततमोऽध्यायः ॥ ११५ ॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—८६५३

अथ षोडशाधिकशततमोऽध्यायः ।

कुञ्जल उवाच—

अशोकसुन्दरी पुण्या रम्भया सह हर्षिता । नहुषं प्राप्य विक्रान्तं तमुवाच तपस्विनी ॥	१
अहं ते धर्मतः पत्नी देवैर्दिष्टा तपस्विनी । उद्वाहयस्व मां वीर पतिधर्ममिहेच्छतीम् ॥	२
सदैव चिन्तमाना च त्वामहं तप आस्थिता । भवान्धर्मप्रसादेन मया प्राप्तो नृपोत्तम ॥	३
नहुष उवाच—	
मदर्थे नियता भद्रे यदि त्वं तप आस्थिता । गुरोर्वाक्यान्मुहूर्तेन तव भर्ता भवाम्यहम् ॥	४
अनया रम्भया सार्धमावां गच्छाव भामिनि । समारोप्य रथे तां तु रम्भां च सुमनोहराम् ॥	५
तेनैव रथमुख्येन वसिष्ठस्याऽऽश्रमं प्रति । जगाम लघुवेगेन ताभ्यां सह महाशयाः ॥	६
तमाश्रमगतं विप्रं समालोक्य प्रणम्य च । तथा सार्धं महातेजा हर्षेण महताऽन्वितः ॥	७
यथा च युद्धं संजातं निहतो दानवो यथा । निवेदयामास सर्वं वसिष्ठाय महात्मने ॥	८
वसिष्ठोऽपि समाकर्ष्य नहुषस्य विचेष्टितम् । हर्षेण महताऽऽविष्ट आशीर्भिरभिनन्द्य तम् ॥	९
तियौ लग्ने शुभे प्राप्ते तयोस्तु मुनिपुंगवः । विवाहं कारयामास अभिब्राह्मणसंनिधौ ॥	१०
आशीर्भिरभिनन्द्यैवं मिथुनं प्रेषितं पुनः । मातरं पितरं पश्य द्रुतं गत्वा महामते ॥	११
त्वां च दृष्ट्वा हि ते माता पिताऽसौ चापि सुव्रतः । हर्षेण दृढिमामोतु पर्वणीव तु सागरः ॥१२	
एवं संप्रेषितो वीरो मुनिना ब्रह्मसूनुना । तेनैव रथवर्येण जगाम लघुविक्रमः ॥	१३

* एतच्छिहान्तर्गतः पाठो घ. ट. ठ. ड. पुस्तकस्थः ।

१ ड. °रं स्वेन बाणेन विच्छेद नृपतिस्तदा । दं । २ ड. पातयामास मुद्गरम् । ३ ड. °त । राजा परशुना तस्य बाहुं विच्छेद पर्वतः । मं ।

नमस्कृत्य द्विजेन्द्रं तं गतो मातलिना तदा । [*स्वपुरं पितरं द्रष्टुं तां च मातां यशस्विनीम् ॥ १४
सूत उवाच]—

अप्सरा मेनका नाम प्रेषिता दैवतैस्ततः । आयोर्भार्या सुदुःखेन पतिता शोकसागरे ॥ १५
तामुवाच महाभागां देवीमिन्दुमतीं प्रति । मुञ्च शोकं महाभागे तनयं पश्य संमुखम् ॥ १६
निहत्य दानवं पार्षं तव पुत्रापहारकम् । समायान्तं सभार्यां च वीरश्रिया समन्वितम् ॥ १७
सुहृत्तं संगरे तत्र नहुषेण यथा कृतम् । तस्यै निवेदयामास इन्दुमत्यै च मेनका ॥ १८
मेनकाया वचः श्रुत्वा हर्षेणाऽऽकुलितेक्षणा । सखि सत्यं ब्रवीषि त्वमित्युवाच सगद्वदम् ॥ १९
सामृतं सुभियं वाक्यं मनःभोत्साहकारकम् । जीवादिकं मया देयं त्वयि सर्वस्वमेव च ॥ २०
एवमाभाष्य तां देवी राजानमिदमब्रवीत् । तव पुत्रो महाबाहुः समायतो हि सांप्रतम् ॥ २१
आख्याति च महाभाग एषा चैव वराप्सरा । भर्तारमेवमाभाष्य विरराम प्रहर्षिता ॥ २२
समाकर्ष्य तृपेन्द्रस्तु तामुवाच भियां सतीम् । पुरा प्रोक्तं महाभागे मुनिना नारदेन हि ॥ २३
पुत्रं प्रति न कर्तव्यं दुःखं राजन्कदाचन । तं निहत्य स्ववीर्येण दानवं चैष्यते पुनः ॥ २४
संजातं सत्यमेवं हि मुनिना भाषितं पुरा । अन्यथा वचनं तस्य कथं देवि भविष्यति ॥ २५
दत्तात्रेयो मुनिश्रेष्ठः साक्षाद्देवो जनार्दनः । मुञ्चूषितो मया देवि त्वया च तपसा पुरा ॥ २६
पुत्ररत्नं तेन दत्तं विष्णुतेजःसमन्वितम् । सदा हनिष्यति परं दानवं पापचेतनम् ॥ २७
सर्वदैत्यमहर्ता च प्रजापालो महाबलः । दत्तात्रेयेण मे दत्तो वैष्णवांशः सुतोत्तमः ॥ २८
एवं संभाष्य तां देवीं राजा चेन्दुमतीं तदा । महोत्सवं ततश्चक्रे पुत्रस्याऽऽगमनं प्रति ॥ २९
हर्षेण महताऽऽविष्टो विष्णुं सस्मार वै पुनः ॥ ३०

अर्चोपपन्नं सुरसंघयुक्तमानन्दरूपं परमार्थमेकम् ।

क्लेशापरहं सौख्यप्रदं नराणां सद्दृष्णवानामिह मोक्षदं परम् ॥

३१

इति श्रीमहापुराणे पादो भूमिखण्डे वेनोपाख्याने गुरुतीर्थे षोडशाधिकशततमोऽध्यायः ॥ ११६ ॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—८६८४

अथ समदशाधिकशततमोऽध्यायः ।

कुञ्जल उवाच—

नहुषः भियया सार्धं तया चैवापि रम्भया । पेन्द्रेणापि सुदिव्येन स्यन्दनेन वरेण च ॥ १
नागाहयं पुरं प्राप्तः सर्वशोभासमन्वितम् । दिव्यमैण्डपयुक्तं च भवनैरुपशोभितम् ॥ २
हेमतोरणैर्गोहैश्च पताकाभिरलंकृतम् । नानावादित्रसंघोषैर्वन्दिचारणशोभितम् ॥ ३
देवरूपोपमैः पुण्यैः पुरुषैः समलंकृतम् । नारीभिर्दिव्यरूपाभिर्गजाश्वैः स्यन्दनैस्तथा ॥ ४
नानामङ्गलशब्दैश्च वेदध्वनि समाकुलम् । गीतवादित्रशब्दैश्च वीणावेणुस्वनैस्तथा ॥ ५

* एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. ड. च. छ. झ. ट. ड. पुस्तकस्थः ।

एवंविधं पुण्यमयं चरित्रं वरिष्ठमेतद्यशसा समेतम् ॥

आयोः सुतस्यापि शृणोति मर्त्यो भोगान्स भुक्त्वैति पदं मुरारेः ॥ ३३

इति श्रीमहापुराणे पाद्मे भूमिखण्डे वेनोपाख्याने गुरुतीर्थे च्यवनोपाख्याने नाहुषे सप्तदशाधिकशततमोऽध्यायः ॥ ११७ ॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—८७१७

अथाष्टादशाधिकशततमोऽध्यायः ।

कपिञ्जल उवाच—

गङ्गामुखे पुरा तात रोदमाना वराङ्गना । नेत्राभ्यामश्रुविन्दूनि पतन्ति च महाजले ॥ १
गङ्गामध्ये निमज्जन्ति भवन्ति कमलानि च । पुण्यानि हृद्यरूपाणि सुगन्धीनि महान्ति च* ॥२
अस्थिशेषोऽथ पुरुषो जटाचीरधरः पुनः । तानि सौगन्ध्ययुक्तानि पद्मानि विचिनोति सः ॥ ३
हेमवर्णानि दिव्यानि शिवं नीत्वा समर्चयेत् । सा का नारी समाचक्ष्व स वा को हि महामते ॥ ४
अर्चयित्वा शिवं चापि कस्मात्पश्चात्प्ररोदिति । एतन्मे सर्वमाचक्ष्व यद्यहं तव वल्लभः ॥ ५

कुञ्जल उवाच—

शृणु वत्स प्रवक्ष्यामि वृत्तान्तं देवनिर्मितम् । चरितं सर्वपापघ्नं विष्णोश्चैव महात्मनः ॥ ६
योऽसौ हुण्डो महावीर्यो नहुषेण हतो रणे । तस्य पुत्रो महावीर्यो विहुण्डस्तपसाऽन्वितः ॥ ७
निहतं पितरं श्रुत्वा सामात्यं सपरिच्छदम् । आयुपुत्रेण धीरेण नहुषेण बलीयसा ॥ ८
तपश्चचार संकुद्धो देवान्हन्तुं समुद्यतः । पौरुषं तस्य दुष्टस्य तपसा वर्धितस्य च ॥ ९
जानन्ति देवाः सर्वे तु दुःसहं समराङ्गणे । हुण्डात्मजो विहुण्डस्तु त्रैलोक्यं हन्तुमिच्छति ॥ १०
पितुर्वैरं करिष्यामि हनिष्ये मानवान्मुरान् । एवं समुद्यतः पापी देवब्राह्मणकण्टकः ॥ ११
उपद्रवं समारेभे प्रजाः पीडयते च सः । तस्यैव तेजसा दग्धा देवाश्चेन्द्रपुरोगमाः ॥ १२
शरणं देवदेवस्य जग्मुर्विष्णोर्महौजसः । देवदेवं जगन्नाथं शङ्कचक्रगदाधरम् ॥ १३
ऊचुश्च पाहि नो नित्यं विहुण्डस्य महाभयात् ॥ १४

विष्णुरुवाच—

वर्षन्तु देवाः सर्वे तु सुमुखेन महेश्वराः । विहुण्डं नाशयिष्यामि पापिनं देवकण्टकम् ॥ १५
एवमाभाष्य तान्देवान्मायां कृष्णो विधाय च । स्वयमेव स्थितस्तत्र नन्दने सुमहायशाः ॥ १६
मायामयं चकाराथ स्वकं रूपं गुणान्वितम् । विष्णुमाया महाभागा सर्वविश्वप्रमोहिनी ॥ १७
[+चकार रूपमतुलं विष्णोर्माया प्रमोहिनी] । विहुण्डस्य वधार्थाय रूपलावण्यञ्जालिनी ॥ १८

कुञ्जल उवाच—

स देवानां वधार्थाय दिव्यमार्गं जगाम ह । नन्दने तपन्तीं मायामपश्यदितिजेश्वरः ॥ १९
तया विमोहितो दैत्यः कामबाणकृतान्तरः । आत्मनाशं न जानाति कालरूपां वरस्त्रियम् ॥ २०
तां दृष्ट्वा तप्तहेमाभां रूपद्रविणशालिनीम् । लुब्धो विहुण्डः पापात्मा तामुवाच वराङ्गनाम् ॥२१
काऽसि काऽसि वरारोहे मम चित्तप्रमाथिनी । संगमं देहि मे भद्रे रक्ष रक्ष वरानने ॥ २२

* एतदप्रे क. ख. ड. च. छ. झ. ट. पुस्तकेषु ' तस्यास्ताव मुनेत्राभ्यां किमर्थं सा प्रवेदति । गङ्गोदके महाभाग निर्मला अश्रुनिन्दवः ' इत्यधिकम् । + एतच्चिदान्तर्गतोऽर्थं पाठो ड. पुस्तकस्थः ।

संगमात्तव देवेशि यं यमिच्छसि सांप्रतम् । तं तं दधि महाभागे दुर्लभं देवदानवैः ॥ २३
मायोवाच—

मामेव भोक्तुमिच्छा चेद्द्वयं मे देहि दानव । सप्तकोटिमितैश्चैव पुष्पैः पूजय शंकरम् ॥ २४

कामोदसंभवैर्दिव्यैः सुगन्धैर्देवदुर्लभैः । तेषां पुष्पकृतां मालां मम कर्ण्ठे सुशोभिताम् ॥ २५

आरोपय महाभाग एतद्द्वयं प्रदेहि मे । तदाऽहं सुप्रिया भार्या भविष्यामि न संशयः ॥ २६

विह्वण्ड उवाच—

[*एवं देवि करिष्यामि वरं दधि प्रयाचितम्]। वनानि यानि पुण्यानि दिव्यानि दितिजेश्वरः २७

बध्नाम मन्मथाविष्टो न पश्यति च तद्द्रुमम् । कामोदकार्ख्यं पप्रच्छ यत्र तत्र गतः स्वयम् ॥ २८

कामोदको द्रुमो नास्ति वदत्येवं महाजनः । पृच्छमानः स दुष्टात्मा कामबाणैः प्रपीडितः ॥ २९

पप्रच्छ भार्गवं गत्वा भक्त्या नमितकर्धरः । कामोदकं द्रुमं ब्रूहि कान्तं पुष्पसमन्वितम् ॥ ३०

शुक्र उवाच—

कामोदः पादपो नास्ति योषिदेवास्ति दानव । यदा सा हसते चैव प्रसङ्गेन प्रहर्षिता ॥ ३१

[†सुहासाज्जज्ञिरे दैत्य सुगन्धानि वराण्यपि । सुमान्येतानि दिव्यानि] कामोदानि न संशयः ३२

अतिपीतानि पुष्पाणि सौरभेण युतान्यपि । तेनाप्येकेन पुष्पेण यः पूजयति शंकरम् ॥ ३३

तस्येप्सितं महाकामं संपूरयति शंकरः । तस्याश्च रोदना[*देव प्रभवन्ति न संशयः ॥ ३४

तादृशान्येव पुष्पाणि लोहितानि महान्ति च । सौरभेण विना दैत्य] तेषां स्पर्शं न कारयेत् ३५

एवमाकर्ण्य तस्यापि वाक्यं शुक्रस्य भाषितम् । उवाच सा तु कुत्राऽऽस्ते कामोदा भृगुनन्दन ३६

शुक्र उवाच—

गङ्गाद्वारे महापुण्ये सर्वपातकशोधने । कामोदारख्यं पुरं तत्र निर्मितं विश्वकर्मणा ॥ ३७

कौमोदपत्तने नारी दिव्यभोगैरलंकृता । तथा चाऽऽभरणैर्भाति सर्वदेवैः सुपूजिता ॥ ३८

त्वया तत्रैव गन्तव्यं पूजितच्या वराप्सराः । उपायेनापि पुण्येन तां प्रहासय दानव ॥ ३९

एवमुक्त्वा स योगीन्द्रः शुक्रस्तं दानवं प्रति । विरराम महातेजाः स्वकार्यायोद्यतोऽभवत् ॥ ४०

इति श्रीमहापुराणे पाप्मे भूमिखण्डे वेनोपाख्याने गुरुतीर्थे कामोदाख्यानं नामाष्टादशधिकशततमोऽध्यायः ॥ ११८ ॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—८७५७

अथैकोनविंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

कपिञ्जल उवाच—

एतस्या हसनात्तात सुपुष्पाणि भवन्ति वै । पुण्यानि दिव्यगन्धीनि दुर्लभानि सुरासुरैः ॥ १

कस्मात्ता देवताः सर्वाः प्रवाञ्छन्ति महामते । [† शंकरस्तोषमायाति हास्यपुष्पैः सुपूजितः ॥ २

* एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ठ. ड. पुस्तकस्थः । † एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख.

घ. ङ. च. छ. झ. ट. ठ. ड. पुस्तकस्थः । * एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. ङ. च. छ. झ. ट. पुस्तकस्थः ।

† एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. घ. ङ. च. छ. ट. ठ. ड. पुस्तकस्थः ।

को गुणस्तस्य पुष्पस्य तन्मे कथय विस्तरात्] । गङ्गासमागमे पुष्ये वाराणस्याश्च मध्यमे ॥ ३
कामोदा सा भवेत्का तु कस्य पुत्री वराङ्गना । हासात्तस्या महाभाग पुष्पाणि प्रभवन्ति च ॥४
किंगुणं तत्फलं ब्रूहि सकलं विस्तरेण च ॥ ५

कुञ्जल उवाच—

पुरा देवैर्महादैत्यैः कृत्वा सौहार्दमुत्तमम् । अमृतार्थे प्रमथितं सागरक्षीरमुद्यतैः ॥ ६
मथनाद्देवदैत्यानां कन्यारत्नचतुष्टयम् । वरुणेन दर्शितं पूर्वं सोमेनैव तथा पुनः ॥ ७
पश्चात्प्रदर्शितं पुष्यममृतं कलशस्थितम् । कन्याचतुष्टयं तत्र देवानां हितमिच्छति ॥ ८
सुलक्ष्मीर्नाम सा चैका द्वितीया वारुणी तथा । कामोदाख्या हता या च श्रेष्ठा चैव चतुर्थिका ९
तासां मध्ये वरा श्रेष्ठा पूर्वं जाता महामते । तुलसीति समाख्याता लोके पूज्या सदैव हि ॥१०
निपानरूपा सर्वेषां पयःफेनसमुद्भवा । अमृतस्य तरङ्गाच्च कामोदाख्या बभूव ह ॥ ११
सोमो राजा तथा लक्ष्मीर्जज्ञाते त्वमृतादपि । त्रैलोक्यभूषणं सोमः संजातः शंकरस्य हि ॥ १२
मृत्युरोगहरा जाता सुराणां वारुणी तथा । ज्येष्ठा सुपुष्यदा जाता लोकानां हितमिच्छताम् १३
अमृतादुत्थिता देवी कामोदा नाम पुष्यदा । विष्णोः प्रीत्यै भविष्ये तु वृषरूपं प्रयास्यति १४
विष्णुप्रीतिकरी सा तु भविष्यति सदैव हि । तुलसी नाम सा पुण्या भविष्यति न संशयः ॥१५
तया सह जगन्नाथो रमिष्यति सदैव हि । तुलस्याः पन्नमेकं यो नीत्वा कृष्णाय दास्यति ॥१६
स मेनेऽस्योपकारं तु किमस्मै प्रददाम्यहम् । इत्येवं चिन्तयित्वा तु तस्य प्रीतिकरो भवेत् ॥१७
एवं कामोदनामाऽसौ पूर्वकन्याचतुष्टये । यदा सा हसते देवी हर्षाद्भद्रदभाषिणी ॥ १८
सौवर्णानि सुगन्धीनि मुखात्तस्याः पतन्ति च । अम्लानानि सुपुष्पाणि तानि संगृह्य यत्नतः ॥
योऽर्चयेच्छंकरं देवं ब्रह्माणं माधवं तथा । तस्य देवाः प्रतुष्यन्ति यं यमिच्छति तत्प्रदाः ॥ २०
रोदित्येषा यदा सा च केन दुःखेन दुःखिता । नेत्राभ्युभयो हि तस्यास्तु प्रभवन्ति पतन्ति च ॥
तानि चैव महाभाग हृद्यानि सुमहान्ति च । सौरभेण विना तैस्तु यः पूजयति शंकरम् ॥ २२
तस्य दुःखं च संतापो जायते नात्र संशयः । पुष्यैस्तु तादृशैर्देवान्सकृदर्चति पापधीः ॥ २३
तस्य दुःखं प्रकुर्वन्ति देवास्तत्र न संशयः । एतत्ते सर्वमाख्यातं कामोदाख्यानमुत्तमम् ॥ २४
अथ कृष्णो विचिन्त्यैव हृष्टा विक्रमसाहसम् । विहुण्डस्यापि पापस्य उद्यमं साहसं तदा ॥ २५
नारदं श्रेषयामास मोहयैनं कुरासदम् । नारदस्त्वथ संश्रुत्य वाक्यं विष्णोर्महात्मनः ॥ २६
गच्छमानं कुरात्मानं कामोदां प्रति दानवम् । गत्वा तमाह दैत्येन्द्रं नारदः महसन्निव ॥ २७
क यासि त्वं हि दैत्येन्द्र सत्वरस्तु समातुरः । सांप्रतं केन कार्येण कस्यार्थं केन नोदितः ॥ २८
ब्रह्मात्मजं नमस्कृत्य प्रत्युवाच कृताञ्जलिः । कामोदपुष्पार्थमहं प्रस्थितोऽस्मि द्विजोत्तम ॥ २९
तमुवाच स धर्मात्मा पुष्यैः किं ते प्रयोजनम् । विप्रवर्यं पुनः प्राह कार्यकारणमात्मनः ॥ ३०
नन्दनाख्ये बने पुष्ये काचिन्मारी वरानना । तस्या दर्शनमात्रेण गतोऽहं कामवश्यताम् ॥ ३१
तया प्रोक्तोऽस्मि विप्रेन्द्र पुष्यैः कामोदसंभवैः । पूजयस्व महादेवं पुष्यैस्तैः सप्तकोटिभिः ॥ ३२
ततस्ते सुप्रिया भार्या भविष्यामि न संशयः । तदर्थं प्रस्थितोऽस्म्यद्य कामोदाख्यं पुरं प्रति ३३
तामहं कामयिष्यामि सिन्धुजां ह्यणु सत्तम । मनोहरैर्महाहास्यैर्हासयिष्याम्यहं पुनः ॥ ३४
प्रीता सती महाभागा हसिष्यति पुनः पुनः । तद्दास्यं गच्छदं विप्र मम कार्यप्रवर्धनम् ॥ ३५

तस्या हास्यात्पतिष्यन्ति दिव्यानि कुसुमानि च । तैस्तु देवमुमाकान्तं पूजयिष्यामि सांप्रतम् ३६
तेन पूजाप्रदानेन तुष्टो दास्यति मे फलम् । ईश्वरः सर्वभूतेशः शंकरो लोकभावनः ॥ ३७

नारद उवाच—

तत्र दैत्य न गन्तव्यं कामोदाख्ये पुरोत्तमे । विष्णुरस्ति स मेधावी सर्वदेवजयावहः ॥ ३८
येनोपायेन पुष्पाणि कामोदाख्यानि दानव । तव हस्ते प्रयास्यन्ति तदुपायं वदाम्यहम् ॥ ३९
गङ्गातोयेषु दिव्यानि पतितानि न संशयः । प्रवाहस्य जलैः पुण्यैरागमिष्यन्ति सांप्रतम् ॥ ४०
तानि त्वं प्रतिगृहाण सुहृद्यानि महान्ति च । गृहीत्वा तानि पुष्पाणि साधयस्व हि वाञ्छितम् ॥
नारदो दानवश्रेष्ठं मोहयित्वा ततः पुनः । चिन्तयामास धर्मात्मा कथं कार्यं मयाऽधुना ॥ ४२
कथमधुनि सा मुञ्चेत्केनोपायेन दुःखिता । चिन्तयानस्य तस्यैवं क्षणं वै नारदस्य च ॥
ततो बुद्धिः समुत्पन्ना कामोदाख्यं पुरं गतः ॥ ४३

इति श्रीमहापुराणे पाद्ये भूमिखण्डे वेनोपाख्याने गुरुतीर्थे कामोदाख्यानं नामैकोनविंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ ११९ ॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—८८००

अथ विंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

कुञ्जल उवाच—

कामोदाख्यं पुरं दिव्यं सर्वदेवसमाकुलम् । सर्वकामसमृद्धयर्थमपश्यन्नारदस्ततैः ॥ १
कामोदाया गृहं प्राप्य प्रविवेश द्विजोत्तमः । कामोदां तु ततो दृष्ट्वा सर्वकामसमाकुलाम् ॥ २
तया संपृच्छितो विप्रः सुवाक्यैः स्वागतादिभिः । दिव्यासने समारूढस्तां पप्रच्छ द्विजोत्तमः ३
सुखेन स्धीयते भद्रे विष्णुतेजःसमुद्भवे । अनामयं च पप्रच्छ आशीर्भिरभिनन्द्य ताम् ॥ ४

कामोदोवाच—

प्रसादाद्भवतां विष्णोः सुखेन वर्तयाम्यहम् । कथयस्व महाभाग त्वं प्रश्नोत्तरकारणम् ॥ ५
महामोहः समुत्पन्नो ह्यकस्मान्मुनिपुंगव । व्यापकः सर्वलोकानां ममाङ्गमतिनाशकः ॥ ६
तस्मान्निद्रा समुत्पन्ना यथा मर्त्ये प्रवर्तते । सुप्तया तु मया दृष्टः स्वप्नो वै दारुणो मुने ॥ ७
केनाप्युक्तं समेत्यैवं पुरतो मे द्विजोत्तम । अव्यक्तो यो हृषीकेशः संसारं स गमिष्यति ॥ ८
तदाप्रभृति दुःखेन व्यापिताऽस्मि महामते । तन्मे त्वं कारणं ब्रूहि भवाञ्जानवतां वरः ॥ ९

नारद उवाच—

वातिकः पैत्तिकश्चैव कफजः सांनिपातिकः । स्वप्नः प्रतर्तते भद्रे मानवेषु न संशयः ॥ १०
न जायते च देवेषु स्वप्नो निद्रा च सुन्दरि । आदित्योदयवेलायां दृश्यते स्वप्न उत्तमः ॥ ११
स स्वप्नो मानवानां च पुण्यस्य फलदायकः । अन्यच्चैव प्रवक्ष्यामि स्वप्नस्य कारणं शुभे ॥ १२
महावातोल्बणे चैव चलन्त्यापो वरानने । त्रुटन्त्यम्बुकर्णोः सूक्ष्मास्तस्मादुदकसंचयात् ॥ १३
बहिरेव पतन्त्येते निर्मलाम्बुकणाः शुभे । पुनर्लयं प्रयान्त्येते दृश्याद्दृश्या भवन्ति ते ॥ १४

१ क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ड. ड. 'वर्दित्यक्षया' । छ. 'वर्दित्यभया' । २ क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ड. ड. सूत । ३ क. ख. ग. झ. 'तः । चिन्तयानः कार्यसिद्धिं प्र' । ४ ड. जायेत स देवेषु तपोनिष्ठेषु सु' । ५ ड. 'णाः स्थलास्त' ।

तद्वत्स्वप्नस्य वै भावः कथ्यते शृणु भामिनि । आत्मा शुद्धो न रक्तस्तु रागद्वेषविवाजितः ॥ १५
 पञ्चभूतात्मकानां च मुषित्वैव मुनिश्चलः । षड्विंशतिसुतच्चानां मध्ये चैष विराजते ॥ १६
 शुद्धात्मा केवलो नित्यः प्रकृतेः संगतिं गतः । तद्भावैर्वायुरूपैश्च चलते स्थानतो यदा ॥ १७
 आत्मनस्तेजसश्चैव प्रतितेजः प्रजायते । अन्तरात्मा शुभं नाम तस्य एव प्रकथ्यते ॥ १८
 पयसश्च यथा भिन्ना भवन्त्यम्बुकणाः शुभे । आत्मनस्तु तथा तेजो ह्यन्तरात्मा प्रकथ्यते ॥ १९
 स हि पृथ्वी स वै वायुः स चाप्याकाश एव हि । स वै तेजश्च दिव्यं तु एते पञ्च पुरा कृताः
 आत्मनस्तेजसो भूता मलरूपा महात्मनः । तस्यापि संगतिं प्राप्ता एकत्वं च प्रयान्ति ते ॥ २१
 आत्माभावप्रदोषेण नाशयन्ति वरानने । [*मृत्पिण्डमन्यमिच्छन्ति वारं वारं वरानने] ॥ २२
 तेषां क्रीडाविहारोऽयं सृष्टिसंबन्धकारणम् । उदकस्य तरङ्गस्तु जायते च विलीयते ॥ २३
 पुनर्भूतिः पुनर्हानिस्तथा दृश्यः पुनः पुनः । अपां रूपस्य दृष्टान्तं तद्वदेषां न संशयः ॥ २४
 आत्मा न नश्यते देवि तेजो वायुर्न नश्यति । न नश्यतो धराकाशौ न नश्यन्त्याप एव च ॥ २५
 पञ्चैव आत्मना सार्धं प्रभवन्ति प्रयान्ति च । आत्मादयो ह्यमी भद्रे नित्यरूपा न संशयः ॥ २६
 पिण्ड एव प्रणश्यते तेषां संजात एव च । विषयाणां सुदोषैश्च रागद्वेषादिभिर्हृतैः ॥ २७
 प्राणाः प्रयान्ति वै पिण्डात्पञ्च पञ्चात्मका द्विजाः । पिण्डान्ते वसत आत्मा प्रतिरूपः स्थितः स च
 अन्तरात्मा यथा चाग्नेः स्फुलिङ्गस्तु प्रकाशते । तथा प्रकाशमायातिं दृश्यादृश्यः प्रजायते ॥ २९
 शुद्धश्चात्मा परं ब्रह्म सदा जागर्ति नित्यशः । अन्तरात्मा प्रबद्धस्तु प्रकृतेश्च महागुणैः ॥ ३०
 अन्नाहारैस्तु संपुष्टैरन्तरात्मा सुखं व्रजेत् । सुसुखाज्जायते [†मोहस्तस्मान्मनः प्रमुह्यति ॥ ३१
 पश्चात्संजायते] निद्रा तामसी लयवर्धिनी । नाडीमार्गेण यः सूर्यो मेरुमुल्लङ्घ्य गच्छति ॥ ३२
 तदा रात्रिः प्रजायेत यावन्नोदयते रविः । विषयान्धकारैर्भुक्तस्त्वन्तरात्मा प्रकाशते ॥ ३३
 भावैस्तच्चात्मकानां तु पञ्चैर्भावैस्तु प्रेषितैः । पूर्वजन्मास्थितैः पिण्डैरन्तरात्मा प्रमुह्यते ॥ ३४
 स च पश्यति वै स्थानमुच्चावचं शुभानने । संसारे अन्तरात्मा वै दोषैर्बद्धः प्रणीयते ॥ ३५
 कार्यं रक्षति जीवात्मा पश्चात्पिष्ठति नित्यशः ॥ ३६
 उदानः स्फुरते तीव्रस्तस्माच्छब्दः प्रजायते । [*शुष्का भस्त्रा यथा श्वासं कुरुते वायुपूरिता ३७
 तद्वच्छब्दवशाच्छ्वासमुदानः कुरुते बलात् । आत्मनस्तु प्रभावेन ह्युदानो बलवान्भवेत् ॥ ३८
 एवं कायः प्रमुग्धस्तु मृतकल्पः प्रजायते] । ततो निद्रा महामाया तस्याङ्गेषु प्रयाति सा ॥ ३९
 हृदि कण्ठे तथा चाऽऽस्ये नासिकाग्रे प्रतिष्ठति । बाहू विकुच्य संतिष्ठेच्चृद्रतां नाभिमण्डले ॥ ४०
 आत्मनस्तु प्रभावाच्च उदानो नाम मारुतः । प्रजायते महातीव्रो बलरोधं करोति सः ॥ ४१
 यथा रज्जुप्रबन्धस्तु दारुकीलधरः स्थितः । तथा चाऽऽत्मा सुसंलग्नः प्राणवायुर्न संशयः ॥ ४२
 अन्तरात्मप्रसक्तस्तु प्राणवायुः शुभानने । बुद्धिविद्रोहितो भद्रे अन्तरात्मा प्रभावति ॥ ४३

* एतन्निदान्तर्गतः पाठः, छ. ड. पुस्तकस्थः । † एतन्निदान्तर्गतः पाठः क. ख. ड. च. ड. ड. पुस्तकस्थः ।
 * तएन्निदान्तर्गतः पाठो ड. पुस्तकस्थः ।

१ छ. 'ने । एतन्निमित्तमि' । २ घ. ट. ठ. ड. 'तः । प्रणाशं यान्ति वै पिण्डाः पञ्च । ३ क. ख. घ. ड. च. छ.
 झ. ट. ठ. ड. ड. द्विज । ४ क. ख. ड. च. झ. ड. ड. 'दा जयति । निश्चितः । अ' । ५ क. ख. ड. च. छ. झ. ड. ड.
 'सी तमव' । ६ क. ख. ड. च. झ. ड. 'श्चतस्रैः प्रपोषितः । पु' । छ. 'श्चतस्रैः प्रतोषितः । पु' । ७ क. ख. ड. च. झ.
 ड. ड. महामते । ८ ड. बलाद्रोधं । ९ घ. ट. ठ. ड. 'वायुर्महामते । बु' ।

पूर्वजन्मार्जितान्वासान्स्मृत्वा तत्र प्रधावति । तत्र संस्थो महाप्राज्ञः स्वेच्छया रमते पुनः ॥ ४४
 एवं नानाविधान्स्वमानन्तरात्मा प्रपश्यति । उत्तमांश्च विरुद्धांश्च कर्मयुक्तान्वरानने ॥ ४५
 गिरिंस्तथा सुवर्गांश्च बहूनुच्चावचांस्तथा । तदेव वातिकं विद्धि [*कफवत्तद्रदाम्यहम् ॥ ४६
 जलं नदीं तडागांश्च पयःस्थानानि पश्यति । अग्निं च पश्यते देवि बहु काश्चनमुत्तमम् ॥ ४७
 तदेव पैत्तिकं विद्धि]भाव्यं चैव वदाम्यहम् । प्रभाते दृश्यते स्वप्नो भव्यो वाऽभव्य एव च ॥४८
 कर्मयुक्तो वरारोहे लाभालाभप्रकाशकः । स्वप्नस्यापि अवस्थानं कथितं वरवर्णिनि ॥ ४९
 तद्भाव्यं तु वरारोहे विष्णोश्चैव भविष्यति । तन्निमित्तं त्वया दृष्टो दुःस्वप्नः स तु प्रेक्षितः ॥ ५०

इति श्रीमहापुराणे पाद्मे भूमिखण्डे वेनोपाख्याने गुरुतीर्थे कामोदाख्याने विंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १२० ॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—८८५०

अथैकविंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

कामोदोवाच—

न विदुर्देवताः सर्वा यस्यान्तं रूपमेव हि । यस्मिंल्लीनस्तु सर्वोऽयं स विश्वात्मा प्रकथ्यते ॥ १
 यस्य मायाप्रमृगधस्तु संसारः शृणु नारद । कस्मात्प्रयाति संसारं मम स्वामी जगत्पतिः ॥ २
 पापैश्चापि सुपुण्यैश्च नरो बद्धस्तु कर्मभिः । संसारं सरते विप्र हरिः कस्माद्ब्रजेद्दद ॥ ३

नारद उवाच—

शृणु देवि प्रवक्ष्यामि यत्कृतं तेन विष्णुना । भृगोरग्रे प्रतिज्ञातं यज्ञरक्षां करोम्यहम् ॥ ४
 इन्द्रस्य वचनात्सद्यो गतोऽसौ दानवैः सह । योद्धुं विहाय गोविन्दो भृगोश्चैव मखोत्तमम् ॥ ५
 मखं त्यक्त्वा गते देवि पश्चात्तैर्दानवोत्तमैः । आगत्य ध्वंसितः सर्वः स यज्ञः पापचेतनैः ॥ ६
 हरिं क्रुद्धस्तु योगीन्द्रः शशाप भृशमेव तम् । दश जन्मानि भुङ्क्ष्व त्वं मच्छापकलुषीकृतः ॥ ७
 कर्मणश्चास्य संभोगं संभोक्ष्यति जनार्दनः । तन्निमित्तं त्वया देवि दुस्वप्नः प्रसमीक्षितः ॥ ८
 इत्युक्त्वा तां गतो विप्रो ब्रह्मलोकं स नारदः । कृष्णस्यापि सुदुःखेन दुःखिता साऽभवत्तदा ॥
 रुरोद करुणं बाला हाहेति वदती मुहुः । गङ्गातीरोपविष्टा सा जलान्ते शृणु नन्दन ॥ १०
 स्वनेत्राभ्यां तथाऽश्रूणि दुःखेनापि प्रमुञ्चति । तान्यश्रूणि प्रमुक्तानि गङ्गातोये पतन्त्यपि ॥ ११
 जलेष्वेव निमज्जन्तस्तस्याश्वाप्यश्रुबिन्दवः । संभवन्ति पुनस्तात पद्मरूपाणि तानि च ॥ १२
 गङ्गातोयप्रयुक्तानि वाहितानि प्रयान्ति वै । ददृशे दानवश्रेष्ठो विष्णुमायाप्रमोहितः ॥ १३
 दुःखजानि न जानाति मुनिना कथितान्यपि । हर्षेण महताऽऽविष्टः परिजग्राह सोऽसुरः ॥ १४
 पद्मैस्तु पुष्पितैः सोऽपि पूजयेद्विरजाप्रियम् । सप्तकोटिभिर्द्वैत्येन्द्रो विष्णुमायाहृतान्तरः ॥ १५
 अथ क्रुद्धा जगद्धात्री शंकरं वाक्यमब्रवीत् । पश्यैतस्य विकर्मत्वं दानवस्यै तु दुर्मतेः ॥ १६
 शोकोत्पन्नैः प्रफुल्लैश्च भवन्तं परिपूजयेत् । प्राप्यते दुःखसंतापं मुदं प्राप्तुं न चार्हति ॥ १७

* एतद्विहान्तर्गतः पाठः क. ख. ड. च. छ. झ. ङ. ट. पुस्तकस्थः ।

१ क. ख. ड. च. ङ. स वा आत्मा । ड. स वै स्वात्मा । २ ख. ड. च. छ. झ. ङ. ट. °म् । नरकान्दश प्रभु° । ३ क. ख. घ. ङ. छ. झ. ट. ठ. ड. ङ. °स्य महामते । शो° ।

ईश्वर उवाच—

सत्यमुक्तं त्वया भद्रे अनेन पापकारिणा । सत्योद्यमः परित्यक्तः कामोदार्यं कृतः पुरा ॥ १८
 शोकजानि प्रफुल्लानि गङ्गातोयगतान्यपि । अयमेष प्रगृह्णाति कामाकुलितचेतनः ॥ १९
 पूजयेच्चापि दुष्टात्मा शोकसंतापकारकैः । दुःखजैः शोकजैः पुष्पैस्तैस्तु श्रेयः कथं भवेत् ॥ २०
 [* यादृशेनापि भावेन मामेव परिपूजयेत्] । तादृशेनापि भावेन अस्य सिद्धिर्भविष्यति ॥ २१
 मन्ये ध्यानविहीनोऽयं कामोदान्यस्तमानसः । संजातः पापचारित्रो जहि देवि स्वतेजसा ॥ २२
 एवमाकर्ण्य तद्वाक्यं शंभोश्चैव महात्मनः । अस्यैव संक्षयं शंभो करिष्ये तव शासनात् ॥ २३
 एवमुक्त्वा ततो देवी तस्यापि वधकाङ्क्षया । वर्तते हि विहुण्डस्य वधोपायं विचिन्तयेत् ॥ २४
 [+ कृत्वा मायामयं रूपं ब्राह्मणस्य महात्मनः । पूजयेच्छंकरं नाथं सुपुष्पैः पारिजातकैः] ॥ २५
 समेत्य दानवः पापो दिव्यां पूजां विनाशयेत् । कामाकुलः सुदुःखार्तस्तद्रतो भावतत्परः ॥ २६
 विष्णोश्चैव महामायां पूर्वदृष्टां स दानवः । सस्मार चापि वै नित्यं कामबाणप्रपीडितः ॥ २७
 तस्याः स्मरणमात्रेण कंदर्पेण बलीयसा । विरहाकुलदुःखार्तो दैवतैर्हि मुहुर्मुहुः ॥ २८
 कालकृष्टः सुदुष्टात्मा शोकजातानि तानि सः । परिगृह्य समायातः पूजनार्थं महेश्वरम् ॥ २९
 देव्या कृतां हि तां पूजां सुपुष्पैः पारिजातकैः । तानि नीत्वा तु लोभेन शोकजैः परिपूजयेत् ३०
 नेत्राभ्यां तस्य दुष्टस्य विन्दवोऽश्रुसमुद्भवाः । अविरलास्ततो वत्स पतन्ति लिङ्गमस्तके ॥ ३१
 देवी ब्राह्मणरूपेण तमुवाच महामते । को भवान्पूजयेद्देवं शोकाकुलमनाः सदा ॥ ३२
 पतन्त्यश्रूणि देवस्य मस्तके शोकजानि ते । अपवित्राणि मे ब्रूहि एतमर्थं ममाग्रतः ॥ ३३

विहुण्ड उवाच—

पूर्वं दृष्टा मया नारी सर्वसौभाग्यसंपदा । [* सर्वलक्षणसंपन्ना कामस्याऽऽयतनं महत्] ॥ ३४
 तस्या मोहेन संदग्धः कामेनाऽऽकुलतां गतः । तया प्रोक्तं हि संभोगे देहि मे दायमुत्तमम् ॥ ३५
 कामोदसंभवैः पुष्पैः पूजयस्व महेश्वरम् । तेषां पुष्पकृतां मालां मम कण्ठे परिस्रिप ॥ ३६
 कोटिभिः सप्तसंख्यातैः पूजयस्व महेश्वरम् । तदर्थं पूजयाम्येव ईश्वरं फलदायकम् ॥ ३७
 कामोदसंभवैः पुष्पैर्दुर्लभैर्देवदानवैः ॥ ३८

देव्युवाच—

क ते भावः क ते ध्यानं कते ज्ञानं दुरात्मनः । [+ ईश्वरस्यापि संबन्धो नास्ति किञ्चित्तवैव हि] ३९
 कामोदाया वरं रूपं कीदृशं वद सांप्रतम् । क लब्धानि सुपुष्पाणि हास्यात्तस्या भवानि च ॥ ४०

विहुण्ड उवाच—

भावं ध्यानं न जानामि न दृष्टा सा मया कदा । गङ्गातोयगतान्येव परिगृह्णामि नित्यशः ॥ ४१
 तैरहं पूजयाम्येकं शंकरं हि वदाम्यहम् । ममाग्रे कथितं विप्र शुक्रेणापि महात्मना ॥ ४२
 वचनात्तस्य देवस्य पूजयामि दिने दिने । एतत्ते सर्वमाख्यातं यच्च पृष्टोऽस्मि सांप्रतम् ॥ ४३

देव्युवाच—

कामोदारोदनात्पुष्पैर्दुःखेनाथ समुद्भवैः । लिङ्गमर्चयसे पाप पापभावेन नित्यशः ॥ ४४
 यादृशेनापि भावेन पुष्पैश्च यादृशैस्त्वया । अर्चितो देवदेवेशस्तादृशं फलमामुहि ॥ ४५

* एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठो ड. पुस्तकस्थः । + एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठो घ. छ. ट. ठ. पुस्तकस्थः । * एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. ड. च. छ. झ. ङ. पुस्तकस्थः । + एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. ड. च. छ. झ. ङ. पुस्तकस्थः ।

[*दिव्यपूजां विनाशैवं शोकपुण्यैः समर्चयेत् । एतदोषस्तवैवाद्य समुत्पन्नः सुदारुणः] ॥ ४६
 तस्माद्दण्डं प्रदास्यामि भुङ्क्ष्व स्वकर्मजं फलम् । तस्य वाक्यं समाकर्ण्य कालाकृष्टोऽभ्यभाषत ॥४७
 रे रे दुष्ट अनाचार मम कर्मप्रवृषक । हन्मि त्वामिह खड्गेन अनेनापि न संशयः ॥ ४८
 इत्युक्त्वा ब्राह्मणं तं स निशितं खड्गमाददे । हन्तुकामः स्वशक्त्या च अभ्यभावत दानवः ४९
 सा देवी विप्ररूपेण संक्रुद्धा परमेश्वरी । स्वस्थानमागतं दृष्ट्वा हुंकारं विससर्ज ह ॥ ५०
 तेन हुंकारनादेन पतितो दानवाधमः । निश्चेष्टः कामरूपेण वज्राहत इवाचलः ॥ ५१
 पतिते दानवे तस्मिन्सर्वलोकविनाशके । लोकाः स्वास्थ्यं गताः सर्वे दुःखतापविवर्जिताः ॥५२
 एतस्मात्कारणात्पुत्र सा स्त्री वै परिरोदिति । गङ्गातीरे वरारोहा दुःखव्याकुलमानसा ॥
 एतत्ते सर्वमाख्यातं यच्चया परिपृच्छितम् ॥ ५३

विष्णुरुवाच—

एवमुक्त्वा स्वपुत्रं च कुञ्जलः पक्षिणां वरः । विरराम महाप्राज्ञः किञ्चिन्नोवाच भूपते ॥ ५४
 इति श्रीमहापुराणे पाद्मे भूमिखण्डे वेनोपाख्याने गुहृतीर्थे कामोदाख्याने एकविंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १२१ ॥
 कामोदाख्यानं समाप्तम् ।

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—८९०५

अथ द्वाविंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

विष्णुरुवाच—

कुञ्जलो धर्मपक्षी स इत्युक्त्वा तान्सुतान्प्रति । विरराम महाप्राज्ञः किञ्चिन्नोवाच तान्पुनः ॥ १
 वदाधस्थो द्विजश्रेष्ठस्तमुवाच महाशुकम् । को भवान्धर्मवक्ता हि पक्षिरूपेण वर्तते ॥ २
 किंवा देवोऽथ गन्धर्वः किंवा विद्याधरो भवान् । कस्य शापादिमां प्राप्तो योनिं कीरस्य पातकीम् ॥३
 कस्मात्त ईदृशं ज्ञानं वर्ततेऽतीन्द्रियं शुक । सुपुण्यस्य तु कस्यापि कस्य वै तपसः फलम् ॥ ४
 किंवा प्रच्छन्नरूपेण अनेनापि महामते । कस्त्वं सिद्धोऽथ देवो वा तन्मे कथय कारणम् ॥ ५

कुञ्जल उवाच—

भोः सिद्ध त्वामहं जाने कुलं ते गोत्रमुत्तमम् । विद्यां तपः प्रभावं च यस्माद्भ्रमसि मेदिनीम् ६
 सर्वं विप्र प्रवक्ष्यामि स्वागतं तव सुव्रत । उपविश्याऽऽसने पुण्ये छायाभाश्रय शीतलाम् ॥ ७
 अव्यक्तप्रभवो ब्रह्मा तस्माज्जज्ञे प्रजापतिः । ब्रह्मणस्तु गुणैर्युक्तो भृगुर्ब्रह्मसमो द्विजः ॥ ८
 भार्गवो नाम तस्याऽऽसीत्सर्वधर्मार्थतत्त्ववित् । तस्यान्वये भवान्विप्र च्यवनः ख्यातिमान्भुवि ९
 नाहं देवो न गन्धर्वो नाहं विद्याधरः पुनः । योऽहं विप्र प्रवक्ष्यामि तन्मे निगदतः शृणु ॥ १०
 कश्यपस्य कुले जातः कश्चिद्ब्राह्मणसत्तमः । वेददेदाङ्गतत्त्वज्ञः सर्वधर्मप्रकाशकः ॥ ११
 विद्याधर इति ख्यातः कुलशीलगुणैर्युतः । राजमानः सदा विप्रः प्रभावैस्तपसः सदा ॥ १२
 संबभूवुः सुतास्तस्य त्रयो विद्याधरस्य वै । वसुशर्मा नामशर्मा धर्मशर्मा तु ते त्रयः ॥ १३
 [† तेषामहं धर्मशर्मा कनिष्ठो गुणवर्जितः । वसुशर्मा मम भ्राता वेदशास्त्रार्थपारगः] ॥ १४

* एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. ड. च छ. झ. ङ. ट. पुस्तकस्थः । † एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. ड. ख छ. झ. ङ. ट. पुस्तकस्थः ।

आचारैश्च समायुक्तो विद्यादिस्वगुणैः पुनः । नामशर्मा महाप्राज्ञस्तद्वच्चाऽऽसीद्गुणाधिकः ॥ १५
 अहमेव महासूक्तैः संजातः शृणु सत्तम । विद्यानामुत्तमं विप्र भावमर्थं शुभं कदा ॥ १६
 न शृणोमि न वै यामि गुरुगेहमनुत्तमम् । ततस्तु जनको मे तु मामेव परिचिन्तयेत् ॥ १७
 धर्मशर्मैति मे पुत्रो ह्यस्य नाम निरर्थकम् । संजातः क्षितिमप्ये तु न विद्वान्मे गुणाकरः ॥ १८
 इति चिन्त्य स धर्मात्मा मामुवाच सुदुःखितः । ब्रज पुत्र गुरोर्गेहं विद्यार्थं परिसाधय ॥ १९
 एवमाकर्ण्य तत्तस्य पितुर्वाक्यं मया शुभम् । [*नाहं तात गमिष्यामि गुरोर्गेहं सुदुःखदम् ॥२०
 यत्रैव ताडनं नित्यं भ्रूभङ्गादि च क्रोधनम् । अन्नं न दृश्यते तत्र कर्मणा शृणु सत्तम ॥ २१
 दिवा रात्रौ न निद्राऽस्ति नास्ति सुखस्य साधनम् ॥ तस्माद्धि कारणात्तात न यास्ये गुरुमन्दिरम् २२
 विद्याकार्यं न करिष्ये क्रीडार्थमुत्सुकः पितः । भोक्ष्ये स्वप्स्ये प्रसादात्ते करिष्ये क्रीडनं पुनः २३
 डिम्भैः सार्धं सुखेनापि दिवारात्रावतन्द्रितः । [+मामुवाच स धर्मात्मा मूढं ज्ञात्वा सुदुःखितः] २४
 मा पुत्र साहसं कार्षीर्विद्यार्थमुद्यमं कुरु । विद्यया प्राप्यते सौख्यं यशः कीर्तिस्तथाऽतुला ॥ २५
 ज्ञानं स्वर्गः सुमोक्षश्च तस्माद्विद्यां प्रसाधय । पूर्वं सुदुःखमूला तु पश्चाद्विद्या सुखप्रदा ॥ २६
 तस्मात्साधय पुत्र त्वं विद्यां गुरुगृहं ब्रज । पितुर्वाक्यमकुर्वाणो ह्यहमेवं दिने दिने ॥ २७
 यत्र तत्र स्थितो नित्यमर्थहार्निं करोम्यहम् । उपहासः कृतो लोकैर्मम विप्र प्रकृत्सनम् ॥ २८
 मम लज्जा सपुत्रत्वा जीवनाशकरी तदा । विद्यार्थमुद्यतो विप्र कं गुरुं प्रार्थयाम्यहम् ॥ २९
 इतिचिन्तापरो जातो दुःखशोकसमाकुलः । कथं विद्यामहं जाने कथं विन्दाम्यहं गुणान् ॥ ३०
 कथं मे जायते स्वर्गः कथं मोक्षं ब्रजाम्यहम् । इत्येवं चिन्तयन्विप्रैर् वार्धक्यमगमं पुनः ॥ ३१
 देवतायतने दुःखी उपविष्टस्त्वहं कदा । मद्भाग्यैः प्रेषितः कश्चित्सिद्धोऽकस्मात्समागतः ॥ ३२
 निराश्रयो निराहारः सदानन्दस्तु निस्पृहः । एकान्तमास्थितो विप्र दैयायुक्तो जितेन्द्रियः ॥ ३३
 परब्रह्मणि संलीनो ज्ञानध्यानसमाधिमान् । तमहं संश्रितो विप्र ज्ञानरूपं महामतिम् ॥ ३४
 अहं सिद्धप्रभावेन भक्त्या नमितकंधरः । नमस्कृत्य महात्मानं पुरतस्तस्य संस्थितः ॥ ३५
 दीनरूपो ह्यहं जातो मन्दभाग्यस्त्वहं यतः । तेनाहं पृच्छितो विप्र कथं भवान्प्रशोचति ॥ ३६
 केनाभिप्रायभावेन दुःखमेवं भुनक्ति वै । तेनैवमुक्तो विभेन्द्र घृणिना योगिना तदा ॥ ३७
 सुमूढत्वं मया तस्य पूर्ववृत्तान्तमेव हि । तस्मै संश्रावितं सर्वं सर्वज्ञत्वं कथं ब्रजेत् ॥ ३८
 एतदर्थमहं दुःखी भवान्मम गतिर्भूवम् । स चोवाच महात्मा मे सर्वं ज्ञानस्य कारणम् ॥ ३९

इति श्रीमहापुराणे पाद्मे भूमिखण्डे वेनोपाख्याने गुरुतीर्थे च्यवनसंवादे द्वाविंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १२२ ॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—८९४४

अथ त्रयोविंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

सिद्ध उवाच—

श्रूयतामभिधास्यामि ज्ञानरूपं तवाग्रतः । न स्तो ज्ञानस्य वै हस्तौ न च पादौ न चक्षुषी ॥ १

*एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. ड. च. छ. झ. ङ. ट. पुस्तकस्थः। +एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. ड. च. छ. झ. ङ. ट. पुस्तकस्थः ।

१ क. ख. ड. च. छ. झ. ङ. म् । बहुदुःखमयं तात । २ घ. ट. ठ. ड. छ. न्तयाऽऽविष्टो दुःखातोऽपि गतः
 पुं । ३ क. ख. ग. ड. च. छ. ज. झ. ङ. ट. प्र विषादम् । ४ छ. ड. योगयुक्तो । ५ क. ख. ड. च. छ. झ. ङ. ज्ञानिना ।

नासाकर्णौ च ज्ञानस्य नास्ति वै प्राणसंग्रहः । केन दृष्टं तु वै ज्ञानं कानि लिङ्गानि तस्य च ॥२
 आकारैर्वर्जितं नित्यं सर्वं वेत्ति स सर्ववित् । दिवा प्रकाशकः सूर्यो रात्रौ प्रकाशयेच्छशी ॥ ३
 गृहे प्रकाशको दीपो लोकमध्ये स्थिता ह्यमी । तत्पदं केन वै धाम्ना दृश्यते शृणु सत्तम ॥ ४
 न विन्दन्ति च मूढास्ते मोहितां विष्णुमायया । कायमध्ये स्थितं ज्ञानं ध्यानदीप्तमनौपमम् ॥ ५
 तत्पदं तेन दृश्येत चन्द्रसूर्यादिभिर्न च । हस्तपादं विना ज्ञानमचक्षुः कर्णवर्जितम् ॥ ६
 सर्वत्र गतिमश्चास्ति सर्वं गृह्णाति पश्यति । सर्वमाघ्राति विभेन्द्र शृणोत्येव न संशयः ॥ ७
 नास्ति ज्ञानसमो दीपः सर्वान्धकारनाशने । स्वर्गे भूमौ च पाताले स्थाने स्थाने च दृश्यते ॥८
 कायमध्ये स्थितं ज्ञानं न विन्दन्ति कुबुद्धयः । ज्ञानस्थानं प्रवक्ष्यामि यस्माज्ज्ञानं प्रजायते ॥ ९
 प्राणिनां हृदये नित्यं निहितं सर्वदा द्विज । कामादीन्सुमहाभोगान्महामोहादिकंस्ततः ॥ १०
 विवेकवह्निना सर्वान्दिधक्षति सदैव यः । सर्वशान्तिप्रदो भूत्वा चेन्द्रियार्थान्प्रमर्दयेत् ॥ ११
 ततस्तु जायते ज्ञानं सर्वतत्त्वार्थदर्शकम् । शान्तिमूलमिदं ज्ञानं निर्मलं पापनाशनम् ॥ १२
 तस्माच्छान्तिं कुरुष्व त्वं सर्वसौख्यप्रवर्धिनीम् । समः शत्रौ च मित्रे च यथाऽऽत्मनि तथा परे
 भवस्व नियतो नित्यं जिताहारो जितेन्द्रियः । मैत्रं नैव प्रकर्तव्यं वैरं दूरं परित्यज ॥ १४
 निःसङ्गो निस्पृहो भूत्वा एकान्तस्थानसंश्रयः । सर्वप्रकाशको ज्ञानी सर्वदर्शी भविष्यसि ॥ १५
 एकस्थानस्थितो वत्स त्रैलोक्ये यद्भविष्यति । वृत्तान्तं वेत्स्यसि त्वं तु मत्प्रसादान्न संशयः ॥ १६

कुञ्जल उवाच—

सिद्धेन तेन मे विप्र ज्ञानरूपं प्रकाशितम् । तस्य वाक्ये स्थितो नित्यं तद्भावेनापि भावितः १७
 त्रैलोक्ये वर्तते यद्यदेकस्थानस्थितो ह्यहम् । तत्तदेव प्रजानामि प्रसादात्तस्य सहुरोः ॥ १८
 तत्ते सर्वं समाख्यातमात्मवृत्तान्तमेव हि । अन्यत्किं ते प्रवक्ष्यामि तद्ब्रूहि द्विजसत्तम ॥ १९

च्यवन उवाच—

कीरयोनि कथं प्राप्तो भवाञ्ज्ञानवतां वरः । तन्मे त्वं कारणं ब्रूहि सर्वसंदेहनाशनम् ॥ २०

कुञ्जल उवाच—

संसर्गाज्जायते पापं संसर्गात्पुण्यमेव वा । तस्माद्धि वर्जयेच्छुद्धो भव्यो विरुद्धमेव च ॥ २१
 लुब्धकेनापि पापेन केनाप्येकः शुक्रः शिशुः । बन्धयित्वा समानीतो विक्रयार्थं समुद्यतः ॥ २२
 चाटुकारं सुरूपं तं चाटुवाक्यं समीक्ष्य च । गृहीतो ब्राह्मणैकेन मम दत्तः सुभीतये ॥ २३
 ज्ञानध्यानस्थितो नित्यमहमेवं द्विजोत्तम । स मे बालस्वभावेन कौतुकात्करसंस्थितः ॥ २४
 तस्य कौतुकवाक्यैर्वा मुग्धोऽहं द्विजसत्तम । शुक्रस्य पुत्ररूपस्य नित्यं तत्परमानसः ॥ २५
 मामेवं वदते सोऽपि तात मामेहि आस्यताम् । स्थानं गच्छ महाभाग देवानर्चय सांप्रतम् ॥२६
 इत्यादिचाटुकैर्वाक्यैर्मामेवं परिभाषते । तस्य वाक्यविनोदेन विस्मृतं ज्ञानमुत्तमम् ॥ २७
 पुष्पार्थं फलभोगार्थं गतोऽहं वनमेव हि । नीतः शुक्रो बिडालेन मम दुःखाय केवलम् ॥ २८
 अनृशंसैर्नृभिः सर्वैर्वयस्यैः साधुकारिभिः । बिडालेन हतः पक्षी तेनैव भक्षितो हि मे ॥ २९
 श्रुत्वा मृत्युं गतं विप्र शुक्रं तं चाटुकारकम् । महता दुःखभावेन असह्येनातिपीडितः ॥ ३०

१ क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ट. ठ. ड. ढ. 'ता मोहमा' । २ ड. स्कन्धवर्जितम् । ३ क. ख. ड. च. छ. झ. ङ. 'गौर्दम एष हि । त' । ४ छ. अव्यं संसर्गमे' । ५ ग. घ. ज. अ. ट. ठ. ड. पुण्येन । ६ क. ख. घ. ङ. च. छ. ट. ठ. ड. ड. ज्ञानं । ७ क. ख. ड. च. छ. ङ. 'भारण अ' ।

[*तस्य दुःखेन मुग्धोऽस्मि तीव्रेणापि सुपीडितः] । महता मोहजालेन बद्धोऽहं द्विजपुंगव ३१
 प्रालपं रामचन्द्रेति शुकराजेति पण्डित । श्लोकराजेति तं विप्र मोहाच्चलितमानसः ॥ ३२
 ततोऽहं दुःखसंतप्तः संजातः स्वेन कर्मणा । वियोगेनापि विप्रेन्द्र शुक्रस्य शृणु सांप्रतम् ॥ ३३
 विस्मृतं तन्मया ज्ञानं सिद्धेनापि प्रकाशितम् । संस्मरञ्शुकसंज्ञानं तं शुकं चाटुकारकम् ॥ ३४
 वत्स वत्सेति नित्यं वै प्रालपं शृणु भार्गव । गद्यपद्यमयैर्वाक्यैः संस्कृताक्षरसंयुतैः ॥ ३५
 त्वां विना कश्च मां वत्स बोधयिष्यति सांप्रतम् । कथाभिस्तु विचित्राभिः पक्षिराज प्रसाद्य माम् ॥
 अस्मिन्मुनिर्जनोद्याने विहाय क्व गतो भवान् । केन वै वत्स दोषेण तन्मे कथय सांप्रतम् ॥ ३७
 एवंविधैरहं वाक्यैः करुणैस्तैस्तु मोहितः । एवमादि प्रलप्याहं शोकेनापि सुपीडितः ॥ ३८
 मृतोऽहं तेन दुःखेन तद्भावेनापि मोहितः । मरणे यादृशो भावो मतिश्चाऽऽसीच्च यादृशी ॥ ३९
 तादृशेनापि भावेन जातोऽहं द्विजसत्तम । गर्भवासो मया प्राप्तो ज्ञानस्मृतिविधायकः ॥ ४०
 स्मृतं पूर्वकृतं कर्म स्वयमेव प्रचेष्टितम् । मया पापेन मूढेन किं कृतं ह्यकृतात्मना ॥ ४१
 गर्भयोगसमारूढः पुनस्तं चिन्तयाम्यहम् । तेन मे निर्मलं ज्ञानं जातं तु सर्वदर्शकम् ॥ ४२
 गुरोस्तस्य प्रसादाच्च प्राप्तं ज्ञानमनुत्तमम् । तस्य वाक्योदकैः स्वच्छैः कायस्य मलमेव मे ४३
 सबाष्पाभ्यन्तरं विप्र क्षालितं निर्मलं कृतम् । तिर्यक्त्वं च मया प्राप्तं शुकजातिसमुद्भवम् ॥ ४४
 शुकस्य ध्यानभावेन मरणे समुपस्थिते । तस्मिन्काले मृतो विप्र तद्भावेनापि भावितः ॥ ४५
 तादृशोऽस्मि पुनर्जातः शुकरूपो महीतले । मरणे यादृशो भावः प्राणिनां परिजायते ॥ ४६
 तादृशः स्युस्तु सच्चास्ते तद्गूपास्तत्पराक्रमाः । तद्गूपास्तत्स्वरूपाश्च भावभूता भवन्ति हि ४७
 मृत्युकालस्य विप्रेन्द्रभावेनापि न संशयः । [†अतुलं प्राप्तवाञ्छानामहमत्र महामते ॥ ४८
 तेन सर्वं विपश्यामि यद्गतं यद्भविष्यति । वर्तमानं महाप्राज्ञ ज्ञानेनापि महामते ॥ ४९
 सर्वं विदाम्यहं ह्यत्र संस्थितोऽपि न संशयः ।] तारणाय मनुष्याणां संसारे परिवर्तताम् ॥
 नास्ति तीर्थं गुरुसमं बन्धच्छेदकरं द्विज ॥ ५०
 एतत्ते सर्वमाख्यातं शृणु भार्गवनन्दन । यत्त्वया पृच्छितं विप्र तत्ते सर्वं प्रकाशितम् ॥ ५१
 स्थलजाच्चोदकात्सर्वं बाह्यं मलं प्रणश्यति । जन्मान्तरकृतान्पापान्गुरुतीर्थं प्रणाशयेत् ॥
 संसारे तारणायैव जङ्गमं तीर्थमुत्तमम् ॥ ५२

विष्णुरुवाच—

शुक एवं महाप्राज्ञश्च्यवनाय महात्मने । तत्त्वं *प्रकाशयित्वा तु विरराम नृपोत्तम ॥ ५३
 [†एतत्ते सर्वमाख्यातं जङ्गमं तीर्थमुत्तमम्] । वरं वरय भद्रं ते यद्वै मनसि वर्तते ॥ ५४

वेन उवाच—

नाहं राज्यस्य कामार्थी नान्यर्त्तिकचित्प्रकामये । सदेहो गन्तुमिच्छामि तव कायं जनार्दन ॥
 एवं वरमहं मन्ये यदि दातुमिहेच्छसि ॥ ५५

* एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. ड. च छ. झ. ङ. पुस्तकस्यः । † एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. घ. च. छ. झ. ट. ठ. ड. पुस्तकस्यः । * इदमार्थम् । † एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. ड. च. छ. झ. ङ. पुस्तकस्यः ।

विष्णुरुवाच—

यज त्वमश्वमेधेन राजसूयेन भूपते । गोभूस्वर्णाम्बुधान्यानां कुरु दानं महामते ॥ ५६
दानान्नश्यति वै पापं ब्रह्मवध्यादिघोरकम् । चतुर्वर्गस्तु दानेन सिध्यत्येव न संशयः ॥ ५७
तस्माद्दानं प्रकर्तव्यं मामुद्दिश्य च भूपते । यादृशेनापि भावेन मामुद्दिश्य ददाति यः ॥ ५८
तादृशं तस्य वै भावं सत्यमेवं करोम्यहम् । ऋषीणां दर्शनात्स्पर्शाद्ब्रह्मस्ते पापसंचयः ॥ ५९
आगमिष्यसि यद्दान्ते मम देहं न संशयः । एवमाभाष्य तं वेनमन्तर्धानं गतो हरिः ॥ ६०

इति श्रीमहापुराणे पाद्मे भूमिखण्डे वेनोपाख्याने गुरुतीर्थे त्रयोविंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १२३ ॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—९००४

अथ चतुर्विंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

सूत उवाच—

अन्तर्धानं गते विष्णौ वेनो राजा महामतिः । क्व गतो देवदेवेश इतिचिन्तापरोऽभवत् ॥ १
हर्षेण महताऽऽविष्टश्चिन्तयित्वा नृपोत्तमः । समाहूय पृथुं चैव स्वपुत्रं मधुराक्षरैः ॥ २
उवाच च मेहाभागो हर्षेण महताऽऽवृतः । त्वया पुत्रेण भूर्लोकं तारितोऽस्मि सुपातकात् ॥ ३
नीत उज्ज्वलतां वत्स वंशो मे सांप्रतं पृथो । मया विनाशितो दोषैस्त्वया चैव प्रकाशितः ॥ ४
यजेऽहं चाश्वमेधेन दास्ये दानान्यनेकशः । विष्णुलोकं प्रयास्यामि सकायस्त्वत्प्रसादतः ॥ ५
संभरस्व महाभाग संभारांश्चाप्यनुत्तमान् । आमन्त्रय महाभागान्ब्राह्मणान्वेदपारगान् ॥ ६
एवं पृथुः समादिष्टो वेनेनापि महात्मना । प्रत्युवाच महात्मा स वेनं पितरमादरात् ॥ ७
कुरु राज्यं महाभाग भुङ्क्ष्व भोगान्मनोनुगान् । सुदिव्यान्मानुषान्पुण्यान्वैर्यज जनार्दनम् ॥ ८
[+एवमुक्त्वा प्रणम्यैतं पितरं ज्ञानतत्परम्] । धनुरादाय स पृथुः सन्नाणं यत्नपूर्वकम् ॥ ९
आदिदेश वरान्सर्वान्घोषध्वं भूतले मम । पापमेवं न कर्तव्यं कर्मणा नियमेन वै ॥ १०

+एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. ड. च. छ. झ. ङ. ट. पुस्तकस्थः ।

१ क. ख. घ. ड. च. छ. झ. ट. ठ. ड. ङ. ते । दानैर्यज्ञैश्च भूयस्त्वमनाद्यैः शुभदायकैः । पश्चादागच्छ मे कार्यं सुखी भव गतज्वरः । एवमाभाष्य तं वेनमन्तर्धानं गतो हरिः । हर्षेण महताऽऽविष्टो वेनराजा महामतिः । क्व गतो देवदेवेश इति चिन्त्य मुहुर्मुहुः ॥

इति श्रीपद्मपुराणे गुरुतीर्थाख्यानं समाप्तम् ॥

व्यास उवाच—

विष्णुना देवदेवेन समाख्यातमनुत्तमम् । धर्माख्यानां महापुण्यं सर्वपातकराशनम् । तीर्थानां जङ्गमानां हि सद्भ्यं प्रत्ययकार-
कम् । स वेनः किं चकाराथ तन्मे कथय पद्मज ।

ब्रह्मोवाच—

मुनरुवाच जगन्नाथो नारायणो नृपोत्तमम् । यज त्वमश्वमेधेन दद दानं महामते । दानान्नश्यन्ति ते पापा अघोरा गतिना-
शकाः । हस्तिहत्यादिका राजस्तस्माद्दानं प्रदीयते । चतुर्वर्गस्तु दानेन सिध्यते नात्र संशयः । तस्माद्दानं प्रदातव्यं मामुद्दिश्य
गरोत्तम । यादृशेनापि भावेन मामुद्दिश्य ददाति यः । तादृशं तस्य भावेन सत्यमेकं करोम्यहम् । ऋषीणां दर्शनात्स्पर्शाद्ब्रह्म
ते पातकं नृप । पश्चाद्ब्रह्मान्समागच्छ गेहं च मम संनिधौ । एवमुक्त्वा हर्षिकेशो अन्तर्धानं गतस्ततः । हर्षेण ।

२ क. ख. घ. ड. च. छ. झ. ट. महाभाग । ३ क. ख. ड. च. छ. झ. ङ. ट. त्रिविधेन ।

करिष्यति च यः पापमाज्ञां वेनस्य भूपते । उल्लूख्य वध्यतां सोऽपि यास्यते नात्र संशयः ॥११
दानमेवं प्रदातव्यं यज्ञैश्चैव जनार्दनम् । यजध्वं मानवाः सर्वे तन्मनस्का विमत्सराः ॥ १२
एवं शिक्षां तु दत्त्वा च राज्यं भृत्येषु वेनजः । निक्षिप्य स गतो विप्रास्तपसोऽर्थे तपोवनम् १३
सर्वान्दोषान्परित्यज्य संयम्य विषयेन्द्रियान् । शतवर्षप्रमाणं वै निराहारो बभूव ह ॥ १४
तपसा तस्य वै तुष्टो ब्रह्मा पृथुमुवाच ह । तपस्तपसि कस्माच्चं तन्ममाऽऽचक्ष्व सुव्रत ॥ १५

पृथुरूवाच—

अहो वेनो महाप्राज्ञः पिता मे कीर्तिवर्धनः । [*समाचरति यः पापमस्य राज्ये नराधमः ॥ १६
शिरश्छेत्ता भवत्वेष तस्य देवो जनार्दनः] । अदृष्टैश्च महाचक्रैर्हरिः शास्ता भवेत्स्वयम् ॥ १७
मनसा कर्मणा वाचा कर्तुं वाञ्छन्ति पातकम् । तेषां शिरांसि नुत्यन्तु शङ्कृक्षफलं यथा ॥ १८
एतदेव वरं मन्ये शृणु त्वत्तः सुरेश्वर । प्रजानां दोषभावैश्च न लिप्यति पिता मम ॥ १९
तथा कुरुष्व देवेश यदि भद्रमिहेच्छसि । ददस्व उत्तमं कामं चतुर्मुख नमोऽस्तु ते ॥ २०

ब्रह्मोवाच—

एवमस्तु महाभाग पिता ते पूततां गतः । विष्णुना शासितो वत्स पुत्रेणापि त्वया पृथो ॥ २१
एवं पृथुं समुद्दिश्य वरं दत्त्वा गतो विभुः । पृथुश्चापि महाप्राज्ञो राज्यकर्मणि संस्थितः ॥ २२
वैन्यस्य राज्ये विप्रेन्द्राः पापं कश्चिन्न चाऽऽचरेत् । यस्तु चिन्तयते पापं त्रिविधेनापि कर्मणा २३
शिरश्छेदो भवेत्तस्य यथा चक्रैर्निकृन्तितः । तदाप्रभृति वै पापं नैव कोऽपि समाचरेत् ॥ २४
इत्याज्ञा वर्तते तस्य वैन्यस्यापि महात्मनः । सर्वलोकाः समाचारैः परिवर्तन्ति नित्यशः ॥ २५
दानभोगैः प्रवर्तन्ते सर्वधर्मपरायणाः । सर्वसौख्यैः प्रवर्धन्ते प्रसादात्तस्य भूपतेः ॥ २६

इति श्रीमहापुराणे पात्रे भूमिखण्डे वेनोपाख्याने चतुर्विंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १२४ ॥

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—९०३०^६

अथ पञ्चाविंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

सूत उवाच—

वेनस्याऽऽज्ञां समाप्राप्य पूतः परमधार्मिकः । संबभार स संभाराभ्यानापुण्याश्रुपात्मजः ॥ १
निमन्त्र्य ब्राह्मणान्सर्वाभ्यानादेशोद्भवानथ । अथ वेन इयाजासावश्वमेधेन भूपतिः ॥ २
दानान्यदाद्ब्राह्मणेभ्यो नानारूपाण्यनेकशः । जगाम वैष्णवं लोकं सकायो जगतीपतिः ॥ ३
विष्णुना सह धर्मात्मा नित्यमेव प्रवर्तते । एतद्द्वः सर्वमाख्यातं चरितं तस्य भूपतेः ॥ ४
सर्वपापोपशमनं सर्वदुःखविनाशनम् । पृथुरेवं स धर्मात्मा राज्जं पृथ्व्याश्चकार ह ॥ ५
त्रैलोक्येन समं पृथ्वीं द्रुदोह नृपसत्तमः । प्रजाऽनुरञ्जिता तेन पुण्यधर्मानुकर्मभिः ॥ ६
एतत्ते सर्वमाख्यातं भूमिखण्डमनुत्तमम् । प्रथमं सृष्टिखण्डं हि भूमिखण्डं द्वितीयकम् ॥ ७
भूमिखण्डस्य माहात्म्यं कथयिष्याम्यहं पुनः । अस्य खण्डस्य वै श्लोकं यः शृणोति नरोत्तमः ॥ ८

* एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः क. ख. घ. ङ. च. छ. झ. ञ. ट. पुस्तकस्थः ।

१ ज. न्तु शङ्कृक्ष' । ट. 'न्तु शिशृष्ट' । घ. ठ. 'न्तु संशय' । २ क. ख. ङ. छ. झ. ञ. ट. पृथुः । ३ क. 'धार्मिक' ।

देनस्यैकस्य वै पापं तस्य चैव प्रणश्यति । यो नरो भावसंयुक्तो ह्यध्यायं शृणुते सुधीः ॥ ९
 तस्य पुण्यं प्रवक्ष्यामि भूयतां द्विजसत्तमाः । दत्तस्य गोसहस्रस्य ब्राह्मणेभ्यः सुपर्वणि ॥ १०
 यत्फलं तत्प्रजायेत विष्णुश्चैव प्रसीदति । अस्य पद्मपुराणस्य पठमानस्य नित्यशः ॥ ११
 कलौ युगे सुविघ्नाश्च जायन्ते तस्य नो कदा ॥ १२

व्यास उवाच—

हस्तात्कलौ प्र(न)जायन्ते शृण्वानस्य च पद्मज । नरस्य पुण्यपक्षस्य नाना विघ्नाः सुदारुणाः ॥

ब्रह्मोवाच—

पत्नस्याप्यश्वमेधस्य यत्फलं परिकथ्यते । तत्फलं दृश्यते विघ्नाः पुराणे पद्मसंज्ञके ॥ १४
 अश्वमेधमखः पुण्यः कलौ नैव प्रवर्तते । पुराणं चापि यत्तद्दशश्वमेधसमं किल ॥ १५
 अश्वमेधस्य यत्पुण्यं स्वर्गमोक्षफलप्रदम् । न भुञ्जन्ति नराः पापाः पापमार्गेषु संस्थिताः ॥ १६
 पुराणस्यास्य च फलं पद्मसंज्ञस्य सत्तमाः । अश्वमेधस्य यत्पुण्यं [*स्वर्गमोक्षफलप्रदम् ॥ १७
 न भुञ्जन्ति नराः पापाः पापमार्गेषु संस्थिताः । पुराणस्यास्य पुण्यस्य पद्मसंज्ञस्य सत्तम ॥ १८
 कलौ युगे नरैः पापैर्गन्तव्यं नरकार्णवम् । तस्माच्छ्लेष्यन्ति तत्पुण्यं चतुर्वर्गप्रसाधकम् ॥ १९
 येन भ्रुतमिदं पुण्यं पुराणं पद्मसंज्ञकम् । सर्वं हि साधितं तेन चतुर्वर्गस्य कारणम् ॥ २०
 अश्वमेधस्य यज्ञस्य फलं तस्य प्रजायते । शृण्वानस्य नरस्यापि महाविघ्नो न संचरेत् ॥ २१
 भ्रष्टा जायते चापि पाठकस्य नरस्य च । लोभश्च जायते तस्य श्रावकस्य द्विजोत्तमाः ॥ २२
 पेषिता देवदेवेन महामोहाः सुदारुणाः । अकरोत्स विनाशं तु शृण्वतश्चास्य नित्यशः ॥ २३
 दूषकाः क्रुत्सकाः पापाः संभवन्ति दिने दिने । ज्ञातव्यं तु सुशुद्धेन विघ्नरूपं ममाधुना ॥ २४
 [*संजातं दृश्यते व्यास तथा होमं समाचरेत् ।] वैष्णवैश्च महामन्त्रैर्विष्णुसूक्तैः सुपुण्यदैः २५
 विष्ण्वाराधनमन्त्रेण सहस्रशीर्षिकेण च । इदं विष्णुरित्यनेन आब्रह्मणेण पुनः पुनः ॥ २६
 त्र्यम्बकेण च मन्त्रेण [+होममेव समाचरेत् । बृहत्साम्ना सुमन्त्रेण] द्वादशाक्षरकेण वा ॥ २७
 पस्य देवस्य यो होमस्तस्य मन्त्रेण होमयेत् । अष्टोत्तरतिलाज्यैश्च पालाशैः समिधैरपि ॥ २८
 विघ्नेशं पूजयेत्पूर्वं शारदां च सुरेश्वरीम् । ग्रहाणामपि कर्तव्यं स्थापनं पूजनं द्विजाः ॥ २९
 नातवेदोमहाभायां चण्डिकां क्षेत्रनायकम् । तिलैश्च तण्डुलैराज्यैस्तेषामन्नसमुद्भवैः ॥ ३०
 एवं होमः प्रकर्तव्यो ब्राह्मणेभ्यो धनार्पणम् । यथासामर्थ्यमेवापि दक्षिणा धेनुसंयुताः ॥ ३१
 ततो विघ्नाः प्रणश्यन्ति पुराणं सिद्धिमाप्नुयात् । एवं न कुरुते यस्तु तस्य विघ्नं वदाम्यहम् ॥ ३२
 तस्याङ्गे जायते रोगो बहुपीडाप्रदायकः । भार्याशोकः पुत्रशोको धनहानिः प्रजायते ॥ ३३
 गानाविधान्महारोगान्भुञ्जते न्नत्र संशयः । यस्य गेहे नास्ति वित्तमुपवासं समाचरेत् ॥ ३४
 एकादर्शा स संप्राप्य पूजयेन्मधुसूदनम् । उपचारैः षोडशभिर्भावयुक्तेन चेतसा ॥ ३५

*एतद्विहान्तर्गतः पाठः, क. छ. झ. ड. ड. पुस्तकस्थः । †एतदग्रे क. ख. ड. च. छ. झ. ड. ड. पुस्तकेषु 'अश्वमे-
 धायो यज्ञाः कस्मान्महा महामते । कलौ युगे तु ते सर्वे सर्वदाः साङ्गमुस्वराः । यः कोऽपि शत्रुसंपन्नः श्रद्धावान्भावतत्परः ।
 भौतुमिच्छति धर्मात्मा सपुत्रो भार्यया सह । श्रवणार्थं महाभ्रष्टा पूर्व यत्र प्रजायते' इत्यधिकं दृश्यते । * एतेद्विहान्तर्गतः
 पाठः क. ख. घ. ड. च. छ. झ. ट. ट. ड. पुस्तकस्थः । + एतद्विहान्तर्गतः पाठः क. ख. ड. च. छ. झ. ड. पुस्तकस्थः ।

१ क. ख. ड. ड. ड. योऽन्तरे भा । २ क. ख. च. प्रायः । घ. छ. ठ. तात । ३ क. ख. ग. घ. ड. च. छ. ज.
 इ. य. ड. ड. विष्णोरराटम् ।

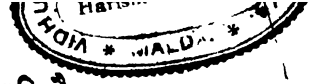
ब्राह्मणान्भोजयेद्यस्तु यथाविज्ञानुसारतः । केशवाय ततो दत्त्वा संकल्प्य हविषाऽम्बितम् ॥ ३
 स्वयं कुर्यात्ततः प्राज्ञो भोजनं सह बान्धवैः । पुत्रैश्च भार्यया युक्तस्ततः सिद्धिमवामुयात् ॥ ३
 पुराणसंहिता पूर्णा श्रौतव्या धर्मतत्परैः । चतुर्वर्गस्य वै सिद्धिर्जायते तस्य नान्यथा ॥ ३
 सपादं लक्षमेकं तु त्रैलोक्यं पुष्करं शृणु । कृते युगे तु निष्पापाः श्रुण्वन्ति मनुजा द्विजाः ॥ ३
 लक्षस्यार्थं ततः कृत्स्नं पुराणं पद्मसंज्ञकम् । श्लोकानां तु सहस्राभ्यां द्वास्त्रामेव तथाऽधिकम् ॥ ४
 त्रेतायुगे तथा प्राप्ते शृण्वन्ति मनुजा द्विजाः । चतुर्वर्गफलं भुक्त्वा ते यास्यन्ति हरिं पुनः ॥ ४
 द्वाविंशतिसहस्राणां संहिता पद्मसंज्ञका । द्वापरे कथिता विप्र ब्रह्मणा परमात्मना ॥ ४
 द्वादशैव सहस्राणां पद्माख्यां च मुसंहिताम् । कलौ युगे पठिष्यन्ति मानुषा विष्णुतत्पराः ॥ ४
 एकोऽर्थश्चैकभावश्च चतुर्वर्षि प्रवर्तितः । संहितास्वपि विभेन्द्राः शेषाख्यानप्रविस्तरः ॥ ४
 द्वादशैव सहस्राणि नाशं यास्यन्ति सत्तमाः । कलौ युगे तु संप्राप्ते प्रथमं हि भविष्यति ॥ ४
 भूमिखण्डं नरः श्रुत्वा सर्वपापैः प्रमुच्यते । रोगैर्दुःखैः शत्रुभिश्च विमुक्तः सुखमामुयात् ॥ ४
 अन्यत्सर्वं परित्यज्य जपं दानं तथा श्रुतम् । श्रोतव्यं हि प्रयत्नेन पद्माख्यं पापनाशनम् ॥ ४
 प्रथमं सृष्टिखण्डं हि भूमिखण्डं द्वितीयकम् । तृतीयं स्वर्गखण्डं च पातालं तु चतुर्थकम् ॥ ४
 पञ्चमं चोत्तरे खण्डं सर्वपापप्रणाशनम् । यः शृणोति नरो भक्त्या पञ्च खण्डान्यनुक्रमात् ॥ ४
 सहस्रगोप्रदानस्य मानवो लभते फलम् । महाभाग्येन लभ्यन्ते पञ्च खण्डानि भूसुराः ॥
 श्रुतानि मोक्षदानि स्युः सत्यं सत्यं न संशयः ॥ ५

इति श्रीमहापुराणे पाद्मे भूमिखण्डे वेनोपाख्याने पद्मविंशत्याधिकशततमोऽध्यायः ॥ १३५ ॥

इति श्रीमहामुनिन्यासप्रणीते महापुराणे पाद्मे द्वितीयं भूमिखण्डं समाप्तम् ।

अध्यायानामादितः समष्ट्यङ्काः—१८७

आदितः श्लोकानां समष्ट्यङ्काः—९०८०

- प्रश्नोपनिषद्दीपिका च, एतत्पुस्तकद्वयमानन्दाश्रमस्थपण्डितैः संशोधितम् । १ ०
- ९ मुण्डकोपनिषत्सटीकशांकरभाष्योपेता, नारायणविरचिता मुण्डकोपनिषद्दीपिका च, एतत्पुस्तकद्वयमानन्दाश्रमस्थपण्डितैः संशोधितम् । ० १०
- १० सगौडपादीयकारिकार्थवेदीयमाण्डूक्योपनिषत्सटीकशांकरभाष्योपेता, अहमदाबादनामि नगरे संस्कृताध्यापकैः काय-वटे इत्युपाहैः रा० रा० आवासाहेब इत्येतैः संशोधिता, आनन्दाश्रमस्थपण्डितैः संशोधिता शंकरानन्दविरचिता माण्डूक्योपनिषद्दीपिका च । २ ६
- ११ ऐतरेयोपनिषत्सटीकशांकरभाष्योपेता, विद्यारण्यविरचिता ऐतरेयोपनिषद्दीपिका च, एतत्पुस्तकद्वयमानन्दाश्रमस्थपण्डितैः संशोधितम् । १ ३
- १२ तैत्तिरीयोपनिषत्सटीकशांकरभाष्योपेता, पण्डित वामनशास्त्री इस्लांपूरकर इत्येतैः संशोधिता । शंकरानन्दकृता तैत्तिरीयोपनिषद्दीपिका, तथा विद्यारण्यकृता तैत्तिरीयोपनिषद्दीपिका च, एतत्पुस्तकद्वयमानन्दाश्रमस्थपण्डितैः संशोधितम् । ३ ५
- १३ तैत्तिरीयोपनिषद्भाष्यवार्तिकं सुरेश्वराचार्यकृतं सटीकमानन्दाश्रमस्थपण्डितैः संशोधितम् । २ २
- १४ छान्दोग्योपनिषत्सटीकशांकरभाष्योपेता, 'आगाशे' इत्युपाहैर्बालशास्त्रितनूजैः काशीनाथशास्त्रिभिः संशोधिता । ५ ०
- १५ बृहदारण्यकोपनिषत्सटीकशांकरभाष्योपेता, 'आगाशे' इत्युपाहैर्बालशास्त्रितनूजैः काशीनाथशास्त्रिभिः संशोधिता । ८ ०
- १६ बृहदारण्यकोपनिषद्भाष्यवार्तिकमानन्दगिरिकृतटीकासमेतम् । एतत्पुस्तकम् 'आगाशे' इत्युपाहैर्बालशास्त्रितनूजैः काशीनाथशास्त्रिभिः संशोधितम् । तत्र केवलसंबन्धवार्तिकरूपः प्रथमो भागस्तस्य मूल्यम् । ३
- १६ प्रथमाध्यायद्वितीयाध्यायरूपो द्वितीयो भागस्तस्य मूल्यम् । ८
- (अस्यान्तिमाध्यायचतुष्टयं सांप्रतं मुद्रणावस्थायी वर्तते)
- १७ कृष्णयजुर्वेदीयश्वेताश्वतरोपनिषत्सभाष्या तथा च शंकरानन्दकृता श्वेताश्वतरोपनिषद्दीपिका, नारायणविरचिता

- तरोपनिषद्दीपिका, विज्ञानभगवत्कृतं श्वेताश्वतरोपनिषद्वि-
रणम्, एतत्पुस्तकचतुष्टयमानन्दाश्रमस्थपण्डितैः संशोधितम् । २ १
- १८ सौख्यारण्यं, लेले इत्युपाहैः वे० शा० रा० काशीनाथशास्त्रिभिः
संशोधितम् । ३ ०
- १९ वैराजक्षेत्रनिवासिभिः रा० रा० बापटोपाहैः
संशोधितः । ३ १२
- २० आनन्दगिरिकृतटीकासंवलित-
मुक्तिविवेकः वे० ज्ञा० रा० पण्डी-
संशोधितः । १ ३
- २१ आनन्दगिरिकृतटीकासंवलित-
च वे० ज्ञा० सं० रा०
संशोधितानि । तत्र
प्रथमो भागस्तस्य मूल्यम् । इत्येतद्वयं प्रथमो
भागस्तस्य मूल्यम् । ६ ०
- २२ श्रीमद्द्वैपायनस्य आनन्दगिरिकृतटीकासंवलितशां-
करशारीरकभाष्यस्य । तेषां च द्वितीयाध्यायान्तिमपादद्वय-
समेततृतीयाध्यायचतुर्थीध्यायरूपो द्वितीयो भागस्तस्य मूल्यम् । ६ ०
- २३ विद्यारण्यकृतः श्रीशंकरदिग्विजयो धनपतिसूरिकृतटिण्डिमा-
ख्यटीकयाऽद्वैतराज्यलक्ष्मीटीकान्तर्गतविशेषविभागटिप्पण्या
च समेत आनन्दाश्रमस्थपण्डितैः संशोधितः । ६ ०
- २४ भारतीतीर्थमुनिप्रणीतो वैयासिकन्यायमालाविस्तरः, जयपुर-
महाराजाश्रितेन संस्कृतपाठशालाध्यापकेन वे० ज्ञा० दाधी-
चपण्डितशिवदत्तेन संशोधितः । १ १२
- २५ श्रीमन्माधवप्रणीतो जैमिनीयन्यायमालाविस्तरः जयपुर-
महाराजाश्रितेन संस्कृतपाठशालाध्यापकेन वे० ज्ञा०
दाधीचपण्डितशिवदत्तेन संशोधितः । ८ ०
- २६ स्कन्दपुराणान्तर्गता सूतसंहिता श्रीमाधवाचार्यकृतटीकोपेता वे०
ज्ञा० रा० पण्डीकरोपाहैर्वासुदेवशास्त्रिभिः संशोधिता ।
प्रथमो भागस्तस्य मूल्यम् । ३ ८
- २७ श्रीमाधवाचार्यकृतटीकोपेता
शास्त्रिभिः संशोधिता । तस्याश्वतु-
विभागस्तस्य मूल्यम् । ४ ४
- (तयोर्द्वयस्याप्यायां वर्तते)

सांप्रतं मुद्रणावस्थायां वर्तमानानि पुस्तकानि ।

पालकाप्यमुनिविरचितो हस्त्यायुर्वेदग्रन्थः, जयपुरमहाराजाश्रितेन संस्कृत-
पाठशालाध्यापकेन वे० शा० दाधीचपण्डितशिवदत्तेन संशोधितः।(मुद्रितप्रायः)

धन्वन्तरीयुनिघण्टू राजनिघण्टुसहितो भाषाषट्कगतपर्यायशब्दसमेतद्रव्या-
वलिबर्णानुक्रमकोशसहितः सपरिशिष्टश्च, वे० शा० रा० रा० वैद्योपनामकै-
र्नारायणशास्त्रिभिः संशोधितः । (मुद्रितप्रायः)

कुसुमावल्याख्यटीकासंवलितो वृन्दमाधवः ।

एतत्स्थूलवर्णपङ्क्तेरधो यानि पुस्तकानि क्रमशः
प्रदत्तानि सन्ति, तान्यस्माभिः सांप्रतं संशोध्यन्ते ।
अतस्तानि पुस्तकान्येष्वन्यतमं वा यस्य कस्यापि सकाशे
स्याच्चेत्, तर्हि तेनावश्यमस्मत्सकाशं प्रेषणीयम् । तेनास्मदु-
परि तस्य महत्युपकृतिः स्यात् । वयमपि तस्य तत्पुस्तकं
शोधनमुद्रणानन्तरं मुद्रितपुस्तकसमेतं प्रेषयिष्यामः ।

श्रीशार्ङ्गदेवकृतः संगीतरत्नाकरश्चतुरकलिनाथविरचितटीकासमेतः ।

वराहमिहिरविरचिता बृहत्संहिता भट्टोत्पलकृतटीकासमेता ।

अपरार्ककृतटीकासमेता याज्ञवल्क्यस्मृतिः ।

तैत्तिरीयशाखीयानां संहिताब्राह्मणारण्यकानि श्रीमत्सायणाचार्यकृतभा-
ष्यसमेतानि ।

विद्यारण्यकृता छान्दोग्योपनिषद्दीपिका बृहदारण्यकोपनिषद्दीपिका च ।

नित्यानन्दकृता बृहदारण्यकोपनिषन्मिताक्षरा ।

अष्टादशपुराणान्तर्गतं ब्रह्मपुराणम् ।

तथा नानाविधाः शतसंख्यामिता उपनिषदश्च ।

(इत्येतानि पुस्तकानि सांप्रतं संशोध्यन्ते)

भवति । यदा च द्वित्रमासैर्ग्रन्थः परिपूर्णो भवति तदैव सर्वेभ्यो ग्राहकेभ्यो दीयते । नियतग्राहकेभ्य आनन्दाश्रमस्यमुद्रितशतपृष्ठानां मूल्यं द्वादशाणका गृह्यन्ते । तेषां पुस्तकप्रेषणाद्यर्थं धनव्ययो नैव भवति । अनियतग्राहकेभ्यस्तु शतपृष्ठानां मूल्यमेको रूपकः । पुस्तकप्रेषणाद्यर्थं धनं च गृह्यते । पुस्तकमूल्यग्रहणं पुस्तकप्रेषणात्पूर्वं पश्चाद्वा न, किंतु पुस्तकप्रापणसमय एव । नियतानियत-ग्राहकेभ्यः पुस्तकानि ब्यालुपेबलपोष्टमार्गेण प्रेष्यन्ते ।

केवलदशोपनिषदां पुस्तकान्यपि सहैवास्माभिर्दीयन्ते, तेषां मूल्यं सार्धं कविशतिरूपकाः सन्ति, तथा दशोपनिषदः, अधिकरणमालासमेतशारी-रशांकरभाष्यं चेति प्रस्थानद्वयमपि सहैव दीयते तस्य मूल्यं त्रयस्त्रिंशद्रूप-काः । पुस्तकप्रेषणार्थं धनं तु ग्राहकसकाशादेव गृह्यते । पुस्तकानि ब्यालुपेबलपोष्टमार्गेण प्रेष्यन्ते । तस्य धनव्ययोऽपि ग्राहकसकाशादेव गृह्यते ।

एतद्ग्रन्थावलीगतपुस्तकग्रहणेच्छुभिः पुष्यपत्तनस्थानन्दाश्रममुद्रणालये, अथवा मुंबापुर्या श्री० रा०रा० 'महादेव चिमणाजी आपटे' इत्येतेषां गृहे-तथा तत्रैव मुंबापुर्या 'ज्योष्टाराम मुकुन्दजी' इत्येतेषां रामवाडीसंज्ञकतु-ष्यवस्थितपुस्तकविक्रयणालये पत्रं प्रेषणीयम् । परं च केवलदशोपनिष-त्पुस्तकग्रहणेच्छुभिः प्रस्थानद्वयग्रहणेच्छुभिश्च, आनन्दाश्रममुद्रणालये वाऽ-स्मद्गृहे एव पत्रं प्रेषणीयम् । ग्राहकाणां पत्रप्रापणसमय एवाविलम्बेन पुस्तकक्रयणनियुक्तजनेभ्यः पुस्तकप्रेषणं भविष्यति ।

महादेव चिमणाजी आपटे,

बी. ए. एल्. एल्. बी.,

मुंबई युनिवर्सिटीचे फेलो, व मुंबई हायकोर्टाचे वकील.